H. G. WELLS

THE OUTLINE OF HISTORY

H. G. WELLS

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ
Κ. ΓΕΡΟΓΙΑΝΝΗ Ἀρχαιολόγου

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΣΩΚΡ. ΚΟΥΓΕΑ Καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθην[illegible]κοῦ
ΕΜΜ. ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΟΥ Διευθυντοῦ τῶν Ἱστορικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους
ΜΙΧ. Γ. ΠΕΤΡΙΔΟΥ Γυμνασιάρχου—λογοτέχνου
ΔΗΜ. ΤΣΑΜΑΣΦΥΡΟΥ Τέως Ἐκπαιδ. Συμβούλου, διδάκτορος Φυσικῶν Ἐπιστημῶν
ΣΠΥΡ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Πτυχιούχου Φυσικῶν Ἐπιστημῶν

ΒΙΒΛΟΣ
ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ — Ἀγγελικάρα 3
ΑΘΗΝΑΙ 1955

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΠΡΟ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Α'. Η ΓΗ ΕΝ ΧΩΡΩι ΚΑΙ ΧΡΟΝΩι

1. Ἡ μεγάλη ἐπέκτασις τῶν ἰδεῶν τοῦ ἀνθρώπου περὶ χώρου καὶ χρόνου.

Πρὶν ἀρχίσωμεν τὴν ἱστορίαν τῆς ζωῆς, ἂς εἴπωμεν πρῶτα κάτι περὶ τῆς σκηνῆς, ἐπὶ τῆς ὁποίας παίζεται τὸ δρᾶμα τῆς ζωῆς μας.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἑκατὸν ἔτη αἱ ἰδέαι τῶν ἀνθρώπων περὶ τοῦ ὁρατοῦ Σύμπαντος, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον ζοῦν, ἔλαβαν μεγάλην ἀνάπτυξιν. Ἀντιθέτως ἐμειώθη ἡ σπουδαιότης, τὴν ὁποίαν ἀπέδιδαν οἱ ἄνθρωποι παλαιότερα εἰς τὸ ἄτομόν των. Οἱ ἄνθρωποι τώρα ἔμαθαν ὅτι εἶναι μονάδες ἑνὸς συνόλου πολὺ μεγάλου, διαρκοῦς καὶ καὶ θαυμαστοῦ, περισσότερον ἐκτεταμένου ἀπὸ ὅ,τι οἱ προπάτορές των ὠνειρεύθησαν ἢ ὑπωπτεύθησαν.

Ὁ ἄγριος καὶ πρωτόγονος ἄνθρωπος ἐφαντάζετο ὅτι ἡ Γῆ ἀπετέλει ὁλόκληρον τὸ δάπεδον τοῦ Σύμπαντος, ὁ δὲ οὐρανὸς ἦτο θόλος ἐπάνω ἀπὸ αὐτό, καὶ ὅτι τὸν οὐρανὸν διέτρεχον κάθε ἡμέραν ὁ Ἥλιος, ἡ Σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες, ἐπιστρέφοντες ἐκεῖ ἀπὸ ὅπου ἐξεκίνησαν δι' ὑπογείου ὁδοῦ.

Οἱ Βαβυλώνιοι καὶ οἱ Κινέζοι ἀστρονόμοι, ὕστερα ἀπὸ ἀστρονομικὰς παρατηρήσεις πολλῶν αἰώνων, ἐξακολουθοῦσαν ἀκόμη νὰ πιστεύουν ὅτι ἡ Γῆ ἦτο ἐπίπεδος. Καὶ πρῶτον τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἀντελήφθη σαφῶς τὸ σφαιρικὸν σχῆμα τῆς Γῆς, ἂν καὶ αὐτὸ ἀκόμη εἶχε ἰδέαν μικρὰν σχετικῶς μὲ τὴν ἔκτασιν τοῦ Σύμπαντος. Ἡ γηίνη σφαῖρα κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν Ἑλλήνων ἦτο τὸ κέντρον τοῦ κόσμου, ὁ δὲ Ἥλιος, ἡ Σελήνη, οἱ πλανῆται καὶ οἱ ἀπλανεῖς ἀστέρες ἐκινοῦντο γύρω ἀπὸ τὴν Γῆν ὡς κρυστάλλιναι σφαῖραι.

Μόλις κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα ἡ σκέψις τῶν ἀνθρώπων ἐπροχώρησε καὶ ὁ Κοπέρνικος διετύπωσε τὴν ἐκπληκτικὴν αὐτοῦ ὑπόθεσιν ὅτι ὁ Ἥλιος ἦτο τὸ κέντρον καὶ ὄχι ἡ Γῆ. Καὶ μόνον, ὅταν ἐτελειοποιήθη τὸ τηλεσκόπιον ὑπὸ τοῦ Γαλιλαίου, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος, αἱ γνῶμαι τοῦ Κοπερνίκου ἀνεγνωρίσθησαν.

Ἡ ἐφεύρεσις καὶ τελειοποίησις τοῦ τηλεσκοπίου σημειώνει νέαν φάσιν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως καὶ παρουσιάζει νέαν ἄποψιν τῆς ζωῆς. Εἶναι δὲ πολὺ περίεργον ὅτι οἱ Ἕλληνες, μὲ τὸ ζωηρὸν καὶ ὀξὺ αὐτῶν πνεῦμα, δὲν ἐφαντάσθηκαν τὰς δυνατότητας τοῦ μικροσκοπίου ἢ τηλεσκοπίου. Δὲν ἐχρησιμοποίησαν

1.—Ἡ Γῆ ἐν τῷ ἀπείρῳ.

τὸν φακόν. Καὶ ὅμως ἐζοῦσαν εἰς ἕνα κόσμον, εἰς τὸν ὁποῖον τὸ γυαλὶ ἦτο γνωστὸν καὶ κατεσκευάζετο ἀπὸ αἰώνων. Εἶχαν φιάλας καὶ ἄλλα γυάλινα δοχεῖα, διὰ μέσου τῶν ὁποίων τὰ ἀντικείμενα θὰ ἐπαρουσιάζοντο κάποτε εἰς τὸ βλέμμα των ἀνεστραμμένα καὶ μεγαλωμένα.

Ἀλλ' ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα εἰς τὴν Ἑλλάδα ἦτο προνόμιον τοῦ ἀριστοκρατικοῦ πνεύματος τῶν φιλοσόφων, οἱ ὁποῖοι, ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, ὅπως εἶναι οἱ μεγαλοφυεῖς Ἀρχιμήδης, Ἥρων κλπ., δὲν κατεδέχοντο νὰ πάρουν μαθήματα ἀπὸ ἁπλοῦς τεχνίτας, ὅπως ἦσαν οἱ χρυσοχόοι καὶ οἱ ἐργαζόμενοι τὰ μέταλλα καὶ τὸ γυαλί. Ἡ ὑπερηφάνεια εἶχεν ὡς τιμωρίαν τὴν ἀμάθειαν. Ὁ φιλόσοφος δὲν εἶχε μηχανικὰς γνώσεις καὶ ὁ τεχνίτης φιλοσοφικὴν μόρφωσιν. Ἦτο πεπρωμένον, μιὰ ἄλλη ἐποχή, ὕστερα ἀπὸ χίλια καὶ πλέον χρόνια, νὰ φέρῃ τὸ γυαλὶ εἰς τὸ μάτι τοῦ ἀστρονόμου.

Ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Γαλιλαίου ἡ ἀστρονομία καὶ τὸ τηλεσκόπιον ἐπροχώρησαν μαζὶ καὶ περιωρίσθη ἀπὸ τότε τὸ πυκνὸν νέφος τῆς ἀμαθείας καὶ τῶν λανθασμένων ὑποθέσεων, τὸ ὁποῖον ἐσκέπαζε τὸν ἄνθρωπον. Ἡ ἰδέα ὅτι ὁ Ἥλιος ἦτο τὸ κέντρον τοῦ Σύμπαντος διεδέχθη τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ Γῆ κατεῖχε αὐτὴν τὴν θέσιν. Σήμερον γνωρίζομεν ὅτι ὁ Ἥλιός μας εἶναι ἁπλῶς ἕνα ἀπὸ τὰ μικρότερα ἄστρα τοῦ οὐρανίου θόλου.

Τὸ τηλεσκόπιον ἔδωσεν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φαντασίαν τόσην ἐλευθερίαν, ὅσην κανὲν ἄλλο ὄργανον δὲν κατώρθωσε νὰ δώσῃ. Ἐὰν δὲ ὑπάρχῃ κάποια ἄλλη συσκευή, ποὺ εἰμπορεῖ νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν μεγεθυντικὴν τοῦ τηλεσκοπίου ἱκανότητα, αὕτη εἶναι τὸ φασματοσκόπιον.

Ἀφ' ὅτου ὁ ἄνθρωπος ζῇ εἰς τὴν Γῆν, ἔβλεπεν οὐράνια τόξα, ἀλλὰ ποῖος θὰ εἰμποροῦσε νὰ τοῦ εἴπῃ ὅτι αἱ ζῶναι ἐκεῖναι τῶν χρωμάτων θὰ τοῦ ἔδιδαν τὴν δυνατότητα νὰ ἀναλύσῃ τοὺς ἀστέρας; Τὸ φασματοσκόπιον ὅμως δέχεται τὰς ἀκτῖνας ἀπὸ οἱανδήποτε πηγὴν φωτός, τὰς ἀφήνει νὰ περάσουν διὰ μέσου πρισμάτων καὶ τὰς ἀποσυνθέτει εἰς ζώνας ἐγχρώμους, ὁμοίας μὲ τὰς τοῦ οὐρανίου τόξου. Αἱ ζῶναι αὐταί, ὅταν ἐξετάζωνται καταλλήλως, ἐμφανίζουν γραμμὰς φωτεινὰς καὶ σκοτεινάς, αἱ ὁποῖαι ποικίλλουν ἀναλόγως τῆς θερμοκρασίας καὶ τῆς χημικῆς συνθέσεως τῆς πηγῆς τοῦ φωτός. Οἱ ἄνθρωποι εἰμποροῦν σήμερα μὲ τὸ φασματοσκόπιον νὰ μανθάνουν τὴν σύνθεσιν καὶ νὰ μετροῦν τὴν θερμοκρασίαν ἀστέρων, ποὺ εὑρίσκονται εἰς ἀπόστασιν δισεκατομμυρίων χιλιομέτρων.

Ἐπίσης τὸ παραπέτασμα, τὸ ὁποῖον ἔκρυβε τὸ ἀτελείωτον χάος τῶν ἀποστάσεων τῶν ἀστέρων, ἀνεσηκώθη μόλις κατὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνας. Ἀκόμη δὲ περισσότερον πρόσφατος εἶναι ἡ ἀντίληψίς μας περὶ τῆς ἀπείρου διαρκείας τοῦ Κόσμου ἐν χρόνῳ.

Μεταξὺ τῶν ἀρχαίων λαῶν μόνον οἱ Ἰνδοὶ φιλόσοφοι φαίνεται ὅτι εἶχαν κάποιαν ἰδέαν περὶ τῶν ἀμετρήτων αἰώνων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐπέρασεν ὁ Κόσμος. Εἰς τὴν Εὐρώπην, πρὸ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος αἰῶ-

νος, ἐπίστευαν οἱ ἄνθρωποι ὅτι ἀπὸ τότε ποὺ ἔγινεν ὁ Κόσμος, εἶναι πολὺ λίγα χρόνια. Εἰς τὴν «Παγκόσμιον Ἱστορίαν», ποὺ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ συνδικάτου τῶν βιβλιοπωλῶν εἰς τὸ Λονδῖνον τὸ 1779, ἀναφέρεται ὅτι ὁ Κόσμος ἐδημιουργήθη 4004 ἔτη π. Χ. καὶ (μὲ ἀκρίβειαν πολὺ ἀστείαν) κατὰ τὴν φθινοπωρινὴν ἰσημερίαν, καὶ ὅτι ἡ γένεσις τοῦ ἀνθρώπου ἔστεψε τὸ ἔργον τῆς δημιουργίας εἰς τὴν Ἐδὲμ ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου, ἡ ὁποία Ἐδὲμ εὑρίσκεται ἀκριβῶς εἰς ἀπόστασιν δύο ἡμερῶν ἐπάνω ἀπὸ τὴν Μπάζρα. Ἡ πεποίθησις εἰς τοὺς ὑπολογισμοὺς αὐτοὺς προῆλθεν ἀπὸ στενὴν καὶ κατὰ γράμμα ἑρμηνείαν τῆς σχετικῆς ἀφηγήσεως τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Σήμερα καὶ ἐκεῖνοι ποὺ πιστεύουν μὲ ἀπόλυτον εἰλικρίνειαν εἰς τὸ θεόπνευστον τῆς Γραφῆς παραδέχονται ὅτι αἱ χρονολογίαι αὐταὶ δὲν εἶναι πραγματικαί.

2.—Τὰ τηλεσκόπια τοῦ Γαλιλαίου. Εὑρίσκονται εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Φλωρεντίας. Κατεσκευάσθησαν τὸ 1908 κατὰ ὑπόδειγμα τοῦ Γαλιλαίου ὑπὸ Hans Lippershy.

Ἡ ἐπιστήμη τῆς γεωλογίας καὶ ἰδιαιτέρως ἡ παλαιοντολογία ἔσπασε τὸ φράγμα αὐτὸ τοῦ χρόνου, τῶν μόλις ἓξ χιλιάδων ἐτῶν καὶ ἄνοιξε μίαν σειρὰν ἑκατομμυρίων ἐτῶν. Δύο κύριαι σειραὶ γεγονότων, τὰ ὁποῖα παρετηροῦντο συχνά, προσείλκυσαν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀνθρώπου πολὺ πρὸ τοῦ 18ου αἰῶνος. Ἡ μία ἦτο ὅτι εἰς ἀναρίθμητα μέρη τῆς Γῆς οἱ ἄνθρωποι ἔβλεπαν ἐκτεθειμένα στρώματα πετρωμάτων Γῆς τὸ ἕνα ἐπάνω εἰς τὸ ἄλλο εἰς μέγα βάθος, τὰ ὁποῖα διὰ νὰ συσσωρευθοῦν θὰ ἐχρειάσθησαν αἰῶνες αἰώνων, καὶ ὅτι εἰς πολλὰς περιπτώσεις τὰ στρώματα αὐτά, ὁριζόντια βεβαίως κατ' ἀρχάς, ἔπαθαν κάμψιν καὶ ἀναστροφὴν ἢ πτύχωσιν καὶ ἀνεταράχθησαν κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος ἀποδεικνύει τὴν ἐνέργειαν τεραστίων δυνάμεων ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας.

Ἡ ἄλλη σειρὰ τῶν γεγονότων ἦτο ἡ ὕπαρξις ἀπολιθωμάτων ζῴων, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὡμοίαζαν μὲ τὰ σημερινὰ εἴδη. Μόνον κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα τὰ γεωλογικὰ στρώματα καὶ τὰ ἀπολιθώματα ἤρχισαν νὰ μελετῶνται συστηματικῶς καὶ μόνον κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ἀνεκάλυψεν ἡ ἐπιστήμη τὰς δυνάμεις, ποὺ ἐδημιούργησαν ταῦτα, καὶ τὴν ποιότητά των. Αὐτὰ ὠνομάσθησαν ἀρχεῖα τῶν Πετρωμάτων.

2. Ἡ Γῆ ἐν χώρῳ (Ἡ Γῆ μέσα εἰς τὸ Σύμπαν).

Θὰ συνοψίσωμεν τώρα ὅ,τι εἶναι γνωστὸν περὶ τῶν ὑλικῶν διαδιαστάσεων τοῦ πλανήτου μας. Ἡ Γῆ μας ἀπεδείχθη ὅτι εἶναι περιστρεφομένη σφαῖρα. Μολονότι δὲ μᾶς φαίνεται ἀπέραντος, εἶναι ἕνας κόκκος ἄμμου μέσα εἰς τὸ πραγματικὸν ἄπειρον τοῦ Σύμπαντος.

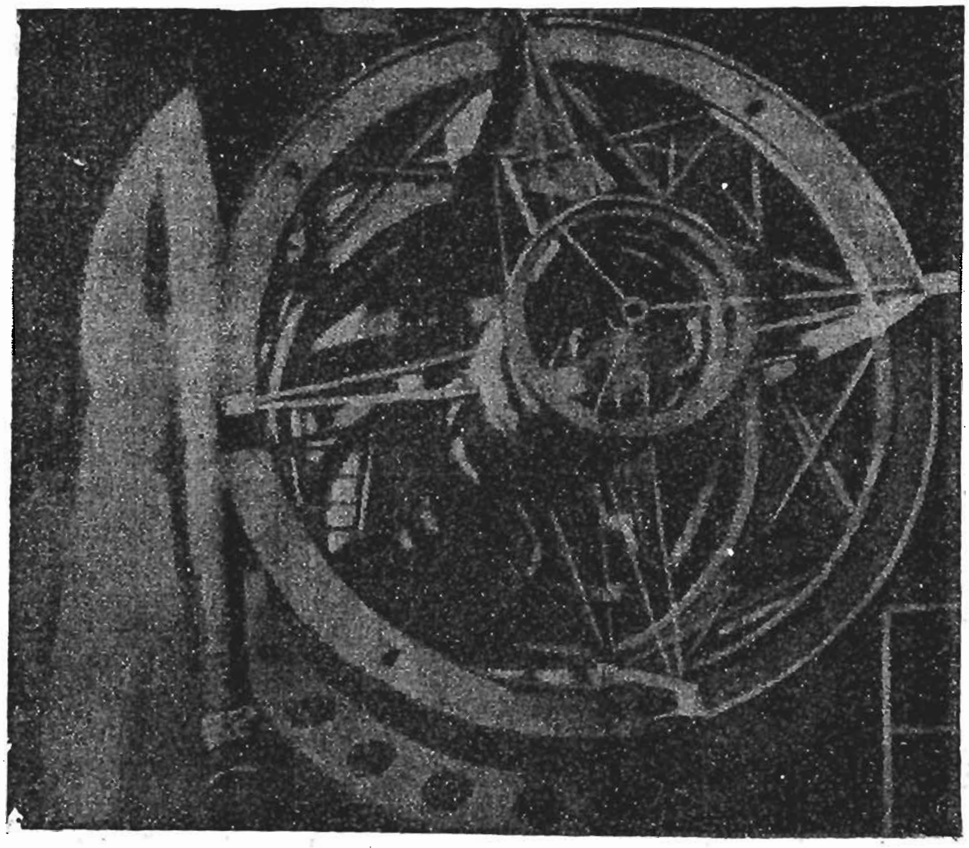
Τὸ Σύμπαν εἶναι, κατὰ τὸ πλεῖστον, κενόν. Κατὰ μεγάλας ἀποστάσεις μέσα εἰς αὐτὸ τὸ κενὸν ὑπάρχουν κέντρα θερμότητος καὶ φωτός, τὰ ὁποῖα σπινθηροβολοῦν, οἱ ἀπλανεῖς ἀστέρες. Ὅλοι κινοῦνται εἰς τὸ κενόν, ἂν καὶ λέγονται ἀπλανεῖς. Ἀλλ' ἐπὶ αἰῶνας οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶχαν ἀντίληψιν τῆς κινήσεώς των, διότι αἱ ἀποστάσεις των ἀπὸ τὴν Γῆν εἶναι τόσον τεράστιαι, ὥστε ἡ κίνησίς των δὲν γίνεται ἀντιληπτή.

Πρὸ πολλῶν δεκάδων αἰώνων οἱ Αἰγύπτιοι κατεσκεύασαν χάρτας τοῦ οὐρανοῦ, οἱ ὁποῖοι δείχνουν ὅτι τὰ σχήματα τῶν διαφόρων ἀστερισμῶν μετεβλήθησαν ἀπὸ τότε πάρα πολύ. Πολλοὶ ἀστέρες μετετοπίσθησαν, ἀλλ' ἐξακολουθοῦμεν νὰ μεταχειριζώμεθα τὴν παλαιὰν ὀνομασίαν «ἀπλανεῖς ἀστέρες», διὰ νὰ τοὺς διακρίνωμεν ἀπὸ τοὺς πλανήτας. Οἱ ἀπλανεῖς αὐτοὶ ἀστέρες ἀπέχουν τόσον πολὺ ἀπὸ τὴν γῆν, ὥστε παρ' ὅλον τὸ ἄπειρον αὐτῶν μέγεθος, φαίνονται ὅτι εἶναι, ὅταν τοὺς παρατηροῦμεν καὶ μὲ τὰ ἰσχυρότερα τηλεσκόπια, ἁπλᾶ φωτεινὰ σημεῖα ζωηρότερα ἢ ἀσθενέστερα. Πολλοὶ ἀστερισμοί, ὅταν τοὺς παρατηροῦμεν μὲ τὸ τηλεσκόπιον, φαίνονται ὡς φωτεινοὶ στρόβιλοι καὶ ὡς νέφη φωτεινοῦ ἀτμοῦ, τὰ ὁποῖα καλοῦμεν νεφελώματα ἢ νεφελοειδεῖς. Εὑρίσκονται δὲ τόσον μακρυά, ὥστε μία κίνησις αὐτῶν ἑκατομμυρίων χιλιομέτρων θὰ ἦτο ἀνεπαίσθητος.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀνεκαλύφθησαν μὲ τὰ σύγχρονα τηλεσκόπια πολλὰ «σκοτεινὰ σώματα» εἰς τὸ κενόν, καθὼς καὶ νέφη σκοτεινῆς ὕλης, μερικὰ τεραστίου μεγέθους. Δὲν θὰ τοὺς ἀνεκαλύπτομεν, ἐὰν δὲν ἐσκίαζαν τοὺς πέραν αὐτῶν φωτεινοὺς ἀστέρας.

Ἕνας ὅμως ἀστὴρ εὑρίσκεται τόσον πλησίον μας, ὥστε φαίνεται ὡς μία μεγάλη πυρίνη σφαῖρα. Αὐτὸς ὁ ἀστὴρ εἶναι ὁ Ἥλιος. Ὁ Ἥλιος εἶναι καὶ αὐτὸς ἀπλανὴς ἀστήρ, διαφέρει ὅμως ἀπὸ τοὺς λοιποὺς εἰς φαινόμενον μέγεθος, διότι εἶναι ἀσυγκρίτως πλησιέστερα εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἡ μέση ἀπόστασις αὐτοῦ ἀπὸ τὴν Γῆν εἶναι περίπου 149.501.000 χιλιόμετρα. Εἶναι μᾶζα πυρακτωμένης ὕλης ποὺ ἔχει διάμετρον 1.394.000 χιλιόμετρα. Ὁ ὄγκος του εἶναι 1.280.000 φορὰς μεγαλύτερος ἀπὸ τὸν ὄγκον τῆς Γῆς. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀπλανεῖς ἀστέρας εἶναι πολὺ μεγαλύτεροι ἀπὸ τὸν Ἥλιον.

Τοὺς ἀριθμοὺς αὐτοὺς εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ συλλάβῃ ἡ φαντασία. Μία σφαῖρα κανονιοῦ ἐξακοντιζομένη μὲ ταχύτητα 700 μέτρων κατὰ δευτερόλεπτον πρὸς τὸν Ἥλιον, ἐὰν διατηρήσῃ τὴν ἀρχικήν της ταχύτητα, θὰ χρειασθῇ ἑπτὰ χρόνια διὰ νὰ φθάσῃ ἐκεῖ. Καὶ ὅμως λέγομεν ὅτι ὁ Ἥλιος εἶναι πολὺ κοντά μας ἐν συγκρίσει

3.—Τὸ νέον κατοπτρικὸν τηλεσκόπιον τοῦ ὄρους Palomar (Καλιφορνία). Ἔχει διάμετρον κατόπτρου 5 μέτρων καὶ εἶναι 1.000.000 φορὲς ἰσχυρότερον ἀπὸ ἀνθρώπινο μάτι, διακρίνει δὲ ἀστέρας μέχρις ἀποστάσεως 300 ἑκατομ. ἐτῶν φωτός.

πρὸς τοὺς ἄλλους ἀστέρας. Ἐὰν ἡ Γῆ ἦτο μικρὸν σφαιρίδιον διαμέτρου 52 χιλιοστῶν, ὁ Ἥλιος θὰ ἦτο σφαῖρα διαμέτρου 2.73 μέτρων καὶ θὰ ἐγέμιζε ἕνα μικρὸν δωμάτιον.

Γνωρίζομεν τώρα ὅτι ὁ Ἥλιος περιστρέφεται περὶ τὸν ἄξονά του, ἐπειδὴ ὅμως εἶναι διάπυρον ρευστόν, αἱ πολικαὶ του περιοχαὶ δὲν τρέχουν μὲ τὴν ἰδίαν ταχύτητα, ὅπως ὁ ἰσημερινὸς αὐτοῦ, ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὁποίου περιστρέφεται εἰς εἴκοσι πέντε περίπου ἡμέρας.

Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ Ἡλίου, ἡ ὁρατὴ εἰς ἡμᾶς, ἀποτελεῖται ἀπὸ νέφη διαπύρου μεταλλικοῦ ἀτμοῦ. Τόσον ὑψηλὴ εἶναι ἡ θερμοκρασία τῆς ἀτμοσφαίρας τοῦ Ἡλίου, ὥστε σίδηρος, νικέλιον, χαλκός, κασσίτερος κλπ. ὑπάρχουν εἰς τὴν ἀτμόσφαιράν του εἰς ἀερώδη κατάστασιν. Διὰ τὸ τί ὑπάρχει εἰς τὸ ἐσωτερικόν του, μόνον ὑποθέσεις εἰμποροῦμεν νὰ κάμωμεν.

Γύρω ἀπὸ τὸν Ἥλιον εἰς μεγάλας ἀποστάσεις περιφέρονται ὄχι μόνον ἡ Γῆ, ἀλλὰ καὶ ἄλλα συγγενῆ μὲ αὐτὴν σώματα, καλούμενα πλανῆται. Οἱ πλανῆται λάμπουν εἰς τὸν οὐρανόν, διότι ἀνακλοῦν

4.—Στρόβιλοι καὶ νέφη φωτεινοῦ ἀτμοῦ. Σπειροειδὲς νεφέλωμα «κηλῖδες ἐκ φωτεινῆς ὕλης» εἰς ἀπόστασιν δισεκατομμ. μιλίων.

τὸ φῶς τοῦ Ἡλίου, εἶναι δὲ ἀρκετὰ κοντά μας, ὥστε νὰ διακρίνωμεν τὰς κινήσεις των. Σχεδὸν ἀπὸ τὴν μίαν νύκτα εἰς τὴν ἄλλην αἱ θέσεις των μεταβάλλονται.

Χρειάζεται νὰ καταλάβωμεν πόσον κενὸν ἀπὸ ὕλην εἶναι τὸ Σύμπαν. Ἐάν, ὅπως εἴπαμεν, ὁ Ἥλιος ἦτο σφαῖρα διαμέτρου 2.73 μ., ἡ Γῆ θὰ ἦτο ἄλλη μικρὰ σφαῖρα διαμέτρου 52 χιλιοστῶν τοποθετημένη εἰς ἀπόστασιν 293 μ. ἀπὸ τὸν Ἥλιον. Ἡ Σελήνη θὰ εἶχε μέγεθος ἑνὸς μπιζελιοῦ καὶ θὰ ἀπεῖχε 0,0075 μ. ἀπὸ τὴν Γῆν.

Πολὺ πιὸ κοντὰ εἰς τὸν Ἥλιον ἀπὸ τὴν Γῆν θὰ ἔπρεπε νὰ τεθοῦν δύο ἄλλα πολὺ ὅμοια πρὸς τὴν Γῆν στίγματα, οἱ πλανῆται Ἑρμῆς καὶ Ἀφροδίτη, ὁ πρῶτος εἰς ἀπόστασιν 113 μ. καὶ ὁ δεύτερος εἰς ἀπόστασιν 226 μ. Μακρύτερα τῆς Γῆς ἀπὸ τὸν Ἥλιον θὰ εὑρίσκαμεν τοὺς πλανήτας Ἄρην, Δία, Κρόνον, Οὐρανὸν καὶ Ποσειδῶνα εἰς ἀποστάσεις 455, 1555, 2730, 5460 καὶ 8645 μέτρων. Διὰ νὰ διανύσῃ κανεὶς τὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τὸν Ἥλιον ἕως τὸν Ποσειδῶνα θὰ ἐχρειάζετο δύο σχεδὸν ὥρας. Ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ πολλά, πολὺ μικρότερα σφαιρίδια, ποὺ κρέμονται ἀνάμεσα εἰς τοὺς πλανήτας αὐτοὺς καὶ ἰδίως οἱ λεγόμενοι *ἀστεροειδεῖς* ἢ *τηλεσκοπικοὶ* πλανῆται, οὐράνια σώματα, τὰ ὁποῖα διαγράφουν κύκλους μεταξὺ τοῦ Ἄρεως καὶ τοῦ Διός.

Κάποτε κάποτε βλέπομεν ὡς ἐπιμήκεις τολύπας φωτεινοῦ ἀτμοῦ καὶ σκόνης νὰ διασχίζουν τὸν οὐρανόν. Τὰ νεφελοειδῆ αὐτὰ σώματα καλοῦμεν *κομήτας*. *Ὅλον τὸ ἄλλο διάστημα γύρω καὶ πέραν τῆς Γῆς εἰς ἀφαντάστους ἀποστάσεις, εἶναι κενὸν κατεψυγμένον καὶ χωρὶς ζωήν.*

Ὁ πλησιέστερος πρὸς ἡμᾶς ἀπλανὴς ἀστήρ, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς *μικροσκοπικῆς αὐτῆς κλίμακος*, (σύμφωνα μὲ τὴν ὁποίαν ἡ Γῆ εἶναι σφαιρίδιον διαμέτρου 52 χιλιοστῶν, ἡ Σελήνη ἕνα μικρὸν μπιζέλι καὶ ὁ Ἥλιος σφαῖρα διαμέτρου 2.73 μ.), θὰ ἀπεῖχεν ἀπὸ τὴν Γῆν, περισσότερον ἀπὸ 64 χιλιόμετρα καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἀπλανεῖς ἀστέρας, θὰ εὑρίσκοντο, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς *ἰδίας κλίμακος*, εἰς ἀπόστασιν ἑκατοντάδων ἑκατομμυρίων χιλιομέτρων!

Ἂς *γυρίσωμεν* τώρα εἰς τὴν Γῆν. Ἡ διάμετρος τῆς ὑδρογείου σφαίρας εἶναι κατά τι μικροτέρα τῶν 13.000 χιλιομέτρων. Ἡ ἐπιφάνειά της εἶναι ἀνώμαλος καὶ τὰ μὲν προεξέχοντα μέρη αὐτῆς εἶναι τὰ ὄρη, εἰς δὲ τὰς κοιλότητας τῆς ἐπιφανείας ὑπάρχει σχετικῶς λεπτὸν στρῶμα νεροῦ, οἱ ὠκεανοὶ καὶ αἱ θάλασσαι. Τὸ στρῶμα αὐτὸ τοῦ νεροῦ ἔχει πάχος 9.000 μέτρων εἰς τὸ βαθύτατον αὐτοῦ σημεῖον, δηλαδὴ τὸ μεγαλύτερον βάθος τοῦ ὠκεανοῦ εἶναι 9.000 μέτρα *. Εἰς ἄλλο τόσον περίπου ὕψος φθάνει τὸ μεγαλύτερον ἐξόγκωμα τῆς Γῆς : τὰ Ἱμαλάϊα ὄρη (8.840 μ.).

---

* Τελευταῖαι καταμετρήσεις (1951), εὑρῆκαν ὅτι ὁ Εἰρηνικὸς ὠκεανὸς πλησίον τῶν νήσων Μαριάναι (Λαδρόναι) φθάνει εἰς βάθος 10.863. μ.

Γύρω ἀπὸ τὴν γηΐνην σφαῖραν ὑπάρχει ἐπίσης λεπτὸν στρῶμα ἀέρος, ἡ ἀτμόσφαιρα. Καθὼς ἀναβαίνομεν εἰς τὰ ὕψη μὲ ἀεροπλάνον ἢ ἀναβαίνομεν ἕνα βουνό, ὁ ἀέρας γίνεται ὁλονὲν ἀραιότερος, καὶ τελικὰ γίνεται τόσον ἀραιός, ὥστε δὲν εἰμπορεῖ νὰ ζήσῃ ἐκεῖ τίποτα. Εἰς ὕψος 32 χιλιομέτρων δὲν ὑπάρχει σχεδὸν καθόλου ἀέρας. Τὸ ὑψηλότερον σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον εἰμπορεῖ νὰ φθάσῃ ἓν πτηνόν, ὅπως ὁ κόνδωρ τῆς Ἀμερικῆς, εἶναι περίπου ἓξ χιλιόμετρα. Τὰ περισσότερα ὅμως πτηνὰ καὶ ἔντομα, τὰ ὁποῖα μεταφέρονται ἐκεῖ ἐπάνω ἐπὶ ἀεροπλάνου, πίπτουν ἀναίσθητα εἰς πολὺ χαμηλότερα σημεῖα ὕψους, καὶ τὸ μέγιστον ὕψος εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆλθον ὀρειβάται εἶναι ὀκτὼ χιλιόμετρα. Ἄνθρωποι ἔφθασαν δι' ἀεροπλάνου εἰς ὕψος ἀνώτερον τῶν 11.000 μέτρων, ἀλλὰ οἱ ἐπιβαίνοντες ὑπέφεραν πολύ.

Ἡ ζωὴ εὑρίσκεται μόνον εἰς τὰ πρῶτα ἑκατὸν μέτρα πάχους τοῦ φλοιοῦ τῆς Γῆς, εἰς δὲ τὴν θάλασσαν καὶ εἰς τὰ κατώτερα στρώματα τοῦ ἀέρος ὄχι πέραν τῶν ἓξ χιλιάδων μέτρων. Δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν ὑπάρχῃ ζωὴ ἐπάνω εἰς τοὺς πλανήτας. Οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες συνεζήτησαν τὴν δυνατότητα τῆς ὑπάρξεως ζωῆς ἢ κάποιας παραπλησίας λειτουργίας ἐπὶ τῶν πλανητῶν Ἀφροδίτης καὶ Ἄρεως. Ἀλλὰ πρόκειται ἁπλῶς περὶ ὑποθέσεων.

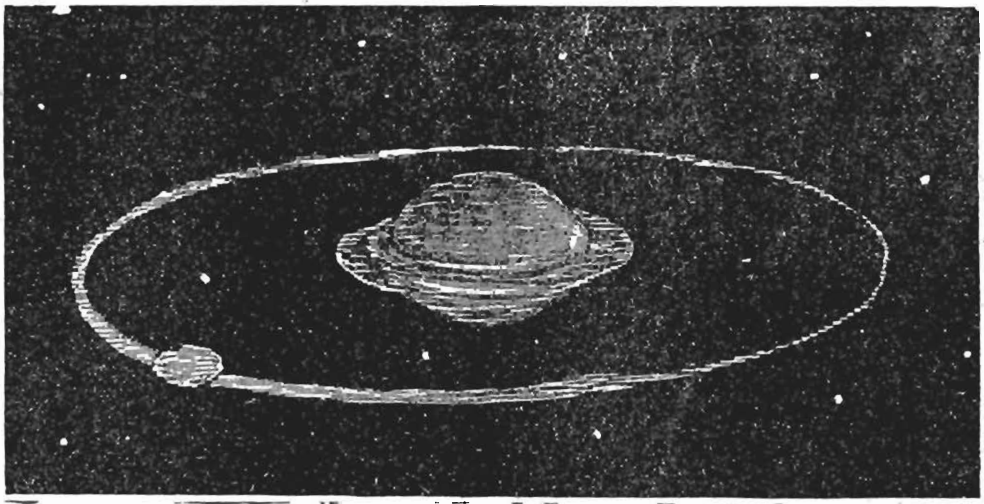
3. Ἡ Γῆ ἐν χρόνῳ. (Ἀπὸ πότε ὑπάρχει ἡ Γῆ).

Ἂς ἐξετάσωμεν τώρα τὸ θέμα μας ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ χρόνου. Οἱ ἀστρονόμοι καὶ οἱ γεωλόγοι καὶ οἱ φυσιοδίφαι εἶναι τώρα εἰς θέσιν νὰ μᾶς εἴπουν κάτι περὶ τῆς γενέσεως τῆς Γῆς. Αὐτοὶ θεωροῦν, ὅτι πρὸ ἀμετρήτων αἰώνων, ὁ Ἥλιος ἦτο περιδινουμένη πυριφλεγὴς μᾶζα ἀερίου ὕλης, ἡ ὁποία δὲν εἶχεν ἀκόμη συγκεντρωθῆ εἰς ἕνα συμπαγὲς κέντρον θερμότητος καὶ φωτός. Τότε ἦτο σημαντικῶς μεγαλυτέρα ἀπὸ ὅσον εἶναι τώρα καὶ περιεστρέφετο πολὺ ταχύτερον, διότι κατὰ τὴν περιστροφὴν αὐτὴν ἀπεσπάσθησαν σειρὰ τεμαχίων ἀπὸ αὐτὴν καὶ ἀπετέλεσαν τοὺς πλανήτας. Ἡ Γῆ εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς πλανήτας αὐτούς. Ἡ πυριφλεγὴς μᾶζα, ἡ ὁποία ἦτο τὸ ὑλικὸν τῆς Γῆς, διεσπάσθη εἰς δύο καθὼς περιεστρέφετο. Τὸ ἕν, τὸ μεγαλύτερον, εἶναι ἡ σημερινὴ Γῆ, καὶ τὸ μικρότερον ἡ νεκρὰ καὶ ἔρημος Σελήνη.

Οἱ ἀστρονόμοι μᾶς ἔπεισαν ὅτι Ἥλιος, Γῆ καὶ Σελήνη καὶ ὅλον αὐτὸ τὸ πλανητικὸν σύστημα περιεστρέφετο τότε μὲ ταχύτητα πολὺ μεγαλυτέραν τῆς σημερινῆς, καὶ ὅτι ἀρχικῶς ἡ Γῆ ἦτο διάπυρος, εἰς σημεῖον ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ζωὴ ἐπάνω εἰς αὐτήν. Οἱ ἴδιοι λόγοι μᾶς ὑποχρεώνουν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἂν καὶ διάπυρος ὁ Ἥλιος, εἶναι τώρα πολὺ ψυχρότερος ἀπ' ὅ,τι ἦτο ἄλλοτε, ὅτι τώρα περιστρέφεται πλέον ἀργὰ καὶ ὅτι ἐξακολουθεῖ νὰ ψύχεται περισσότερον καὶ νὰ περιστρέφεται ὁλονὲν καὶ μὲ ὀλιγωτέραν ταχύτητα. Παραλλήλως ἡ ταχύτης, μὲ τὴν ὁποίαν περιστρέφεται

περὶ ἑαυτὴν ἡ Γῆ ἐλαττώνεται ὁμοίως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι τὸ ἡμερονύκτιον γίνεται ὁλονὲν μεγαλύτερον καὶ ὅτι ἡ θερμότης εἰς τὸ κέντρον τῆς Γῆς ἐξαντλεῖται. Ὑπῆρξεν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἡμερονύκτιον δὲν ἦτο οὔτε τὸ ἥμισυ τοῦ σημερινοῦ. Τότε ἕνας φλέγων Ἥλιος, πολὺ μεγαλύτερος ἀπὸ ὅ,τι εἶναι σήμερον, θὰ ἐκινεῖτο ὀπτικῶς ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν εἰς τὴν δύσιν διασχίζων ὡς φωτεινὸν μετέωρον τὸν οὐρανόν. Θὰ ἔλθῃ καιρός, ποὺ ἡ ἡμέρα θὰ ἔχῃ τὸ μῆκος τοῦ σημερινοῦ ἔτους, ὁ δὲ Ἥλιος, ἀπογυμνωμένος ἀπὸ τὰς ἀκτῖνάς του, θὰ κρέμεται ἀκίνητος εἰς τὸν οὐρανόν.

Ἀπὸ πότε ὑπάρχει ὁ Κόσμος; θὰ ἐρωτήσῃ κάποιος ἀναγνώστης.

5.—**Θεωρία τῆς Κοσμογονίας.** Ἡ ἐκ τοῦ ἡλιακοῦ νεφελώματος δημιουργία τῆς Γῆς.

Ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτὴν θὰ μένῃ ἐπὶ πολὺ ἀκόμη ἀόριστος. Αἱ γνῶμαι τῶν εἰδικῶν δὲν συμφωνοῦν. Οἱ γεωλόγοι μελετοῦν τὴν ταχύτητα, μὲ τὴν ὁποίαν τὰ ὑδατογενῆ στρώματα σχηματίζονται εἰς τὴν ἐποχήν μας, καὶ ἔπειτα ὑπολογίζουν κατ' ἀναλογίαν τὸ πάχος τῶν παλαιῶν. Οἱ μύλοι ὅμως τῆς γεωλογίας δὲν ἀλέθουν μὲ τὴν ἰδίαν ταχύτητα ὅπως ἄλλοτε. Ἡ ὑδρόγειος σφαῖρα περιεστρέφετο ταχύτερα, ὁ Ἥλιος ἦτο πλησιέστερόν μας, ἡ Γῆ περισσότερον πλαστική, αἱ παλίρροιαι ἦσαν ἰσχυρότεραι, οἱ δὲ ἄνεμοι καὶ τὰ κύματα ἦσαν δυνατώτερα ἄλλοτε.

Οἱ γεωλόγοι πιθανὸν νὰ εἶναι ὑπερβολικοὶ ὡς πρὸς τὴν ἡλικίαν τῆς Γῆς. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς παλαιοντολόγους, οἱ ὁποῖοι παραδέχονται μακρὰς χρονικὰς περιόδους διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν εἰδῶν. Διαφωνοῦν ὅμως μεταξύ των καὶ εἶναι δύσκολον νὰ εἴπῃ κανεὶς ποῖος ἔχει δίκαιον. Ὁ σὲρ Arthur Keint εἶπεν τελευταῖα ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὑπέστη ἀσφαλῶς τροποποίησιν εἰς 500 μόνον γενεάς.

Οἱ ἀστρονόμοι καὶ οἱ μαθηματικοί, οἱ ὁποῖοι στηρίζουν τοὺς ὑπο-

λογισμούς των εἰς τὸν ρυθμὸν τῆς ταχύτητος, μὲ τὴν ὁποίαν ψύχονται τὰ οὐράνια σώματα, εἶναι διατεθειμένοι νὰ συντομεύσουν τὸν χρόνον *. Δίδομεν λοιπὸν τὰ ὅρια τῶν διαφόρων ὑπολογισμῶν. Τὸ χρονικὸν διάστημα, τὸ ὁποῖον ἐπέρασεν ἀπὸ τότε ποὺ ἐστερεοποιήθη ὁ φλοιὸς τῆς Γῆς μέχρι τῆς σήμερον, εἶναι, σχεδὸν μετὰ βεβαιότητος, περισσότερον τῶν 20.000.000 (εἴκοσι ἑκατομμυρίων) ἐτῶν, καὶ εἶναι, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὀλιγώτερον τῶν 2.000.000.000 (δύο δισεκατομμυρίων) ἐτῶν. Αὐτὰ εἶναι ὅρια τὰ ὁποῖα ἀπέχουν ἀφαντάστως μεταξύ των.

Β'. ΤΑ ΑΡΧΕΙΑ ΤΩΝ ΠΕΤΡΩΜΑΤΩΝ

1. Τὰ πρῶτα ἔνζωα ὄντα.

Δὲν γνωρίζομεν μετὰ βεβαιότητος πῶς ἡ ζωὴ ἤρχισεν ἐπὶ τῆς Γῆς. Οἱ βιολόγοι ἔκαμαν πολλὰς ὑ π ο θ έ σ ε ι ς καὶ θ ε ω ρ ί α ς. Φαίνεται ὅμως νὰ εἶναι γενικῶς δεκτὸν ὅτι ἡ ζωὴ ἤρχισεν εἰς τὰ θερμὰ ἀβαθῆ ὕδατα, ἴσως εἰς τὰ τενάγη καὶ τὰ τέλματα κατὰ μῆκος τῶν πρώτων θαλασσῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχαν σχηματισθῆ. Ἤρχισεν ἴσως ὑπὸ κάποιαν πηκτώδη μορφὴν (πράσινοι ἀφροί), ὡς ἓν εἶδος ὑποζωῆς, ἡ ὁποία ἀργὰ καὶ χωρὶς νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸν ἐξειλίχθη εἰς διάφορα εἴδη. Εἰς κανὲν μέρος τῆς Γῆς δὲν ὑπάρχει σήμερα τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῶν συνθηκῶν, χημικῶν ἢ φυσικῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἤρχισεν ἡ ζωή. Ἀσφαλῶς τώρα δὲν παράγεται ἀρχικὴ ζωή.

Ἡ ἀτμόσφαιρα ἦτο πυκνοτέρα εἰς τὰς ἡμέρας τῆς ἐνάρξεως τῆς ζωῆς. Συνήθως μεγάλα καὶ πυκνὰ νέφη ἐσκέπαζαν τὸν Ἥλιον, συχναὶ θύελλαι ἐμαύριζαν τὸν οὐρανόν. Ἡ ἀρχέγονος ξηρά, σχηματισθεῖσα διὰ τῆς ἐνεργείας σφοδρῶν ἡφαιστειογενῶν δυνάμεων, ἦτο ξηρὰ ἐντελῶς, γυμνὴ ἀπὸ βλάστησιν, σχεδὸν ἄνευ στεγνοῦ ἐδάφους, διότι ἀδιάκοποι καταιγίδες βροχῆς ἔπιπτον ἐπάνω της. Ποταμοὶ δὲ καὶ ρύακες μετέφεραν μεγάλας ποσότητας στερεῶν ὑλικῶν εἰς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ ἀποτελεσθῇ ἐξ αὐτῶν ἰ λ ύ ς. Ἡ ἰλὺς αὐτὴ μὲ τὸν καιρὸν ἀπεσκληρύνετο εἰς σχιστολίθους καὶ ἄμμον· ἀπὸ αὐτὴν διεμορφώθησαν ψ α μ μ ῖ τ α ι.

Οἱ γεωλόγοι ἐμελέτησαν ὁλόκληρον τὴν συσώρευσιν τῆς ἰλύος αὐτῆς, ὅπως εὑρίσκεται σήμερον, ἀπὸ τὰ π α λ α ι ό τ α τ α στρώματά της μέχρι τῶν σ η μ ε ρ ι ν ῶ ν στρωμάτων. Βεβαίως τὰ παλαιότερα στρώματα εἶναι εἰς μεγάλον βαθμὸν παραμορφωμένα καὶ ἀλλοιωμένα καὶ ἀποσαθρωμένα καὶ εἰς αὐτὰ δ ὲ ν εὑρίσκεται σήμερον

---

dΣολμερον ἡ ἡλικία τῶν πετρωμάτων προσδιορίζεται ἐπακριβέστερον διὰ τοῦ υ*χοψ ἀποσυνθέσεως τῶν εἰς αὐτὰ ἀκτινεργῶν στοιχείων.

κανὲν ἴχνος ζωῆς. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα αἱ παλαιότεραι μορφαὶ τῆς ζωῆς ἦσαν μικραὶ καὶ μαλακαὶ καὶ δὲν ἄφηναν ἀπὸ ὀπίσω των ἴχνη τῆς ὑπάρξεώς των. Μόνον ὅταν μερικὰ ἀπὸ τὰ ζῶντα αὐτὰ ὄντα ἀνέπτυξαν σκελετοὺς καὶ ὄστρακα σκληροῦ ὑλικοῦ, τότε ἄφησαν ἀπολιθωμένα λείψανα μετὰ τὸν θάνατόν των, καὶ ἀπετέλεσαν ἔτσι μαρτυρίας πρὸς ἐξέτασιν.

Τὰ συγγράμματα τῶν γεωλόγων εἶναι κατὰ μέγα μέρος περιγραφὴ τῶν ἀπολιθωμάτων, τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται εἰς τὰ πετρώματα, καὶ τῆς τάξεως κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ διάφορα στρώματα τῶν πετρωμάτων εὑρίσκονται τὸ ἕνα ἐπάνω εἰς τὸ ἄλλο. Τὰ πρῶτα πετρώματα ὑπὸ ἔποψιν παλαιότητος πρέπει νὰ ἐσχηματίσθησαν τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ὑπῆρχε καθόλου θάλασσα, διότι ἡ ὑπερβολικὴ θερμότης τῆς Γῆς ἐμπόδιζε τὴν ὕπαρξιν θαλάσσης, καὶ τὸ νερό, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ σήμερον τὴν θάλασσαν, ἦτο εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν ὡς ἀτμὸς ἀνακατεμένος μὲ τὸν ἀέρα, «ἡ δὲ Γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος».

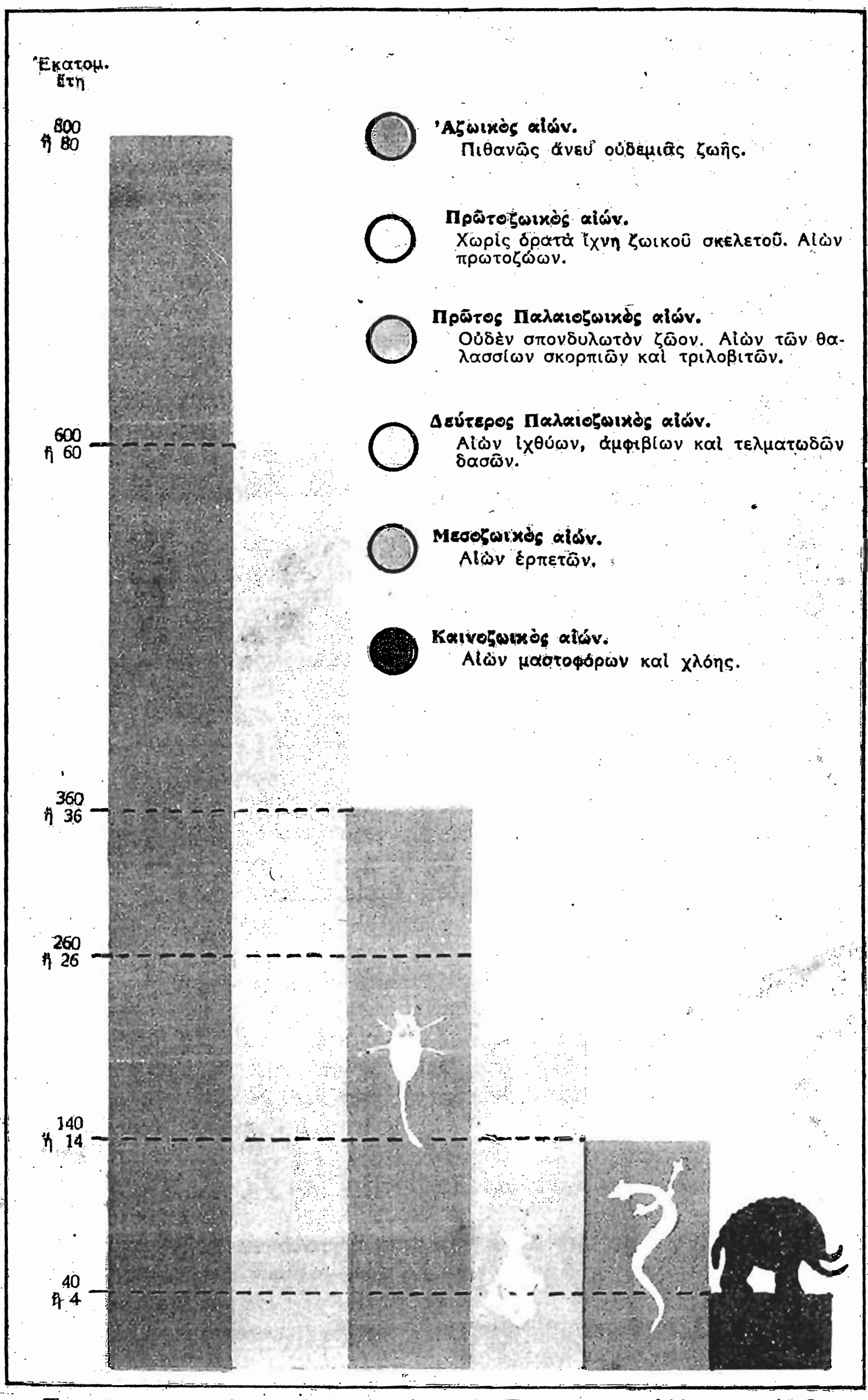
Τὰ ὑψηλότερα στρώματα τῆς ἀτμοσφαίρας ταύτης ἦσαν ἀπὸ πυκνὰ νέφη, ἐκ τῶν ὁποίων μία θερμὴ βροχὴ ἔπιπτε πρὸς τὰ πετρώματα κάτω, διὰ νὰ μεταβληθῇ πάλιν εἰς ἀτμόν, πολὺ πρὶν φθάσῃ εἰς τὴν διάπυρον αὐτὴν ἐπιφάνειαν. Κάτω ἀπὸ τὴν πυκνοτέραν αὐτὴν ἀτμόσφαιραν ἡ λειωμένη ὕλη τῆς Γῆς ἐστερεοποιήθη καὶ ἀπετέλεσε τὰ πρῶτα πετρώματα. Τὰ πρῶτα αὐτὰ πετρώματα φαίνεται ὅτι ἐστερεοποιήθησαν ὡς ἕνας φλοιὸς (κροῦστα) ἐπάνω εἰς τὸ πυρακτωμένον ρευστὸν ὑλικόν. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐξακολουθοῦσαν νὰ λειώνουν καὶ νὰ στερεοποιοῦνται βαθμηδὸν πρὶν ἀποκτήσουν ἓν ὡρισμένον πάχος μὲ μόνιμον στερεότητα.

Πρὶν δημιουργηθῇ τὸ σύστημα τῶν στερεῶν αὐτῶν πετρωμάτων, τὰ ὁποῖα ἴσως ἐσχηματίζοντο συνεχῶς ἐπὶ ἀναριθμήτους αἰῶνας, ἡ εἰκόνα τῆς Γῆς πρέπει νὰ ὡμοίαζε πολὺ μὲ τὸ ἐσωτερικὸν ἠλεκτρικῆς καμίνου.

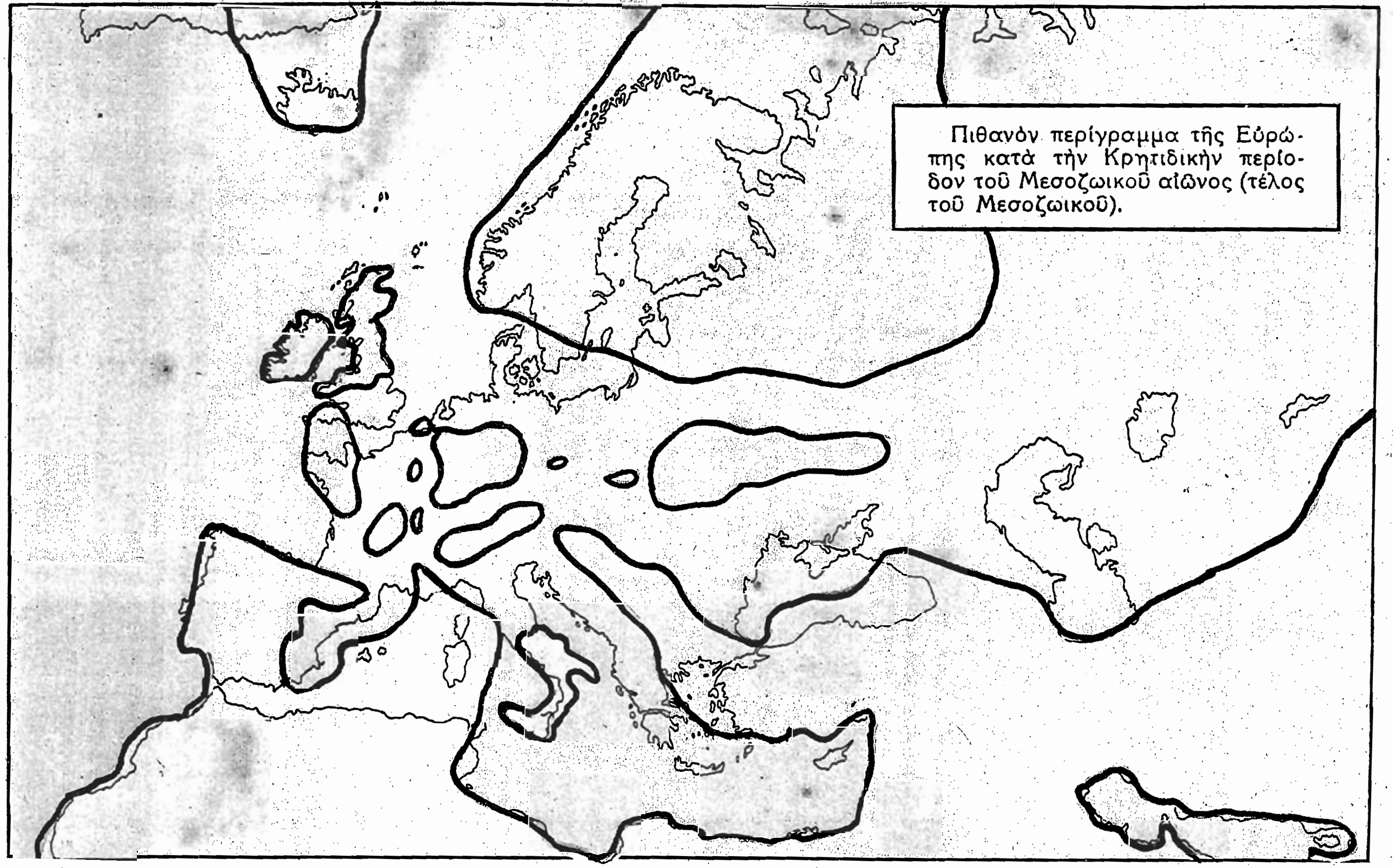
α΄) Ἀζωικὰ ἢ ἀρχαιοζωικὰ πετρώματα

Μετὰ μακροὺς αἰῶνας οἱ ὑδρατμοὶ τῆς ἀτμοσφαίρας ἤρχισαν νὰ συμπυκνώνωνται καὶ νὰ πίπτουν κάτω εἰς τὴν Γῆν, ρέοντες ἐπὶ τέλους ἐπὶ τῶν πρωτογενῶν αὐτῶν, θερμῶν ἀκόμη, πετρωμάτων ὡς ποταμοὶ θερμοῦ ὕδατος, τὸ ὁποῖον ἐμαζεύετο εἰς τὰ κοιλώματα σχηματίζον τέλματα, λίμνας καὶ τὰς πρώτας θαλάσσας. Εἰς τὰς θαλάσσας αὐτὰς οἱ ποταμοί, ρέοντες ἐπὶ τοῦ λιθίνου φλοιοῦ τῆς Γῆς, μετέφερον σκωρίας καὶ ἀποτρίμματα πετρωμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐσχηματίζοντο ἐξογκώματα. Αὐτὰ σιγὰ σιγὰ μετεβάλλοντο εἰς «στρώματα» καὶ ἐσχημάτισαν τὰ πρῶτα στρωσιγενῆ ἢ ὑδατογενῆ πετρώματα.

Τὰ πρῶτα αὐτὰ στρωσιγενῆ πετρώματα ἐβυθίσθησαν καὶ ἐκαλύφθησαν ἀπὸ ἄλλα. Ἔπειτα συνεκάμφθησαν, ἀνεδιπλώθησαν, παρεμορ-

2 Παραστατικὸς πίναξ τῆς διαρκείας τῶν Γεωλογικῶν Αἰώνων καὶ τῆς χαρακτηριστικῆς εἰς αὐτοὺς ζωῆς.

Πιθανὸν περίγραμμα τῆς Εὐρώπης κατὰ τὴν Κρητιδικὴν περίοδον τοῦ Μεσοζωικοῦ αἰῶνος (τέλος τοῦ Μεσοζωικοῦ).

3

φώθησαν ἀπὸ μεγάλην ἡφαιστειογενῆ διαταραχὴν καὶ ὑπὸ τῶν ἀνωθήσεων τῆς παλιρροίας τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς λιθοσφαίρας. Συναντῶμεν τὰ στρωσιγενῆ αὐτὰ πετρώματα καὶ σήμερον ἀκόμη ἐδῶ καὶ ἐκεῖ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς Γῆς ἐντελῶς ἀκάλυπτα ἀπὸ μεταγενέστερα γεωλογικὰ στρώματα. Καὶ δὲν περιέχουν οὔτε τὸ ἐλάχιστον βέβαιον ἴχνος ζωῆς.

Τὰ ἀποκαλοῦν συχνὰ Ἀ ζ ω ι κ ὰ π ε τ ρ ώ μ α τ α. Ἐπειδὴ ὅμως εἰς μερικὰ ἀπὸ τὰ παλαιότερα αὐτὰ στρωσιγενῆ πετρώματα εὑρίσκεται οὐσία καλουμένη γραφίτης, καθὼς καὶ ἐρυθρὸν καὶ μαῦρον ὀξείδιον τοῦ σιδήρου, καὶ ἐπειδὴ ἰσχυρίζονται πολλοὶ ὅτι αἱ οὐσίαι αὐταὶ χρειάζονται τὴν ἐπενέργειαν ὀργανικῶν ὄντων διὰ νὰ παραχθοῦν, μερικοὶ γεωλόγοι προτιμοῦν νὰ ὀνομάζουν τὰ παλαιότερα αὐτὰ στρωσιγενῆ πετρώματα Ἀ ρ χ α ι ο ζ ω ι κ ά. Ὑποθέτουν ὅτι ἡ πρώτη ζωὴ ἦτο μιὰ πηκτὴ ζωντανὴ οὐσία, ἡ ὁποία δὲν εἶχεν οὔτε ὄστρακον, οὔτε σκελετὸν ἢ οἱανδήποτε παρομοίαν κατασκευήν, ἡ ὁποία θὰ ἠδύνατο νὰ παραμείνῃ ὡς ἀ ν α γ ν ω ρ ι σ τ ι κ ὸ ν ἀπολίθωμα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὄντος καὶ ὅτι εἰς τὴν χημικὴν αὐτοῦ ἐπίδρασιν ὀφείλεται ἡ ἐναπόθεσις γραφίτου καὶ ὀξειδίου τοῦ σιδήρου. Αὐτὸ ὅμως εἶναι καθαρὰ ὑπόθεσις καὶ ὑπάρχει τοὐλάχιστον ἴση πιθανότης ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τοῦ σχηματισμοῦ τῶν Ἀζωικῶν πετρωμάτων ἡ ζωὴ δ ὲ ν εἶχεν ἀρχίσει ἀκόμη.

β′) Πρωτοζωικὰ πετρώματα

Ἐπάνω εἰς τὰ Ἀζωικὰ ἢ Ἀρχαιοζωικὰ αὐτὰ πετρώματα παρουσιάζονται ἄλλα στρώματα, καὶ αὐτὰ πολὺ παλαιὰ καὶ καταφαγωμένα, τὰ ὁποῖα ὅμως περιέχουν ἴχνη ζωῆς. Τὰ π ρ ῶ τ α αὐτὰ λείψανα ζωῆς εἶναι ἁπλουστάτης μορφῆς. Εἶναι τὰ ἴ χ ν η ἁπλῶν φυτῶν, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται φύκη, ἢ σημεῖα ὅ μ ο ι α μὲ τὰ ἴχνη, τὰ ὁποῖα κάμνουν οἱ σκώληκες εἰς τὴν λάσπην τῆς θαλάσσης. Ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ σκελετοὶ τῶν μικροσκοπικῶν πλασμάτων, τῶν λεγομένων Ἀκτινοζώων. Ἡ δ ε υ τ έ ρ α αὐτὴ σειρὰ τῶν πετρωμάτων λέγεται Π ρ ω τ ο ζ ω ι κ ὴ σειρὰ καὶ σημειώνει μακροχρόνιον περίοδον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Γῆς.

γ′) Παλαιοζωικὰ πετρώματα

Ἐ π ά ν ω εἰς τὰ πρωτοζωικὰ πετρώματα εὑρίσκεται μία τ ρ ί τ η σειρὰ πετρωμάτων, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνευρίσκομεν σημαντικὸν ἀριθμὸν καὶ ποικιλίαν ἰχνῶν ὀργανικῶν ὄντων. Πρώτη ἔρχεται ἡ μαρτυρία διαφόρων ὀστρακοδέρμων, καρκίνων καὶ παρομοίων πλασμάτων, σκωλήκων, θαλασσίων φυτῶν κλπ., ἔπειτα πλήθους ψαριῶν καὶ τῶν πρώτων δειγμάτων χερσαίων φυτῶν καὶ ζῴων. Τὰ πετρώματα

αὐτὰ λέγονται Π α λ α ι ο ζ ω ι κ ά. Σημειώνουν περίοδον ἀμετρήτων αἰώνων, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ζωὴ ἐξηπλώνετο ἀργά, ἔπαιρνε πολλὰς μορφὰς καὶ ἀνεπτύσσετο κυρίως εἰς τὰς θαλάσσας.

Καθ' ὅλην τὴν μακρὰν Παλαιοζωικὴν περίοδον, τὴν μόνην ὑπάρχουσαν ζωὴν ἐκπροσωποῦσαν ὑδρόβια κυρίως πλάσματα, ὅπως οἱ καλούμενοι τ ρ ι λ ο β ῖ τ α ι, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἕρποντα ἀρθρόποδα παρεμφερῆ πρὸς τὰς θαλασσοφθείρας καὶ συγγενῆ πιθανὸν πρὸς ἕνα εἶδος σημερινοῦ καρκίνου. Ὑπῆρχαν ἐπίσης θαλάσσια θωρακισμένα ψάρια, τὰ τελειότερα πλάσματα τοῦ παλαιοτάτου ἐκείνου κόσμου. Μερικὰ ὡρισμένων εἰδῶν ἀπ' αὐτὰ εἶχαν μῆκος ἐννέα ποδῶν. Αὐτὰ ἦσαν τὰ ἀνώτατα εἴδη τῆς ζωῆς. Ὑπῆρχεν ἐπίσης ἀφθονία διαφόρων εἰδῶν ἐκ τῶν λεγομένων βραγχιοπόδων ἀποτελούντων τάξιν τῶν μαλακίων. Ὑπῆρχαν ζωόφυτα ριζωμένα καὶ διακλαδούμενα ὅπως τὰ φυτά, θαλάσσια φυτά, τὰ ὁποῖα ἐ κ υ μ ά τ ι ζ α ν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν ὑδάτων.

Δὲν ὑπῆρχε ζωή, ἡ ὁποία εἰμπορεῖ νὰ διεγείρῃ τὴν φαντασίαν μας. Δὲν ὑπῆρχε τίποτε τὸ ὁποῖον νὰ τρέχῃ ἢ νὰ πετᾷ ἢ νὰ κολυμβᾷ. Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὸ μέγεθος μερικῶν ἐκ τῶν πλασμάτων αὐτῶν, ἡ ζωὴ ἐκείνη εἶχε τόσην ποικιλίαν, ὅσην ἔχει καὶ ἐκείνη ἡ ζωή, τὴν ὁποίαν ἕνας σπουδαστὴς θὰ περισυνέλεγε σήμερον ἀπὸ ἕνα λάκκον νεροῦ τὸ καλοκαίρι πρὸς μικροσκοπικὴν ἐξέτασιν.

Τοιαύτη ἦτο ἡ ζωὴ τῶν ἀβαθῶν θαλασσῶν ἐπὶ εἴκοσι ἢ ἑκατὸν ἑκατομμύρια ἔτη κατὰ τὴν πρωτογενῆ Παλαιοζωικὴν περίοδον. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ δὲν ἀνευρίσκομεν ἴχνη ζωῆς ἐπὶ τῆς ξηρᾶς. Πᾶν ὅ,τι ἔζη κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἔζη κάτω ἀπὸ τὸ νερὸ καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν σχεδὸν ἐπὶ αἰῶνας, τὸν ἀριθμὸν τῶν ὁποίων δὲν εἰμπορεῖ νὰ συλλάβῃ ἡ φαντασία. Αὐτὴ ἦτο ὅλη ἡ ζωή.

Ὕστερα ἀπὸ τὰ Παλαιοζωικὰ πετρώματα ποὺ ἀνεφέραμεν ἔρχονται τὰ Μ ε σ ο ζ ω ι κ ὰ πετρώματα, ἕνα τ έ τ α ρ τ ο ν πελώριον σύστημα πετρωμάτων μὲ ἀπολιθώματα. Αὐτὸ ἀντιπροσωπεύει ἴσως ἑκατὸν ἑκατομμύρια ἔτη καὶ περιέχει θαυμασίαν παράταξιν ἀπολιθωμένων λειψάνων, ὀστῶν γιγαντιαίων ἑρπετῶν καὶ ἄλλων παρομοίων ζῴων, τὰ ὁποῖα θὰ περιγράψωμεν κατωτέρω. Καὶ ὑπεράνω αὐτῶν πάλιν εἶναι τὰ Κ α ι ν ο ζ ω ι κ ὰ πετρώματα, ἕνας π έ μ π τ ο ς μέγας τόμος τῆς ἱστορίας τῆς ζωῆς, τόμος ἀκόμη ἀτελείωτος, τοῦ ὁποίου ἡ ἄμμος καὶ ἡ λάσπη ποὺ μεταφέρονται τώρα εἰς τὴν θάλασσαν ἀπὸ τοὺς ποταμοὺς τῆς Γῆς, διὰ νὰ θάψουν ὀστᾶ καὶ λέπια καὶ σώματα καὶ ἴχνη, τὰ ὁποῖα θὰ γίνουν ἐν τέλει ἀπολιθώματα τῶν σημερινῶν ζωντανῶν ὀργανισμῶν, ἀποτελοῦν τὴν τ ε λ ε υ τ α ί α ν γραφομένην σελίδα.

Ἡ ὑπ' ἀριθ. 2 ἔγχρωμος εἰκὼν δείχνει τὸ σχετικὸν πάχος τῶν διαφόρων σ χ η μ α τ ι σ μ ῶ ν πετρωμάτων. Συμπεραίνουν, ἴσως ἐσφαλμένως, ὅτι τὰ πάχη αὐτὰ δείχνουν τὴν σχετικὴν ἡλικίαν τῆς Γῆς. Οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ δείχνουν τὸ ἀνώτατον καὶ τὸ κατώτατον

ὅριον τῆς διαρκείας τῶν περιόδων τούτων. Εἶναι φανερὸν ὅτι μέσα εἰς τὰ τεράστια αὐτὰ ὅρια ὁ γεωλογικὸς χρόνος εἶναι ζήτημα καθαρᾶς ὑποθέσεως. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος μάλιστα δὲν παραδέχεται οὔτε τοὺς κατὰ προσέγγισιν σχετικοὺς ὑπολογισμούς, διότι: Εἰς τὴν Ἀρχαιοζωικὴν περίοδον ὁλόκληρος ἡ μηχανὴ πρέπει νὰ εἰργάζετο ταχύτερον. Ἡ Γῆ ἐστρέφετο περὶ τὸν ἄξονά της μετὰ μεγαλυτέρας ταχύτητος, ὁ Ἥλιος καὶ ἡ Σελήνη ἦσαν πλησιέστερα, αἱ παλίρροιαι, αἱ θύελλαι ἦσαν σφοδρότεραι. Κοιτάσματα ἰζηματογενῆ, (πετρώματα τὰ ὁποῖα ἐσχηματίσθησαν διὰ τῆς ἀποθέσεως οὐσιῶν τοῦ ἀέρος ἢ τοῦ νεροῦ), τὰ ὁποῖα τώρα ἀπαιτοῦνται αἰῶνες διὰ νὰ συσσωρευθοῦν, ἐσχηματίζοντο ἴσως τότε ἐντὸς ὀλίγων ἑκατοντάδων ἡμερῶν. Ἡ ὑπ' ἀριθ. 2 εἰκὼν αὐτὴ μὲ τοὺς ἀριθμοὺς καὶ τὰς ἀναλογίας, βασίζεται ἐπὶ τῶν παρεχομένων στοιχείων εἰς ἓν ἐκ τῶν δοκιμωτέρων βιβλίων τῆς γεωλογίας.

Αὐτὸ εἶναι τὸ εἶδος τῶν περιόδων αἱ ὁποῖαι ὑπῆρξαν, περιόδων ὑπολογιζομένων κατὰ ἑκατομμύρια ἔτη. Εἰς αὐτὰ ὑπάρχει τόση ἀκρίβεια ὅση εἶναι δυνατὴ σήμερον.

Καὶ ὁ ἀναγνώστης, διὰ τὸν ὁποῖον τὰ πράγματα αὐτὰ εἶναι ξένα, ἂς σημειώσῃ τὰ ὀνόματα τῶν κυριωτέρων ὑποδιαιρέσεων τοῦ πίνακος, διότι θὰ κάμνωμεν συχνὴν αὐτῶν χρῆσιν εἰς τὰ πρῶτα ἑπόμενα κεφάλαια.

Τὰ ἀποτυπώματα καὶ τὰ ἀπολιθώματα ποὺ ὑπάρχουν εἰς τὰ πετρώματα καὶ αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ πετρώματα εἶναι τὰ πρῶτα ἱστορικὰ τεκμήρια. Ἡ ἱστορία τῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι κατώρθωσαν νὰ ἀνακαλύψουν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ἀποκαλύπτουν, συνεγράφη καὶ φυλάσσεται εἰς τὰ ἀ ρ χ ε ῖ α τ ῶ ν Π ε τ ρ ω μ ά τ ω ν. Ὅταν ὅμως ἀποκαλοῦμεν τὰ πετρώματα ταῦτα καὶ τὰ ἀπολιθώματα Ἀ ρ χ ε ῖ ο ν καὶ ἱστορίαν, δὲν πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὅτι πρόκειται ὁπωσδήποτε περὶ τακτικοῦ χρονογραφικοῦ ἀρχείου. Σημαίνει ἁπλῶς ὅτι, ὅ,τι δήποτε συμβαίνει, ἀφήνει ὀπίσω κάποιον ἴχνος, ἀρκεῖ δὲ ἡμεῖς νὰ εἴμεθα ἀρκετὰ νοήμονες παρατηρηταί, ὥστε νὰ διαγνώσωμεν τὴν σημασίαν αὐτοῦ τοῦ ἴχνους. Οὔτε τὰ πετρώματα τῆς Γῆς εὑρίσκονται εἰς κανονικὰ στρώματα τὸ ἓν ἐπὶ τοῦ ἄλλου, ὥστε νὰ δύνανται οἱ ἄνθρωποι νὰ τὰ μελετοῦν μὲ εὐκολίαν. Δὲν εἶναι ὅπως τὰ βιβλία καὶ αἱ σελίδες μιᾶς βιβλιοθήκης. Εἶναι ἀνεστραμμένα, διερρηγμένα, διακεκομμένα, διεσκορπισμένα, παραμορφωμένα. Καὶ εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἐπὶ ἀναριθμήτους γενεὰς αὐτὸ τὸ χρονογραφικὸν ἀρχεῖον τῶν πετρωμάτων ἔκειτο, χωρὶς νὰ τὸ ὑποπτευθῇ κανείς, κάτω ἀπὸ τὰ πόδια τῶν ἀνθρώπων.

Τὰ ἀπολιθώματα - πετρώματα ἦσαν γνωστὰ εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας τῆς Ἰωνίας κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα π.Χ. καὶ περὶ αὐτῶν ἔγραψεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὁ Ἐρατοσθένης καὶ ἄλλοι κατὰ τὴν τρίτην ἑκατονταετηρίδα π.Χ., πάντα δὲ τὰ σχετικὰ συνοψίζει εἰς τὰ Γ ε ω γ ρ α φ ι κ ά τ ο υ ὁ Στράβων (67 π.Χ.—23 μ.Χ.). Ἦσαν γνωστὰ εἰς τὸν

Λατῖνον ποιητὴν Ὀβίδιον, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν κατενόησε τὴν φύσιν καὶ τὴν σημασίαν αὐτῶν. Ἐνόμισεν ὅτι ἦσαν αἱ πρῶται ἄτεχνοι προσπάθειαι τῆς δημιουργοῦ δυνάμεως. Ἀναφέρονται ἀπὸ Ἄραβας συγγραφεῖς τοῦ δεκάτου αἰῶνος.

Ὁ Λεονάρδος ντὰ Βίντσι, ὁ ὁποῖος ἤκμασε περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 16ης ἑκατονταετηρίδος (1452–1519) ἦτο ὁ πρῶτος Εὐρωπαῖος, ὁ ὁποῖος ἀντελήφθη τὴν πραγματικὴν σημασίαν τῶν ἀπολιθωμάτων. Καί, ὅπως εἴπομεν, μόνον κατὰ τὰ τελευταῖα ἑκατὸν πενῆντα ἔτη ἤρχισεν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον ἡ σοβαρὰ καὶ ἐπίμονος ἑρμηνεία τῶν ἐπὶ μακρὸν χρόνον παρημελημένων αὐτῶν πρώτων σελίδων τῆς Ἱστορίας τοῦ κόσμου.

2. Ἡ νέα θεωρία τοῦ Βέγκενερ * περὶ σχηματισμοῦ, γενέσεως καὶ μετατοπίσεως τῶν ἠπείρων.

Οἱ ἐκδόται τῆς παρούσης Β' εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκδόσεως τοῦ ἔργου τούτου τοῦ Οὐὲλλς θεωροῦν ὑποχρέωσίν των νὰ προσθέσουν ἐνταῦθα τὴν ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ καθηγητοῦ Βέγκενερ νέαν θεωρίαν περὶ γενέσεως τῶν ἠπείρων καὶ τῶν ὠκεανῶν, πρὸς συμπλήρωσιν καὶ συγχρονισμὸν τῆς ἐκδόσεως.

Ὁ καθηγητὴς Βέγκενερ, στηριζόμενος εἰς τὴν γνωστὴν καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης παραδεδεγμένην θεωρίαν τοῦ Suess, *κατὰ τὴν ὁποίαν ὅλος ὁ ὄγκος τῆς Γῆς ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς ὁμοκέντρους στιβάδας εὑρισκομένας τὴν μίαν ἐπάνω εἰς τὴν ἄλλην ἤτοι :*

1) Τὴν NiFe ** *κατέχουσαν τὸ ρευστὸν καὶ διάπυρον κέντρον τῆς Γῆς. 2) Τὴν* SiMa ** *ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ διάπυρον καὶ ἀπὸ πλαστικὸν τμῆμα τῆς Γῆς καὶ φθάνει ὀλίγον κάτω τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς. Καὶ 3) τὴν* SiAl ** *ποὺ ἀποτελεῖ τὸν φλοιὸν τῆς Γῆς, διετύπωσε τὸ 1912 τὴν ἐκπληκτικὴν θεωρίαν του περὶ γενέσεως καὶ μετατοπίσεως τῶν ἠπείρων, τὴν ὁποίαν ὁ σοφὸς καθηγητὴς τοῦ Πολυτεχνείου Ἀθηνῶν κ. Ἰωάννης Δοανίδης συνοψίζει διὰ τὴν Β' ἔκδοσιν τῆς Ἱστορίας τοῦ Οὐέλλς ὡς ἑξῆς :*

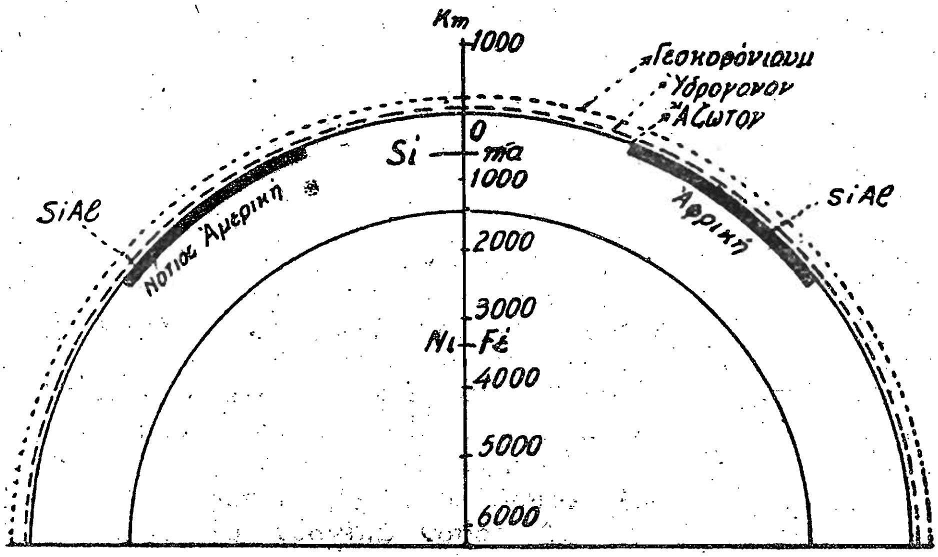
Ὁ Βέγκενερ πρεσβεύει ὅτι ὁ πρῶτος φλοιὸς τῆς Γῆς, ἐκτεινόμενος ὡς ἐπίπαγος ἐλαφρᾶς σκωρίας ἐπὶ ὅλης τῆς ἐπιφανείας τῆς διαπύρου μεταλλοσφαίρας, ὅπως ἦτο καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἡ Γῆ μας, καὶ καλυπτόμενος ἀπὸ τὴν Πανθάλασσαν τοῦ Suess, ἐρράγη ὀλίγον κατόπιν καὶ συρρικνωθεὶς συνεπτύχθη

---

* Βέγκενερ (Wegener Alfred), Γερμανὸς γεωφυσικὸς γεννηθεὶς ἐν Βερολίνῳ τῷ 1880. Καθηγητὴς Πανεπιστημίου τῆς Μετεωρολογίας καὶ Γεωφυσικῆς.

** Τὰ ὀνόματα NiFe, SiMa, SiAl ἀπετελέσθησαν ἀπὸ τὰς ἀρκτικὰς συλλαβὰς τῶν κυριωτέρων μετάλλων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὰς στιβάδας ταύτας.

τόσον, ὥστε νὰ καταλαμβάνῃ σήμερον μόλις τὸ πέμπτον τῆς ἐπιφανείας της. Ἡ σύμπτυξις αὐτή, ἀνάλογος πρὸς τὴν πτύχωσιν ἑνὸς ἐνετικοῦ φανοῦ, τὸν ὁποῖον κλείομεν, ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ σχηματισθοῦν τὰ μεγάλα ἠπειρωτικὰ ἐξογκώματα καὶ τὰ ὄρη. Ἡ διεύρυνσις τῶν ρηγμάτων, δημιουργήσασα βυθίσματα, εἰς τὰ ὁποῖα συνεκεντρώθησαν τὰ νερὰ τῆς Πανθαλάσσης, ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ χωρισθοῦν τὰ τμήματα, τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν ἄλλοτε ἓν ὅλον καὶ νὰ παρουσιάζωνται σήμερον ὡς αὐτοτελεῖς ἤπειροι, χωριζόμεναι ἀπὸ τοὺς ὠκεανούς.

6.—Αἱ τρεῖς στιβάδες ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀποτελεῖται ὁ ὄγκος τῆς Γῆς:
Ἡ NiFe εἰς τὸ κέντρον διάπυρος, βάθους 5000 χιλιομέτρων περίπου
Ἡ SiMa ἄνωθεν αὐτῆς πλαστική, βάθους 1200 » »
Ἡ SiAl (ξηρὰ—θάλασσα) πάχους 100—200 » »

Αὐτὴν τὴν κίνησιν καὶ πτύχωσιν τοῦ στερεοῦ φλοιοῦ—τὴν ὁποίαν θεωρεῖ συνεχιζομένην ὁ Βέγκενερ—τὴν στηρίζει ἐπὶ τοῦ γεγονόνος, ὅτι ἐνῷ αἱ ξηραὶ ἔχουν πυκνότητα 2.70, τὰ ὑποκάτω αὐτῶν στρώματα ἔχουν μεγαλυτέραν, ἀφοῦ ἡ πυκνότης τῆς ὅλης γηίνης σφαίρας εἶναι 5.60. Ὑποχρεούμεθα οὕτω νὰ δεχθῶμεν διὰ τὰ περὶ τὸ κέντρον, πυκνότητα ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ σιδήρου, ἤτοι περὶ τὰ 7.00. Αἱ ξηραὶ ἄρα ἐπιπλέουν ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου μίγματος, ὅπως οἱ πάγοι τῶν πολικῶν χωρῶν πλέουν ἐπὶ τοῦ θαλασσίου ὕδατος.

Καὶ σᾶς ὑπενθυμίζω τὸν Suess, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ τὸν ὅλον γήινον ὄγκον ἀποτελούμενον ἀπὸ τρεῖς ἐπαλλήλους στιβάδας — τὴν NiFe περὶ τὸ κέντρον μὲ ἐπικρατοῦντα τὰ μεταλλικὰ στοιχεῖα καὶ δὴ σίδηρον νικελιοῦχον, ἀναλόγως πρὸς τὴν σύστασιν τῶν πλείστων μετεωριτῶν—τὴν SiMa εἰς τὸ μεταξύ, μέχρι ὀλίγον ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν, μὲ ἐπικρατούσας σιδηρομαγνησιούχους πυριτικὰς ἑνώσεις—καὶ τὴν

SiAl μὲ ἐπικρατοῦν τὸ πυριτικὸν ἀργίλιον, στιβάδα ἡ ὁποία συγκροτεῖ τὸν γνωστὸν ἡμῖν φλοιόν. Λοιπόν, τὸ SiAl τῶν ἠπείρων πλέει ἐπάνω εἰς τὸ SiMa· τὸ δὲ SiMa εἶναι πολὺ ἐγγύτερον τῆς ἐπιφανείας ὑπὸ τοὺς ὠκεανούς.

α' Μορφὴ τῶν ἠπείρων. Εἰς τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν ἔφερε τὸν Βέγκενερ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ παρατήρησις τῆς μορφῆς τῶν ἠπείρων, κατόπιν δὲ ἡ μελέτη τῶν ἐπ' αὐτῆς σχηματισμῶν καὶ ἄλλων γεωλογικῶν φαινομένων.

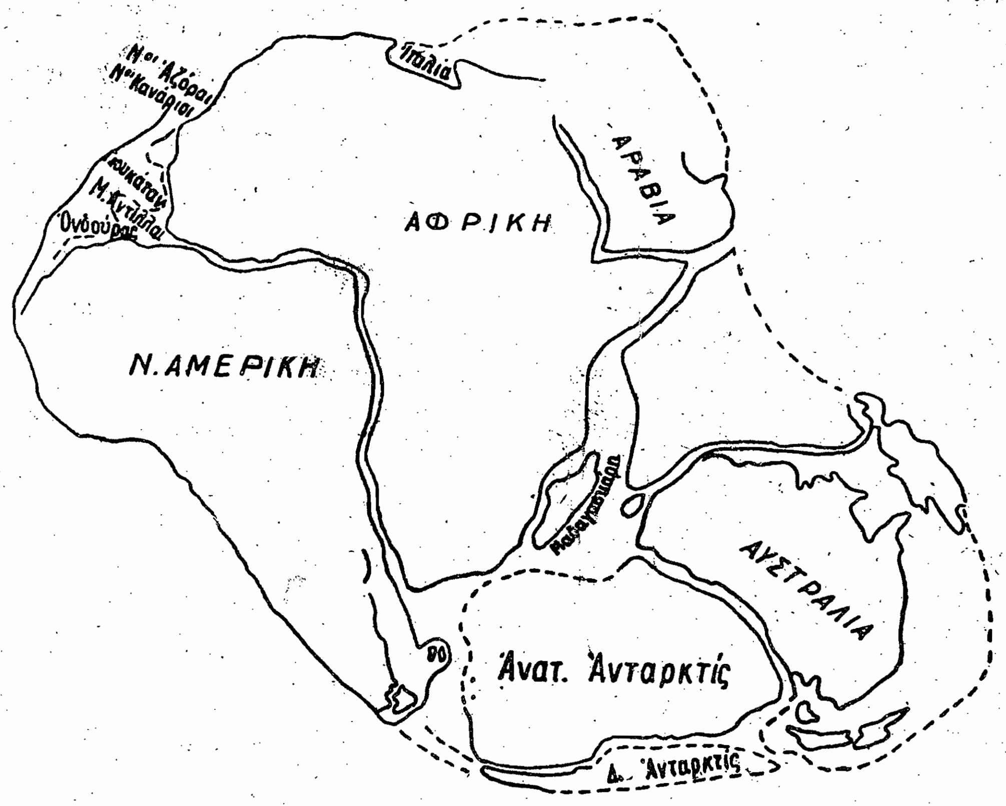
Καὶ πράγματι, ἂν παρατηρήσωμεν εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν ὠκεανόν, ἔχομεν τὴν Ἀφρικὴν τελείως προσηρμοσμένην ἐπὶ τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς· ὁ κόλπος τῆς Γουϊνέας φαίνεται πιστὸν ἀποτύπωμα τῶν ἀκτῶν τῆς βορ. Βραζιλίας, ὥστε ἂν κόψωμεν τὸ περίγραμμα τῆς μιᾶς τῶν δύο χωρῶν, θὰ τὸ ἴδωμεν νὰ προσαρμόζεται τελείως ἐπὶ τοῦ περιγράμματος τῆς ἄλλης, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας του! Τὸν μεταξὺ Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς χῶρον γεμίζει ἡ Δυτικὴ Ἀφρική. Ἡ Εὐρώπη, μαζὶ μὲ τὴν Γροιλανδίαν, ἐφαρμόζει ἐπὶ τῆς Βορείου Ἀμερικῆς. Ἐξ ἄλλου ἡ ἤπειρος τοῦ Νοτίου Πόλου, ἡ Ἀνταρκτίς, παρουσιάζει ἀντιστοιχίαν τῶν ἀκτῶν της μὲ τὰς νοτίους ἀκτὰς τῆς Αὐστραλίας, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ἀμερικῆς.

β' Γεωλογικὴ κατασκευὴ τῶν ἠπείρων. Ἂν τώρα ἐκτὸς τῆς μορφῆς ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν γεωλογικὴν κατασκευὴν τῶν ὡς ἄνω ἠπείρων, θὰ ἀνακαλύψωμεν νέα καὶ ἀξιόλογα στοιχεῖα, συνηγοροῦντα ὑπὲρ τῆς θεωρίας ταύτης. Πράγματι βλέπομεν νὰ συνεχίζωνται ὄχι μόνον μορφολογικῶς, ἀλλὰ καὶ στρωματογραφικῶς καὶ τεκτονικῶς, αἱ χῶραι τὰς ὁποίας ἀνέφερα προηγουμένως, χῶραι ποὺ τόσον ἀπέχουν ἀπ' ἀλλήλων. Οὕτω βλέπομεν νὰ συνεχίζωνται οἱ σχηματισμοὶ τοῦ λιθανθρακοφόρου εἰς τὴν Σπιτζβέργην καὶ τὴν Γροιλανδίαν. Νὰ συνεχίζωνται αἱ πτυχαὶ τῆς βορ. Βραζιλίας πρὸς τὰς τῆς Γουϊνέας, αἱ τῆς νοτ. Βραζιλίας πρὸς τὰς τῆς Ἀγκόλας, ἡ περὶ τὴν Βουένος Ἄϋρες γῆ πρὸς τὴν τοῦ Ἀκρωτηρίου, καὶ ἄλλα. Καὶ εὑρίσκομεν ὁμοιότητας μεταξὺ τῶν ἀνθρακοφόρων κοιτασμάτων τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Βελγίου πρὸς τὰ τῆς Βορείου Ἀμερικῆς.

Οὕτω εἰς τόπους τοὺς ὁποίους χωρίζει πλατὺς ὠκεανός, βλέπομεν στρώματα καὶ ὀροσειρὰς ποὺ εἶναι ἡ ἄμεσος συνέχεια αἱ μὲν τῶν δέ. Ἂν πιστεύσωμεν ὅτι τὰ μέρη αὐτὰ ἦσαν ἡνωμένα δι' ἐκτάσεων ξηρᾶς, αἱ ὁποῖαι κατεποντίσθησαν, ὑποχρεούμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐξηφανίσθη ἔκτασις πολλαπλασία ἐκείνης ποὺ διετηρήθη.

γ' Ζῶα καὶ φυτά. Ἀλλὰ καὶ παρατηρήσεις ἄλλαι ὄχι ὀλιγώτερον σπουδαῖαι, ἐνισχύουν μεγάλως τὸν Βέγκενερ. Καὶ πρῶτον ἡ παλαιογραφία, ἡ ὁποία ζητεῖ νὰ εὕρῃ τὴν ἐξήγησιν τῶν σχέσεων ὅπου παρατηροῦνται μεταξὺ διαφόρων ἠπείρων. Ἡ διαμόρφωσις καὶ ἡ ἐξέλιξις τῶν διαφόρων ὄντων, τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζῴων, κατὰ τὰς παρελθούσας γεωλογικὰς περιόδους, ἡ ἐπὶ τῆς Γῆς ἐξάπλωσίς των, αἱ συγγένειαί των καὶ αἱ μεταναστεύσεις των,

ἀκόμη δὲ ἡ ἔκτασις τῶν στολιδώσεων καὶ ἡ φύσις τῶν ὑδατογενῶν στρωμάτων, μᾶς ὑποχρεώνουν νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὑπῆρξαν κάποτε συγκοινωνίαι μεταξὺ τῶν ἀπομακρυσμένων σήμερον ἠπείρων. Κλασσικὸν εἶναι τὸ παράδειγμα τῆς Αὐστραλίας, τῆς ὁποίας ὁ ζωικὸς κόσμος παρουσιάζει τρία σαφῆ

7.—1. Ἡ Νότιος Ἀμερικὴ ἀπεσπάσθη ἐκ τῆς ΝΔ Ἀφρικῆς ἀφήσασα τὸ κοίλωμα τοῦ Κόλπου τῆς Γουϊνέας. Τὸ δὲ ΒΔ τμῆμα τῆς Ἀφρικῆς ἐκάλυπτε τὴν μεταξὺ Ν καὶ Β Ἀμερικῆς θάλασσαν τῶν Ἀντιλλῶν καὶ τοῦ Μεξικανικοῦ κόλπου. 2. Ἡ Ἀνταρκτικὴ ἤπειρος ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὰ Ν. τῆς Αὐστραλίας, ἀπὸ τὸν χῶρον τοῦ Αὐστραλιακοῦ κόλπου πρὸς τὸν ὁποῖον ἐφαρμόζεται ἡ Ἀνταρκτικὴ ἤπειρος. 3. Ἡ Νέα Γουϊνέα ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὰ βόρεια τῆς Αὐστραλίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἔμεινε τὸ κοίλωμα τοῦ κόλπου τῆς Καρπεταρίας, πρὸς τὸ ὁποῖον σχετίζεται τὸ ἀντίστοιχον ἐξόγκωμα τῆς Ν. Γουϊνέας. 4. Ἡ χερσόνησος τῶν Ἰνδιῶν μετὰ τοῦ ἀρχιπελάγους τῆς Μελανησίας ἥνωναν τὴν Ἀσίαν μὲ τὴν Αὐστραλίαν.

Ἡ ἀπόσπασις ἐγένετο κατὰ τὸν Μεσοζωικὸν αἰῶνα, ἤτοι πρὸ 140 ἢ 14 ἑκατομμυρίων ἐτῶν, διήρκεσε δὲ 40 ἢ 4 ἑκατομμύρια ἔτη.

Ἀπὸ γενομένας καταμετρήσεις ἡ Ἀμερικὴ ἐξακολουθεῖ νὰ ἀπομακρύνεται 4 μέτρα ἐτησίως. Ἡ Γροιλανδία ἀπὸ τὴν Εὐρώπην 11 μέτρα ἐτησίως.

στοιχεῖα: Τὸ ἀφρικανικόν, τὸ ἀρχαιότερον ὅλων, τὸ κυρίως ἐγχώριον, (μαρσιποφόρα καὶ μονοτρήματα), τὸ ὁποῖον συγγενεύει στενῶς μὲ τὰ ἀνάλογα εἴδη τῆς Νοτ. Ἀμερικῆς, καὶ τὸ πολυνησιακόν, τὸ ὁποῖον ἀπαντᾶται εἰς τὴν Νέαν Γουϊνέαν.

Αἱ χῶραι, αἱ ὁποῖαι εὑρίσκοντο ὑπὸ τὰς ἄνω συνθήκας, ἦσαν ἡνωμέναι.

δ' Κλῖμα. Μετατόπισις τῶν πόλων. Καὶ ἄλλης ὅμως σειρᾶς φαινομένων τὴν ἐξήγησιν ἐπιτυγχάνει ἡ θεωρία τοῦ Βέγκενερ. Τὰ φαινόμενα ταῦτα εἶναι τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν μετατόπισιν τῶν πόλων, τὴν ὁποίαν πλεῖσται παρατηρήσεις μᾶς ὑποχρεώνουν νὰ δεχθῶμεν.

Καὶ πρῶτον ἔχομεν πιστοποιημένον διὰ τῆς παλαιοντολογίας, ὅτι κατὰ τὸ παρελθὸν τῆς Γῆς ἔλαβον χώραν ἀλλαγαὶ τοῦ κλίματος οὐσιώδεις καὶ ἐπανειλημμέναι, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἐνεφανίσθησαν περίοδοι παγετώνων ἐπὶ διαφόρων μερῶν τῆς Γῆς κατὰ διαφόρους γεωλογικὰς ἐποχάς, ἐκτὸς τῆς κλασσικῶς γνωστῆς τελευταίας, ἡ ὁποία σ υ ν έ π ε σ ε μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ γενικὴ ἀρχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ θερμοκρασία ἐλαττώνεται, εἴτε διότι ἡ Γῆ ψύχεται, εἴτε διότι ἡ διάμετρος τοῦ Ἡλίου σμικρύνεται καὶ συνεπῶς ἡ πρὸς τὴν Γῆν ἀκτινοβολία του ἐλαττώνεται, δὲν δικαιολογοῦν τὰς ἐναλλαγὰς αὐτὰς τῆς θερμοκρασίας. Διὰ τοῦτο, λογικώτερον φαίνεται νὰ τὰς ἀποδώσωμεν εἰς τὸν σχηματισμὸν ἢ τὴν διακοπὴν θαλασσίων ρευμάτων, ἱκανῶν, ὅπως τώρα τὸ ρεῦμα τοῦ Κόλπου (Μεξικανικοῦ), νὰ μ ε τ α φ έ ρ ο υ ν τὴν θερμότητα τῶν τροπικῶν πρὸς τὰς κατεψυγμένας χώρας, ἢ ἀντιθέτως νὰ π α ρ α κ ω λ ύ σ ο υ ν τὴν τοιαύτην μεταφοράν. Καὶ δὲν ἀγνοοῦμεν, ὅτι τὸ ρεῦμα τοῦ (Μεξικανικοῦ) Κόλπου, εἶναι αὐτὸ ποὺ κάμνει κατοικήσιμον τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Σκανδιναυϊκὴν χερσόνησον, μολονότι εὑρίσκονται εἰς τὸ πλάτος τοῦ Λαβραδὸρ ἡ πρώτη καὶ τῆς Γροιλανδίας ἡ δευτέρα. Εἰς τὸ ρεῦμα αὐτὸ τὸ διαμορφωθὲν ὡς ἔχει σήμερον κατὰ τοὺς νεωτάτους γεωλογικοὺς χρόνους, ἀποδίδομεν, μὲ τὰς μεγαλυτέρας πιθανότητας, τὴν ὑποχώρησιν τῶν παγετώνων, ποὺ ἐσημειώθη εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς παρούσης γεωλογικῆς περιόδου. Ἀλλὰ εἰς τὸν σ χ η μ α τ ι σ μ ὸ ν ἢ τὸν ἀ π ο κ λ ε ι σ μ ὸ ν τοιούτων ρευμάτων συντρέχει σπουδαιότατα ἡ μ ε τ ά θ ε σ ι ς τῶν ξηρῶν, τὴν ὁποίαν εἰς τόσον μεγάλην κλίμακα ὑποστηρίζει ὁ Βέγκενερ.

Σήμερον δεχόμεθα ὅτι κατὰ τὴν λιθανθρακοφόρον περίοδον ὁ νότιος πόλος εὑρίσκετο ἐκεῖ ὅπου τώρα εἶναι τὸ κ έ ν τ ρ ο ν τοῦ Ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ. Πρὸς τὴν θέσιν αὐτὴν ἀνταποκρίνονται τὰ λείψανα τῶν τ ό τ ε παγετώνων, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται εἰς τὰς Ἰνδίας, τὴν Νότ. Ἀφρικήν, τὴν Αὐστραλίαν καὶ τὴν Νότ. Ἀμερικήν. Ἀλλ' ἂν ἐκεῖ φέρωμεν τὸν νότιον πόλον, θὰ ἔχωμεν τὸν βόρειον εἰς τὸ Μεξικὸν καὶ εἰς τοῦτο ἐμφανίζονται, ὡς γεννήματα τῆς ἐποχῆς, στρώματα γαιανθράκων ὀ γ κ ώ δ η, τὰ ὁποῖα μᾶς ἐπιβάλλουν νὰ δεχθῶμεν διὰ τὴν χώραν αὐτὴν κλῖμα τροπικόν! Πῶς νὰ συνδυάσωμεν τὰ δύο ἀντίθετα αὐτὰ γεγονότα; Ὁ Βέγκενερ δίδει τὴν ἁπλουστάτην λύσιν εἰς τὴν ἀπορίαν μας: «Ὅπου ἦτο τότε ὁ βόρειος πόλος, ἐξετείνετο θάλασσα καὶ ὄχι ἡ ξηρὰ τῆς Βορ. Ἀμερικῆς, ἡ ὁποία εὑρίσκετο πολὺ χαμηλότερα, πρὸς τὸν Ἰσημερινόν.

ε′ Πῶς μετακινοῦνται αἱ ἤπειροι. Πῶς ὅμως προκύπτουν αἱ κινήσεις αὐταὶ τῆς λιθοσφαίρας, αἱ ὁριζόντιοι, αἱ ἱκαναὶ νὰ μεταφέρουν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ τὰς ἠπειρωτικὰς μάζας;

Τὴν ἀπάντησιν δίδει ὁ Βέγκενερ, παρομοιάζων τὸν ἀρχικὸν φλοιὸν τῆς Γῆς μὲ τὸ στρῶμα τῶν πάγων τῶν πολικῶν χωρῶν. Καὶ οἱ πάγοι ρήγνυνται καὶ μετατοπίζονται, πλέοντες ἐπάνω εἰς τὸ ἐν ὑγρᾷ καταστάσει παραμένον ὕδωρ. Ἡ διαφορὰ πυκνότητος τοῦ στερεοῦ καὶ ὑγροῦ ὕδατος εἶναι μικροτάτη καὶ δι' αὐτὸ μόλις τὸ ὄγδοον τοῦ ὄγκου τοῦ σχηματιζομένου πάγου εἶναι ἔξω τῆς ὑγρᾶς ἐπιφανείας· τὰ ἑπτὰ ὄγδοα βυθίζονται ὑπὸ τὴν στάθμην τῆς θαλάσσης. Καθ' ὅμοιον τρόπον ἡ στερεὰ στιβὰς τοῦ SiAl, πυκνότητος 2.70, πλέει ἐπάνω εἰς τὴν πυκνοτέραν πλαστικὴν στιβάδα τοῦ SiMa, βάρους 2.90, τὰ 95)100 τοῦ ὄγκου της βυθίζονται, τὰ 5)100 ἐπιπλέουν.

Καὶ προβαίνων περαιτέρω, θεωρεῖ ὁ Βέγκενερ, ὅτι μετὰ τὴν ρῆξιν καὶ πτύχωσιν τοῦ πρώτου ἐπιπάγου, ὁ ὁποῖος ἀπετελέσθη ἀπὸ τὸ SiAl καὶ ἐκάλυψεν ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τῆς Γῆς, συνεπτύχθη δὲ ἔπειτα εἰς τοὺς ἠπειρωτικοὺς ὄγκους τῆς σήμερον, μένει ἀκάλυπτον εἰς τὸν πυθμένα τῶν ὠκεανῶν τὸ SiMa, πλαστικὸν ἀκόμη, ὥστε νὰ ἐπιτρέπῃ μετατοπίσεις τοῦ ἐπιπλέοντος SiAl.

Ἐπάνω λοιπὸν εἰς τὸ SiMa πλέουν καὶ ἰσορροποῦν αἱ ἠπειρωτικαὶ μᾶζαι, βυθιζόμεναι ἐντὸς αὐτοῦ μέχρι βάθους 100—150 ἴσως δὲ 200 χιλιομέτρων, περιλαμβάνουσαι δὲ φυσικὰ καὶ ὅ,τι ὡς βάθρον τῶν ἠπείρων πρέπει νὰ θεωρήσωμεν, δηλαδὴ τὴν πέριξ αὐτῶν ζώνην τῶν κρασπέδων των, τὰ ὁποῖα σκεπάζει θάλασσα ἀβαθής.

στ′ Στροφὴ τῶν ἄκρων τῆς Γῆς. Ἐξ ἀδρανείας πρὸς τὴν στροφὴν τῆς Γῆς, ὡς ἐκ τῆς ἕλξεως τῆς Σελήνης καὶ τοῦ Ἡλίου καὶ ἕνεκα τῆς πλατύνσεως, αἱ ἠπειρωτικαὶ μᾶζαι μετατοπίζονται πρὸς δυσμὰς καὶ φέρονται πρὸς τὸν ἰσημερινόν.

Καὶ ἐδῶ εὑρίσκει ὁ Βέγκενερ τὴν αἰτίαν τῶν στολιδώσεων καὶ τῶν πτυχῶν ποὺ ἐγέννησαν τὰ ὄρη, εἰς τὴν ἀντίστασιν δηλαδὴ ποὺ προβάλλει τὸ πλαστικὸν SiMa πρὸς τὴν κινουμένην μᾶζαν τοῦ SiAl. Ἡ ἀντίστασις αὐτὴ ἀναδιπλώνει καὶ πτυχώνει τὸ SiAl καθέτως πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς κινήσεως καὶ γεννᾷ σειρὰς ὀρέων καθέτων πρὸς τὴν κίνησιν· κλασσικὸν παράδειγμα ἡ ὁροσειρὰ τῶν Ἄνδεων, κατὰ μῆκος τοῦ πρὸς δυσμὰς φερομένου μετώπου τῆς ἀμερικανικῆς ἠπείρου.

Ἡ ἀντίστασις αὐτὴ συστρέφει τὰ ἄκρα τῆς χέρσου ἀντίθετα πρὸς τὴν φοράν της, ἄρα πρὸς Α, ὅπως ἀποδεικνύει τὸ περὶ τὴν Γῆν τοῦ Πυρὸς ἄκρον τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς καὶ τὸ τόξον τῶν νοτίων Ἀντιλλῶν, τὸ ἄκρον τῆς Γροιλανδίας, ἡ Φλωρίς, ἡ Κεϋλάνη.

Φυσικὰ αἱ πτυχαὶ γεννῶνται κάτω, εἰς τὰ ἐντὸς τοῦ SiMa βυθιζόμενα τμήματα τοῦ SiAl, ἀσθενέστατος δὲ ἀντίκτυπος τῶν ἐκεῖ γινομένων στολιδώσεων εἶναι αἱ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἐκδηλούμεναι.

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἐσχηματίσθησαν τὰ Ἱμαλάϊα, ἐκ πιέσεως τῆς πρὸς βορρᾶν φερομένης Ἰνδικῆς, πρὸς τὴν χαμηλὴν χώραν, ἡ ὁποία ἐξετείνετο μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ἄλλης ἀσιατικῆς ἠπείρου.

Ἐνῷ δευτερογενῆ ρήγματα ἀφῆκαν κατὰ μῆκος τῶν πλευρῶν, τῶν ἀντιθέτων πρὸς τὴν προέλασιν, λωρίδας ξηρᾶς ὑπὸ μορφὴν νήσων, διατεταγμένων κατὰ λόγον φυσικόν, εἰς σχῆμα τόξων, μὲ τὸ κοῖλον πρὸς τὴν φεύγουσαν ἤπειρον. Παράδειγμα αἱ Ἀντίλλαι, αἱ Ἰαπωνικαὶ νῆσοι, αἱ Κουρίλλαι, αἱ Ἀλεοῦται. Ἀνάλογος εἶναι ἡ διάταξις τῶν νήσων τῆς Σούνδης, τὰς ὁποίας ὠθεῖ πρὸς Β. ἡ Αὐστραλία, μὲ προελαῦνον τμῆμα της τὴν Νέαν Γουϊνέαν.

ζ' Ἡφαίστεια. Ἂν εἰς τὸ μέτωπον τοῦ προελαύνοντος SiAl ὑπάρχουν ρήγματα, τὸ SiMa γεννᾷ ἡφαίστεια· παράδειγμα τῶν Ἄνδεων, τῆς Ἰαπωνίας. Ἄλλως μένει ἠρεμοῦν εἰς τὸν ὠκεάνειον βυθὸν ὑπὸ τὴν πίεσιν στήλης ὕδατος ἄνω τῶν 4000 μ., ὑπὸ συνθήκας μὴ ἐπιτρεπούσας ἔκρηξιν, ἀφοῦ ἡ κρίσιμος πίεσις εἶναι διὰ τὸ ὕδωρ περίπου 200 ἀτμοσφαιρῶν· δηλαδὴ εἰς 2000 μ. πίεσιν τὸ νερὸ δὲν βράζει, ὁσηδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ θερμοκρασία του. Ἄλλως τε εἶναι γνωστὸν πόσον ἠρέμου ἐνεργείας εἶναι αἱ ἐκρήξεις ὑποθαλασσίων ἡφαιστείων, κάτω ὡρισμένου βάθους.

Ἐκ τῶν διαφόρων διαπλάσεων ποὺ ἐμφανίζουν αἱ διάφοροι ἤπειροι ὁ Βέγκενερ συμπεραίνει ὅτι ἡ Αὐστραλία, αἱ Ἰνδίαι καὶ ἡ Ἀφρικὴ ἤρχισαν νὰ χωρίζωνται κατὰ τὴν Ἰουράσιον περίοδον καὶ συνεπλήρωσαν τὴν αὐτοτέλειάν των κατὰ τὴν Τριτογενῆ. Ὁ χωρισμὸς Νοτίου Ἀμερικῆς καὶ Ἀφρικῆς ἔγινε κατὰ τὴν Κρητιδικὴν ἐποχήν, ὁ δὲ τῆς Βορείου Ἀμερικῆς ἀπὸ τῆς Εὐρώπης, μέχρι μὲν τῆς Γροιλανδίας κατὰ τὴν Τριτογενῆ περίοδον, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ μέχρι τῆς Ἰσλανδίας, τὴν Τεταρτογενῆ.

Καὶ τὴν κίνησιν θεωρεῖ συνεχιζομένην ὁ Βέγκενερ, καὶ ὑπολογίζει ὅτι ἡ Ἀμερικὴ φεύγει πρὸς Δ. ταχύτερον τῆς Εὐρώπης, ὥστε τὸ πλάτος τοῦ Ἀτλαντικοῦ αὐξάνεται κατ' ἔτος κατὰ 2—3 μ. Εἰς ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης αὐτῆς ἐπικαλεῖται τὴν γεωδαιτικῶς πιστοποιημένην κίνησιν τῆς Γροιλανδίας, κατὰ 400 μέτρα μεταξὺ τῶν μετρήσεων τοῦ 1823 καὶ 1870, καὶ ἄλλα 1000 μεταξὺ τῶν τοῦ 1876 καὶ τοῦ 1907.

Αὐτὴ εἶναι ἐν περιλήψει ἡ θεωρία τοῦ Βέγκενερ εἰς τὰ κυριώτατά της σημεῖα, τὴν ὁποίαν παραδέχεται σήμερον ἡ ἐπιστήμη, πλὴν ἐλαχίστων ἐπιστημόνων, ποὺ διατυπώνουν δισταγμοὺς μόνον εἰς λεπτομερείας της.

5. Φυσικὴ ἐπιλογὴ καὶ ἀλλοίωσις τῶν εἰδῶν

Εἰς τὰς προηγουμένας σελίδας δὲν ἐδώσαμεν σαφῆ ὁρισμὸν τῆς ζωῆς. Θεωροῦμεν λοιπὸν σκόπιμον νὰ ἐκθέσωμεν μερικὰ γενικὰ γεγονότα διὰ τὴν ζωήν, ποὺ εἴδομεν νὰ ἕρπῃ εἰς τὰ ἀβαθῆ ὕδα-

τα καὶ εἰς τὴν ἰλὺν τῆς παλαιοτέρας Παλαιοζωικῆς περιόδου καὶ ἡ ὁποία περιορίζεται ἴσως μόνον εἰς τὸν πλανήτην μας μέσα εἰς τὸ ἄπειρον Σύμπαν.

Τὰ ἔνζωα ἢ ἐνόργανα ὄντα διαφέρουν ἀπὸ τὰ ἄζωα ἢ ἀνόργανα κατὰ ὡρισμένα γενικὰ γνωρίσματα. Μεταξὺ τῶν σημερινῶν ζώντων ὀργανισμῶν ὑπάρχουν αἱ καταπληκτικώτεραι διαφοραί, ὅλα ὅμως τὰ ὀργανικὰ ὄντα τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος συμφωνοῦν ἀναμεταξύ των εἰς τὸ ὅτι αὐξάνουν μέχρις ὡρισμένου σημείου, ὅτι λαμβάνουν τροφὴν καὶ κινοῦνται ἂν καὶ ἡ κίνησις αὕτη εἰμπορεῖ νὰ περιορίζεται εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῶν ριζῶν ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, ἢ τῶν κλώνων εἰς τὸν ἀέρα. Αὐτὰ εἶναι λειτουργίαι ἀφορῶσαι εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ ἀτόμου. Ἐπίσης τὰ ὀργανικὰ ὄντα ἀναπαράγουν, δίδουν δηλαδὴ γένεσιν εἰς ἄλλα ὅμοια ἐνόργανα ὄντα εἴτε βλαστητικῶς, δι᾽ ἀποσπάσεως τμημάτων ἐκ τοῦ μητρικοῦ ὄντος, εἴτε γεννητικῶς διὰ σπερμάτων ἢ σπορίων ἢ αὐγῶν ἢ ἄλλων τρόπων παραγωγῆς νέων ὄντων. Ἡ ἀναπαραγωγὴ εἶναι χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ζωῆς, ἀφορῶσα τὴν διαιώνισιν τοῦ εἴδους.

Κανὲν ὀργανικὸν ὂν δὲν ζῇ ἐπ᾽ ἄπειρον. Φαίνεται ὅτι ὑπάρχει ὅριον αὐξήσεως διὰ τὰ ὀργανικὰ ὄντα ὅλων τῶν εἰδῶν. Μεταξὺ πολὺ μικρῶν καὶ ἁπλῶν ὄντων, ὅπως αἱ μικροσκοπικαὶ φυσαλίδες ζώσης ὕλης, αἱ ἀμοιβάδες. Μία ἀμοιβάς, ἀφοῦ ἀναπτυχθῇ, χωρίζεται ἐντελῶς εἰς δύο νέα ἄτομα, τὰ ὁποῖα καὶ αὐτὰ πάλιν χωρίζονται μὲ τὴν σειράν των εἰς δύο. Πολλὰ ἄλλα μικροσκοπικὰ πλάσματα ζοῦν ἐνεργῶς ὀλίγον χρόνον, ἀναπτύσσονται καὶ ἔπειτα γίνονται ἤρεμα καὶ ἀδρανῆ καὶ κλείονται εἰς ἓν ἐξωτερικὸν περίβλημα. Τὸ περίβλημα αὐτὸ κατόπιν τὸ ἀνοίγουν, διὰ νὰ ἐξέλθουν εἰς πολλὰ ἀκόμη μικρότερα ὄντα, τὰ σπόρια, τὰ ὁποῖα διασκορπίζονται γύρω, διὰ νὰ ἀναπτυχθοῦν καὶ αὐτὰ καὶ νὰ γίνουν ὅμοια μὲ τὸν γονέα των. Μεταξὺ περισσότερον πολυπλόκων ὄντων ἡ ἀναπαραγωγὴ δὲν εἶναι συνήθως ἕνας ἁπλοῦς χωρισμός, ὥστε νὰ εἶναι ὁρατὰ διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ.

Ὁ κανὼν ὅμως δι᾽ ὅλα σχεδὸν τὰ μεγαλύτερα ὄντα εἶναι, ὅτι τὸ ἄτομον αὐξάνει μέχρις ὡρισμένου ὁρίου, ὅταν δὲ φθάσῃ τὸ στάδιον τῆς ὡριμότητος, ἤτοι τοῦ ηὐξημένου καὶ τελειοποιημένου ἀτόμου, τότε γίνεται κυρίως παραγωγὸν ἀπογόνων, οἱ ὁποῖοι εἴτε γεννῶνται ἀμέσως τέλειοι ἢ ἐκκολάπτονται ἀπὸ αὐγά. Ἔπειτα ἐπέρχεται τὸ στάδιον τῆς παρακμῆς, τοῦ γήρατος, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ αὔξησις ἐλαττώνεται καὶ ἐν τέλει σταματᾷ, καὶ τὸ ὂν ἀποθνήσκει. Ὁ θάνατος ἔρχεται τρόπον τινὰ κατ᾽ ἀνάγκην. Ὑπάρχει ἓν ὅριον εἰς τὴν ζωὴν ἑκάστου πλάσματος ὅπως καὶ εἰς τὴν αὔξησίν του.

Τὰ φαινόμενα τῆς θρέψεως, τῆς αὐξήσεως καὶ τῆς ἀναπαραγωγῆς παρατηροῦνται καὶ εἰς τὰ φυτὰ καὶ εἰς τὰ ζῷα, δὲν ἰσχύουν δὲ διὰ τ᾽ ἀνόργανα σώματα. Τὰ ἀνόργανα σώματα, τὰ στερούμενα ζωῆς, ὅπως οἱ κρύσταλλοι, αὐξάνουν, δὲν ἔχουν ὅμως ὡρι-

σμένα ὅρια αὐξήσεως ἢ μεγέθους, δὲν κινοῦνται ἀπὸ ἰδικήν των δύναμιν καὶ δὲν παρατηρεῖται εἰς αὐτὰ ἐρεθιστικότης. Οἱ κρύσταλλοι, ἀφοῦ σχηματισθοῦν, διατηροῦνται ἀναλλοίωτοι ἐπὶ ἑκατομμύρια χρόνια. Δὲν ὑπάρχει ἀναπαραγωγὴ διὰ τὰ ἀνόργανα ὄντα.

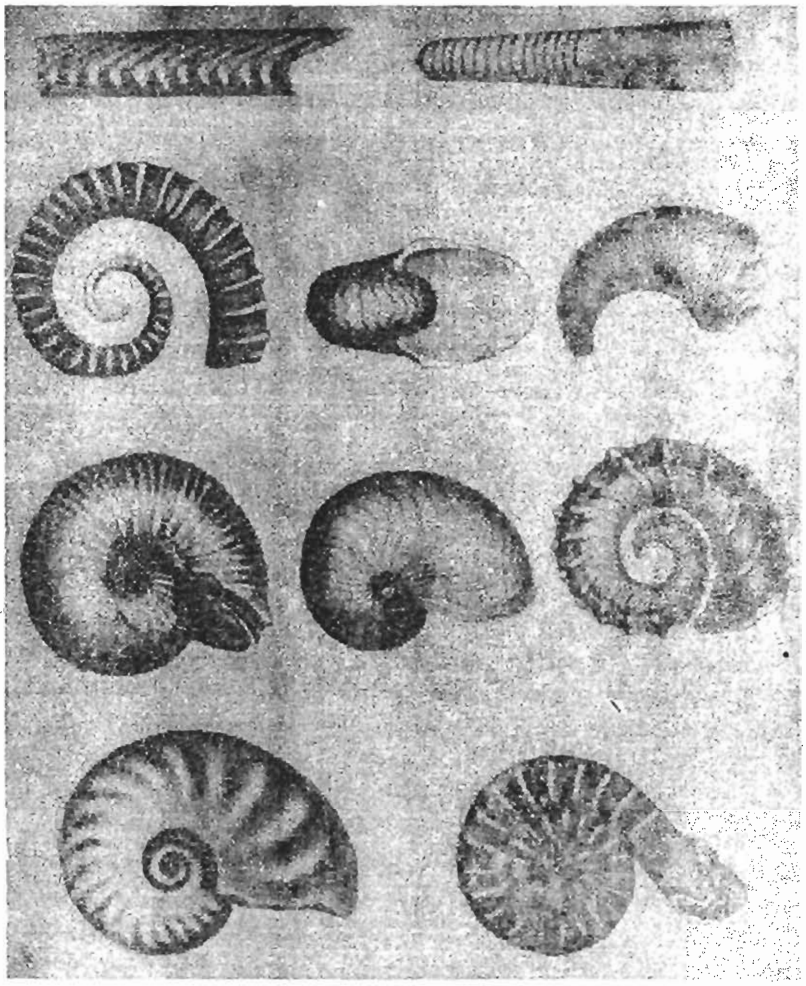
Αὐτὴ ἡ ἀνάπτυξις καὶ ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀναπαραγωγὴ τῶν ζώντων ὀργανισμῶν ἔχει μερικὰς πολὺ ἐκπληκτικὰς συνεπείας. Οἱ ἀπόγονοι, τοὺς ὁποίους ἓν ἀνόργανον ὂν παράγει εἴτε ἀπ' εὐθείας ἢ ὕστερα ἀπὸ μερικὰ διάμεσα στάδια καὶ μεταβολὰς (ὅπως ἡ μεταμόρφωσις τῆς κάμπης εἰς πεταλούδαν), γίνονται ὅμοιοι μὲ τὸν γεννήτορα. Δὲν εἶναι ὅμως ποτὲ ἀκριβῶς ἀπαράλλακτοι μὲ αὐτὸν ἢ μεταξύ των. Ὑπάρχει πάντοτε μικρὰ διαφορά, τὴν ὁποίαν ἀποκαλοῦμεν ἀτομικότητα.

Χίλιες χρυσαλλίδες ἐφέτος παράγουν ἑκατομμύρια ἄλλα χρυσαλλίδων τὸ ἑπόμενον ἔτος. Αἱ τελευταῖαι αὐταὶ θὰ μᾶς φαίνωνται σχεδὸν ἀκριβῶς ὅμοιαι μὲ τὰς προκατόχους των, ἡ κάθε μία ὅμως θὰ ἔχῃ ἀσφαλῶς τὴν ἐλαφρὰν ἐκείνην διαφοράν. Εἶναι δύσκολον δι' ἡμᾶς νὰ διακρίνωμεν τὴν ἀτομικότητα εἰς τὰς χρυσαλλίδας, διότι δὲν τὰς παρατηροῦμεν πολὺ ἀπὸ κοντά, εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὅμως εὐκόλως βλέπομεν τὴν διαφοράν.

Ὅλοι οἱ ἄνδρες καὶ αἱ γυναῖκες εἰς τὸν κόσμον κατάγονται τώρα ἀπὸ τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας τοῦ 1800 μ.Χ., οὔτε ἕνας ὅμως ἀπὸ αὐτοὺς τώρα δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἀπαράλλακτος μὲ ἓν ἄτομον τῆς γενεᾶς ἐκείνης ποὺ ἐξηφανίσθη. Καὶ ὅ,τι ἰσχύει διὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰς χρυσαλλίδας, ἰσχύει διὰ κάθε εἶδος ὀργανικοῦ ὄντος, διὰ τὰ φυτὰ ὅπως καὶ διὰ τὰ ζῷα. Κάθε εἶδος μεταβάλλει ὅλας τὰς ἀτομικότητάς του εἰς κάθε γενεάν. Αὐτὸ ἀληθεύει καὶ δι' ὅλα τὰ μικρὰ πλάσματα, ποὺ ἦσαν ἄφθονα καὶ ἀναπαρήγοντο καὶ πέθαιναν εἰς τὰς Ἀρχαιοζωικὰς καὶ Παλαιοζωικὰς θαλάσσας, ὅπως ἀληθεύει διὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς σήμερον.

Κάθε εἶδος ἐνοργάνων ὄντων ἀποθνήσκει καὶ ἀναγεννᾶται συνεχῶς ὑπὸ μορφὴν πλήθους νέων ἀτόμων.

Σκεφθῆτε τότε, τί πρέπει νὰ συμβῇ εἰς μίαν νέαν γενεὰν ἐνοργάνων ὄντων οἱουδήποτε εἴδους. Μερικὰ ἀπὸ τὰ ἄτομα θὰ εἶναι ἱκανώτερα ἢ εὐρωστότερα ἢ καταλληλότερα κατὰ κάποιον τρόπον ἀπὸ τὰ ἄλλα, διὰ νὰ ἐπιτύχουν εἰς τὴν ζωήν, πολλὰ δὲ ἄτομα θὰ εἶναι ἀσθενέστερα ἢ ὀλιγώτερον κατάλληλα. Εἰς ἰδιαιτέρας μεμονωμένας περιπτώσεις θὰ μεσολαβήσῃ ὁπωσδήποτε ἡ τύχη, ἐν τῷ συνόλῳ ὅμως τὰ καλύτερον ἐφωδιασμένα ἄτομα θὰ ζήσουν καὶ θὰ ἀναπτυχθοῦν καὶ θὰ ἀναπαραγάγουν ἄλλα, ἐνῷ τὰ ἀσθενέστερα κατὰ κανόνα θὰ ὑποκύψουν. Τὰ τελευταῖα αὐτὰ θὰ εἶναι ὀλιγώτερον ἱκανὰ νὰ εὕρουν τροφήν, νὰ ἀντεπεξέλθουν κατὰ τῶν ἐχθρῶν των καὶ νὰ προκόψουν. Ἔτσι εἰς κάθε γενεὰν γίνεται ἐπιλογὴ εἰς τὸ εἶδος, δηλαδὴ ἐκκαθάρισις τῶν πλείστων ἐκ τῶν ἀσθενῶν καὶ ἀκαταλλήλων ἀτόμων καὶ ἐπικράτησις τῶν ἰσχυρῶν

8.—Ἡ ἄνω σειρὰ (ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ) δεικνύει τὴν ἐξέλιξιν τοῦ εἴδους αὐτοῦ κατὰ τὴν παλαιοζωικὴν περίοδον ἀπὸ σχῆμα εὐθὺ εἰς ἑλικοειδές. Διὰ τοῦ **Ναυτίλου** (εἰς τὸ κέντρον τῆς εἰκόνος) φθάνει ἡ σειρὰ αὕτη τὸ ἀνώτατον ὅριον τῆς ἐξελίξεως, ὅπως παραμένει ἀμετάβλητον ἕως τώρα. Ἡ κάτω σειρὰ (ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ) δεικνύει τὴν ἀντίστροφον διαδρομὴν κατιούσης ἐξελίξεως εἰς τοὺς Μεσοζωικοὺς Ἀμμωνίτας ἐξ ἑλικοειδοῦς σχήματος εἰς εὐθύ.

καὶ καταλλήλων. Τοῦτο λέγεται φυσικὴ ἐπιλογὴ ἢ ἐπιβίωσις τοῦ προσαρμοσθέντος.

Ἀπὸ τὸ γεγονὸς αὐτὸ λοιπὸν ἐξάγεται ὅτι τὰ ὀργανικὰ ὄντα αὐξάνουν, παράγουν ἀπογόνους καὶ ἀποθνήσκουν, ὅτι κάθε εἶδος, ἐφ' ὅσον αἱ συνθῆκαι ὑπὸ τὰς ὁποίας ζῇ παραμένουν αἱ ἴδιαι, καλυτερεύει συνεχῶς προσηρμοσμένον εἰς τὰς συνθήκας ἐκείνας εἰς κάθε νέαν γενεάν.

Ἂς ὑποθέσωμεν ὅμως τώρα ὅτι οἱ συνθῆκαι ἐκεῖναι μεταβάλλονται· τότε ὁ τύπος ἐκεῖνος τοῦ ἀτόμου, ποὺ εἶχεν εὐδοκιμήσει, εἰμπορεῖ τώρα νὰ μὴ κατορθώνῃ νὰ εὐδοκιμήσῃ· ἕνας δὲ τύπος ἀτόμου, τὸ ὁποῖον δὲν εἰμποροῦσε κατ' οὐδένα τρόπον νὰ προοδεύσῃ ὑπὸ τὰς παλαιὰς συνθήκας, εἰμπορεῖ νὰ εὕρῃ τώρα τὴν κατάλληλον δι' αὐτὸ εὐκαιρίαν. Τὸ εἶδος συνεπῶς θὰ μεταβληθῇ ἀπὸ μιᾶς γενεᾶς εἰς τὴν ἄλλην. Ὁ παλαιὸς τύπος τοῦ ἀτόμου, ὁ ὁποῖος ἄλλοτε εὐδοκιμοῦσε καὶ ἐπικρατοῦσε θὰ ἀποτύχῃ καὶ θὰ ἐξαφανισθῇ βαθμιαίως, ὁ δὲ νέος τύπος τοῦ ἀτόμου θὰ κυριαρχήσῃ, ἕως ὅτου μεταβληθῇ ὁ γενικὸς χαρακτὴρ τοῦ εἴδους.

Ἂς ὑποθέσωμεν, ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι μικρὸν ζῷον μὲ καστανόλευκον τρίχωμα, λαγὸς π.χ. ἢ ἀλεπού, ζῇ εἰς χώραν σκεπασμένην συνήθως ἀπὸ χιόνι, ὅπου ἐπικρατεῖ δριμὺ ψῦχος. Τὰ ἄτομα ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν τὸ παχύτερον καὶ λευκότερον τρίχωμα θὰ προσβάλλωνται ὀλιγώτερον ἀπὸ τὸ ψῦχος, θὰ διακρίνωνται ὀλιγώτερον ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς των καὶ θὰ φαίνωνται δύσκολα, ὅταν ἀναζητοῦν τὴν τροφήν των. Τὸ τρίχωμα τοῦ εἴδους τούτου θὰ γίνεται παχύτερον καὶ λευκότερον εἰς κάθε νέαν γενεάν, ἕως ὅτου δὲν θὰ ὑπάρχῃ πλέον ἀνάγκη νὰ αὐξηθῇ περισσότερον.

Φαντασθῆτε τώρα μίαν κλιματολογικὴν μεταβολήν, ἡ ὁποία κάμνει τὴν ἰδίαν αὐτὴν χώραν θερμήν. Τὰ χιόνια ἐξαφανίζονται, τὰ ζῷα, ποὺ εἶναι σκεπασμένα μὲ λευκὸν τρίχωμα διακρίνονται κατὰ τὸ μεγαλύτερον διάστημα τοῦ ἔτους καὶ τὸ παχὺ τρίχωμά των ἀποτελεῖ ἀφόρητον βάρος. Τότε κάθε ζῷον, τοῦ ὁποίου ὁ χρωματισμὸς κλίνει πρὸς τὸ καστανόχρουν καὶ ἔχει τρίχωμα μικρότερον καὶ ἐλαφρότερον, θὰ εὑρεθῇ ὑπὸ εὐνοϊκωτέρας συνθήκας, ἐνῷ τὸ πολὺ λευκὸν καὶ παχὺ τρίχωμα θὰ ἀποτελέσῃ μειονέκτημα. Θὰ γίνεται μία ἀραίωσις τοῦ λευκοῦ ὑπὲρ τοῦ καστανόχρου εἰς κάθε γενεάν.

Ἐὰν ἡ μεταβολὴ αὐτὴ τοῦ κλίματος ἐπέλθῃ μᾶλλον ἀποτόμως, εἰμπορεῖ βεβαίως νὰ ἐξοντώσῃ ἐντελῶς τὸ εἶδος τοῦ ζῴου. Ἐὰν ὅμως ἐπέλθῃ σιγὰ σιγά, εἰμπορεῖ νὰ κατορθώσῃ νὰ μεταβληθῇ τοῦτο καὶ νὰ προσαρμοσθῇ βαθμηδὸν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Ἡ μεταβολὴ καὶ ἡ προσαρμογὴ αὐτὴ λέγεται τ ρ ο π ο π ο ί η σ ι ς τ ῶ ν ε ἰ δ ῶ ν.

Ἴσως αὐτὴ ἡ μεταβολὴ τοῦ κλίματος νὰ μὴ συμβαίνῃ εἰς ὅλας τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι κατοικοῦνται ἀπὸ τὸ ἐν λόγῳ εἶδος. Εἰμπορεῖ νὰ συμβαίνῃ μόνον ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς κάποιου μεγάλου βραχίονος τῆς θαλάσσης ἢ κάποιας μεγάλης ὀροσειρᾶς καὶ ὄχι ἐπὶ τῆς ἄλλης. Ἓν θερμὸν ὠκεάνειον ρεῦμα, ὅπως τὸ Ρ ε ῦ μ α Κ ό λ π ο υ, πιθανὸν νὰ ἀποκλίνῃ τοῦ δρόμου του, ὥστε κατὰ τὴν ροήν του νὰ θερμαίνῃ τὸ ἓν μέρος καὶ ν' ἀφήνῃ τὸ ἄλλο ψυχρόν. Τότε ἐπὶ τῆς ψυχρᾶς πλευρᾶς τὸ εἶδος τοῦτο θὰ ἐξακολουθήσῃ ἀκόμη νὰ διατηρῇ ὅσον τὸ δυνατὸν παχύτερον τρίχωμα καὶ μεγαλυτέραν λευκότητα, καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης πλευρᾶς θὰ ὑφίσταται τροποποίησιν πρὸς τὸ καστανόχρουν καὶ πρὸς λεπτότερον τρίχωμα.

Συγχρόνως θὰ συμβαίνουν πιθανῶς καὶ ἄλλαι μεταβολαί. Δια-

φορὰ ἴσως εἰς τὰ δάκτυλα· διότι τὰ μισὰ ἀπὸ τὰ ἄτομα τοῦ εἴδους θὰ ἀναγκάζωνται νὰ σκαλίζουν συχνὰ μέσα εἰς τὸ χιόνι πρὸς ἀνακάλυψιν τροφῆς, ἐνῷ τὰ ἄλλα μισὰ θὰ τρέχουν διὰ νὰ κρυφθοῦν ἐπάνω εἰς τὴν καστανόχρωμον γῆν. Πιθανὸν ἐπίσης ἡ διαφορὰ τοῦ κλίματος νὰ ἔχῃ ὡς συνέπειαν διαφορὰν εἰς τὴν διατροφὴν καὶ αὐτὸ φυσικὰ νὰ προκαλέσῃ διαφορὰς εἰς τοὺς ὀδόντας καὶ εἰς τὰ πεπτικὰ ὄργανα. Καὶ εἶναι ἑπόμενον νὰ παρουσιασθοῦν μεταβολαὶ εἰς τοὺς λιπογόνους καὶ τοὺς σμηγματογόνους * ἀδένας τοῦ δέρματος, ὀφειλόμεναι εἰς μεταβολὰς τοῦ τριχώματος. Αἱ μεταβολαὶ αὗται εἰς τοὺς ἀδένας τοῦ δέρματος θὰ ἐπηρεάσουν τὰ ὄργανα τῆς ἐκκρίσεως καὶ ὅλην τὴν ἐσωτερικὴν χημικὴν λειτουργίαν τοῦ σώματος.

Καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἐπέλθῃ ἀλλοίωσις εἰς ὁλόκληρον τὸν ὀργανισμὸν τοῦ πλάσματος. Εἱμπορεῖ νὰ ἔλθῃ καιρός, ποὺ αἱ δ ύ ο χωρισταὶ ποικιλίαι αὐτοῦ τοῦ πρότερον ἑ ν ὸ ς καὶ μόνου εἴδους θὰ γίνουν τόσον ἀνόμοιοι ἡ μία πρὸς τὴν ἄλλην, ὥστε νὰ ἀποτελέσουν δ ύ ο διάφορα εἴδη. Ἡ τοιαύτη διαίρεσις ἑνὸς εἴδους κατὰ τὴν πάροδον γενεῶν εἰς δύο ἢ καὶ περισσότερα εἴδη λέγεται μ ε τ α β ο λ ὴ τ ῶ ν ε ἰ δ ῶ ν.

Ὁ ἀναγνώστης λοιπὸν ὀφείλει νὰ ἔχῃ σαφῶς ὑπ' ὄψιν, ὅτι δοθέντων τῶν στοιχειωδῶν αὐτῶν γεγονότων τῆς ζωῆς, ἤτοι τῆς α ὐ ξ ή σ ε ω ς καὶ τοῦ θ α ν ά τ ο υ καὶ τῆς ἀ ν α π α ρ α γ ω γ ῆ ς τῶν ὄντων μετὰ τῶν ἀτομικῶν π α ρ α λ λ α γ ῶ ν εἰς ἕνα κόσμον ἀκαταπαύστως μεταβαλλόμενον, μ ο ι ρ α ί ω ς θὰ μεταβληθῇ ἡ ζωή, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, θὰ παραχθῇ τ ρ ο π ο π ο ί η σ ι ς καὶ μεταβολὴ εἰδῶν, παλαιὰ εἴδη θὰ ἐξαφανισθοῦν καὶ θὰ ἐμφανισθοῦν νέα. Ἐδιαλέξαμεν ὡς παράδειγμα ἕνα πολὺ γνωστὸν τύπον ζῴου, ὅ,τι ὅμως ἰσχύει διὰ τὰ ζῷα, τὰ ὁποῖα ἔχουν πυκνὸν τρίχωμα εἰς τὸ χιόνι καὶ εἰς τοὺς πάγους, ἰσχύει δι' ὅλα τὰ ὀργανικὰ ὄντα, καὶ ἰσχύει ἐξ ἴσου διὰ τοὺς μαλακοὺς πηκτώδεις καὶ ἁπλοῦς ἐκείνους ὀργανισμούς, οἱ ὁποῖοι ἐπέπλεον ἢ ἐσύροντο ἐπὶ ἑκατοντάδας ἑκατομμυρίων ἐτῶν εἰς τὴν ἰλὺν τοῦ βυθοῦ ἢ ἔπλεαν εἰς τὰ ἀβαθῆ θερμὰ ὕδατα τῶν Ἀρχαιοζωικῶν θαλασσῶν.

Κατὰ τὰς πρώτας περιόδους τοῦ κόσμου, ὁπότε φλογερὸς ὁ Ἥλιος ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν ἕως τὴν δύσιν ἐχρειάζετο τὸ τέταρτον τοῦ σημερινοῦ χρονικοῦ διαστήματος, ὁπότε τὰ θερμὰ ὕδατα τῶν θαλασσῶν ἐκάλυπταν εἰς μεγάλας πλημμυρίδας τὴν ἄμμον καὶ τὴν ἰλὺν τῶν παραλίων τῆς λιθώδους ξηρᾶς, ἡ δὲ ἀτμόσφαιρα ἦτο γεμάτη ἀπὸ νέφη καὶ ὑγρασίαν, ἡ ζωὴ θὰ εἶχε πολὺ διαφορετικὴν ὄψιν ἀπὸ τὴν σημερινὴν καὶ τὰ εἴδη θὰ ἀνεπτύσσοντο μὲ μεγάλην ταχύτητα. Ἡ ζωὴ ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα σύντομος, ὅπως αἱ ἡμέραι καὶ τὰ ἔτη· αἱ δὲ γενεαὶ διεδέχοντο ἡ μία τὴν ἄλλην πολὺ γρήγορα.

---

* Σμηγματογόνοι ἀδένες=ἀδένες τοῦ δέρματος ἐκκρίνοντες λιπαρὸν ὑγρόν, τὸ σμῆγμα, περὶ τὴν τρίχαν.

Ἡ φυσικὴ ἐπιλογή, προκειμένου περὶ τοῦ ἀνθρώπου, διενεργεῖται βραδύτερον ἀπὸ κάθε ἄλλο πλάσμα. Ἕνας συνήθης ἄνθρωπος τῆς βορείου Εὐρώπης χρειάζεται εἴκοσιν ἔτη ἢ καὶ περισσότερα διὰ νὰ ἀναπτυχθῇ τελείως καὶ νὰ παραγάγῃ ἀπογόνους. Προκειμένου περὶ τῶν περισσοτέρων ζῴων ἡ νέα γενεὰ γεννᾶται τώρα ἐντὸς ἑνὸς ἔτους ἢ καὶ ἐνωρίτερον. Εἰς τὰ ἁπλᾶ καὶ κατώτερα ἐκεῖνα ὄντα, ἐν τούτοις, τὰ ὁποῖα διὰ πρώτην φορὰν παρουσιάσθησαν εἰς τὰς ἀρχεγόνους θαλάσσας, ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἀναπαραγωγὴ τοῦ εἴδους ἦτο πιθανῶς ζήτημα ὀλίγων συντόμων ὡρῶν ἢ καὶ ἀκόμη ὀλίγων λεπτῶν. Ἡ τροποποίησις καὶ ἡ διαφοροποίησις τῶν εἰδῶν ἔπρεπε κατὰ συνέπειαν νὰ εἶναι πάρα πολὺ γρήγοροι, καὶ ἡ ζωὴ εἶχεν ἤδη ἀναπτύξει μεγάλην ποικιλίαν μορφῶν μὲ μεγάλας ἀντιθέσεις, πρὶν ἀρχίσῃ νὰ ἀφήνῃ τὰ ἴχνη της εἰς τὰ πετρώματα.

Τὰ χρονικὰ τῶν πετρωμάτων δὲν ἀρχίζουν λοιπὸν μὲ μίαν οἱανδήποτε κλάσιν ἀπὸ τοὺς στενῶς συγγενεύοντας μεταξύ των τύπους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὅλα τὰ μεταγενέστερα καὶ ὑπάρχοντα πλάσματα κατάγονται. Ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν θάλασσαν, ὅπου ἤδη ἀντιπροσωπεύεται κάθε κυρία συνομοταξία τοῦ ζωικοῦ βασιλείου. Τὰ φυτὰ ξεχωρίζουν ἤδη σαφῶς ἀπὸ τὰ ζῷα.

Τὰ βραγχιόποδα εὑρίσκονται μέσα εἰς τὰς κόγχας των καὶ τρώγουν ὅ,τι τρώγουν τὰ σημερινὰ στρείδια καὶ μύδια.

Οἱ μεγάλοι σκορπιοὶ σύρονται ἀνάμεσα εἰς τὰ φύκη τῆς θαλάσσης, οἱ δὲ τριλοβῖται μαζεύονται εἰς σφαίρας, ἐκτυλίσσονται καὶ τρέχουν. Εἰς τὴν πρωτόγονον αὐτὴν ἰλὺν ὑπῆρχε πιθανῶς τόσον πλουσία ζωὴ πηκτώδους ὕλης, ζωυφίων καὶ ἄλλων παρομοίων ὄντων, ὅσην εὑρίσκει κανεὶς σήμερον μέσα εἰς μίαν σταγόνα λιμνάζοντος νεροῦ. Εἰς τὸν ὠκεανὸν ὑπῆρχεν ἀφθονία λεπτεπιλέπτων καὶ διαφανῶν, συχνὰ δὲ φωσφοριζόντων ὄντων.

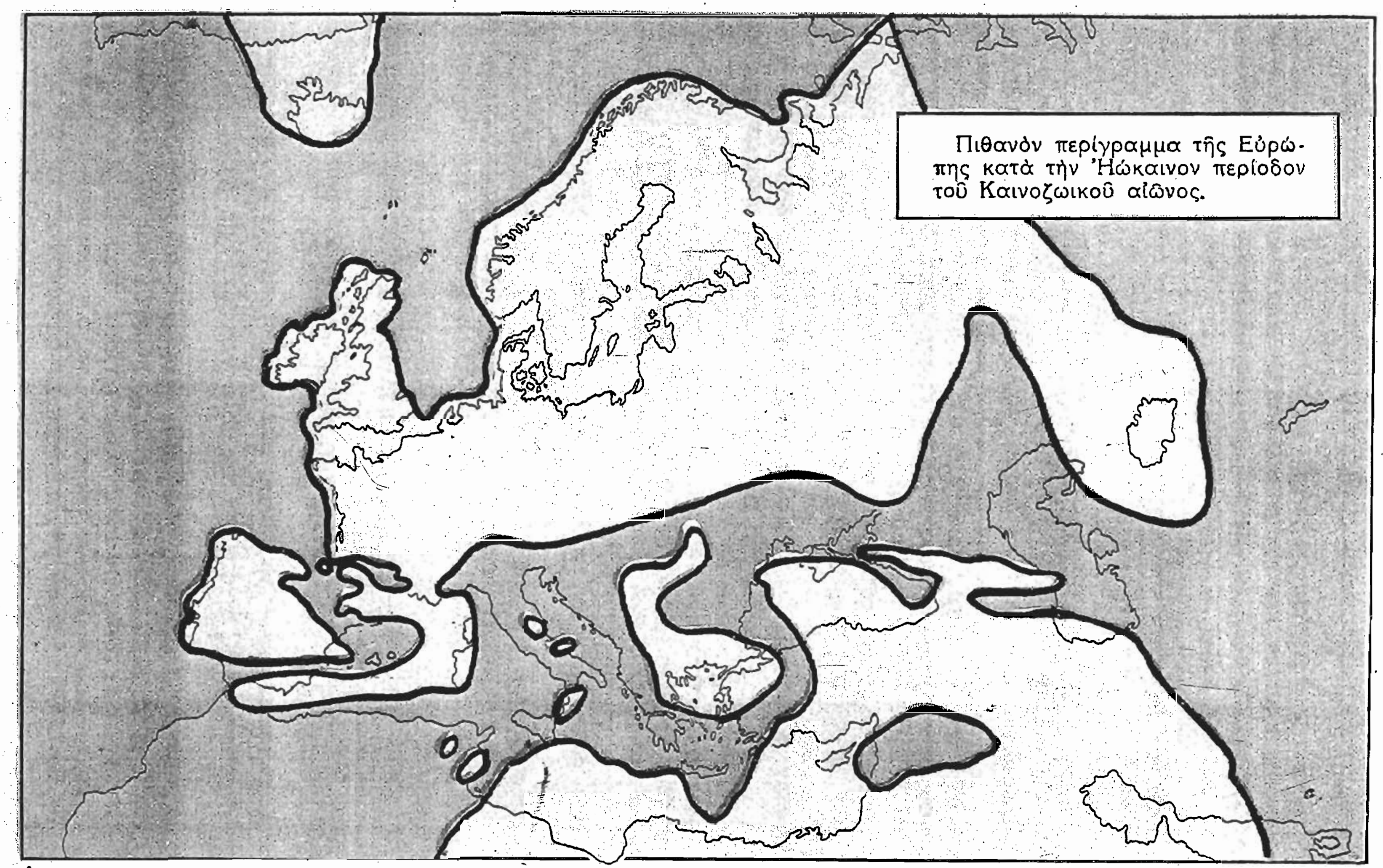
Ἡ ξηρὰ ὅμως ὑπεράνω τῆς ἀνωτάτης στάθμης τῆς πλημμυρίδος ἦτο ἀκόμη, ἀπὸ ὅσα τοὐλάχιστον εἰμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν, λιθίνη ἔρημος, ἐπὶ τῆς ὁποίας δὲν ὑπῆρχεν ἴχνος ζωῆς.

Γ'. ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑ

1. Ζωὴ καὶ ὕδωρ, φυτά.

Εἰς ὅσα μέρη ἔφθαναν αἱ ἀκταὶ τῆς θαλάσσης, ἐκεῖ ὑπῆρχε ζωὴ καὶ ἡ ζωὴ αὐτὴ εἶχεν ὡς κατοικίαν καὶ ὡς κυρίαν βάσιν συντηρήσεως τὴν θάλασσαν.

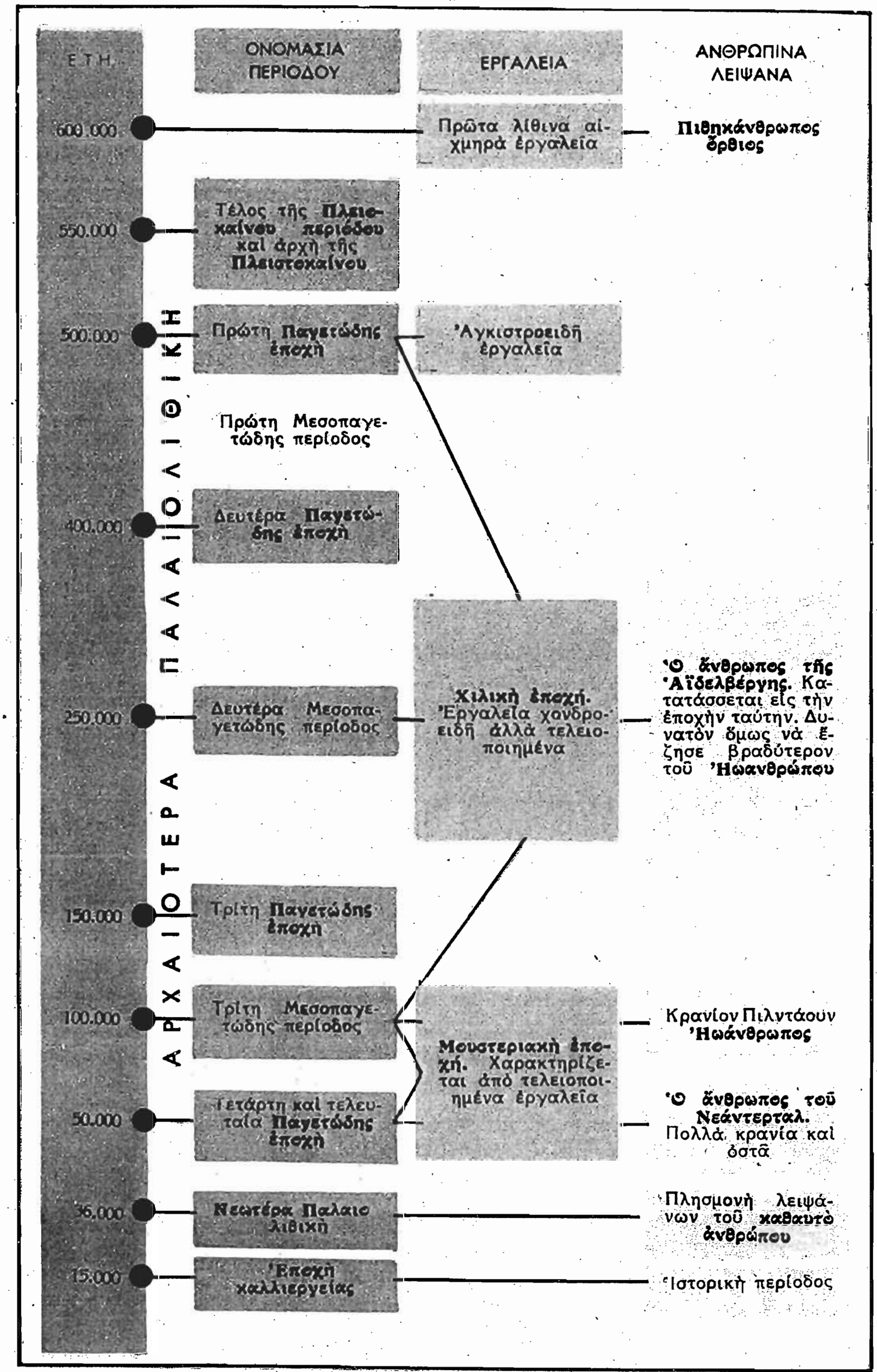
Τὰ πρῶτα πηκτώδη πλάσματα τῆς ζωῆς ἀσφαλῶς θὰ κατεστρέφοντο κάθε φορὰν ποὺ ἔβγαιναν ἔξω ἀπὸ τὸ νερό, ὅπως αἱ πηκτώδεις ἀκαλῆφαι ἢ μέδουσαι ἀποξηραίνονται καὶ χάνονται εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς θαλάσσης σήμερον. Τὸ νὰ ἀποξηρανθοῦν δέ, ἐσήμαινε καταστροφὴν διὰ τὰ ὀργανικὰ ὄντα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀλλ' εἰς ἓν

Πιθανὸν περίγραμμα τῆς Εὐρώπης κατὰ τὴν Ἠώκαινον περίοδον τοῦ Καινοζωικοῦ αἰῶνος.

4

Χρονικὸν διάγραμμ   παγετωδῶν αἰώνων καὶ τῶν μεσοπαγετωδῶν περιόδων

5 Χρονολογικὸν διάγραμμα δεικνύον τὴν διάρκειαν τῆς νεολιθικῆς περιόδου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνεπτύχθη τὸ πρῶτον ὁ νοῦς.

περιβάλλον τελμάτων ἀπὸ τὴν βροχήν, καὶ τεναγῶν ἀπὸ τὴν παλίρροιαν, οἱαδήποτε ποικιλία, ἡ ὁποία κάμνει ἱκανὸν ἕνα ὀργανισμὸν νὰ ἀνθέξῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν ὑγρασίαν του κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀμπώτιδος ἢ τῆς ξηρασίας, εἶχε πολλὰς πιθανότητας ὑπὸ τὰς συνθήκας τῆς ἐποχῆς νὰ ἀναπτυχθῇ. Διὰ τὰ ὄντα αὐτὰ θὰ ὑπῆρχε διαρκῶς ὁ κίνδυνος νὰ ἐξοκείλουν εἰς τὴν ξηράν. Ἐνῷ ἐξ ἄλλου ἡ ζωὴ εἶχεν ἀνάγκην νὰ εὑρίσκεται μᾶλλον πλησίον εἰς τὴν ξηράν, διότι ἐχρειάζετο ἀέρα καὶ φῶς.

Κανὲν πλάσμα δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἀναπνεύσῃ ἢ νὰ χωνεύσῃ τὴν τροφήν του χωρὶς νερό. Ὁμιλοῦμεν περὶ ἀναπνοῆς ἀέρος. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ κάμνουν ὅλα τὰ ὀργανικὰ ὄντα εἶναι, ὅτι ἀναπνέουν ὀξυγόνον διαλυόμενον εἰς τὸ νερό. Ὁ ἀέρας, τὸν ὁποῖον καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ἀναπνέομεν, κάτι παρόμοιον παθαίνει ἐντὸς τῶν πνευμόνων μας, καὶ ὅλη δὲ ἡ τροφή μας πρέπει πρῶτον νὰ ὑγροποιηθῇ, διὰ νὰ γίνῃ δυνατὴ ἡ ἀφομοίωσίς της. Τὰ ἐνυδρόβια πλάσματα, τὰ ὁποῖα ζοῦν διαρκῶς μέσα εἰς τὸ νερό, κινοῦν τὰ πτερύγια τῶν βραγχίων των ὥστε νὰ περνᾷ ἀνάμεσά των νερό, ἀπὸ τὸ ὁποῖον παραλαμβάνουν τὸν εἰς αὐτὸ διαλυμένον ἀέρα. Ἓν πλάσμα ὅμως, τὸ ὁποῖον μένει ἀρκετὸν χρόνον ἔξω ἀπὸ τὸ νερὸ πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ τὸ σῶμά του καὶ τὰ ἀναπνευστικά του ὄργανα ἀσφαλισμένα ἀπὸ τὸν κίνδυνον τῆς ἀποξηράνσεως. Τὰ φύκη τῶν θαλασσῶν τοῦ παλαιοζωικοῦ αἰῶνος, προτοῦ ἐγκαταλείψουν τὰ βάθη καὶ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὰ τενάγη, τὰ ὁποῖα ἀποξηραίνονται κατὰ τὰς περιόδους τῆς ἀμπώτιδος, ἐχρειάσθη νὰ ἀναπτύξουν ἓν σκληρότερον ἐξωτερικὸν δέρμα, τὸ ὁποῖον νὰ ἠμπορῇ νὰ διατηρῇ τὴν ὑγρασίαν των. Διὰ νὰ ἠμπορέσῃ ὁ προπάτωρ τοῦ θαλασσίου σκορπιοῦ νὰ ἐπιζήσῃ, ὅταν τὸν προελάμβανεν ἡ ἄμπωτις, ἔπρεπε νὰ ἀναπτύξῃ σκληρὸν κέλυφος.

Τὰ πρῶτα φυτὰ ἐπολλαπλασιάζοντο διὰ μαλακῶν σπορίων ἢ ἡμιζωικῶν γ α μ ε τ ῶ ν*, οἱ ὁποῖοι ἀπελύοντο μέσα εἰς τὸ νερό, διεσπείροντο ἀπὸ αὐτὸ καὶ ἠμποροῦσαν νὰ βλαστήσουν μόνον κάτω ἀπὸ τὸ νερό. Τὰ πρῶτα λοιπὸν ἀτελέστατα φυτὰ ἦσαν προσκολλημένα εἰς τὸ νερό, ὅπως εἶναι καὶ σήμερον πολλὰ κατώτερα φυτά. Ἀλλὰ μεγάλα πλεονεκτήματα ἠμποροῦσαν νὰ προκύψουν διὰ τῆς ἀναπτύξεως κάποιου μέσου προστατευτικοῦ τῶν σπορίων ἀπὸ τὴν ἀποξήρανσιν, ποὺ θὰ ἐπέτρεπε τὴν ἀναπαραγωγὴν ἔξω ἀπὸ τὸ νερό. Μόλις ἓν εἶδος ἀνέπτυσσε τὸ προστατευτικὸν αὐτὸ μέσον, ἠμποροῦσε πλέον νὰ ζήσῃ καὶ νὰ πολλαπλασιάζεται καὶ νὰ ἐξαπλώνεται ἐπάνω ἀπὸ τὴν στάθμην τῆς πλημμυρίδος (εἰς τὴν ξηράν), λουόμενον εἰς τὸ φῶς καὶ ἀπρόσβλητον ἀπὸ τὰ πλήγματα καὶ τὰς ταλαιπωρίας τῶν κυμάτων.

---

* Γ α μ έ τ α ι λέγονται εἰς τὴν βιολογίαν τὰ ἀναπαραγωγὰ στοιχεῖα (ἄρρεν καὶ θῆλυ) τὰ ὁποῖα ἑνούμενα σχηματίζουν τὸ ᾠόν, ποὺ παράγει τὸν νέον ὀργανισμόν. Ὁ ἄρρην γαμέτης λέγεται σ π ε ρ μ α τ ο ζ ω ά ρ ι ο ν καὶ ὁ θῆλυς ᾠ ό ν.

Αἱ κύριαι ὑποδιαιρέσεις τῆς ταξινομήσεως τῶν μεγαλυτέρων φυτῶν σημειώνουν διαδοχικὰ στάδια τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς φυτικῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐμβαπτίσεως τοῦ φυτοῦ μέσα εἰς τὸ νερό, ἡ ὁποία ἀπελευθέρωσις ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ἀναπτύξεως ξυλωδῶν ὑποστηριγμάτων καὶ μεθόδου ἀναπαραγωγῆς ποὺ ἀψηφᾷ κάθε ἡμέραν καὶ περισσότερον τὸν κίνδυνον τῆς ἀποξηράνσεως. Τὰ κατώτερα φυτὰ εἶναι ἀκόμη αἰχμάλωτοι καὶ δοῦλοι τοῦ νεροῦ.

Διὰ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς ζωῆς ἔξω ἀπὸ τὸ νερὸ ἔγινε μακρὰ ἐργασία καθ' ὅλον τὸ ἀπέραντον διάστημα τοῦ παλαιοζωικοῦ αἰῶνος διὰ τῆς πειραματικῆς καὶ δοκιμαστικῆς μεθόδου τῆς φύσεως. Ἔπειτα ἀργὰ μὲν ἀλλ' εἰς μεγάλην ἀφθονίαν μία ὁλόκληρος ποικιλία νέων φυτῶν ἤρχισε νὰ διασπείρεται εἰς τὰ χαμηλότερα ἐπίπεδα τῆς ξηρᾶς, ἐξακολουθοῦσα νὰ μὴ ἀπομακρύνεται, ὅσον τὸ δυνατόν, ἀπὸ τὰ ἕλη καὶ τὰ τενάγη καὶ τὰ ρεύματα τῶν ὑδάτων.

Δὲν ὑπῆρχεν ἴσως τότε ἡ αὐτὴ διάκρισις μεταξὺ θαλασσίων φυτῶν καὶ φυτῶν τοῦ γλυκοῦ νεροῦ, ὅπως ὑπάρχει σήμερον. Ἡ θάλασσα ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὀλιγώτερον ἁλμυρὰ ἀπὸ ὅσον εἶναι τώρα.

2. Τὰ πρῶτα χερσαῖα ζῷα.

Καὶ μετὰ τὰ φυτὰ ἦλθεν ἡ σειρὰ τῶν ζῴων.

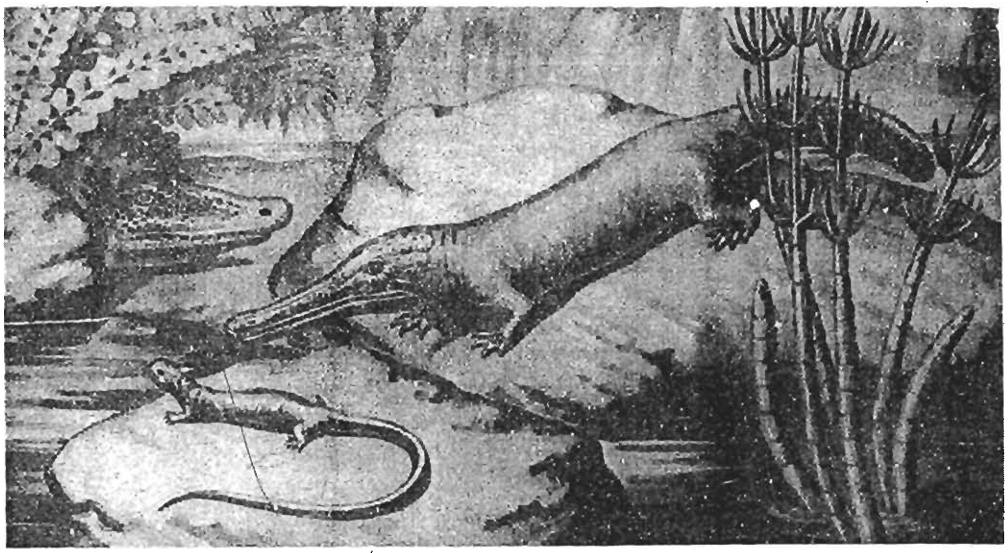
Δὲν ὑπάρχει εἶδος χερσαίου ζῴου εἰς τὸν κόσμον, ὅπως δὲν ὑπάρχει εἶδος χερσαίου φυτοῦ, τοῦ ὁποίου ὁ ὀργανισμὸς δὲν ἦτο ἀρχικῶς ὀργανισμὸς ὑδροβίου ὄντος, ὁ ὁποῖος προσηρμόσθη διὰ τροποποιήσεως καὶ μεταβολῆς τῶν εἰδῶν διὰ τὴν ἔξω ἀπὸ τὸ νερὸ ζωήν.

Ἡ προσαρμογὴ αὐτὴ ἔγινε κατὰ διαφόρους τρόπους. Προκειμένου περὶ τοῦ χερσαίου σκορπιοῦ, τὰ πέταλα τῶν βραγχίων τοῦ πρωτογενοῦς θαλασσίου σκορπιοῦ ἐβυθίσθησαν μέσα εἰς τὸ σῶμα, διὰ νὰ προστατεύσουν τοὺς πνευμονικοὺς σάκκους ἀπὸ τὴν ταχεῖαν ἐξάτμισιν. Τὰ βράγχια τῶν μαλακοστράκων, ὅπως τοῦ καρκίνου, τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται ἐλεύθερα εἰς τὸν ἀέρα, προστατεύονται ἀπὸ τὰς προεκτάσεις τοῦ βραγχιοκαλύμματος εἰς τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ ὀστράκου. Οἱ προπάτορες τῶν ἐντόμων ἀνέπτυξαν σύστημα ἀεριούχων σωλήνων, τῶν τραχειῶν, αἱ ὁποῖαι μεταφέρουν τὸν ἀέρα εἰς ὅλον τὸ σῶμα προτοῦ διαλυθῇ. Εἰς τὰ σπονδυλωτὰ ζῷα τὰ βράγχια τοῦ προπατορικοῦ ψαριοῦ συνεπληρώθησαν κατ' ἀρχὰς καὶ ἔπειτα ἀντικατεστάθησαν ἀπὸ σακκοειδῆ ἀπόφυσιν ἐκ τοῦ λάρυγγος, τὸν πρωτογενῆ αὐτὸν τύπον τῆς νηκτικῆς κύστεως.

Ὑπάρχει καὶ σήμερον ἀκόμη ἓν εἶδος ψαριῶν, ποὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐννοήσωμεν σαφέστατα τὴν μέθοδον διὰ τῆς ὁποίας τὰ πρωτογόνα ὑδρόβια σπονδυλωτὰ ζῷα κατώρθωσαν νὰ ζήσουν ἔξω ἀπὸ τὸ νερό. Τὰ πλάσματα ταῦτα, (ὁ πνευμονοφόρος ἰχθὺς τῆς Ἀφρικῆς, ἐπὶ παραδείγματι) εὑρίσκονται εἰς τὰς τροπικὰς χώρας, ὅπου μίαν μακρὰν περίοδον ραγδαίων βροχῶν διαδέχεται περίοδος ξη-

ρασίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ κοίτη τῶν ποταμῶν μεταβάλλεται εἰς ψημένην ἰλύν.

Κατὰ τὴν περίοδον τῶν βροχῶν τὰ ψάρια αὐτὰ ζοῦν μέσα εἰς τὸ νερὸ καὶ ἀναπνέουν διὰ βραγχίων, ὅπως καὶ κάθε ἄλλο ψάρι. Ὅταν ὅμως τὰ νερὰ τοῦ ποταμοῦ ἐξατμίζωνται, τότε τὰ ψάρια αὐτὰ θάπτονται μέσα εἰς τὴν ἰλύν. Τὰ βράγχιά των παύουν νὰ λειτουργοῦν καὶ διατηροῦνται ζωντανά, ἕως ὅτου ἔλθουν πάλιν τὰ νερά, καταπίνοντα ἀέρα, ὁ ὁποῖος μπαίνει εἰς τὴν νηκτικὴν κύστιν *. Ὁ πνευμονοφόρος ἰχθὺς τῆς Αὐστραλίας, ὅταν εὑρεθῇ κλεισμένος εἰς στάσιμα τέλματα συνεπείᾳ ἀποξηράνσεως τοῦ ποταμοῦ,

11.—Τὰ ἀνωτέρω ζῷα εἶναι τὸ **Λόξομμα** (ἀριστερά), ὁ **Ἀρχηγόσαυρος** (δεξιά), καὶ τὸ **Κερατερπετὸν** (ἐμπρός).

καὶ τὸ βορβορῶδες νερὸ χάσῃ τὸν ἀέρα ποὺ περιεῖχε, ἀνεβαίνει εἰς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ καταπίνει ἀέρα. Μία σαλαμάνδρα μέσα εἰς τέλμα κάμνει τὸ ἴδιον. Τὰ πλάσματα αὐτὰ παραμένουν ἀκόμη εἰς τὸ μεταβατικὸν στάδιον, τὸ στάδιον κατὰ τὸ ὁποῖον οἱ προπάτορες τῶν ἀνωτέρων σπονδυλωτῶν ἔπαυσαν νὰ ζοῦν μέσα εἰς τὸ νερό.

Τὰ ἀμφίβια (βάτραχοι, σαλαμάνδραι, τρίτωνες κλπ.) δείχνουν ἀκόμη εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ζωῆς των ὅλα τὰ στάδια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐπέρασεν ἡ τοιαύτη ἀπελευθέρωσις. Ἔχουν ἀκόμη ἀνάγκην τοῦ νεροῦ διὰ τὴν ἀναπαραγωγήν των: τὰ αὐγὰ πρέπει νὰ γεννηθοῦν

* Νηκτικὴ κύστις ὀνομάζεται μέγα τμῆμα τῆς κοιλότητος τῶν σπλάγχνων τῶν ἰχθύων, ἡ ὁποία τοὺς βοηθεῖ νὰ βυθίζωνται καὶ νὰ ἀνέρχωνται μέσα στὸ νερό.

καὶ νὰ μένουν μέσα εἰς τὸ νερὸ, τὸ ὁποῖον βλέπει ὁ ἥλιος καὶ ἐκεῖ πρέπει νὰ ἀναπτυχθοῦν. Ὁ νεαρὸς γυρῖνος ἔχει ἐξωτερικὰ βράγχια, τὰ ὁποῖα κινοῦνται μέσα εἰς τὸ νερό. Ἔπειτα ἀναπτύσσεται ὀπίσω ἐπάνω ἀπὸ αὐτὰ βραγχιοκάλυμμα καὶ σχηματίζει βραγχιοθάλαμον. Ἀργότερα, ὅταν ἐμφανίζωνται τὰ σκέλη τοῦ ζωαρίου, ἡ δὲ οὐρά του χάνεται, ἀρχίζει νὰ κάμνῃ χρῆσιν τῶν πνευμόνων του, τὰ δὲ βράγχιά του σιγὰ σιγὰ ἐξαφανίζονται. Ὁ γυρῖνος ἠμπορεῖ νὰ ζήσῃ κάτω ἀπὸ τὸ νερὸ συνεχῶς. Ὁ τέλειος βάτραχος ἠμπορεῖ νὰ ζήσῃ ὅλον τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς του εἰς τὸν ἀέρα, ὅμως ἠμπορεῖ νὰ πάθῃ ἀσφυξίαν, ἐὰν τὸν κρατήσωμεν πολλὴν ὥραν μέσα εἰς τὸ νερό.

Ἀνερχόμενοι ὅμως τὴν ζωολογικὴν κλίμακα τῶν ἑρπετῶν, εὑρίσκομεν αὐγά, τὰ ὁποῖα προστατεύονται ἀπὸ τὴν ἐξάτμισιν διὰ σκληροῦ κελύφους. Ἀπὸ τὰ αὐγὰ δὲ αὐτὰ ἐκκολάπτονται μικρά, τὰ ὁποῖα ἀναπνέουν διὰ πνευμόνων ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν τῆς ἐκκολάψεώς των. Τὸ ἑρπετὸν εὑρίσκεται εἰς τὴν αὐτὴν προνομιοῦχον θέσιν μὲ τὸ σπερματόφυτον, καθόσον δὲν εἶναι ὑποχρεωμένον νὰ περάσῃ κανὲν στάδιον τῆς ζωῆς του μέσα εἰς τὸ νερό. Ἠμπορεῖ ὅμως νὰ πνιγῇ, ἐὰν κρατηθῇ πολλὴν ὥραν μέσα εἰς τὸ νερό.

Τὰ ἀνώτερα παλαιοζωικὰ πετρώματα τοῦ βορείου ἡμισφαιρίου μᾶς δίδουν ὑλικὸν διὰ σειρὰν ὁλόκληρον εἰκόνων τῆς βραδείας αὐτῆς ἐξαπλώσεως τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς ξηρᾶς. Ἀπὸ γεωγραφικῆς ἀπόψεως ἡ παλαιοζωικὴ αὐτὴ περίοδος ἦτο αἰὼν τῶν τεναγῶν καὶ ἀβαθῶν θαλασσῶν πολὺ εὐνοϊκὴ διὰ τοιαύτην ἐξάπλωσιν. Ἴσως νὰ μὴ ὑπῆρχαν ἀκόμη θάλασσαι βαθεῖαι, ὅπως οἱ σημερινοὶ ὠκεανοί. Τὰ δὲ νέα φυτά, τὰ ὁποῖα εἶχαν ἀποκτήσει πλέον τὴν δύναμιν νὰ ζοῦν ἔξω ἀπὸ τὸ νερὸ εἰς τὸν ἐλεύθερον ἀέρα, ἐπληθύνθησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν πάρα πολύ.

Δὲν ὑπῆρχαν ἀκόμα γνωστὰ φανερόγαμα φυτά, οὔτε χόρτα, οὔτε δένδρα φυλλοβόλα τὸν χειμῶνα. Ἡ πρώτη χλωρὶς ἀπετελεῖτο ἀπὸ μεγάλα πτεριδώδη, γιγαντιαία ἱππουρικώδη φυτὰ* καὶ ἀπὸ ἄλλην παρομοίαν βλάστησιν. Πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ φυτὰ ἔγιναν πελώρια δένδρα μὲ χονδροὺς κορμούς, τοὺς ὁποίους εἰς μεγάλας μάζας εὑρίσκομεν ἀπολιθωμένους σήμερον. Μερικὰ ἀπὸ τὰ δένδρα αὐτὰ εἶχαν ὕψος ἀνώτερον τῶν τριάντα μέτρων, ἀνῆκον δὲ εἰς τάξεις καὶ κλάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐξηφανίσθησαν ἀπὸ τὸν κόσμον. Ἐφύτρωναν, ἐμεγάλωναν εἰς μεγάλα ὕψη καὶ ἐστέκοντο μὲ τὰς ρίζας των μέσα εἰς τὸ νερὸ ὅπου ὑπῆρχε χωρὶς ἀμφιβολίαν παχὺ στρῶμα ἀπὸ μαλακὰ βρύα καὶ πρασινισμένην ἰλὺν καὶ μύκητας, οἱ ὁποῖοι π. λὺ ὀλίγα ἴχνη ἔχουν ἀφήσει ὀπίσω των. Τὰ ἄφθονα ἐκεῖνα φυτὰ μὲ τὸν καιρόν, ἀφοῦ ἔγιναν πολτὸς καὶ ἐσκεπάσθησαν βαθμιαίως, ἀπελιθώθησαν. Αὐτὰ δὲ τὰ λείψανα τῶν πρώτων ἐκείνων δασῶν ἔχουν ἀποτελέσει

* Ἱππουρικώδη (ἱππουριδοειδῆ) φυτὰ=γένος θυσσανωτῶν φυτῶν τῶν τελμάτων, τῶν ὁποίων ὁ σπουδαιότερος ἀντιπρόσωπος εἶναι τὸ γνωστὸν πολυτρίχι.

τὰ κυριώτερα κοιτάσματα γαιάνθρακος, τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν σήμερον εἰς τὸν κόσμον.

Μέσα εἰς τὴν γιγαντιαίαν πρωτογενῆ ἐκείνην βλάστησιν ἐβασίλευαν τὰ πρῶτα ἔντομα, πετῶντα παντοῦ. Ἦσαν πολὺ μεγάλα καὶ εἶχαν δύο ζεύγη σκληρῶν πτερῶν. Μερικὰ μάλιστα ἀπὸ αὐτὰ εἶχαν μῆκος ἑνὸς ποδός. Ὑπῆρχαν πολυάριθμοι λιβέλλαι* —μία ποὺ εὑρέθη εἰς τὰ ἀνθρακωρυχεῖα τοῦ Βελγίου εἶχε πτέρυγας ἐκτάσεως εἴκοσι ἐννέα δακτύλων! Ὑπῆρχεν ἐπίσης μεγάλη ποικιλία ἱπταμένων σιλφῶν**. Οἱ σκορπιοὶ εὑρίσκοντο εἰς μεγάλην ἀφθονίαν, καθὼς καὶ πρωτόγονοι ἀράχναι, αἱ ὁποῖαι ἢ δὲν εἶχαν καθόλου ἀραχνιογόνους ἀδένας ἢ εἶχαν ἀδένας ὅλως διόλου ἀτελεῖς καὶ πολὺ στοιχειώδεις. Τότε διὰ πρώτην φορὰν ἔκαμαν τὴν ἐμφάνισιν αὐτῶν καὶ οἱ χερσαῖοι κοχλίαι καὶ τὰ πρῶτα ἀμφίβια. Καὶ ὅσον ἀνερχόμεθα τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς τελευταίας περιόδου τῶν παλαιοζωικῶν ἀρχείων, εὑρίσκομεν ὅτι ἡ μέθοδος τῆς προσαρμογῆς πρὸς τὸν ἀτμοσφαιρικὸν ἀέρα εἶχε προχωρήσει τόσον ὥστε νὰ ἐμφανισθοῦν τὰ καθαυτὸ γνήσια ἑρπετὰ μέσα εἰς τὴν ἀφθονίαν καὶ ποικιλίαν τῶν ἀμφιβίων.

12.—Τὰ ἀρχεῖα τῶν πετρωμάτων δεικνύουν ὅτι ὑπῆρξαν αἰῶνες, καθ' οὓς ἡ ἀτμόσφαιρα ἦτο εὔκρατος καὶ ἄλλοι αἰῶνες θερμότητος ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν καὶ τέλος ἄλλοι αἰῶνες, καθ' οὓς τὸ ψῦχος εἶχε φθάσει εἰς τὸ ἔπακρον σφοδρότητος καὶ δριμύτητος ἐπὶ τῶν ζώντων. Ἡ εἰς τὰ γαιανθρακοφόρα στρώματα παρατηρουμένη ἄφθονος βλάστησις ἀνήκει εἰς τὴν περίοδον τῆς πρώτης μεγάλης διαδόσεως τῆς ζωῆς ἐπὶ τῶν ὑγρῶν χαμηλῶν χωρῶν.

Ἡ χερσαία ζωὴ τοῦ ἀνωτέρου παλαιοζωικοῦ αἰῶνος ἦτο ἡ ζωὴ ἑνὸς ἀειθαλοῦς ἑλώδους δάσους φυτῶν ἀκανθωδῶν, χωρὶς πουλιὰ καὶ χωρὶς τοὺς θορύβους τῶν σημερινῶν ἐντόμων. Δὲν ἤκουε κανεὶς τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κελάρυσμα τοῦ νεροῦ, τὸ θρόϊσμα τοῦ ἀνέμου μέσα εἰς τὰ φύλλα ἢ τὸ τρίξιμον κάποιου δένδρου ποὺ ἔπιπτε καταγῆς. Τὰ δένδρα καὶ τὰ φυτὰ ἐφαίνοντο μᾶλλον ὡσὰν νὰ ἦσαν βρύα εἰς μεγάλην μεγένθυνσιν παρὰ ὅπως τὰ δένδρα καὶ τὰ φυτὰ ποὺ γνωρίζομεν.

Δὲν ὑπῆρχαν καθόλου μεγάλα χερσαῖα ζῶα. Ἀμφίβια καὶ πρωτογενῆ ἑρπετά, ποὺ ἐσύροντο ἀργά, ἦσαν τὰ ἀνώτερα πλάσματα ἀπὸ ὅσα ἡ ζωὴ εἶχε παραγάγει ἕως τότε. Κανὲν ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶχε φθάσει ἀκόμη εἰς πολὺ μεγάλας διαστάσεις.

* Λιβέλλαι = γένος νευροπτέρων ἐντόμων ὁμοιαζόντων μὲ κώνωπα.
** Σίλφη = γένος κολεοπτέρων ἐντόμων τῶν φυτῶν, κν. βρωμοῦσα.

Ὅλη ἡ ξηρά, ἡ ὁποία εὑρίσκετο εἴτε πολὺ μακρυὰ ἀπὸ τὰ νερά, εἴτε εἰς πολὺ μεγαλύτερον ὕψος ἀπὸ αὐτά, ἦτο ἀκόμη ἐντελῶς ἔρημος, ὁλωσδιόλου ἄγονος καὶ χωρὶς καμμίαν ζωὴν ἐπάνω της. Ἐν τούτοις ἐπιμόνως, ἀδιακόπως καὶ συνεχῶς μὲ τὴν πάροδον τῶν γενεῶν ἡ ζωή, ὡσὰν νὰ ἐσύρετο ὁλονέν, ἀπεμακρύνετο ἀπὸ τὴν πρώτην αὐτῆς κοιτίδα, δηλαδή, ἀπὸ τὰ ἀβαθῆ ὕδατα τῆς θαλάσσης.

3. Διατὶ ἡ ζωὴ πρέπει νὰ μεταβάλλεται συνεχῶς.—Τὸ κλῖμα.

Τὰ Ἀρχεῖα τῶν πετρωμάτων ὁμοιάζουν μὲ μεγάλο βιβλίον, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη ὄχι μὲ προσοχήν. Ὅλαι αἱ σελίδες του εἶναι σχισμέναι, κατεστραμμέναι καὶ παραμορφωμέναι καὶ πολλαὶ λείπουν ἐξ ὁλοκλήρου. Αὐτὰ ποὺ ἀναφέρομεν ἐδῶ, ἀποτελοῦνται ἀπὸ πολλὰ κομμάτια, τὰ ὁποῖα ἡνώθησαν εἰς ἓν σύνολον ἐπὶ τῇ βάσει ἐρεύνης, ἡ ὁποία δὲν συνεπληρώθη ἀκόμη ἀλλ' ἐξακολουθεῖ.

Τὰ ἀνθρακοφόρα κοιτάσματα μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἴδωμεν τὴν πρώτην ἐξάπλωσιν τῆς ζωῆς ἐπὶ τῶν ὑγρῶν χαμηλῶν τμημάτων τῆς ξηρᾶς. Ἔπειτα ἔρχονται αἱ σχισμέναι σελίδες τῶν στρωμάτων τῆς Περμίου διαπλάσεως *, τὰ ὁποῖα θεωροῦνται τὰ τελευταῖα τοῦ παλαιοζωικοῦ αἰῶνος. Αἱ σελίδες αὐταὶ δὲν διατηροῦν πολλὰ ἴχνη τῆς ξηρᾶς, ἡ ὁποία ἦτο κατὰ τὴν ἐποχήν των. Μόνον ὕστερα ἀπὸ μακροχρόνιον διάλειμμα τὰ λείψανα τῆς ἱστορίας διασπείρονται πάλιν ἀφθόνως.

Τὰ πετρώματα τῆς Περμίου διαπλάσεως φανερώνουν περίοδον τραχύτητος καὶ ἐρημώσεως εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου. Σημειώνουν τὴν μεταβατικὴν φάσιν ἐκ τοῦ παλαιοζωικοῦ αἰῶνος τῶν ἰχθύων καὶ ἀμφιβίων εἰς τὸν μεσοζωικὸν αἰῶνα τῶν ἑρπετῶν.

Πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι μεγάλαι κλιματολογικαὶ μεταβολαὶ συνέβαινον διαρκῶς, πότε ὑποβοηθοῦσαι καὶ πότε ἐμποδίζουσαι τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ζωῆς. Κάθε εἶδος ὀργανικοῦ ὄντος προσπαθεῖ πάντοτε νὰ προσαρμόζεται ὁλονὲν περισσότερον εἰς τὰς συνθήκας τῆς ζωῆς του, αἱ ὁποῖαι διαρκῶς μεταβάλλονται. Καμμία προσαρμογὴ δὲν εἶναι τελική. Παρουσιάζεται συνεχῶς ἐπείγουσα ἀνάγκη μεταβολῆς.

Εὑρίσκομεν, ἐν τούτοις, ὡρισμένα πλάσματα κατωτάτου τύπου, τὰ ὁποῖα ἐνωρὶς προσηρμόσθησαν εἰς τὰς πολὺ διαδεδομένας ἁπλᾶς συνθήκας τόσον τελείως, ὥστε νὰ μὴ ὑποστοῦν ποτὲ πλέον οὔτε με-

---

* Πέρμιος διάπλασις λέγεται ἡ νεωτάτη ἐκ τῶν πέντε διαπλάσεων στρωμάτων εἰς τὰς ὁποίας ὑποδιαιροῦν οἱ γεωλόγοι τὸ παλαιοζωικὸν ἄθροισμα στρωμάτων τοῦ φλοιοῦ τῆς Γῆς (παλαιοζωικὸν αἰῶνα). Τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικά του εἶναι : ἀβαθεῖς βαλτότοποι δασώδεις, ἀτμόσφαιρα καὶ κλῖμα ξηρότερον, παγετῶνες. Ἡνωμέναι αἱ ἀμερικανικαὶ ἤπειροι μὲ τὴν Εὐρώπην καὶ Ἀφρικὴν κλπ. (Αἱ ἄλλαι διαπλάσεις εἶναι : 1 ἡ Κάμβριος, 2 ἡ Σιλούριος, 3 ἡ Δεβόνιος, 4 ἡ Λιθανθρακοφόρος).

γάλην τροποποίησιν, οὔτε ἐξόντωσιν, οὔτε ἀντικατάστασιν ὑπὸ ἄλλων. Ἐπὶ παραδείγματι, ὑπάρχει μικρὸν μαλακόστρακον λεγόμενον injula κατάλληλον νὰ περνᾷ ἀφανῆ, ἤρεμον ζωὴν εἰς τὰς θερμὰς θαλάσσας. Τὸ γένος αὐτὸ ἄνθεξε χωρὶς φανερὰν μεταβολὴν καθ' ὅλην τὴν μακρὰν γεωλογικὴν περίοδον, περὶ τῆς ὁποίας ἔχομεν σχετικὰς μαρτυρίας.

Ἐξ ἄλλου, οἱ γεωλόγοι μᾶς δείχνουν συλλογὰς ἀπολιθωμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ παρατηρήσῃ τροποποιήσεις εἰς διάστημα ὀλίγων μόνον χιλιάδων ἐτῶν. Αἱ τροποποιήσεις αὗται ὀφείλονται εἰς μεταβολὰς σχετικὰς μὲ τὸ κλῖμα, τὴν τροφὴν καὶ τοὺς ἐχθρούς.

Περὶ τῶν κλιματολογικῶν μεταβολῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν παύουν ποτὲ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς, εἶναι ἀπαραίτητοι μερικαὶ ἐξηγήσεις ἐδῶ. Δὲν εἶναι περιοδικαὶ μεταβολαί, ἀλλὰ βραδεῖαι διακυμάνσεις μεταξὺ καύσωνος καὶ ψύχους. Ὁ ἀναγνώστης δὲν πρέπει νὰ νομίσῃ ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Ἥλιος καὶ ἡ Γῆ ἦσαν ἄλλοτε διάπυροι, ἡ κλιματολογικὴ ἱστορία τοῦ κόσμου εἶναι ἁπλῶς μία βαθμιαία ἀπόψυξις. Καὶ σήμερον ἀκόμη τὸ ἐσωτερικὸν τῆς γῆς εἶναι διάπυρον, ἡμεῖς ὅμως δὲν αἰσθανόμεθα καθόλου τὴν θερμότητα αὐτὴν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας. Ἡ μεγάλη ἐσωτερικὴ θερμότης, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὰ ἡφαίστεια καὶ τὰς θερμὰς πηγάς, δὲν ὑπῆρξεν ἀντιληπτὴ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς ἀπὸ τὴν ἐποχὴν ποὺ τὰ πρῶτα πετρώματα ἐστερεοποιήθησαν. Ἀκόμη καὶ ἐκ τοῦ ἀζωικοῦ καὶ ἀρχαιοζωικοῦ αἰῶνος ἔχομεν πετρώματα, ποὺ δείχνουν διάβρωσιν κάτω ἀπὸ τοὺς πάγους, καὶ ἄλλα παρόμοια ἴχνη περιόδων μεγάλου ψύχους. Τοιαῦτα κύματα ψύχους ἐπικρατοῦσαν πάντοτε εἰς ὅλην τὴν Γῆν ἐναλλασσόμενα μὲ θερμοτέρας καταστάσεις. Καὶ ὑπῆρξαν περίοδοι μεγάλης ὑγρασίας καὶ περίοδοι μεγάλης ξηρασίας εἰς ὅλην τὴν Γῆν.

Πλήρης ἐξακρίβωσις τῶν αἰτίων τῶν κλιματολογικῶν αὐτῶν διακυμάνσεων δὲν ἔχει γίνει ἀκόμη. Ἠμποροῦμεν ὅμως ἴσως νὰ ἀποδείξωμεν μερικὰς σειρὰς αἰτίων ἀπὸ τὰ κυριώτερα ἐξ αὐτῶν.

Καὶ τοιαῦται σειραὶ εἶναι:

Πρώτη σειρά: α') ***Ἡ περιφορὰ τῆς Γῆς*** περὶ τὸν Ἥλιον, ἡ ὁποία, ἐπειδὴ δὲν ἀποτελεῖ τέλειον κύκλον, ἀλλὰ ἔλλειψιν, δημιουργεῖ τὰς ὥρας τοῦ ἔτους: ἄνοιξιν, θέρος, φθινόπωρον, χειμῶνα.

β') ***Ἡ κλίσις τοῦ ἄξονος τῆς Γῆς,*** ὁ ὁποῖος ἔχει κλίσιν 27 μοιρῶν, εἶναι αἰτία νὰ πίπτουν αἱ ἡλιακαὶ ἀκτῖνες ἐπὶ τῆς Γῆς καθέτως καὶ νὰ τὴν θερμαίνουν πολὺ (τὸ θέρος), ἢ πλαγίως καὶ νὰ τὴν θερμαίνουν ὀλίγον (τὸν χειμῶνα).

γ') ***Ἡ μετάπτωσις*** τῶν ἰσημεριῶν, ἤτοι: ἡ κυκλικὴ παρέκκλισις τῶν πόλων τῆς Γῆς. Αὕτη εἶναι βραδεῖα κυκλικὴ παρέκκλισις τοῦ πόλου τῆς περιστρεφομένης Γῆς, ἡ ὁποία συμπληρώνεται μέσα εἰς 25.765 χρόνια. Ὅποιος παρατηρήσῃ περιστρεφομένην σβούραν, θὰ ἴδῃ ὅτι ὁ ἄξων αὐτῆς κάμνει βραδεῖαν κυκλικὴν κίνησιν ἀκριβῶς

κατὰ τὸν τρόπον τῆς κυκλικῆς κινήσεως τοῦ ἄξονος τῆς Γῆς. Ὁ Βόρειος πόλος τῆς Γῆς συνεπῶς δὲν φαίνεται πάντοτε πρὸς τὸ ἴδιον βόρειον σημεῖον τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ διαγράφει ἐπ' αὐτοῦ κύκλον μέσα εἰς 25.765 χρόνια.

Κάθε σύστημα ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω τρία ἠμπορεῖ μόνον του νὰ δημιουργήσῃ περιόδους ὁμαλότητος καὶ περιόδους μεγαλυτέρας κλιματολογικῆς ἀλλαγῆς. Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ συστήματα μεταβολῆς ἐπιδροῦν τὸ ἓν ἐπὶ τοῦ ἄλλου. Ὅταν συμβῇ ἡ τροχιὰ νὰ εἶναι σχεδὸν κυκλική, ὅλοι οἱ λόγοι θὰ συντελέσουν εἰς τὸ νὰ κάμουν τὸ κλῖμα θερμότερον καὶ ὁμοιόμορφον καὶ ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ θέρους καὶ χειμῶνος θὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἐλάχιστον. Ὅταν ἐξ ἄλλου ἡ τροχιὰ ἀπομακρυνθῇ ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον ἀπὸ τὸ κυκλικὸν σχῆμα, αἱ κλιματολογικαὶ διαφοραὶ θὰ εἶναι μέγισται καὶ ὁ χειμὼν πολὺ δυνατός. Θὰ μαζεύωνται κατὰ τὸν χειμῶνα μεγάλαι ποσότητες πάγου καὶ χιόνος, ὁ καύσων τοῦ συντόμου θερμοῦ θέρους δὲν θὰ κατορθώνῃ νὰ λειώνῃ ὅλους τοὺς πάγους τοῦ χειμῶνος, προτοῦ ἡ Γῆ συμπληρώσῃ τὴν περὶ τὸν Ἥλιον περιφοράν της. Ἡ Γῆ θὰ μαζεύῃ ψῦχος ἐφ' ὅσον ἡ τοιαύτη ἐνέργεια τῶν ἄκρων συνθηκῶν ἐξακολουθεῖ.

Οὕτω τὸ κλῖμα τῆς Γῆς μεταβάλλεται καὶ ποικίλει ἐπ' ἄπειρον, ἐφ' ὅσον τὰ τρία αὐτὰ συστήματα τῆς ἐπιδράσεως συνδυάζονται μὲ κοινὴν τάσιν πρὸς καύσωνα ἢ ψῦχος ἢ ἀντιτίθενται καὶ ἐξουδετερώνουν τὸ ἓν τὸ ἄλλο.

Ἠμποροῦμεν νὰ παρακολουθήσωμεν εἰς τὰ Ἀρχεῖα τῶν πετρωμάτων τὰ ἴχνη ἀκανονίστου σειρᾶς μεταβολῶν ὀφειλομένων εἰς τὴν ἀλληλεπίδρασιν τῶν ἐπιρροῶν τούτων. Ὑπῆρξαν μακροὶ αἰῶνες, κατὰ τοὺς ὁποίους οἱ χωριστοὶ ρυθμοὶ τῶν τριῶν αὐτῶν συστημάτων τὰ ἐμπόδιζαν νὰ συμφωνήσουν καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα κατὰ συνέπειαν ἦτο εὔκρατος, ἄλλοι αἰῶνες γενικοῦ καύσωνος, καὶ μακροὶ ἐπίσης αἰῶνες, ὅτε τὰ ἀνωτέρω συστήματα ἐφαίνοντο ὡσὰν νὰ ἐπρόκειτο νὰ φέρουν γενικὴν ψύξιν καὶ νὰ προξενήσουν τὰ μεγαλύτερα κακὰ εἰς τὴν ζωήν.

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω βλέπομεν ἐκ τῶν Ἀρχείων τῶν πετρωμάτων, ὅτι ὑπῆρξαν ἀφ' ἑνὸς μακραὶ περίοδοι ἐπεκτάσεως καὶ πολλαπλασιασμοῦ, ὅτε ἡ ζωὴ ἦτο ἄφθονος καὶ πολυποίκιλος, καὶ ἀφ' ἑτέρου δεινοὶ αἰῶνες κατὰ τοὺς ὁποίους συνέβη ἐκκαθάρισις καὶ ἐξαφάνισις εἰδῶν, γενῶν καὶ κλάσεων. Καὶ αἱ μὲν εὐνοϊκαὶ συνθῆκαι ὀφείλονται εἰς τὰ ἀνθρακοφόρα στρώματα, ἐνῷ εἰς τὰς δυσμενεῖς συνθήκας πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ἡ κατάψυξις τῶν τελευταίων αἰώνων τῆς παλαιοζωικῆς περιόδου.

Εἶναι πιθανὸν ὅτι αἱ περίοδοι τοῦ ὑπερβολικοῦ καύσωνος ὑπῆρξαν μακραὶ ἐν σχέσει πρὸς τὰς περιόδους τοῦ ὑπερβολικοῦ ψύχους. Ὁ Κόσμος σήμερον φαίνεται ὅτι ἐξέρχεται μὲ διακυμάνσεις ἀπὸ παρατεταμένην φάσιν δυσμενῶν καὶ ἄκρων συνθηκῶν. Μετὰ πεντα-

κοσίας χιλιάδας ἔτη ἠμπορεῖ νὰ ἐπικρατήσῃ εἰς τὸν Κόσμον περίοδος χωρὶς χειμῶνα, μὲ δένδρα καὶ βλάστησιν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς πολικὰς χώρας.

4. Ἡ σταθερότης τῆς ἀκτινοβολίας τοῦ Ἡλίου.

Δευτέρα σειρὰ αἰτίων μεταβολῶν εἰς τὸ γενικὸν κλῖμα τῆς Γῆς ἠμπορεῖ νὰ ὀφείλεται εἰς ποικιλίας τῆς θερμότητος τοῦ Ἡλίου. Δὲν γνωρίζομεν ἀκόμη τί προξενεῖ τὴν θερμότητα τοῦ Ἡλίου ἢ τί διατηρεῖ τὸ ἄσβεστον αὐτοῦ πῦρ. Εἶναι πιθανὸν ὅτι εἰς τὸ παρελθὸν ὑπῆρξαν περίοδοι μεγαλυτέρας ἢ μικροτέρας ἐντάσεως. Περὶ τούτου ὅμως τίποτε δὲν γνωρίζομεν, διότι ἡ ἀνθρωπίνη πεῖρα ὑπῆρξε πολὺ μικρά, καὶ ἕως τώρα δὲν κατωρθώσαμεν νὰ εὕρωμεν σχετικὰς μαρτυρίας εἰς τὰ γεωλογικὰ στρώματα. Ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος πιστεύει ὅτι ἡ ἀκτινοβολία τοῦ Ἡλίου ὑπῆρξε γενικῶς σταθερᾶς ἐντάσεως καθ' ὅλην τὴν γεωλογικὴν περίοδον. Ἠμπορεῖ νὰ ἔπαθε βαθμιαίαν ψύξιν, ἀπὸ ἀστρονομικῆς ὅμως πλευρᾶς εἰμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν μετὰ βεβαιότητος ὅτι ἡ ψύξις δὲν ὑπῆρξε σημαντική.

5. Μεταβολαὶ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Γῆς.

Τρίτη σειρὰ αἰτίων τὰ ὁποῖα ἀσκοῦν ἐπίδρασιν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς Γῆς εὑρίσκεται εἰς τὰς δυνάμεις τὰς εὑρισκομένας μέσα εἰς αὐτὴν τὴν Γῆν.

α') ***Ἀποσάθρωσις καὶ διάβρωσις***: Καθ' ὅλην τὴν μακρὰν ἱστορίαν τῆς Γῆς ἐγένετο συνεχὴς ἀποσάθρωσις καὶ διάβρωσις τῶν βουνῶν ὑπὸ τοῦ παγετοῦ καὶ τῆς βροχῆς, καὶ μεταφορὰ τοῦ ὑλικοῦ τῆς ἀποσαθρώσεως διὰ τῶν ρεόντων ὑδάτων, διὰ νὰ σχηματισθοῦν ἐξ αὐτοῦ στρωσιγενῆ* πετρώματα κάτω ἀπὸ τὰς θαλάσσας. Συνέβη μία ἀδιάκοπος φθορὰ τῆς ξηρᾶς καὶ πλήρωσις τῶν θαλασσῶν, ἕνεκα τῆς ὁποίας αἱ θάλασσαι, ἐφόσον ἐγίνοντο ἀβαθέστεραι, θὰ ἐξηπλώθησαν κατ' ἀνάγκην ὅλο καὶ περισσότερον ἐπὶ τῆς ξηρᾶς.

β') ***Καθίζησις καὶ ἀνύψωσις***: Τὸ ἀντίστροφον φαινόμενον τῆς καθιζήσεως καὶ ἀνυψώσεως παρουσιάζετο ἐπίσης, ἀλλ' ὄχι τόσον συχνά.

Αἱ δυνάμεις τῆς ἀνυψώσεως ὑπῆρξαν σπασμωδικαί, ἐνῷ αἱ δυνάμεις τῆς ἀποσαθρώσεως συνεχεῖς. Ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἡ ἀνύψωσις ἐκ τῶν ἡφαιστείων ὑπῆρξε σχετικῶς πολὺ μικρά, καὶ κατόπιν ἐπηκολούθησαν περίοδοι κατὰ τὰς ὁποίας εἰς διάστημα ὀλίγων εἰκοσάδων χιλιάδων ἐτῶν πελώριαι ὀροσειραὶ ἀνυψώθησαν ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Γῆς καὶ ὁλόκληρον τὸ περίγραμμα τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης μετεβλήθη.

---

* Στρωσιγενῆ = ὑδατογενῆ.

Μὲ μίαν τοιαύτην κατάστασιν ἤνοιξεν ἡ σκηνὴ τοῦ Καινοζωικοῦ αἰῶνος, κατὰ τὸν ὁποῖον αἱ Ἄλπεις, τὰ Ἱμαλάϊα καὶ αἱ Ἄνδεις ἀνυψώθησαν ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης εἰς ὕψη πολὺ μεγαλύτερα τῶν σημερινῶν, καὶ ἐσχεδιάσθησαν τὰ περιγράμματα τῆς σημερινῆς γεωγραφίας τοῦ Κόσμου. Ὅλαι αὐταὶ αἱ ὀροσειραὶ εἶναι νεοφανεῖς, καὶ ἐξεπέρασαν τὰ παλαιότερα συστήματα, ὅπως τὰ ὄρη τῆς Οὐαλλίας, τῆς Σκωτίας, τῆς Νορβηγίας κλπ. Ἠμπορεῖ δὲ νὰ ἔχουν ἡλικίαν μόνον ὀλίγων χιλιάδων ἐτῶν.

γ΄) ***Ἡ σημασία μεγάλης ξηρᾶς καὶ μικρᾶς θαλάσσης καὶ τἀνάπαλιν.*** Τώρα ἐποχὴ ὑψηλῶν ὀροσειρῶν καὶ βαθειῶν θαλασσῶν θὰ ἐσήμαινε μεγαλυτέραν ἔκτασιν ξηρᾶς διὰ τὴν Γῆν καὶ περισσότερον περιωρισμένην ἐπιφάνειαν θαλάσσης, ἐποχὴ δὲ χαμηλῶν ἐδαφῶν θὰ ἐσήμαινεν ἐποχὴν περισσότερον ἐκτεταμένων καὶ ἀβαθεστέρων θαλασσῶν.

Αἱ ὑψηλαὶ ὀροσειραὶ κατακρημνίζουν ὑγρασίαν ἐκ τῆς ἀτμοσφαίρας, τὴν ὁποίαν κρατοῦν σχεδὸν ἐκτὸς κυκλοφορίας ὡς χιόνια, καὶ παγετῶνας, ἐνῷ αἱ μικρότεραι θάλασσαι σημαίνουν ἐξάτμισιν τῆς ἐπιφανείας μικροτέρας ἐκτάσεως. Κατὰ συνέπειαν, τῶν ἄλλων ὅρων ἴσων ὄντων, στάδια χαμηλῆς ξηρᾶς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Γῆς θὰ ἦσαν αἰῶνες γενικωτέρας ἀτμοσφαιρικῆς ὑγρασίας παρὰ περίοδος σχετικῶς ὑψηλοτέρων ὀρέων καὶ βαθυτέρων θαλασσῶν. Ἀλλὰ καὶ μικραὶ ἀκόμη αὐξήσεις τοῦ ποσοῦ τῆς εἰς τὸν ἀέρα ὑγρασίας, ἀσκοῦν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς μεταδόσεως ἀκτινοβόλου θερμότητος διὰ τοῦ ἀέρος.

δ΄) ***Ἡ θερμότης τοῦ Ἡλίου*** περνᾷ μὲ μεγαλυτέραν εὐκολίαν διὰ τοῦ ξηροῦ παρὰ διὰ τοῦ ὑγροῦ ἀέρος, καὶ κατὰ συνέπειαν μεγαλυτέρα ποσότης θερμότητος θὰ ἔφθανεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς Γῆς ὑπὸ τὰς συνθήκας μεγάλου ὕψους τῆς ξηρᾶς καὶ βάθους τῆς θαλάσσης, παρὰ κατὰ τὰς περιόδους, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ μὲν ξηρὰ θὰ ἦτο σχετικῶς χαμηλὴ αἱ δὲ θάλασσαι ἀβαθεῖς. Ξηραὶ φάσεις εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Γῆς σημαίνουν συνεπῶς θερμὰς ἡμέρας.

Σημαίνουν ὅμως ἐπίσης καὶ ψυχρὰς νύκτας, διότι ἡ θερμότης, ὅπως φθάνει εὔκολα εἰς τὴν Γῆν, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον χάνεται δι' ἀκτινοβολίας. Αἱ ὑγραὶ φάσεις σημαίνουν ἀφ' ἑτέρου ψυχροτέρας κατά τι ἡμέρας καὶ θερμοτέρας σχετικῶς νύκτας.

ε΄) ***Συσσώρευσις πάγων ἐλαττώνει τὴν θάλασσαν.*** Ἡ αὐτὴ ἀρχὴ ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς ὥρας τοῦ ἔτους, καὶ τοιουτοτρόπως μία φάσις μεγάλων ἀνυψώσεων καὶ καθιζήσεων τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς θὰ ἦτο καὶ ἕνας ἄλλος συντελεστικὸς παράγων πρὸς τὸ μέρος τῶν ἄκρων κλιματολογικῶν συνθηκῶν.

Εἰς ἓν στάδιον δὲ μεγαλυτέρας ἀνυψώσεως καὶ ταπεινώσεως τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς ἡ ἀκρότης τῶν συνθηκῶν θὰ ἐγίνετο μεγαλυτέρα διὰ βαθμιαίας συσσωρεύσεως μεγάλων στρωμάτων πάγου ἐπὶ τῶν πολικῶν περιοχῶν καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων ὀρεινῶν

ὄγκων. Ἡ συσσώρευσις αὕτη θὰ ἐγίνετο εἰς βάρος τῆς θαλάσσης, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιφάνεια τοιουτοτρόπως θὰ ἠλαττοῦτο περισσότερον ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ξηράν.

στ') ***Θαλάσσια ρεύματα.*** Ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι περισσότερον ἐντοπισμέναι δυνάμεις, τὰς ὁποίας δὲν ἠμποροῦμεν νὰ περιγράψωμεν ἐδῶ, ὡς λ.χ. ἡ ἐπίδρασις τῶν μεγάλων ὠκεανείων ρευμάτων, τὰ ὁποῖα μεταφέρουν θερμότητα ἐκ τοῦ ἰσημερινοῦ πρὸς τὰ περισσότερον εὔκρατα πλάτη. Αἱ ὑψηλαὶ ὀροσειραὶ εἶναι ἐμπόδιον. Τὸ ἐμπόδιον τὸ ὁποῖον παρέχουν αἱ ὀροσειραὶ εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἐπικρατούντων ἀνέμων μεταφορὰν τῆς ὑγρασίας καὶ τὰ παρόμοια. Ἐφόσον κατὰ τὰς βραδείας λειτουργίας τῆς φύσεως τὰ ρεύματα αὐτὰ ἀλλάσσουν διεύθυνσιν, ἢ αἱ ὀροσειραὶ ἀποσαθρώνονται ἢ ἐκτοπίζονται ἀπὸ νέας ἀνυψώσεις τοῦ ἐδάφους, τὸ κλῖμα ἐπὶ μεγάλων ἐκτάσεων θὰ μεταβληθῇ καὶ ὅλαι αἱ συνθῆκαι τῆς ζωῆς θὰ μεταβληθοῦν μαζὶ μὲ αὐτό.

Ὑπὸ τὰς συνεχεῖς βραδείας μεταβολὰς τῶν ἀστρονομικῶν, τῶν γηίνων καὶ τῶν γεωγραφικῶν ἐπιδράσεων ἡ ζωὴ δὲν ἔχει ἡσυχίαν. Ἐφόσον αἱ συνθῆκαι αὐτῆς μεταβάλλονται, πρέπει καὶ αὐτὴ νὰ μεταβληθῇ ἢ νὰ ἀπολεσθῇ.

6. Ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ μεταβάλλῃ τὸ κλῖμα.

Ἐνῷ ἀπαριθμοῦμεν τὰς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι μεταβάλλουν τὸ κλῖμα καὶ τὰς συνθήκας τῆς ἐπιγείου ζωῆς, θὰ ἠμπορούσαμεν ἴσως νὰ πᾶμε πιὸ μπροστὰ ὀλίγον καὶ νὰ προσθέσωμεν μίαν τετάρτην σειρὰν ἐπιδράσεων εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Γῆς, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ξηρᾶς. Εἶναι δὲ αἱ ἐπιδράσεις αὐταὶ τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα παράγονται εἰς τὸ κλῖμα ὑπ' αὐτῆς τῆς ζωῆς.

Ἰδιαιτέρας σημασίας ὡς πρὸς τοῦτο εἶναι ἡ ἐπίδρασις τῆς βλαστήσεως καὶ ἰδίως τῶν δασῶν. Κάθε δένδρον ἀποδίδει συνεχῶς διὰ τῆς διαπνοῆς ὑδρατμὸν εἰς τὸν ἀέρα, τὸ δὲ ποσὸν τοῦ ἐξατμιζομένου νεροῦ τὸ θέρος ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν μιᾶς λίμνης εἶναι πολὺ μικρότερον ἀπὸ τὸ ποσόν, τὸ ὁποῖον ἀπορροφᾶται ὑπὸ δάσους ἀπὸ πηγὰς τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως. Ἐφ' ὅσον κατὰ τὸν μεταγενέστερον μεσοζωικὸν καὶ τὸν καινοζωικὸν αἰῶνα μεγάλα δάση ἐξηπλώθησαν ἀνὰ τὴν Γῆν, ἡ ἐνέργειά των, εἰς τὸ νὰ κρατοῦν τὸν ἀέρα ὑγρὸν καὶ νὰ σταθεροποιοῦν τὸ κλῖμα διατηροῦντα τὸ θέρος δροσερὸν καὶ τὸν χειμῶνα ἤπιον, πρέπει νὰ ὑπῆρξεν πολὺ σπουδαία. Ἐπὶ πλέον τὰ δάση ἀντιδροῦν κατὰ τῆς διαβρώσεως τοῦ ἐδάφους, συσσωρεύουν χῶμα καὶ τὸ προστατεύουν, τοιουτοτρόπως δὲ προπαρασκευάζουν τὴν δυνατότητα τῆς γεωργικῆς ζωῆς.

Τὰ ὑδρόβια φυτὰ ἀφ' ἑτέρου ἐμποδίζουν τὴν ροὴν τῶν ποταμῶν προκαλοῦντα πλημμύρας μεγάλων ἐκτάσεων, τὰς ὁποίας μεταβάλ-

λουν εἰς ἕλη, καὶ τοιουτοτρόπως κάμνουν, ὥστε νὰ καταστραφοῦν τὰ δάση ἢ νὰ μεταβληθοῦν οἱ βοσκήσιμοι τόποι εἰς βάλτους.

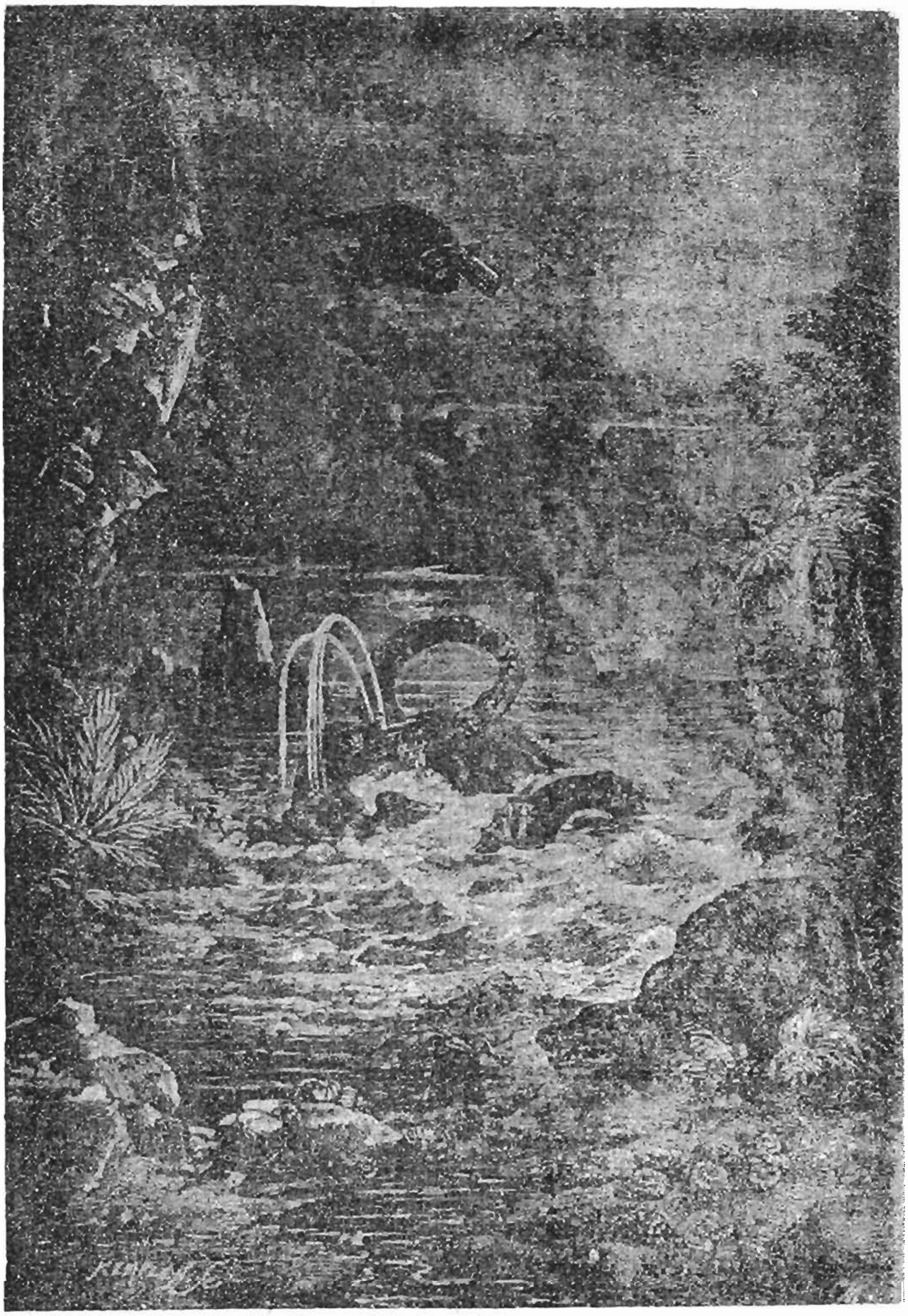
Τέλος ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ τότε ποὺ ἤρχισε νὰ ὀργανώνεται εἰς κοινότητας, ἔγινεν ἡ μεγαλυτέρα δύναμις, ἡ ὁποία μεταβάλλει τὸ κλῖμα. Μὲ τὴν φωτιὰ καὶ τὸ ἄροτρον καὶ τὴν σκαπάνην ὁ ἄνθρωπος μεταβάλλει τὴν ὄψιν τῆς χέρσου. Μὲ τὴν καταστροφὴν τῶν δασῶν καὶ τὴν ἄρδευσιν ὁ ἄνθρωπος ἐπηρέασεν ἤδη τὸ κλῖμα μεγάλων περιοχῶν τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς. Ἡ καταστροφὴ τῶν δασῶν κάμνει ὥστε νὰ ἐπικρατῇ ψῦχος δριμὺ τὸν χειμῶνα, καὶ ὑπερβολικὸς καύσων τὸ θέρος. Αὐτὸ συνέβη ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὰ βορειοανατολικὰ διαμερίσματα τῶν Ἡνωμ. Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς. Μὲ τὴν καταστροφὴν τῶν δασῶν δὲν προστατεύεται πλέον τὸ ἔδαφος ἀπὸ τὴν ἰσχυρὰν ὑπὸ τῶν βροχῶν διάβρωσιν, ἡ ὁποία παρασύρει ὅλον τὸ χῶμα καὶ ἀφήνει μόνον τὸν γυμνὸν βράχον. Αὐτὸ συνέβη εἰς τὴν Ἱσπανίαν καὶ τὴν Δαλματίαν καὶ παλαιότερα, πρὶν ἀπὸ μερικὰς χιλιάδας χρόνια, εἰς τὴν νότιον Ἀραβίαν. Μὲ τὴν ἄρδευσιν ἐξ ἄλλου ὁ ἄνθρωπος ἐπαναφέρει τὴν ζωὴν εἰς τὴν ἔρημον καὶ μετριάζει τὴν ὀξύτητα τοῦ κλίματος. Αὐτὸ γίνεται τώρα εἰς τὰς βορειοδυτικὰς Ἰνδίας καὶ εἰς τὴν Αὐστραλίαν. Ἐὰν δὲ αἱ προσπάθειαι αὐταὶ συστηματοποιηθοῦν καὶ γενικευθοῦν εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ὁ ἄνθρωπος θὰ εἶναι ἴσως ἱκανὸς εἰς τὸ μέλλον νὰ μεταβάλλῃ τὸ κλῖμα εἰς τόσον βαθμόν, ὥστε νὰ μὴ εἶναι ἀπὸ τώρα εἰς ἡμᾶς δυνατὸν νὰ ὑπολογίσωμεν τὰς συνεπείας τῆς μεταβολῆς ταύτης.

Δ'. Ο ΑΙΩΝ ΤΩΝ ΕΡΠΕΤΩΝ

1. Ἡ ζωὴ ἐπὶ τῶν χαμηλῶν χωρῶν.

Γνωρίζομεν ὅτι ἐπὶ ἑκατοντάδας χιλιάδων ἐτῶν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὸ μέγιστον μέρος τῆς Γῆς συνθῆκαι ὑγρασίας, θερμότητος καὶ ἀβαθῶν τεναγῶν. Αὐταὶ ἔγιναν αἰτία νὰ συσσωρευθοῦν τεράστιαι ποσότητες φυτικῆς ὕλης, ἡ ὁποία ἀφοῦ συνεπιέσθη καὶ ἀπεπετρώθη, μετεμορφώθη εἰς γαιάνθρακα. Κατόπιν ὁ μακρὸς αὐτὸς αἰὼν τῆς ὑπεραφθόνου κατωτέρας βλαστήσεως ἐτερματίσθη καὶ ἐπί τινα χρόνον ἡ ζωὴ φαίνεται ὅτι ὑπέστη τὰς συνεπείας μιᾶς παγκοσμίου ἐπικρατήσεως πάγων. Αὐτὸ εἶναι, περίπου, τὸ πρῶτον μέρος τῆς Ἱστορίας τῆς ζωῆς ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου πλανήτου.

Ὅταν μετὰ τὴν διακοπὴν ταύτην ἀρχίζῃ ἐκ νέου ἡ συνέχεια τῆς ἱστορίας εἰς τὸ τέλος τοῦ παλαιοζωικοῦ αἰῶνος, εὑρίσκομεν ὅτι ἡ ζωὴ εἰσέρχεται εἰς νέαν φάσιν πλούτου καὶ ἐξαπλώσεως. Ἡ βλάστησις ἔκαμε μεγάλας προόδους, εἰς σημεῖον ποὺ νὰ ἠμπορῇ νὰ ζῇ ἔξω ἀπὸ τὸ νερό. Ἐνῷ τὰ παλαιοζωικὰ φυτὰ τῆς λιθανθρακοφόρου διαπλάσεως ἐβλάσταναν πιθανῶς μέσα εἰς ἑλώδεις ἐκτάσεις μὲ τὰς ρίζας των μέσα εἰς τὸ νερὸ ποὺ ἔτρεχε, ἡ μεσοζωικὴ βλά-

13.—Φανταστική εἰκὼν τῶν ὄντων, τὰ ὁποῖα εὑρίσκοντο εἰς διαρκῆ πάλην μεταξύ των ἐν μέσῳ τῶν ἀδαμάστων στοιχείων τῆς φύσεως.

στησις ἀπὸ τὴν πρώτην αὐτῆς ἀρχὴν περιελάμβανε φοινικοειδῆ καὶ κωνοφόρα δένδρα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ὡρισμένως χερσαῖα φυτὰ φυόμενα ἐπὶ ἐδάφους εὑρισκομένου ὑπεράνω τῆς στάθμης τοῦ νεροῦ.

Τὰ χαμηλότερα τμήματα τῆς μεσοζωικῆς ξηρᾶς ἦσαν ἀναμφιβόλως σκεπασμένα ἀπὸ μεγάλας πτέριδας καὶ πυκνοὺς θάμνους καὶ βλάστησιν μὲ δένδρα ὁμοίαν μὲ τὴν σημερινὴν ζούγκλαν. Δὲν ὑπῆρχεν ὅμως ἀκόμη χλόη, οὔτε χόρτα, γενικά, οὔτε ἀνθοφόρα φυτὰ μεγάλα ἢ μικρά. Πιθανῶς ὁ μεσοζωικὸς αἰὼν δὲν ἦτο πολὺ ζωηρῶν χρωματισμῶν τῆς βλαστήσεως. Θὰ εἶχε χλωρίδα πράσινην κατὰ τὴν ὑγρὰν ἐποχὴν τοῦ ἔτους καὶ καστανὴν ἢ πορφυρᾶν κατὰ τὴν ξηρὰν ἐποχήν, βλάστησιν ἡ ὁποία ἴσως νὰ μὴ ἦτο τόσον ὡραία ὅσον εἶναι οἱ λόγγοι καὶ τὰ λειβάδια σήμερον. Δὲν ὑπῆρχαν χαρούμενα, ποικιλόχρωμα ἄνθη, οὔτε ζωηραὶ φθινοπωριναὶ ἀποχρώσεις, πρὸ τῆς πτώσεως τῶν φύλλων, διότι δὲν ὑπῆρχον ἀκόμη φυλλοβόλα φυτά. Καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ χαμηλότερα τμήματα, ἡ ξηρὰ ἦτο ἀκόμη ἔρημος, γυμνὴ καὶ ἐκτεθειμένη ἀνηλεῶς εἰς τὴν φθορὰν ὑπὸ τοῦ ἀνέμου καὶ τῆς βροχῆς.

14.—Ἡ θαλασσία σαύρα Τυλόσαρος, ἁρπακτικὸν κῆτος τῆς Πρώτης Μεσοζωικῆς Περιόδου. Ἕνας ἄρτιος σχεδὸν ἀνακαλυφθεὶς σκελετὸς εἶχε μῆκος 29 πόδας.

Ὅταν γίνεται λόγος περὶ τῶν κωνοφόρων δένδρων τοῦ μεσοζωικοῦ αἰῶνος, ὁ ἀναγνώστης δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν τὰ πεῦκα καὶ τὰ ἔλατα, τὰ ὁποῖα καλύπτουν τὰς κλιτῦς τῶν σημερινῶν μας ὑψηλῶν βουνῶν. Πρέπει νὰ φαντάζεται μᾶλλον ἀειθαλῆ βλάστησιν τῶν χαμηλῶν ἐδαφῶν. Τὰ βουνὰ ἦσαν ἀκόμη γυμνὰ ἀπὸ κάθε βλάστησιν καὶ ζωήν. Τὰ μόνα χρώματα τὰ ὁποῖα παρουσίαζαν τὰ βουνὰ τότε ἦσαν τὰ κοκκινοκίτρινα τῶν σημερινῶν γυμνῶν βράχων, τὰ ὁποῖα κάμνουν τὰ τοπία τοῦ Κολοράδου τῆς Ἀμερικῆς τόσον ἀξιοθαύμαστα σήμερον.

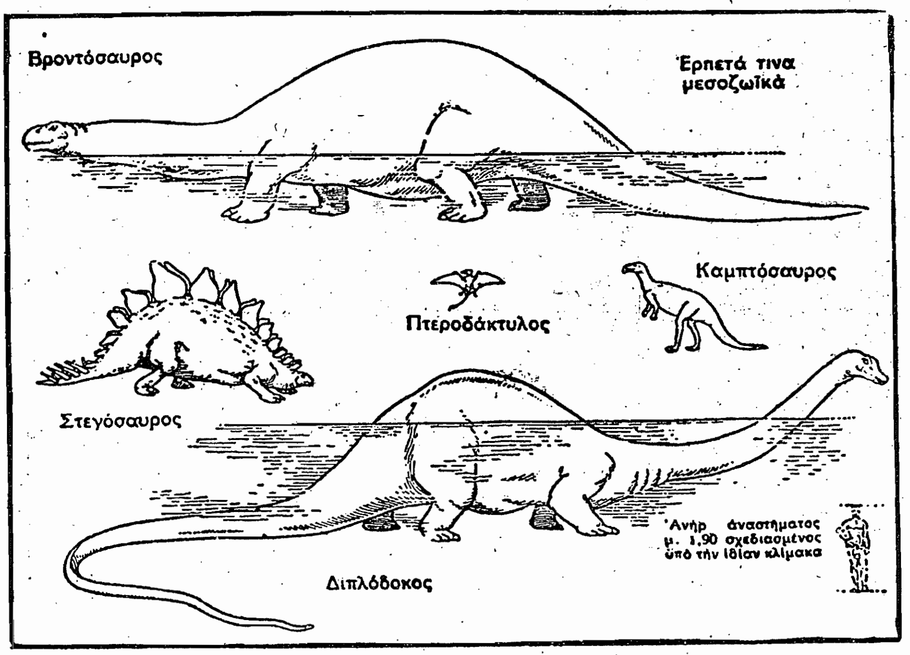
Μέσα εἰς αὐτὴν τὴν ἄφθονον βλάστησιν τῶν χαμηλῶν πεδιάδων τὰ ἑρπετὰ ἐπληθύνοντο ἀφαντάστως εἰς ἀριθμὸν καὶ εἰς ποικιλίαν. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἦσαν χερσαῖα πλέον ζῷα. Ὑπάρχουν ἀπὸ ἀνατομικῆς ἀπόψεως πολυάριθμα διακριτικὰ σημεῖα μεταξὺ ἑνὸς ἑρπετοῦ καὶ ἑνὸς ἀμφιβίου· τὰ δὲ σημεῖα αὐτὰ εἶναι εὐδιάκριτα εἰς τὰ ἑρπετὰ καὶ τὰ ἀμφίβια, τῆς λιθανθρακοφόρου διαπλάσεως τοῦ παλαιοζωικοῦ αἰῶνος.

Ἡ θεμελιώδης ὅμως διαφορὰ μεταξὺ ἑρπετῶν καὶ ἀμφιβίων, ἡ ὁποία μᾶς ἐνδιαφέρει, εἶναι ὅτι τὸ ἀμφίβιον πρέπει νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ νερὸ διὰ νὰ γεννήσῃ τὰ αὐγά του καὶ ὅτι εἰς τὰ πρῶτα στά-

δια τῆς ζωῆς του πρέπει νὰ ζήσῃ μέσα εἰς τὸ νερὸ καὶ μάλιστα εἰς τὰ βάθη του.

Τὸ ἑρπετὸν ἐξ ἄλλου κατώρθωσε νὰ ἀποκόψῃ ὅλα τὰ στάδια τοῦ γυρίνου ἀπὸ τὸν κύκλον τῆς ζωῆς του ἤ, διὰ νὰ εἴμεθα ἀκριβέστεροι, τὰ στάδια τοῦ γυρίνου τὰ διέρχεται τὸ ζῳάριον, ὅταν εὑρίσκεται ἀκόμη μέσα εἰς τὸ αὐγό. Τὸ ἑρπετὸν ἐγκατέλειψε τὸ νερὸ ὁριστικῶς. Μερικὰ ἑρπετὰ ἐπέστρεψαν πάλιν εἰς αὐτό, τοῦτο ὅμως ἀποτελεῖ νέαν τροπὴν τῆς ἱστορίας, μίαν λεπτομέρειαν καὶ περιπλοκήν, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἠμποροῦμεν ν' ἀσχοληθῶμεν πολὺ ἐδῶ.

Εἰς τὸν παλαιοζωικὸν αἰῶνα, ὅπως εἴδαμεν, ἡ ζωὴ δὲν εἶχεν ἐξαπλωθῆ πέραν τῶν ἑλωδῶν κοιλάδων τῶν ποταμῶν καὶ τῶν ὁρίων τῶν θαλασσίων τεναγῶν. Εἰς τὸν μεσοζωικὸν αἰ-

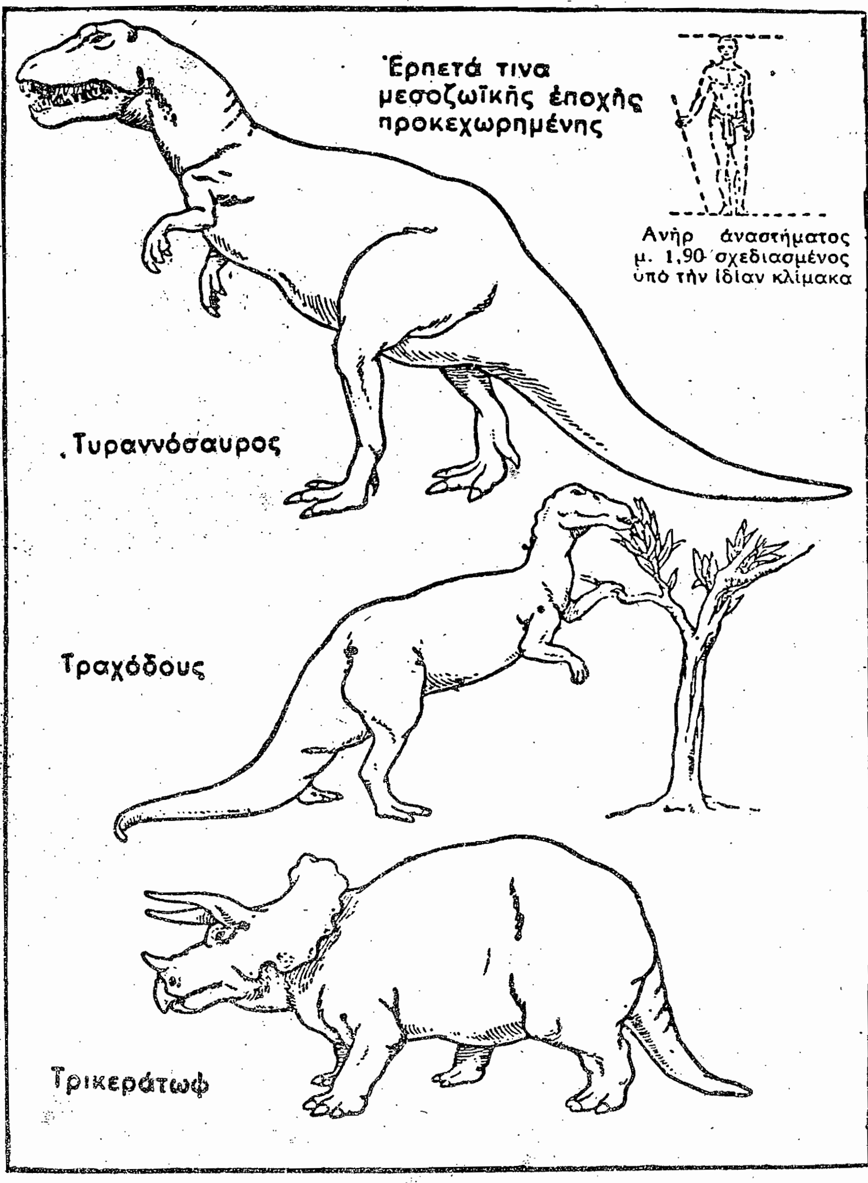

ῶνα ὅμως ἡ ζωὴ συνήθιζε ὁλονὲν περισσότερον πρὸς τὸ ἀραιότερον περιβάλλον τοῦ ἀέρος καὶ ἐκ τῶν πεδιάδων ἐξηπλώνετο πρὸς τὰς κλιτῦς τῶν λόφων. Εἶναι καλὸν νὰ σημειώσῃ τοῦτο ὁ μελετῶν τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν καὶ τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐὰν ἕνας ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε καθόλου ἰδέαν τῆς σημερινῆς καταστάσεως, εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν Γῆν καὶ ἐπιχειροῦσε νὰ μελετήσῃ τὴν ζωὴν ἀπὸ τὰ λείψανα τῆς πρώτης περιόδου τοῦ παλαιοζωικοῦ αἰῶνος, θὰ κατέληγεν ἴσως εἰς τὸ πολὺ λογικὸν συμπέρασμα ὅτι ἡ ζωὴ ὑπῆρξεν ἀπολύτως περιωρισμένη μέσα εἰς τὸ νερό, καὶ ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξαπλωθῆ ποτὲ εἰς τὴν ξηράν. Προκειμένου περὶ περιόδου τοῦ παλαιοζωικοῦ αἰῶνος, ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος θὰ ἦτο ἐξ ἴσου βέβαιος, ὅτι ἡ ζωὴ δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἐπεκταθῆ πέραν τῆς ὄχθης τοῦ ἕλους. Εἰς δὲ τὸν

μεσοζωικὸν αἰῶνα ὁ αὐτὸς ἐπισκέπτης θὰ ἔθετεν εἰς τὴν ζωὴν ὅρια πολὺ περισσότερον περιωρισμένα ἀπὸ τὰ ὅρια, τὰ ὁποῖα θέτομεν σήμερον.

Ἔτσι λοιπὸν καὶ σήμερον, ἂν καὶ γνωρίζομεν ὅτι ἡ ζωὴ καὶ ὁ

ἄνθρωπος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπερβοῦν τὰ ὅρια τῶν ὀκτὼ χιλιομέτρων εἰς τὸν ἀέρα καὶ τοῦ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος περίπου χιλιομέτρου βάθους εἰς τὴν θάλασσαν, δὲν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ περιορισμοῦ τούτου ὅτι ζωὴ δὲν θὰ ἐξαπλωθῇ διὰ τοῦ ἀνθρώπου

εἰς τὸ μέλλον καὶ πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ κάτω εἰς ἔκτασιν, τὴν ὁποίαν ἡ φαντασία μας δὲν ἠμπορεῖ νὰ συλλάβῃ.

Τὰ παλαιότερα γνωστὰ ἑρπετὰ ἦσαν ζῷα μὲ μεγάλη κοιλιὰ καὶ ἀδύνατα πόδια, ὡμοίαζαν πολὺ μὲ τὰ συγγενῆ αὐτῶν ἀμφίβια καὶ ἐσύροντο, ὅπως σύρεται τῶν ἡμερῶν μας ὁ κροκόδειλος. Εἰς τὸν μεσοζωικὸν ὅμως αἰῶνα ἤρχισαν νὰ στέκωνται ὄρθια καὶ νὰ βαδίζουν μὲ τέσσαρα πόδια, μὲ σταθερότητα, πολλαὶ δὲ μεγάλαι ὁμάδες ἀπὸ αὐτὰ ἄρχισαν νὰ ἰσορροποῦν στηριζόμενα εἰς τὴν οὐρὰν καὶ τὰ πισινὰ πόδια τών, περίπου ὅπως κάμνουν τώρα τὰ καγκουρώ, διὰ νὰ ἠμποροῦν νὰ λαμβάνουν ἐλεύθερα τροφὴν μὲ τὰ μπροστινά.

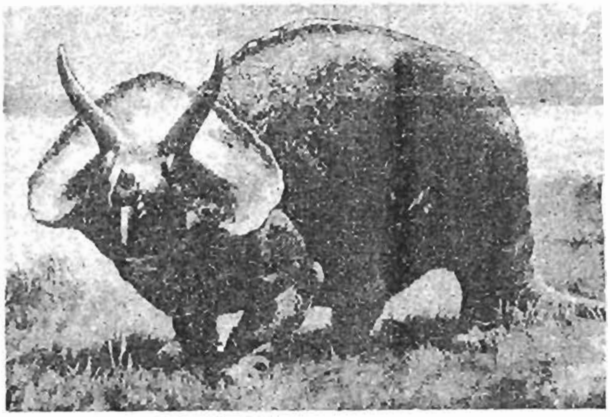
17.—Ἀμφίβιον, τὸ ὁποῖον ἦτο ἰσομέγεθες μὲ τὸν ἐλέφαντα. Ὁ Γιγαντόσαυρος ἦτο γιγάντιος Δεινόσαυρος. Σκελετὸς τοῦ ζῴου τούτου, ὁ ὁποῖος ἐξεχώσθη ὑπὸ γερμανικῆς ἀποστολῆς τῷ 1912 κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ἀνατολικῆς Ἀφρικῆς, εἶχε μῆκος πλέον τῶν 100 ποδῶν. Εἶναι ἀμφίβολον, ἐὰν οἱ πόδες του ἦσαν πολὺ χρήσιμοι ἐπὶ τῆς ξηρᾶς.

Τὰ ὀστᾶ ἑνὸς σημαντικοῦ τύπου ἑρπετῶν, τὰ ὁποῖα διετήρησαν τὴν συνήθειαν νὰ περιπατοῦν μὲ τὰ τέσσαρα, καὶ τῶν ὁποίων πολλὰ λείψανα εὑρέθησαν εἰς τὰ παλαιότερα μεσοζωικὰ κοιτάσματα τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ρωσίας, δείχνουν ἀρκετὰ γνωρίσματα παρεμφερῆ πρὸς τὰ τοῦ σκελετοῦ τῶν θηλαστικῶν, ἕνεκα δὲ τῆς ὁμοιότητος αὐτῆς τὰ ζῷα τοῦ τύπου αὐτοῦ ὠνομάσθησαν θ η ρ ι ό μ ο ρ φ α.

Ἕνας ἄλλος τύπος ἦτο κλάδος τῶν κροκοδείλων, ἄλλος δὲ τύπος ἐξειλίχθη εἰς τὰ χελωνοειδῆ. Ὁ π λ η σ ι ό σ α υ ρ ο ς καὶ ὁ ἰ χ θ υ ό σ α υ ρ ο ς ἦσαν δύο μορφαί, αἱ ὁποῖαι δὲν ἄφησαν ζῶντας ἀντιπροσώπους· ἦσαν τεράστια ἑρπετά, τὰ ὁποῖα ἐπέστρεψαν εἰς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ ζήσουν, ὅπως αἱ φάλαιναι. Π λ η-

σιόσαυρος ὁ μακροκέφαλος, ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους πλησιοσαύρους, εἶχε μῆκος τριάκοντα ποδῶν ἀπὸ τοῦ ρύγχους μέχρι τοῦ ἄκρου τῆς οὐρᾶς. Τὸ ἥμισυ τοῦ μήκους αὐτοῦ κατελάμβανεν ὁ τράχηλος.

Οἱ μεσόσαυροι ἀποτελοῦσαν τρίτην ὁμάδα μεγάλων θαλασσίων σαυροειδῶν. Ἡ μεγαλυτέρα ὅμως καὶ ποικιλωτέρα ὁμὰς ἦτο ἡ τῶν δεινοσαύρων, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔφθασαν εἰς τεραστίας διαστάσεις. Ποτὲ ἄλλα ζῷα δὲν ἐπέρασαν τοὺς μεγαλυτέρους δεινοσαύρους εἰς μέγεθος, μολονότι ἡ θάλασσα ἠμπορεῖ καὶ σήμερα ἀκόμη νὰ ἐπιδείξῃ τὰς φαλαίνας, πλάσματα ἐξ ἴσου μεγάλα. Μερικὰ ἀπὸ τὰ μεσοζωικὰ αὐτὰ ἑρπετὰ καὶ μάλιστα τὰ μεγαλύτερα ἦσαν χορτοφάγα ζῷα καὶ ἔβοσκαν εἰς τὴν ἄφθονον βλάστησιν μέσα εἰς τὰς πτέριδας ἢ τοὺς θάμνους ἢ ἐστέκοντο ὄρθια καὶ μὲ τὰ μπροστινὰ πόδια ἔπιαναν τὰ δένδρα, τῶν ὁποίων ἔτρωγον τὰ φύλλα.

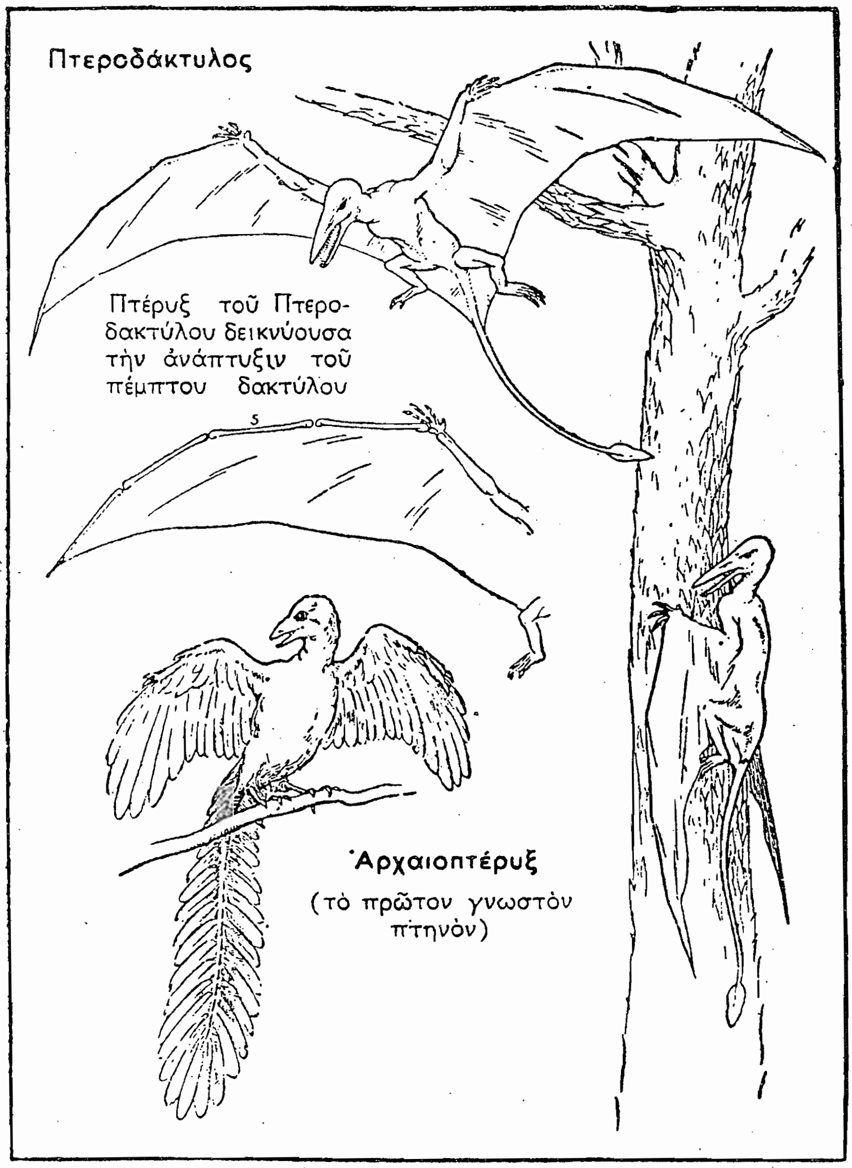
18.—Τρικεράτωψ ἐστημένος κατ' ἀνασύνθεσιν ἐν τῷ Μουσείῳ Φυσικῆς Ἱστορίας ἐν Λονδίνῳ ὡς ἦτο εἰς τὴν φυσικὴν αὐτοῦ κατάστασιν. Ἦτο ζῷον ἑρπετοειδές, ἀνάλογον μὲ τοὺς ἱπποποτάμους, ἔχον ὅμως τρία κέρατα προσόμοια τῶν τοῦ ρινοκέρου.

Μεταξὺ τῶν χορτοφάγων π.χ. συγκατελέγετο ὁ διπλόδοκος, ὁ ὁποῖος εἶχε μῆκος εἴκοσι πέντε μέτρων. Ὁ γιγαντόσαυρος, τὸν ὁποῖον ἀνεκάλυψε μία γερμανικὴ ἀποστολὴ τῷ 1912 μέσα εἰς τὰ πετρώματα τῆς Ἀνατολικῆς Ἀφρικῆς, ἔχει μεγαλυτέρας ἀκόμη διαστάσεις: ὑπερβαίνει καὶ τὰ τριάκοντα μέτρα! Τὰ μεγάλα αὐτὰ τέρατα εἶχαν πόδια καὶ συνήθως παρουσιάζονται νὰ στέκωνται εἰς αὐτά. Εἶναι ὅμως πολὺ ἀμφίβολον, ἐὰν τὰ πόδια των ἦσαν τόσον γερά, ὥστε νὰ ἠμποροῦν νὰ βαστάξουν τόσον βάρος ἔξω ἀπὸ τὸ νερό.

Τὰ ὀστᾶ των καταλήγουν εἰς χόνδρους, αἱ δὲ ἀρθρώσεις δὲν εἶναι πολὺ γεραί. Μέσα εἰς τὸ νερὸ ἢ τὴν ἰλὺν τὰ τέρατα ταῦτα δὲν ἠμποροῦσαν νὰ κυκλοφοροῦν πολὺ ἀνέτως. Ὁ συνήθης δεινόσαυρος εἶχεν ὀγκώδη κορμὸν καὶ κάτω ἄκρα, τὰ ὁποῖα ἦσαν πιθανῶς πάντοτε βυθισμένα μέσα εἰς τὸ νερὸ ἢ ἐπιπλέοντα.

Ἄλλος ἀξιοσημείωτος τύπος δεινοσαύρου ἦτο ὁ τρικεράτωψ, σαυροειδὲς μὲ δύο ὑστεροφθάλμια κέρατα καὶ τρίτον ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ ρινόκερου. Ὑπῆρχαν ἐπίσης καὶ μεγάλα σαρκοφάγα, τὰ ὁποῖα

ἐπετίθεντο κατὰ τῶν φυτοφάγων. Ἀπὸ τὰ μεγάλα αὐτὰ σαρκοφάγα ὁ τυραννόσαυρος φαίνεται ὅτι ἦτο τὸ φοβερώτερον. Μερικὰ εἴδη τοῦ γένους τούτου εἶχαν συνολικὸν μῆκος περισσότερον τῶν δέκα μέτρων. Πιθανὸν τὸ πελώριον αὐτὸ σῶμα νὰ ἐστηρίζετο

ὄρθιον ἐπὶ τῆς οὐρᾶς καὶ τῶν ὀπισθίων ποδιῶν κατὰ τὸν τρόπον τοῦ καγκουρώ. Μερικοὶ μάλιστα ὑποθέτουν ὅτι ἐπηδοῦσαν εἰς τὸν ἀέρα. Ἐὰν συνέβαινε αὐτό, τότε θὰ εἶχε μῦς τεραστίας δυνάμεως. Πολὺ πιθανώτερον ὅμως εἶναι ὅτι ἐκυνηγοῦσε τὰ φυτοφάγα σαυροειδῆ μέσα εἰς τὰ ἕλη κατὰ τὸ ἥμισυ βυθισμένος εἰς τὸ νερό.

2. Οἱ δράκοντες.

Μία εἰδικὴ ἐξέλιξις τοῦ τύπου τῶν δεινοσαύρων ἑρπετῶν ἦτο ἓν γένος ἐλαφρῶν πλασμάτων, ποὺ ἠμποροῦσαν νὰ πηδοῦν καὶ νὰ ἀναρριχῶνται. Αὐτὰ ἀνέπτυξαν δερματοπτυχὴν μεταξὺ τοῦ τετάρτου δακτύλου καὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ σώματος, ὁμοίαν πρὸς τῆς νυκτερίδος, ἡ ὁποία ἐχρησίμευεν εἰς αὐτὰ διὰ νὰ γλιστροῦν ἀπὸ δένδρου εἰς δένδρον, ὅπως εἶναι οἱ σκίουροι οἱ π τ ε ρ ο δ ά κ τ υ λ ο ι. Τοὺς περιγράφουν ὡς ἱ π τ ά μ ε ν α ἑρπετὰ μέσα εἰς τοπία τοῦ μεσοζωικοῦ αἰῶνος. Θὰ ἐπτερύγιζαν λοιπόν, τὸ πολὺ πολύ, ὡς αἱ νυκτερίδες.

Παρ' ὅλην ὅμως τὴν ὁμοιότητα αὐτῶν πρὸς τὰ πτηνά, δὲν ἦσαν πτηνὰ οὔτε πρόγονοι τῶν πτηνῶν. Ἡ κατασκευὴ τῶν πτερύγων των ἦτο ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν κατασκευὴν τῶν πτερύγων τῶν πτηνῶν. Ἦτο κατασκευὴ χειρὸς μὲ ἕνα μακρὸν προεξέχοντα δάκτυλον καὶ δερματοπτυχήν, ἐνῷ ἡ πτέρυξ τοῦ πτηνοῦ ὁμοιάζει μὲ βραχίονα, ἐκ τοῦ ὀπισθίου ἄκρου τοῦ ὁποίου προβάλλουν πτερά. Καὶ οἱ πτεροδάκτυλοι αὐτοί, ὅσον μᾶς εἶναι γνωστόν, δὲν εἶχον πτερά. Τὸ π τ ε ρ ὸ ν εἶναι μία εἰδικευμένη κατασκευὴ τοῦ δέρματος, ἡ ὁποία ἀνεπτύχθη μόνον μία φορὰν κατόπιν, κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ζωῆς.

3. Τὰ πρῶτα πτηνά.

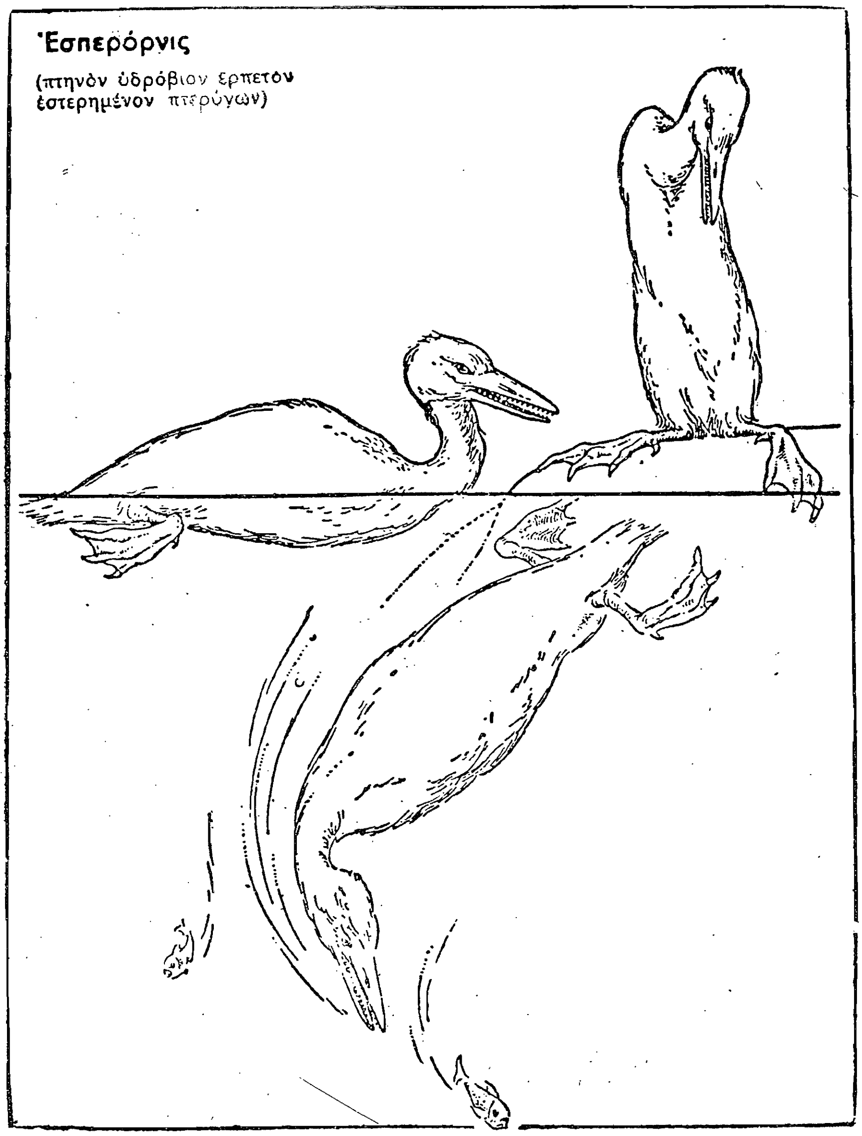
Πολὺ σπανιώτερα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦσαν μερικὰ ἄλλα, πραγματικὰ πτηνόμορφα πλάσματα, τῶν ὁποίων τὰ παλαιότερα εἴδη ἐπηδοῦσαν καὶ ἀνερριχῶντο, τὰ δὲ ὑστερώτερα εἴδη ἔτρεχαν πτερυγίζοντα ἐπάνω εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ νεροῦ καὶ ἐπετοῦσαν. Αὐτὰ ἦσαν ἀρχικῶς, συμφώνως πρὸς ὅλα τὰ δεδομένα τῆς ταξινομήσεως, ἑρπετά. Μετεμορφώθησαν μὲ τοὺς αἰῶνας εἰς ἀληθινὰ πτηνά, ἐφ' ὅσον τὰ λέπια τοῦ δέρματός των ἔλαβον πολύπλοκον ἀνάπτυξιν, ὁμοιάζουσαν πρὸς μικρὰ φύλλα μᾶλλον παρὰ πρὸς λέπια. Ἐν τέλει διὰ πλατύνσεως καὶ πολλαπλοῦ σχισμοῦ ἔγιναν πτερά.

Τὰ πτερὰ εἶναι χαρακτηριστικὸν κάλυμμα τῶν πτηνῶν, προφυλάττουν δὲ αὐτὰ ἀπὸ τὸν καύσωνα καὶ τὸ ψῦχος. Τὸ κάλυμμα αὐτὸ ἐκ πτερῶν ἐπέτρεψεν εἰς πολλὰ εἴδη πτηνῶν νὰ πετοῦν ἐκεῖ ὅπου ὁ πτεροδάκτυλος δὲν ἠμποροῦσε νὰ φθάσῃ. Ἤρχισαν τὸ ψάρεμα ψαριῶν εἰς τὴν θάλασσαν—ἐὰν αὐτὸ δὲν ἀπετέλεσε τὴν ἀρχὴν τοῦ σταδίου των—καὶ διεσκορπίσθησαν πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τοὺς πόλους, πρὸς τὰ ὅρια τῆς θερμοκρασίας, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσαν ἀνυπέρβλητον φραγμὸν διὰ τὰ γνήσια ἑρπετά.

Τὰ πρῶτα πτηνὰ φαίνεται νὰ ἦσαν σαρκοφάγα ἐνυδρόβια καὶ καταδυόμενα. Καὶ σήμερον ἀκόμη ἐκ τῶν πλέον πρωτογενῶν τύπων πτηνῶν εὑρίσκονται μεταξὺ τῶν θαλασσίων πτηνῶν τῶν ἀρκτικῶν

καὶ ἀνταρκτικῶν θαλασσῶν, τὰ ὁποῖα, ὅπως βεβαιοῦν εἰδικοὶ νεωλόγοι, διατηροῦν ἀκόμη εἰς τὸ ράμφος των ἴχνη τῶν δοντιῶν, τὰ ὁποῖα πρὸ πολλοῦ ἔχουν ἐξαφανισθῆ ἐντελῶς.

Τὸ παλαιότερον γνωστὸν πτηνόν, ὁ ἀ ρ χ α ι ο π τ έ ρ υ ξ, δὲν εἶχε ράμφος ἀλλὰ δόντια τοποθετημένα εἰς σιαγόνα κατὰ τὸ ὑπό-

δειγμα τῶν ἑρπετῶν. Εἶχε τρεῖς ὄνυχας εἰς τὸ πρόσθιον ἄκρον τῆς πτέρυγός του. Καὶ ἡ οὐρά του ἐπίσης ἦτο ἰδιόρρυθμος. Ὅλα τὰ σημερινὰ πτηνὰ φέρουν τὰ πηδαλοειδῆ πτερὰ τῆς οὐρᾶς, ἐνῷ ὁ ἀ ρ χ α ι ο π τ έ ρ υ ξ εἶχε μακρὰν ἐκ πολλῶν σπονδύλων οὐράν, φέρουσαν καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη σειρὰν ἐκ μεγάλων πτερῶν.

Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ πρῶτα πτηνὰ δὲν ἦσαν εἰς

θέσιν νὰ πετάξουν καθόλου. Ἐπὶ παραδείγματι ἓν ἀπὸ τὰ πρῶτα πτηνὰ ἦτο ὁ ἑ σ π έ ρ ο ρ ν ι ς, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε πτέρυγας. Ἀφοῦ ὅμως ἀνεπτύχθησαν τὰ πτερά, ἐλαφρὰ καὶ ἰσχυρά, καὶ τόσον εὐκόλως ἁπλωμένα, ἡ διαμόρφωσις τῶν πτερύγων ἦτο πλέον ζήτημα χρόνου.

4. Αἰὼν δεινοπαθημάτων καὶ θανάτου.

Ἡ μεγάλη αὕτη περίοδος τοῦ μεσοζωικοῦ αἰῶνος, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸν δ ε ύ τ ε ρ ο ν τόμον τοῦ βιβλίου τῆς ζωῆς, μᾶς δίδει ἐκπληκτικὴν ἱστορίαν τῆς ἀναπτύξεως, διαδόσεως καὶ ἐπικρατήσεως τῶν ἑρπετῶν. Ὅ,τι πραγματικὰ προξενεῖ κατάπληξιν, θὰ τὸ συναντήσωμεν εἰς τὰς ἑπομένας σελίδας τοῦ βιβλίου.

Μέχρι τῶν τελευταίων μεσοζωικῶν πετρωμάτων εὑρίσκομεν ὅλας αὐτὰς τὰς τάξεις τῶν ἑρπετῶν, τὰς ὁποίας ἀνεφέραμεν, νὰ αὐξάνουν καὶ ἀκμάζουν χωρὶς καμμίαν ἀντίδρασιν. Δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις ἐχθροῦ ἢ ἀνταγωνιστοῦ αὐτῶν εἰς τὰ λείψανα τοῦ αἰῶνός των, τὰ ὁποῖα ἔχομεν εἰς χεῖράς μας. Ἔπειτα ἡ συνέχεια τῶν ἀ ρ χ ε ί ω ν διακόπτεται. Δὲν γνωρίζομεν πόσον διάστημα χρόνου ἀντιπροσωπεύει τὸ χάσμα, ἠμπορεῖ νὰ λείπουν πολλαὶ σελίδες, σελίδες ἀντιπροσωπεύουσαι μεγάλας μεταβολὰς τῶν γηίνων συνθηκῶν, δηλαδὴ πράγματι τὸν κατακλυσμόν.

Ὅταν προχωροῦντες ἀνευρίσκωμεν πάλιν ἄφθονα ἴχνη χερσαίων φυτῶν καὶ ζῴων, τὸ μέγα αὐτὸ πλῆθος τῶν ἑρπετῶν ἔχει ἐξαφανισθῆ. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν ἄφησαν ἀπογόνους. Κυριολεκτικῶς ἐσαρώθησαν ἀπὸ προσώπου τῆς Γῆς. Οἱ πτεροδάκτυλοι δὲν ὑπάρχουν πλέον, ἐκ τῶν πλησιοσαύρων καὶ ἰχθυοσαύρων οὐδεὶς ἀπέμεινε ζωντανός. Ἀπέμειναν δὲ μόνον ὀλίγαι σαῦραι, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ λεγόμενοι μ ο ν ί τ ο ρ ε ς τῶν Ὁλλανδικῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν εἶναι αἱ μεγαλύτεραι, ἐνῷ ἀπὸ ὅλον τὸ πλῆθος καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν δεινοσαύρων δὲν ἔμεινε τίποτε.

Καὶ μόνον οἱ κροκόδειλοι καὶ αἱ χερσαῖαι καὶ θαλάσσιαι χελῶναι διετηρήθησαν ὁπωσδήποτε πολυπληθεῖς εἰς τοὺς μετέπειτα αἰῶνας. Τὴν θέσιν ὅλων αὐτῶν τῶν τύπων εἰς τὸ πανόραμα τοῦ κόσμου, εἰς τὸ ὁποῖον τὰ ἀπολιθώματα τοῦ καινοζωικοῦ αἰῶνος ἤδη ἐκτυλίσσονται πρὸ ἡμῶν, καταλαμβάνουν ἄ λ λ α ζῷα, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν στενὴν σχέσιν μὲ τὰ ἑρπετὰ τοῦ μεσοζωικοῦ αἰῶνος καὶ ἀσφαλῶς δ ὲ ν κατάγονται ἀπὸ κανένα ἐκ τῶν κυριαρχούντων μεταξὺ αὐτῶν τύπων. Ὁ κόσμος ἀποκτᾷ νέον εἶδος ζωῆς.

Αὐτὸ τὸ φαινομενικῶς ἀπότομον τέλος τοῦ αἰῶνος τῶν ἑρπετῶν εἶναι ἀναμφισβητήτως ἡ πλέον κ α τ α π λ η κ τ ι κ ὴ ἀναστάτωσις εἰς ὁλόκληρον τὴν ἱστορίαν τῆς Γῆς πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου. Συνδέεται πιθανῶς μὲ τὴν λ ῆ ξ ι ν ἐκτεταμένης περιόδου κλιματολογικῶν συνθηκῶν ὁμαλῶν καὶ θερμῶν, καὶ τὴν ἔ ν α ρ ξ ι ν νέας ἐποχῆς δεινοπαθημάτων, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ μὲν χειμὼν ἦτο δριμύς,

τὸ δὲ θέρος σύντομον καὶ καυστικόν. Τὰ ζῷα καὶ τὰ φυτὰ τοῦ μεσοζωικοῦ αἰῶνος ἦσαν προσηρμοσμένα διὰ κλῖμα θερμὸν καὶ δὲν ἦσαν ἱκανὰ νὰ ἀνθέξουν πολὺ εἰς τὸ ψῦχος. Ἡ νέα ζωὴ ἀφ' ἑτέρου ἦτο ἱκανὴ νὰ ἀνθέξῃ εἰς μεγάλας μεταβολὰς τῆς θερμοκρασίας.

Ὄχι δὲ μόνον τὰ ἑρπετὰ δὲν εἶχαν οὔτε τρίχωμα πυκνὸν οὔτε πτερὰ διὰ νὰ ἀντιδροῦν κατὰ τῶν διαφορῶν τῆς θερμοκρασίας, ἀλλὰ καὶ ἡ κατασκευὴ τῆς καρδίας τῶν ἑρπετῶν δὲν ἦτο προσηρμοσμένη εἰς τὸ νὰ διατηρῇ ὑψηλὴν θερμοκρασίαν ἔναντι τοῦ περιβάλλοντος ψύχους.

Οἱαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ αἰτία τῆς ἐξαφανίσεως τῶν μεσοζωικῶν ἑρπετῶν, ὑπῆρξε καὶ κάποια πολὺ σημαντικὴ μεταβολή,

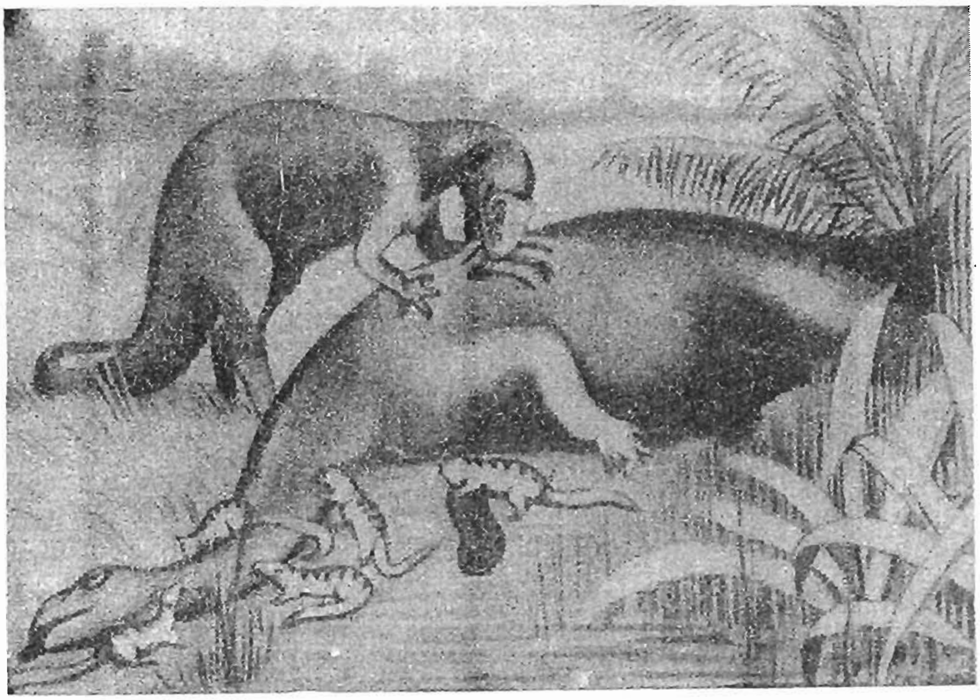

21.—Ὁ Ἀλλόσαυρος ἦτο Δεινόσαυρος σαρκοφάγος, ὁ ὁποῖος πιθανῶς ἐτρέφετο μὲ τὰ μεγαλύτερα φυτοφάγα μέλη τῆς οἰκογενείας καὶ τὰ ὁποῖα, ὡς φαίνεται, ἐξωλόθρευσε τελειωτικῶς.

διότι καὶ ἡ ζωὴ τῶν ὠκεανῶν ἔπαθε παρομοίαν καταστροφήν. Τὴν ἀκμὴν καὶ τὸ τέλος τῶν ἑρπετῶν ἠκολούθησεν ἡ ἀκμὴ καὶ τὸ τέλος τῶν ἀμμωνιτῶν, τάξεως μαλακίων μετὰ σπειροειδοῦς ὀστράκου, ἐκ τῶν ὁποίων ὑπῆρχε μεγάλη ἀφθονία εἰς τὰς ἀρχαίας ἐκείνας θαλάσσας. Εἰς πολλοὺς ἀνθρώπους εἶναι γνωσταὶ αἱ πελώριαι περιτυλιγμέναι αὐτῶν κόγχαι, τῶν ὁποίων ἡ διάμετρος φθάνει ἐνίοτε 0.60 μ. ἢ καὶ περισσότερον.

Εἰς ὅλην τὴν περίοδον τοῦ μεσοζωικοῦ αἰῶνος τὰ ἀρχεῖα τῶν πετρωμάτων παρουσιάζουν πολὺ μεγάλην ποικιλίαν ἀμμωνιτῶν. Ὑπάρχουν ἑκατοντάδες εἰδῶν, καὶ περὶ τὸ τέλος τοῦ μεσοζωικοῦ αἰῶνος αἱ διαφοραὶ μεταξὺ αὐτῶν ηὔξησαν καὶ ἐδημιούργησαν ἰδιοτρόπους τύπους. Ὅταν μετὰ τὸ χάσμα ἐπαναλαμβάνεται ἡ συνέχεια τῶν ἀρχείων, οἱ ἀμμωνῖται ἔχουν ἐξαφανισθῆ.

Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὰ ἑρπετά, θὰ ἤθελεν ἴσως κανεὶς νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ἐξωντώθησαν ἀπὸ τὰ θηλαστικά, τὰ ὁποῖα εἰς τὸν ἀνταγωνισμὸν πρὸς αὐτὰ ἐνίκησαν καὶ τὰ ἀντικατέστησαν ὡς καταλληλότερα νὰ ἐπιζήσουν. Τὰ ἴδια ὅμως δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἰσχυρισθῇ κανεὶς διὰ τοὺς ἀμμωνίτας, ἀφοῦ ἡ θέσις των μένει ἀκόμη κενή. Αὐτοὶ ἁπλούστατα ἐξηφανίσθησαν. Ἄγνωστοι συνθῆκαι ἐπέτρεψαν εἰς αὐτοὺς νὰ ζήσουν εἰς τὰς μεσοζωικὰς θαλάσσας, καὶ ἔπειτα κάποια ἐπίσης ἄγνωστος μεταβολή, κάποια ἀναστάτωσις εἰς τὴν κανονικὴν διαδοχὴν τῶν ἡμερῶν καὶ τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους ἔκαμαν εἰς αὐτοὺς

22.—Σκηνὴ τοῦ Μεσοζωικοῦ αἰῶνος: Ἀλλόσαυρος καταβροχθίζει τὸ πτῶμα βροντοσαύρου.

τὴν ζωὴν ἀδύνατον πλέον. Ἀπὸ ὅλην τὴν ἀπέραντον αὐτὴν ποικιλίαν κανὲν εἶδος ἀμμωνίτου δὲν ἐπιζῇ, ὑπάρχει ὅμως ἀκόμη ἓν μεμονωμένον γένος κεφαλοπόδου, τὸ ὁποῖον συγγενεύει στενώτατα μὲ τοὺς ἀμμωνίτας, ὁ ναυτίλος. Καὶ ἀξίζει νὰ σημειώσωμεν ὅτι οὗτος εὑρίσκεται εἰς τὰ θερμὰ ὕδατα τοῦ Ἰνδικοῦ καὶ τοῦ Εἰρηνικοῦ ὠκεανοῦ.

Ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν θηλαστικῶν πρὸς τὰ ἑρπετὰ καὶ τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν τελευταίων ἀπὸ τὴν ζωήν, ὡς ὀλιγώτερον ἐφωδιασμένων διὰ τὴν πάλην, δὲν ὑπάρχει οὔτε ἴχνος μαρτυρίας περὶ ἀμέσου ἀνταγωνισμοῦ. Ἐὰν κρίνωμεν ἐκ

τῶν ἀ ρ χ ε ί ω ν τῶν πετρωμάτων, ὅπως μᾶς παρουσιάζονται σήμερον, ὑπάρχουν πολὺ ἰσχυρότεροι λόγοι νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι πρῶτον, κατὰ κάποιον ἀνεξήγητον τρόπον, ἐξηφανίσθησαν τὸ ἑρπετὰ καὶ κατόπιν, μετὰ περίοδον σκληρᾶς δοκιμασίας δι' ὁλόκληρον τὴν ζωὴν ἐπὶ τῆς Γῆς, ὅταν αἱ συνθῆκαι ἔγιναν πάλιν εὐνοϊκαί, ἀ ν ε π τ ύ χ θ η σ α ν τὰ θηλαστικὰ καὶ ἐξηπλώθησαν, διὰ νὰ γεμίσουν τὸν κενὸν κόσμον.

Τίποτε δὲν εἶναι γνωστὸν διὰ τὰ αἴτια τῆς ἀναστατώσεως αὐτῆς τῶν γηίνων συνθηκῶν. Εἰς προηγούμενον κεφάλαιον εἴπομεν ὅτι, ἐὰν ὁ ἄξων τῆς Γῆς ἦτο κάθετος ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῆς τροχιᾶς αὐτῆς, δὲν θὰ ὑπῆρχον ὧραι τοῦ ἔτους. Ἂν ὑποθέσωμεν τώρα ὅτι εἰς τὸ παλαιότερον στάδιον τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου ὁ ἄξων τῆς Γῆς δὲν ἦτο κεκλιμένος, ἢ εἶχε μικρὰν κλίσιν πρὸς τὸ ἐπίπεδον τῆς τροχιᾶς, τότε θὰ ὑπῆρχον αἱ ἀμετάβλητοι ἐκεῖναι συνθῆκαι κλίματος, τὰς ὁποίας φαίνεται νὰ ὑποδεικνύουν τὰ ζῷα καὶ τὰ φυτὰ τοῦ μεσοζωικοῦ αἰῶνος. Ἂς ὑποθέσωμεν λοιπὸν ὅτι κάποια ἄγνωστος αἰτία ἔκαμεν ὥστε ὁ ἄξων τῆς Γῆς νὰ λάβῃ τὴν σημερινὴν κεκλιμένην αὐτοῦ θέσιν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀμέσως εἰς ὅλην τὴν Γῆν θὰ παρουσιάζετο ἐναλλαγὴ θέρους καὶ χειμῶνος καὶ καύσωνος καὶ ψύχους, καὶ ἡ ζωὴ θὰ ἔπρεπε νὰ προσαρμοσθῇ ἐκ νέου ἢ νὰ ἀφανισθῇ. Ἔτσι ἐχάθησαν καὶ τὰ ἑρπετὰ κατὰ τὸ πλεῖστον, ἔτσι ἀσφαλῶς ἐχάθησαν καὶ οἱ ἀμμωνῖται, καθὼς καὶ μεγάλη ποικιλία ἄλλων πλασμάτων καὶ ἀργὰ ἀποκατεστάθη καὶ πάλιν ἡ πληθώρα τῆς ζωῆς. Κανεὶς ὅμως μέχρι τοῦδε δὲν κατώρθωσε νὰ ὑποδείξῃ μίαν δύναμιν, ἡ ὁποία θὰ ἠμποροῦσε νὰ δώσῃ ἀποτόμως μίαν τοιαύτην κλίσιν εἰς τὸν ἄξονα τῆς Γῆς Δὲν γνωρίζομεν ποίους κραδασμοὺς καὶ τιναγμοὺς ὑπέστη πιθανὸν τὸ ἡλιακὸν σύστημα εἰς τὸ παρελθόν. Ἴσως κάποιο πελώριον σκοτεινὸν σῶμα προερχόμενον ἐκ τοῦ ἀχανοῦς νὰ εἰσῆλθεν ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν πλανητῶν καὶ νὰ ἔκαμεν ὥστε νὰ παρεκκλίνῃ ὁ κόσμος καὶ ὁλόκληρος ἡ πορεία τῆς ἐξελίξεως νὰ λάβῃ νέαν κατεύθυνσιν.

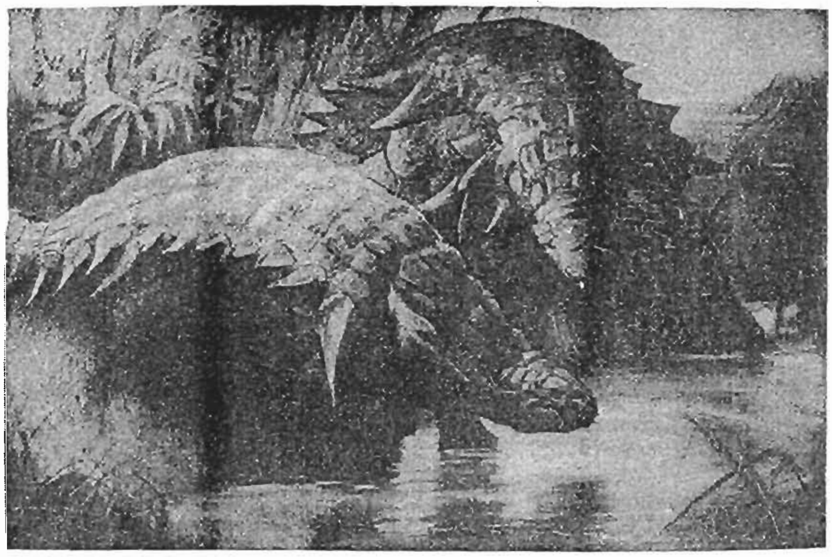
5. Ἡ πρώτη ἐμφάνισις τοῦ τριχώματος καὶ τῶν πτερῶν.

Ὑπῆρχον θηλαστικὰ εἰς τὸν μεσοζωικὸν αἰῶνα; Ἀσφαλῶς ὑπῆρχον, ἀλλ' ἦσαν μικρά, ἀφανῆ καὶ σπάνια, καὶ ἡ παλαιοντολογία δὲν ἔχει νὰ εἴπῃ πολλὰ πράγματα δι' αὐτά. Οἱ γεωλόγοι μὲ πολλὴν ὑπομονὴν καὶ ἐπιμονὴν συλλέγουν διαρκῶς νέας μαρτυρίας καὶ προσπαθοῦν νὰ ἐξαγάγουν ἀσφαλέστατα συμπεράσματα. Καὶ κάθε στιγμὴν κάποιο νέον στρῶμα ἠμπορεῖ νὰ ἀποκαλύψῃ ἀπολιθώματα, τὰ ὁποῖα θὰ διαφωτίσουν τὸ ζήτημα.

Ἤδη εἰς τὸ π ρ ῶ τ ο ν κεφάλαιον τοῦ μεσοζωικοῦ τόμου τῶν «ἀ ρ χ ε ί ω ν» εὑρέθησαν τὰ θηριόμορφα ἐκεῖνα ἑρπετά, διὰ τὰ ὁποῖα ὡμιλήσαμεν, εἰς δὲ τὰ μ ε τ α γ ε ν έ σ τ ε ρ α μεσοζωικὰ στρώ-

ματα ἀνεκαλύφθησαν ἀρκετὰ μικραὶ σιαγόνες, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν προφανῶς εἰς θηλαστικά.

Δὲν ὑπάρχει ὅμως οὔτε ἴχνος ὀστοῦ ποὺ νὰ φανερώνῃ ὅτι ἔζησε κατὰ τὸν μεσοζωικὸν αἰῶνα οἱονδήποτε θηλαστικόν, τὸ ὁποῖον ἠμποροῦσε νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἕνα δεινόσαυρον. Τὰ μεσοζωικὰ θηλαστικὰ ἢ ἑρπετὰ ὁμοιάζοντα μὲ θηλαστικὰ — διότι δὲν εἴμεθα βέβαιοι τί ἦσαν πραγματικῶς — φαίνεται ὅτι ἦσαν ὅλα ἀφανῆ μικρὰ ζῷα ἴσα εἰς μέγεθος πρὸς τοὺς μικροὺς καὶ μεγάλους ποντικούς. Ὡμοίαζαν μᾶλλον πρὸς μίαν ἐκφυλισθεῖσαν τάξιν ἑρπετῶν παρὰ

23. — Ὁ Παλαιόσκινος, ἑρπετὸν ὅπερ ηὐδοκίμει ἐν Καναδᾷ. Ἡ κεφαλὴ καὶ τὸ σῶμά του ἐπροστατεύοντο ὑπὸ κερατίνου ἀκανθοειδοῦς περιβλήματος. Εὑρέθησαν λείψανα αὐτῶν εἰς τὰς προσχώσεις τοῦ Ἐρυθρολόφου ποταμοῦ (Ἀμερικανικὸν Μουσεῖον Φυσικῆς Ἱστορίας).

πρὸς μίαν χωριστὴν τάξιν ζῴων. Πιθανὸν νὰ ἐξακολουθοῦσαν νὰ γεννοῦν αὐγὰ καὶ νὰ ἀποκτοῦσαν ἀργὰ τὸ χαρακτηριστικὸν αὐτῶν τριχωτὸν κάλυμμα. Ἐζοῦσαν μακρυὰ ἀπὸ τὰς μεγάλας ἐκτάσεις τοῦ νεροῦ, καὶ ἴσως εἰς τὰ ἔρημα ὑψίπεδα, ὅπως σήμερον οἱ μυοξοί, πιθανὸν διὰ νὰ προφυλάσσωνται ἀπὸ τοὺς σαρκοφάγους δεινοσαύρους. Μερικὰ ἴσως ἐβάδιζαν μὲ τὰ τέσσαρα, ἄλλα δὲ περιπατοῦσαν ὄρθια κυρίως καὶ ἀνερριχῶντο διὰ τῶν προσθίων ἄκρων. Τὰ ἀπολιθώματά των ὑπῆρξαν τόσον σπάνια, ὥστε δὲν εὑρέθη ἀκόμη οὔτε ἕνας ὁλόκληρος σκελετός των μέσα εἰς τὰ μεσοζωικὰ πετρώματα.

Τὰ μικρὰ αὐτὰ θηριόμορφα —οἱ πρόγονοι αὐτοὶ τῶν θηλαστικῶν— ἀνέπτυξαν τρίχας. Αἱ τρίχες, ὅπως τὰ πτερά, εἶναι μακρὰ λέπια. Αἱ τρίχες μᾶς δίδουν ἴσως τὸ κλειδὶ τοῦ μυστικοῦ τῆς σωτηρίας τῶν

πρώτων θηλαστικῶν. Ὑποχρεωμένα αὐτὰ νὰ ζήσουν εἰς τὸ περιθώριον τῆς ζωῆς, μακρυὰ ἀπὸ τὰ ἕλη καὶ τὰς θερμὰς συνθήκας, ἀνέπτυξαν ἐξωτερικὸν εἰδικὸν κάλυμμα μὲ τρίχες καὶ πτερά, τὸ ὁποῖον εἶχε τὴν δύναμιν νὰ συγκρατῇ τὴν θερμότητα καὶ νὰ μὴ ἀφήνῃ αὐτὴν νὰ διαφύγῃ. Καὶ ἔτσι τὰ θηλαστικά, ὅπως τὰ πτηνά, κατώρθωσαν νὰ ἀνθέξουν καθ' ὅλην τὴν μεταξὺ τοῦ μεσοζωικοῦ καὶ καινοζωικοῦ αἰῶνος σκληρὰν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν καθαυτὸ ἑρπετῶν ὑπέκυψαν.

Ὅλα τὰ κύρια γνωρίσματα τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζῴων, θαλασσίων καὶ χερσαίων, τὰ ὁποῖα ἐξηφανίσθησαν περὶ τὰ τέλη τοῦ μεσοζωικοῦ αἰῶνος, ἦσαν τοιαῦτα ὥστε νὰ προσαρμόζωνται ἀποκλειστικῶς εἰς κλῖμα ὁμαλὸν καὶ ἀμετάβλητον καὶ εἰς περιοχὰς ἑλώδεις καὶ τεναγώδεις. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως τῶν διαδόχων αὐτῶν, τοῦ καινοζωικοῦ αἰῶνος, αἱ τρίχες καὶ τὰ πτερὰ ἔδιδαν δύναμιν ἀντιστάσεως εἰς τὰς μεταβαλλομένας θερμοκρασίας, τὴν ὁποίαν δὲν εἶχον γνωρίσει τὰ ἑρπετά. Μὲ τὴν δύναμιν αὐτὴν τῶν τριχῶν καὶ τῶν πτερῶν ἐξησφάλιζαν ἀκτῖνα ἐνεργείας πολὺ μεγαλυτέραν ἀπὸ τὸ ἀνώτατον ὅριον, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχαν φθάσει ἕως τότε τὰ ζῷα.

Ἡ ἀκτὶς τῆς ζωῆς κατὰ τὸν κατώτερον παλαιοζωικὸν αἰῶνα περιωρίζετο εἰς τὰ θερμὰ νερά. Ἡ ἀκτὶς τῆς ζωῆς κατὰ τὸν ἀνώτερον παλαιοζωικὸν αἰῶνα περιωρίζετο κυρίως εἰς θερμὰ νερὰ ἢ εἰς θερμὰ ἕλη εἰς ὑγρὸν ἔδαφος.

Κατὰ τὸν μεσοζωικὸν αἰῶνα ἡ ἀκτὶς τῆς ζωῆς, ὅσον μᾶς εἶναι γνωστή, περιωρίζετο κατὰ μέγα μέρος εἰς τὸ νερὸ καὶ τὰς χαμηλὰς περιοχὰς τῶν κοιλάδων, ὑπὸ συνθήκας θερμοκρασίας ὁμαλὰς καὶ ἀμεταβλήτους.

Εἰς ἑκάστην ὅμως τῶν τριῶν αὐτῶν μεγάλων γεωλογικῶν περιόδων ὑπῆρχαν τύποι, οἱ ὁποῖοι ἠμποροῦσαν νὰ ζοῦν καὶ πέραν τῶν ἐπικρατούντων ἀνωτέρω ὁρίων. Ὅταν δὲ ἐπικρατοῦσαν αἰῶνες ἄκρων κλιματολογικῶν συνθηκῶν, αὐτοὶ ἀκριβῶς οἱ τύποι τοῦ περιθωρίου τῆς ζωῆς μὲ τὸ μαλλὶ καὶ τὰ πτερὰ ἐπιζοῦσαν κάθε φορὰν διὰ νὰ κληρονομήσουν τὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος ἐρημώνετο.

Αὐτὴ εἶναι εἰς γενικὰς γραμμὰς ἡ ἱστορία τῶν γεωλογικῶν ἀρχείων. Πρόκειται περὶ ἱστορίας, τῆς ὁποίας ἡ σκηνὴ ὁλονὲν εὐρύνεται. Τάξεις, γένη καὶ εἴδη ζῴων ἐμφανίζονται καὶ ἐξαφανίζονται, ἡ σκηνὴ ὅμως μεγαλώνει. Ἡ ζωὴ δὲν εἶχε ποτὲ τόσον μεγάλην ἀκτῖνα ἐνεργείας, ὅσον ἔχει σήμερον. Ἡ ζωὴ σήμερον, ἐνσαρκωμένη εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀνέρχεται ὑψηλότερον εἰς τὸν ἀέρα παρὰ ποτέ. Αἱ γεωγραφικαὶ γνώσεις τοῦ ἀνθρώπου ἐκτείνονται ἀπὸ τοῦ ἑνὸς πόλου εἰς τὸν ἄλλον. Διασχίζει τοὺς αἰθέρας μὲ τὰ ἀεροπλάνα, τὰ βάθη τῆς θαλάσσης μὲ τὰ ὑποβρύχια, διερευνᾷ τὰ ψυχρά, νεκρὰ καὶ σκοτεινὰ βάθη τῶν ὠκεανῶν, διατρυπᾷ τὰ παρθένα ἐδάφη τῶν πετρωμάτων καὶ διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψεως εἰσχωρεῖ μέχρι

τοῦ κέντρου τῆς γῆς ἢ ἀνεβαίνει εἰς τὰ ἄφθαστα ὕψη τῶν ἀπωτάτων ἀστέρων.

Ἐν τούτοις μεταξὺ τῶν λειψάνων τοῦ μεσοζωικοῦ αἰῶνος δὲν εὑρίσκομεν βεβαίας μαρτυρίας τῶν προγόνων τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ πρόγονοί του, ὅπως οἱ πρόγονοι ὅλων τῶν συγγενῶν αὐτοῦ θηλαστικῶν, θὰ ἦσαν πλάσματα τόσον σπάνια, τόσον ἀφανῆ καὶ τόσον μακρὰν ἀπὸ τὰ κέντρα τῆς ζωῆς, ὥστε δὲν ἄφησαν κανὲν ἴχνος μεταξὺ τῶν τόσων μνημείων τῶν τεράτων, τὰ ὁποῖα ἐκυλίοντο εἰς τὸν ὑγρὸν ἀέρα καὶ τὴν πλουσίαν βλάστησιν τῶν μεσοζωικῶν τεναγῶν ἢ ἀνερριχῶντο ἢ ἐπηδοῦσαν ἢ ἐπτερύγιζαν ὑπεράνω τῶν μεγάλων παραποταμίων πεδιάδων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ε'. Ο ΑΙΩΝ ΤΩΝ ΘΗΛΑΣΤΙΚΩΝ

1. Νέα περίοδος τῆς ζωῆς. 2. Ἡ δημιουργία τῆς παραδόσεως εἰς τὸν Κόσμον. 3. Αἰὼν ἀναπτύξεως τοῦ ἐγκεφάλου. 4. Σκληραὶ συνθῆκαι ἐπικρατοῦν πάλιν εἰς τὸν Κόσμον. 5. Αἱ ἐποχαὶ τῶν παγετώνων.

Ὁ τρίτος μεγάλος τόμος τῶν γεωλογικῶν «ἀρχείων», ὁ καινοζωικὸς αἰών, ἀρχίζει μὲ ἕνα κόσμον πολὺ ὅμοιον, ὑπὸ ἔποψιν φυσικῶν συνθηκῶν, μὲ τὸν κόσμον εἰς τὸν ὁποῖον ζῶμεν σήμερον. Πιθανὸν κατ' ἀρχὰς τὸ ἡμερονύκτιον νὰ ἦτο ἀκόμη συντομώτερον, ἡ ὄψις τῆς Γῆς ὅμως εἶχεν ἀποκτήσει ἐντελῶς νέον χαρακτῆρα. Τὸ κλῖμα βεβαίως μετεβάλλετο κατὰ τὴν περίοδον τῶν αἰώνων ἀκατάπαυστα καὶ ἀκανόνιστα. Χῶραι, αἱ ὁποῖαι ἔχουν σήμερον εὔκρατον κλῖμα, ἐπέρασαν ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ καινοζωικοῦ αἰῶνος διὰ διαφόρων φάσεων μεγάλης θερμότητος, μεγάλου ψύχους καὶ τελείας ξηρασίας. Εἰμπορεῖ νὰ συνέβησαν μεταβολαὶ εἰς ἕνα τόπον. Ἐὰν ὅμως ὁ τόπος αὐτὸς ἔπαθεν ἀλλοίωσιν, ἡμεῖς σήμερον εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ προσδιορίσωμεν τὴν ἀλλοίωσιν αὐτήν.

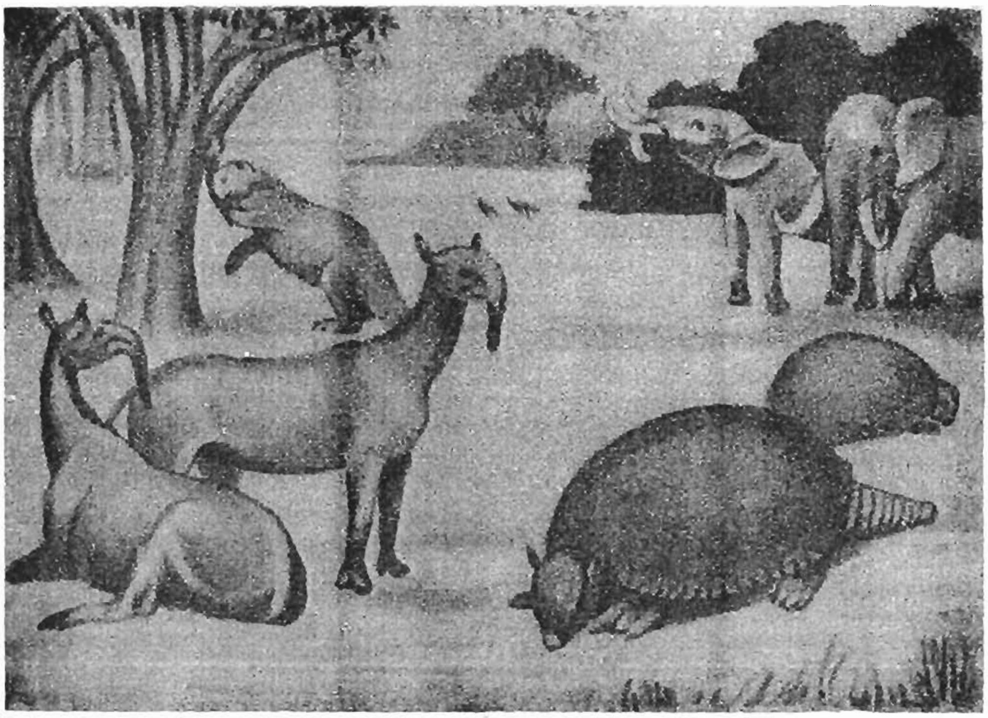
Ἀντὶ τῶν ἀλλοκότων ποικιλιῶν τῶν κωνοφόρων τοῦ μεσοζωικοῦ αἰῶνος, τὰ εἴδη τῶν φυτῶν, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται τώρα εἰς τοὺς καταλόγους τῶν ἀπολιθωμάτων περιλαμβάνουν σημύδας, φηγούς, πρίνους, κισσούς, κομμιόδενδρα καὶ ἀρτόδενδρα.

Τὰ φοινικοειδῆ ἀπέκτησαν τώρα πολλὴν σπουδαιότητα. Ἄνθη παρουσιάσθησαν καὶ μαζὶ μ' αὐτὰ πεταλοῦδες, μέλισσαι καὶ ἐφθάσαμεν εἰς τὸν αἰῶνα τῶν ἀνθέων. Ἡ χλόη ἤρχισε νὰ καταλαμβάνῃ σπουδαίαν θέσιν εἰς τὸν κόσμον. Διὰ πρώτην φορὰν κατὰ τὴν καινοζωικὴν περίοδον ἀπαντῶμεν πεδιάδας μὲ χλόην εἰς ὅλην τὴν Γῆν, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιφάνεια κατὰ τὰς προηγηθείσας περιόδους ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἄγονον λιθόσφαιραν.

Κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς καινοζωικῆς αὐτῆς περιόδου ἐπεκράτησε μακρὰ φάσις σημαντικῆς θερμότητος. Ἔπειτα ἡ Γῆ ἀπεψύχθη. Ἡ ἀρχὴ δὲ τοῦ τρίτου αὐτοῦ τόμου τῶν γεωλογικῶν «ἀρχείων»

τοῦ καινοζωικοῦ αἰῶνος μᾶς παρουσιάζει ἀρχομένην μίαν γιγαντιαίαν συστολὴν καὶ ρυτίδωσιν τῆς λιθοσφαίρας, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὸν σχηματισμὸν μεγάλων ὀροσειρῶν.

Αἱ Ἄλπεις, αἱ Ἄνδεις, τὰ Ἱμαλάϊα εἶναι ὅλαι καινοζωικαὶ ὀροσειραί. Καὶ διὰ νὰ δείξωμεν τὴν πραγματικὴν εἰκόνα τῆς πρώτης περιόδου τοῦ καινοζωικοῦ αἰῶνος, πρέπει νὰ παρουσιάσωμεν εἰς τὸ βάθος ἓν ἡφαίστειον ἐν ἐνεργείᾳ ἢ κάτι παρόμοιον. Ὁ αἰὼν αὐτὸς θὰ ὑπῆρξεν ἀσφαλῶς καὶ αἰὼν μεγάλων σεισμῶν.

24.—Σκηνὴ του καινοζωικοῦ αἰῶνος (πλειστόκαινος περίοδος) στὴ Ν. Ἀμερική. Ἀριστερά, προβοσκιδοφόρα θηλαστικά, στὸ δένδρο ἕνας μυλοδών, δεξιὰ γλυπτόδοντες, μαστόδοντες καὶ στὸ βάθος δύο στρουθοκάμηλοι.

Οἱ γεωλόγοι ὑποδιαιροῦν τὸν καινοζωικὸν αἰῶνα εἰς περιόδους καὶ τὰς περιόδους εἰς συστήματα ἢ ἐποχάς. Πρώτη ἔρχεται ἡ ἠώκαινος ἐποχὴ (ἡ αὐγὴ τῆς νέας ζωῆς), ἐποχὴ ἐξαιρετικῆς θερμότητος εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου, ὑποδιαιρουμένη εἰς παλαιοτέραν καὶ νεωτέραν ἠώκαινον. Κατόπιν ἔρχεται ἡ ὀλιγόκαινος (ὀλίγα μόνον σημεῖα τῆς νέας ζωῆς), κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ κλῖμα ἦτο ἀκόμη ἀμετάβλητον. Ἀκολουθεῖ ἡ μειόκαινος ἐποχὴ (ζῶντα εἴδη διατελοῦν ἀκόμη ἐν μειονότητι). Ἦτο ἡ μεγάλη ἐποχὴ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ὀρέων, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ κλῖμα ἦτο περίπου ὅπως εἶναι σήμερον καὶ κλείει τὴν καλουμένην τριτογενῆ περίοδον

τοῦ καινοζωικοῦ αἰῶνος. Διὰ τῆς πλειστοκαίνου ἐποχῆς (μεγάλη πλειοψηφία τῶν ζώντων εἰδῶν) εἰσερχόμεθα εἰς τὴν τεταρτογενῆ περίοδον τοῦ καινοζωικοῦ αἰῶνος, μακρὰν περίοδον ἄκρων κλιματολογικῶν συνθηκῶν. Ἠκολούθησεν ἡ μεγάλη ἐποχὴ τῶν πάγων. Παγετῶνες ἐξηπλώθησαν ἐκ τῶν πόλων πρὸς τὸν ἰσημερινόν, ἡ δὲ Ἀγγλία μέχρι τοῦ Ταμέσεως ἐκαλύφθη ὑπὸ πάγων.

Ἀργότερον ἐπῆλθεν ἐποχὴ μερικῆς ἀνακουφίσεως, ἡ ὁποία ἐξακολουθεῖ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Ἴσως τώρα βαίνομεν πρὸς θερμοτέραν φάσιν. Καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανον ὕστερα ἀπὸ μερικὰς χιλιάδας χρόνια ἡ ζωὴ νὰ γίνῃ περισσότερον εὐχάριστος εἰς ἕνα κόσμον, ὁ ὁποῖος θὰ λούεται ἀφθονώτερα εἰς τὴν θαλπωρὴν τοῦ Ἡλίου.

2. Ἡ δημιουργία τῆς παραδόσεως εἰς τὸν Κόσμον.

Εἰς τὰ δάση καὶ τὰς ὑπὸ τῆς χλόης καταλαμβανομένας πεδιάδας τῆς ἠωκαίνου διαπλάσεως παρουσιάσθησαν διὰ πρώτην φορὰν τὰ θηλαστικὰ εἰς ποικιλίας καὶ ἀφθονίαν. Πρὶν προβῶμεν εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν θηλαστικῶν τούτων, θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ δηλώσωμεν εἰς γενικὰς γραμμὰς τί εἶναι θηλαστικόν.

Ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν σπονδυλωτῶν ζῴων εἰς τὸν κατώτερον παλαιοζωικὸν αἰῶνα, ὅταν διὰ πρώτην φορὰν τὰ ψάρια ἐπληθύνθησαν εἰς τοὺς ὠκεανούς, παρετηρήθη σταθερὰ πρόοδος εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν σπονδυλωτῶν ζῴων.

Τὸ ψάρι εἶναι σπονδυλωτὸν ζῷον, τὸ ὁποῖον ἀναπνέει διὰ βραγχίων καὶ ἠμπορεῖ νὰ ζήσῃ μόνον μέσα εἰς τὸ νερό.

Τὸ ἀμφίβιον ἠμποροῦμεν νὰ τὸ περιγράψωμεν ὡς ψάρι, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν διὰ τῶν βραγχίων ἀναπνευστικὴν συσκευὴν ἐπρόσθεσε τὴν δύναμιν τοῦ νὰ εἰσπνέῃ ἀέρα, ὅταν ἐνηλικιώθῃ, μὲ κάποιον ὑποτυπώδη πνεύμονα, καὶ τὸ ὁποῖον ἀντικατέστησε τὰ ἀρχικὰ πτερύγια τοῦ ψαριοῦ μὲ μέλη τὰ καταλήγοντα εἰς πέντε δακτύλους.

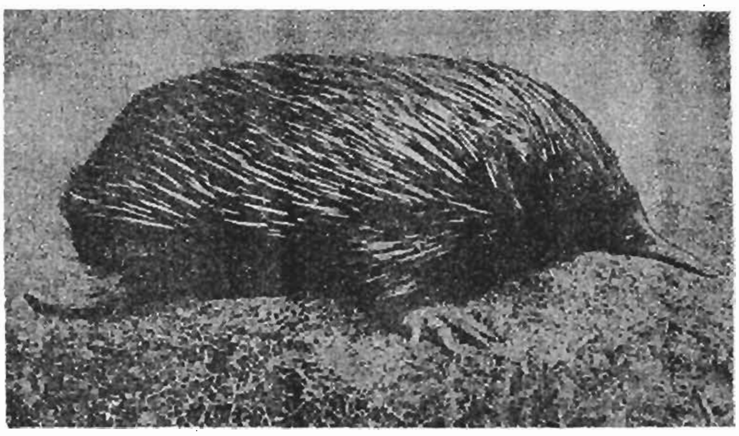
Ὁ γυρῖνος εἶναι δι' ὡρισμένον χρόνον ψάρι, μετατρέπεται δὲ εἰς χερσαῖον ζῷον, ἐφ' ὅσον ἀναπτύσσεται.

Τὸ ἑρπετὸν ἐκπροσωπεῖ πρόοδον εἰς τὴν χειραφέτησιν ἀπὸ τὸ νερό. Εἶναι ἀμφίβιον, τὸ ὁποῖον ἔπαυσε νὰ εἶναι ἀμφίβιον. Καὶ διέρχεται τὸ στάδιον τοῦ γυρίνου.

Ὥστε, ἓν θηλαστικὸν νεωτέρου τύπου εἶναι πραγματικῶς ἓν εἶδος ἑρπετοῦ, τὸ ὁποῖον ἀνέπτυξεν ἰσχυρὸν προστατευτικὸν κάλυμμα, τὰς τρίχας, καὶ τὸ ὁποῖον κρατεῖ τὰ αὐγά του μέσα εἰς τὸ σῶμα, ἕως ὅτου ἐκκολαφθοῦν, οὕτως ὥστε γεννᾷ ζωντανὰ νεογνὰ (ζωοτοκεῖ). Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν γέννησιν ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νὰ φροντίζῃ δι' αὐτὰ καὶ τὰ θηλάζει ἐπὶ μακρότερον ἢ βραχύτερον χρονικὸν διάστημα. Μερικὰ ἑρπετά, μερικὰ εἴδη ἐχιδνῶν, ἐπὶ παραδείγματι, ζωοτοκοῦν, κανὲν ὅμως ἐξ αὐτῶν δὲν θηλάζει τὰ νεογνά του, ὅπως κάμνουν τὰ γνήσια θηλαστικά.

Καὶ τὰ πτηνὰ καὶ τὰ θηλαστικά, τὰ ὁποῖα ἐσώθησαν ἀπὸ τὴν καταστροφήν, ἡ ὁποία ἐπέφερε τὸ τέλος τῶν μεσοζωικῶν ἑρπετῶν καὶ τὰ ὁποῖα ἐπέζησαν διὰ νὰ κυριαρχήσουν εἰς τὸν καινοζωικὸν κόσμον, ἔχουν τὰ ἑξῆς δύο πράγματα κοινά: Πρῶτον, προστασίαν (πτερά, τρίχες) ἐναντίον τῶν μεταβολῶν τῆς θερμοκρασίας, πολὺ ἀποτελεσματικωτέραν τῆς τῶν ἑρπετῶν. Καὶ δεύτερον, φροντίδα διὰ τὰ αὐγά των ἀφ' ἑνός, νὰ τὰ προστατεύσουν κατὰ τοῦ ψύχους τὰ μὲν πτηνὰ διὰ τῆς ἐπῳάσεως, τὰ δὲ θηλαστικὰ κρατοῦντα αὐτὰ ἐντὸς τοῦ σώματός των, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅπως φροντίσουν διὰ τὰ νεογνὰ δι' ἓν ὡρισμένον χρονικὸν διάστημα μετὰ τὴν ἐκκόλαψιν ἢ τὴν γέννησιν. Ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ θηλαστικά, τὰ συνήθη ἑρπετὰ δείχνουν τελείαν ἀδιαφορίαν διὰ τοὺς ἀπογόνους των.

Αἱ τρίχες ἦσαν προφανῶς τὸ πρῶτον διακριτικὸν γνώρισμα τῶν θηλαστικῶν ἀπὸ τὰ ἄλλα ἑρπετά. Εἶναι ἀμφίβολον, ἐὰν τὰ ἑρπετὰ

25.—Ἄλλο ἐπιβιῶσαν ζῷον τοῦ ἐξαφανισθέντος τύπου, ᾠοτόκον μαστοφόρον τῆς Αὐστραλίας, ἡ Πορκιούπιν ἢ Ἔχιδνα ἢ Μυρμηκοφάγος.

τοῦ τύπου τοῦ θηριόδοντος, τὰ ὁποῖα ἀνέπτυξαν τρίχας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ μεσοζωικοῦ αἰῶνος ἦσαν ζωοτόκα. Δύο εἴδη τῆς κατωτάτης βαθμίδος τῶν θηλαστικῶν, τὰ ὁποῖα ἐπέζησαν μέχρι σήμερον, ᾠοτοκοῦν. Ταῦτα εἶναι ὁ ὀρνιθόρυγχος καὶ ὁ μυρμηκοφάγος τῆς Αὐστραλίας. Κατὰ τὴν ἠώκαινον διάπλασιν ὑπῆρχον πολλοὶ τύποι συγγενεῖς πρὸς αὐτά. Τὰ δύο αὐτὰ πλάσματα δὲν θηλάζουν τὰ νεογνά των, ἐκκρίνουν ἐν τούτοις θρεπτικὸν ὑγρὸν ἀπὸ ἀδένας ποὺ εὑρίσκονται ἐπάνω εἰς τὸ δέρμα, εἰς τὸ μέρος τῆς κοιλίας. Οἱ ἀδένες ὅμως αὐτοὶ δὲν εἶναι συνηνωμένοι εἰς μαστούς, ὅπως εἰς τὰ ἄλλα θηλαστικά, ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ ἠμποροῦσαν νὰ θηλάσουν τὰ νεογνά. Τὸ ὑγρὸν ἐξέρχεται ἀπὸ τοὺς ἀδένας, ἐνῷ ἡ μήτηρ κεῖται ὑπτία καὶ τὰ μικρὰ γλείφουν τὸ βρεγμένον δέρμα.

Εἶναι οἱ μόνοι ἐπιζήσαντες ἀπόγονοι μιᾶς κατὰ πᾶσαν πιθανότητα

πολυπληθεστέρας καὶ ποικιλωτέρας κατηγορίας μικρῶν ᾠοτοκούντων τριχωτῶν πλασμάτων, τριχωτῶν ἑρπετῶν, πηδητικῶν, ἀναρριχητικῶν καὶ δρομέων, τὰ ὁποῖα περιελάμβανον τοὺς μεσοζωικοὺς προγόνους ὅλων τῶν ὑπαρχόντων θηλαστικῶν, συμπεριλαμβανομένου ἀκόμη καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν ἀποκλείεται δὲ κάθε στιγμὴν νὰ ἀνακαλυφθοῦν ἀκόμα μέσα εἰς κάποιον ἀπόκεντρον κοίτασμα ἄλλα λείψανα τοιούτων ἐνδιαμέσων κρίκων.

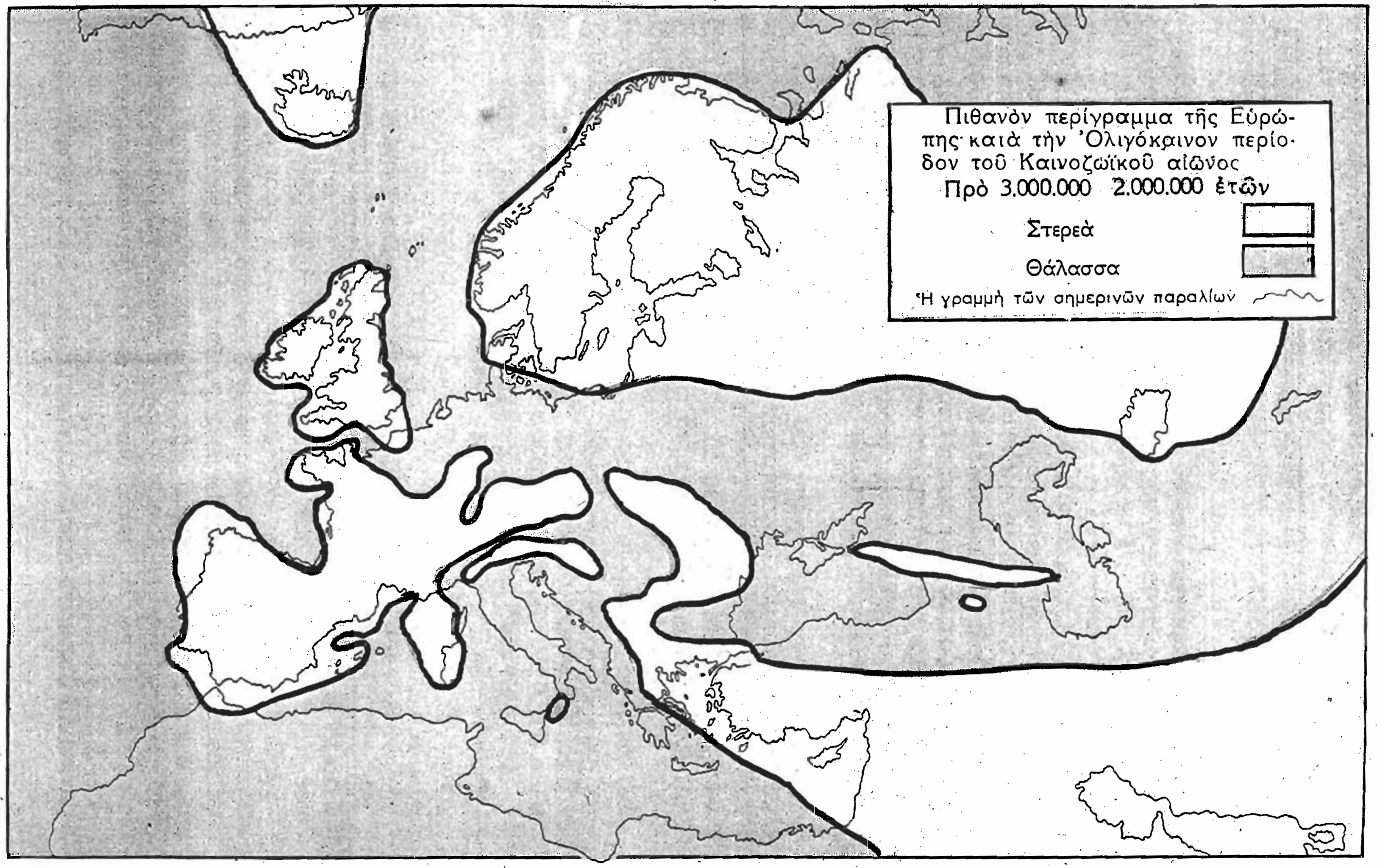
Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀναπαραγωγὴν τῶν θηλαστικῶν ἔχομεν νὰ κάμωμεν τὰς ἑξῆς σημαντικὰς παρατηρήσεις. Τὸ θηλαστικὸν εἶναι ζῷον οἰκογενειακόν. Ἡ δὲ συνήθεια τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου κάμνει δυνατὴν τὴν συνέχισιν νέας πείρας εἰς τὸν κόσμον. Συγκρίνατε τὴν τελείως ἀπομονωμένην ζωὴν τῆς σαύρας μὲ τὴν ζωὴν οἱουδήποτε σχεδὸν εἴδους θηλαστικοῦ, ἔστω καὶ κατωτέρου τύπου. Ἡ σαύρα δὲν ἀποτελεῖ κρίκον διανοητικοῦ συνδέσμου μὲ ἄλλο ζῷον, περιοριζόμενον μόνον εἰς τὸν ἑαυτόν του. Εἶναι ἕνας μικρὸς αὐτοτελὴς κύκλος διδαγμάτων πείρας, ἡ ὁποία ἐξυπηρετεῖ μόνον τὰς ἰδικάς της βλέψεις καὶ σκοπούς. Τὸ θηλαστικὸν ὅμως παραλαμβάνει ἀπὸ τὴν μητέρα του τὴν πεῖραν καὶ τὴν μεταβιβάζει εἰς τὰ τέκνα του.

Ὅλα τὰ θηλαστικά, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δύο μεμονωμένα γένη, τὰ ὁποῖα ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν, εἶχαν πλέον ἀποκτήσει πρὸ τῆς κάτω ἠωκαίνου ἐποχῆς τὴν ἰδιότητα τῆς ἀπομιμήσεως καὶ ἦσαν ἐπιδεκτικὰ κάποιας μάλιστα ἀγωγῆς. Ἓν δὲ μέρος τῆς ἀναπτύξεώς των ὠφείλετο εἰς τὰς φροντίδας καὶ τὰ διδάγματα καὶ μάλιστα καὶ τὴν καθοδήγησιν τῆς μητρός των.

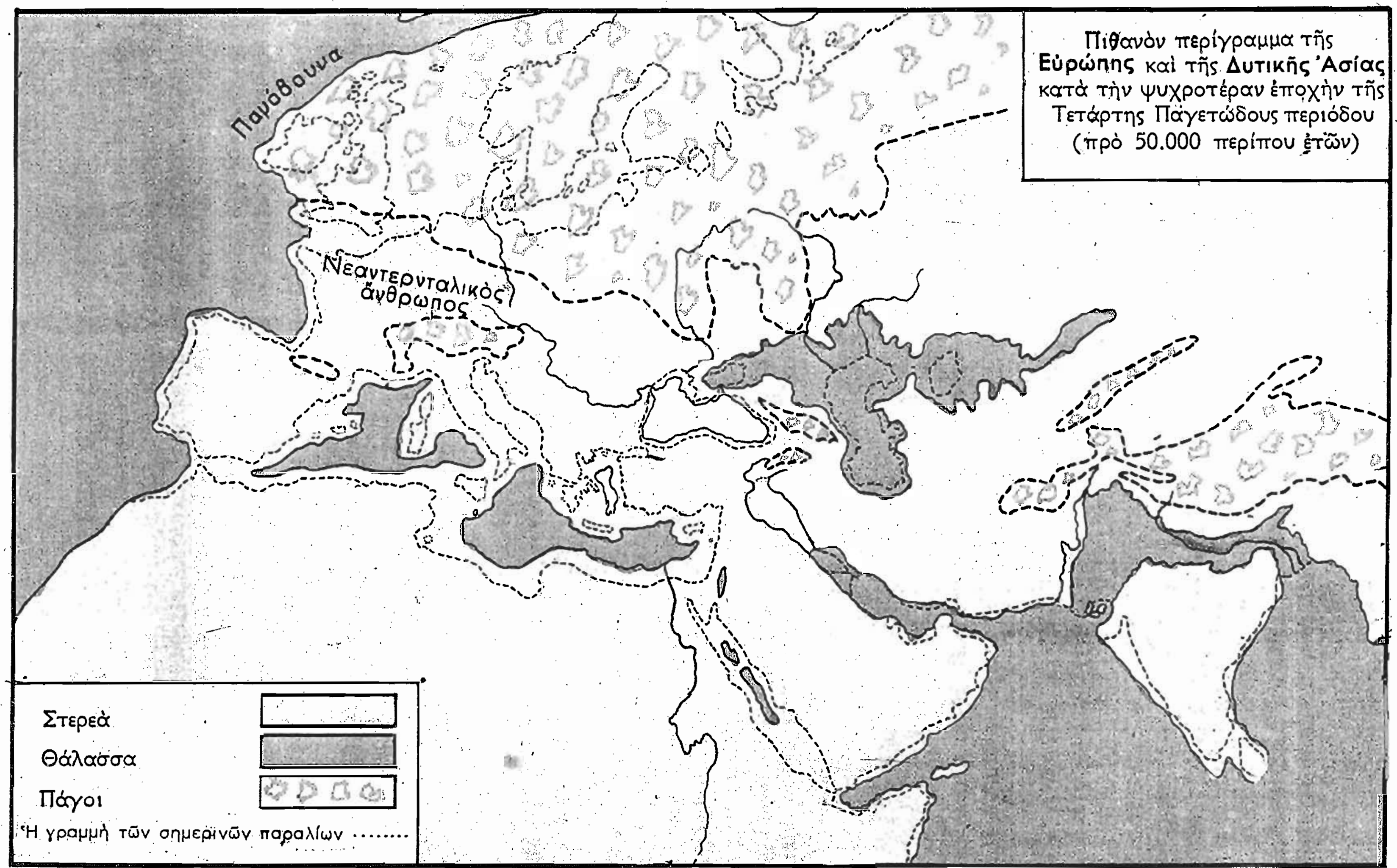
Αὐτὸ ἀληθεύει τόσον διὰ τὴν ὕαιναν καὶ τὸν ρινόκερον, ὅσον καὶ διὰ τὸν σκύλον καὶ τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ἡ μὲν διαφορὰ ὡς πρὸς τὸ ἐπιδεκτικὸν τῆς ἀγωγῆς εἶναι τεραστία, τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ ζῷα προστατεύονται καὶ ὅτι ἠμποροῦν νὰ λάβουν ἀγωγὴν κατὰ τὸ στάδιον τῆς νεότητός των εἶναι ἀναντίρρητον.

Ὅσον ἀφορᾷ, λοιπόν, τὰ σπονδυλωτὰ ζῷα, τὰ νέα αὐτὰ θηλαστικά, μὲ τὴν ἰδιότητα τῆς ζῳοτοκίας καὶ τῆς προστασίας τῶν νεογνῶν, καὶ τὰ νέα αὐτὰ πτηνά, μὲ τὴν ἰδιότητα τῆς ἐπῳάσεως καὶ τῆς προστασίας τῶν νεοσσῶν, εἰσάγουν κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ καινοζωικοῦ αἰῶνος νέον στοιχεῖον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς διαδόσεως τῆς ζωῆς, τὸ στοιχεῖον τοῦ κοινωνικοῦ συνδέσμου, διὰ τοῦ ὁποίου εἰς τὸ σκληρὸν καὶ ἄκαμπτον ἔνστικτον προστίθεται ἡ παράδοσις, συνάμα δὲ καὶ τὴν νευρικὴν ὀργάνωσιν τὴν ἀναγκαίαν διὰ νὰ δέχεται τὴν παράδοσιν.

Ὅλοι οἱ νεωτερισμοί, οἱ ὁποῖοι παρουσιάζονται εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς ζωῆς, ἔχουν πολὺ ταπεινὴν τὴν ἀρχήν. Τὰ αἱμοφόρα ἀγγεῖα μὲ τὰ ὁποῖα ἐφωδιάσθη ἡ νηκτικὴ κύστις τοῦ κωβίτου τῶν λασπωδῶν χειμάρρων τοῦ κάτω παλαιοζωικοῦ αἰῶνος, καὶ τὰ ὁποῖα ἐπέτρεπον εἰς τὸ ψάρι αὐτὸ νὰ ἐπιζῇ κατὰ τὰς περιόδους τῆς ξηρασίας, θὰ ἐφαίνοντο τότε εἰς ἕνα φανταστικὸν ἐπισκέπτην τοῦ πλανήτου

Πιθανὸν περίγραμμα τῆς Εὐρώπης κατὰ τὴν Ὀλιγόκαινον περίοδον τοῦ Καινοζωϊκοῦ αἰῶνος
Πρὸ 3.000.000 2.000.000 ἐτῶν
Στερεά
Θάλασσα
Ἡ γραμμὴ τῶν σημερινῶν παραλίων

6

Πιθανὸν περίγραμμα τῆς
Εὐρώπης καὶ τῆς Δυτικῆς Ἀσίας
κατὰ τὴν ψυχροτέραν ἐποχὴν τῆς
Τετάρτης Παγετώδους περιόδου
(πρὸ 50.000 περίπου ἐτῶν)
Παγόβουνα
Νεαντερνταλικὸς ἄνθρωπος
Στερεὰ
Θάλασσα
Πάγοι
Ἡ γραμμὴ τῶν σημερινῶν παραλίων ....

μας ὡς ἓν πολὺ ἀσήμαντον γεγονὸς εἰς τὸν παλαιὸν ἐκεῖνον κόσμον τῶν μεγάλων καρχαριῶν καὶ τῶν θωρακισμένων ἰχθύων, τῶν θαλασσίων σκορπιῶν, τῶν κοραλλωδῶν βράχων καὶ τῆς μάζης τῶν φυκῶν. Καὶ ὅμως ὁ ἄσημος αὐτὸς νεωτερισμὸς εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἤνοιξε τὸν στενὸν δρόμον, διὰ τοῦ ὁποίου τὰ χερσαῖα σπονδυλωτὰ ἔφθασαν εἰς περιωπήν. Τὸ ψάρι τῆς ἰλύος τῶν ποταμῶν θὰ ἐφαίνετο τότε ὡς ἕνας πτωχὸς ἀπόκληρος τῆς ζωῆς, ὁ ὁποῖος κατέληξεν ἐκεῖ φεύγων τὸν συνωστισμὸν καὶ τὰς ἐπιθέσεις τῆς θαλάσσης. Ἀφοῦ ὅμως οἱ πνεύμονες εἰσήχθησαν εἰς τὸν κόσμον, κάθε κλάδος ἀπογόνων, οἱ ὁποῖοι εἶχον πνεύμονας, ἐξακολουθοῦσε νὰ τοὺς τελειοποιῇ.

Αὐτὴ δὲ ἡ καταναγκαστικὴ συνήθεια τῆς ζωοτοκίας καὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν νεογνῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεβλήθησαν οἱ πρόγονοι τῶν θηλαστικῶν κατὰ τὴν περιπετειώδη περίοδον τῆς κατωτέρας αὐτῶν καταστάσεως, ἔκαμεν ὥστε νὰ γεννηθῇ διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν Γῆν ἡ συνέχισις τῶν γνώσεων, τῆς πείρας καὶ τῶν συνηθειῶν των εἰς τοὺς ἀπογόνους των, τῆς ὁποίας καὶ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος μόλις σήμερον ἀρχίζει νὰ ἐκτιμᾷ τὴν σημασίαν.

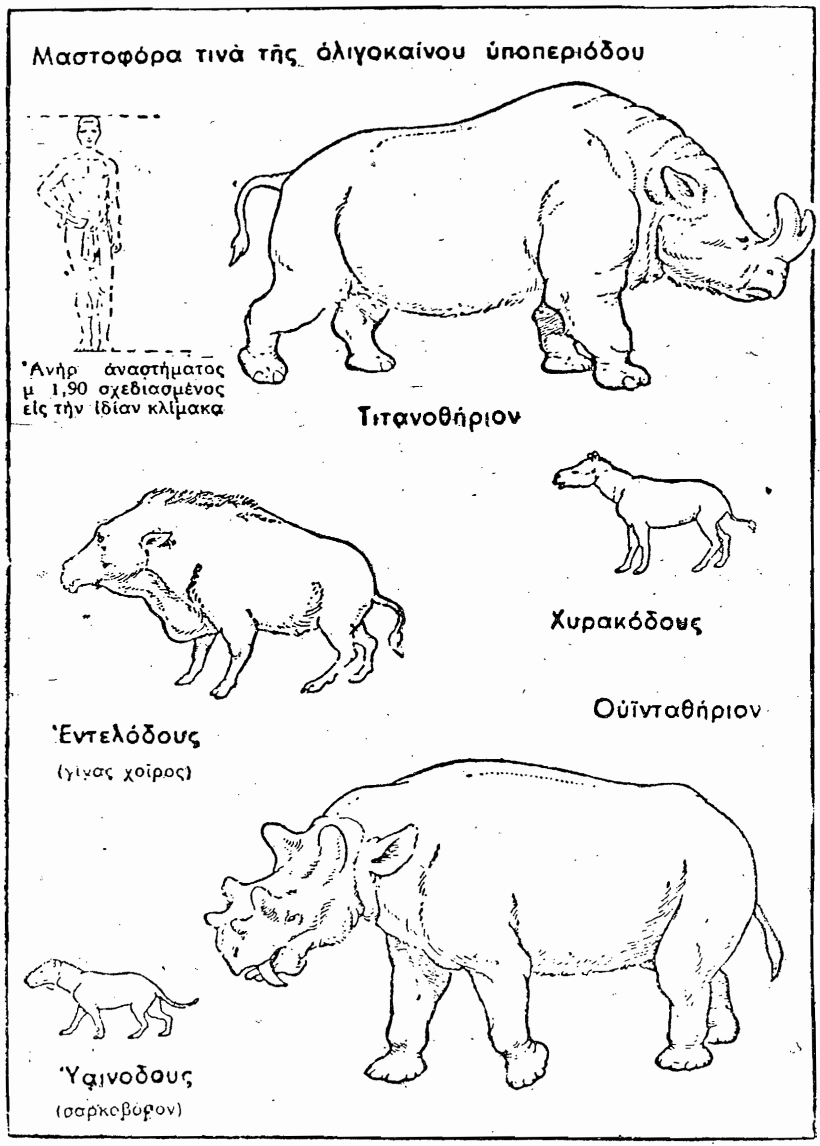
3. Αἰὼν ἀναπτύξεως τοῦ ἐγκεφάλου.

Ἀρκετὸς ἀριθμὸς τύπων θηλαστικῶν παρουσιάζονται τώρα κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἠωκαίνου διαπλάσεως. Μερικὰ διαφοροποιοῦνται πρὸς μίαν διεύθυνσιν, καὶ ἄλλα πρὸς ἄλλην. Μερικὰ τελειοποιοῦνται ὡς χορτοφάγα τετράποδα, ἄλλα πηδοῦν καὶ ἀναρριχῶνται εἰς τὰ δένδρα, καὶ ἄλλα ἐπιστρέφουν εἰς τὸν νερό, ὅλοι ὅμως οἱ τύποι ἀσυνειδήτως ἀναπτύσσουν τὸν ἐγκέφαλον, τὸ ὄργανον αὐτὸ τῆς νέας δυνάμεως, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει εἰς αὐτὰ νὰ ἀποκτοῦν ἐμπειρίαν καὶ νὰ λαμβάνουν ἀγωγήν.

Ὁ αἰὼν λοιπὸν τῶν ἀνθέων, ὁ αἰὼν τῶν πτηνῶν καὶ τῶν θηλαστικῶν, ὁ καινοζωικὸς αἰών, θὰ ἠμποροῦσε ἐπίσης νὰ ὀνομασθῇ ὁ αἰὼν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐγκεφάλου. Εἰς τὰ πετρώματα τῆς ἠωκαίνου διαπλάσεως εὑρίσκονται μικρῶν διαστάσεων παλαιότατοι πρόγονοι τοῦ ἵππου—ὁ ἠώιππος—κάμηλοι μικρῶν διαστάσεων, χοῖροι, τάπηροι, ἀκανθόχοιροι, πίθηκοι καὶ μάκοι, καθὼς καὶ σαρκοβόρα. Ὅλα αὐτὰ τὰ ζῷα ἠμποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὡς πρόγονοι σημερινῶν τύπων, ὅλα ὅμως εἶχον ἐγκέφαλον πολὺ μικρότερον ἀπὸ τοὺς ζῶντας ἀντιπροσώπους των.

Ὑπάρχει, ἐπὶ παραδείγματι, ζῷον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ποὺ ὁμοιάζει μὲ ρινόκερον, τὸ λεγόμενον τιτανοθήριον, τοῦ ὁποίου ὁ ἐγκέφαλος δὲν ἀποτελεῖ εἰς ὄγκον οὔτε τὸ ἓν δέκατον τοῦ ἐγκεφάλου τοῦ σημερινοῦ ρινοκέρου. Ὁ ρινόκερος δὲν εἶναι καθόλου τέλειος τύπος προσεκτικοῦ καὶ εὐπειθοῦς παρατηρητοῦ, πάντως ὅμως εἶναι δεκάκις ἱκανώτερος ἀπὸ τὸν προκάτοχόν του εἰς τὸ νὰ παρατηρήσῃ καὶ νὰ μελετήσῃ ὅ,τι γίνεται γύρω του.

Τὸ ἴδιον ἰσχύει καὶ δι' ὅλας τὰς τάξεις καὶ τὰς οἰκογενείας τῶν ζῴων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἐπιζήσει. Ὅλα τὰ θηλαστικὰ τοῦ καινοζωικοῦ αἰῶνος ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς κοινῆς ἀνάγκης ἔπαθαν τὴν αὐτὴν ἀνατομικὴν μεταμόρφωσιν, ἡ ὁποία εἶναι ἡ αὔξησις τοῦ ὄγκου τοῦ ἐγκεφάλου. Εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν, ἢ οἰκογένειαν σήμερον, ὁ ἐγκέφαλος

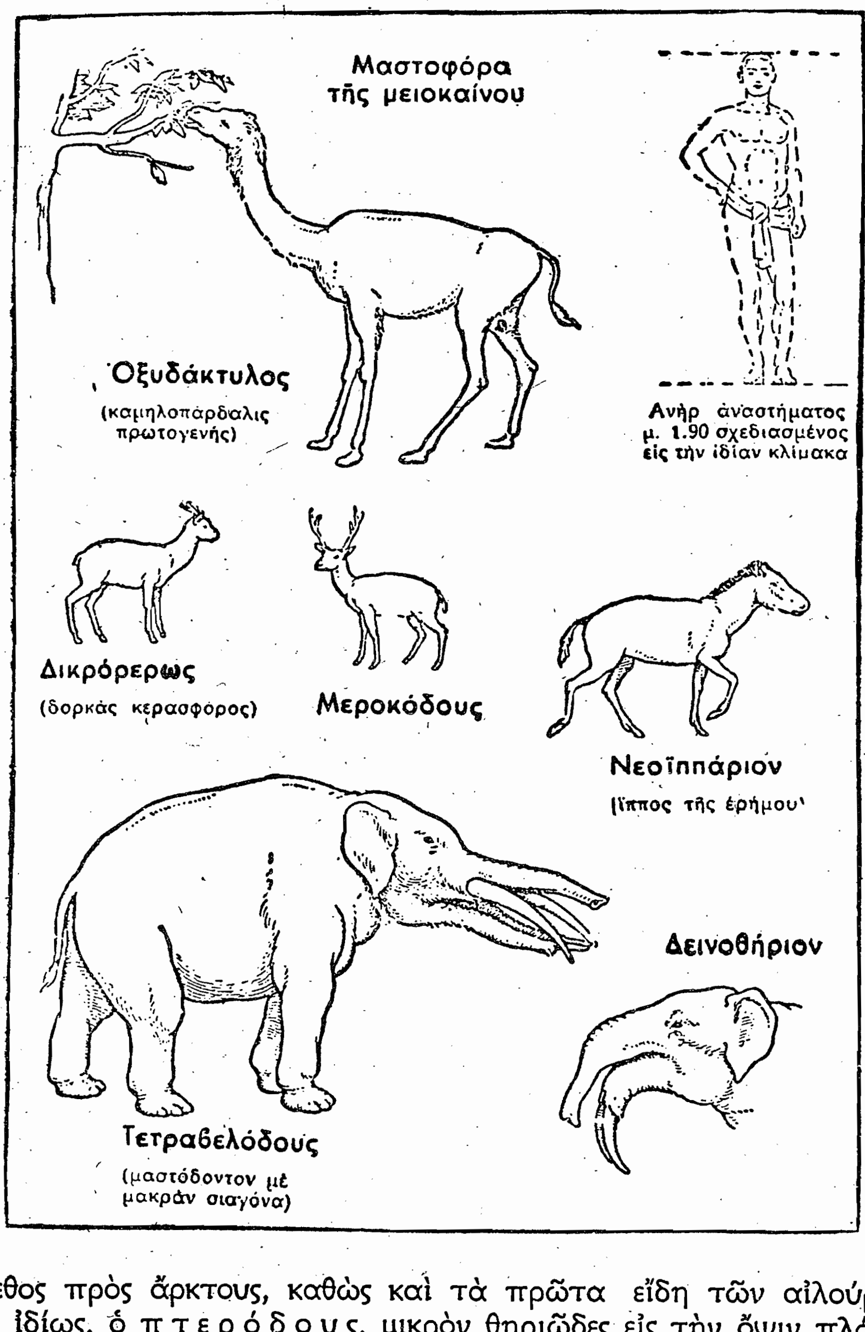

εἶναι συνήθως ἑξάκις ἢ δεκάκις μεγαλύτερος ἀπὸ ὅ,τι ἦτο εἰς τὸν πρόγονον τῆς ἠωκαίνου διαπλάσεως.

Ἡ ἠώκαινος διάπλασις ἀπεκάλυψεν ὁλόκληρον σειρὰν χορτοφάγων θηρίων, τῶν ὁποίων κανεὶς ἀντιπρόσωπος δὲν ἐπέζησε. Τέτοια ἦσαν π.χ. τὰ τ ι τ α ν ο θ ή ρ ι α. Αὐτὰ ἐξετοπίσθησαν ἀπὸ πλέον

τελειοποιημένους τύπους χορτοφάγων ζώων, ἐφ' ὅσον ἡ χλόη ἐξηπλώθη εἰς τὴν γῆν.

Εἰς καταδίωξιν τῶν ζώων αὐτῶν ἐπέπεσαν ἀγέλαι πρωτογενῶν κυνοειδῶν ἁρπακτικῶν, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἦσαν ὅμοια εἰς

μέγεθος πρὸς ἄρκτους, καθὼς καὶ τὰ πρῶτα εἴδη τῶν αἰλούρων, ἕνας ἰδίως, ὁ π τ ε ρ ό δ ο υ ς, μικρὸν θηριῶδες εἰς τὴν ὄψιν πλάσμα μὲ μεγάλους πολὺ κοπτεροὺς κυνόδοντας. Ἦτο ἡ πρώτη τίγρις, ἡ

ὁποία ἐπέπρωτο νὰ ἐξελιχθῇ εἰς πολὺ μεγαλυτέρους καὶ φοβερωτέρους ἀπογόνους.

Κοιτάσματα τῆς μειοκαίνου διαπλάσεως εἰς Ἀμερικὴν παρουσιάζουν μεγάλην ποικιλίαν καμήλων, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλαι μὲν λόγῳ τῶν μακρῶν αὐτῶν λαιμῶν ὁμοιάζουν μὲ τὰς σημερινὰς καμηλοπαρδάλεις, ἄλλαι μὲ δορκάδας, ἄλλαι μὲ λάμας καὶ ἄλλαι μὲ τὰς σημερινὰς καμήλους.

Ἡ Βόρειος Ἀμερικὴ φαίνεται ὅτι κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ καινοζωικοῦ αἰῶνος εἶχεν εὔκολον συγκοινωνίαν διὰ ξηρᾶς μετὰ τῆς Ἀσίας. Ὅταν ἐπὶ τέλους οἱ παγετῶνες τῆς μεγάλης περιόδου τῶν πάγων, καὶ κατόπιν ὁ Βερίγγειος πορθμὸς ἐχώρισαν ὁριστικῶς τὰς δύο μεγάλας ἠπείρους, αἱ τελευταῖαι κάμηλοι ἔμειναν εἰς τὸν Παλαιὸν Κόσμον καὶ οἱ λάμαι εἰς τὸν Νέον.

Εἰς τὴν ἠώκαινον διάπλασιν οἱ πρῶτοι προπάτορες τῶν ἐλεφάντων ἐμφανίζονται εἰς τὴν Βόρειον Ἀφρικὴν ὡς πλάσματα τῶν ὁποίων ἡ κεφαλὴ ἀπολήγει εἰς ρύγχος, ἀργότερον δέ, εἰς τὸν μειόκαινον διάπλασιν, εὑρίσκομεν τὰ πρῶτα σημεῖα τῆς χαρακτηριστικῆς προβοσκίδος, ἡ ὁποία ἐμεγάλωνεν ὁλονὲν εἰς μῆκος, ἐφ' ὅσον παρήρχοντο οἱ αἰῶνες.

4. Σκληραὶ συνθῆκαι ἐπικρατοῦν πάλιν εἰς τὸν Κόσμον.

Ἐπὶ ἑκατομμύρια ἔτη, ἐπὶ γενεὰς γενεῶν ζώων, ἡ Γῆ περιεφέρετο γύρω ἀπὸ τὸν Ἥλιον, ἀργὰ δὲ ἡ τροχιά της, ἡ ὁποία θὰ ἦτο ἴσως σχεδὸν κυκλικὴ ἐφ' ὅσον διαρκοῦσεν ἡ περίοδος τῶν κλιματολογικῶν συνθηκῶν, ἔπαιρνε ἐξ αἰτίας τῆς ἕλξεως τῶν πλανητῶν ὁλονὲν ἐλλειπτικὸν σχῆμα. Ὁ ἄξων τῆς Γῆς, ὁ ὁποῖος ἔκλινεν ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῆς τροχιᾶς, ὅπως ὁ ἱστὸς ἑνὸς πλέοντος ἱστιοφόρου κλίνει πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἔκλινεν σχεδὸν ἀνεπαισθήτως ὁλονὲν περισσότερον. Καὶ κάθε νέον ἔτος τὸ θερινὸν ἡλιοστάσιον ὁλονὲν καὶ ἀπεμακρύνετο κατά τι ἀπὸ τὸ περιήλιον.

Αἱ μεταβολαὶ αὐταὶ ἦσαν βεβαίως πολὺ μικραί, διότι ἐγίνοντο εἰς σφαῖραν διαμέτρου δύο καὶ ἡμίσεος ἑκατοστῶν περιφερομένην ἐξ ἀποστάσεως 300 μέτρων γύρω ἀπὸ ἕνα διάπυρον Ἥλιον διαμέτρου 2.70 μ. Καὶ θὰ ἦσαν σχεδὸν ἀνεπαίσθητοι αἱ μεταβολαὶ δι' ἕνα ἀθάνατον ἀστρονόμον, ὁ ὁποῖος εὑρισκόμενος ἐπὶ τοῦ Ποσειδῶνος, θὰ παρατηροῦσε τὴν Γῆν κατὰ διαλείμματα αἰώνων.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ὅμως τῆς πληθωρικῆς ζωῆς τῶν θηλαστικῶν τῆς μειοκαίνου διαπλάσεως εἶχαν βαθυτάτην σημασίαν. Ἀπὸ τοῦ ἑνὸς αἰῶνος εἰς τὸν ἄλλον, οἱ χειμῶνες ἐν τῷ συνόλῳ ἐγίνοντο ψυχρότεροι καὶ σκληρότεροι καὶ μακρότεροι ἐν σχέσει πρὸς τὸ θέρος, τὸ ὁποῖον ἀντιθέτως ἐγίνετο ὁλονὲν συντομώτερον. Κατὰ μέσον ὅρον τὰ χιόνια παρέμενον ὁλονὲν περισσότερον τὴν ἄνοιξιν, ἐφ' ὅσον ἐπερνοῦσαν οἱ αἰῶνες, οἱ δὲ παγετῶνες ἐκέρδιζαν ὁλονὲν κατ' ἔτος ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου.

Τὰ Ἀρχεῖα τῶν πετρωμάτων διηγοῦνται περὶ αὐξανομένου ψύχους. Ἡ πλειόκαινος διάπλασις ἦτο ἐποχὴ μετρίου κλίματος, καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ θερμόφιλα φυτὰ καὶ ζῷα εἶχαν ἐξαφανισθῆ ἀπὸ τὰ εὔκρατα πλάτη. Ἔπειτα ὁ πάγος, προχωρῶν, κατὰ ἑκατοστὰ ἢ καὶ μέτρα κατ' ἔτος, ἔφθασεν εἰς τὰς εὐκράτους χώρας τῆς Γῆς.

Ἐπὶ τῆς Βορείου Ἀμερικῆς καὶ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας ὁμοίως ὁ πάγος ὁλονὲν προχωροῦσε ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν. Ἡ Εὐρώπη μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης, ἡ Ἀγγλία, ἡ Βόρειος Ἀμερικὴ μέχρι τοῦ Ὀχάϊο, ἦσαν ἐπὶ αἰῶνας σκεπασμέναι ἀπὸ παγετῶνας. Τεράστιοι ὄγκοι νεροῦ εἶχαν ἀποσυρθῆ ἀπὸ τοὺς ὠκεανοὺς καὶ εἶχαν ἐγκλεισθῆ εἰς τοὺς καταπληκτικοὺς αὐτοὺς παγετῶνας καὶ ἔκαμαν ὥστε νὰ ἐπέλθῃ παγκόσμιος μεταβολὴ εἰς τὰς ἐπιφανείας τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης. Μεγάλαι ἐκτάσεις ἀποτελοῦσαν μέρος τῆς ξηρᾶς, αἱ ὁποῖαι τώρα εἶναι βυθὸς θαλάσσης.

Ἡ Γῆ σήμερον ἐξέρχεται ἀργὰ ἀπὸ τὸ τελευταῖον κῦμα μιᾶς ὁλοκλήρου σειρᾶς ψυχρῶν κυμάτων. Τὸ κῦμα δὲν γίνεται σταθερῶς θερμότερον. Ὑπῆρξαν διακυμάνσεις καὶ ὑπάρχουν ἀκόμη. Λείψανα ἑλοβίων δρυῶν ἐπὶ παραδείγματι, αἱ ὁποῖαι ἐβλάστησαν πρὸ δύο ἢ τριῶν χιλιάδων ἐτῶν, εὑρέθησαν εἰς Σκωτίαν εἰς γεωγραφικὰ πλάτη, εἰς τὰ ὁποῖα οὔτε νάνοι δρύες δὲν φύονται σήμερον.

Μεταξὺ δὲ τῶν αὐξομειώσεων τοῦ ψύχους καὶ τῶν χιόνων, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν παγετώνων, ἀναγνωρίζομεν διὰ πρώτην φορὰν τύπους ζώων, οἱ ὁποῖοι ὁμοιάζουν μὲ τοὺς τύπους τῶν ἀνθρώπων. Ἔτσι τὴν κορύφωσιν τῆς ἐποχῆς τῶν θηλαστικῶν ἀπετέλεσαν ὁ πάγος, αἱ σκληραὶ συνθῆκαι τῆς ζωῆς καὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἀνθρώπου.

5. Αἱ ἐποχαὶ τῶν παγετώνων.

Τὴν ἐποχὴν τῶν παγετώνων ὑποδιαιροῦν συνήθως εἰς τέσσαρας ἐποχὰς μὲ ἐνδιαμέσους ἢ μεσοπαγετώδεις περιόδους ἠπιωτέρων καὶ πολυπλοκωτέρων κλιματολογικῶν διακυμάνσεων. Ἐν τούτοις εἶναι πολὺ χρήσιμοι ὡς χρονικαὶ ὑποδιαιρέσεις. Περὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς διαρκείας αὐτῶν ὑπάρχει ἀκόμη μεγαλυτέρα ἀσυμφωνία. Τὴν ἀρχὴν τῆς πλειοκαίνου διαπλάσεως, μὲ τὴν ὁποίαν συμπίπτει ἡ πρώτη περίοδος τῶν παγετώνων καὶ τὴν ὁποίαν ἡμεῖς θέτομεν εἰς 550.000 ἔτη πρὸ τῆς ἐποχῆς μας, ἄλλοι τὴν καταβιβάζουν εἰς 200.000 μόνον ἔτη.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΟΙ ΠΡΟΓΟΝΟΙ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΣΤ'. ΠΙΘΗΚΟΙ, ΥΠΑΝΘΡΩΠΟΙ, ΗΩΑΝΘΡΩΠΟΙ, ΑΝΘΡΩΠΟΙ

1. Περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου. 2. Τὰ πρῶτα ἴχνη τῶν ἀνθρωπομόρφων πλασμάτων. 3. Ὁ ὑπάνθρωπος τῆς Ἀϊδελβέργης. 4. Ὁ Ἠωάνθρωπος τοῦ Πιλτντάουν (Piltdown).

Ἡ καταγωγὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν σχέσεών του πρὸς ἄλλα ζῷα ἔγινε θέμα μεγάλων ἐπιστημονικῶν συζητήσεων κατὰ τὰ τελευταῖα ἑκατὸν ἔτη. Ἡ ἐπικρατοῦσα γνώμη εἰς τοὺς εἰδικοὺς ἐπιστημονικοὺς κύκλους εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ὅπως καὶ ὅλα τὰ ἄλλα θηλαστικά, κατάγεται ἀπὸ προπάτορας εἴδους κατωτέρου καὶ ὅτι αὐτὸς καὶ οἱ πίθηκοι τῶν μεγαλυτέρων τύπων, ἤτοι ὁ χιμπατζῆς, ὁ ὀραγκουτάγκος καὶ ὁ γορίλλας εἶχον κάποτε κοινὸν πρόγονον, καὶ ὅτι ὁ πρόγονος αὐτὸς ἐξειλίχθη ἀπὸ ἀκόμη κατωτέρας μορφάς, ἀπὸ κάποιον παλαιότερον τύπον θηλαστικοῦ, τὸ ὁποῖον καὶ αὐτὸ κατήγετο ἀπὸ θηριόμορφον ἑρπετόν, καὶ τοῦτο πάλιν ἀπὸ σειρὰν ἀμφιβίων καὶ τὰ ἀμφίβια ἀπὸ πρωτογενῆ ψάρια.

Ἡ γενεαλογία αὕτη στηρίζεται ἐπὶ τῆς συγκρίσεως τῆς ἀνατομικῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν ἀνατομικὴν κατασκευὴν ἄλλων σπονδυλωτῶν ζῴων, καὶ πιστοποιεῖται ἀπὸ τὰς περιέργους φάσεις, διὰ τῶν ὁποίων διέρχεται τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν ἐνδομήτριον ζωήν. Διότι ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἔμβρυον, ἀρχίζει, ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ εἶναι ψάρι, μὲ βραγχιακὰ τόξα καὶ βραγχιακὰς σχισμὰς καὶ καρδίαν καὶ νεφροὺς ὁμοιάζοντα πρὸς τῶν ψαριῶν, διέρχεται ἀπὸ φάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐνθυμίζουν τὸ ἀμφίβιον καὶ τὸ ἑρπετόν, καὶ ἔπειτα τοὺς ὀργανισμοὺς κατωτέρων θηλαστικῶν ζῴων.

Δι' ὡρισμένον χρονικὸν διάστημα ἔχει οὐράν. Δὲν ἀρχίζει ὅπως ὁ ἄνθρωπος, ἀκόμη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀτομικήν του ἀνάπτυξιν, ἀλλὰ παλαίει τρόπον τινὰ διὰ νὰ γίνῃ ἄνθρωπος. Εἰς πολὺ μικρὰ πράγματα ἄχρηστα εἰς αὐτόν, ὅπως εἶναι αἱ τρίχες καὶ ἡ διεύθυνσις τῶν τριχῶν ἐπὶ τῶν ἄκρων του, ὑπενθυμίζει τὸν πίθηκον.

Ἐπὶ ἑκατομμύρια καὶ ἑκατομμύρια γενεῶν ὁ ἄνθρωπος διεμορφώθη εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀποκτήσῃ τὰς δυνάμεις καὶ τὰς ἐλπίδας, τὰς ὁποίας ἔχει σήμερον. Ἔφθασεν εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἄσημον ἀρχὴν τοῦ κατωτέρου ὄντος, τὸ ὁποῖον ἐκινεῖτο μέσα εἰς τὰ νερά,

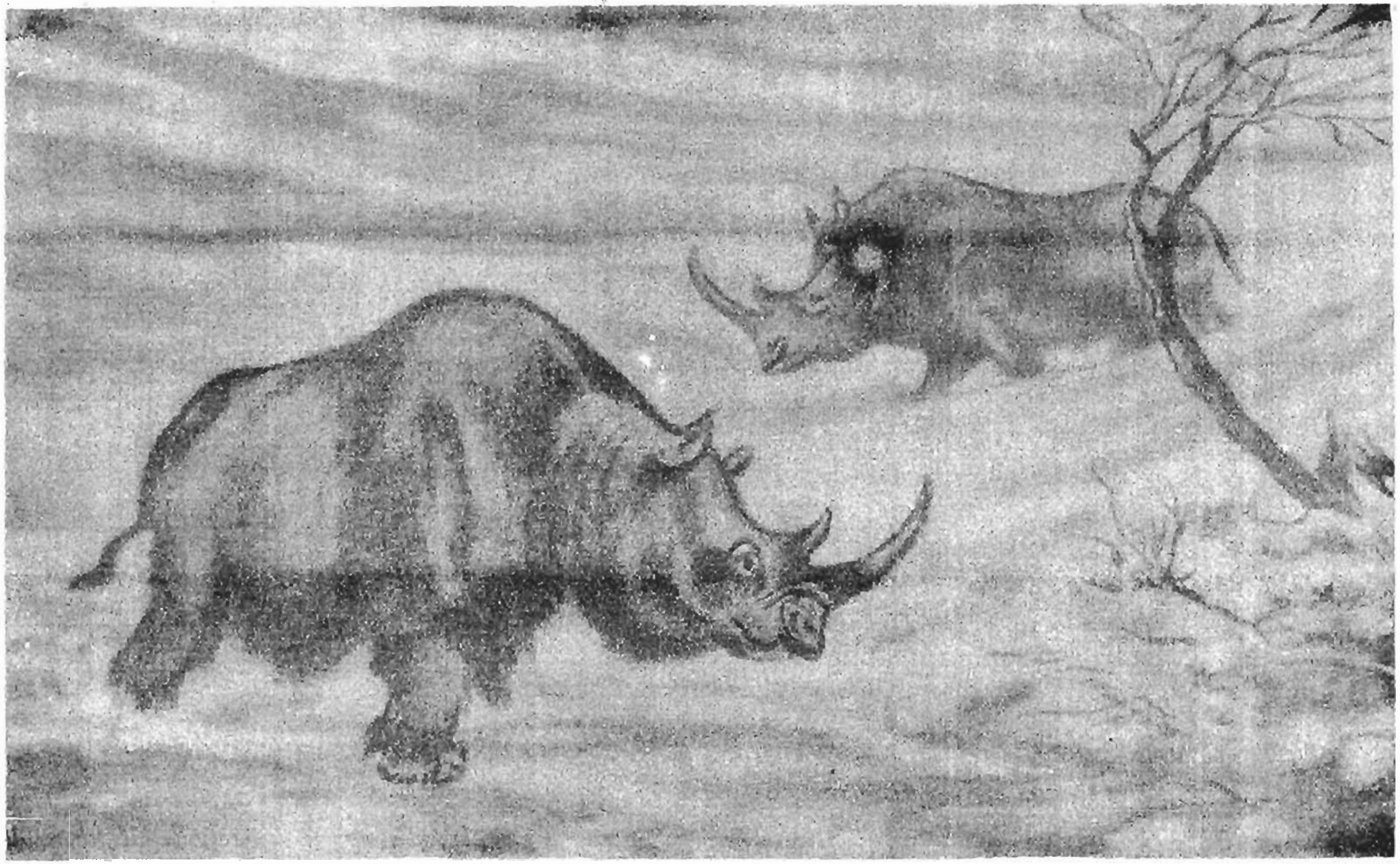
καὶ ἀντιμετωπίζει τώρα μὲ αὔξουσαν συνείδησιν καὶ θέλησιν τὰ ἀνυπολόγιστα πεπρωμένα τῆς φυλῆς του.

Προκειμένου περὶ πολλῶν ἐκ τῶν μεγάλων θηλαστικῶν εἶναι δυνατὸν νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν καταγωγὴν τῶν ὑπαρχόντων εἰδῶν σχεδὸν βῆμα πρὸς βῆμα ἀπὸ κἄποιον πρόγονον τῆς ἠωκαίνου περιόδου. Αὐτὸ ἰσχύει διὰ τοὺς ἐλέφαντας π. χ., τὰς καμήλους καὶ τοὺς ἵππους. Ἐν σχέσει ὅμως μὲ τὸν ἄνθρωπον ὀφείλομεν νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι τὰ ἀπολιθωμένα λείψανα τῶν ἀνθρωπίνων προπατόρων του εἶναι σπάνια καὶ ἀτελῆ καὶ ὅτι εἰς τὴν συνέχειαν τῆς ἐξελίξεως ὑπάρχουν πολλὰ κενά, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ συμπληρωθοῦν.

Τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ μέγας Ἄγγλος φυσιοδίφης Κάρολος Δαρβῖνος ἐτράβηξε τὴν προσοχὴν τοῦ κόσμου εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο μὲ τὸ ἔργον του «Ἡ Καταγωγὴ τοῦ Ἀνθρώπου» (The Descent of Man), τὰ γνωστὰ προϊστορικὰ λείψανα ἀνθρώπων ἦσαν σπάνια καὶ πολὺ ὀλίγον ἠμποροῦσαν νὰ βοηθήσουν εἰς τὴν ἔρευναν. Μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἀνθρωποειδῶν πιθήκων ἐφαίνετο ἓν μέγα κενὸν καὶ ἡ ἔλλειψις διαμέσων κρίκων ἦτο τὸ κοινότατον κατὰ τῆς θεωρίας τοῦ Δαρβίνου ἐπιχείρημα. Μόλις τελευταῖα εὑρέθησαν λείψανα πλασμάτων, τὰ ὁποῖα φαίνονται νὰ γεφυρώνουν τὸ χάσμα αὐτό. Τὰ καταπληκτικώτερον ἀπὸ αὐτὰ εἶναι τὸ κρανίον τοῦ Taungs, τὸ ὁποῖον ἀνεκαλύφθη τῷ 1924 καὶ περιεγράφη ἀπὸ τὸν καθηγητὴν Dart τοῦ Γιοχάννεσμπουργ. Εἶναι δὲ τοῦτο κρανίον πλάσματος, τὸ ὁποῖον ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις εὑρίσκετο εἰς τὸ μέσον μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ πιθήκου. Τὰ δόντια του, ἡ χωρητικότης τοῦ κρανίου, ἡ στάσις τῆς κεφαλῆς καὶ ἡ κλίσις τοῦ μετώπου εἶναι βέβαια περισσότερον ἀνθρώπινα ἀπὸ τὰ σχετικὰ χαρακτηριστικὰ οἱουδήποτε πιθήκου ἀλλὰ καὶ περισσότερον πιθηκοειδῆ ἀπὸ κάθε ἄλλου γνωστοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος.

Γίνεται συχνὰ λόγος ὅτι ὁ Δαρβῖνος ἐδίδασκεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατάγεται ἀπὸ κἄποιον ἀνθρωποειδῆ πίθηκον, ὅπως εἶναι ὁ χιμπατζῆς, ὁ ὀραγκουτάγκος ἢ ὁ γορίλλας. Αὐτὸ ὅμως εἶναι τόσον παράλογον, ὡσὰν ἕνας ἀπὸ μᾶς νὰ ἔλεγεν «ἐγὼ κατάγομαι ἀπὸ κἄποιον Ὀττεντότον ἢ Ἐσκιμῷον». Ἄλλοι, ἐν συνειδήσει τοῦ παρολογισμοῦ τούτου, λέγουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατάγεται ἀπὸ τὸν κοινὸν πρόγονον τοῦ χιμπατζῆ, τοῦ ὀραγκουτάγκου καὶ τοῦ γορίλλα. Μερικοὶ «ἀνθρωπολόγοι» προέβησαν μάλιστα εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐνδέχεται νὰ ἔχῃ διπλῆν ἢ τριπλῆν τὴν ἀρχήν. Καὶ ὁ μὲν Νέγρος νὰ κατάγεται ἀπὸ τὸν προπάτορα, ποὺ νὰ ὁμοιάζῃ πρὸς γορίλλαν, ὁ Κινέζος ἀπὸ ἕνα πρωτογενῆ ὀραγκουτάγκον, ὁ ἄνθρωπος τῆς «Λευκῆς φυλῆς» ἀπὸ πρόγονον ποὺ νὰ ὁμοιάζῃ πρὸς χιμπατζῆν καὶ οὕτω καθεξῆς. Αἱ ἰδέαι αὐταὶ εἶναι ἀνόητοι καὶ τὰς ἀναφέρομεν μόνον διὰ νὰ τονίσωμεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν.

Ἰσχυρίζοντο ἄλλοτε, ὅτι ὁ προπάτωρ τοῦ ἀνθρώπου ἦτο «πιθανῶς δενδρόβιος», ἡ ἐπικρατοῦσα ὅμως σήμερον γνώμη μεταξὺ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι δικαιοῦνται νὰ ἔχουν ἔγκυρον γνώμην, εἶναι ὅτι ἔζη

28.–Τριχωτὸς ρινόκερος τῆς περιόδου τῶν παγετώνων. Ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τοῦ τότε ἀνθρώπου.

ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, καὶ ὅτι ἀντιστρόφως οἱ πίθηκοι ἔγιναν σὺν τῷ χρόνῳ δενδρόβιοι.

Ἐὰν βάλωμεν τὸν σκελετὸν ἑνὸς ἀνθρώπου πλάϊ εἰς τὸν σκελετὸν ἑνὸς γορίλλα, ἡ γενικὴ ὁμοιότης των εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε πολὺ εὐκόλως καταλήγει κανεὶς εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ πρῶτος προῆλθεν ἀπὸ τὸν δεύτερον δι' αὐξήσεως τοῦ ἐγκεφάλου καὶ γενικοῦ ἐξευγενισμοῦ. Ἐὰν ὅμως ἐξετάσωμεν προσεκτικά, θὰ ἀνακαλύψωμεν μίαν ἢ δύο οὐσιώδεις διαφοράς, αἱ ὁποῖαι κάμνουν νὰ μεγαλώσῃ τὸ χάσμα. Ἰδιαιτέρα προσοχὴ ἐδόθη τελευταῖα εἰς τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ ἄνθρωπος στηρίζεται εἰς τὰ πόδια, ὅταν βαδίζῃ. Πατεῖ εἰς τὰ δάκτυλα καὶ τὸ πέλμα τοῦ ποδιοῦ, ὁ δὲ μεγάλος δάκτυλος εἶναι ὁ κυριώτερος αὐτοῦ μοχλὸς κατὰ τὸ βάδισμα.

Ἀπὸ τοὺς πιθήκους καὶ ἡμιπιθήκους, τὸ μόνον γένος, ποὺ ἔχει τοὺς μεγάλους δακτύλους τῶν ποδῶν ἀνεπτυγμένους κατὰ τρόπον ποὺ νὰ ὁμοιάζῃ ὁπωσδήποτε πρὸς τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι μερικὰ εἴδη λεμουρίων. Ὁ κυνοκέφαλος (baboon) βαδίζει εἰς τὸ πέλμα καὶ εἰς ὅλα τὰ δάκτυλα τοῦ ποδιοῦ, στηρίζων κυρίως τὸ βάρος τοῦ σώματος, καθὼς προχωρεῖ, ἐπὶ τοῦ μέσου δακτύλου, περίπου ὅπως κάμνει ἡ ἄρκτος. Καὶ τὰ τρία δὲ εἴδη τῶν μεγάλων πιθήκων βαδίζουν ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ μέρους τοῦ ποδιοῦ κατὰ τρόπον ἀντίθετον πρὸς τοῦ ἀνθρώπου.

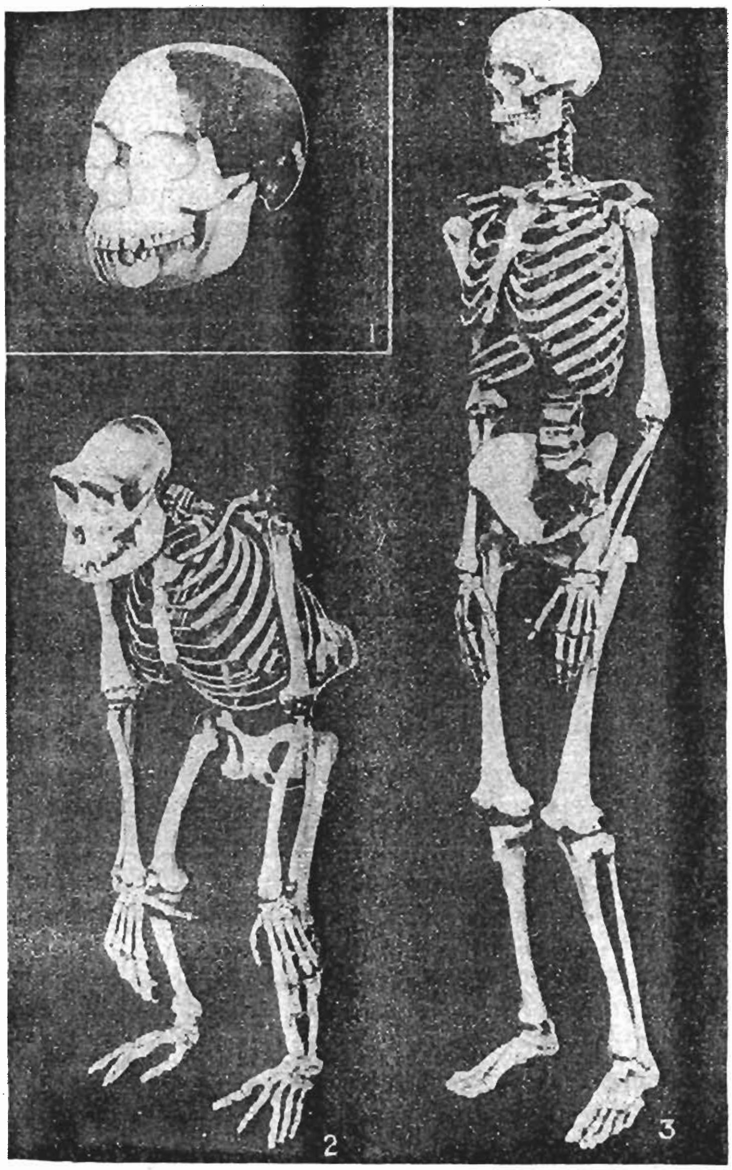
Οἱ μεγάλοι πίθηκοι ζοῦν εἰς τὰ δάση, βαδίζουν δὲ μόνον, ὅταν τύχῃ. Δὲν ἔχουν τὴν εὐκινησίαν τῶν μικρῶν πιθήκων μέσα εἰς τὰ δένδρα, ἀλλὰ πάντως ἀποφεύγουν νὰ εὑρίσκωνται ἐπάνω εἰς τὸ ἔδαφος. Ἔχουν ἰδικάς των ἰδιαιτέρας μεθόδους ἀναρριχήσεως. Κρέμονται κρατούμενοι μὲ τοὺς βραχίονάς των πολὺ περισσότερον παρὰ οἱ μικροὶ πίθηκοι καὶ δὲν μετακινοῦνται μὲ πηδήματα ὅπως οἱ τελευταῖοι. Δὲν ἔχουν οὐρὰς διὰ νὰ τοὺς βοηθοῦν, καὶ δι' αὐτὸ ἀνέπτυξαν ἰδικόν των τρόπον ἀναρριχήσεως.

Ὁ ἄνθρωπος ὅμως βαδίζει τόσον καλὰ καὶ τρέχει μὲ τόσην ταχύτητα, ὥστε τοῦτο νὰ ὑποβάλῃ τὴν ἰδέαν, ὅτι οἱ πρόγονοί του ἐπὶ μακρότατον χρόνον ἐκινοῦντο ἐπάνω εἰς τὸ ἔδαφος. Ἀντιθέτως ἡ ἀναρρίχησις εἶναι τώρα δι' αὐτὸν πρᾶγμα δύσκολον καὶ τὸ κάμνει μὲ προφύλαξιν καὶ δισταγμόν.

Ὅσον τὰ δεδομένα ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνωμεν, ὁ προκάτοχος τῶν ἀνθρώπων καὶ ὑπανθρώπων, τοὺς ὁποίους πρόκειται νὰ περιγράψωμεν, ἦτο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ καινοζωικοῦ αἰῶνος πίθηκος δρομεύς, ἔζουσε κυρίως ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἐκρύπτετο ἀνάμεσα εἰς βράχους, ὅπως π. χ. κάμνουν οἱ πίθηκοι τοῦ Γιβραλτάρ, παρὰ εἰς δένδρα. Ἠμποροῦσε ὅμως νὰ ἀναρριχᾶται μὲ ἀρκετὴν εὐκολίαν καὶ νὰ κρατῇ ἀντικείμενα μεταξὺ τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ δευτέρου δακτύλου τῶν ποδιῶν, διότι ἂν καὶ ἐξοικειωμένος εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἐδάφους, προήρχετο ἀπὸ παλαιοτέρους δενδροβίους προπάτορας τοῦ μεσοζωικοῦ αἰῶνος.

Ἐπὶ πλέον πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠμπορεῖ ἐκ

φύσεως νὰ κολυμβήσῃ, ἀλλὰ πρέπει νὰ μάθῃ νὰ κολυμβᾷ, αὐτὸ δὲ φαίνεται νὰ σημαίνῃ, ὅτι ἀπὸ πολὺν καιρὸν εἶχεν ἐγκαταλείψει τὴν ζωὴν τῶν ποταμῶν καὶ τῶν λιμνῶν καὶ τῆς θαλάσσης. Καὶ τώρα

29. — **Σκελετὸς ἀνθρώπου** (3) ἐν συγκρίσει πρὸς σκελετὸν χιμπατζῆ (2). Τὸ εὑρεθὲν ἐν Πιλτντάουν τοῦ Σάσσεξ κρανίον (1) συναρμοσθέν, ἀποδιδόμενον δὲ εἰς τὸν Ἠωάνθρωπον.

εἶναι πολὺ εὐνόητον ὅτι ἕνα τέτοιο πλάσμα σπανίως ἐπέθαινε μέσο εἰς τὸ νερὸ ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, ὥστε τὰ ὀστᾶ του νὰ μείνουν διὰ νὰ ἀπολιθωθοῦν.

Πρέπει νὰ ἔχωμεν πάντοτε ὑπ' ὄψιν, ὅτι μεταξὺ τῶν πολλῶν ἄλλων ἀτελειῶν τὰ γεωλογικὰ ἀρχεῖα περιέχουν κατ' ἀνάγκην ἀφθόνους μαρτυρίας μόνον περὶ πλασμάτων ποὺ ἐζοῦσαν μέσα εἰς νερὰ ἢ μέσα εἰς ἕλη ἢ περὶ πλασμάτων, τὰ ὁποῖα εὐκόλως καὶ συχνὰ ἐπνίγοντο. Οἱ ἴδιοι λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους τὰ ἴχνη τῶν προπατόρων τῶν θηλαστικῶν εἶναι σπάνια εἰς τὰ πετρώματα τοῦ μεσοζωικοῦ αἰῶνος καὶ σχετικῶς δύσκολα νὰ εὑρεθοῦν, κάμνουν πιθανῶς νὰ συμβαίνῃ τὸ ἴδιον καὶ μὲ τὰς μαρτυρίας περὶ τῶν ὑποτιθεμένων προπατόρων τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν καινοζωικὸν αἰῶνα.

Αἱ γνώσεις, τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ τῶν παλαιοτάτων ἀνθρώπων, π. χ., προέρχονται σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ ὀλίγα σπήλαια, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποιοῦσαν ὡς καταφύγια οἱ ἄνθρωποι καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ἄφησαν τὰ ἴχνη των. Μέχρι τῶν σκληρῶν χρόνων τῆς πλει-

30.—**Σύγκρισις μεταξὺ ἀνθρωπίνων καὶ πιθηκοειδῶν κρανίων.** Ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ τὰ κρανία γορίλλα—Ροδεσιανοῦ ἀνθρώπου—Νεαντερθαλικοῦ καὶ—Καφιρίου.

στοκαίνου διαπλάσεως οἱ ἄνθρωποι ἐζοῦσαν εἰς τὸ ὕπαιθρον ἢ εἰς τὰ δάση, τὰ δὲ πτώματά των ἢ κατεβροχθίζοντο ἢ ἀποσυνετίθεντο ἐξ ὁλοκλήρου.

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ εἶναι πιθανὸν ὅτι οἱ προπάτορες τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως οἱ μεγάλοι σημερινοὶ πίθηκοι, οὐδέποτε ἀπετέλεσαν πολυάριθμον φυλήν. Δὲν ὡμοίαζαν π. χ. τοὺς ἀγρίους ἵππους καὶ ἐλάφους, οἱ ὁποῖοι ἠμποροῦσαν νὰ περιφέρωνται κατὰ μεγάλας ἀγέλας καὶ ἀντεπροσωπεύοντο ὑπὸ ἑκατοντάδων χιλιάδων, ἐὰν ὄχι ἑκατομμυρίων, ἀτόμων εἰς κάθε γενεάν.

Πολλὰ ἀπὸ τὸ χορτοφάγα αὐτὰ ζῷα ἀναμφίβολον εἶναι ὅτι θὰ ἐπνίγοντο ἢ θὰ ἐσύροντο μέσα εἰς τὸ νερὸ ὑπὸ κροκοδείλων ἢ θὰ ἐσκοτώνοντο εἰς τὴν λάσπην, ὅπου ἐπήγαιναν διὰ νὰ ποτισθοῦν. Κατὰ συνέπειαν ἦτο εὔκολον νὰ ἀπολιθωθοῦν. Οἱ μεγάλοι πίθηκοι ἀπ' ἐναντίας ζοῦν μόνοι ἢ κατὰ ζεύγη μὲ ἕνα ἢ δύο μικρά. Ἀναζητοῦν τὴν τροφήν των ἐντὸς μεγάλης ἀκτῖνος καὶ ἐκδιώκουν ἀπὸ ἐκεῖ κάθε ἄλλον ὁμόφυλον ἀνταγωνιστήν. Εἶναι ζῷα ποὺ ζοῦν μόνα καὶ

τὸ καθὲν χρειάζεται ξεχωριστὴν περιφέρειαν. Ἔχουν ἀνάγκην πολὺ εἰδικῆς τροφῆς.

Εἶναι ἀμφίβολον, ἐὰν οἱ γορίλλαι εἶναι περισσότεροι ἀπὸ ὀλίγας χιλιάδας εἰς τὸν κόσμον καὶ ἴσως νὰ μὴ ὑπερβαίνουν τὰς ὀλίγας ἑκατοντάδας. Εἶναι δυνατὸν νὰ περάσουν ὁλόκληροι γενεαὶ ἀπὸ αὐτούς, χωρὶς οὔτε ἓν καὶ μόνον ἄτομον νὰ ἀπολιθωθῇ. Ὑπάρχουν πολλοὶ λόγοι, διὰ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ πρόγονος τοῦ ἀνθρώπου ἦτο μονήρης πίθηκος παρομοίου τύπου. Περιεφέρετο μόνος ἢ κατὰ μικρὰς οἰκογενείας εἰς μεγάλας ἐκτάσεις. Δωδεκάδες συγγενῶν εἰδῶν πολὺ πιθανὸν νὰ ἐξηφανίσθησαν ἐντελῶς χωρὶς νὰ ἀφήσουν ὀπίσω τους σχεδὸν κανὲν ἴχνος καὶ συνεπῶς αἱ ἐλπίδες, ὅτι οἱ παλαιοντολόγοι θὰ ἀνακαλύψουν τὸ ἴχνος αὐτὸ εἶναι πάρα πολὺ μικραί.

Πρέπει ἐπίσης νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ ἀρχεῖα τῶν πετρωμάτων εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑποστοῦν λεπτομερεστέραν ἀκόμη ἐξέτασιν. Ἡ μελέτη αὐτῶν ἀπησχόλησεν ὀλίγας μόνον γενεὰς καὶ ὀλίγους ἀνθρώπους ἀπὸ κάθε γενεάν. Κυρίως μόνον ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἐξηρευνήθη σχετικῶς. Ἴσως νὰ ὑπάρχουν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα χιλιάδες κοιτασμάτων, τὰ ὁποῖα περιέχουν λείψανα καὶ ἴχνη τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν προγόνων του καὶ τὰ ὁποῖα ἀκόμη εἶναι ἐντελῶς ἀνέπαφα. Εἰς τὴν Ἀσίαν, εἰς τὰς Ἰνδίας ἢ εἰς τὴν Ἀφρικὴν πιθανώτατα κρύπτονται αἱ μᾶλλον διαφωτιστικαὶ μαρτυρίαι. Εἰς τὴν Ἀμερικὴν ὑπάρχει ὀλιγωτέρα πιθανότης, ὅτι θὰ εὑρεθοῦν λείψανα τῶν παλαιοτάτων προγόνων τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει ὅ,τι γνωρίζομεν σήμερον περὶ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ἴσως νὰ εἶναι μιὰ πολὺ μικρὰ λεπτομέρεια ἀπὸ ὅ,τι θὰ μάθωμεν εἰς τὸ μέλλον.

Οἱ μεγάλοι καὶ μικροὶ πίθηκοι φαίνεται ὅτι εἶχαν ὑποστῆ ἤδη διαφορισμὸν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ καινοζωικοῦ αἰῶνος, ὑπάρχουν δὲ πολλοὶ μεγάλοι πίθηκοι καὶ ὀλιγοκαινικοὶ καὶ μειοκαινικοί, τῶν ὁποίων αἱ σχέσεις πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς ὑπανθρώπους αὐτῶν συντρόφους, τοὺς ὁποίους πρόκειται ἤδη νὰ περιγράψωμεν, δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐξακριβωθῆ.

Ἀνάμεσα εἰς αὐτοὺς θὰ ἀναφέρωμεν τὸν δρυοπίθηκον τῆς μειοκαίνου περιόδου, ὁ ὁποῖος ἔχει σιαγόνα ποὺ ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὴν σιαγόνα τοῦ ἀνθρώπου.

Εἰς τοὺς λόφους τοῦ Siwalik τῶν βορείων Ἰνδιῶν εὑρέθησαν πολὺ ἐνδιαφέροντα λείψανα εἰδῶν πιθήκων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ σιβαπίθηκος (Sivapithecus) καὶ ὁ παλαιοπίθηκος δεικνύουν μερικὰ ἀνθρωπόμορφα χαρακτηριστικά. Ὁ προπλειοπίθηκος, ὁ ὁποῖος εὑρέθη εἰς τὴν ὀλιγόκαινον διάπλασιν εἰς Αἴγυπτον (Φαγιούμ), θὰ ἦτο ἀσφαλῶς πολὺ ἐνδιαφέρον πλάσμα. Ἦτο μικρὸς ἀρρενωπὸς πίθηκος ἴσος εἰς μέγεθος πρὸς μικρὸν γάτον καὶ ἐνδέχεται νὰ ἦτο κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν πρόγονος τῶν σημερινῶν ἀνθρωποειδῶν πιθήκων. Εἶχεν ἐπίσης στενὴν συγγένειαν πρὸς τοὺς προπάτορας τοῦ ἀνθρώπου.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὅλα αὐτὰ τὰ ζῷα, αὐτοὶ οἱ σχεδὸν ἄν-

θρωποι, ἔκαμνον χρῆσιν ἐργαλείων. Ὁ Δαρβῖνος παριστάνει τοὺς κυνοκεφάλους πιθήκους νὰ σπάνουν καρύδια μὲ πέτρας, νὰ μεταχειρίζωνται πασσάλους ὡς μοχλοὺς διὰ νὰ ἀνασηκώνουν βαρείας πέτρας καὶ νὰ καταφέρουν κτυπήματα μὲ ράβδους καὶ πέτρας εἰς τοὺς ἐχθρούς των. Ὁ χιμπατζῆς κατασκευάζει διὰ τὸν ἑαυτόν του ἓν εἶδος καλύβης μὲ πλεγμένους κλάδους δένδρων. Λίθοι κατὰ τὸ φαινόμενον πελεκημένοι πρὸς χρῆσιν εὑρέθησαν εἰς στρώματα τῆς ὀλιγοκαίνου διαπλάσεως ἐν Boncelles τοῦ Βελγίου. Πιθανὸν ἡ τάσις πρὸς χρῆσιν ἐργαλείων εἶχεν ἤδη ἐκδηλωθῆ εἰς τοὺς μεσοζωικοὺς προγόνους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους φαίνεται ὅτι καταγόμεθα.

2. Τὰ πρῶτα ἴχνη ἀνθρωπομόρφων πλασμάτων.

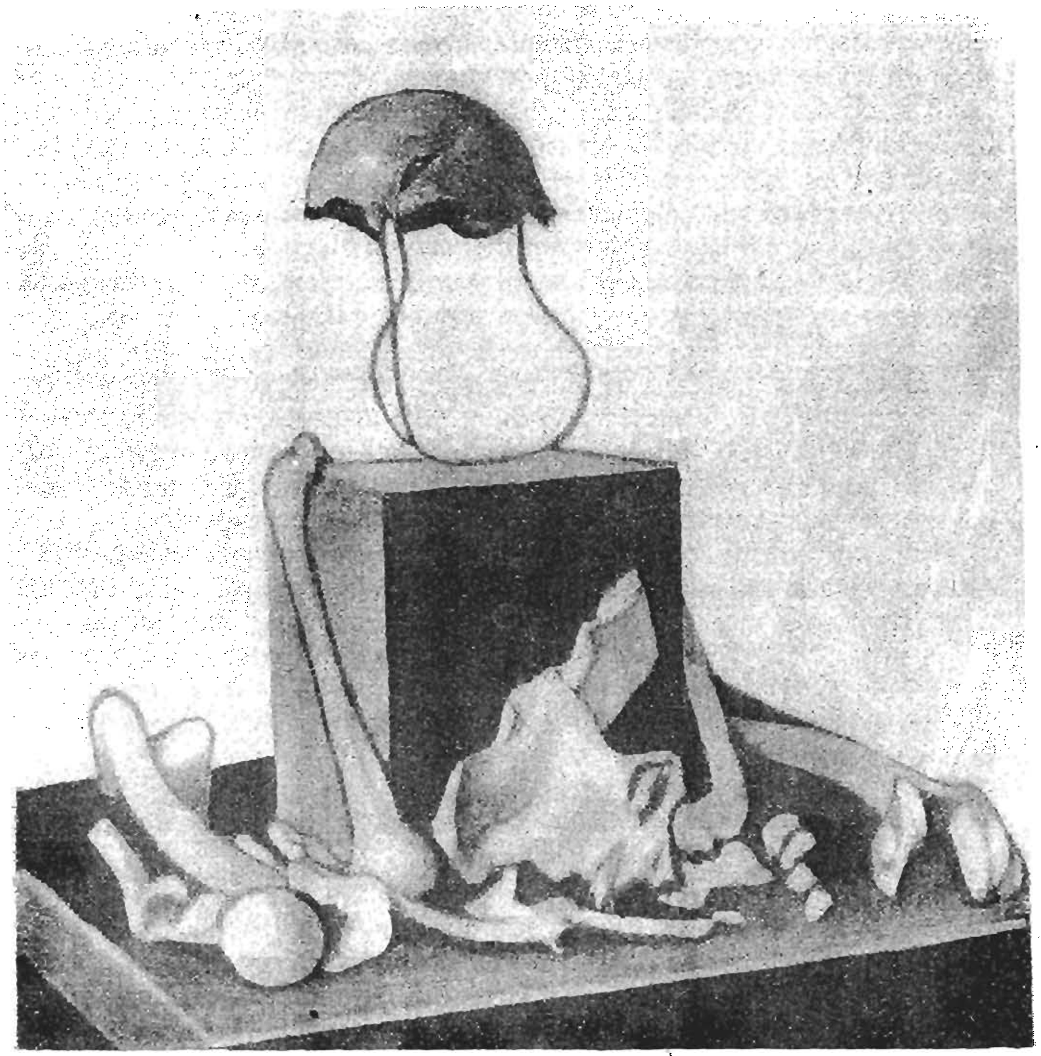

31.—Πιθανὴ ἐμφάνισις τοῦ νεαροῦ Ἀφρικανικοῦ αὐστραλιοπιθήκου. Ὁ πιθηκάνθρωπος τοῦ Taungs ὡς τὸν ἐφαντάσθη ὁ καθηγητὴς Γ. Ἔλιοτ Σμίθ, σχεδιασμένος ὑπὸ Α. Φορεστιέρ.

Μεταξὺ τῶν πρώτων μαρτυριῶν περὶ τῆς ὑπάρξεως πλάσματος ποὺ νὰ ὁμοιάζῃ περισσότερον μὲ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ κάθε μεγάλον πίθηκον τῆς ἐποχῆς μας, εἶναι πολυάριθμα κομμάτια πυρίτου καὶ κοινῆς πέτρας πολὺ χονδροειδῶς πελεκημένα εἰς σχῆμα ποὺ νὰ ἠμπορῇ κανεὶς νὰ τὰ κρατῇ μὲ τὸ χέρι. Αὐτὰ ἴσως νὰ ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς πελέκεις. Τὰ πρῶτα αὐτὰ ἐργαλεῖα («ἠώλιθοι») εἶναι πολλὰς φορὰς τόσον ἄξεστα καὶ ἁπλᾶ, ὥστε διὰ πολὺν καιρὸν δὲν ἠμπόρεσαν νὰ καθορίσουν, ἂν ἔπρεπε νὰ θεωροῦνται ὡς φυσικὰ ἢ τεχνητὰ προϊόντα.

Ἡ ἐποχὴ τῶν παλαιοτέρων ἀπὸ τοὺς ἠωλίθους αὐτοὺς θὰ ἦτο, κατὰ τοὺς γεωλόγους, ἡ ἐποχὴ τῆς πλειοκαίνου διαπλάσεως, δηλαδὴ ἡ πρὸ τῶν παγετώνων μεσοπαγετώδης ἐποχή. Τοὺς εὑρίσκομεν ἐπίσης καθ' ὅλην τὴν πρώτην μεσοπαγετώδη ἐποχήν. Δὲν εὑρέθησαν εἰς Εὐρώπην ἢ εἰς Ἀμερικὴν ὀστᾶ ἢ λείψανα τῶν ἀνθρωπίνων αὐτῶν ὄντων, τὰ ὁποῖα ἔζησαν πρὶν ἀπὸ 500 χιλιάδας χρόνια καὶ τὰ ὁποῖα κατεσκεύασαν καὶ ἐχρησιμοποίησαν τὰ ἐν

λόγῳ ἐργαλεῖα. Ἐξαίρεσιν ἀμφιβόλου σημασίας ἀποτελεῖ ἕνα δόντι (τραπεζίτης) τὸ ὁποῖον εὑρέθη μέσα εἰς χαλίκια τῆς ἄνω πλειοκαίνου ἐποχῆς εἰς τὴν πολιτείαν Νεμπράσκα τῶν Ἡνωμ. Πολιτειῶν. Τὸ δόντι αὐτὸ ὑποθέτουν μερικοὶ ὅτι ἀνῆκεν εἰς πλάσμα, εἰς τὸ

32.—**Ὁ ἄνθρωπος τοῦ Νεαντερθάλ.** Τὸ τμῆμα τοῦ κρανίου καὶ τὰ ἄλλα ὀστᾶ, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν εἰς τὸ Νεαντερθάλ, φυλαττόμενα εἰς τὸ ἐπαρχιακὸν Μουσεῖον τῆς Bonn.

ὁποῖον ἐδόθη τὸ ὄνομα ἑ σ π ε ρ ο π ί θ η κ ο ς. Εἶναι μόλα ταῦτα πολὺ κατεστραμμένον καὶ ἴσως νὰ μὴν ἀνήκῃ εἰς ἀνθρωποειδὲς πλάσμα.

Εἰς τὸ Trinil ὅμως τῆς νήσου Ἰάβας, εἰς στρώματα τὰ ὁποῖα λέγεται ὅτι ἀντιστοιχοῦν ἢ εἰς τὴν μεταγενεστέραν πλειόκαινον ἐπο-

χὴν ἢ εἰς τὸν ἀμερικανικὸν ἢ εὐρωπαϊκὸν αἰῶνα τῶν παγετώνων, εὑρέθησαν διεσπαρμένα κόκκαλα πλάσματος ποὺ ἠμπορεῖ νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὰ πλάσματα, τὰ ὁποῖα κατεσκεύασαν τὰ πρῶτα αὐτὰ ἐργαλεῖα.

Τὸ κόκκαλα αὐτὰ ἦσαν θόλος κρανίου, μερικὰ δόντια καὶ κόκκαλον τοῦ μηροῦ. Τὸ κρανίον δεικνύει κοίτην τοῦ ἐγκεφάλου μέσης χωρητικότητος μεταξὺ τοῦ κρανίου τοῦ χιμπατζῆ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, τὸ κόκκαλον ὅμως τοῦ μηροῦ ἀνήκει εἰς πλάσμα προσηρμοσμένον ὅπως ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ νὰ στέκεται ὄρθιον καὶ νὰ τρέχῃ ἐλεύθερα, κατὰ συνέπειαν νὰ κάμνῃ χρῆσιν τῶν χειρῶν του. Τὸ πλάσμα αὐτὸ δὲν θὰ ἦτο ἄνθρωπος ἀλλ᾽οὔτε καὶ δενδρόβιος πίθηκος ὅμοιος μὲ τὸν χιμπατζῆν. Ἦτο πίθηκος ποὺ ἐβάδιζεν ὄρθιος. Ὠνομάσθη δὲ ὑπὸ τῶν φοσιοδιφῶν π ι θ η κ ά ν θ ρ ω π ο ς ὁ ὄ ρ θ ι ο ς.

Δὲν ἔχομεν καθόλου κόκκαλα τῶν πλασμάτων, τὰ ὁποῖα κατεσκεύασαν καὶ ἐχειρίζοντο τοὺς εὐρωπαϊκοὺς ἠωλίθους καὶ μόνον ὑποθέσεις ἠμποροῦμεν νὰ κάμωμεν περὶ τῆς ἐμφανίσεώς των.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ πρῶτοι αὐτοὶ ἄνθρωποι ἢ ὑπάνθρωποι ἢ ψευδάνθρωποι τῶν ἠωλίθων διέτρεχον τὴν Εὐρώπην πρὸ 400.000 ἢ 500.000 ἐτῶν, ὑπῆρχαν ἐπίσης εἰς τὴν ἤπειρον αὐτὴν καὶ μαμμοὺθ καὶ ρινόκεροι καὶ ἕνα εἶδος πελωρίου ἱπποποτάμου καὶ γιγαντιαῖοι κάστορες καὶ βόνασοι καὶ ἄγριοι βόες.

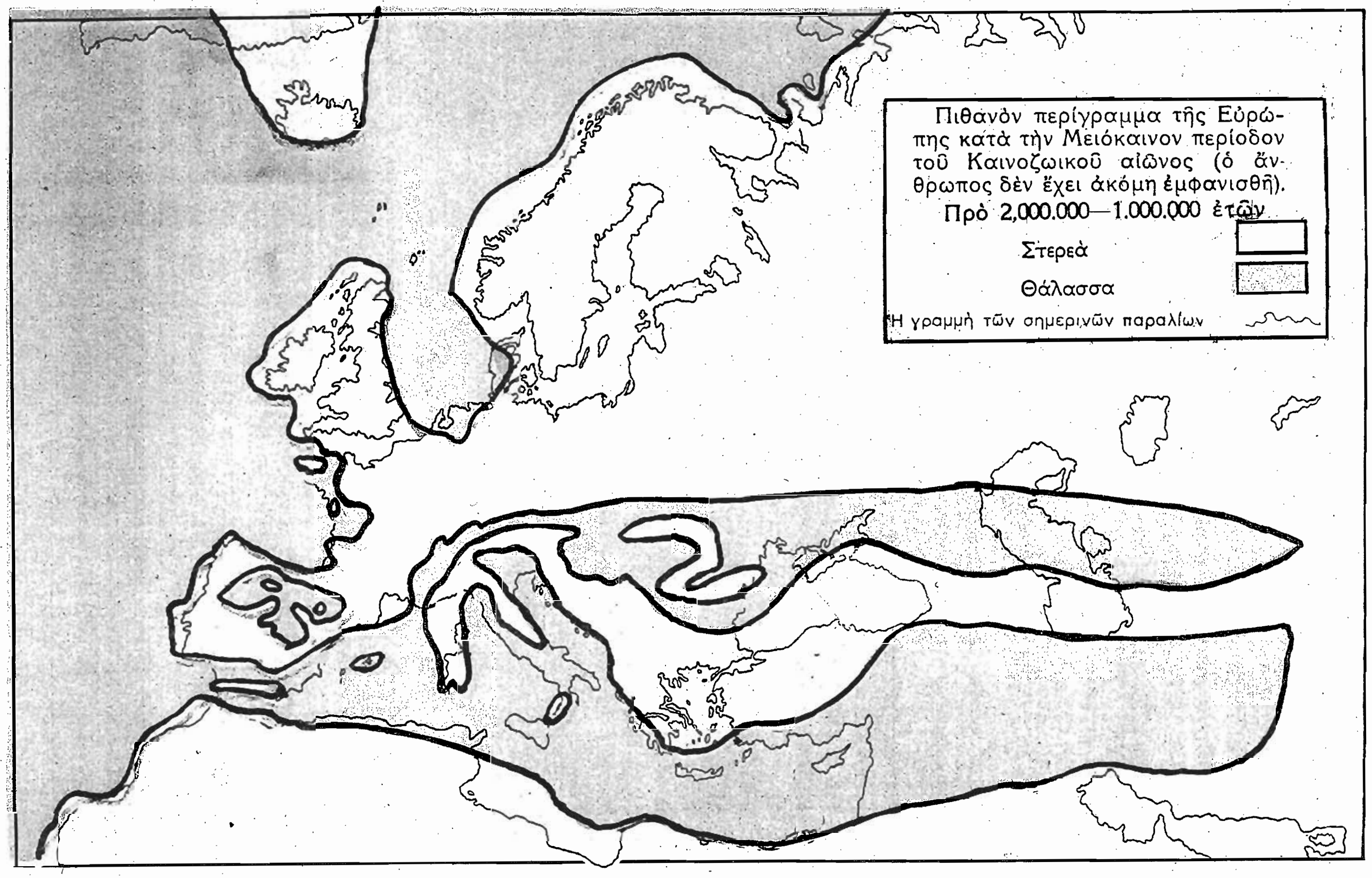
Ὑπῆρχον ἐπίσης ἄγριοι ἵπποι καὶ μαχαιρόδοντες ἐν ἀφθονίᾳ. Λεόντων ὅμως καὶ γνησίων τίγρεων δὲν εὑρίσκονται ἴχνη εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὑπῆρχαν ὅμως ἄρκτοι, ἐνυδρίδες, λύκοι καὶ ἓν εἶδος ἀγριοχοίρου. Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον ὁ πρῶτος ὑπάνθρωπος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης νὰ ἔπαιζεν τὸν ρόλον τοῦ τσακαλιοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν τίγριν, ἀποτελειώνων τὴν λεῖαν τὴν ὁποίαν ἐκείνη εἶχε χορτάσει.

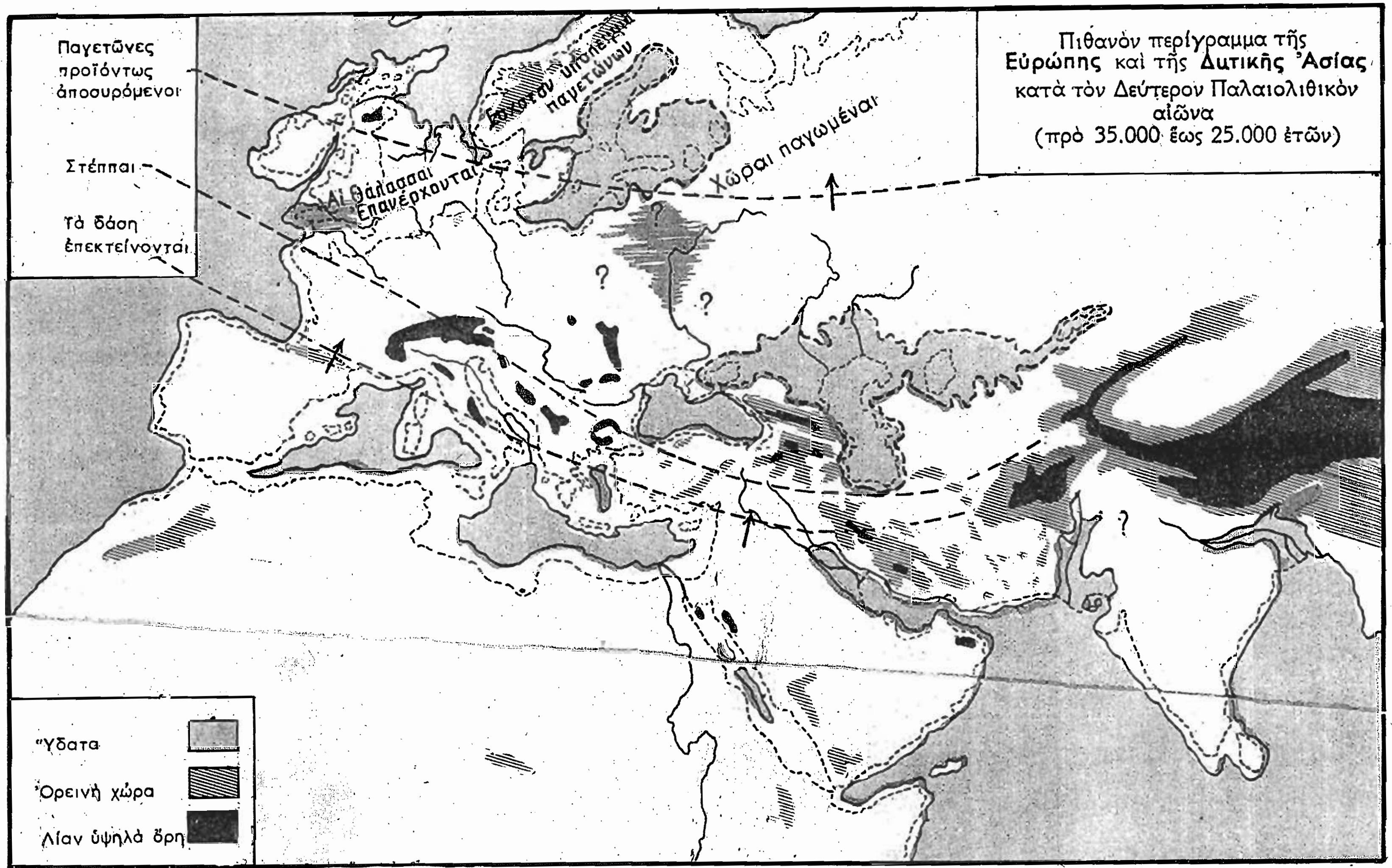
3. Ὁ ὑπάνθρωπος τῆς Ἀϊδελβέργης.

(Homo Heidelbergensis)

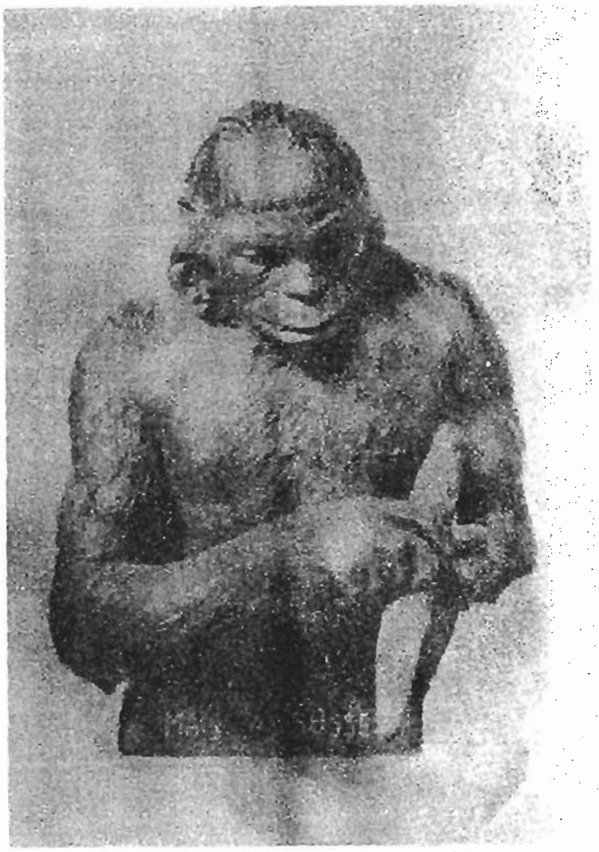
Μ ε τ ὰ τ ὸ ν π ι θ η κ ά ν θ ρ ω π ο ν τ ῆ ς Ἰάβας, τὸ πρῶτον αὐτὸ δεῖγμα τοὐλάχιστον ὑπανθρωπίνου πλάσματος εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς γεωλογίας, περνοῦν ἑκατοντάδες χιλιάδων ἐτῶν χωρὶς νὰ συναντήσωμεν εἰς τὰ ἀρχεῖα αὐτὰ ἄλλο κομμάτι ὀστοῦ ἀνθρωπίνου ἢ ὑπανθρωπίνου πλάσματος. Τὰ μόνα δὲ ἀνθρώπινα ἢ ὑπανθρώπινα ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται, εἶναι ἄφθονα λίθινα ἐργαλεῖα. Αὐτὰ μάλιστα γίνονται ὁλονὲν τελειότερα. Καὶ μόνον ὅταν φθάνωμεν εἰς τὴν δευτέραν μεσοπαγετώδη περίοδον, 200.000 ἢ 250.000 ἔτη ἀργότερα, ἀποκαλύπτεται εἰς ἡμᾶς ἄλλο θραῦσμα ὀστοῦ. Ἔπειτα εὑρίσκομεν μίαν κάτω σιαγόνα.

Ἡ σιαγὼν αὕτη εὑρέθη ἐντὸς ἀμμοστρώματος παρὰ τὴν Ἀϊδελβέργην εἰς βάθος εἴκοσι πέντε περίπου μέτρων, δὲν εἶναι δὲ σιαγὼν ἀνθρώπου, ὅπως ἡμεῖς ἐννοοῦμεν τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ παρεμφερὴς πρὸς αὐτὴν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, πλὴν τοῦ ὅτι στερεῖται ἐξ ὁλοκλη-

Πιθανὸν περίγραμμα τῆς Εὐρώπης κατὰ τὴν Μειόκαινον περίοδον τοῦ Καινοζωικοῦ αἰῶνος (ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἀκόμη ἐμφανισθῆ).
Πρὸ 2,000.000—1.000.000 ἐτῶν
Στερεὰ
Θάλασσα
Ἡ γραμμὴ τῶν σημερινῶν παραλίων

Πιθανὸν περίγραμμα τῆς
Εὐρώπης καὶ τῆς **Δυτικῆς Ἀσίας**
κατὰ τὸν Δεύτερον Παλαιολιθικὸν
αἰῶνα
(πρὸ 35.000 ἕως 25.000 ἐτῶν)
Παγετῶνες
προϊόντως
ἀποσυρόμενοι
Στέππαι
Τὰ δάση
ἐπεκτείνονται
Αἱ θάλασσαι
ἐπανέρχονται
παγετώνων
Χῶραι παγωμέναι
"Υδατα
Ὀρεινὴ χώρα
Λίαν ὑψηλὰ ὄρη

ρου πώγωνος. Εἶναι χονδροτέρα ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην σιαγόνα, ἡ δὲ στενότης, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει εἰς τὸ ὀπίσθιον μέρος, φαίνεται ὅτι δὲν θὰ ἄφηνεν εἰς τὴν γλῶσσαν τὴν ἀπαιτουμένην εὐρυχωρίαν πρὸς παραγωγὴν ἐνάρθρου ὁμιλίας. Δὲν εἶναι ὅμως σιαγὼν μεγάλου πιθήκου, διότι τὰ δόντια εἶναι ὅμοια μὲ τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ κάτοχος τῆς σιαγόνος αὐτῆς ὠνομάσθη ἄνθρωπος τῆς Ἀϊδελβέργης ἢ παλαιάνθρωπος τῆς Ἀϊδελβέργης, ἀναλόγως πρὸς τὴν ἐκτίμησιν διαφόρων εἰδικῶν ὡς πρὸς τὸ ἂν τὸ ἄτομον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν ἡ σιαγὼν αὐτή, ἦτο ἄνθρωπος ἢ ὑπάνθρωπος.

33.—Ἀναπαράστασις ἀνθρώπου τοῦ Πιλτντάουν (Piltdown) ἀπὸ λείψανά του εὑρεθέντα εἰς τὴν Ἑλβετίαν.

Τὸ ἄτομον αὐτὸ ἔζησεν εἰς κόσμον ὄχι πολὺ διάφορον ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ ἀκόμη παλαιοτέρου ὑπανθρώπου, ὁ ὁποῖος κατεσκεύασε τοὺς πρώτους ἠωλίθους. Τὰ δὲ κοιτάσματα, εἰς τὰ ὁποῖα εὑρέθη, δεικνύουν ὅτι ὑπῆρχαν μαζὶ μὲ αὐτὸ ἐλέφαντες, ἵπποι, ρινόκεροι, βόνασοι, καὶ ἕνα εἶδος ἄλκης. Ἡ τίγρις ὅμως μὲ τὰ σφηνοειδῆ δόντια, ὁ φοβερὸς μαχαιρόδους, εὑρίσκετο ἐν ὑποχωρήσει, ἐνῷ ἀντιθέτως ὁ λέων ἡπλώνετο εἰς τὴν Εὐρώπην.

Τὰ ἐργαλεῖα τῆς περιόδου αὐτῆς, ἡ ὁποία λέγεται χιλιανή, ἀποτελοῦν σημαντικὴν πρόοδον ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ τῆς πλειοκαίνου ἐποχῆς. Εἶναι καλῶς ἐπεξειργασμένα, ἀλλὰ πολὺ χονδροειδέστερα ἀπὸ οἱαδήποτε ἄλλα πραγματικῶς ἀνθρώπινα ἐργαλεῖα.

Ὁ ὑπάνθρωπος τῆς Ἀϊδελεβέργης εἶχεν ἴσως πολὺ μεγάλον σῶμα καὶ πολὺ ἀνεπτυγμένα πρόσθια μέλη, ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὴν μεγάλην καὶ χονδρὴν σιαγόνα. Θὰ ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πλάσμα τριχωτὸν καὶ παράδοξον.

4. Ὁ Ἠώανθρωπος τοῦ Πιλτντάουν (Piltdown).

Πρέπει νὰ γυρίσωμεν τόσα φύλλα τῶν γεωλογικῶν ἀρχείων, ὅσα ἀντιστοιχοῦν πρὸς ἄλλα 100.000 ἔτη διὰ νὰ συναντήσωμεν νέα λείψανα ἀνθρωπίνου ἢ ὑπανθρωπίνου ὄντος. Τότε εἰς κοίτασμα, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ἀναγόμενον εἰς τὴν τρίτην μεσοπαγετώδη περίοδον, ἡ ὁποία ἴσως ἤρχισε πρὸ 100.000 ἐτῶν καὶ διήρκεσε 50.000

34.—**Ὁ ἀρχαιότερος γνωστὸς κάτοικος τῆς Ἀγγλίας.** Ὁ Ἠώανθρωπος ἀνεσχηματισμένος συμφώνως μὲ μέρος τῆς σιαγόνος καὶ τεμάχια τοῦ κρανίου εὑρεθέντα ἐν Σάσσεξ. Πλησίον του εὑρέθησαν λείψανα ζῴων τύπου πρὸ πολλοῦ ἐξαφανισθέντος ἐξ Ἀγγλίας.

ἔτη, εὑρέθησαν τὰ συντρίμματα ἑνὸς ὁλοκλήρου κρανίου. Τὸ κοίτασμα αὐτὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ χαλίκια εἶναι δὲ πιθανὸν νὰ παρήχθη ἐκ συσσωρεύσεως τοῦ ὑλικοῦ αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον τὰ νερὰ παρέσυραν ὅταν ἐπερνοῦσαν ἀπὸ ἄλλα παλαιότερα χαλικώδη στρώματα, καὶ κατὰ συνέπειαν τὸ κρανίον αὐτὸ ἐνδέχεται νὰ ἀνάγεται εἰς τὴν πρώτην περίοδον τῶν παγετώνων. Τὰ λείψανα αὐτὰ τῶν ὀστῶν, τὰ

ὁποῖα ἀνεκαλύφθησαν εἰς Piltdown τῆς νοτίου Ἀγγλίας δεικνύουν πλάσμα, τὸ ὁποῖον σύντομα ἐξακολουθεῖ ὁλονὲν νὰ ἀνεβαίνῃ σιγὰ σιγὰ ἀπὸ τὴν κατάστασιν τοῦ ὑπανθρώπου.

Τὰ πρῶτα κομμάτια αὐτοῦ τοῦ κρανίου εὑρέθησαν ἐκεῖ ὅπου ἔσκαβαν, κοντὰ εἰς τὸ Piltdown, διὰ νὰ ἐξαγάγουν χονδρὴν ἄμμον. Ἔπειτα δι' ἐπιμόνου ἀναζητήσεως μέσα εἰς τοὺς σωροὺς τοῦ ἀμμωρυχείου κατώρθωσαν νὰ εὕρουν καὶ ἄλλα κομμάτια, ἀρκετὰ εὐτυχῶς διὰ νὰ συναρμολογηθῇ ἀπὸ αὐτὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ κρανίου. Εἶναι κρανίον χονδρότερον ἀπὸ τὸ κρανίον οἱασδήποτε ἐκ τῶν σημερινῶν ἀνθρωπίνων φυλῶν, καὶ ἔχει χωρητικότητα κρανίου μεταξὺ τοῦ πιθηκανθρώπου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ πλάσμα αὐτὸ ὠνομάσθη ἠ ω ά ν θ ρ ω π ο ς. Εἰς τὰ χαλικωρυχεῖα αὐτὰ εὑρέθησαν δόντια ρινοκέρου, ἱπποποτάμου καὶ κόκκαλον μηροῦ ἐλάφου μὲ σημεῖα ἐπ' αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ἴσως νὰ εἶναι ἐντομαί. Εὑρέθη ἐπίσης καὶ ἓν περίεργον ὄργανον ἀπὸ κόκκαλον ἐλέφαντος, ποὺ ἔχει σχῆμα νυκτερίδος.

Μεταξὺ τῶν σκορπισμένων αὐτῶν λειψάνων ὑπῆρχεν ἐπὶ πλέον καὶ σιαγών, ἡ ὁποία ἐθεωρήθη κατ' ἀρχάς, πολὺ φυσικά, ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὸν ἠ ω ά ν θ ρ ω π ο ν, ἀλλὰ κατόπιν ὑπεστηρίχθη ὅτι ἦτο πιθανῶς σιαγὼν χιμπατζῆ. Ὁμοιάζει ὑπερβολικὰ μὲ σιαγόνα χιμπατζῆ, ἀλλ' ὁ Δρ. Keith, ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας αὐθεντίας εἰς τὰ ζητήματα αὐτά, τὴν ἀποδίδει (μετὰ ἐξαντλητικὴν ἀνάλυσιν εἰς τὸ βιβλίον του τὸ ἐπιγραφόμενον The Antiquity on Man), εἰς τὸ κρανίον, μετὰ τοῦ ὁποίου εὑρέθη. Εἶναι σιαγὼν ὀλιγώτερον ἀνθρωπόμορφος ἀπὸ τὴν παλαιοτέραν σιαγόνα τοῦ ἀ ν θ ρ ώ π ο υ τῆς Ἀϊδελβέργης, τὰ δόντια ὅμως ὁμοιάζουν ἀπὸ μερικὰς ἀπόψεις μᾶλλον μὲ δόντια ἀνθρώπου.

Ὁ Δρ. Keith ἀμφιταλαντευόμενος ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν τῆς σιαγόνος, δὲν πιστεύει ὅτι ὁ ἠ ω ά ν θ ρ ω π ο ς, παρὰ τὸ ὄνομά του, εἶναι πλάσμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον κατάγεται ἀπ' εὐθείας ὁ ἄνθρωπος. Πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἠμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς διάμεσος τύπος μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου τῆς Ἀϊδελβέργης καὶ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Neanderthal, τὸν ὁποῖον θὰ περιγράψωμεν ἀμέσως κατωτέρω. Συγγενεύει, κατὰ τὸν Δρ. Keith, πρὸς τὸν ἀληθινὸν προπάτορα τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ὁ ὀραγκουτάγκος συγγενεύει πρὸς τὸν χιμπατζῆ. Ἀνῆκε δὲ πιθανῶς εἰς ἓν ἐκ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῶν ὑπανθρώπων δρομέων πιθήκων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν διανοητικότητα ἀνωτέραν τῶν κυρίως πιθήκων.

Μετὰ τὰ λείψανα τοῦ κρανίου τούτου τὰ ἀρχεῖα ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας μᾶς δεικνύουν μόνον ἐργαλεῖα ἐκ πυριτολίθου, τῶν ὁποίων ἡ ποιότης ὁλονὲν βελτιοῦται. Ὅλα τὰ κόκκαλα τῶν πλασμάτων, τὰ ὁποῖα τὰ κατεσκεύασαν, ἐξέλιπαν. Ἐπίσης ἔλειωσαν καὶ ἐξηφανίσθησαν καὶ ὅλα τὰ ξύλινα καὶ δερμάτινα ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα οἱ κατασκευασταὶ τῶν ἐργαλείων μετεχειρίζοντο, καὶ ἔμειναν μόνον αὐτοὶ οἱ λίθοι.

Ἕνας ἀπὸ τοὺς λίθους αὐτοὺς ἔχει πολὺ χαρακτηριστικὸν σχῆμα,

τὸ ὁποῖον ὁμοιάζει μὲ πέλμα ὑποδήματος, τοῦ ὁποίου ἡ μία ἐπίπεδος πλευρὰ ἀπεκόπη δι' ἑνὸς κτυπήματος, ἡ δὲ ἄλλη εἶναι ἐπεξειργασμένη. Οἱ ἀρχαιολόγοι, ἐφ' ὅσον ἐξετάζουν τὰ ἀρχεῖα, εἶναι εἰς θέσιν νὰ διακρίνουν ξύστρας, τρύπανα, μαχαίρας, αἰχμὰς δοράτων, λίθινα βλήματα καὶ τὰ παρόμοια.

Ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἡ πρόοδος εἶναι ταχυτέρα. Μέσα εἰς ὀλίγας ἑκατονταετηρίδας τὸ σχῆμα τοῦ πελέκεως δεικνύει σημαντικὰς βελτιώσεις.

Καὶ ἔπειτα ἔρχονται πάλιν ἀρκετὰ ἀνθρώπινα λείψανα. Ἡ τετάρτη περίοδος τῶν παγετώνων πλησιάζει εἰς τὸ ἀνώτατον αὐτῆς σημεῖον. Ὁ ἄνθρωπος καταφεύγει εἰς τὰ σπήλαια, ὅπου ἀφήνει τὰ ἴχνη του. Εἰς τὸ Krapina τῆς Κροατίας, εἰς τὸ Neantderthal κοντὰ εἰς τὸ Düsseldorf, εἰς τὸ Spy εὑρέθησαν κρανία καὶ ἄλλα ὀστᾶ πλάσματος, τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς εἶναι ἄνθρωπος.

Πρὸ 50.000 περίπου ἐτῶν, ἐὰν ὄχι παλαιότερον, ἐνεφανίσθη ὁ ἄνθρωπος τοῦ Neanderthal (Homo Neanderthalensis) ὁ λεγόμενος ἐπίσης καὶ Homo antiquus καὶ Homo primigenius (πρωτόγονος), ὁ ὁποῖος ἦτο ἀσφαλῶς ἀνθρώπινον ὄν. Ὁ ἀντίχειρ αὐτοῦ δὲν εἶχε τὴν εὐκαμψίαν καὶ χρησιμότητα τοῦ ἀνθρωπίνου ἀντίχειρος, τὸ σῶμά του ἔγερνε πρὸς τὰ ἐμπρὸς καὶ δὲν ἠμποροῦσε νὰ κρατήσῃ τὴν κεφαλήν του ὀρθίαν, ὅπως κάμνουν σήμερον ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, δὲν εἶχε γένειον καὶ ἴσως ἦτο ἀνίκανος νὰ ὁμιλήσῃ. Ὑπάρχουν περίεργοι διαφοραὶ μεταξὺ τῆς ἐλεφαντίνης οὐσίας, τῶν φατνωμάτων καὶ τῶν ῥιζῶν τῶν δοντιῶν του καὶ τῶν δοντιῶν ὅλων τῶν σημερινῶν ἀνθρώπων. Ἦτο πολὺ χονδροκαμωμένος, καὶ δὲν ἀνῆκεν ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὸ εἶδος ἄ ν θ ρ ω π ο ς, ἀνῆκεν ὅμως ἀναμφισβητήτως εἰς τὸ ἀ ν θ ρ ώ π ι ν ο ν γένος (homo). Βεβαίως δὲν κατήγετο ἀπὸ τὸν ἠ ω ά ν θ ρ ω π ο ν, ἡ σιαγὼν ὅμως αὐτοῦ ὁμοιάζει τόσον πολὺ μὲ τὴν σιαγόνα ἀνθρώπου τῆς Ἁϊδελβέργης, ὥστε νὰ καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὁ μᾶλλον χονδροειδὴς καὶ βαρύτερος ἄ ν θ ρ ω π ο ς τ ῆ ς Ἁ ϊ δ ε λ β έ ρ γ η ς, ὁ κατὰ χιλίας ἑκατονταετηρίδας παλαιότερος αὐτοῦ, ἦτο ἐκ τοῦ ἰδίου αἵματος καὶ τῆς ἰδίας φυλῆς.

Ζ'. Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΤΟΥ NEANDERTHAL ΦΥΛΗ ΕΞΑΦΑΝΙΣΘΕΙΣΑ

(Ἡ πρώτη παλαιολιθικὴ ἐποχή).

1. Ὁ Κόσμος πρὸ 50.000 ἐτῶν. 2. Ἡ καθημερινὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Νεάντερθαλ. 3. Οἱ τελευταῖοι παλαιολιθικοὶ ἄνθρωποι. 4. Τὸ κρανίον τῆς Ροδεσίας.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τρίτης μεσοπαγετώδους ἐποχῆς τὸ περίγραμμα τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς δυτικῆς Ἀσίας ἦτο πολὺ διαφορετικὸν ἀπὸ ὅ,τι εἶναι σήμερον (βλέπε ἔγχρωμον εἰκόνα ἀριθ. 7). Πρὸς δυ-

σμὰς καὶ πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ μεγάλαι ἐκτάσεις, αἱ ὁποῖαι εὑρίσκονται σήμερον ὑπὸ τὰ ὕδατα τοῦ Ἀτλαντικοῦ, ἦσαν τότε ξηρά. Ἡ Ἰρλανδικὴ θάλασσα καὶ ἡ Βόρειος θάλασσα ἦσαν μεγάλαι κοιλάδες, τὰς ὁποίας διέσχιζον ποταμοί. Πρὸς βορρᾶν δὲ τῶν ἐκτάσεων αὐτῶν ἓν παχὺ στρῶμα πάγου ἐσκέπαζε τὴν ἤπειρον μὲ διαδοχικὰς διακυμάνσεις, ὅπως αὐτὸ ποὺ σκεπάζει σήμερον τὴν κεντρικὴν Γροιλλανδίαν.

Αὐτὸς ὁ πελώριος ἐκ πάγου πέπλος, ὁ ὁποῖος ἐσκέπαζε καὶ τὰς δύο πολικὰς ζώνας τῆς γῆς, ἀπέσυρεν ἀπὸ τὸν ὠκεανὸν τεραστίας ποσότητας νεροῦ καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ στάθμη τῆς θαλάσσης ἐκατέβαινε καὶ ἀπεκάλυπτε μεγάλας ἐκτάσεις ξηρᾶς, αἱ ὁποῖαι εὑρίσκονται τώρα πάλιν κάτω ἀπὸ τὸ νερό. Ὁλόκληρος ἡ Μεσόγειος ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μεγάλη κοιλάς, ἡ ὁποία εὑρίσκετο ὑπὸ τὴν γενικὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης καὶ περιέκλειε δύο ἐσωτερικὰς θαλάσσας ἀποχωρισμένας ἀπὸ τὸν μεγάλον ὠκεανόν.

Τὸ κλῖμα τῆς λεκάνης αὐτῆς τῆς Μεσογείου ἦτο πιθανῶς εὔκρατον, ἡ δὲ περιοχὴ τῆς Σαχάρας πρὸς νότον δὲν ἦτο ἔρημος ἀπὸ κατάξηρους βράχους καὶ σωροὺς μετατοπιζομένης διὰ τῶν ἀνέμων ἄμμου, ἀλλὰ χώρα ἀφθόνως ἀρδευομένη καὶ εὔφορος. Μεταξὺ τῶν στρωμάτων τοῦ πάγου πρὸς βορρᾶν καὶ τῶν Ἄλπεων καὶ τῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου πρὸς νότον ἐξετείνετο μία ἀγρία καὶ ἄγονος χώρα, τῆς ὁποίας τὸ τραχὺ κλῖμα ἔγινε πολὺ ἠπιώτερον, διὰ νὰ μεταβληθῇ πάλιν εἰς δριμὺ κατὰ τὴν τετάρτην περίοδον τῶν παγετώνων.

Εἰς τὴν ἀγρίαν ἐκείνην ἐρημίαν, ἡ ὁποία σήμερον ἀποτελεῖ τὴν μεγάλην πεδιάδα τῆς Εὐρώπης, ἐπλανῶντο διαφόρων εἰδῶν ζῷα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἦσαν ἱπποπόταμοι, ρινόκεροι, μαμμοὺθ καὶ ἐλέφαντες. Ὁ μαχαιρόδους ἔβαινε πρὸς ἐξαφανισμόν. Ἔπειτα δὲ καθὼς τὸ κλῖμα ἤρχισε νὰ γίνεται ψυχρόν, ὁ ἱπποπόταμος, καὶ κατόπιν τὰ ἄλλα ζῷα, ποὺ τοὺς ἄρεσε ἡ θερμότης, ἔπαυσαν νὰ πηγαίνουν εἰς τόσον βόρεια πλάτη, ὁ δὲ μαχαιρόδους ἐξηφανίσθη ἐντελῶς.

Εἰς τὴν θέσιν τῶν ζῴων αὐτῶν ἐπεκράτησεν ὁ δασύτριχος μαμμούθ, ὁ δασύτριχος ρινόκερος, ὁ μοσχοφόρος μόσχος, ὁ βόνασος, ὁ πρωτογενὴς βοῦς (Bos primigenius), καὶ ὁ ρέννος, ἡ δὲ εὔκρατος βλάστησις ἐξετοπίσθη ἀπὸ φυτὰ ἀρκτικωτέρου τύπου. Ἡ πρὸς νότον ἐξάπλωσις τῶν παγετώνων ἔφθασεν εἰς τὸ ἀνώτατον σημεῖον κατὰ τὴν τετάρτην περίοδον τῶν παγετώνων (πρὸ 50.000 ἐτῶν περίπου) διὰ νὰ ὑποχωρήσῃ μετὰ ταῦτα καὶ πάλιν.

Εἰς τὴν πρώτην φάσιν τῆς τρίτης μεσοπαγετῴδους ἐποχῆς ἕνας ἀριθμὸς μικρῶν οἰκογενειακῶν ὁμάδων π ρ ω τ ο γ ε ν ο ῦ ς ἀνθρώπου (Homo Neanderthalensis) καὶ πιθανῶς ὑπανθρώπων (Ἠωάνθρωπος) ἔζησαν, πλανώμενοι ἀνὰ τὴν ἤπειρον, χωρὶς νὰ ἀφήσουν τίποτε ἄλλο πλὴν τῶν ἐκ πυριτολίθου ἐργαλείων αὐτῶν ὡς μαρτυρίαν τῆς ὑπάρξεώς των. Δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ὑπῆρχε καὶ ἄλλο εἶδος ἀνθρώπου, τὸ ὁποῖον κατεσκεύαζε ἐργαλεῖα καὶ περὶ τοῦ ὁποίου ἡμεῖς σήμερον ἔχομεν μόνον ἁπλῆν ὑπόνοιαν. Πιθανὸν δὲ νὰ

ἔκαμνον χρῆσιν ἐπίσης καὶ πολλῶν καὶ διαφόρων ξυλίνων ἐργαλείων, καὶ ἀπὸ τὸ ξύλον ἴσως ἔλαβον ἀφορμὴν εἰς τὸν σχηματισμὸν πολλῶν ἀντικειμένων. Τὴν γνῶσιν αὐτὴν ἐφήρμοσαν κατόπιν εἰς τὸν λίθον. Ἐκ τοῦ ξυλίνου ὅμως αὐτοῦ ὑλικοῦ τίποτε δὲν διεσώθη καὶ μόνον ὑποθέσεις ἠμποροῦμεν νὰ κάμωμεν περὶ τῶν σχημάτων καὶ τῆς χρήσεως αὐτοῦ.

Ὅταν ἡ θερμοκρασία ὁλονὲν κατερχομένη ἐγένετο ἀφόρητος, οἱ ἄνθρωποι τοῦ Neanderthal, οἱ ὁποῖοι, φαίνεται, θὰ ἐγνώριζαν ἤδη τὴν χρῆσιν τῆς φωτιᾶς, ἤρχισαν νὰ ζητοῦν σκέπην ὑπὸ τοὺς βράχους καὶ μέσα εἰς τὰ σπήλαια, καὶ ἔτσι ἀφήνουν λείψανα ὀπίσω των. Ἕως τώρα ἦσαν συνειθισμένοι νὰ κάθωνται ὀκλαδὸν εἰς τὸ ὕπαιθρον γύρω ἀπὸ τὴν πυρὰν καὶ κοντὰ εἰς τὸν τόπον, ὅπου ὑδρεύοντο. Ἦσαν ὅμως ἤδη ἀρκετὰ ἔξυπνοι, ὥστε νὰ προσαρμοσθοῦν εἰς τὰς νέας καὶ σκληροτέρας συνθήκας τῆς ζωῆς.

35. — Ὁ ἄνθρωπος τοῦ Νεάντερθαλ, ἄλλως λεγόμενος ἀρχαιοάνθρωπος ἢ πρωτόγονος Homo antiquus ἢ primigenius.

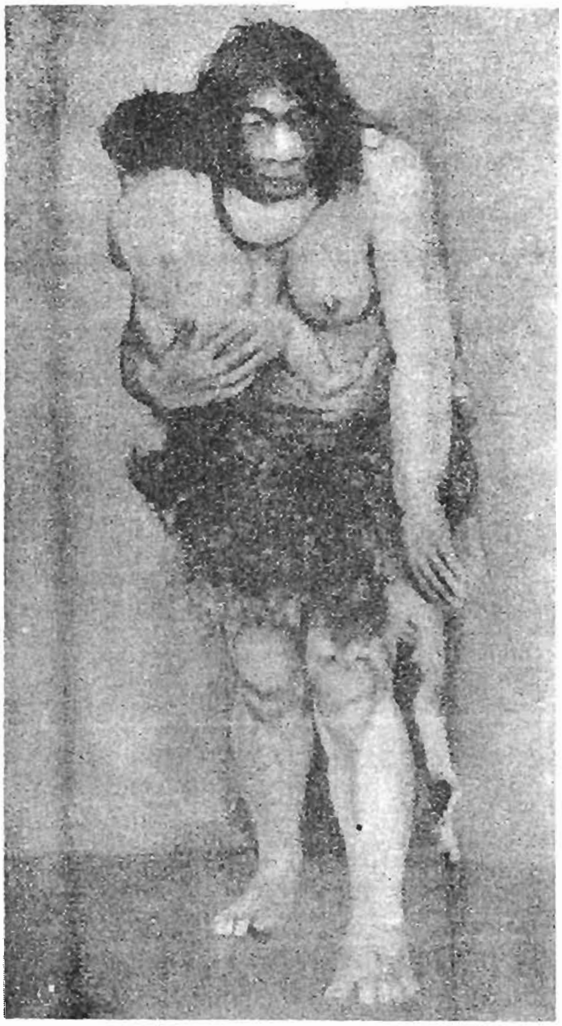
Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ὑπανθρώπους, αὐτοὶ φαίνεται ὅτι ὑπέκυψαν ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὰς κακουχίας τῆς τετάρτης ταύτης περιόδου τῶν παγετώνων. Πάντως τὰ χονδροειδέστερα ἐκ τῶν ἐργαλείων ἐντὸς ὀλίγου ἐξαφανίζονται.

Καὶ δὲν κατέφυγε μόνον ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰ σπήλαια. Εἰς τὴν περίοδον ταύτην ὑπῆρχεν ἐπίσης καὶ λέων καὶ ἄρκτος καὶ ὕαινα, ποὺ ἔμεναν εἰς σπήλαια. Ἦτο δὲ ἀνάγκη τὰ πλάσματα ταῦτα νὰ ἐκδιωχθοῦν ἀπὸ τὰ σπήλαια καὶ νὰ ἐμποδισθοῦν νὰ ἐπανέλθουν εἰς αὐτά, μέσα εἰς τὰ ὁποῖα οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ἐζητοῦσαν καταφύγιον. Καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἐγένετο ἀποτελεσματικὴ χρῆσις τῆς φωτιᾶς.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι δὲν ἐπροχωροῦσαν εἰς τὸ βάθος τῶν σπηλαίων, διότι δὲν εἶχαν τὸ μέσον νὰ φωτίζουν τὰ σκοτεινά των μέρη. Ἐπροχωροῦσαν τόσον μόνον, ὅσον ἦτο ἀρκετὸν διὰ νὰ προστατεύωνται ἀπὸ τὴν κακοκαιρίαν καὶ νὰ εναποθηκεύουν ξύλα καὶ τρόφιμα εἰς κρυφὰς γωνίας, καὶ πιθανώτατα ἔκλειναν τὴν εἴσοδον τῶν σπηλαίων. Τὸ μόνον δὲ φῶς, τὸ ὁποῖον

εἶχον εἰς τὴν διάθεσίν των, διὰ νὰ προχωρήσουν εἰς τὸ βάθος τῶν σπηλαίων, θὰ ἦσαν δαδιά.

Τί ζῷα ἐκυνηγοῦσαν καὶ κατὰ ποῖον τρόπον οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ τοῦ Neanderthal; Τὰ μόνα ὅπλα των ἐναντίον τοιούτων γιγαντιαίων πλασμάτων, ὅπως ἦσαν τὰ μαμμούθ, ἢ ἡ ἄρκτος, ἢ καὶ αὐτὸς ἔστω ὁ ρέννος, ἦσαν ξύλινα ρόπαλα καὶ ἐκεῖνα τὰ μεγάλα κομμάτια τοῦ πυριτολίθου, ποὺ ἄφησαν ὀπίσω τους, δηλαδὴ τὰ ἐργαλεῖα τῆς «χιλικῆς» καὶ «μουστερικῆς» ἐποχῆς. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συνήθως περιωρίζοντο νὰ κυνηγοῦν τὰ μικρὰ ἀγρίμια. Ἔτρωγον ὅμως καὶ τὸ κρέας τῶν μεγάλων θηρίων, ὅταν παρουσιάζετο εἰς αὐτοὺς ἡ εὐκαιρία. Ἴσως τὰ παρακολουθοῦσαν, ὅταν ἦσαν ἄρρωστα ἢ πληγωμένα, ὕστερα ἀπὸ συμπλοκὴν πρὸς αὐτά, ἢ ἐπωφελοῦντο τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον των, ὅταν τὰ εὕρισκαν βυθισμένα μέσα εἰς τὴν ἰλύν, ἢ ἐπάλαιαν μέσα εἰς τὸν πάγον ἢ τὸ νερό.

36.—Ἀναπαράστασις γυναικὸς Νεάντερθαλ μετὰ βρέφους.

Οἱ ἰθαγενεῖς τῆς χερσονήσου Λαβραδὸρ καὶ σήμερα σκοτώνουν τοὺς ταράνδους μὲ δόρατα παραφυλάττοντες εἰς τὰς διαβάσεις τῶν ποταμῶν. Εἰς τὸ Dawlish τοῦ Dorset τῆς Ἀγγλίας εὑρέθη τεχνητὴ τάφρος, ἡ ὁποία ὑποτίθεται ὅτι ὑπῆρξε παλαιολιθικὴ παγὶς δι' ἐλέφαντας. Γνωρίζομεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι τοῦ Neanderthal ἔτρωγαν ἐν μέρει τὰ μεγάλα θηράματά των ἐκεῖ ὅπου αὐτὰ ἔπιπταν, μετέφεραν ὅμως τὰ περιέχοντα μυελὸν χονδρὰ κόκκαλα εἰς τὰ σπήλαιά των, ὅπου τὰ ἔσπαζαν καὶ ἐρροφοῦσαν τὸ περιεχόμενον μὲ τὴν ἡσυχίαν των. Διότι ὀλίγαι μὲν πλευραὶ καὶ σπόνδυλοι εὑρίσκονται εἰς τὰ σπήλαια, μεγάλαι ὅμως ποσότητες σπασμένων καὶ σχισμένων αὐλοειδῶν

ὀστῶν. Μετεχειρίζοντο δέρματα διὰ νὰ τυλίγουν τὸ σῶμά των, τὰ ὁποῖα πιθανὸν κατειργάζοντο αἱ γυναῖκες.

Γνωρίζομεν ἐπίσης ὅτι ἦσαν δεξιόχειρες, ὅπως οἱ σημερινοὶ ἄνθρωποι, διότι ἀπὸ τὸν σχηματισμὸν τοῦ κρανίου συμπεραίνομεν ὅτι τὸ ἀριστερὸν μέρος τοῦ ἐγκεφάλου των (τὸ ὁποῖον διευθύνει τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ σώματος) εἶναι ὀγκωδέστερον τοῦ δεξιοῦ. Ἀλλ' ἐνῷ τὰ ὀπίσθια μέρη τοῦ ἐγκεφάλου, τὰ ὁποῖα εἶναι τὰ κέντρα τῆς ὁράσεως καὶ τῆς ἁφῆς καὶ ὁλοκλήρου τῆς ἐνεργείας τοῦ σώματος εἶναι καλῶς ἀνεπτυγμένα, τὰ πρόσθια μέρη, τὰ ὁποῖα ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν σκέψιν καὶ τὸν λόγον, εἶναι ἐν συγκρίσει μικρά. Ὁ ἐγκέφαλος αὐτὸς εἶναι ὀγκώδης ὅπως ὁ ἰδικός μας, ἀλλὰ διαφορετικός. Τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ π ρ ω τ ο γ ό ν ο υ ἀ ν θ ρ ώ π ο υ εἶχεν ἀσφαλῶς διανοητικότητα πολὺ διαφορετικὴν ἀπὸ τὴν ἰδικήν μας. Τὸ ἄτομα ποὺ τὸ ἀπετελοῦσαν δὲν ἦσαν ἁπλῶς πνευματικῶς ἄξεστα καὶ κατώτερα ἀπὸ ἡμᾶς, ἀλλ' εὑρίσκοντο εἰς ἄλλην κατεύθυνσιν. Ἴσως δὲν ὡμιλοῦσαν καθόλου ἢ ὡμιλοῦσαν μόνον πολὺ σπανίως. Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν εἶχαν οὔτε ἁπλῶς στοιχειώδη γλῶσσαν.

2. Ἡ καθημερινὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Νεάντερθαλ.

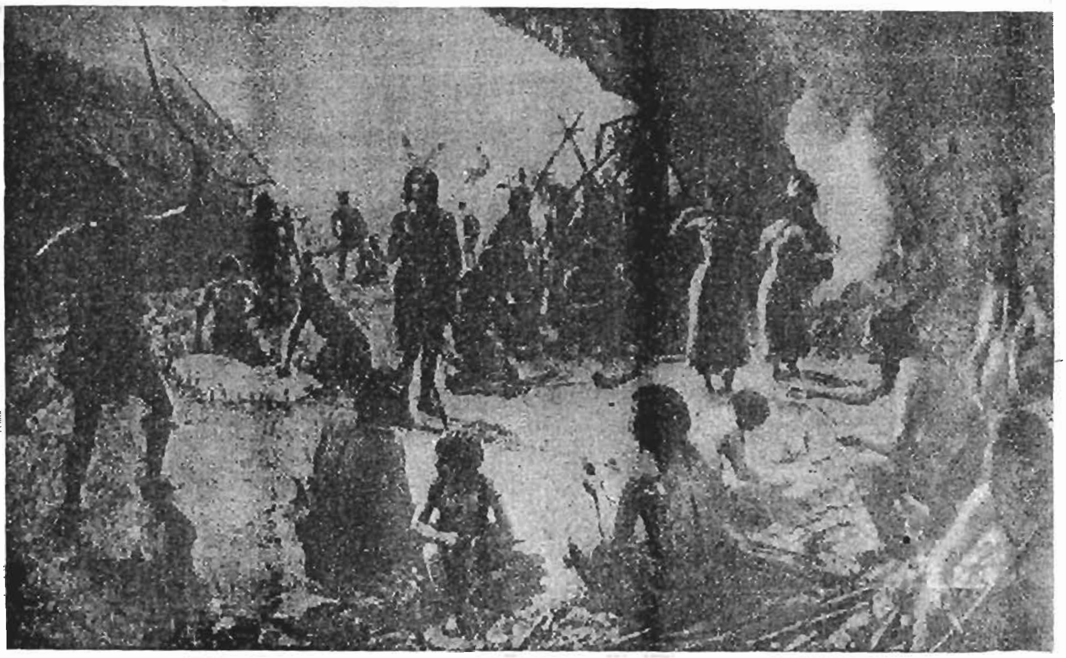

37.—Ἀναπαράστασις ἀνδρὸς Νεάντερθαλ.

Εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Worthington Smith «Man the Primeval, Savage» ὑπάρχει πολὺ ζωηρὰ περιγραφὴ τῆς πρώτης παλαιολιθικῆς ζωῆς, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐλάβαμεν κατὰ μεγάλο μέρος τὴν κατωτέρω εἰκόνα ἀριθ. 38. Ὁ ἐν λόγῳ σοφὸς φαντάζεται περισσότερον ἀνεπτυγμένην κοινωνικὴν ζωήν, μεγαλυτέραν κοινότητα καὶ περισσοτέραν αὐστηρότητα εἰς τὴν κατανομὴν τῆς ἐργασίας μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῆς ἀπὸ ὅ,τι δικαιολογούμεθα ἐν γένει νὰ παραδεχθῶμεν κατόπιν τῆς δημοσιεύσεως νεωτέρων ἔργων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἡ ἀξιομνημόνευτος μελέτη τοῦ J. J. Atkinson περὶ Πρωτογενοῦς Νόμου (Prival Law). Κατὰ συνέπειαν τὴν μικρὰν φυλὴν τοῦ Smith ἀντικατεστήσαμεν μὲ

οἰκογενειακὴν ὁμάδα ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας, ὅσα δὲ ὁ Atkinson λέγει σχετικῶς μὲ τὴν διαγωγὴν τοῦ ἀρχηγοῦ τὰ ἐλάβαμεν ὑπ' ὄψιν.

Ὁ Smith περιγράφει μίαν κατασκήνωσιν κοντὰ εἰς ρυάκι, διότι ὁ πρωτογενὴς ἄνθρωπος, ἐπειδὴ ἐστερεῖτο οἱουδήποτε εἴδους δοχείων, ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ μὴ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὰς πηγὰς τοῦ νεροῦ καὶ νὰ εὑρίσκεται ἐπίσης κοντὰ εἰς χαλαζιακοὺς βράχους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ ἠμποροῦσε νὰ προμηθεύεται τὰ τεμάχια τοῦ πυρίτου, ποὺ ἦσαν ἀπαραίτητα διὰ τὴν κατασκευὴν ἐργαλείων. Ὁ

38.—**Ἡ οἰκιακὴ ζωὴ τοῦ Παλαιολιθικοῦ αἰῶνος.** Τυπικὴ οἰκιακὴ σκηνὴ μιᾶς τῶν ἐν τοῖς βράχοις ἐγκαταστάσεων τῆς ΝΔ Εὐρώπης κατὰ τὸν Νεώτερον Παλαιολιθικὸν αἰῶνα. Ἡ εἰκὼν ἐγένετο ἐπὶ βάσει σωζομένων ζωγραφιῶν ἐπὶ βράχων. Οἱ ἔνοικοι καταγίνονται εἰς διαφόρους ἀσχολίας, κατασκευάζοντες λίθινα ἢ ξύλινα ἐργαλεῖα, σκαλίζοντες αἰχμὰς βελῶν καὶ δοράτων ἢ ἀσκούμενοι εἰς τὸ τόξον.

ἀέρας ἦτο κρύος καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ φωτιὰ ἀπαραίτητος. Ἐχρειάζετο δὲ πολὺ προσοχή, διότι ἐὰν ἔσβυνε δὲν ἦτο εὔκολον νὰ τὴν ἀνάψουν ἐκ νέου. Ὅταν δὲν τὴν ἐχρειάζοντο, τὴν ἐσκέπαζαν μὲ στάκτην.

Ὁ πιθανώτερος τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἄναβαν φωτιά, ἦτο διὰ τῆς προσκρούσεως ἑνὸς τεμαχίου πυρίτου ἐπὶ ἄλλου ὁμοίου, τὸ ὁποῖον ἦτο τοποθετημένον ἀνάμεσα εἰς ξηρὰ χόρτα. Ἡ μικρὰ ὁμὰς τῶν ἀνθρώπων ἐκάθητο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὀκλαδὸν ἐπάνω εἰς στρῶμα ἀπὸ πτέριδας, βρύα καὶ ἄλλα παρόμοια ξηρὰ ὑλικά. Ἓν μέρος τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδιῶν θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ μαζεύουν διαρκῶς καύσιμον ὕλην, διὰ νὰ συντηροῦνται αἱ πυραί. Αὐτὸ

ἀπετέλει παράδοσιν, ἡ ὁποία ἀνεπτύχθη ἐνωρίς, καθόσον τὰ παιδιὰ ἀπεμιμοῦντο τοὺς γονεῖς των. Ἴσως πρὸς τὴν μίαν πλευρὰν τῆς κατασκηνώσεως νὰ ὑπῆρχον χονδροειδεῖς φράκται ἀπὸ κλώνους δένδρων, διὰ νὰ προφυλάττουν ἀπὸ τὸν ἄνεμον.

Ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας, πατὴρ καὶ κύριος τῆς ὁμάδος, ἠσχολεῖτο ἴσως νὰ πελεκᾷ μὲ πέτρινον σφυρὶ κομμάτια πυρίτου λίθου κοντὰ εἰς τὴν πυράν. Τὰ παιδιὰ τὸν ἀπεμιμοῦντο καὶ ἐμάνθανον νὰ χρησιμοποιοῦν τὰ κομμάτια, τὰ ὁποῖα εἶχαν γίνει κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κοπτερά. Πιθανὸν μερικαὶ ἀπὸ τὰς γυναῖκας νὰ ἐπήγαιναν πρὸς ἀναζήτησιν καλῶν τεμαχίων πυρίτου, κατώρθωναν δὲ νὰ ἐξαγάγουν αὐτὰ ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸ στρῶμα τῆς κρηπῖδος μὲ μακρὰς ράβδους καὶ τὰ ἔφεραν εἰς τὴν κατασκήνωσιν.

Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἦσαν ἁπλωμένα δέρματα. Εἶναι πιθανὸν ὅτι εἰς πολὺ παλαιὰν ἐποχὴν οἱ πρωτόγονοι ἄνθρωποι ἄρχισαν νὰ κάμνουν χρῆσιν δερμάτων. Πιθανὸν νὰ ἐτύλιγαν μὲ αὐτὰ τὰ παιδιά, νὰ εἶχαν δὲ καὶ τὴν συνήθειαν νὰ ἐξαπλώνωνται ἐπάνω εἰς αὐτά, ὅταν τὸ ἔδαφος ἦτο ὑγρὸν καὶ ψυχρόν. Μία γυναῖκα παρέκει κατεγίνετο ἴσως μὲ τὴν κατεργασίαν ἑνὸς δέρματος. Πρῶτον τὸ ἐσωτερικὸν μέρος τοῦ δέρματος ἐξύετο μὲ λεπτὰς λεπίδας πυρίτου, διὰ νὰ καθαρισθῇ ἀπὸ ὑπολείμματα κρέατος καὶ ἔπειτα ἐτεντώνετο καλὰ καὶ ἐκαρφώνετο μὲ ξύλα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους διὰ νὰ ξηρανθῇ ἀπὸ τὸν ἥλιον.

Ἄλλοι ἀπὸ τοὺς ἄρρενας ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τὴν πυρὰν εἰς ἀναζήτησιν τροφῆς, ὅταν ἐνύκτωνε ὅμως ὅλοι ἐμαζεύοντο γύρω ἀπὸ τὴν πυράν, τὴν ὁποίαν διατηροῦσαν μὲ μεγάλας φλόγας, διότι αὐτὴ ἦτο ἡ μόνη προστασία των κατὰ τῶν ἄρκτων καὶ τῶν ἄλλων θηρίων.

Ὁ ἀρχηγὸς ἦτο ὁ μόνος ἡλικιωμένος ἄνδρας τῆς μικρᾶς ὁμάδας. Ὑπῆρχον γυναῖκες, ἀγόρια καὶ κορίτσια, μόλις ὅμως τὰ ἀγόρια ἐμεγάλωναν ἀρκετά, ὥστε νὰ διεγείρουν τὴν ζηλοτυπίαν τοῦ ἀρχηγοῦ, ἐπέπιπτεν ἐναντίον των καί, ἢ τὰ ἐξεδίωκε ἢ τὰ ἐσκότωνε. Τοὺς ἐκδιωχθέντας ἀκολουθοῦσαν ἴσως καὶ μερικὰ κορίτσια ἢ δύο τρεῖς ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς νέους ἐνδέχεται νὰ περιεφέροντο μαζὶ διὰ κάμποσον διάστημα, ἕως ὅτου συναντήσουν καμμίαν ἄλλην ὁμάδα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν νὰ κατορθώσουν νὰ κλέψουν μίαν γυναῖκα. Ἔπειτα ἤρχοντο μεταξύ των εἰς ρῆξιν.

Κάποιαν ἡμέραν, ὅταν ὁ ἀρχηγὸς θὰ ἦτο πλέον τεσσαράκοντα ἐτῶν ἢ μεγαλύτερος καὶ τὰ δόντια του θὰ εἶχαν φθαρῇ καὶ ἡ ἐνεργητικότης του ἤρχιζε νὰ ἐλαττώνεται, κάποιος ἀπὸ τοὺς νεωτέρους ἄρρενας θὰ ἔπαιρνε τὸ θάρρος νὰ τοῦ ἐπιτεθῇ, νὰ τὸν σκοτώσῃ καὶ νὰ γίνῃ αὐτὸς ἀρχηγός. Διὰ τοὺς γέροντας δὲν ὑπῆρχεν ἔλεος εἰς τὴν κατασκήνωσιν. Μόλις ἤρχιζαν νὰ ἐξασθενοῦν καὶ νὰ γίνωνται βαρετοί, ἔπρεπε νὰ περιμένουν ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν τὸν βίαιον θάνατον.

Τί ἔτρωγαν εἰς τὴν κατασκήνωσιν; Ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος περιγράφεται συνήθως ὅτι κυνηγᾷ μεγάλον δασύτριχον ἐλέφαντα,

ἄρκτον καὶ τὸν λέοντα, ἀλλ' εἶναι λίαν ἀπίθανον ὅτι ὁ ἀνθρώπινος τύπος τῆς περιόδου αὐτῆς ἐθήρευσε ποτὲ ζῷα μεγαλύτερα ἀπὸ τὸν λαγόν, τὸ κουνέλι καὶ τὸν ποντικόν. Ὁ ἄνθρωπος τότε ἦτο μᾶλλον θήραμα παρὰ θηρευτής.

Ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος ἦτο συγχρόνως χορτοφάγος καὶ σαρκοφάγος. Ἐτρέφετο μὲ παντὸς εἴδους καρύδια. Εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του ἄγρια μῆλα, ἀχλάδια, κεράσια, μοῦρα, δαμάσκηνα καὶ παντὸς εἴδους ἄλλους ἀγρίους καρπούς, καθὼς καὶ διαφόρων εἰδῶν χυμώδεις βλαστούς, ὅπως εἶναι ὁ ἀσπάραγγος.

39.—Ἄνθρωπος τοῦ Γκρὸ-Μανιὸν (Gro-Magnon) ἐπεξεργάζεται ὀστοῦν μὲ ἐργαλεῖον ἐκ πυριτολίθου. (Ἀναπαράστασις).

Εὕρισκεν ἐξ ἄλλου αὐγὰ πουλιῶν, μικρὰ πουλάκια καὶ μέλι καὶ κηρύθρας ἀπὸ ἀγριομελίσσας. Εἶχε σαλαμάνδρας, σαλιγκάρια καὶ βατράχους. Τὰ δύο τελευταῖα τρώγονται ἀκόμη καὶ σήμερον καὶ ἐκτιμῶνται ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Νορμανδίαν καὶ τὴν Βρεττανίαν. Εἶχεν ἐπίσης ψάρια ψόφια ἢ ζωντανὰ καὶ μύδια γλυκοῦ νεροῦ. Ἠμποροῦσε νὰ συλλαμβάνῃ εὐκόλως ψάρια μὲ τὰ χέρια ἢ νὰ τὰ παγιδεύῃ μὲ κύρτους. Εἰς τὰ παράλια θὰ εὕρισκε ψάρια, μαλάκια καὶ θαλάσσια φυτά. Θὰ εἶχε πολλὰ ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα πουλιὰ καὶ τὰ μικρότερα θηλαστικά, τὰ ὁποῖα ἠμποροῦσε νὰ σκοτώσῃ μὲ πέτρας ἢ μὲ ξύλα ἢ νὰ συλλαμβάνῃ μὲ παγίδας. Ἔτρωγεν ἐπίσης φίδια καὶ καραβίδας καθὼς καὶ διαφόρων εἰδῶν σκώληκας καὶ ἔντομα, τοὺς μεγάλους κανθάρους καθὼς καὶ διαφόρους κάμπας. Ἓν σπουδαῖον καὶ πολὺ θρεπτικὸν εἶδος τροφῆς θὰ ἦτο ἀναμφιβόλως ἓν εἶδος χονδρῆς πάστας καμωμένης ἀπὸ τριμμένα κόκκαλα.

Γεγονὸς μεγάλης σπουδαιότητος εἶναι, ὅτι ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος δὲν ἔδιδε πολλὴν σημασίαν, ἂν τὸ κρέας ποὺ θὰ ἔτρωγε ἦτο ἢ ὄχι νωπόν. Τὸ κρέας αὐτὸ προήρχετο συνήθως ἀπὸ πτώματα ζῴων, καὶ ἐὰν εὑρίσκετο εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀποσυνθέσεως, αὐτὸ δὲν τὸν ἠμπόδιζε νὰ τὸ εὑρίσκῃ γευστικώτατον. Ἡ ὄρεξις διὰ κυνήγι ποὺ

ἤρχισε νὰ σαπίζῃ ἢ εἶναι κατὰ τὸ ἥμισυ σάπιο, διετηρήθη μέχρι σήμερον.

Ἐὰν ἐπιέζετο ἀπὸ τὴν πεῖναν καὶ δὲν εἶχε τίποτε νὰ φάγῃ, δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ κατεβρόχθιζε κἄποιον ἀπὸ τοὺς ἀνισχύρους συντρόφους του, ἢ παιδιὰ φιλάσθενα καὶ ἀνάπηρα, τὰ ὁποῖα ἦσαν βάρος εἰς τὴν οἰκογένειαν. Τὰ μεγάλα ζῷα, ποὺ εἶχαν χάσει πλέον τὰς δυνάμεις των καὶ ἦσαν ἑτοιμοθάνατα, ἦσαν περιζήτητα καὶ ἐν ἐλλείψει τοιούτων ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος ἱκανοποιεῖτο μὲ τὰ ψόφια καὶ μάλιστα μὲ ἐκεῖνα ποὺ ἄρχιζαν νὰ ἀποσυντίθενται. Ἡ δυσάρεστος ὀσμὴ δὲν τὸν ἐνοχλοῦσε.

Οἱ ἄγριοι ἐκάθηντο συνωστισμένοι ὁ ἕνας κοντὰ εἰς τὸν ἄλλον γύρω ἀπὸ τὴν πυράν. Εἶχαν ἐμπρός των φροῦτα, κόκκαλα καὶ κρέας μᾶλλον σάπιο. Ἠμποροῦμεν νὰ φαντασθῶμεν τὸν ἀρχηγὸν καὶ τὰς γυναῖκάς του νὰ ξύουν μὲ τὰ δάκτυλά των σπασμωδικῶς τοὺς ὤμους, τὰ φρύδια καὶ τὸ στόμα των, διότι τοὺς ἐνοχλοῦσαν καὶ τοὺς ἐτσιμποῦσαν οἱ μυῖγες καὶ ἄλλα ἔντομα. Ἠμποροῦμεν νὰ φαντασθῶμεν τοὺς μεγάλους ρώθωνας τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, χαρακτηριστικοὺς τῆς ὀξείας ὀσφρήσεως, νὰ μυρίζωνται γρήγορα καὶ βαθειὰ τὸ σάπιο κρέας πρὶν τὸ φάγουν, διότι ἡ κακὴ ὀσμὴ τοῦ κρέατος καὶ αἱ διάφοροι ἄλλαι ἀηδεῖς ὀσμαί, αἱ ὁποῖαι δὲν θὰ ἔλειπον ποτὲ ἀπὸ μίαν συγκέντρωσιν ἀγρίων, ἦσαν εἰς ὅλους εὐπρόσδεκτοι.

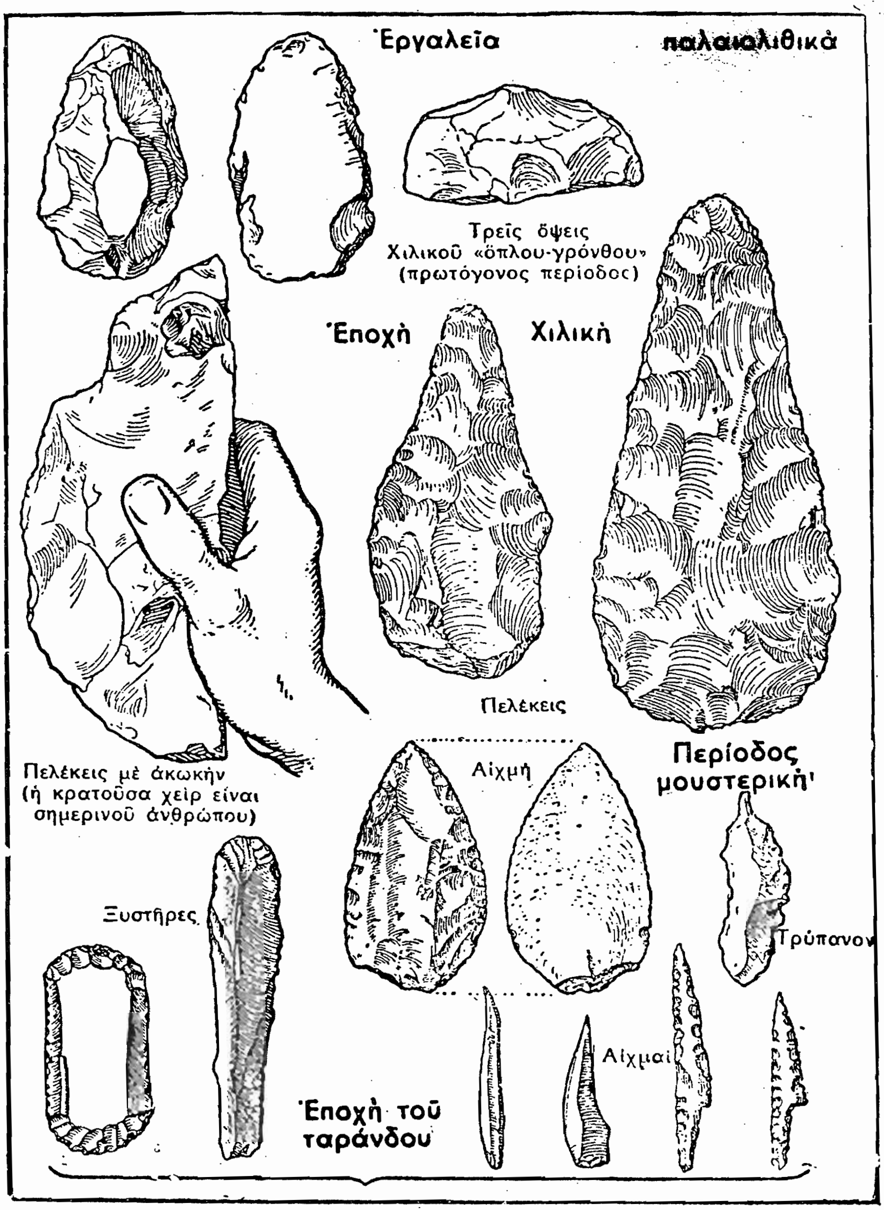
Ὁ ἄνθρωπος κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν δὲν ἦτο ἐκφυλισμένον ζῷον, διότι οὐδέποτε πρωτύτερα ὑπῆρξεν ἀνώτερος. Εὑρίσκετο συνεπῶς ὡς ζῷον εἰς τὴν κορυφὴν τῆς ζωολογικῆς κλίμακος, καὶ ὅσον μικρὰ καὶ ἂν εἶναι ἡ ἐκτίμησίς μας δι' αὐτὸν τώρα, βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ἐκπροσωποῦσε τὸ ἀνώτατον στάδιον τῆς ἀναπτύξεως τοῦ βασιλείου τῶν ζῴων τῆς ἐποχῆς του.

Τὰ ἀνωτέρω ἀποτελοῦν σκιαγραφίαν μιᾶς κατασκηνώσεως ἀνθρώπων τοῦ Neanderthal ἡ ὁποία δὲν ἀπέχει ἴσως πολὺ τῆς πραγματικότητος. Πρὶν ὅμως οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ἐξαφανισθοῦν, θὰ ἔμαθαν ἀσφαλῶς πολλὰ καὶ θὰ ἔφθασαν εἰς μακρυνὰς χώρας.

Ὁ,τιδήποτε καὶ ἂν ἔκαμναν οἱ παλαιότεροι παλαιολιθικοὶ ἄνθρωποι τοὺς νεκρούς των, ὑπάρχει λόγος νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ νεώτεροι ἄνθρωποι τοῦ Neanderthal τοὺς ἔθαπταν—τοὐλάχιστον μερικὰ ἄτομα τῆς ὁμάδος των—μετὰ σεβασμοῦ καὶ ἱεροτελεστίας. Ἕνας ἐκ τῶν γνωστοτέρων σκελετῶν τοῦ Neanderthal ἀνήκει εἰς νέον, εἰς τὸν ὁποῖον ἴσως ἐγένετο ταφή. Εἶχε τοποθετηθῆ εἰς τὸν τάφον εἰς στάσιν κοιμωμένου μὲ τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ πήχεος τῆς δεξιᾶς χειρός. Ἡ κεφαλὴ καὶ ὁ βραχίων εὑρίσκοντο ἐπὶ θραυσμάτων πυρίτου, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσαν ἕνα τεχνητὸν σωρόν. Ἕνας μεγάλος πέλεκυς ἦτο κοντὰ εἰς τὴν κεφαλήν του καὶ γύρω του ἦσαν πολλὰ κόκκαλα βωδιοῦ ἀπηνθρακωμένα καὶ σπασμένα, ὡς ἐὰν εἶχε γίνει ἐκεῖ ἐπικήδειον συμπόσιον.

Οἱ ἄνθρωποι τοῦ εἴδους τούτου ἐνδέχεται νὰ ἔζησαν νομαδικὸν βίον εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπὶ 100.000 ἔτη ἢ καὶ περισσότερον, ἐὰν ὑποθέ-

σωμεν ὅτι ἡ σιαγὼν τοῦ ἀνθρώπου τῆς Ἀϊδελβέργης ἀνήκει εἰς μέλος τοῦ εἴδους τούτου—δηλαδὴ χρονικὴν περίοδον τόσον μεγάλην, ὥστε ἀπέναντι αὐτῆς ὅλη ἡ μετέπειτα ἱστορία τοῦ γένους μας εἶναι

40.—Ὅπλα καὶ ἐργαλεῖα τῶν ἀνθρώπων τῆς μουστερικῆς περιόδου καὶ τῆς χιλικῆς ἐποχῆς ὡς καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ταράνδου.

ὡσὰν ἀπὸ χθὲς ἕως σήμερον. Ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος συνεσώρευεν ὁλονὲν μίαν ἀμυδρὰν παράδοσιν πρὸς τὴν ἰδίαν κατεύθυνσιν καὶ προσπαθοῦσε νὰ τελειοποιηθῇ μέσα εἰς περιωρισμένον κύκλον τῶν δυνατοτήτων του. Ὁ ἐγκέφαλός του ἦτο φυλακισμένος μέσα εἰς τὸ χον-

δρὸν κρανίον του, τὸ ὁποῖον μέχρι τέλους ἦτο στενομέτωπον καὶ κτηνῶδες.

Ἡ γνώμη ὅτι ἡ φυλὴ τοῦ Neanderthal εἶναι εἶδος ἐξαφανισθέν, τὸ ὁποῖον δὲν διεσταυρώθη μὲ τὸ εἶδος τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου (Homo sapiens) ὑποστηρίζεται ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Osborn. Πρὸς τὴν γνώμην δὲ ταύτην ἀποκλίνει καὶ ὁ συγγραφεύς, ὅπως τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῆς πραγματείας τοῦ παρόντος κεφαλαίου. Θεωροῦμεν ὅμως ὑποχρέωσιν νὰ γνωρίσωμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην, ὅτι πολλοὶ συγγραφεῖς δὲν παραδέχονται τοῦτο. Μερικὰ προϊστορικὰ κρανία θεωροῦνται ὑπ' αὐτῶν ὡς προερχόμενα ἐκ διασταυρώσεως τοῦ τύπου τοῦ Neanderthal μετ' ἄλλων τύπων. Ἐπὶ πλέον γράφουν καὶ ὁμιλοῦν περὶ ὑπάρξεως ἀνθρώπων τοῦ τύπου τοῦ Neanderthal μεταξὺ τῶν συγχρόνων πληθυσμῶν. Μάλιστα ἕνας ἀπ' αὐτοὺς ἀνεκάλυψε τέτοιους ἀνθρώπους εἰς τὴν νότιον Ἰρλανδίαν καὶ ἄλλους εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τὰ ἄτομα αὐτὰ τὰ θεωρούμενα ὅτι ἀντιπροσωπεύουν τὸν τύπον τοῦ Neanderthal μεταξὺ τῶν σημερινῶν ἀνθρώπων, δὲν παρουσιάζουν οὔτε τὰς ἰδιορρυθμίας τοῦ τραχήλου καὶ τοῦ ἀντίχειρος, οὔτε τὰ δόντια, τὰ ὁποῖα διακρίνουν τὴν φυλὴν τῶν προανθρώπων τοῦ Neanderthal. Οἱ τραπεζῖται τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου π. χ. ἔχουν μακρὰ φύματα, ἐνῷ ὁ τραπεζίτης τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Neanderthal εἶναι μᾶλλον πολύπλοκος καὶ εἰδικευμένος, δηλαδὴ δόντι μακρὺ μὲ κοντὰ φύματα. Καὶ οἱ κυνόδοντές του δὲν ἦσαν ὀλιγώτερον κυνόδοντες ἀπὸ τοὺς ἰδικούς μας. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ γραμμὴ τῆς ἀναπτύξεώς του ἦτο διαφορετική.

Ἕως τώρα μόνον ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἐξηρευνήθη ἀρκετὰ πρὸς ἀνεύρεσιν παλαιολιθικῶν λειψάνων. Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὴν Κραπίνα τῆς Κροατίας καὶ τὸ τελευταῖα ἀνακαλυφθὲν κρανίον τῆς Γαλιλαίας, πᾶν ὅ,τι γνωρίζομεν περὶ τοῦ εἴδους τοῦ Neanderthal προέρχεται ἐκ τῆς περιοχῆς ἐκείνης. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ προπάτωρ τοῦ «σοφοῦ» ἀνθρώπου (Homo Sapiens)—τὸ εἶδος δὲ τοῦτο περιλαμβάνει καὶ τοὺς αὐτόχθονας τῆς Τασμανίας—ἦτο πλάσμα πολὺ προσόμοιον καὶ παράλληλον πρὸς τὸν ἄνθρωπον τοῦ Neanderthal.

Δὲν ἀπέχομεν ἀπὸ τὸν προπάτορα ἐκεῖνον τόσον, ὥστε νὰ ἔχωμεν ἀπομακρύνει ἐκ τοῦ μέσου ἡμῶν τύπους ὄχι καθαυτὸ Neanderthal, ἀλλὰ «Νεαντερθαλοειδεῖς». Ἡ ὕπαρξις τοιούτων τύπων φανερώνει ἴσως ὅτι τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Neanderthal, ὁ ὁποῖος κατεσκεύασε τὰ χιλικὰ καὶ μουστερικὰ ἐργαλεῖα, διεσταυρώθη μὲ τὸν ἄνθρωπον τὸν σοφὸν (Homo Sapiens) εἰς τὴν Εὐρώπην.

3. Οἱ τελευταῖοι παλαιολιθικοὶ ἄνθρωποι.

Ὅταν οἱ Ὁλλανδοὶ ἀνεκάλυψαν τὴν Τασμανίαν, εὗρον ἐκεῖ μίαν ἀποχωρισμένην ἀπὸ τὸν ἄλλον κόσμον ἀνθρωπίνην φυλήν, ἡ ὁποία

δὲν εἶχε κάμει μεγάλας προόδους πέραν τοῦ κατωτέρου παλαιολιθικοῦ σταδίου. Εἰς τὸ πλεῖστον ὅμως μέρος τοῦ κόσμου ὁ κατώτερος παλαιολιθικὸς πολιτισμὸς εἶχεν ἐξελιχθῆ εἰς πολυπλοκωτέραν καὶ ἀνωτέραν ζωὴν πρὸ εἴκοσι ἢ τριάντα χιλιάδων ἐτῶν. Οἱ ἰθαγενεῖς τῆς Τασμανίας δὲν ἀνῆκον φυλετικῶς εἰς τὸ εἶδος τοῦ Neanderthal. Αὐτὸ δεικνύουν ἡ χωρητικότης καὶ τὸ σχῆμα τοῦ κρανίου των, τὰ κόκκαλα τοῦ τραχήλου, αἱ σιαγόνες καὶ τὰ δόντια των. Δὲν εἶχαν συγγένειαν μὲ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Neandherthal, ἀλλ' ἦσαν τοῦ εἴδους αὐτοῦ μὲ ἡμᾶς. 'Αντεπροσώπευον στάδιον παρεμφερὲς πρὸς τοῦ Neanderthal εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἀληθινῶν ἀνθρώπων.

Δὲν εἱμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ σχεδὸν ἀμφιβολία ὅτι καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν ἑκατοντάδων ἑκατονταετηρίδων, κατὰ τὰς ὁποίας αἱ διεσπαρμέναι μικραὶ ὁμάδες τῶν ἀνθρώπων τοῦ Neanderthal ἦσαν πᾶν ὅ,τι ἀντεπροσώπευε τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς τὴν Εὐρώπην, πραγματικοὶ ἄνθρωποι ἐκ τοῦ ἰδίου ἡμῶν εἴδους, εἰς κἄποιο ἄλλο μέρος τοῦ κόσμου ἀνεπτύσσοντο ἐκ παραλλήλου, ἔχοντες ὡς χρονικὴν αὐτῶν ἀφετηρίαν τὸ τέρμα περίπου τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Neanderthal, καὶ τὸ ὁποῖον οἱ ἰθαγενεῖς τῆς Τασμανίας διετήρησαν εἰς ἀνώτερον ἐπίπεδον δυνάμεως καὶ προόδου.

Οἱ ἰθαγενεῖς τῆς Τασμανίας ζῶντες ὑπὸ συνθήκας πολὺ ὀλίγον παρορμητικάς, χωρὶς κανένα ἄλλον ἀνθρώπινον συναγωνισμὸν ἢ παράδειγμα, ἔμειναν ἐν καθυστερήσει πολὺ ὀπίσω ἀπὸ τὴν λοιπὴν ἀνθρωπίνην ἀδελφότητα. 'Εν τούτοις καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν καθυστερημένην γωνίαν τοῦ κόσμου τὰ παλαιότερα ἀπολιθωμένα λείψανα, κατὰ τὸν Keith, δεικνύουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος προώδευσεν. Οἱ αὐτόχθονες τῆς Τασμανίας τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος ἦσαν ὀλιγώτερον ἄξεστοι καὶ κτηνώδεις ἀπὸ τοὺς παλαιοτέρους αὐτῶν ὁμοφύλους.

4. Τὸ Κρανίον τῆς Ροδεσίας.

Τὸ θέρος τοῦ 1921, εὑρέθη κἄτι πολὺ ἐνδιαφέρον ἐντὸς σπηλαίου τοῦ κτήματος Broken Hill εἰς τὴν Νότιον 'Αφρικήν. Ἦτο κρανίον, χωρὶς τὴν κάτω σιαγόνα, καθὼς καὶ κάμποσα κόκκαλα ἑνὸς νέου εἴδους τοῦ Homo, διαμέσου τύπου μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Neanderthal καὶ τοῦ ἀληθινοῦ ἀνθρώπου (Homo Sapiens)· καὶ περὶ αὐτοῦ θὰ ὁμιλήσωμεν τώρα. Τὸ κρανίον εἶχεν ὑποστῆ μικρὰν μόνον ἀπολίθωσιν καὶ ὁ κάτοχός του θὰ ἔζησεν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρὸ ὀλίγων χιλιάδων ἐτῶν. Ἡ στρωματογραφία τῆς περιοχῆς ἐκείνης παραμένει ἀβεβαία. Ὁ ἄνθρωπος τῆς Ροδεσίας ἴσως νὰ ἐκυνηγοῦσε τοὺς ἀνθρωποειδεῖς πιθήκους τοῦ τύπου Ταοὺνγκς (Taungs).

Τὸ πλάσμα αὐτὸ (Homo Rhodensiensis), ὁ σπηλαιάνθρωπος αὐτὸς τῆς Ροδεσίας, ἐνῷ δεικνύει ὁμοιότητας πρὸς τὸν ἄνθρωπον τοῦ Neanderthal εἰς ὡρισμένα χαρακτηριστικά, δὲν εἶχεν, ὅσον ἐπιτρέπεται νὰ κρίνωμεν ἀπὸ τὰ λείψανα αὐτά, κανὲν ἀπὸ τὰ εἰδικὰ

γνωρίσματα ἑνὸς τοιούτου ἀνθρώπου. Τὸ κύτος τοῦ ἐγκεφάλου, ὁ τράχηλος, τὰ δόντια καὶ τὰ μέλη αὐτοῦ ἦσαν τοῦ τύπου τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου (περὶ τῶν χειρῶν του δὲν γνωρίζομεν τίποτε). Αἱ διαστάσεις ὅμως τῆς ἄνω σιαγόνος καὶ αἱ ἐπιφάνειαι τῶν ἀρθρώσεών της ὑπονοοῦν τὴν κάτω σιαγόνα τῆς Heidelberg, τὰ δὲ τόξα τῶν φρυδιῶν ὁμοιάζουν πρὸς τὰ τῶν πιθήκων, συναγωνιζόμενα εἰς τοῦτο μὲ τὸν ἄνθρωπον τοῦ Neanderthal.

Τὸ πλάσμα τοῦτο τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε σχεδὸν ἀνθρώπινον ὂν μὲ πρόσωπον πιθηκοειδοῦς τύπου. Ἴσως νὰ ἐπέζησε μέχρι τῆς καθαρᾶς ἀνθρωπίνης περιόδου καὶ νὰ ὑπῆρξε σύγχρονον μὲ ἀληθινοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν Νότιον Ἀφρικήν. Ἴσως καὶ νὰ ὑπῆρξε φόβος καὶ τρόμος διὰ τὰ παιδιὰ τῶν ἀληθινῶν ἀνθρώπων.

Ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς προέρχονται ἐπίσης λείψανα γνησίας ἀνθρωπίνης φυλῆς, τῆς φυλῆς Μπόσκοπ (Boskop) πολὺ παλαιᾶς, ἀλλὰ τῆς ὁποίας ἡ παλαιότης δὲν προσδιωρίσθη ἀκόμη ἐπακριβῶς. Οἱ ἄνθρωποι τῆς φυλῆς αὐτῆς εἶχαν κρανία περισσότερον ὁμοιάζοντα πρὸς τοὺς Μπουσμάνους (Bushman) τῆς Ν. Ἀφρικῆς παρὰ πρὸς οἱουσδήποτε ἄλλους ἐκ τῶν σημερινῶν ἀνθρώπων. Ἦσαν ὅμως αὐτὰ χονδρότερα καὶ μεγαλύτερα καὶ ἔχουν μάλιστα μεγαλυτέραν χωρητικότητα ἀπὸ τὰ σημερινὰ εὐρωπαϊκὰ κρανία.

Οἱ Μπόσκοπ (Boskop) ἦσαν πιὸ μεγαλόσωμοι, πιθανὸν δὲ καὶ διανοητικώτεροι τῶν Μπουσμάνων (Bushnan). Ἴσως νὰ εἶναι οἱ παλαιότεροι γνήσιοι ἄνθρωποι, οἱ μέχρι τοῦδε γνωστοὶ εἰς ἡμᾶς. Κρανία, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν εἰς Βάντγιακ (Wadiak) τῆς Ἰάβας ὀλίγον πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ π ι θ η κ α ν θ ρ ώ π ο υ καὶ τὰ ὁποῖα ἀνήκουν πιθανῶς εἰς τὴν πλειστόκαινον περίοδον, φαίνονται νὰ γεφυρώνουν τὸ χάσμα μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου τῆς Ροδεσίας καὶ Αὐστραλῶν ἰθαγενῶν, ἐνῷ τὰ κρανία τοῦ Τάλγκαϊ (Talgaï) τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν εἰς πλειστοκαινικὰ κοιτάσματα εἰς Κηνσλανδίαν (Queensland) ἀντιπροσωπεύουν προγονικὸν αὐστραλοειδῆ τύπον, ὁ ὁποῖος διαφέρει ἀπὸ τὸν σημερινόν, κυρίως κατὰ τὸ ὅτι ἔχει μεγαλυτέρας διαστάσεις τῆς σιαγόνος.

Η'. ΟΙ ΝΕΩΤΕΡΟΙ ΜΕΤΑΠΑΓΕΤΩΔΕΙΣ ΠΑΛΑΙΟΛΙΘΙΚΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ. — ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΑΛΗΘΙΝΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ

1. Ἡ ἐμφάνισις ἀνθρώπου ὁμοίου μὲ ἡμᾶς. 2. Ἡ γεωγραφία τοῦ παλαιολιθικοῦ Κόσμου. 3. Τὸ τέλος τοῦ παλαιολιθικοῦ Κόσμου. 4. Δὲν ὑπάρχουν ἄνθρωποι εἰς τὴν Ἀμερικήν.

Ὁ τύπος τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Neanderthal ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπὶ δεκάδας χιλιάδων ἐτῶν. Ἐπὶ μακρὰν σειρὰν αἰώνων, ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ὁποίους ὅλη ἡ ἱστορικὴ περίοδος τοῦ ἀνθρώπου φαίνεται ὡς ἡ χθές, τὰ σχεδὸν ἀνθρώπινα αὐτὰ πλάσματα ἐκυριαρχοῦσαν χωρὶς ἀνταγωνισμόν. Ἐὰν ἡ σιαγὼν τῆς Ἁϊδελεβέργης

ἀνῆκεν εἰς ἄνθρωπον τοῦ Neanderthal καὶ ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ λάθος εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἡλικίας αὐτῆς τῆς σιαγόνος, τότε ἡ φυλὴ τοῦ Neanderthal διήρκεσε πλέον τῶν 200.000 ἐτῶν. Ἐπὶ τέλους πρὸ τεσσαράκοντα ἕως εἴκοσι πέντε χιλιάδων ἐτῶν, κατὰ τὴν ἐποχὴν τὴν ὁποίαν ἡ τετάρτη περίοδος τῶν παγετώνων ἤρχισε νὰ ὑποχωρῇ εἰς συνθήκας μᾶλλον εὐκράτους, ἕνας διαφορετικὸς τύπος ἀνθρώπων ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς σκηνῆς, ὁ ὁποῖος πιθανῶς ἐξωλόθρευσε τὸν Homo Neanderthalensis.

Ὁ νέος αὐτὸς τύπος ἀνεπτύχθη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὴν Νότιον Ἀσίαν ἢ εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἢ εἰς χώρας τῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου, αἱ ὁποῖαι εὑρίσκονται τώρα κάτω ἀπὸ τὸ νερό. Καὶ ἐφ' ὅσον συλλέγονται περισσότερα λείψανα καὶ σωρεύονται μαρτυρίαι, οἱ ἄνθρωποι θὰ μάθουν περισσότερα περὶ τῶν πρώτων σταδίων τῆς ἱστορίας των. Ἐπὶ τοῦ παρόντος μόνον ὑποθέσεις ἠμποροῦμεν νὰ κάμωμεν ποῦ καὶ πῶς οἱ πρῶτοι αὐτοὶ ἀ λ η θ ι ν ο ὶ ἄ ν θ ρ ω π ο ι ἐξειλίχθησαν ἀπὸ κάποιον μᾶλλον πιθηκοειδῆ προπάτορα, παραλλήλως πρὸς τοὺς ἐξαδέλφους των τοῦ Neanderthal. Ἐπὶ ἑκατοντάδας αἰώνων ἡ δεξιότης των περὶ τὴν χρῆσιν τῶν χειρῶν καὶ τῶν μελῶν ἐν γένει ὁλονὲν ἀνεπτύσσετο καὶ ἡ δύναμις καὶ ὁ ὄγκος τοῦ ἐγκεφάλου ὁλονὲν ηὔξανε μέσα εἰς τὸ ἀκόμη ἄγνωστον αὐτὸ περιβάλλον. Εὑρίσκοντο δὲ αὐτοὶ ἤδη εἰς ἐπίπεδον πολὺ ἀνώτερον ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Neanderthal ὑπὸ ἔποψιν ἱκανότητος καὶ διανοητικότητος, καὶ εἶχαν ἤδη χωρισθῆ εἰς δύο ἢ περισσοτέρας πολὺ διακεκριμένας φυλάς.

Οἱ νεήλυδες αὐτοὶ δὲν μετηνάστευσαν εἰς τὴν Εὐρώπην, ὑπὸ τὴν στενὴν τῆς λέξεως σημασίαν, ἀλλὰ μᾶλλον παρηκολούθησαν τὰ ζῷα καὶ τὰ φυτά, μὲ τὰ ὁποῖα ἐτρέφοντο καὶ εἰς τὰ ὁποῖα εἶχον συνηθίσει, εἰς τὰ νέα ἐδάφη ὅπου ἐξηπλοῦντο ὁλονὲν σὺν τῷ χρόνῳ μὲ τὴν φυσικὴν βελτίωσιν τοῦ κλίματος. Οἱ πάγοι ὁλονὲν ὑποχωροῦσαν, ἡ βλάστησις ηὔξανε, τὰ μεγάλα θηράματα παντὸς εἴδους ἐγίνοντο ἀφθονώτερα. Ἡ ἐμφάνισις στεππῶν, βοσκῶν, θάμνων εἶχαν ὡς ἐπακολούθημα τὴν παρουσίαν μεγάλων ἀγελῶν ἀγρίων ἵππων.

Οἱ ἐθνολόγοι κατατάσσουν τὰς νέας ταύτας ἀνθρωπίνους φυλὰς εἰς τὸ αὐτὸ ζῳολογικὸν εἶδος μὲ ἡμᾶς, καὶ μαζὶ μὲ ὅλας τὰς φυλάς, αἱ ὁποῖαι ἐπηκολούθησαν ἀπὸ τὸ κοινὸν εἰδικὸν ὄνομα Homo sapiens (ἄνθρωπος ὁ σοφός). Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶχαν ἐντελῶς ἀνθρωπίνην κοιλότητα τοῦ κρανίου καὶ ἀνθρώπινα χέρια. Τὰ δόντια καὶ ὁ τράχηλός των ἦσαν, ἀνατομικῶς, ὅπως οἱ ἰδικοί μας.

Γνωρίζομεν δύο εἴδη σκελετῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, τῶν μὲν ἀνηκόντων εἰς τὴν φυλὴν τὴν γνωστὴν ὡς φυλὴν τοῦ Gro-Magnon, τῶν δὲ εἰς τὴν λεγομένην φυλὴν τοῦ Crimaldi. Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῶν ἀνθρωπίνων ἰχνῶν καὶ ἀντικειμένων ἀνθρωπίνης χρήσεως, τὰ ὁποῖα εὑρίσκομεν, συνοδεύονται τόσον ἀνεπαρκῶς ἀπὸ ἀνθρώπινα κόκκαλα—ὅταν ὑπάρχουν ὁπωσδήποτε τοιαῦτα—ὥστε νὰ μὴ ἠμποροῦμεν νὰ προσδιορίσωμεν τὸν τύπον τοῦ σώματος, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνή-

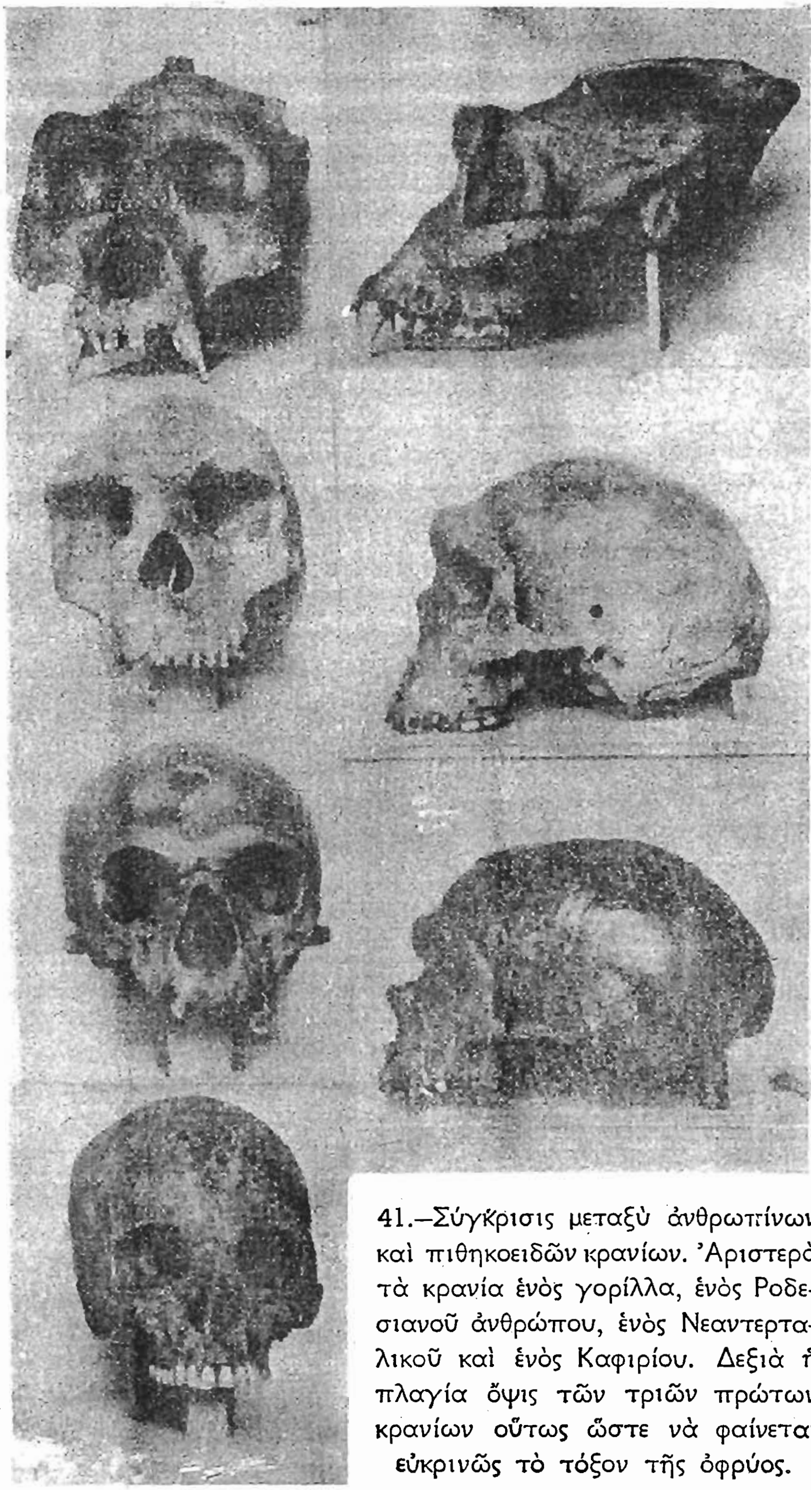
κουν. Ἐνδέχεται νὰ ὑπῆρξαν πολὺ περισσότεραι διαφορετικαὶ φυλαὶ ἀπὸ αὐτὰς τὰς δύο. Ἐνδέχεται νὰ ὑπῆρξαν διάμεσοι τύποι. Τέλειοι σκελετοὶ ἑνὸς κυρίου τύπου τῶν νεωτέρων αὐτῶν παλαιολιθικῶν ἀνθρώπων, τῶν ἀληθινῶν ἀνθρώπων, εὑρέθησαν τὸ πρῶτον εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Gro-Magnon καὶ δι' αὐτὸ οὗτοι ἐκλήθησαν φυλὴ τοῦ Gro-Magnon.

Οἱ ἄνθρωποι τοῦ Gro-Magnon ἦσαν ὑψηλοῦ ἀναστήματος μὲ πολὺ εὐρὺ πρόσωπον, μὲ μύτην προεξέχουσαν καὶ ἐκπληκτικῶς μεγάλον ἐγκέφαλον. Ἡ χωρητικότης τῆς κοιλότητος τοῦ κρανίου τῆς γυναικός, ποὺ εὑρέθη εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Gro-Magnon εἶναι μεγαλυτέρα τοῦ μέσου ὅρου σημερινοῦ ἄρρενος. Ἡ κεφαλὴ τῆς γυναικὸς εἶχε συντριβῆ μὲ ἓν δυνατὸν κτύπημα. Μαζὶ μὲ αὐτὴν εὑρέθησαν εἰς τὸ αὐτὸ σπήλαιον ὁ πλήρης σκελετὸς ἑνὸς γεροντοτέρου ἀνθρώπου, ὕψους περίπου ἓξ ποδῶν, θραύσματα σκελετοῦ παιδιοῦ καὶ οἱ σκελετοὶ δύο νέων. Ὑπῆρχον ἐπίσης ἐργαλεῖα ἐκ πυρίτου καὶ διάτρητα θαλάσσια ὄστρακα, χρησιμοποιούμενα ἀναμφιβόλως ὡς κοσμήματα. Αὐτὰ εἶναι τὰ δείγματα τοῦ ἑνὸς εἴδους τῶν πρώτων ἀνθρώπων.

Εἰς τὸ σπήλαιον ὅμως Crimaldi παρὰ τὸ Menton ἀνεκαλύφθησαν ἐπίσης δύο σκελετοὶ τῆς νεωτέρας παλαιολιθικῆς περιόδου, ἀλλὰ πολὺ ἀντιθέτου τύπου, μὲ γνωρίσματα τὰ ὁποῖα φανερώνουν μᾶλλον τὸν νιγριτοειδῆ τύπον καὶ προσεγγίζοντες πρὸς τὴν φυλὴν Boskop τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς, περὶ τῆς ὁποίας ἐκάμαμεν ἤδη λόγον. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ὑπάρχουν τοὐλάχιστον δύο, πιθανῶς δὲ καὶ περισσότεραι φυλαὶ ἀνθρώπων, αἱ ὁποῖαι διαφέρουν πολὺ μεταξύ των. Ἴσως ἡ μία, ἐμφανισθεῖσα ἀργότερον, νὰ διετηρήθη περισσότερον τῆς ἄλλης ἢ ἴσως οἱ ἄνθρωποι τοῦ Gro-Magnon νὰ διεδέχθησαν τὴν φυλὴν Crimaldi, ἡ ἑτέρα δὲ ἀπὸ αὐτὰς ἢ καὶ αἱ δύο ἐνδέχεται νὰ ἦσαν σύγχρονοι μὲ τοὺς νεωτέρους ἀνθρώπους τοῦ Neanderthal. Διάφοροι εἰδικοὶ ἔχουν πολὺ διαφορετικὰς γνώμας περὶ τῶν ζητημάτων τούτων, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν εἶναι παρὰ ἁπλαῖ γνῶμαι.

Ἡ ἐμφάνισις τῶν ἀληθῶς ἀνθρωπίνων τούτων παλαιολιθικῶν λαῶν τῆς μεταπαγετώδους ἐποχῆς ἀπετέλεσε βεβαίως τεράστιον ἅλμα πρὸς τὰ ἐμπρὸς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀμφότεραι αἱ κύριαι αὐταὶ φυλαὶ εἶχαν ἀνθρώπινον ἐγκέφαλον, ἀνθρώπινον χέρι καὶ μάλιστα διανοητικότητα πολὺ ὁμοίαν μὲ τὴν ἰδικήν μας. Ἐξεδίωξαν ἀπὸ τὰ σπήλαιά του καὶ τὰ λατομεῖά του τὸν ἄνθρωπον τοῦ Neanderthal. Καὶ συμφωνοῦσαν, ὡς φαίνεται, μὲ τοὺς νεωτέρους ἐθνολόγους, οἱ ὁποῖοι τοὺς θεωροῦν ὅτι ἀποτελοῦν διαφορετικὸν εἶδος.

Ἀντιθέτως πρὸς πλείστους ἀγρίους κατακτητάς, οἱ ὁποῖοι ἁρπάζουν τὰς γυναῖκας τῶν ἡττηθέντων, φαίνεται ὅτι οἱ ἀληθινοὶ ἄνθρωποι ἀπέφυγαν πᾶσαν ἐπιμιξίαν μὲ τὴν φυλὴν τοῦ Neanderthal ἄνδρας καὶ γυναῖκας. Δὲν ὑπάρχει κανὲν εἶδος ἐπιμιξίας μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἐπήλιδες, ὡς χρησιμοποιοῦντες πυριτολίθους καὶ αὐτοί, ἐγκαθίσταντο εἰς τὰ αὐτὰ ἀκριβῶς σημεῖα, τὰ ὁποῖα κατεῖχον πρωτύτερα οἱ προκάτοχοί των.

41.—Σύγκρισις μεταξὺ ἀνθρωπίνων καὶ πιθηκοειδῶν κρανίων. Ἀριστερὰ τὰ κρανία ἑνὸς γορίλλα, ἑνὸς Ροδεσιανοῦ ἀνθρώπου, ἑνὸς Νεαντερταλικοῦ καὶ ἑνὸς Καφιρίου. Δεξιὰ ἡ πλαγία ὄψις τῶν τριῶν πρώτων κρανίων οὕτως ὥστε νὰ φαίνεται εὐκρινῶς τὸ τόξον τῆς ὀφρύος.

Δὲν γνωρίζομεν τίποτε περὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Neanderthal. Ἡ ἔλλειψις ὅμως κάθε ἐπιμιξίας μὲ αὐτοὺς φαίνεται νὰ ὑπονοῇ ὂν πάρα πολὺ τριχωτὸν καὶ δύσμορφον ἢ παραδόξως ἀποκρουστικὸν εἰς τὴν ἐμφάνισίν του, ἕνεκα τοῦ χαμηλοῦ μετώπου του, τῶν χονδρῶν ὀφρύων των, τοῦ πιθηκομόρφου τραχήλου καὶ τοῦ κατωτέρου ἀναστήματος. Ἢ ἴσως ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἐπίσης, ἕνεκα τῆς ἀγριότητός των, νὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐξημερωθοῦν.

Ὁ Harry Johnston εἰς εἰδικὴν μελέτην περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου λέγει: « Ἴσως εἰς τὴν ἀμυδρὰν ἀνάμνησιν ἐκ μέρους τῆς φυλῆς μας τῶν γοριλλομόρφων αὐτῶν τεράτων, μὲ τὴν πονηρὰν διανοητικότητα, τὸ δύσκολον βάδισμα, τὸ τριχωτὸν σῶμα, τοὺς θηριώδεις ὀδόντας καὶ πιθανὸν τὰς καννιβαλικὰς τάσεις, νὰ ὀφείλῃ τὴν πρώτην του ἀρχὴν ὁ δράκοντας τοῦ παραμυθιοῦ...».

Οἱ πρῶτοι ἀληθινοὶ αὐτοὶ ἄνθρωποι τοῦ παλαιολιθικοῦ αἰῶνος, οἱ ὁποῖοι ἐξετόπισαν τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Neanderthal, ἐγκαθίστανται εἰς ἠπιώτερον κλῖμα καί, μολονότι ἔκαμναν χρῆσιν τῶν σπηλαίων καὶ τῶν καταφυγίων τῶν προκατόχων των, ἐζοῦσαν κατὰ μέγα μέρος εἰς τὸ ὕπαιθρον. Ἦσαν κυνηγετικοὶ πληθυσμοὶ καὶ μερικοὶ ἀπὸ αὐτούς, ἢ καὶ ὅλοι, φαίνεται ὅτι ἐκυνηγοῦσαν τὸ μαμμοὺθ καὶ τὸν ἄγριον ἵππον, ἐπίσης δὲ καὶ τὸν ρέννον, τὸν βόνασον καὶ τὸν πρωτογενῆ βοῦν. Ἔτρωγαν πολὺ τοὺς ἵππους. Καὶ εἰς μεγάλην ὑπαίθριον κατασκήνωσιν ἐν Solutré, ὅπου φαίνεται ὅτι ἐγένοντο ἐτήσιαι συγκεντρώσεις αὐτῶν ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας, ὑπολογίζεται ὅτι εὑρέθησαν κόκκαλα χιλιάδων ἵππων καθὼς καὶ ρέννων, μαμμοὺθ καὶ βονάσων.

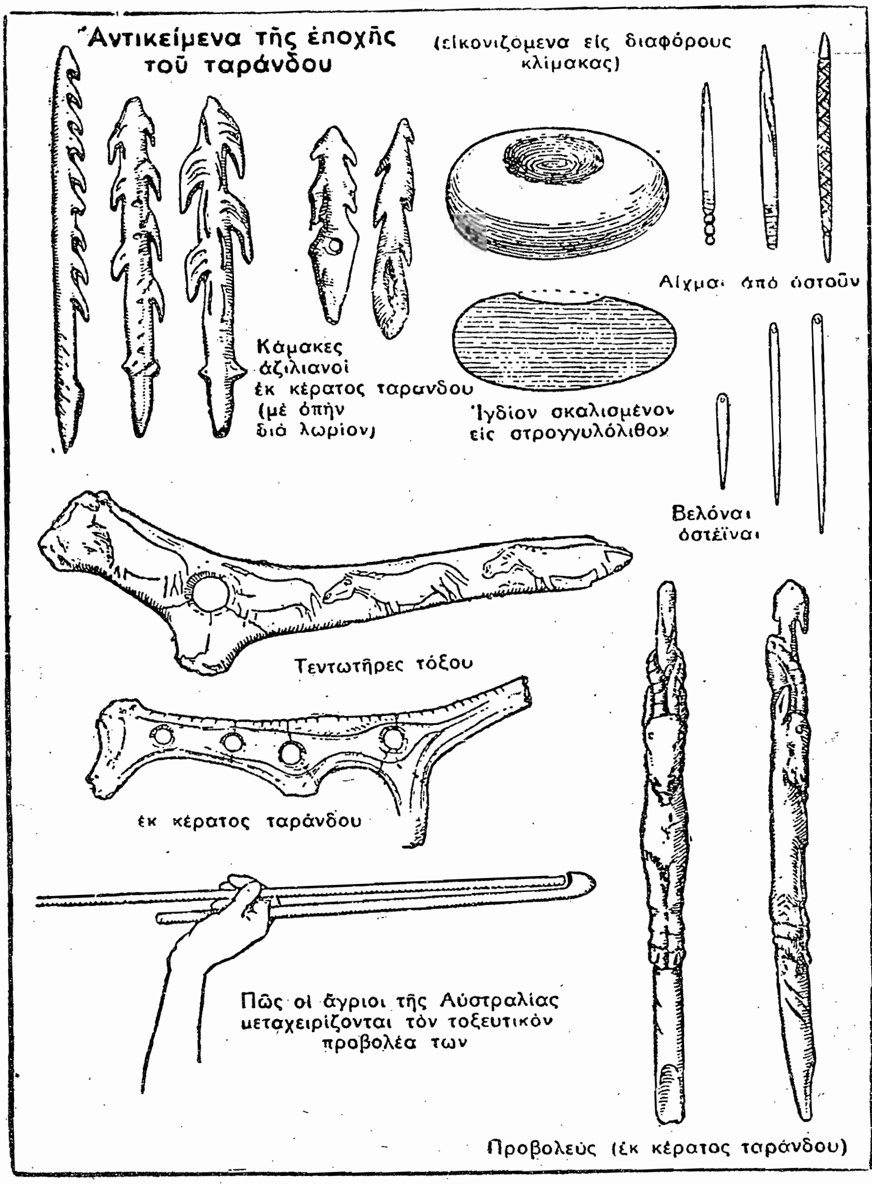
Οἱ πρῶτοι αὐτοὶ ἄνθρωποι παρακολουθοῦσαν πιθανῶς τὰς ἀγέλας ἵππων, τῶν μικρῶν γενειοφόρων ἱππαρίων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθὼς αὐτὰ μετετοπίζοντο εἰς ἀναζήτησιν βοσκῆς. Ἔμενον πάντοτε πλησίον τῆς ἀγέλης καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶχαν τὴν εὐκαιρίαν νὰ μάθουν τὰς ἕξεις καὶ τὰς διαθέσεις τῶν ζῴων αὐτῶν.

Δὲν εἶναι βέβαιον, ἐὰν οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἐδάμασαν καὶ ἐξημέρωσαν τὸν ἵππον. Ἴσως κατώρθωσαν τοῦτο πολὺ βαθμιαίως, μὲ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, εὑρίσκομεν ἰχνογραφήματα ἵππων μὲ σημεῖα γύρω ἀπὸ τὴν κεφαλὴν ὑποδηλοῦντα ζωηρῶς χαλινούς. Ὑπάρχει δὲ γλυφὴ κεφαλῆς ἵππου, ἡ ὁποία δεικνύει κάτι, τὸ ὁποῖον ἴσως εἶναι σχοινίον ἀπὸ στριφογυρισμένην λωρίδα δέρματος νεύρου. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἐξημέρωσαν τὸν ἵππον, εἶναι πολὺ ἀμφίβολον, ἂν τὸν ἐχρησιμοποιοῦσαν δι' ἱππασίαν ἢ ἔκαμνον γενικὰ πολλὴν χρῆσιν αὐτοῦ.

Τὸ εἶδος τοῦ ἵππου, τὸ ὁποῖον ἐγνώρισαν, ἦτο ἄγριον ἱππάριον μὲ γένειον ὑπὸ τὸν πώγωνα, ἀνίκανον νὰ φέρῃ ἄνθρωπον εἰς μεγάλην κάπως ἀπόστασιν. Εἶναι ἀπίθανον ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶχαν μάθει τότε νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ γάλα τῶν ζῴων ὡς τροφήν. Τέλος ἐὰν κατώρθωσαν νὰ ἐξημερώσουν τὸν ἵππον, θὰ ἦτο τὸ μόνον ζῷον

τὸ ὁποῖον φαίνεται νὰ ἐξημέρωσαν. Δὲν εἶχαν σκύλους, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον πρόβατα καὶ βώδια καὶ ἄλλα συντηρούμενα ἀργότερα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον ζῷα.

Τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἠμποροῦσαν νὰ ἰχνογραφήσουν μᾶς ὑποβοηθεῖ πολύ, νὰ σχηματίσωμεν ἰδέαν περὶ τοῦ κοινοῦ εἰς αὐτοὺς ἀνθρωπισμοῦ. Προξενεῖ πράγματι κατάπληξιν ἡ τελειότης τῶν ἰχνογραφημάτων των. Ἦσαν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἄγριοι, ἀλλ' ἄγριοι μὲ καλλιτεχνικὰ ἔνστικτα. Ἰχνογραφοῦσαν καλύτερα

42.—Ὅπλα καὶ ἐργαλεῖα τῆς ἐποχῆς τοῦ ταράνδου.

ἀπὸ ὅλους τῶν διαδόχους των μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς. Ἰχνογραφοῦσαν καὶ ἐζωγράφιζαν ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῶν βράχων καὶ τῶν τοιχωμάτων τῶν σπηλαίων, τὰ ὁποῖα εἶχαν ἀποσπάσει ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Neanderthal. Τὰ δύο ἰχνογραφήματα ποὺ περιεσώθησαν ἔρχονται νὰ διαφωτίσουν τὸν ἐθνολόγον καὶ νὰ ἐξαγάγουν αὐτὸν ἀπὸ τὴν ἀμηχανίαν, εἰς τὴν ὁποίαν τὸν θέτει ἡ μελέτη τῶν ὀστῶν καὶ τῶν ἄλλων λειψάνων. Ἐσχεδίαζον ἐπάνω εἰς κόκκαλα καὶ εἰς κέρατα, ἐχάραττον δ' ἐπίσης διαφόρους γλυπτὰς μικρὰς μορφάς.

Αἱ πληροφορίαι, τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ τῆς νεωτέρας παλαιολιθικῆς ἐποχῆς μᾶς ἄφησαν περὶ τῆς ζωῆς των, δὲν περιορίζονται μόνον εἰς τὰ ὡραῖα ἰχνογραφήματά των, τὰ ὁποῖα σὺν τῷ χρόνῳ γίνονται πλέον δεξιότεχνα, ἀλλ' ἐπεκτείνονται καὶ εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν τάφων των. Ἔθαβαν τοὺς νεκρούς των μαζὶ μὲ κοσμήματα, ὅπλα καὶ τρόφιμα, μετεχειρίζοντο δὲ πολὺ χρῶμα εἰς τὴν ταφὴν καὶ προφανῶς ἐζωγράφιζαν τὸ σῶμα, ὅταν ἐζοῦσαν. Ἀπὸ αὐτὸ ἠμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἔβαφαν τὸ σῶμά των, ὅταν ἐζοῦσαν. Τὸ ζωγράφισμα κατεῖχε σπουδαίαν θέσιν εἰς τὴν ζωήν των. Ἦσαν ἐκ γενετῆς ζωγράφοι· ἔκαμνον χρῆσιν χρωμάτων μαύρων, καστανῶν, ἐρυθρῶν, κιτρίνων καὶ λευκῶν, τὰ δὲ χρώματα, τὰ ὁποῖα μετεχειρίζοντο, διατηροῦνται μέχρι σήμερον εἰς τὰ σπήλαια καὶ εἰς τὰς πλευρὰς τῶν βράχων τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἱσπανίας. Ἐξ ὅλων τῶν νεωτέρων φυλῶν καμμία δὲν ἔδειξε τοιαύτην τάσιν πρὸς τὴν ζωγραφικήν. Ἐκείνη ποὺ προσεγγίζει περισσότερον πρὸς αὐτοὺς εἶναι ἡ φυλὴ τῶν Ἐρυθροδέρμων τῆς Ἀμερικῆς.

Τὰ ἰχνογραφήματα καὶ αἱ ζωγραφίαι ἐκεῖναι τῶν νεωτέρων παλαιολιθικῶν ἀνθρώπων ἐξηκολούθησαν ἐπὶ μακρὰν χρονικὴν περίοδον καὶ παρουσιάζουν εὐρείας διακυμάνσεις ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας. Εἰς τὰ πρῶτα αὐτῶν στάδια τὸ σχέδιον εἶναι συχνὰ πρωτόγονον, ὅμοιον μὲ τὸ σχέδιον τῶν εὐφυῶν παιδιῶν. Τὰ τετράποδα ἰχνογραφοῦνται συνήθως μὲ ἕνα πρόσθιον καὶ ἕνα ὀπίσθιον σκέλος, ὅπως τὰ ἰχνογραφοῦν τὰ παιδιὰ καὶ σήμερον. Ἡ ἰχνογράφησις τῶν σκελῶν τῆς ἄλλης πλευρᾶς παρουσίαζε μεγάλην τεχνικὴν δυσκολίαν εἰς τὸν καλλιτέχνην. Ἴσως τὰ πρῶτα ἰχνογραφήματα νὰ ἤρχισαν, ὅπως ἀρχίζουν τὰ ἰχνογραφήματα τῶν παιδιῶν: ἀπὸ τυχαῖα χαράγματα. Ὁ ἄγριος, ἐκεῖ ποὺ ἐκάθητο, ἐχάρασσε μὲ λεπίδα ἀπὸ πυρίτην μαλακὴν ἐπιφάνειαν βράχου, καὶ τοῦ ἤρχετο εἰς τὸν νοῦν κάποια γραμμὴ ἢ χειρονομία. Αἱ πρῶται ὅμως αὐταὶ γλυφαὶ εἶναι τοὐλάχιστον ἐξ ἴσου παλαιαὶ μὲ τὰς πρώτας αὐτῶν εἰκονογραφίας. Τὰ παλαιότερα ἰχνογραφήματα προδίδουν τελείαν ἀνικανότητα συνθέσεως πρὸς σχηματισμὸν συμπλεγμάτων ζῴων.

Μὲ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων ἐμφανίζονται ἱκανώτεροι καλλιτέχναι. Ἡ ἀναπαράστασις τῶν ζῴων τελικὰ ἔγινεν εἰς καταπληκτικὸν βαθμὸν ζωντανὴ καὶ ρεαλιστική. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἀπόγειον τῆς καλ-

λιτεχνικῆς των ἀκμῆς οἱ παλαιολιθικοὶ αὐτοὶ ἄνθρωποι ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἰχνογραφοῦν ἐν κατατομῇ (προφὶλ) ὅπως τὰ παιδιά. Ἡ προοπτικὴ καὶ ἡ σύντμησις, ποὺ χρειάζονται διὰ τὴν παράστασιν τῆς ὀπισθίας καὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς, ἦσαν πράγματα ἀνώτερα τῶν δυνάμεών των.

Τὰ κοινότερα θέματά των εἶναι ὁ μαμμοὺθ καὶ ὁ ἵππος. Εἰς τὰ σπήλαια τῆς βορείου Ἱσπανίας δὲν ὑπάρχουν σχεδιάσματα ἀνδρῶν παρὰ μόνον ζῴων. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν ὅμως Ἱσπανίαν ὑπάρχουν πολλαὶ ζωγραφίαι, εἰς τὰς ὁποίας βλέπομεν καὶ ἀνθρωπίνας μορφάς. Αἱ ζωγραφίαι αὐταὶ ἀνήκουν χρονολογικῶς εἰς τὰ τελευταῖα στάδια τῆς ἐν λόγῳ περιόδου. Μερικοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων κατεσκεύαζον ἐπίσης ἐλαφρὰ εἰδώλια * ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ἢ στεατίτου λίθου καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουν μερικὰ ποὺ εἰκονίζουν γυναῖκας μὲ ὑπερβολικὴν παχυσαρκίαν. Ὁμοιάζουν μὲ τὰς γυναῖκας τῶν σημερινῶν Μπούσμαν. Ἡ πλαστικὴ τοῦ ἀνθρώπου τῆς πρωτογενοῦς ἐποχῆς ἔκλινε πρὸς τὴν γελοιογραφίαν καὶ γενικῶς αἱ ἀνθρώπιναι μορφαί, τὰς ὁποίας ἀπεικονίζουν, εἶναι πολὺ κατώτεραι ἀπὸ τὰς μορφὰς τῶν ζῴων ὡς πρὸς τὴν σφριγιλότητα καὶ φυσικότητα.

Ἀργότερον παρατηρεῖται περισσοτέρα χάρις καὶ ὀλιγωτέρα σκαιότης εἰς τὰς παραστάσεις τῆς ἀνθρωπίνης μορφῆς. Ἀνεκαλύφθη μικρὰ κεφαλὴ ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ἀνήκουσα εἰς κόρην καὶ φέρουσα καλλιτεχνικὴν κόμμωσιν. Οἱ παλαιολιθικοὶ αὐτοὶ ἄνθρωποι ἐχάρασσον ἐπίσης καὶ ἔγλυφον σχέδια ἐπὶ ἐλεφαντόδοντος καὶ ἄλλων ὀστῶν. Μερικὰ ἀπὸ τὰ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα συμπλέγματα μορφῶν εἶναι γλυμμένα περιέργως ἐπὶ τῆς στρογγύλης ἐπιφανείας τῶν ὀστῶν καὶ ἰδίως στρογγύλων ὀστῶν ἐλάφου, εἰς τρόπον ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ ἴδῃ τις ὁλόκληρον τὸ σχέδιον ταυτοχρόνως. Εὑρέθησαν ἐπίσης ἄτεχνα εἰδώλια ἐξ ἀργίλου, ἂν καὶ οἱ παλαιολιθικοὶ ἄνθρωποι ἐν γένει δὲν ἔκαμνον χρῆσιν πηλίνων σκευῶν.

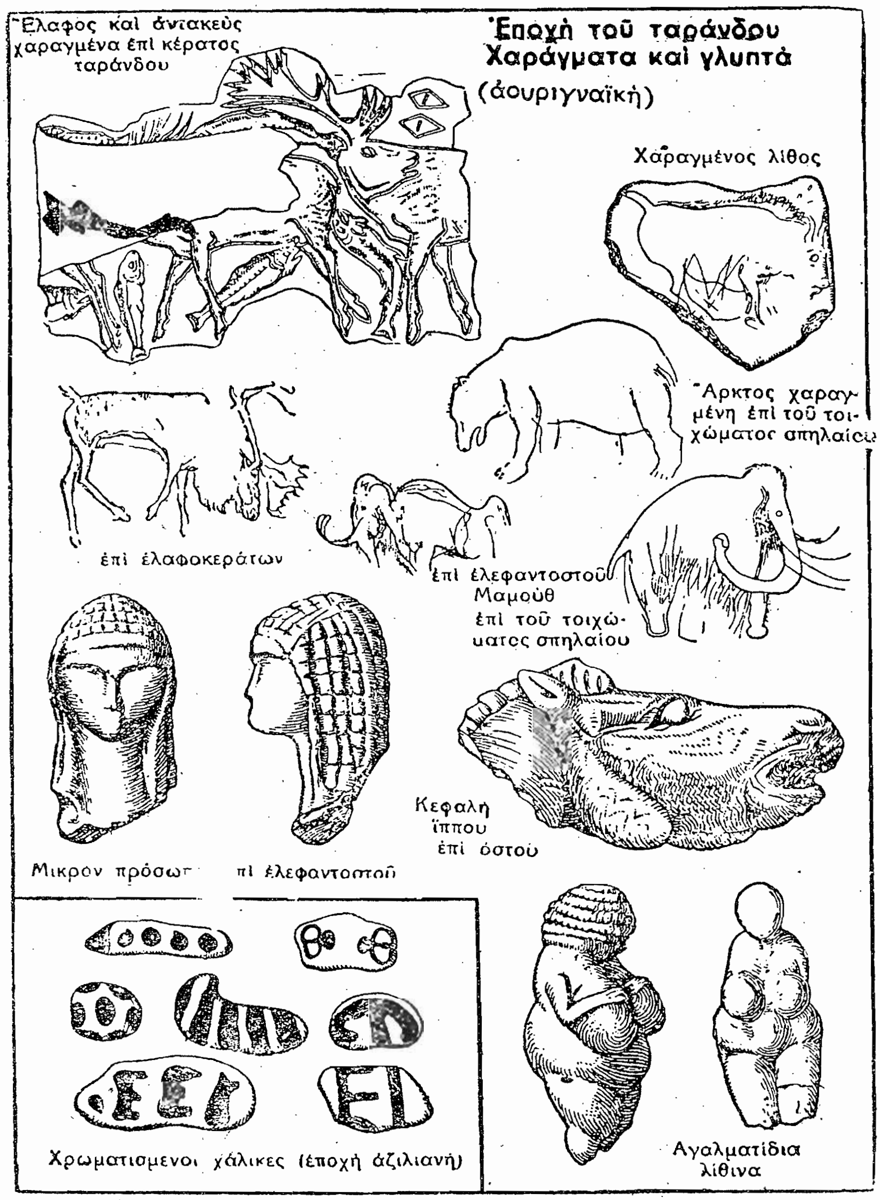
Πολλαὶ ἀπὸ τὰς ζωγραφίας εὑρίσκονται εἰς τὰ βάθη σκοτεινῶν σπηλαίων. Εἶναι δὲ πολλάκις δυσπρόσιτοι. Οἱ καλλιτέχναι θὰ ἔκαμνον βεβαίως χρῆσιν λύχνων εἰς τὴν ἐργασίαν των. Καὶ εὑρέθησαν πράγματι ρηχοὶ λύχνοι ἐκ στεατίτου, εἰς τοὺς ὁποίους θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ καίουν λίπος. Κατὰ πόσον ἡ ἐπίσκεψις τῶν τοιχογραφιῶν αὐτῶν τῶν σπηλαίων εἶχε λατρευτικὸν χαρακτῆρα ἢ ὑπὸ ποίας ἐν γένει συνθήκας τὰς ἔβλεπον οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, εἶναι ἀδύνατον δι' ἡμᾶς σήμερον νὰ φαντασθῶμεν. Εἰς τὰ νότια καὶ ἀνατολικὰ μέρη τῆς Ἱσπανίας ἐν τούτοις τὰ ἰχνογραφήματα δὲν εὑρίσκονται ἐντὸς τῶν σπηλαίων, ἀλλ' ἐπὶ φυσικῶς προφυλαγμένων ἐξωτερικῶν πλευρῶν τῶν βράχων, ὅπου ὑπάρχει ἀρκετὸν φῶς.

Οἱ ἀρχαιολόγοι διακρίνουν ἐπὶ τοῦ παρόντος τρία κύρια στάδια εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν τῆς νεωτέρας παλαιολιθικῆς

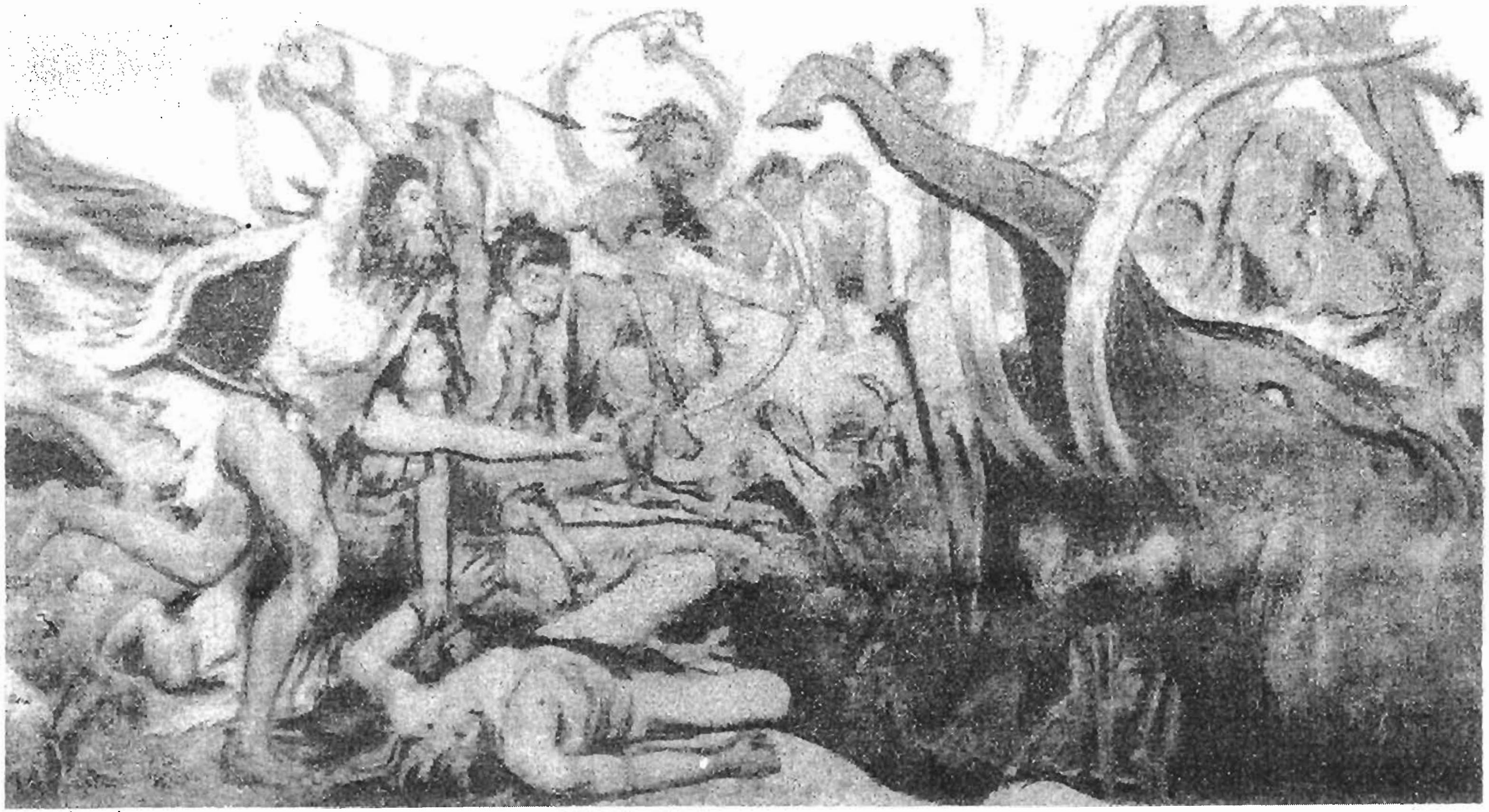
* Εἰδώλιον=ὄνομα διδόμενον ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων εἰς τὰ μικρὰ ἀγάλματα, καὶ ἰδίως εἰς τὰ ἐξ ὀπτῆς γῆς κατεσκευασμένα.

ἐποχῆς, τῶν ἀληθινῶν αὐτῶν ἀνθρώπων εἰς Εὐρώπην, καὶ τὰ στάδια αὐτὰ θὰ κατονομάσωμεν ἐδῶ. Ἀλλὰ θεωροῦμεν εὔλογον νὰ σημειώσωμεν συγχρόνως ὅτι εἶναι ζήτημα δυσκολώτατον νὰ διακρί-

43. — Σχέδια, χαράγματα, γλυπτὰ ἀντικείμενα καὶ χρωματισμένοι χάλικες τῆς ἐποχῆς τῶν παλαιολιθικῶν ἀνθρώπων.

νωμεν ποῖον ἀπὸ τὰ δύο στρώματα εἰς διάφορα μέρη εἶναι ἑκάστοτε παλαιότερον ἢ νεώτερον. Ἐνδέχεται νὰ ἔχωμεν πρὸ ἡμῶν τὰ προϊόντα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον συγχρόνως καὶ διαφορετικῶν φυλῶν, ὅταν νομίζωμεν ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν διαδοχικὰς φυλάς. Πρέπει δὲ ὁ

44.—Σκηνὴ πρὸ 50.000 ἐτῶν εἰς τὰς ρωσικὰς στέπας. Ἄνθρωποι παγιδεύσαντες μαμμοὺθ προσπαθοῦν νὰ τὸ σκοτώσουν μὲ τὰ πρωτόγονα ὅπλα των.

ἀναγνώστης νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ ὑλικὸν ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζομεν τὰς ὑποθέσεις μας ἀποτελεῖται ἀπὸ μικρὰς καὶ ὄχι πολυαρίθμους ὁμάδας εὑρημάτων, αἱ ὁποῖαι δὲν παρουσιάζουν μεταξύ των κανένα σύνδεσμον.

Ὡς πρῶτον στάδιον συνήθως διακρίνουν οἱ εἰδικοὶ τὸ λεγόμενον Ἀ ο υ ρ ι γ ν ι α κ ὸ ν (ἐκ τοῦ σπηλαίου τοῦ Aurignac). Τοῦτο χαρακτηρίζουν ἰδίως πολὺ καλὰ κατεσκευασμένα ἐργαλεῖα ἐκ πυρίτου, καθὼς καὶ ταχεῖα ἀνάπτυξις τῆς τέχνης καὶ ἰδίως εἰδώλια καὶ τοιχογραφίαι. Τὸ σπήλαιον τὸ ὁποῖον ἔχει τοιχογραφίας, ποὺ ἔχουν μεγαλυτέραν ἀξίαν ἀνάγεται εἰς τὸ τελευταῖον μέρος τῆς πρώτης ταύτης περιόδου τῆς νεωτέρας παλαιολιθικῆς ἐποχῆς.

Ἡ δευτέρα περίοδος τῆς ἐποχῆς ταύτης λέγεται Σ ο λ ο υ τ ρ α ί α (ἐκ τοῦ Solutré) καὶ διακρίνεται ἰδιαιτέρως ἀπὸ τὴν ποιότητα καὶ τὴν ὡραιότητα τῶν λιθίνων ἐργαλείων της. Μερικαὶ ἀπὸ τὰς ξυραφοειδεῖς λεπίδας εἶναι τοιαύτης ποιότητος, ὥστε μόνον εἰς τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν συναντᾷ ὁμοίας πρὸς αὐτάς, ὄχι ὅμως καὶ ἀνωτέρας. Εἶναι βεβαίως ἀστίλβωτοι, αἱ καλύτεραι ὅμως ἐξ αὐτῶν εἶναι λεπταὶ ἐκ χάλυβος καὶ σχεδὸν ἐξ ἴσου κοπτεραί.

Ὡς τρίτον καὶ τελευταῖον στάδιον δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ Μ α γ δ α λ η ν ι κ ὸ ν (ἐκ τῆς La Madeleine), κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ ἀριθμὸς τῶν ἵππων καὶ τῶν ρέννων ἤρχισε νὰ μειοῦται ἐπαισθητῶς, ἐνεφανίσθησαν δὲ εἰς τὴν Εὐρώπην αἱ ἔλαφοι. Τὰ λίθινα ἐργαλεῖα εἶναι μικρότερα, ὑπάρχει δὲ πληθώρα ἀπὸ λίθινα ἄγκιστρα, αἰχμὰς δοράτων, βελόνας καὶ τὰ παρόμοια.

Οἱ κυνηγοὶ τοῦ τρίτου τούτου καὶ τελευταίου σταδίου τῆς παλαιολιθικῆς ἐποχῆς φαίνεται ὅτι ἀναπληροῦσαν τὴν σχετικὴν ἔλλειψιν τροφῆς διὰ τῆς ἁλιείας. Ἡ χαρακτηριστικὴ τέχνη τῆς ἐν λόγῳ περιόδου ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀνάγλυφα βαθέως γλυμμένα καθὼς καὶ γραμμικὴν ἐγχάραξιν ἐπὶ ὀστῶν. Εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνήκουν τὰ σχέδια τὰ χαραγμένα ὁλόγυρα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὀστῶν, καὶ ἐξεφράσθη μάλιστα ἡ ἰδέα ὅτι τὰ στρογγυλὰ αὐτὰ ὀστᾶ μὲ τὴν ἐγχάρακτον διακόσμησιν ἐχρησιμοποιοῦσαν οἱ παλαιολιθικοὶ ἐκεῖνοι ἄνθρωποι διὰ νὰ ἀποτυπώνουν ἔγχρωμα σχέδια ἐπὶ δερμάτων.

Ὁ Parkyn ἀναφέρει ἐκ τοῦ de Mortillet περὶ τῶν ὀξ ὀστοῦ βελονῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ ρέννου (Μαγδαληνικῆς) ὅτι «εἶναι πολὺ ἀνώτεραι ἀπὸ τὰς βελόνας τῶν μεταγενεστέρων, ἀκόμη καὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀναγεννήσεως. Οἱ Ρωμαῖοι, ἐπὶ παραδείγματι, οὐδέποτε εἶχαν βελόνας, αἱ ὁποῖαι νὰ ἠμποροῦν νὰ συγκριθοῦν πρὸς τὰς βελόνας τῆς Μαγδαληνικῆς ἐποχῆς».

Εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατον ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ κάμωμεν ὑποθέσεις περὶ τῆς σχετικῆς διαρκείας τῶν ἐποχῶν αὐτῶν. Οὔτε εἴμεθα κἂν βέβαιοι περὶ τῆς ἀμοιβαίας αὐτῶν σχέσεως. Ἑκάστη ἐποχὴ διήρκεσεν ἴσως ἐπὶ τέσσαρας ἢ πέντε χιλιάδας ἔτη ἢ καὶ περισσότερον, δηλαδὴ περισσότερον ἀπὸ τὸ διπλάσιον τοῦ χρόνου, ὁ ὁποῖος ἐπέρασεν ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ μέχρι σήμερον. Ἐπὶ πλέον αἱ ὑποδιαι-

ρέσεις αὐταὶ στηρίζονται κυρίως ἐπὶ τῶν λειψάνων τῶν εὑρεθέντων εἰς Γαλλίαν καὶ εἰς τὰ βόρεια τῆς Ἱσπανίας. Ἐφ' ὅσον προχωροῦμεν πρὸς τὰ νότια τῆς Ἱσπανίας καὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν βόρειον Ἀφρικὴν τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῶν γνωρίσματα δὲν ἀνευρίσκονται πλέον. Εἰς τὰ νότια μέρη ὁ τύπος τῆς ζωῆς ἦτο διαφορετικός, ἡ τροφὴ διαφορετικὴ καὶ τὰ ἐφόδια διὰ τὴν ζωὴν διαφορετικά.

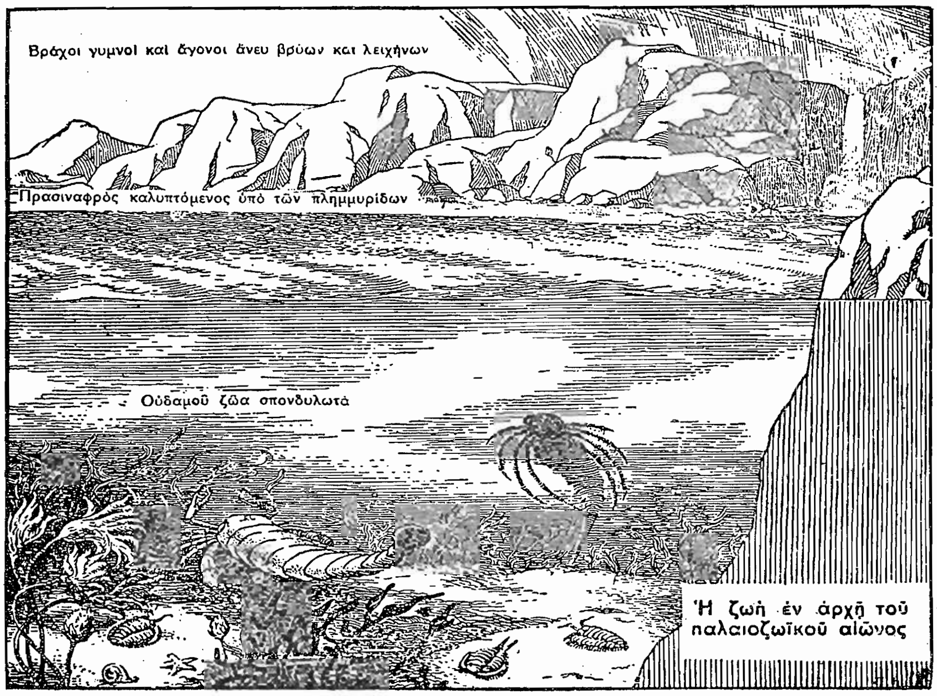
Ἐπὶ τέλους φαίνεται ὅτι αἱ συνθῆκαι αὐταὶ ἤρχισαν νὰ στρέφωνται ἐξ ὁλοκλήρου ἐναντίον τῶν κυνηγῶν αὐτῶν, τῶν νεωτέρων παλαιολιθικῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἐπὶ τόσον μακρὸν χρόνον εἶχον ἀκμάσει εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἐξηφανίσθησαν, νέα δὲ εἴδη ἀνθρώπων ἐνεφανίσθησαν ἐκ νότου καὶ ἀνατολῶν, διὰ νὰ τοὺς ἀντικαταστήσουν. Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ φαίνεται ὅτι εἰσήγαγον τὰ τόξα καὶ τὰ βέλη, ὅτι συντηροῦσαν ποίμνια καὶ ἀγέλας καὶ ὅτι ἐκαλλιεργοῦσαν τὴν γῆν. Νέος τρόπος ζωῆς, ὁ νεολιθικὸς τρόπος τῆς ζωῆς, ἐξηπλώθη ἀνὰ τὴν Εὐρώπην, ἡ δὲ ζωὴ τῆς ἐποχῆς τοῦ ρέννου καὶ τῶν νεωτέρων παλαιολιθικῶν ἀνθρώπων, ἀφοῦ ἐπεκράτησεν ἐπὶ χρονικὸν διάστημα πολὺ μεγαλύτερον ἀπὸ ὅ,τι ἐπέρασε μεταξὺ τῶν πρώτων ἐξηκριβωμένων ἀρχῶν τῆς ἱστορίας καὶ ἡμῶν, ἐξηφανίσθη ἀπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς σκηνῆς.

Παρατηρεῖται διάθεσις μερικῶν συγγραφέων εἰς τὸ νὰ μεγαλοποιήσουν ὑπερβολικῶς τὰς διανοητικὰς καὶ σωματικὰς ἰδιότητας τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν τῆς νεωτέρας παλαιολιθικῆς ἐποχῆς καὶ νὰ παραστήσουν αὐτοὺς ὡς θαῦμα. Συνολικῶς θεωρούμενοι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶχαν ἀξιοσημείωτα χαρίσματα, ἀλλ' εἶχον ἐξ ἴσου καὶ ἀξιοσημείωτα ἐλαττώματα. Ἡ τεραστία πρόοδος, τὴν ὁποίαν δεικνύουν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς προγενεστέρους των Νεαντερταλικοὺς καὶ τὸ εἰδικὸν αὐτῶν καλλιτεχνικὸν ταλέντο δὲν πρέπει νὰ μᾶς προκαταλαμβάνῃ, ὥστε νὰ μὴ βλέπωμεν τὰ πολὺ καταφανῆ μειονεκτήματά των.

Παρ' ὅλον τὸ ποσὸν τοῦ ἐγκεφάλου των, ἡ ποιότης αὐτοῦ περιωρίζετο εἰς στενὰ καὶ εἰδικὰ ὅρια. Εἶχον ζωηρὰν ἐξωτερικὴν ἀντίληψιν, ὀξεῖαν αἴσθησιν τῆς μορφῆς τῶν ζῴων, καὶ εἶχαν μίαν πραγματικὴν κλίσιν καλλιτέχνου εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν μορφῶν. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἄποψιν ἦσαν τελείως ἀνθρώπινα ὄντα. Ἡ διάθεσις ὅμως αὐτὴ νὰ ζωγραφίζουν καὶ ἰχνογραφοῦν παρατηρεῖται καὶ εἰς τοὺς σημερινοὺς Μπούσμαν τῆς Ἀφρικῆς, εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς Ἐρυθροδέρμους τῆς Καλιφορνίας καὶ εἰς τοὺς μαύρους τῆς Αὐστραλίας, δὲν εἶναι δὲ αὐτὴ χαρακτηριστικὸν γενικῶς ἀνωτέρου διανοητικοῦ ποιοῦ.

Ὅταν ἐξετάσωμεν τὰ ἰχνογραφήματα καὶ τὰς ἰχνογραφίας, θὰ μᾶς κάνουν πολὺ μεγάλην ἐντύπωσιν· δὲν πρέπει ὅμως νὰ κάμωμεν τὸ λάθος νὰ φαντασθῶμεν ὅλα αὐτὰ τὰ κατορθώματα ὅτι συνετελέσθησαν μέσα εἰς μικρὸν χρονικὸν διάστημα ἢ νὰ τὰ θεωρήσωμεν ὡς τὰ κατορθώματα ἑνὸς μόνον λαοῦ. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ρέννου παρέμειναν ἀνενόχλητοι κάτοχοι τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἐπὶ χρονικὸν διάστημα τοὐλάχιστον δέκα φορὰς μεγαλύτερον ἀπὸ ἐκεῖνο, ποὺ διέρρευσεν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Χριστοῦ μέχρις ἡμῶν,

καθ' ὅλον δὲ αὐτὸ τὸ τεράστιον διάστημα ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ ἀναπτύξουν τὴν ζωήν των καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς ποικίλας δυνατότητας. Εὑρίσκοντο εἰς στενὴν ἐπαφὴν μὲ τὰ ζῷα, δὲν φαίνεται ὅμως νὰ ἐξημέρωσαν ἄλλα ἐξ αὐτῶν ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τὸν ἵππον. Δὲν εἶχαν σκύλους. Δὲν εἶχαν κατοικίδια ζῷα. Τὰ παρακολουθοῦσαν ἢ ἔστηναν ἐνέδραν, τὰ συνελάμβαναν, τὰ ἐφόνευαν καὶ τὰ ἔτρωγαν. Δὲν φαίνεται νὰ ἐμαγείρευαν τὴν τροφήν των. Ἴσως τὸ πολὺ νὰ ἐκαψάλιζαν τὸ κρέας ἢ νὰ τὸ ἔψηναν εἰς τὰ κάρβουνα. Δὲν ἦτο δυνατὸν ὅμως νὰ κάμουν περισσότερον, διότι δὲν εἶχαν μαγειρικὰ σκεύη.

45.—Ἀναπαράστασις ἑλωδῶν ἐκτάσεων καὶ τοῦ περιβάλλοντος αὐτῶν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς παλαιολιθικῆς περιόδου.

Ἂν καὶ ὁ πηλὸς ἦτο εἰς αὐτοὺς πρόχειρος καὶ μολονότι εὑρέθησαν κάμποσα πήλινα εἰδώλια παλαιολιθικῆς ἐποχῆς, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν εἶχαν πήλινα σκεύη. Ἂν καὶ εἶχαν μεγάλην ποικιλίαν ἐργαλείων ἐκ λίθου πυρίτου καὶ ὀστοῦ, ποτὲ δὲν προώδευσαν μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ χρησιμοποιήσουν ξυλείαν πρὸς κατασκευὴν μονίμου στέγης. Οὐδέποτε κατεσκεύασαν πελέκεις μὲ λαβὰς ἢ ἄλλα παρόμοια ἐργαλεῖα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπέτρεπον εἰς αὐτοὺς νὰ κατεργασθοῦν τὸ ξύλον. Δὲν εἶχαν οἰκίας. Δὲν εἶναι κἂν βέβαιον ὅτι εἶχαν σκηνὰς ἢ καλύβας. Ἴσως νὰ εἶχαν σκηνὰς ἀπὸ δέρματα. Μερικὰ ἀπὸ τὰ ἰχνογραφήματά των ἴσως νὰ φανερώνουν κάτι παρόμοιον. Ἀμφίβολον εἶναι ἂν ἐγνώριζον τὸ τόξον. Δὲν ἄφησαν ὀπίσω των

καλὰς αἰχμὰς βελῶν. Δὲν ἐγνώριζον νὰ καλλιεργοῦν σιτηρὰ ἢ λαχανικὰ οἱουδήποτε εἴδους.

Αἱ γυναῖκές των ἦσαν πιθανόν, ὅπως αἱ γυναῖκες τῶν Ἐρυθροδέρμων, πιὸ μικρόσωμοι ἀπὸ τοὺς ἄνδρας. Τὰ παλαιότερα εἰδώλια παριστάνουν αὐτὰς ὡς ὑπερβολικὰ παχυσάρκους, σχεδὸν ὅπως εἶναι συχνὰ σήμερον αἱ γυναῖκες τῶν Μπούσμαν. Αἱ τελευταῖαι αὐταὶ παχύνονται τεχνητῶς διὰ τὸν γάμον, καὶ τὸ ἴδιον ἴσως θὰ συνέβαινε μὲ τὰς γυναῖκας τῆς λιθίνης ἐποχῆς. Ἦσαν δὲ μικρότεραι τῶν ἀνδρῶν, διότι, ἀναμφιβόλως, ἤρχιζαν νὰ τεκνοποιοῦν πρὶν ἀναπτυχθοῦν τελείως. Ἡ πρωτόγονος γυνὴ ἦτο πλάσμα ὑποτελές.

Οἱ νεώτεροι αὐτοὶ παλαιολιθικοὶ ἄνθρωποι ὡς μόνον ἔνδυμα μετεχειρίζοντο δέρματα ζῴων. Δὲν φαίνεται νὰ ἔκαμναν χρῆσιν φυτικῶν ἰνῶν, οἱουδήποτε εἴδους, πρὸς ὕφανσιν. Τὰ εἰδώλιά των εἶναι γυμνά. Ἐὰν ἐξαιρέσῃ κανεὶς ἓν δέρμα, τὸ ὁποῖον ἔρριπτον ἐπάνω των ὅταν ἔκαμνε ψῦχος, ἦσαν γυμνοί, ζωγραφισμένοι ἄγριοι. Ὅσον ἀφορᾷ τὰς γυναῖκάς των καὶ τὴν τέχνην των, ὡμοίαζον πολὺ μὲ τοὺς Μπούσμαν τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς. Κατὰ δὲ τὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ εἰς τὸ κυνήγι τῶν ρέννων ὡμοίαζον πολὺ τοὺς Ἐρυθροδέρμους τοῦ Λαβραδόρ.

Οἱ κυνηγοὶ αὐτοὶ ἔζησαν ἐπὶ διακοσίους αἰῶνας εἰς τὰς ἐκτεταμένας στέππας, καὶ ἴσως κατελήφθησαν ἀπὸ τὴν προϊοῦσαν βλάστησιν τῶν δασῶν τῆς Εὐρώπης, ἐφ' ὅσον τὸ κλῖμα ἐγίνετο ἠπιώτερον καὶ ὑγρότερον. Ὅταν δὲ οἱ ρέννοι καὶ οἱ ἄγριοι ἵπποι ὠλιγόστευσαν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐγεννήθη νεώτερος τύπος ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ μὲ περισσότερα μέσα ἀπὸ ἀπόψεως τροφίμων καὶ μὲ μεγαλυτέραν ἐπιμονὴν νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς μονίμους κατοικίας, πιθανὸν δὲ καὶ μὲ εὐρυτέραν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν, οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς τοῦ ρέννου εὑρέθησαν ὑποχρεωμένοι ἢ νὰ μάθουν νέους τρόπους ζωῆς ἢ νὰ ἐξαφανισθοῦν.

2. Ἡ γεωγραφία τοῦ Παλαιολιθικοῦ κόσμου.

Εἶναι πολὺ σπουδαῖον νὰ ἔχῃ κανεὶς πάντοτε ὑπ' ὄψιν τὰς διαφορὰς μεταξὺ τῆς γεωγραφίας τῆς ἐποχῆς τοῦ ρέννου καὶ τῆς σημερινῆς ἐποχῆς. Εἶναι ζήτημα, τὸ ὁποῖον συχνὰ παραμελεῖται. Ἀφοῦ καὶ ὁ Fairfield Osborn περιέπεσε σχετικῶς εἰς τοιοῦτον σφάλμα. Γράφων λ.χ. περὶ τῆς εἰσβολῆς εἰς τὴν Ἱσπανίαν τῶν πολιτισμῶν τῆς Χιλικῆς καὶ Μουστερικῆς ἐποχῆς λέγει ὅτι αὐτοὶ ἦλθον ἐξ Αἰγύπτου διὰ μέσου τῆς βορείου Ἀφρικῆς, ὡς ἐὰν καὶ τότε, ὅπως τώρα, αὐτὴ ἦτο ἡ μόνη δυνατὴ ὁδός. Ὁ καθηγητὴς Obermaier προχωρεῖ ἀκόμη περισσότερον: Διατυπώνει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ πολιτισμὸς τῆς Χιλικῆς ἐποχῆς ἔφθασεν εἰς τὴν Ἱσπανίαν ἐξ Ἀφρικῆς «ἐπὶ πρωτογόνου τινὸς εἴδους σχεδίας».

Ἡ σχεδία αὐτὴ ἦτο ἐντελῶς περιττή. Ὁ ὑπ' ἀριθ. 10 ἔγχρωμος χάρτης παριστάνει κατὰ προσέγγισιν τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν δυτι-

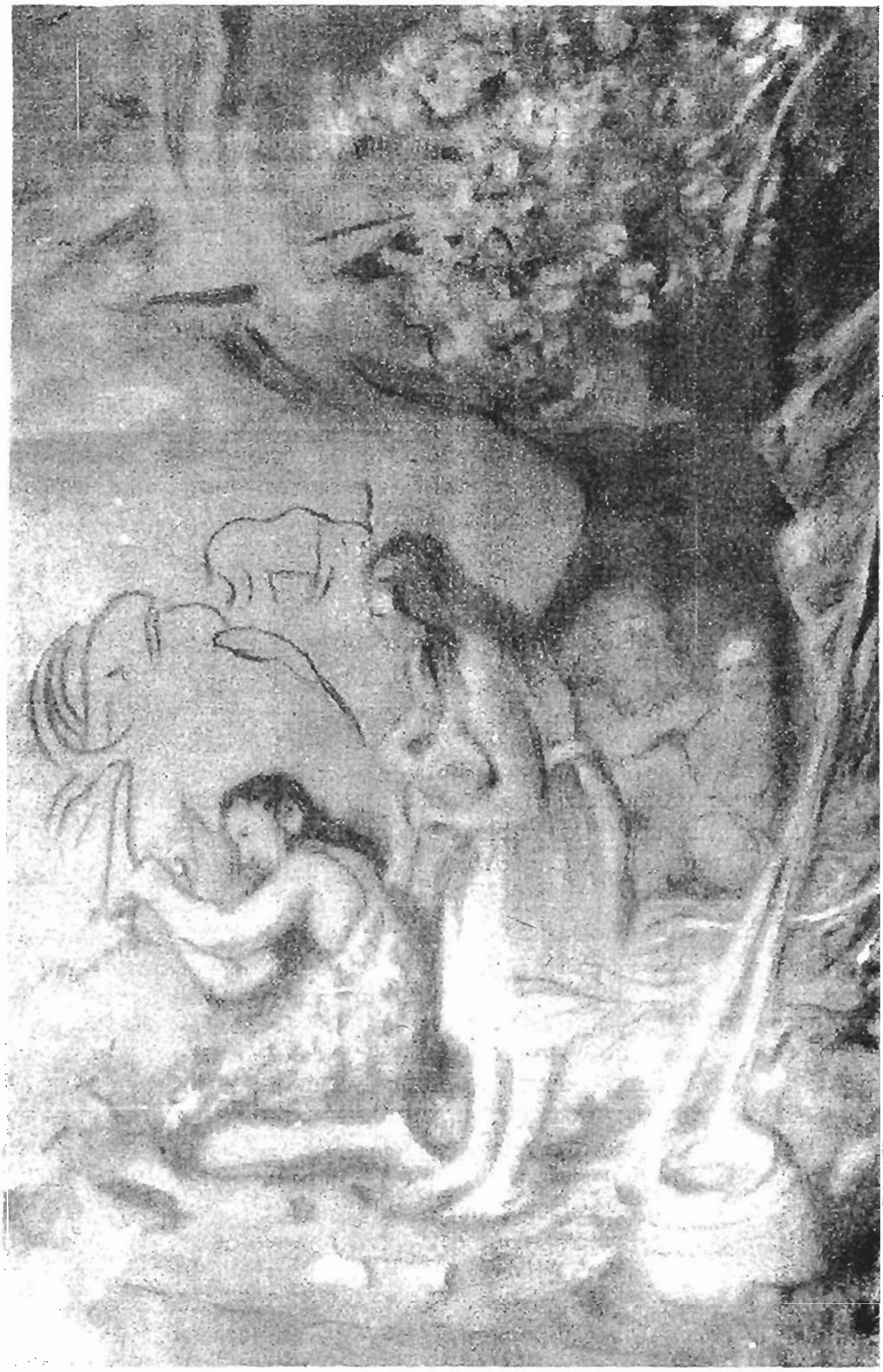
κὴν Ἀσίαν, ὅπως ἦσαν περίπου πρὸ τριάκοντα περίπου χιλιάδων ἐτῶν. Ὁ ἀναγνώστης ρίπτων εἰς αὐτὸν ἓν βλέμμα θὰ ἴδῃ πόσον παράλογον θὰ εἶναι νὰ κάμῃ κανεὶς λόγον περὶ τῆς Ἱσπανίας ὡς περὶ τμήματος τοῦ κόσμου, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀνέκαθεν σταθερῶς χωρισμένον.

Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι μία παρεμπίπτουσα παρατήρησις. Τὸ εὐρύτερον ζήτημα δι' ἡμᾶς εἶναι προφανῶς, ὅτι ὅλοι οἱ παλαιολιθικοὶ αὐτοὶ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἐζοῦσαν τρόπον τινὰ εἰς τὸ π ε ρ ι θ ώ ρ ι ο ν τοῦ τότε κόσμου. Δὲν ἔχομεν ἀκόμη εἰς τὴν κατοχήν μας τὸ κύριον κείμενον τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς τοῦ ρέννου ἦτο ζωὴ ἀκριτική. Ἐζοῦσαν εἰς τὰ γυμνὰ καὶ ἄγονα ὑψίπεδα πρὸς βορρᾶν τῶν καλυτέρων γαιῶν τοῦ κόσμου. Πρὸς νότον καὶ δυσμὰς ἦτο ἡ λεκάνη τῆς Μεσογείου. Ἐκεῖ, κρυμμένα διὰ παντὸς ἴσως ὑπὸ τὰ γαλανὰ ὕδατα, πρέπει νὰ ὑπάρχουν τὰ λείψανα ἀνθρώπων συγχρόνων μὲ τοὺς ἀνθρώπους τῶν ρέννων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἴσως πολὺ περισσότερον προωδευμένοι, ἀλλὰ χωρὶς πολλὰς γνώσεις.

Αἱ μεγάλαι αὐταὶ κοιλάδες γύρω ἀπὸ τὰς λίμνας τῆς κοίτης τῆς Μεσογείου καὶ εἰς τὸ τρίγωνον τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης παρεῖχον πιθανῶς θαυμασίας συνθήκας διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀνθρώπων. Ἡ κυρία σκηνὴ τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας πρὸ 20.000 ἐτῶν μᾶς ἐμφανίζεται ὅτι ἔκειτο νοτιοανατολικῶς τῆς Γαλλοϊσπανικῆς περιοχῆς, τῆς μόνης περιοχῆς τῆς εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου, ἡ ὁποία μέχρι τοῦδε ἐξηρευνήθη ἀρκετὰ διὰ νὰ εὑρεθοῦν λείψανα καὶ ἴχνη τοῦ πρωτογενοῦς ἀνθρώπου.

Ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τοὺς ἀτρύτους κόπους τοῦ καθηγητοῦ Obermaier τῆς Μαδρίτης τὸ ὅτι ἀρχίζομεν νὰ ἀντιλαμβανώμεθα, ὅτι ἐνῷ οἱ ἄνθρωποι τοῦ ρέννου ἐπικρατοῦσαν εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν βόρειον Ἱσπανίαν, οἱ ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι διῆγον πλάνητα βίον ἐπὶ τοῦ πλείστου μέρους τοῦ ἱσπανικοῦ ἐδάφους καὶ εἰς τὴν Βόρειον Ἀφρικήν, εἶχαν διάφορον πολιτισμόν, τὸν ὁποῖον αὐτὸς ἀποκαλεῖ (ἀπὸ μίαν τοπωνυμίαν τῆς Τύνιδος) Κ α ψ ι α ν ὸ ν π ο λ ι τ ι σ μ ό ν.

Ὁ Καψιανὸς πολιτισμὸς δὲν ὑπῆρξε συνέχεια τῶν Ἀουριγναϊκοῦ, Σολουτρικοῦ καὶ Μαγδαληνικοῦ πολιτισμῶν τῆς Γαλλίας, ἀλλ' ἦτο σύγχρονος μὲ αὐτούς. Ἦτο διαφορετικός, εἰς τὸ σύνολόν του δὲ φανερώνει μᾶλλον προηγμένας κοινωνικὰς συνθήκας. Στερεῖται ἴσως τῆς παραστατικῆς ἐμφάσεως τῆς βορείου τέχνης (ἡ ὁποία περιλαμβάνει τὰ σπήλαια τῆς Ἀλταμίρας μὲ τὰς θαυμασίας τοιχογραφίας), ἐξ ἄλλου ὅμως παρέσχεν εἰς ἡμᾶς σημαντικὸν ἀριθμὸν ζωγραφιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζουν ἀνθρώπινα ὄντα δρῶντα ποικιλοτρόπως. Κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ εἰκόνες εἶναι ζωγραφισμέναι εἰς τὰ πλευρὰ τῶν βράχων καὶ ὁμοιάζουν ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν τεχνοτροπίαν μὲ πολλὰς παλαιὰς καὶ νεωτέρας εἰκονογραφίας ἐπὶ βράχων φιλοτεχνηθεί-

46.—Σκηνὴ πρὸ 35.000 ἐτῶν. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴ ἀπὸ τὸ κυνήγι, **ἄνδρας τῆς** νεωτέρας παλαιολιθικῆς ἐποχῆς ζωγραφίζει εἰς τὸν βράχον ἕνα **μαμμούθ.**

σας ἀπὸ τοὺς Μπούσμαν τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς. Καψιαναὶ ζωγραφίαι εὑρέθησαν ἐπίσης ἐν Ἰταλίᾳ.

Ἡ ζωὴ τὴν ὁποίαν παριστάνουν αἱ καψιαναὶ ζωγραφίαι εἶναι ζωὴ εὐκολωτέρα καὶ διατελεῖ ὑπὸ περισσότερον εὐνοϊκὰς κλιματολογικὰς συνθήκας καὶ ἀπὸ τὴν ζωὴν τῶν βορειοτέρων κυνηγῶν τοῦ ρέννου. Εἰς τὰς ζωγραφίας αὐτὰς δὲν βλέπομεν οὔτε ρέννους οὔτε ἄρκτους οὔτε βονάσους, ἀλλὰ τὰ ζῷα τὰ ὁποῖα παριστάνονται εἰς αὐτὰς εἶναι ἡ κοινὴ ἔλαφος καὶ ὁ ἄγριος βοῦς. Παρουσιάζονται ἐπίσης καὶ ρινόκεροι καὶ ὄναγροι καὶ αἴγαγροι. Οἱ ἄνδρες κρατοῦν τόξα καὶ εἶναι ἐντελῶς γυμνοί, αἱ πλεῖσται ὅμως τῶν γυναικῶν εἰκονίζονται ὡς φοροῦσαι φοῦστες. Κοσμήματα ἐκ πτερῶν εἶναι συχνά. Μία σκηνὴ εἰκονίζει κυνήγι κάπρου καὶ μία ἄλλη τὸ κάπνισμα μιᾶς κυψέλης ἀγρίων μελισσῶν, διὰ νὰ συλλέξουν φυσικὰ τὸ μέλι των. Ὑπάρχουν ἐπίσης συμπλέγματα, τὰ ὁποῖα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα παριστάνουν ἱεροὺς χορούς, καθὼς καὶ μορφαὶ ἀνθρώπων φερόντων προσωπίδας κατὰ τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς ὤμους των. Αἱ προσωπίδες αὐταὶ παριστάνουν ζῷα.

3. Τὸ τέλος τοῦ παλαιολιθικοῦ αἰῶνος.

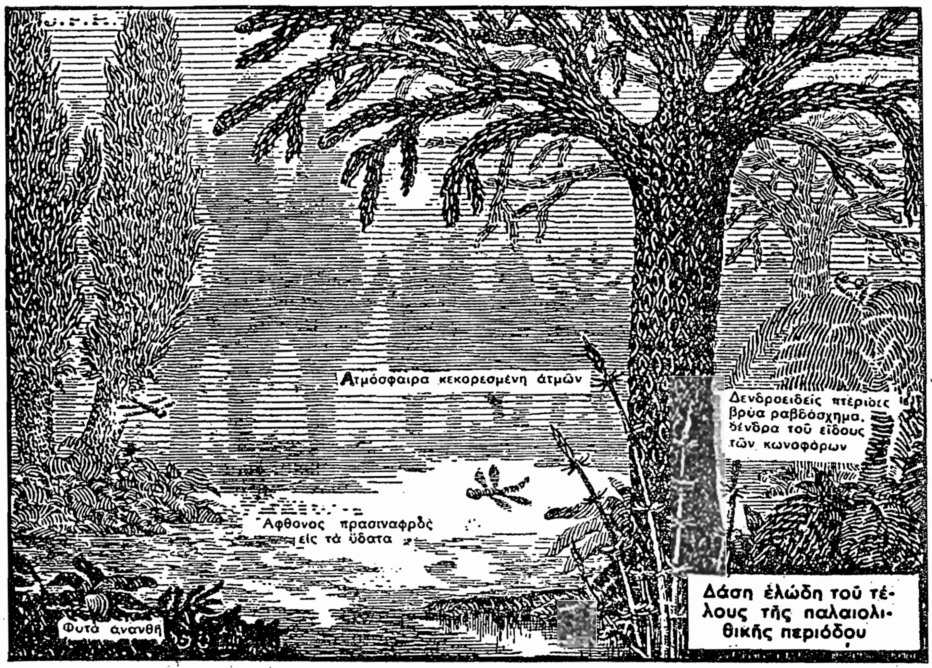
Πρὸ 12.000 ἐτῶν ἢ καὶ ὀλιγώτερον, μὲ τὴν ἐξάπλωσιν τῶν δασῶν καὶ μὲ μίαν μεγάλην μεταβολὴν τῆς χλωρίδος ἡ μακροχρόνιος ἐπικράτησις τῆς κυνηγετικῆς ζωῆς ἐπλησίαζεν εἰς τὸ τέλος της. Οἱ ρέννοι ἐξηφανίζοντο. Αἱ μεταβαλλόμεναι συνθῆκαι φέρουν συνήθως μαζί των νέας νόσους. Ἐνδέχεται νὰ ὑπῆρξαν λοιμοὶ κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους. Εἰς τὴν Γαλλίαν φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε χάσμα πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ νέου πληθυσμοῦ, εἰς τὰ νότια ὅμως τῆς Εὐρώπης ὁ νεώτερος Καψιανὸς πολιτισμὸς συνδέεται διὰ τοῦ Ἐ π ι π α λ α ι ο λ ι θ ι κ ο ῦ, ὅπως ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ Obermaier, σταδίου εἰς τὸν Ἀ ζ ί λ ι ο ν πολιτισμὸν (ἀπὸ τὸ σπήλαιον τοῦ Mas d' Azil). Αἱ σχηματιζόμεναι ζωγραφίαι τῆς καψιανῆς φυλῆς γίνονται περισσότερον ἐμφαντικαὶ κατὰ τὸ ἀζίλιον στάδιον, εὑρέθησαν δὲ πολυάριθμοι κροκάλαι (λεῖαι πέτραι τοῦ γιαλοῦ) ζωγραφισμέναι μὲ χονδρὲς πινελιές, αἱ ὁποῖαι γνωρίζομεν τώρα ὅτι παρίστανον τοὺς κανονικοὺς τύπους ἀνθρώπου καὶ ζῴου. Διάφοροι φυλαὶ τῆς Αὐστραλίας ἔχουν σήμερον ζωγραφισμένους λίθους, οἱ ὁποῖοι ὁμοιάζουν πολὺ πρὸς τὰς κροκάλας αὐτὰς καὶ λέγονται «λίθοι τῶν ψυχῶν», ἐνσαρκώνουν δὲ ἐν μέρει ἢ καὶ ἐν ὅλῳ τὴν ψυχὴν ἢ τὰς ἰδιότητας ἑνὸς ἀποθανόντος προπάτορος.

Οἱ νέοι αὐτοὶ ἄνθρωποι ἦσαν ἄνθρωποι μελαψοὶ μὲ λεπτὰ χαρακτηριστικά. Ἦσαν ἡ πρωτοπορία νέας φυλῆς, τῆς μεσογειακῆς σιτόχρου ἢ ἰβηρικῆς φυλῆς, ἡ ὁποία ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νὰ εἶναι ἡ ἐπικρατοῦσα φυλὴ εἰς τὴν νότιον Εὐρώπην. Αἱ κοινότητες αὐτῶν, ἐφ' ὅσον τὰ δάση ἐξηπλώνοντο καθημερινῶς εἰς τὰς στέππας, ἐξετεί-

νοντο πρὸς βορρᾶν, διὰ νὰ ἀντικαταστήσουν τοὺς ὁλονὲν ἐξαφανιζομένους κυνηγοὺς πρὸ δέκα ἢ δώδεκα χιλιάδων ἐτῶν.

Ὁ χάρτης τοῦ κόσμου διεμορφώνετο περίπου συμφώνως πρὸς τὰ σημερινὰ αὐτοῦ περιγράμματα. Τὸ τοπίον καὶ ἡ χλωρὶς καὶ ἡ βλάστησις ἤρχιζον νὰ προσλαμβάνουν τὰ τωρινὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῶν. Τὰ ἐπικρατοῦντα ζῷα εἰς τὰ ὁλονὲν ἐπεκτεινόμενα δάση τῆς Εὐρώπης ἦσαν ἡ ἔλαφος, ὁ πρωτογενὴς βοῦς καὶ ὁ βόνασος. Ὁ μαμμοὺθ καὶ ὁ μοσχοφόρος βοῦς (ἀρκτικοὶ τύποι) εἶχαν ἐξαφανισθῆ.

Ὁ πρωτογενὴς βοῦς (Bos primigenius) δὲν ὑπάρχει πλέον σή-

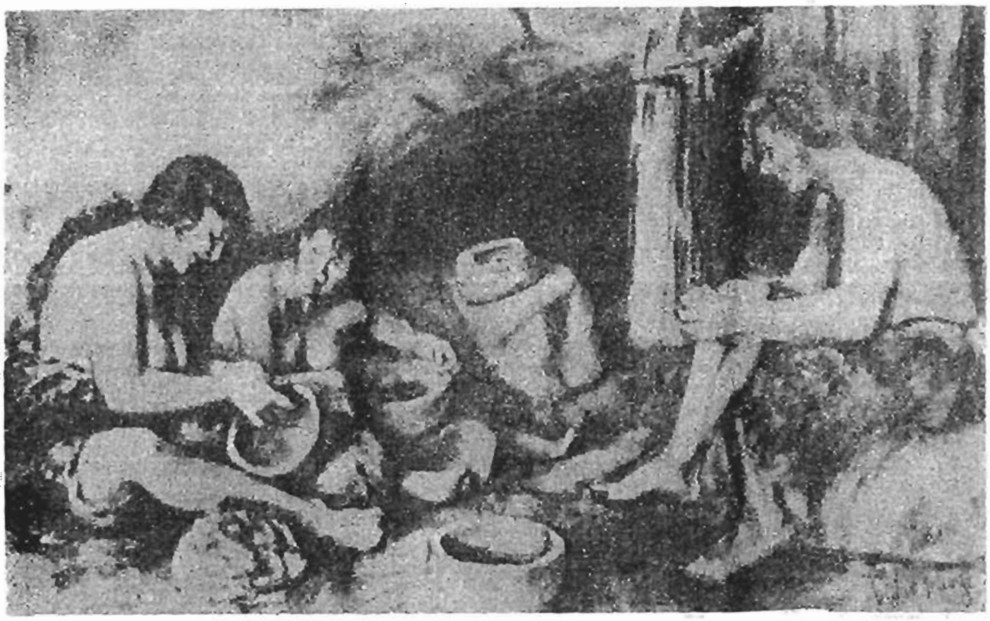
47.—Ἀναπαράστασις δασώδους τοπίου ἐπὶ ἑλώδους ἐκτάσεως τοῦ τέλους τῆς παλαιολιθικῆς περιόδου.

μερον, ἐπέζη ὅμως εἰς τοὺς γερμανικοὺς δρυμοὺς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἴσως καὶ πολὺ ἀργότερον. Οὐδέποτε εἶχεν ἐξημερωθῆ. Ἐξημερωμένα κατοικίδια κτήνη εἰσήχθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην εἰς μεταγενεστέρους χρόνους καὶ εἶναι διαφορετικῆς ράτσας. Ὁ πρωτογενὴς βοῦς εἶχεν ὕψος εἰς τοὺς ὤμους ἕνδεκα ποδῶν, ὅσον καὶ ὁ ἐλέφας.

Ὑπῆρχον ἀκόμη λέοντες εἰς τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον, ὅπου καὶ διετηρήθησαν μέχρι τοῦ 1000 ἢ 1200 π. Χ. Οἱ λέοντες τῆς Βυρτεμβέργης καὶ τῆς νοτίου Γερμανίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχαν διπλάσιον μέγεθος τοῦ σημερινοῦ λέοντος. Ἡ νότιος Ρωσία καὶ ἡ κεντρικὴ Ἀσία ἦσαν πυκνῶς δασόφυτοι, ὑπῆρχον δὲ ἐλέφαντες εἰς τὴν Με-

σοποταμίαν καὶ τὴν Συρίαν, ἐνῶ ἡ βλάστησις τοῦ Ἀλγερίου ὡμοίαζε μὲ τὴν βλάστησιν τῆς σημερινῆς τροπικῆς Ἀφρικῆς.

Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν Εὐρώπην οὐδέποτε εἶχαν προχωρήσει βορειότερον τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης ἢ τῶν Βρεττανικῶν νήσων· τώρα ὅμως ἡ Σκανδιναυϊκὴ χερσόνησος καὶ ἴσως καὶ

48.—Γυναῖκες τῆς παλαιολιθικῆς ἐποχῆς κατασκευάζουσαι χύτρας.

ἡ Μεγάλη Ρωσία ἤρχισαν νὰ προσελκύουν τοὺς ἀνθρώπους διὰ νὰ τὰς καταλαμβάνουν. Δὲν ὑπάρχουν παλαιολιθικὰ λείψανα εἰς τὴν Σουηδίαν ἢ Νορβηγίαν. Ὅταν διὰ πρώτην φορὰν ὁ ἄνθρωπος εἰσεχώρησεν εἰς τὰς χώρας ταύτας, εὑρίσκετο ἤδη εἰς τὸ νεολιθικὸν στάδιον τῆς κοινωνικῆς ἀναπτύξεως.

4. Δὲν ὑπάρχουν ὑπάνθρωποι εἰς τὴν Ἀμερικήν.

Δὲν ἔχομεν πραγματικῶς πειστικὰς μαρτυρίας περὶ τῆς ὑπάρξεως ἀνθρώπων εἰς τὴν Ἀμερικὴν πρὸ τοῦ τέλους τῆς πλειστοκαίνου διαπλάσεως. Λέγεται ὅτι εὑρέθησαν ἠώλιθοι εἰς μερικὰ μέρη ἀλλ' ὄχι ἐν ἀφθονίᾳ. Ἡ αὐτὴ ὕψωσις τῆς θερμοκρασίας καὶ χαλάρωσις τοῦ κλίματος, ἡ ὁποία ἐπέτρεψε τὴν ὑποχώρησιν τῶν κυνηγῶν τῶν ρέννων εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ Σιβηρίαν, ἐφ' ὅσον αἱ νεολιθικαὶ φυλαὶ ἐπροχώρουν εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐνδέχεται νὰ κατέστησε δυνατὸν εἰς αὐτοὺς νὰ διέλθουν ἀπὸ τὴν χώραν, τὴν ὁποίαν τώρα χωρίζει ὁ Βερίγγειος πορθμός, καὶ τοιουτοτρόπως νὰ φθάσουν εἰς τὴν ἀμερικανικὴν ἤπειρον. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐξηπλώθησαν πρὸς νότον μὲ τὴν πάρο-

δον τῶν αἰώνων. Ὅταν ἔφθασαν εἰς τὸν Νότιον Ἀμερικὴν, εὗρῆκαν ἐκεῖ τὸ μεγαθήριον, τὸν γλυπτόδοντα καὶ πολλὰ ἄλλα ἐκλιπόντα πλάσματα, τὰ ὁποῖα ἐκεῖ ἤκμαζον ἀκόμη.

Ὅλα τὰ ἀνθρώπινα λείψανα, ποὺ εὑρέθησαν εἰς Ἀμερικήν, ἔχουν προφανῶς τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀμερινδιανικοῦ τύπου. Δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρξεν εἰς τὴν Ἀμερικὴν προγενεστέρα φυλὴ ὑπανθρώπων. Ὁ ἄνθρωπος ἦτο τέλειος ἄνθρωπος ὅταν εἰσεχώρησεν εἰς τὴν Ἀμερικήν. Ὁ Παλαιὸς Κόσμος ὑπῆρξεν ἡ κοιτὶς τῶν διαφόρων φυλῶν τῶν ὑπανθρώπων. Κάπου μεταξὺ Νοτίου Ἀφρικῆς καὶ τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Μεσογείου αἱ ἐν λόγῳ φυλαὶ ἐπάλαισαν διὰ νὰ ἐξελιχθοῦν εἰς τὸν προορισμόν των, ἐφ' ὅσον ἡ ξηρὰ ἀνεδύετο καὶ ἐβυθίζετο, καὶ τὰ δάση παρεχώρουν τὴν θέσιν των εἰς τὴν ἔρημον καὶ ἡ ἔρημος εἰς αὐτά. Ἴσως αὐτὸ θὰ συνέβη ἐκεῖ, ὅπου σήμερον ἐκτείνεται ὁ Ἰνδικὸς ὠκεανός.

Ἄς ἐπαναλάβωμεν ἄλλην μίαν φορὰν ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ παλαιολιθικοῦ ἀνθρώπου εἶναι μονομερὴς ἀφήγησις, ἡ ὁποία ἐγράφη ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νῦν ὑπάρχοντος ὑλικοῦ, τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ὑλικοῦ: Τὸ ὑλικὸν τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ τὸ κύριον μέρος τῆς ἱστορίας αὐτῆς εἶναι ἀκόμη ἀπρόσιτον. Τὸ κύριον μέρος τῆς ἱστορίας αὐτῆς συνετελεῖτο, κατὰ τὴν ἐποχὴν ποὺ οἱ ἄνθρωποι τοῦ Neanderthal ἐπλανῶντο ἀνὰ τὴν Εὐρώπην, εἰς κάποιαν μὴ καθορισθεῖσαν ἀκόμη περιοχήν, ἡ ὁποία εὑρίσκεται ἴσως τώρα εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, ὅπου δὲν ἠμπορεῖ νὰ φθάσῃ ἡ ἔρευνά μας.

Θ' Ο ΝΕΟΛΙΘΙΚΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

1. Ἀρχίζει ἡ ἐποχὴ τῆς καλλιεργείας τοῦ ἐδάφους. 2. Ποῦ ἐγεννήθη ὁ νεολιθικὸς πολιτισμός. 3. Ἡ καθημερινὴ νεολιθικὴ ζωή. 4. Τὸ πρωτόγονον ἐμπόριον. 5. Ὁ κατακλυσμὸς τῆς κοιλάδος τῆς Μεσογείου.

Ἡ νεολιθικὴ φάσις τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἤρχισεν εἰς Εὐρώπην περίπου πρὸ 10.000 ἢ 12.000 ἐτῶν. Εἰς τὸ νεολιθικὸν ὅμως στάδιον εἶχαν φθάσει πιθανῶς οἱ ἄνθρωποι εἰς τὰς νοτιοανατολικὰς χώρας μερικὰς χιλιάδας ἔτη ἐνωρίτερον. Οἱ νεολιθικοὶ ἄνθρωποι εἰσήλασαν βραδέως εἰς τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὰ νότια ἢ νοτιοανατολικά, ἐφ' ὅσον οἱ ρέννοι καὶ αἱ στέππαι ἀντικαθίσταντο ἀπὸ τὰ δάση καὶ τὰς νεωτέρας συνθήκας ζωῆς εἰς τὴν Εὐρώπην.

Τὸ νεολιθικὸν στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ χαρακτηρίζουν τὰ ἑξῆς γνωρίσματα.

1. Ἡ παρουσία λείων λιθίνων ἐργαλείων καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ λιθίνου πελέκεως, ὁ ὁποῖος ἦτο προσδεδεμένος εἰς ξυλίνην λαβήν. Βραδύτερον τὸ ἐργαλεῖον τοῦτο ἐχρησιμοποιεῖτο μᾶλλον διὰ κατεργασίαν ξύλων παρὰ ὡς ὅπλον. Εὑρίσκονται ἐπίσης ἄφθονοι αἰχμαὶ

49.—Νεολιθικὸς πολεμιστής, μὲ πέτρινον πέλεκυν, πυριτολιθικὰς αἰχμὰς βελῶν, περιδέραιον καὶ στιλβωμένον ξίφος. Ἀναπαράστασις τοῦ Mascré ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Rutot.

βελῶν. Ἀλλὰ τὸ ὅτι μερικὰ ἐργαλεῖα εἶχον λειανθῆ δὲν ἀποκλείει τὴν συνύπαρξιν μεγάλου πλήθους ἐργαλείων ἀπὸ ἀκατέργαστον καὶ ἄξεστον λίθον. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν μὴ λείων αὐτῶν ἐργαλείων ὑπάρχουν διαφοραὶ μεταξὺ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν νεολιθικὴν καὶ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν παλαιολιθικὴν περίοδον.

2. Ἡ ἀρχὴ κάποιας καλλιεργείας τοῦ ἐδάφους καὶ ἡ χρῆσις φυτῶν καὶ σπόρων. Ὑπάρχουν ἐν τούτοις ἄφθονοι μαρτυρίαι ὅτι τὸ κυνήγι ἐξακολουθοῦσε νὰ ἔχῃ μεγάλην σπουδαιότητα κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς. Ὁ νεολιθικὸς ἄνθρωπος δὲν ἐπεδόθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὴν γεωργίαν. Ἔκαμνε μόνον συγκομιδὴν ἀπὸ καρπούς, ποὺ εὕρισκεν εἰς ἀγρίαν κατάστασιν, ἢ μᾶλλον αἱ γυναῖκες κατεγίνοντο νὰ συλλέγουν ἄγρια χόρτα καὶ ἀγρίους σπόρους καὶ νὰ τοὺς σπείρουν, ἐνῷ ὁ ἄνδρας ἐκυνηγοῦσε καὶ ἀργότερον ἔγινε γεωργός.

3. Ἡ χρῆσις πηλίνων σκευῶν καὶ τὸ δι' αὐτῶν κατάλληλον μαγείρευμα τῶν τροφίμων. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔτρωγε πλέον τὸ κρέας τοῦ ἵππου.

4. Τὰ κατοικίδια ζῷα. Ὁ σκύλος ἐνεφανίσθη πολὺ ἐνωρίς. Ὁ νεολιθικὸς ἄνθρωπος εἶχεν ἐξημερώσει τὰ βώδια, τὰ πρόβατα, τὰς αἶγας καὶ τοὺς χοίρους. Ἦτο κυνηγός, ποὺ μετεβλήθη εἰς ποιμένα κοπαδιῶν ἀπὸ ζῷα, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε ἐκυνηγοῦσε.

5. Τὸ πλέξιμον καὶ ἡ ὕφανσις.

Οἱ νεολιθικοὶ αὐτοὶ ἄνθρωποι πιθανῶς «μετηνάστευσαν» εἰς τὴν Εὐρώπην, καθ' ὃν τρόπον οἱ ἄνθρωποι τοῦ ρέννου εἶχον μεταναστεύσει πρὶν ἀπὸ αὐτούς. Δηλαδὴ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν καὶ ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα, ἐφ' ὅσον τὸ κλῖμα μετεβάλλετο, ἐπροχωροῦσαν, παρακολουθοῦντες τὰ εἴδη τῆς τροφῆς, εἰς τὰ ὁποῖα εἶχον συνηθίσει. Δὲν ἦσαν «ν ο μ ά δ ε ς». Ὁ νομαδικὸς βίος, ὅπως καὶ ὁ κυρίως πολιτισμός, ἀνεπτύχθη ἀργότερον.

Ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἐκτιμήσωμεν, ἂν οἱ νεολιθικοὶ ἄνθρωποι ἦσαν ἐπιδρομεῖς ἢ ἐὰν εἶχαν δημιουργήσει τὰς τέχνας των, ἢ τὰς εἶχαν δανεισθῆ οἱ ἀπόγονοι αὐτοὶ τῶν κυνηγῶν καὶ τῶν ψαράδων τῆς νεωτέρας παλαιολιθικῆς ἐποχῆς. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἱ κυνηγοὶ τῶν ρέννων ὑπεχώρησαν. Οἱ καψιανοὶ ὅμως πληθυσμοί, ἐν μέρει οἱ ἴδιοι ἀνέπτυξαν καὶ ἐν μέρει ἐδιδάχθησαν ἀπὸ πλέον ἀνεπτυγμένους ἀνθρώπους, πρὸς νότον καὶ ἀνατολάς, τοὺς νέους τρόπους τῆς ζωῆς.

Ὅ,τι καὶ ἂν παραδεχθῶμεν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, ἠμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν μὲ βεβαιότητα, ὅτι μεταξὺ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ νεολιθικοῦ τρόπου τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐποχῆς μας δὲν παρεμβάλλεται πλέον κανὲν μεγάλο χάσμα, καμμία ἐξαφάνισις ἑνὸς εἴδους ἀνθρώπου καὶ ἀντικατάστασις αὐτοῦ δι' ἄλλου εἴδους. Ὑπάρχουν ἐπιδρομαί, κατακτήσεις, ἐκτεταμέναι μεταναστεύσεις καὶ ἀναμίξεις πληθυσμῶν. Αἱ διάφοροι φυλαὶ ὅμως δὲν ἔπαυσαν νὰ ὑπάρχουν καὶ νὰ ἐξακολου-

θοῦν νὰ προσαρμόζωνται εἰς τὰς περιοχάς, εἰς τὰς ὁποίας ἤρχισαν νὰ ἐγκαθίστανται κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς.

Οἱ νεολιθικοὶ ἄνθρωποι τῆς Εὐρώπης ἦσαν οἱ λευκοὶ πρόγονοι τῶν νεωτέρων Εὐρωπαίων. Ἴσως νὰ εἶχαν χρῶμα δέρματος πλέον μελαψόν, παρ' ὅσον ἔχουν πολλοὶ τῶν ἀπογόνων των. Αὐτὸ δὲν ἠμποροῦμεν νὰ τὸ γνωρίζωμεν μὲ βεβαιότητα. Ἡ ἐξέλιξις ὅμως τοῦ πολιτισμοῦ ἐξηκολούθησεν ὁμαλὴ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς των μέχρι τοῦ 18ου αἰῶνος, ὅτε ἤρχισεν ἡ νέα ἐποχὴ τοῦ λιθάνθρακος, τοῦ ἀτμοῦ καὶ τῆς ὑπὸ τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως κινουμένης μηχανῆς.

Πρῶτον ἐκ τῶν μετάλλων ἐνεφανίσθη μετὰ πολὺν καιρὸν ὁ χρυσός, συγχρόνως δὲ ὁ γαγάτης καὶ τὸ ἤλεκτρον. Τὰ προϊστορικὰ λείψανα τῆς Ἰρλανδίας εἶναι ἰδιαιτέρως πλούσια εἰς χρυσόν. Ἴσως πρὸ 6.000 ἢ 7.000 ἐτῶν οἱ νεολιθικοὶ ἄνθρωποι ἤρχισαν νὰ κάμνουν χρῆσιν χαλκοῦ εἰς ὡρισμένα κέντρα, κατασκευάζοντες ἐξ αὐτοῦ ἐργαλεῖα κατὰ τὸ ὑπόδειγμα περίπου τῶν λιθίνων τοιούτων. Ἔχυναν τὸν χαλκὸν εἰς μήτρας, εἰς τὰς ὁποίας ἔδιδον τὸ σχῆμα τῶν λιθίνων ἐργαλείων. Πιθανὸν νὰ εὕρισκον κατ' ἀρχὰς φυσικὸν χαλκόν, εἰς τὸν ὁποῖον μὲ σφυρηλασίαν ἔδιδον τὸ κατάλληλον σχῆμα. Φυσικὸς χαλκὸς εὑρίσκεται ἀκόμη εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Οὐγγαρίαν καὶ τὴν Κορνουάλλην καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη. Ὁ ἀμιγὴς ὅμως αὐτὸς χαλκὸς εἶναι κατώτερος τοῦ πυριτολίθου ὡς ὑλικὸν πρὸς κατασκευὴν ἐργαλείων, διότι ἡ ἀκωκή του δὲν ἀντέχει εἰς τὴν χρῆσιν.

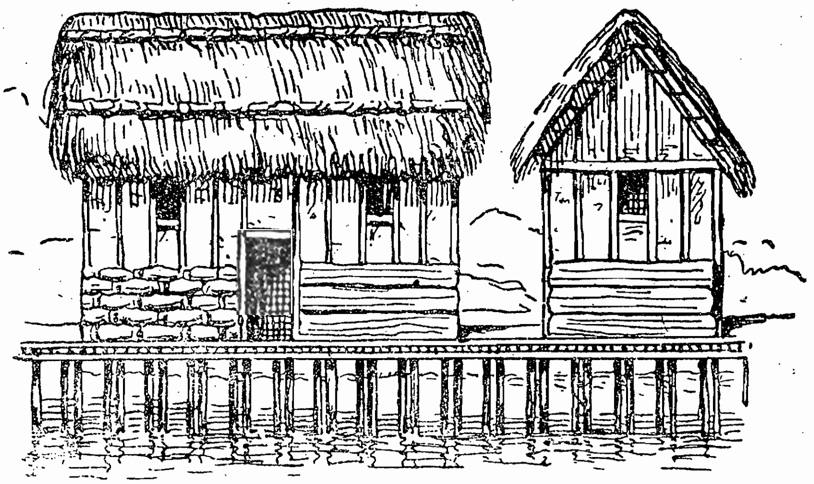
Ὁ χαλκὸς ἀναμεμειγμένος μετὰ κασσιτέρου (μέχρις ἀναλογίας ἑνὸς δεκάτου κασσιτέρου) γίνεται πολὺ σκληρότερος. Ἀργότερον — δὲν ἠμποροῦμεν νὰ τὸ προσδιορίσωμεν δι' ἀριθμῶν — οἱ σχετικοὶ ἄνθρωποι εἶχαν ἐφεύρει πῶς νὰ ἐξάγουν χαλκὸν ἀπὸ τὸ σχετικὸν μετάλλευμα. Ἴσως, ὅπως τὸ ὑπέθεσεν ὁ λόρδος Ἀβέμπιουρυ, νὰ ἀνεκάλυψαν τὸ μυστικὸν αὐτὸ κατὰ τύχην, ἐνῷ ἐχρησιμοποίουν κομμάτια ἐκ τοῦ μεταλλεύματος αὐτοῦ μαζὶ μὲ τοὺς κοινοὺς λίθους, μὲ τοὺς ὁποίους ἔκτιζον τοὺς λάκκους των ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἐχρησιμοποίουν ὡς φούρνους διὰ νὰ μαγειρεύουν.

Εἰς τὴν Κίναν, εἰς τὴν Κορνουάλλην καὶ ἀλλοῦ τὸ μετάλλευμα τοῦ χαλκοῦ καὶ τὸ μετάλλευμα τοῦ κασσιτέρου εὑρίσκονται εἰς τὴν αὐτὴν φλέβα, εἰς δὲ τὴν Οὐγγαρίαν ὁ χαλκὸς εὑρίσκεται ἀναμεμειγμένος μὲ ἀντιμόνιον καὶ ἔτσι ἀπὸ ἀμέλειαν μᾶλλον παρὰ ἀπὸ ἱκανότητα οἱ ἀρχαῖοι ἐκεῖνοι μεταλλουργοὶ παρήγαγον τὸν σκληρότερον καὶ καλύτερον μπροῦντζον, ποὺ εἶναι κρᾶμα χαλκοῦ καὶ κασσιτέρου. Ὁ χαλκοκασσίτερος δὲν εἶναι μόνον σκληρότερος τοῦ χαλκοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς κρᾶμα τοῦ χαλκοῦ μετὰ τοῦ κασσιτέρου λειώνει εὐκολώτερα καὶ εὐκολώτερα χύνεται εἰς τύπους. Τὰ ἐργαλεῖα, τὰ ὁποῖα λέγονται χάλκινα, περιέχουν συνήθως μικρὰν ἀναλογίαν κασσιτέρου, δὲν ὑπάρχουν δὲ γνωστὰ ἐργαλεῖα ἐκ κασσιτέρου, οὔτε ἱκαναὶ μαρτυρίαι διὰ νὰ ἀποδείξουν ὅτι οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ἐγνώριζαν τὸν κασσίτερον ὡς χωριστὸν μέταλλον.

Βόλος κασσιτέρου εὑρέθη εἰς τὰ κοιτάσματα τῶν ἐπὶ τῶν λιμνῶν

συνοικισμῶν τῆς Ἑλβετίας, εἰς δὲ τὴν Αἴγυπτον ὁ κασσίτερος ἦτο γνωστὸς ἐπὶ τῆς 18ης δυναστείας ὡς ξένον προϊὸν εἰσαγόμενον. Ὁ κασσίτερος ἀπαντᾷ σπανίως μεταξὺ τῶν μυκηναϊκῶν εὑρημάτων, ὑπάρχουν δὲ (ἀργότερον πιθανῶς ἀλλ' ἄγνωστον ποίας ἀκριβῶς χρονολογίας) ἀντικείμενα ἐκ κασσιτέρου εἰς τὸν Καύκασον. Εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ διακρίνωμεν τὸν κασσίτερον ἀπὸ τὸ ἀντιμόνιον. Πολλάκις τὸ ἀντιμόνιον φαίνεται ὡς ὁ κασσίτερος—οἱ ἀρχαῖοι προσπαθοῦσαν νὰ εὕρουν κασσίτερον, ἀλλὰ πραγματικῶς εὕρισκον ἀντιμόνιον καὶ τὸ ἐθεώρουν κασσίτερον.

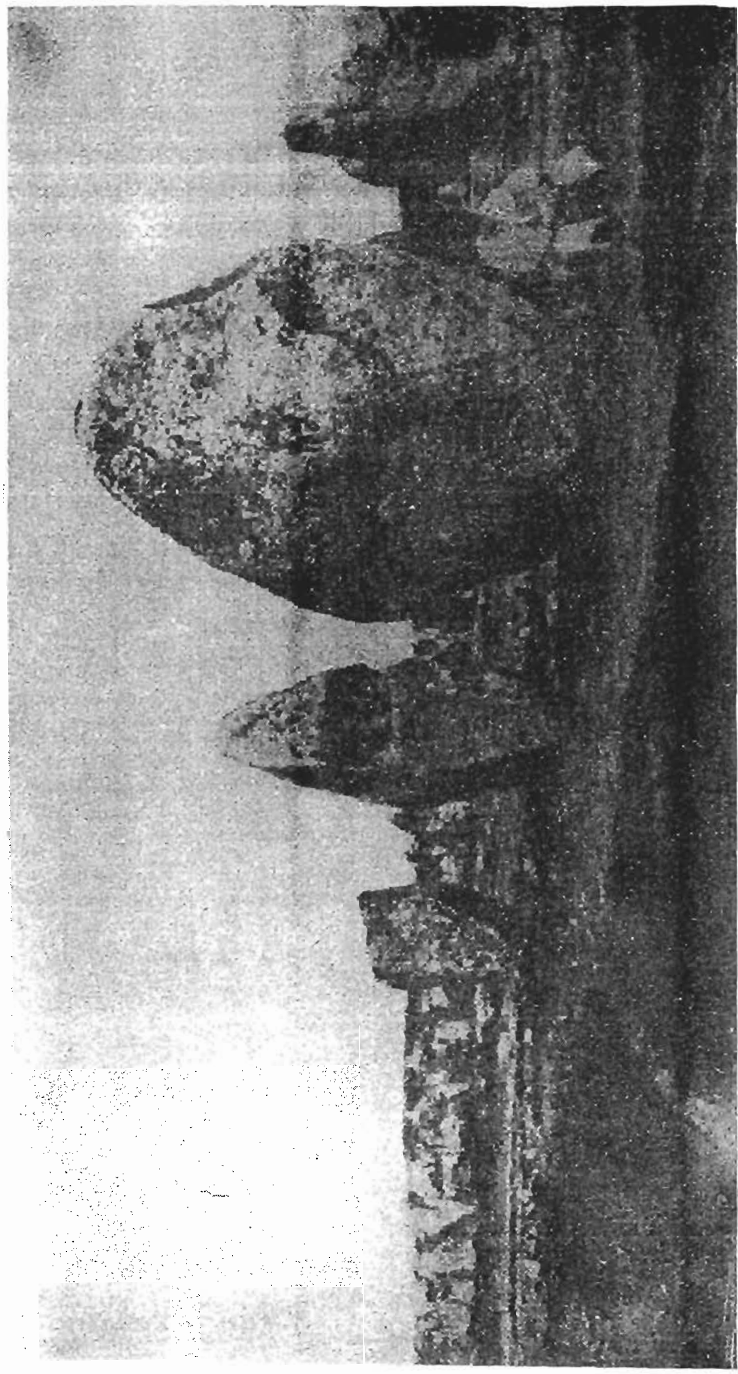
Εἰς τὴν Ἱσπανίαν εὑρέθη τὸ ὑπόλειμμα χαλκίνου χωνευτοῦ, εἰς διαφόρους δὲ τόπους ὑπολείμματα ἀπὸ χαλκοκασσιτέρινα χυτήρια. Ἡ μέθοδος τῆς τήξεως, ὅπως τὴν φανερώνουν τὰ εὑρήματα αὐτά, ἐπιβεβαιώνουν ὅσα ἀνωτέρω εἴπομεν. Εἰς τὰς Ἰνδίας, ὅπου ψευδάρ-

50.—Ἐπανασυγκρότησις κατοικίας ἐπὶ πασσάλων ἐκ τῆς λιθίνης ἐποχῆς.

γυρος καὶ χαλκὸς εὑρίσκονται μαζί, παρήχθη ὁ χαλκοκασσίτερος, ὅπως καθ' ὅμοιον τυχαῖον τρόπον παρήχθη ὁ ὀρείχαλκος, ἢ χαλκοψευδάργυρος, ὁ ὁποῖος εἶναι κρᾶμα τῶν δύο αὐτῶν μετάλλων. Τόσον μικρὰ ἦτο ἡ μεταβολή, τὴν ὁποίαν ἐπέφερεν εἰς τὰς συνηθείας καὶ τὰς μεθόδους τῆς ζωῆς ἡ ἐμφάνισις τοῦ χαλκοῦ, ὥστε ἐπὶ μακρὸν χρόνον οἱ ἐκ χαλκοῦ πελέκεις καὶ τὰ ἄλλα ἐργαλεῖα, ποὺ κατεσκευάζοντο, ἐχύνοντο εἰς μήτρας, αἱ ὁποῖαι εἶχαν ἀκριβῶς τὸ σχῆμα τῶν ἀντικαθισταμένων κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον λιθίνων ἐργαλείων.

Ἐπὶ τέλους, πρὸ τριῶν χιλιάδων ἐτῶν εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ ἐνωρίτερον εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, οἱ ἄνθρωποι ἤρχισαν νὰ λειώνουν τὸν σίδηρον. Ὁ σίδηρος ἦτο γνωστὸς πολὺ πρὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀλλ' ἦτο μ ε τ ε ω ρ ί τ η ς σίδηρος. Ὅπως οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων γνωρίζουν, οἱ μετεωρόλιθοι εἶναι κυρίως βόλοι σιδήρου καὶ νικελίου. Ἦτο σπάνιος καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ κοσμήματα ἢ πρὸς

51.—Μεγαλιθικὰ μνημεῖα (μενχὶρ) εἰς Καρνὰκ τῆς Γαλλίας.

μαγικοὺς σκοπούς. Ἀφοῦ ἡ τέχνη τῆς χωνεύσεως τοῦ μετάλλου ἔγινε γνωστὴ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, οὐδόλως παράδοξον ὅτι ἀνεκάλυψαν καὶ τὸν σίδηρον. Ἐχώνευον τὸν σίδηρον φυσῶντες μιὰ φωτιὰ ἀπὸ

ξυλάνθρακας καὶ τὸν κατειργάζοντο σφηρηλατοῦντες αὐτὸν πυρακτωμένον.

Κατ' ἀρχὰς ἡ παραγωγὴ τοῦ σιδήρου περιωρίζετο εἰς μικρὰ σχετικῶς κομμάτια, ἡ δὲ ἐμφάνισίς του ἔφερε βαθμηδὸν ἐπανάστασιν εἰς τὰ ὅπλα καὶ τὰ ἐργαλεῖα. Τοῦτο ὅμως δὲν ἦτο ἀρκετὸν διὰ νὰ μεταβάλῃ τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τοῦ περιβάλλοντος τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν αὐτὴν περίπου ζωήν, τὴν ὁποίαν διῆγον οἱ μᾶλλον μονίμως ἐγκατεστημένοι νεολιθικοὶ ἄνθρωποι πρὸ δέκα χιλιάδων ἐτῶν, διῆγον καὶ οἱ χωρικοὶ τῶν ἀποκέντρων μερῶν τῆς Εὐρώπης κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος.

Συνήθως γίνεται λόγος περὶ τῆς λιθίνης ἐποχῆς, περὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ, καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου εἰς τὴν Εὐρώπην, δὲν εἶναι ὅμως ὀρθὸν νὰ ἀναφέρῃ τις τὰς ἐποχὰς αὐτὰς κατὰ τρόπον ὑπονοοῦντα δι' ὅλας τὴν αὐτὴν σπουδαιότητα εἰς τὴν ἱστορίαν. Εἶναι πολὺ ὀρθότερον νὰ καθορίσῃ κανεὶς τὰς ἀκολούθους ἐποχάς:

1ον. Πρώτη παλαιολιθικὴ ἐποχή, μεγάλης διαρκείας.

2ον. Νεωτέρα παλαιολιθικὴ ἐποχή, τῆς ὁποίας ἡ διάρκεια δὲν ἔφθασε οὔτε τὸ ἓν δέκατον τῆς προηγουμένης καὶ

3ον. Ἡ ἐποχὴ τῆς γεωργικῆς καλλιεργείας, ἤτοι ἡ ἐποχὴ τῶν λευκῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ ἐποχὴ αὐτή, ἡ ὁποία ἐξακολουθεῖ ἀκόμη, ἤρχισε πρὸ δέκα ἢ τὸ πολὺ δώδεκα χιλιάδων ἐτῶν, ἡ δὲ νεολιθικὴ περίοδος ὑπῆρξεν ἡ ἀρχή της. Ὁ Ἔλλιοτ Σμὶθ ὑπέδειξε τὸν ὅρον «Παλαιοανθρωπικὴ» ἐποχὴ διὰ τὴν πρώτην περίοδον καὶ «Νεοανθρωπικὴ» διὰ τὰς ἑπομένας.

2. Ποῦ ἐγεννήθη ὁ νεολιθικὸς πολιτισμός.

Ὅπως εἴπομεν ἤδη, δὲν γνωρίζομεν ἀκόμη τὴν χώραν, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ πρόγονοι τῶν μελαγχρόων νεολιθικῶν λαῶν κατώρθωσαν νὰ ἀνυψωθοῦν εἰς ἀνώτερον ἐπίπεδον, ἐκκινήσαντες ἀπὸ τὸ παλαιολιθικὸν στάδιον τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως. Πιθανὸν τοῦτο νὰ συνέβη κάπου εἰς τὰ νοτιοδυτικὰ τῆς Ἀσίας, ἢ εἰς κάποιαν περιοχὴν εὑρισκομένην τώρα εἰς τὰ βάθη τῆς Μεσογείου θαλάσσης ἢ τοῦ Ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ.

Ἐκεῖ λοιπὸν οἱ πρόγονοι τῶν λευκῶν ἀνθρώπων ἀνέπτυξαν τὰς χονδροειδεῖς τέχνας τῆς νεωτέρας παλαιολιθικῆς αὐτῶν περιόδου, ὅταν οἱ ἄνθρωποι τοῦ Neanderthal ἐξακολουθοῦσαν νὰ διάγουν τὴν σκληρὰν αὐτῶν ζωὴν εἰς τὴν ἄγονον ἐρημίαν τῆς παγωμένης Εὐρώπης. Καὶ κατὰ τὸ διάστημα ἑκατὸν περίπου ἑκατονταετηρίδων, ἐνῷ οἱ κυνηγοὶ τῶν ρέννων ἐζοῦσαν εἰς κατάστασιν στάσιμον ὑπὸ ἔποψιν προόδου εἰς τὰς στέππας τῆς Γαλλίας, τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἱσπανίας, οἱ νοτιοανατολικώτεροι λαοί, ζῶντες ὑπὸ εὐνοϊκωτέρας συνθήκας καὶ ὄντες προοδευτικώτεροι, κατώρθωσαν νὰ ἀναπτύξουν γεωργίαν, νὰ ἐξημερώσουν τὸν σκύλον καὶ τὰ κτήνη καὶ ἤρχισαν νὰ μεταναστεύουν πρὸς βορρᾶν, ἐφ' ὅσον τὸ μὲν κλῖμα τῶν βορειοτέρων μερῶν

ἐγίνετο ἠπιώτερον, τὸ δὲ τοῦ ἰσημερινοῦ περισσότερον τροπικόν. Ὅλα αὐτὰ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας δὲν ἦλθον ἀκόμη εἰς τὸ φῶς. Τὸ ὑλικὸν αὐτὸ εὑρίσκεται πιθανῶς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Περσίαν, τὴν Ἀραβίαν, τὰς Ἰνδίας ἢ τὴν βόρειον Ἀφρικήν, ἢ κεῖται ὑπὸ τὰ ὕδατα τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ἢ τοῦ Ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ.

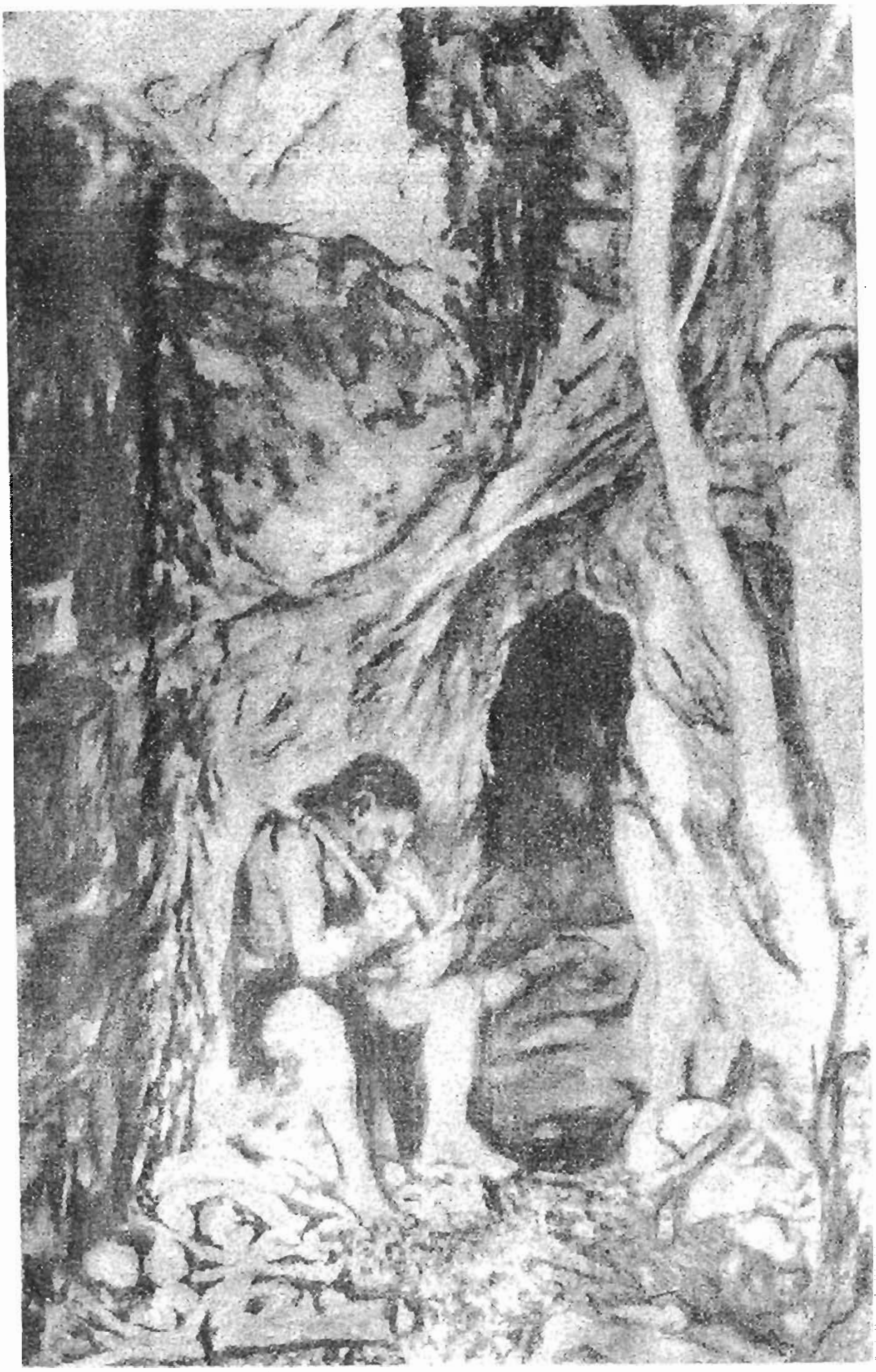
Πρὸ 12.000 ἐτῶν περίπου—δὲν ἠμποροῦμεν ἀκόμη νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς τὴν χρονολογίαν—οἱ νεολιθικοὶ λαοὶ ἦσαν διεσπαρμένοι καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην, τὴν βόρειον Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἀσίαν. Ἀπὸ ἀπόψεως πολιτισμοῦ εὑρίσκοντο εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον μὲ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ἰθαγενεῖς τῆς Πολυνησίας τοῦ τελευταίου αἰῶνος, ἐν τούτοις ὅμως ἦσαν τότε οἱ περισσότερον προωδευμένοι λαοὶ τοῦ κόσμου.

3. Ἡ καθημερινὴ νεολιθικὴ ζωή.

Θὰ εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ κάμωμεν ἐδῶ σύντομον περιγραφὴν τῆς ζωῆς τῶν νεολιθικῶν ἀνθρώπων τῆς Εὐρώπης, πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν μετάλλων. Τὰς σχετικὰς πληροφορίας παίρνομεν ἐκ διαφόρων πηγῶν. Οἱ ἄνθρωποι ἀφῆκαν διεσκορπισμένα τὰ ἀπορρίματά των γύρω ἀπὸ τὰς κατοικίας των, καὶ εἰς μερικὰ μέρη (π. χ. ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς Δανίας) αὐτὰ ἀπετέλεσαν σὺν τῷ χρόνῳ μεγάλους σωρούς, τοὺς λεγομένους κ α ϊ κ ε ν - μ α ί ν τ ι γ γ ε ρ (kjökkenmöddinger). Ἔθαπτον ὄχι ὅλους, ἀλλὰ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς νεκρούς των, μὲ ἐξαιρετικὴν φροντίδα καὶ τιμάς, καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου των κατεσκεύαζον τεραστίους τύμβους ἀπὸ χῶμα. Οἱ τύμβοι δὲ αὐτοὶ εἶναι γήλοφοι, προσδίδοντες ἰδιαίτερον χαρακτῆρα εἰς πολλὰ τοπία τῆς Εὐρώπης, τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Ἐν συνδυασμῷ πρὸς τοὺς τύμβους αὐτοὺς ἢ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ αὐτούς, ἐτοποθετοῦσαν κολοσσιαίους λίθους εἴτε μεμονωμένους εἴτε εἰς συμπλέγματα (μεγαλιθικὰ μνημεῖα), τῶν ὁποίων οἱ λεγόμενοι Stonehenge εἰς Wiltshire τῆς Ἀγγλίας καὶ εἰς Carnac τῆς Βρετάννης εἶναι τὰ γνωστότερα δείγματα. Εἰς πολλὰ μέρη ὑπάρχουν ἀκόμη ἴχνη τῶν χωρίων τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν.

Μία πολὺ πλουσία πηγὴ γνώσεως περὶ τῆς νεολιθικῆς ζωῆς προέρχεται ἐξ Ἑλβετίας καὶ ἀπεκαλύφθη διὰ πρώτην φορὰν ἀπὸ τὸν ξηρὸν χειμῶνα τοῦ 1854, ὅταν ἡ στάθμη τοῦ ὕδατος τῶν λιμνῶν κατερχομένη εἰς πρωτοφανὲς βάθος ἀπεκάλυψε τὰ θεμέλια πασσαλοκτίστων συνοικισμῶν ἐπὶ τῶν λιμνῶν τῆς νεολιθικῆς ἢ τῆς πρώτης ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ, ὁμοίων πρὸς τοὺς ὑπάρχοντας σήμερον τοιούτους οἰκίσκους εἰς τὴν ἀσιατικὴν μεγαλόνησον Κελέβην καὶ ἀλλοῦ. Δὲν διετηρήθη δὲ μόνον ἡ ξυλεία τῶν παναρχαίων ἐκείνων ἐξεδρῶν, ἀλλὰ καὶ μέγα πλῆθος ξυλίνων, κοκκαλίνων, λιθίνων καὶ πηλίνων ἐργαλείων καὶ διακοσμητικῶν, καθὼς καὶ λείψανα τροφίμων καὶ ἄλλα συναφῆ εὑρέθησαν κάτω ἀπὸ τοὺς συνοικισμοὺς αὐτούς. Μεταξὺ δὲ τῶν εὑρημάτων ὑπάρχουν καὶ τεμάχια δικτύου καὶ ἐνδυμάτων.

Παρόμοιοι συνοικισμοὶ εἰς λίμνας ὑπῆρχον εἰς τὴν Σκωτίαν, τὴν

52.—Κυνηγὸς τῆς Μαγδαληνικῆς ἐποχῆς πρὸ τοῦ σπηλαίου του. Ἀπὸ συλλογικὴν πλαστικὴν παράστασιν εὑρισκομένην εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Προϊστορίας τῆς Βαϊμάρης.

Ἰρλανδίαν καὶ ἀλλοῦ. Οἱ λιμναῖοι αὐτοὶ συνοικισμοὶ εἶχαν ἱκανὴν ἀμυντικὴν ἀξίαν, τὸ δὲ μέγα πλεονέκτημα αὐτῶν ἀπὸ ὑγιεινῆς ἀπόψεως ἦτο ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἐζοῦσαν ἐπάνω ἀπὸ τρεχούμενον νερό.

Πιθανὸν οἱ νεολιθικοὶ αὐτοὶ λιμναῖοι συνοικισμοὶ τῆς Ἑλβετίας νὰ μὴ ἐστέγαζον τὰς μεγαλυτέρας κοινότητας, αἱ ὁποῖαι ὑπῆρχον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἦσαν μᾶλλον αἱ κατοικίαι μικρῶν πατριαρχικῶν ὁμάδων. Πιθανὸν ἀλλοῦ εἰς εὐφόρους πεδιάδας καὶ εἰς περισσότερον ἐκτεταμένην χώραν νὰ ὑπῆρχον μεγαλύτεροι συνοικισμοὶ ἀπὸ τοὺς συνοικισμοὺς τῶν ὀρεινῶν ἐκείνων κοιλάδων. Ὑπάρχουν ἴχνη ἑνὸς τοιούτου μεγάλου συνοικισμοῦ οἰκογενειῶν εἰς Wiltshire τῆς Ἀγγλίας, π. χ. τὰ λείψανα τοῦ μεγάλου ἐκ λίθων κύκλου τοῦ Avebury, παρὰ τὸν τύμβον τοῦ Silbury, ἐθεωροῦντο ἄλλοτε τὸ «ὡραιότερον μεγαλιθικὸν ἐρείπιον τῆς Εὐρώπης». Συνίστατο δὲ ἀπὸ δύο κύκλους ἐκ μεγάλων λίθων περιβαλλομένων ὑπὸ μεγαλυτέρου κύκλου καὶ μιᾶς τάφρου. Ὁ κύκλος ὅλος ἐσκέπαζεν ἐπιφάνειαν εἴκοσιν ὀκτὼ καὶ ἡμίσεος ἑκταρίων. Δύο λεωφόροι λιθόστρωτοι ἐξεκινοῦσαν ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐξετείνοντο εἰς ἀπόστασιν δύο καὶ ἡμίσεος χιλιομέτρων πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς νότον κάθε πλευρᾶς τοῦ λόφου.

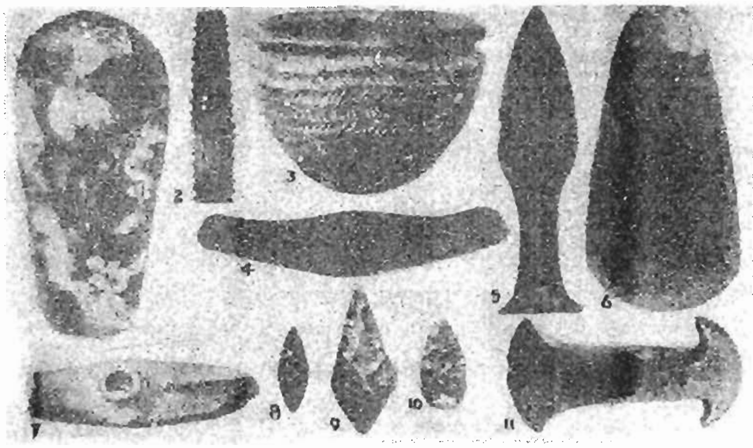
Ὁ λόφος αὐτὸς εἶναι ὁ μεγαλύτερος προϊστορικὸς τεχνητὸς τύμβος τῆς Ἀγγλίας. Αἱ διαστάσεις τοῦ μεγαλολιθικοῦ αὐτοῦ μνημείου, κέντρου πίστεως καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, ἐντελῶς πλέον λησμονηθέντος ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, φανερώνουν τὰς συντονισμένας προσπαθείας καὶ τὰ κοινὰ συμφέροντα μεγάλου πλήθους ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἐν τούτοις ἐνδέχεται νὰ ἦσαν διεσκορπισμένοι καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ δυτικοῦ καὶ νοτίου μέρους καὶ τοῦ κέντρου τῆς Ἀγγλίας. Πιθανὸν δὲ αὐτοὶ νὰ συνήρχοντο ἐκεῖ μίαν ὡρισμένην ἐποχὴν τοῦ ἔτους εἰς ἓν εἶδος πρωτογενοῦς ἐμποροπανηγύρεως. Ἴσως δὲ ὁλόκληρος ἡ κοινότης νὰ εἶχε βοηθήσει εἰς τὴν ἀνέγερσιν τῶν τύμβων καὶ εἰς τὴν μετακόμισιν τῶν ὀγκολίθων. Οἱ κάτοικοι τῶν κατοικιῶν τῶν λιμνῶν τῆς Ἑλβετίας ἀπ' ἐναντίας φαίνεται ὅτι ἐζοῦσαν εἰς ἐντελῶς αὐτοτελεῖς συνοικισμούς.

Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ τῶν λιμναίων συνοικισμῶν ἦσαν σημαντικῶς περισσότερον προχωρημένοι ὑπὸ ἔποψιν μεθόδων καὶ γνώσεων καὶ πιθανὸν καὶ μεταγενέστεροι ἀπὸ τοὺς πρώτους νεολιθικοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι συνεσώρευσαν τοὺς λόφους τῶν ὀστράκων, τοὺς γνωστοὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα καϊκεν-μαίντιγγερ, εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Δανίας καὶ τῆς Σκωτίας. Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ ἄνθρωποι ἤκμασαν ἴσως περὶ τὰ 10.000 π. Χ. ἢ καὶ ἐνωρίτερον, ἐνῷ αἱ λιμναῖαι οἰκήσεις ὑφίσταντο πιθανῶς ἀπὸ 5.000 ἢ 4.000 π. Χ. μέχρι τῶν ἱστορικῶν χρόνων.

Οἱ παλαιοὶ ἐκεῖνοι ἄνθρωποι τῶν ἐξ ὀστράκων γηλόφων ἦσαν ἐκ τῶν βαρβαρωτέρων νεολιθικῶν λαῶν. Οἱ πέτρινοι πελέκεις των

ἦσαν χονδροειδεῖς καὶ δὲν εἶχον ἄλλα ἐξημερωμένα κατοικίδια ζῷα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν σκύλον.

Οἱ κάτοικοι τῶν λιμναίων οἰκήσεων ἀπεναντίας εἶχον ἐκτὸς ἀπὸ τὸν σκύλον, ὁ ὁποῖος ἦτο ράτσας μετρίου ἀναστήματος, καὶ βοῦς καὶ αἶγας καὶ πρόβατα, ἀργότερα δὲ ἀπέκτησαν καὶ χοίρους. Μεταξὺ τῶν ὑπολειμμάτων τῶν ζῴων αὐτῶν ἐπικρατοῦν τὰ λείψανα τῶν βοῶν καὶ τῶν αἰγῶν, ἐὰν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ κλῖμα καὶ τὴν γύρω χώραν, φαίνεται πιθανόν, ὅτι τὰ κτήνη αὐτὰ ἐστεγάζοντο τὸν χειμῶνα εἰς τὰ ἐπὶ τῶν πασσάλων οἰκήματα, ὅπου εἶχεν ἀποθηκευθῇ δι' αὐτὰ τροφή. Τὰ κτήνη πιθανῶς συνεστεγάζοντο μὲ τοὺς

53.—**Ἐργαλεῖα καὶ πήλινα ἀγγεῖα τῆς νεολιθικῆς περιόδου.** 1. Πέτρινος πέλεκυς. 2. Λεπὶς μὲ ὀδοντωτὰ ἄκρα. 3. Κύπελλον εὑρεθὲν εἰς τὴν λίμνην Mortlake τοῦ Ταμέσεως. 4, 7, 11. Πελέκεις καὶ σφυριὰ μετὰ ὀπῶν ἀπὸ τὴν Δανίαν. 5. Ἐγχειρίδιον ἐκ πυριτολίθου. 6. Πέλεκυς ἐκ λίθου στιλβωμένου. 8, 9, 10. Πυριτολιθικαὶ αἰχμαὶ δοράτων ἀπὸ τὴν Ἰρλανδίαν. Οἱ ἀνωτέρω πελέκεις καὶ τὰ σφυριὰ μετὰ ὀπῶν ἦσαν ἀντίγραφα πρωτοτύπων ἐκ χαλκοῦ ἢ πιθανὸν καὶ ἐκ σιδήρου.

ἀνθρώπους, ὅπως περίπου οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ κτήνη ζοῦν καὶ σήμερον εἰς τοὺς ξυλίνους οἰκίσκους τῶν ὀρέων τῆς Ἑλβετίας.

Ἴσως οἱ ἄνθρωποι ἄμελγαν τὰς ἀγελάδας καὶ τὰς αἶγας καὶ τὸ γάλα ἐνδέχεται νὰ εἶχε τὴν ἰδίαν σημασίαν εἰς τὴν οἰκιακὴν αὐτῶν οἰκονομίαν, τὴν ὁποίαν ἔχει καὶ σήμερον εἰς τὴν οἰκονομίαν τῶν ὀρεινῶν Ἑλβετῶν. Περὶ τούτου ὅμως δὲν εἴμεθα βέβαιοι. Τὸ γάλα δὲν εἶναι φυσικὴ τροφὴ διὰ τοὺς ἐνηλίκους, καὶ ἐφάνη ἴσως εἰς αὐτοὺς κατ' ἀρχὰς πολὺ ἀποκρουστικόν, ἐνῷ ἐξ ἄλλου θὰ ἐχρειάσθη πολλὴ γεωργικὴ καλλιέργεια, διὰ νὰ ἐξασφαλισθῇ διαρκὴς προμήθεια γάλακτος ἀπὸ τὰς ἀγελάδας καὶ τὰς αἶγας.

Μερικοὶ εἰδικοὶ νομίζουν, ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ γάλακτος, τοῦ τυροῦ καὶ τοῦ βουτύρου εἰσήχθη ἀργότερα εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου,

ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἔγιναν νομαδικοί. Ὁ συγγραφεὺς ὅμως ἔχει μᾶλλον τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἀνακάλυψις τοῦ νὰ ἀμέλγουν τὰ κτήνη ὀφείλεται εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς. Τὸ γάλα, ἐὰν ἔκαμνον χρῆσιν αὐτοῦ (καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ εἶχον ξυνόγαλα, καὶ ὄχι καλὰ καμωμένον τυρὶ καὶ βούτυρον) θὰ τὸ ἐφύλαττον εἰς πήλινα δοχεῖα, διότι εἶχον πήλινα σκεύη καὶ ἀγγεῖα, ἂν καὶ ἦσαν βεβαίως αὐτὰ χονδροειδῆ ἢ καὶ χειροποίητα καὶ ὄχι τὰ εὔσχημα προϊόντα τοῦ κεραμευτικοῦ τροχοῦ.

Οἱ νεολιθικοὶ αὐτοὶ ἄνθρωποι ἐν πάσῃ περιπτώσει συνεπλήρωναν τὴν τροφήν των μὲ τὸ κυνήγιον. Ἐσκότωναν καὶ ἔτρωγαν δορκάδας καὶ αἰγάγρους καὶ βονάσους καὶ ἀγριοχοίρους. Ἔτρωγαν δὲ ἐπίσης καὶ τὸ κρέας τῆς ἀλεποῦς, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐπειδὴ εἶχε πολὺ ἀηδῆ γεῦσιν, δὲν τὸ ἔτρωγαν εὐχαρίστως, ἀφοῦ ἄλλωστε καὶ ὑπῆρχεν ἀφθονία ἄλλου κρέατος. Κατὰ παράδοξον τρόπον δὲν φαίνεται νὰ ἔτρωγαν τοὺς λαγούς, ἂν καὶ ὑπῆρχεν ἐξ αὐτῶν ἀφθονία. Ὑποτίθεται ὅτι ἀπέφευγον νὰ τοὺς τρώγουν, ὅπως λέγεται ὅτι κάμνουν καὶ σήμερον μερικαὶ φυλαὶ ἀγρίων, διότι ἐφοβοῦντο ὅτι τὸ κρέας ἑνὸς τόσον δειλοῦ ζῴου ἠμποροῦσε νὰ μεταδώσῃ τὴν δειλίαν εἰς αὐτὸν ποὺ θὰ τὸ ἔτρωγε.

Περὶ τῶν γεωργικῶν αὐτῶν μεθόδων ἐλάχιστα γνωρίζομεν. Δὲν εὑρέθησαν οὔτε ἄροτρα, οὔτε σκαλιστήρια. Ἴσως, διότι ἦσαν ἀπὸ ξύλον καὶ ἐφθάρησαν. Οἱ ἄνθρωποι τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς ἐκαλλιεργοῦσαν καὶ ἔτρωγαν σῖτον, κριθὴν καὶ κεχρί, ἀγνοοῦσαν ὅμως τὴν βρώμην καὶ τὴν σίκαλιν.

Τὰ σιτηρά των τὰ ἔψηνον, τὰ ἐκοπάνιζον μὲ μίαν πέτραν ἐπάνω εἰς ἄλλην καὶ τὰ ἐναποθήκευον μέσα εἰς δοχεῖα, διὰ νὰ τὰ τρώγουν, ὅταν τὰ ἐχρειάζοντο. Καὶ κατεσκεύαζον ἐξαιρετικῶς συμπαγὲς καὶ σκληρὸν ψωμί, ἀπὸ τὸ ὁποῖον εὑρέθησαν στρογγυλαὶ λεπταὶ κουλοῦρες εἰς τὰ ἐν λόγῳ κοιτάσματα. Προφανῶς ἀγνοοῦσαν τὴν ζύμην, καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν εἶχον καὶ ποτὰ παρασκευαζόμενα διὰ τῆς ζυμώσεως.

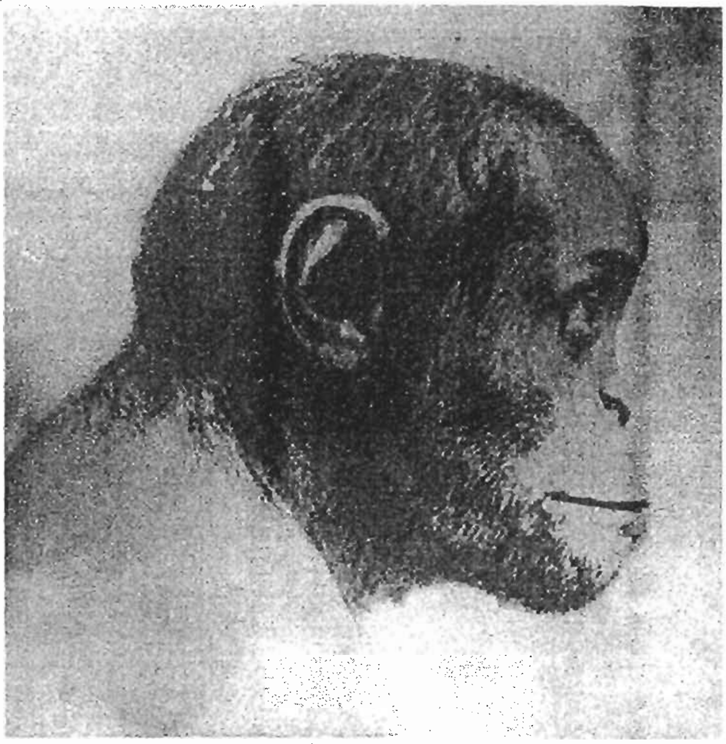
Τὸ εἶδος τῆς κριθῆς, τὸ ὁποῖον εἶχον, εἶναι τὸ εἶδος τὸ καλλιεργούμενον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, Ρωμαίων καὶ Αἰγυπτίων, εἶχον δὲ ἐπίσης καὶ μίαν αἰγυπτιακὴν ποικιλίαν σίτου δεικνύουσαν, ὅτι οἱ προπάτορές των συναπεκόμισαν τὴν καλλιέργειαν αὐτὴν ἐκ τῶν νοτιοανατολικῶν χωρῶν.

Τὸ κέντρον εἰς τὸ ὁποῖον διεδόθη ὁ σῖτος, ἦτο κάπου εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου. Ἓν ἄγριον εἶδος αὐτοῦ εὑρίσκεται ἀκόμη εἰς τὰ πέριξ τοῦ ὄρους Ἑρμὸν τῆς Ἰουδαίας. Ὅταν οἱ κάτοικοι τῶν λιμναίων συνοικισμῶν ἔσπειρον τοὺς μικροὺς ἀγρούς των τοῦ σίτου εἰς Ἑλβετίαν, ἐπανελάμβανον ἤδη ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον οἱ ἄνθρωποι ἐσυνήθιζον νὰ κάμνουν ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων. Εἰς τὰς νοτιοανατολικὰς χώρας τῶν προγόνων αὐτῶν οἱ ἄνθρωποι ἐκαλλιεργοῦσαν ἤδη τὸν σῖτον ἴσως ἀπὸ χιλιάδας ἐτῶν.

Ὅλοι οἱ λαοὶ τοῦ Παλαιοῦ Κόσμου, οἱ ὁποῖοι εἶχον εἰσέλθει εἰς τὸ

νεολιθικὸν στάδιον, ἔτρωγον σῖτον, οἱ Ἐρυθρόδερμοι ὅμως τῆς Ἀμερικῆς θὰ ἀνέπτυξαν τὴν γεωργίαν ἀνεξαρτήτως, μετὰ τὸν ἀποχωρισμόν των ἀπὸ τοὺς πληθυσμοὺς τοῦ Παλαιοῦ Κόσμου. Αὐτοὶ δὲν εἶχον ποτὲ σῖτον. Ἐκαλλιεργοῦσαν τὸν ἀραβόσιτον, ὁ ὁποῖος εἶναι δημητριακὸς καρπὸς τοῦ Νέου Κόσμου.

Οἱ κάτοικοι ἐκεῖνοι τῶν λιμναίων οἰκήσεων ἔτρωγον ἐπίσης μπιζέλια καὶ ἄγρια μῆλα, τὰ μόνα μῆλα, τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον τότε εἰς τὸν Κόσμον. Ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ ἐπιλογὴ δὲν εἶχον παραγάγει ἀκόμη τὸ σημερινὸν μῆλον.

54.—Ἀναπαράστασις τῆς κεφαλῆς τοῦ Αὐστραλοπιθήκου ἀφρικανοῦ (Anstralopith:cus africanus).

Τὰ ἐνδύματά των ἦσαν κυρίως ἀπὸ δέρματα, κατεσκεύαζον ὅμως καὶ χονδροειδὲς ὕφασμα ἀπὸ λινάρι, ἀνεκαλύφθησαν μάλιστα κομμάτια ἀπὸ τοιοῦτον λινὸν ὕφασμα. Τὰ δίκτυά των κατεσκευάζοντο ἐπίσης ἀπὸ λινάρι. Ἡ κάνναβις συνεπῶς καὶ τὸ σχοινὶ ἀπὸ κάνναβιν τοὺς ἦτο ἀκόμη ἄγνωστον.

Μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ χαλκοῦ ηὔξησεν ἡ χρῆσις καρφιτσῶν καὶ ἄλλων κοσμημάτων. Ἔχομεν λόγον νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἔφερον πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ ἐπὶ τῆς κόμης, ἡ ὁποία ἦτο διευθετημένη εἰς πυκνὰς μάζας στερεωμένας μὲ καρφίτσας, κατ' ἀρχὰς ἀπὸ κόκκαλο καὶ κατόπιν ἀπὸ μέταλλα.

Ἐὰν κρίνωμεν ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν ρεαλιστικῶν παραστάσεων γλυπτῶν ἢ ἐγχαράκτων ζωγραφισμένων, οἱ κάτοικοι αὐτῶν τῶν λιμνῶν ἢ δὲν ἐστόλιζον τὰ φορέματά των ἢ τὰ ἐστόλιζον μὲ γραμμάς, μὲ στίγματα, συμπλέγματα ἢ ἄλλα παρόμοια συμβατικὰ κοσμήματα. Πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χαλκοῦ δὲν ἔχομεν μαρτυρίας περὶ ὑπάρξεως καθισμάτων ἢ τραπεζῶν, καὶ οἱ νεολιθικοὶ ἄνθρωποι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκάθηντο σταυροποδητὶ ἐπὶ τοῦ ἐξ ἀργιλώδους γῆς δαπέδου των. Δὲν ὑπῆρχον γάτοι εἰς τὰς λιμναίας αὐτὰς

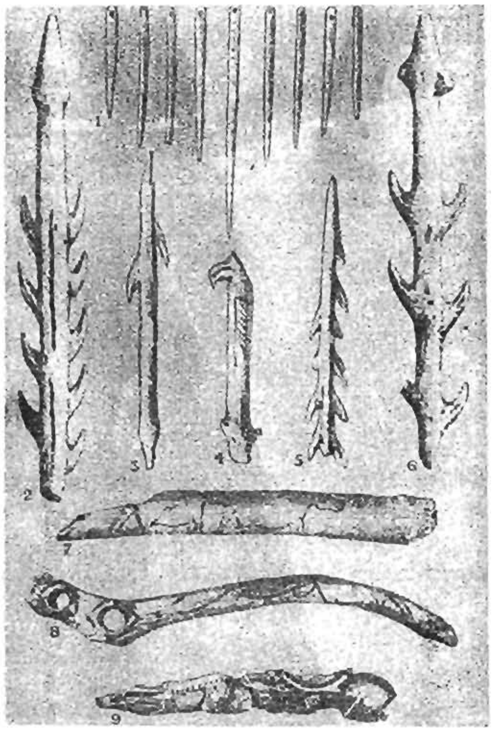
55.—**Τὰ πρῶτα ἀπὸ τὰ ἐξημερωμένα ζῷα.** Τσακάλι ποὺ συνελήφθη μὲ τὰ νεογνά του, εἰς ἀρχαίαν νεολιθικὴν ἐγκατάστασιν. Τὸ τσακάλι ἀνῆκεν εἰς τὸ γένος τῶν σκύλων, ἦτο ὁ παλαιότερος ἐκπρόσωπος τῆς οἰκογενείας τῶν κατοικιδίων ζῴων. Οἱ ἄνθρωποι τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς, εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλεται ἡ ἐξημέρωσίς του, ἦσαν διεσπαρμένοι καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην, τὴν βόρειον Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἀσίαν. Εὑρίσκοντο δὲ εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ἐπίπεδον μὲ πολλοὺς ἐκ τῶν κατοίκων τῆς Πολυνησίας τοῦ 19ου αἰῶνος.

οἰκήσεις, ἀλλ' οὔτε μικροὶ ἢ μεγάλοι ποντικοὶ εἶχον προσαρμοσθῆ ἀκόμη εἰς τὰς κατοικίας τῶν ἀνθρώπων. Τὸ κακάρισμα τῆς κότας δὲν εἶχε προστεθῆ ἀκόμη εἰς τοὺς διαφόρους ἤχους τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, οὔτε τὸ αὐγὸ εἰς τὴν δίαιταν αὐτῆς.

Τὰ πουλερικὰ καὶ τὰ αὐγὰ τῆς κότας, τὰ ὁποῖα τόσον σπουδαῖον παράγοντα ἀποτελοῦν σήμερον εἰς τὴν δίαιτάν μας, εἰσήχθησαν πολὺ ἀργότερον εἰς τὸ ἀνθρώπινον ἐδεσματολόγιον. Ἡ κότα δὲν ἀναφέρεται οὔτε εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, οὔτε εἰς τὸν Ὅμηρον. Μέχρι περίπου τοῦ 1500 π. Χ. τὰ μόνα πουλερικὰ τοῦ κόσμου ἦσαν

ἄγρια εἴδη, διαιτώμενα εἰς τοὺς δρυμοὺς τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Βιρμανίας, ὅπου πιθανῶς διὰ πρώτην φορὰν ἐξημερώθησαν καὶ ἔγιναν οἰκόσιτα. Εἰς τὴν Κίναν εἰσήχθησαν περὶ τὰ 1110 π. Χ. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔφθασαν ἐκ Περσίας πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Σωκράτους. Εἰς δὲ τὴν Νέαν Διαθήκην ὁ πετεινὸς ἐλέγχει τὸν Πέτρον διὰ τὴν ἀπάρνησιν τοῦ Κυρίου του.

Τὸ κυριώτερον ἐργαλεῖον καὶ ὅπλον τοῦ νεολιθικοῦ ἀνθρώπου ἦτο ὁ πέλεκυς. Κατόπιν ἤρχετο τὸ τόξον καὶ τὸ βέλος. Αἱ αἰχμαὶ τῶν βελῶν του ἦσαν ἐκ πυριτολίθου, ὡραῖα κατειργασμέναι καὶ προσεδένοντο στερεῶς εἰς τὸν ξυστόν. Διὰ νὰ σπείρουν, παρεσκεύαζον πιθανῶς τὸ ἔδαφος μὲ ἕνα χονδρὸν αἰχμηρὸν πάσσαλον, ἢ μὲ πάσσαλον εἰς τοῦ ὁποίου τὸ ἄκρον εἶχεν ἴσως προσαρμοσθῆ κέρας ἐλάφου. Ἡ ἁλιεία τῶν ψαριῶν ἐγίνετο ἢ μὲ ἀγκίστρια ἢ μὲ καμάκια.

56.—1. Κοκκάλιναι βελόναι. 2, 3, 5, 6. Καμάκια κοκκάλινα καὶ κεράτινα. 4. Τεμάχιον καμακολαβῆς. 7. Κόκκαλο μὲ ἐγχάρακτον διακόσμησιν. 8. Κέρας ρέννου ἀμφιβόλου χρήσεως, ἴσως ὅμως ἔμβλημα ἐξουσίας. 9. Αἰχμὴ χαυλιόδοντος μαμμοὺθ μὲ ἐγχαράκτους ἀπεικονίσεις ρέννων.

Ἀναμφιβόλως, τὰ ἐργαλεῖα αὐτὰ ἐτοποθετοῦντο ἐντὸς τῆς οἰκίας, ἀπὸ τοὺς τοίχους τῆς ὁποίας ἐκρέμοντο τὰ δίκτυα τοῦ κυνηγίου. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀργιλῶδες, ἢ ἐκ πατημένης κόπρου (ὅπως τὰ δάπεδα τῶν καλυβῶν εἰς τὰς συγχρόνους Ἰνδίας), ἔκειντο δοχεῖα καὶ καλάθια περιέχοντα σῖτον, γάλα καὶ παρεμφερῆ τρόφιμα. Μερικὰ τῶν δοχείων καὶ σκευῶν ἐκρέμοντο εἰς τοὺς τοίχους διὰ σχοινίων. Εἰς τὸ ἓν ἄκρον τοῦ δωματίου ἦσαν τὰ ζῷα, τὰ ὁποῖα, διὰ τῆς φυσικῆς των θερμοκρασίας, διετήρουν τοῦτο θερμὸν κατὰ τὸν χειμῶνα. Τὰ παιδιὰ ὡδήγουν τὰς ἀγελάδας καὶ αἶγας εἰς τὴν βοσκὴν καὶ τὰς ἐπανέφερον τὴν νύκτα, πρὶν ἐμφανισθοῦν οἱ λύκοι καὶ αἱ ἄρκτοι.

Ἡ ὕπαρξις τοῦ τόξου παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι θὰ εἶχεν οὗτος πιθανῶς καὶ ἔγχορδα ὄργανα, καθόσον ἡ ρυθμικὴ ἀπήχησις τῆς τεταμένης χορδῆς τοῦ τόξου ἀναμφιβόλως θὰ τοῦ ὑπέβαλλε τὴν ἰδέαν τῶν τοιούτων ὀργάνων. Εἶχεν ἐπίσης τύμπανα ἐκ πηλίνων δοχείων, ἐπὶ τοῦ στο-

μίου τῶν ὁποίων ἦσαν τεντωμένα δέρματα ζῴων. Πιθανὸν ἐπίσης νὰ κατεσκεύαζε τύμπανα, τεντώνων δέρματα ἐπὶ τοῦ κοιλώματος δένδρων. Σφυρίκτραι ἀπὸ κόκκαλα εἶναι γνωσταὶ ἐκ παλαιολιθικῶν ἀκόμη χρόνων. Ἠμπορεῖ δὲ κανεὶς νὰ ὑποθέσῃ ὅτι οἱ αὐλοὶ ἐκ καλάμου θὰ ἦσαν πολὺ παλαιὰ ἐφεύρεσις.

Δὲν γνωρίζομεν πότε ὁ ἄνθρωπος ἤρχισε νὰ τραγουδῇ. Ἀπὸ τότε ὅμως ποὺ ἦτο εἰς θέσιν νὰ δημιουργήσῃ μουσικήν, εἶχε δὲ εἰς τὴν διάθεσίν του καὶ λέξεις, τὸ τραγούδι ἦτο πλέον ἕνα πρᾶγμα φυσικόν. Κατ' ἀρχὰς ἴσως ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἄφηνε τὴν φωνήν του νὰ βγαίνῃ ἐλεύθερα, ἔτσι ὅπως ἠμπορεῖ κανεὶς σήμερον νὰ ἀκούῃ Ἰταλοὺς χωρικοὺς νὰ συνοδεύουν τὸ ἄροτρον τραγουδοῦντες σκοποὺς δίχως λόγια.

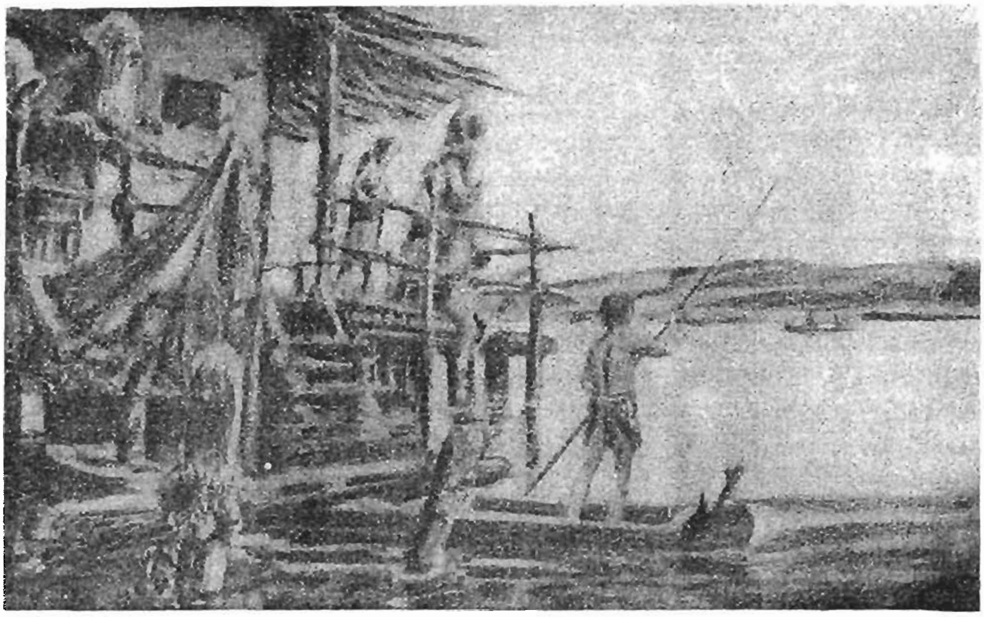
Τὸν χειμῶνα, ἀφοῦ ἐνύκτωνε, ἐκάθηντο μέσα εἰς τὸ σπίτι των, ὡμιλοῦσαν καὶ ἐτραγουδοῦσαν καὶ κατεσκεύαζον ἐργαλεῖα ὁδηγούμενοι ἀπὸ τὴν ἀφὴν μᾶλλον, παρὰ ἀπὸ τὴν ὅρασιν, διότι τὸ φῶς ποὺ διέθετον θὰ ἦτο πολὺ ἀμυδρὸν καὶ κυρίως τὸ φῶς τῆς πυρᾶς. Διατηροῦσαν ὅμως πιθανὸν πάντοτε ἀναμμένην πυρὰν κάπου εἰς τὸ χωρίον χειμῶνα-καλοκαίρι. Ἦτο πολὺ δύσκολον εἰς τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς νὰ ἀνάψουν πυρὰν καὶ δι' αὐτὸ ἐφρόντιζον νὰ μὴ σβύσῃ. Κάποτε μεγάλη καταστροφὴ συνέβαινεν εἰς τὰς λιμναίας ἐκείνας οἰκήσεις. Ἡ φωτιὰ μετεδίδετο ἀπὸ κάποιαν αἰτίαν εἰς αὐτὰς καὶ τὰς ἀπηνθράκωνεν ἐξ ὁλοκλήρου. Τὰ ἑλβετικὰ κοιτάσματα περιέχουν μαρτυρίας τοιούτων καταστροφῶν.

Ὅλα αὐτὰ συνάγομεν ἐκ τῶν λειψάνων τῶν ἑλβετικῶν λιμναίων οἰκήσεων. Τοιοῦτος ἦτο ὁ χαρακτὴρ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἡ ὁποία ἐξηπλώθη ἀνὰ τὴν Εὐρώπην καὶ ἤρχετο μαζὶ μὲ τὰ δάση ἐκ νότου καὶ ἀνατολῶν, ἐφ' ὅσον οἱ ρέννοι καὶ οἱ ἄνθρωποι τῶν ρέννων ἐξέλιπον. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἔχομεν ἐδῶ τρόπον τῆς ζωῆς εἰς Εὐρώπην, ὁ ὁποῖος χωρίζεται ἀπὸ τὸ ἀρχικὸν αὐτοῦ παλαιολιθικὸν στάδιον διὰ μεγάλου χάσματος χιλιάδων ἐτῶν πλουσίων εἰς ἐφευρέσεις. Δὲν ἔχομεν σαφῆ ἰδέαν τῶν διαδοχικῶν βαθμίδων, διὰ τῶν ὁποίων ἀνῆλθεν εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τῆς προόδου. Ἀπὸ ἁπλοῦς κυνηγὸς παρακολουθῶν τὰς ἀγέλας τῶν ἀγρίων βοῶν καὶ προβάτων, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ κυνήγιον, ἀκριβῶς ὅπως ὁ σκύλος, ὁ ἄνθρωπος ἀνέπτυξεν ἴσως σὺν τῷ χρόνῳ δι' ἀνεπαισθήτου βαθμιαίας μεταβολῆς τὴν συνείδησιν τῆς κυριότητος ἐπὶ τῶν κτηνῶν αὐτῶν, τὸν δὲ σκύλον ἀπὸ ἀνταγωνιστὴν κατέστησε φίλον καὶ σύντροφον.

Ἔμαθε νὰ κάμνῃ τὰ κτήνη νὰ ἀλλάσσουν διεύθυνσιν, ὅταν ἀπεμακρύνοντο πολύ, καὶ ἔθετε τὸ μυαλό του εἰς ἐνέργειαν, διὰ νὰ τὰ ὁδηγήσῃ εἰς νέας βοσκάς. Ἐμάνδριζε τὰ κτήνη μέσα εἰς τὰς κοιλάδας καὶ εἰς περιβόλους, ὅπου θὰ ἦτο βέβαιος ὅτι θὰ τὰ ξαναεύρισκε πάλιν. Τοὺς ἔδιδε τροφήν, ὅταν δὲν εὕρισκον νὰ φάγουν, καὶ τοιουτοτρόπως βραδέως τὰ ἐξημέρωσεν. Ἡ ἐναποθήκευσις τροφῆς διὰ τὰ κτήνη ὑπῆρξεν ἴσως ἡ ἀρχὴ τῆς γεωργικῆς του ἐνασχολήσεως. Ἐθέρισεν, ἀναμφιβόλως, πρὶν σπείρῃ. Ὁ προπάτωρ τῆς παλαιολιθικῆς ἐποχῆς ἐκεῖ μακρὰν εἰς τὸν νοτιοανατολικὴν χώραν τῆς γενέσεως τοῦ ἀν-

θρώπου, ἤδη συνεπλήρωνε τὸν ὄχι τακτικὸν ἐκ τοῦ κυνηγίου πορισμὸν κρέατος, τρώγων ρίζας καὶ καρποὺς καὶ ἀγρίους κόκκους. Εἶναι ἀμφίβολον, ἐὰν εἰς οἱονδήποτε στάδιον ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος ὑπῆρξεν ἐξ ὁλοκλήρου σαρκοφάγος.

Κἄποτε ἤρχισεν ὁριστικῶς νὰ σπείρῃ. Ἓν ἐκ τῶν περιεργοτέρων καὶ θεμελιωδεστέρων γεγονότων ἐν σχέσει μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας εἶναι, ὅπως ὁ σὲρ Frazer ἀπέδειξεν, ὅτι ἡ ἰδέα τῆς σπορᾶς τῆς γῆς ἦτο μέσα εἰς τὸν πρωτόγονον νεολιθικὸν νοῦν ἀδιασπάστως συνδεδεμένη μὲ τὴν ἰδέαν τῆς ἀνθρωποθυσίας. Ἦτο περιπλοκὴ ἰδεῶν τοῦ νοῦ, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν ὑπάρχει καμμία λο-

57.—Μερικὴ αποψις κατοικίας ἐπὶ πασσάλων ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ. Ὁμοιάζει μὲ τὰς παρόμοιας κατοικίας τὰς ἀναδυομένας κατὰ ἑκατοντάδας ἀπὸ τὰς λίμνας τῆς δυτικῆς Ἑλβετίας.

γικὴ ἐξήγησις. Πρὸ δέκα χιλιάδων ἐτῶν, ὁσάκις ἡ ἐποχὴ τῆς σπορᾶς ἐπανήρχετο εἰς τὸν κόσμον, θὰ ἐγκαινιάζετο δι' ἀνθρωποθυσίας. Δὲν ἐθυσιάζετο δὲ ἓν οἱονδήποτε κοινὸν ἢ ἀπόβλητον πρόσωπον· ἐπρόκειτο περὶ θυσίας νέου ἢ κόρης ἐκλεκτῆς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἰς τοὺς ὁποίους ἐφέροντο μὲ βαθὺν σεβασμὸν καὶ εὐλάβειαν μέχρι τῆς στιγμῆς τῆς θυσίας αὐτῶν. Τὸ θῦμα ἐθεωρεῖτο ὡσὰν θεὸς-βασιλεύς, καὶ ὅλαι αἱ λεπτομέρειαι τῆς σφαγῆς του εἶχαν γίνει τύποι, τοὺς ὁποίους ἐκανόνιζον οἱ σοφοὶ ἀρχηγοὶ καὶ τοὺς εἶχε καθιερώσει ἡ μεγάλη πεῖρα τῶν αἰώνων.

Παντοῦ, ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἔφθασεν εἰς τὸ στάδιον τῆς ἀρχῆς τῆς γεωργίας, ἢ ἐπέρασεν ἀπὸ αὐτό, ἐμφανίζεται ἡ ἀνθρωποθυσία αὐτὴ ἢ ἴχνη της ποὺ ἐπέζησαν.

4. Αἱ πρῶται ἀρχαὶ τοῦ ἐμπορίου.

Ὅλαι αὐταὶ αἱ πρῶται ἀρχαὶ θὰ ἐνεφανίσθησαν εἰς πολὺ παλαιὰν ἐποχὴν καὶ εἰς περιοχὰς τοῦ κόσμου, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν ἐξερευνηθῆ ἀκόμη ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων. Οἱ νεολιθικοὶ ἄνθρωποι εἶχον περάσει πρὸ πολλοῦ τὸ στάδιον αὐτὸ καὶ ὀλίγαι χιλιάδες ἐτῶν τοὺς ἐχώριζον πλέον ἀπὸ τὴν αὐγὴν τῆς γραπτῆς παραδόσεως καὶ τῆς στιγμῆς, ὅπου ἤρχισεν ἡ πραγματικὴ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος. Χωρὶς νὰ ἐπέλθη καμμία μεγάλη διατάραξις ἢ διακοπὴ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ἔκαμε τὴν ἐμφάνισίν του ὁ χαλκός, ὁ ὁποῖος ἀπετέλεσε μέγα πλεονέκτημα διὰ τὸν πόλεμον εἰς τὰς φυλὰς ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι πρῶται ἔκαμον χρῆσιν αὐτοῦ. Ἡ γραπτὴ ἱστορία εἶχεν ἤδη ἀρχίσει, ὅταν ὁ σίδηρος διεδόθη εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἀντικατέστησε τὸν χαλκόν.

Τότε ἀκριβῶς ἀνεπτύχθη ἓν εἶδος πρωτογενοῦς ἐμπορίου. Ὁ χαλκὸς καὶ τὰ ἐκ χαλκοῦ ὅπλα, σπάνιοι λίθοι, ὅπως ὁ νεφρίτης καὶ ὁ χρυσός, λόγῳ τῶν πλαστικῶν καὶ διακοσμητικῶν ἰδιοτήτων, τὸ ἤλεκτρον, λόγῳ τῆς ὡραίας αὐτοῦ διαυγείας, καθὼς ἐπίσης καὶ δέρματα καὶ δίκτυα καὶ ὑφάσματα λινά, πότε μὲν ἀνταλλασσόμενα, πότε δὲ κλεπτόμενα, μετεβιβάζοντο εἰς μεγάλας ἀποστάσεις ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα.

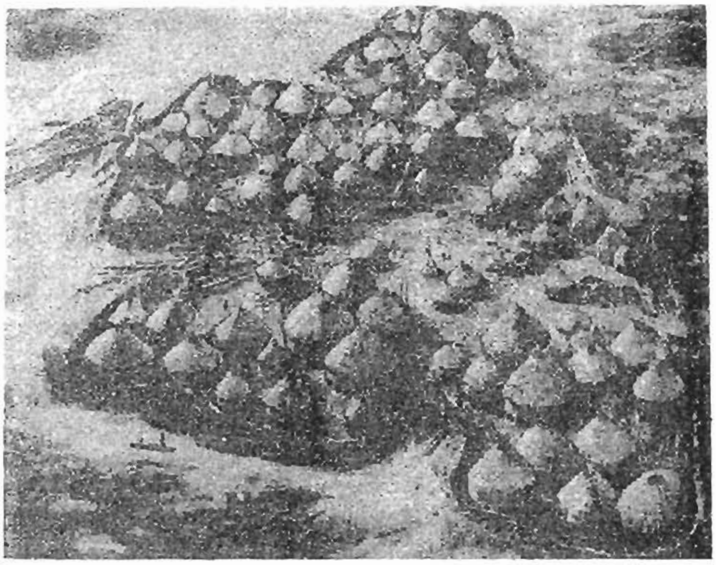
Καὶ τὸ ἅλας ἀπετέλει πιθανῶς ἀντικείμενον ἐμπορίου. Οἱ τρώγοντες ἀποκλειστικῶς κρέας ἠμποροῦν νὰ ζήσουν χωρὶς ἁλάτι, οἱ τρεφόμενοι ὅμως μὲ σιτηρὰ χρειάζονται ἅλας, ὅπως τὸ χρειάζονται ἀκριβῶς καὶ τὰ παμφάγα ζῷα. Ὁ Χὸπφ λέγει ὅτι ἄγριοι πόλεμοι διεξήχθησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μεταξὺ τῶν φυλῶν τῆς ἐρήμου τοῦ Σουδὰν διὰ τὴν κατοχὴν κοιτασμάτων ἅλατος εἰς τὸ Φεζάν. Οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐφρόντιζον νὰ προμηθευθοῦν ὅ,τι ἐχρειάζοντο δι' οἱουδήποτε μέσου ἠμποροῦσαν, εἴτε δι' ἀνταλλαγῆς ὑπὸ τύπον λύτρων, εἴτε δι' ἐπιβολῆς φορολογίας, εἴτε διὰ ληστείας καὶ ἁρπαγῆς, χωρὶς νὰ κάμνουν σημαντικὴν μεταξὺ τῶν τρόπων τούτων διάκρισιν.

5. Ὁ κατακλυσμὸς τῆς κοιλάδος τῆς Μεσογείου.

Μέχρι τοῦδε διηγήθημεν ἱστορίαν ἄνευ συμβάντων, ἱστορίαν ἐποχῶν καὶ περιόδων καὶ σταδίων τῆς ἀναπτύξεως. Πρὶν ὅμως κλείσωμεν τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος, ὀφείλομεν νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συνέβη γεγονὸς ὑψίστης, καὶ ἴσως κατ' ἀρχὰς τραγικῆς σπουδαιότητος, διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἦτο δὲ τοῦτο ἡ εἰσροὴ τῶν ὑδάτων τοῦ Ἀτλαντικοῦ εἰς τὴν μεγάλην κοιλάδα τῆς Μεσογείου.

Ὁ ἀναγνώστης πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι προσπαθοῦμεν νὰ τοῦ δώσωμεν ὅσον τὸ δυνατὸν σαφεῖς πληροφορίας, αἱ ὁποῖαι νὰ μὴ τοῦ προξενοῦν σύγχυσιν. Ἀλλὰ τόσον εἰς τὰς χρονολογίας, ὅσον καὶ εἰς τὴν προϊστορικὴν γεωγραφίαν ὑπάρχουν κατ' ἀνάγκην

πολλὰ ὑποθετικὰ σημεῖα. Ἐχρονολόγησαν τὴν τελευταίαν περίοδον τῶν παγετώνων καὶ τὴν ἐμφάνισιν τῶν ἀληθινῶν ἀνθρώπων περίπου πρὸ 50.000 ἢ 35.000 ἐτῶν. Ὁ πραγματικὸς ἀριθμὸς ἐνδέχεται νὰ εἶναι ἢ 60.000 ἢ 20.000. Πάντως ὅμως δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ λέγωμεν ἀορίστως «πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων» ἢ «πρὸ πολλῶν αἰώνων», διότι τότε ὁ ἀναγνώστης δὲν ἠμπορεῖ νὰ γνωρίζῃ, ἐὰν ἐννοοῦμεν μὲ αὐτὸ ἑκατοντάδας ἢ ἑκατομμύρια ἐτῶν. Οἱ ἀριθμοὶ εἶναι κάτι καλύτερον ἀπὸ αὐτό. Ἐπίσης καὶ οἱ χάρται, τοὺς ὁποίους παρέχομεν, δὲν παριστάνουν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ κάτι ποὺ προσεγγίζει πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἡ ξηρὰ εἶχε περίπου κάποιαν τέτοιαν

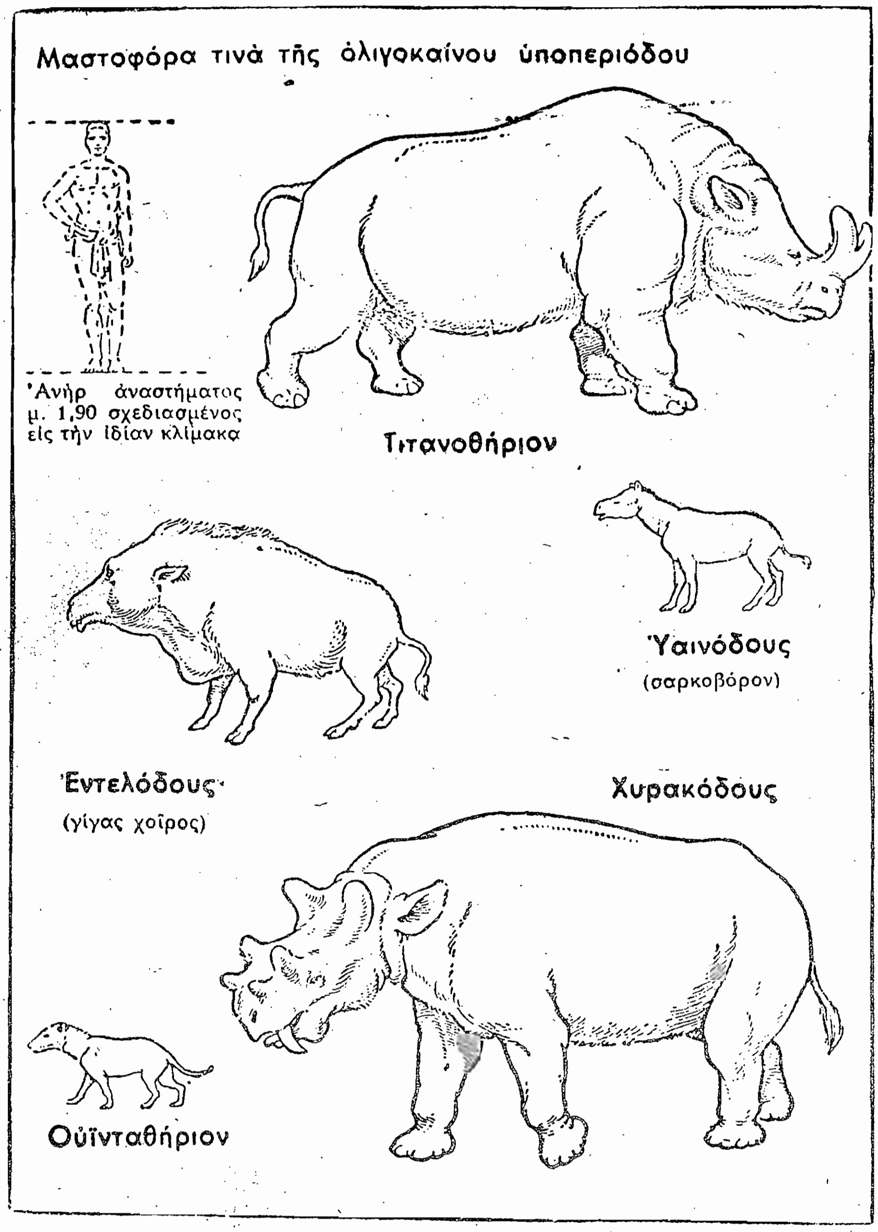
58.—**Ἀρχαῖος ἀγγλικὸς λιμναῖος συνοικισμός.** Ὁ λιμναῖος αὐτὸς συνοικισμὸς εὑρίσκετο ἑνάμισυ χιλιόμετρον πρὸς βορρᾶν τοῦ Γκλαστόνμπουρυ (Glastonbury) εἰς Σαμερσετσάϊρ (Somersetshire).

γενικὴν περίμετρον. Ἐπίσης ὑπῆρχον τοιαῦται θάλασσαι καὶ τοιαῦται ἤπειροι.

Καὶ ὁ Χόρραμπιν (Horrabin), ὁ ὁποῖος ἐσχεδίασε τοὺς χάρτας αὐτοὺς καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος τοῦ ὑπέβαλε τὴν ἰδέαν, ἐπροτιμήσαμεν τὸ κατὰ προσέγγισιν αὐτό. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς δὲν εἴμεθα εἰδικοὶ γεωλόγοι, διὰ νὰ ἐπιχειρήσωμεν πρωτότυπον ἔρευναν ἐπὶ τοῦ ζητήματος, ὡδηγήθημεν ἀπὸ τὰ νεώτερα κοιτάσματα διὰ τὸν χάρτην μας τῆς μεταπαγετώδους ἐποχῆς καὶ διὰ τὸν ἄλλον χάρτην μας ἀπὸ 13.000 ἕως 10.000 π. Χ. Εἰς ἓν σημεῖον ὅμως ἔχομεν μεγαλυτέραν πεποίθησιν. Ἠμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον, ὅτι περὶ τὸ τέλος τῆς τελευταίας περιόδου τῶν παγώνων, ἡ Μεσόγειος ἀπετελεῖτο ἀπὸ δύο θαλασσίας λεκάνας περιβαλλομένας ἀπὸ

παντοῦ ἀπὸ ξηρὰν καὶ μὴ συγκοινωνούσας μεταξύ των ἢ συγκοινωνούσας μόνον διὰ τῶν ὑδάτων πλημμυρίζοντος χειμάρρου.

Ἡ ἀνατολικὴ λεκάνη ἦτο ὀλιγώτερον ἁλμυρά, ἐτροφοδοτεῖτο

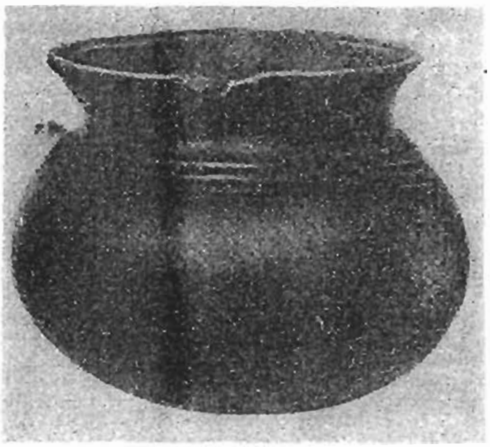
δὲ ἀπὸ τὸν Νεῖλον, τὸν «Ἀδριατικὸν» ποταμὸν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ ἴσως ἀπὸ ποταμόν, ὁ ὁποῖος ἐχύνετο διὰ μέσου τῶν ὀρέων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν σήμερον τὰς νήσους τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀρχιπελάγους, προερχόμενον ἀπὸ τὴν πολὺ μεγαλυτέραν θάλασσαν τῆς κεντρικῆς Ἀσίας, ἡ ὁποία ὑπῆρχε τότε. Σχεδὸν μετὰ βεβαιότητος

ἠμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν, ὅτι οἱ νεολιθικοὶ ἄνθρωποι περιεφέροντο ἀνὰ τὸν ἀπολεσθέντα ἤδη αὐτὸν παράδεισον τῆς Μεσογείου.

Οἱ λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους πιστεύομεν τοῦτο εἶναι πολὺ ἁπλοῖ καὶ ἀληθοφανεῖς. Ἀκόμη καὶ σήμερον ἡ Μεσόγειος εἶναι θάλασσα ἐξατμίσεως. Οἱ ποταμοί, οἱ ὁποῖοι χύνονται εἰς αὐτὴν δὲν ἰσοφαρίζουν τὴν ἐξάτμισιν τῆς ἐπιφανείας της. Ὑπάρχει διαρκὲς ρεῦμα νεροῦ, τὸ ὁποῖον χύνεται εἰς τὴν Μεσόγειον ἐκ τοῦ Ἀτλαντικοῦ καὶ ἄλλο, τὸ ὁποῖον εἰσρέει ἐκ τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου. Διότι ὁ Εὔξεινος πόντος δέχεται περισσότερον παρ' ὅσον χρειάζεται νερὸ ἀπὸ τοὺς μεγάλους ποταμούς, οἱ ὁποῖοι χύνονται εἰς αὐτόν. Δηλαδὴ εἶναι θάλασσα ὑπερεκχειλίζουσα, ἐνῷ ἡ Μεσόγειος εἶναι θάλασσα διψαλέα.

Ἐκ τούτου δὲ εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ Μεσόγειος, ἀποχωρισμένη ἀπὸ

60.—Δείγματα κεραμικῆς κατασκευασθέντα ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν λιμναίων ἐγκαταστάσεων. Ὅλα τὰ πήλινα σκεύη των ἦσαν ἀποκλειστικῶς χειροποίητα, ἄνευ κεραμευτικοῦ τροχοῦ.

τὸν Ἀτλαντικὸν ὠκεανὸν καὶ τὸν Εὔξεινον πόντον, θὰ ἦτο ἀσφαλῶς θάλασσα, τῆς ὁποίας ἡ στάθμη τῶν νερῶν θὰ κατήρχετο ὁλονὲν περισσότερον τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἔξω ὠκεανοῦ. Τοῦτο συμβαίνει εἰς τὴν Κασπίαν θάλασσαν ἀκόμη καὶ σήμερον, ἀκόμη δὲ περισσότερον εἰς τὴν Νεκρὰν θάλασσαν.

Ἐὰν ὅμως αἱ σκέψεις αὐταὶ εἶναι ὀρθαί, τότε ἐκεῖ ὅπου σήμερον ἡ Μεσόγειος κυλᾷ τὰ κύματά της, θὰ ὑπῆρξαν ἄλλοτε μεγάλαι ἐκτάσεις ξηρᾶς, καὶ ἔκτασις γῆς μὲ πολὺ εὐχάριστον κλῖμα. Ἡ κατάστασις αὐτὴ ἐπικρατοῦσε πιθανὸν κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῶν παγώνων, δὲν γνωρίζομεν δὲ πότε ἀκριβῶς συνέβη ἡ μεταβολὴ ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐπανέφερε τὰ νερὰ τοῦ ὠκεανοῦ εἰς τὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου. Ἀσφαλῶς θὰ ὑπῆρξαν ἀζίλιοι καὶ νεολιθικοὶ πληθυ-

σμοί, οἱ ὁποῖοι θὰ περιεφέροντο εἰς τὰς κοιλάδας καὶ τὰ δάση τῶν περιοχῶν αὐτῶν, τῶν εὑρισκομένων τώρα κάτω ἀπὸ τὰ νερά. Εἶναι δὲ πιθανὸν οἱ νεολιθικοὶ αὐτοὶ ἄνθρωποι τῆς Μεσογειακῆς φυλῆς νὰ ἀνέπτυξαν ἱκανὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν ἀπολεσθεῖσαν αὐτὴν κοιλάδα τῆς Μεσογείου.

Ὁ Ράϊτ (W. Right) ἐξέφρασεν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου πολὺ ἐνδιαφερούσας ἀντιλήψεις. Κατὰ τὴν γνώμην του εἰς τὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου ὑπῆρχον δύο λίμναι, ἡ μία ἀπὸ γλυκὸ νερὸ εἰς τὴν ἀνατολικὴν κοιλότητα, τῆς ὁποίας τὰ νερὰ διωχετεύοντο εἰς τὴν ἄλλην λίμνην, τῆς δυτικῆς κοιλότητος. Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ ἀναλογισθῇ κανεὶς τί θὰ συνέβη, ὅταν ἡ στάθμη τοῦ ὠκεανοῦ θὰ ἀνυψώθη καὶ πάλιν, ὅταν ἔλειωσαν οἱ πάγοι τὰ δὲ νερά των ἤρχισαν νὰ χύνωνται εἰς τὴν μεγάλην λεκάνην τῆς Μεσογείου. Ἡ εἰσροή, ἡ ὁποία ἦτο μικρὰ κατ' ἀρχάς, θὰ προσέλαβε τελικὰ τεραστίας διαστάσεις, ἐφ' ὅσον ἡ διῶρυξ ἐγίνετο ὁλονὲν βαθυτέρα διὰ διαβρώσεως καὶ ἡ στάθμη τοῦ ὠκεανοῦ βραδέως ἀνήρχετο. Καὶ ἂν ὑποτεθῇ, ὅτι τὰ ὑλικὰ τῶν πετρωμάτων τοῦ πορθμοῦ δὲν ἦσαν συμπαγῆ, τότε τὸ ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ ρεῦμα ἐπέφερεν εἰς αὐτὰ μεγάλην καταστροφήν.

61.—Πλὰξ τῶν Μάγια μὲ ἀνάγλυφον παράστασιν ἀνθρώπου, προσφέροντος λατρείαν εἰς τὸν θεὸν ὄφιν, καὶ ἐπιγραφάς. Εἰς τὴν διακοσμητικὴν τέχνην τῶν Μάγια ὁ ὄφις εἶναι ἐπικρατοῦσα μορφή.

Ἔτσι, ἂν καὶ ἀναλογιζόμενοι, ὅτι καὶ τεραστίων διαστάσεων ρεῦμα θὰ ἐχρειάζετο ἀνυπολόγιστον χρονικὸν διάστημα, διὰ νὰ γεμίσῃ λεκάνην ὅπως εἶναι τῆς Μεσογείου, ὀφείλομεν ἐν τούτοις νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τοιοῦτον ἀποτέλεσμα ἐπῆλθεν ὁπωσδήποτε ἀποτόμως εἰς τὴν κοιλάδα. Τοῦτο ἐνδέχεται νὰ κάμνῃ τὴν ἐντύπωσιν πολὺ βεβιασμένης ὑποθέσεως, δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἀπολύτως, καθόσον ἐὰν ἐξετάσωμεν ἕνα ὑποβρύχιον χάρτην τοῦ πορθμοῦ τοῦ Γιβραλτάρ, εὑρίσκομεν ὅτι μία τεραστία κοιλάς, ἡ ὁποία ἑνώνει τὰ βάθη τῆς Μεσογείου μετὰ τῶν τοῦ Ἀτλαντικοῦ, διέρχεται ἀπὸ τὸν πορθμόν. Ἡ κοιλὰς ἢ φάραγξ αὐτὴ ὑπῆρξε πιθανῶς ἔργον τῶν ὑδάτων τοῦ ὠκεανοῦ, τὰ ὁποῖα εἰσέρρεον κατὰ τὸ τέλος τῆς περιόδου τῆς εἰσροῆς.

Ἡ ἐκ νέου πλήρωσις αὐτὴ τῆς Μεσογείου, ἡ ὁποία—ἐὰν ὑπολογίσωμεν κατὰ προσέγγισιν τὴν χρονολογίαν, ὅπως κάμνομεν εἰς

ὁ βιβλίον τοῦτο—ἴσως νὰ συνέβη κἄποτε μεταξὺ 15.000 καὶ 10.000 τῶν π. Χ., θὰ ὑπῆρξεν ἓν ἐκ τῶν μεγαλυτέρων μοναδικῶν συμβάντων εἰς τὴν φυλήν μας. Ἐὰν ἡ τελευταία χρονολογία εἶναι ἀκριβεστέρα, τότε αἱ πρῶται χονδροειδεῖς ἀρχαὶ τοῦ πολιτισμοῦ, αἱ πρῶται λιμναῖαι οἰκήσεις καὶ ἡ πρώτη καλλιέργεια τῆς γῆς συνετελέσθησαν πιθανῶς περὶ τὴν ἀνατολικὴν ἐκείνην λίμνην, εἰς τὴν ὁποίαν ἐχύνοντο ὄχι μόνον ὁ Νεῖλος, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο ἄλλοι μεγάλοι ποταμοί, οἱ ὁποῖοι εἶναι σήμερον τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος καὶ ἡ Ἐρυθρᾶ θάλασσα.

Αἰφνιδίως κἄποτε τὰ νερὰ τοῦ ὠκεανοῦ ἤρχισαν νὰ διασποῦν τὸ φράγμα τῶν πρὸς δυσμὰς λόφων καὶ νὰ χύνωνται ἐπάνω εἰς τοὺς πρωτογόνους ἀνθρώπους τῆς Μεσογείου, καὶ ἡ λίμνη, ποὺ ἦτο ἡ κατοικία των καὶ ὁ φίλος των, ἔγινεν ἐχθρός των. Τὰ νερά της ἀνυψώνοντο ὁλονέν, χωρὶς νὰ κατέρχωνται ποτὲ καὶ ἀφοῦ ἐκάλυψαν τοὺς συνοικισμοὺς τῶν ἀνθρώπων κατεδίωκον καὶ αὐτοὺς ἀκόμη ποὺ ἔφευγον.

Πολλοὶ θὰ περιεκυκλώθησαν κατὰ τὴν φυγήν των ἀπὸ τὴν διαρκῶς ὀγκουμένην αὐτὴν πλήμμυραν, τὴν ὁποίαν τίποτε δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἀναχαιτίσῃ. Τὰ νερά της ἀνυψώθησαν ὑπεράνω τῆς κορυφῆς τῶν δένδρων καὶ ὑπεράνω τῶν κορυφῶν τῶν λόφων, ἕως ὅτου ἐκάλυψαν ὁλόκληρον τὴν λεκάνην τῆς σημερινῆς Μεσογείου καὶ ὑπερεπήδησαν καὶ αὐτοὺς τοὺς βράχους τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς.

Ἡ κατάστασις αὐτὴ συνέβη εἰς ἀπομακρυσμένην ἐποχήν, πολὺ πρὸ τῆς αὐγῆς τῆς γραπτῆς ἱστορίας. Καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἴσως, ἕνας ὑδάτινος πέπλος ἐσκέπασε μερικὰς ἀπὸ τὰς μᾶλλον γοητευτικὰς πρώτας σκηνὰς τοῦ δράματος τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Ι'. ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΑΡΧΑΙ ΤΗΣ ΣΚΕΨΕΩΣ

1. Ἡ πρωτογενὴς φιλοσοφία. 2. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας εἰς τὴν θρησκείαν. 3. Φόβος καὶ ἐλπὶς εἰς τὴν θρησκείαν. 4. Οἱ ἀστέρες καὶ αἱ ὧραι τοῦ ἔτους. 5. Διηγήσεις καὶ μῦθοι. 6. Αἱ πολύπλοκοι ἀρχαὶ τῆς θρησκείας.

Πρὶν ἐξιστορήσωμεν πῶς πρὸ 6.000 ἢ 7.000 ἐτῶν οἱ ἄνθρωποι ἤρχισαν νὰ σχηματίζουν τὰς πρώτας πόλεις καὶ νὰ ἀναπτύσσουν μεταξύ των πολιτικὸν σύνδεσμον ἀνώτερον ἀπὸ τὴν χαλαρὰν ἑνότητα τῶν φυλῶν, ἡ ὁποία τοὺς συνέδεε μέχρι τότε, πρέπει νὰ εἴπωμεν κάτι περὶ τῶν πραγμάτων, ποὺ συνετελοῦντο μέσα εἰς τὸν ἐγκέφαλόν των, τοῦ ὁποίου τὴν αὔξησιν καὶ ἀνάπτυξιν παρηκολουθήσαμεν καθ' ὅλην τὴν μακρὰν περίοδον τῶν 500.000 ἐτῶν περίπου, περίοδον, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸ στάδιον τοῦ πιθηκανθρώπου.

Τί ἐσκέπτετο ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸν ἑαυτόν του καὶ διὰ τὸν Κόσμον κατὰ τὴν ἀπομακρυσμένην ἐκείνην ἐποχήν;

Κατ' ἀρχὰς ἡ σκέψις του περιωρίζετο εἰς τὰ πράγματα τοῦ ἀμέσου αὐτοῦ περιβάλλοντος, προσλαμβάνουσα περίπου τοὺς ἑξῆς τύπους: «Νά ἐδῶ μιὰ ἀρκούδα. Τί νὰ κάμω;». «Νά ἐδῶ ἕνας σκίουρος. Πῶς μπορῶ νὰ τὸν πιάσω;». Ἐφ' ὅσον ἡ γλῶσσα δὲν εἶχε τελειοποιηθῆ, ὁπωσδήποτε ἡ σκέψις του περιωρίζετο κατ' ἀνάγκην ἐντὸς τῆς σφαίρας τῆς καθημερινῆς του ἐμπειρίας, διότι ἡ γλῶσσα εἶναι ὄργανον τῆς σκέψεως, ὅπως ἡ λογιστικὴ εἶναι τὸ ὄργανον τῶν ἐπιχειρήσεων. Καταγράφει τὴν σκέψιν, τὴν συγκρατεῖ καὶ τὴν καθιστᾷ ἱκανὴν νὰ ἀναπτυχθῇ εἰς πολυπλοκωτέρους συνδυασμοὺς ἢ ἰδέας. Εἶναι τρόπον τινὰ τὸ χέρι τοῦ νοῦ, τὸ ὁποῖον συλλαμβάνει τὰ πράγματα καὶ δὲν τὰ ἀφήνει νὰ φύγουν.

Ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος, πρὶν μάθῃ νὰ ὁμιλῇ, πιθανῶς ἔβλεπε μὲ πολλὴν ὀξυδέρκειαν, ἐξεφράζετο πολὺ εὐφυῶς διὰ μιμικῶν μορφασμῶν καὶ χειρονομιῶν, ἐγελοῦσεν, ἐχόρευε καὶ ἐζοῦσε χωρὶς νὰ τὸν ἀπασχολῇ καθόλου ἡ σκέψις πόθεν ἦλθε καὶ διατί ἐζοῦσε. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐφοβεῖτο τὸ σκότος καὶ τοὺς κεραυνοὺς καὶ τὰ μεγάλα θηρία καὶ ὅσα παράδοξα πράγματα ἔβλεπεν εἰς τὸν ὕπνον του καὶ ἀναμφιβόλως μετεχειρίζετο διαφόρους τρόπους, διὰ νὰ ἐξευμενίσῃ ὅ,τι ἐφοβεῖτο, ἢ διὰ νὰ μεταβάλῃ τὴν τύχην του καὶ νὰ εὐαρεστήσῃ τὰς φανταστικὰς δυνάμεις, ποὺ ἐφαντάζετο ὅτι ἐκρύπτοντο εἰς τοὺς βράχους, καὶ τὰ θηρία καὶ τοὺς ποταμούς.

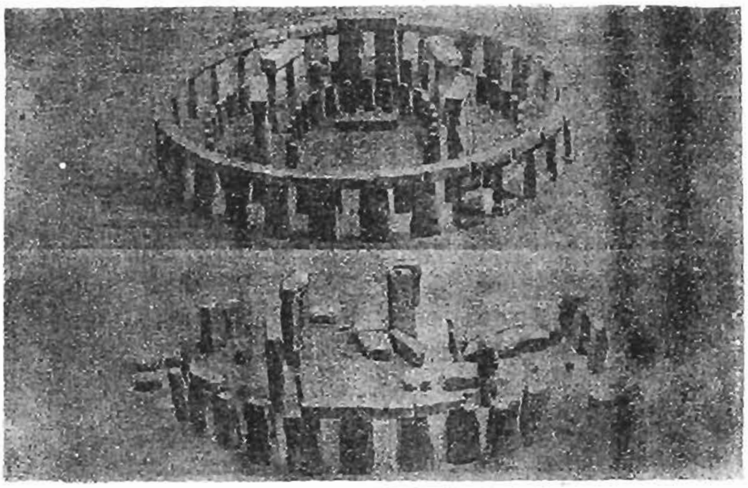
Δὲν ἔκαμνε σαφῆ διάκρισιν μεταξὺ τῶν ἀψύχων καὶ τῶν ἐμψύχων πραγμάτων. Ἐὰν ὁ ποταμὸς ἦτο ἀφρισμένος καὶ ἐπλημμυροῦσε, τὸν ἐθεωροῦσε ὅτι διέκειτο πρὸς αὐτὸν ἐχθρικῶς. Ἡ σκέψις του εὑρίσκετο πιθανῶς εἰς τὸ ἐπίπεδον ἑνὸς σημερινοῦ παιδιοῦ ἐξύπνου, ἡλικίας τεσσάρων ἢ πέντε ἐτῶν. Τὸν διέκρινεν ἡ αὐτὴ ἔλλειψις λογικῆς συνεπείας εἰς τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς μιᾶς σκέψεως εἰς τὴν ἄλλην καὶ οἱ αὐτοὶ περιορισμοί. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ γλῶσσά του ἦτο πολὺ ἀτελής, ἐὰν εἶχε γλῶσσαν, δὲν ἠμποροῦσε νὰ μεταδώσῃ εἰς τοὺς ἄλλους τὰ πλάσματα τῆς φαντασίας του καὶ νὰ ἀναπτύξῃ οἱανδήποτε παράδοσιν, ἡ ὁποία καθιερώνει ὡρισμένας ἀπὸ κοινοῦ πράξεις ἐν σχέσει πρὸς αὐτά.

Τὰ ἰχνογραφήματα καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου τῆς τελευταίας παλαιολιθικῆς ἐποχῆς δὲν φανερώνουν, ὅτι αὐτὸς ἔδιδεν οἱανδήποτε προσοχὴν εἰς τὸν Ἥλιον ἢ τὴν Σελήνην ἢ τοὺς ἀστέρας ἢ τὰ δένδρα. Τὸν ἐνδιέφερον μόνον τὰ ζῷα καὶ οἱ ἄνθρωποι. Πιθανὸν ἡ ἡμέρα καὶ ἡ νύκτα, ὁ ἥλιος καὶ οἱ ἀστέρες, τὰ δένδρα καὶ τὰ βουνά, νὰ μὴ ἐκινοῦσαν τὴν προσοχήν του, διότι ἦσαν πράγματα διὰ τὴν ἀντίληψίν του πολὺ φυσικά, ὅπως εἶναι διὰ τὸ μικρὸ παιδὶ τὸ φαγητόν του καὶ τὸ δωμάτιόν του.

Ἀπὸ ὅ,τι ἐκ τῶν μνημείων, τὰ ὁποῖα περιῆλθον εἰς ἡμᾶς ἠμποροῦμεν νὰ κρίνωμεν, δὲν ἐσχεδίαζε φανταστικὰ ἀντικείμενα, οὔτε φαντάσματα, οὔτε ἄλλο τι παρόμοιον. Τὰ ἰχνογραφήματα τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς τοῦ ρέννου παριστάνουν ἀντικείμενα, πρὸς τὰ ὁποῖα αὐτὸς εἶχεν οἰκειότητα καὶ δὲν ὑποδηλοῦν καθόλου σεβασμὸν ἢ λα-

τρείαν. Ἴσως νὰ ἐφαντάζετο ὅτι ἡ ἰχνογράφησις ἑνὸς ζώου ἔκαμνε νὰ ἔλθῃ τὸ ζῷον. Ἴσως τὰ ἰχνογραφήματά του νὰ εἶχον μαγικὸν χαρακτῆρα, ὑπονοοῦντα ἐπιτυχίαν εἰς τὸ κυνήγι. Δὲν φαίνεται ὅμως ὅτι ἐγένοντο πρὸς λατρείαν. Καὶ γενικὰ δὲν ὑπάρχει σχεδὸν τίποτε μεταξὺ ὅλων αὐτῶν τῶν ἔργων τοῦ παλαιολιθικοῦ ἀνθρώπου, τὸ ὁποῖον θὰ ἠμποροῦσε νὰ θεωρηθῇ ὡς θρησκευτικὸν ἢ μυστηριακὸν σύμβολον.

Ἀναμφιβόλως ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος θὰ εἶχεν εἰς τὴν ζωήν του ἐν μέρει αὐτὸ τὸ ὁποῖον καλοῦμεν φ ε τ ι χ ι σ μ ό ν, δηλαδὴ πρὸς ἐπίτευξιν ὡρισμένων σκοπῶν ἔκαμνε πράγματα, τὰ ὁποῖα θὰ τὰ ἐθεωρούσαμεν ἡμεῖς σήμερον παράλογα. Διότι εἰς αὐτὸ κυρίως συνίσταται

62.—**Ἄνω.** Τὸ μεγαλιθικὸν μνημεῖον Στόουνχεντζ (Stonehenge) ὅπως θὰ ἦτο ἀρχικῶς. **Κάτω.** Ὅπως εἶναι σήμερον. Οἱ μεγάλοι λίθοι τοῦ ἐξωτερικοῦ κύκλου εἶναι ἐξ ἐπιτοπίου λατομείου. Οἱ μικρότεροι λίθοι τοῦ ἐσωτερικοῦ κύκλου εἶναι ἐκ κυανοῦ λίθου μεταφερθέντος ἐκ Πεμπροκσάϊρ (Pembrokeshire).

ὁ φετιχισμός: εἶναι μία ψευδὴς γνῶσις στηριζομένη εἰς ἀβεβαίους συμπερασμοὺς ἢ ἐσφαλμένας ἀναλογίας, καὶ κάτι ἐξ ὁλοκλήρου διαφορετικὸν ἀπὸ τὴν θρησκείαν.

Δὲν ὑπάρχει ἐπίσης ἀμφιβολία, ὅτι ἐταράσσετο ὑπὸ τῶν ὀνείρων του καὶ ὅτι τὰ ὄνειρά του ἀναμειγνυόμενα εἰς τὸν νοῦν του μὲ τὰς ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας ἐσχημάτιζεν εἰς τὸ ξύπνιο του, τὸν ἔφερον εἰς ἀμηχανίαν. Ἀφοῦ ἔθαπτε τοὺς νεκρούς του καὶ ἀφοῦ καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ νεώτεροι ἐκ τῶν ἀνθρώπων τοῦ Neanderthal φαίνεται ὅτι ἔθαπτον τοὺς νεκρούς των, κατὰ τὰ φαινόμενα δὲ μαζὶ μὲ τρόφιμα καὶ ὅπλα, συνεπέρανον ἐκ τούτου ὅτι ἐπίστευεν εἰς μέλλουσαν ζωήν!

Εἶναι ὅμως ἐπίσης λογικὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οἱ πρωτόγονοι ἄνθρωποι ἔθαπτον τοὺς νεκρούς των ἐφοδιάζοντες αὐτοὺς μὲ τρό-

φιμα καὶ ὅπλα, διότι εἶχον τὴν πεποίθησιν ὅτι δὲν ἦσαν πραγματικῶς νεκροὶ—πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι καθόλου τὸ ἴδιον μὲ τὸ νὰ πιστεύουν, ὅτι οἱ νεκροὶ εἶχον ψυχὴν ἀθάνατον—καὶ ὅτι τὴν πεποίθησίν των ταύτην ἐνίσχυεν ἡ ἐμφάνισις τῶν νεκρῶν εἰς τὸν ὕπνον. Ἴσως ἀπέδιδον εἰς τοὺς νεκροὺς ὕπαρξιν ὁμοίαν πρὸς τὴν ἀποδιδομένην ὑπὸ τοῦ δεισιδαίμονος λαοῦ εἰς τοὺς πλανωμένους τὴν νύκτα ὑπὸ μορφὴν λύκων, καὶ ἐπιθυμοῦσαν νὰ τοὺς ἐξευμενίσουν.

Νομίζομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς τοῦ ρέννου, ἦτο τόσον νοήμων καὶ ὡμοίαζε τόσον πολὺ μὲ ἡμᾶς, ὥστε θὰ εἶχε πάντως κᾄποιον τρόπον ὁμιλίας, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἐκφράσῃ δι᾽ αὐτῆς τίποτε πέραν τῶν ἁπλῶν παρατηρήσεων καὶ τῶν ἀμέσων αὐτοῦ ἀναγκῶν. Ἐξοῦσε βέβαια κατὰ μεγαλυτέρας κοινότητας ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον τοῦ Neanderthal ἢ τὸν νεαντερταλοειδῆ αὐτοῦ προπάτορα, ἀλλὰ πόσον μεγάλαι ἦσαν αἱ κοινότητες αὐταὶ δὲν γνωρίζομεν. Αἱ θρησκευτικαὶ ὅμως κοινότητες δὲν πρέπει νὰ ἀποτελοῦνται ἀπὸ πάρα πολλὰ μέλη, διότι ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ ὑπεραφθονία κυνηγίου, διατρέχουν τὸν κίνδυνον νὰ ἀποθάνουν ἐκ τῆς πείνης.

Οἱ Ἐρυθρόδερμοι τῆς χερσονήσου Λαβραδόρ, οἱ ὁποῖοι ἐξαρτῶνται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὸ κυνήγι τοῦ καριμπού, ἴσως ζοῦν ὑπὸ συνθήκας προσομοίας πρὸς τὰς τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς τοῦ ρέννου. Καταμερίζονται εἰς μικρὰς οἰκογενειακὰς ὁμάδας ἀκολουθοῦντες τοὺς καριμπού, οἱ ὁποῖοι διασκορπίζονται εἰς ἀναζήτησιν τροφῆς, ὅταν ὅμως τὰ ζῷα αὐτὰ συναθροίζωνται κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀποδημίας, τότε συναθροίζονται καὶ οἱ Ἐρυθρόδερμοι. Τότε γίνονται αἱ ἐμπορικαὶ συναλλαγαί, αἱ πανηγύρεις καὶ οἱ γάμοι.

Οἱ Ἐρυθρόδερμοι αὐτοὶ τῆς Ἀμερικῆς εἶναι βέβαια κατὰ 10.000 ἔτη ν ε ώ τ ε ρ ο ι τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς τοῦ ρέννου, ἐν τούτοις πιθανὸν τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς συγκεντρώσεως καὶ τοῦ διασκορπισμοῦ νὰ ἀποτελοῦσε τὸν τρόπον τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς τοῦ ρέννου. Εἰς τὸ Solutré τῆς Γαλλίας ὑπάρχουν ἴχνη μεγάλης κατασκηνώσεως καὶ μέρη πανηγύρεων. Ἐκεῖ ἐγίνετο ἀναμφιβόλως ἀνταλλαγὴ εἰδήσεων, πρέπει ὅμως νὰ ἀμφιβάλλωμεν, ἂν ἐκεῖ ἐγίνετο ἀνταλλαγὴ ἰδεῶν. Δὲν βλέπει κανεὶς τί θέσιν ἠμποροῦσε νὰ ἔχῃ εἰς μίαν τοιαύτην ζωὴν ἡ θεολογία, ἢ ἡ φιλοσοφία, ἢ ἡ δεισιδαιμονία, ἢ ἡ θεωρητικὴ σκέψις. Ὑπῆρχον φόβοι, ἀλλὰ φόβοι ὄχι συστηματοποιημένοι. Ὑπῆρχον φαντασιοπληξίαι καὶ ἰδιοτροπίαι τῆς φαντασίας, ἀλλ᾽ ὅλα αὐτὰ προσωπικὰ καὶ προσωρινά.

Ἴσως ὑπάρχει κᾄποια δύναμις ὑπερβολῆς εἰς τὰς συγκεντρώσεις αὐτάς. Ἕνας φόβος, τὸν ὁποῖον πραγματικῶς αἰσθανόμεθα, δὲν χρειάζεται παρὰ ὀλίγας μόνον λέξεις διὰ νὰ μεταδοθῇ, μία δὲ ἀξία τὴν ὁποίαν ἀποδίδομεν ἡμεῖς εἰς κάτι, ἠμπορεῖ ἴσως νὰ μεταδοθῇ εἰς ἄλλους κατὰ πολὺ ἁπλοῦν τρόπον.

Ἐν σχέσει πρὸς τὰ ζητήματα αὐτὰ τῆς πρωτογενοῦς σκέψεως καὶ θρησκείας, πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ᾽ ὄψιν, ὅτι οἱ σημερινοὶ κατώτεροι

καὶ ἄγριοι λαοὶ πολὺ ὀλίγον φῶς ρίπτουν ἐπὶ τῆς διανοητικῆς καταστάσεως τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἐζοῦσαν πρὸ τῶν ἡμερῶν τῆς τελείως ἀνεπτυγμένης γλώσσης. Οἱ πρωτογενεῖς ἄνθρωποι δὲν ἠμποροῦσαν νὰ ἔχουν σχεδὸν καθόλου παραδόσεις πρὸ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ὁμιλίας. Ὅλοι οἱ σημερινοὶ ἄγριοι καὶ πρωτόγονοι ἄνθρωποι, ἀπεναντίας, εἶναι ἐμποτισμένοι ἀπὸ παραδόσεις χιλιάδων γενεῶν. Ἐνδέχεται νὰ ἔχουν ὅπλα ὅμοια μὲ τὰ ὅπλα τῶν ἀπομακρυσμένων προγόνων των καὶ μεθόδους ὁμοίας μὲ ἐκείνων. Ὅ,τι ὅμως ἦσαν ἀσθενεῖς καὶ ἐπιπόλαιαι ἐντυπώσεις εἰς τὸν νοῦν τῶν προκατόχων των, εἶναι εἰς αὐτοὺς βαθεῖαι καὶ πολυδαίδαλοι αὔλακες, χαραχθεῖσαι διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἀπὸ τὰς διαδοχικὰς γενεάς, αἱ ὁποῖαι ἐνδιαμέσως ὑπῆρξαν.

2. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας εἰς τὴν θρησκείαν.

Πολὺ πρὶν οἱ ἄνθρωποι μάθουν νὰ ὁμιλοῦν, θὰ εἶχον γεννηθῆ εἰς τὸν νοῦν των ὡρισμέναι θεμελιώδεις ἀντιλήψεις. Ἡ διανοητικὴ ζωὴ τοῦ νεωτέρου παλαιολιθικοῦ ἀνθρώπου εἶχε στενὴν συγγένειαν μὲ τὴν ἰδικήν μας καί, ὅπως ἡ ἰδική μας, εἶχεν ἱδρυθῆ ἐπὶ θεμελίων τοῦ παλαιοῦ ἐκείνου μᾶλλον μονήρους καὶ μᾶλλον ζῳώδους πιθηκοειδοῦς προπάτορος. Ἡ ραγδαίως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀναπτυσσομένη ἐπιστήμη τῆς ψυχαναλύσεως ζητεῖ νὰ ἐξακριβώσῃ μέσα εἰς τὰ ὄνειρά μας καὶ τὰς καταστάσεις τῆς ἀπερισκεψίας μας καὶ εἰς τὴν παιδικήν μας σκέψιν τὴν οὐσίαν, ἡ ὁποία ὑπῆρξε τὸ κατώτερον στρῶμα καὶ θεμέλιον δι' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τῆς ἐρεύνης ταύτης δημιουργεῖ ἑρμηνείαν τῶν συναισθημάτων μας.

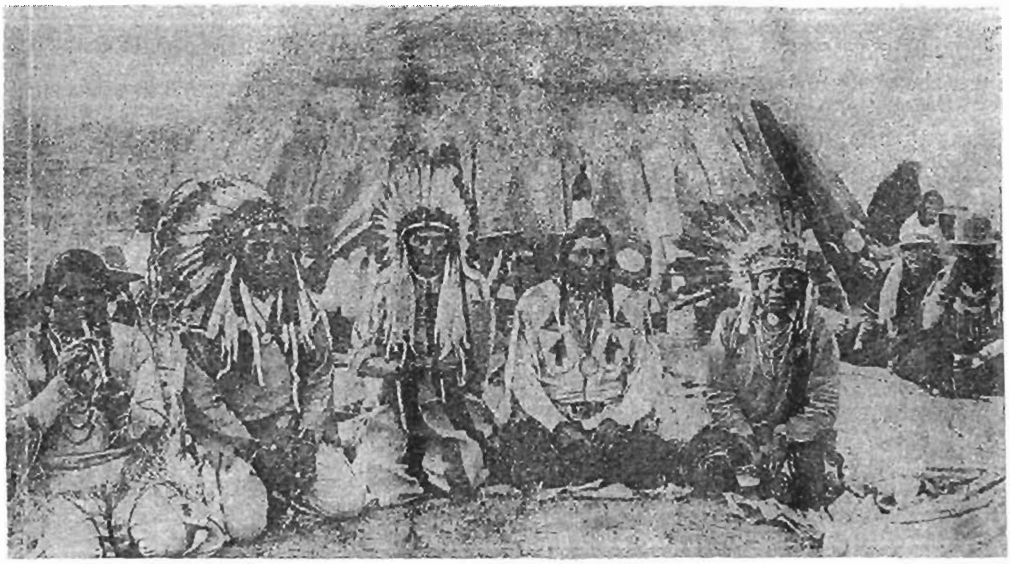
Οἱ μεγάλοι πίθηκοι ζοῦν κατὰ ζεύγη καὶ ἀνατρέφουν τὰ νεογνά των. Τὰ μικρὰ φοβοῦνται τὸν ἄρρενα γονέα, τοῦ ὁποίου ἀργότερον διεγείρουν τὴν ζηλοτυπίαν καὶ σκοτώνονται ἢ ἐκδιώκονται ὑπ' αὐτοῦ. Τὰ θήλεα εἶναι οἱ προστατευόμενοι δοῦλοι τοῦ ἄρρενος. Αὐτὴ εἶναι ἡ γενικὴ κατάστασις τῶν πραγμάτων εἰς ὅλα τὰ ὀλίγον συναγελαζόμενα ζῷα, καὶ δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ ὑπάνθρωπος διέφερε ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης.

Ὁ φόβος, τὸν ὁποῖον ἐνέπνεεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας, ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς κοινωνικῆς συνθέσεως. Τὰ παιδιὰ τῆς πρωτογενοῦς κατασκηνώσεως ἐμεγάλωναν μὲ αὐτὸν τὸν φόβον. Ὑπῆρχε γενικὴ ἀπαγόρευσις δι' ὅλα τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα ἀνῆκον εἰς αὐτόν. Δὲν ἐπετρέπετο εἰς κανένα νὰ ἐγγίσῃ τὸ δόρυ του ἢ νὰ καθήσῃ εἰς τὸ μέρος ὅπου ἐκάθητο αὐτός. Ἦτο πιθανῶς κύριος ὅλων τῶν γυναικῶν. Οἱ νέοι τῆς μικρᾶς κοινότητος ἔπρεπε νὰ ἔχουν αὐτὸ ὑπ' ὄψιν. Αἱ μητέρες των ἐνεστάλαζον μέσα εἰς τὴν ψυχήν των φόβον καὶ σεβασμὸν καὶ εὐλάβειαν διὰ τὸν ἀρχηγὸν τῆς οἰκογενείας.

Ἔτσι ἡ ἰδέα τοῦ ἀ π η γ ο ρ ε υ μ έ ν ο υ, ἡ ἰδέα τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι, ὅπως λέγουν, «τ α μ π ο ὺ» καὶ τὰ ὁποῖα δὲν πρέπει οὔτε νὰ ἐγγίζῃ οὔτε νὰ κοιτάζῃ κανείς, εἰσεχώρησε πολὺ ἐνωρὶς

εἰς τὸν νοῦν τοῦ ὑπανθρώπου. Ὁ Γ. Ἄτκινσον (Atkison) ἐπιχειρεῖ εἰς τὸ βιβλίον του «Ἀρχικὸς Νόμος» (Primal Law) πολὺ ἔξυπνην ἀνάλυσιν τῶν πρωτογενῶν τούτων ταμπού, τὰ ὁποῖα ἀπαντοῦν εἰς τοὺς σημερινοὺς ἀγρίους καθ' ὅλον τὸν κόσμον, ὡς τὰ ταμποὺ ποὺ χωρίζουν τὸν ἀδελφὸν ἀπὸ τὴν ἀδελφήν, τὰ ταμποὺ ποὺ κάμνουν ἕνα ἄνθρωπον νὰ τρέχῃ νὰ κρυφθῇ ἀπὸ τὴν μητρυιά του καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ ἀνάγει εἰς μίαν τοιαύτην θεμελιώδη αἰτίαν: Ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος μόνον σεβόμενος πιστῶς τὸν ἀρχικὸν κεφαλαιώδη ἐκεῖνον νόμον, εἶχεν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ τὴν ὀργὴν τοῦ ἀρχηγοῦ.

Πολὺ εὐνόητος εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ διάθεσις τοῦ ἐξευμενισμοῦ τοῦ

63.—**Τύποι Ἀμερικανικῆς Μογγολικῆς φυλῆς.** Μελαψοὶ καὶ εἰς τὸ κέντρον εἷς λευκὸς Νορδικοῦ τύπου. Οἱ αὐτόχθονες Ἀμερικανοὶ Ἰνδοὶ ἦλθον ἐκ δυσμῶν, οἱ δὲ τῆς Μογγολικῆς φυλῆς διὰ τοῦ Βεριγγείου πορθμοῦ.

ἀρχηγοῦ καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του. Θὰ ὑπῆρξεν οὗτος τὸ δρῶν πρόσωπον εἰς πολλοὺς ἐφιάλτας, ποὺ ἐβασάνιζαν τὸν πρωτογενῆ ἄνθρωπον. Δὲν ἦσαν βέβαιοι ὅτι αὐτὸς ἀπέθανεν. Ἴσως νὰ ἐκοιμᾶτο ἢ νὰ προσεποιεῖτο τὸν νεκρόν. Καὶ ὅταν ὁ ἀρχηγὸς εἶχεν ἀποθάνει πλέον καὶ δὲν ὑπῆρχεν τίποτε ἄλλο νὰ τὸν ὑπενθυμίσῃ, ἐκτὸς ἀπὸ ἕνα τύμβον ἢ ἓν μεγαλιθικὸν μνημεῖον, αἱ γυναῖκες ἐξακολουθοῦσαν νὰ διηγοῦνται εἰς τὰ παιδιά των πόσον φοβερὸς καὶ θαυμαστὸς ἦτο. Καὶ ἀφοῦ ἦτο φόβος καὶ τρόμος διὰ τὴν μικρὰν φυλήν του, ἦτο εὔκολον οἱ ἄνθρωποί του νὰ ἐλπίζουν ὅτι αὐτὸς θὰ ἀποτελοῦσε φόβον καὶ τρόμον καὶ δι' ἄλλας ἐχθρικὰς φυλάς. Εἰς τὴν ζωήν του ἐπολέμησεν ὑπὲρ τῆς φυλῆς του, ἂν καὶ κατετυράννησεν αὐτήν. Διατὶ δὲν θὰ ἐξακολουθοῦσε νὰ τὴν προστατεύῃ καὶ μετὰ θάνατον;

Βλέπει κανεὶς ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας ἦτο ἰδέα πολὺ φυσικὴ διὰ τὸν νοῦν τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου καὶ ἐπιδεκτικὴ πολὺ μεγάλης ἀναπτύξεως. Ὁ φόβος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς πατρυιᾶς κατέληξε δι' ἀνεπαισθήτων διαμέσων βαθμῶν εἰς τὸν φόβον τοῦ θεοῦ τῆς φυλῆς. Καὶ εἰς ἀντίθεσιν τοῦ ἀρχηγοῦ, ἡ μητέρα, πλέον ἀνθρωπίνη καὶ πλέον ἠπία, ἐβοηθοῦσεν, ἐπροστάτευε καὶ ἐσυμβούλευεν. Αὐτὴ ἐνέβαλλεν εἰς τὰ παιδιά της τὸν φόβον καὶ τὴν ὑπακοὴν πρὸς τὸν ἀρχηγόν. Τοὺς τὰ ἐψιθύριζε κἄπου παράμερα, καὶ τοὺς ἐμάνθανε μυστήρια.

Ἡ ψυχανάλυσις τοῦ Φρόϋντ καὶ τὸ Γιοὺνγκ συνετέλεσε πάρα πολὺ νὰ μᾶς κάμῃ νὰ ἀντιληφθῶμεν πόσον μεγάλον ρόλον παίζουν ἀκόμη ὁ φόβος τοῦ πατέρα καὶ ἡ ἀγάπη τῆς μητέρας εἰς τὴν προσαρμογὴν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος εἰς τὰς κοινωνικὰς ἀνάγκας. Ἡ ἐξαντλητικὴ μελέτη τῶν σοφῶν αὐτῶν ἐπὶ τῶν ὀνείρων καὶ πλασμάτων τῆς φαντασίας τῶν παιδιῶν καὶ νεαρῶν προσώπων ὑπεβοήθησε πολὺ τὴν προσπάθειαν τῆς ἀνασυγκροτήσεως τῆς ψυχῆς τοῦ πρωτόγονου ἀνθρώπου. Ἦτο ψυχὴ ἑνὸς ἀλκίμου παιδιοῦ. Ἔβλεπε τὸν κόσμον ὑπὸ τὰς συνθήκας τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας. Ὁ φόβος, τὸν ὁποῖον τοῦ ἐνέπνεε ὁ ἀρχηγὸς καὶ ἡ ταπείνωσις, τὴν ὁποίαν ἠσθάνετο ἐνώπιόν του, συνεχέετο μὲ τὸν φόβον τῶν περὶ αὐτὸν ἐπικινδύνων ζῴων. Ἦτο δὲ εὔκολον ὁ ἀνυψωθεὶς αὐτὸς ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας, ὁ ἀρχηγὸς - θεός, νὰ προσλάβῃ μορφὴν ζῴου.

Αἱ γυναικεῖαι θεότητες ἦσαν ἠπιώτεραι. Αὐταὶ ἐβοηθοῦσαν, ἐπροστάτευον, παρεῖχον τὴν εὐχαρίστησιν καὶ τὴν παρηγορίαν. Ἐν τούτοις ὑπῆρχε συγχρόνως εἰς αὐτὰ κἄτι περισσότερον ἀκατάληπτον ἀπὸ τὴν φανερὰν κτηνωδίαν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας, μεγαλύτερον μυστήριον, εἰς τρόπον ὥστε καὶ ἡ γυναῖκα ἐνέπνεε κατ' ἄλλον τρόπον φόβον εἰς τὸν πρωτόγονον ἄνθρωπον. Τὰς θεὰς τὰς ἐφοβοῦντο διότι εἶχον νὰ κάμουν μὲ μυστικὰ πράγματα.

3. Φόβος καὶ ἐλπὶς εἰς τὴν θρησκείαν.

Μία ἄλλη θεμελιώδης ἰδέα ἐγεννήθη πιθανὸν εἰς τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὴν ἀνεξήγητον ἔνσκηψιν τῶν λοιμωδῶν νόσων, ἦτο δὲ αὕτη ἡ ἰδέα τοῦ ἀκαθάρτου καὶ κατηραμένου. Ἐξ αὐτοῦ δὲ προῆλθεν ἴσως ἡ ἄλλη ἰδέα τοῦ ν' ἀποφεύγουν ἰδιαίτερα μέρη καὶ πρόσωπα, ἰδίως πρόσωπα εὑρισκόμενα εἰς μίαν ἰδιαιτέραν κατάστασιν ἀπὸ ἀπόψεως ὑγείας. Αὐτὸ τὸ γεγονὸς ἐξηγεῖ τὴν προέλευσιν μιᾶς νέας σειρᾶς ταμπού.

Ἔπειτα ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν πρώτην χαραυγὴν τῆς διανοητικῆς του ζωῆς θὰ εἶχεν ἴσως τὸ συναίσθημα τοῦ ἀπαισίου, ἐν σχέσει πρὸς ὡρισμένα μέρη καὶ πράγματα. Τὰ ζῷα τὰ ὁποῖα φοβοῦνται τὰς παγίδας ἔχουν αὐτὸ τὸ συναίσθημα. Ἡ τίγρις θὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ συνηθισμένον μονοπάτι της πρὸς τὴν ζούγκλαν εἰς τὴν θέαν ὀλίγων κλωστῶν ἀπὸ βαμβάκι. Ὅπως τὰ περισσότερα νεαρὰ ζῷα, ἔτσι καὶ τὰ

μικρὰ παιδιὰ εὔκολα τὰ κάμνουν νὰ φοβοῦνται τοῦτο ἢ ἐκεῖνο οἱ παραμάνες ἢ οἱ γονεῖς των. Καὶ ἐδῶ ἔχομεν μίαν ἄλλην σειρὰν ἰδεῶν, ἰδεῶν ἀποστροφῆς καὶ ἀποφυγῆς, αἱ ὁποῖαι ἀνεπτύχθησαν πολὺ φυσικῶς εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου.

Μόλις ἡ γλῶσσα ἤρχισε νὰ τελειοποιῆται, ἐπεδόθη εἰς τὴν ταξινόμησιν τῶν θεμελιωδῶν αὐτῶν συναισθημάτων, οὕτως ὥστε νὰ μένουν αὐτὰ διαρκῶς εἰς τὸν νοῦν. Οἱ ἄνθρωποι διὰ τῆς συνομιλίας ἐνίσχυον τοὺς κοινοὺς φόβους καὶ ἐγκαθίδρυον κοινὴν παράδοσιν ἐκ ταμποὺ ἢ ἀπηγορευμένων πραγμάτων ἢ ἐκ πραγμάτων ἀκαθάρτων.

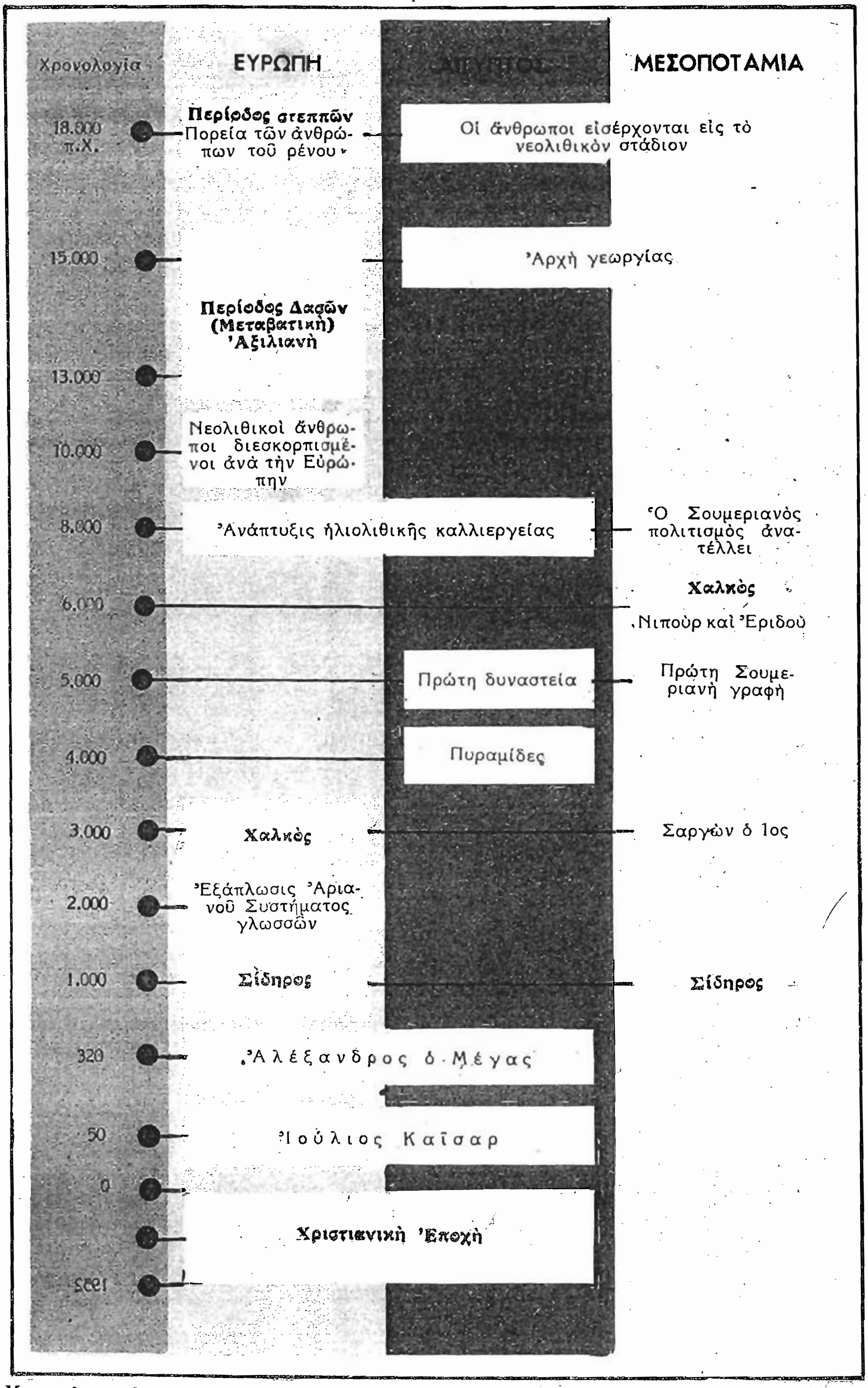
Ἐκ τῆς ἰδέας τοῦ ἀκαθάρτου, τοῦ μιαροῦ προῆλθον φυσικῶς αἱ ἰδέαι τῆς καθάρσεως καὶ τοῦ ἐξορκισμοῦ. Ἡ κάθαρσις συνετελεῖτο μὲ τὰς ὁδηγίας σοφῶν ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν καὶ εἰς τὴν τοιαύτην κάθαρσιν πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τὰ σπέρματα τῆς παλαιοτάτης παντοδυναμίας τῶν ἱερέων καὶ τῶν μάγων. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ κάθαρσις καὶ ὁ ἐξορκισμὸς καὶ νὰ ἀποκατασταθῇ ὁ ἄνθρωπος εἰς πλήρη ἰσχύν, ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ γίνουν πολὺ ἐπιβλητικὰ πράγματα. Τί δὲ ἦτο ἐπιβλητικώτερον εἰς τὴν ζωὴν ἀπὸ τὴν θυσίαν, διὰ τῆς ὁποίας ἐχύνετο ζωντανὸν αἷμα;

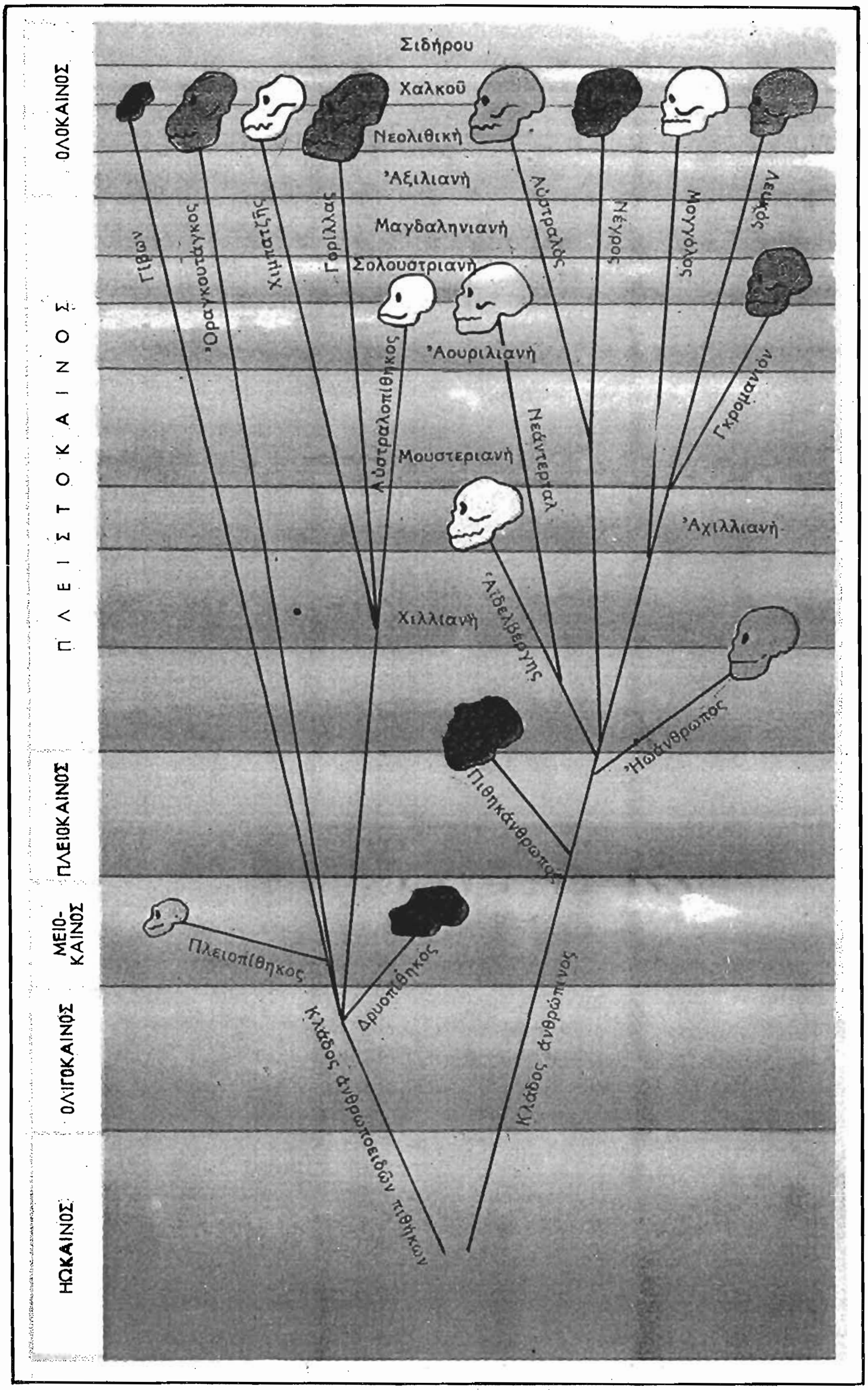
64.—Τύπος νεολιθικοῦ ἀνθρώπου τῆς ποιμενικῆς ἐποχῆς καὶ τῆς πρώτης καλλιεργείας.

Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἡ γλῶσσα ὑπῆρξε πολύτιμον βοηθητικὸν μέσον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἀγωγῆς, ἡ ὁποία ἕως τότε ἦτο ἁπλῶς μιμητική, ἀγωγὴ ἐπιβαλλομένη εἰς τὰ παιδιὰ διὰ ραπισμάτων ἐκ μέρους τῶν ἀλάλων γονέων. Αἱ μητέρες ἤρχισαν νὰ διδάσκουν τὰ παιδιά των καὶ νὰ τὰ ἐπιπλήττουν. Ἐφ' ὅσον ἀνεπτύσσετο ἡ γλῶσσα, οἱ ἄνθρωποι θὰ εὕρισκον ὅτι εἶχον διδάγματα πείρας καὶ πεποιθήσεις, αἱ ὁποῖαι τοὺς ἔδιδον, ἢ ἐφαίνοντο ὅτι τοὺς ἔδιδον δύναμιν. Καὶ αὐτὰ τὰ πράγματα τὰ ἔκαμνον μυστικά.

Ὑπάρχουν δύο ἀντίθετοι τάσεις εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου, μία πανοῦργος τάσις νὰ κρατῶμεν κάθε πρᾶγμα μυστικὸν καὶ ἄλλη μία τάσις, ἴσως μεταγενεστέρα τῆς πρώτης, ἡ ὁποία μᾶς παρακινεῖ νὰ διηγηθῶμεν εἰς τοὺς ἄλλους, νὰ τοὺς ἐκπλήξωμεν καὶ νὰ τοὺς κάμωμεν ἐντύπωσιν. Πολλοὶ ἄνθρωποι πλάττουν μυστικὰ μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ ἔχουν νὰ εἴπουν μυστικά. Τὰ μυστικὰ αὐτὰ οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι τὰ μετέδιδον εἰς νεωτέρους καὶ μᾶλλον συναισθηματικοὺς ἀν-

Χρονολογικὸν διάγραμμα δεικνύον τὴν διάρκειαν τῆς νεολιθικῆς περιόδου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνεπτύχθη τὸ πρῶτον ὁ νοῦς.

12 **Γενεαλογικὸν δένδρον.** Κλάδος τοῦ μεγάλου πρωτογόνου κορμοῦ.

θρώπους κατὰ τρόπον λίγο ἢ πολὺ ἐμπιστευτικὸν καὶ μετὰ πολλῆς ἐπιβλητικότητος μέσῳ κάποιας μυσταγωγίας.

Ἐπὶ πλέον τὸ παιδαγωγικὸν πνεῦμα ὑπερεκχειλίζει τὸν ἀνθρώπινον νοῦν. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων ἔχουν τὴν διάθεσιν νὰ λέγουν εἰς τοὺς ἄλλους, ὅτι δὲν πρέπει νὰ κάμνουν κἄτι. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐνεφανίσθησαν πιθανὸν πολὺ ἐνωρὶς εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἱστο-

65.—Δύο ἄνδρες καὶ μία γυναῖκα, ἰθαγενεῖς τῆς βορείου Κουϊσλανδίας. Τὸ ἀνάστημα τοῦ αὐτόχθονος Αὐστραλοῦ εἶναι περίπου τὸ αὐτὸ μὲ τὸν μέσον ὅρον τοῦ ἀναστήματος τοῦ Εὐρωπαίου, ἡ μυϊκὴ ὅμως ἀνάπτυξις εἶναι κατωτέρα. Ἡ φυλὴ αὐτὴ ἐξαφανίζεται ραγδαίως.

ρίαν καὶ πολυάριθμοι αὐθαίρετοι ἀπαγορεύσεις διὰ τὰ ἀγόρια, τὰ κορίτσια καὶ τὰς γυναῖκας καὶ ἐπεβλήθησαν ὡς πράγματα πρέποντα.

Ἡ θυσία εἶχε διττὴν προέλευσιν. Ἀφ' ἑνὸς θὰ ὑπῆρχεν ἡ διάθεσις τῆς ἐξευμενίσεως τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ πόθος νὰ κάμουν κἄτι πολὺ ἔντονον καὶ ἐπιβλητικόν. Ἡ θυσία ὅμως εἶχεν ἴσως πάντοτε μᾶλλον μαγικὸν χαρακτῆρα καὶ δὲν ἦτο ἐξιλέ-

ωσις. Ἀφοῦ δὲ εἶχε τὰς μαγικὰς ἰδιότητας, ποὺ ἀνεφέραμεν, οἱ ἄνθρωποι συνεπέραναν ὅτι θὰ εἶναι ἀρεστὴ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀρχηγοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀνυψωθῆ εἰς θεὸν τῆς φυλῆς.

4. Οἱ ἀστέρες καὶ αἱ ὧραι τοῦ ἔτους.

Ἀπὸ τὰς ἰδέας αὐτὰς καὶ ἀπὸ ἓν σύμφυρμα ἄλλων συγγενῶν ἰδεῶν προῆλθον τὰ πρῶτα τρόπον τινὰ θρησκευτικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἐπεκράτησαν εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Ἐφ' ὅσον ἀνεπτύσσετο ἡ γλῶσσα, καθίστατο δυνατὴ καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς παραδόσεως τοῦ ταμπού, τῶν περιορισμῶν καὶ τῶν ἱεροτελεστιῶν. Δὲν ὑπάρχει σήμερον ἀγρία ἢ βαρβαρικὴ φυλή, ἡ ὁποία δὲν εὑρίσκεται τυλιγμένη μέσα εἰς ἓν δίκτυον τέτοιων παραδόσεων.

66.—**Μπουσμάνος τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς**. Οἱ Μπουσμάνοι πιθανῶς προηγήθησαν τῶν Ὀττεντότων εἰς τὴν νότιον Ἀφρικήν. Σήμερον εἶναι περιωρισμένοι σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν ἔρημον Καλαχάρην (Kalahari) μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ζαμπέζη καὶ Ὀράγγη.

Μὲ τὴν ἔναρξιν τοῦ ποιμενικοῦ βίου ὁ κύκλος τῶν ἀντιλήψεων αὐτῶν ἐγένετο εὐρύτερος. Πράγματα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον προσελκύσει ἕως τότε τὴν προσοχὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἀπέκτησαν τώρα σπουδαιότητα δι' αὐτόν. Ὁ ἄνθρωπος τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς διῆγε βίον νομαδικόν, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὴν μετακίνησιν, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας, πρὸς ἀναζήτησιν τροφῆς τοῦ πρωτόγονου κυνηγοῦ. Ἦτο βοσκός, εἰς τὸν νοῦν τοῦ ὁποίου εἶχε σχηματισθῆ ἡ αἴσθησις τῆς κατευθύνσεως καὶ τῆς σχετικῆς τοποθεσίας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Ἐφύλαττε τὸ ποίμνιόν του καὶ τὴν νύκτα, ὅπως τὴν ἡμέραν.

Τὴν ἡμέραν ὁ ἥλιος καὶ τὴν νύκτα οἱ ἀστέρες τὸν ἐβοηθοῦσαν διὰ νὰ ὁδηγῆται εἰς τὰς μεταναστεύσεις του, καὶ ὕστερα ἀπὸ πολλὰς γενεὰς ἤρχισε νὰ εὑρίσκῃ ὅτι οἱ ἀστέρες ἦσαν ἀσφαλέστεροι ὁδηγοὶ ἀπὸ τὸν ἥλιον. Θὰ ἤρχισε βεβαίως νὰ σημειώνῃ ὡρισμένους ἀστέρας καὶ ὡρισμένα συμπλέγματα ἀστέρων, ὅταν δὲ ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος ἐξεχώριζεν ἓν οἱονδήποτε ἀντικείμενον, ἐπίστευεν ὅτι αὐτὸ ἀπετελοῦσεν ἰδιαίτερον ἄτομον μὲ ἰδίαν προσωπικότητα. Θὰ ἤρχισε νὰ φαντάζεται τοὺς ἀστέρας ὡς πρόσωπα πολὺ λαμπερὰ καὶ εὐγενῆ

καὶ ἀξιόπιστα, ποὺ τὸν ἐκοίταζαν σὰν ζωηρὰ μάτια τὴν νύκτα. Ἐπέστρεφον κάθε νύκτα καὶ τὸν ἐβοηθοῦσαν, ὅπως τὸν ἐβοηθοῦσε ὁ θεὸς τῆς φυλῆς.

Αἱ πρῶται ἀπόπειραι τοῦ ἀνθρώπου πρὸς καλλιέργειαν τῆς γῆς συνετέλεσαν, διὰ νὰ χαραχθοῦν βαθύτερον εἰς τὸν νοῦν του αἱ διάφοροι ἐποχαὶ τοῦ ἔτους. Ὡρισμένοι ἀστέρες ἐβασίλευον εἰς τοὺς οὐρανούς, ὅταν ἤρχετο ἡ ἐποχὴ τῆς σπορᾶς. Ἓν φωτεινὸν ἄστρον ἐπροχωροῦσεν ὁλονὲν περισσότερον κάθε νύκτα πρὸς ἓν ὑψηλὸν σημεῖον τοῦ ὁρίζοντος, π.χ. πρὸς τὴν κορυφὴν ἑνὸς ὄρους. Ἐσταματοῦσεν ἐκεῖ καὶ ἔπειτα πάλιν ἀπὸ νυκτὸς εἰς νύκτα ὑποχωροῦσεν. Ἀσφαλῶς αὐτὸ ἦτο κάποιο σημεῖον, μία σιωπηλὴ μυστικὴ προειδοποίησις διὰ τοὺς μεμυημένους.

Πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς ἤρχισεν εἰς τὴν παρὰ τοὺς τροπικοὺς ζώνην ἢ καὶ πλησιέστερον πρὸς τὸν ἰσημερινόν, ὅπου οἱ ἀστέρες τοῦ πρώτου μεγέθους φέγγουν μὲ μίαν λάμψιν ἄγνωστον διὰ τὰ μᾶλλον εὔκρατα πλάτη. Αἱ ὧραι τοῦ ἔτους δὲν ξεχωρίζουν ἐκεῖ μὲ χιόνια καὶ θυέλλας, ὅπως εἰς τὰ βόρεια μέρη. Ἦτο δύσκολον νὰ εἶναι οἱ ἄνθρωποι βέβαιοι πότε θὰ ἤρχοντο αἱ βροχαὶ καὶ αἱ πλύμμηραι. Οἱ ἀστέρες ὅμως δὲν ἐψεύδοντο.

Καὶ ὁ νεολιθικὸς ἄνθρωπος ἤρχισε νὰ μετρᾷ καὶ νὰ δοκιμάζῃ τὴν μαγικὴν δύναμιν τῶν ἀριθμῶν. Ὑπάρχουν γλῶσσαι τῶν ἀγρίων, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν λέξεις, διὰ νὰ ἐκφράσουν ἀριθμοὺς πέραν τοῦ πέντε. Μερικοὶ λαοὶ μάλιστα δὲν προχωροῦν πέραν τοῦ δύο. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς εἰς τὰς χώρας τῆς γενέσεώς του εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν ἀκόμη περισσότερον καὶ ἀπὸ τὴν Εὐρώπην, ἐμετροῦσεν ἤδη τὰ ὑπάρχοντά του. Ἤρχισε νὰ μεταχειρίζεται «ξύλα συντόμια»* καὶ νὰ ἐκπλήττεται διὰ τὸ τριγωνικὸν τοῦ ἀριθμοῦ τρία καὶ τὸ τετραγωνικὸν τοῦ ἀριθμοῦ τέσσερα, καὶ διότι μερικαὶ ποσότητες, ὅπως τὸ δώδεκα, ἦτο εὐκόλως διαιρετὸν κατὰ διαφόρους τρόπους, ἐνῷ ἄλλαι, ὅπως τὸ δέκα τρία ἦσαν ἀνεπίδεκτοι διαιρέσεως. Καὶ διὰ τοῦτο τὸ δώδεκα ἔγινε δι' αὐτὸν ἀριθμὸς προσφιλής, εὐγενὴς καὶ ἀνώτερος, τὸ δὲ δέκα τρία μᾶλλον ἀπόβλητος καὶ δυσφημισμένος.

Εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἤρχισε νὰ μετρᾷ τὸν χρόνον μὲ τὸ ὡρολόγιον τῆς πανσελήνου καὶ τῆς νέας σελήνης. Τὸ φῶς τῆς σελήνης εἶναι πρᾶγμα σπουδαῖον διὰ τοὺς ποιμένας, οἱ ὁποῖοι δὲν κυνηγοῦν πλέον τὰ ποίμνιά των, ἀλλὰ τὰ φυλάττουν. Ἡ πανσέληνος ἦτο ἴσως ἐπίσης καὶ ἡ ἐποχὴ τῶν ἐρώτων του, ὅπως θὰ ἦτο πιθανὸν πρωτύτερα διὰ τὸν πρωτογενῆ ἄνθρωπον καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὸν διὰ τὸν πιθηκοειδῆ προπάτορα.

Ἐφ' ὅσον ὅμως ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς ἐπροχωροῦσεν, αἱ φάσεις τῆς σελήνης δὲν ἦσαν ἀρκεταὶ καὶ ἡ προσοχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐστράφη πρὸς τὸν μεγαλύτερον κύκλον τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους. Ὁ πρωτόγονος

* Σχέδας, κοινῶς τσέτουλες. Ξυλαράκια ἐπὶ τῶν ὁποίων γίνονται κατὰ σειρὰν ἐγκοπαὶ ποὺ ἐμφαίνουν ἀριθμητικῶς μονάδας.

ἄνθρωπος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔφευγε πρὸ τοῦ χειμῶνος, ἐφ' ὅσον αἱ ἡμέραι ἐγίνοντο ψυχραί. Ὁ νεολιθικὸς ὅμως ἄνθρωπος ἐγνώριζεν ὅτι θὰ ἤρχετο ὁ χειμὼν καὶ ἀποθήκευε χόρτον καὶ σιτηρά. Ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ προσδιορίσῃ προκαταβολικῶς μίαν κατάλληλον ἐποχὴν πρὸς σποράν, διότι διαφορετικὰ ὅ,τι καὶ ἂν ἔσπειρε, θὰ ἐπήγαινε χαμένον.

Ὁ παλαιότερος γνωστὸς τρόπος χρονολογίας εἶναι αἱ περίοδοι τῆς σελήνης καὶ αἱ γενεαὶ τῶν ἀνθρώπων. Μὲ τὴν ἀνάπτυξιν ὅμως τῆς γεωργίας ἤρχισε τὸ δύσκολον ἔργον τῆς ἀφομοιώσεως τῶν σεληνιακῶν μηνῶν καὶ τοῦ ἡλιακοῦ ἔτους, προσπάθεια, τῆς ὁποίας αἱ ἐλλείψεις ἄφησαν τὰ ἴχνη των εἰς τὸ σημερινὸν ἡμερολόγιον. Ἔτσι τὸ Πάσχα μετατοπίζεται ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος πρὸς μεγάλην δυσφορίαν τῶν ἑορταζόντων. Πότε εἶναι πάρα πολὺ ἐνωρὶς καὶ πότε πάρα πολὺ ἀργά, καὶ αὐτὸ λόγῳ τῆς παλαιᾶς συσχετίσεως τοῦ χρόνου πρὸς τὴν σελήνην. Καὶ ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἤρχισαν νὰ κινοῦνται μὲ ὡρισμένον σκοπὸν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μὲ τὰ ζῷά των καὶ τὰ ἄλλα ὑπάρχοντά των, τότε θὰ ἤρχισαν νὰ σχηματίζουν ἰδέαν περὶ ἄλλων τόπων, τοὺς ὁποίους δὲν εἶχον ἐπισκεφθῆ καὶ νὰ σκέπτωνται τί θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ εἰς τοὺς ἄλλους ἐκείνους τόπους. Καὶ ὅταν ἐσταματοῦσαν εἰς μίαν κοιλάδα δι' ὀλίγον ἐνθυμούμενοι ποῦ εἶχον μεταβῆ πρωτύτερα, θὰ διηρωτῶντο μὲ ἀπορίαν «πῶς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ πρᾶγμα ἦλθεν ἐδῶ;». Θὰ ἤρχισαν νὰ ἀποροῦν τί τάχα θὰ ἦτο πέραν ἀπὸ τὰ βουνὰ καὶ ποῦ ἐπήγαινεν ὁ ἥλιος, ὅταν ἔδυε, καὶ τί ὑπῆρχεν ἐπάνω εἰς τὰ σύννεφα.

5. Διηγήσεις καὶ μῦθοι.

Ἡ ἱκανότης, τὴν ὁποίαν εἶχον οἱ ἄνθρωποι νὰ διηγοῦνται, ηὔξανεν ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸ λεξιλόγιόν των. Ὅλα τὰ ἀτομικὰ δημιουργήματα τῆς φαντασίας τοῦ παλαιολιθικοῦ ἀνθρώπου καὶ ὅσα αὐτὸς ἐπινοοῦσε χωρὶς σύστημα, ἐν σχέσει μὲ τὸ φ ε τ ὶ χ καὶ τὸ τ α μ π ο ύ, ἤρχισαν τώρα νὰ μεταδίδωνται διὰ τῆς γλώσσης καὶ νὰ ἀποτελοῦν περισσότερον συστηματοποιημένον ἔργον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Οἱ ἄνθρωποι ἤρχισαν νὰ διηγοῦνται ἱστορίας περὶ τοῦ ἑαυτοῦ των, περὶ τῆς φυλῆς των, περὶ τῶν διαφόρων αὐτῆς ταμποὺ καὶ τοῦ λόγου τῆς ὑπάρξεώς των, περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ κόσμου. Ἔτσι ἐδημιουργήθη τὸ φυλετικὸν πνεῦμα, ἡ παράδοσις.

Ὁ παλαιολιθικὸς ἄνθρωπος ἦτο βεβαίως περισσότερον ἐλεύθερος ἀτομιστής, περισσότερον καλλιτέχνης, καθὼς καὶ περισσότερον ἄγριος ἀπὸ τὸν νεολιθικὸν ἄνθρωπον. Ὁ νεολιθικὸς ἄνθρωπος ἔζη ὑπὸ περιορισμούς. Ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας τοῦ ὑπέβαλλον τὴν ἰδέαν ὅτι πρέπει νὰ κάμῃ ὡρισμένα πράγματα καὶ ὅτι ἄλλα πρέπει νὰ τὰ ἀποφεύγῃ. Δὲν ἦτο πλέον ἐλεύθερος νὰ σχηματίζῃ ἀνεξαρτήτους

ἰδέας περὶ τῶν διαφόρων πραγμάτων. Εἶχε σκέψεις, αἱ ὁποῖαι ἦσαν σκέψεις ἄλλων· εὑρίσκετο ὑπὸ μίαν νέαν δύναμιν ὑποβολῆς.

Ὅταν ἔχωμεν εἰς τὴν διάθεσίν μας περισσοτέρας λέξεις καὶ ὅταν προσέχωμεν περισσότερον εἰς τὰς λέξεις, αὐτὸ δὲν σημαίνει ἁπλῶς ὅτι αὐξάνομεν τὴν διανοητικήν μας δύναμιν. Αἱ λέξεις αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς εἶναι ἰσχυρὰ πράγματα καὶ πράγματα ἐπικίνδυνα: Αἱ λέξεις τοῦ παλαιολιθικοῦ ἀνθρώπου ἦσαν κυρίως ἁπλᾶ ὀνόματα τῶν γύρω ἀπὸ αὐτὸν πραγμάτων καὶ τὰς μετεχειρίζετο ὡς τοιαύτας. Εἰς τὸν νεολιθικὸν ὅμως ἄνθρωπον αἱ λέξεις ἔδιδον ἀφορμὴν νὰ σκεφθῇ, καὶ μάλιστα νὰ σκεφθῇ ἐπὶ πολλῶν πραγμάτων. Παραλλήλως ὅμως ἐπήρχετο σύγχυσις εἰς τὸ λεκτικόν, ἡ ὁποία ἔτσι τὸν ἔκαμνε νὰ καταλήξῃ εἰς παράδοξα συμπεράσματα.

67.—**Πολὺ ἐνωρὶς ὁ ἄνθρωπος ἤρχισε νὰ κυνηγᾷ μεγάλα θηρία.** Εἰς τὴν εἰκόνα, φόνος μαμμούθ ποὺ ἔπεσεν εἰς τάφρον. Εἰς τὸ Dewish τοῦ Dorset εὑρέθη τάφρος, ἡ ὁποία ὑποτίθεται ὅτι εἶναι παρομοίου εἴδους.

Ἡ γλῶσσα τοῦ ἐχρησίμευσεν ὡς δίκτυον, μὲ τὸ ὁποῖον συνέδεσε μεταξύ των τὰ μέλη τῆς φυλῆς του, ἀλλὰ καὶ ὡς δίκτυον μὲ τὸ ὁποῖον συνέδεσε τοὺς πόδας του. Ὁ ἄνθρωπος τοιουτοτρόπως κατώρθωσε νὰ συνδέσῃ τὰς ἀντιλήψεις του καὶ νὰ ἀποτελέσῃ πράγματι νέους εὐρυτέρους καὶ σαφεστέρους γλωσσικοὺς συνδυασμούς, ἀλλὰ τὸ κατώρθωσεν αὐτὸ μὲ κάποιαν θυσίαν.

Ἓν ἀπὸ τὰ μᾶλλον ἀξιοσημείωτα πράγματα, ἐν σχέσει μὲ τὴν νεολιθικὴν ἐποχήν, εἶναι ἡ παντελὴς ἀπουσία τοῦ ἐλευθέρου καὶ ἀμέσου ἐκείνου καλλιτεχνικοῦ ἐνστίκτου, τὸ ὁποῖον ἦτο τὸ ἀνώτατον προσὸν τοῦ ἀνθρώπου τῆς νεωτέρας παλαιολιθικῆς ἐποχῆς. Ἀπαντῶμεν κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν πολλὴν ἐργατικότητα, πολλὴν ἐπιδεξιότητα, λεῖα ἐργαλεῖα, πήλινα ἀγγεῖα μὲ συστηματοποιημένα σχέδια, παντὸς εἴδους πράγματα προερχόμενα ἐκ συνεργασίας, τίποτε ὅμως τὸ ὁποῖον νὰ φανερώνῃ προσωπικὴν δημιουργικότητα. Ἀρχίζει πλέον ἡ κατάργησις τῆς ἀτομικότητος τῶν ἀνθρώπων. Ὁ ἄνθρωπος εἰσῆλθεν εἰς τὴν μακρὰν καὶ δύσκολον ἀτραπόν, ἡ ὁποία φέρει εἰς ζωὴν ποὺ ὑπάρχει χάριν τοῦ κοινοῦ καλοῦ μὲ θυσίαν τῆς προσωπικῆς πρωτοβουλίας, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἀτραπὸν ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νὰ βαδίζῃ.

Ὡρισμένα πράγματα παρουσιάζονται κατ' ἐπανάληψιν εἰς τὴν μυθολογίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰς τὸν νεολιθικὸν ἄνθρωπον ἔκαμαν τεραστίαν ἐντύπωσιν τὰ φίδια, ἐξ ἄλλου δὲ αὐτὸς δὲν ἐθεωροῦσε πλέον τὸν ἥλιον ὡς κάτι τὸ φυσικόν. Σχεδὸν παντοῦ, ὅπου διεδόθη ὁ νεολιθικὸς πολιτισμός, ἐπεκράτησε μία διάθεσις συνδυασμοῦ τοῦ ἡλίου μὲ τὸ φίδι καὶ εἰς τὴν διακόσμησιν καὶ εἰς τὴν λατρείαν. Ἡ πρωτογενὴς αὐτὴ λατρεία τοῦ φιδιοῦ διεδόθη ἐν τέλει καὶ εἰς χώρας, ὅπου τὸ φίδι δὲν ἔχει πλέον σπουδαίαν πρακτικὴν σημασίαν εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλὰ τὸ ἀρχικὸν κέντρον τῆς διαδόσεως τοῦ νεολιθικοῦ τρόπου τῆς ζωῆς ἦτο ἀσφαλῶς χώρα, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ φίδι καὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἦσαν καὶ τὰ δύο πρωτίστης σπουδαιότητος γεγονότα.

6. Αἱ πολύπλοκοι ἀρχαὶ τῆς θρησκείας.

Μὲ τὴν ἔναρξιν τοῦ γεωργικοῦ βίου ἀνεπτύχθη νέος κύκλος ἰδεῶν εἰς τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων. Ἐκάμαμεν ἤδη λόγον πῶς οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ μακροῦ χρόνου συνέδεσαν τὴν σπορὰν μὲ τὴν ἀνθρωποθυσίαν. Ἡ σπορὰ ἐγένετο σὺν τῷ χρόνῳ ἡ σπουδαιοτέρα πρᾶξις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως· ἦτο φυσικὸν πρὸς αὐτὴν νὰ συνδυάσουν τὴν μᾶλλον καταπληκτικὴν πρᾶξιν, τὴν ὁποίαν ἠμποροῦσε νὰ κάμῃ ὁ ἄνθρωπος: τὴν σφαγὴν ἑνὸς ἀνθρώπου.

Ὁ σὲρ Ι. Γ. Φρέζερ (Frazer) παρηκολούθησε τὴν ἀνάπτυξιν τῆς σχέσεως αὐτῆς —τῆς σπορᾶς μὲ τὴν ἀνθρωποθυσίαν— συνδυάσας πρὸς αὐτὴν τὸ πῶς προῆλθον οἱ ἄνθρωποι οἱ κατάλληλοι νὰ θυσιασθοῦν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς σπορᾶς καὶ μία ἄλλη τάξις ἐξηγνισμένων ἀνθρώπων προωρισμένων νὰ ἐκτελοῦν τὰς ἀνθρωποθυσίας—οἱ ὁποῖοι καὶ ἀπετέλεσαν τὴν πρώτην τάξιν τῶν ἱερέων—καὶ πῶς ἐσχηματίσθη ἡ ἰδέα τοῦ μ υ σ τ η ρ ί ο υ, δηλαδὴ τελετουργικοῦ συμποσίου, εἰς τὸ ὁποῖον ὅλα τὰ μέλη τῆς φυλῆς ἔτρωγον ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ θύματος, διὰ νὰ μεταλάβουν τῶν εὐεργετημάτων τῆς θυσίας.

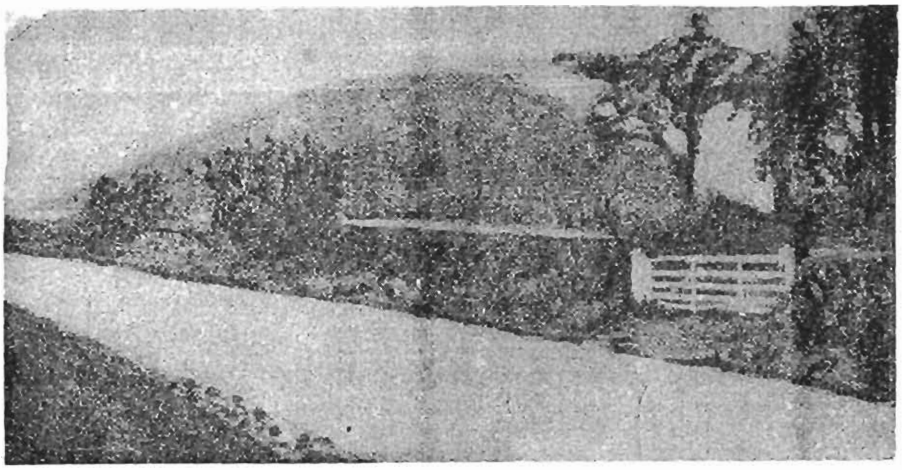
Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν ἀνεπτύχθησαν αἱ μεγάλαι θρησκευτικαὶ θυσίαι κατὰ ἐποχάς, τὰς ὁποίας θυσίας διατηροῦμεν ἀκόμη.

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ παράγοντες, τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν, δηλαδὴ ἡ παράδοσις τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας, αἱ συγκινήσεις τὰς ὁποίας αἰσθάνονται αἱ γυναῖκες διὰ τοὺς ἄνδρας καὶ οἱ ἄνδρες διὰ τὰς γυναῖκας, ἡ ἐπιθυμία ἀποφυγῆς τῶν λοιμωδῶν νόσων καὶ τῆς μ ι α ρ ό τ η τ ο ς, ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀποκτήσεως διὰ τῆς μαγείας δυνάμεως πρὸς ἐπιτυχίαν, ἡ παράδοσις τῆς ἀνθρωποθυσίας κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς σπορᾶς, καθὼς καὶ πλῆθος παρομοίων δοξασιῶν, διανοητικῶν ἐξαγομένων καὶ ἐσφαλμένων ἀντιλήψεων, συναπετέλεσαν κἄτι πολύπλοκον, κἄτι τὸ ὁποῖον, αὐξάνον ὁλονὲν μέσα εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, ἤρχισε νὰ τοὺς συνδέῃ διανοητικῶς καὶ ψυχικῶς, ὥστε νὰ ζοῦν καὶ νὰ δροῦν ἀπὸ κοινοῦ.

Αὐτὸ τὸ νέον «κἄτι» θὰ ἀποκαλέσωμεν θρησκείαν. Δὲν ἦτο κἄτι

ἁπλοῦν καὶ λογικόν, ἦτο ἓν σύμφυρμα ἰδεῶν περὶ ἀνωτέρων ὄντων καὶ πνευμάτων, περὶ θεῶν καὶ περὶ παντὸς εἴδους ἐντολῶν καὶ ἀπαγορεύσεων. Καὶ ὅπως ὅλα τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα ἐνδιαφέρουν τὸν ἄνθρωπον, ἔτσι καὶ ἡ θρησκεία εἶχεν ἀναπτυχθῆ.

Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος, καὶ κατὰ πολὺ ἰσχυρότερον λόγον οἱ ἀπώτεροι αὐτοῦ προπάτορες, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶχεν ἰδέαν περὶ θεοῦ ἢ θρησκείας, καὶ μόνον πολὺ ἀργὰ ὁ ἐγκέφαλός του καὶ ἡ δύναμις τῆς σκέψεώς του κατώρθωσαν νὰ συλλάβουν τοιαύτας γενικὰς ἀντιλήψεις. Ἡ θρησκεία εἶναι κἄτι, τὸ ὁποῖον ἐγεννήθη ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἀπετέλεσαν μεταξύ των σύνδεσμον, ηὔξησε δὲ βαθμηδὸν καὶ ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸν σύνδεσμον τοῦτον. Τὸν

68—Ὁ ἐκ Οὐϊλτσάϊρ παρὰ τὸ Ἀβέμπερυ κωνικὸς λόφος Silbury Hill. Ἔχει ὕψος 130 πόδας καὶ περίμετρον βάσεως 676 γιάρδας. Εἶναι ὁ ὑψηλότερος τῶν τεχνητῶν λόφων τοῦ κόσμου καὶ προϋποθέτει μεγίστους μόχθους.

θεὸν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸν ἀνεκάλυψεν ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ τὸν ἀνακαλύπτη.

Τὸ βιβλίον τοῦτο δὲν εἶναι βιβλίον θεολογίας, καὶ συνεπῶς δὲν προτιθέμεθα νὰ κάμωμεν ἐδῶ θεολογικὴν συζήτησιν. Ἀποτελεῖ ὅμως μέρος, καὶ μάλιστα ἀναγκαῖον καὶ οὐσιῶδες μέρος τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ περιγραφὴ τῆς γενέσεως καὶ ἀναπτύξεως τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐπὶ τῆς παντοειδοῦς αὐτοῦ δράσεως.

Ὅλοι οἱ παράγοντες, τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν, μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτήν. Καὶ διάφοροι συγγραφεῖς ἔδωσαν περισσοτέραν σημασίαν εἰς τὸν ἕνα ἢ εἰς τὸν ἄλλον παράγοντα. Ὁ σὲρ Ι. Γ. Φρέζερ ὑπῆρξεν ὁ κυριώτερος μελετητὴς τῆς παραγωγῆς τῶν μυστηρίων ἀπὸ τὴν μαγικὴν θυσίαν. Ὁ Γκράντ Ἄλλεν (Allen), ἀκολουθῶν τὸν Ἕρβερτ Σπένσερ (Herbert Spencer) εἰς τὸ

βιβλίον του «Ἀ ν έ λ ι ξ ι ς τ ῆ ς Ἰ δ έ α ς τ ο ῦ Θ ε ο ῦ», ἔδωκεν ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὴν μετὰ θάνατον λατρείαν τοῦ ἀρχηγοῦ. Ὁ σὲρ Ε. Β. Τάϊλορ (Tylor : Primitive Culture) ἔστρεψε κυρίως τὴν προσοχήν του εἰς τὴν τάσιν τοῦ πρωτογενοῦς ἀνθρώπου, διὰ νὰ ἀποδώση ψυχὴν εἰς κάθε ἀντικείμενον ἔμψυχον καὶ ἄψυχον. Ὁ Α. Ε. Κρώλεϋ (Crawley) εἰς «Τ ὸ Δ έ ν δ ρ ο ν τ ῆ ς Ζ ω ῆ ς» ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς ἄλλα κέντρα ὁρμῶν καὶ συγκινήσεων καὶ ἰδιαιτέρως ἐθεώρησε τὸ φῦλον ὡς πηγὴν βαθείας διεγέρσεως.

Ἀλλ' ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ ἔχωμεν πάντοτε ὑπ' ὄψιν εἶναι ὅτι ὁ νεολιθικὸς ἄνθρωπος δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀναπτυχθῆ διανοητικῶς καὶ ἠμποροῦσε νὰ ἔχῃ συγκεχυμένας καὶ παραλόγους ἰδέας εἰς βαθμόν, ποὺ εἶναι ἀδύνατον νὰ τὰς ἔχῃ σήμερον ἕνας μορφωμένος ἄνθρωπος. Εἰς τὸν νοῦν του ἠμποροῦσαν νὰ συνυπάρχουν συγκρουόμεναι καὶ ἀντιφατικαὶ ἰδέαι καὶ νὰ εἶναι πρὸς ἀλλήλας ἀνεκταί. Τῶν σκέψεών του ἐδέσποζεν ἐντόνως καὶ ζωηρῶς ἄλλοτε μὲν τὸ ἓν πρᾶγμα, ἄλλοτε δὲ τὸ ἄλλο, οἱ δὲ φόβοι του καὶ αἱ πράξεις του ἐγίνοντο καὶ ἐξεδηλοῦντο κατὰ διαδοχὴν ἐντελῶς ἀσύνδετοι, ὅπως εἰς ἕνα παιδί.

Συγκεχυμένως, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἀνάγκης καὶ ἐφ' ὅσον παρουσιάζοντο εἰς τοὺς ἀνθρώπους εὐκαιρίαι πρὸς συνεργασίαν, ὁ νεολιθικὸς κόσμος ᾐσθάνετο τὴν δίψαν τῆς καθοδηγήσεως καὶ τῆς γνώσεως. Οἱ ἄνθρωποι ἤρχισαν νὰ ἀντιλαμβάνωνται ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ κἄποιος, ὁ ὁποῖος θὰ ἀνελάμβανε νὰ τοὺς προστατεύσῃ καὶ νὰ τοὺς διευθύνῃ, νὰ τοὺς ἐξαγνίσῃ καὶ νὰ δίδῃ εἰς αὐτοὺς δύναμιν ἀνωτέραν τῆς ἰδικῆς των.

Συγκεχυμένως ἐπίσης, ἀνταποκρινόμενοι εἰς αὐτὴν τὴν ἀνάγκην ἐνεφανίσθησαν ἄνθρωποι θαρραλέοι καὶ εὐφυεῖς, ἄνθρωποι πολυμήχανοι καὶ πανοῦργοι, οἱ ὁποῖοι ἔγιναν μάγοι καὶ ἱερεῖς, ἀρχηγοὶ καὶ βασιλεῖς. Δὲν πρέπει νὰ θεωρηθοῦν οὗτοι ὡς ἀπατεῶνες ἢ σφετερισταὶ τῆς ἐξουσίας, οἱ ὁποῖοι ἐξηπάτησαν τοὺς συνανθρώπους των. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἄγονται ἀπὸ ἀνάμεικτα αἴτια. Χίλιοι δύο λόγοι τοὺς κάμνουν νὰ προσπαθοῦν νὰ ἐπιβληθοῦν εἰς τοὺς ἄλλους, κανεὶς ὅμως ἀπὸ τοὺς λόγους αὐτοὺς δὲν εἶναι ποταπὸς ἢ κακός. Οἱ μάγοι συνήθως ἐπίστευον εἰς τὴν δύναμιν τῆς μαγείας των, οἱ ἱερεῖς εἰς τὰς ἱεροτελεστίας των καὶ οἱ ἀρχηγοὶ εἰς τὰ δικαιώματά των.

Ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὴν στιγμὴν αὐτὴν εἶναι ἱστορία λίγο ἢ πολὺ τυφλῶν προσπαθειῶν, ἀφ' ἑνὸς πρὸς σύλληψιν καὶ καθορισμὸν ἑνὸς κοινοῦ σκοποῦ, τὸν ὁποῖον ἐπιδιώκοντες ὅλοι οἱ ἄνθρωποι θὰ ἠμποροῦν νὰ ζήσουν εὐτυχεῖς, καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς δημιουργίαν καὶ ἀνάπτυξιν κοινῆς συνειδήσεως καὶ κοινοῦ συστήματος γνώσεων ἐξυπηρετικῶν καὶ διαφωτιστικῶν τοῦ ἐν λόγῳ σκοποῦ.

Ὑπὸ πολλὰς καὶ ποικίλας μορφὰς ἡ ἐμφάνισις αὐτὴ τῶν βασιλέων καὶ ἱερέων καὶ μάγων, ἀπαντᾷ καθ' ὅλον τὸν κόσμον κάτω ἀπὸ τὰς νεωτέρας παλαιολιθικὰς καὶ τὰς νεολιθικὰς συνθήκας. Παντοῦ ἡ ἀνθρωπότης ἀναζητεῖ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἠμποροῦσαν νὰ γίνουν τὸ κέντρον τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς μαγικῆς δυ-

νάμεως, παντοῦ δὲ ὑπῆρχον ἄτομα, ποὺ ἐπιδιώκον ἐντίμως ἢ ὄχι νὰ κυβερνήσουν, νὰ διευθύνουν, ἤ, ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τῶν μάγων, νὰ φέρουν συνδιαλλαγὴν εἰς τὰς συγκρουομένας φιλοδοξίας τῶν ἀτόμων τῆς κοινότητος.

Μία παράδοξος συνήθεια τῆς νεωτέρας παλαιολιθικῆς ἐποχῆς καὶ τῶν διαφόρων σταδίων τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς ἦτο ὁ αὐτακρωτηριασμός. Οἱ ἄνθρωποι ἤρχισαν νὰ ἀποκόπτουν τὴν μύτην των, τὰ αὐτιά των, τὰ δάκτυλά των, νὰ βγάζουν τὰ δόντια των καὶ τὰ παρόμοια καὶ νὰ συνδέουν αὐτὰς τὰς πράξεις μὲ παντὸς εἴδους δεισιδαιμονίας.

Πολλὰ παιδιὰ σήμερον διέρχονται ἀπὸ παρομοίαν φάσιν εἰς τὴν διανοητικήν των ἀνάπτυξιν. Ὑπάρχει μία περίοδος εἰς τὴν ζωὴν τῶν περισσοτέρων μικρῶν κοριτσιῶν, κατὰ τὴν ὁποία δὲν πρέπει νὰ τὰ ἀφήνωμεν μόνα μὲ ἕνα ψαλίδι εἰς τὸ χέρι, διότι ἐνδέχεται νὰ κόψουν τὰ μαλλιά των. Κανὲν ζῷον δὲν κάμνει παρόμοιον πρᾶγμα. Αὐτὴ δὲ ἡ παλαιὰ σὺνήθεια ἄφησε τὰ ἴχνη της εἰς τὸ ἔθιμον τῆς περιτομῆς τῆς Ἰουδαϊκῆς καὶ τῆς Μουσουλμανικῆς θρησκείας.

Ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἡ ἁπλότης, ὁ ρεαλισμὸς καὶ ἡ ἀνεξαρτησία ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι παρήγαγον τὰς σπηλαιογραφίας τῆς νεωτέρας παλαιολιθικῆς ἐποχῆς, μᾶς εἶναι περισσότερον συμπαθεῖς ἀπὸ τὴν διανοητικὴν κατάστασιν τῶν νεολιθικῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι κατέχονται ἀπὸ τὸν φόβον κἄποιου παλαιοῦ προπάτορος, ποὺ ἐξελίχθη εἰς θεὸν τῆς φυλῆς, καὶ βασανίζονται ἀπὸ τὰς ἰδέας τοῦ διὰ θυσιῶν ἐξαγνισμοῦ, τῶν ἀκρωτηριασμῶν καὶ τοῦ μαγικοῦ φόνου.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ κυνηγὸς τῶν ρέννων ἦτο ἄσπλαγχνος κυνηγὸς καὶ πλᾶσμα πολεμικὸν καὶ παράφορον, ἐσκότωνεν ὅμως διὰ λόγους, οἱ ὁποῖοι καὶ σήμερον ἀκόμη εἶναι εἰς ἡμᾶς εὐνόητοι. Ὁ νεολιθικὸς ἄνθρωπος ἀπ' ἐναντίας, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὁμιλίας καὶ τῆς συγκεχυμένης σκέψεως, ἐσκότωνεν ἐπὶ τῇ βάσει θεωρίας καὶ διὰ τερατώδεις καὶ σήμερον ἀπιστεύτους ἰδέας. Ἐσκότωνεν ἐκείνους τοὺς ὁποίους ἀγαποῦσεν, ἀπὸ φόβον καὶ κατ' ἐπιταγήν. Οἱ νεολιθικοὶ ἄνθρωποι δὲν ἐτελοῦσαν μόνον ἀνθρωποθυσίας κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς σπορᾶς, ἀλλ' ἔχομεν κάθε λόγον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐθυσίαζον τὰς συζύγους, καθὼς καὶ δούλους ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀρχηγοῦ των. Ἔσφαζον δὲ ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παιδιά, ὁσάκις εὑρίσκοντο ὑπὸ δεινὰς συνθήκας καὶ ἐνόμιζον ὅτι οἱ θεοὶ ἐδιψοῦσαν αἷμα. Ὅλα αὐτὰ τὰ πράγματα μετεβιβάσθησαν εἰς τὸν χαλκοῦν αἰῶνα. Ἕως τότε εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος ἡ κοινωνικὴ συνείδησις ἐκοιμᾶτο, χωρὶς κἂν οὔτε νὰ βλέπῃ ὄνειρα. Πρὶν ὅμως ἐξυπνήσῃ ἐδοκίμασε φοβεροὺς ἐφιάλτας.

Τρεῖς ἢ τέσσαρας χιλιάδας ἔτη πρὸ τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς, ἂς μεταφερθῶμεν διὰ τῆς φαντασίας εἰς τὰ ὑψίπεδα τοῦ Οὐΐλτσάϊρ (Wiltshire) εἰς ὥρας θερινοῦ ξημερώματος. Μία μεγαλοπρεπὴς πομπὴ προχωρεῖ εἰς τὴν λεωφόρον τῶν λίθων. Προηγοῦνται οἱ ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι φέρουν ἴσως φανταστικὰς στολὰς ἀπὸ δέρματα μὲ κέρατα εἰς τὸ κεφάλι

καὶ ἀλλοκότους ζωγραφισμένας προσωπίδας. Δὲν ὁμοιάζουν καθόλου μὲ τοὺς πωγωνοφόρους Δρυΐδας* τῶν νεωτέρων ζωγράφων. Κατόπιν ἔργονται οἱ φ ύ λ α ρ χ ο ι, στολισμένοι μὲ περιδέραια ἀπὸ δόντια. Κρατοῦν δόρατα καὶ πελέκεις καὶ ἡ μακρὰ κόμη τους εἶναι συγκρατημένη εἰς τὸ κεφάλι των μὲ κοκκαλίνας καρφίτσας. Ἀκολουθοῦν γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι φέρουν φορέματα δερμάτινα ἢ λινά, καὶ κατόπιν πλῆθος ἀπὸ ἄνδρας μὲ ἀτημέλητα μαλλιὰ καὶ παιδία ὁλόγυμνα.

Ἔχουν συναθροισθῆ ἀπὸ πολλὰ μακρυνὰ μέρη. Ὅλος ὁ χῶρος μεταξὺ τῶν λεωφόρων καὶ τοῦ λόφου Σίλμπιουρυ (Silbury) εἶναι γεμᾶτος ἀπὸ τὰς κατασκηνώσεις των. Πανηγυρικὴ εὐθυμία ἐπικρατεῖ εἰς ὅλον αὐτὸ τὸ πλῆθος καὶ εἰς τὸ μέσον τῆς παρατάξεως αὐτῆς βαδίζουν τὰ ἀνθρώπινα θύματα, ταπεινωμένα καὶ κατηφῆ, μὲ τὸ βλέμμα γυρισμένον πρὸς τὸν βωμόν, ὁ ὁποῖος καπνίζει ἐκεῖ μακρὰν καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ σφαγιασθοῦν, διὰ νὰ γίνουν καλαὶ ἐσοδεῖαι καὶ νὰ προκόψῃ ἡ φυλή. Αὐτὴ ἦτο ἡ πρόοδος, τὴν ὁποίαν κάμνει ἡ ζωή, ἀφ' ὅτου πρωτοενεφανίσθη μέσα εἰς τὴν ἰλὺν τῶν τεναγωδῶν ἐκτάσεων μέχρι τῆς πρὸ 3000 ἢ 4000 ἐτῶν ἐποχῆς.

ΙΑ' ΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑΙ ΦΥΛΑΙ

1. Ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νὰ διαφοροποιῆται τὸ ἀνθρώπινον γένος. 2. Αἱ κυριώτεροι ἀνθρώπιναι φυλαί. 3. Οἱ μελαψοὶ λαοί. 4. Ὁ λεγόμενος «ἡλιολιθικὸς» πολιτισμός. 5. Οἱ Ἐρυθρόδερμοι τῆς Ἀμερικῆς.

Πρέπει τώρα νὰ ἐξετάσωμεν τί σημαίνει ἡ φράσις «Ἀνθρώπιναι φυλαί», τὴν ὁποίαν χρησιμοποιοῦμεν συχνὰ χωρὶς διάκρισιν.

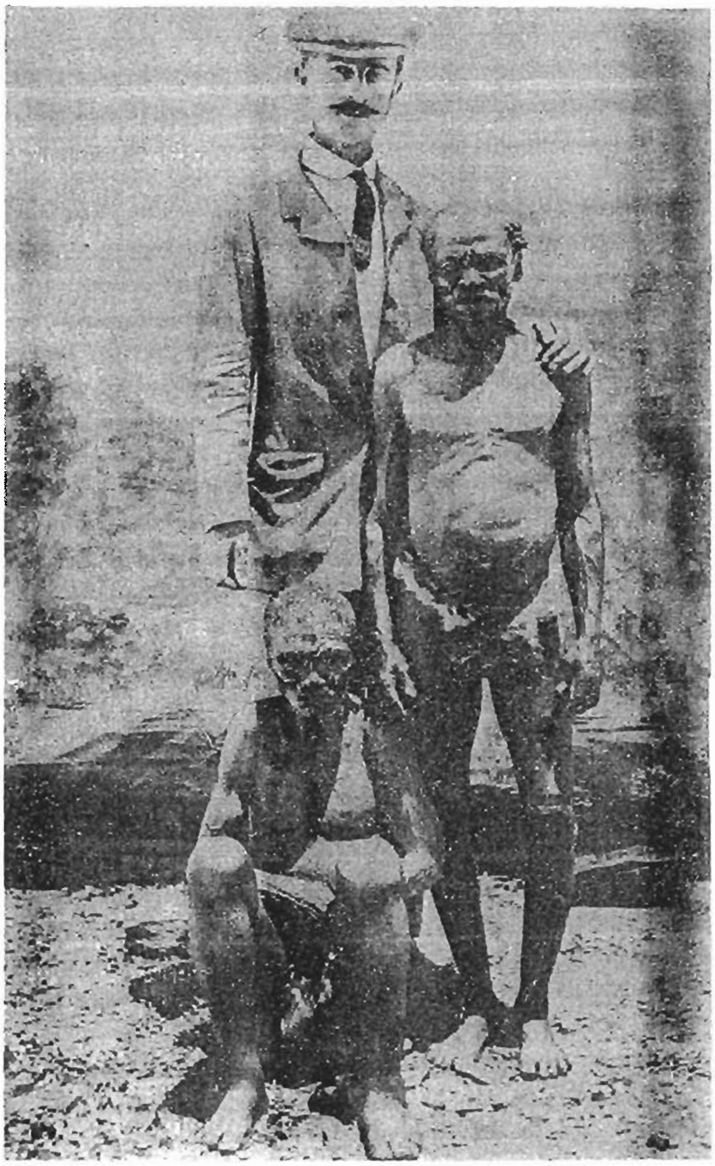
Ἀπὸ ὅσα ἀνεπτύξαμεν ἤδη γίνεται φανερόν, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος, τὸ ὁποῖον ἐξηπλώθη ἀνὰ τὰς χώρας τῆς γῆς καὶ ὑπεβλήθη κατὰ συνέπειαν εἰς διαφόρους κλιματολογικὰς συνθήκας καὶ διαφορετικὴν τροφὴν εἰς τὰς διαφόρους χώρας καὶ εἶχε νὰ ἀντεμετωπίσῃ διαφόρων εἰδῶν ἐχθροὺς εἰς διαφόρους περιοχάς, θὰ ὑφίστατο κατ' ἀνάγκην μίαν διαρκῆ τροποίησιν καὶ διαφοροποίησιν.

Ὁ ἄνθρωπος, ὅπως καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ὀργανικὰ ὄντα, ἔτεινε λοιπὸν πάντοτε νὰ διαφοροποιηθῇ εἰς πολλὰς παραλλαγάς. Ὁπουδήποτε μία ὁμὰς ἀνθρώπων ἀπεμονώθη εἰς νήσους τῶν ὠκεανῶν ἢ μὲ ἐρήμους καὶ βουνὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, θὰ ἤρχισεν ἀμέσως νὰ ἀναπτύσσῃ γνωρίσματα εἰδικῶς προσαρμοζόμενα εἰς τὰς τοπικὰς συνθήκας.

Ἐξ ἄλλου ὅμως εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι συνήθως ζῷον

* Δρυΐδης=λέξις κελτικὴ (druid' h) ποὺ σημαίνει σοφός, μάγος. Οἱ Δρυΐδαι ἦσαν μέλη ἱερατικοῦ σωματείου τῶν ἀρχαίων Κελτῶν. Ἐπειδὴ δὲν εἶχον ναούς, συνήρχοντο εἰς δάση καὶ ἐκτελοῦσαν τὰ τῆς λατρείας των μέσα εἰς σπήλαια, προσφέροντες καὶ ἀνθρωποθυσίας,

πολὺ τολμηρὸν καὶ διάγει πλανητικὸν βίον. Δι' αὐτὸν ὀλίγα ὑπάρχουν ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια. Οἱ ἄνθρωποι ἀπομιμοῦνται τοὺς ἄλλους

69.—Ἐνδιαφέρουσα ἀντίθεσις μεταξὺ ἀτόμου ἀντιπροσωπεύοντος τὸν ὑπερβόρειον τύπον (Nordic) καὶ νεγροειδῶν πυγμαίων.

ἀνθρώπους, τοὺς ἐπιτίθενται, τους κατακτοῦν καὶ ἔρχονται πρὸς αὐτοὺς εἰς ἐπιμειξίαν. Ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν δύο συστήματα δυνάμεων συνη-

γωνίζοντο μεταξύ των. Τὸ μὲν ἓν προσεπάθει νὰ διαχωρίσῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς πολλὰς τοπικὰς ποικιλίας, τὸ δὲ ἄλλο νὰ ἀναμείξῃ ἐκ νέου καὶ νὰ συγχωνεύσῃ τὰς ποικιλίας ταύτας, πρὶν παραχθῇ ἀπὸ αὐτὰς ἓν νέον εἶδος.

Τὸ σχετικὸν ἀποτέλεσμα τῆς δράσεως τῶν δύο διαφόρων δυνάμεων ἐνδέχεται νὰ ἐκυμαίνετο εἰς τὸ παρελθόν. Ὁ παλαιολιθικὸς ἄνθρωπος, ἐπὶ παραδείγματι, διῆγεν ἴσως περισσότερον πλανητικὸν βίον καὶ διέτρεχε πολὺ μεγαλυτέρας ἐκτάσεις ἀπὸ τὸν νεολιθικὸν ἄνθρωπον. Δὲν εἶχεν ἐγκατασταθῆ ἀκόμη εἰς μονίμους κατοικίας τόσον, ὅσον ὁ νεολιθικὸς ἄνθρωπος καὶ δὲν ἐδεσμεύετο ἀπὸ χίλια δυὸ ἀντικείμενα ἀνήκοντα εἰς αὐτόν. Ὡς κυνηγὸς ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ παρακολουθῇ τὰ συνήθη θηράματα εἰς τὰς ἀποδημίας των. Δυσμενεῖς συνθῆκαι, ἐπαναλαμβανόμεναι ἐπί τινα ἔτη, τὸν ἔκαμνον νὰ ἀπομακρυνθῇ πολλὰς ἑκατοντάδας χιλιομέτρων. Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας εἶναι πιθανὸν νὰ ἐγένετο μεγάλη ἀνάμειξις μεταξὺ τῶν διαφόρων ὁμάδων καὶ ὀλίγαι μόνον ποικιλίαι νὰ ἀνεπτύχθησαν.

Ἡ ἐμφάνισις τῆς γεωργίας ἀπεναντίας ἠνάγκαζε τὰς κοινότητας ἐκείνας τῆς ἀνθρωπότητος, αἱ ὁποῖαι ἐπεδόθησαν εἰς αὐτήν, νὰ ἐγκατασταθοῦν μονίμως εἰς περιοχάς, ποὺ ἦσαν κατάλληλοι πρὸς καλλιέργειαν, καὶ τοιουτοτρόπως ηὐνόησε τὴν διαφοροποίησιν.

Ἡ ἀνάμειξις ἢ ἡ διαφοροποίησις δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἀνώτερον ἢ κατώτερον στάδιον πολιτισμοῦ. Ἔτσι πολλαὶ φυλαὶ ἀγρίων πλανῶνται τώρα εἰς ἐκτάσεις ἑκατοντάδων χιλιομέτρων, ἐνῷ οἱ κάτοικοι πολλῶν χωρίων τῆς Ἀγγλίας τοῦ 18ου αἰῶνος ἐξ ἄλλου, δὲν ἀπεμακρύνθησαν ποτὲ περισσότερον ἀπὸ ὀκτὼ ἢ δέκα μίλια ἀπὸ τὰ χωρία των, οὔτε αὐτοὶ οὔτε οἱ γονεῖς των οὔτε οἱ πάπποι των. Ἡ χερσόνησος Λαβραδὸρ π. χ. κατοικεῖται ἀπὸ ὀλίγας χιλιάδας Ἐρυθροδέρμων, οἱ ὁποῖοι παρακολουθοῦν κάποιαν μεγάλην ἀγέλην τῶν ἱππελάφων (καριμποὺ) κάθε χρόνον εἰς τὰς ἀποδημίας της πρὸς βορρᾶν καὶ κατόπιν πάλιν πρὸς νότον. Ἡ μικρὴ αὐτὴ ὁμὰς τῶν ἀνθρώπων κατέχει μίαν ἔκτασιν ἴσην μὲ ὁλόκληρον τὴν Γαλλίαν. Ἐπίσης οἱ νομαδικοὶ λαοὶ ἔχουν μεγάλην ἀκτῖνα δράσεως. Μερικαὶ φυλαὶ τῶν Καλμούχων λέγεται ὅτι ταξιδεύουν σχεδὸν 1500 χιλιόμετρα, διὰ νὰ μεταβοῦν ἀπὸ τὰς θερινὰς εἰς τὰς χειμερινὰς βοσκάς.

Ἡ ἰδέα ἐξ ἄλλου ὅτι οἱ παλαιολιθικοὶ ἄνθρωποι εἶχον μεγάλην ἀκτῖνα δράσεως καὶ ἦσαν διεσκορπισμένοι ἀραιῶς, ἀλλ' ὁμοιομόρφως ἀνὰ τὸν κόσμον, ἐνισχύεται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι τὰ παλαιολιθικὰ λείψανα, τὰ ὁποῖα εὑρίσκομεν παντοῦ, εἶναι καταπληκτικῶς ὁμοιόμορφα.

Ὁ σὲρ Ι. Ἔβανς λέγει σχετικῶς ἐπὶ λέξει : «Τὰ ἐργαλεῖα, τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται εἰς μακρυνὰς χώρας ταυτίζονται τόσον πολὺ ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ τὸν χαρακτῆρα μὲ τὰ εὑρισκόμενα εἰς Ἀγγλίαν, ὥστε θὰ ἠμποροῦσαν νὰ ἦσαν ἔργα τῶν ἰδίων χειρῶν. Εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου, καὶ εἰς ὕψη πολλῶν ἑκατοντάδων ποδῶν ὑπεράνω τῆς σημερινῆς στάθμης τοῦ ποταμοῦ, ἀνεκαλύφθησαν ἐργαλεῖα τῶν εὐρω-

παϊκῶν τύπων, ἐνῷ εἰς τὴν Σομαλίαν, εἰς μίαν ἀρχαίαν κοιλάδα ποταμοῦ καὶ εἰς μεγάλο ὕψος ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ὁ Χ. Ο. Σέτον-Κὰρρ (Karr) συνέλεξε μεγάλον ἀριθμὸν ἐργαλείων ἐκ πυριτολίθου, τὰ ὁποῖα θὰ ἠμποροῦσαν κάλλιστα νὰ εὑρεθοῦν εἰς τὰ κοιτάσματα τῶν προσχώσεων τοῦ Σὸμ (Somme) καὶ τοῦ Σηκουάνα, τοῦ Ταμέσεως ἢ τοῦ ἀρχαίου Σολέντου».

Εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος ὑπῆρξε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐναλλαγὴ φάσεων διασπορᾶς καὶ ἐπιμειξίας καὶ φάσεων ἐγκαταστάσεως καὶ εἰδικεύσεως.

Ἀλλὰ εἶναι πιθανὸν ὅτι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς παλαιολιθικῆς ἐποχῆς τοὐλάχιστον μέχρι πρὸ ὀλίγ ν ἑκατοντάδων ἐτῶν, τὸ ἀνθρώπινον γένος διατελοῦσε διαφοροποιούμενον. Τὸ εἶδος ἐδιαφοροποιήθη κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐν λόγῳ περιόδου εἰς πολυπληθεῖς ποικιλίας, πολλαὶ ἐκ τῶν ὁποίων συνεχωνεύθησαν πάλιν εἰς ἄλλας, αἱ τελευταῖαι δὲ αὐταὶ ποικιλίαι ἢ διεσκορπίσθησαν καὶ ὑπέστησαν περαιτέρω διαφοροποίησιν ἢ ἐξωλοθρεύθησαν. Ὅπου ὑπῆρξεν ἔντονος διαφορὰ τοπικῶν συνθηκῶν καὶ παρεμπόδισις ἐπιμειξίας, ἐκεῖ ὑποχρεούμεθα σχεδὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι θὰ ἐνεφανίσθη νέα ποικιλία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Τέτοιαι ποικιλίαι θὰ ὑπῆρχον πολλαί.

Εἰς ἀπομακρυσμένην γωνίαν τοῦ κόσμου, τὴν Τασμανίαν, ἕνας μικρὸς πληθυσμὸς ἀνθρώπων, ἀποχωρισμένος ἀπὸ τὸν ἄλλον κόσμον, παρέμενεν εἰς τὸ πρῶτον παλαιολιθικὸν στάδιον μέχρι τῆς ἀνακαλύψεως τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Ὁλλανδῶν τὸ 1642. Τώρα ἔχουν ὅλοι ἐξοντωθῆ. Ὁ τελευταῖος Τασμανὸς ἀπέθανε τὸ 1876. Πιθανὸν οἱ Τασμανοὶ ἐκεῖνοι νὰ ἦσαν ἀποχωρισμένοι καὶ ἄγνωστοι ἀπὸ τὸν λοιπὸν κόσμον ἐπὶ 15.000 ἢ 20.000 ἢ 25.000 ἔτη.

Μεταξὺ τῶν πολυαρίθμων ἐμποδίων ἐπικοινωνίας, ὑπῆρχον ὡρισμένοι φραγμοί, ὅπως ὁ Ἀτλαντικός, τὰ ὑψίπεδα καὶ αἱ ἐξαφανισθεῖσαι θάλασσαι τῆς κεντρικῆς Ἀσίας. Εἰς τοὺς φραγμοὺς αὐτοὺς ὀφείλεται τὸ ὅτι μεγάλαι ὁμάδες ποικιλιῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἔμειναν ἐντελῶς ἀπομονωμέναι ἀπὸ ἄλλας μεγάλας ὁμάδας ποικιλιῶν ἐπὶ μακρὰς χρονικὰς περιόδους. Αἱ ἀποχωρισμέναι μεταξύ των ὁμάδες αὐταὶ ἀνέπτυξαν πολὺ ἐνωρὶς εὐδιακρίτους ὁμοιότητας καὶ διαφοράς. Αἱ πλεῖσται τῶν ἀνθρωπίνων ποικιλιῶν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀμερικὴν ἔχουν τώρα τὰ ἑξῆς κοινὰ γνωρίσματα: δέρμα κιτρινωπόν, κόμην εὐθεῖαν καὶ μαύρην καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐξέχοντα τὰ μῆλα τῶν παρειῶν. Οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν ἰθαγενῶν πληθυσμῶν τῆς Ἀφρικῆς, ἀλλ' ὄχι ὅλοι, ἔχουν δέρμα μαῦρον ἢ μελανωπόν, μύτην πλατεῖαν, χείλη παχέα καὶ κόμην σγουρήν.

Εἰς τὴν βόρειον δυτικὴν Εὐρώπην μέγα μέρος τῶν ἀνθρώπων ἔχουν κόμην ξανθήν, γαλανὰ μάτια καὶ δέρμα λευκόξανθον, περὶ δὲ τὴν Μεσόγειον ἐπικρατοῦν οἱ λευκοί, μὲ μάτια καστανόμαυρα καὶ κόμην μαύρην. Αὐτοὶ οἱ μελαχροινοὶ λευκοὶ φαίνονται ὅτι ἀποτελοῦν μίαν κεντρικὴν μᾶζαν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι διὰ σχεδὸν ἀνεπαισθήτων διαβαθμίσεων καταλήγουν πρὸς βορρᾶν, πρὸς ἀνατολὰς καὶ

πρὸς νότον εἰς τοὺς κυρίως λευκοὺς καὶ τοὺς κιτρίνους καὶ τοὺς μαύρους. Ἡ μαύρη κόμη πολλῶν ἐκ τῶν μελαχροινῶν αὐτῶν λευκῶν εἶναι εὐθεῖα, οὐδέποτε ὅμως εἶναι τόσον πυκνὴ καὶ ἴσια, ὅπως ἡ κόμη τῶν κιτρίνων λαῶν. Εἶναι περισσότερον εὐθεῖα εἰς τὴν ἀνατολὴν παρὰ εἰς τὴν δύσιν.

Εἰς τὰ νότια τῶν Ἰνδιῶν εὑρίσκομεν λαοὺς μὲ δέρμα μελαχροινὸν καὶ κόμην εὐθεῖαν καὶ μαύρην. Οἱ λαοὶ αὐτοί, ἐφόσον προχωροῦμεν πρὸς ἀνατολάς, ἀντικαθίστανται ἀπὸ λαοὺς χαρακτηριστικώτερον κιτρίνους.

Εἰς πολλὰς ἀπομονωμένας νήσους τοῦ Εἰρηνικοῦ, ὅπως καὶ εἰς τὴν Μελανησίαν καὶ τὴν Νέαν Γουϊνέαν, εὑρίσκομεν ἄλλην ὁμάδα μαύρων ἢ μελαχροινῶν λαῶν κατωτέρου τύπου, μὲ κόμην σγουρήν.

Πρέπει ὅμως νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι αὐτὰ ἀποτελοῦν γενικότητας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐφαρμόζονται ἐπακριβῶς. Μερικαὶ ἀπὸ τὰς ζώνας καὶ τοὺς ἀπομονωμένους θύλακας, τοὺς ὁποίους ἐσχημάτισε τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς ἠπείρου, ἐνδέχεται νὰ εὑρέθησαν ὑπὸ συνθήκας περισσότερον πλησιαζούσας πρὸς τὰς συνθήκας τῆς Εὐρώπης, ἐνῷ μερικαὶ ἀφρικανικαὶ ζῶναι ἔχουν περισσότερον ἀσιατικὸν παρὰ ἀφρικανικὸν χαρακτῆρα.

Εἰς τὴν Ἰαπωνίαν ἀπαντῶμεν φυλὴν ὑπόλευκον, μὲ κόμην βοστρυχωτὴν καὶ δέρμα τριχωτόν, τοὺς Αἰνώ, οἱ ὁποῖοι ὁμοιάζουν μᾶλλον μὲ Εὐρωπαίους ὡς πρὸς τὸν τύπον τοῦ προσώπου, παρὰ μὲ τοὺς ἄλλους κιτρίνους Ἰάπωνας. Οὗτοι ἐνδέχεται ἢ νὰ εἶναι λευκοὶ παραπλανηθέντες ἐκεῖ ἐξ Εὐρώπης ἢ νὰ ἀποτελοῦν ἰδιαιτέραν φυλήν. Πρωτογόνους μαύρους εὑρίσκομεν εἰς τὰς Ἀνδαμάνας νήσους, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἐπίσης ἀπομακρυσμέναι ἀπὸ τὴν Αὐστραλίαν καὶ ἀπὸ τὴν Ἀφρικήν. Φλέβα χαρακτηριστικοῦ μαύρου αἵματος ἀπαντῶμεν εἰς τὴν νότιον Περσίαν καὶ εἰς μερικὰ μέρη τῶν Ἰνδιῶν. Πρόκειται περὶ νεγροειδῶν τῆς Ἀσίας.

Δὲν ὑπάρχουν σχεδὸν καθόλου ἀποδείξεις ὅτι ὅλοι οἱ μαῦροι, τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν, οἱ τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Αὐστραλίας καὶ τῆς Ἀσίας ἔχουν κοινὴν τὴν προέλευσιν, ἀλλὰ τὴν ἰδιότητά των αὐτὴν ὀφείλουν εἰς τὸ ὅτι ἔζησαν ἐπὶ μακρὰς χρονικὰς περιόδους ὑπὸ συνθήκας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ὅμοιαι. Ἴσως αἱ παλαιότεραι φυλαὶ τῶν ἀνθρώπων νὰ ἦσαν ὅλαι βαθύχρωμοι ἢ μαῦραι, τὸ δὲ ἀνοικτὸν χρῶμα τοῦ δέρματος νὰ εἶναι σχετικῶς νεώτερον. Δὲν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἰς μὲν τὴν ἀνατολικὴν Ἀσίαν ὑφίσταντο ὅλοι διαφοροποίησιν πρὸς μίαν διεύθυνσιν, εἰς δὲ τὴν Ἀφρικὴν ὅλοι πρὸς ἄλλην.

Εἶναι βέβαια ἀληθὲς ὅτι ὑπῆρχον μεγάλα ρεύματα, τὰ ὁποῖα ἔτεινον πρὸς μίαν διεύθυνσιν, ὑπῆρχον ὅμως καὶ παλίρροιαι, δῖναι, ἀναμείξεις καὶ διαρροαὶ ἀπὸ τὴν μίαν κυρίαν ζώνην πρὸς τὴν ἄλλην. Ὁ ἔγχρωμος χάρτης τῶν φυλῶν τοῦ κόσμου δὲν θὰ παρουσίαζεν ἀκριβῶς τέσσαρας διαφόρους χρωματιστὰς ζώνας, ἀλλὰ ἓν ποικίλον συγκρό-

τημα ἀπὸ πλῆθος χρωματισμῶν καὶ διαμέσων ἀποχρώσεων, ἀλλοῦ μεικτῶν καὶ ἀλλοῦ τὸ ἓν κατόπιν τοῦ ἄλλου.

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς νεολιθικῆς περιόδου εἰς Εὐρώπην, ἴσως πρὸ δέκα ἢ δώδεκα χιλιάδων ἐτῶν, ὁ ἄνθρωπος ὁ σοφὸς (Homo sapiens) εὑρίσκετο εἰς τὸ στάδιον διαφοροποιήσεως καθ' ὅλον τὸν κόσμον καὶ εἶχεν ἤδη διαφοροποιηθῆ εἰς πολλὰς ποικιλίας, ἀλλ' ὄχι καὶ εἰς διάφορα εἴδη. Τὸ μόνον ἄλλο εἶδος τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου, ὁ ἄνθρωπος τοῦ Neanderthal, εἶχεν ἐξοντωθῆ πρὶν ἀρχίσῃ ἡ πρώτη περίοδος τῆς ἱστορίας.

Πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ «εἶδος» διαφέρει ἀπὸ τὴν «ποικιλίαν» ἀπὸ βιολογικῆς ἀπόψεως κατὰ τοῦτο, ὅτι αἱ ποικιλίαι ἠμποροῦν νὰ διασταυρωθοῦν καὶ νὰ παραγάγουν γονίμους ἀπογόνους, ἐνῷ τὰ διάφορα εἴδη εἴτε δὲν διασταυροῦνται ἢ διασταυρούμενα παράγουν ἀπογόνους, οἱ ὁποῖοι, ὅπως οἱ ἡμίονοι, εἶναι ἄγονοι.

Ὅλα τὰ μέλη τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἠμποροῦν νὰ διασταυροῦνται ἐλευθέρως, ἠμποροῦν νὰ μάθουν νὰ συνεννοοῦνται μὲ τὴν ἰδίαν γλῶσσαν καὶ ἠμποροῦν νὰ προσαρμοσθοῦν πρὸς κοινὴν συνεργασίαν. Κατὰ τὴν παροῦσαν δὲ ἐποχὴν ὁ ἄνθρωπος πιθανὸν δὲν ὑφίσταται πλέον περαιτέρω διαφοροποίησιν. Ἡ ἀνάμειξις τῶν διαφόρων ποικιλιῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εἶναι τώρα δύναμις πολὺ ἰσχυροτέρα τῆς διαφοροποιήσεως. Ἡ ἀνθρωπότης ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ βιολόγου εἶναι ζωικὸν εἶδος, τὸ ὁποῖον ἔπαυσε νὰ διαφοροποιῆται καὶ τείνει νὰ ἑνοποιηθῆ ἐκ νέου δι' ἀναμείξεως.

2. Αἱ κυριώτεραι φυλαὶ τῶν ἀνθρώπων.

Μόνον κατὰ τὴν τελευταίαν πεντηκονταετίαν ἢ ἑξηκονταετίαν ἐπεκράτησεν ἡ ἀντίληψις ὅτι αἱ διάφοροι ποικιλίαι τῶν ἀνθρώπων πρέπει νὰ θεωροῦνται ὡς ἀποτέλεσμα διαφοροποιήσεων, αἱ ὁποῖαι ἐν μέρει μὲν ἐσταμάτησαν πλέον, ἐν μέρει δὲ ἐξακολουθοῦν. Πρὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς οἱ καταγινόμενοι εἰδικῶς εἰς τὴν μελέτην τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἐπηρεαζόμενοι εἴτε ἐν συνειδήσει εἴτε ἀσυνειδήτως ἀπὸ τὸν θρῦλον τοῦ Νῶε καὶ τῆς κιβωτοῦ καὶ τῶν τριῶν υἱῶν του Σήμ, Χὰμ καὶ Ἰάφεθ, κατέτασσον τοὺς ἀνθρώπους εἰς τρεῖς ἢ τέσσαρας φυλὰς καὶ ἐθεωροῦσαν ὅτι αἱ φυλαὶ αὐταὶ ἦσαν ἀρχικῶς χωρισταὶ ἀπ' ἀλλήλων καὶ ὅτι κατήγοντο ἀπὸ διαφορετικοὺς προγόνους. Δὲν εἶχον ἰδέαν τῶν ἐνδεχομένων ἀποτελεσμάτων ἀφ' ἑνὸς τῆς ἀναμείξεως τῶν φυλῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν εἰδικῶν περιπτώσεων τῆς ἀπομονώσεως καὶ τῶν τοπικῶν ποικιλιῶν. Καὶ ὑπῆρχον μὲν διαφοραὶ ἀντιλήψεων εἰς τὴν ταξινόμησιν, γενικῶς ὅμως παρεδέχοντο ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ διαιρῆται τελείως εἰς τρεῖς ἢ τέσσαρας κυρίας ὁμάδας.

Οἱ ἐθνολόγοι ἐφιλονεικοῦσαν ζωηρῶς κατὰ πόσον οἱ μικρότεροι λαοὶ ἀνῆκουν εἰς αὐτὴν ἢ ἐκείνην τὴν ἀρχέγονον φυλὴν ἢ ἀπετελοῦσαν ἰδιαιτέρους πρωτογόνους τύπους προερχομένους ἐξ ἀναμείξεως

ἢ ἐξ ἀπομονώσεως. Ὅλαι ὅμως αἱ φυλαὶ εἶναι λίγο πολὺ ἀνάμεικτοι. Ὑπάρχουν ἀναμφιβόλως τέσσαρες ὁμάδες, κάθε μία ὅμως ἀπὸ αὐτὰς εἶναι πολυσύνθετος, ὑπῆρχον δὲ καὶ μικραὶ ὁμάδες, αἱ ὁποῖαι δὲν ἠμποροῦν νὰ ταυτισθοῦν μὲ καμμίαν ἀπὸ τὰς τέσσαρας κυρίας ὁμάδας.

Ὑπὸ τὰς ἐπιφυλάξεις αὐτάς, ὅτι δηλαδή, ὅταν ὁμιλοῦμεν περὶ τῶν κυρίων αὐτῶν διαιρέσεων, ἔχομεν ὑπ' ὄψιν ὄχι ἁπλᾶς καὶ καθαρὰς φυλάς, ἀλλ' ὁμάδας φυλῶν, ἡ ἐν λόγῳ ταξινόμησις ἠμπορεῖ νὰ διευκολύνῃ τὴν συζήτησιν τοῦ θέματος. Ἡ Εὐρώπη, ἡ Μεσόγειος καὶ ἡ δυτικὴ Ἀσία κατοικοῦνται ἀπὸ πολλῶν χιλιάδων ἐτῶν ἀπὸ λευκούς, οἱ ὁποῖοι συνήθως λέγονται Καυκάσιοι. Αὐτοὶ ὑποδιαιροῦνται πάλιν εἰς δύο ἢ τρεῖς κλάδους, τοὺς βορείους ξανθοὺς ἢ ὑπερβόρειον φυλήν, μίαν ὑποτιθεμένην διάμεσον φυλὴν—περὶ τῆς ὑπάρξεως τῆς ὁποίας πολλοὶ ἐκ τῶν εἰδικῶν ἔχουν σοβαρὰς ἀμφιβολίας—τὴν λεγομένην Ἀλπινικὴν φυλήν, καὶ τὴν Μεσογειακὴν ἢ Ἰβηρικὴν νότιον φυλὴν ἀποτελουμένην ἐκ λευκῶν μελαχροινῶν.

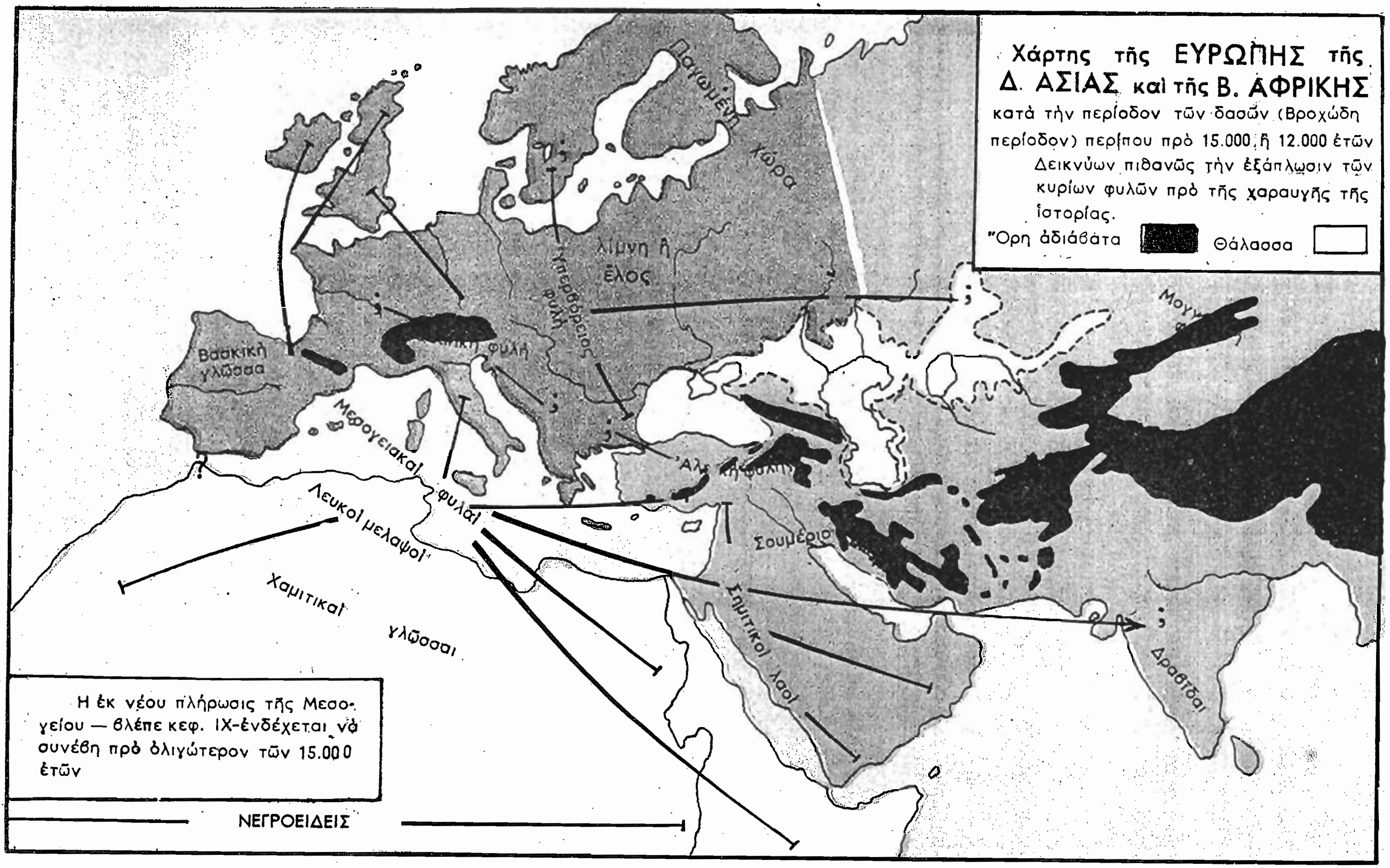
Εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀμερικήν, ἐπικρατεῖ δευτέρα ὁμὰς φυλῶν, ἡ τῶν Μογγόλων, τῶν ὁποίων τὰ γενικὰ χαρακτηριστικὰ εἶναι κίτρινον δέρμα, κόμη εὐθεῖα καὶ μαύρη καὶ σῶμα βραχὺ καὶ ρωμαλέον. Εἰς τὴν Ἀφρικὴν κυριαρχοῦν οἱ Μαῦροι ἢ Νέγροι, εἰς δὲ τὴν Αὐστραλίαν καὶ τὴν Νέαν Γουϊνέαν ἄλλοι μαῦροι, οἱ πρωτόγονοι αὐστραλοειδεῖς.

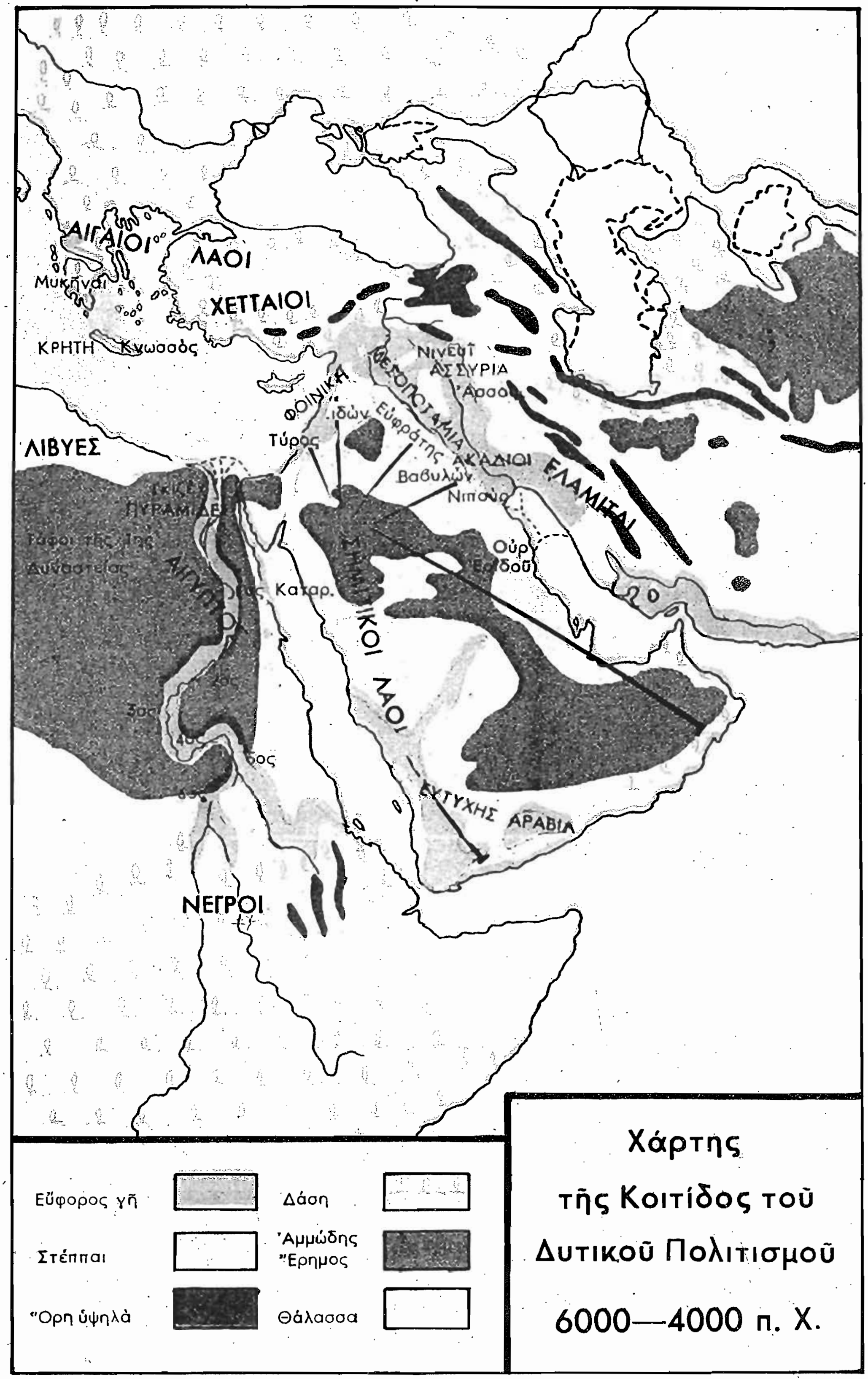
Οἱ ὅροι αὐτοὶ εἶναι κατάλληλοι, ἀρκεῖ ὁ μελετητὴς νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι δὲν ἐφαρμόζονται ἐπακριβῶς. Ἐκπροσωποῦν μόνον τὰ κοινὰ χαρακτηριστικὰ τῶν κυριωτέρων φυλῶν, παραλείπουν δὲ πολλοὺς μικροὺς λαούς, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀνήκουν κυρίως εἰς καμμίαν ἐκ τῶν μεγάλων αὐτῶν ὑποδιαιρέσεων καὶ δὲν λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τὴν διαρκῆ ἀνάμειξιν τῶν κυρίων ὁμάδων.

Κατὰ πόσον ἡ «Καυκασία» φυλὴ πρέπει νὰ διαιρεθῇ εἰς δύο ἢ τρεῖς κυρίας ὑποδιαιρέσεις, αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀξίας, ἀπὸ ἀπόψεως ταξινομήσεως, ἡ ὁποία ἀποδίδεται εἰς ὡρισμένας διαφορὰς τοῦ σκελετοῦ καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὸ σχῆμα τοῦ κρανίου. Ὁ ἐρευνητὴς εἰς τὰς περαιτέρω μελέτας του θὰ συναντήσῃ νὰ γίνεται διαρκῶς μνεία περὶ βραχυκεφάλων καὶ δολιχοκεφάλων λαῶν.

Κανὲν κρανίον ποὺ τὸ βλέπομεν ἐκ τῶν ἄνω δὲν εἶναι τελείως στρογγυλόν, μερικὰ ὅμως κρανία (τὰ δολιχοκεφαλικὰ) εἶναι πολὺ περισσότερον ἐπιμήκη ἀπὸ τὰ ἄλλα. Ὅταν τὸ πλάτος ἑνὸς κρανίου εἶναι μεγαλύτερον ἀπὸ τὰ τέσσερα πέμπτα τοῦ μήκους του ἐκ τῶν ὄπισθεν πρὸς τὸ μέτωπον, τὸ κρανίον αὐτὸ λέγεται βραχυκεφαλικόν. Ὅταν τὸ πλάτος εἶναι ὀλιγώτερον τῶν τεσσάρων πέμπτων τοῦ μήκους, τότε τὸ κρανίον αὐτὸ εἶναι δολιχοκεφαλικόν.

Ἐνῷ μερικοὶ ἐθνολόγοι θεωροῦν τὴν διαφορὰν μεταξὺ βραχυκεφαλίας καὶ δολιχοκεφαλίας ὡς διαφορὰν πρωτευούσης σπουδαιότητος, ἄλλη σχολὴ—τὰς ἀντιλήψεις τῆς ὁποίας ἀδιστάκτως συμμερίζεται καὶ ὁ συγγραφεὺς—παραβλέπει τὴν διαφορὰν αὐτὴν ὡς πολὺ δευτε-

Χάρτης τῆς ΕΥΡΩΠΗΣ τῆς Δ. ΑΣΙΑΣ καὶ τῆς Β. ΑΦΡΙΚΗΣ
κατὰ τὴν περίοδον τῶν δασῶν (Βροχώδη περίοδον) περίπου πρὸ 15.000 ἢ 12.000 ἐτῶν
Δεικνύων πιθανῶς τὴν ἐξάπλωσιν τῶν κυρίων φυλῶν πρὸ τῆς χαραυγῆς τῆς ἱστορίας.
Ὄρη ἀδιάβατα
Θάλασσα
Παγωμένη χώρα
Λίμνη ἢ ἕλος
Ὑπερβόρειος φυλή
Βασκική γλῶσσα
Μεσογειακαί φυλαί
Λευκοί μελαψοί
Χαμιτικαί γλῶσσαι
Σημιτικοί λαοί
Δραβίδαι
Η ἐκ νέου πλήρωσις τῆς Μεσογείου — βλέπε κεφ. ΙΧ - ἐνδέχεται νὰ συνέβη πρὸ ὀλιγώτερον τῶν 15.000 ἐτῶν
ΝΕΓΡΟΕΙΔΕΙΣ

ΑΙΓΑΙΟΙ
ΛΑΟΙ
Μυκῆναι
ΧΕΤΤΑΙΟΙ
ΚΡΗΤΗ
Κνωσσός
ΛΙΒΥΕΣ
ΦΟΙΝΙΚΗ
Τύρος
Νινευΐ
ΑΣΣΥΡΙΑ
Εὐφράτης
Βαβυλών
ΕΛΑΜΙΤΑΙ
Οὐρ
Καταρ.
ΛΑΟΙ
ΕΥΤΥΧΗΣ ΑΡΑΒΙΑ
ΝΕΓΡΟΙ
Εὔφορος γῆ
Δάση
Στέππαι
Ἀμμώδης Ἔρημος
Ὄρη ὑψηλὰ
Θάλασσα
Χάρτης
τῆς Κοιτίδος τοῦ
Δυτικοῦ Πολιτισμοῦ
6000—4000 π. Χ.

ρευούσης σημασίας. Φαίνεται δὲ πιθανὸν ὅτι τὸ σχῆμα τοῦ κρανίου ἑνὸς λαοῦ ἠμπορεῖ ὑπὸ εἰδικὰς περιστάσεις νὰ μεταβληθῇ ἐντὸς ὀλίγων σχετικῶς γενεῶν.

Τὸ σχῆμα τοῦ κρανίου τῶν Λομβαρδῶν, λέγει ὁ σὲρ Φ. Πετρί, μετεβλήθη ἀπὸ δολιχοκεφαλικοῦ εἰς βραχυκεφαλικὸν μέσα εἰς ὀλίγας ἑκατοντάδας χρόν.α, ὁ δὲ Μπόας ἰσχυρίζεται ὅτι ἀπέδειξε, πῶς τὸ

70.—Ἄνδρας καὶ γυναίκα τῆς φυλῆς τῶν Αἰνού. Οἱ Αἰνοὺ διακρίνονται διὰ τὴν ὑπερβολικήν των τριχοφυΐαν, πιθανὸν δὲ εἰς μακρυνὴν ἐποχὴν νὰ ἐσυγγένευαν μὲ τοὺς ὑπερβορείους (Nordic) λαούς.

σχῆμα τοῦ κρανίου τῶν μεταναστῶν εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας ἀλλοιοῦται ἐντὸς μιᾶς γενεᾶς. Δὲν γνωρίζομεν ποῖαι ἐπιδράσεις μεταβάλλουν τὸ σχῆμα τοῦ κρανίου, ἀκριβῶς ὅμως δὲν γνωρίζομεν, διατὶ ἄνθρωποι βρεττανικῆς καταγωγῆς εἰς τὴν περιοχὴν Ντάρλιν τῆς Αὐστραλίας γίνονται ἐξαιρετικῶς ὑψηλοὶ ἢ διατὶ εἰς τὴν Νέαν Ἀγγλίαν τὰ κόκκαλα τῶν σιαγόνων των φαίνονται νὰ γίνωνται λεπτότερα καὶ τὰ δόντια των κατὰ συνέπειαν μᾶλλον συμπυκνωμένα.

Καὶ εἰς τοὺς νεολιθικοὺς ἀκόμη χρόνους δολιχοκεφαλικὰ καὶ βραχυκεφαλικὰ κρανία εὑρίσκονται εἰς τὰς αὐτὰς ὁμάδας λειψάνων, συχνὰ δὲ θαμμένα μαζί, τὸ αὐτὸ δὲ ἀληθεύει καὶ διὰ διαφόρους σημερινοὺς λαούς. Μερικοὶ λαοί, ὅπως οἱ ὀρεινοὶ πληθυσμοὶ τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, ἔχουν μεγαλυτέραν ἀναλογίαν βραχυκεφάλων ἀτόμων ἀπὸ ἄλλους. Εἰς μερικοὺς δέ, ὅπως εἰς τοὺς Σκανδιναβούς, ἐπικρατοῦν οἱ δολιχοκέφαλοι. Εἰς τὴν Βρεττανίαν καὶ τὴν Σκανδιναβίαν οἱ παλαιότεροι τύμβοι τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς (τάφοι-προχώματα) εἶχον σχῆμα ἐπιμήκους τάφου, οἱ δὲ νεώτεροι εἶναι στρογγύλοι. Τὰ κρανία, τὰ μὲν εὑρισκόμενα εἰς τοὺς πρώτους εἶναι συνήθως δολιχοκεφαλικά, τὰ δὲ εὑρισκόμενα εἰς τοὺς τελευταίους εἶναι συνηθέστερον βραχυκεφαλικά. Αὐτὸ φανερώνει ἴσως διαδοχὴν φυλῶν εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχήν, ἐνδέχεται ὅμως καὶ νὰ ὑπονοῇ μεταβολὰς διαίτης, συνηθειῶν καὶ κλίματος.

Ἡ μελέτη ὅμως αὐτὴ τῶν σχημάτων τοῦ κρανίου ἔκαμε πολλοὺς ἐθνολόγους νὰ ὑποδιαιρέσουν τὴν Καυκασίαν φυλὴν ὄχι ὅπως διήρεσεν αὐτὴν ὁ Huxley εἰς δύο κατηγορίας, τοὺς βορείους ξανθοὺς καὶ τοὺς μελαψοὺς τῆς Μεσογείου καὶ τῆς βορείου Ἀφρικῆς, ἀλλ' εἰς τρεῖς κατηγορίας. Χωρίζουν τοὺς ξανθοὺς εἰς δύο τάξεις. Καὶ διακρίνουν ἕνα βορειοευρωπαϊκὸν τύπον, ξανθὸν καὶ δολιχοκέφαλον, τοῦ Νορδικοῦ τύπου, μίαν μεσογειακὴν ἢ ἰβηρικὴν φυλήν, τῶν μελαψῶν λευκῶν, οἱ ὁποῖοι ἔχουν καστανὰ μαλλιὰ καὶ εἶναι δολιχοκέφαλοι, καὶ μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἀνακαλύπτουν τὸν τρίτον βραχυκεφαλικὸν τύπον, τὴν λεγομένην «ἀλπινικὴν φυλήν».

Ἡ ἀντίθετος σχολὴ θεωρεῖ μᾶλλον τὴν ἀλπινικὴν φυλὴν ὡς ἁπλῶς ὁμάδα τοπικῶν βραχυκεφαλικῶν ποικιλιῶν βορείων ἢ ἰβηρικῶν (μελαψῶν) λαῶν. Οἱ ἰβηρικοὶ λαοὶ ἦσαν οἱ νεολιθικοὶ ἄνθρωποι τῶν ἐπιμήκων τύμβων καὶ φαίνονται ὅτι αὐτοὶ μετηνάστευσαν ἀρχικῶς εἰς τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς δυτικῆς Ἀσίας. Αὐτοὶ ἐπικρατοῦν εἰς τὴν πρώτην περίοδον τῆς ἱστορίας. Οἱ Βόρειοι (Νορδικοὶ) λαοὶ ἀναφαίνονται ἀργότερον, προερχόμενοι ἀπὸ τὰ δάση καὶ τὰς δυτικὰς καὶ κεντρικὰς ἀκτὰς τῆς βορείου Εὐρώπης καὶ Ἀσίας.

3. Οἱ μελαψοὶ λαοί.

Ἡ μεσογειακὴ ἢ ἰβηρικὴ ὑποδιαίρεσις τῆς Καυκασίας φυλῆς εἶχε μεγαλυτέραν ἐπέκτασιν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους καὶ ὁ τύπος αὐτῆς δὲν ἦτο τόσον εἰδικευμένος καὶ χαρακτηριστικὸς ὅσον ὁ τοῦ βορείου κλάδου. Εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ προσδιορίσωμεν τὰ ὅρια, τὰ ὁποῖα ἐχώριζον τὴν φυλὴν αὐτὴν πρὸς νότον ἀπὸ τὴν αἰθιοπικὴν φυλὴν ἢ νὰ σημειώσωμεν τὰ ἴχνη, τὰ ὁποῖα ἄφησεν εἰς τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ τῶν Μογγόλων.

Ὁ Wilfred Scawen Blunt λέγει, ὅτι ὁ Huxley ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ὑπωπτεύθη κοινὴν προέλευσιν τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Δραβιδῶν τῶν Ἰνδιῶν, καὶ τὴν πιθανὴν ὕπαρξιν μακρᾶς ζώνης μελα-

χροινῶν ἀνθρώπων, ἐκτεινομένης ἀπὸ Ἰνδιῶν μέχρις Ἱσπανίας εἰς παναρχαίους χρόνους.

Ἡ ζώνη αὐτὴ τοῦ Huxley, ἡ ἀποτελουμένη ἐκ λευκῶν-μελαχροινῶν ἀνθρώπων, ἐξηπλώθη καὶ πέραν ἀκόμη τῶν Ἰνδιῶν καὶ ἔφθασε μέχρι τῶν παραλίων τοῦ Εἰρηνικοῦ ὠκεανοῦ, περιλαμβάνουσα τοὺς ἁπανταχοῦ φορεῖς τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοὺς θεμελιωτὰς τοῦ, κατὰ τὴν ἰδικήν μας ἀντίληψιν, κυρίως πολιτισμοῦ. Καὶ τοιουτοτρόπως οἱ μελαχροινοὶ αὐτοὶ λαοὶ ἠμποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὅτι ἀποτελοῦν, νὰ ποῦμε, τὴν βάσιν τοῦ νεωτέρου κόσμου. Οἱ ὑπερβόρειοι λαοὶ καὶ οἱ Μογγόλοι ἐνδέχεται νὰ ὑπῆρξαν ἁπλῶς ὁ βορειοδυτικὸς καὶ βορειοανατολικὸς κλάδος τοῦ θεμελιώδους αὐτοῦ στελέχους.

Ἡ ὑπερβόρειος φυλὴ ἐνδέχεται νὰ ὑπῆρξε κλάδος, ἐνῷ ἡ Μογγολική, ὅπως καὶ ἡ Αἰθιοπική, ἀποτελοῦσε χωριστὸν στέλεχος, μὲ τὸ ὁποῖον οἱ μελαχροινοὶ συνηντήθησαν καὶ ἀνεμείχθησαν εἰς τὴν νότιον Κίναν. Ἤ, κατ' ἄλλην θεωρίαν, οἱ ὑπερβόρειοι λαοὶ ἐνδέχεται νὰ ἀνεπτύχθησαν χωριστὰ ἀπὸ τῆς παλαιολιθικῆς ἐποχῆς. Ὁ Griffith Taylor ἐξ ἄλλου, νομίζει, ὅτι ὁ μογγολικὸς τύπος ἐξειλίχθη ἐκ τοῦ λεγομένου «ἀρείου» τύπου, ὁ ὁποῖος ἦτο ἡ κοινὴ βάσις τῆς Μογγολικῆς καὶ τῆς ὑπερβορείου φυλῆς. Ὅλα ὅμως εἶναι ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἐπὶ πολὺν καιρὸν θὰ ἀπασχολοῦν τοὺς εἰδικούς μελετητάς.

4. Ὁ λεγόμενος «ἡλιολιθικὸς» πολιτισμός.

Εἰς κάποιαν περίοδον τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας (ὅπως ὑποδεικνύει ὁ Elliot Smith εἰς τὸ βιβλίον του «Μεταναστεύσεις τοῦ Πρώτου Πολιτισμοῦ» (Migrations of Early Culture) τύπος νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ, φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν εἰδικός, διαδεδομένος εὐρέως καθ' ὅλον τὸν κόσμον. Ὁ τύπος αὐτὸς εἶχεν ὡρισμένα κοινὰ γνωρίσματα τόσον περίεργα καὶ τόσον ἀσυμβίβαστα μὲ τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι αὐτὰ ἀνεπτύχθησαν ἀνεξαρτήτως εἰς διαφόρους περιοχὰς τῆς γῆς, ὥστε νὰ μᾶς ἀναγκάσουν νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι πρόκειται περὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς ἐπεξετάθη εἰς ὅλας τὰς περιοχὰς τὰς κατοικουμένας ὑπὸ τῆς μελαχροινῆς μεσογειακῆς φυλῆς καὶ πέραν αὐτῶν εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ τὰς ἐπὶ τοῦ Εἰρηνικοῦ ἀκτὰς τῆς Κίνας καὶ κατὰ μῆκος αὐτῶν πρὸς βορρᾶν, καὶ ἐπὶ τέλους διεδόθη εἰς τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν τοῦ Εἰρηνικοῦ καὶ εἰς τὸ Μεξικὸν καὶ τὸ Περού. Ἦτο παράκτιος πολιτισμός.

Ὁ ἰδιόρρυθμος αὐτὸς τύπος τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ, τὸν ὁποῖον ὁ Elliot Smith ἀπεκάλεσεν ἡ λ ι ο λ ι θ ι κ ὸ ν πολιτισμόν, περιελάμβανεν ὅλας τὰς ἀκολούθους παραδόξους συνηθείας ἢ πολλὰς ἐξ αὐτῶν : 1) Τὴν περιτομήν, 2) τὴν ἀλλόκοτον συνήθειαν κατὰ τὴν γέννησιν βρέφους νὰ καταλαμβάνῃ ὁ πατὴρ τὴν κλίνην τῆς λεχοῦς, 3) τὴν συνήθειαν τῶν ἐντριβῶν, 4) τὴν ταρίχευσιν τῶν νεκρῶν, 5) μεγαλιθικὰ μνημεῖα (π. χ. τὰ λεγόμενα Stonehenge), 6) τεχνητὴν παραμόρφωσιν τῆς κεφαλῆς τῶν βρεφῶν δι' ἐπιδέσμων, 7) διάστι-

ξιν τοῦ σώματος, 8) θρησκευτικὸν συνδυασμὸν τοῦ ἡλίου μὲ τὸ φίδι, καὶ 9) τὴν χρῆσιν τοῦ ἀγκυλωτοῦ σταυροῦ, τῆς λεγομένης σβάστικα, ὡς συμβόλου εὐτυχίας.

Ὁ Elliot Smith φαντάζεται τὸν συνδυασμὸν τῶν συνηθειῶν αὐτῶν ὡς εἶδος ἀστερισμοῦ ἐφ' ὅλης τῆς μεγάλης ἐκτάσεως ἀπὸ Μεσογείου μέχρις Ἰνδιῶν καὶ πέραν τοῦ Εἰρηνικοῦ ὠκεανοῦ. Ὅπου εὑρίσκεται μία τῶν συνηθειῶν αὐτῶν, εὑρίσκονται καὶ αἱ πλεῖστα

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΝ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΠΟΥ ΔΕΙΚΝΥΕΙ ΤΗΝ ΓΕΝΙΚΗΝ ΔΙΑΡΚΕΙΑΝ ΤΗΣ ΝΕΟΛΙΘΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ, ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑΝ ΑΝΕΠΤΥΧΘΗ ΔΙΑ ΠΡΩΤΗΝ ΦΟΡΑΝ Ο ΝΟΥΣ

	ΕΥΡΩΠΗ	ΑΙΓΥΠΤΟΣ	ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑ
18.000 π.Χ.	**Περίοδος στεππῶν** Πορεία τῶν ἀνθρώπων τοῦ ρέννου	Οἱ ἄνθρωποι εἰσέρχονται εἰς τὸ νεολιθικὸν στάδιον Ἀρχὴ γεωργίας	
15.000 »	**Περίοδος (μεταβατική) δασῶν Ἀζιλιανὴ**		
13.000 »			
10 000 »	Νεολιθικοὶ ἄνθρωποι διασκορπιζόμενοι ἀνὰ τὴν Εὐρώπην		
8.000 »	Ἡλιολιθικῆς καλλιεργείας ἀνάπτυξις		Ὁ Σουμεριανὸς πολιτισμὸς ἀνατέλλει
6.000 »			**Χαλκὸς** Νιποὺρ καὶ Ἐριδοὺ
5.000 »		Πρώτη Δυναστεία	Πρώτη Σουμεριανὴ γραφὴ
4.000 »		Αἱ Πυραμίδες	
3.000 »	**Χαλκὸς**		Σαργὼν 1ος
2.000 »	Ἐξάπλωσις τοῦ Ἀριανοῦ συστήματος γλωσσῶν		
1.000 »	**Σίδηρος**		**Σίδηρος**
330 »	Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας		
50 »	Ἰούλιος Καῖσαρ		
μ.Χ.	**Χριστιανικὴ ἐποχὴ**		
1920 »			

τῶν ἄλλων. Συνδέουν τὴν Βρεττανίαν μὲ τὴν Βόρνεον καὶ τὸ Περού. Ὁ ἀστερισμὸς ὅμως αὐτὸς τῶν συνηθειῶν δὲν ἐμφανίζεται εἰς τὰς πρωτογόνους κατοικίας τῶν βορείων ἢ Μογγολικῶν λαῶν, οὐδ' ἐκτείνεται πρὸς νότον πολὺ πέραν τῆς σημερινῆς Ἀφρικῆς.

Ἕνας τοιοῦτος ἡλιολιθικὸς πολιτισμὸς καὶ οἱ μελαχροινοὶ κάτοικοι αὐτοῦ ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν, ἀπὸ 15.000 μέχρι 1000 π. Χ., διεσκορπίσθησαν σιγὰ σιγὰ ὁλόγυρα εἰς τὴν ὑδρόγειον σφαῖραν, ἀκολουθοῦντες τὰς θερμοτέρας περιοχὰς τῆς γῆς, διαπλέοντες συχνὰ μὲ μονόξυλα μεγάλας ἐκτάσεις θαλάσσης. Ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς ἦτο τότε ὁ ἀνώτερος πολιτισμὸς τοῦ κόσμου καὶ περιεῖχε τὰς μᾶλλον ἀνεπτυγμένας

κοινότητας. Ὁ δὲ τόπος τῆς γενέσεώς του ἐνδέχεται νὰ ἦτο, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Elliot Smith, ἡ Μεσόγειος καὶ ἡ βόρειος Ἀφρική.

Ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς μετηνάστευσε ἀργὰ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας. Θὰ ἐξηπλώθη εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Εἰρηνικοῦ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ διὰ τῶν νήσων εἰς τὴν Ἀμερικὴν πολὺ ἀργότερα μετὰ τὴν πολυειδῆ ἀνάπτυξίν του εἰς τὰς χώρας τῆς γενέσεώς του. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς λαοὺς τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν, τῆς Μελανησίας καὶ τῆς Πολυνησίας εὑρίσκοντο ἀκόμη εἰς τὸ ἡλιολιθικὸν αὐτὸ στάδιον ἀναπτύξεως, ὅταν ἀνεκαλύφθησαν ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους θαλασσοπόρους τὸν 18ον αἰῶνα.

Οἱ πρῶτοι πολιτισμοὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς κοιλάδος τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγρητος ἀνεπτύχθησαν πιθανὸν ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸν τόσον διαδεδομένον αὐτὸν πολιτισμόν. Ἀργότερα θὰ εἴπωμεν κατὰ πόσον ὁ κινεζικὸς πολιτισμὸς εἶχε διαφορετικὴν προέλευσιν.

5. Οἱ Ἐρυθρόδερμοι τῆς Ἀμερικῆς.

Οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Ἀμερικῆς ἀνῆκον εἰς τὴν Μογγολικὴν φυλήν, καὶ φαίνεται ὅτι ἔφθασαν εἰς τὴν ἀμερικανικὴν ἤπειρον διὰ τοῦ Βεριγγείου πορθμοῦ εἰς πολὺ πρώιμον στάδιον τῆς νεολιθικῆς περιόδου. Ἀργότερα, ἂν καὶ αὐτὸ συζητεῖται ἀκόμη μεταξὺ τῶν ἐθνολόγων, νέα στοιχεῖα πληθυσμοῦ καὶ νέαι ἰδέαι τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἡλιολιθικοῦ ἐπιπέδου ἐνδέχεται νὰ ἔφθασαν εἰς τὴν Ἀμερικὴν διὰ θαλάσσης.

71.—**Μαορί-Ζουλοὺτ-Γιακούτ.** Ἀρχηγὸς τῶν Μαορί, λαοῦ μελαψοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπάρχει ἴσως καὶ ὑπερβόρειον (Nordic) αἷμα.

Ἐὰν τὰ πράγματα ἔχουν ἔτσι, τότε τὰ νέα αὐτὰ ἀνθρώπινα στοιχεῖα ἢ δὲν ἔφεραν μαζί των σῖτον ἤ, ἂν ἔφεραν, ἐξηντλήθη καθ' ὁδόν. Ὁ ἀραβόσιτος, ὁ δημητριακὸς καρπὸς τοῦ Νέου Κόσμου, εἶναι φυτὸν τὸ ὁποῖον διαφέρει ἐντελῶς ἀπὸ κάθε ἄλλο γνωστὸν φυτὸν τοῦ Παλαιοῦ Κόσμου. Ἡ θρησκευτικὴ ὅμως ζωὴ τῶν ἀμερικανικῶν λαῶν προδίδει τὴν αὐτὴν σύγχυσιν τῆς ἰδέας τῆς σπορᾶς μὲ τὴν ἀνθρωποθυσίαν, ἡ ὁποία ἐπικρατοῦσε καθ' ὅλην τὴν νεολιθικὴν περίοδον εἰς τὸν Παλαιὸν Κόσμον.

Αἱ ἀμερικανικαὶ φυλαὶ εἰς τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἠπείρου παρέμειναν εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς νεολιθικῆς βαρβαρότητος. Ὅπου ὑπῆρχον μεγάλαι ἐκτάσεις βοσκῶν, ἔγιναν νομαδικαί, παρακολουθοῦσαι τὰς ἀγέλας τῶν βονάσων. Εἰς τὰ βόρεια διαμερίσματα παρακολουθοῦσαν

τὸν ἀπερικανικὸν τάρανδον. ("Ιπποι δὲν ὑπῆρχον ἀρχικῶς εἰς τὴν Ἀμερικήν, ἀλλ' εἰσήχθησαν διὰ πρώτην φορὰν ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων). Εἰς τὰ δάση τῶν τροπικῶν οἱ Ἐρυθρόδερμοι τῆς Ἀμερικῆς ἐκυνηγοῦσαν πουλιὰ καὶ μικρὰ ἀγρίμια. Εἰς μίαν ὅμως ἢ δύο εὐφόρους περιοχάς, ὅπως θὰ ἴδωμεν ἀργότερα, ἀνέπτυξαν ἀνώτερον κοινωνικὸν πολιτισμόν, περιλαμβάνοντα ἔργα ἀρδεύσεως, τὴν ἀνέγερσιν σπουδαίων λιθίνων κτιρίων, τὰ ὁποῖα ἐστόλισαν μὲ καλλιτεχνικὴν ἀνάγλυφον διακόσμησιν ἐκ σχηματοποιημένων καὶ συχνὰ φανταστικῶν σχεδίων, καὶ ἵδρυσαν πόλεις καὶ κράτη.

ΙΒ' ΑΙ ΓΛΩΣΣΑΙ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΟΣ

1. Δὲν ὑπῆρχεν ἀρχικῶς γλῶσσα. 2. Αἱ ἄριαι γλῶσσαι. 3. Αἱ σημιτικαὶ γλῶσσαι. 4. Αἱ χαμιτικαὶ γλῶσσαι. 5. Αἱ οὐραλοαλταϊκαὶ γλῶσσαι. 6. Αἱ κινεζικαὶ γλῶσσαι. 7. Ἄλλαι γλωσσικαὶ ὁμάδες. 8. Πιθανὴ πρωτόγονος γλωσσικὴ ὁμάς. 9. Μερικαὶ ἀπομονωμέναι γλῶσσαι.

Δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι ὑπῆρχε ποτὲ κοινὴ γλῶσσα εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Δὲν γνωρίζομεν τίποτε περὶ τῆς γλώσσης τοῦ παλαιολιθικοῦ ἀνθρώπου, οὔτε κἂν ἠξεύρομεν ἂν ὁ παλαιολιθικὸς ἄνθρωπος ὡμιλοῦσεν ἐλευθέρως.

Γνωρίζομεν ὅτι ὁ παλαιολιθικὸς ἄνθρωπος εἶχε ζωηρὰν τὴν αἴσθησιν τοῦ σχήματος καὶ τῶν διαφόρων στάσεων, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἰχνογραφήματά του, καὶ ἐξεφράσθη ὑπὸ διαφόρων ἡ ὑπόθεσις ὅτι μετέδιδε τὰς ἰδέας του κατὰ μέγα μέρος διὰ χειρονομιῶν. Πιθανὸν αἱ λέξεις, τῶν ὁποίων ἐγένετο χρῆσις ἀπὸ τοὺς πρώτους ἀνθρώπους, νὰ ἦσαν κυρίως κραυγαὶ κινδύνου ἢ πάθους ἢ ὀνόματα συγκεκριμένων πραγμάτων, μιμούμεναι τὸν θόρυβον τὸν ὁποῖον παρῆγον τὰ ὑποδηλούμενα ἀντικείμενα.

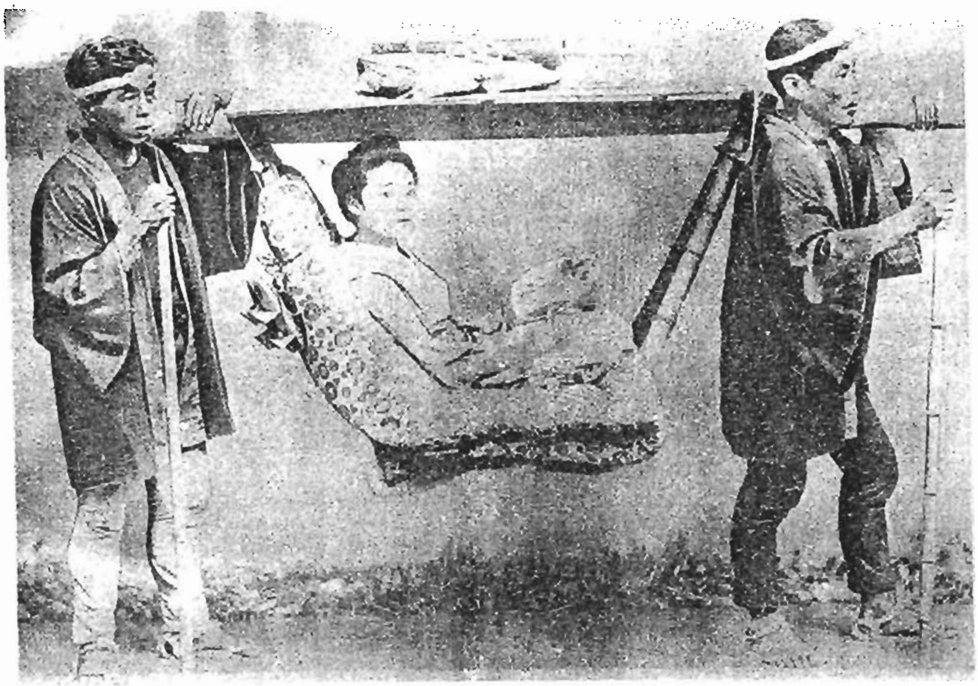
Ὁ Ἀρθοῦρος Ἔβανς, ἐξέφρασε τὴν ἰδέαν ὅτι εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἡ γλῶσσα τῶν σχημάτων ἐγεννήθη πρὸ τῆς ἐνάρθρου ὁμιλίας, διότι ἡ συνεννόησις διὰ σχημάτων εἶναι κοινὴ εἰς ὅλους τοὺς ἰθαγενεῖς τῆς βορείου Ἀμερικῆς, ἐνῷ αἱ γλῶσσαί των εἶναι διαφορετικαί.

Αἱ πρῶται γλῶσσαι ἀπετελοῦντο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπὸ περιωρισμένον ἀριθμὸν ἐπιφωνημάτων καὶ ὀνομάτων. Τὰ ὀνόματα τὰ ἐπρόφερον ἴσως ἄλλοτε μὲ ἄλλον τόνον φωνῆς, διὰ νὰ δώσουν εἰς αὐτὰ ἄλλην σημασίαν. Ἐὰν ὁ παλαιολιθικὸς ἄνθρωπος εἶχε μίαν λέξιν διὰ τὸν «ἵππον» ἢ διὰ τὴν «ἄρκτον», διὰ τοῦ τόνου τῆς φωνῆς ἢ τῶν χειρονομιῶν ἐφανέρωναν ὅτι ἐννοοῦν «ἡ ἄρκτος ἔρχεται», «ἡ ἄρκτος φεύγει» ἢ «πρέπει νὰ κυνηγήσωμεν τὴν ἄρκτον» ἢ «ἡ ἄρκτος εἶναι ψόφια» ἢ «ἡ ἄρκτος ἐπέρασεν ἀπὸ ἐδῶ» ἢ «ἡ ἄρκτος ἔκαμε τοῦτο» καὶ οὕτω καθεξῆς.

Πολὺ ἀργὰ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀνέπτυξε μεθόδους, διὰ νὰ φανερώσῃ μὲ κατηγορηματικὸν τρόπον πράξεις καὶ σχέσεις μεταξὺ τῶν

διαφόρων πραγμάτων. Αἱ νεώτεραι γλῶσσαι περιλαμβάνουν πολλὰς χιλιάδας λέξεων, αἱ πρῶται ὅμως γλῶσσαι τῶν ἀνθρώπων θὰ ἀπετελοῦντο μόνον ἀπὸ ὀλίγας ἑκατοντάδας.

Λέγεται ὅτι καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ νεώτεροι Εὐρωπαῖοι χωρικοὶ ἠμποροῦν νὰ συνεννοηθοῦν καλὰ μὲ ὀλιγωτέρας τῶν χιλίων λέξεων καὶ εἶναι συνεπῶς εὐνόητον, ὅτι μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς νεολιθικῆς περιόδου αὐτὸ ἀποτελοῦσε τὸ ἀνώτατον ὅριον τοῦ ἐν χρήσει λεξιλογίου. Εἶναι πιθανὸν ὅτι οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν ἐπεδί-

72.—Οἱ Ἰάπωνες ὁμοιάζουν σωματικῶς μὲ τοὺς Κινέζους, ἂν καὶ ὁ μέσος ὅρος τοῦ ἀναστήματός των εἶναι ἀρκετὰ ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου βραχύτερος. Ἔχουν σχετικῶς πλατειὰ κεφάλια καὶ τὰ σκέλη των εἶναι κοντὰ ἐν σχέσει πρὸς τὸν κορμόν. Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ προσώπου των εἶναι τὰ προεξέχοντα ὀστᾶ τῶν παρειῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται ἰδιαιτέρως εἰς τὰς λαϊκὰς τάξεις.

δοντο εἰς τὴν συνομιλίαν ἢ τὴν περιγραφήν. Ὅταν ἤθελαν νὰ διηγηθοῦν κάτι, ἀντὶ τῆς ὁμιλίας μετεχειρίζοντο τὸν χορὸν ἢ τὰς μικρὰς κινήσεις. Δὲν εἶχαν μέθοδον ἀριθμήσεως, πλὴν τῆς ἰδέας τοῦ δύο διὰ δυαδικοῦ ἀριθμοῦ καὶ κάποιον τρόπον ἐκφράζοντα πολλὰ ἴσως δι' ἐπαναλήψεως τοῦ δύο.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς γλώσσης ὑπῆρξε κατ' ἀρχὰς ζήτημα, ποὺ ἄργησε πολύ, καὶ οἱ γραμματικοὶ τύποι, καθὼς καὶ ἡ ἔκφρασις ἀφῃρημένων ἰδεῶν ἐνδέχεται νὰ ἐνεφανίσθη πολὺ ἀργὰ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος, ἴσως μόνον πρὸ τετρακοσίων ἢ πεντακοσίων γενεῶν.

2. Αἱ ἄριαι γλῶσσαι.

Οἱ εἰδικοὶ γλωσσολόγοι μᾶς λέγουν, ὅτι δὲν ἠμποροῦν νὰ ἀνακαλύψουν κοινὰ γνωρίσματα εἰς ὅλας τὰς γλώσσας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Εἰς μεγάλας περιοχὰς τῆς γῆς εὑρίσκουν ὁμάδας γλωσσῶν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὁμοίας ρίζας καὶ ὁμοίους τρόπους ἐκφράσεως τῶν αὐτῶν ἰδεῶν, ἐνῷ εἰς ἄλλας περιοχὰς συναντῶνται γλῶσσαι, αἱ ὁποῖαι φαίνονται ἀνόμοιοι μέχρι τοῦ θεμελιώδους αὐτῶν ὀργανισμοῦ καὶ αἱ ὁποῖαι ἐκφράζουν ἐνέργειαν καὶ σχέσιν δι' ἐντελῶς διαφόρων τρόπων, καὶ ἔχουν ἐξ ὁλοκλήρου διάφορον γραμματικὸν σχηματισμόν.

Μία μεγάλη γλωσσικὴ οἰκογένεια καλύπτει τώρα σχεδὸν ὁλόκληρον τὴν Εὐρώπην καὶ ἐκτείνεται μέχρι τῶν Ἰνδιῶν. Περιλαμβάνει τὴν Ἀγγλικήν, τὴν Γαλλικήν, τὴν Γερμανικήν, τὴν Ἱσπανικήν, τὴν Ἰταλικήν, τὴν Ἑλληνικήν, τὴν Ρωσικήν, τὴν Ἀρμενικήν, τὴν Περσικὴν καὶ διαφόρους Ἰνδικὰς γλώσσας. Τὴν ἀποκαλοῦν Ἰνδοευρωπαϊκὴν ἢ ἀρίαν οἰκογένειαν.

Αἱ αὐταὶ θεμελιώδεις ρίζαι, αἱ αὐταὶ γραμματικαὶ ἰδέαι συναντῶνται εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν οἰκογένειαν. Νὰ παραβάλετε π. χ. τὸ ἀγγλικὸν father, mother, τὸ γερμανικὸν vater, mutter, τὸ λατινικὸν pater, mater, τὸ ἑλληνικὸν πατήρ, μήτηρ, τὸ γαλλικὸν père, mère, τὸ ἀρμενικὸν ha r, maire, τὸ σανσκριτικὸν pitar, matar κλπ. Κατὰ παρόμοιον τρόπον αἱ ἄριαι γλῶσσαι παρουσιάζουν μεταβολὰς εἰς μεγάλον ἀριθμὸν θεμελιωδῶν λέξεων.

Οὕτω τὸ F τῶν γερμανικῶν γλωσσῶν γίνεται εἰς P τὴν λατινικήν, συμφώνως πρὸς τὸν νόμον τῆς μεταβολῆς, τὸν λεγόμενον νόμον τοῦ Γκρὶμμ (Grimm). Αἱ γλῶσσαι αὐταί, δὲν εἶναι διάφορα εἴδη, ἀλλὰ ποικιλίαι τοῦ αὐτοῦ πράγματος. Οἱ λαοὶ οἱ χρησιμοποιοῦντες τὰς γλώσσας ταύτας σκέπτονται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον.

Κάποτε εἰς τὸ ἀπομακρυσμένον παρελθόν, κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχήν, δηλαδὴ πρὸ ὀκτὼ χιλιάδων ἐτῶν ἢ καὶ περισσότερον, ἴσως νὰ ὑπῆρξε μία καὶ μόνη ἀρχικὴ γλῶσσα, ἐκ τῆς ὁποίας παρήχθησαν ὅλαι αὐταὶ αἱ ἄριαι γλῶσσαι. Κάπου μεταξὺ κεντρικῆς Εὐρώπης καὶ δυτικῆς Ἀσίας θὰ ἐπλανῶντο πολλαὶ φυλαί, ἀρκετὰ ἀνάμεικτοι, ὥστε νὰ ἀναπτύξουν καὶ νὰ μεταχειρισθοῦν μίαν κοινὴν γλῶσσαν. Χάριν εὐκολίας θὰ ἀποκαλέσωμεν αὐτὰς Ἀρίους λαούς. Ἀνῆκον κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ὁμάδα τῶν λευκῶν φυλῶν, καὶ εἰς τὴν ξανθὴν καὶ βόρειον ὑποδιαίρεσιν τῆς ὁμάδος, δηλαδὴ τὴν λεγομένην Ὑπερβόρειον (Nordic) φυλήν.

Ἐδῶ πρέπει νὰ καταστήσωμεν τὸν ἀναγνώστην προσεκτικὸν εἰς τὸ ἑξῆς: Ὑπῆρξεν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ φιλόλογοι εἶχαν τὴν διάθεσιν νὰ συγχέουν τὰς γλώσσας μὲ τὰς φυλὰς καὶ νὰ ὑποθέτουν ὅτι οἱ λαοί, οἱ ὁποῖοι ἄλλοτε ὡμιλοῦσαν τὴν ἰδίαν γλῶσσαν, ἦσαν ὅλοι ἐκ τοῦ αὐτοῦ αἵματος. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι ἀληθές, ὅπως θὰ ἐννοήσῃ ὁ ἀναγνώστης, ἐὰν λάβῃ ὑπ' ὄψιν τοὺς Νέγρους τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, οἱ ὁποῖοι ὅλοι τώρα ὁμιλοῦν τὴν ἀγγλικήν, ἢ

τοὺς Ἰρλανδούς, οἱ ὁποῖοι δὲν ὁμιλοῦν πλέον τὴν παλαιὰν αὐτῶν ἰθαγενῆ γλῶσσαν, παρὰ μόνον εἰς τὰς πολιτικὰς διαδηλώσεις, ἢ τοὺς κατοίκους τῆς Κορνουαλίας, οἱ ὁποῖοι ἐλησμόνησαν πλέον τὴν ἀρχαίαν κελτικὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ὡμιλοῦσαν ἄλλοτε. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον δεικνύει μία κοινὴ γλῶσσα, εἶναι ὅτι ὑπῆρξε στενὴ σχέσις μεταξὺ τῶν ὁμιλούντων αὐτὴν λαῶν καὶ πιθανὸν ἐπιμειξία

73.—Οἱ Καλμοῦχοι εἶναι νομαδικὸς λαός, ποὺ ἀνήκει εἰς τὴν Μογγολικὴν φυλήν. Εἶναι συγκεντρωμένοι κυρίως ἐπὶ κινεζικοῦ ἐδάφους.

μεταξὺ αὐτῶν. Ἐὰν δὲν ἀποδεικνύῃ κοινὴν καταγωγήν, φανερώνει ὅμως κοινὸν μέλλον.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ λ. χ. ἡ ἀρχικὴ γλῶσσα τῶν Ἀρίων, ἡ ὁποία ὡμιλεῖτο ἴσως ἐπὶ ἓξ ἢ πέντε χιλιάδας ἐτῶν, δὲν ἦτο καθόλου γλῶσσα ἀρχέγονος ἢ ἡ γλῶσσα ἀγρίας φυλῆς. Οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι πρῶτοι ὡμίλησαν τὴν γλῶσσαν αὐτήν, ἢ εἶχον φθάσει εἰς τὸ στάδιον τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ ἢ τὸ εἶχον περάσει, εἶχε

γραμματικοὺς τύπους καὶ λεκτικοὺς συνδυασμοὺς ὁπωσδήποτε πολυπλόκους. Αἱ ἀπολεσθεῖσαι μέθοδοι ἐκφράσεως τῶν νεωτέρων παλαιολιθικῶν λαῶν, τῶν Ἀζιλίων, ἢ τῶν ἀρχαιοτέρων νεολιθικῶν μαζῶν, ἦσαν περισσότερον ἄξεστοι καὶ ἀπὸ τὸν μᾶλλον στοιχειώδη τύπον τῆς γλώσσης τῶν Ἀρίων.

Εἶναι πιθανὸν ἡ οἰκογένεια τῶν ἀρίων γλωσσῶν νὰ ἔλαβεν ὡρισμένην μορφὴν εἰς ἐκτεταμένην περιοχήν, τῆς ὁποίας ὁ Δούναβις, ὁ Δνείπερ, ὁ Δὸν (Τάναϊς) καὶ ὁ Βόλγας ἦσαν οἱ κυριώτεροι ποταμοί, περιοχὴν ἡ ὁποία ἐξετείνετο πρὸς ἀνατολὰς πέραν τῶν Οὐραλίων ὀρέων πρὸς βορρᾶν τῆς Κασπίας θαλάσσης. Ἡ ἔκτασις ἐπὶ τῆς ὁποίας περιεφέροντο οἱ ὁμιλοῦντες τὰς ἀρίας γλώσσας λαοὶ πιθανὸν ἐπὶ μακρὸν χρόνον δὲν ἔφθανε μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ ἢ πρὸς νότον τοῦ Εὐξείνου πέραν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ Εὐρώπη δὲν ἐχωρίζετο τότε ἀπὸ τὴν Ἀσίαν εἰς τὸ μέρος τοῦ Βοσπόρου.

Ὁ Δούναβις ἐχύνετο πρὸς ἀνατολὰς εἰς μίαν μεγάλην θάλασσαν, ἡ ὁποία ἐξετείνετο διὰ τῆς περιοχῆς τοῦ Βόλγα τῆς νοτιοανατολικῆς Ρωσίας μέχρι τοῦ Τουρκεστὰν καὶ περιέκλειε τὸν Εὔξεινον, τὴν Κασπίαν θάλασσαν καὶ τὴν λίμνην Ἀράλην. Ἴσως δὲ βραχίονες αὐτῆς νὰ ἔφθανον μέχρι τοῦ Ἀρκτικοῦ ὠκεανοῦ. Ἡ θάλασσα αὐτὴ θ' ἀπετέλεσεν ἀνυπέρβλητον φραγμὸν μεταξὺ τῶν ὁμιλούντων τὰς ἀρίας γλώσσας λαῶν καὶ τῶν κατοικούντων τὴν βορειοανατολικὴν Ἀσίαν. Πρὸς νότον τῆς θαλάσσης ταύτης ἐξετείνετο συνεχὴς παραλία ἀπὸ τὰ Βαλκάνια μέχρι τοῦ Ἀφγανιστάν. Βορειοδυτικῶς δὲ αὐτῆς μία περιοχὴ ἀπὸ ἕλη καὶ τενάγη ἔφθανε μέχρι τῆς Βαλτικῆς.

3. Αἱ σημιτικαὶ γλῶσσαι.

Οἱ γλωσσολόγοι διακρίνουν κατόπιν μίαν ἄλλην ὁμάδα γλωσσῶν, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἐσχηματίσθη ἀπὸ τὰς ἀρίας γλώσσας: τὴν οἰκογένειαν τῶν σημιτικῶν γλωσσῶν. Ἡ ἑβραϊκὴ καὶ ἡ ἀραβικὴ γλῶσσα εἶναι συγγενεῖς, αἱ λέξεις ὅμως αἱ ὁποῖαι χρησιμεύουν εἰς αὐτὰς ὡς ρίζαι, εἶναι διάφοροι ἀπὸ τὰς χρησιμοποιουμένας εἰς τὰς ἀρίας γλώσας. Τὰς ἰδέας περὶ τῆς σχέσεως τῶν πραγμάτων ἐκφράζουν κατὰ διάφορον τρόπον, καὶ αἱ θεμελιώδεις δὲ ἰδέαι, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ γραμματική, εἶναι διαφορετικαὶ εἰς αὐτάς. Αἱ γλῶσσαι αὐταὶ ἐσχηματίσθησαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀπὸ ἀνθρωπίνους κοινότητας, αἱ ὁποῖαι δὲν εὑρίσκοντο εἰς καμμίαν ἀπολύτως ἐπαφὴν μὲ τοὺς Ἀρίους.

Τὰ ἑβραϊκά, τὰ ἀραβικά, τὰ ἀβυσσηνιακά, τὰ ἀρχαῖα ἀσσυριακά, τὰ ἀρχαῖα φοινικικά, καθὼς καὶ πολλαὶ ἄλλαι συγγενεῖς γλῶσσαι κατατάσσονται εἰς τὴν αὐτὴν ὁμάδα, θεωρούμεναι ὅτι παρήχθησαν ἐκ τῆς δευτέρας ἀρχικῆς γλώσσης, ἡ ὁποία ἀπεκλήθη σημιτική.

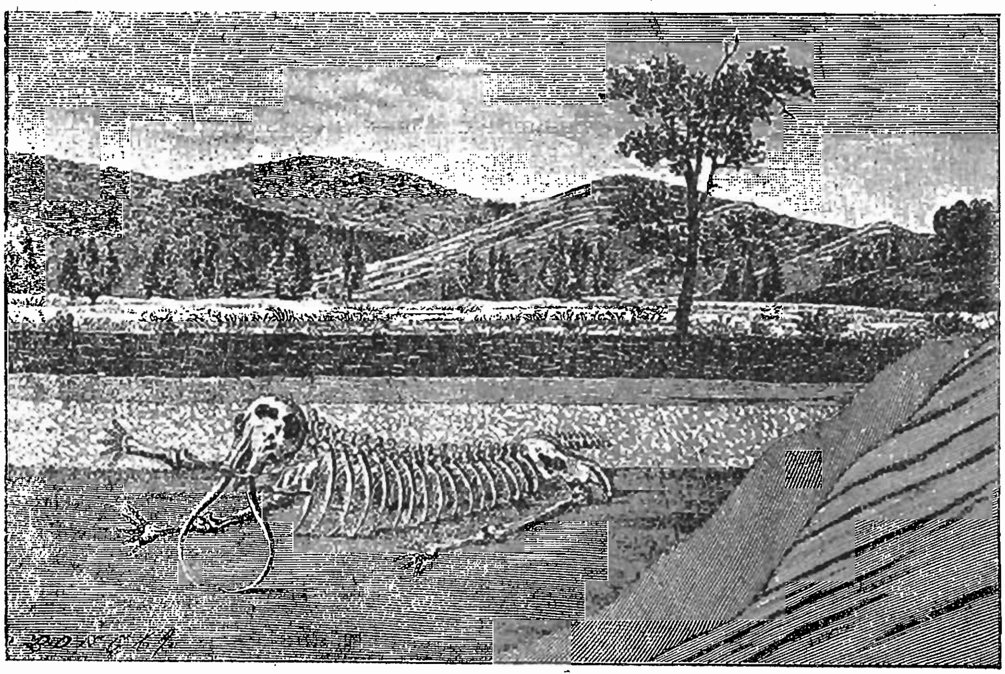
Εἰς τὰς πτωχὰς ἀρχὰς τῆς γραπτῆς ἱστορίας, ἤτοι περὶ τὰ 4000 π. Χ. καὶ ἀκόμη ἐνωρίτερον εὑρίσκομεν Ἀρίους καὶ Σημιτικοὺς διεξάγοντας μεταξύ των πολέμους καὶ ἐμπόριον περὶ τὸ ἀνατολικὸν ἄ-

κρον τῆς Μεσογείου, αἱ θεμελιώδεις ὅμως διαφοραὶ μεταξὺ τῆς ἀρχικῆς ἀρίας καὶ τῆς ἀρχικῆς σημιτικῆς γλώσσης μᾶς ἀναγκάζουν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι εἰς τοὺς νεολιθικοὺς χρόνους πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς κυρίως ἱστορικῆς περιόδου, δὲν θὰ ὑπῆρχε καμμία ἀπολύτως σχέσις μεταξὺ τῶν λαῶν τῶν ὁμιλούντων τὰς δύο διαφόρους αὐτὰς γλώσσας.

Οἱ σημιτικοὶ λαοὶ φαίνεται ὅτι ἔζοῦσαν ἢ εἰς τὴν νότιον Ἀραβίαν ἢ εἰς τὴν βορειοανατολικὴν Ἀφρικήν. Εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν νεολιθικὴν ἐποχὴν αἱ δύο διαφορετικαὶ αὐταὶ ὁμάδες λαῶν πιθανὸν ἔζοῦσαν εἰς διαφορετικοὺς κόσμους.

4. Αἱ χαμιτικαὶ γλῶσσαι.

Οἱ εἰδικοὶ γλωσσολόγοι δὲν συμφωνοῦν ὅσον ἀφορᾷ τὴν τρίτην γλωσσικὴν οἰκογένειαν, τὴν λεγομένην χαμιτικήν, τὴν ὁποίαν

47.—Τὰ ἀρχεῖα τῆς Γῆς (γεωλογικὰ στρώματα). Πῶς μελετῶνται. Κάθετος τομὴ ὀλίγων γεωλογικῶν στρωμάτων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς ἐντὸς τῶν ὁποίων ἔχει ταφῆ σκελετὸς μαστόδοντος. Ἀριθ. 1. Στρῶμα σύγχρονον, ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τῆς Γῆς. Ἀριθ. 2. Ὑδατογενὲς στρῶμα τὸ ὁποῖον ἐχρειάσθη νὰ γίνῃ 80.000 χρόνια. Ἀριθ. 3. Ὑδατογενὲς στρῶμα τὸ ὁποῖον ἐχρειάσθη νὰ γίνῃ 350.000 χρόνια. Οὕτω ὑπολογίζομεν ὅτι ὁ μαστόδους, ὁ ὁποῖος εὑρέθη εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 4 στρῶμα τῆς Γῆς ἔζη πρὸ 430.000 ἐτῶν.

ἄλλοι μὲν θεωροῦν ὡς ἐντελῶς διαφορετικην ἀπὸ τὴν σημιτικήν, ἄλλοι δὲ συγγενῆ αὐτῆς. Ἡ ἐπικρατοῦσα γνώμη εἶναι τώρα ὑπὲρ τῆς ἰδέας περὶ ἀρχικῆς σχέσεως μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ὁμάδων. Ἡ χαμι-

τική ὅμως εἶναι βεβαίως περισσότερον εὐρεῖα καὶ περισσότερον ποικίλη ὁμὰς γλωσσῶν ἀπὸ τὴν σημιτικὴν ἢ ἀρίαν ὁμάδα, ἐνῷ πάλιν αἱ σημιτικαὶ γλῶσσαι ἀποτελοῦν στενωτέραν οἰκογένειαν καὶ ἔχουν μεγαλυτέραν ὁμοιότητα ἀναμεταξύ των ἀπὸ τὰς ἀρίας.

Αἱ σημιτικαὶ γλῶσσαι ἐνδέχεται νὰ προῆλθον ἀπὸ κάποιαν εἰδικευθεῖσαν πρωτοχαμιτικὴν ὁμάδα, ἀκριβῶς ὅπως τὰ πτηνὰ προῆλθον ἀπὸ μίαν εἰδικὴν ὁμάδα ἑρπετῶν, αἱ δὲ ἄριαι γλῶσσαι ἐπίσης ἀπὸ ἄλλην πρωτοχαμιτικὴν ὁμάδα, ὅπως τὰ θηλαστικὰ προῆλθον ἀπὸ ἄλλην ὁμάδα ἑρπετῶν. Εἶναι ἑλκυστικὴ θεωρία, ἡ ὁποία ὅμως δὲν δύναται νὰ στηριχθῇ ἐπὶ γεγονότων, τὸ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἄξεστος καὶ ἀρχέγονος προπατερικὴ ὁμὰς τῶν ἀρίων γλωσσῶν ἀπεσπάσθη, ἀπὸ τὸν πρωτοχαμιτικὸν γλωσσικὸν τύπον εἰς προγενεστέραν ἐποχὴν τοῦ χωρισμοῦ καὶ τῆς εἰδικεύσεως τῶν σημιτικῶν γλωσσῶν.

Οἱ ὁμιλοῦντες τὰς χαμιτικὰς ὡς καὶ τὰς σημιτικὰς γλώσσας ἀνήκουν κυρίως εἰς τὴν μεσογειακὴν φυλήν. Μεταξὺ τῶν χαμιτικῶν γλωσσῶν συγκαταλέγονται ἡ ἀρχαία αἰγυπτιακὴ καὶ κοπτική, αἱ βερβερικαὶ γλῶσσαι (τῶν ὀρεινῶν κατοίκων τῆς βορείου Ἀφρικῆς, τῶν προσωπιδοφόρων· Τουαρέγγων καὶ ἄλλων παρομοίων λαῶν) καὶ αἱ ἀποτελοῦσαι τὴν λεγομένην αἰθιοπικὴν ὁμάδα τῶν ἀφρικανικῶν γλωσσῶν τῆς ἀνατολικῆς Ἀφρικῆς, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς γλώσσης τῶν Γκάλλας καὶ τῶν Σομαλῶν. Αἱ χαμιτικαὶ αὐταὶ γλῶσσαι ἐνδέχεται νὰ ἐξεκίνησαν ἀπὸ κέντρον εὑρισκόμενον ἐπὶ τῆς ἀφρικανικῆς ἀκτῆς τῆς Μεσογείου. Ἀπὸ ἐκεῖ μέσῳ τῶν διὰ ξηρᾶς συγκοινωνιῶν, αἱ ὁποῖαι ὑπῆρχον τότε, ἐπεξετάθησαν καὶ εἰσεχώρησαν ἐντὸς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης.

Σημειωτέον ὅτι καὶ αἱ τρεῖς αὐταὶ μεγάλαι γλωσσικαὶ ὁμάδες, ἡ ἀρία, ἡ σημιτικὴ καὶ ἡ χαμιτική, ἔχουν ἓν κοινὸν γνώρισμα, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει καμμία ἄλλη γλῶσσα: τὸ γραμματικὸν γ έ ν ο ς. Τώρα, κατὰ πόσον πραγματικὰ αὐτὸ σημαίνει κοινὴν προέλευσιν τῶν ἐν λόγῳ τριῶν ὁμάδων, ἐνδιαφέρει τὸν φιλόλογον μᾶλλον παρὰ τὸν ἱστορικόν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶναι προφανές, ὅτι οἱ ὁμιλοῦντες τὰς διαφορετικὰς αὐτὰς γλώσσας λαοὶ ἦσαν κατὰ τὴν ἀρχαιοτάτην προϊστορικὴν ἐποχὴν χωρισμένοι μεταξύ των ἐπὶ μακρότατον χρόνον.

Ἡ Σημιτικὴ καὶ ἡ Ὑπερβόρειος φυλὴ ἔχουν πολὺ περισσότερον χαρακτηριστικὴν καὶ εἰδικευμένην φυσιογνωμίαν ἀκριβῶς, ὅπως εἶναι καὶ αἱ γλῶσσαι των, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ὁμιλοῦντας τὰς χαμιτικὰς γλώσσας λαούς.

5. Αἱ οὐραλοαλταϊκαὶ γλῶσσαι

Εἰς τὰ βορειοανατολικὰ τῆς ἀρίας καὶ σημιτικῆς ζώνης θὰ ἀνεπτύχθη ἄλλοτε καὶ ἄλλο διακεκριμένον σύστημα γλωσσῶν, τὸ ὁποῖον ἀντιπροσωπεύεται σήμερον ἀπὸ τὴν καλουμένην τουρανικὴν ἢ οὐρα-

λοαλταϊκὴν ὁμάδα. Ἡ ὁμὰς αὐτὴ περιλαμβάνει τὴν γλῶσσαν τῶν Λαπώνων καὶ τὴν διάλεκτον τῶν Σαμογετῶν τῆς Σιβηρίας, τὴν φινλανδικὴν γλῶσσαν, τὴν οὑγγρικήν, τὴν τουρκικὴν ἢ ταταρικήν, τὴν μαντζουρικὴν καὶ τὴν μογγολικήν. Δὲν ἐμελετήθη ὅμως ἐξαντλητικῶς ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων γλωσσολόγων καὶ οὔτε ὑπάρχουν ἀκόμη ἐπαρκεῖς μαρτυρίαι, ἂν εἰς αὐτὴν περιλαμβάνεται ἢ ὄχι καὶ γλῶσσα τῆς Κορέας καὶ ἡ ἰαπωνική.

Ὁ Χ. Β. Χοῦλμπερτ (H. B. Hulbert) ἐξέδωκε μίαν συγκριτικὴν γραμματικὴν τῆς κορεανῆς γλώσσης καὶ μερικῶν ἄλλων δραβιδιανῶν γλωσσῶν τῶν Ἰνδιῶν, διὰ νὰ ἀποδείξῃ τὴν στενὴν σχέσιν, ἡ ὁποία ὑπάρχει μεταξύ των.

6. Αἱ κινέζικαὶ γλῶσσαι.

Πέμπτη γλωσσικὴ ζώνη ἦτο ἡ νοτιοανατολικὴ Ἀσία, ὅπου ἀκόμη ἐπικρατεῖ ὁμὰς γλωσσῶν συνισταμένων ἐκ μονοσυλλάβων ἀκλίτων, εἰς τὰς ὁποίας ὁ τόνος τῆς φωνῆς κατὰ τὴν προφορὰν μιᾶς λέξεως ὁρίζει τὴν σημασίαν της. Ἡ ὁμὰς αὐτὴ ἠμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ κινεζικὴ ἢ μ ο ν ο σ υ λ λ α β ι κ ὴ ὁμάς, περιλαμβένει δὲ τὴν κινεζικὴν γλῶσσαν καὶ τὰς γλώσσας τῆς Βιρμανίας, τοῦ Σιὰμ καὶ τοῦ Θιβέτ.

Ἡ διαφορὰ μεταξὺ οἱασδήποτε ἐκ τῶν κινεζικῶν αὐτῶν διαλέκτων καὶ τῶν δυτικωτέρων γλωσσῶν εἶναι βαθεῖα. Εἰς τὴν κινεζικὴν διάλεκτον τοῦ Πεκίνου ὑπάρχουν μόνον περὶ τὰς τετρακοσίας εἴκοσι βασικὰς μονοσυλλάβους λέξεις, καὶ κατὰ συνέπειαν κάθε μία ἀπὸ αὐτὰς ἔχει νὰ ἐκφράσῃ πάρα πολλὰ πράγματα, ἡ δὲ διαφορετικὴ σημασία ὑποδηλοῦται ἑκάστοτε ἢ ἐκ τῆς θέσεως τῆς λέξεως εἰς τὴν πλοκὴν τοῦ λόγου ἢ διὰ τοῦ τόνου μὲ τὸν ὁποῖον προφέρεται.

Αἱ σχέσεις τῶν λέξεων αὐτῶν μεταξύ των ἐκφράζονται δι' ἐντελῶς διαφορετικῶν μεθόδων ἀπὸ τὰς μεθόδους τῶν ἀρίων γλωσσῶν. Ἡ κινεζικὴ γραμματικὴ εἶναι πρᾶγμα φύσει διαφορετικὸν ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴν γραμματικήν, εἶναι διαφορετικὴ καὶ χωριστὴ ἐφεύρεσις. Πολλοὶ συγγραφεῖς ἔχουν τὴν ἰδέαν, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐν γένει κινεζικὴ γραμματική, καὶ αὐτὸ εἶναι ἀληθές, ἐὰν λέγοντες γραμματικὴν ἐννοοῦμεν κἄτι ὑπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴν σημασίαν τῶν κλίσεων καὶ τῆς συντάξεως. Κατὰ συνέπειαν κατὰ γράμμα μετάφρασις ἐκ τῆς κινεζικῆς εἰς μίαν εὐρωπαϊκὴν γλῶσσαν εἶναι ἀδύνατος. Καὶ ἡ μέθοδος ἀκόμη τῆς σκέψεως εἶναι διαφορετική. Ἡ κινεζικὴ φιλοσοφία ὡς ἐκ τούτου παραμένει ἀκόμη κατὰ μέγα μέρος ἀκατάληπτος διὰ τὸν Εὐρωπαῖον, καὶ ἀντιστρόφως ἡ εὐρωπαϊκὴ διὰ τὸν Κινέζον, ἐξ αἰτίας τῆς ἐντελῶς διαφορετικῆς φύσεως τῶν ἐκφράσεων.

Ἰδοὺ ἓν παράδειγμα τῆς βαθείας αὐτῆς διαφορᾶς μεθόδων. Οἱ τέσσαρες κινεζικοὶ χαρακτῆρες γραφῆς, οἱ ὁποῖοι ὑποδηλοῦν «ὑποθέσεις, ἐρώτησιν, προστακτικήν, παλαιόν», τοποθετημέναι κατὰ τὴν ἄνω τάξιν, σημαίνουν: «Διατὶ νὰ βαδίζωμεν εἰς τοὺς ἀρχαίους δρόμους;». Ὁ Κινέζος παρέχει δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἁπλῶς τὸν πυρῆνα

τῆς σκέψεώς του. Ὁ Ἄγγλος φθάνει εἰς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν διὰ τολμηρᾶς μεταφορικῆς ἐκφράσεως. Ἐνδέχεται νὰ ὁμιλῇ περὶ συντηρητικότητος εἰς τὴν μαγειρικὴν ἢ εἰς τὸ δέσιμον τῶν βιβλίων, θὰ πῇ ὅμως πάντοτε: «Διατί νὰ βαδίζωμεν εἰς τοὺς ἀρχαίους δρόμους;».

Ὁ Ἀρθοὺρ Οὐάλεϋ (Arthur Waley) εἰς τὴν ἐνδιαφέρουσαν μελέτην του περὶ τῆς κινεζικῆς σκέψεως καὶ ποιήσεως, τὴν ὁποίαν

75. — Ἰθαγενὴς τοῦ Γιὰ Κούσκ. Μογγόλος, πιθανὸν μὲ ὑπερβόρειον αἷμα.

76. — Ἰάπων τῆς νήσου Ἰταρούπ. Ἐξελιγμένη μογγολικὴ φυλή.

προτάσσει εἰς τὸ βιβλίον του «170 κινέζικα ποιήματα (170 chinese poems—Constable, 1918) διασαφηνίζει πῶς εἰς τὰς σφαίρας αὐτὰς ἡ κινεζικὴ σκέψις παραμένει πρακτικὴ καὶ περιωρισμένη λόγῳ ἐλλείψεως μεταφορῶν, ἡ ὁποία ἐπιβάλλεται ἐκ τῆς συνεπτυγμένης ὑφῆς τῆς κινεζικῆς γλώσσης.

7. Ἄλλαι γλωσσικαὶ ὁμάδες.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω γλωσσικῶν οἰκογενειῶν, οἱ φιλόλογοι διακρίνουν καὶ τὰς ἀκολούθους μεγάλας ὁμάδας. Ὅλαι αἱ γλῶσσαι αἱ ὁμιλούμεναι ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν τῆς Ἀμερικῆς, αἱ ὁποῖαι ποικίλλουν σημαντικῶς ἀναμεταξύ των, διακρίνονται ἀπὸ κάθε ἄλλην ὁμάδα τοῦ Παλαιοῦ Κόσμου. Δὲν πρόκειται κυρίως περὶ οἰκογενείας, ἀλλὰ μᾶλλον ἁπλῶς περὶ ἀθροίσματος.

Ὑπάρχει ἐπίσης μία μεγάλη ὁμὰς γλωσσῶν εἰς τὴν Ἀφρικήν, ἡ ὁποία ἀρχίζει ὀλίγον βορειότερον τοῦ ἰσημερινοῦ καὶ φθάνει μέχρι τοῦ νοτιωτέρου ἄκρου αὐτῆς, ἡ λεγομένη Μ π α ν τ ο ύ, ἐπιπροσθέτως δὲ σύμπλεγμα ἄλλων γλωσσῶν, περὶ τῶν ὁποίων δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν ἐδῶ, διασχίζει ἐγκαρσίως τὴν ἤπειρον εἰς τὸ μέσον.

Ὑπάρχουν πρὸς τούτοις δύο πιθανῶς χωρισταὶ ὁμάδες γλωσσῶν, ἡ δραβιδικὴ εἰς τὰ νότια τῶν Ἰνδιῶν καὶ ἡ μαλαιοπολυνησιακή, ἡ ὁποία ἐκτείνεται ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς Πολυνησίας καὶ περιλαμβάνει τώρα καὶ ἰνδικὰς διαλέκτους.

Ἐκ τῶν θεμελιωδῶν αὐτῶν διαφορῶν δικαιολογεῖται, νομίζομεν, τὸ συμπέρασμα, ὅτι, τὴν ἐποχὴν περίπου κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἄν-

θρωποι ἤρχισαν νὰ σχηματίζουν κοινότητας μεγαλυτέρας ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν οἰκογενειακὴν φυλὴν ἢ πατριάν, ὅταν ἤρχισαν νὰ διηγοῦνται πρὸς ἀλλήλους μακρὰς ἱστορίας καὶ νὰ ἐξάγουν συμπεράσματα καὶ νὰ ἀνταλλάσσουν ἰδέας, τὸ ἀνθρώπινον γένος ἦτο διεσκορπισμένον ἀνὰ τὸν κόσμον κατὰ ζώνας, αἱ ὁποῖαι ἐλαχίστην εἶχον μεταξύ των συγκοινωνίαν. Τὴν ἐχώριζον ὠκεανοί, θάλασσαι, πυκνοὶ δρυμοί, ἔρημοι ἢ ὄρη.

Κατὰ τὴν ἀπομακρυσμένην ἐκείνην ἐποχήν, ἴσως πρὸ δέκα χιλιάδων ἐτῶν ἢ καὶ περισσότερον, θὰ ὑπῆρχον φυλαὶ καὶ πατρυιαὶ Ἀρίων, Σημιτῶν, Τουρανίων, Ἀμερικανῶν (Ἐρυθροδέρμων) καὶ Κινέζων. Αἱ φυλαὶ αὐταὶ ἐζοῦσαν πλανητικὸν βίον εἰς τὰς ἰδιαιτέρας αὐτῶν περιοχάς: Ἐκυνηγοῦσαν, ἔβοσκαν ποίμνια ἢ καὶ κάπου κάπου ἐκαλλιεργοῦσαν τὸ ἔδαφος, εὑρίσκοντο δὲ ὅλαι εἰς τὸ αὐτὸ στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ προαπαιτοῦσαν νὰ ἀναπτύξουν κάθε μία ἴδιον γλωσσικὸν ὄργανον. Κάθε μία ἀπὸ τὰς πρωτογόνους αὐτὰς φυλὰς δὲν εἶναι πιθανὸν νὰ ἦτο πολυπληθεστέρα ἐν συνόλῳ ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς Ἐρυθροδέρμους τῶν βορειοδυτικῶν τμημάτων τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν.

Ἡ συστηματικὴ καλλιέργεια τῆς γῆς δὲν εἶχεν ἀρχίσει τότε ἀκόμη καὶ ἕως ὅτου ἡ συστηματικὴ γεωργία καταστήσῃ δυνατὴν τὴν συντήρησιν πυκνοτέρου πληθυσμοῦ, ἴσως ὁλόκληρος ὁ ἀνθρώπινος πληθυσμὸς τῆς γῆς νὰ μὴ ὑπερέβαινε τὰς ὀλίγας εἰκοσάδας χιλιάδων.

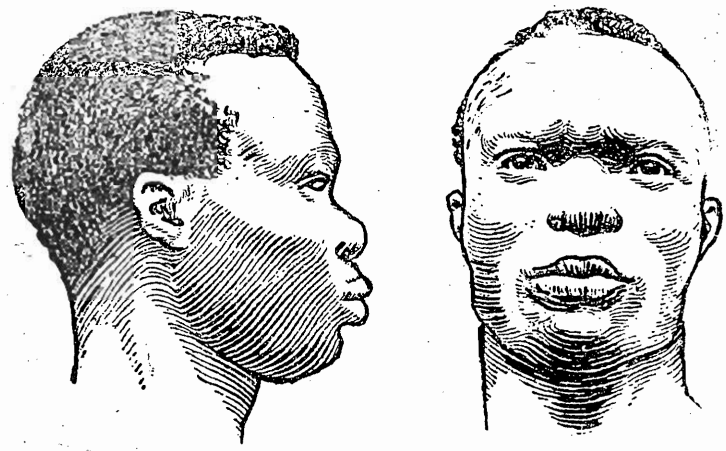
Ὀλίγοι ἄνθρωποι ἀντιλαμβάνονται ὅτι μέχρι τῆς νεωτέρας παλαιολιθικῆς ἐποχῆς ὁ ἄνθρωπος ἦτο σπανιώτατον ζῷον. Ἐὰν ἡ γεωργία ἤρχισε νὰ ἀποκτᾷ ἐν γένει σπουδαιότητα διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, καὶ ἐὰν συνεπείᾳ τούτου ὁ πληθυσμὸς ἦτο κάπου πυκνότερος, αὐτὸ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συνέβαινεν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μεσογείου καὶ μάλιστα εἰς περιφερείας, αἱ ὁποῖαι εὑρίσκονται τώρα ὑπὸ τὰ ὕδατα.

Πλὴν τῶν νεολιθικῶν αὐτῶν φυλῶν θὰ ὑπῆρξαν καὶ διάφοροι ἄλλαι ἀκόμη περισσότερον πρωτόγονοι, διαιτώμενοι εἰς τοὺς δρυμοὺς τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῶν Ἰνδιῶν. Αὗται θὰ συνεποσοῦντο ἐν συνόλῳ εἰς ὀλίγας χιλιάδας, καὶ ἦσαν πιθανὸν τόσον σπάνιαι, ὅσον καὶ τώρα ὁ γορίλλας, ἢ καὶ ἀκόμη σπανιώτεραι. Ἡ κεντρικὴ Ἀφρικὴ ἀπὸ τοῦ Ἄνω Νείλου καὶ πέραν ἦτο τότε ἕνας ἀπέραντος δρυμὸς ἀδιαπέραστος διὰ τοὺς ἀνθρώπους, δρυμὸς τοῦ ὁποίου τὰ σημερινὰ δάση τοῦ Κογκὸ εἶναι τὰ τελευταῖα ἀπομεινάρια. Εἶναι πιθανὸν νὰ διεδόθη ἀργότερον εἰς τὰς Ἀνατολικὰς Ἰνδίας φυλὴ πλέον ἀνεπτυγμένη ἀπὸ τὴν τῶν Αὐστραλοειδῶν, ἡ δὲ ἀνάπτυξις τῶν γλωσσῶν παλαιοπολυνησιακοῦ τύπου νὰ εἶναι μεταγενεστέρα τῆς καταγωγῆς τῶν ἄλλων γλωσσικῶν ὁμάδων. Οἱ κάτοικοι τῆς Πολυνησίας ἐνδέχεται νὰ εἶναι μεταγενεστέρα προέκτασις πρὸς Ἀνατολάς, τῶν Μελαψῶν λαῶν, πιθανῶς μὲ ἀνάμειξιν Νορδικοῦ αἵματος.

Ἡ ταξινόμησις τῶν διαφόρων γλωσσῶν ὑπὸ τοῦ γλωσσολόγου συμφωνεῖ προφανῶς εἰς τὰς γενικὰς γραμμὰς μὲ τὴν κατάταξιν εἰς κυ-

ριωτέρας φυλάς ὑπὸ τῶν ἐθνολόγων καὶ ἀποδεικνύει τὴν αὐτὴν ἰδέαν περὶ τοῦ ἀρχικῶς μικροῦ καὶ ἀραιῶς κατανεμημένου ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ καὶ περὶ τοῦ ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας χωρισμοῦ ἀπ' ἀλλήλων τῶν μεγάλων ὑποδιαιρέσεων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν παγετώνων πάγοι ἢ τοὐλάχιστον κλῖμα τοῦ ὁποίου ἡ δριμύτης δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἐλευθέραν ἐξάπλωσιν τῶν λαῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ βορείου πόλου εἰς τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην καὶ ἀπὸ ἐκεῖ διὰ τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Σιβηρίας εἰς τὰ μεγάλα ὑψίπεδα τῆς κεντρικῆς Ἀσίας. Μετὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῶν παγετώνων ἡ μεγάλη δριμύτης τοῦ κλίματος τῶν βορεινῶν αὐτῶν περιοχῶν ἤρχισε νὰ ἐλαττώνεται ἀργά, ἀλλ' ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ἔμειναν δὲ αὐταὶ χωρὶς κανένα ἄλλον μόνιμον πληθυσμόν, πλὴν τῶν περιπλανωμένων κυνηγῶν, οἱ ὁποῖοι διεσπάρησαν πρὸς ἀνατολὰς διαβάντες μάλιστα καὶ τὸν Βερίγγειον πορθμόν.

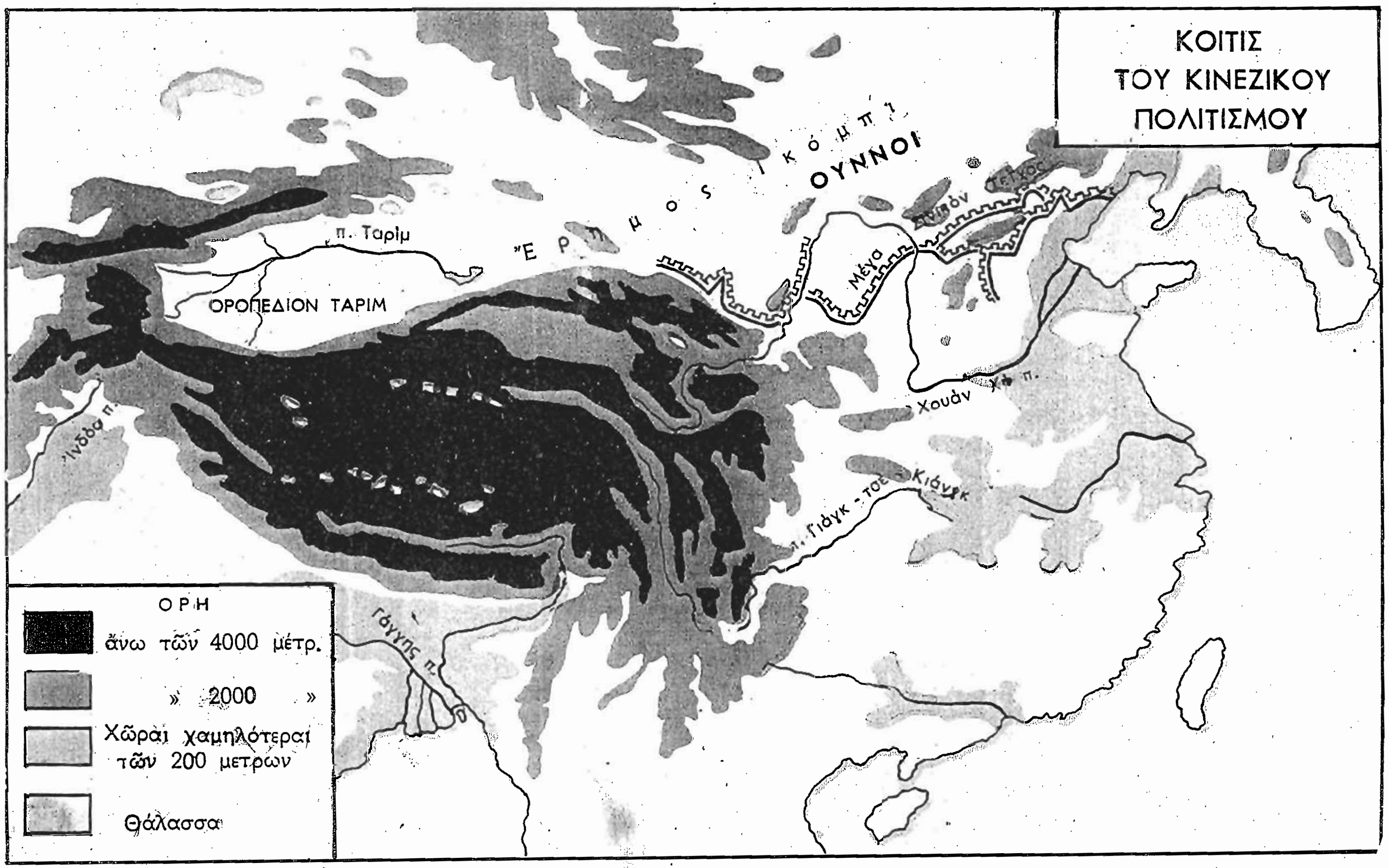

77.—Νεαροὶ Ζουλού. Οἱ Ζουλοὺ εἶναι μαῦροι τῆς φυλῆς Μπαντοὺ — Νέγγρ.

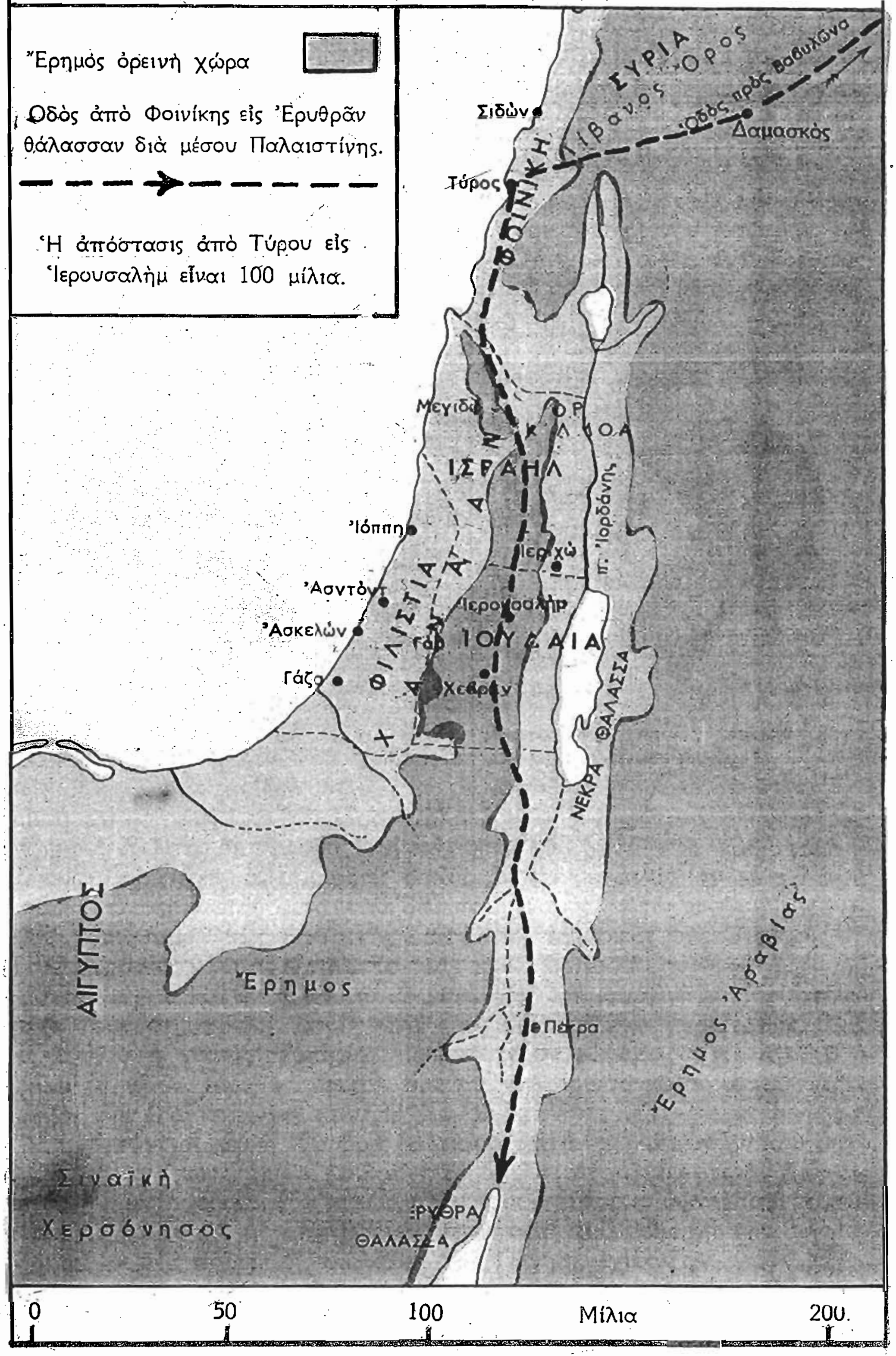
Τὸ κλῖμα τῆς βορείου καὶ κεντρικῆς Εὐρώπης καὶ Ἀσίας δὲν ἔγινε τόσον εὔκρατον, ὅσον ἀπαιτεῖται διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας εἰς πρόσφατον σχετικῶς ἐποχήν, ἤτοι πρὸ δώδεκα ἢ δέκα χιλιάδων ἐτῶν, μεταξὺ δὲ τῆς ἐποχῆς τοῦ πλάνητος κυνηγετικοῦ βίου καὶ τῆς γεωργικῆς ἐγκαταστάσεως παρενεβλήθη περίοδος, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Γῆ ἦτο σκεπασμένη ἀπὸ πυκνὰ δάση.

Ἡ περίοδος τῶν δασῶν ἦτο ἐπίσης περίοδος μεγάλης ὑγρασίας. Τὴν ὠνόμασαν περίοδον τῶν βροχῶν ἢ λιμναίαν περίοδον. Πρέπει νὰ ἔχωμεν πάντοτε ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ περιγράμματα τῆς ξηρᾶς τῆς Γῆς μετεβλήθησαν σημαντικῶς καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους ἀκόμη ἑκατὸν αἰῶνας. Κανὲν δὲ ἄλλο πρᾶγμα δὲν παρέβλεπον τόσον συχνὰ οἱ μελετῶντες τὸν προϊστορικὸν ἄνθρωπον, ὅσον τὰς γεωγραφικὰς μεταβολάς.

Εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν Ρωσίαν, ἀπὸ τῆς Βαλτικῆς μέχρι τῆς Κασπίας

ΚΟΙΤΙΣ
ΤΟΥ ΚΙΝΕΖΙΚΟΥ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
Ἔρημος Γκόμπι
ΟΥΝΝΟΙ
Μέγα Σινικὸν τεῖχος
π. Ταρὶμ
ΟΡΟΠΕΔΙΟΝ ΤΑΡΙΜ
Χουὰν Χὸ π.
π. Γιὰγκ-τσὲ-Κιάνγκ
Ἰνδὸς π.
Γάγγης π.
ΟΡΗ
ἄνω τῶν 4000 μέτρ.
» 2000 »
Χῶραι χαμηλότεραι τῶν 200 μετρων
Θάλασσα

ΧΩΡΑ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ

θαλάσσης, κατὰ τὴν διάλυσιν τῶν πάγων τὸ ἔδαφος ἐκαλύφθη βεβαίως ἀπὸ ἄφθονα ὕδατα καὶ ἐσχηματίσθησαν πολλὰ ἀδιάβατα ἕλη. Ἡ Κασπία θάλασσα, ἡ λίμνη Ἀράλη καὶ μέρη τῆς ἐρήμου τοῦ Τουρκεστὰν εἶναι τὰ λείψανα τῆς μεγάλης καὶ πολὺ ἐκτεταμένης θαλάσσης, ἡ ὁποία ἔφθανε πρὸς τὰ ἄνω μέχρι τῆς κοιλάδος τοῦ Βόλγα καὶ δι' ἑνὸς βραχίονος ἐκτεινομένου πρὸς δυσμὰς ἡνώνετο μὲ τὸν Εὔξεινον πόντον.

Ὀροσειραὶ πολὺ ὑψηλότεραι ἀπὸ τὰς σημερινάς, καθὼς καὶ ὁ βραχίων τῆς θαλάσσης, ὁ ὁποῖος εἶναι σήμερον ἡ περὶ τὸν ποταμὸν Ἰνδὸν περιοχή, ἀποτελοῦσαν φραγμὸν ἀποχωρίζοντα ἐντελῶς τὰς πρώτας βορειοευρωπαϊκὰς φυλὰς (Nordic) ἀπὸ τοὺς Μογγόλους καὶ τοὺς Δραβιδίους καὶ κατέστησαν δυνατὴν τὴν εὐρεῖαν φυλετικὴν διαφοροποίησιν τῶν ἐν λόγῳ ὁμάδων.

Ὡσαύτως ἡ ἔρημος τῆς ἱπταμένης ἄμμου τῆς Σαχάρας, ἡ ὁποία δὲν

A B Γ

78.—A: Ἑβραῖος κάτοικος τῆς Τύνιδος, βόρειος Ἀφρική, B: Λευκός, Γ: Γυνὴ Σογιὸτ ἀπὸ τὰ ὄρη Σαγιὰν τῆς Βορείου Ἀσίας.

εἶναι ἀποξηρανθεῖσα θάλασσα, ἀλλὰ ἔρημος σχηματισθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, ἄλλοτε δὲ εὔφορος καὶ πλουσία εἰς ζωὴν καὶ καθισταμένη ὁλονὲν ξηροτέρα καὶ ἀμμώδης, ἀπέκοψε τὴν μεσογειακὴν φυλὴν ἀπὸ πάσης ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ διεσπαρμένου πρωτογενοῦς Νιγρητικοῦ πληθυσμοῦ τῆς κεντρικῆς δασώδους περιοχῆς τῆς Ἀφρικῆς.

Ὁ Περσικὸς κόλπος ἐξετείνετο τότε πολὺ βορειότερον τοῦ σημερινοῦ αὐτοῦ μυχοῦ καὶ ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς ἐρήμου τῆς Συρίας ἀπέκοπτε τοὺς σημιτικοὺς λαοὺς ἀπὸ τὰς ἀνατολικὰς περιφερείας, ἐνῷ ἐξ ἄλλου ἡ νότιος Ἀραβία, περισσότερον εὔφορος τότε ἀπὸ ὅ,τι εἶναι σήμερον, ἴσως νὰ ἔφθανε διὰ τοῦ σημερινοῦ κόλπου τοῦ Ἄδεν μέχρι τῆς Ἀβυσσηνίας καὶ τῆς Σομαλίας.

Ἡ Μεσόγειος καὶ ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα κατὰ τὴν «ἐποχὴν τῶν βροχῶν» ἦσαν ἴσως γόνιμοι κοιλάδες, αἱ ὁποῖαι περιεῖχον σειρὰν ἀπὸ λίμνας γλυκοῦ νεροῦ. Τὰ Ἱμαλάϊα καὶ τὰ ἐκτεταμένα ὑψίπεδα τῆς κεντρικῆς Ἀσίας καὶ ἡ πρὸς βορρᾶν ἐπέκτασις τοῦ κόλπου τῆς Βεγγάζης μέχρι τῆς σημερινῆς κοιλάδος τοῦ Γάγγη, ἐχώριζαν τοὺς Δραβιδίους ἀπὸ τοὺς Μογγόλους, μὲ μόνον μέσον συνδέσμου μεταξύ των

τὸ μονόξυλον. Τὸ δὲ σύστημα τῶν θαλασσῶν καὶ λιμνῶν τοῦ Γκομπί, τὸ ὁποῖον τώρα εἶναι ἡ ἔρημος τοῦ Γκομπί, καθὼς καὶ τὸ μέγα σύστημα τῶν ὀροσειρῶν, αἱ ὁποῖαι ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης διασχίζουν τὴν Ἀσίαν ἐκ τοῦ κέντρου πρὸς τὰ νοτιοανατολικά, ἐχώριζαν τὰς μογγολικὰς φυλὰς εἰς γλωσσικὰς ὁμάδας, τὴν κινεζικὴν καὶ τὴν οὐραλοαλταϊκήν.

Ὁ Βερίγγειος πορθμός, ὅταν ἐσχηματίσθη πρὸ τῆς «περιόδου τῶν βροχῶν» ἢ μετ' αὐτήν, ἀπεμόνωσε τοὺς Ἐρυθροδέρμους τῆς Ἀμερικῆς.

Οἱ χωρισμοὶ αὐτοί, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀπόλυτοι ἀποχωρισμοί, ἦσαν ὅμως ἀρκετὰ ἀποτελεσματικοὶ εἰς τὸ νὰ ἐμποδίζουν μεγάλας ἐπιμειξίας αἵματος, καθὼς καὶ γλωσσικὰς ἐπιμειξίας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῶν πρώτων ἀρχῶν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν τούτοις ἐγένετο καὶ τότε κἄποια συνάντησις καὶ συναλλαγή, κἄποια διάδοσις γνώσεων, ἡ ὁποία μετέδιδε τὰ χονδροειδῆ σχέδια καὶ τὴν χρῆσιν διαφόρων ἐργαλείων καὶ τὰ σπέρματα τῆς πρωτογόνου γεωργίας ἀνὰ τὸν κόσμον. Καὶ ἐνεφανίσθησαν κατ' ἀρχὰς τὸ μονόξυλα καὶ κατόπιν τὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ηὔξησαν τὴν γεωργικὴν καὶ ἐμπορικὴν αὐτὴν διάδοσιν.

8. Ἡ πιθανὴ ὕπαρξις πρωτογόνου γλωσσικῆς ὁμάδος.

Αἱ θεμελιώδεις διάλεκτοι τῶν ἐννέα κυρίων γλωσσικῶν ὁμάδων, τὰς ὁποίας ἀνεφέραμεν, δὲν ἀποτελοῦσαν καθόλου τὸ σύνολον τῶν πρώτων ἀρχῶν τῆς ἀνθρωπίνης ὁμιλίας κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχήν. Εἶναι αἱ νεώτεραι σχετικῶς γλῶσσαι, αἱ ὁποῖαι ἐπέζησαν, ἀφοῦ ἐξετόπισαν τὰς μᾶλλον πρωτογόνους προκατόχους των. Ἴσως νὰ ὑπῆρξαν καὶ πολλὰ ἄλλα, ἀδρανῆ ὅμως καὶ στοιχειώδη γλωσσικὰ κέντρα, τὰ ὁποῖα ἐπέδραμον καὶ ἐξηφάνισαν ἄλλα ζωντανότερα στοιχεῖα. Ἀκόμη δὲ καὶ σήμερον εὑρίσκομεν παράξενα μικρὰ γλωσσικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὸν κόσμον, τὰ ὁποῖα δὲν φαίνονται νὰ συνδέωνται μὲ καμμίαν ἀπὸ τὰς γύρω ἀπὸ αὐτὰς ἄλλας γλώσσας. Κάποτε ὅμως οἱ ἐρευνῶντες ἐξαντλητικῶς τὸ ζήτημα τοῦτο διαβλέπουν ἕνα ἀπώτερον σύνδεσμον τῶν φαινομενικῶς ἀσυνδέτων αὐτῶν γλωσσικῶν νησίδων ἐπὶ τῇ βάσει ἑνὸς ἁπλουστέρου, εὐρυτέρου, θεμελιωδεστέρου καὶ παγκοσμιωτέρου τύπου ἀνθρωπίνης γλώσσης.

Μία γλωσσικὴ ὁμάς, ἡ ὁποία ἐγένετο ἀντικείμενον ζωηρῶν συζητήσεων, εἶναι ἡ ὁμὰς τῶν γασκωνικῶν διαλέκτων. Οἱ Γάσκωνες κατοικοῦν σήμερον εἰς τὰς βορείους καὶ νοτίους κλιτῦς τῶν Πυρηναίων, συμποσοῦνται εἰς ἑξακοσίας περίπου χιλιάδας ἐν συνόλῳ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ μέχρι σήμερον εἶναι λαὸς ἐνεργητικὸς καὶ ἀνεξαρτήτων φρονημάτων. Ἡ γλῶσσά των ὑπὸ τὴν σημερινὴν αὐτῆς μορφὴν εἶναι τελείως ἀνεπτυγμένη. Εἶναι ὅμως ἀνεπτυγμένη ἐπὶ τῇ βάσει ἀρχῶν ἀπολύτως διαφορετικῶν ἀπὸ τὰς ἐπικρατούσας εἰς τὰς ἀρίους γλώσσας.

Εἰς τὴν γασκωνικὴν γλῶσσαν ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὴν Ἀργεντινὴν καὶ εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας ἐφημερίδες χάριν εὐημερουσῶν ἐκεῖ ὁμάδων μεταναστῶν. Οἱ πρῶτοι Γάλλοι ἄποικοι τοῦ Καναδᾶ ἦσαν Γάσκωνες καὶ τὰ γασκωνικὰ ὀνόματα συναντῶνται συχνὰ καὶ εἰς τοὺς σημερινοὺς Γάλλους Καναδούς. Ἀρχαῖα λείψανα φανερώνουν εὐρυτέραν διασπορὰν τῆς γασκωνικῆς διαλέκτου καὶ τῶν Γασκώνων ἀνὰ τὴν Ἱσπανίαν. Ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἡ γασκωνικὴ αὐτὴ γλῶσσα ἔφερεν εἰς ἀμηχανίαν τοὺς εἰδικούς, ὁ δὲ γραμματικὸς αὐτῆς ὀργανισμὸς ὑπέβαλε τὴν ἰδέαν περὶ συγγενείας πρὸς κάποιαν διάλεκτον τῶν ἰθαγενῶν τῆς Ἀμερικῆς.

Ὁ Α. Χ. Κὴν (A. H. Keane) εἰς τὸ βιβλίον του «Ὁ ἄνθρωπος τοῦ παλαιοῦ καιροῦ καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ τωρινοῦ» (Man Past and Present) προσπαθεῖ ἐπὶ τῇ βάσει διαφόρων ἐπιχειρημάτων νὰ συνδέσῃ αὐτὴν πρὸς τὴν βερβερικὴν γλῶσσαν τῆς βορείου Ἀφρικῆς καὶ διὰ τῆς βερβερικῆς μὲ τὸ σύνολον τῶν χαμιτικῶν γλωσσῶν, ἡ σχέσις ὅμως αὕτη διαφιλονεικεῖται ἀπὸ ἄλλους φιλολόγους. Οἱ τελευταῖοι εὑρίσκουν τὴν γασκωνικὴν γλῶσσαν περισσότερον συγγενεύουσαν πρὸς ὡρισμένα γλωσσικὰ ἴχνη παραπλανηθέντα εἰς τὰ Καυκάσια ὄρη καὶ εἶναι διατεθειμένοι νὰ τὴν θεωρήσουν ὡς τὸ τελευταῖον ἐπιζῆσαν τμῆμα, πολὺ βέβαια ἠλλοιωμένον καὶ εἰδικευμένον, ὁμάδος προχαμιτικῶν γλωσσῶν, ἄλλοτε εὐρέως διαδεδομένης. Ἡ δὲ ὁμὰς αὐτή, ἡ κατὰ τὰ ἄλλα ἐξαφανισθεῖσα, ὡμιλεῖτο κυρίως ὑπὸ τῶν λαῶν τῆς καστανόχρου μεσογειακῆς φυλῆς, ἡ ὁποία κατεῖχεν ἄλλοτε τὸ πλεῖστον τῆς νοτίου καὶ δυτικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς δυτικῆς Ἀσίας. Νομίζουν ὅτι, ἴσως εἶχε στενὴν συγγένειαν μὲ τὴν δραβιδικὴν γλωσσικὴν ὁμάδα τῶν Ἰνδιῶν καὶ μὲ τὰς γλώσσας τῶν λαῶν τοῦ ἡλιολιθικοῦ πολιτισμοῦ, οἱ ὁποῖοι ἐξηπλώθησαν πρὸς ἀνατολὰς διὰ τῶν ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν εἰς τὴν Πολυνησίαν καὶ πέραν αὐτῆς.

79.—Ἄνθρωποι τοῦ Βελουχιστάν. Ὅπως οἱ Αἰργανοί, ἀντιπροσωπεύουν τὸν βαρύτερον σημιτικὸν τύπον.

Εἶναι λοιπὸν πιθανόν, ὅτι ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ καὶ νοτίου τμήματος τῆς Εὐρώπης ἦσαν διαδεδομέναι γλωσσικαὶ ὁμάδες πρὸ ὀκτὼ ἢ δέκα χιλιάδων ἐτῶν, αἱ ὁποῖαι ἐξηφανίσθησαν τελείως πρὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν ἀρίων γλωσσῶν. Κατωτέρω θ' ἀναφέρωμεν παρεμπιπτόντως τὴν πιθανὴν ὕπαρξιν τριῶν γλωσσικῶν ὁμάδων, αἱ ὁποῖαι ἀπωλέ-

σθησαν καὶ ἐκπροσωποῦνται ἀπό: 1) τὴν γλῶσσαν τῶν ἀρχαίων Κρητῶν, τὴν γλῶσσαν τῶν Λυδῶν κλπ. (ἂν καὶ αἱ γλῶσσαι αὐταὶ ἐνδέχεται νὰ ἀνῆκον κατὰ τὴν γνώμην τοῦ σὲρ Χάρρυ Χ. Τζόνστον (sir Harry H. Johnston) εἰς τὴν «γασκωνο-καυκασιανο-δραβιδικὴν ὁμάδα», 2) ἀπὸ τὴν γλῶσσαν τῶν Σουμερίων καὶ 3) ἀπὸ τὴν γλῶσσαν τῶν Ἐλαμιτῶν.

Ἐξεφράσθη ἐπίσης ἡ γνώμη (πρόκειται περὶ ἁπλῆς ὑποθέσεως), ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν ἀρχαίων Σουμερίων ἐνδέχεται νὰ ὑπῆρξε γλῶσσα συνοδεύουσα τὴν παλαιὰν γασκωνοκαυκασιανὴν ὁμάδα μὲ τὴν παλαιὰν μογγολικήν. Ἐὰν τοῦτο ἀληθεύῃ, τότε ἔχομεν εἰς τὴν ἐν λόγῳ «γασκωνικὴν—καυκασιανὴν—δραβιδικὴν—σουμερικὴν-πρωτομογγολικὴν» ὁμάδα σύστημα γλωσσῶν ἀρχαιότερον καὶ μᾶλλον προπατορικὸν ἀπὸ τὸ θεμελιῶδες χαμιτικόν. Ἔχομεν κἄτι ποὺ ὁμοιάζει πρὸς γλωσσικὸν «ἐλλείποντα κρίκον», κἄτι σὰν προκαταρκτικὴν γλῶσσαν, περισσότερον ἀπ' ὅ,τι δήποτε ἄλλο, τὸ ὁποῖον ἠμποροῦμεν νὰ φαντασθῶμεν σήμερον.

Τὸ σύστημα τοῦτο θὰ εἶχεν ἴσως τὴν ἰδίαν σχέσιν πρὸς τὴν ἀρίαν, τὴν σημιτικὴν καὶ τὴν χαμιτικὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν αἱ πρωτογενεῖς σαῦραι τῶν νεωτέρων παλαιοζωικῶν χρόνων εἶχαν πρὸς τὰ θηλαστικά, τὰ πτηνὰ καὶ τοὺς δεινοσαύρους.

9. Μερικαὶ ἀπομονωμέναι γλῶσσαι.

Ἡ γλῶσσα τῶν Ὀττεντότων λέγεται ὅτι ἔχει συγγένειαν μὲ τὰς χαμιτικὰς γλώσσας, ἀπὸ τὰς ὁποίας τὴν χωρίζει ὁλόκληρον τὸ πλάτος τῆς ὁμιλούσης τὴν γλῶσσαν τῶν Βαντοῦ κεντρικῆς Ἀφρικῆς. Γλῶσσα ὁμοία πρὸς τὴν τῶν Ὀττεντότων καὶ ἔχουσα κοινὰ σημεῖα μὲ τὴν γλῶσσαν τῶν Μπούσμαν, ὁμιλεῖται ἀκόμη εἰς τὴν ἰσημερινὴν Ἀνατολικὴν Ἀφρικήν, τοῦτο δὲ ἐνισχύει τὴν ἰδέαν ὅτι ὁλόκληρος ἡ ἀνατολικὴ Ἀφρικὴ ὡμιλοῦσεν ἄλλοτε χαμιτικὰς γλώσσας.

Αἱ γλῶσσαι τῶν Βαντοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ λαοὶ διεσπάρησαν εἰς σχετικῶς προσφάτους χρόνους ἀπὸ κάποιον κέντρον προελεύσεως εἰς τὴν δυτικὴν Κεντρικὴν Ἀφρικήν, καὶ ἀπέκοψαν τοὺς Ὀττεντότους ἀπὸ τοὺς χαμιτικοὺς λαούς. Ἀλλ' εἶναι ἐπίσης πιθανόν, ὅτι οἱ Ὀττεντότοι ἀποτελοῦν χωριστὴν γλωσσικὴν ὁμάδα.

Μεταξὺ ἄλλων ἀπομακρυσμένων καὶ ἀπομονωμένων μικρῶν γλωσσικῶν ἰδιωμάτων, εἶναι τὸ τῶν Παπούων τῆς Νέας Γουϊνέας καὶ τὸ τῶν ἰθαγενῶν τῆς Αὐστραλίας.

Ἡ σήμερον ἐξαφανισθεῖσα γλῶσσα τῶν Τασμανῶν δὲν εἶναι πολὺ γνωστή. Ὅ,τι γνωρίζομεν ἐξ αὐτῆς ἐνισχύει τὰς ὑποθέσεις, τὰς ὁποίας ἐκάμαμεν περὶ σχετικῆς ἀνυπαρξίας γλώσσης εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῆς παλαιολιθικῆς ἐποχῆς.

Ὁ Χάτσινσον (Hutchinson) εἰς τὸ βιβλίον του «Ζῶσαι Φυλαὶ τοῦ Ἀνθρωπίνου γένους» (Living Races of Mankind) λέγει σχετικῶς ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς:

«Ἡ γλῶσσα τῶν ἰθαγενῶν ἐχάθη διὰ παντός, μόνον δὲ ἀτελεῖς ἐνδείξεις τοῦ σχηματισμοῦ της καὶ μικρὰ ἀναλογία τῶν λέξεων αὐτῆς διεσώθησαν. Ἐκ τῆς ἀπουσίας συριστικῶν καὶ μερικῶν ἄλλων γνωρισμάτων αἱ διάλεκτοι αὐτῶν ὁμοιάζουν πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν Αὐστραλῶν, εἶχαν ὅμως μᾶλλον χονδροειδῆ καὶ ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένην κατασκευὴν καὶ ἦσαν τόσον ἀτελεῖς, ὥστε κατὰ τὸν Ἰωσὴφ Μίλλιγκαν (Joseph Milligan), ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ μεγαλυτέρα αὐθεντία ἐπὶ ζητήματος, δὲν ἐτηροῦσαν κανονικὴν σειρὰν ἢ διάταξιν λέξεων εἰς τὸν σχηματισμὸν τῶν προτάσεων, ἀλλὰ μετέδιδον κατὰ συμπληρωματικὸν τρόπον διὰ τοῦ τόνου τῆς φωνῆς, τῆς ἐκφράσεως καὶ τῶν χειρονομιῶν τὰς παραλλαγὰς ἐκείνας τῆς σημασίας, τὰς ὁποίας ἡμεῖς ἐκφράζομεν δι᾽ ἐγκλίσεως, χρόνου, ἀριθμοῦ κλπ.

» Λέξεις αἱ ὁποῖαι ἐξέφραζαν ἀφηρημένας ἐννοίας ἦσαν σπάνιαι. Διὰ κάθε ποικιλίαν τοῦ κομμιοδένδρου λ. χ. ὑπῆρχεν ἓν ἰδιαίτερον ὄνομα, δὲν ὑπῆρχεν ὅμως λέξις, ἡ ὁποία νὰ ἐξέφραζε γενικῶς τὸ «δένδρον», οὔτε τὰς διαφόρους ἰδιότητας, ὅπως σκληρόν, μαλακόν, θερμόν, ψυχρόν, μακρόν, βραχύ, στρογγυλὸν κλπ. Κάθε πρᾶγμα σκληρὸν ἦτο «σὰν τὴν πέτρα», κάθε πρᾶγμα στρογγυλὸν ἦτο «σὰν τὸ φεγγάρι» καὶ οὕτω καθεξῆς, μὲ προσαρμογὴν συνήθως τοῦ πράγματος εἰς τὴν λέξιν καὶ συμπλήρωσιν τῆς ἐννοίας, διὰ νὰ γίνῃ καταληπτή, μὲ ὡρισμένον νεῦμα».

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

ΙΓ'. ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΚΡΑΤΗ

1. Οἱ πρῶτοι γεωργοὶ καὶ οἱ πρῶτοι νομάδες. 2α. Οἱ Σουμέριοι. 2β. Τὸ κράτος τοῦ Σαργκὼν Α'. 2γ. Τὸ κράτος τοῦ Χαμμουραβί. 2δ. Οἱ Ἀσσύριοι καὶ τὸ κράτος αὐτῶν. 2ε. Τὸ κράτος τῶν Χαλδαίων. 3. Ἡ ἀρχαιοτάτη ἱστορία τῆς Αἰγύπτου. 4. Ὁ ἀρχαιότατος πολιτισμὸς τῶν Ἰνδιῶν. 5. Ἡ ἀρχαιοτάτη ἱστορία τῆς Κίνας. 6. Ἐνῷ ἀνεπτύσσοντο οἱ πολιτισμοί. 7. Ὁ θρῦλος περὶ Ἀτλαντίδος.

Θ' ἀνακεφαλαιώσωμεν τώρα ἐκθέτοντες πλέον ἐκτεταμένα ὅ,τι ἐλέχθη ἤδη εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια περὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς γεωργίας. Ἡ πρώτη αὐτῆς ἐμφάνισις ἐσημείωσε βαθεῖαν μεταβολὴν εἰς τὰς συνθήκας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἀνεπτύχθη βραδέως καὶ μὲ πολλὴν ποικιλίαν, εἰς χρονικὴν περίοδον μερικῶν χιλιάδων ἐτῶν, ἡ ὁποία ἤρχισε κατ' ἀνώτατον ὅρον πρὸ εἴκοσι χιλιάδων ἐτῶν καὶ ἔκλεισε τοὐλάχιστον πρὸ ὀκτὼ χιλιάδων ἐτῶν.

Πρὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ ἄνθρωπος ἦτο σχετικῶς σπάνιον ἁρπακτικὸν ζῷον. Ἐπλανᾶτο χρησιμοποιῶν ὡρισμένα πρωτογενῆ ἐργαλεῖα, ἦτο δηλαδὴ ἄγριος. Ἔζη εἰς μικρὰς κοινότητας, ἡ δὲ γλῶσσά του δὲν εἶχεν ὑποστῆ ἀκόμη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μεγάλην ἀνάπτυξιν. Ἡ ἰδιοκτησία του ἀπετελεῖτο μόνον ἀπὸ ὅσα πράγματα ἠμποροῦσε νὰ φέρῃ μαζί του. Ὁλόκληρος ἡ ζωή του ἐπερνοῦσε μὲ κυνήγι διὰ νὰ τραφῇ, ἀλλὰ ὑπῆρχαν μακραὶ περίοδοι πείνης, διακοπτόμεναι ἀπὸ προσκαίρους ἐποχὰς πληθώρας καὶ ἀφθονίας. Παρακολουθοῦσε τὰ ζῷα, ὅπως καὶ ἐκεῖνα παρακολουθοῦσαν τὸ θήραμά των καὶ τὴν τροφήν των κατὰ τὰς ὥρας τοῦ ἔτους. Ἦτο ἐλεύθερος ἀλλὰ ἐστερεῖτο πολλῶν πραγμάτων, ἡ δὲ ζωή του εὑρίσκετο διαρκῶς εἰς κίνδυνον.

Ἔπειτα ἤρχισαν οἱ ἄνθρωποι νὰ παράγουν μὲ περίσκεψιν τρόφιμα καὶ νὰ τὰ διατηροῦν. Ἤρχισαν νὰ σχηματίζουν ποίμνια, ἀπὸ τὰ κτήνη τὰ ὁποῖα ἐκυνηγοῦσαν καὶ ἐφρόντιζαν νὰ εὑρίσκουν τοὺς σπόρους καὶ τὰς ρίζας καὶ τοὺς καρπούς, οἱ ὁποῖοι συνεπλήρωναν τὴν κυρίαν αὐτῶν τροφήν, τὸ κρέας. Αἱ κυνηγετικαὶ των περιπλανήσεις περιωρίσθησαν λόγῳ τῆς ἀσχολήσεώς των εἰς τὴν βοσκὴν τῶν ἡμιεξημερωμένων κτηνῶν των καὶ ἐν ἀναμονῇ νὰ θερίσουν ἐκεῖ ὅπου εἶχον σπείρει. Τὰ ἐργαλεῖά των ἐπολλαπλασιάζοντο. Πρὸ ὀκτὼ χιλιάδων περίπου ἐτῶν οἱ ἄνθρωποι εἶχον γίνει εἰς ὡρισμένας περιοχὰς

πολυάριθμοι. Κανεὶς πίθηκος ἢ ἄλλο συγγενὲς ζῷον δὲν ὑπῆρξε ποτὲ τόσον πολυάριθμον πρὸ τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ ἄνθρωποι κατεσκεύασαν οἰκίας καὶ ἀπέκτησαν ἰδιοκτησίαν. Ἀντὶ νὰ κυνηγοῦν μόνον διὰ τροφήν, εἶχον ἐπιδοθῆ εἰς κανονικὴν περιοδικὴν ἐργασίαν πρὸς παραγωγὴν τροφῆς. Δηλαδή, ἀποθήκευαν τροφάς. Εἶχεν ἀρχίσει διὰ τοὺς ἀνθρώπους ἡ κανονικὴ ἐργασία. Τὰ γεύματα, τὰ ὁποῖα ἦσαν τυχαῖα εὑρήματα, διεδέχθησαν τακτικαὶ ὧραι γευμάτων. Ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ ζῷον τυχαῖον ἔγινε ζῷον οἰκονομικόν.

Εἶναι τὸ μόνον θηλαστικόν, τὸ ὁποῖον ἔγινεν οἰκονομικὸν ζῷον. Δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ἄλλο οἰκονομικὸν θηλαστικὸν ζῷον. Οἱ κάστορες κτίζουν καὶ ἀποθηκεύουν, οἱ σκίουροι ἀποταμιεύουν καὶ οἱ σκύλοι ἀκόμη κρύβουν μέσα στὸ χῶμα τὰ κόκκαλα, ἀλλὰ πρέπει νὰ πᾶμε εἰς τοὺς μύρμηκας καὶ τὰς μελίσσας, πρὶν ἔλθωμεν εἰς ἄλλα ἐνόργανα ὄντα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν κοινωνίας καὶ ἐργάζονται κανονικά, διὰ νὰ ἑτοιμάσουν καὶ ἀποθηκεύσουν τροφήν, τὴν ὁποίαν διαμοιράζονται ἀναμεταξύ των.

Πρὸ τῆς μονίμου ἐγκαταστάσεως ὑπῆρχεν ἀγωνιώδης προσπάθεια, στενοχωρία καὶ στέρησις εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τοῦτο διότι δὲν ὑπῆρχε συστηματικὴ ἐργασία. Καὶ εἰς τὴν ζωὴν τῶν νεωτέρων παλαιολιθικῶν ἀνθρώπων ὑπῆρχεν ἐργασία, ἀλλ' ἐγίνετο ὅταν ἐπρόκειτο δι' ἀνάγκην συνήθως ἀμέσου ἐνδιαφέροντος. Κατεσκευάζοντο καὶ τότε ἐργαλεῖα ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κατεσκευάζοντο μόνον ὑπὸ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἔκαμνον χρῆσιν αὐτῶν. Βεβαίως καὶ τότε ἔπρεπε νὰ παρασκευάζουν τὰ δέρματα καὶ νὰ κυνηγοῦν πρὸς ἐξοικονόμησιν τροφῆς. Κάποιος ἔπρεπε νὰ προσέχῃ τὴν φωτιά, διότι θὰ ἦτο σοβαρὰ παράλειψις ἂν τὴν ἄφηνε νὰ σβύσῃ. Κατὰ τὴν γνώμην ὡρισμένων συγγραφέων μὲ κῦρος, ἡ συνεχὴς διατήρησις τοῦ πυρός, ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς ὡρισμένα πρόσωπα, αἱ δὲ ἑστιάδες παρθένοι, μὲ τὸ ἱερὸν αὐτῶν πῦρ, ἦσαν ἐπιβίωσις τῶν πρωτογόνων ἐκείνων ἐπιστατῶν τῆς πυρᾶς.

Εἰς τὸ στάδιον ὅμως τοῦ πρωτογόνου κυνηγετικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων δὲν ὑπῆρχε μόνιμος καὶ κανονικὴ ἐργασία, ὅπως ἐννοοῦμεν σήμερον τὴν ἐργασίαν. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ περισσότερον ἐνοχλητικὴ καὶ κοπιαστικὴ ἐργασία ἀνετίθετο εἰς τὰς γυναῖκας. Ὁ πρωτογενὴς ἄνθρωπος δὲν εἶχεν ἱπποτισμόν. Ὅταν ἡ μικρὰ ἀνθρωπίνη ὁμὰς ἐπρόκειτο νὰ μετακινηθῇ, αἱ γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια μετέφερον εἰς τοὺς ὤμους των ὅλας τὰς ἀποσκευάς, ἐνῷ οἱ ἄνδρες ἦσαν ἐλεύθεροι ἀπὸ κάθε βάρος, μὲ τὰ ὅπλα των ἕτοιμοι νὰ ἀντεπεξέλθουν ἐναντίον παντὸς ἐνδεχομένου. Ἡ φροντὶς τῶν παιδιῶν ἐπίσης ἦτο ἐξ ὁλοκλήρου ἀνατεθειμένη εἰς τὰς γυναῖκας.

Πολλοὶ ἐξέφρασαν τὴν ἰδέαν ὅτι τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς ἤρχισαν αἱ γυναῖκες. Τοῦτο εἶναι λίαν πιθανόν. Εἰς αὐτὰς ἔπεσεν ὁ κλῆρος τῆς συλλογῆς σπόρων καὶ χορταρικῶν, ἐνῷ οἱ ἄνδρες ἔλειπον εἰς τὸ κυνήγι. Καὶ αἱ γυναῖκες ἴσως παρετήρησαν ὅτι οἱ κόκκοι τῶν σι-

τηρῶν ἐφύτρωναν εἰς τοὺς χώρους τῶν παλαιῶν ἐγκαταστάσεων, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἴσως σκοπίμως ἐσκόρπισαν διὰ πρώτην φορὰν τέτοιους κόκκους ὡς προσφορὰν εἰς κάποιον ἐπιτόπιον θεόν, μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι αὐτὸς θὰ ἀποδώσῃ ἀργότερα τὴν προσφορὰν ἑκατονταπλασίαν.

Τὸ πρῶτον γεωργικὸν στάδιον ἀποτελεῖται ἀπὸ καλλιέργειαν ἐπὶ

80.— Οἱ Λάπωνες ζοῦν πλανητικὸν βίον καὶ εἶναι ἐπιτήδειοι εἰς τὴν ἁλιείαν καὶ τὸ κυνήγι. Τὸ ἀνάστημά των ἔχει ὕψος περίπου 5 ποδῶν καὶ 2 δακτύλων, εἶναι ἀρκετοὺς δακτύλους κοντύτεροι τοῦ μέσου ὅρου τοῦ ὕψους τῶν Εὐρωπαίων.

ποδός. Οἱ ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἔζοῦσαν ἀκόμη πλανητικὸν ποιμενικὸν βίον, ἴσως νὰ ἔσπειραν διαβατικῶς, ἐπιστρέφοντες κατόπιν διὰ νὰ θερίσουν. Ἴσως δὲ ὁ στενὸς σύνδεσμος τῆς ἀνθρωποθυσίας μὲ τὴν σπορὰν νὰ χρονολογῆται ἀπὸ τὰς ἡμέρας τῆς προχείρου αὐτῆς καλλιεργείας, ὅπου αἱ σποραὶ ἀφήνοντο νὰ φυτρώσουν καὶ νὰ ὡριμάσουν

μόναι των. Τότε ἴσως ἐθυσιάζετο ἕνας ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἔμενεν ὀπίσω διὰ νὰ προσέχῃ τὴν ἐσοδείαν.

Ἡ πρώτη γεωργία ἦτο, μὲ βεβαιότητα σχεδόν, ἀσήμαντος. Ἐκαλλιέργουν μὲ τὰς χεῖράς των αἱ γυναῖκες πιθανὸν μικρὰ τεμάχια γῆς. Ἦτο ἁπλῶς συμπλήρωμα τροφῆς. Πιθανὸν δὲ θὰ ἔγινε σπουδαιοτέρα ὑπὸ συνθήκας ὁλωσδιόλου ἐξαιρετικάς.

Εἶναι εὔκολον νὰ φαντασθῇ κανείς, ὅτι οἱ ἄνθρωποι πολὺ ἐνωρὶς ἀντελήφθησαν τὸ πλεονέκτημα τῆς καλλιεργείας τῆς γῆς, αἱ ἐκτάσεις τῆς ὁποίας κατὰ ὡρισμένας περιόδους πλημμυρίζονται ἀπὸ νερά. Ἔρριχναν τὸ σιτάρι ἐπάνω εἰς τὰ νερὰ καὶ εὕρισκαν ὅτι τοὺς ἀπεδίδετο πολὺ ἀφθόνως.

Ὁ Ἔλλιοτ Σμὶθ νομίζει, ὅτι ἡ συστηματικὴ γεωργία ὡς κυρία ἐπιχείρησις μᾶλλον, παρὰ ὡς ἐνέργεια τελείως δευτερευούσης σημασίας ἤρχισεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀσφαλῶς δὲ καμμία ἄλλη χώρα δὲν εἶχε προφανῶς τόσα προσόντα διὰ νὰ διδάξῃ τοὺς ἀνθρώπους τὴν τέχνην τῆς σπορᾶς εἰς τὴν κατάλληλον ἐποχήν. Κατ' ἀρχὰς ἡ συστηματικὴ σπορὰ ἐγίνετο ἴσως εἰς ἐκτάσεις, αἱ ὁποῖαι πλημμυρίζουν ἀπὸ τὰ νερά. Ἀπὸ τὸ σημεῖον δὲ αὐτὸ μέχρι τῆς τεχνητῆς πλημμύρας τῆς γινομένης διὰ τῆς ἀρδεύσεως δὲν ἦτο παρὰ ἓν εὔκολον βῆμα.

Ἡ γεωργικὴ καλλιέργεια δὲν ἀποτελεῖ τὸν κυρίως πολιτισμόν. Ἡ καλλιέργεια σίτου διεδόθη εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἀτλαντικοῦ καὶ τοῦ Εἰρηνικοῦ, μὲ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ, ἴσως πρὸ δέκα πέντε ἢ δέκα χιλιάδων ἐτῶν π. Χ., πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ κυρίως πολιτισμοῦ. Ὁ κυρίως πολιτισμὸς εἶναι κἄτι περισσότερον ἀπὸ τὴν περιοδικὴν καλλιέργειαν σίτου. Εἶναι ἡ ἐγκατάστασις ἀνθρώπων ἐπὶ περιοχῆς, τὴν ὁποίαν καλλιεργοῦν καὶ κατέχουν διαρκῶς. Οἱ ἄνθρωποι κατοικοῦν πλέον εἰς μονίμους οἰκίας, ἔχοντες μίαν κοινὴν ἀρχὴν καὶ κοινὴν πόλιν ἢ ἀκρόπολιν.

Ὁ πρῶτος ἀπαραίτητος ὅρος πρὸς μόνιμον ἐγκατάστασιν τῶν νεολιθικῶν ἀνθρώπων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς μίαν πρόσκαιρον ἐγκατάστασιν εἰς μέρη, ὅπου ὑπῆρχεν ἄφθονος τροφή, ἦτο βεβαίως ἡ ὕπαρξις διαρκοῦς καθ' ὅλον τὸ ἔτος προμηθείας νεροῦ, τροφῆς διὰ τὰ ζῷά των, τροφῆς δι' αὐτοὺς τοὺς ἰδίους καὶ ὑλικῶν διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν οἰκημάτων των. Ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν ὅλα ὅσα θὰ ἐχρειάζοντο κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς τοῦ ἔτους καὶ ἀντιθέτως νὰ μὴν ὑπάρχῃ καμμία ἔλλειψις, ἡ ὁποία θὰ τοὺς ἔβαλλεν εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ μετακινηθοῦν εἰς ἀναζήτησιν καλυτέρου μέρους.

Ἡ τοιαύτη εὐνοϊκὴ κατάστασις τῶν πραγμάτων ὑπῆρχεν ἀναμφιβόλως εἰς πολλὰς εὐρωπαϊκὰς καὶ ἀσιατικὰς κοιλάδας, εἰς πολλὰς δὲ τοιαύτας κοιλάδας, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν λιμναίων οἰκήσεων τῆς Ἑλβετίας, οἱ ἄνθρωποι ἐγκατεστάθησαν πράγματι ἐκ παναρχαίων χρόνων. Εἰς καμμίαν ὅμως ἀπὸ τὰς ἤδη γνωστὰς εἰς ἡμᾶς χώρας αἱ εὐνοϊκαὶ αὐταὶ συνθῆκαι δὲν ὑπῆρχον εἰς τόσον εὐρεῖαν κλίμακα, καὶ πουθενὰ δὲν ἐπεκράτουν αὐταὶ μὲ τόσην βεβαιότητα καθ' ὅλον τὸ ἔτος, ὅπως εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς τὴν χώραν τὴν εὑρισκο-

μένην μεταξὺ τοῦ ἄνω ροῦ τοῦ Εὐφράτου κα. τοῦ Τίγρητος ἀφ' ἑνός, καὶ τοῦ Περσικοῦ κόλπου ἀφ' ἑτέρου.

Ἐκεῖ ὑπῆρχε διαρκὴς ἀφθονία νεροῦ εἰς χώραν ἡλιόλουστον καθ' ὅλον τὸ ἔτος. Αἱ ἐσοδεῖαι ἦσαν ἀσφαλεῖς καθ' ὅλα τὰ ἔτη. Εἰς τὴν Μεσοποταμίαν ὁ σῖτος, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ἀπέδιδε τὸ διακοσιοπλάσιον εἰς τὸν γεωργόν, ὁ δὲ Πλίνιος λέγει ὅτι ἐθερίζετο δύο φορὰς καὶ κατόπιν ὅ,τι ἀπέμενεν ἐχρησίμευεν ὡς νομὴ τῶν προβάτων. Ὑπῆρχεν ἀφθονία φοινικοδένδρων καὶ πολλὰ εἴδη ὀπωρῶν. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ οἰκοδομήσιμον ὑλικὸν εἰς τὴν Αἴγυπτον ὑπῆρχε πηλὸς καὶ εὐκατέργαστον εἶδος πέτρας, εἰς δὲ τὴν Μεσοποταμίαν ἓν εἶδος

81.—Ἄτομα ἀντιπροσωπεύοντα τὸν εὐγενέστερον Μογγολικὸν τύπον. Εἰς τὴν Νότιον Κίναν ἀπὸ τέτοιους τύπους γίνεται σχεδὸν ἀνεπαισθήτως μετάβασις εἰς τοὺς τύπους τῶν μελαψῶν φυλῶν.

πηλοῦ, ὁ ὁ ποῖος μετεβάλλετο εἰς σκληρὰς πλίνθους, ὅταν ἐξετίθετο εἰς τὸν ἥλιον.

Εἰς τοιαύτας χώρας οἱ ἄνθρωποι ἑπόμενον ἦτο νὰ παύσουν νὰ περιπλανῶνται καὶ νὰ ἐγκαθίστανται σχεδὸν αἰφνιδίως ὅπου τύχῃ. Θὰ ἐπολλαπλασιάζοντο καὶ θὰ διεπίστωναν ὅτι εἶναι πολυάριθμοι καὶ διὰ τοῦ ἀριθμοῦ των ἀσφαλεῖς ἀπὸ κάθε ἐνδεχομένην ἐπίθεσιν. Ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ παρήγαγον τὸν πυκνότερον ἀνθρώπινον πληθυσμὸν ποὺ εἶχε γνωρίσει ἕως τότε ἡ γῆ. Αἱ οἰκίαι των ἔγιναν περισσότερον στερεαὶ καὶ ἄνετοι, τὰ ἄγρια θηρία ἐξωντώθησαν εἰς μέγαλην ἀκτῖνα, ἡ ἀσφάλεια ζωῆς ηὔξησεν εἰς βαθμόν, ὥστε οἱ ἄνθρωποι ἐκυκλοφόρουν εἰς τὰς πόλεις καὶ τοὺς ἀγροὺς χωρὶς νὰ ἔχουν μαζί των τὰ ὅπλα των, καὶ τοὐλάχιστον μέσα εἰς τὸν στενὸν κύκλον των ἔγι,

ναν εἰρηνικοὶ λαοί. Οἱ ἄνθρωποι ἐρρίζωσαν τότε εἰς ὡρισμένα μέρη, ὅπως δὲν εἶχε συμβῆ ποτὲ εἰς τὸν ἄνθρωπον πρωτύτερα.

Ἡ Μεσοποταμία καὶ ἡ Αἴγυπτος ἦσαν αἱ χῶραι, αἱ ὁποῖαι διατελοῦσαν ὑπὸ τὰς μᾶλλον εὐνοϊκὰς συνθήκας διὰ τὴν μόνιμον ἐγκατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου. Παρέχομεν τὸν ὑπ' ἀριθ. 15 ἔγχρωμον χάρτην τῶν χωρῶν αὐτῶν, ὅπως ἦσαν πρὸ ἓξ περίπου χιλιάδων ἐτῶν. Αἱ κοιλάδες τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ αἱ κοιλάδες τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου εἶχον ἤδη ταφῆ ὑπὸ τὰ ὕδατα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, αἱ ἀκταὶ ὅμως τῆς Ἀραβίας ἦσαν πολὺ περισσότερον εὔφοροι ἀπὸ ὅ,τι ὑπῆρξαν ἔκτοτε, ἡ δὲ Ἐρυθρὰ θάλασσα ἐχύνετο δι' ἀνοικτῆς διώρυγος εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ ὁ Περσικὸς κόλπος ἐξετείνετο πολὺ μακρύτερα πρὸς βορρᾶν ἀπὸ ὅ,τι συμβαίνει σήμερον.

Ἀλλ' ἐνῷ οἱ ἄνθρωποι ἐρριζώναν καὶ ἐπαλλαπλασιάζοντο εἰς τὰς μεγάλας κοιλάδας τῶν ποταμῶν, εἰς τὰς πέραν αὐτῶν ὀλιγώτερον εὐφόρους χώρας, ποὺ ἐξετίθεντο εἰς τὰς ἰδιοτροπίας τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους, ὅπως εἰς τὰ δάση τῆς Εὐρώπης, εἰς τὰς ἐρήμους τῆς Ἀραβίας καὶ εἰς τὰς καθ' ὡρισμένην ἐποχὴν τοῦ ἔτους χλοερὰς βοσκὰς τῆς κεντρικῆς Ἀσίας, ἀνεπτύσσοντο ὡραιότεροι, ἀλλ' ἐνεργητικώτεροι πληθυσμοὶ ἀνθρώπων διαφορετικοῦ τύπου, οἱ πρωτογενεῖς νομαδικοὶ λαοί.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς μονίμως ἐγκατεστημένους γεωργικοὺς λαούς, οἱ νομάδες ἔζων ζωὴν ἐλευθέραν, ἀλλὰ καὶ πλήρη κινδύνων. Ἦσαν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἄλλους λαοὺς ἰσχνοὶ καὶ πειναλέοι ἄνθρωποι. Ἡ ποιμενική των ζωὴ ἦτο ἀκόμη ἀναμεμειγμένη μὲ τὸ κυνήγι. Εἶχον νὰ ἀντιπαλαίσουν διαρκῶς διὰ τὴν κατοχὴν τῶν βοσκῶν πρὸς τὴν τελειοποίησιν τῶν ἐργαλείων καὶ τὴν χρῆσιν μετάλλων, ποὺ ἔκαμνον οἱ μονίμως ἐγκατεστημένοι λαοί. Ἡ χρῆσις τῶν μετάλλων διεδίδετο καὶ εἰς τοὺς νομάδας καὶ συνετέλει εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν ὅπλων των. Τοιουτοτρόπως δὲ αὐτοὶ ἀκολουθοῦντες κατὰ πόδας τοὺς ἐγκατεστημένους πληθυσμοὺς μετέστησαν ἀπὸ τὴν νεολιθικὴν φάσιν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ. Φυσικὰ μὲ καλύτερα ὅπλα ἔγιναν περισσότερον πολεμικοὶ καὶ περισσότερον ἱκανοὶ νὰ μετακινοῦνται μὲ μεγαλυτέραν ταχύτητα, ἐφ' ὅσον ἐτελειοποιοῦντο τὰ μεταφορικά των μέσα.

Τὸ νομαδικὸν στάδιον δὲν πρέπει νὰ τὸ φαντάζεται κανεὶς ὡς ἓν προστάδιον τῆς μονίμου ἐγκαταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου. Κατ' ἀρχὰς ὁ ἄνθρωπος μετεκινεῖτο ἀργὰ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, ἀκολουθῶν τὴν μετακίνησιν τῆς τροφῆς. Ἔπειτα ἓν εἶδος ἀνθρώπων ἤρχισαν νὰ ἐγκαθίστανται μονίμως, ἐνῷ ἄλλο εἶδος ἐγένετο χαρακτηριστικώτερον νομαδικόν. Οἱ ἐγκατεστημένοι ἤρχισαν νὰ ὑπολογίζουν περισσότερον εἰς τὰ σιτηρὰ διὰ τὴν διατροφήν των, ἐνῷ οἱ νομαδικοὶ ἔκαμνον περισσοτέραν χρῆσιν γάλακτος. Οἱ δύο αὐτοὶ τρόποι τῆς ζωῆς εἰδικεύθησαν πρὸς ἀντιθέτους διευθύνσεις.

Ἡ σύγκρουσις μεταξὺ τῶν νομαδικῶν καὶ τῶν μονίμως ἐγκατεστημένων πληθυσμῶν ὑπῆρξεν ἀναπόφευκτος. Ἦτο φυσικὸν οἱ μὲν νο-

μάδες νὰ φαίνωνται εἰς τοὺς ἐγκατεστημένους λαοὺς βάρβαροι, οἱ δὲ ἐγκατεστημένοι λαοὶ μαλθακοὶ καὶ θηλυπρεπεῖς καὶ πολὺ καλὴ λεία εἰς τοὺς νομαδικοὺς λαούς. Διαρκῶς δὲ εἰς τὰ σύνορα τῶν ἀναπτυσσομένων πολιτισμῶν διεξήγετο πόλεμος μεταξὺ τῶν σκληραγωγημένων νομαδικῶν φυλῶν καὶ τῶν ὀρεσιβίων πληθυσμῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν φιλησύχων κατοίκων τῶν πόλεων καὶ χωρίων ἀφ' ἑτέρου.

Τοῦτο περιωρίζετο κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς ἁπλῆν ἐπιδρομὴν τῶν συνόρων. Οἱ ἐγκατεστημένοι πληθυσμοὶ εἶχον ὑπὲρ αὐτῶν τὴν ἀριθμητικὴν ὑπεροχήν. Οἱ ποιμένες ἠμποροῦσαν νὰ ἐπιπίπτουν ἐξ ἐφόδου καὶ νὰ λεηλατοῦν, δὲν ἠμποροῦσαν ὅμως νὰ παραμείνουν. Αὐτὸ τὸ εἶδος τῶν ἀμοιβαίων προστριβῶν ἠμποροῦσε νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐπὶ πολλὰς γενεάς. Ἀλλὰ πολλὰς φορὰς κατ' ἐπανάληψιν εὑρίσκομεν κάποιον ἀρχηγὸν ἢ κάποιαν φυλήν, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀταξίας τῶν ἐλευθέρων καὶ ἀνεξαρτήτων νομάδων, ἀρκετὰ ἰσχυράν, ὥστε νὰ ἐπιβάλῃ διὰ τῆς βίας ἓν εἶδος ἑνότητος εἰς τὰς ἄλλας ὁμογενεῖς φυλὰς καὶ τότε ἀλλοίμονον εἰς τοὺς γειτονικοὺς πληθυσμούς. Οἱ ἡνωμένοι νομάδες ἐπέπιπτον τότε ἀκάθεκτοι ἐπὶ τῶν ἀμάχων καὶ ἀόπλων εἰς τὰς πεδιάδας καὶ ἐπηκολούθει πόλεμος κατακτήσεως. Ἀντὶ νὰ φύγουν, συναποκομίζοντες τὴν λείαν των οἱ κατακτηταί, ἐγκαθίστανται πλέον εἰς τὴν κατακτηθεῖσαν χώραν, ἡ ὁποία κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου λεία δι' αὐτούς.

Οἱ χωρικοὶ καὶ οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων καταντοῦν δοῦλοι τῶν κατακτητῶν, εἰς τοὺς ὁποίους πληρώνουν φόρους, κόπτουν ξύλα καὶ μεταφέρουν νερό, ἐνῷ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν νομάδων γίνονται βασιλεῖς καὶ πρίγκιπες, κύριοι καὶ ἀριστοκράται. Ἐγκαθίστανται πλέον μονίμως, καὶ αὐτοὶ ἐκμανθάνουν πολλὰς ἀπὸ τὰς τέχνας τῶν κατακτηθέντων λαῶν καὶ ἀποκτοῦν πολλὰς ἀπὸ τὰς λεπτὰς συνηθείας των. Παύουν νὰ εἶναι ἰσχνοὶ καὶ πειναλέοι, ἐπὶ πολλὰς ὅμως γενεὰς διατηροῦν τὰ ἴχνη τῶν παλαιῶν νομαδικῶν αὐτῶν συνηθειῶν. Κυνηγοῦν καὶ ἐπιδίδονται εἰς ὑπαίθρια γυμνάσματα, ἁρματοδρομοῦν καὶ θεωροῦν τὴν ἐργασίαν, ἰδίως τὴν γεωργικὴν ἐργασίαν, ὡς ἀπασχόλησιν κατωτέρας φυλῆς καὶ κοινωνικῆς τάξεως.

Αὐτό, κατὰ χιλίας διαφόρους παραλλαγάς, ὑπῆρξεν ἓν ἐκ τῶν κυριωτέρων ἐπεισοδίων τῆς ἱστορίας τοὺς τελευταίους ἑβδομῆντα αἰῶνας ἢ καὶ περισσότερον. Εἰς τὰς πρώτας σελίδας τῆς ἱστορίας, τὰς ὁποίας ἠμποροῦμεν νὰ ἀναγνώσωμεν καθαρά, εὑρίσκομεν ἤδη εἰς ὅλας τὰς πολιτισμένας χώρας, χωρισμένας τὴν μίαν ἀπὸ τὴν ἄλλην, μίαν μὴ ἐργαζομένην ἄρχουσαν τάξιν καὶ τὴν ἐργαζομένην μᾶζαν τοῦ λαοῦ.

Εὑρίσκομεν δὲ ἐπίσης, ὕστερα ἀπὸ μερικὰς γενεάς, τοὺς ἀριστοκράτας ἐγκατεστημένους πλέον. Ἀρχίζουν νὰ σέβωνται τὰς τέχνας καὶ τὰς ἄλλας λεπτότητας τοῦ πολιτισμοῦ, νὰ γίνωνται νομοταγεῖς καὶ νὰ χάνουν ἐν μέρει τὸν τραχὺν καὶ τολμηρὸν χαρακτῆρά των. Παντρεύονται τὰς θυγατέρας τῶν κατακτηθέντων καὶ διὰ τῆς ἐπιμειξίας δημιουργεῖται βαθμηδὸν μία ἀνοχὴ τῶν πρώτων πρὸς τοὺς τε-

λευταίους. Οἱ κατακτηταὶ ἀνταλλάσσουν θρησκευτικὰς ἰδέας καὶ διδάσκονται τὰ μαθήματα, τὰ ὁποῖα ἐπιβάλλει τὸ ἔδαφος καὶ τὸ κλῖμα καὶ καταλήγουν νὰ ἀποτελέσουν μέρος τοῦ πολιτισμοῦ, τὸν ὁποῖον κατέκτησαν. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐπέρχεται σιγὰ σιγὰ αὐτὴ ἡ μεταβολή, ἑτοιμάζεται νέα ἐπιδρομὴ τῆς χώρας ἀπὸ τοὺς ἐλευθέρους τυχοδιώκτας τοῦ ἐξωτερικοῦ.

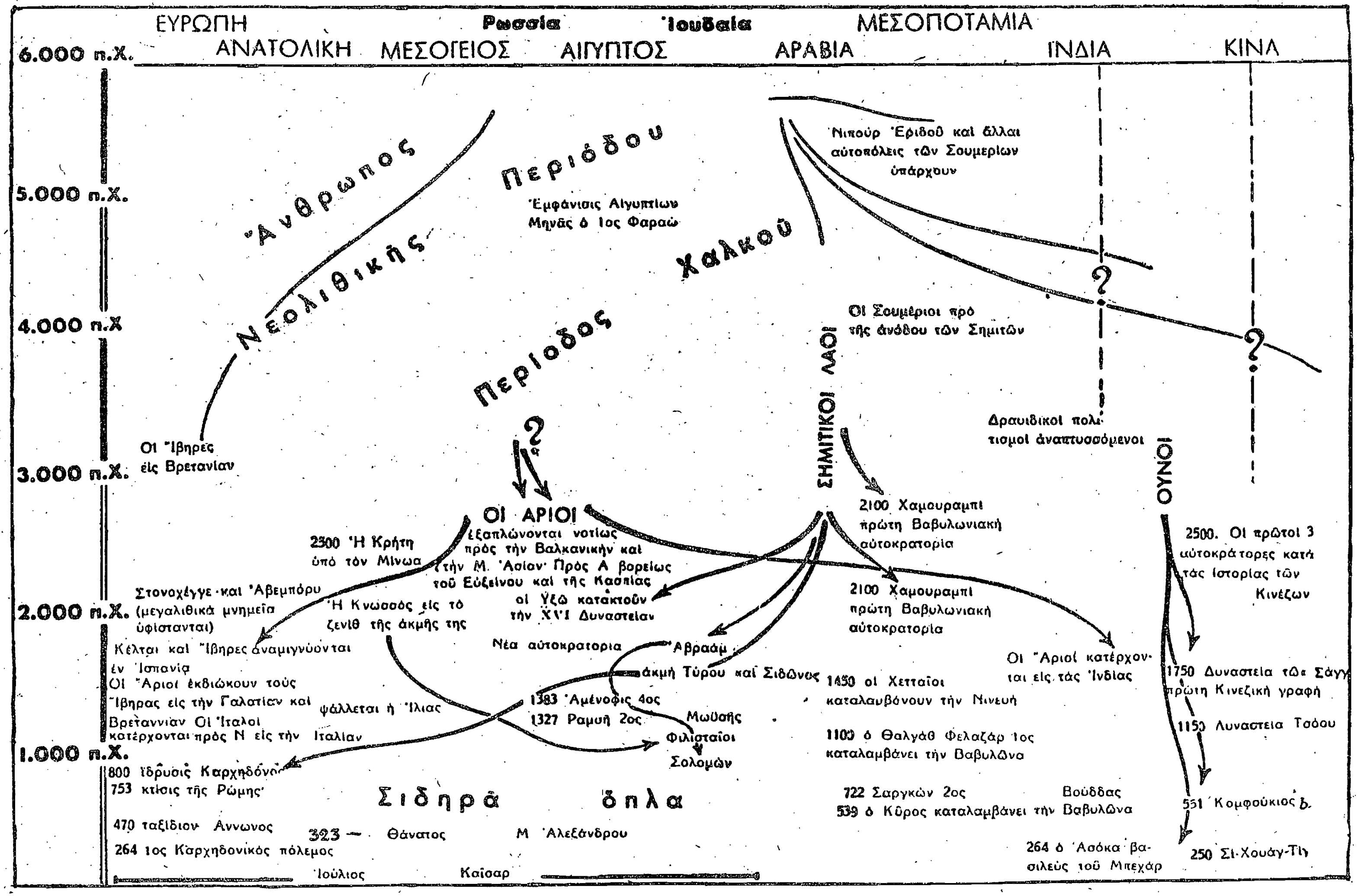
Καὶ τώρα θὰ περιγράψωμεν ἐν συντομίᾳ τοὺς πρώτους διαδοχικοὺς πολιτισμοὺς τῆς δυτικῆς Ἀσίας (2α, 2β, 2γ, 2δ καὶ 2ε), καθὼς καὶ τὴν παράλληλον πρὸς αὐτοὺς ἀνάπτυξιν ἐν Αἰγύπτῳ (3). Ἴσως θὰ ἔπρεπε νὰ προτάξωμεν τὸν πολιτισμὸν τῶν Αἰγυπτίων. Τὸ ζήτημα αὐτὸ εἶναι ἐπίμαχον καὶ ἄλλοι ὑποστηρίζουν, ὅτι ἡ δυτικὴ Ἀσία προηγήθη τῆς Αἰγύπτου, ἄλλοι δὲ ὅτι ἡ Αἴγυπτος ὑπῆρξεν ἡ κοιτὶς τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ ὑπεισέλθῃ εἰς αὐτὴν τὴν διαφορὰν ἀντιλήψεων. Οὕτω, θὰ ἠμπορέσῃ νὰ περιγράψῃ τὴν τότε κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκοντο αἱ Ἰνδίαι, ἡ Κίνα καὶ ἡ Ἀμερική. Κατ' ἀνάγκην τοῦτο θὰ ἀποτελέσῃ ἀπαρίθμησιν ὀνομάτων, ἀλλὰ θὰ ἀναφέρωμεν ὅσον τὸ δυνατὸν ὀλιγώτερα ὁ δὲ ἀναγνώστης, ὁ ὁποῖος ἔχει ὀλίγας γνώσεις ἐπὶ τοῦ θέματος ἢ στερεῖται τοιούτων, θὰ τὰ ἐννοήσῃ καλύτερον, ἂν δώσῃ σχετικὴν προσοχὴν καὶ συμβουλευθῇ τὸν ὑπ' ἀριθ. 15 ἔγχρωμον χάρτην καὶ τὸ διάγραμμα τῆς σελίδος 191.

2α Οἱ Σουμέριοι

Αὐτὴ ἡ ἀναλλαγὴ τῆς μονίμου ἐγκαταστάσεως, τῆς ὑπὸ τῶν νομάδων κατακτήσεως, τοῦ ἐκπολιτισμοῦ τῶν κατακτητῶν, τῆς νέας κατακτήσεως, τῆς προσαρμογῆς εἰς τὸ περιβάλλον, ἡ ὁποία εἶναι χαρακτηριστικὴ διὰ τὴν φάσιν αὐτὴν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας, παρατηρεῖται ἰδιαιτέρως εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγρητος, ἡ ὁποία εἶναι ἀπὸ παντοῦ ἀνοικτὴ καὶ περιβάλλεται ἀπὸ ἐκτάσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι τόσον ξηραὶ διὰ νὰ εἶναι ἐντελῶς ἔρημοι, ἀλλ' οὔτε ἀρκετὰ εὔφοροι, ὥστε νὰ συντηροῦν πολιτισμένους πληθυσμούς.

Ἴσως οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἔκτισαν ἀληθινὰς πόλεις εἰς τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ κόσμου ἢ μᾶλλον τὰς πρώτας πόλεις τοῦ κόσμου, ἦσαν οἱ λεγόμενοι Σουμέριοι, λαὸς πιθανῶς μὲ δέρμα καστανόχρουν, συγγενεῖς πρὸς τοὺς Ἴβηρας ἢ τοὺς Δραβίδας. Μετεχειρίζοντο ἓν εἶδος γραφῆς, τὴν ὁποίαν ἐχάρασσον ἐπὶ πηλοῦ, τὰ δὲ γραπτὰ αὐτῶν μνημεῖα κατωρθώθη νὰ ἀναγνωσθοῦν. Ἡ γλῶσσά των ὁμοιάζει πρὸς τὰς ἀταξινομήτους ἀκόμη καυκασίας γλωσσικὰς ὁμάδας, περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην ἐκ τῶν σημερινῶν γλωσσῶν.

Ἴσως αἱ ἐν λόγῳ γλωσσικαὶ ὁμάδες νὰ συγγενεύουν μὲ τὴν γασκωνικὴν γλῶσσαν καὶ νὰ ἐκπροσωποῦν πρωτογενῆ γλωσσικὴν ὁμάδα, ἡ ὁποία ἄλλοτε εἶχε διαδοθῆ πολύ, ἐξετείνετο ἀπὸ τῆς δυτικῆς

Διάγραμμα δεικνύον τὰ πρῶτα κράτη εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀσίαν.

Εὐρώπης μέχρι τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν καὶ ἔφθανε, πρὸς νότον, μέχρι τῆς κεντρικῆς Ἀφρικῆς.

Ἀνασκαφαὶ ποὺ ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τοῦ λοχαγοῦ Ρ. Κάμπελλ Τόμψον εἰς Ἐριδοῦ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου ἀπεκάλυψαν λείψανα παλαιοτάτου νεολιθικοῦ γεωργικοῦ σταδίου, προγενεστέρου τῆς ἐφευρέσεως τῆς γραφῆς ἢ τῆς χρήσεως τοῦ χαλκοῦ, ὑπὸ τὰ στρώματα τῶν Σουμερίων. Οἱ προσουμέριοι αὐτοὶ λαοὶ ἐθέριζαν τὰ σπαρτά των μὲ πήλινα δρέπανα.

Οἱ Σουμέριοι ἐκούρευαν τὴν κεφαλήν των καὶ ἐφοροῦσαν ἁπλοῦς μαλλίνους χιτῶνας. Ἐγκατεστάθησαν κοντὰ εἰς τὸν κάτω ροῦν τῶν ποταμῶν Εὐφράτου καὶ Τίγρητος καὶ ὄχι πολὺ μακρυὰ ἀπὸ τὸν Περσικὸν κόλπον, ὁ ὁποῖος εἰσχωροῦσε κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους εἰς τὴν ξηρὰν διακόσια χιλιόμετρα περίπου πέραν τοῦ σημερινοῦ αὐτοῦ μυχοῦ.

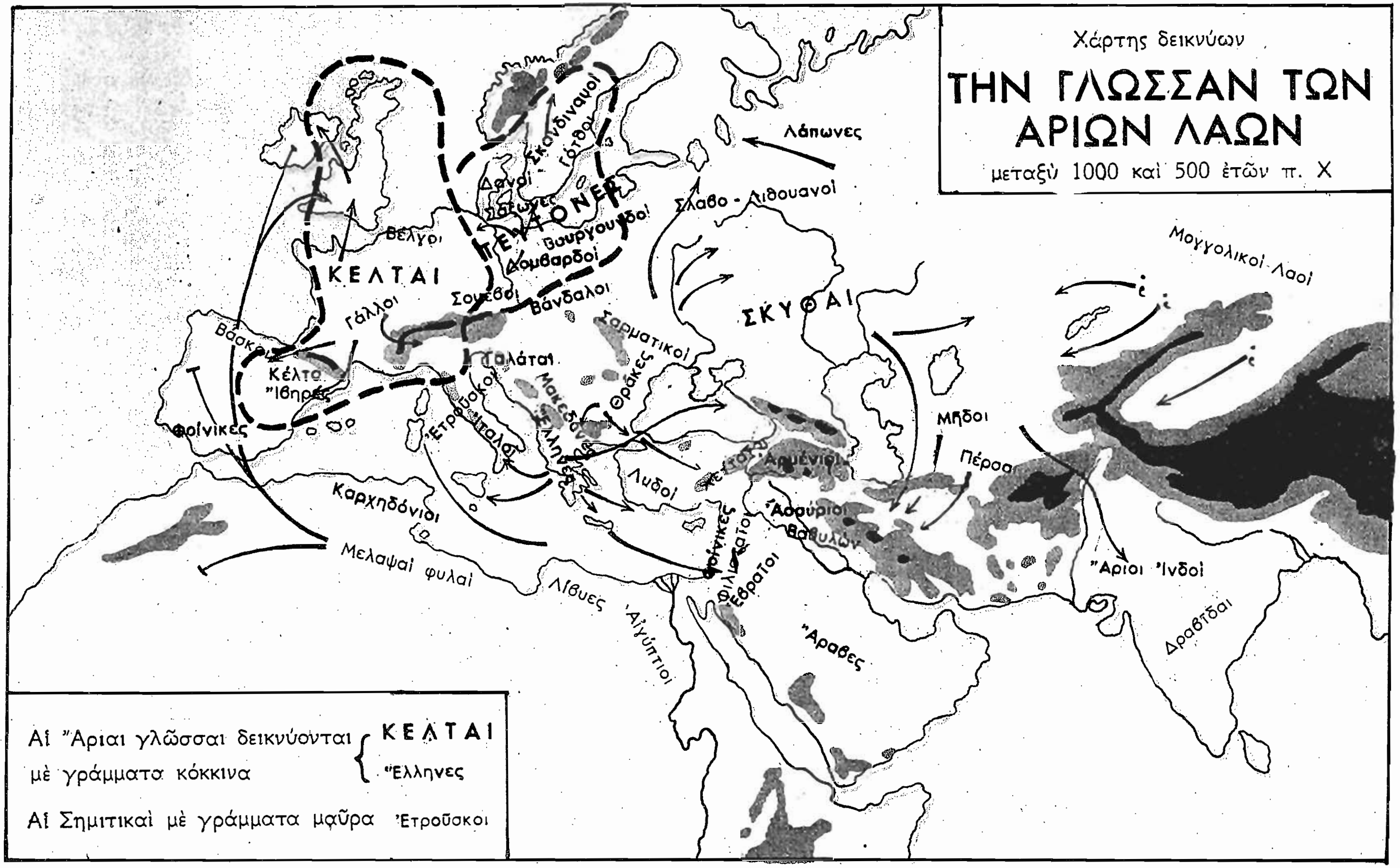
Ὁ Σαΐυς εἰς τὸ βιβλίον του «Βαβυλωνιακὴ καὶ Ἀσσυριακὴ Ζωὴ» (Babylonian and Assyrian Life) ὑπολογίζει ὅτι εἰς τὰ 6.500 π.Χ. τὸ Ἐριδοῦ εὑρίσκετο ἐπὶ τῆς ἀκτῆς. Οἱ Σουμέριοι ἐγονιμοποιοῦσαν τοὺς ἀγρούς των ἀρδεύοντες αὐτοὺς διὰ τεχνητῶν αὐλάκων καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἔγιναν πολὺ ἐπιτήδειοι ὑδραυλικοὶ μηχανικοί. Εἶχαν βώδια, πρόβατα καὶ κατσίκες, ἀλλ' ὄχι ἄλογα. Κατ' ἀρχὰς ἔζοῦσαν εἰς μικροὺς συνοικισμοὺς ἀπὸ καλύβας ἐξ ὠμῶν πλίνθων, οἱ ὁποῖοι σιγὰ σιγὰ ἀνεπτύχθησαν εἰς πόλεις, ἡ δὲ θρησκεία των ἀνήγειρε ναοὺς πυργοειδεῖς.

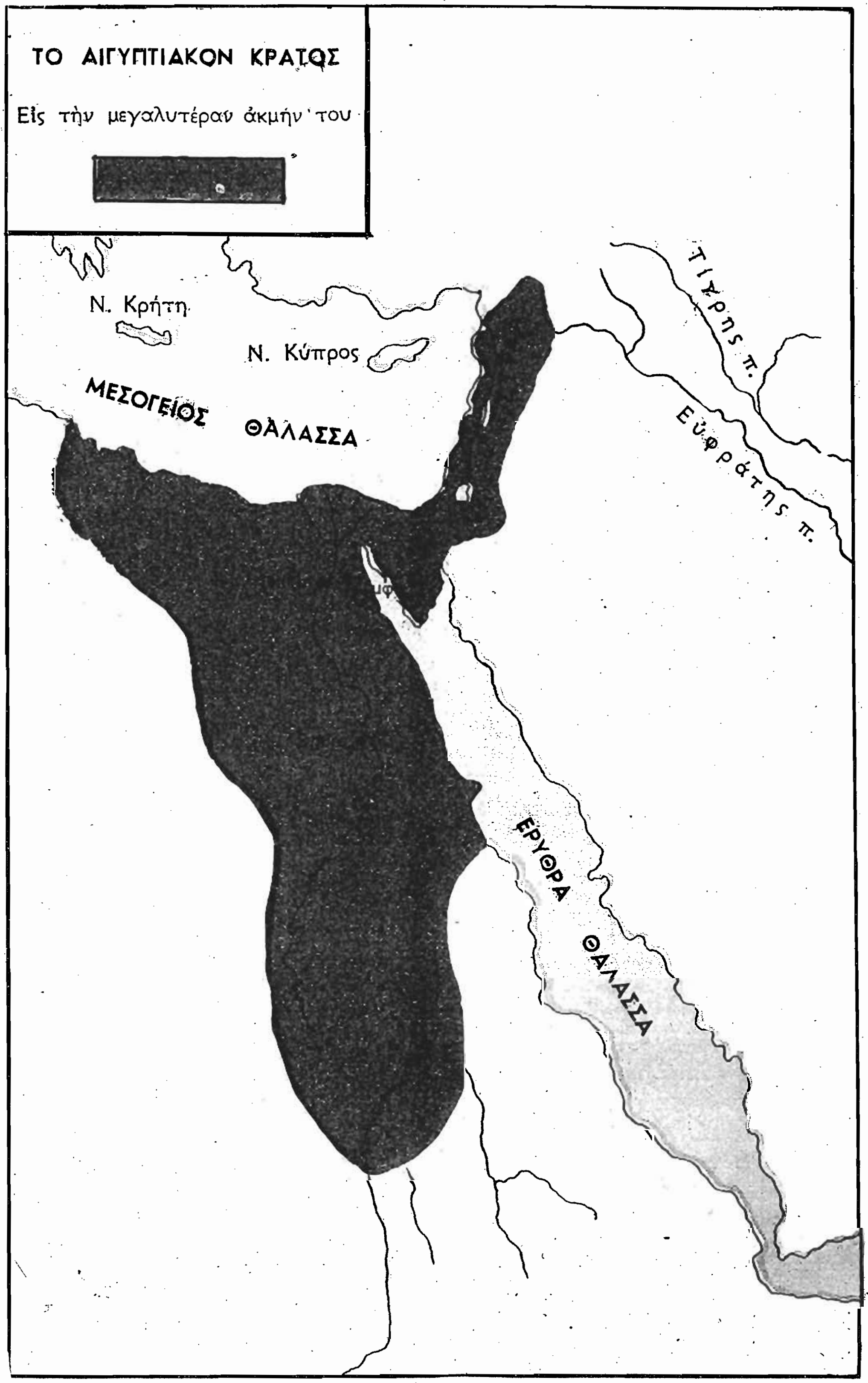
Λάσπη ἀποξηραινομένη εἰς τὸν ἥλιον ἔπαιζε σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν. Ἡ χαμηλὴ αὐτὴ χώρα τῶν κοιλάδων τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγρητος δὲν εἶχε σχεδὸν καθόλου λίθους. Ἔκτιζον μὲ τοῦβλα, κατεσκεύαζον πήλινα ἀγγεῖα καὶ ἀγάλματα, ἐσχεδίαζον δέ, καὶ μετ' ὀλίγον ἔγραφον, ἐπάνω εἰς λεπτὰ κεραμοειδῆ πινακίδια ἀπὸ λάσπην. Δὲν φαίνεται νὰ εἶχον χάρτην ἢ νὰ ἔκαμνον χρῆσιν μεμβράνης. Τὰ βιβλία των καὶ τὰ σημειώματά των ἀκόμα καὶ αἱ ἐπιστολαί των ἦσαν πήλιναι πινακίδες.

Εἰς τὸ Νιπποὺρ ἔκτισαν μεγάλον πύργον ἀπὸ πλίνθους εἰς τιμὴν τοῦ μεγίστου θεοῦ των Ἰλοὺ (ἑλληνιστὶ Ἦλος)—El-lil (Enlil)—ἡ δὲ ἀνάμνησις τοῦ πύργου τούτου φαίνεται νὰ διεσώθη εἰς τὸν θρῦλον τοῦ Πύργου τῆς Βαβέλ. Φαίνεται ὅτι ἦσαν διῃρημένοι εἰς πολιτείας, αἱ ὁποῖαι εὑρίσκοντο μεταξύ των εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν καὶ διατηροῦσαν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας τὸ πολεμικόν των μένος. Οἱ στρατιῶταί των ἔφερον μακρὰ δόρατα καὶ ἀσπίδας καὶ ἐπολεμοῦσαν συντεταγμένοι εἰς φάλαγγας. Οἱ πόλεμοι διεξήγοντο μεταξύ των καὶ διὰ πολὺν καιρὸν ἡ χώρα τῶν Σουμερίων δὲν ἔπεσεν εἰς χεῖρας ξένου κατακτητοῦ. Ἀνέπτυξαν καὶ ἐτελειοποίησαν τὸν πολιτισμόν των, τὴν γραφήν των καὶ τὴν ναυτιλίαν των, ἐπὶ χρονικὴν περίοδον ἴσως διπλασίαν τῆς περιόδου ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ μέχρις ἡμῶν. Σιγὰ σιγὰ ἠνέχθησαν τὴν ἐμφάνισιν τῶν σημιτικῶν λαῶν.

Τὸ πρῶτον ἀπὸ ὅλα τὰ γνωστὰ εἰς ἡμᾶς κράτη ἦτο τὸ ἱδρυθὲν

16 17 19 20

Χάρτης δεικνύων
ΤΗΝ ΓΛΩΣΣΑΝ ΤΩΝ
ΑΡΙΩΝ ΛΑΩΝ
μεταξὺ 1000 καὶ 500 ἐτῶν π. Χ
Λάπωνες
Σλαβο - Λιθουανοί
Μογγολικοὶ Λαοί
ΣΚΥΘΑΙ
ΚΕΛΤΑΙ
Βέλγοι
Γάλλοι
Σουέβοι
Βάνδαλοι
Βουργουνδοί
Λομβαρδοί
Δανοί
Γότθοι
Σαρματικοί
Θρᾶκες
Γαλάται
Βάσκοι
Κέλτο
Ἴβηρες
Φοίνικες
Ἐτροῦσκοι
Ἰταλοί
Ἕλληνες
Λυδοί
Ἀρμένιοι
Μῆδοι
Πέρσαι
Ἀσσύριοι
Βαβυλών
Ἑβραῖοι
Ἄριοι Ἰνδοί
Δραβίδαι
Ἄραβες
Καρχηδόνιοι
Μελαψαὶ φυλαί
Λίβυες
Αἰγύπτιοι
Αἱ Ἄριαι γλῶσσαι δεικνύονται μὲ γράμματα κόκκινα
ΚΕΛΤΑΙ
Ἕλληνες
Αἱ Σημιτικαὶ μὲ γράμματα μαῦρα
Ἐτροῦσκοι

ΤΟ ΑΙΓΥΠΤΙΑΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ
Εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἀκμήν του
Ν. Κρήτη
Ν. Κύπρος
ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ ΘΑΛΑΣΣΑ
Τίγρης π.
Εὐφράτης π.
ΕΡΥΘΡΑ ΘΑΛΑΣΣΑ

ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως τοῦ θεοῦ τῆς πόλεως τῶν Σουμερίων 'Ορέχ. 'Εξετείνετο, κατὰ μίαν ἐπιγραφήν, ἡ ὁποία εὑρέθη ἐν Νιπούρ, ἀπὸ τὴν Κάτω Θάλασσαν (Περσικὸν κόλπον) μέχρι τῆς Ἄνω Θαλάσσης (Μεσογείου ἢ 'Ερυθρᾶς;). Μέσα εἰς τὰ στρώματα τῆς ἰλύος τῆς κοιλάδος τῶν ποταμῶν Εὐφράτου καὶ Τίγρητος, εἶναι θαμμένα τὰ μνημεῖα τῆς ἐκτεταμένης αὐτῆς περιόδου τῆς ἱστορίας, τοῦ πρώτου αὐτοῦ ἡμίσεος τῆς ἐποχῆς τῆς καλλιεργείας τοῦ ἐδάφους. 'Εκεῖ ἤκμασαν οἱ πρῶτοι ναοὶ καὶ οἱ θρησκευτικοὶ ἀρχηγοί, οἱ γνωστοὶ εἰς τὸν κόσμον.

Ἴχνη ἐμπορίου τῶν Σουμερίων καὶ ἴσως ἀποικίαι σουμερικαὶ εὑρέθησαν εἰς τὸ βορειοδυτικὸν τμῆμα τῶν 'Ινδιῶν, ἀλλὰ παραμένει ἀκόμη ἀβέβαιον, ἐὰν οἱ Σουμέριοι ἔφθασαν εἰς τὰς 'Ινδίας διὰ ξηρᾶς ἢ διὰ θαλάσσης. Καὶ ἐνδέχεται νὰ εἶχον στενὴν συγγένειαν καὶ φυλετικῶς καὶ ἀπὸ ἀπόψεως πολιτισμοῦ μὲ τοὺς λαοὺς τοὺς κατοικοῦντας τότε εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Γάγγου.

2β. Τὸ κράτος τοῦ Σαργκών.

Εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς χώρας ταύτης ἐνεφανίσθησαν νομαδικαὶ φυλαὶ λαῶν, οἱ ὁποῖοι ὡμιλοῦσαν σημιτικὴν γλῶσσαν. Αἱ φυλαὶ αὗται ἀφ' ἑνὸς ἤρχοντο εἰς ἐμπορικὰς συναλλαγὰς μὲ τοὺς Σουμερίους, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἔκαμναν ἐπιδρομὰς εἰς τὴν χώραν των καὶ ἐπολεμοῦσαν πρὸς αὐτοὺς ἐπὶ πολλὰς γενεάς. Κατόπιν ἀνεφάνη ἐπὶ τέλους ἕνας μέγας ἀρχηγὸς μεταξὺ τῶν Σημιτῶν, ὁ Σαργκὼν (2.750 π.Χ.), ὁ ὁποῖος τοὺς ἥνωσε ὅλους καὶ ὄχι μόνον ὑπεδούλωσε τοὺς Σουμερίους, ἀλλ' ἐξέτεινε τὸ κράτος του πέραν τοῦ Περσικοῦ κόλπου πρὸς ἀνατολὰς καὶ μέχρι τῆς Μεσογείου πρὸς δυσμάς. Οἱ ὑπ' αὐτὸν λαοὶ ἐκαλοῦντο 'Ακκάδιοι, τὸ δὲ κράτος του Σουμεροακκαδικὸν κράτος. Τὸ κράτος αὐτὸ διετηρήθη ἐπὶ διακόσια ἔτη καὶ πλέον.

'Απὸ τῶν χρόνων τοῦ Σαργκὼν Α' μέχρι τοῦ τετάρτου ἢ τρίτου αἰῶνος π. χ., ἐπὶ χρονικὴν περίοδον ὑπερδισχιλίων ἐτῶν, οἱ σημιτικοὶ λαοὶ ἐπικρατοῦσαν εἰς ὁλόκληρον τὴν 'Εγγὺς 'Ανατολήν. 'Αλλὰ μολονότι οἱ Σημῖται κατέκτησαν τὰς πόλεις τῶν Σουμερίων καὶ ἔδωκαν εἰς αὐτὰς βασιλέα, ὁ ἀνώτερος πολιτισμὸς τῶν Σουμερίων ἐπεβλήθη εἰς τὴν ἁπλοϊκωτέραν ἀνάπτυξιν τῶν Σημιτῶν. Οἱ νεοελθόντες ἔμαθον τὴν γραφὴν τῶν Σουμερίων (τὴν σφηνοειδῆ γραφὴν) καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, καὶ δὲν ἀνέπτυξαν ἰδίαν σημιτικὴν γραφήν. Ἡ σουμερικὴ γλῶσσα ἐχρησίμευεν εἰς τοὺς βαρβάρους αὐτοὺς Σημίτας ὡς γλῶσσα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς στρατιωτικῆς τέχνης, ὅπως ἀκριβῶς εἰς τοὺς ἀμορφώτους λαοὺς τῆς μεσαιωνικῆς Εὐρώπης, ἡ λατινική. Ἡ σοφία αὐτὴ τῶν Σουμερίων εἶχε μεγάλην ζωτικότητα. Ἦτο προωρισμένη νὰ ἐπιζήσῃ διὰ μέσου σειρᾶς κατακτήσεων καὶ μεταβολῶν, αἱ ὁποῖαι ἤρχισαν τώρα εἰς τὴν μεγάλην κοιλάδα τῶν δύο ποταμῶν.

2γ. Τὸ Βαβυλωνιακὸν κράτος τοῦ Χαμμουραβί.

Ἐνῷ οἱ κάτοικοι τοῦ Σουμεροακκαδικοῦ κράτους ἤρχισαν νὰ ἐξασθενοῦν ἀπὸ πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἀπόψεως, εὑρέθησαν μεταξὺ δύο πυρῶν: τῶν Ἐλαμιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπήρχοντο ἐναντίον αὐτῶν ἐξ ἀνατολῶν, καὶ τῆς σημιτικῆς φυλῆς τῶν Ἀμορραίων, οἱ ὁποῖοι ἐπετίθεντο ἐκ δυσμῶν.

Οἱ Ἐλαμῖται ἦσαν λαὸς ἀγνώστου γλώσσης καὶ φυλῆς. «Οὔτε Σουμέριοι, οὔτε Σημῖται», κατὰ τὸν Σαίυς. Πρωτεύουσά των ἦσαν τὰ Σοῦσα. Ἡ ἀρχαιολογία των παραμένει ἀκόμη κυρίως ἄγνωστος. Κατὰ τὴν γνώμην μερικῶν, λέγει ὁ σὲρ Χ. Τζόνστον, ἦσαν φυλὴ νιγρητικοῦ τύπου. Καὶ εἰς τοὺς σημερινοὺς δὲ κατοίκους τοῦ Ἐλὰμ παρατηροῦμεν πολλὰ νιγρητικὰ χαρακτηριστικά.

Οἱ Ἀμορραῖοι ἐξ ἄλλου ἀνῆκον ἐθνολογικῶς εἰς τὸν ἴδιον κλάδον μὲ τοὺς Ἑβραίους. Ἐγκατεστάθησαν ἀρχικῶς εἰς μίαν μικρὰν πόλιν τοῦ ἄνω ροῦ τοῦ ποταμοῦ Εὐφράτου, ὀνομαζομένην Βαβυλῶνα. Κατόπιν δὲ πολέμων ἑκατὸν ἐτῶν ἔγιναν κύριοι ὁλοκλήρου τῆς Μεσοποταμίας, ὑπὸ τὸν μέγαν βασιλέα Χαμμουραβὶ (2100 π. Χ.), ὁ ὁποῖος ἵδρυσε τὸ μέγα Βαβυλωνιακὸν κράτος. Εἰρήνη, ἀσφάλεια καὶ παρακμὴ τῆς ἐπιθετικῆς ἀνδρείας ἐπεκράτησαν ἐκ νέου, καὶ μετὰ ἑκατὸν ἔτη νομάδες, φέροντες τὸν ἵππον καὶ τὸ πολεμικὸν ἅρμα, εἰσέβαλον εἰς τὴν Βαβυλῶνα. Ἦσαν οἱ Κασσῖται.

2δ. Οἱ Ἀσσύριοι καὶ τὸ κράτος αὐτῶν.

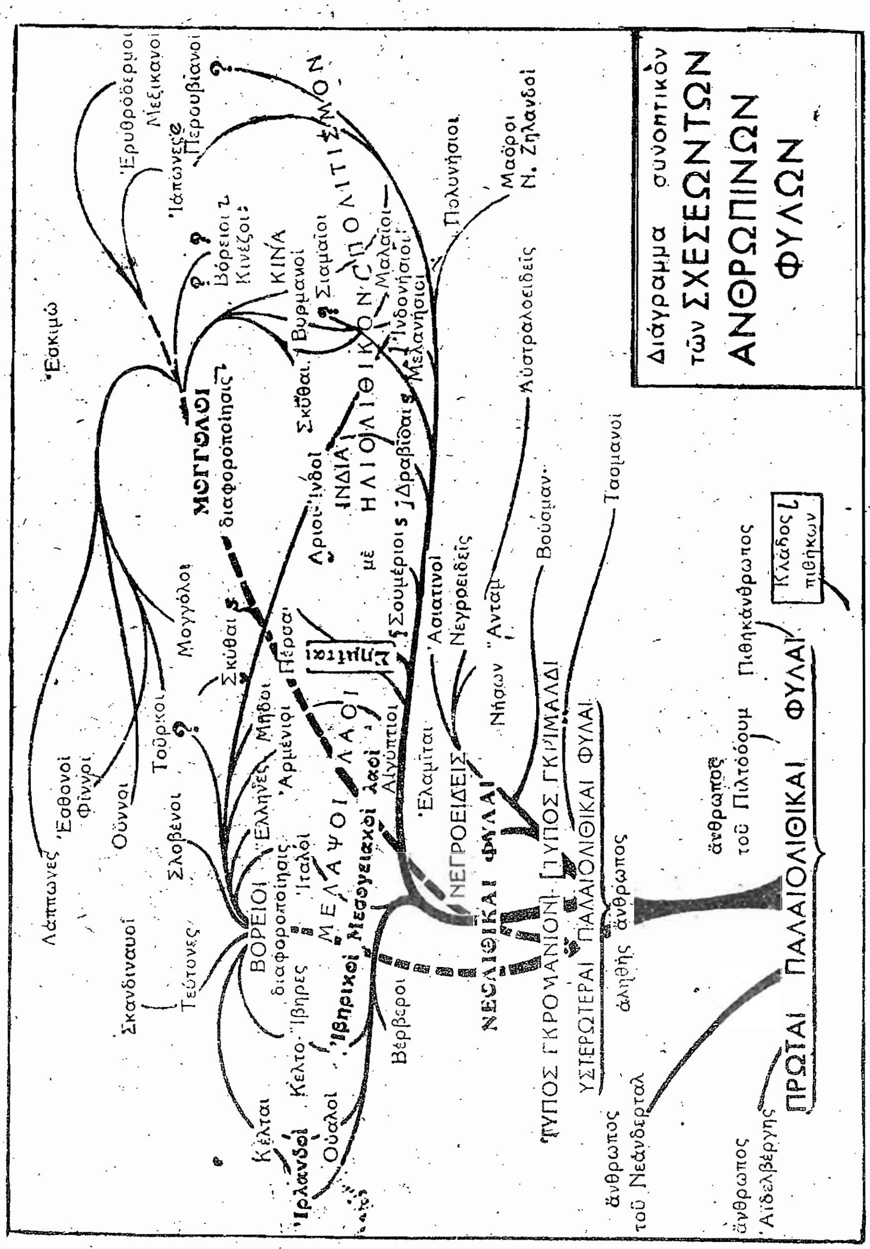
Πέραν τῆς πεδινῆς αὐτῆς ἐκτάσεως πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ ποταμοῦ Τίγρητος, ὅπου ἐκτείνεται χώρα ὀρεινή, ἦλθον καὶ ἐγκατεστάθησαν οἱ Ἀσσύριοι—λαὸς σημιτικὸς—εἰς διαφόρους πόλεις, αἱ κυριώτεραι τῶν ὁποίων ἦσαν ἡ Ἀσσοὺρ καὶ ἡ Νινευί, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Σουμέριοι δὲν εἶχον κατακτηθῆ ἀκόμη ἀπὸ τοὺς Σημίτας. Ἡ ἰδιόρρυθμος αὐτῶν φυσιογνωμία, ἡ μακρὰ μύτη καὶ τὰ παχέα χείλη ὡμοίαζον πολὺ μὲ τὸν κοινότερον τύπον τῶν σημερινῶν Ἑβραίων τῆς Πολωνίας. Εἶχον μακρὰς γενειάδας καὶ κόμην μὲ μακρὰς πλεξίδας. Ἐφοροῦσαν ὑψηλοὺς σκούφους καὶ ποδήρεις ἐσθῆτας.

Εὑρίσκοντο εἰς διαρκῆ ἐμπόλεμον κατάστασιν πρὸς τοὺς Χετταίους, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσαν πρὸς δυσμάς, ὑπεδουλώθησαν δὲ ὑπὸ τοῦ Σαργκὼν Α΄καὶ ἀνέκτησαν πάλιν τὴν ἐλευθερίαν των. Κάποιος Τουσράττα, βασιλεὺς τῶν Μιτανῶν, πρὸς τὸ βορειοδυτικόν, ἐκυρίευσε καὶ ἐκράτησε τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν Νινευὶ δι' ὡρισμένον χρονικὸν διάστημα. Ἐξεσήκωναν μὲ διαβολὰς τοὺς Αἰγυπτίους ἐναντίον τῶν Βαβυλωνίων καὶ ἦσαν μισθοφόροι τῆς Αἰγύπτου.

Ἐτελειοποίησαν εἰς ὑπέρτατον βαθμὸν τὴν πολεμικὴν τέχνην καὶ ἐπεδίδοντο εἰς ἐπιδρομὰς τῶν γειτονικῶν περιφερειῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἐπέβαλλον φόρον, καὶ ἐπὶ τέλους, ἀφοῦ καθιέρωσαν τὸ ἄλογον καὶ

τὸ ἅρμα ὡς πολεμικὰ μέσα, ἐκανόνισαν τοὺς λογαριασμούς των μὲ τοὺς Χετταίους καὶ κατόπιν ὑπὸ τὸν Θαλγαθφελασσὰρ Α' (Τιγλατπαλασσὰρ) ἐκυρίευσαν τὴν Βαβυλῶνα (περὶ τὰ 1100 π.Χ.).

Ἡ ὑπ' αὐτῶν ὅμως κατοχὴ τῆς κάτω παλαιοτέρας καὶ μᾶλλον πο-

λιτισμένης χώρας δὲν ἦτο ἀσφαλής, καὶ ἡ Νινευΐ, ἡ σημιτικὴ λιθόκτιστος πόλις, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Βαβυλῶνα, τὴν σημιτικὴν πλινθόκτιστον πόλιν, παρέμεινεν ἡ πρωτεύουσα αὐτῶν. Ἐπὶ πολλοὺς αἰ-

ῶνας ἡ ἐξουσία εὑρίσκετο πότε εἰς τὴν Νινευὶ καὶ πότε εἰς τὴν Βαβυλῶνα, καὶ ἄλλοτε μὲν τὸν τίτλον τοῦ «βασιλέως τοῦ κόσμου»» διεξεδίκει ἕνας Ἀσσύριος, ἄλλοτε δὲ ἕνας Βαβυλώνιος.

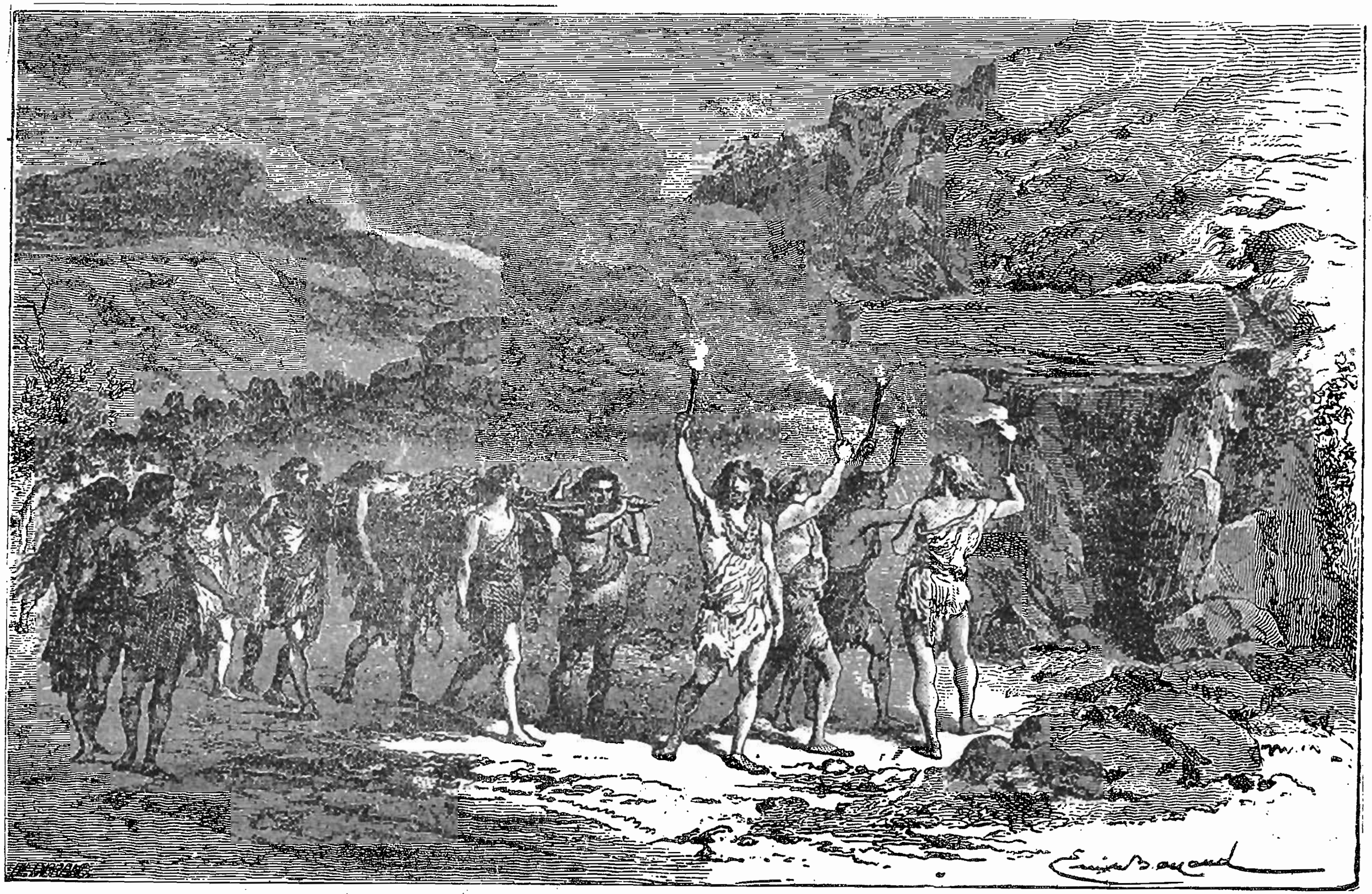
Ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας ἡ Ἀσσυρία παρημποδίσθη εἰς τὴν ἐπέκτασίν της πρὸς τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ τὴν πρὸς βορρᾶν προέλασιν καὶ ἐγκατάστασιν μιᾶς ἄλλης ὁμάδος σημιτικῶν φυλῶν, τῶν Ἀραμαίων, τῶν ὁποίων πρωτεύουσα πόλις ἦτο ἡ Δαμασκός. Τούτων ἀπόγονοι εἶναι οἱ κάτοικοι τῆς σημερινῆς Συρίας, τοὺς ὁποίους δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν μὲ τοὺς Ἀσσυρίους.

Διὰ μέσου τῆς ἐπικρατείας τῶν Ἀραμαίων, οἱ βασιλεῖς τῶν Ἀσσυρίων, πολεμοῦντες, προσπαθοῦσαν νὰ ἐπεκταθοῦν πρὸς τὰ νοτιοδυτικά. Τῷ 745 π. Χ. ἐνεφανίσθη ἕτερος Θαλγαθφελασσάρ, ὁ Θαλγαθφελασσὰρ Γ' ὁ ἀναφερόμενος ὑπὸ τῆς Βίβλου (Βασιλειῶν Β' κεφ. κε', ἕδ. 29, καὶ κεφ. ιστ', ἐδ. 7 καὶ ἔπειτα) Αὐτός, ὄχι μόνον διηύθυνε τὴν μετατόπισιν τῶν Ἰσραηλιτῶν εἰς τὴν Μηδίαν (αἱ «Ἀπολεσθεῖσαι Δέκα Φυλαί», ἡ τελευταία ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀπησχόλησε τόσους περιέργους νοῦς), ἀλλὰ καὶ κατέλαβε καὶ ἐβασίλευσεν εἰς τὴν Βαβυλῶνα, ἱδρύσας τὸ ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ἀποκαλούμενον Νέον Ἀσσυριακὸν κράτος. Ὁ υἱὸς του Σαλμανασὲρ Δ' (Βασιλειῶν Β', κεφ. ιζ', ἐδ. 3) ἀπέθανε κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Σαμαρείας, τὸν διεδέχθη δὲ κάποιος σφετεριστής, ὁ ὁποῖος, διὰ νὰ κολακεύσῃ ἀναμφιβόλως τὴν εὐαισθησίαν τῶν Βαβυλωνίων, ἔλαβε τὸ ἀρχαῖον Ἀκκαδιανοσουμεριακὸν ὄνομα Σαργκὼν—Σαργκὼν Β'. Αὐτὸς φαίνεται ὅτι ὥπλισε, διὰ πρώτην φοράν, τὰς δυνάμεις τῶν Ἀσσυρίων μὲ σιδηρᾶ ὅπλα. Πιθανὸν ὁ Σαργκὼν Β' νὰ ἐξετέλεσε τὴν ὑπὸ τοῦ Θαλγαθφελασσὰρ Γ' διαταχθεῖσαν μετατόπισιν τῶν Δέκα Φυλῶν.

Τοιαῦται μετατοπίσεις πληθυσμῶν ἀπετέλεσαν πολὺ χαρακτηριστικὸν μέρος τῶν πολιτικῶν μεθόδων τοῦ Νέου Ἀσσυριακοῦ κράτους. Ὁλόκληρα ἔθνη, τὰ ὁποῖα δυσκόλως ἐτίθεντο ὑπὸ ἔλεγχον εἰς τὰς πατρίδας των, μετετοπίζοντο ὁμαδικῶς εἰς ξένας δι' αὐτοὺς χώρας καὶ ἀνάμεσα εἰς ξένους γείτονας, ὅπου ἡ μόνη των ἐλπὶς ἐπιβιώσεως ἦτο ἡ ὑπακοὴ εἰς τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα.

Ὁ Σενναχερίμ, υἱὸς τοῦ Σαργκών, ὡδήγησε τὰ στίφη τῶν Ἀσσυρίων μέχρι τῶν συνόρων τῆς Αἰγύπτου. Ἐκεῖ ὁ στρατὸς τοῦ Σενναχερὶμ προσεβλήθη ὑπὸ καταστρεπτικοῦ λοιμοῦ, συμφορᾶς, ἡ ὁποία περιγράφεται εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφὴν (Βασιλειῶν Β', κεφ. ιθ', 35-36): «Καὶ τὴν νύκτα ἐκείνην ἐξῆλθεν ἄγγελος Κυρίου, καὶ ἐπάταξεν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Ἀσσυρίων ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας. Καὶ ὅτε ἐξημέρωσε τὸ πρωὶ ἦσαν πάντες σώματα νεκρά· καὶ ἐσηκώθη καὶ ἔφυγεν ὁ Σενναχερὶμ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων καὶ ἐπέστρεψε καὶ κατῴκησεν ἐν Νινευί». Ὁ Σενναχερὶμ ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν υἱῶν του.

Ὁ ἔγγονος τοῦ Σενναχερὶμ Ἀσσουρβανιπάλ, ὁ ἐξελληνισθεὶς εἰς Σαρδανάπαλον, ἐπέτυχε νὰ κατακτήσῃ καὶ νὰ κρατήσῃ ἐπί τινα χρόνον τὴν κάτω Αἴγυπτον.

82.—**Θρησκευτικαὶ συνήθειαι τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχήν.** Ἀντὶ τάφου μετεχειρίζοντο τύμβους, οἱ ὁποῖοι πολλάκις εἶναι μικροὶ λόφοι. Μέσα εἰς ἕνα τέτοιον τύμβον μεταφέρεται ὁ νεκρός, τοποθετημένος ἐπάνω εἰς κλάδους. Ἄνδρες τῆς φυλῆς του προηγοῦνται μὲ ἀνημμένας δᾶδας, ἀκολουθοῦν δὲ γυναῖκες στολισμέναι, ποὺ φέρουν μαζί των τὰ ὅπλα καὶ τὰ ἐργαλεῖα τοῦ νεκροῦ.

2. Τὸ κράτος τῶν Χαλδαίων.

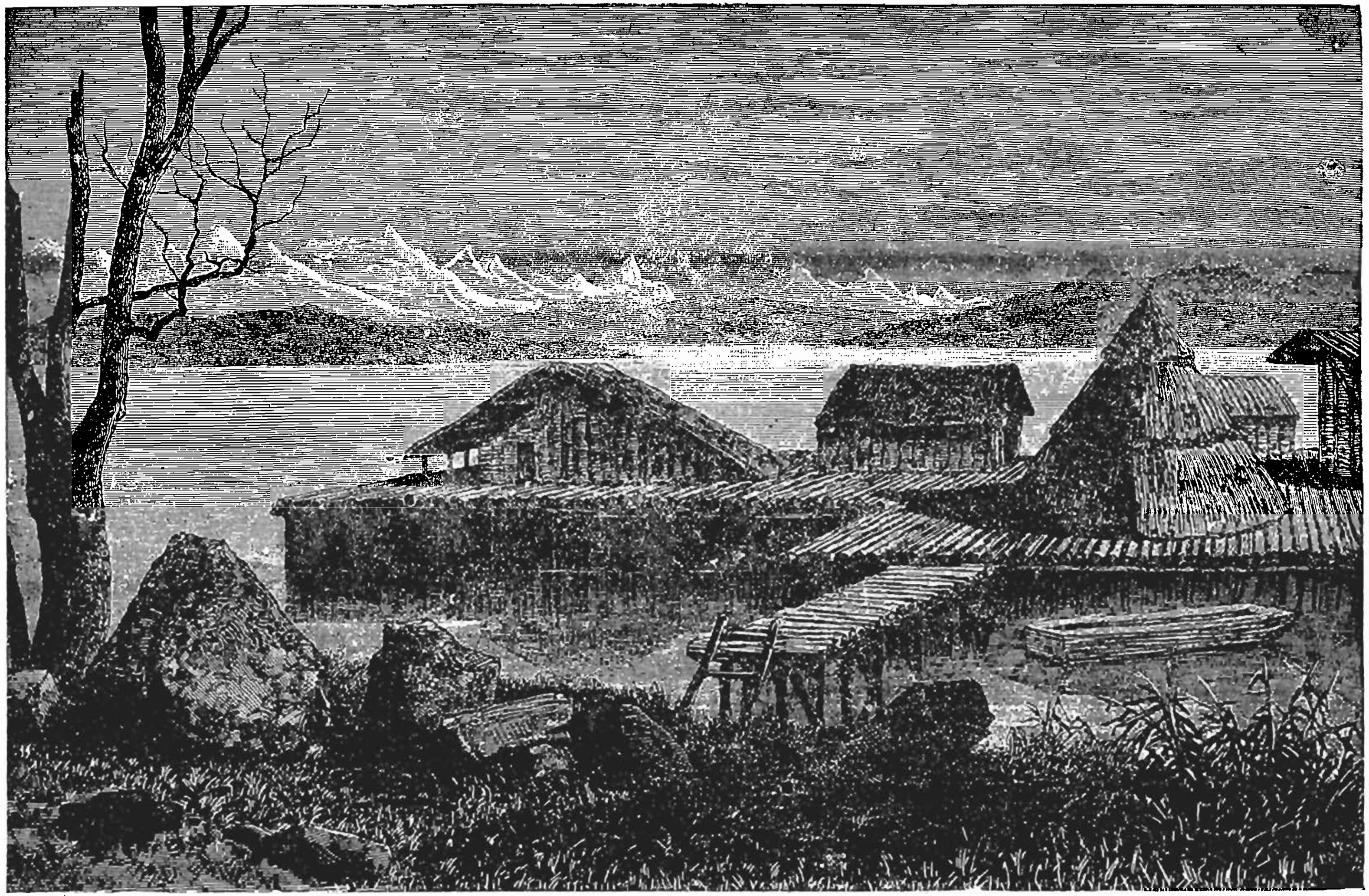
Τὸ κράτος τῶν Ἀσσυρίων διήρκεσεν ἑκατὸν πενῆντα ἔτη ὕστερα ἀπὸ τὸν Σαργκὼν Β'. Νέοι νομαδικοὶ Σημῖται, ἐρχόμενοι ἀπὸ τὰ δυτικὰ παράλια τοῦ μυχοῦ τοῦ Περσικοῦ κόλπου, οἱ Χαλδαῖοι, καὶ βοηθούμενοι ἀπὸ δύο ἔθνη τῆς γλωσσικῆς ὁμάδος τῶν Ἀρίων, ἐκ βορρᾶ, τοὺς Μήδους καὶ Πέρσας, συνησπίσθησαν ἐναντίον τῶν Ἀσσυρίων καὶ κατέλαβον τὴν Νινευὶ τῷ 606 π.Χ. Εἶναι ἡ πρώτη εἰς τὴν ἱστορίαν ἐμφάνισις εἰς τὴν Ἀσίαν τῶν λαῶν ποὺ ὁμιλοῦν τὰς ἀρίας γλώσσας. Κατέρχονται ἀπὸ τὰς βορείους καὶ βορειοδυτικὰς πεδιάδας καὶ δάση, ἀποτελοῦν δὲ ἰσχυρὸν πολεμικὸν ἄθροισμα φυλῶν. Μερικοὶ κατευθύνονται νοτιοανατολικῶς, πρὸς τὰς Ἰνδίας, φέροντες μαζί των ἀρίαν διάλεκτον, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προῆλθεν ἡ Σανσκριτική. Ἄλλοι κατηυθύνθησαν πρὸς τοὺς παλαιοὺς πολιτισμούς. Ἕως τώρα οἱ νομάδες κατακτηταὶ τῶν καλλιεργησίμων χωρῶν ἦσαν Ἐλαμῖται καὶ Σημῖται. Τώρα, καὶ ἐπὶ ἓξ αἰῶνας, οἱ Ἄριοι ἀναλαμβάνουν τὸν ρόλον τοῦ κατακτητοῦ. Οἱ Ἐλαμῖται ἐξαφανίζονται ἀπὸ τὴν ἱστορίαν.

Τὸ κράτος τῶν Χαλδαίων, ἔχον τὴν Βαβυλῶνα ὡς πρωτεύουσαν (δεύτερον Βαβυλωνιακὸν κράτος) διήρκεσεν ὑπὸ τὸν Ναβουχοδονόσορα τὸν Μέγαν (Ναβουχοδονόσορα Β') καὶ τοὺς διαδόχους του μέχρι τοῦ 538 π. Χ., ὁπότε κατέρρευσεν, ὑπὸ τὰς ἐπιθέσεις τοῦ Κύρου, τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς περσικῆς ἰσχύος.

Καὶ ἡ ἱστορία ἐξακολουθεῖ. Τὸ 330 π. Χ., ὅπως θὰ ἴδωμεν λεπτομερέστερον κατωτέρω, Ἕλλην κατακτητής, ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, ἐστέκετο πρὸ τοῦ νεκροῦ τοῦ τελευταίου ἐκ τῶν Περσῶν βασιλέων.

Ἡ ἱστορία τῶν πολιτισμῶν τοῦ Τίγρητος καὶ Εὐφράτου, τῆς ὁποίας ἕως ἐδῶ ἐδώσαμεν ἁπλῶς τὰς γενικὰς γραμμάς, εἶναι ἱστορία διαδοχικῶν κατακτήσεων, καὶ κάθε κατάκτησις ἀντικαθιστᾷ τοὺς παλαιοὺς ἡγεμόνας καὶ τὰς ἀρχούσας τάξεις διὰ νέων. Ετσι, φυλαί, ὅπως οἱ Σουμέριοι καὶ οἱ Ἐλαμῖται, διασταυρώνονται καὶ χάνονται μὲ τὰς γλώσσας των, οἱ Ἀσσύριοι συγχωνεύονται μὲ τοὺς Χαλδαίους καὶ τοὺς Σύρους. Τὰ ἴχνη τῶν Χετταίων χάνονται καὶ οἱ Σημῖται, οἱ ὁποῖοι ἀπερρόφησαν τοὺς Σουμερίους, παραχωροῦν τὴν θέσιν των εἰς τοὺς νέους αὐτοὺς ἐκ βορρᾶ Ἀρίους κατακτητάς. Οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Πέρσαι ἐμφανίζονται εἰς τὰς θέσεις τῶν Ἐλαμιτῶν, ἡ δὲ περσική, γλῶσσα ἀρία, ἐπιβάλλεται καθ' ὅλον τὸ κράτος, ἕως ὅτου ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, καὶ αὐτὴ ἀρία, ἔλθῃ νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ, ὡς γλῶσσα ἐπίσημος.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ ἄροτρον ἐκτελεῖ τὸ ἔργον του, κατ' ἔτος γίνεται ἡ συγκομιδὴ τῶν σπαρτῶν, οἱ κτίσται ἐξακολουθοῦν νὰ κτίζουν ὅπως ἔμαθον, οἱ ἐμπορευόμενοι ἐργάζονται καὶ ὁλονὲν τελειοποιοῦνται εἰς τὸ εἶδός των. Ἡ γνῶσις τῆς γραφῆς διαδίδεται. Νέα πράγματα, ὅπως τὸ ἄλογον, καὶ τὰ τροχοφόρα ὀχήματα καὶ ὁ σίδηρος εἰσάγονται καὶ ἀποτελοῦν μέρος τῆς διαρκοῦς κληρονομίας τῆς ἀνθρωπότητος. Αἱ διὰ θαλάσσης καὶ διὰ τῆς ἐρήμου διεξαγόμεναι ἐμπορικαὶ συναλλαγαὶ πολλαπλασιάζονται, ὁ κύκλος τῶν ἰδεῶν τῶν ἀνθρώπων εὐρύνεται, καὶ ἡ γνῶσις αὐξάνει.

83.—**Λιμναῖαι κατοικίαι.** Εἰς τὰς λίμνας τῆς Ἑλβετίας εὑρέθησαν ἴχνη πολλῶν παρομοίων κατοικιῶν τὰς ὁποίας κατεσκεύαζαν ἄνθρωποι, διὰ νὰ προφυλάσσωνται ἀπὸ ἐχθροὺς καὶ θηρία.

Ὑπάρχουν βέβαια καὶ ὀπισθοδρομήσεις, σφαγαί, λοιμοί, εἰς τὸ σύνολον ὅμως ἡ πρόοδος εἶναι ἀναμφισβήτητος. Ἐπὶ 4000 ἔτη, ὁ πολιτισμός, ὁ ὁποῖος εἶχε θέσει τὰς ρίζας του μέσα εἰς τὸ ἔδαφος τῶν δύο ποταμῶν, ἐμεγάλωσεν, ὅπως μεγαλώνει τὸ δένδρον, καὶ χάνει μὲν τώρα ἕνα κλωνάρι καὶ ἔπειτα ἀπογυμνώνεται ἀπὸ μίαν καταιγίδα, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν τοῦ ἀνακόπτει τὴν αὔξησιν. Ἄλλαξε κυρίαρχον φυλήν, ἄλλαξε γλῶσσαν, ἀλλ' ἡ ἀνάπτυξίς του ἔμεινε κατ' οὐσίαν ἡ ἰδία.

Ὕστερα ἀπὸ 4000 ἔτη οἱ πολεμισταὶ καὶ οἱ κατακτηταὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ κυκλοφοροῦν μέσα εἰς τὸν πολιτισμὸν αὐτόν, τὸν ὁποῖον δὲν ἠμποροῦσαν νὰ καταλάβουν. Οἱ ἄνθρωποι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν (330 π. Χ.) εἶχον ἀποκτήσει σίδηρον, ἵππους, γραφὴν καὶ ἀριθμητικήν, νόμισμα, μεγαλυτέραν ποικιλίαν τροφίμων καὶ εἰδῶν ὑφαντουργίας καὶ εὐρυτέραν γενικῶς γνῶσιν τοῦ κόσμου ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Σουμερίους.

Ὁ χρόνος, ὁ ὁποῖος ἐμεσολάβησε μεταξὺ τοῦ κράτους τοῦ Σαργκὼν Α' καὶ τῆς κατακτήσεως τῆς Βαβυλῶνος ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἦτο τόσον μακρὸς τοὐλάχιστον, ὅσον εἶναι ὁ χρόνος ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου μέχρι σήμερον. Ἀλλὰ καὶ πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Σαργκὼν Α' οἱ ἄνθρωποι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν χώραν τῶν Σουμερίων καὶ ἐζοῦσαν εἰς πόλεις, ἐλάτρευον εἰς ναούς, καὶ διῆγον πολὺ τακτοποιημένην γεωργικὴν ζωὴν εἰς ὠργανωμένας κοινότητας, ἐπὶ περίοδον τοὐλάχιστον ἐξ ἴσου μακράν. «Αἱ πόλεις Ἐριδοῦ, Λαγκάς, Οὔρ, Οὐρούκ, Λάρσα, εἶχον ἤδη πανάρχαιον παρελθόν, ὅπου ἐνεφανίσθησαν διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν».

3. Ἡ ἀρχαιοτάτη ἱστορία τῆς Αἰγύπτου.

Παραλλήλως μὲ τὸν πρῶτον πολιτισμόν, ὁ ὁποῖος ἀνεπτύσσετο εἰς Μεσοποταμίαν, συνετελεῖτο κάτι ὅμοιον καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον. Δὲν ἐξηκριβώθη ἀκόμη ποῖος ἀπὸ τοὺς δύο πολιτισμοὺς ὑπῆρξεν ὁ ἀρχαιότερος ἢ κατὰ πόσον εἶχον καὶ οἱ δύο κοινὴν τὴν προέλευσιν ἢ ἂν ὁ ἕνας παρήχθη ἀπὸ τὸν ἄλλον.

Ἡ ἱστορία τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου, ἀπὸ τὰ πρῶτα αὐτῆς στάδια μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, δὲν διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς Βαβυλωνίας. Ἀλλ' ἐνῷ ἡ Βαβυλωνία ἀπ' ὅλας τὰς πλευρὰς ἦτο ἀνοικτὴ εἰς ἐπιδρομάς, ἡ Αἴγυπτος ἐπροστατεύετο ὑπὸ τῆς ἐρήμου καὶ τῆς θαλάσσης πρὸς ἀνατολάς, ἐνῷ πρὸς νότον συνώρευε μόνον μὲ τοὺς αἰθιοπικοὺς λαούς. Κατὰ συνέπειαν ἡ ἱστορία της δὲν διεκόπτετο τόσον ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς ξένων φυλῶν, ὅπως ἡ ἱστορία τῆς Ἀσσυρίας καὶ Βαβυλωνίας. Ὅσας δὲ φορὰς μέχρι τοῦ ὀγδόου περίπου π. Χ. αἰῶνος—ὁπότε περιῆλθεν ὑπὸ τὴν αἰθιοπικὴν δυναστείαν—εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Αἰγύπτου ἀναφέρεται κατακτητής, ὁ κατακτητὴς αὐτὸς ἦλθεν ἀπὸ τὴν Ἀσίαν διὰ τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Σουέζ.

Τὰ λείψανα τῆς λιθίνης ἐποχῆς εἰς Αἴγυπτον εἶναι πολὺ ἀβεβαίας χρονολογίας. Ὑπάρχουν καὶ παλαιολιθικά, ὑπάρχουν καὶ νεολιθικά.

Δὲν εἶναι βέβαιον, ἂν οἱ νεολιθικοὶ ποιμενικοὶ ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἄφησαν τὰ λείψανα αὐτά, ἦσαν οἱ ἀπ' εὐθείας πρόγονοι τῶν μεταγενεστέρων Αἰγυπτίων. Ἀπὸ πολλὰς ἐπόψεις διέφερον ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ τοὺς διαδόχους των. Ἔθαπτον τοὺς νεκρούς των, ἀλλὰ πρὶν τοὺς θάψουν ἔκαμναν κομμάτια τὰ πτώματα καί, καθὼς φαίνεται, ἔτρωγον μέρος τοῦ κρέατος. Εἶναι πιθανόν, ὅτι αὐτὸ τὸ ἔκαμναν ἀπὸ αἴσθημα εὐλαβείας πρὸς τοὺς ἀποθανόντας, οἱ ὁποῖοι «ἐτρώγοντο τιμητικῶς», κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ σὲρ Φλίντερς Πέτρι (Sir Flinders Petrie). Θὰ ἤλπιζαν ἴσως, ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ μετεφέρετο εἰς αὐτοὺς ἡ δύναμις καὶ αἱ ἀρεταὶ τοῦ θανόντος.

Ἴχνη παρομοίων ἀγρίων ἐθίμων εὑρέθησαν εἰς τοὺς μακροὺς ἐπιτυμβίους γηλόφους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν διεσκορπισμένοι εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν ἀρίων φυλῶν, διεδόθησαν δὲ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὴν αἰθιοπικὴν Ἀφρικήν, ὅπου μόλις τώρα ἀρχίζουν νὰ ἐξαφανίζωνται.

Τῷ 5000 π. Χ. περίπου ἢ καὶ ἐνωρίτερον τὰ ἴχνη τῶν πρωτογόνων αὐτῶν λαῶν χάνονται καὶ ἐμφανίζονται ἐπὶ τῆς σκηνῆς οἱ ἀληθινοὶ Αἰγύπτιοι. Οἱ πρῶτοι ἐκατοικοῦσαν εἰς πρωτογενεῖς καλύβας καὶ εὑρίσκοντο εἰς σχετικῶς κατώτερον στάδιον νεολιθικῆς ἀναπτύξεως, ἐνῷ οἱ δεύτεροι ἦσαν πολιτισμένος νεολιθικὸς λαός, ἐκατοικοῦσαν εἰς οἰκίας ἐκ τούβλων καὶ ξύλων καὶ κατειργάζοντο τὴν πέτραν. Πολὺ γρήγορα ἔφθασαν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ. Εἶχον σύστημα ἰδεογραφικῆς γραφῆς, σχεδὸν ἐξ ἴσου ἀνεπτυγμένον, ὅπως τὸ τῶν συγχρόνων αὐτῶν Σουμερίων, ἀλλὰ χαρακτῆρος ἐντελῶς διαφορετικοῦ. Ἴσως ἐπρόκειτο περὶ νέου λαοῦ, ὁ ὁποῖος εἰσέβαλεν ἀπὸ τὴν νότιον Ἀραβίαν διὰ τοῦ Ἄδεν εἰς τὴν ἄνω Αἴγυπτον καὶ κατόπιν ἐπροχώρησεν ἀργὰ καὶ κατέλαβε τὴν χώραν μέχρι τοῦ Δέλτα τοῦ Νείλου.

Ὁ δρ. Οὐάλλις Μπὰτζ (Dr. Wallis Budge) τοὺς ἀποκαλεῖ «κατακτητὰς ἐξ ἀνατολῶν». Ἀλλ' οἱ θεοί των καὶ οἱ τρόποι των, ὅπως καὶ ἡ ἰδεογραφικὴ γραφή των, διέφερον πολὺ ἀπὸ τοὺς τῶν Σουμερίων. Μία ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων εἰκόνων τῶν θεῶν ἦτο ἡ παριστάνουσα θεὰν ὑπὸ μορφὴν ἱπποποτάμου, καὶ κατὰ συνέπειαν χαρακτῆρος καθαρῶς ἀφρικανικοῦ.

Ἡ ἄργιλος τοῦ Νείλου δὲν εἶναι τόσον λεπτὴ καὶ πλαστική, ὅπως εἶναι ἡ σουμερικὴ ἄργιλος καὶ οἱ Αἰγύπτιοι δὲν ἔκαμνον χρῆσίν αὐτῆς διὰ νὰ γράφουν ἐπάνω. Ἀλλὰ πολὺ ἐνωρὶς κατέφυγον εἰς τὰς λωρίδας τοῦ καλαμοειδοῦς φυτοῦ, paper=παπύρου, τὰς ὁποίας συγκολλοῦσαν. Καὶ τὸ ὄνομα paper ἔμεινε καὶ σήμερον διὰ τὸ χαρτί. Καὶ οἱ μὲν Ἀσσύριοι ἔγραφον μὲ γραφίδα ἢ στάμπαν, ἡ ὁποία ἄφηνε σφηνοειδῆ ἀποτυπώματα ἐπὶ τοῦ πηλοῦ, οἱ δὲ Αἰγύπτιοι μὲ μικρὸν πινέλο. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται καὶ ἡ μεγαλυτέρα ἐκφραστικότης τῆς γραφῆς τῶν Αἰγυπτίων.

Τὸ γενικὸν διάγραμμα τῆς ἱστορίας τῆς Αἰγύπτου εἶναι ἁπλούστερον ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς Μεσοποταμίας. Ἐκράτησεν ἀπὸ πολλοῦ ἡ συνήθεια νὰ ταξινομοῦνται οἱ ἡγεμόνες τῆς Αἰγύπτου κατὰ δυ-

ναστ ίας καὶ ὅταν θέλωμεν νὰ ἀναφέρωμεν τὰς διαφόρους περιόδους τῆς ἱστορίας τῆς Αἰγύπτου, συνήθως κάμνομεν λόγον περὶ τῆς τετάρτης, δεκάτης, δεκάτης τετάρτης δυναστείας καὶ οὕτω καθεξῆς.

Οἱ Αἰγύπτιοι κατεκτήθησαν ἀργότερα ὑπὸ τῶν Περσῶν μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν τελευταίων εἰς τὴν Βαβυλῶνα, ὅταν δὲ ἐπὶ τέλους ἡ Αἴγυπτος ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τῷ 332 π. Χ., ἔσβυσε ἡ τριακοστὴ πρώτη δυναστεία.

Τῆς μακρᾶς αὐτῆς ἱστορίας τῶν τεσσάρων χιλιάδων καὶ πλέον ἐτῶν—ἡ ὁποία ἀντιστοιχεῖ πρὸς περίοδον πολὺ μακροτέραν ἀπὸ τῆς μεταξὺ τῆς βασιλείας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ἡμῶν—θὰ σημειώσωμεν τὰς κυριωτέρας φάσεις. Μία φάσις ἦτο ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα «παλαιὸν βασίλειον», ἡ ὁποία ἤρχισε μὲ τὴν ἕνωσιν τοῦ βορείου καὶ νοτίου βασιλείου ἀπὸ τὸν Μενὲς καὶ ἔφθασεν εἰς τὸ ἀπόγειον τῆς ἀκμῆς ἐπὶ τῆς τετάρτης δυναστείας. Ἡ δυναστεία αὐτὴ ἐκπροσωπεῖ περίοδον πλούτου καὶ αἴγλης, οἱ δὲ μονάρχαι της κατείχοντο ἀπὸ μέγιστον πάθος ἀνεγέρσεως μνημείων διὰ τὸν ἑαυτόν των, παρόμοιον τοῦ ὁποίου οὐδέποτε ἄλλοι ἄνθρωποι εἴτε πρὶν ἀπὸ αὐτοὺς εἴτε ὕστερα ἀπὸ αὐτοὺς ἔδειξαν.

Οἱ βασιλεῖς Χέωψ (3733 π. Χ.), Χεφρὴν καὶ Μυκερῖνος, ὅλοι ἀνήκοντες εἰς τὴν τετάρτην δυναστείαν, ἀνήγειραν τοὺς τεραστίους ὄγκους τῆς μεγάλης, τῆς δευτέρας καὶ τῆς τρίτης πυραμίδος εἰς Γκίζαν.

Ἡ μεγάλη πυραμὶς ἔχει ὕψος 140 μέτρων, μῆκος 224 καὶ βάρος 4.883.000 τόννων, ὅλοι δὲ αὐτοὶ οἱ τεράστιοι ὄγκοι τῶν λίθων μετεφέρθησαν καὶ ἐτοποθετήθησαν ἐκεῖ ὑπὸ σκλάβων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τὰ δὲ ἀκατανόητα ἐπιτύμβια αὐτὰ μνημεῖα, τὰ ἀπιστεύτου σχεδὸν μεγέθους, ἀνεγερθέντα εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ μηχανικὴ ἐπιστήμη εἶχε μόλις ἀρχίσει, ἐξήντλησαν τὰς προσόδους τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τρεῖς διαδοχικὰς μακρὰς βασιλείας, καὶ ἀφῆκαν τὴν χώραν κατεστραμμένην οἰκονομικῶς, ὡς ἐὰν εἶχεν ἐξέλθει ἀπὸ ἕνα πόλεμον.

Ἡ ἱστορία τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τῆς τετάρτης μέχρι τῆς δεκάτης πέμπτης δυναστείας εἶναι κυρίως σειρὰ διενέξεων μεταξὺ ἀντιζήλων πρωτευουσῶν καὶ ἀντιπάλων θρησκευμάτων, χωρισμοῦ τῆς χώρας εἰς πολλὰ μικρὰ βασίλεια καὶ ἑνώσεως αὐτῶν πάλιν εἰς ἓν κράτος. Δηλαδὴ εἶναι κατ' οὐσίαν ἱστορία ἐσωτερική. Συχνὰ καλεῖται Φεουδαρχικὴ Περίοδος. Θὰ ὀνομάσωμεν ἐδῶ ἕνα μόνον ἐκ τῆς μακρᾶς αὐτῆς σειρᾶς τῶν Φαραώ, τὸν Πέπιν (Φιὸν) Β', ὁ ὁποῖος ἐβασίλευσεν ἐνενῆντα ἔτη, καὶ κατὰ τὴν μακροτάτην ἱστορίαν τῆς βασιλείας του ἀφῆκε μεγάλην ἀφθονίαν ἐπιγραφῶν καὶ κτιρίων.

Ἀλλ' ἐπὶ τέλους συνέβη καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον ὅ,τι συνέβαινε τόσον συχνὰ εἰς τοὺς πολιτισμοὺς τῆς Μεσοποταμίας. Ἡ Αἴγυπτος κατεκτήθη ἀπὸ νομαδικοὺς Σημίτας, οἱ ὁποῖοι ἵδρυσαν δυναστείαν «Βασιλέων ποιμένων», τῶν Ὑκσὼς (τὴν δεκάτην ἕκτην δυναστείαν 1700-1580 π. Χ.), ἡ ὁποία ἐν τέλει ἐξεδιώχθη ἀπὸ τοὺς ἰθαγενεῖς Αἰγυπτίους. Ἡ εἰσβολὴ αὐτὴ τῶν νομάδων πιθανὸν συνέβη, ἐνῷ ἤκμαζεν ἐν Μεσοποταμίᾳ τὸ πρῶτον ἐκεῖνο βαβυλωνιακὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἵδρυσεν ὁ Χαμμουραβί, ἡ ἀκριβὴς ὅμως χρονολογικὴ σχέσις τῶν δια-

φόρων περιόδων τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Βαβυλωνίας παραμένει ἀκόμη πολὺ ἀμφίβολος. Τέλος ὕστερα ἀπὸ μακρὰν περίοδον δουλείας ὁ αἰγυπτιακὸς λαὸς ἐξεσηκώθη καὶ ἐξεδίωξε τοὺς ξένους αὐτούς.

Μετὰ τὸν πόλεμον αὐτὸν τῆς ἀπελευθερώσεως (περίπου 1600 π.Χ.) ἐπηκολούθησε περίοδος μεγάλης εὐημερίας εἰς τὴν Αἴγυπτον, τὸ λεγόμενον Νέον Κράτος. Ἡ Αἴγυπτος ἔγινε μεγάλο καὶ ἡνωμένον στρατιωτικὸν κράτος, αἱ δὲ ἐκστρατεῖαι της ἔφθασαν τελικῶς μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ ἔτσι ἤρχισεν ἡ μακραίων πάλη μεταξὺ τῶν Αἰγυπτίων καὶ τὸν Βαβυλωνοασσυρίων. Μέχρι τοῦδε τὰ δύο αὐτὰ συγκροτήματα ἐφαίνοντο πολὺ ἀπομακρυσμένα διὰ πόλεμον, ἀλλὰ τώρα αἱ ἐπιτεύξεις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν συγκοινωνίαν ἔφθασαν εἰς σημεῖον, ποὺ ἐπέτρεψεν οἱ στρατοὶ νὰ βαδίζουν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μεγάλου συμπλέγματος ποταμῶν εἰς τὸ ἕτερον.

Ἐπὶ ἓν διάστημα εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτὸν τὴν ὑπεροχὴν εἶχεν ἡ Αἴγυπτος. Ὁ Τούθμωσις Γ' καὶ ὁ Ἀμένωφις Γ' (18η δυναστεία) ἐβασίλευσαν ἀπὸ τῆς Αἰθιοπίας μέχρι τοῦ Εὐφράτου κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα π. Χ. Διὰ διαφόρους λόγους τὰ ὀνόματά των λάμπουν μὲ ξεχωριστὴν αἴγλην εἰς τὰ αἰγυπτιακὰ χρονικά. Οἱ βασιλεῖς αὐτοὶ ἀφῆκαν πολλὰ μνημεῖα καὶ ἐπιγραφάς.

Ὁ Ἀμένωφις Γ' ἵδρυσε τὸ Λοῦξορ καὶ ἐμεγάλωσε σημαντικῶς τὸ Κάρνακ. Εἰς τὸ Τὲλ-ελ Ἀμάρνα εὑρέθη σωρεία ἐπιστολῶν, ἡ βασιλικὴ ἀλληλογραφία μετὰ τῶν μοναρχῶν τῶν Βαβυλωνίων καὶ Χετταίων καὶ ἄλλων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τοῦ Τουσράττα, ὁ ὁποῖος ἐκυρίευσε τὴν Νινευί. Αἱ ἐπιστολαὶ αὐταὶ ρίπτουν ἄπλετον φῶς ἐπὶ τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ζητημάτων τῆς ἐν λόγῳ ἐποχῆς. Περὶ τοῦ Ἀμενώφιδος Δ' θὰ ὁμιλήσωμεν παρακάτω, τὸ περιωρισμένον ὅμως τοῦ χώρου δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κάμωμεν λόγον περὶ ἑνὸς ἐκ τῶν παραδοξοτέρων καὶ ἱκανωτέρων Αἰγυπτίων μοναρχῶν, τῆς βασιλίσσης Χατασοῦ. Εἰς τὰ μνημεῖά της εἰκονίζεται μὲ ἀνδρικὴν περιβολὴν καὶ μὲ μακρὰν γενειάδα, σύμβολον τῆς σοφίας.

Ὕστερα ἡ Αἴγυπτος διετέλεσε, ἐπὶ ἓν διάστημα, ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν Σύρων, καὶ κατόπιν ἐπηκολούθησε σειρὰ ἐναλλασσομένων δυναστειῶν. Μεταξὺ αὐτῶν θὰ ἀναφέρωμεν τὴν 19ην, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ὁ Ραμσῆς Β', ὁ ὁποῖος ἔκτισε ναούς, ἐβασίλευσεν ἑξῆντα ἑπτὰ ἔτη (1317—1250 π. Χ.) περίπου, καὶ ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν γνώμην μερικῶν, ἦτο ὁ Φαραὼ τοῦ Μωυσέως. Ἐπίσης θὰ ἀναφέρωμεν τὴν 22αν δυναστείαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ὁ Σεζάγκ, ἢ Σεσώγθις (ὁ Σησὰχ τῆς Βίβλου), ὁ ὁποῖος ἐλεηλάτησε τὸν ναὸν τοῦ Σολομῶντος (περίπου 930 π. Χ.).

Αἰθίοψ κατακτητὴς ἐκ τοῦ ἄνω Νείλου ἵδρυσε τὴν 25ην δυναστείαν, ξένην δυναστείαν, ἡ ὁποία κατέρρευσε (670 π. Χ.) πρὸ τῆς ἐπιθέσεως τοῦ νέου Ἀσσυριακοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἱδρυθῆ ὑπὸ τῶν Θαλγαθφελασσὰρ Γ', Σαργκὼν Β' καὶ Σενναχερίμ, διὰ τοὺς ὁποίους ἐκάμαμεν ἤδη λόγον. Τότε δὲ διὰ πρώτην φορὰν ἡ Βαβυλωνία ἐκυριάρχησεν ἐπὶ τοῦ Νείλου.

Αἱ ἡμέραι τῆς ἐπικυριαρχίας τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ ξένων ἐθνῶν ἔφθα-

ναν εἰς τὸ τέλος των. Ἐπὶ ἓν διάστημα ὑπὸ τὸν Ψαμμήτιχον Α' τῆς 26ης δυναστείας (664—610 π. Χ.), ἡ ἐξουσία περιῆλθε πάλιν εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἰθαγενῶν, ὁ δὲ Νεχαὼ (Νεκὼ) ὁ Β', ἀνέκτησεν ἐπὶ ἓν διάστημα τὰς παλαιὰς αἰγυπτιακὰς κτήσεις εἰς τὴν Συρίαν μέχρι τοῦ Εὐφράτου, ἐνῷ οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Χαλδαῖοι ἐπετίθεντο κατὰ τῆς Νινευί. Μετὰ τὴν πτῶσιν ὅμως τῆς Νινεὺι καὶ τῶν Ἀσσυρίων ὁ Νεχαὼ Β' ἐξεδιώχθη πάλιν ἀπὸ τὰς κτήσεις του ὑπὸ τοῦ Ναβουκαδνεζὰρ τοῦ Β', τοῦ μεγάλου Χαλδαίου βασιλέως, τοῦ Ναβουχοδονόσορος τῆς Γραφῆς. Οἱ Ἰουδαῖοι, ὅπως θὰ ἴδωμεν ἀργότερα, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν σύμμαχοι τοῦ Νεχαὼ Β', ἀπήχθησαν ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορος αἰχμάλωτοι εἰς τὴν Βαβυλῶνα.

Ὅταν κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα π Χ. ἡ Χαλδαία ἔπεσεν εἰς τὰ χέρια τῶν Περσῶν, τὴν τύχην αὐτῆς ἠκολούθησε καὶ ἡ Αἴγυπτος. Συνεπείᾳ ὅμως στάσεως ἀργότερα, ἡ Αἴγυπτος ἀπέκτησε καὶ πάλιν τὴν ἀνεξαρτησίαν της ἐπὶ ἑξῆντα ἔτη. Τὸ 332 π. Χ. ὑπεδέχθη τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον ὡς κατακτητήν της, διὰ νὰ κυβερνηθῇ κατόπιν ὑπὸ ξένων: κατ' ἀρχὰς Ἑλλήνων, ἔπειτα Ρωμαίων, ἔπειτα διαδοχικῶς Ἀράβων, Τούρκων, Ἄγγλων, μέχρι τῆς σημερινῆς ἀνεξαρτησίας της.

Αὐτὴ εἶναι μὲ πολλὴν συντομίαν ἡ ἱστορία τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τὰς πρώτας αὐτῆς ἀρχάς, ἱστορία κατ' ἀρχὰς ἀπομονώσεως καὶ κατόπιν ἀναμείξεως εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἐφ' ὅσον αἱ εὐκολίαι τῆς συγκοινωνίας, αἱ ὁποῖαι ηὔξανον κάθε τόσον, ἔφερον τοὺς λαοὺς εἰς ὁλονὲν στενώτερον ἐπαφήν.

4. Ὁ ἀρχαιότατος πολιτισμὸς τῶν Ἰνδιῶν.

Ὅ,τι ἔχομεν νὰ εἴπωμεν ἐδῶ περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Ἰνδιῶν, εἶναι πολὺ ἁπλούστερον ἀπὸ τὴν σύντομον μνείαν τῆς Αἰγύπτου. Οἱ Δραβῖδαι τῆς κοιλάδος τοῦ Γάγγου ἀνεπτύχθησαν παραλλήλως μὲ τοὺς Σουμερίους καὶ τοὺς Αἰγυπτίους.

Σφραγῖδες, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζουν μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὰς τῶν Σουμερίων εὑρέθησαν εἰς τὰ βόρεια τῶν Ἰνδιῶν. Εἶναι ὅμως ἀμφίβολον, ἂν αἱ πρῶται κοινότητες τῶν Ἰνδιῶν ἔφθασαν ποτὲ εἰς τὸ ὑψηλὸν ἐκεῖνο σημεῖον τῆς κοινωνικῆς ἀναπτύξεως, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον φθάσει ἡ Μεσοποταμία καὶ ἡ Αἴγυπτος. Ἀφῆκαν ὀλίγα μόνον μνημεῖα καὶ δὲν κατώρθωσαν ποτὲ νὰ ἐπινοήσουν οἱονδήποτε εἶδος γραφῆς. Κατὰ τοὺς παναρχαίους ἐκείνους χρόνους δὲν φαίνεται νὰ ἐγένοντο κατακτήσεις ὑπὸ σημιτικῶν λαῶν εἰς τὰς Ἰνδίας.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Χαμμουραβὶ ἢ καὶ ἀργότερα, ἕνας κλάδος τοῦ ὁμιλοῦντος ἀρίαν γλῶσσαν λαοῦ, ὁ ὁποῖος κατεῖχε τότε τὴν βόρειον Περσίαν καὶ τὸ Ἀφγανιστάν, προήλασε διὰ τῶν βορειοδυτικῶν διόδων εἰς Ἰνδίας. Ὁ λαὸς αὐτός, ὁ ὁποῖος εἶχε στενὴν συγγένειαν μὲ τοὺς Μήδους καὶ Πέρσας, καθυπέταξεν ὅλους τοὺς πληθυσμοὺς τοῦ βορείου τμήματος τῶν Ἰνδιῶν καὶ ἐξέτεινε τὸ κράτος ἢ τὴν ἐπιρροήν του ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς χερσονήσου. Δὲν κατώρθωσεν ὅμως ποτὲ

νὰ ἑνώσῃ ὅλας τὰς Ἰνδίας καὶ εἰς ἓν κράτος. Ἡ ἱστορία των εἶναι ἱστορία βασιλέων καὶ δημοκρατιῶν, αἱ ὁποῖαι εὑρίσκοντο διαρκῶς εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν.

Τὸ περσικὸν κράτος εἰς τὰς ἡμέρας τῆς ἀκμῆς του, μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Βαβυλῶνος, προεξέτεινε τὰ ὅριά του μέχρι πέραν τοῦ ποταμοῦ Ἰνδοῦ, ἀργότερα δὲ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος προήλασε μέχρι τῶν συνόρων τῆς ἐρήμου, ἡ ὁποία χωρίζει τὸ Πουντζὰπ (Πενταποταμίαν) ἀπὸ τὴν κοιλάδα τοῦ Γάγγου. Αὐτὰ ἐπὶ τοῦ παρόντος περὶ τῆς ἱστορίας τῶν Ἰνδῶν, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἐπανέλθωμεν ἀργότερα.

5. Ἡ ἀρχαιοτάτη ἱστορία τῆς Κίνας.

Ἐνῷ τὸ τριπλοῦν αὐτὸ σύστημα τοῦ πολιτισμοῦ τῶν λευκῶν ἀνεπτύσσετο εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ εἰς τὰς χώρας, εἰς τὰς ὁποίας συναντῶνται ἡ Ἀσία, ἡ Ἀφρικὴ καὶ ἡ Εὐρώπη, ἕνας ἄλλος ἐντελῶς χωριστὸς πολιτισμὸς ἀνεπτύσσετο καὶ ἐξηπλοῦτο ἀπὸ τὴν τότε εὔφορον τώρα δὲ ξηρὰν καὶ ἐρημωμένην κοιλάδα τοῦ Ταρὶμ καὶ ἀπὸ τὰς κλιτῦς τῶν βουνῶν τοῦ Κουὲν-Λοὺν πρὸς δύο διευθύνσεις, πρὸς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Χουὰνγκ-Χὸ καὶ ἀργότερα εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Γιάγκ-Τσὲ-Κιάγκ.

Περὶ τῆς ἀρχαιολογίας τῆς Κίνας δὲν γνωρίζομεν πολλὰ πράγματα. Λίθινα ἐργαλεῖα εὑρέθησαν εἰς διάφορα μέρη τῆς χώρας, ἀπὸ ἀνασκαφὰς δὲ αἱ ὁποῖαι ἔγιναν εἰς τὸ Χονὰν καὶ τὴν Μαντζουρίαν, γνωρίζομεν κἄτι περὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς λιθίνης ἐποχῆς εἰς τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ κόσμου. Οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν φαίνεται νὰ διαφέρουν πολὺ ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς κατοίκους τῆς βορείου Κίνας. Ἐζοῦσαν εἰς χωρία καὶ εἶχον ἐξημερώσει τὸν χοῖρον. Μετεχειρίζοντο τσεκούρια καὶ μαχαίρια ἀπὸ πέτραν, καθὼς καὶ αἰχμὰς βελῶν ἀπὸ σχιστόλιθον, κόκκαλον καὶ ὄστρακα. Ἐγνώριζαν καλὰ τὴν πλαστικὴν καὶ κατεσκεύαζον πήλινα ἀγγεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μερικὰ ἦσαν ὅμοια μὲ αὐτὰ ποὺ κατασκευάζονται σήμερον.

Μέχρι τῶν μετὰ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον χρόνων ἐλάχιστα ἴχνη ἐπιρροῆς ἀρίας ἢ σημιτικῆς φυλῆς καὶ πολὺ ὀλιγώτερον χαμιτικῆς ἀνακαλύπτομεν εἰς τὴν Κίναν. Αὐτὰ εὑρίσκοντο εἰς ἕνα ἄλλον κόσμον ἀποχωρισμένον ἀπὸ τὴν Κίναν ὑπὸ μεγάλων ὀροσειρῶν καὶ ἐρήμων καὶ ἀγρίων νομαδικῶν φυλῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Οἱ Κινέζοι φαίνεται ὅτι ἀνέπτυξαν τὸν πολιτισμόν των μόνοι των καὶ χωρὶς ἐξωτερικὴν βοήθειαν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι μερικοὶ συγγραφεῖς ἐξέφρασαν τελευταῖα τὴν ὑπόθεσιν περὶ σχέσεων μεταξὺ Κίνας καὶ ἀρχαίας Μεσοποταμίας, ἡ δὲ ἀνακάλυψις ἑνὸς τύπου ἀγγείων μὲ γραπτὴν διακόσμησιν εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Χονάν, ὁμοίων μὲ ἀγγεῖα, ποὺ εὑρέθησαν εἰς ὀλίγους παναρχαίους τόπους τῆς κεντρικῆς καὶ δυτικῆς Ἀσίας καὶ τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης, μᾶς κάμνει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὑπῆρξε ἴσως κάποια παναρχαία ἐπαφὴ τῶν δύο πολιτισμῶν.

Βεβαίως καὶ ἡ Κίνα καὶ ἡ Μεσοποταμία ἀνεπτύχθησαν ἐπάνω εἰς τὴν αὐτὴν βάσιν τοῦ σχεδὸν παγκοσμίου νεολιθικοῦ πολιτισμοῦ,

τὸ βαθύπεδον ὅμως τοῦ Ταρὶμ καὶ ὁ κάτω Εὐφράτης χωρίζονται μεταξύ των ἀπὸ τόσα ἀπέραντα ἐμπόδια ὀροσειρῶν καὶ ἐρήμων, ὥστε νὰ ἀποκλείεται ἡ ἰδέα τῆς μεταναστεύσεως ἢ ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὸ ἓν ἢ τὸ ἄλλο μέρος.

Ἴσως ἡ ἀπὸ βορρᾶ κίνησις νὰ συνήντησεν ἄλλην κίνησιν πολιτισμοῦ ἐρχομένην ἐκ νότου. Μολονότι δὲ ὁ πολιτισμὸς τῆς Κίνας εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου μογγολικός, αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι εἶχε μόνον ρίζας ἀπὸ βορρᾶ. Ἐὰν ἀνεπτύχθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ταρίμ, τότε ἀντιθέτως πρὸς ὅλους τοὺς ἄλλους πολιτισμοὺς (συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ μεξικανικοῦ καὶ τοῦ περουβιανοῦ) δὲν ἀνεπτύχθη ἐκ τοῦ ἡλιολιθικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡμεῖς οἱ Εὐρωπαῖοι ἐλάχιστα γνωρίζομεν ἀκόμη περὶ τῆς ἐθνολογίας καὶ προϊστορίας τῆς νοτίου Κίνας. Ἐκεῖ οἱ Κινέζοι εἶναι ἀνάμεικτοι μὲ ἄλλους συγγενεῖς λαούς, ὅπως εἶναι οἱ ἰθαγενεῖς τοῦ Σιὰμ καὶ τῆς Βιρμανίας, καὶ φαίνεται ὅτι τὸ μέρος αὐτὸ ἐχρησίμευσεν ὡς γέφυρα ἐπιμειξίας αὐτῶν πρὸς τοὺς μελαχροινοτέρους δραβιδικοὺς λαούς, καὶ πρὸς τοὺς Μαλαίους.

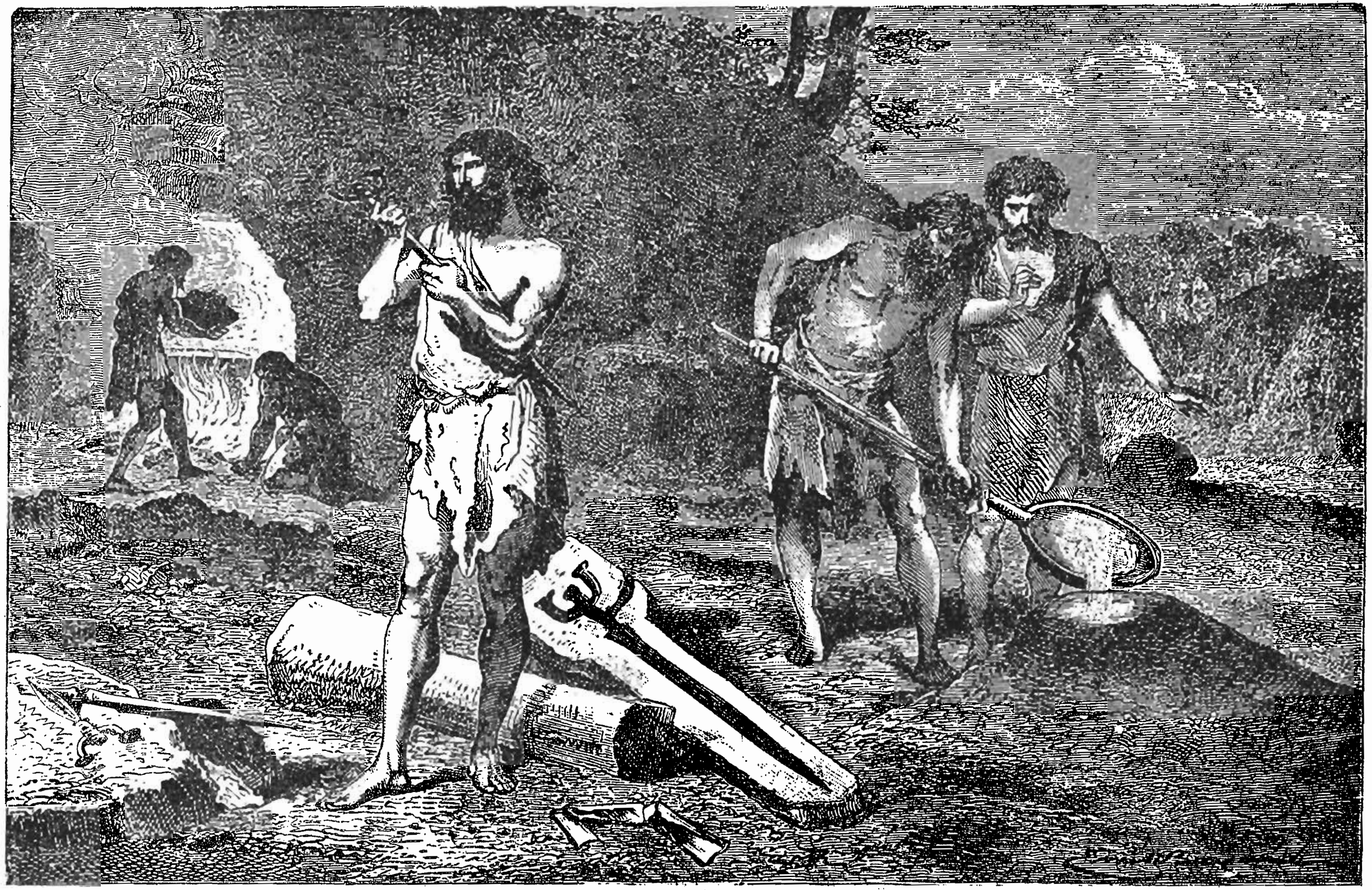
Ἀπὸ τὰ κινεζικὰ χρονικὰ γίνεται φανερόν, ὅτι ὁ πολιτισμὸς εἰς τὴν Κίναν ἤρχισεν εἰς δύο διάφορα σημεῖα, πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον, καὶ ὅτι ὁ κινεζικὸς πολιτισμός, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται εἰς τὴν ἱστορίαν 2000 ἔτη π. Χ. εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μακρᾶς σειρᾶς πολέμων, διασταυρώσεων καὶ ἀναμείξεων μεταξὺ τῶν δύο ρευμάτων πολιτισμοῦ, βορείου καὶ νοτίου, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὸ νότιον ἴσως νὰ ἦτο τὸ παλαιότερον καὶ τὸ πλέον ἀνεπτυγμένον. Οἱ νότιοι Κινέζοι ἴσως ἔπαιξαν ἔναντι τῶν βορείων Κινέζων τὸ μέρος τὸ ὁποῖον οἱ Χαμῖται ἢ οἱ Σουμέριοι ἔπαιξαν ἔναντι τῶν Ἀρίων καὶ Σημιτικῶν λαῶν εἰς τὸ δυτικὸν ἢ οἱ ἐγκατεστημένοι Δραβιδιανοὶ ἔπαιξαν ἔναντι τῶν ἀρίων εἰς τὰς Ἰνδίας. Ἴσως ἦσαν οἱ πρῶτοι, οἱ ὁποῖοι ἐκαλλιέργησαν τὴν γῆν καὶ ἀνήγειραν ναούς. Ἀλλὰ γνωρίζομεν τόσον ὀλίγα πράγματα διὰ τὴν ἑλκυστικὴν αὐτὴν περίοδον τῆς προϊστορίας, ὥστε νὰ μὴ εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ προχωρήσωμεν μακρύτερα.

Οἱ κυριώτεροι ξένοι πληθυσμοί, οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὰ παλαιὰ χρονικὰ τῆς Κίνας ἦταν οἱ Οὖννοι, λαὸς Οὐραλοαλταϊκὸς τῶν βορειοανατολικῶν συνόρων, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἔκαμαν πολέμους μερικοὶ ἐκ τῶν πρώτων αὐτοκρατόρων.

Ἡ κινεζικὴ ἱστορία εἶναι ἀκόμη ἐλάχιστα γνωστὴ εἰς τοὺς Εὐρωπαίους. Ὅ,τι γνωρίζομεν περὶ τῶν πρώτων αὐτῆς χρόνων εἶναι ἀνεπαρκές. Περὶ τὸ 2700 — 2400 π. Χ. ἐβασίλευσαν πέντε αὐτοκράτορες, οἱ ὁποῖοι φαίνεται ὅτι ἦσαν εἰς ἀπίστευτον βαθμὸν σπουδαῖαι προσωπικότητες.

Μετὰ τοὺς πρώτους αὐτοὺς πέντε αὐτοκράτορας ἠκολούθησε μία σειρὰ ἀπὸ δυναστείας, διὰ τὰς ὁποίας αἱ πληροφορίαι γίνονται ὁλονὲν ἀκριβέστεραι καὶ πειστικώτεραι, ἐφ' ὅσον αἱ δυναστεῖαι αὐταὶ πλησιάζουν εἰς τὴν ἐποχήν μας.

Ἡ Κίνα παρουσιάζει μακρὰν ἱστορίαν πολέμων καὶ σοβαρωτάτων ἀγώνων μεταξὺ τῶν γειτόνων αὐτῆς τῶν κατοικούντων μονίμως καὶ τῶν νομάδων. Καὶ ἐν πρώτοις ἡ Κίνα, ὅπως ἡ Μεσοποταμία καὶ

84.—**Χυτήριον εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ.** Ὁ χαλκὸς ἐχύνετο μέσα εἰς καλούπια κατασκευασμένα ἀπὸ πηλόν. Εἰς τὸ μέσον τῆς εἰκόνος ἕνας ἐργάτης παρατηρεῖ ξίφος τὸ ὁποῖον μόλις ἔχει χυθῆ.

ἡ Αἴγυπτος, ἦτο χώρα ἀποτελουμένη ἐξ αὐτοπόλεων. Κατ' ἀρχὰς ἐκυβερνοῦσαν πολυάριθμοι βασιλεῖς, ἀνεπτύχθη δὲ φεουδαλικὸς σύνδεσμος χαλαρὸς μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἑνὸς αὐτοκράτορος, ὅπως εἰς Αἰγυπτίους, καὶ κατόπιν βραδύτερον ἐδημιουργήθη ἑνιαῖον κράτος, μὲ συγκεντρωμένην ἐξουσίαν.

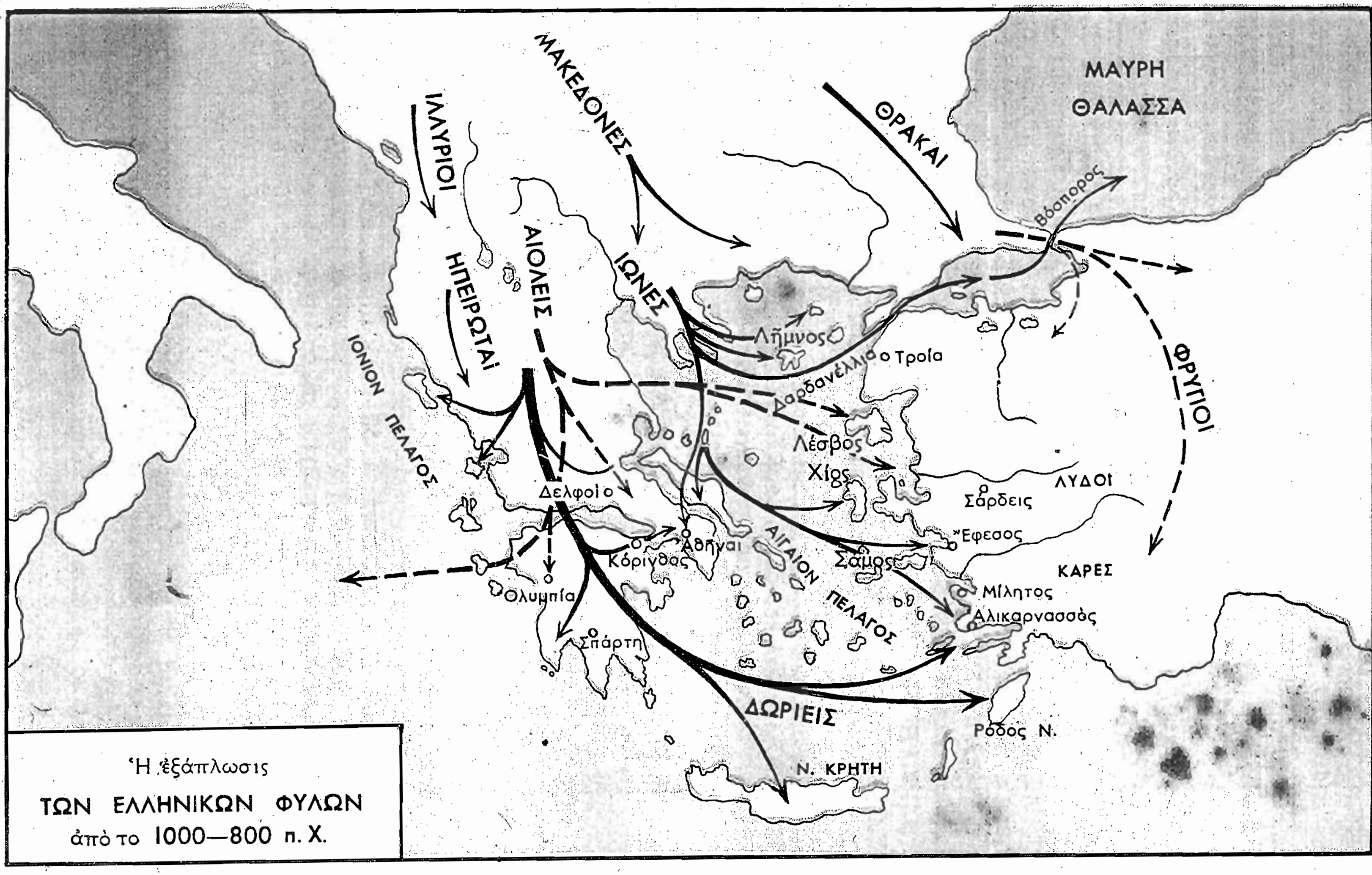
Ἡ δυναστεία Σὰγκ (Shang) (1750—1125 π. Χ.) καὶ ἡ δυναστεία Τσόου (Chow) (1125—250 π. Χ.) ἀναφέρονται ὡς δύο μεγάλαι δυναστεῖαι τῆς φεουδαλικῆς περιόδου. Τῆς ἐποχῆς ταύτης ὑπάρχουν ὡραῖα καὶ θαυμάσια χάλκινα ἀγγεῖα ρυθμοῦ ἐντελῶς ἐξαιρετικοῦ, δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία ὅτι καὶ πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Σὰγκ ὑπῆρχεν εἰς τὴν Κίναν ἀνώτερος πολιτισμός.

Ἴσως αἴσθημα συμμετρίας ἔκαμε τοὺς νεωτέρους ἱστορικοὺς τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Κίνας νὰ λέγουν περὶ τῶν πρώτων φάσεων τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας τῶν δύο χωρῶν, ὅτι διατελοῦσαν ὑπὸ δυναστείας ἀναλόγους πρὸς τὰς δυναστείας τῶν ὑστερωτέρων κρατῶν καὶ νὰ συγκρίνουν τὸν πρῶτον αὐτοκράτορα Μενὲν ἢ Μένην τῆς Αἰγύπτου καὶ τοὺς πέντε πρώτους αὐτοκράτορας τῆς Κίνας μὲ τοὺς ὑστερωτέρους. Αἱ πρῶται δυναστεῖαι ἀσκοῦσαν ὀλιγώτερον συγκεντρωμένην ἐξουσίαν ἀπὸ τὰς κατόπιν. Ἡ ἑνότης, ποὺ παρουσίαζεν ἡ Κίνα ὑπὸ τὴν δυναστείαν τῶν Σὰγκ ἦτο περισσότερον θρησκευτική, παρὰ πολιτική. Ὁ «Υἱὸς τοῦ Οὐρανοῦ» ἔκαμνε θυσίας ἐν ὀνόματι ὅλων τῶν Κινέζων. Εἶχον κοινὴν θρησκείαν, κοινὸν πολιτισμὸν καὶ κοινὸν ἐχθρόν, τοὺς Οὔννους τῶν βορειοδυτικῶν συνόρων.

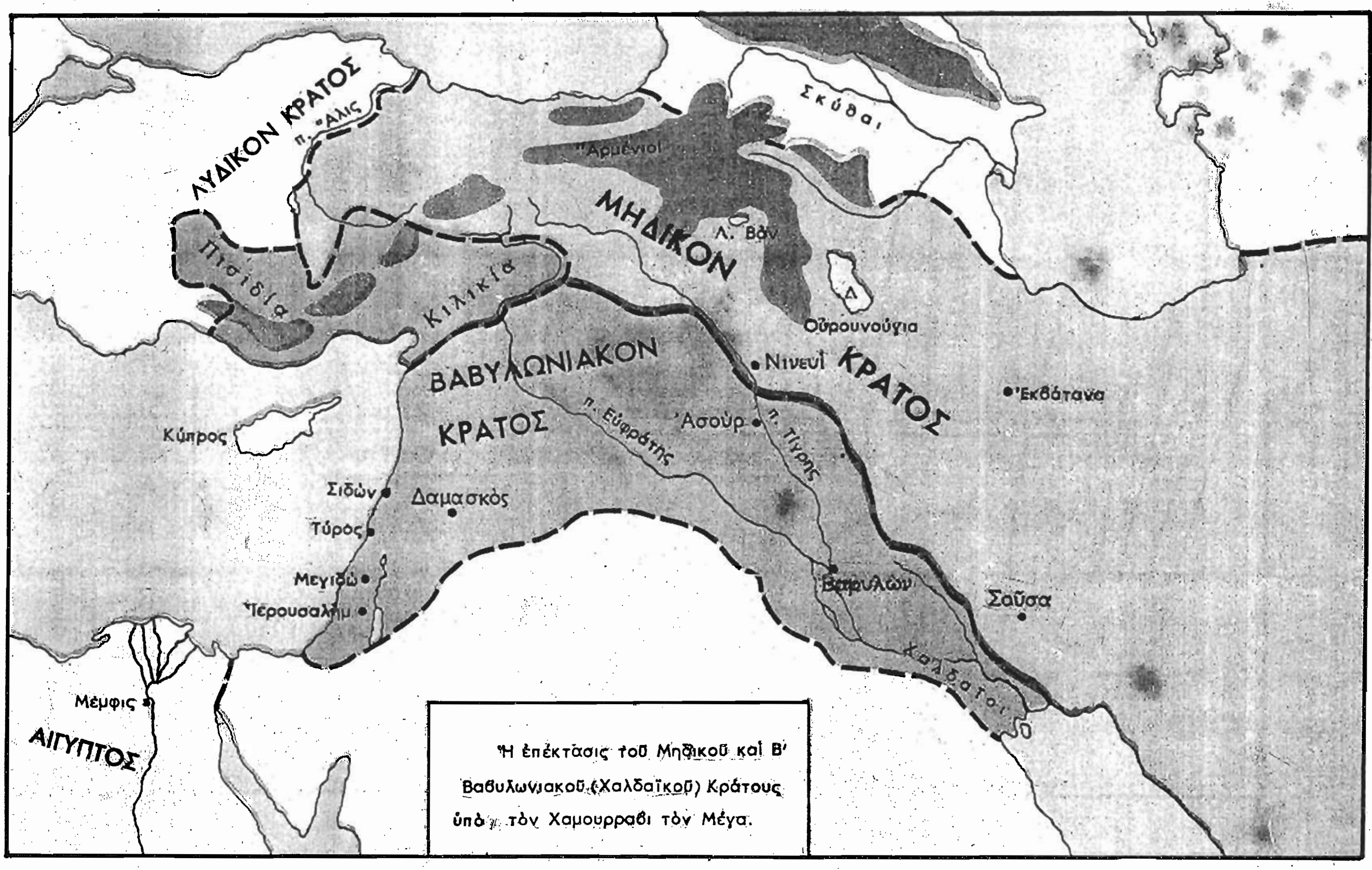
Ὁ τελευταῖος ἀντιπρόσωπος τῆς δυναστείας τῶν Σὰγκ ἦτο σκληρὸς μονάρχης καὶ ἠλίθιος, ὁ ὁποῖος ἐκάη ἑκουσίως ζωντανὸς (1125 π. Χ.) εἰς τὸ ἀνάκτορόν του, ἀφοῦ ἐνικήθη ὁριστικῶς ἀπὸ τὸν Βοῦ Βάγκ, τὸν ἱδρυτὴν τῆς δυναστείας τῶν Τσόου. Τὸν Βοῦ Βὰγκ φαίνεται ὅτι ἐβοήθησαν αἱ νοτιοδυτικαὶ φυλαί, καθὼς καὶ ἐπανάστασις ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ.

Ἐπὶ ὀλίγον χρόνον ἡ Κίνα ἦτο χαλαρῶς ἡνωμένη ὑπὸ τοὺς αὐτοκράτορας Τσόου περίπου, ὅπως ἡ χριστιανωσύνη τῆς Δύσεως ἦτο ἡνωμένη ὑπὸ τοὺς πάπας κατὰ τὸν Μεσαίωνα. Οἱ αὐτοκράτορες Τσόου εἶχαν γίνει οἱ ἐκ παραδόσεως θρησκευτικοὶ ἀρχηγοὶ τῆς χώρας ἀντὶ τῶν Τσὰγκ καὶ διεκδικοῦσαν ἓν εἶδος κυριαρχίας ἐπὶ ὅλης τῆς Κίνας. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως οἱ χαλαροὶ δεσμοὶ συνηθείας καὶ αἰσθήματος, οἱ ὁποῖοι ἐσυγκρατοῦσαν τὴν ἑνότητα τῆς αὐτοκρατορίας, ἔπαυσαν νὰ ἐπιβάλλωνται εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Οὐννικαὶ φυλαὶ πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς δυσμὰς κατώρθωσαν νὰ ἀφομοιώσουν τὸν κινεζικὸν πολιτισμόν, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποκτήσουν καὶ τὸ αἴσθημα τῆς ἑνότητος. Μερικοὶ δὲ φεουδαλικοὶ πρίγκιπες ἤρχισαν νὰ θεωροῦν τοὺς ἑαυτούς των ἀνεξαρτήτους.

Ὁ Λιὰγκ-Τσὶ-Τσάο, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Κίνας εἰς τὸ Συνέδριον τῶν Παρισίων τοῦ 1919, ἀναφέρει εἰς τὸ βιβλίον του «Ἡ Κίνα καὶ ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν», ὅτι «μεταξὺ τοῦ 8ου καὶ 4ου π. Χ. αἰῶνος ὑπῆρχαν εἰς τὰ βαθύπεδα τοῦ Χουὰγκ-Χὸ καὶ Γιὰγκ-Τσὲ πέντε ἢ ἓξ περίπου χιλιάδες μικρῶν πολιτειῶν, μὲ δώδεκα πε-

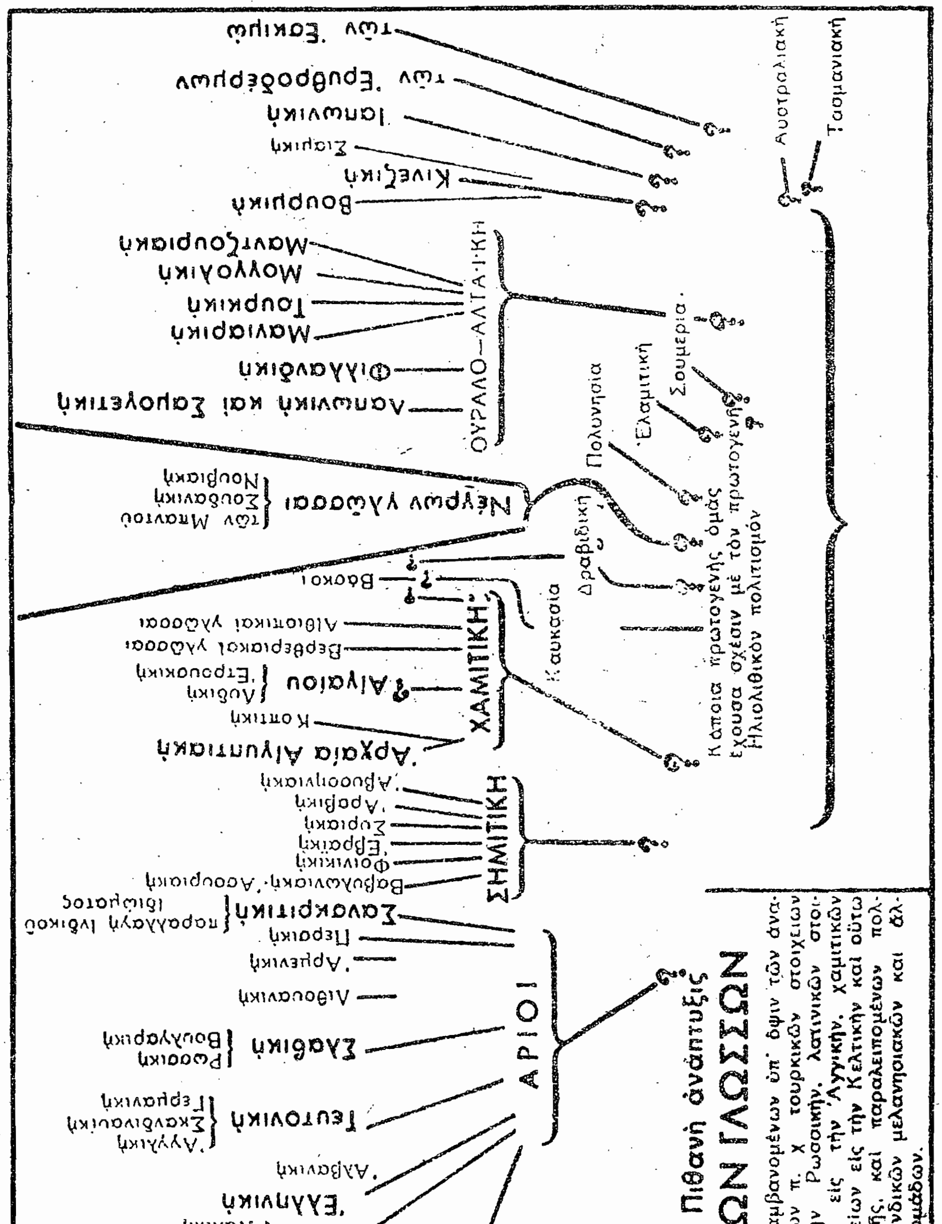

Ἡ ἐξάπλωσις
ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΦΥΛΩΝ
ἀπὸ τὸ 1000—800 π. Χ.

Ἡ ἐπέκτασις τοῦ Μηδικοῦ καὶ Β' Βαβυλωνιακοῦ (Χαλδαϊκοῦ) Κράτους ὑπὸ τὸν Χαμουρραβὶ τὸν Μέγα.

ρίπου μεγάλα κράτη, τὰ ὁποῖα εἶχον τὰς πολιτείας αὐτὰς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των». Ἡ χώρα εὑρίσκετο εἰς διαρκῆ ἐμπόλεμον κατάστασιν εἰς «Περίοδον συγχύσεως»! Τὸν ἕκτον π.Χ. αἰῶνα αἱ μεγάλαι ἀν-

τίπαλοι δυνάμεις ἦσαν αἱ Τσὶ καὶ Τσίν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν βόρειοι πολιτεῖαι τοῦ Χουάνγκ-Χὸ καὶ ἡ Τσοῦ (Chu), ἡ ὁποία ἦτο ἰσχυρὰ δύναμις τῆς κοιλάδος τοῦ Γιάγκ-Τσέ. Μία συμμαχία ἐναντίον τῆς Τσοῦ ἔθεσε τὰς βάσεις συνομοσπονδίας, ἡ ὁποία κατώρθωσε νὰ

διατηρήση τὴν εἰρήνην ἐπὶ ἑκατὸν ἔτη. Ἡ συνομοσπονδία ὑπέταξε καὶ προσήρτησε τοὺς Τσοῦ καὶ ἔκαμε γενικὴν συνθήκην ἀφοπλισμοῦ. Νέον εἰρηνικὸν κράτος ἱδρύθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον.

Πότε ἔμαθαν νὰ χρησιμοποιοῦν τὸν σίδηρον εἰς τὴν Κίναν δὲν γνωρίζομεν, σιδηρᾶ ὅπλα ὅμως ἤρχισαν νὰ εἶναι εἰς κοινὴν χρῆσιν μόνον περὶ τὰ 500 π. Χ., δηλαδὴ μετὰ διακόσια ἢ τριακόσια ἔτη ἢ καὶ περισσότερα, ἀφ' ὅτου ἡ χρῆσις αὐτῶν εἶχε γίνει κοινὴ εἰς τὴν Ἀσσυρίαν, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Εὐρώπην. Ὁ σίδηρος εἰσήχθη πιθανὸν ἀπὸ βορρᾶ εἰς τὴν Κίναν ὑπὸ τῶν Οὔνων.

Οἱ τελευταῖοι ἡγεμόνες τῆς δυναστείας Τσόου (Cheu) ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς τῶν Τσίν, οἱ ὁποῖοι ἐκυρίευσαν τοὺς ἱεροὺς χαλκίνους τρίποδας, ποὺ ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὰς θυσίας καὶ τοιουτοτρόπως ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἀναλάβουν αὐτοὶ τὸ καθῆκον τῆς προσφορᾶς θυσιῶν εἰς τὸν Οὐρανόν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἱδρύθη ἡ δυναστεία τῶν Τσίν, ἡ ὁποία ἐκυβέρνησε μὲ μεγαλύτερον σθένος καὶ ἀποτελεσματικώτερον ἀπὸ κάθε ἄλλην προηγηθεῖσαν βασιλικὴν οἰκογένειαν.

Ἡ βασιλεία τοῦ Σὶ-Χουὰνγκ-Τὶ (τὸ ὁποῖον σημαίνει «πρῶτος παγκόσμιος αὐτοκράτωρ») τῆς δυναστείας αὐτῆς θεωρεῖται συνήθως ὅτι σημειώνει τὸ τέλος τῆς φεουδαλικῆς καὶ διῃρημένης Κίνας. Ὁ αὐτοκράτωρ αὐτὸς φαίνεται ὅτι ἔπαιξεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὸν ρόλον τῆς ἑνοποιήσεως, τὸν ὁποῖον ἴσως θὰ ἔπαιζεν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος εἰς τὴν Δύσιν, ἐὰν ἐζοῦσε περισσότερον, ἡ δὲ ἕνωσις τὴν ὁποίαν ὁ Κινέζος ἐδημιούργησεν ἦτο σχετικῶς διαρκής, ἐνῷ τὸ κράτος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου διῃρέθη εἰς πολλὰ κράτη, ὅπως θὰ εἴδωμεν παρακάτω, μόλις οὗτος ἀπέθανεν.

Ὁ Σὶ-Χουὰνγκ-Τί, ἐκτὸς ἄλλων κοινωφελῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων, ὠργάνωσε τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Μεγάλου Σινικοῦ Τείχους ἐναντίον τῶν Οὔννων. Ἐμφύλιος πόλεμος ἐπηκολούθησεν ἀμέσως ἐπὶ τῆς βασιλείας του καὶ κατέληξεν εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς δυναστείας Χάν. Κατὰ τὴν δυναστείαν αὐτὴν τῶν Χὰν τὸ κράτος ἔλαβε μεγάλην ἐπέκτασιν πέραν τῶν ἀρχικῶν κοιλάδων τῶν δύο ποταμῶν. Οἱ Οὖννοι ἐσταμάτησαν ὁριστικὰ καὶ οἱ Κινέζοι ἐπροχώρησαν πρὸς δυσμάς, μέχρι ὅτου ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μὲ ἄλλας πολιτισμένας φυλὰς καὶ ἐγνώρισαν καὶ ἄλλους πολιτισμούς, ἐκτὸς τοῦ ἰδικοῦ των.

Τὸ 100 π. Χ. περίπου οἱ Κινέζοι εἶχαν ἐξαπλωθῆ εἰς τὸ Θιβὲτ καὶ εἰς τὸ δυτικὸν Τουρκεστάν. Ἐνεργοῦσαν δὲ ἐμπόριον μὲ καραβάνια καμήλων μὲ τὴν Περσίαν καὶ τὴν Δύσιν. Αὐτὰ πρὸς τὸ παρὸν περὶ Κίνας εἶναι ἀρκετά. Ἀργότερα θὰ ὁμιλήσωμεν διὰ τὰ διακριτικὰ γνωρίσματα τοῦ κινεζικοῦ πολιτισμοῦ.

6. Ἐνῷ ἀνεπτύσσοντο οἱ πολιτισμοί.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τῶν χιλιάδων ἐτῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος βῆμα πρὸς βῆμα ἐπροχωροῦσεν ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα τῆς ἡλιολιθικῆς ἀναπτύξεως εἰς ἕνα ἀνώτερον πολιτισμὸν εἰς τὰ κέν-

τρα αὐτὰ τοῦ παλαιοῦ κόσμου, τί συνέβαινεν εἰς τὸ ἄλλο μέρος τοῦ κόσμου;

Πρὸς βορρᾶν τῶν κέντρων αὐτῶν, ἀπὸ τοῦ Ρήνου μέχρι τοῦ Εἰρηνικοῦ ὠκεανοῦ, οἱ ὑπερβόρειοι (Nordic) καὶ οἱ μογγολικοὶ λαοὶ ἐμάνθανον ἐπίσης τὴν χρῆσιν τῶν μετάλλων. Ἐνῷ οἱ πολιτισμοὶ ἔμεναν μονίμως εἰς τοὺς λαοὺς ποὺ τοὺς ἀποκτοῦσαν, οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι τῶν μεγάλων πεδιάδων ἐγίνοντο ἀποδημητικοὶ καὶ ἀπὸ τὸν ἀρχικὸν πλανητικὸν βίον, ἀνέπτυξαν βίον νομαδικὸν κανονικόν, ὁ ὁποῖος ἀκολουθοῦσε τὰς ἐποχὰς τοῦ ἔτους.

Πρὸς νότον τῆς ζώνης τοῦ πολιτισμοῦ, εἰς τὴν κεντρικὴν καὶ νότιον Ἀφρικήν, οἱ μαῦροι ἀνεπτύσσοντο βραδύτερα καὶ ὅπως φαίνεται, αὐτοὶ ἐπολιτίζοντο ἀπὸ φυλὰς λευκῶν, ποὺ εἰσέβαλλον ἀπὸ τὰς περιοχὰς τῆς Μεσογείου καὶ ποὺ τοὺς ἐδίδαξαν τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς καὶ τὴν χρῆσιν τῶν μετάλλων. Οἱ λευκοὶ ἐκεῖνοι εἰσχωροῦσαν εἰς τοὺς μαύρους ἀπὸ δύο δρόμους: πρῶτον διὰ μέσου τῆς Σαχάρας πρὸς δυσμάς, ὅπως οἱ Βερβέροι καὶ οἱ Τουαρέγκοι, καὶ ἄλλαι ὅμοιαι φυλαί, διὰ νὰ ἀναμειχθοῦν μὲ τοὺς μαύρους καὶ νὰ δημιουργήσουν μελαψοὺς (ἡμιλεύκους φυλάς), ὅπως οἱ Φουλάς, καὶ δεύτερον διὰ τοῦ Νείλου, ὅπου π. χ. οἱ Βαγάνδα τῆς Οὐγάνδας πολὺ πιθανὸν περικλείουν κάποιο στοιχεῖον ἀπομακρυσμένης λευκῆς προελεύσεως. Τὰ ἀφρικανικὰ δάση ἦσαν τότε πυκνότερα καὶ πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς νότον τοῦ ἄνω Νείλου.

Αἱ νῆσοι τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν πρὸ τριῶν χιλιάδων ἐτῶν πιθανὸν ἐκατοικοῦντο ἀκόμη μόνον σποραδικῶς ἀπὸ μικρὰς ὁμάδας παλαιολιθικῶν ἀνθρώπων αὐστραλοειδοῦς τύπου, ποὺ εἶχον παραπλανηθῆ ὡς ἐκεῖ κατὰ πολὺ μακρυνοὺς χρόνους, ὅταν ὑπῆρχε σχεδὸν ἀδιάκοπος γέφυρα ξηρᾶς ἑνώνουσα τὰς Ἀνατολικὰς Ἰνδίας μὲ τὴν Αὐστραλίαν. Αἱ νῆσοι τῆς Ὠκεανίας ἦσαν ἀκατοίκητοι. Ἡ διασπορὰ τῶν ἡλιολιθικῶν λαῶν διὰ πλοιαρίων εἰς τὰς νήσους τοῦ Εἰρηνικοῦ ἔγινε πολὺ βραδύτερον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρώπου, τὸ πολὺ χίλια ἔτη π. Χ. Ἀκόμη δὲ ἀργότερον οὗτοι ἔφθασαν εἰς τὴν Μαδαγασκάρην*. Αἱ φυσικαὶ καλλοναὶ τῆς Νέας Ζηλανδίας ἦσαν ἀκόμη ἄγνωστοι διὰ τὸν ἄνθρωπον. Τὰ ἀνωτέρω ὀργανικὰ ὄντα, ποὺ ἐζοῦσαν ἐκεῖ, ἦσαν ἕνα μεγάλο ἐξαφανισθὲν ἤδη πτηνόν, ὁμοιάζον μὲ στρουθοκάμηλον, λεγόμενον δὲ μ ό α καὶ τὸ μικρὸν κιβί, ποὺ τὰ πτερά του ὁμοιάζουν μὲ χονδρὰς τρίχας καὶ αἱ πτέρυγές του εἶναι ἐντελῶς ὑποτυπώδεις.

Εἰς τὸν βόρειον Ἀμερικὴν μία ὁμὰς μογγολοειδῶν φυλῶν εἶχεν ἤδη ἀποκοπῆ ἀπὸ τὸν Παλαιὸν Κόσμον. Καὶ ἀργὰ διεσπείροντο οἱ πληθυσμοὶ ἐκεῖνοι πρὸς νότον κυνηγῶντες τὰς ἀναριθμήτους ἀγέλας τῶν βονάσων εἰς τὰς πεδιάδας. Εὑρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀνακαλύψουν μόνοι των τὰ μυστικὰ κάποιας ἰδιαιτέρας γεωργίας στηριζομένης εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀραβοσίτου, εἰς δὲ τὴν νότιον Ἀμερι-

*Ἡ Μαδαγασκάρη ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὴν νότιον Ἀφρικήν. Κατὰ συνέπειαν οἱ κάτοικοί της εἶναι Νοτιοαφρικανοὶ (βλ. θεωρίαν Βέγκενερ σελ. 20).

κὴν νὰ ἐξημερώσουν τὴν λάμαν, διὰ νὰ τὴν μεταχειρισθοῦν ὡς ζῷον φορτηγόν. Ἵδρυσαν δὲ ἐκεῖνοι τρεῖς χωριστοὺς πολιτισμοὺς πολὺ περιέργους καὶ ἰδιορρύθμου τύπου: εἰς τὸ Μεξικόν, εἰς τὸ Γιουκατὰν καὶ εἰς τὸ Περοῦ.

Ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἔφθασαν εἰς τὸ νότιον ἄκρον τῆς ἀμερικανικῆς ἠπείρου ὑπῆρχαν ἀκόμη ἐκεῖ τὸ μεγαθήριον (γιγάντιος βραδύπους) καὶ ὁ γλυπτόδους (γιγάντιος ὁ ἀρμαδίλλος).

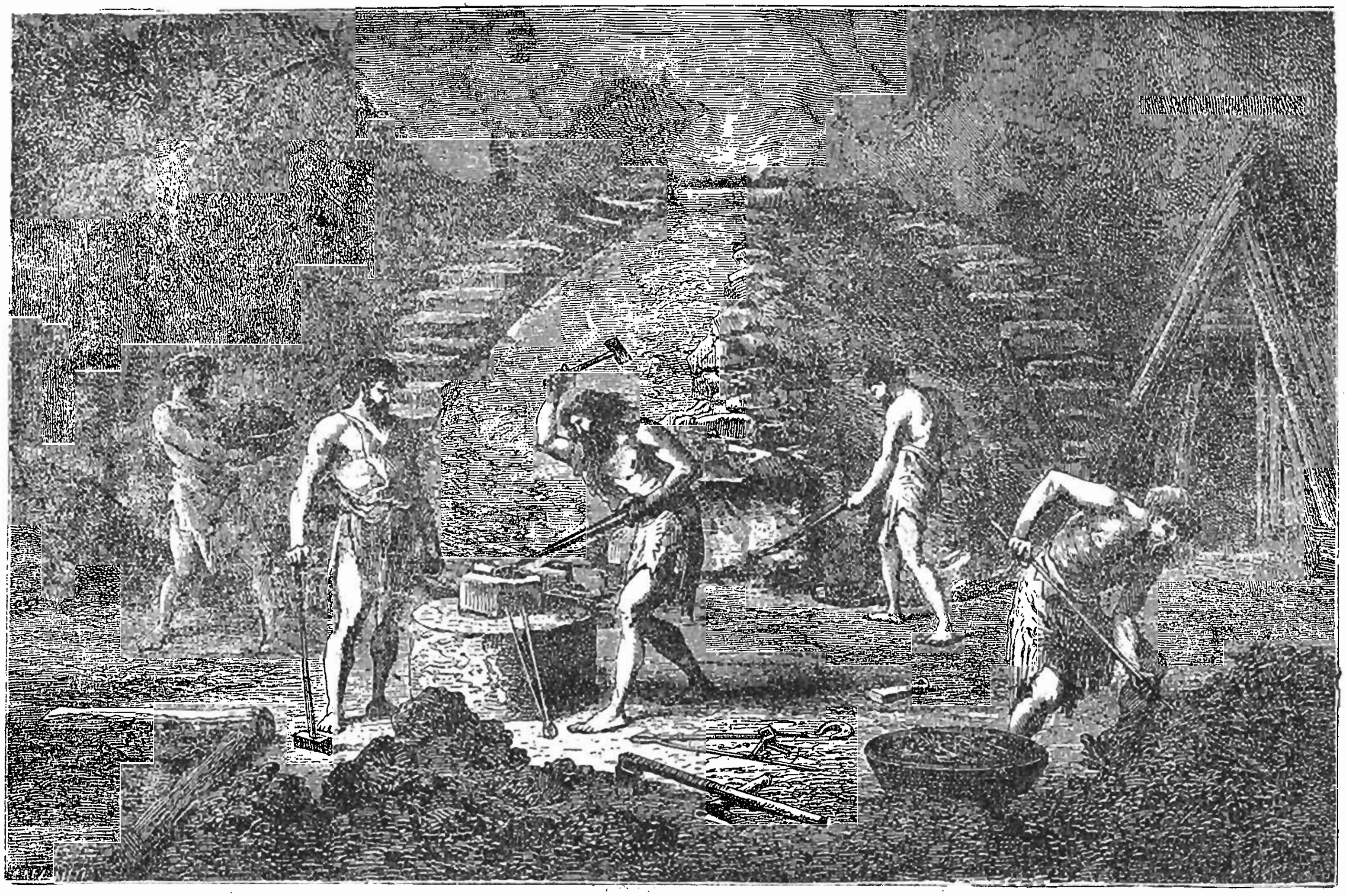
Οἱ ἀρχέγονοι ἐκεῖνοι ἀμερικανικοὶ πολιτισμοὶ θὰ μᾶς βοηθήσουν πιθανὸν νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου, διότι φαίνεται ὅτι διετήρησαν μέχρι τοῦ χρόνου τῆς ἐξοντώσεώς των ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων, ποὺ τοὺς ἀνεκάλυψαν κατὰ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου πέμπτου π. Χ. αἰῶνος, ἰδέας καὶ μεθόδους, ποὺ εἶχαν ἐκλείψει ἀπὸ τὴν πραγματικὴν ζωὴν τοῦ Παλαιοῦ Κόσμου πρὸ πέντε ἢ ἓξ χιλιάδων ἐτῶν. Ἡ χρῆσις τοῦ σιδήρου π. χ. εἶχε παραμείνει μέχρι τέλους ἄγνωστος εἰς αὐτούς. Ἡ μεταλλουργία των ἦτο ὅλως διόλου ἁπλῆ, τὰ δὲ κύρια μέταλλά των ἦσαν ὁ χαλκὸς καὶ ὁ χρυσός, ποὺ εὑρίσκοντο ἐπὶ τόπου. Ἀλλ᾽ ὅμως ἡ τέχνη τῆς ἐπεξεργασίας τῶν λίθων, ἡ κεραμευτικὴ καὶ ἡ ὑφαντουργία ἦσαν εἰς αὐτοὺς ἀνεπτυγμέναι. Ἰδιαιτέρως φαίνεται ὅτι εἶχον μεγάλην ἐπιδεξιότητα εἰς τὴν βαφικήν.

Ὅπως εἰς τοὺς πρωτογενεῖς πολιτισμοὺς τοῦ Παλαιοῦ Κόσμου, (ποὺ ἀπὸ μακροῦ χρόνου εἶχαν ἐκλείψει), ἐπικρατοῦσεν εἰς τὰς κοινωνίας ἐκείνας τὸ ἔθιμον τῆς ἀνθρωποθυσίας, στενὰ συνδυασμένον μὲ τὴν σπορὰν καὶ μὲ τὸν θερισμόν. Καὶ ἐνῷ εἰς τὸν Παλαιὸν Κόσμον αἱ πρωτογενεῖς αὐταὶ κοινωνικαὶ ἰδέαι εἶχον ἐξασθενήσει ἢ ἐκτοπισθῆ ἀπὸ πολλὰς ἄλλας, τοὐναντίον εἰς τὴν Ἀμερικὴν εἶχον ἀναπτυχθῆ μὲ ὑπερβολικὴν ἔντασιν. Τὸ φίδι ἦτο τὸ σπουδαιότερον θρησκευτικόν των σύμβολον.

Οἱ ἀμερικανικοὶ ἐκεῖνοι πολιτισμοὶ ἦσαν κυρίως ἱεροκρατικοί. Οἱ πολεμικοὶ ἀρχηγοὶ καὶ οἱ ἡγεμόνες, ἐν καιρῷ εἰρήνης, ὑπετάσσοντο εἰς αὐστηρὸν κανόνα θρησκευτικῆς νομοθεσίας καὶ ἐξηγοῦσαν οἰωνούς.

Οἱ ἱερεῖς των ἀνύψωσαν τὴν ἀστρονομίαν εἰς ἀνώτερον ἐπίπεδον ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας. Ἐγνώριζον τὸ ἔτος πολὺ καλύτερα ἀπὸ τοὺς Βαβυλωνίους. Εἰς τὸ Γιουκατὰν τοῦ Μεξικοῦ ἀνεπτύχθη ἓν εἶδος δυσκολωτάτης γραφῆς, ἡ γραφὴ τῶν Μάγια, ἡ ὁποία ἐχρησίμευεν διὰ νὰ τηροῦνται ἀκριβῆ καὶ πολύπλοκα ἡμερολόγια, εἰς τὰ ὁποῖα ἐσπαταλᾶτο ὅλη ἡ πνευματικὴ ἐνέργεια τῶν ἱερέων.

Ἡ τέχνη τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Μάγια ἦτο ἐξαιρετικῶς ἀνεπτυγμένη. Μερικὰ ἀπὸ τὰ ἁπλούστερα ἔργα πλαστικῆς τοῦ Περοῦ ὑπενθυμίζουν τὴν τέχνην τῶν Σουμερίων. Τὰ σχετικὰ ὅμως μνημεῖα τῶν Μάγια δὲν ἔχουν καμμίαν ὁμοιότητα μὲ ὅ,τι ἐδημιούργησεν ὁ Παλαιὸς Κόσμος καὶ διακρίνονται διὰ τὴν ὡραιοτάτην των ἐκτέλεσιν. Κάποιαν ὁμοιότητα, ὄχι βέβαια μεγάλην, εὑρίσκομεν εἰς μερικὰ γλυπτὰ τῶν νοτίων Ἰνδιῶν. Ἐνῷ μᾶς ἐκπλήττει ἡ μεγάλη πλαστικὴ δύναμις καὶ τελειότης τοῦ σχεδίου, μᾶς φέρει εἰς ἀμηχανίαν κάτι τι τὸ ἀλλόκοτον ποὺ ἔχουν, κάτι τὸ νοσηρῶς πολύπλοκον τῶν σχηματισμῶν,

85.—Ἀναπαράστασις ἑνὸς πρωτογόνου ἐργαστηρίου τοῦ σιδήρου, πρὸ 3.000 περίπου ἐτῶν.

πού δίδει τὴν ἐντύπωσιν διανοητικῆς ἀνισορροπίας. Πολλαὶ ἐπιγραφαὶ τῶν Μάγια ὁμοιάζουν μὲ κάποια περίτεχνα ἰχνογραφήματα, πού σχεδιάζουν οἱ παράφρονες εἰς τὰ φρενοκομεῖα τῆς Εὐρώπης, μᾶλλον, παρὰ μὲ ὁποιανδήποτε ἄλλην καλλιτεχνικὴν ἐκδήλωσιν τοῦ Παλαιοῦ Κόσμου. Ὡς ἐὰν ὁ νοῦς τῶν Μάγια κατὰ τὴν ἀνάπτυξίν του ἠκολούθησε δρόμον διαφορετικὸν ἀπὸ τὸν δρόμον, πού θὰ ἠκολούθησεν ὁ νοῦς τοῦ Παλαιοῦ Κόσμου, καὶ συνεπῶς δὲν ἦτο, κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Παλαιοῦ Κόσμου, καθόλου νοῦς λογικός. Ἐνισχύει δὲ τὴν γνώμην αὐτὴν τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ τῶν ἰθαγενῶν πολιτισμῶν τῆς Ἀμερικῆς κατείχοντο ἀπὸ τὴν ἀγρίαν ἰδέαν, ὅτι πρέπει νὰ χύνουν ἀνθρώπινον αἷμα. Εἰς τὸν Μεξικανικὸν πολιτισμὸν τῶν Ἀζτὲκ τὸ αἷμα ἔτρεχεν ἄφθονον, εἰς χιλιάδας δὲ ὑπολογίζονται τὰ ἀνθρώπινα θύματα κατ' ἔτος. Τὸ ξέσχισμα ζωντανῶν θυμάτων, τὸ ξερρίζωμα τῆς καρδίας των, ἐνῷ αὐτὴ ἐλειτουργοῦσεν ἀκόμη, ἐκυριαρχοῦσαν ἐπὶ τῶν σκέψεων καὶ τῆς ζωῆς τῶν παραδόξων αὐτῶν ἱερέων. Ἡ δημοσία ζωή, αἱ ἑορταὶ τῶν ἐποχῶν, ὅλα ἐβασίζοντο εἰς τὴν φρικτὴν αὐτὴν ἰδέαν.

Ἡ γραφὴ τῶν Μάγια δὲν ἐχαράσσετο μόνον ἐπάνω εἰς πέτρας, ἀλλ' ἐζωγραφίζετο καὶ ἐπὶ δερμάτων, ἀπετελεῖτο δὲ ἀπὸ σειρὰν μορφῶν, πού ἐπανελαμβάνοντο κατὰ διαφόρους τρόπους.

Εἰς τὸ Περοῦ τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς γραφῆς εἶχεν ἀναπληρώσει μία περίεργος καὶ πολύπλοκος μέθοδος, νὰ κρατῶνται σημειώσεις διὰ κόμβων δεμένων εἰς σχοινία διαφόρων χρωμάτων καὶ σχημάτων. Λέγεται ὅτι διὰ τοῦ μέσου τούτου διετυπώνοντο ἀκόμη καὶ νόμοι καὶ διαταγαί. Αἱ δέσμαι δὲ αὐται (τὰ μάτσα) τῶν σχοινίων ἐλέγοντο κιπούς. Ἀλλ' ἐνῷ πολλὰ ἀπὸ τὰ κιποὺς αὐτὰ διεσώθησαν καὶ εὑρίσκονται εἰς διαφόρους συλλογάς, ἡ τέχνη τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν ἐχάθη. Τὰ κινεζικὰ χρονικὰ κατὰ τὸν Λῆ Χοὺ Τσέν, ἀναφέρουν, ὅτι παρομοία μέθοδος σημειώσεως διὰ κόμβων ἦτο ἐν χρήσει καὶ εἰς τὴν Κίναν πρὸ τῆς ἐφευρέσεως τῆς γραφῆς *. Οἱ κάτοικοι τοῦ Περοῦ ἐγνώριζαν νὰ κατασκευάζουν καὶ ἐχρησιμοποιοῦσαν χάρτας, ἀκόμα καὶ ἀριθμητικοὺς πίνακας.

Ὅταν οἱ Ἱσπανοὶ ἔφθασαν εἰς τὴν Ἀμερικήν, οἱ Μεξικανοὶ δὲν εἶχον ἰδέαν περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν Περουβιανῶν, οὔτε δὲ οἱ Περουβιανοὶ περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν Μεξικανῶν. Ὁποιοιδήποτε δεσμοὶ καὶ ἂν ὑπῆρχον εἰς παλαιὰν ἐποχὴν εἶχον χαθῆ ἢ λησμονηθῆ ἐντελῶς. Οἱ Μεξικανοὶ δὲν εἶχον ποτὲ ἀκούσει διὰ πατάτες, πού ἀποτελοῦσαν τὴν κυριωτέραν τροφὴν τῶν κατοίκων τοῦ Περοῦ. Ὁμοίως τὸ 5000 π. Χ. οἱ Σουμέριοι καὶ οἱ Αἰγύπτιοι δὲν εἶχον ἰδέαν οἱ μὲν διὰ τοὺς δέ. Δηλαδὴ ἡ Ἀμερικὴ εἶχεν εἰς τοῦτο καθυστέρησιν 6000 ἐτῶν ἀπέναντι τοῦ Παλαιοῦ Κόσμου.

---

* Ἡ νότιος Ἀμερικὴ ἦτο ἡνωμένη μὲ τὴν Κίναν (βλ. θεωρίαν Βέγκενερ σελ. 20).

86.—**Ἡ καλλιέργεια εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ σιδήρου.** Δεξιὰ ἕνας ἄνδρας κτυπᾷ τὰ στάχυα μὲ ἕνα ἁπλοῦν ξύλον, διὰ νὰ βγοῦν οἱ κόκκοι τοῦ σιταριοῦ. Ἀριστερά, μία γυναῖκα ἀλέθει μὲ ἕνα πρωτόγονον μῦλον.

7. Ὁ θρῦλος περὶ Ἀτλαντίδος.

Ἐδῶ ἴσως εἶναι τὸ κατάλληλον σημεῖον νὰ κάμωμεν λόγον περὶ τοῦ ἀστηρίκτου θρύλου τῆς χαμένης Ἀτλαντίδος. Ὑπάρχουν πολλοὶ ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὴν πεποίθησιν, ὅτι σώζονται μαρτυρίαι περὶ μεγάλης πολιτισμένης χώρας, ἡ ὁποία ὑπῆρχε πρὸ τριῶν χιλιάδων ἐτῶν περίπου εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν, πέραν τοῦ πορθμοῦ τοῦ Γιβραλτάρ. Ἦτο μεγάλη χώρα, «ἤπειρος». Ἐκεῖ ὑπῆρχον οἱ κῆποι τῶν Ἑσπερίδων. Ἡ πεποίθησίς των ὑποστηρίζεται ἀπὸ πολυαρίθμους ὑπαινιγμοὺς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ μεταγενεστέρων συγγραφέων περὶ μιᾶς τοιαύτης χώρας, ποὺ ἐξηφανίσθη. Ἡ ἱστορία αὐτή, ἑλκυστικὴ διὰ κινηματογράφον καὶ διαλέξεις, δὲν στηρίζεται πουθενά, οὔτε ἀπὸ γεωγραφικῆς οὔτε ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως.

Ὑπάρχουν ἰσχυροὶ λόγοι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἰς πολὺ μακρυνὴν γεωλογικὴν ἐποχὴν ἡ ξηρὰ ἔφθανεν ἐκεῖ ὅπου τώρα κυλίονται τὰ νερὰ τοῦ Ἀτλαντικοῦ. Ἀλλ' αἱ μαρτυρίαι εἶναι μᾶλλον κατά, παρὰ ὑπὲρ οἱασδήποτε ἐξαπλώσεως πρὸς δυσμὰς πέραν τῶν σημερινῶν ὁρίων τῆς Εὐρώπης ἢ τῆς Ἀσίας, μετὰ τὴν μειόκαινον περίοδον. Ὁ πολιτισμὸς ἐξ ἄλλου εἶναι πραγματικότης τὸ πολὺ τῶν τελευταίων εἴκοσι καὶ πιθανὸν μόνον τῶν τελευταίων δέκα χιλιάδων ἐτῶν, ὁ δὲ ἄνθρωπος ὑπῆρξε μόνον ἀπὸ τῆς πλειστοκαίνου περιόδου. Τὰ ἀνθρώπινα λείψανα, ποὺ εὑρίσκομεν εἰς τὴν Ἱσπανίαν καὶ εἰς τὴν βόρειον Ἀφρικὴν δὲν παρέχουν ἐνδείξεις περὶ ὑπάρξεως ἀνωτέρας καταστάσεως πολιτισμοῦ πρὸς δυσμάς, οἱ δὲ ἀρχαιότεροι Ἕλληνες συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος, ἀγνοοῦν ἐντελῶς τὴν ὕπαρξιν ἀκόμη καὶ τῆς Ἱσπανίας καὶ πολὺ περισσότερον τοῦ Ἀτλαντικοῦ ὠκεανοῦ.

Ὁ Ρέτζιναλδ Φέσσεντεν (Reginald Fessenden) ἔκαμε ἐπιμελημένην ἔρευναν τῶν περὶ Ἀτλαντίδος θρύλων, κατέληξε δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὅλα αὐτὰ δὲν ἀναφέρονται εἰς ξηράν, ποὺ ἐχάθη εἰς τὸ μέσον τοῦ Ἀτλαντικοῦ, ἀλλὰ εἰς κἄτι πολὺ πιθανώτερον: εἰς ἕνα πολὺ σπουδαῖον πολιτισμὸν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Καυκάσου. Γνωρίζομεν ὅτι ἡ νότιος Ρωσία καὶ πέραν ἕως τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν ἦτο ἄλλοτε θάλασσα καὶ ὅτι ὑπεχώρησε κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην περίοδον, εἰς τρόπον, ὥστε ὅ,τι εἶναι σήμερον ἔρημοι, ἦσαν ἄλλοτ θάλασσαι καὶ ἐκεῖ ὅπου μετὰ δυσκολίας ὑπάρχει σήμερον βλάστησις ἱκανὴ νὰ συντηρήσῃ τὴν ὑπάρχουσαν ζωήν, ἡ γῆ ἦτο ἄλλοτε σκεπασμένη ἀπὸ πυκνὰ δάση.

Ἔχομεν κάθε λόγον νὰ πιστεύωμεν, ὅτι σπουδαῖα εὑρήματα παναρχαίου πολιτισμοῦ δυνατὸν νὰ εὑρεθοῦν εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ κόσμου. Ἡ ἀκτὴ τοῦ Εὐξείνου πιθανὸν ἀπεξηράνθη κατόπιν γεωλογικῆς καταστροφῆς εἰς ἐποχὴν προγενεστέραν τῆς πρὸς νότον καθόδου τῶν Ἀρίων λαῶν. Πιθανὸν δὲ νὰ συνέβησαν αἰφνίδιοι καταποντισμοί. Ἀνύψωσις μόνον δέκα πέντε μέτρων τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης θὰ ἥνωνε τὸν Εὔξεινον μὲ τὴν Κασπίαν. Μία κυκλικὴ περίοδος ὑγρῶν ψυχρῶν ἐτῶν, ποὺ θὰ παρημπόδιζε τὴν ἐξά-

τμησιν τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης αὐτῆς, θὰ ἠμποροῦσεν ἴσως νὰ φέρῃ αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα.

Σήμερον εἴμεθα ὅλοι τόσον καλὰ ἐφωδιασμένοι μὲ χάρτας καὶ ἔχομεν ἀκριβεῖς γεωγραφικὰς γνώσεις, ὥστε μᾶς εἶναι δύσκολον νὰ φαντασθῶμεν τὸ γεωγραφικὸν χάος, ποὺ ἐπικρατοῦσεν ἀκόμη μεταξὺ τῶν μορφωμένων ἀνθρώπων κατὰ τὴν δευτέραν χιλιετηρίδα π. Χ. Θαυμασταὶ διηγήσεις περὶ κάποιας χώρας, ποὺ ἐχάθη καὶ εἰς τὴν ὁποίαν μετέβαινε κανεὶς ἄλλοτε διὰ θαλάσσης μέσῳ τοῦ Ἑλλησπόντου, θὰ ἠμποροῦσαν νὰ μεταβληθοῦν εὐκόλως—ὅταν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Φοίνικες ἤνοιξαν τὸ δυτικὸν στόμιον τῆς Μεσογείου εἰς τὸ ἐμπόριον—εἰς διηγήσεις περὶ τῆς αὐτῆς θρυλικῆς χώρας, ἀλλὰ μετατοπιζομένης πέραν τοῦ ἀνακαλυφθέντος πορθμοῦ.

Ἡ Γεωργία εἶναι ἀναμφιβόλως χώρα, ποὺ κρύπτει ἴσως πολλὰ ἀπὸ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως, ἐὰν δὲ ἀπομένῃ νὰ ἀνακαλυφθῇ κάτι πρωταρχικῆς ἀξίας διὰ τὰς σχέσεις τῶν πρώτων πολιτισμῶν, αὐτὸ θὰ εὑρεθῇ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὴν περιοχὴν μεταξὺ Μαύρης θαλάσσης καὶ δυτικοῦ Τουρκεστάν. Εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι πολλοὶ ἑλληνικοὶ μῦθοι καὶ θρῦλοι εἶναι συγκεντρωμένοι ἐκεῖ. Ἡ Γεωργία ἦτο ἡ χώρα τοῦ «χρυσοῦ δέρατος», τὸ τέρμα τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας. Ἐκεῖ ἐδεσμεύθη καὶ ὁ Προμηθεύς, τοῦ ὁποίου κατέτρωγεν ὁ ἀετὸς τὸ σηκώτι.

Ὁ Φλίντερς Πέτρι, τοῦ ὁποίου ἡ γνώμη ἔχει τόσον κῦρος, ἐκφράζει τὴν ἰδέαν, ὅτι ὑπῆρχε παναρχαία σχέσις μεταξὺ τῆς Κολχίδος (τῆς πρὸς νότον τοῦ Καυκάσου χώρας) καὶ τῆς προϊστορικῆς Αἰγύπτου. Ὁ δὲ Ἡρόδοτος ἀναφέρει πολλὰς ὁμοιότητας μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς Κολχίδος καὶ τῶν Αἰγυπτίων.

ΙΔ'. ΛΑΟΙ ΝΑΥΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΛΑΟΙ ΕΜΠΟΡΙΚΟΙ

1. Τὰ πρῶτα πλοῖα καὶ οἱ πρῶτοι ναῦται. 2. Αἱ πόλεις τοῦ Αἰγαίου πρὸ τῆς ἱστορικῆς περιόδου. 3. Τὰ πρῶτα ἐξερευνητικὰ ταξίδια. 4. Οἱ πρῶτοι ἔμποροι. 5. Οἱ πρῶτοι περιηγηταί.

Τὰ πρῶτα πλοῖα κατεσκευάσθησαν πολὺ ἐνωρὶς εἰς τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν ἀπὸ ἀνθρώπους, ποὺ κατοικοῦσαν παρὰ τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν καὶ τῶν λιμνῶν. Κατ' ἀρχὰς ἦσαν ἁπλῶς κορμοὶ δένδρων καὶ διάφορα ξύλα, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευαν διὰ νὰ βοηθοῦν τοὺς ἀνθρώπους νὰ περνοῦν ἀπὸ ὄχθης εἰς ὄχθην κολυμβῶντες. Ἔπειτα ἀκολούθησε τὸ τεχνητὸν βαθούλωμα τῶν κορμῶν τῶν δένδρων καὶ κατόπιν, ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἀπέκτησαν ἐργαλεῖα, ἐναυπήγησαν πλοῖα. Εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ Μεσοποταμίαν ἀνεπτύχθη ἓν εἶδος καλαθοπλέκτου πλοίου, καλαφατισμένου μὲ πίσσαν. Τέτοια ἦτο ἡ κιβωτός, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν ἡ μητέρα του ἔκρυψε τὸν Μωυσῆν.

Ἓν εἶδος πλοίου τὸ ἔκαμαν μὲ δέρματα τεντωμένα, μὲ τὰ ὁποῖα ἐσκέπαζαν ἕνα καλαθόπλεκτον σκελετόν. Ἀκόμη καὶ σήμερον καλαθόπλεκτα πλοιάρια, σκεπασμένα μὲ τομάρια ἀγελάδων, χρησιμοποιοῦνται εἰς

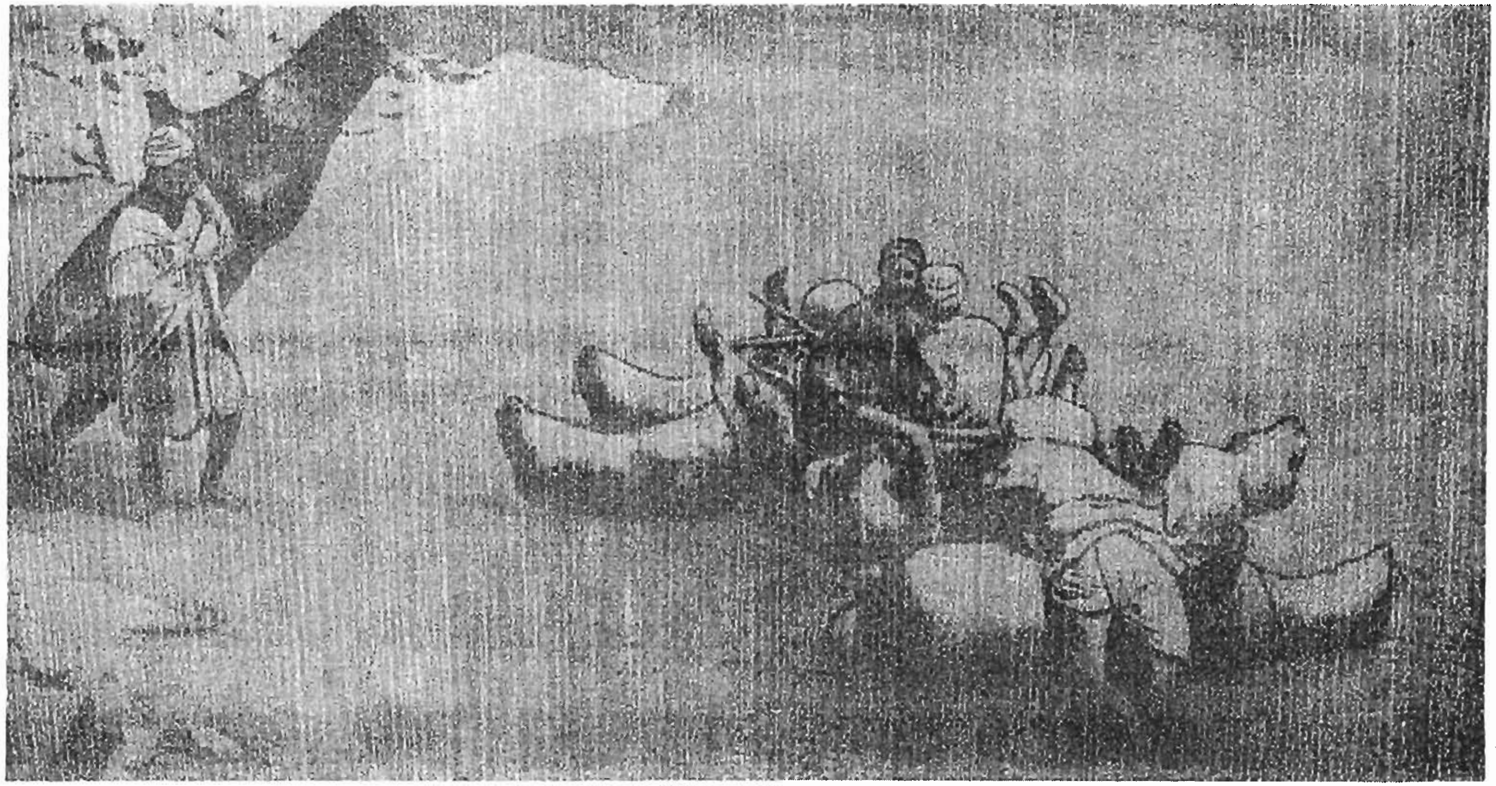
τὴν δυτικὴν ἀκτὴν τῆς Ἰρλανδίας, ὅπου ὑπάρχει ἀφθονία ἀγελάδων καὶ ἔλλειψις μεγάλων δένδρων. Τοιούτου εἴδους πλοιάρια εἶναι ἐπίσης ἐν χρήσει ἀκόμη εἰς τὸν Εὐφράτην καὶ εἰς τὴν νότιον Οὐαλλίαν. Πλοιάρια τοῦ παλαιοῦ αὐτοῦ τύπου εὑρίσκονται ἐπίσης εἰς τὴν Ἀλάσκαν, καὶ μὲ αὐτὰ μάλιστα οἱ ἄνθρωποι διασχίζουν τὸν Βερίγγειον πορθμὸν μεταβαίνοντες ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴν εἰς τὴν Σιβηρίαν.

Τὰ φουσκωμένα ἀσκιὰ ἴσως νὰ προηγήθησαν τοῦ καλαθοπλέκτου πλοιαρίου, χρησιμοποιοῦνται δὲ καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς τὸν Εὐφράτην καὶ εἰς τὸν ἄνω Γάγγην. Εἰς τὰς κοιλάδας τῶν μεγάλων ποταμῶν τὰ πλοῖα θὰ ἔγιναν πολὺ ἐνωρὶς σπουδαῖον μέσον συγκοινωνίας, φαίνεται δὲ φυσικὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἀπὸ τὰ στόμια τῶν μεγάλων αὐτῶν ποταμῶν ὁ ἄνθρωπος, ἐπιβαίνων βέβαια πλοίου ὁπωσδήποτε καταλλήλου πρὸς θαλασσοπλοΐαν, ἐπεχείρησε κατὰ πρώτην φορὰν νὰ διαπλεύσῃ τὴν ἄγνωστον εἰς αὐτὸν καὶ ἄξενον θάλασσαν.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι τὴν πρώτην ἀπόπειραν ἔκαμεν ὡς ψαρᾶς, ἀφοῦ εἶχε μάθει ὁπωσδήποτε νὰ διευθύνῃ πλοῖον εἰς τοὺς κολπίσκους καὶ τὰ τενάγη (ρηχά). Ἴσως πλοῖα νὰ διέσχιζαν τὴν λίμνην τῆς Ἀνατολῆς, πρὶν τὰ νερὰ τοῦ Ἀτλαντικοῦ γεμίσουν τὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου. Τὸ πλοιάριον ἦτο ἀναπόσπαστον μέρος τοῦ ἡλιολιθικοῦ πολιτισμοῦ, παρακολουθοῦσε τὸν πολιτισμὸν αὐτὸν εἰς τὰς περιπλανήσεις του ἀπὸ τὴν Μεσόγειον καὶ κατέληξεν εἰς τὴν Ἀμερικήν. Δὲν ὑπῆρχαν δὲ μόνον πρωτόγονα πλοιάρια ἀλλὰ καὶ πλοῖα τῶν Σουμερίων εἰς τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγρητα, ὅταν οἱ δύο αὐτοὶ ποταμοὶ κατὰ τὸ 7000 π. Χ. ἐχύνοντο ἀπὸ δύο χωριστὰ στόμια εἰς τὸν Περσικὸν κόλπον.

Ἡ σουμερικὴ πόλις Ἐριδοῦ, ἡ ὁποία εὑρίσκετο εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Περσικοῦ κόλπου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον τὴν χωρίζουν σήμερον 235 χιλιόμετρα πεδιάδος, ἦταν τότε παράλιος. Εὑρίσκομεν ἐπίσης μαρτυρίας περὶ τελείως ἀνεπτυγμένης ναυτικῆς ζωῆς πρὸ ἓξ χιλιάδων ἐτῶν εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς Μεσογείου. Πιθανὸν δὲ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν νὰ ὑπῆρχε συγκοινωνία διὰ θαλάσσης Μεσογείου καὶ Περσικοῦ κόλπου μέχρις Ἰνδιῶν. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ὑπάρχουν εἰκόνες προδυναστικῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς, αἱ ὁποῖαι παριστάνουν πλοῖα τοῦ Νείλου ἀρκετὰ μεγάλα, ὥστε νὰ ἠμποροῦν νὰ μεταφέρουν ἐλέφαντας.

Οἱ ναυτικοὶ ἤργησαν νὰ ἀντιληφθοῦν τὴν μεγάλην ἐλευθερίαν καὶ τὰς εὐκαιρίας τὰς ὁποίας ἔδινεν εἰς αὐτοὺς τὸ πλοῖον. Ἠμποροῦσαν νὰ φύγουν εἰς τὰς νήσους, χωρὶς νὰ φοβοῦνται πολὺ τὴν καταδίωξιν ἐκ μέρους οἱουδήποτε ἀρχηγοῦ ἢ βασιλέως. Κάθε πλοίαρχος ἦτο εἰς τὸ πλοῖόν του βασιλεύς. Οἱ ναυτικοὶ θὰ τὸ εὕρισκον εὔκολον νὰ καταφεύγουν εἰς τὰς νήσους καὶ ἐκεῖ νὰ κρύπτωνται. Ἐκεῖ ἠμποροῦσαν νὰ ἀσχολοῦνται καὶ μὲ κάποιαν γεωργικὴν καλλιέργειαν, καὶ μὲ τὴν ἁλιείαν, ἡ εἰδικότης των ὅμως καὶ ἡ κυρία των ἐργασία ἦτο βεβαίως ἡ θαλασσοπλοΐα. Ἡ θαλασσοπλοΐα δὲ δὲν ἐγίνετο κυρίως χάριν ἐμπορικῶν σκοπῶν, ἀλλὰ συχνότερα χάριν πειρατείας. Ἀπὸ ὅσα γνωρίζομεν περὶ τῆς ἀνθρωπότητος εἴμεθα ὑποχρεωμένοι

87.—**Τὰ πρῶτα πλοῖα.** Μία ἐξέλιξις τῆς χρησιμοποιήσεως φουσκωμένων ἀσκῶν εἰς τὸ κολύμβημα εἶναι ἡ ἀρχὴ τῶν πρώτων πλοίων ἐντὸς τῶν ποταμῶν. Αὐτὸ τὸ μέσον μεταχειρίζονται ἀκόμη καὶ σήμερον οἱ ἰθαγενεῖς τοῦ Κασιμίρ, ὅπως βλέπομεν εἰς τὴν εἰκόνα. Οἱ Βαβυλώνιοι, διὰ νὰ καταβοῦν εἰς τὴν πόλιν διὰ μέσου τοῦ ποταμοῦ Εὐφράτου, κατεσκεύαζον τεράστια καλάθια ἀπὸ βέργες ἰτέας, τὰ ὁποῖα περιετύλισσον μὲ δέρματα. Μέσα εἰς τὰ πλοιάρια αὐτὰ ἐτοποθετοῦσαν ἕνα ὄνον καὶ τὰ ἐμπορεύματά των (σιτηρά, κρασὶ φοινίκων κλπ.). Ὅταν ἔφθαναν εἰς τὴν Βαβυλῶνα ἐπωλοῦσαν τὸ ἐμπόρευμα καὶ τὸ καλάθι καὶ φορτώνοντες τὸ δέρμα ἐπὶ τοῦ ὄνου ἐπέστρεφαν εἰς τὸν τόπον των. (Βλέπε Ἡροδότου βιβλ. Α' κεφ. 196).

νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι οἱ πρῶτοι ναυτικοὶ ἐλεηλατοῦσαν, ὅταν ἠμποροῦσαν, καὶ ἐμπορεύοντο, ὅταν εἶχον κἄτι νὰ ἐμπορευθοῦν.

Ἐπειδὴ ἡ ναυσιπλοΐα τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἀνεπτύχθη εἰς τὰ σχετικῶς θερμὰ καὶ ἤρεμα νερὰ τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, τοῦ Περσικοῦ κόλπου καὶ τοῦ δυτικοῦ κέρατος τοῦ Ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ, διετήρησεν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ὡρισμένα γνωρίσματα, τὰ ὁποῖα τὴν κάμνουν νὰ διαφέρῃ οὐσιωδῶς ἀπὸ τὴν ὑπερωκεάνειον ναυσιπλοΐαν τῶν τελευταίων τετρακοσίων ἐτῶν. Κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίοδον γίνεται χρῆσις μεγάλων ἱστίων.

Ἡ «Μεσόγειος», λέγει ὁ Τόρρ, «εἶναι θάλασσα, εἰς τὴν ὁποίαν ἓν ἱστιοφόρον πλοῖον ἠμπορεῖ νὰ καταληφθῇ ἀπὸ νηνεμίαν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, ἐνῷ ἓν πλοῖον μὲ κουπιὰ θὰ διέσχιζε εὐκόλως τὰ γαλήνια νερὰ εὑρισκόμενον διαρκῶς πλησίον εἰς ἀκτὰς καὶ νήσους, αἱ ὁποῖαι θὰ τοῦ ἐχρησίμευαν ὡς καταφύγιον εἰς περίπτωσιν τρικυμίας. Εἰς τὴν θάλασσαν αὐτήν, συνεπῶς, τὰ κουπιὰ ἔγιναν τὰ κύρια καὶ χαρακτηριστικὰ ὄργανα τῆς ναυσιπλοΐας καὶ ἡ διάταξις τῶν κουπιῶν τὸ κυριώτερον πρόβλημα τῆς ναυπηγήσεως. Καὶ ἐφόσον τὰ ἔθνη τῆς Μεσογείου ἐκυριαρχοῦσαν ἐπὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, πλοῖα τοῦ νοτίου τύπου ἐναυπηγοῦντο εἰς τὰς βορείους ἀκτάς, ἂν καὶ ὑπῆρχεν ἀρκετὸς ἄνεμος διὰ τὴν χρῆσιν ἱστίων καὶ ὁ ἄνεμος ἦτο πάρα πολὺ δυνατός, ὥστε νὰ δυσκολεύῃ τὴν χρῆσιν κουπιῶν.

»Τὰ πρῶτα δείγματα τῆς τέχνης τῆς κωπηλασίας συναντῶμεν εἰς τὸν Νεῖλον. Εἰς τὰ παλαιότερα μνημεῖα τῆς Αἰγύπτου εἰκονίζονται πλοῖα μὲ κουπιά. Ἂν καὶ μερικὰ πληρώματα μεταχειρίζονται κοντὰ κουπιὰ μὲ τὸ πρόσωπόν των γυρισμένον πρὸς τὴν πρῷραν, ἄλλα κωπηλατοῦν κανονικὰ μὲ τὸ πρόσωπον γυρισμένον πρὸς τὴν πρύμνην. Ἡ χρῆσις τῶν κοντῶν κουπιῶν εἶναι βεβαίως ἡ παλαιοτέρα, διότι τὸ ἱερογλυφικὸν σημεῖον σ ὲ ν (Chen) παριστάνει δύο χέρια ποὺ κρατοῦν κοντὸ κουπί, τὰ δὲ ἱερογλυφικὰ ἐφευρέθησαν εἰς παλαιοτάτους χρόνους. Ὁ τρόπος δὲ αὐτὸς τῆς κωπηλασίας εἶναι πιθανὸν νὰ εἶχε παύσει νὰ χρησιμοποιῆται πρὸ τοῦ 2500 π. Χ., παρ' ὅλην τὴν σχετικὴν μαρτυρίαν μνημείων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Διότι εἰς μνημεῖα χρονολογημένα εἰς τὰ 1250 π. Χ. περίπου εἰκονίζονται πληρώματα, τὰ ὁποῖα κωπηλατοῦν μὲ τὸ πρόσωπον γυρισμένον πρὸς τὴν πρύμνην καὶ ὅμως κρατοῦν τὰ κουπιὰ κατὰ τὸν παλαιὸν τρόπον. Ἀπὸ αὐτὸ φαίνεται, ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι τεχνῖται καὶ τότε ἀκόμη ἀκολουθοῦσαν μηχανικῶς τὸ ἱερογλυφικὸν σχῆμα, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχαν συνηθίσει τὰ χέρια των. Εἰς τὰ ἀνάγλυφα αὐτὰ ὑπάρχουν εἴκοσι κωπηλάται εἰς τὰ πλοῖα τοῦ Νείλου καὶ τριάντα εἰς τὰ πλοῖα τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Εἰς τὰ παλαιότερα ὅμως ἀνάγλυφα ὁ ἀριθμὸς διαφέρει σημαντικῶς καὶ φαίνεται ὅτι ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν χῶρον, τὸν ὁποῖον ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του ὁ γλύπτης».

Οἱ λαοὶ ποὺ ὁμιλοῦν ἀρίαν γλῶσσαν πολὺ ἀργὰ ἤρχισαν τὴν θαλασσοπλοΐαν. Τὰ πρῶτα πλοῖα ἦσαν ἢ σουμερικὰ ἢ χαμιτικά, τοὺς πρωτοπόρους δὲ αὐτοὺς ἠκολούθησαν κατὰ πόδας οἱ σημιτικοὶ λαοί. Κατὰ μῆκος τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου τῆς Μεσογείου, οἱ Φοίνικες, λαὸς

88.—Ὁ πρῶτος ναυπηγός. Οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι κατεσκεύαζον τὰ πλοιάριά των ἀπὸ μεγάλους κορμοὺς δένδρων, ὅπως ἀκριβῶς καὶ σήμερον οἱ ἄγριοι τῆς Ἀφρικῆς τὰς πιρόγας των. Εἰς τὴν εἰκόνα, ὁ πρωτόγονος ναυπηγός, ἐλλείψει ἐργαλείων διὰ νὰ σκάψῃ τὸν κορμὸν καὶ νὰ δημιουργήσῃ τὴν κοιλότητα τοῦ μονοξύλου του, μεταχειρίζεται τὴν φωτιάν.

σημιτικός, ἐδημιούργησαν μίαν ἅλυσον ἀνεξαρτήτων λιμένων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ σπουδαιότεροι ἦσαν ἡ Ἄκρα, ἡ Τύρος καὶ ἡ Σιδών, ἀργότερα δὲ ἐπροχώρησαν περισσότερον πρὸς δυσμὰς εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ ἔκτισαν τὴν Καρχηδόνα καὶ τὴν Ἰτύκην εἰς τὴν βόρειον Ἀφρικήν. Τὰ φοινικικὰ πλοῖα διέσχιζον τὴν Μεσόγειον ἴσως περὶ τὰ 2000 π.Χ. Καὶ ἡ Τύρος καὶ ἡ Σιδὼν εἶχον κτισθῆ κατ' ἀρχὰς ἐπάνω εἰς νήσους καὶ διὰ τοῦτο ἦτο εὔκολος ἡ ἄμυνα των, ἐὰν τοὺς ἐγίνετο ἐπίθεσις ἀπὸ ξηρᾶς.

2. Αἱ πόλεις τοῦ Αἰγαίου πρὸ τῆς ἱστορικῆς περιόδου.

Οἱ πρῶτοι Κρῆτες ἀνῆκαν εἰς φυλὴν συγγενῆ πρὸς τοὺς Ἴβηρας τῆς Ἱσπανίας καὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, καθὼς καὶ πρὸς τοὺς μελαχροινοὺς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς βορείου Ἀφρικῆς ἡ δὲ γλῶσσα των εἶναι ἄγνωστος. Ἡ φυλὴ αὐτὴ ἐκατοικοῦσε ὄχι μόνον εἰς τὴν Κρήτην, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Κύπρον, τὴν Ἑλλάδα, τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Σικελίαν καὶ τὴν νότιον Ἰταλίαν. Ἦτο λαὸς πολιτισμένος ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, πρὶν οἱ ξανθοὶ ὑπερβόρειοι Ἕλληνες ἐξαπλωθοῦν πρὸς νότον διὰ τῆς Μακεδονίας.

Εἰς τὴν Κνωσὸν τῆς Κρήτης εὑρέθησαν σπουδαιότερα ἐρείπια καὶ λείψανα, καὶ εἶναι πολὺ φυσικὸν συνεπῶς ἡ Κνωσὸς νὰ ἐπισκιάζῃ εἰς τὴν φαντασίαν τῶν ἀνθρώπων τὰς ἄλλας γνωστὰς προϊστορικὰς πόλεις. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονῶμεν, ὅτι οἱ «Αἰγαῖοι», ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Κνωσόν, θὰ εἶχον καὶ ἄλλας μεγάλας πόλεις καὶ μεγάλην ἀκτῖνα ἐνεργείας.

Εἰς τὴν Κνωσὸν ὑπάρχουν νεολιθικὰ λείψανα ἐξ ἴσου παλαιὰ ἢ καὶ παλαιότερα ἀπὸ ὅλα τὰ προδυναστικὰ λείψανα τῆς Αἰγύπτου. Ἡ ἐποχὴ τοῦ χαλκοῦ ἤρχισεν εἰς τὴν Κρήτην ταυτοχρόνως μὲ τὴν Αἴγυπτον, εὑρέθησαν δὲ ἀγγεῖα εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀναγόμενα εἰς τὴν 1ην δυναστείαν, τὰ ὁποῖα ὁ ἀνακαλύψας αὐτὰ Φλίντερς Πέτρι θεωρεῖ ὅτι εἰσήχθησαν ἀπὸ τὴν Κρήτην. Λίθινα ἀγγεῖα, φυλαχτὰ καὶ σφραγῖδες, ποὺ εὑρέθησαν εἰς τὴν Κρήτην, ἀποδεικνύουν τὴν ὕπαρξιν σχέσεων μετὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου καὶ πρὸ τῶν ἱστορικῶν δυναστειῶν ἀκόμη. Εὑρέθησαν ἐπίσης λίθινα δοχεῖα σχημάτων χαρακτηριστικῶν τῆς 4ης δυναστείας, δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία, ὅτι ὑπῆρχε πολὺ ζωηρὸν ἐμπόριον μεταξὺ Κρήτης καὶ Αἰγύπτου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς 12ης δυναστείας. Τὸ ἐμπόριον αὐτὸ διήρκεσε μέχρι τοῦ 1000 π. Χ. περίπου. Εἶναι σαφὲς ὅτι ὁ νησιωτικὸς αὐτὸς πολιτισμός, ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Κρήτης, εἶναι τοὐλάχιστον τόσον παλαιός, ὅσον ὁ αἰγυπτιακός, καὶ ὅτι ἤρχισε νὰ διαδίδεται διὰ θαλάσσης ἀπὸ τοῦ 4000 π. Χ., πρὶν οἱ Σημῖται καὶ οἱ Ἄριοι παρουσιασθοῦν εἰς τὴν σκηνὴν τῆς ἱστορίας.

Αἱ μεγάλαι ὅμως ἡμέραι τῆς Κρήτης ἦλθαν πολὺ ἀργότερα. Μόνον περὶ τὰ 2500 π. Χ. Φαίνεται δὲ ὅτι τότε κατώρθωσαν οἱ Κρῆτες νὰ ἑνώσουν τὴν νῆσόν των ὑπὸ ἕνα βασιλέα*. Ἔπειτα ἤρχισε περίοδος

* Σύμφωνα μὲ τὰ τελευταῖα ἀρχαιολογικὰ δεδομένα, ἡ μεγάλη ἐποχὴ τῆς

εἰρήνης καὶ εὐημερίας, ἡ ὁποία εἶναι μοναδικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἀσφαλισμένοι ἀπὸ ξένας ἐπιδρομὰς οἱ Κρῆτές, ζῶντες εἰς θαυμάσιον κλῖμα καὶ διεξάγοντες ἐμπόριον μὲ ὅλας τὰς πολιτισμένας κοινότητας τοῦ κόσμου ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ ἀναπτύξουν ὅλας τὰς τέχνας καὶ νὰ χαροῦν ὅλας τὰς ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς.

Ἡ Κνωσὸς δὲν ἦτο κυρίως πόλις, ἀλλὰ τὸ ἀπέραντον ἀνάκτορον τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ λαοῦ του. Δὲν ἦτο κἂν ὠχυρωμένη. Τὸ ὄνομα Μίνως φαίνεται νὰ ὑπῆρξε κοινὸν δι' ὅλους τοὺς βασιλεῖς τῆς Κρήτης, ὅπως τὸ ὄνομα Φαραὼ διὰ τοὺς βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου. Ὁ βασιλεὺς τῆς Κνωσοῦ ἀναφέρεται εἰς τοὺς παλαιοὺς θρύλους τῶν Ἑλλήνων ὡς βασιλεὺς Μίνως, ὁ ὁποῖος ἐκρατοῦσεν εἰς τὸν Λαβύρινθον ἐκεῖ κλεισμένον ἕνα φρικαλέον τέρας, κατὰ τὸ ἥμισυ ἄνθρωπον καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ ταῦρον, τὸν Μινώταυρον. Διὰ νὰ τρέφῃ δὲ τὸν Μινώταυρον αὐτὸν ἐλάμβανε ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους νέους καὶ νέας ὡς φόρον ὑποτελείας.

Αἱ ἱστορίαι αὐταὶ ἀποτελοῦν μέρος τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ ἦσαν ἀνέκαθεν γνωσταί, μόλις ὅμως κατὰ τὰς τελευταίας δκαετηρίδας αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Κνωσοῦ ἀπεκάλυψαν πόσον οἱ θρῦλοι αὐτοὶ ἦσαν μέσα εἰς τὴν πραγματικότητα. Ὁ Λαβύρινθος τῆς Κρήτης ἦτο τὸ μεγαλοπρεπέστερον καὶ πολυπλοκώτερον μνημεῖον, τὸ ὁποῖον ἐγνώρισεν ἡ ἀρχαιότης. Εὑρίσκομεν εἰς αὐτὸν σωλῆνας ὑδρεύσεως, λουτρὰ καὶ ἄλλας τελειότητας, αἱ ὁποῖαι μέχρι τοῦδε ἐθεωροῦντο ὡς ἡ τελευταία λέξις τῆς πολυτελείας τῆς νεωτέρας ζωῆς.

Τὰ προϊόντα τῆς κεραμευτικῆς, τῆς ὑφαντουργίας, τῆς πλαστικῆς καὶ τῆς ζωγραφικῆς τοῦ λαοῦ τούτου, καθὼς καὶ οἱ σφραγιδόλιθοι καὶ τὰ διάφορα ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, μετάλλων καὶ ἐμπαιστικῆς ἐργασίας (σκαλιστὰ πλουμίδια) καλλιτεχνήματα εἶναι ἀπὸ τὰ θαυμασιώτερα, τὰ ὁποῖα παρήγαγε ποτὲ τὸ ἀνθρώπινον γένος. Οἱ Μινωικοὶ Κρῆτες συνείθιζαν πολὺ τὰς πανηγύρεις καὶ τὰ θεάματα καὶ ἰδιαιτέρως τοὺς εὐχαριστοῦσαν αἱ ταυρομαχίαι καὶ αἱ ἀθλητικαὶ ἐπιδείξεις. Τὸ ἔνδυμα τῶν γυναικῶν ὁμοιάζει εἰς καταπληκτικὸν βαθμὸν μὲ τὸ ἔνδυμα τῆς Βικτωριανῆς ἐποχῆς (19ος αἰών), ἐφοροῦσαν δὲ αὐταὶ κορσέδες καὶ ρόμπες μὲ βολάν. Εἶχον δὲ οἱ Κρῆτες καὶ σύστημα γραφῆς, τὸ ὁποῖον δὲν κατωρθώθη ἀκόμη νὰ ἀναγνωσθῇ.

Ἐπικρατεῖ σήμερον ἡ συνήθεια νὰ θεωροῦν, τρόπον τινα ὡς θαῦμα τὰ κατορθώματα αὐτὰ τῶν Κρητῶν, ὡς ἐὰν αὐτοὶ ἦσαν λαὸς μὲ ἀπιστεύτους καλλιτεχνικὰς ἱκανότητας, ὁ ὁποῖος ἔζη εἰς τὴν χαραυγὴν τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἀκμή των ὅμως ἀπεῖχε πάρα πολὺ ἀπὸ τὴν χαραυγὴν αὐτήν, ἡ ὁποία ἔφθασεν εἰς τὸ ἀνώτατον σημεῖον περὶ τὰ 2000 π. Χ. Διὰ νὰ ἀναπτύξουν ὅμως μέχρι τοῦ σημείου αὐτοῦ τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐπιδεξιότητά των ἐχρειάσθησαν πολλοὺς αἰῶνας, ἡ δὲ τέχνη καὶ ἡ πολυτέλεια τῆς ζωῆς των δὲν εἶναι καθόλου τόσον μεγάλο

Κρήτης. ὁπότε τὰ κράτη τῆς Φαιστοῦ κ.λ.π. ἐξησθένισαν καὶ τελικῶς συνεχωνεύθησαν μὲ τὸ κράτος τῆς Κνωσοῦ, εἶναι περὶ τὰ μέσα τῆς 2ας π.Χ. χιλιετηρίδος.

θαῦμα, ἐὰν σκεφθῶμεν, ὅτι ἐπὶ 3000 ἔτη ἦσαν ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ οιανδήποτε ἐπιδρομὴν καὶ ὅτι ἐπὶ χίλια ὅλα ἔτη εἶχον ἀπόλυτον εἰρήνην.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὑπῆρχεν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν τεχνιτῶν αὐτῶν πολὺς χρόνος διὰ νὰ τελειοποιήσουν τὴν ἐπιδεξιότητά των, καθὼς καὶ εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν διὰ νὰ ἐξευγενίζωνται εἰς τοὺς τρόπους ὁλονὲν περισσότερον. Κάθε φορὰ ποὺ ἄνθρωποι οἱασδήποτε φυλῆς ὑπῆρξαν σχετικῶς ἀσφαλεῖς ἐπὶ τόσον μακρὸν χρόνον, ἀνέπτυξαν εἰς ἱκανοποιητικὸν βαθμὸν καλλιτεχνικὰς ἰδιότητας. Κατὰ τὸν ἑλληνικὸν θρῦλον εἰς τὴν Κρήτην ἐπεχείρησεν ὁ Δαίδαλος νὰ κατασκευάσῃ τὴν πρώτην πτητικὴν μηχανήν. Ὁ Δαίδαλος, (ὁ ἐπιδέξιος τεχνίτης), ἦτο τρόπον τινὰ ἡ ἐκπροσώπησις τοῦ συνόλου τῆς μηχανικῆς δεξιότητος. Ποῖα ἄραγε ἴχνη ἀληθείας νὰ κρύπτωνται πίσω ἀπὸ τὸν μῦθον τοῦ Δαιδάλου καὶ τῶν κηρίνων ἐκείνων πτερύγων, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν παράδοσιν ἔλειωσαν, ὥστε νὰ πέσῃ ὁ υἱός του Ἴκαρος εἰς τὴν θάλασσαν ;

Τέλος ἔγινεν οὐσιώδης μεταβολὴ εἰς τὰς συνθήκας τῆς ζωῆς τῶν Κρητῶν αὐτῶν, καθόσον καὶ ἄλλοι λαοί, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Φοίνικες, ἤρχισαν νὰ κυριαρχοῦν εἰς τὴν Μεσόγειον. Δὲν γνωρίζομεν ποῖα ὑπῆρξαν τὰ αἴτια τῆς ἐπελθούσης καταστροφῆς οὔτε ἀπὸ ποῖον προῆλθεν αὐτή. Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι περὶ τὰ 1400 π. Χ. ἡ Κνωσὸς ἐλεηλατήθη καὶ ἐπυρπολήθη, καὶ μολονότι ὁ Κρητικὸς πολιτισμὸς ἐξηκολούθησε νὰ φυτοζωῇ ἐπὶ ἄλλα τετρακόσια ἀκόμη ἔτη, ἐδέχθη τὸ τελικὸν κτύπημα εἰς τὰ 1000 π. Χ. περίπου, (δηλαδὴ κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Ἀσσυρίων εἰς τὴν Ἀνατολήν)*.

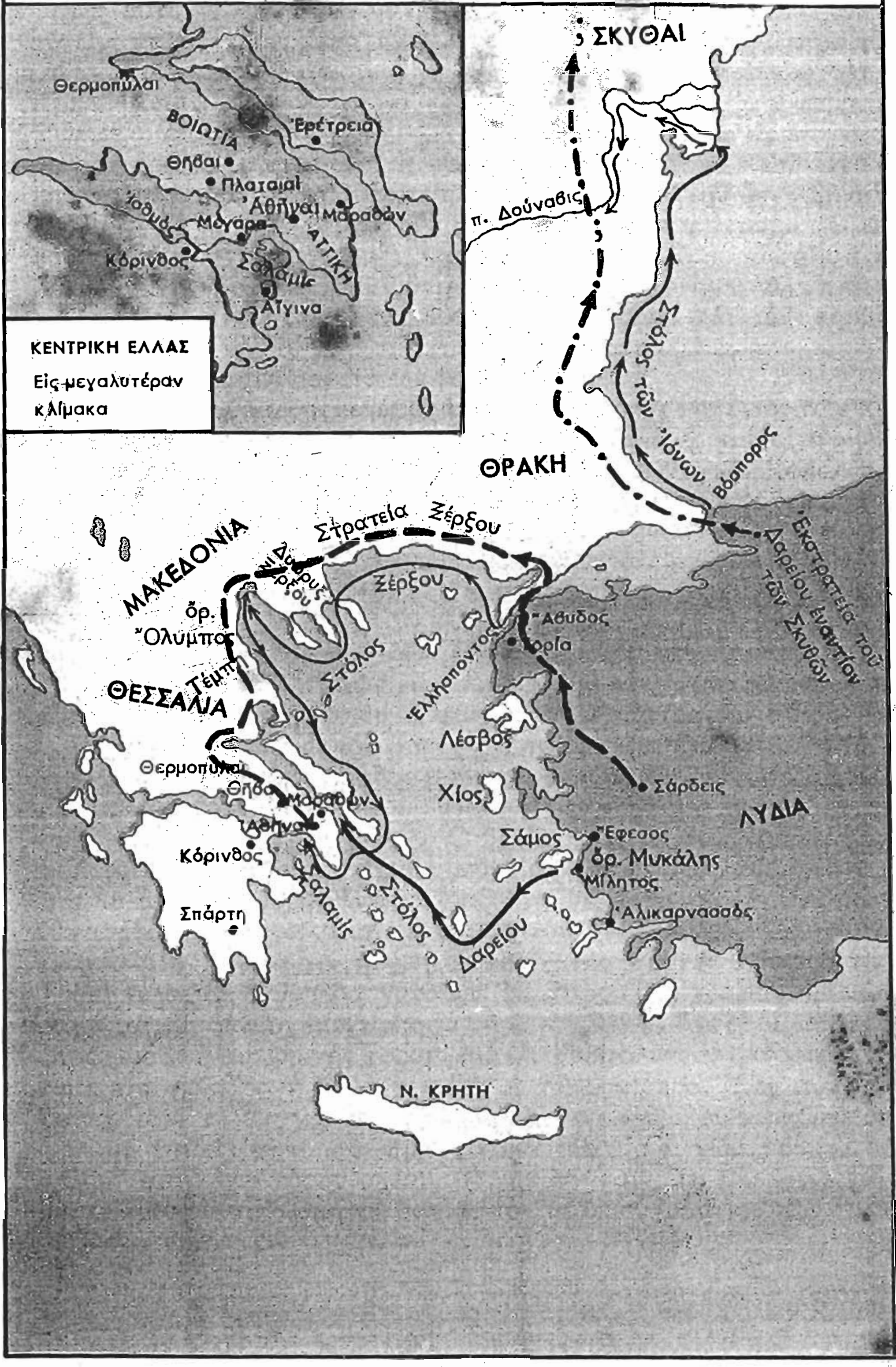
Τὸ ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ κατεστράφη καὶ οὔτε αὐτὸ ἀνοικοδομήθη οὔτε ἡ περιοχὴ κατῳκήθη πλέον. Τὴν καταστροφὴν αὐτὴν ἴσως ἔκαμαν τὰ πλοῖα ἑνὸς νέου λαοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν Μεσόγειον, τῶν Ἑλλήνων, ὁμάδος βορείων φυλῶν, αἱ ὁποῖαι ὡμιλοῦσαν γλῶσσαν ἀρίαν. Οἱ Ἕλληνες ἐνδέχεται νὰ ἐξηφάνισαν τὴν Κνωσὸν ὅπως ἐξηφάνισαν τὴν Τροίαν. Ὁ θρῦλος τοῦ Θησέως κάμνει λόγον περὶ τοιαύτης ἐπιδρομῆς. Ὁ Θησεὺς εἰσῆλθεν εἰς τὸν Λαβύρινθον (θὰ ἦτο τὸ ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ) μὲ τὴν βοήθειαν τῆς Ἀριάδνης, τῆς θυγατρὸς τοῦ Μίνωος, καὶ ἐσκότωσε τὸν Μινώταυρον.

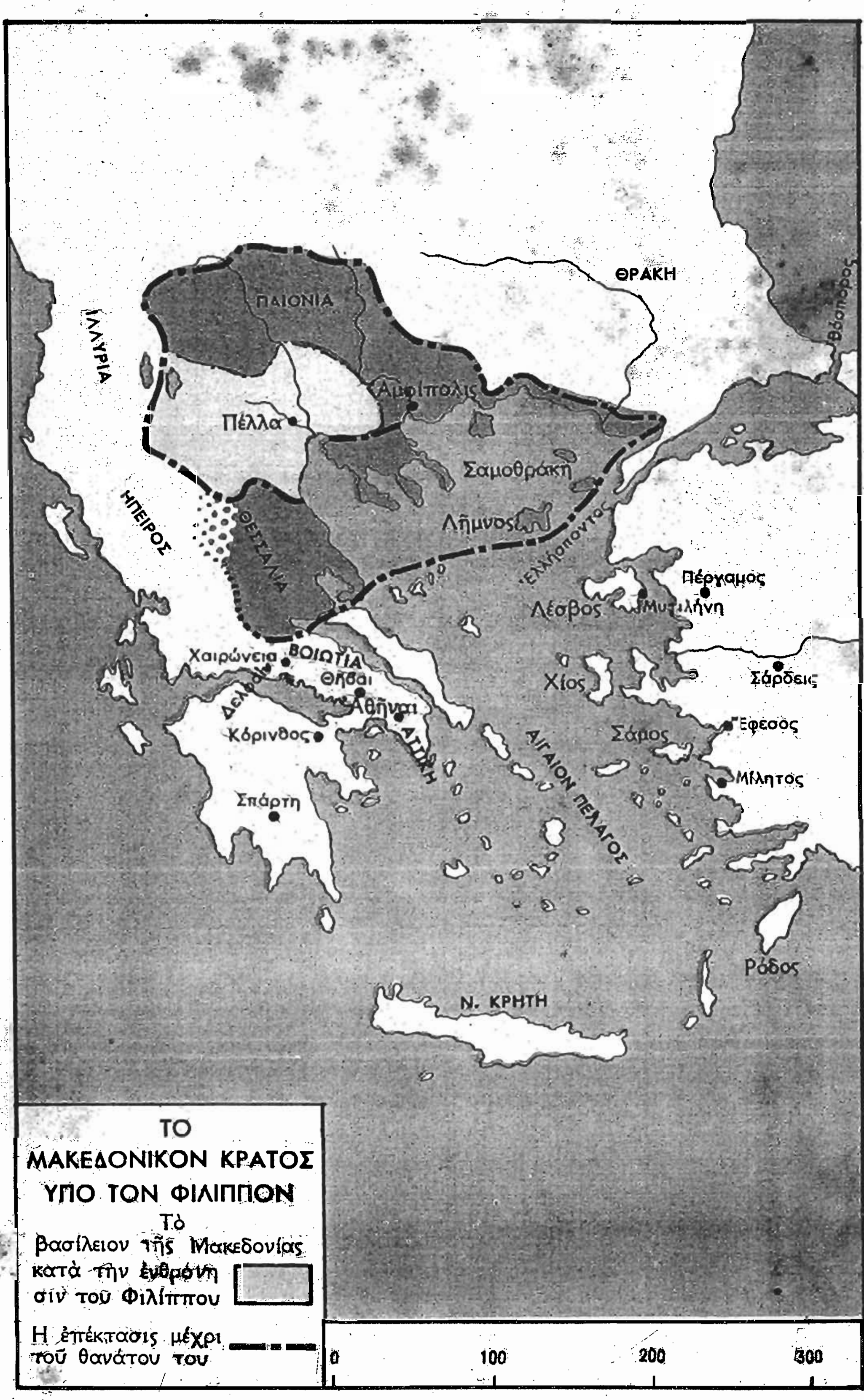
Κατὰ τὴν Ἰ λ ι ά δ α ἡ καταστροφὴ τῆς Τροίας ἔγινε, διότι οἱ Τρῶες ἔκλεψαν Ἑλληνίδα γυναῖκα. Νεώτεροι συγγραφεῖς, μὲ νεωτέρας ἰδέας, ἐξ ἄλλου, ἐπεχείρησαν νὰ ἀποδείξουν, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐξεστράτευσαν ἐναντίον τῆς Τροίας, διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν ἐμπορικὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Κολχίδα ἢ ἄλλο παρόμοιον πλεονέκτημα. Ἐὰν αὐτὸ συμβαίνῃ, τότε οἱ συγγραφεῖς τῆς Ἰλιάδος κατώρθωσαν νὰ κρύψουν μὲ πολλὴν ἐπιδεξιότητα τὰ πραγματικὰ ἐλατήρια τῶν ἡρώων των.

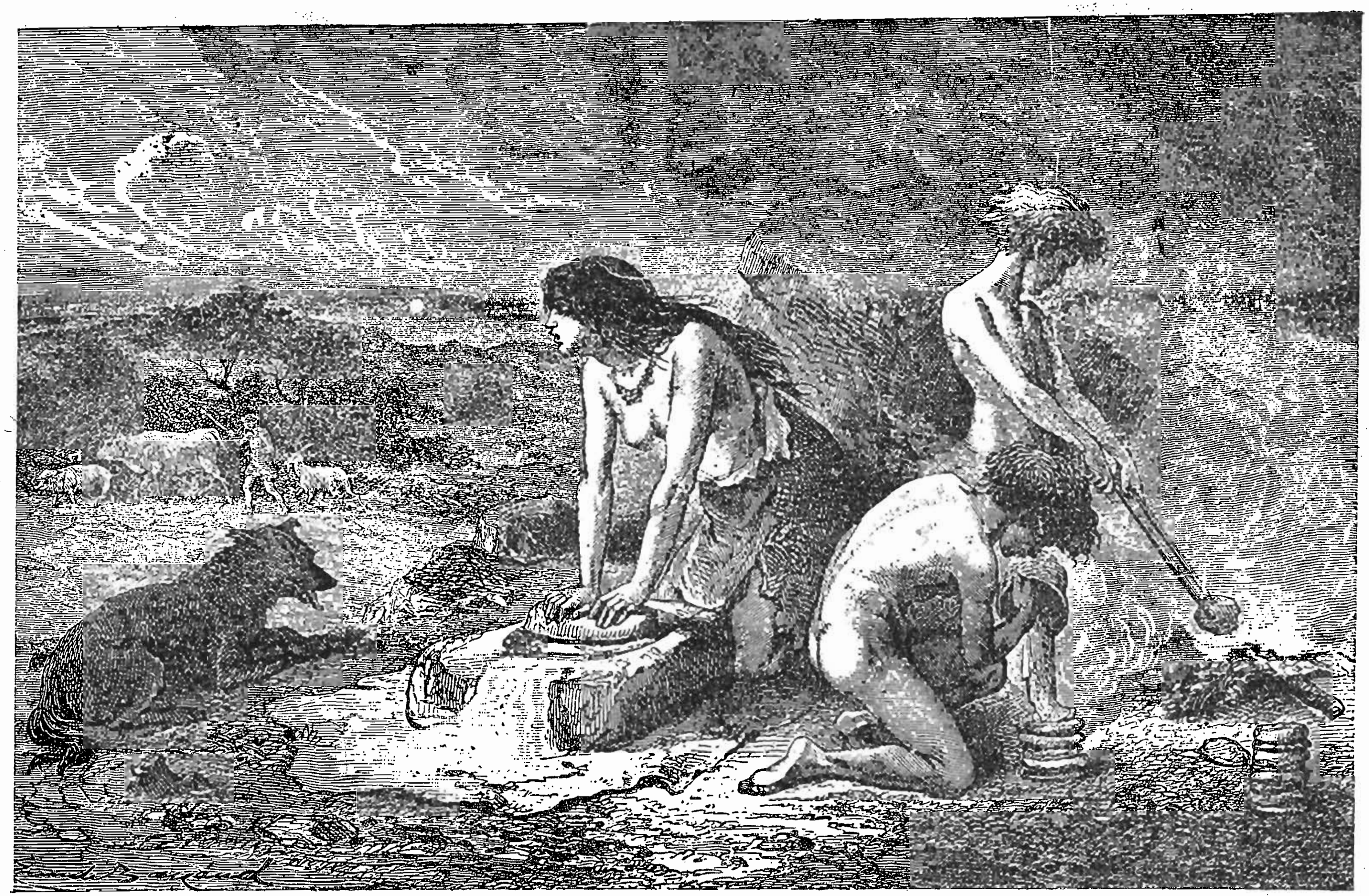
Ἀλλ' αὐτὸ ἔχει τόσην σχέσιν μὲ τὴν λογικήν, ὡς ἐὰν ἔλεγε κανείς, ὅτι οἱ Ἕλληνες τοῦ Ὁμήρου ἔκαμαν τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Τρῴων,

* Κατὰ τὰ σημερινὰ δεδομένα τῆς ἱστορίας καὶ ἀρχαιολογίας τὸ τελικὸν κτύπημα ἐδέχθη ὁ Κρητικὸς πολιτισμὸς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 12ου π.Χ. αἰῶνος, ὁπότε ἔφθασαν εἰς τὴν Κρήτην ἀπὸ τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα οἱ Δωριεῖς.

ΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΣΩΝ

ΘΡΑΚΗ
ΠΑΙΟΝΙΑ
ΙΛΛΥΡΙΑ
Βόσπορος
Αμφίπολις
Πέλλα
Σαμοθράκη
ΗΠΕΙΡΟΣ
ΘΕΣΣΑΛΙΑ
Λῆμνος
Ελλήσποντος
Πέργαμος
Λέσβος
Μυτιλήνη
Χαιρώνεια
ΒΟΙΩΤΙΑ
Θῆβαι
Σάρδεις
Χίος
Ἀθῆναι
Κόρινθος
ΑΤΤΙΚΗ
Σάμος
Ἔφεσος
ΑΙΓΑΙΟΝ ΠΕΛΑΓΟΣ
Μίλητος
Σπάρτη
Ρόδος
Ν. ΚΡΗΤΗ
ΤΟ
ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ
ΥΠΟ ΤΟΝ ΦΙΛΙΠΠΟΝ
Τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν ἐνθρόνισιν τοῦ Φιλίππου
Η ἐπέκτασις μέχρι τοῦ θανάτου του
0
100
200
300

89.—Ἀριστερά: **Ὁ πρῶτος ἀλευρόμυλος.** Μία γυνὴ ἀλέθει σῖτον ἐπὶ μιᾶς μεγάλης πέτρας. Δεξιά: **Ὁ πρῶτος φοῦρνος.** Παιδιὰ καίουν εἰς τὴν φωτιὰν μικρὰς στρογγυλὰς πλάκας, ἐπὶ τῶν ὁποίων τοποθετοῦν τὴν ζύμην. Ἡ θερμότης τῆς πέτρας ἀρκεῖ διὰ νὰ ψηθῇ τὸ ψωμί.

διὰ νὰ προλάβουν καὶ ἐξασφαλίσουν ἕνα σταθμὸν ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Βερολίνου—Βαγδάτης.

Οἱ Ἕλληνες τοῦ Ὁμήρου ἀνῆκον εἰς τὴν ἀρίαν φυλὴν καὶ ἦσαν λαὸς ἀρρενωπὸς καὶ βάρβαρος, μὲ πολὺ μικρὰν ἰδέαν περὶ ἐμπορίου καὶ ἐμπορικῶν ὁδῶν, ἔκαμαν δὲ τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Τρώων, διότι τοὺς ἠνώχλει πολὺ αὐτὴ ἡ ἀπαγωγὴ τῆς Ἑλένης τοῦ συζύγου τοῦ Μενελάου, τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης*.

Ὁ περὶ Μίνωος θρῦλος, καθὼς καὶ ἡ μαρτυρία τῶν μνημείων τῆς Κνωσοῦ, φανερώνουν ὅτι οἱ Κρῆτες ἠχμαλώτιζον ἢ ἔκλεπτον νέας καὶ νέους, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλους μετεχειρίζοντο ὡς δούλους, ἄλλους ὡς ταυρομάχους καὶ ἄλλους ἐθυσίαζον εἰς τοὺς θεούς. Διεξῆγον τίμιον ἐμπόριον μὲ τοὺς Αἰγυπτίους, ἀλλὰ δὲν ἀντελαμβάνοντο τὴν αὐξάνουσαν δύναμιν τῶν Ἑλλήνων. Αἱ ἐμπορικαί των σχέσεις ἦσαν βίαιαι, ἀναγκαστικαί, καὶ ἔτσι, αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ Κρῆτες προεκάλεσαν τὴν ἐπίθεσιν τῶν τελευταίων.

Ἀλλὰ ὁ λαός, ὁ ὁποῖος προηγήθη τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν θάλασσαν, ἦσαν οἱ Φοίνικες. Ἔγιναν μεγάλοι ναυτικοί, διότι ἦσαν μεγάλοι ἔμποροι. Ἡ ἀποικία των ἡ Καρχηδὼν (ἡ ὁποία ἱδρύθη πρὸ τοῦ 800 π. Χ. ὑπὸ τῆς Τύρου) κατέληξε νὰ γίνῃ μεγαλυτέρα ἀπὸ οἱανδήποτε ἄλλην ἀπὸ τὰς παλαιοτέρας φοινικικὰς πόλεις. Ἀλλὰ πρὸ τοῦ 1500 π. Χ. ἀκόμη ἡ Σιδὼν καὶ ἡ Τύρος εἶχον ἐμπορικὰ πρακτορεῖα ἐπὶ τῆς ἀφρικανικῆς ἀκτῆς.

Ἡ Καρχηδὼν ἦτο σχετικῶς ἀπρόσιτος εἰς τοὺς στρατοὺς τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων, ἐπωφελουμένη δὲ πολὺ ἀπὸ τὴν μακρὰν πολιορκίαν τῆς Τύρου ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορος Β' ἐγένετο ἡ μεγαλυτέρα ναυτικὴ δύναμις, τὴν ὁποίαν εἶχε γνωρίσει ἕως τότε ὁ κόσμος. Διεκδικοῦσε τὴν δυτικὴν Μεσόγειον ὡς ἰδικήν της καὶ συνελάμβανε κάθε πλοῖον, ποὺ θὰ συναντοῦσε πρὸς δυσμὰς τῆς Σαρδηνίας. Οἱ Ρωμαῖοι συγγραφεῖς κατηγοροῦν τοὺς Καρχηδονίους διὰ τὴν σκληρότητά των. Ἐπολέμησαν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν κατοχὴν τῆς Σικελίας, ἀργότερα δὲ (τὸν δεύτερον αἰῶνα π. Χ.) ἐπολέμησαν ἐναντίον τῶν Ρωμαίων. Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος κατέστρωσε σχέδια διὰ τὴν κατάκτησίν των, ἀπέθανεν ὅμως, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, προτοῦ νὰ ἠμπορέσῃ νὰ τὰ πραγματοποιήσῃ.

Τὰ πρῶτα ἐξερευνητικὰ ταξίδια.

Ἡ Καρχηδὼν εἰς τὴν ἀκμήν της πιθανὸν νὰ εἶχε τὸν ἕως τότε πρωτοφανῆ πληθυσμὸν ἑνὸς ἑκατομμυρίου κατοίκων. Ὁ πληθυσμὸς αὐτὸς ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον βιομηχανικός, τὰ δὲ ὑφάσματα τῆς Καρχηδόνος ἦταν ὀνομαστὰ εἰς ὅλον τὸν ἀρχαῖον κόσμον. Ἐκτὸς δὲ τοῦ ἀκτοπλοϊκοῦ ἐμπορίου διενεργοῦσε σημαντικὸν ἐμπόριον καὶ μὲ τὴν

* Περὶ τῶν Αἰγαίων, τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῆς ἱστορικῆς ἑρμηνείας τοῦ πολέμου τῆς Τροίας γράφει λεπτομερῶς ὁ καθηγητὴς Ἀπ. Β. Δασκαλάκης εἰς τὴν ἔκδοσίν μας τῆς «Ἐπιτόμου Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους» τοῦ Κ. Παπαρρηγοπούλου.

κεντρικὴν Ἀφρικήν. Πρέπει νὰ σημειώσωμεν ἐδῶ, ὅτι δὲν ὑπῆρχον ἐξημερωμένοι κάμηλοι εἰς τὴν Ἀφρικὴν πρὸ τῆς Περσικῆς κατακτήσεως τῆς Αἰγύπτου, ἡ δὲ κάμηλος ὡς μεταφορικὸν ζῷον φαίνεται νὰ εἰσήχθη εἰς τὴν Ἀφρικὴν διὰ πρώτην φορὰν ἀπὸ τοὺς Ἄραβας τὸν 7ον αἰῶνα π. Χ. Τοῦτο ἔκαμε νὰ συντομευθοῦν πολὺ αἱ διαδρομαὶ τῆς ἐρήμου. Ἡ ἔρημος ὅμως τῆς Σαχάρας πρὸ 3000 ἢ 2000 ἐτῶν δὲν ἦτο τόσον ξηρὰ καὶ ἄγονος, ὅπως εἶναι σήμερον. Ἀπὸ χαραγμένα σχέδια καὶ ἄλλα σημεῖα ἐπάνω εἰς βράχους ἠμποροῦμεν νὰ βγάλωμεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι εἰς τὴν ἔρημον ἐπήγαιναν ἀπὸ τὴν μίαν ὄασιν εἰς τὴν ἄλλην μὲ βοϊδάμαξα ἴσως καὶ μὲ ἵππους καὶ ὄνους.

Ἡ Καρχηδών, τοποθετημένη εἰς τὴν παραλίαν τῆς Μεσογείου ἐπὶ τῆς Ἀφρικῆς, ἐπωλοῦσε μαύρους δούλους, ἐλεφαντόδοντας, μέταλλα, πολυτίμους λίθους καὶ τὰ παρόμοια εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Μεσογείου. Ἐξεμεταλλεύετο ἱσπανικὰ χαλκωρυχεῖα, τὰ δὲ πλοῖά της ἔπλεον εἰς τὸν Ἀτλαντικόν, τὰς ἀκτὰς τῆς Πορτογαλίας πρὸς βορρᾶν, μέχρι τῆς Ἀγγλίας, διὰ νὰ προμηθευθοῦν κασσίτερον.

Περὶ τὸ 520 π. Χ. ὁ Καρχηδόνιος Ἄννων ἐξετέλεσε περίπλουν, ὁ ὁποῖον ἐξακολουθεῖ νὰ θεωρῆται ὡς ἕνας ἀπὸ τοὺς ὀνομαστοτέρους τοῦ κόσμου. Ὁ Ἄννων αὐτός, ἂν ἡ περισωθεῖσα ἑλληνικὴ μετάφρασις «Περίπλους τοῦ Ἄννωνος» εἶναι ἀξιόπιστος, παρέπλευσε τὴν ἀφρικανικὴν ἀκτὴν ἀπὸ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Γιβραλτὰρ πρὸς νότον μέχρι τῶν συνόρων τῆς Λιβερίας. Εἶχε μαζί του ἑξῆντα μεγάλα πλοῖα, ὁ κύριος δὲ σκοπὸς τοῦ ταξιδίου του ἦτο νὰ ἱδρύσῃ ἢ νὰ ἐνισχύσῃ ὡρισμένους σταθμοὺς τῶν Καρχηδονίων εἰς τὴν ἀκτὴν τοῦ Μαρόκου.

Ἔπειτα ἐπροχώρησε πρὸς νότον. Ἵδρυσε συνοικισμὸν εἰς Ρίο ντ' Ὄρο (Rio de Oro) καὶ παραπλέων ἐπέρασεν ἀπὸ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Σενεγάλη. Ἀφοῦ δὲ οἱ θαλασσοπόροι πλέοντες ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας ἐπέρασαν καὶ τὸν ποταμὸν Γαμβίαν, ἀπεβιβάσθησαν εἰς κάποιαν νῆσον. Τὴν ἐγκατέλειψαν ὅμως περίτρομοι, διότι ἂν καὶ τὴν ἡμέραν ἐπικρατοῦσε σιγὴ εἰς ὅλην τὴν νῆσον—ἡ σιγὴ τοῦ τροπικοῦ δάσους—τὴν νύκτα ἤκουσαν δυνατοὺς κρότους ὅπλων, τυμπάνων καὶ κυμβάλων καὶ ὁ οὐρανὸς ἐπυρπολεῖτο ἀπὸ τὰς φλόγας τῶν καιομένων θάμνων. Ποταμοὶ πυρὸς κατήρχοντο ἀπὸ τοὺς λόφους, καὶ ὕστερα ἀπὸ ὀλίγον διάστημα αἱ φλόγες ἔφθασαν εἰς τόσον ὕψος, ὅπου ἐφαίνετο ὅτι ἐγγίζουν εἰς τοὺς οὐρανούς.

Ὕστερα ἀπὸ ταξίδι τριῶν ἡμερῶν οἱ θαλασσοπόροι ἔφθασαν εἰς μίαν νῆσον μὲ λίμνην—τὴν νῆσον Σέρμπρο (Sherbro). Μέσα εἰς τὴν λίμνην αὐτὴν ἦτο ἄλλη νῆσος, ἡ νῆσος Μακώλαιϋ (Macaullay) καὶ εἰς τὴν δευτέραν αὐτὴν νῆσον ἦσαν ἄγριοι δασύτριχοι ἄνδρες καὶ περισσότεραι γυναῖκες, τὰς ὁποίας οἱ ἑρμηνευταὶ ὠνόμαζαν γορίλλας». Οἱ Καρχηδόνιοι, ἀφοῦ συνέλαβον μερικὰ θηλυκὰ ἀπὸ τοὺς «γορίλλας» αὐτοὺς (πιθανὸν νὰ ἦσαν χιμπατζῆδες), ἐγύρισαν πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν πατρίδα των, ἀφιέρωσαν τὰ δέρματα τῶν αἰχμαλώτων αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον γίνει ἀφόρητοι μέσα εἰς τὰ πλοῖα, εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἥρας.

Περισσότερον ἀξιοθαύμαστον θαλασσοπορικὸν κατώρθωμα τῶν Φοινίκων, τοῦ ὁποίου ἡ ἀλήθεια ἠμφισβητεῖτο πολὺν καιρόν, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον τώρα ὑποστηρίζεται ἀπὸ ἀρχαιολογικάς τινας μαρτυρίας, ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος, ὁ ὁποῖος διηγεῖται ὅτι ὁ Φαραὼ Νεκαὼ τῆς 26ης δυναστείας ἀπέστειλε Φοίνικας μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ περιπλεύσουν τὴν Ἀφρικὴν καὶ ὅτι αὐτοὶ ἐξεκίνησαν ἀπὸ τὸν κόλπον τοῦ Σουὲζ πρὸς νότον καὶ ἐπανῆλθον ἐπὶ τέλους διὰ τῆς Μεσογείου εἰς τὸ Δέλτα τοῦ Νείλου. Ἐχρειάσθησαν σχεδὸν τρία ἔτη, διὰ νὰ τελειώσουν τὸ ταξίδι αὐτό. Κατ' ἔτος ἀπεβιβάζοντο καθ' ὁδὸν καὶ ἔσπειρον καὶ ἐθέριζον σιτάρι καὶ ἔπειτα ἐξακολουθοῦσαν τὸ ταξίδι των.

4. Οἱ πρῶτοι ἔμποροι.

Αἱ μεγάλαι ἐμπορικαὶ πόλεις τῶν Φοινίκων εἶναι αἱ σημαντικώτεραι ἐκδηλώσεις τοῦ ἰδιορρύθμου καὶ χαρακτηριστικοῦ δώρου, τὸ ὁποῖον οἱ σημιτικοὶ λαοὶ ἔδωσαν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, δηλαδὴ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς. Ἐνῷ οἱ Φοίνικες ἐσκορπίζοντο εἰς τὰς θαλάσσας, ἄλλος συγγενὴς αὐτῶν σημιτικὸς λαός, οἱ Ἀραμαῖοι (τὴν κατάληψιν τῆς Δαμασκοῦ ἀπὸ αὐτοὺς ἀνεφέραμεν ἤδη) ἀνέπτυσσον τὰς διὰ καραβανίων συγκοινωνίας ἀνάμεσα ἀπὸ τὰς ἐρήμους τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Περσίας καὶ ἐγίνοντο ὁ κυριώτερος ἐμπορικὸς λαὸς τῆς δυτικῆς Ἀσίας.

Ὑπῆρχεν ἐπίσης καὶ διὰ θαλάσσης ἐμπόριον εἰς παμπαλαίαν ἐποχὴν ἐκ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ τοῦ Περσικοῦ κόλπου πρὸς νότον. Τελευταῖα εὑρέθησαν εἰς τὴν νότιον Ἀφρικὴν εἰκονογραφήματα ἐπὶ βράχων ἀνήκοντα εἰς τοὺς ἀρχαίους Μπούσμαν, τὰ ὁποῖα ὁμοιάζουν πολὺ εἰς τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν μὲ τὰ εἰκονογραφήματα τῶν παλαιολιθικῶν ἀνθρώπων εἰς τὰ ἀνατολικὰ τῆς Ἱσπανίας, καὶ εἰς αὐτὰ παριστάνονται λευκοὶ μὲ κόσμησιν ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν Ἀσσυρίων.

Οἱ σημιτικοὶ λαοί, οἱ ὁποῖοι ἐξεπολιτίσθησαν πρὸ τῶν Ἀρίων, ἔδειξαν πάντοτε καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ δεικνύουν ἀκόμη καὶ σήμερον περισσοτέραν ἀντίληψιν τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων. Εἰς τὸ ὅτι δὲ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ κρατοῦν λογαριασμούς, πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀλφαβητικῆς γραφῆς. Εἰς αὐτοὺς ὀφείλονται αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς μεγάλας προόδους τῆς λογιστικῆς. Τὰ νεώτερα ἀριθμητικὰ ψηφία, ποὺ χρησιμοποιοῦμεν σήμερον, εἶναι ἀραβικά, ἡ δὲ ἀριθμητική μας καὶ ἡ ἄλγεβρα εἶναι κατ' οὐσίαν ἐπιστῆμαι σημιτικαί.

Οἱ σημιτικοὶ λαοὶ εἶναι μέχρι σήμερον λαοὶ τῶν ἀριθμῶν, ἔχοντες πολὺ ἰσχυρὰν τὴν αἴσθησιν τοῦ ἰσοδυνάμου καὶ τῆς ἀποζημιώσεως. Ἡ ἠθικὴ διδασκαλία τῶν Ἑβραίων ἦτο φορτωμένη ἀπὸ τοιαύτας ἰδέας: «Ὅ,τι κάμετε εἰς τοὺς ἄλλους, περιμένετε νὰ τὸ κάμουν καὶ οἱ ἄλλοι εἰς σᾶς».

Ἄλλαι φυλαὶ καὶ ἄλλοι λαοὶ ἐφαντάσθησαν διαφόρους θεοὺς ἰδιο-

τρόπους καὶ θαυμαστούς. Οἱ ἐμπορευόμενοι Σημῖται ὅμως πρῶτοι ἤρχισαν νὰ σκέπτωνται περὶ τοῦ θεοῦ, ὡς ἐντίμου ἐμπόρου, ὁ ὁποῖος ἐκρατοῦσε τὰς ὑποσχέσεις του, ὁ ὁποῖος ἐπλήρωνε καὶ τὸν πλέον ἄσημον πιστωτὴν καὶ ὁ ὁποῖος ἐννοοῦσε νὰ ἐκδικηθῇ κάθε δολίαν πρᾶξιν, κάθε ἀπάτην.

Τὸ ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον διενεργεῖτο εἰς τὴν ἀρχαιότητα πρὸ τοῦ 6ου ἢ 7ου αἰῶνος π. Χ., ἦτο σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἐμπόριον ἀνταλλαγῆς. Πίστωσις δὲν ἐδίδετο σχεδὸν καθόλου καὶ δὲν ὑπῆρχον νομίσματα. Τὰ παλαιότερα κράτη δὲν ἐγνώρισαν τὸ νόμισμα. Εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἀρίους καὶ πιθανῶς εἰς ὅλας τὰς κοινότητας τῶν ἀνθρώπων, πρὸ τῆς μονίμου αὐτῶν ἐγκαταστάσεως, ἡ συνήθης μονὰς τῆς ἀξίας ἦσαν τὰ κτήνη, ὅπως εἶναι ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς τοὺς Ζουλοῦ καὶ τοὺς Κάφρους.

Εἰς τὴν Ἰλιάδα ἡ σχετικὴ ἀξία δύο ἀσπίδων ἐκφράζεται εἰς κεφάλια πτηνῶν, ἡ δὲ λατινικὴ λέξις, ἡ σημαίνουσα χρήματα (pecunia) παράγεται ἐκ τοῦ pecus=κτῆνος. Τὰ κτήνη ὡς χρῆμα εἶχον τὸ πλεονέκτημα, ὅτι μετεκινοῦντο μόνα των, ἐὰν δὲ εἶχον ἀνάγκην περιποιήσεως καὶ διατροφῆς, τὰ ἀνταπέδιδον πολλαπλασιαζόμενα. Δὲν μετεφέροντο ὅμως εὐκόλως διὰ πλοίων ἢ καραβανίων.

Πολλὰ ἄλλα ἀντικείμενα ἐθεωρήθησαν εἰς διαφόρους ἐποχὰς κατάλληλα ὡς μονάδες ἀνταλλαγῆς. Οὕτως ὁ καπνὸς ἐχρησίμευσεν ἀντὶ νομίσματος εἰς τὰς συναλλαγὰς τῶν πρώτων ἀποίκων τῆς βορείου Ἀμερικῆς, εἰς δὲ τὴν δυτικὴν Ἀφρικὴν πληρώνουν πρόστιμα καὶ διενεργοῦν ἀγοραπωλησίας μὲ μπουκάλες τοῦ ποτοῦ τζίν. Μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων τοῦ ἀρχαιοτέρου ἀσιατικοῦ ἐμπορίου περιλαμβάνονται καὶ μέταλλα. Δὲν ἄργησε δὲ κομμάτια μετάλλου ὡρισμένου βάρους, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀπὸ ὅλους περιζήτητα, διότι κατελάμβανον σχετικῶς μικρὸν χῶρον εἰς τὸ σπίτι, νὰ ἐκτοπίσουν εἰς τὴν συναλλαγὴν τὰ βώδια καὶ τὰ πρόβατα.

Ὁ σίδηρος, ὁ ὁποῖος πρῶτος ἐξήχθη ἀπὸ τὰ σχετικὰ μεταλλεύματα, καθὼς φαίνεται, ἀπὸ τοὺς Χετταίους, ἦτο ἀρχικῶς σπάνιον καὶ πολὺ περιζήτητον ὑλικόν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει, ὅτι τὰ πρῶτα κυκλοφορήσαντα νομίσματα ἦσαν ἀπὸ σίδηρον. Σιδηραῖ ράβδοι ὡρισμένου βάρους ἦσαν ἐν χρήσει ὡς νόμισμα εἰς Μεγάλην Βρεττανίαν, λέγει ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ εἰς τὸ σύγγραμμά του «De bello galico». Εἰς τὴν συλλογὴν τῶν ἐπιστολῶν, αἱ ὁποῖαι εὑρέθησαν ἐν Τὲλλ-ελ-Ἀμάρνα καὶ αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ βασιλέως Ἀμενώφιος Γ' καὶ τοῦ διαδόχου του Ἀμενώφιος Δ', μία ἐπιστολή, ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως τῶν Χετταίων ὑπόσχεται νὰ στείλῃ σίδηρον, ὡς ἐξαιρετικῶς πολύτιμον δῶρον. Ὁ χρυσὸς καὶ τότε, ὅπως καὶ τώρα, ἦτο τὸ πολυτιμότερον καὶ ὡς ἐκ τούτου τὸ περισσότερον εὐμετακόμιστον μέταλλον.

Εἰς τὴν Αἴγυπτον ὁ ἄργυρος ἦτο σχεδὸν ἐπίσης σπάνιος, ὅπως καὶ ὁ χρυσὸς μέχρι τῶν μετὰ τὴν 18ην δυναστείαν χρόνων. Ἀργότερον, ὡς κανὼν ἀνταλλακτικῆς ἀξίας διὰ τὸν ἀνατολικὸν κόσμον, ἔγινεν ὁ ἄργυρος. Καθιερώθη δὲ τότε ἡ ἀξία αὐτοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὸν χρυ-

σὸν παραπλησία πρὸς τὴν σημερινήν, τὴν ὁποίαν διετήρησεν ἔκτοτε ἀνελλιπῶς.

Κατ' ἀρχὰς τὰ μέταλλα ἐκυκλοφοροῦσαν εἰς ράβδους καὶ ἐζυγίζοντο εἰς κάθε ἐμπορικὴν πρᾶξιν. Κατόπιν ἐσφραγίζοντο πρὸς πιστοποίησιν τῆς ἁγνότητός των. Τὰ πρῶτα νομίσματα τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς 'Ασίας ἦσαν ἀπὸ ἤλεκτρον, μεῖγμα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, καὶ ὑπάρχει διάστασις γνωμῶν ὡς πρὸς τὸ ἐνδιαφέρον ζήτημα, ἐὰν τὰ πρῶτα νομίσματα τὰ ἔκοψαν πόλεις ἢ ναοὶ ἢ ἰδιῶται τραπεζῖται.

Τὰ πρῶτα γνωστὰ νομίσματα ἐκόπησαν περὶ τὰ 600 π. Χ. εἰς τὴν Λυδίαν, χώραν χρυσοφόρον εἰς τὰ δυτικὰ τῆς Μικρᾶς 'Ασίας. Τὰ πρῶτα αὐτὰ νομίσματα ἔκοψεν ὁ Κροῖσος, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα κατέστη παροιμιῶδες διὰ τὸν πλοῦτόν του. Ὅπως θὰ ἴδωμεν ἀργότερα, ὁ Κροῖσος ἐνικήθη κατὰ κράτος ἀπὸ τὸν Πέρσην Κῦρον, ποὺ ἐκυρίευσε τὴν Βαβυλῶνα τῷ 539 π. Χ.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὅμως χρῆσις νομισμάτων ἔγινεν εἰς τὴν Βαβυλωνίαν καὶ πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κροίσου. Ὁ «ἐσφραγισμένος σεκέλ», τυπωμένον κομμάτι ἀργύρου, δὲν ἀπεῖχε πολὺ τοῦ πραγματικοῦ νομίσματος. Οἱ ὑπηρετοῦντες τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ τῆς Σελήνης εἰς Οὒρ (2000 π. Χ. περίπου), ὅταν ἐστέλλοντο εἰς ἀποστολήν, ἔφερον μαζί των πιστωτικὰς ἐπιστολὰς ἐπὶ πηλίνων πινακιδίων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ἠμποροῦσαν νὰ κάμνουν προμηθείας εἰς τὰς πόλεις ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐπερνοῦσαν.

Ἡ ὑπόσχεσις περὶ πληρωμῆς ἑνὸς ποσοῦ ἢ χρυσοῦ ἐπὶ βύρσης (περγαμηνῆς), ἡ ὁποία ἔφερε τὴν σφραγίδα ἑνὸς γνωστοῦ ἐμπορικοῦ οἴκου, εἶναι πιθανὸν τόσον παλαιά, ὅσον καὶ ἡ νομισματοποιΐα ἢ καὶ παλαιοτέρα αὐτῆς. Οἱ Καρχηδόνιοι μετεχειρίζοντο παρόμοιον ἐκ «βύρσης νόμισμα». Ἐλάχιστα γνωρίζομεν περὶ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐγίνοντο κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους χρόνους αἱ μικραὶ συναλλαγαί. Οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἦσαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἄλλων, φαίνεται ὅτι δὲν εἶχον καθόλου νομίσματα. Συνηλλάσσοντο δι' ἀνταλλαγῆς. Παλαιαὶ αἰγυπτιακαὶ εἰκονογραφίαι δεικνύουν πῶς ἐγίνετο αὐτό. Μικρὰ κέρματα ὑπῆρχον ἐν χρήσει πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου 'Αλεξάνδρου. Οἱ 'Αθηναῖοι εἶχον σειρὰν πολὺ μικρῶν ἀργυρῶν νομισμάτων, τῶν ὁποίων τὸ μικρότερον ἦτο ὅσον καὶ τὸ κεφάλι μιᾶς καρφίτσας. Ἔφερον δὲ αὐτὰ συνήθως μέσα εἰς τὸ στόμα, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἓν πρόσωπον τοῦ 'Αριστοφάνους, τὸ ὁποῖον, ὅταν ὑπέστη αἰφνιδίαν ἐπίθεσιν, κατέπιε τὰ κέρματα, ποὺ εἶχε μαζί του.

5. Οἱ πρῶτοι περιηγηταί.

Ὅταν λάβῃ κανεὶς ὑπ' ὄψιν τὴν ἔλλειψιν μικρῶν νομισμάτων ἢ οἱουδήποτε ἄλλου εὐμετακομίστου μέσου συναλλαγῆς τῶν πρὸ τοῦ 'Αλεξάνδρου χρόνων, ἀντιλαμβάνεται πόσον ἀδύνατα ἦσαν τὰ ταξίδια γενικῶς διὰ τοὺς ἰδιώτας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Τὰ πρῶτα

πανδοχεῖα—ἕνα εἶδος χάνια—λέγεται ὅτι ἐνεφανίσθησαν διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν Λυδίαν κατὰ τὸν 3ον ἢ 4ον αἰῶνα π. Χ. Αὐτὸ ὅμως εἶναι πολὺ μεταγενεστέρα χρονολογία. Ὑπῆρξαν ἀσφαλῶς πολὺ παλαιότερα. Ὑπάρχουν ἀρκεταὶ μαρτυρίαι περὶ αὐτῶν, ποὺ ἀναφέρονται εἰς τὸν 6ον αἰῶνα. Ὁ Αἰσχύλος δύο φορὰς ἀναφέρει πανδοχεῖα. Οἱ ταξιδεύοντες ἰδιῶται κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην θὰ ἦσαν ἀρκετὰ πολλοὶ εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἀποικιῶν. Ἐν τούτοις αἱ ἰδιωτικαὶ περιηγήσεις ἦσαν σχετικῶς πρᾶγμα νέον. Οἱ πρῶτοι ἱστορικοί, ὁ Ἑκαταῖος καὶ ὁ Ἡρόδοτος, ἔκαμαν μεγάλας περιηγήσεις.

«Ἔχω τὴν ἰδέαν», λέγει ὁ καθηγητὴς Γιλβέρτος Μώρραιϋ (Gilbert Murray), ὅτι τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν περιηγήσεων, χάριν ἱστορικῆς ἐρεύνης ἢ ἀνακαλύψεων, ὑπῆρξε μᾶλλον ἑλληνικὴ ἐφεύρεσις. Πιστεύεται ὅτι οἱ ἱδρυταὶ του ἦσαν ὁ Σόλων καὶ ὁ Λυκοῦργος».

Οἱ πρῶτοι ταξιδιῶται ἦσαν ἔμποροι, οἱ ὁποῖοι ἐταξίδευαν μὲ καραβάνια ἢ μὲ πλοῖα καὶ ἔφεραν μαζί των τὰ ἐμπορεύματά των καὶ τὰ ἐκ μετάλλου χρήματα αὐτῶν, ἢ σέκελ *, ἢ πολυτίμους λίθους, ἢ δέματα ἐκλεκτῶν ὑφασμάτων. Ἂν δὲν ἦσαν ἔμποροι, ἦσαν δημόσιοι ὑπάλληλοι, οἱ ὁποῖοι ἐταξίδευαν μὲ συστατικὰς ἐπιστολὰς καὶ τὴν σχετικὴν ἀκολουθίαν. Εἰς αὐτοὺς πρέπει νὰ προστεθοῦν ποῦ καὶ ποῦ καὶ μερικοὶ ζητιᾶνοι, καὶ εἰς μερικὰς περιωρισμένας περιοχὰς καὶ θρησκευτικοὶ προσκυνηταί. Εἰς τὴν Αἴγυπτον ὑπῆρχε σημαντικὴ ταξιδιωτικὴ κίνησις ὑπὸ ἀρκετὰς ἀσφαλεῖς συνθήκας εἰς τὸν Νεῖλον. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἀμενώφιος Γ' ἐγίνοντο ποτάμιοι ἐκδρομαὶ ἕως τὰς πυραμίδας. Αὐτὴ ἦτο ἡ πρώτη ἐμφάνισις τῶν περιηγητῶν.

Εἰς τὴν πρὸ τοῦ 600 π. Χ. ἐποχήν, ἕνας «ξένος», ποὺ ἐταξίδευε μόνος, ἐθεωρεῖτο ὕποπτος καὶ διέτρεχε σοβαροὺς κινδύνους. Ἦτο ἐκτεθειμένος εἰς φρικώδη βασανιστήρια, διότι δὲν ὑπῆρχε νόμος διὰ νὰ τὸν προστατεύσῃ. Ὡς ἐκ τούτου ὀλίγοι ἄνθρωποι ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τὸν τόπον των, ἔζοῦσαν δὲ καὶ πέθαιναν προσκολλημένοι, ἐὰν μὲν ἦσαν νομάδες εἰς κάποιαν πατριαρχικὴν φυλήν, ἐὰν δὲ ἦσαν πολιτισμένοι εἰς κάποιαν μεγάλην οἰκογένειαν, ἢ εἰς ἕνα ἀπὸ τοὺς μεγάλους λαούς.

Κανεὶς δὲν ἐγνώριζε διὰ τὸν ὑπόλοιπον κόσμον τίποτε, πλὴν ὀλίγων τερατωδῶν θρύλων. Ἡμεῖς σήμερον γνωρίζομεν πολὺ περισσότερα περὶ τοῦ κόσμου τοῦ 600 π. Χ. ἀπὸ ὅσα οἱοσδήποτε ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐγνώριζεν. Εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ καταστρώσωμεν τὸν χάρτην αὐτοῦ ὡς σύνολον, ὥστε νὰ βλέπωμεν τὴν σχέσιν του πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ πρὸς τὸ μέλλον.

Ἀρχίζομεν νὰ μανθάνωμεν ἀκριβῶς τί συνέβαινε ταυτοχρόνως εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὴν Ἱσπανίαν, εἰς τὴν Μηδίαν, εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ εἰς τὴν Κίναν. Ἠμποροῦμεν διὰ τῆς φαντασίας νὰ μετάσχωμεν τοῦ

---

* Σ έ κ ε λ = λέξις σημιτική, ἑλληνιστὶ σ ί κ λ ο ς. Ἀρχικῶς μονὰς βάρους καὶ νόμισμα τῶν Βαβυλωνίων, Ἑβραίων καὶ Φοινίκων. Μετὰ τὸ 521 π. Χ. νόμισμα χρυσοῦν: δ α ρ ε ι κ ό ς.

θαύματος, τὸ ὁποῖον εἶδον οἱ ναῦται τοῦ Ἄννωνος. Γνωρίζομεν ὅτι τὰ ὄρη ἐκεῖνα, τῶν ὁποίων «αἱ φλόγες ἔφθανον μέχρι τοῦ οὐρανοῦ» καὶ περὶ τῶν ὁποίων κάμνει λόγον ὁ «Περίπλους», ἦσαν αἱ συνήθεις ἐκ ξηρῶν χόρτων πυραὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τοῦ ἔτους. Αἱ κοιναὶ ἡμῶν γνώσεις καθημερινῶς αὐξάνουν ταχέως. Ὅσον παρέρχονται τὰ ἔτη θὰ ἐννοοῦμεν ὁλονὲν περισσότερα ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ παρελθόντος, ἕως ὅτου δὲν θὰ ὑπάρχῃ τίποτε τὸ ἄγνωστον εἰς ἡμᾶς δι' αὐτήν.

ΙΕ'. Η ΓΡΑΦΗ

1. Ἰδεογραφικὴ γραφή. 2. Συλλαβικὴ γραφή. 3. Ἀλφαβητικὴ γραφή. 4. Ἡ θέσις τῆς γραφῆς εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωήν.

Εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια ἐσκιαγραφήσαμεν εἰς μεγάλας γραμμὰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν κυριωτέρων ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν ἀπὸ τὰς πρωτογενεῖς ἀρχὰς τῶν ἀρχαιοτέρων πολιτισμῶν μέχρι τῶν μεγάλων ἱστορικῶν βασιλέων καὶ τῶν μεγάλων ἱστορικῶν κρατῶν τοῦ 6ου αἰῶνος π. Χ.

Πρέπει τώρα νὰ μελετήσωμεν καὶ νὰ ἐξετάσωμεν κάπως πλησιέστερον τὸ γενικὸν φαινόμενον τῶν κοινωνικῶν μεταβολῶν, τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀνθρωπίνων ἰδεῶν καὶ τὴν βελτίωσιν τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι ἀπετελέσθησαν κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας μεταξὺ 10.000 π. Χ. καὶ 500 π. Χ. Ὅ,τι ἐκάμαμεν μέχρι τώρα ἦτο νὰ σχεδιάσωμεν τὸν χάρτην καὶ νὰ ὀνομάσωμεν τοὺς κυριωτέρους βασιλεῖς καὶ τὰ κράτη, νὰ προσδιορίσωμεν τὰς σχέσεις ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ τῶν κρατῶν τῆς Βαβυλωνίας, Ἀσσυρίας, Αἰγύπτου, Ἰνδιῶν καὶ Κίνας. Τώρα προχωροῦμεν εἰς ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν πραγματικὴν οὐσίαν τῆς ἱστορίας, δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς αὐτοὺς τύπους εἰς τὰς σκέψεις, εἰς τὴν ἀτομικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ σπουδαιότερον ὅλων τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα συνετελέσθησαν κατὰ τοὺς πενῆντα ἢ ἑξῆντα ἐκείνους αἰῶνας τῆς κοινωνικῆς ἀναπτύξεως, ἦτο ἡ ἐφεύρεσις τῆς γραφῆς καὶ ἡ αὐξάνουσα σπουδαιότης της διὰ τὰς ἀνθρωπίνας ὑποθέσεις. Ἦτο νέον ὄργανον διὰ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐξήπλωσε τεραστίως τὴν ἀκτῖνα τῆς δράσεώς του καὶ ἔδιδεν εἰς αὐτὸ νέον μέσον συνεχείας τῆς σκέψεως.

Ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνον ἡ νέα αὐτὴ κατάκτησις τοῦ ἀνθρώπου φαίνεται ὅτι ἐπεσκίασε τὰ προγενέστερα αὐτοῦ κατορθώματα τῆς ἰχνογραφίας καὶ πιθανὸν ἀνέκοψε τὴν χρῆσιν τῶν χειρονομιῶν. Ἡ ἰχνογραφία ὅμως ἐνεφανίσθη καὶ πάλιν, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔκαμνε χρῆσιν αὐτῆς, διὰ νὰ σημειώνῃ γεγονότα ἢ διὰ νὰ διατυπώνῃ σημεῖα ἢ διὰ τὴν εὐχαρίστησιν, ποὺ τοῦ παρεῖχε τὸ σχέδιον. Τῆς πραγματικῆς γραφῆς προηγήθη ἡ δι' εἰκόνων ἰδεογραφικὴ γραφή, τὴν ὁποίαν ἔχουν ἀκόμη ἐν χρήσει οἱ Ἐρυθρόδερμοι τῆς Ἀμερικῆς, οἱ Μπούσμαν τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἄλλοι ἄγριοι καὶ βάρβαροι λαοὶ εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου.

Ἡ ἰδεογραφικὴ γραφὴ συνίσταται εἰς τὴν δι᾽ ἰχνογραφήσεως ἀπόδοσιν ἀντικειμένων καὶ πράξεων, ὑποβοηθουμένων ὑπὸ ἐραλδικῶν * ὑποδείξεων τῶν κυρίων ὀνομάτων, καθὼς καὶ ὑπὸ γραμμῶν καὶ στιγμῶν, αἱ ὁποῖαι παριστάνουν ἡμέρας, ἐννοίας, ἀποστάσεις καὶ ἄλλας ἰδέας ποσοτικῆς φύσεως.

Πολὺ συγγενικὸν πρὸς τὸ ἰδεογραφικὸν αὐτὸ σύστημα τῆς γραφῆς εἶναι τὸ δι᾽ εἰκονογραφικῶν σημείων, τὸ ὁποῖον εὑρίσκει κανεὶς ἀκόμη ἐν χρήσει εἰς τοὺς ὁδηγοὺς τῶν διεθνῶν σιδηροδρόμων τῆς Εὐρώπης. Εἰς αὐτοὺς ἓν μικρὸν μαῦρον σημεῖον εἰς σχῆμα ποτηρίου ὑποδεικνύει πρόχειρον ἀναψυκτήριον. Ἕνα πηρούνι καὶ ἕνα μαχαίρι διασταυρωμένα σημαίνουν ἑστιατόριον. Ἕνα μικρὸ βαποράκι ὑπονοεῖ τὸ ἀτμόπλοιον τῆς συγκοινωνίας, καὶ ἡ κερατοειδὴς σάλπιγξ τὸ ταχυδρομικὸν λεωφορεῖον.

Παρόμοια σημεῖα χρησιμοποιοῦνται εἰς τοὺς γνωστοὺς ὁδηγοὺς Mi-

90.—**Ἐξέλιξις τῆς κινεζικῆς γραφῆς.** Εἰς τὴν ἐπάνω σειρὰν παριστάνονται τὰ εἰκονογράμματα, τὰ ὁποῖα ὁμοιάζουν πολὺ πρὸς τὸ παριστάμενον ἀντικείμενον, εἰς δὲ τὴν κάτω σειρὰν οἱ γωνιώδεις χαρακτῆρες, εἰς τοὺς ὁποίους μετεβλήθησαν.

chelin διὰ τοὺς αὐτοκινητιστὰς τῆς Εὐρώπης, διὰ νὰ τοὺς δείξουν λ. χ. τὸ ταχυδρομεῖον (φάκελλος) ἢ τὸν τηλεφωνικὸν σταθμὸν (δέκτης τηλεφώνου). Ἡ τάξις τῶν ξενοδοχείων ὑποδηλοῦται δι᾽ ἑνὸς μικρογραφικοῦ κτιρίου μὲ ἕνα, δύο, τρία ἢ τέσσαρα ἀετώματα κλπ. Κατὰ παρόμοιον τρόπον οἱ δημόσιοι δρόμοι εἰς τὴν Εὐρώπην φέρουν διάφορα σημεῖα. Οὕτω ἓν σημεῖον ποὺ παριστάνει μίαν πύλην δίπλα εἰς τὸν δρόμον σημαίνει ἐπίπεδον ἀνάβασιν ἐμπρός, μίαν καμπύλην, ἐπικίνδυνον στροφὴν κλπ. Διεθνῆ σήματα διὰ τοὺς αὐτοκινητιστὰς χρησιμοποιοῦνται ἐπίσης σήμερον εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἀπὸ τὰ εἰκονογραφημένα αὐτὰ σημεῖα μέχρι τῆς κινεζικῆς γραφῆς ἡ ἀπόστασις δὲν εἶναι πολὺ μεγάλη.

---

* Ἐραλδικὸς = λέξις γερμανική, ποὺ σημαίνει τὸν ἀνήκοντα ἢ ἀναφερόμενον εἰς τὰ οἰκόσημα.

Εἰς τὴν κινεζικὴν γραφὴν διακρίνονται ἀκόμη πολλὰ εἰκονογραφικὰ σημεῖα. Τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι τώρα δύσκολον νὰ ἀναγνωρισθοῦν. Τὸ στόμα παριστάνετο μὲ μακρουλὴν τρύπαν, ἡ ὁποία, διὰ τὴν εὐκολίαν χρησιμοποιήσεως τοῦ πινέλου, ἐτετραγωνίσθη. Τὸ παιδὶ ἀπὸ σχῆμα μικροῦ ἀνθρώπου ἔγινε βεβιασμένος συνδυασμὸς κύκλου καὶ σταυροῦ. Ὁ ἥλιος, ἀρχικῶς κύκλος μὲ στιγμὴν εἰς τὸ κέντρον, μετετράπη, χάριν εὐκολίας τοῦ συνδυασμοῦ, εἰς διαγραμμισμένον παραλληλόγραμμον.

Διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν εἰκονογραφικῶν αὐτῶν σημείων ἐκφράζεται δευτέρα τάξις ἰδεῶν. Ἐπὶ παραδείγματι, τὸ εἰκονογραφικὸν σημεῖον, τὸ ὁποῖον παριστάνει τὸ στόμα, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸ σημεῖον τὸ ὁποῖον παριστάνει τὸν ἀτμόν, ἐκφράζει τὴν ἰδέαν «λέξεις».

Ἐκ τῶν συνδυασμῶν αὐτῶν μεταβαίνομεν εἰς τὰ λεγόμενα ἰ δ ε ο γ ρ ά μ μ α τ α. Οὕτω τὸ σημεῖον ποὺ σημαίνει «λέξεις» καὶ τὸ σημεῖον ποὺ σημαίνει «γλῶσσα», ἐὰν ἑνωθοῦν ἀποτελοῦν «ὁμιλία». Τὸ σημεῖον «στέγη» καὶ τὸ σημεῖον «χοῖρος» μαζὶ σημαίνουν «κατοικία», διότι ἀρχικῶς εἰς τὴν οἰκιακὴν ζωὴν τῶν Κινέζων ὁ χοῖρος εἶχε τόσον σπουδαίαν θέσιν, ὅσον εἶχεν ἄλλοτε εἰς τὴν Ἰρλανδίαν.

Ἡ κινεζικὴ ἐν τούτοις γλῶσσα ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀλίγους σχετικῶς μοσονυλλάβους φ θ ό γ γ ο υ ς, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦνται ὅλοι μὲ πολλὰς καὶ διαφορετικὰς σημασίας. Οἱ Κινέζοι δὲν ἤργησαν νὰ ἀνακαλύψουν ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ ε ἰ κ ο ν ο γ ρ α φ ι κ ὰ καὶ ἰ δ ε ο γ ρ α φ ι κ ὰ σημεῖα θὰ ἠμποροῦσαν νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἐπίσης διὰ νὰ ἐκφράσουν ἄλλας ἰδέας, αἱ ὁποῖαι ἔχουν τὸν ἴδιον φθόγγον.

Τὰ σημεῖα, τῶν ὁποίων γίνεται χρῆσις πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν λέγονται φ ω ν ο γ ρ ά μ μ α τ α ἢ φ θ ο γ γ ο γ ρ ά μ μ α τ α. Ἐπὶ παραδείγματι, ὁ φθόγγος φ ά γ κ δὲν σημαίνει μόνον «πλοῖον», ἀλλὰ καὶ «μέρος», «ὑφαίνω», «εὐώδης», «ἐρευνῶ» καὶ ἀκόμη πολλὰ ἄλλα πράγματα, συμφώνως πρὸς τὴν πλοκὴν τοῦ κειμένου.

Ἀλλ' ἐνῷ εἶναι εὔκολον νὰ ἰχνογραφήσῃ κανεὶς ἓν πλοῖον, αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς ἄλλας σημασίας τοῦ φὰγκ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἰκονογραφηθοῦν. Πῶς νὰ ἰχνογραφηθῇ τὸ «εὐῶδες» ἢ τὸ «ἐρευνῶ»; Οἱ Κινέζοι λοιπὸν ἐχρησιμοποίησαν τὸ ἴδιον σημεῖον δι' ὅλας τὰς σημασίας τοῦ «φάγκ», προσθέτοντες ὅμως διὰ κάθε μίαν ἀπὸ αὐτὰς καὶ ἄλλο διακριτικὸν σημεῖον, τὸ π ρ ο σ δ ι ο ρ ι σ τ ι κ ό ν, διὰ νὰ δείξουν τί εἶδους φὰγκ ἐννοοῦν. Ἔτσι τὸ «μέρος» ὑπεδεικνύετο διὰ τοῦ ἰδίου σημείου, ὅπως τὸ «πλοῖον» (φὰγκ) καὶ τοῦ προσδιοριστικοῦ σημείου «γῆ». Τὸ «ὑφαίνω» διὰ τοῦ σημείου φ ὰ γ κ καὶ τοῦ σημείου «μέταξα». Τὸ «ἐρωτῶ» διὰ τοῦ σημείου φ ὰ γ κ καὶ τοῦ σημείου «λέξεις» καὶ οὕτω καθεξῆς.

Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς διὰ σημείων γραφῆς τῶν Κινέζων εἶναι βέβαια πολὺ ἰδιόρρυθμον καὶ πολύπλοκον σύστημα. Πρέπει νὰ ἐκμάθῃ κανεὶς μεγάλον ἀριθμὸν σημείων καὶ νὰ ἐξοικειωθῇ ὁ νοῦς εἰς τὴν χρῆσίν των.

Ἠμποροῦμεν ὅμως νὰ ἀμφιβάλλωμεν, ἐὰν διὰ τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῆς γραφῆς θὰ εἶναι ποτὲ δυνατὸν νὰ δημιουργηθῇ πολιτισμὸς ἀνάλο-

γος πρὸς ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον ἐπιτρέπουν τὰ ἁπλούστερα καὶ ταχύτερα ἀλφάβητα τῶν δυτικῶν πολιτισμῶν. Ἡ δυσκολία ἀκριβῶς τοῦ ἀλφαβήτου ἐδημιούργησεν εἰς τὴν Κίναν μίαν εἰδικὴν τάξιν ἀνθρώπων, τοὺς μανδαρίνους, οἱ ὁποῖοι μόνοι ἠμποροῦσαν νὰ διαβάσουν καὶ οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἡ ἐπίσημος καὶ ἄρχουσα τάξις. Ἡ κατ' ἀνάγκην συγκέντρωσις τοῦ νοῦ αὐτῶν εἰς λέξεις καὶ κλασσικοὺς τύπους μᾶλλον, παρὰ εἰς ἰδέας καὶ εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς ζωῆς, φαίνεται ὅτι παρημπόδισε πολὺ τὴν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Κίνας, παρ' ὅλην τὴν σχετικὴν φιλειρηνικότητα καὶ τὸ πολὺ ἀνώτερον διανοητικὸν ἐπίπεδον τοῦ λαοῦ της.

Δὲν εἶναι ἀπίθανον τὸ πολύπλοκον τῆς γλώσσης καὶ τῆς γ ρ α φ ῆ ς, περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην αἰτίαν, νὰ ἔκαμεν, ὥστε ἡ Κίνα νὰ ἀποτελῇ σήμερον ἀπὸ πολιτικῆς, κοινωνικῆς καὶ ἀτομικῆς ἀπόψεως ἓν ἀπέραντον τέλμα φιλοπόνων, ἀλλ' ὄχι ἐπιχειρηματικῶν ἀνθρώπων, ἀντὶ νὰ εἶναι ἡ π ρ ώ τ η δ ύ ν α μ ι ς τοῦ κόσμου.

2. Συλλαβικὴ γραφή.

Ἀλλ' ἐνῷ τὸ κινεζικὸν πνεῦμα ἐπενόησε γραφὴν πολὺ κουραστικὴν εἰς τὴν χρῆσιν, ἡ ὁποία δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν νεωτέραν ἀνάγκην ἁπλῆς, ταχείας, ἀκριβοῦς καὶ σαφοῦς μεταδόσεως ἰδεῶν, οἱ πολιτισμοί, οἱ ὁποῖοι ἀνεπτύσσοντο εἰς τὴν Δύσιν, ἐπεδίδοντο εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς γραφῆς των, διὰ νὰ τὴν κάμουν ταχεῖαν καὶ εὔκολον.

Ἡ ἰδεογραφικὴ γραφὴ τῶν Σουμερίων, ἡ ὁποία ἐγίνετο ἐπάνω εἰς πηλίνας πινακίδας, καὶ μὲ μικρὰς γραφίδας, αἱ ὁποῖαι ἔκαμναν καμπύλα σημεῖα μὲ δυσκολίαν καὶ χωρὶς ἀκρίβειαν, ἐξειλίχθησαν γρήγορα εἰς μίαν συμβατικὴν ἀποτύπωσιν σφηνοειδῶν σημείων, εἰς τὰ ὁποῖα σχεδὸν δὲν ἀνεγνωρίζοντο πλέον τὰ σχήματα, τὰ ὁποῖα ὑποτίθεται ὅτι παρίστανον. Ἡ ἀδεξιότης τῶν Σουμερίων εἰς τὴν ἰχνογραφίαν συνετέλεσε πολὺ νὰ τοὺς κάμῃ νὰ μάθουν νὰ γράφουν. Δὲν ἤργησαν νὰ χρησιμοποιήσουν τὰ εἰκονογραφικὰ σημεῖα, τὰ ἰδεογράμματα καὶ τὰ φθογγογράμματα τῶν Κινέζων καὶ νὰ προχωρήσουν καὶ πέραν ἀπὸ αὐτά.

Οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι γνωρίζουν τί εἶναι γρῖφος. Εἶναι τρόπος παραστάσεως λέξεων δι' εἰκόνων ὄχι τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα παριστάνουν αἱ λέξεις, ἀλλὰ δι' εἰκόνων ἄλλων πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἔχουν ὅμοιον φθόγγον. Ἡ γλῶσσα τῶν Σουμερίων ἦτο πολὺ κατάλληλος διὰ τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς παραστάσεως. Ἦτο προφανῶς γλῶσσα π ο λ υ σ υ λ λ ά β ω ν ὀνομάτων κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν Κινέζων, εἰς τὴν ὁποίαν κυριαρχοῦν τὰ μ ο ν ο σ ύ λ λ α β α.

Πολλαὶ ἀπὸ τὰς συλλαβὰς αὐτὰς ἐξεταζόμεναι χωριστὰ ἦσαν τὰ ὀνόματα συγκεκριμένων πραγμάτων, εἰς τρόπον ὥστε ἡ σφηνοειδὴς γραφὴ ἀνεπτύχθη πολὺ γρήγορα εἰς συλλαβικὸν τρόπον γραφῆς, εἰς συλλαβογραφίαν, εἰς τὴν ὁποίαν κάθε σημεῖον ἐκφράζει μίαν συλλαβὴν ἀκριβῶς ὅπως εἰς ἕνα συλλαβόγριφον.

Ὅταν ἀργότερα οἱ Σημῖται κατέκτησαν τὴν χώραν τῶν Σουμερίων, ἐφήρμοσαν τὸ συλλαβικὸν σύστημα εἰς τὴν γλῶσσάν των. Κατόπιν τὸ σύστημα αὐτὸ τῆς γραφῆς μετεχειρίσθησαν οἱ Ἀσσύριοι καὶ οἱ Χαλδαῖοι. Δὲν ἦτο ὅμως γραφὴ διὰ γραμμάτων, ἀλλὰ γραφὴ διὰ συλλαβῶν. Ἡ σφηνοειδὴς αὐτὴ γραφὴ ἐπεκράτησεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας εἰς τὴν Ἀσσυρίαν, τὴν Βαβυλωνίαν καὶ τὴν Ἐγγὺς Ἀνατολὴν γενικῶς. Ἡ ἐπιβίωσις τοῦ συστήματος αὐτοῦ εἶναι φανερὰ εἰς ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ γράμματα τοῦ σημερινοῦ ἀλφαβήτου.

3. Ἀλφαβητικὴ γραφή.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς Μεσογείου ἀνεπτύχθη ἄλλο σύστημα γραφῆς. Τὰς πρώτας ἀρχάς του ἠμποροῦμεν νὰ εὕρωμεν εἰς τὴν ἱερατικὴν ἰχνογραφικὴν γραφήν, τὰ λεγόμενα ἱ ε ρ ο γ λ υ φ ι κ ὰ τῶν Αἰγυπτίων, τὰ ὁποῖα γρήγορα ἔγιναν σύστημα σημείων, ποὺ ἀνταποκρίνονται εἰς φ θ ό γ γ ο υ ς.

Ὅπως βλέπομεν εἰς τὰ αἰγυπτιακὰ μνημεῖα, ἡ ἱερογλυφικὴ γραφὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ διακοσμητικοὺς ἀλλὰ τυποποιημένους καὶ κατειργασμένους τύπους. Οἱ Αἰγύπτιοι ἱερεῖς, ὅταν ἔγραφον ἐπιστολὰς ἢ συνταγάς, ἐχρησιμοποιοῦσαν ἕναν τύπον κατὰ πολὺ ἁπλούστερον αὐτῶν τῶν χαρακτήρων : τὴν ἱερατικὴν γραφήν.

Παράλληλα πρὸς τὴν ἱερατικὴν γραφὴν τῶν Αἰγυπτίων ἀνεπτύχθη καὶ ἄλλο εἶδος γραφῆς, ποὺ παρήχθη ἐν μέρει ἀπὸ τὰ ἱερογλυφικά. Ἡ γραφὴ αὐτὴ δὲν περιεσώθη μέχρις ἡμῶν. Παρέλαβον ὅμως αὐτὴν ἄλλοι διάφοροι λαοὶ τῆς Μεσογείου: οἱ Φοίνικες, οἱ Λίβυες, οἱ Λυδοί, οἱ Κρῆτες καὶ οἱ Κελτο-Ἴβηρες, καὶ τὴν μετεχειρίσθησαν πρὸς ἐμπορικοὺς σκοπούς. Ἀρκετὰ δὲ ἀπὸ τὰ γράμματα ἐδανείσθησαν ἐκ τῆς ὑστερωτέρας σφηνοειδοῦς γραφῆς.

Εἰς τὰς χεῖρας τῶν ξένων ἡ μεικτὴ αὐτὴ γραφὴ ἀπεκόπη, τρόπον τινά, ἀπὸ τὰς ρίζας της, ἐλάχιστα δὲ ἴχνη της ἀπέμειναν πλέον ἀπὸ τὸν ἀρχικὸν ἰχνογραφικόν της χαρακτῆρα. Ἔπαυσε νὰ εἶναι εἰκονογραφικὴ ἢ ἰδεογραφική. Ἔγινεν ἁπλῶς καθαρὸν σύστημα σημείων, ποὺ ἀντιστοιχοῦν εἰς φθόγγους : ἔγινεν ἀ λ φ ά β η τ ο ν.

Ἀρκετὰ εἴδη ἀπὸ παρόμοια ἀλφάβητα ὑπῆρχον εἰς τὴν Μεσόγειον, τὰ ὁποῖα διέφερον σημαντικῶς μεταξύ των. Πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι τὸ Φοινικικὸν ἀλφάβητον (ἴσως δὲ καὶ ἄλλα), δὲν εἶχε φωνήεντα. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὰ σύμφωνα τὰ ἐπρόφεραν γρήγορα καὶ εἶχον μᾶλλον ἀκαθόριστα φωνήεντα, ὅπως, ὡς λέγεται, συμβαίνει ἀκόμη εἰς μερικὰς φυλὰς τῆς νοτίου Ἀραβίας. Δὲν εἶναι δὲ ἐπίσης ἀπίθανον οἱ Φοίνικες νὰ μετεχειρίζοντο τὸ ἀλφάβητον αὐτὸ κατ' ἀρχὰς ὄχι τόσον διὰ νὰ γράφουν, ὅσον ὡς μεμονωμένα ἀρχικὰ γράμματα εἰς τὰ κατάστιχα καὶ τὰς ἀποδείξεις των.

Ἓν ἐκ τῶν μεσογειακῶν αὐτῶν ἀλφαβήτων περιῆλθε πολὺ πιὸ ὕστερα ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς Ἰλιάδος εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι κατέβαλον κάθε προσπάθειαν νὰ τὸ κάμουν νὰ ἐκφράζῃ τοὺς καθαρούς των καὶ ὡραίους φθόγγους τῆς ἐξαιρετικὰ ἀνεπτυγμένης

ἀρίας γλώσσης των. Συνίστατο δὲ αὐτὸ ἀρχικῶς ἀπὸ σύμφωνα οἱ δὲ Ἕλληνες ἐπρόσθεσαν τὰ φωνήεντα. Ἤρχισαν νὰ γράφουν, διὰ νὰ διασώσουν διὰ τοὺς ἀπογόνους τὰς παραδόσεις τῶν ραψῳδῶν. Καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤρχισεν ἡ γραπτὴ φιλολογία, ἡ ὁποία, μικρὸν ρυάκι κατ' ἀρχάς, ἐπλημμύρισε κατόπιν ὅλον τὸν κόσμον.

4. Ἡ θέσις τῆς γραφῆς εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωήν.

Ἔτσι διὰ σειρᾶς πολὺ φυσικῶν διαμέσων βαθμίδων ἀνεπτύχθη ἡ γραφὴ ἐκ τῆς ἰχνογραφίας. Κατ' ἀρχὰς καὶ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἦτο τὸ ἀποκλειστικὸν προνόμιον καὶ τὸ μυστικὸν ὀλίγων ἀνθρώπων, μιᾶς ἰδιαιτέρας τάξεως, καὶ ἀποτελοῦσε ἁπλοῦν συμπλήρωμα τῆς παραστάσεως εἰκόνων. Ἡ ἁπλοποίησις τῆς γραφῆς κατά τι περισσότερον ἀπὸ τὰς ἁπλᾶς εἰκόνας καὶ ἡ τυποποίησίς της, παρουσίασαν ὡρισμένα ἐμφανῆ πλεονεκτήματα, ἐντελῶς ἀνεξάρτητα τῆς ηὐξημένης ἐκφραστικότητος.

Δι' αὐτῆς ἦτο δυνατὸν νὰ μεταβιβάζωνται εἰδήσεις, αἱ ὁποῖαι ἦσαν εὐκόλως καταληπταὶ καὶ εἰς τὸν ἀποστολέα καὶ εἰς τὸν ἀποδέκτην, ἀκατάληπτοι ὅμως εἰς τοὺς μὴ μεμυημένους. Ἐπίσης ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναγράφῃ κανεὶς διάφορα ζητήματα καὶ νὰ ὑποβοηθῇ μὲ τὸ μέσον αὐτὸ τὴν μνήμην του, καθὼς καὶ τὴν μνήμην τῶν φίλων του, χωρὶς νὰ τὰ κάμνῃ κοινὸν κτῆμα τοῦ ὄχλου. Μεταξὺ τῶν παλαιοτέρων δειγμάτων αἰγυπτιακῆς γραφῆς, π. χ. εἶναι ἰατρικαὶ συνταγαὶ καὶ μαγικοὶ ἐξορκισμοί.

Λογαριασμοί, ἐπιστολαί, συνταγαί, ὀνοματολόγια, δρομολόγια, αὐτὰ ἦσαν τὰ πρῶτα γραπτὰ μνημεῖα. Ἔπειτα, ἐφ' ὅσον διεδίδετο ἡ τέχνη τῆς γραφῆς καὶ τῆς ἀναγνώσεως, ἐνεφανίσθη ἡ ἐπιθυμία, ἡ τόσον κοινὴ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, νὰ καταπλήξουν κἄποιο ξένον καὶ ἀπομακρυσμένον πρόσωπον μὲ τὴν καταγραφὴν τῶν κατορθωμάτων ἢ τοῦ ὀνόματός του, εἰς τρόπον ὥστε πολὺ ὕστερον ἀπὸ τὸν θάνατόν του νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποπέσουν αὐτὰ εἰς τὸ βλέμμα καὶ εἰς τὸν νοῦν ἄλλου ἀναγνώστου.

Ἀκόμη καὶ εἰς τὴν χώραν τῶν Σουμερίων, οἱ ἄνθρωποι ἐγέμιζον τοὺς τοίχους μὲ ἐπιγραφάς. Κάθε τι ποὺ περιεσώθη ἐκ τοῦ ἀρχαίου κόσμου, οἱ βράχοι, τὰ κτίρια, διαλαλοῦν εἰς ἡμᾶς τὰ ὀνόματα καὶ τὰ κατορθώματα τῶν ἡρώων καὶ τῶν βασιλέων τῆς ἐποχῆς των. Ἴσως τὸ ἥμισυ ἐκ τῶν πρώτων ἐπιγραφῶν τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ κόσμου εἶναι αὐτῆς τῆς φύσεως, ἐὰν βέβαια συγκαταλέξωμεν μὲ τὴν ἀναγραφὴν τῶν ὀνομάτων καὶ κατορθωμάτων καὶ τὰς ἐπιτυμβίους ἐπιγραφάς, αἱ ὁποῖαι εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἐσυντάσσοντο προκαταβολικῶς ἀπὸ ἐκείνους, εἰς τοὺς τάφους τῶν ὁποίων ἐπρόκειτο νὰ χρησιμοποιηθοῦν.

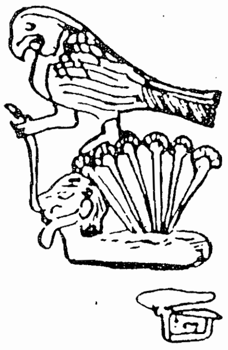
Διὰ πολὺν καιρὸν ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀξέστου ἐπιδείξεως διὰ τῆς χαράξεως τοῦ ὀνόματος καὶ ἡ τάσις τῶν μυστικῶν συνεννοήσεων ἐκράτησε τὴν γραφὴν μέσα εἰς στενὰ ὅρια. Συγχρόνως ὅμως ἀνεπτύσσετο καὶ ἡ ἄλλη ἐκείνη, ἡ μᾶλλον κοινωνική, ἐπιθυμία τῆς διαδόσεως. Ἐν

τούτοις μόνον μετὰ πολλοὺς αἰῶνας ἐστάθη δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃ ἡ γραφὴ τὸ κύριον ἔργον της, δηλαδὴ τὴν εὐρεῖαν διάδοσιν, τὸν προσδιορισμὸν καὶ τὴν τακτοποίησιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς παραδόσεως. Θὰ εἶναι ὅμως ἐνδιαφέρον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο νὰ ἀνακεφαλαιώσωμεν σχετικῶς ὡρισμένα στοιχειώδη γεγονότα περὶ τῆς ζωῆς, τὰ ὁποῖα ἐτονίσαμεν εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια, καθόσον διαφωτίζουν ὄχι μόνον τὴν τεραστίαν ἀξίαν τῆς γραφῆς εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ τὸν ρόλον ἐπίσης, τὸν ὁποῖον εἶναι ἐπόμενον νὰ παίξῃ αὐτὴ εἰς τὸ μέλλον.

1. Ἡ ζωὴ εἶχε κατ' ἀρχὰς μόνον διακεκομμένην ἐπανάληψιν συνειδήσεως, ἡ ὁποία διεκόπτετο, ὅταν τὰ ἄτομα πέθαιναν, καὶ ἀνεγεννᾶτο μαζὶ μὲ τὰ νέα ἄτομα.

Ἕνα ὄν, ὅπως τὸ ἑρπετόν, ἔχει εἰς τὸν ἐγκέφαλόν του μίαν ἰδιότητα, ποὺ τὸ καθιστᾷ ἱκανὸν νὰ ἀποκτήσῃ ὡρισμένην πεῖραν, ὅταν ὅμως ἀποθάνῃ τὸ ἄτομον, ἀποθνήσκει μαζί του καὶ ἡ πεῖρα. Τὰ περισσότερα κίνητρα αὐτοῦ εἶναι καθαρῶς ἔνστικτα, ὅλη δὲ ἡ πνευματική του ζωὴ εἶναι ἀποτέλεσμα κληρονομικότητος.

2. Τὰ συνηθισμένα ὅμως θηλαστικὰ εἰς τὸ καθαρὸν ἔνστικτον τῆς

91.—**Παράδειγμα ἀπὸ τὴν ἀρχαιοτέραν αἰγυπτιακὴν γραφήν.** Τὸ γεράκι σημαίνει «βασιλεύς». Κάθε φύλλον λωτοῦ σημαίνει 1000. Ἡ μικρὰ κεφαλὴ ἐπάνω ἀπὸ τὸ ὀρθογώνιον σημαίνει «ἡ λίμνη τῶν Καμάκων». Ὁλόκληρος ἡ εἰκὼν λέγει ὅτι ὁ βασιλεὺς (Ἱέραξ) ἔφερεν 6000 αἰχμαλώτους εἰς τὴν «λίμνην τῶν Καμάκων».

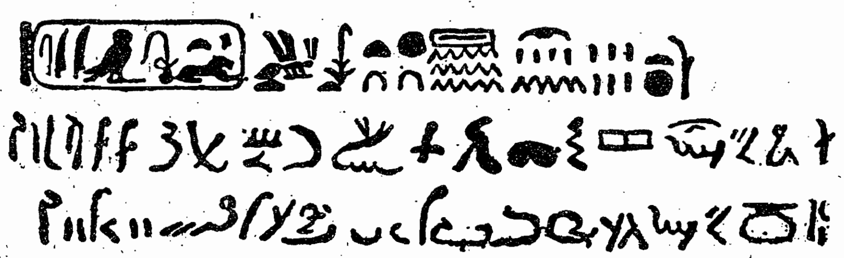
κληρονομικότητος ἐπρόσθεσαν τὴν π α ρ ά δ ο σ ι ν, παράδοσιν πείρας, ποὺ μετεβιβάζετο ἀπὸ τὸ παράδειγμα τῆς μητρὸς, τὸ ὁποῖον μιμοῦνται. Εἰς δὲ τὴν περίπτωσιν τοιούτων ἀνεπτυγμένων ζώων, ὅπως εἶναι οἱ σκύλοι, οἱ πίθηκοι, μετεβιβάζετο διὰ σιωπηλῆς διδαχῆς. Παραδείγματος χάριν ἡ γάτα τιμωρεῖ τὰ μικρά της, ὅταν ἀτακτήσουν. Τὸ ἴδιο κάμνουν καὶ οἱ πίθηκοι.

3. Ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος ἐπρόσθεσεν εἰς τὴν δύναμιν τῆς μεταδόσεως τῆς πείράς του τὴν π α ρ α σ τ α τ ι κ ὴ ν τ έ χ ν η ν καὶ τὴν γλῶσσαν. Ἤρχισε λοιπὸν ἀφ' ἑνὸς ἡ σημείωσις διὰ τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ π ρ ο φ ο ρ ι κ ὴ π α ρ ά δ ο σ ι ς. Ἡ προφορικὴ παράδοσις ἀνεπτύχθη εἰς τὸ ἀνώτατον σημεῖον τῆς τελειότητος διὰ τῶν ραψῳδῶν. Εἰς αὐτοὺς κατὰ μέγα μέρος ὀφείλεται ἡ γλῶσσα, ὅπως εἶναι σήμερον.

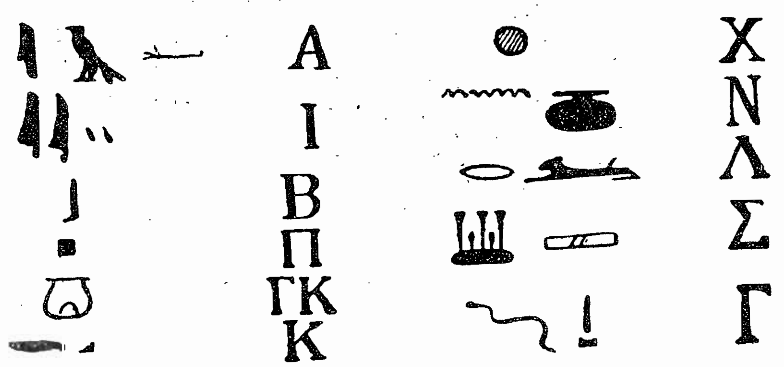
4. Διὰ τῆς ἐφευρέσεως τῆς γραφῆς, ποὺ ἀνεπτύχθη ἐκ τῆς εἰκονογραφίας, κατωρθώθη ἡ ἀνθρωπίνη παράδοσις νὰ γίνῃ πληρεστέρα καὶ π ε ρ ι σ σ ό τ ε ρ ο ν ἀ κ ρ ι β ή ς. Ἡ προφορικὴ παράδοσις, ἡ ὁποία ἕως τότε μετεβάλλετο ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα, ἤρχισε νὰ σταθε-

ροποιῆται. Ἄνθρωποι τοὺς ὁποίους ἐχώριζον ἑκατοντάδες χιλιομέτρων ἠμποροῦσαν τώρα νὰ μεταδίδουν μεταξύ των τὰς σκέψεις των. Ὁλονὲν περισσότεροι ἄνθρωποι ἤρχισαν νὰ ἀποκτοῦν τὰς ἰδίας γνώσεις καὶ νὰ σχηματίζουν τὴν ἰδίαν ἰδέαν περὶ παρελθόντος καὶ μέλλοντος. Ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις ἐπεξετάθη περισσότερον.

5. Ἐπὶ ἑκατοντάδας γενεῶν ὁλόκληρος ἡ δύναμις τῆς γραφῆς δὲν ἀπεκαλύφθη εἰς τὸν κόσμον, διότι ἐπὶ μακρὸν χρόνον κανεὶς δὲν συνέλαβε καὶ δὲν ἐπραγματοποίησε τὴν ἰδέαν τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν κειμένων δι' ἀντιτύπων, τὰ ὁποῖα νὰ λαμβάνωνται μηχανικῶς ἀπὸ τὸ πρωτότυπον. Ὅμως τρόπος τοῦ πολλαπλασιασμοῦ ἑνὸς

92.—**Τρεῖς τρόποι αἰγυπτιακῆς γραφῆς.**—Δεικνύουν τὴν διαδοχικὴν μεταμόρφωσιν εἰς τὴν εἰκονογραφικὴν γραφήν. Μὲ τὴν πρώτην ἔγραφον ἐπάνω εἰς τὰ μνημεῖα. Διὰ νὰ γράψουν μὲ τὸν δεύτερον καὶ τρίτον τρόπον ἐχρειάζοντο περίπου δέκα φορὰς ὀλιγώτερον καιρόν, ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ἐχρειάζοντο μὲ τὸν πρῶτον.

93.—Αἰγυπτιακὰ γράμματα καὶ τὰ ἀντίστοιχα ἰδικά μας.

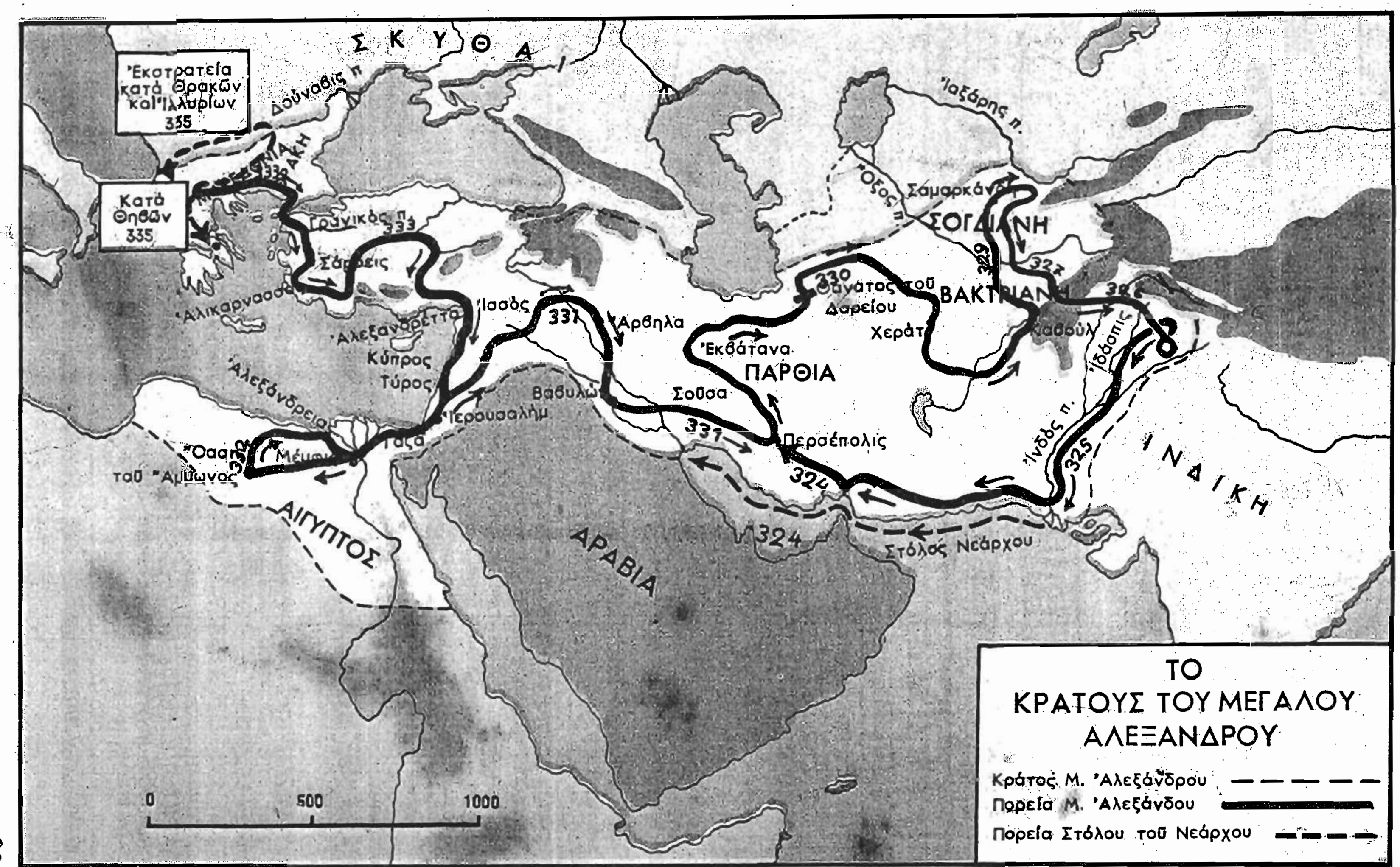
κειμένου ἦτο ὁ διὰ τῆς ἀντιγραφῆς, ἀλλὰ διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ τὰ βιβλία ἦσαν δαπανηρὰ καὶ σπάνια. Ἐπὶ πλέον ἡ τάσις νὰ κρατοῦν τὰς γνώσεις μυστικὰς περιβάλλοντες αὐτὰς μὲ ἓν εἶδος λατρείας καὶ μυστηρίου, διὰ νὰ ἐξασφαλίζουν ἔτσι ὑπεροχὴν ἀπέναντι τοῦ πολλοῦ πλήθους, ὑπῆρξε πάντοτε πολὺ ἰσχυρὰ εἰς τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων. Μόλις τώρα αἱ μεγάλαι μᾶζαι τῆς ἀνθρωπότητος μανθάνουν νὰ διαβάζουν, καὶ μόλις τώρα ἀνοίγονται εἰς αὐτὰς οἱ θησαυροὶ τῆς γνώσεως καὶ τῆς σκέψεως, οἱ ἀποθηκευμένοι εἰς τὰ βιβλία.

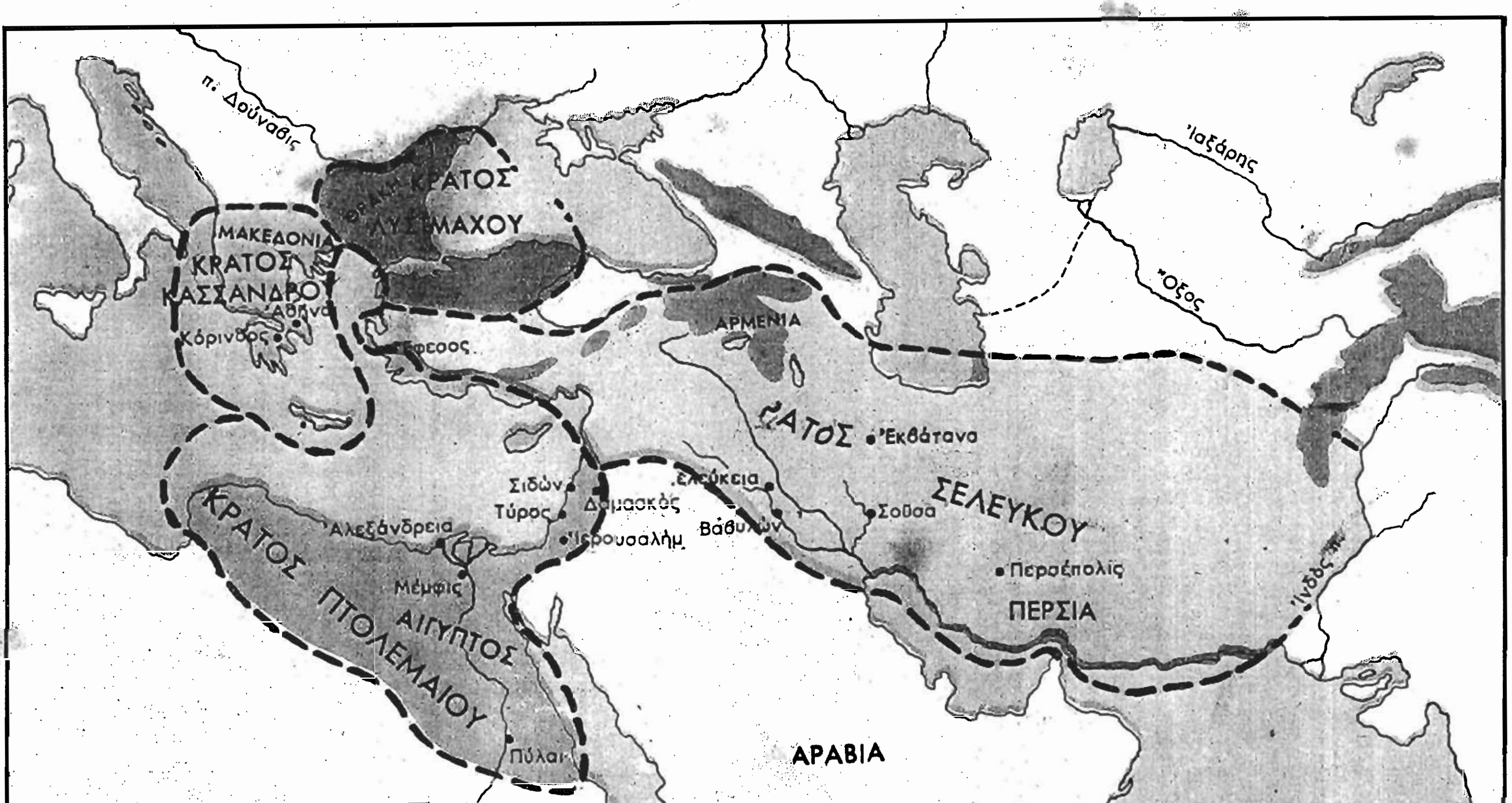
Ἐν τούτοις ἀπὸ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς γραφῆς ἓν νέον εἶδος παραδόσεως διαρκοῦς καὶ ἀθανάτου ἤρχισε νὰ γίνεται κτῆμα τοῦ

94.—**Μινωικὸν γραμμικὸν σύστημα γραφῆς.** Πινακὶς ἐκ πηλοῦ εὑρεθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἔβανς εἰς Κνωσόν. Τοιαῦται πινακίδες εὑρέθησαν πολλαὶ μέσα εἰς κασσέλας κατὰ τὴν δυτικὴν πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ κτισταὶ καὶ ἐπενδυμέναι μὲ γῦψον. Δυστυχῶς δὲν κατωρθώθη ἀκόμη ἡ ἀνάγνωσίς των, διότι καμμιὰ ἀπὸ αὐτὰς τὰς πινακίδας δὲν ἔχει γραφῆ εἰς περισσοτέρας γλώσσας ὅπως ἡ πέτρα τῆς Ροζέτας τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἔβανς κατώρθωσε νὰ ἀναγνώσῃ τὸ ἀριθμητικὸν σύστημα μόνον, τὸ ὁποῖον εἶναι δεκαδικόν. Κατ' αὐτὸ αἱ μονάδες παριστάνονται μὲ καθέτους γραμμάς, αἱ δεκάδες μὲ ὁριζοντίας, αἱ ἑκατοντάδες μὲ Ο καὶ αἱ χιλιάδες μὲ ἀστεροειδῆ σημεῖα. Ἡ χρονολογία 1938 γράφεται ὡς ἑξῆς :

—Ȯ— OOOOOIIII / OOOO≡IIII. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν γραφὴν αὐτὴν ἔχομεν καὶ τὸν ἑπόμενον περίφημον δίσκον τῆς Φαιστοῦ. Πρὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Μινωικῆς γραφῆς ἐπιστεύετο ὅτι οἱ Ἕλληνες παρέλαβον τὸ ἀλφάβητον αὐτῶν ἀπὸ τοὺς Φοίνικας. Ὁ Ἔβανς ὅμως ἀπέδειξε πιστευτὴν τὴν παράδοσιν τοῦ Διοδώρου σύμφωνα μὲ τὴν ὁποίαν οἱ Φοίνικες παρέλαβον τὸ ἀλφάβητόν των ἀπὸ τοὺς Κρῆτας. Τοῦτο δὲν ἔγινε ἀκόμη παραδεκτὸν ἀπὸ ὅλους. Μερικοὶ πιστεύουν ὅτι τὸ Φοινικικὸν καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἀλφάβητον εἶναι σύγχρονα καὶ προῆλθον ἀπὸ τὸ Κρητικόν. Τὸ Ἑλληνικὸν δὲ ἀλφάβητον τὸ παρέλαβον οἱ Λατῖνοι ἀπὸ τὴν Μεγάλην Ἑλλάδα (κάτω Ἰταλίας) καὶ διὰ τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας τὸ διέδωσαν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην. Ὥστε ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει ὅλος ὁ σημερινὸς πολιτισμένος κόσμος μεταχειρίζεται ἀλφάβητον, τοῦ ὁποίου πατρὶς ὑπῆρξεν ἡ Κρήτη.

ΤΟ
ΚΡΑΤΟΥΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
Κράτος Μ. 'Αλεξάνδρου
Πορεία Μ. 'Αλεξάνδου
Πορεία Στόλου τοῦ Νεάρχου
'Εκστρατεία κατὰ Θρακῶν καὶ Ἰλλυρίων 335
Κατὰ Θηβῶν 335
Σ Κ Υ Θ Α Ι
Δούναβις π.
Γρανικὸς π. 333
Σάρδεις
Ἀλικαρνασσός
Ἀλεξανδρέττα
Ἰσσὸς
331
Ἄρβηλα
Κύπρος
Τύρος
Ἀλεξάνδρεια
Ἱερουσαλὴμ
Βαβυλών
Γάζα
Ὀασις τοῦ Ἄμμωνος
Μέμφις
332
ΑΙΓΥΠΤΟΣ
ΑΡΑΒΙΑ
Ἐκβάτανα
ΠΑΡΘΙΑ
Σοῦσα
331
Περσέπολις
324
324
330
Θάνατος τοῦ Δαρείου
Χεράτ
ΒΑΚΤΡΙΑΝΗ
ΣΟΓΔΙΑΝΗ
Σαμαρκάνδη
Ὦξος π.
Ἰαξάρης π.
329
327
Καβούλ
Ὑδάσπις
Ἰνδὸς π.
325
Ι Ν Δ Ι Κ Η
Στόλος Νεάρχου
0
500
1000

ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ
ΤΟΥ ΜΕΓ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

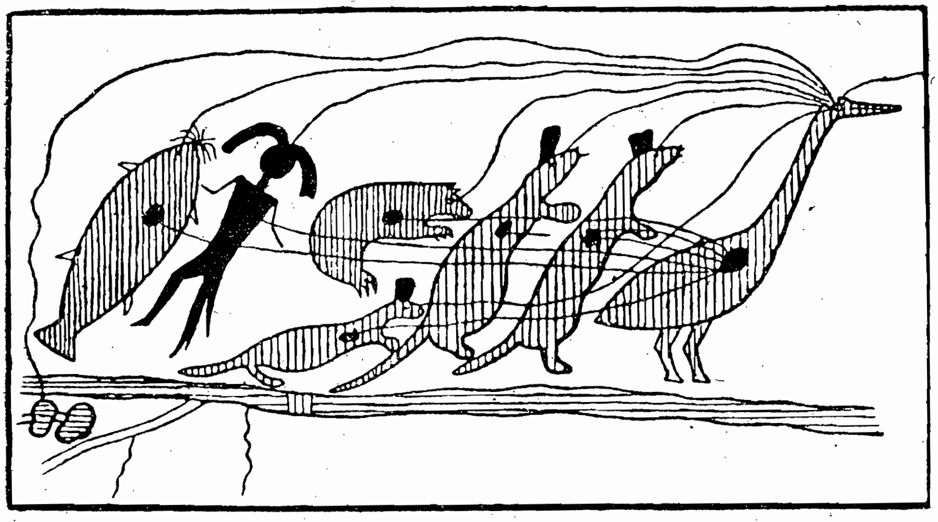

Ἰδεογραφικὸν Μινωικὸν σύστημα γραφῆς

95.—**Τὸ παλαιότατον γνωστὸν εἰς τὸν κόσμον μνημεῖον τυπογραφίας. Ὁ δίσκος τῆς Φαιστοῦ** (δίσκος ἀπὸ πηλὸν διαμέτρου περίπου 16 ἐκ. καὶ πάχους 2 ἐκ.). Εὑρέθη μαζὶ μὲ ἄλλα εἴδη κεράμων εἰς τὸ ἀνάκτορον τῆς Φαιστοῦ (Κρήτη) τὸ ὁποῖον χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 17ου—18ου αἰῶνος π. Χ. Ὁ δίσκος εἶναι γραμμένος καὶ ἀπὸ τὰς δυό του ὄψεις σπειροειδῶς. Κάθε λέξις ἀποτελεῖται ἀπὸ 2—7 σχέδια, χωρίζονται δὲ αἱ λέξεις μεταξύ των διὰ καθέτων γραμμῶν. Ἐπὶ ἑκάστης ὄψεως τοῦ δίσκου ὑπάρχουν 30 λέξεις περίπου, αἱ ὁποῖαι ἔχουν γραφῆ μὲ 45 διάφορα ἱερογλυφικά. Κάθε ἱερογλυφικὸν ἔχει ἀποτυπωθῆ διὰ στοιχείων ἐκ μετάλλου, λίθου, ἐλεφαντοστοῦ ἢ ξύλου. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ὁ δίσκος τῆς Φαιστοῦ θεωρεῖται τὸ παλαιότερον ὑπόδειγμα γραφῆς διὰ κινητῶν τυπογραφικῶν στοιχείων.

Τί περιλαμβάνει; Εἶναι διήγησις περιπετειώδους ταξιδίου; Εἶναι συνθήκη; Εἶναι ἱερὸς ὕμνος; Κανεὶς δὲν γνωρίζει. Μέχρι τῆς στιγμῆς δέν κατώρθωσε κανεὶς νὰ τὸν ἀναγνώσῃ, διότι εἶναι τὸ μοναδικὸν δεῖγμα γραφῆς ἀγνώστου εἴδους γραμμάτων. Ἡ γραφὴ τοῦ δίσκου τῆς Φαιστοῦ εἶναι ἰδεογραφική, διότι περιλαμβάνει σύμβολα, τὰ ὁποῖα φαίνονται ὅτι εἶναι ἰδεογράμματα (πλοῖα, γυναῖκες, σπίτια, κεφαλαὶ ἀνθρώπων μὲ πτερά, αἰχμάλωτοι μὲ δεμένα χέρια πίσω κλπ.)

ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἡ ζωὴ εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα ἀνεπτύσσετο εἰς τὸ ἑξῆς ἔχουσα ὁλονὲν περισσότερον συνείδησιν τοῦ ἑαυτοῦ της καὶ τοῦ κόσμου. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις ὡμοίαζε μὲ μίαν στενὴν λωρίδα, τὴν ὁποίαν μόλις διακρίνομεν μέσα εἰς τὴν χαώδη ἀμάθειαν τοῦ κόσμου. Ἦτο ὡς μία ἀκτὶς φωτός, ἡ ὁποία μπαίνει ἀπὸ ρωγμὴν ἡμιανοίκτου θύρας εἰς σκοτεινὸν δωμάτιον. Κατόπιν ὅμως ἡ δέσμη αὐτὴ ἐπλάτυνε καὶ ἐμεγάλωσεν ἀργά. Καὶ ἐπὶ

96.—Ἀρχὴ ἰδεογραφικῆς γραφῆς. Ἐπιστολὴ Ἐρυθροδέρμων πρὸς τὸν πρόεδρον τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς χαραγμένη ἐπὶ φλοιοῦ δένδρου. Εἰκονίζει: γερανόν, ποντικόν, ἰκτίδα, (κουνάβι), ἄρκτον, θαλάσσιον ἐλέφαντα, ἄνθρωπον, ψάρι. Καθένα ἀπὸ τὰ ζῷα αὐτὰ εἶναι οἰκογενειακὸν ὄνομα μιᾶς φυλῆς Ἰνδῶν τῆς Ἀμερικῆς. Ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ γερανοῦ γραμμαὶ φέρουν εἰς τὰ μάτια τῶν ἄλλων ζῴων. Ἐπίσης καὶ ἡ καρδία τοῦ γερανοῦ εἶναι ἡνωμένη μὲ τὰς καρδίας τῶν ἄλλων ζῴων διὰ γραμμῶν. Ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ γερανοῦ μία ἄλλη γραμμὴ φέρει εἰς ἓν σύμπλεγμα νήσων (κάτω ἀριστερά). Ἡ ἐπιγραφὴ αὐτὴ λέγει τὰ ἑξῆς: «Ἡμεῖς οἱ κάτοικοι τῶν νήσων, ἡνωμένοι ζητοῦμεν ἀπὸ τὸν πρόεδρον τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν νὰ μᾶς ἀφήσῃ ἡσύχους νὰ μένωμεν εἰς αὐτάς». Ἡ ἐξήγησις: Ὁ ἀρχηγὸς τῶν νήσων καὶ τῆς φυλῆς Γερανοῦ ἔχει τὴν καρδίαν ἡνωμένην μὲ τὰς καρδίας τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν.

Ἀρχαιοτέρα ἰδεογραφικὴ συνεννόησις. Οἱ πρωτόγονοι Σκῦθαι ἔστειλαν δι' ἀπεσταλμένου πρὸς τὸν Δαρεῖον (ὅταν αὐτὸς ἦτο ἐστρατοπεδευμένος παρὰ τὸν Δούναβιν, ἕτοιμος νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν χώραν των) ἕνα πουλί, ἕνα ποντικόν, ἕνα βάτραχον καὶ πέντε βέλη. Ἐσήμαινον δέ: «Ὦ Πέρσαι, ἐὰν δὲν γίνετε πουλιὰ διὰ νὰ πετάξετε, ἢ ποντικοὶ διὰ νὰ κρυβῆτε, ἢ βάτραχοι νὰ πηδήσετε εἰς τὰς λίμνας, δὲν θὰ γλυτώσητε ἀπὸ τὰ βέλη αὐτά» (Ἡροδότου Βιβλ. Δ', Κεφ. 131).

τέλους ἦλθε μία ἐποχὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης, ὁπότε ἡ θύρα ὠθουμένη ἀπὸ τὸν τυπογράφον ἤρχισε νὰ ἀνοίγῃ περισσότερον. Αἱ γνώσεις τότε ἤρχισαν νὰ σπινθηροβολοῦν καὶ διὰ τῆς σπινθηροβολίας ἔπαυσαν νὰ εἶναι ἀποκλειστικὸν κτῆμα μιᾶς προνομιούχου μειονότητος. Δι' ἡμᾶς τώρα ἡ θύρα αὐτὴ ἀφίνει νὰ μπαίνῃ περισσότερον ἄπλετον φῶς. Τὸ φῶς αὐτὸ εἶναι ἀκόμη ὁμιχλῶδες, σὰν νὰ περνᾷ ἀπὸ σύννεφα σκόνης καὶ καπνοῦ. Ὁ σημερινὸς κόσμος εὑρίσκεται μόνον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς γνώσεως.

ΙΣΤ' ΟΙ ΘΕΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΑΣΤΕΡΕΣ. ΟΙ ΙΕΡΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΒΑΣΙΛΕΙΣ

1. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἱερέως εἰς τὴν ἱστορίαν. 2. Οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ ἀστέρες. 3. Οἱ ἱερεῖς καὶ ἡ χαραυγὴ τῆς ἐπιστήμης. 4. Ὁ βασιλεὺς ἀντίπαλος τοῦ ἱερέως. 5. Πῶς ὁ Βὲλ-Μαρδοὺκ (Βῆλος) ἐπάλαισε κατὰ τῶν βασιλέων. 6. Οἱ θεοὶ -βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου 7. Ὁ Σὶ-Χβὰνγκ-Τὶ καταστρέφει τὰ βιβλία.

Ὅταν γυρίσωμεν τὴν προσοχήν μας εἰς τὰς νέας αὐτὰς ἐγκαταστάσεις ἀνθρώπων, ποὺ ἤρχισαν νὰ σχηματίζωνται εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Μεσοποταμίαν, εὑρίσκομεν ὅτι ἀπὸ τὰ πλέον σπουδαῖα ἀντικείμενα εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς πόλεις εἶναι ἕνας ναὸς ἢ ἓν συγκρότημα ναῶν. Εἰς μερικὰς περιπτώσεις παραπλεύρως τοῦ ναοῦ ὑψώνεται βασιλικὸν ἀνάκτορον, συχνότερον ὅμως ὁ ναὸς διὰ τοῦ ὄγκου του ὑποσκελίζει τὸ ἀνάκτορον. Ἡ παρουσία αὐτὴ τοῦ ναοῦ συναντᾶται εἰς τὰς φοινικικὰς πόλεις καὶ κατόπιν εἰς τὰς ἑλληνικὰς καὶ ρωμαϊκάς. Τὸ ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ, ἂν καὶ οἰκοδομημένον διὰ νὰ παρέχῃ ἄνεσιν καὶ διασκεδάσεις, καθὼς καὶ ἄλλα ἀνάλογα εἰς διαφόρους πόλεις τῶν λαῶν τοῦ Αἰγαίου, περιλαμβάνουν θρησκευτικὰ ἱερά. Εἰς τὴν Κρήτην ὅμως ὑπάρχουν καὶ ναοὶ ἐκτὸς τῆς περιοχῆς τῶν ἀνακτόρων.

Τοὺς ναοὺς εὑρίσκομεν καθ' ὅλον τὸν πολιτισμένον ἀρχαῖον κόσμον. Ὁπουδήποτε ἀναφαίνεται ὁ πρωτογενὴς πολιτισμὸς εἰς τὴν Ἀφρικήν, τὴν Εὐρώπην ἢ τὴν δυτικὴν Ἀσίαν, ἐκεῖ ἀνηγέρθη ναός. Καὶ ὅπου ὁ πολιτισμὸς εἶναι παλαιότερος, ὅπως εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Μεσοποταμίαν, ἐκεῖ οἱ ναοὶ εἶναι λαμπρότεροι. Ὅταν ὁ Ἄννων ἔφθασεν εἰς τὸ μέρος, τὸ ὁποῖον αὐτὸς ἐφαντάζετο ὅτι εἶναι τὸ δυτικώτερον σημεῖον τῆς Ἀφρικῆς, ἀνήγειρεν ἐκεῖ ναὸν τοῦ Ἡρακλέους. Αἱ πρῶται ἀρχαὶ πολιτισμοῦ τῶν πόλεων ἀποτελοῦν ἐποχὴν τῆς ἱστορίας, ἡ ὁποία ἠμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ ἐποχὴ τοῦ ναοῦ. Ἡ πόλις ἐσχηματίσθη γύρω ἀπὸ τὸν βωμὸν τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς σπορᾶς αἱματηρᾶς θυσίας.

Εἰς ὅλους αὐτοὺς τοὺς ναοὺς ὑπῆρχε σηκός, * μέσα εἰς τὸν ὁποῖον ὑψώνετο συνήθως μεγάλο ἄγαλμα, συνήθως τερατῶδες καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ ζῳόμορφον καὶ ἐμπρὸς εἰς αὐτὸ ἦτο βωμὸς διὰ τὰς θυσίας. Ἐν τούτοις εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς καὶ ρωμαϊκοὺς ναοὺς τῶν ἱστορικῶν χρόνων τὸ ἄγαλμα παρίστανε γενικῶς θεότητα ὑπὸ ἀνθρωπίνην μορφήν. Τὸ ἄγαλμα αὐτὸ ἐθεωρεῖτο ὡς ἴδιος ὁ θεός, ἢ ὡς εἰκών, ἢ τὸ σύμβολον τοῦ θεοῦ διὰ τὴν λατρείαν τοῦ ὁποίου ὑπῆρχεν ὁ ναός. Ἀπαραίτητοι διὰ τὸν ναὸν ἦσαν οἱ ἱερεῖς ἢ αἱ ἱέρειαι, συχνὰ πολυάριθμοι

---

* Σηκός=Τὸ ἄδυτον ἀρχαίου ναοῦ, ὅπου ἦτο τοποθετημένον τὸ ἄγαλμα τῆς θεότητος εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο ἀφιερωμένος ὁ ναός. Κοίλωμα εἰς χονδρὸν τοῖχον ναοῦ ἢ ἄλλης οἰκοδομῆς πρὸς τοποθέτησιν ἀγάλματος, διακοσμητικοῦ ἀγγείου κλπ. κν. ἀχηβάδα.

καθὼς καὶ οἱ ὑπηρέται τοῦ ναοῦ, οἱ ὁποῖοι ἐφοροῦσαν γενικῶς διακριτικὸν ἔνδυμα καὶ ἀποτελοῦσαν σπουδαῖον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως. Αὐτοὶ δὲν ἦσαν μέλη οἰκογενειῶν τῆς πόλεως, ἀλλ' ἀποτελοῦσαν ἰδιαιτέραν οἰκογένειαν. Ἦσαν ἰδιαιτέρα φατρία καὶ τάξις, ἡ ὁποία συνεπληρώνετο ἀπὸ τὰ διανοητικώτερα στοιχεῖα τοῦ πληθυσμοῦ.

Τὸ κύριον καθῆκον τῶν ἱερέων ἀπέβλεπεν εἰς τὴν λατρείαν καὶ τὰς προσφερομένας εἰς τὸν θεὸν τοῦ ναοῦ θυσίας. Αὐτὰ δὲν ἐγίνοντο πάντοτε, ἀλλ' εἰς ὡρισμένας ἡμέρας καὶ ἐποχὰς τοῦ ἔτους. Ἡ σπουδαιοτέρα δὲ ὅλων ἦτο ἡ θυσία, ἡ ὁποία προσεφέρετο τὴν ἐποχὴν τῆς σπορᾶς. Ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος, ὅταν ἐπεδόθη εἰς τὸν ποιμενικὸν βίον καὶ εἰς τὴν γεωργίαν, ἤρχισε κατ' ἀνάγκην νὰ κάμνῃ διάκρισιν μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐποχῶν τοῦ ἔτους καὶ τῶν ἡμερῶν. Ὁ ναὸς διὰ τῶν ἑορτῶν τὰ ἔκαμνε αὐτὰ γνωστὰ εἰς τὸν λαόν. Δηλαδή, ὁ ναὸς εἰς τὴν ἀρχαίαν πόλιν ἦτο ἐπάνω κάτω ὅ,τι εἶναι τὸ ὡρολόγιον καὶ τὸ ἡμερολόγιον εἰς τὸ γραφεῖόν μας.

Ὁ ναὸς ὅμως ἦτο καὶ κέντρον ἄλλων λειτουργιῶν ἐκτὸς ἀπὸ τὰς ἀρχικάς, κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχάς, θυσίας καὶ ἀπὸ τὴν τήρησιν τοῦ ἡμερολογίου. Εἰς τοὺς πρώτους ναοὺς ἐκρατοῦσαν χρονολογικὰς σημειώσεις τῶν κυριωτέρων γεγονότων καὶ εἰς αὐτοὺς ἀνεπτύχθη ἡ γραφή. Οἱ ναοὶ ἦσαν ἐπίσης τὰ κέντρα τῆς σοφίας. Οἱ ἄνθρωποι ἐπήγαιναν εἰς τὸν ναὸν ὄχι μόνον ὁμαδικῶς, χάριν λατρείας, ἀλλὰ καὶ κατ' ἄτομα, διὰ νὰ ζητήσουν βοήθειαν. Οἱ πρῶτοι ἱερεῖς ἦσαν συγχρόνως καὶ ἰατροὶ καὶ μάγοι. Εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους ναοὺς ἀνευρίσκομεν ἤδη τὰ μικρὰ ἐκεῖνα ἰδιωτικὰ ἀναθήματα, τὰ ὁποῖα ἐγίνοντο χάριν ὡρισμένου σκοποῦ, καὶ τὰ ὁποῖα βλέπομεν ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς τὰς ἐκκλησίας μας, ὅπως λ. χ. ἕνα μικρὸ μάτι ἢ ἕνα μικρὸ πόδι, δι' ἀντίστοιχον μέλος, ποὺ ἐθεραπεύθη.

Εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ τῆς Σελήνης εἰς τὸ Οὒρ πρὸ τεσσάρων χιλιάδων ἐτῶν, ὅταν τὸ κέντρον αὐτὸ τῆς λατρείας τοῦ θεοῦ εἶχε γίνει σπουδαῖος γαιοκτήμων, εὑρίσκομεν νὰ διενεργοῦνται ἐμπορικαὶ συναλλαγαὶ καὶ νὰ εἶναι ἐγκατεστημένη βιομηχανία. Ἐτηροῦντο ἀκριβεῖς λογαριασμοὶ τῶν εἰς εἶδος πληρωμῶν τῶν καλλιεργητῶν τῶν γαιῶν τοῦ ναοῦ, καὶ ἐδίδοντο ἀποδείξεις, τῶν ὁποίων ἐκρατοῦντο διπλότυπα. Αἱ γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τῶν δούλων ἢ τῶν ἀφωσιωμένων προσώπων εὑρίσκοντο εἰς τὸν ναόν, εἰργάζοντο εἰς τὰ ἐργοστάσια τοῦ ναοῦ καὶ ἔγνεθαν καὶ ὕφαιναν τὰ μαλλιά, τὰ ὁποῖα ἔφερον οἱ ἄνθρωποι εἰς τὸν ναὸν ὡς φόρον καὶ ἐλάμβανον μερίδα ἀναλόγως τῆς ἐργασίας των, ἡ ὁποία ἀνεγράφετο μὲ πολλὴν ἀκρίβειαν.

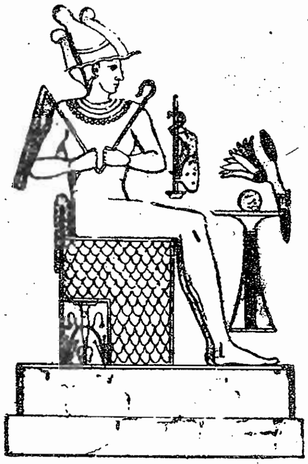
Εἶναι φανερὸν ὅτι ἔχομεν ἐδῶ μίαν σοβαρὰν κοινωνικὴν μεταβολήν. Ὁ πρακτικὸς ἰατρός, ὁ φύλαξ τοῦ ἱεροῦ βωμοῦ καὶ ἐκεῖνος ποὺ ἔφερεν εἰς τοὺς ἄλλους τύχην, ἀπὸ σχετικῶς ἄσημα στοιχεῖα, ποὺ ἦσαν, ἐφόσον οἱ ἄνθρωποι εὑρίσκοντο εἰς τὸ στάδιον τοῦ κυνηγετικοῦ βίου, ἀνῆλθον τώρα εἰς περιωπὴν καὶ ἀπέκτησαν πολὺ μεγαλυτέραν σπουδαιότητα, ὅταν ἡ ἀνθρωπίνη κοινότης ἀνεπτύχθη ἐκ τῆς βαρβαρό-

τητος εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς μονίμου ἐγκαταστάσεως καὶ ἐκ τοῦ τυχαίου τρόπου τῆς ζωῆς εἰς τὴν μεθοδικὴν ἐργασίαν.

Καὶ εἶναι ἐπίσης φανερὸν, ὅτι ὁ φόβος τὸν ὁποῖον ἐνέπνεον εἰς τοὺς πρωτογόνους ἀνθρώπους παράδοξα ὄντα, ἡ ἀνάγκη τῆς ἐξευμενίσεως ἀγνώστων δυνάμεων, ἡ πρωτογενὴς ἐπιθυμία τῆς καθάρσεως καὶ ὁ πόθος πρὸς ἀπόκτησιν δυνάμεων καὶ γνώσεως, συνετέλεσαν ὅπως δημιουργηθῇ τὸ νέον αὐτὸ κοινωνικὸν γεγονός: ὁ ναός.

Ἡ συσσώρευσις πολλῶν καὶ πολυπλόκων ἀναγκῶν ἔκαμε νὰ γεννηθῇ ὁ ναός, ὁ ὁποῖος ἔτσι ἐβλάστησεν ἀπὸ πολλὰς ῥίζας, ὁ δὲ θεὸς τοῦ ναοῦ ἦτο καὶ αὐτὸς δημιούργημα παντὸς εἴδους ὁρμῶν, ἰδεῶν καὶ συγκεχυμένων ἀντιλήψεων. Ἕνας θεὸς ἀντεπροσώπευε μίαν ἰδέαν

97.—Αἱ κυριώτεραι θεότητες τῶν Αἰγυπτίων.

Ὄσιρις, Ἥλιος δημιουργός, ὁ μεγαλύτερος ἀπὸ τοὺς αἰγυπτίους θεούς.

Ἶσις, Σελήνη, ὑπὸ μορφὴν ἀγελάδος θηλάζει τὸν υἱόν της Ὧρον

καὶ ἄλλος ἄλλην. Πρέπει νὰ τονίσωμεν ἐδῶ τὴν σύγχυσιν, ἡ ὁποία ἐπικρατοῦσε σχετικῶς μὲ τὴν προέλευσιν τῶν θεῶν, διότι πάρα πολλὰ ἔχουν γραφῆ περὶ τῆς γενέσεως τῆς θρησκείας, εἰς τὰ ὁποῖα ἄλλοι μὲν σοφοὶ ὑποστηρίζουν, ὅτι τοῦτο ὠφείλετο ἀποκλειστικῶς εἰς μίαν ὡρισμένην δεσπόζουσαν ἰδέαν καὶ ἄλλοι εἰς μίαν ἄλλην, ὡς ἐὰν τοῦτο ἦτο ζήτημα μιᾶς μόνον ἰδέας.

Ὁ καθηγητὴς Μὰξ Μύλλερ εἰς τὴν ἐποχήν του, π. χ., ἐπανέρχεται πάντοτε ἐπιμόνως εἰς τὴν ἰδέαν τῆς λατρείας τοῦ Ἡλίου. Θέλει νὰ μᾶς κάμῃ νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος δὲν εἶχεν ἐπιθυμίας, ἢ φόβους, ἢ φαντασιοπληξίας, οὔτε ἐφλέγετο ἀπὸ τὸν πόθον νὰ ἀποκτήσῃ δύναμιν, ἀλλ' ὅτι διαρκῶς ἐσκέπτετο τὴν εὐεργετικὴν πηγὴν τοῦ φωτὸς καὶ τὰ φαινόμενα τοῦ οὐρανοῦ. Τώρα εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ ἀνατολὴ καὶ ἡ δύσις τοῦ ἡλίου εἶναι πολὺ

συγκινητικὰ φαινόμενα διὰ τὴν καθημερινὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ δὲν εἶναι τὰ μόνα.

Οἱ πρωτόγονοι ἄνθρωποι, πρὸ τριακοσίων ἢ τετρακοσίων γενεῶν, εἶχον ἐγκέφαλον πολὺ ὅμοιον μὲ τὸν ἰδικόν μας. Διὰ νὰ σχηματίσωμεν ἰδέαν τί ἀποτελοῦσε τὴν βάσιν τῆς πρώτης θρησκείας, ὀφείλομεν νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὰς ὀνειροπολήσεις καὶ τὰς φαντασιοπληξίας τῆς παιδικῆς μας ἡλικίας καὶ τῆς πρώτης μας νεότητος. Καὶ ὅποιος ἠμπορεῖ νὰ ἀναπολήσῃ ὅλα αὐτά, θὰ ἐννοήσῃ πολὺ εὐκόλως τὸν ἀόριστον καὶ τερατώδη χαρακτῆρα καὶ τὴν ἀσυνάρτητον ποικιλίαν τῶν πρώτων θεῶν.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν πρώτων ναῶν εὑρίσκομεν θεοὺς τοῦ ἡλίου, ἀλλ' εὑρίσκομεν ἐπίσης καὶ θεοὺς ἱπποποτάμους καὶ θεοὺς ἱέρακας. Ὑπῆρχον θεαὶ ἀγελάδες, ὑπῆρχον τερατόμορφοι θεοὶ καὶ θεαί, ὑπῆρχον θεοὶ τρομεροὶ καὶ θεοὶ θελκτικῆς χάριτος. Ὑπῆρχον θεοί, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἁπλοῖ ὄγκοι ἀερολίθων, ποὺ εἶχον πέσει ἀπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ θεοί, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἁπλοῖ φυσικοὶ λίθοι, οἱ ὁποῖοι ἔτυχε νὰ ἔχουν ἓν ἀλλόκοτον σχῆμα, ποὺ ἔκαμνεν ἐντύπωσιν.

Μερικοὶ θεοί, ὅπως ὁ Μαρδοὺκ (ἢ Μωραδὰχ) τῆς Βαβυλῶνος καὶ ὁ Βάαλ (Κύριος) τῶν Φοινίκων καὶ τῶν Χαναναίων, ἦσαν πιθανώτατα κατ' οὐσίαν θρυλικὰ παράδοξα ὄντα ὅμοια μὲ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα δημιουργεῖ ἡ φαντασία τῶν μικρῶν παιδιῶν σήμερον. Λέγεται ὅτι οἱ ἐγκατεστημένοι μονίμως εἰς ἕνα τόπον λαοὶ μόλις ἐπινοοῦσαν ἕνα θεόν, τοῦ ἔδιδον καὶ μίαν σύζυγον, οἱ περισσότεροι δὲ ἀπὸ τοὺς αἰγυπτιακοὺς θεοὺς ἦσαν ἔγγαμοι. Οἱ θεοὶ ὅμως τῶν νομαδικῶν Σημιτῶν δὲν εἶχον κλίσιν πρὸς τὸν γάμον. Τὰ παιδιὰ δὲν ἦσαν καθόλου ἐπιθυμητὰ ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν ἀγόνων στεππῶν.

Φυσικὸν ἦτο νὰ δίδουν εἰς τὸν θεὸν σύζυγον, ἀλλὰ περισσότερον φυσικὸν ἦτο νὰ δίδουν εἰς αὐτὸν οἰκίαν, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ κατοικῇ καὶ νὰ δέχεται προσφοράς. Τοῦ δὲ οἴκου τούτου ἦτο φυσικὸν νὰ γίνῃ φύλαξ ὁ σοφὸς ἄνθρωπος, ὁ μάγος. Τὸ γόητρον τοῦ θεοῦ ἐξυψώνετο πολύ, ἐὰν οὗτος ἐζοῦσεν ὁπωσδήποτε ἀπομονωμένος καὶ χωρὶς ἐπαφὴν μὲ τοὺς ἀνθρώπους.

Εἶναι πολὺ φυσικὰ καὶ εὐνόητα τὰ διάφορα στάδια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐπέρασε κατὰ τὴν ἀνάπτυξίν του ὁ ναός, καθὼς καὶ ὁ θεσμὸς τῶν ἱερέων, ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποὺ ἕνας γεωργικὸς πληθυσμὸς ἤρχισε νὰ ἐγκαθίσταται εἰς τὴν γῆν, τὴν ὁποίαν ἐκαλλιεργοῦσε μέχρι τοῦ χρόνου ποὺ ἐκτίσθησαν οἱ ἀληθινοὶ ναοί. Οἱ ναοὶ αὐτοὶ ἦσαν μακρουλὰ οἰκοδομήματα, τῶν ὁποίων τὸ ἓν ἄκρον κατείχετο ἀπὸ τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ καὶ τὸν βωμόν, τὸ δὲ ὑπόλοιπον μέρος ἦτο μικρὸν κλίτος * εἰς τὸ ὁποῖον ἐστέκοντο οἱ πιστοί.

Ὁ ναὸς αὐτός, διότι ἐκρατοῦσεν ἀρχεῖα καὶ ἐφύλαττε μυστικά, διότι ἦτο τὸ κέντρον τῆς δυνάμεως καὶ παρεῖχε συμβουλὰς καὶ διδασκα-

---

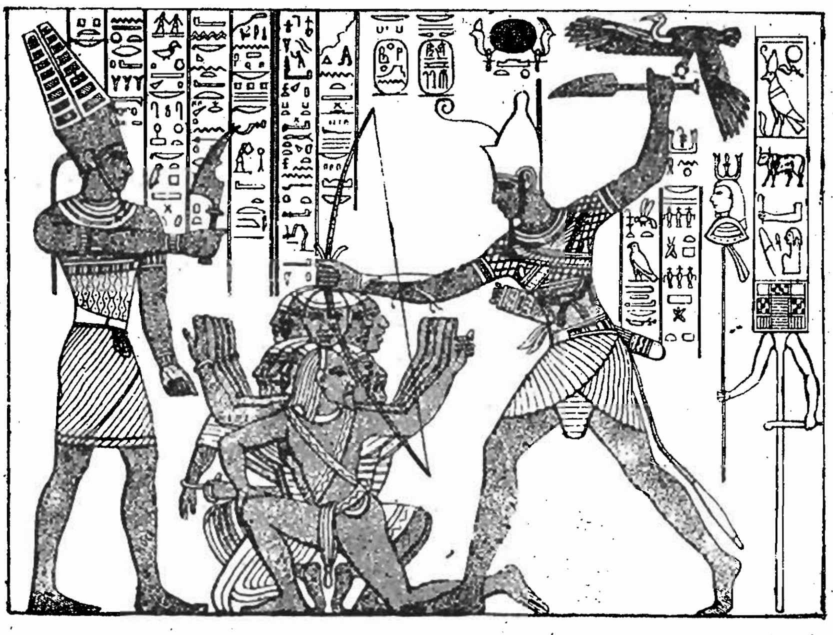
Κλίτος = καθεμιὰ ἀπὸ τὰς τρεῖς ἢ πέντε κατὰ μῆκος διαιρέσεις τῶν ἀρχαίων χριστιανικῶν βασιλικῶν (ναῶν). Γενικὰ σημαίνει τὸ ἄκρον ἑνὸς τόπου

λίαν, καὶ διότι ἐζητοῦσε καὶ προσείλκυε τοὺς εὐφαντάστους καὶ εὐφυεῖς ἀνθρώπους εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του, φυσικὸν ἦτο νὰ γίνη τρόπον τινὰ ὁ ἐγκέφαλος τῆς αὐξανομένης κοινότητος.

Ἡ στάσις τοῦ κοινοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἐκαλλιεργοῦσε τοὺς ἀγροὺς καὶ ἔβοσκε τὰ κτήνη, ἀπέναντι τοῦ ναοῦ ἦτο ἡ τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ τῆς ὑποταγῆς. Ἐκεῖ μέσα, σπανίως βλεπόμενος καὶ δι' αὐτὸ μεγαλοποιούμενος ὑπὸ τῆς φαντασίας τῶν ἀνθρώπων, ἐζοῦσεν ὁ θεός, τοῦ ὁποίου ἡ εὐμένεια παρεῖχεν εὐημερίαν, ἡ δὲ ὀργὴ ἐσήμαινε δυστυχίαν. Ἠμποροῦσε νὰ ἐξευμενισθῇ διὰ μικρῶν δώρων καὶ ἦτο εὔκολον νὰ ἐπιτύχῃ κανεὶς τὴν βοήθειαν τῶν ὑπηρεσιῶν του. Ἦτο θαυμαστός, ἡ δὲ δύναμίς του καὶ ἡ σοφία του ἦτο τέτοια, ὥστε οὔτε κατὰ διάνοιαν δὲν ἔπρεπε νὰ δεικνύῃ κανεὶς ἔλλειψιν σεβασμοῦ πρὸς αὐτόν. Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οἱ ἱερεῖς εὑρίσκοντο εἰς ἀνώτερον διανοητικὸν ἐπίπεδον.

2. Οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ ἀστέρες

Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειωθῇ ἓν γεγονὸς πολὺ σπουδαῖον σχετικὸν μὲ τοὺς ναοὺς τῆς Αἰγύπτου καί, ἐφ' ὅσον τὰ σωζόμενα ἐρείπια ἐπιτρέπουν νὰ κρίνωμεν, τῆς Βαβυλωνίας. Ὅτι δηλαδὴ οἱ ναοὶ αὐτοὶ ἦσαν

98.—**Σέσοστρις ὁ μέγας,** ἔνδοξος βασιλεύς, νικητὴς πολυαρίθμων λαῶν.

«προσανατολισμένοι», δηλαδὴ ὅλων τῶν ναῶν τοῦ ἰδίου εἴδους ἡ εἴσοδος καὶ τὸ ἱερὸν ἔβλεπον πρὸς τὴν ἰδίαν διεύθυνσιν. Εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Βαβυλωνίας ἡ διεύθυνσις αὐτὴ ἦτο πρὸς ἀνατολὰς καὶ οἱ ναοὶ

ἔβλεπον ἀκριβῶς τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου κατὰ τὴν ἰσημερίαν τῆς 21ης Μαρτίου καὶ τῆς 21ης Σεπτεμβρίου. Πρέπει νὰ σημειωθῇ σχετικῶς ὅτι κατὰ τὴν ἐαρινὴν ἰσημερίαν οἱ ποταμοὶ Εὐφράτης καὶ Τίγρης ἐπλημμύριζον.

Αἱ πυραμίδες τῆς Γκίζης βλέπουν ἐπίσης πρὸς ἀνατολάς. Πολλοὶ ὅμως αἰγυπτιακοὶ ναοὶ πρὸς νότον τοῦ Δέλτα τοῦ Νείλου δὲν βλέπουν ἀκριβῶς πρὸς ἀνατολάς, ἀλλὰ εἶναι ἐστραμμένοι πρὸς τὸ σημεῖον τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου κατὰ τὴν μακροτέραν ἡμέραν τοῦ ἔτους, πρὸς τὴν ὁποίαν συμπίπτει περίπου ἡ μεγάλη πλήμμυρα τῆς Αἰγύπτου. Ἄλλοι ναοί, ἐν τούτοις, ἔβλεπον σχεδὸν πρὸς βορρᾶν καὶ ἄλλοι πρὸς τὸ σημεῖον τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἄστρου Σειρίου ἢ ἄλλων ἄστρων πρώτου μεγέθους.

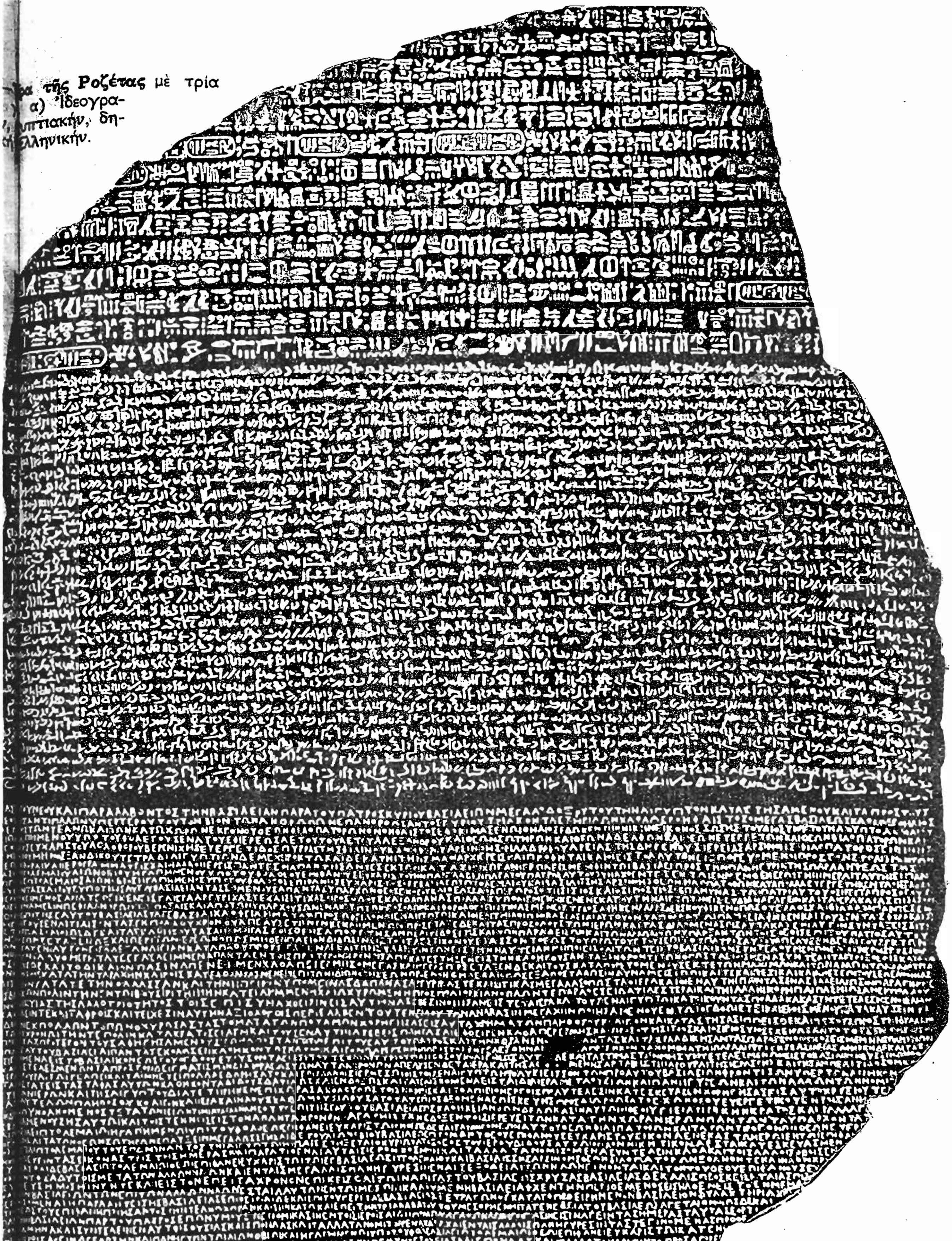
Τὸ γεγονὸς τοῦ προσανατολισμοῦ αὐτοῦ συνδέεται μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι πολὺ ἐνωρὶς ἀνεπτύχθη στενὸς συνδυασμὸς διαφόρων θεῶν ἀφ' ἑνὸς μετὰ τοῦ ἡλίου καὶ ἀφ' ἑτέρου μετὰ διαφόρων ἀπλανῶν ἀστέρων. Ἀσχέτως πρὸς τὸ τί ἐνόμιζεν ἡ μεγάλη μᾶζα τοῦ λαοῦ, οἱ ἱερεῖς τῶν ναῶν ἤρχισαν νὰ συνδυάζουν τὰς κινήσεις τῶν οὐρανίων σωμάτων μὲ τὴν δύναμιν τοῦ ἱεροῦ ναοῦ. Ἐσκέπτοντο περὶ τῶν θεῶν, τοὺς ὁποίους ὑπηρετοῦσαν, καὶ μὲ τὴν φαντασίαν των ἔβλεπον νέας δυνάμεις εἰς αὐτούς. Τοὺς ἀπασχολοῦσε πολὺ τὸ μυστήριον τῶν ἄστρων. Καὶ ἦτο πολὺ φυσικὸν νὰ ὑποθέσουν, ὅτι τὰ φεγγοβόλα ἐκεῖνα σώματα, τὰ ὁποῖα ἦσαν τόσον ἀκανονίστως διεσκορπισμένα εἰς τὸ στερέωμα καὶ διέγραφον τοὺς κύκλους των τόσον ἐπισήμως καὶ σιωπηλῶς, θὰ ἀσκοῦσαν μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν τυχῶν τῆς ἀνθρωπότητος.

Ὁ προσανατολισμὸς αὐτὸς τῶν ναῶν ἐπὶ πλέον ἐχρησίμευε καὶ διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς μεγάλης ἐτησίας ἑορτῆς τοῦ νέου ἔτους καὶ ἐβοηθοῦσεν εἰς τὸν πανηγυρισμόν της. Ἕνα πρωὶ μιᾶς ἡμέρας τοῦ ἔτους, καὶ μόνον πρωί, εἰς ἕνα ναόν, τοῦ ὁποίου ἡ πρόσοψις ἦτο ἐστραμμένη πρὸς τὸ σημεῖον τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου κατὰ τὴν θερινὴν τροπήν, αἱ πρῶται ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου, ἀφοῦ ἔμπαιναν εἰς τὸν ναὸν καὶ διέσχιζαν τὸ σκότος τοῦ κλίτους, ἔπιπτον εἰς τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ, ποὺ εὑρίσκετο ἐπάνω ἀπὸ τὸν βωμὸν καὶ τὸ περιέλουον μὲ λάμψιν. Φαίνεται δὲ ὅτι τοὺς ἀρχαίους ναοὺς σκοπίμως τοὺς κατεσκεύαζαν στενοὺς καὶ σκοτεινοὺς διὰ νὰ ἐπιτυγχάνεται αὐτὸ τὸ θαῦμα τοῦ φωτός.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ λαὸς συνηθροίζετο εἰς τὸ σκότος πρὶν φέξῃ. Εἰς τὸ σκότος ἔψαλλον, καὶ ἴσως προσέφερον καὶ θυσίας, μόνος δὲ ὁ θεὸς ἐστέκετο ἄφωνος καὶ ἀόρατος. Προσευχαὶ καὶ δεήσεις ἀπευθύνοντο πρὸς αὐτόν. Καὶ ἔπειτα, καθὼς ὁ ἥλιος ἀνέτελλεν ὀπίσω ἀπὸ τοὺς προσκυνοῦντας, ἔξαφνα ὁ θεὸς φωτιζόμενος ἀπὸ τὸ φῶς, ἐθάμβωνε τὰ μάτια τους, ποὺ εἶχον ἐξοικειωθῆ μὲ τὸ σκότος.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἠμπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ τὸ πρόβλημα τοῦ προσανατολισμοῦ τῶν ναῶν. Ὁ δὲ προσανατολισμὸς αὐτὸς δὲν εἶναι καταφανὴς μόνον εἰς τοὺς περισσοτέρους ναοὺς τῆς Αἰγύπτου, τῆς Ἀσσυρίας, τῆς Βαβυλωνίας καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' εὑρίσκετο καὶ εἰς

…α τῆς **Ροζέτας** μὲ τρία
… α) Ἰδεογρα-
…, …πτιακήν, δη-
… ἑλληνικήν.

τοὺς ἑλληνικοὺς ναούς. Τὰ μνημεῖα ἐπίσης τὰ λεγόμενα Στόουνχεντζ (Stonehenge), εἶναι ἐστραμμένα πρὸς τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου κατὰ τὸ θερινὸν ἡλιοστάσιον καὶ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον εἶναι ἐστραμμένα τὰ περισσότερα μεγαλιθικὰ κυκλικὰ μνημεῖα τῆς Εὐρώπης, ἐνῷ ὁ Βωμὸς τοῦ Οὐρανοῦ εἰς τὸ Πεκῖνον εἶναι προσανατολισμένος πρὸς τὸ χειμερινὸν ἡλιοστάσιον. Εἰς τὸ κινεζικὸν κράτος, ὅταν ἀκόμη ἦτο αὐτοκρατορία, ἓν ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα καθήκοντα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κίνας ἦτο νὰ προσφέρῃ θυσίαν καὶ νὰ προσευχηθῇ εἰς τὸν ναὸν τὴν ἡμέραν τοῦ χειμερινοῦ ἡλιοστασίου, διὰ νὰ περάσῃ τὸ ἔτος εὐτυχισμένον.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἱερεῖς εἶχον ταξινομήσει τὰ ἄστρα εἰς τοὺς διαφόρους ἀστερισμοὺς καὶ εἶχον διαιρέσει τὴν ζῳδιακὴν ζώνην εἰς δώδεκα σημεῖα 3000 ἔτη π. Χ.

3. Οἱ ἱερεῖς καὶ ἡ χαραυγὴ τῆς ἐπιστήμης.

Ὅσα εἴπομεν ἀνωτέρω, καὶ ἡ ἀστρονομικὴ ἔρευνα καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἀστρονομικῶν ἰδεῶν, ἀποτελοῦν τὴν πλέον καταφανῆ, ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν μόνην μαρτυρίαν περὶ τῆς σημαντικῆς διανοητικῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία ἐγίνετο μέσα εἰς τοὺς περιβόλους τῶν ναῶν κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Ὑπάρχει τάσις μεταξὺ πολλῶν νεωτέρων συγγραφέων νὰ ὑποτιμοῦν τὰ ἱερατεῖα καὶ νὰ ὁμιλοῦν περὶ τῶν ἱερέων ὡς περὶ ἀπατεώνων καὶ ἀγυρτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐζητοῦσαν νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὴν ἁπλοϊκότητα τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι αὐτοὶ διὰ πολὺν καιρὸν ἦσαν ἡ μόνη ἱκανὴ τάξις νὰ γράφῃ, τὸ μόνον ἱκανὸν κοινὸν νὰ διαβάζῃ, οἱ μόνοι σοφοὶ καὶ οἱ μόνοι διανοούμενοι. Αὐτοὶ ἀντεπροσώπευον ὅλας τὰς ἐπαγγελματικὰς τάξεις τῆς ἐποχῆς των.

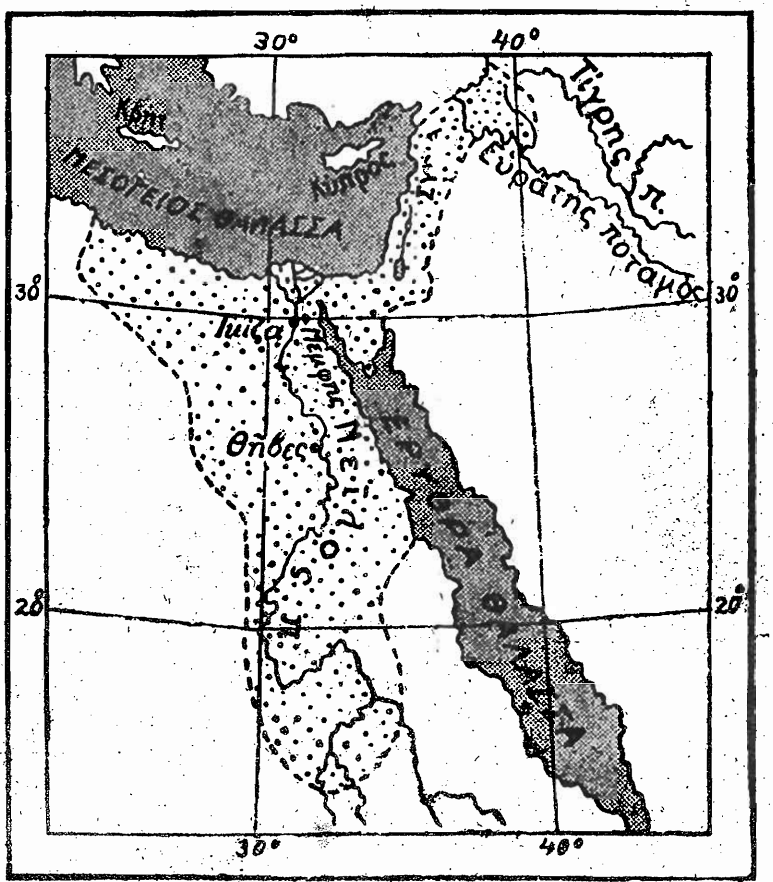
Μόνον διὰ τῶν ἱερέων ἠμπορούσατε νὰ ἀναπτυχθῆτε διανοητικῶς, νὰ γνωρίσετε τὴν φιλολογίαν καὶ νὰ μορφωθῆτε γενικῶς. Οἱ ναοὶ δὲν ἦσαν μόνον ἀστεροσκοπεῖα καὶ βιβλιοθῆκαι, ἀλλ' ἦσαν καὶ μουσεῖα καὶ θησαυροφυλάκια. Τὸ πρωτότυπον τοῦ «Π ε ρ ί π λ ο υ» τοῦ Ἄννωνος ἐκρέμετο εἰς ἕνα ναὸν τῆς Καρχηδόνος, τὰ δὲ δέρματα τῶν «γορίλλα», ποὺ ἔφερεν, ἐκρέμοντο εἰς ἕναν ἄλλον ναόν. Κάθε πρᾶγμα, ποὺ εἶχε παντοτεινὴν ἐκτίμησιν εἰς τὴν ζωὴν τῆς κοινότητος, ἐφυλάσσετο ἐκεῖ.

Ὁ Ἡρόδοτος, ὁ ἀρχαιότερος τῶν Ἑλλήνων ἱστορικῶν (485—425 π. Χ.), ἐμάζεψε τὸ περισσότερον ὑλικὸν τῶν ἱστοριῶν του ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς τῶν χωρῶν, εἰς τὰς ὁποίας περιηγήθη. Εἶναι δὲ φανερὸν ὅτι τὸν ἐδέχθησαν μὲ πολλὴν γενναιοφροσύνην καὶ ἔθεσαν τὰς πολὺ σημαντικὰς πηγάς των ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν διάθεσίν του.

Ἔξω ἀπὸ τοὺς ναοὺς ὁ κόσμος ἀπετελεῖτο ἀκόμη ἀπὸ ἀνθρώπους ἐντελῶς ἀγραμμάτους καὶ ἀνικάνους νὰ σκεφθοῦν, καὶ οἱ ὁποῖοι ἐζοῦσαν πολὺ περιωρισμένην ζωήν. Ἐπὶ πλέον αἱ μαρτυρίαι δὲν ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ κοινότης εἶχε τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι τὴν ἐξαπατοῦν οἱ ἱερεῖς, ἀλλὰ τοὐναντίον ἔτρεφεν ἐμπιστοσύνην καὶ ἀφοσίωσιν πρὸς

αὐτούς. Καὶ αὐτοὶ δὲ ἀκόμα οἱ κατακτηταὶ τῶν μετέπειτα χρόνων ἐνδιεφέροντο πολὺ νὰ ἔχουν μὲ τὸ μέρος των τοὺς ἱερεῖς τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν πόλεων, τὰς ὁποίας ἤθελον νὰ ὑποτάξουν, λόγῳ τῆς μεγίστης ἐπιρροῆς τῶν ἱερέων αὐτῶν ἐπὶ τοῦ λαοῦ.

Ἀναμφιβόλως τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ποιότης τοῦ ἱερατείου διέφερε πολὺ ἀπὸ ναοῦ εἰς ναὸν καὶ ἀπὸ λατρείας εἰς λατρείαν. Πιθανὸν μερικοὶ ἱερεῖς νὰ ἦσαν σκληροί, μερικοὶ φαῦλοι καὶ πλεονέκται, πολλοὶ στενο-

100.—**Τὸ αἰγυπτιακὸν κράτος** εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἀκμήν του (τὸ τμῆμα τὸ σημειούμενον μὲ τελείας).

κέφαλοι καὶ πολλοὶ προσκολλημένοι εἰς τὰ δόγματα καὶ εἰς τὴν παράδοσιν. Ὁ ἐκφυλισμὸς ὅμως καὶ ἡ ἀνικανότης αὐτὴ τοῦ ἱερατείου εἶχεν ὡρισμένα ὅρια. Ὤφειλε τοῦτο μὲ κάθε τρόπον νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐπιρροήν του ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ. Δὲν ἠμποροῦσε νὰ προχωρήσῃ πέραν τοῦ σημείου τῆς ἀνοχῆς τοῦ λαοῦ εἴτε πρὸς τὸ σκότος τῆς ἀμαθείας εἴτε πρὸς τὸ φῶς τῆς γνώσεως. Διότι τὸ κῦρος του, εἰς τελευταίαν ἀνάλυσιν, ἐστηρίζετο εἰς τὴν γενικὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ δρᾶσίς του ἦτο εὐεργετικὴ διὰ τὸ κοινόν.

4. Ὁ βασιλεὺς ἀντίπαλος τοῦ ἱερέως.

Ἔτσι αἱ πρῶται πολιτισμέναι κυβερνήσεις ἦσαν ἱερατικαὶ κυβερνήσεις. Δὲν ἦσαν οὔτε βασιλεῖς, οὔτε φύλαρχοι ἐκεῖνοι, ποὺ διὰ πρώτην φορὰν ἔκαμαν τοὺς ἀνθρώπους νὰ καλλιεργήσουν τὴν γῆν καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν μονίμως. Ἦσαν αἱ ἰδέαι τῶν θεῶν καὶ τῆς ἀφθονίας. Οἱ πρῶτοι κυβερνῆται τῶν Σουμερίων ἦσαν ὅλοι ἱερεῖς, ἦσαν δὲ βασιλεῖς μόνον, διότι ἦσαν ἀρχιερεῖς. Ἡ δὲ ἱερατικὴ κυβέρνησις εἶχε τὰς ἀδυναμίας της, καθὼς καὶ τὴν ἰδιαιτέραν, βαθειὰ ριζωμένην, δύναμίν της.

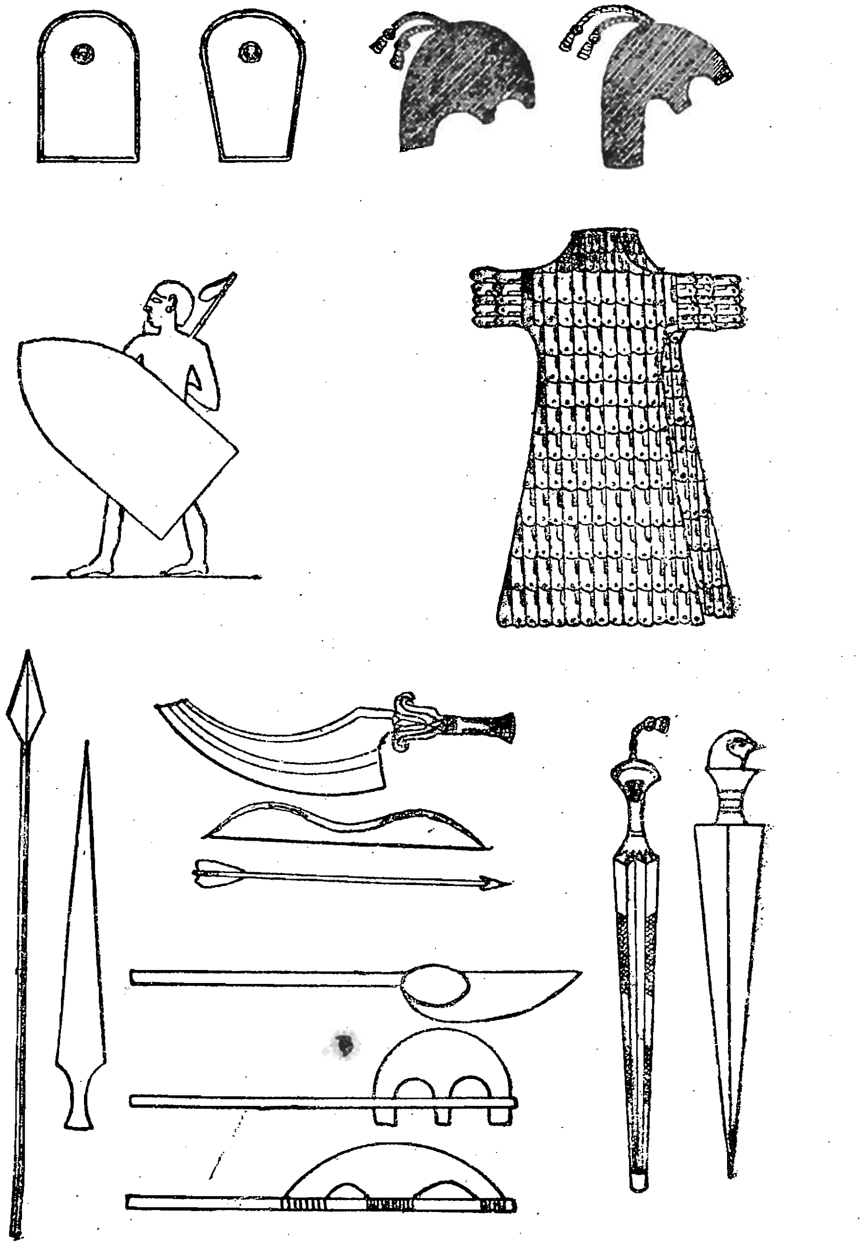
Ἡ δύναμις ἑνὸς ἱερατείου ἀσκεῖται κατ' ἀνάγκην μόνον ἐπὶ τοῦ λαοῦ, τὸν ὁποῖον καθυποτάσσει μὲ μυστηριώδεις φόβους καὶ ἐλπίδας. Τὸ ἱερατεῖον ἠμπορεῖ νὰ προκαλέσῃ συναγερμὸν τοῦ λαοῦ πρὸς πόλεμον, αἱ παραδόσεις ὅμως καὶ αἱ μέθοδοί του τὸ κάμνουν ἀκατάλληλον πρὸς στρατιωτικὴν διοίκησιν. Λαὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἱερέως εἶναι ἀνίσχυρος ἀπέναντι ἐξωτερικοῦ ἐχθροῦ.

Ἐπὶ πλέον ὁ ἱερεὺς εἶναι ἄνθρωπος ἀφιερωμένος εἰς τὸν θεὸν μὲ ἀνειλημμένας ὑποχρεώσεις, ἄνθρωπος, ποὺ ἀνήκει εἰς εἰδικὴν τάξιν καὶ κατ' ἀνάγκην ἐμποτισμένος ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς τάξεως αὐτῆς. Τὴν ζωήν του τὴν ἔχει δώσει εἰς τὸν ναὸν καὶ εἰς τὸν θεόν του. Εἶναι ἔξοχον πρᾶγμα διὰ τὴν ἐξωτερικὴν δύναμιν τοῦ σωματείου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει καὶ διὰ τὸν ναόν του, ὅτι ζῇ καὶ πεθαίνει διὰ τὴν τιμὴν τοῦ ἰδιαιτέρου αὐτοῦ θεοῦ.

Ἀλλ' εἰς τὴν γειτονικὴν πόλιν καὶ τὸ γειτονικὸν χωρίον ὑπάρχει ἄλλος ναὸς καὶ ἄλλος θεός. Καὶ ἡ κυριωτέρα φροντίς, ἡ ὁποία ἀπασχολεῖ τὸν ἱερέα, εἶναι πῶς νὰ κρατήσῃ τὸν λαόν του μακρὰν ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν θεόν. Τὰ διάφορα θρησκεύματα καὶ τὰ διάφορα ἱερατεῖα εἶναι ἐκ φύσεως αἱρετικά. Προσπαθοῦν νὰ προσηλυτίσουν, προσπαθοῦν νὰ ὑποσκελίσουν, ἀλλὰ δὲν θέλουν ποτὲ νὰ ἑνωθοῦν.

Αἱ πρῶται ἀντιλήψεις, τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ γεγονότων εἰς τὴν Βαβυλωνίαν, μέσα εἰς τὸ θαμπὸν καὶ ἀβέβαιον φῶς, πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἱστορίας, εἶναι περὶ διαρκοῦς μάχης μεταξὺ ἱερέων καὶ θεῶν, μέχρι δὲ τῆς κατακτήσεως τῶν Σουμερίων ἀπὸ τοὺς Σημίτας δὲν ἐπῆλθε ποτὲ μεταξύ των συμφιλίωσις. Καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον ὅλα τὰ ἐρείπια τῶν ναῶν φέρουν ἴχνη μιᾶς τέτοιας διαπάλης. Ἦτο ἀδύνατον τὰ πράγματα νὰ γίνουν διαφορετικά, ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν τὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ὁποῖα προῆλθεν ἡ θρησκεία.

Εἰς ὅλον τὸν ἀρχαῖον κόσμον ἡ κατάστασις αὐτὴ τῶν πραγμάτων, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἱερεὺς ἦτο παντοδύναμος, ἐπέρασε πρὸ εἴκοσι πέντε αἰώνων. Εἰς τὴν Ἀμερικὴν ὅμως πρωτογενὴς τάξις ἱερέων ἐξακολουθοῦσε ἀκόμη νὰ κυβερνᾷ ἕνα ὁλόκληρον πολιτισμὸν μέχρι πρὸ χιλίων ἐτῶν. Εἰς τὸ Μεξικὸν ὁ ἱερατικὸς λαὸς διετέλει ὑπὸ μοναρχίαν περίπου ὁμοίαν πρὸς τὴν μοναρχίαν τῶν Βαβυλωνίων, ὅπου τὸ ἀνάκτορον ἦτο παραπλεύρως τοῦ ναοῦ, ἐνῷ εἰς τὸ Περοῦ ὑπῆρχε μοναρχία θείας καταγωγῆς, ὅπως ὁ Φαραώ. Εἰς τὸν πολιτισμὸν ὅμως τῶν Μάγια, ὁ ὁποῖος ἐξέλιπε τώρα καὶ ὁ ὁποῖος ἀφῆκε τόσον ἀξιοθαύμα-

101.—**Πανοπλία καὶ ὅπλα Αἰγυπτίων.** Ἀπὸ ὀρείχαλκον 2.000 ἔτη π.Χ.

στα ἐρείπια εἰς τὰ ἀπέραντα δάση τοῦ νοτίου Μεξικοῦ καὶ εἰς τὰ κράτη τοῦ Ἰσθμοῦ τοῦ Παναμᾶ, ἡ τάξις τῶν ἱερέων κατώρθωσε νὰ διατηρήση τὴν ὑπεροχήν της μὲ αἱματηρὰς μεθόδους.

Εἰς τὰς δύο κυριωτέρας ἀδυναμίας παντὸς ἱερατείου, δηλαδὴ εἰς

τὴν ἀνικανότητα νὰ ἀσκήσουν τὴν στρατιωτικὴν ἀρχηγίαν καὶ τὴν ἀναπόφευκτον αὐτῶν ζηλοτυπίαν ἐναντίον ὅλων τῶν ἄλλων θρησκευμάτων, ὀφείλει τὴν γένεσίν της ἡ κοσμικὴ βασιλικὴ ἐξουσία. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἢ ὁ ξένος ἐπικρατοῦσε καὶ ἐγκαθίδρυε βασιλέα ἐπὶ τοῦ ἡττημένου λαοῦ, ἢ τὰ σωματεῖα τῶν ἱερέων, τὰ ὁποῖα ἠμποροῦσαν νὰ συμφωνήσουν ἀναμεταξύ των, διώριζον ἕνα κοινὸν πολεμικὸν ἀρχηγόν, ὁ ὁποῖος διατηροῦσε μέρος τῆς ἐξουσίας του καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης. Ὁ κοσμικὸς αὐτὸς βασιλεὺς περιεστοιχίσθη τότε ἀπὸ ἕνα κύκλον ὑπαλλήλων καὶ ἤρχισεν ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν.

Ἔτσι ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας κοντὰ εἰς τὸν ἱερέα ὁ βασιλεύς. Ἡ βασιλικὴ ἐξουσία προῆλθεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἱερατείου, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ὁ βασιλεὺς πρωταγωνιστής. Καὶ ἀπὸ τότε μεγάλο μέρος τῶν ἱστορικῶν συμβάντων τῆς ἀνθρωπότητος ἀποτελεῖται ἀπὸ μίαν περιπλοκὴν ἢ διαστροφὴν τῆς πάλης, συνειδητῆς ἢ ἀσυνειδήτου, μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν συστημάτων τῆς ἀνθρωπίνης ἐξουσίας: τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ ἀνακτόρου, τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ βασιλέως.

Ὁ ἀνταγωνισμὸς αὐτὸς εἶχε τὴν τελειοτέραν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν εἰς τὰ πρῶτα ἀρχικὰ κέντρα τοῦ πολιτισμοῦ. Αἱ β ά ρ β α ρ ο ι φυλαὶ τῶν Ἀρίων, αἱ ὁποῖαι κατέληξαν νὰ κυριαρχήσουν ὅλων τῶν ἀρχαίων πολιτισμῶν τῆς Ἀντολῆς καὶ τοῦ δυτικοῦ κόσμου, ἴσως νὰ μὴ ἐπέρασαν ποτὲ ἀπὸ τὸ στάδιον τῆς ἐξουσίας τοῦ ναοῦ, διότι ἦλθον ἀργὰ εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὸ δρᾶμα αὐτὸ εἶχεν ἤδη κατὰ τὸ ἥμισυ παιχθῆ. Παρέλαβον δὲ τὰς ἰδέας τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ βασιλέως, ὅταν αἱ ἰδέαι αὗται εἶχον πλέον ἀναπτυχθῆ ἀρκετὰ ἀπὸ τοὺς περισσότερον πολιτισμένους χαμιτικοὺς καὶ σημιτικοὺς λαούς, τοὺς ὁποίους κατέκτησαν.

Ἡ μεγαλυτέρα σπουδαιότης τῶν ἱερέων εἰς τὴν πρώτην περίοδον τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Μεσοποταμίας εἶναι φανερά. Σιγὰ σιγὰ ὅμως ἤρχισε νὰ ἐπικρατῇ τὸ ἀνάκτορον, ἀφ᾽ ὅτου πλέον ἦτο εἰς θέσιν νὰ πολεμήσῃ ὁριστικῶς διὰ τὴν ἐξουσίαν. Κατ᾽ ἀρχὰς τὸ ἀνάκτορον εὑρίσκεται εἰς περιβάλλον ἀμαθείας καὶ στερεῖται φίλων καὶ ὑποστηρικτῶν ἔναντι τοῦ ναοῦ. Μόνον οἱ ἱερεῖς διαβάζουν, μόνον οἱ ἱερεῖς ἔχουν γνώσεις καὶ αὐτοὺς φοβεῖται ὁ λαός. Αἱ διχόνοιαι ὅμως μεταξὺ τῶν ἱερατείων τῶν διαφόρων εἰδῶν λατρείας, παρέχουν καλὰς εὐκαιρίας εἰς τὸ ἀνάκτορον. Ἀπὸ ἄλλας πόλεις, ἀπὸ τοὺς αἰχμαλώτους, ἀπὸ θρησκευτικὰς λατρείας, αἱ ὁποῖαι ὑπετάγησαν ἢ κατηργήθησαν, τὸ ἀνάκτορον προμηθεύεται ἀνθρώπους, ποὺ γνωρίζουν καὶ αὐτοὶ νὰ ἀναγινώσκουν καὶ νὰ μετέρχωνται τὴν μαγείαν. Ἠμπορεῖ τότε τὸ ἀνάκτορον νὰ ἀντιπαρατάξῃ τὸν ξένον Μωυσῆν ἐναντίον τῶν ἰθαγενῶν μάγων. Ἡ βασιλικὴ αὐλὴ γίνεται ἐπίσης κέντρον γραφῆς καὶ τηρήσεως ἀρχείων. Ὁ βασιλεὺς δεικνύει ἱκανότητα πρὸς ἀνάπτυξιν σκέψεως καὶ ἀποκτᾷ κάποιαν πολιτικότητα. Ἔμποροι καὶ ξένοι συγκεντρώνονται εἰς τὴν αὐλήν, ἐὰν δὲ ὁ βασιλεὺς δὲν ἔχῃ

τὰ πλήρη ἀρχεῖα καὶ τὴν τελειοτέραν μόρφωσιν τῶν ἱερέων, ἔχει ὅμως εὐρυτέραν, νωποτέραν καὶ ἀμεσωτέραν γνῶσιν πολλῶν πραγμάτων καὶ εὑρίσκεται πλησιέστερον πρὸς τὴν πραγματικότητα.

Ὁ ἱερεὺς εἰσήρχετο εἰς τὸν ναὸν πολὺ νέος καὶ ἐπερνοῦσε πολλὰ ἔτη ὡς νεοφώτιστος δόκιμος. Διὰ νὰ μάθη νὰ διαβάζη τὰ χονδροειδῆ γράμματα τῶν πρωτογενῶν ἐποχῶν ἐχρειάζετο πολὺς χρόνος καὶ ἐπίμονος ἐργασία. Αὐτὸ τὸν ἔκαμνε σχολαστικὸν καὶ ὄχι ἄνθρωπον τοῦ κόσμου μὲ εὐρείας ἀντιλήψεις. Ἐν τούτοις μερικοὶ ἀπὸ τοὺς νεαροὺς ἱερεῖς μὲ ζωηρότερον πνεῦμα ἴσως νὰ ἔρριπτον ζηλόφθονα βλέμματα πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ βασιλέως. Κάτω ἀπὸ τὰς ἐξωτερικὰς διχονοίας μεταξὺ ἱερέων καὶ βασιλέων διεξήγετο ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας καὶ μὲ πολλὰς περιπλοκὰς καὶ διακυμάνσεις τὸ δρᾶμα τῆς πάλης μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος γίνεται καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος γεννᾶται, μεταξὺ τῆς γνώσεως καὶ τῆς θελήσεως.

Δὲν εἶναι πάντοτε ὁ ἱερεὺς ὁ συντηρητικός. Ἀλλὰ ἄλλοτε μὲν ἕνας βασιλεὺς παλαίει ἐναντίον τάξεως ἱερατείων, στενοκεφάλων συντηρητικῶν, ἄλλοτε δὲ τὰ ἱερατεῖα ἀγωνίζονται νὰ διατηρήσουν τὸν πολιτισμὸν ἀγρίων, ἐγωιστκῶν καὶ ἀντιδραστικῶν βασιλέων.

Ἐκ τῆς κυριωτέρας αὐτῆς πολιτικῆς πάλης, ἡ ὁποία διήρκεσεν ἀπὸ τὸ 4000 π.Χ. μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἓν ἢ δύο σημαντικὰ γεγονότα μόνον θὰ σημειώσωμεν ἐδῶ.

5. Πῶς ὁ Βὲλ-Μαρδοὺκ (Βῆλος) ἐπάλαισε κατὰ τῶν βασιλέων.

Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῶν Σουμερίων καὶ Ἀκκαδίων οἱ βασιλεῖς τῶν διαφόρων πόλεων ἦσαν ἱερεῖς καὶ ἰατροὶ μᾶλλον, παρὰ βασιλεῖς καὶ μόνον ὅταν ξένοι κατακτηταὶ ἐζήτησαν νὰ ἐπιβληθοῦν εἰς τὴν χώραν, ἡ διάκρισις μεταξὺ βασιλέως καὶ ἱερέως ἔγινεν ὁριστική. Ὁ θεὸς ὅμως τῆς θρησκείας ἐξηκολούθησε νὰ εἶναι ὁ πραγματικὸς κυρίαρχος τῆς χώρας, καθὼς καὶ τῶν ἱερέων καὶ τῶν βασιλέων. Ἦτο τρόπον τινὰ ὁ γενικὸς ἰδιοκτήτης τῆς χώρας. Ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ἐπιβλητικότης τῶν ναῶν ἦσαν ἀνώτερα εἰς λαμπρότητα τῶν ἀνακτόρων τοῦ βασιλέως. Ὁ Χαμμουραβί, ὁ ἱδρυτὴς τοῦ Βαβυλωνιακοῦ κράτους, εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους μονάρχας, ὁ ὁποῖος ἀνεμείχθη δραστηρίως εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς κοινότητος. Τὸ ἔκαμεν αὐτὸ μὲ πολὺν σεβασμὸν πρὸς τοὺς θεούς.

Εἰς μίαν ἐπιγραφήν, ἡ ὁποία ἀναφέρει τὰ ἀρδευτικὰ ἔργα του εἰς τὰς χώρας τῶν Σουμερίων καὶ Ἀκκαδίων, ἀρχίζει ὡς ἑξῆς: «Ὅταν ὁ Ἄννου καὶ ὁ Βῆλος μοὶ ἐνεπιστεύθησαν τὴν κυβέρνησιν τῆς Σουμερίας...». Ἔχομεν ἐπίσης κώδικα νόμων, ὁ ὁποῖος ἔγινεν ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸν Χαμμουραβί. Εἶναι ὁ παλαιότερος γνωστὸς κῶδιξ νόμων, ἐπὶ κεφαλῆς δὲ τοῦ κώδικος αὐτοῦ βλέπομεν τὴν μορφὴν τοῦ Χαμμουραβὶ νὰ δέχεται νόμον ἀπὸ τὸν θεὸν Σάμας, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποίου δημοσιεύεται ὁ νόμος.

Παλαιοτέρας χρονολογίας ἀπὸ τὴν μορφὴν αὐτὴν τοῦ Χαμμουραβί, εἶναι ἡ τελευταίως ἀνακαλυφθεῖσα στήλη τοῦ Οὔρ, ἡ ὁποία

παριστάνει τὸν θεὸν τῆς Σελήνης νὰ ὁδηγῇ τὸν βασιλέα Ἐγκοὺρ νὰ κτίσῃ ναὸν καὶ νὰ βοηθῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν. Ὁ βασιλεὺς εἶναι ὑπηρέτης.

Πρᾶξις μεγάλης πολιτικῆς σπουδαιότητος κατὰ τὴν ἅλωσιν μιᾶς πόλεως ἦτο ἡ ἁρπαγὴ καὶ μεταφορὰ τοῦ θεοῦ τῆς πόλεως εἰς ἕνα ἐκ τῶν ναῶν τοῦ κατακτητοῦ, ὅπου αὐτὸς εἶχε θέσιν ὑποτακτικοῦ. Αὐτὸ ἦτο πολὺ σπουδαιότερον ἀπὸ τὴν καθυπόταξιν ἑνὸς βασιλέως ὑπὸ ἄλλου βασιλέως. Ὁ Μερωδάχ, ὁ Ζεὺς τῶν Βαβυλωνίων, ἀπήχθη

102. Ὁ Ὄσιρις

103. Ἡ Ἶσις

104. Ὁ Θὼτ

Ὄσιρις ἢ Ἀγαθὸν πνεῦμα, ὁ μέγας θεός, υἱὸς τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς, προστάτης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὁ ὁποῖος ἀπηγόρευσε τὴν ἀνθρωποφαγίαν καὶ ἔδωκε τὰ μέταλλα εἰς τοὺς Αἰγυπτίους, διὰ νὰ κατασκευάζουν γεωργικὰ ἐργαλεῖα καὶ ὅπλα διὰ τὰ θηρία.

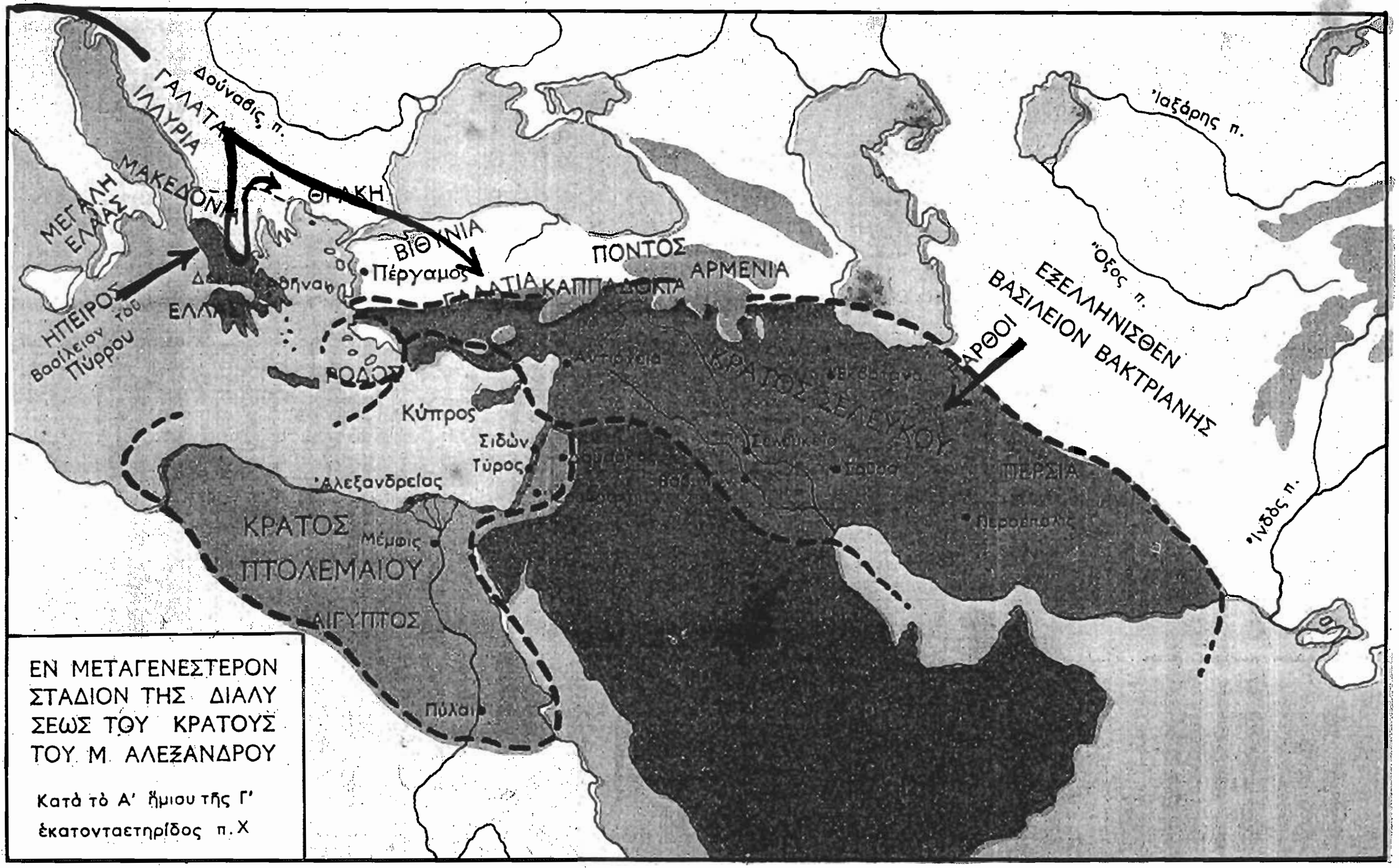
Ἶσις, ἡ μεγάλη θεά, ἀδελφὴ καὶ σύζυγος τοῦ Ὀσίριδος, ἡ ὁποία ἐδίδαξε τὴν καλλιέργειαν τῶν σιτηρῶν καὶ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν Δήμητρα τῶν Ἑλλήνων.

Θώτ, θεὸς τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν.

ὑπὸ τῶν Ἐλαμιτῶν καὶ ἡ Βαβυλὼν δὲν ἐθεωροῦσε τὸν ἑαυτόν της ἀνεξάρτητον μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς του.

Κάποτε ὅμως ἕνας κατακτητὴς ἐφοβεῖτο τὸν θεόν, τὸν ὁποῖον εἶχε κατακτήσει. Εἰς τὰς ἐπιστολὰς ποὺ εὑρέθησαν εἰς Τὲλ-ἐλ-Ἀμάρνα καὶ ἀπηυθύνοντο πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου Ἀμένωφιν τὸν Γ′ καὶ Ἀμένωφιν τὸν Δ′ ὑπάρχει καὶ μία τέτοια ἐπιστολὴ κάποιου βασιλέως τῆς Μιτιανῆς (βορείου Μηδίας) ὀνομαζομένου Τουσράττα. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἀναφέρει ὅτι ὁ Τουσράττα ἀφοῦ κατέκτησε τὴν Ἀσσυρίαν καὶ ἥρπασεν ἀπὸ ἐκεῖ τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς Ἰστάρ, τὸ ἀπέστειλεν εἰς τὴν Αἴγυπτον εἴτε εἰς ἔνδειξιν ἀναγνωρίσεως τῆς ἐπικυ-

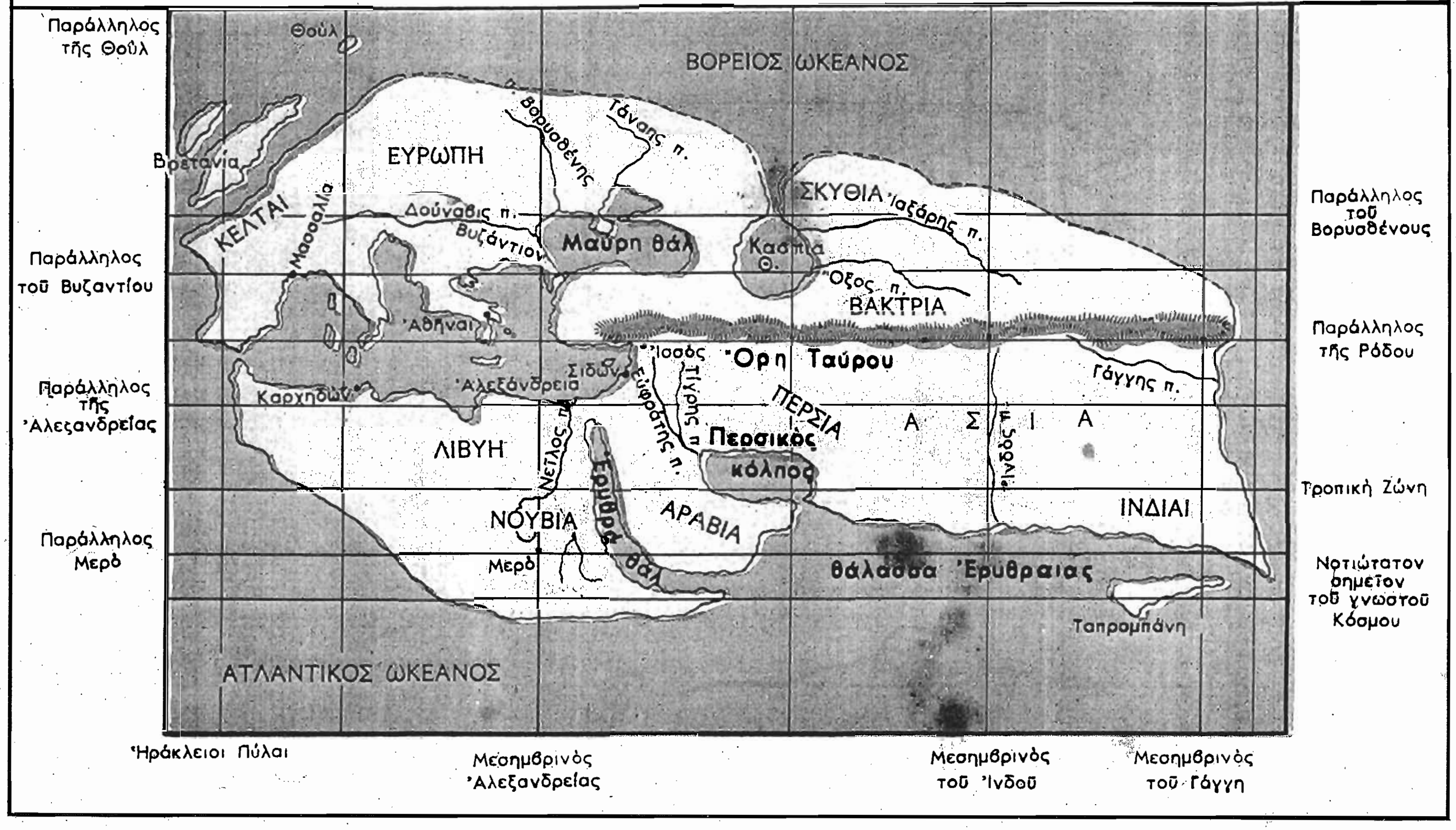

ΕΝ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΟΝ ΣΤΑΔΙΟΝ ΤΗΣ ΔΙΑΛΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΤΟΥ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Κατὰ τὸ Α' ἥμισυ τῆς Γ' ἑκατονταετηρίδος π.Χ.

ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΕΡΑΤΟΣΘΕΝΗΝ (200 π.Χ.)

ριαρχίας ἐπ' αὐτοῦ τοῦ 'Αμενώφιος, εἴτε διότι ἐφοβεῖτο τὴν ὀργὴν τῆς θεᾶς.

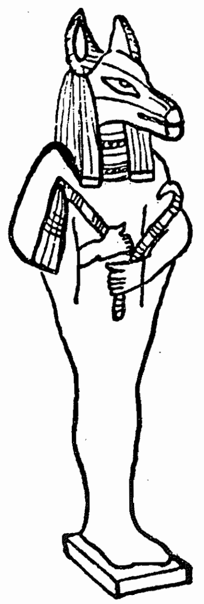
'Η 'Αγία Γραφὴ διηγεῖται (Σαμουὴλ Α', κεφ. ε', ἐδ. 1) πῶς ἡ κιβωτὸς τοῦ Θεοῦ τῶν 'Εβραίων ἀπήχθη ὑπὸ τῶν Φιλισταίων, εἰς ἔνδειξιν τῆς κατακτήσεως, εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἰχθυομόρφου θεοῦ Δαγὼν εἰς "Αζωτον ('Ασδὸδ) καὶ πῶς ὁ Δαγὼν κατέπεσε καὶ ἔσπασεν, οἱ δὲ 'Αζώτιοι προσεβλήθησαν ὑπὸ ἀσθενείας. Εἰς τὴν διήγησιν αὐτὴν ἀναφέρονται θεοὶ καὶ ἱερεῖς. Βασιλεὺς δὲν παρουσιάζεται πουθενά.

105. 'Ο "Ωρος

106. 'Ο Σέτ

107. 'Ο "Ανουβις

"Ωρος, υἱὸς τοῦ 'Οσίριδος καὶ τῆς "Ισιδος.

Σὲτ ἢ **Κακὸν πνεῦμα,** ἀδελφὸς τοῦ 'Οσίριδος ὁ ὁποῖος τὸν κατακομμάτιασε καὶ ἐσκόρπισε τὰ κομμάτια του. 'Ο θάνατος τοῦ 'Οσίριδος συμβολίζει τὸ φθινόπωρον καὶ τὸν χειμῶνα, ὁπότε πίπτουν τὰ φύλλα τῶν δένδρων καὶ παύει ἡ βλάστησις. 'Η "Ισις εὑρῆκε τὰ κομμάτια τοῦ 'Οσίριδος καὶ εἰς τὸ μέρος καθενὸς ἀπὸ αὐτὰ ἔκτισε ναόν. 'Η ἀνεύρεσις αὐτὴ συμβολίζει τὴν ἄνοιξιν, δηλαδὴ τὴν ἐπαναζωογόνησιν τῆς φύσεως.

"Ανουβις, θεὸς τοῦ "Αδου.

Εἰς τὰ κράτη τῶν Βαβυλωνίων καὶ 'Ασσυρίων κανεὶς μονάρχης δὲν φαίνεται νὰ ἐθεωροῦσε τὸν ἑαυτόν του ἀσφαλῆ εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς Βαβυλῶνος, ἐὰν δὲν εἶχε «πιάσει τὸ χέρι τοῦ Βήλου», καθὼς ὁ υἱὸς καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ θεοῦ. 'Εφ' ὅσον αἱ γνώσεις μας περὶ τῆς ἱστορίας τῶν 'Ασσυρίων καὶ Βαβυλωνίων γίνονται περισσότερον σαφεῖς, γίνεται φανερώτερον, ὅτι τὰ πολιτικὰ πράγματα ἐκείνου τοῦ κόσμου, αἱ ἐπαναστάσεις, οἱ σφετερισμοὶ τῆς ἀρχῆς, αἱ δυναστι-

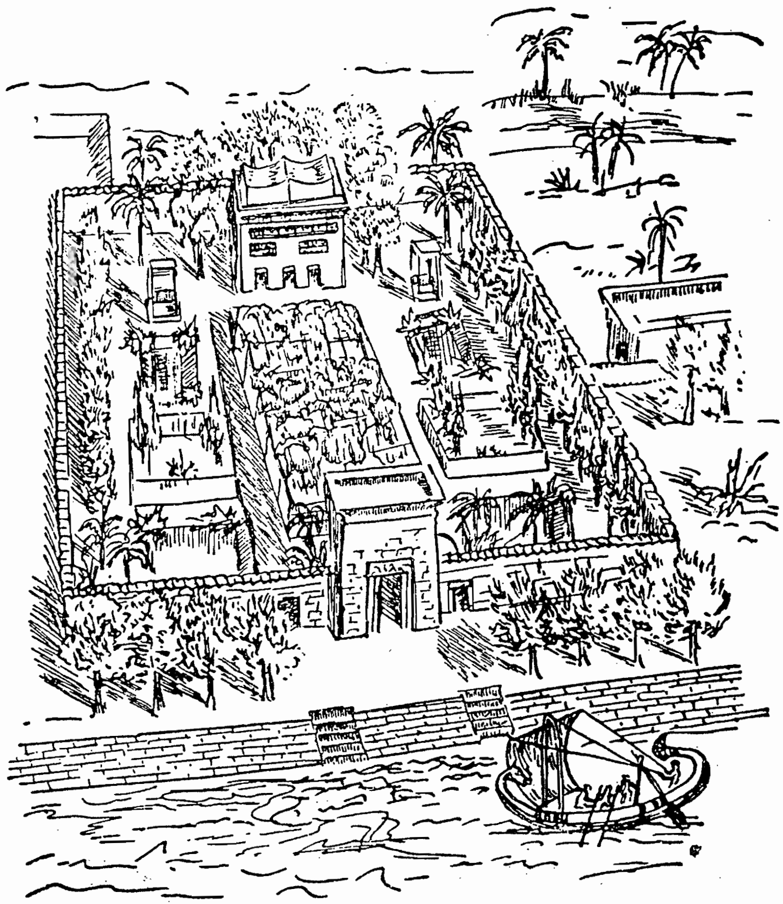
καὶ μεταβολαί, αἱ ρᾳδιουργίαι μὲ ξένας δυνάμεις, εἶχον πάντοτε ὡς κυρίαν αἰτίαν τὴν διχόνοιαν μεταξὺ τοῦ μεγάλου καὶ πλουσίου ἱερατείου καὶ τῆς αὐξανομένης, ἀλλ' ἀκόμη ἀνεπαρκοῦς δυνάμεως τῆς μοναρχίας. Ὁ βασιλεὺς ἐστηρίζετο εἰς τὸν στρατόν του, ὁ ὁποῖος συνήθως ἀπετελεῖτο ἀπὸ μισθοφόρους ξένους. Οἱ μισθοφόροι αὐτοὶ πολὺ εὐκόλως ἐστασίαζον, ἐὰν δὲν ἐπληρώνοντο τακτικὰ ἢ δὲν εἶχον λάφυρα, καὶ εὐκόλως ἐδωροδοκοῦντο.

Ἀνεφέραμεν ἤδη τὸ ὄνομα τοῦ Σενναχερίμ, υἱοῦ τοῦ Σαργκὼν Β', μεταξὺ τῶν μοναρχῶν τοῦ Ἀσσυριακοῦ κράτους. Ὁ Σενναχερὶμ ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς ἱερεῖς τῆς Βαβυλῶνος, καὶ δι' αὐτὸ δὲν «ἔπιασε ποτὲ τὸ χέρι τοῦ Βήλου». Τελικὰ ἀπεφάσισε νὰ κτυπήσῃ τὴν δύναμιν αὐτήν, κατέστρεψεν ἐξ ὁλοκλήρου τὸ ἱερὸν διαμέρισμα τῆς πόλεως τῆς Βαβυλῶνος (691 π. Χ.) καὶ μετεκόμισε τὸ ἄγαλμα τοῦ Βὲλ-Μαρδοὺκ εἰς τὴν Ἀσσυρίαν. Ὁ διάδοχος υἱός του Ἀσσουραδὼν ἐθεώρησεν ὡς ὑποχρέωσίν του νὰ ἐπαναφέρῃ τὸν Βὲλ-Μαρδοὺκ εἰς τὴν Βαβυλῶνα, νὰ κτίσῃ ἐκ νέου τὸν ναόν του καὶ νὰ συνάψῃ εἰρήνην μὲ τὸν θεὸν αὐτόν.

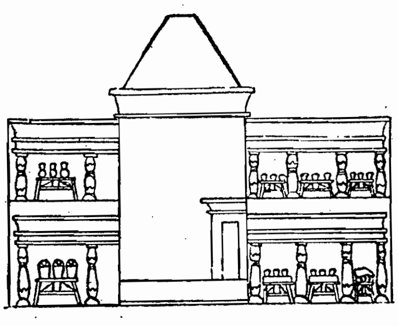
Ὁ Ἀσσουρβανιπὰλ (Σαρδανάπαλος), διάδοχος καὶ υἱὸς τοῦ Ἀσσουραδὼν εἶναι ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα φυσιογνωμία ἀπὸ τὴν ἄποψιν αὐτήν, τῆς σχέσεως δηλαδὴ μεταξὺ τοῦ ἱερατείου καὶ τοῦ βασιλέως. Ἡ συνδιαλλαγὴ τοῦ πατρός του μὲ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Βὲλ-Μαρδοὺκ ἦτο τοιαύτη, ὥστε εἰς τὸν Σαρδανάπαλον ἐδόθη βαβυλωνιακὴ ἀγωγή, ἀντὶ τῆς αὐστηρᾶς στρατιωτικῆς ἀσσυριακῆς. Ἔγινε μέγας συλλέκτης τῶν πηλίνων ἐγγράφων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ παρελθὸν καὶ ἡ βιβλιοθήκη του, ἡ ὁποία ἔχει ἀνακαλυφθῆ, ἀποτελεῖ τὴν πολυτιμοτέραν πηγὴν ἱστορικοῦ ὑλικοῦ εἰς τὸν κόσμον. Ἡ σοφία του ὅμως δὲν τὸν ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὸν ἀσσυριακὸν στρατόν, ἀλλ' ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ κατώρθωσε τὴν προσωρινὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου, κατέστειλε στάσιν εἰς τὴν Βαβυλῶνα καὶ ἔφερεν εἰς πέρας ἐπιτυχῶς διαφόρους ἐκστρατείας. Ὑπῆρξε σχεδὸν ὁ τελευταῖος ἐκ τῶν Ἀσσυρίων μοναρχῶν.

Αἱ φυλαὶ τῶν Ἀρίων, αἱ ὁποῖαι κατεγίνοντο περισσότερον μὲ τὸν πόλεμον παρὰ μὲ τὴν θρησκείαν καὶ ἰδιαιτέρως οἱ Σκῦθαι, οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Πέρσαι, ἀπὸ πολλοῦ εἶχον ἀρχίσει νὰ παρενοχλοῦν τὴν Ἀσσυρίαν ἐκ βορρᾶ καὶ ἐκ τῶν βορειοανατολικῶν. Οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Πέρσαι ἔκαμαν συμμαχίαν μὲ τοὺς ἐκ νότου νομαδικοὺς Σημίτας καὶ Χαλδαίους, διὰ νὰ καταλάβουν τὴν Ἀσσυρίαν. Ἡ Νινευί, ἡ πρωτεύουσα τῶν Ἀσσυρίων, ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Ἀρίων τὸ 606 π. Χ.

Ἑξῆντα ἑπτὰ ἔτη μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Νινευὶ ὑπὸ τῶν Ἀρίων, οἱ ὁποῖοι ἀφῆκαν τὴν Βαβυλωνίαν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Σημιτῶν - Χαλδαίων, ὁ τελευταῖος μονάρχης τοῦ κράτους τῶν Χαλδαίων (τοῦ δευτέρου Βαβυλωνιακοῦ κράτους) Ναβόνηδος, ὁ πατὴρ τοῦ Βελσάζαρ ἢ Βαλτάζαρ, ἀνετράπη ὑπὸ τοῦ Πέρσου Κύρου. Καὶ ὁ Ναβόνηδος αὐτὸς ἐπίσης ἦτο μονάρχης ἀνωτέρας μορφώσεως καὶ ἐχειρίζετο τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους μὲ μεγάλην διανοητικότητα καὶ ζωηρὰν φαντασίαν, ἐνῷ ἐχρειάζετο κυρίως κοινὸς νοῦς. Διωργάνωσεν

108.—**Ἡ ἔπαυλις ἑνὸς Αἰγυπτίου ἄρχοντος.** Ὁ κῆπος περιβάλλεται ἀπὸ ὑψηλὸν τοῖχον. Εἰς τὸ μέσον ἐκτείνεται μακρὰ κρεβατίνα ἀπὸ αἰγόκλημα καὶ ἀπὸ τὰς δύο πλευράς της στέρναι γεμᾶται νερό. Εἰς τὸ βάθος τοῦ κήπου εἶναι ἡ οἰκία, εἰς τὴν στέγην τῆς ὁποίας ὑπάρχουν τένται. Ἀπὸ τὰς δύο πλευρὰς τῆς οἰκίας ὑπάρχουν ἀνθόκηποι.

109.—Πρόσοψις μιᾶς αἰγυπτιακῆς διωρόφου οἰκίας.

ἐρεύνας ἀρχαιοδιφικάς, εἰς αὐτὰς δὲ ὀφείλεται ἡ χρονολόγησις τῆς βασιλείας τοῦ Σαργκὼν Α΄ εἰς τὰ 3750 π.Χ., τὴν ὁποίαν παραδέχονται ἀκόμη πολλοὶ ἀπὸ τοὺς εἰδικούς. Ἦτο ὑπερήφανος διὰ τὸν προσδιορισμὸν αὐτόν, ὅπως ἐξάγεται ἀπὸ διαφόρους σχετικὰς ἐπιγραφάς. Ὑπῆρξεν ἀπὸ θρησκευτικῆς ἀπόψεως νεωτεριστής, ἔκτισε καὶ ἀναδιωργάνωσε ναοὺς καὶ ἀπεπειράθη νὰ συγκεντρώσῃ τὴν θρησκείαν εἰς τὴν Βαβυλῶνα, μετακομίσας πολλοὺς ἐπιτοπίους θεοὺς εἰς τὸν ναὸν τοῦ Βὲλ-Μαρδούκ.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι εἶχεν ἀντίληψιν τῆς ἀδυναμίας καὶ διασπάσεως τοῦ κράτους του, ἡ ὁποία ὠφείλετο εἰς τὰς ἀντιμαχομένας αὐτὰς θρησκευτικὰς λατρείας καὶ ἐσχεδίαζεν ὁπωσδήποτε τὴν θρησκευτικὴν ἕνωσιν.

Τὰ γεγονότα ὅμως ἐπῆλθον ραγδαῖα, ὥστε νὰ μὴ γίνῃ δυνατὴ ἡ πραγματοποίησις ἑνὸς τοιούτου σχεδίου. Ὁ νεωτερισμός του εἶχε κινήσει προφανῶς τὰς ὑπονοίας καὶ τὴν ἐχθρότητα τῶν ἱερέων τοῦ Βήλου, οἱ ὁποῖοι συνεμάχησαν μὲ τοὺς Πέρσας. Οἱ στρατιῶται τοῦ Κύρου κατέκτησαν τὴν Βαβυλωνίαν ἀμαχητί. Ὁ Ναβόνηδος συνελήφθη αἰχμάλωτος, Πέρσαι δὲ φρουροὶ ἐτοποθετήθησαν εἰς τὰς πύλας τοῦ ναοῦ τοῦ Βήλου, ὅπου αἱ ἱερουργίαι ἐξηκολούθησαν χωρὶς διακοπήν.

Τοιουτοτρόπως ὁ Κῦρος ἐγκαθίδρυσε τὸ Περσικὸν κράτος εἰς Βαβυλῶνα ὑπὸ τὰς εὐλογίας τοῦ Βὲλ-Μαρδούκ. Διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τοὺς μὲ συντηρητικὰς ἀντιλήψεις ἱερεῖς ἐπέστρεψε τοὺς ἐπιτοπίους θεοὺς εἰς τοὺς προπατορικοὺς ναούς των. Ἐξαπέστειλεν ἐπίσης τοὺς Ἰουδαίους ὀπίσω εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ. Αὐτὰ ὅλα ἦσαν πράξεις πολιτικῆς σκοπιμότητος. Ἀλλὰ τὸ ἀρχαῖον ἱερατεῖον, τὸ ὁποῖον συνετέλεσε νὰ εἰσβάλουν εἰς τὸ κράτος οἱ ἄθρησκοι Ἄριοι, ἐπλήρωνεν ἔτσι, χωρὶς νὰ τὸ ἀντιληφθῇ, πολὺ ἀκριβὰ τὴν ἀδιατάρακτον ἐξακολούθησιν τῶν ἱερουργιῶν εἰς τοὺς ναούς του. Θὰ ἦτο δὲ δι' αὐτοὺς φρονιμώτερον νὰ ὑποχωρήσουν εἰς τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ Ναβονήδου, τοῦ σοβαροῦ αὐτοῦ αἱρετικοῦ, νὰ ἀκούσουν τὰς ἰδέας του καὶ νὰ συμμορφωθοῦν μὲ τὰς νέας ἀνάγκας ἑνὸς ἐξελισσομένου κόσμου.

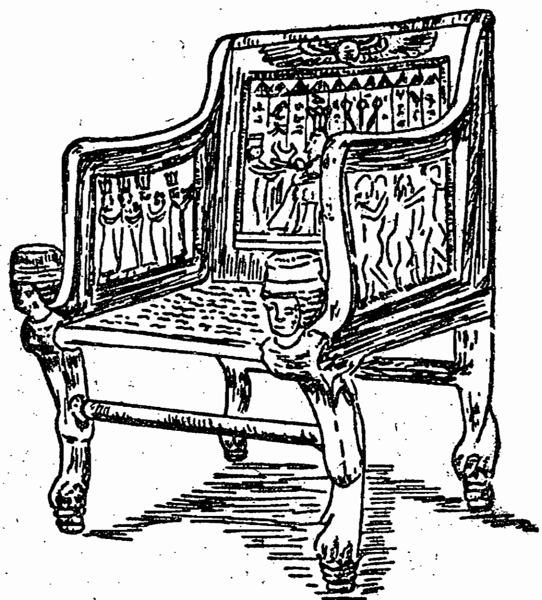
Ὁ Κῦρος εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βαβυλῶνα τὸ 539 π. Χ. Τὸ 521 ἐξερράγη νέα ἐπανάστασις καὶ τὸ 520 π. Χ. ἄλλος Πέρσης μονάρχης, ὁ Δαρεῖος, κατεδάφιζε τὰ τείχη τῆς πόλεως. Ἐπὶ διακόσια ἔτη δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐκεῖ οὔτε ἴχνος ἀπὸ τὴν παλαιὰν θρησκευτικὴν ζωήν, ὁ δὲ περίφημος ναὸς τοῦ Βὲλ-Μαρδοὺκ ἐχρησίμευεν ὡς λατομεῖον.

6. Οἱ θεοὶ-βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου.

Εἰς τὴν Αἴγυπτον ἔχομεν καὶ ἐκεῖ ἱερεῖς καὶ βασιλεῖς. Οἱ βασιλεῖς ὅμως τῆς Αἰγύπτου δὲν εἶναι ὅμοιοι μὲ τοὺς βασιλεῖς τῆς Βαβυλωνίας. Οἱ βασιλεῖς τῶν Σουμερίων καὶ τῶν Ἀσσυρίων ἦσαν ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι εἶχον γίνει βασιλεῖς. Ἦσαν ἱερεῖς ποὺ μετεβλήθησαν εἰς κοσμικούς. Ὁ Φαραὼ τῆς Αἰγύπτου δὲν φαίνεται ὅτι ἠκολούθησε τὴν ἰδίαν γραμμήν. Ἤδη τὰ παλαιότερα αἰγυπτιακὰ ἀρχεῖα παρουσιάζουν τὸν

110.—**Αἰγύπτιος βασιλεὺς κυνηγῶν λέοντας.** ('Από ἀνάγλυφον).

111.—**Πολυθρόνα πλουσίου Αἰγυπτίου,** ἡ ὁποία εὑρέθη μέσα εἰς τάφον κοντὰ εἰς τὰς Θήβας (Αἰγύπτου) μαζὶ μὲ ἄλλα ἔπιπλα. 'Ανάγεται εἰς τὸν 14ον π. Χ. αἰῶνα καὶ φυλάσσεται εἰς τὸ 'Εθνικὸν Μουσεῖον τοῦ Καΐρου.

Φαραὼ νὰ ἔχῃ δύναμιν καὶ σημασίαν ἀνωτέραν ἀπὸ ὅλους τοὺς ἱερεῖς. Εἶναι, πράγματι, θεός, καὶ συνεπῶς περισσότερον ἀπὸ ἱερεὺς καὶ βασιλεύς.

Δὲν γνωρίζομεν πῶς ἀνῆλθεν εἰς τόσον ὑψηλὴν θέσιν. Κανεὶς μονάρχης τῆς Σουμερίας, ἢ τῆς Βαβυλωνίας, ἢ τῆς 'Ασσυρίας δὲν ἠμποροῦσε ν' ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τὸν λαόν του τὴν κολοσσιαίαν ἐργασίαν, ἡ ὁποία

ἐχρειάσθη διὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν μεγάλων πυραμίδων τῶν Φαραὼ τῆς 4ης Δυναστείας. Οἱ πρῶτοι Φαραὼ ἐθεωροῦντο πιθανῶς ὡς ἐνσάρκωσις τοῦ ἀνωτάτου θεοῦ. Ὁ ἱερακόμορφος θεὸς Ὧρος κάθεται ὀπίσω ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ μεγάλου ἀγάλματος τοῦ Χεφρῆνος. Ὁ Ραμσῆ Γ' (20ὴ δυναστεία) εἰκονίζεται ἐπὶ τοῦ σαρκοφάγου του νὰ ἔχῃ διακριτικὰ σύμβολα τῶν τριῶν μεγάλων θεῶν τοῦ αἰγυπτιακοῦ σχήματος. Κρατεῖ εἰς τὰ χέρια του δύο σκῆπτρα τοῦ Ὀ σ ί ρ ι δ ο ς, τοῦ θεοῦ τῆς Ἡμέρας καὶ τῆς Ἀναστάσεως. Ἐπάνω εἰς τὸ κεφάλι του ὑπάρχουν τὰ κέρατα τῆς ἀγελάδος, θεᾶς Ἀ θ ώ ρ, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ἡλιακὴ σφαῖρα καὶ πτερὰ τοῦ Ἄ μ μ ω ν Ρ ά. Δὲν φέρει μόνον τὰ σύμβολα τῶν θεῶν αὐτῶν, ὅπως ἕνας εὐλαβὴς Βαβυλώνιος θὰ ἔφερε τὰ σύμβολα τοῦ Βὲλ-Μαρδοὺκ. Εἶναι αὐτοὶ οἱ τρεῖς θεοὶ ἡνωμένοι εἰς ἕνα.

Ἡ ἰδέα, ὅτι οἱ Φαραὼ ἦσαν πραγματικοὶ υἱοὶ θεῶν ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ πολλὰ μνημεῖα πλαστικῆς καὶ ζωγραφικῆς. Ἡ ἐκ θεῶν καταγωγὴ καὶ γέννησις τοῦ Ἀμενώφιος Γ' ἐπὶ παραδείγματι (τῆς 18ης δυναστείας), εἰκονίζεται μὲ καταπληκτικὰς λεπτομερείας εἰς σειρὰν ἀναγλύφων τοῦ Λοῦξορ. Ἐπίσης ὑπῆρχεν ἡ γνώμη ὅτι οἱ Φαραώ, καταγόμενοι ἐκ θείου αἵματος, δὲν ἠμποροῦσαν νὰ νυμφεύωνται κοινὰς θνητὰς καὶ συνεπῶς ἐπικρατοῦσεν εἰς αὐτοὺς ἡ α ἱ μ ο μ ι ξ ί α, ἀφοῦ ἐνυμφεύοντο καὶ τὰς ἀδελφάς των.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὰ ἀνωτέρω ἡ πάλη μεταξὺ ἀνακτόρου καὶ ναοῦ δὲν ἀνεπτύχθη εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τὰς αὐτάς, ὅπως εἰς τὴν βαβυλωνιακὴν ἱστορίαν, συνθήκας. Ὁ καθηγητὴς Μασπερὸ (Maspero) εἰς τὸ βιβλίον του «Νέον φῶς ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου», παρέχει χαριτωμένην διήγησιν τοῦ ἀγῶνος Ἀμενώφιος Δ' πρὸς τὸ ἱερατεῖον καὶ εἰδικῶς πρὸς τοὺς ἱερεῖς τοῦ μεγάλου θεοῦ Ἄμμων Ρά, Κυρίου τοῦ Κάρνακ. Ἡ μητέρα τοῦ Ἀμενώφιος Δ' δὲν ἦτο ἀπὸ τὸ γένος τῶν Φαραώ. Φαίνεται ὅτι ὁ πατέρας του, Ἀμένωφις Γ', ἔκαμε γάμον ἐξ ἔρωτος μὲ μίαν ὑπήκοόν του, μίαν ὡραίαν ἐκ Συρίας, ὀνομαζομένην Τιὶ. Ὁ Μασπερὸ λοιπὸν ἔχει τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς διχονοίας μεταξὺ βασιλέως καὶ ἱερατείου ὀφείλεται εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν ἐναντίον τῆς βασιλίσσης καὶ τὴν παρενόχλησιν αὐτῆς ἐκ μέρους τῶν ἱερέων. Ἐνδέχεται, κατὰ τὴν γνώμην του, ἡ βασίλισσα νὰ ἐνέπνευσεν εἰς τὸν υἱόν της φανατικὸν μῖσος ἐναντίον τῶν ἱερέων τοῦ Ἄμμων Ρά.

Ὁ Ἀμένωφις Δ' ἀπεφάσισε νὰ κλείσῃ τοὺς ναοὺς Αἰγύπτου καὶ Συρίας καὶ νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὰς θρησκευτικὰς αἱρέσεις, αἱ ὁποῖαι ἐστεγάζοντο εἰς τοὺς ναοὺς αὐτοὺς καθ' ὅλον τὸ κράτος, καὶ νὰ ἐγκαταστήσῃ παντοῦ τὴν λατρείαν τοῦ θεοῦ Ἄτον, τοῦ δίσκου τοῦ ἡλίου. Ἔφυγεν ἀπὸ τὴν πρωτεύουσάν του, τὰς Θήβας (Αἰγύπτου), ἡ ὁποία ἦτο περισσότερον πόλις τοῦ Ἄμμων Ρά, καὶ ἐγκατέστησε τὴν πρωτεύουσάν του ἐν Τὲλ-ἐλ-Ἀμάρνα. Μετωνομάσθη ἀπὸ Ἀμένωφις, τὸ ὁποῖον σημαίνει ἀφιερωμένος εἰς τὸν Ἄμμων ἢ Ἀμμέν, εἰς «Ἀχονάντεν» (τὴν Δόξαν τοῦ Ἡλίου). Ἐκράτησε δὲ τὸν ἀγῶνα ἐναντίον ὅλων τῶν ἱερέων τοῦ κράτους του ἐπὶ δέκα ὀκτὼ ἔτη καὶ ἀπέθανε Φαραώ.

Αἱ περὶ τοῦ Ἀμενώφιος Δ' γνῶμαι διαφέρουν πολύ. Ἄλλοι μὲν θεωροῦν αὐτὸν ὡς ὄργανον τοῦ μίσους τῆς μητρός του ἐναντίον τοῦ Ἄμμων καὶ ὡς ὑποχείριον τῆς ὡραιοτάτης συζύγου του, τὴν ὁποίαν φαίνεται ἀγαποῦσε μὲ πάθος καὶ τῆς προσέφερε μεγάλας τιμάς. Ἓν ἀνάγλυφον μᾶς τὸν παρουσιάζει μὲ τὴν σύζυγόν του καθημένην ἐπάνω εἰς τὰ γόνατά του καὶ ἓν ἄλλο, ὅπου τὴν φιλεῖ μέσα εἰς ἓν ἅρμα. Ἄνθρωπος ὅμως, ὁ ὁποῖος ἦτο κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὑποχείριος εἰς τὴν μητέρα καὶ τὴν σύζυγόν του, δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπερασπίσῃ ἀποτελεσματικῶς τὸ μεγάλο κράτος του ἀπὸ τὴν ἀδιάλλακτον ἐχθρότητα τῶν ὠργανωμένων ὁμάδων τῆς χώρας του, αἱ ὁποῖαι ἀσκοῦσαν τὴν μεγίστην ἐπιρροήν.

Ἄλλοι γράφουν περὶ αὐτοῦ, ὡς περὶ «κατηφοῦς φανατικοῦ». Ἡ συζυγικὴ ὅμως εὐτυχία εἶναι πρᾶγμα σπάνιον διὰ τοὺς κατηφεῖς φανατικούς. Λογικώτερον νομίζομεν εἶναι νὰ τὸν θεωρήσωμεν ὡς τὸν Φαραώ, ὁ ὁποῖος ἠρνεῖτο ὅτι εἶναι θεός. Δὲν εἶναι δὲ μόνον ἡ θρησκευτικὴ αὐτοῦ πολιτικὴ καὶ ἡ ἀπροκάλυπτος ἐπίδειξις τῶν συζυγικῶν του αἰσθημάτων, ποὺ τὸν παρουσιάζουν ὡς ἰσχυρὰν καὶ πολὺ πρωτότυπον προσωπικότητα. Εἶχεν ἐπίσης καὶ ἰδιαιτέρας αἰσθητικὰς ἰδέας. Δὲν ἐδέχετο αἱ προσωπογραφίαι του νὰ γίνωνται μὲ τὰ καθιερωμένα τυπικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ θεοῦ Φαραώ, καὶ τὸ πρόσωπόν του μετὰ παρέλευσιν τριάντα τριῶν αἰώνων εἶναι τὸ μόνον, ποὺ ξεχωρίζει ὡς πρόσωπον ἀνθρώπου ἀνάμεσα εἰς τόσας θεϊκὰς εἰκόνας Φαραώ, ποὺ δὲν ἔχουν καμμίαν φυσικότητα.

Βασιλεία δέκα ὀκτὼ ἐτῶν δὲν ἦτο ἀρκετὰ μακρά, διὰ νὰ συντελεσθῇ ἡ ἐπανάστασις, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑπ' ὄψιν ὁ Ἀμένωφις. Ὁ γαμβρός του, ὁ ὁποῖος τὸν διεδέχθη, ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Θήβας καὶ συνεφιλιώθη μετὰ τοῦ Ἄμμωνος Ρά. Ἦτο δὲ αὐτὸς ἕνας ἐκ τῶν τριῶν τελευταίων μοναρχῶν τῆς 18ης δυναστείας, τῆς τριάδος, ἡ ὁποία περιελάμβανε καὶ τὸν Φαραὼ Τουταγχαμών, περὶ τοῦ ὁποίου τόσος ἔγινε θόρυβος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Ὁ διάδοχος τοῦ Ἀμενώφιος ἦτο ἄσημος νέος, ὁ ὁποῖος ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα καὶ κληρονόμον τοῦ Ἀμενώφιος, φαίνεται δὲ ὅτι ἐξηρτᾶτο ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Ἄμμωνος. Ἀπέθανεν νέος, ἢ ἀπὸ φυσικὸν ἢ ἀπὸ βίαιον θάνατον. Συνέβη ὅμως ὁ τάφος του νὰ εἶναι σχεδὸν ὁ μόνος τάφος Φαραώ, ὁ ὁποῖος δὲν ἠνοίχθη καὶ δὲν ἐσυλήθη. Διετηρήθη ἀνέπαφος μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, ὁπότε ἠνοίχθη καὶ ἐξερευνήθη μὲ δημοσιογραφικὸν θόρυβον δυσανάλογον πρὸς τὴν ἱστορικήν του σπουδαιότητα. Ἡ 18η δυναστεία ἔληξεν ὀλίγον μετὰ τὸν Τουταγχαμών.

Μέχρι τέλους τῆς ἱστορίας τῆς Αἰγύπτου ἡ ἰδέα τῆς θεότητος τῶν βασιλέων ἐβασάνιζε τὸν νοῦν τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἐξηκολούθησε νὰ μολύνῃ τὰς σκέψεις ἄλλων λαῶν. Ὅταν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἔφθασεν εἰς τὴν Βαβυλῶνα, τὸ γόητρον τοῦ Βὲλ-Μαρδοὺκ εὑρίσκετο πλέον εἰς πλήρη παρακμήν.

Εἰς τὴν Αἴγυπτον ὅμως ὁ Ἄμμων Ρὰ ἦτο ἀκόμη ἀρκετὰ ἰσχυρὸς θεός, ὥστε ὁ Ἕλλην κατακτητὴς νὰ ἀναγκασθῇ νὰ ταπεινωθῇ ἀπέναντί του. Οἱ ἱερεῖς τοῦ Ἄμμων Ρὰ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς 18ης ἢ

19ης δυναστείας (περὶ τὰ 1400 π. Χ.) εἶχον ἱδρύσει εἰς μίαν ὄασιν τῆς ἐρήμου ναὸν καὶ μαντεῖον. Ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἄγαλμα τοῦ θεοῦ, τὸ ὁποῖον ἠμποροῦσε νὰ ὁμιλῇ, νὰ κινῇ τὴν κεφαλήν του καὶ νὰ δέχεται ἢ ν' ἀπορρίπτῃ τὰς διαφόρους ἐρωτήσεις. Τὸ μαντεῖον αὐτὸ εὑρίσκετο ἀκόμη εἰς ἀκμὴν τὸ 332 π. Χ. Ὁ νέος κύριος τοῦ κόσμου, ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, μετέβη ἐπίτηδες πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ μαντείου, ἐμπῆκε εἰς τὸ ἄδυτον τοῦ ναοῦ καὶ τὸ ἄγαλμα ἐπροχώρησεν ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸ σκότος νὰ τὸν προϋπαντήσῃ.

Ἀντηλλάγησαν μεταξύ των οἱ συνήθεις πομπώδεις χαιρετισμοί. Ἡ προσφώνησις ἐκ μέρους τοῦ ἀγάλματος ὑπῆρξε, κατὰ τὸν Μασπερό, περίπου ἡ ἑξῆς: «Πλησίασε, υἱὲ τῶν σπλάχνων μου, ὁ ὁποῖος μὲ ἀγαπᾷς τόσον, ὥστε σοῦ δίδω τὴν βασιλείαν τοῦ Ρὰ καὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Ὥρου! Σοῦ δίδω ἀνδρείαν νὰ καθυποτάξῃς ὅλας τὰς χώρας καὶ ὅλας τὰς θρησκείας ὑπὸ τοὺς πόδας σου. Σοῦ δίδω τὴν δύναμιν νὰ κατασυντρίψῃς μὲ τὸν βραχίονά σου ὅλους τοὺς λαοὺς ἠνωμένους ἐναντίον σου!».

Ἔτσι οἱ ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου κατέκτησαν τὸν κατακτητήν των καὶ διὰ πρώτην φορὰν ἕνας μονάρχης ἐκ τῆς φυλῆς τῶν Ἀρίων ἔγινε θεός *.

7. Ὁ Σὶ-Χβὰνγκ-Τὶ καταστρέφει τὰ βιβλία.

Δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἐξετάσωμεν ἐδῶ ἐν ἐκτάσει τὰ περὶ τῆς πάλης μεταξὺ ἱερέων καὶ βασιλέων εἰς τὴν Κίναν. Ἐκεῖ ἡ πάλη εἶχε διαφορετικὸν χαρακτῆρα ἀπὸ ὅ,τι εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Βαβυλωνίαν, εὑρίσκομεν ὅμως τὴν ἰδίαν προσπάθειαν ἐκ μέρους τοῦ ἡγεμόνος νὰ διασπάσῃ τὴν παράδοσιν, ἡ ὁποία διαιρεῖ τὸν λαὸν μὲ τὰς διαφόρους θρησκείας. Ὁ Κινέζος αὐτοκράτωρ, ὁ «Υἱὸς τοῦ Οὐρανοῦ», ἦτο ὁ ἴδιος ἀρχιερεύς, τὸ δὲ κύριον αὐτοῦ καθῆκον ἦτο νὰ προσφέρῃ θυσίας. Εἰς τὰς ἀτάκτους φάσεις τῆς κινεζικῆς ἱστορίας παύει νὰ κυβερνᾷ καὶ ἐξακολουθεῖ μόνον νὰ ἀσκῇ τὰ θρησκευτικά του καθήκοντα. Αὐτὸ ἐξηκολούθησε μέχρι τελευταῖα. Μόλις πρὶν ἀπὸ ὀλίγα χρόνια, καὶ ὅταν ἀκόμη τὸ κινεζικὸν κράτος ἦτο αὐτοκρατορία, περιῆλθεν εἰς ἀχρηστίαν τὸ ἔθιμον, κατὰ τὸ ὁποῖον καθῆκον τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο ἀκόμη νὰ ἀρχίζῃ νὰ ὀργώνῃ τὴν γῆν αὐτοπροσώπως κάθε χρόνον τὴν ἄνοιξιν.

Ἡ τάξις τῶν λογίων ἀπεσπάθη ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν ἱερέων πολὺ ἐνωρίς. Ἔγινε γραφειοκρατικὸν σῶμα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν κατὰ τόπους βασιλέων καὶ ἡγεμόνων. Αὐτὸ ἀποτελεῖ θεμελιώδη διαφορὰν μεταξὺ τῆς ἱστορίας τῆς Κίνας καὶ ἐν γένει τῆς ἱστορίας τῆς Δύσεως.

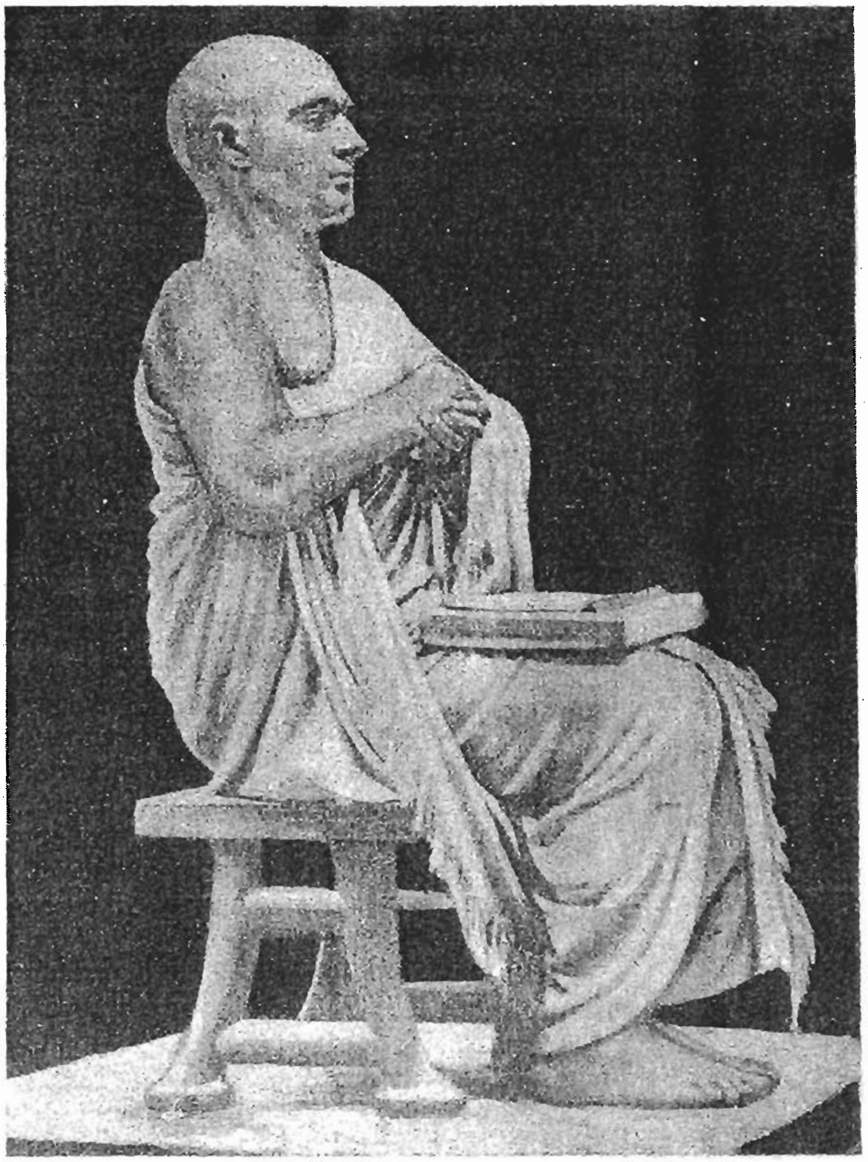
* Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, πρὶν ἀκόμη ἐκστρατεύσῃ εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἐθεωροῦσε τὸν ἑαυτόν του γόνον θεῶν («Διογενὴς») διότι, κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς θρύλους, ὁ βασιλικὸς οἶκος τῆς Μακεδονίας κατήγετο ἀπὸ τοὺς Ἡρακλείδας τοῦ Ἄργους. Ὁ Ἄμμων Ρὰ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἐταυτίζετο πρὸς τὸν Δία, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἔλαβεν ἁπλῶς ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Ἄμμωνος τὴν ἐπιβεβαίωσιν ὅτι εἶναι γόνος τοῦ Διὸς—Ἄμμωνος, ποὺ ἐχρειάζετο ἄλλωστε καὶ διὰ τὴν ἐπιβολήν του εἰς τὴν Αἴγυπτοι.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

Σημ. : Αἱ πρὸ τοῦ 1580 π. Χ. χρονολογίαι εἰς τὸν πίνακα αὐτὸν πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ἁπλῶς ὡς ὑποθετικαί, τὸ δὲ περιθώριον ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐνδεχόμενα σφάλματα εἶναι μεγάλο. Ἡ τάσις ἐκ μέρους τῶν ἐρευνητῶν τῆς Κρήτης ὑπῆρξε νὰ παραδεχθοῦν εἰς τὰ κυριώτερα σημεῖα τὸ σύστημα τῆς Αἰγυπτιακῆς χρονολογίας τοῦ Βερολίνου μᾶλλον, παρὰ τὸ σύστημα τοῦ καθηγητοῦ Πέτρι (Ἔρευναι εἰς τὸ Σινᾶ σ. 163—185), στηριζόμενοι εἰς τὸ ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐχρειάσθη τόσον μακρὰν χρονικὴν περίοδον, ὅση εἶναι ἡ ὁριζομένη ὑπὸ τῆς χρονολογίας τοῦ Σινᾶ. Πρέπει ἐν τούτοις νὰ σημειώσωμεν ὅτι τὸ ζήτημα δὲν ἐλύθη ἀκόμη καὶ ὅτι τὸ μακροχρόνιον σύστημα τοῦ καθηγητοῦ Πέτρι ὀφείλει νὰ θεωρηθῇ ὡς τοὐλάχιστον πιθανόν.

ΚΡΗΤΗ	ΑΙΓΥΠΤΟΣ (Βερολῖνον)	ΑΙΓΥΠΤΟΣ (Πέτρι)
10000—3500 Νεολιθικὴ ἐποχὴ π. Χ.		
3500—3100 Πρωτομινωϊκὴ ἐποχὴ I	Δυναστεῖαι I—V 3400—2625 π. Χ.	Δυναστεῖαι I—V 5510—4206 π. Χ.
3100—2600 » » II	» VI— 2625—2475 »	» VI— 4206—4003 »
2600—2200 » » III	» VII—X 2475—2160 »	» VII—X 4003—3502 »
2200—2000 Μεσομινωϊκὴ » I (παλαιότερα ἀνάκτορα τῆς Κνωσοῦ καὶ τῆς Φαιστοῦ)	» XI— 2160—2000 »	» XI— 3502—3449 »
2000—1850 Μεσομινωϊκὴ ἐποχὴ II (ἀγγεῖα ἐκ τοῦ σπηλαίου τῶν Καμαρῶν· εἰς τὸ τέλος τῆς περιόδου ταύτης καταστροφὴ τῆς Κνωσοῦ).	Δυναστεία XII— 2000—1788 »	Δυναστεία XII— 3459—3246 π. Χ.
1850—1600 Μεσομινωϊκὴ ἐποχὴ III (νεώτερον ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ· πρῶτον ἀνάκτορον τῆς Ἁγίας Τριάδος).	Δυναστεῖαι XIII—XVII 1788—1580 » (περίοδος συγχύσεως)	Δυναστεία XIII—XVII 3246—1580 π. Χ.
1600—1500 Ὑστερομινωϊκὴ ἐποχὴ I (ἔναρξις οἰκοδομῆς νεωτέρου ἀνακτόρου τῆς Φαιστοῦ).	Δυναστεία XVIII—1580—1350 π. Χ. (οἱ Κεφτιοῦ —πιθανῶς Κρῆτες—ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν τάφων τοῦ Σενμούτ καὶ τοῦ Ρεχ-μά-ρα)	Δυναστεία XVIII— 1580—1322 »
1500—1400 Ὑστερομινωϊκὴ ἐποχὴ II (συμπλήρωσις οἰκοδομικῆς νεωτέρου ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ).	Δυναστεία XIX—1350—1205 π. Χ.	Δυναστεία XIX— 1322—1202 »
1400 — Ὑστερομινωϊκὴ ἐποχὴ III (περίοδος ἀνακαταλήψεως τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ καὶ παρακμῆς).	Δυναστεία XX— 1200—1090 π. Χ. (Κρητικαὶ φυλαὶ ἀναφερόμεναι ὑπὸ τοῦ Ραμσῆ III εἰς Μεδινὲτ Ἀμποῦ).	Δυναστεία XX— 1202—1102 »
Περίπου 1200 (;) Ὁμηρικὴ ἐποχή.	Δυναστεία XXI— 1090—945 π. Χ. (πειραταὶ Ζακροῦ, πιθανῶς Κρῆτες, ἀναφερόμενοι ὑπὸ Βὲν-Ἀμοῦ, εἰς τὸν πάπυρον Γκολενισέφρ).	Δυναστεία XXX— 1102 952 »

'Ενῷ ὁ Μέγας 'Αλέξανδρος ἐπροχωροῦσεν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς δυτικῆς 'Ασίας, ἡ Κίνα, ὑπὸ τὸν τελευταῖον ἐκ τῶν ἀρχιερέων-

112.—Φυσικὴ ἀναπαράστασις ἑνὸς Σουμεριου ἀπὸ ἕνα καθιστὸν ἄγαλμα τῆς Gondéa. (Μουσεῖον τοῦ Λούβρου).

αὐτοκρατόρων τῆς δυναστείας Τσόου, περιήρχετο εἰς κατάστασιν χαώδους ἀναρχίας. Κάθε ἐπαρχία ἦτο φανατικὰ προσκολλημένη εἰς τὸν

ἰδιαίτερον αὐτῆς ἐθνισμὸν καὶ τὰς ἰδιαιτέρας παραδόσεις, οἱ δὲ Οὖννοι ἐξηπλώνοντο ἀπὸ τῆς μιᾶς ἐπαρχίας εἰς τὴν ἄλλην.

Ὁ βασιλεὺς τοῦ Τσέν, (ὁ ὁποῖος ἤκμασεν 80 ἔτη μετὰ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον), ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ κακοῦ, τὸ ὁποῖον ἡ παράδοσις ἐπροξενοῦσεν εἰς τὴν χώραν, ἀπεφάσισε νὰ καταστρέψῃ ὁλόκληρον τὴν κινεζικὴν φιλολογίαν, ὁ δὲ υἱός του Σὶ-Χβὰνγκ-Τί, «ὁ πρῶτος παγκόσμιος αὐτοκράτωρ», κατέβαλεν ἐπιμόνους προσπαθείας, διὰ νὰ ἀνεύρῃ καὶ καταστρέψῃ ὅλα τὰ ὑπάρχοντα κλασσικὰ ἔργα. Ὅλα ἐξηφανίσθησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας του καὶ αὐτὸς ἐκυβέρνησε χωρὶς νὰ δεσμεύεται ἀπὸ καμμίαν παράδοσιν καὶ κατώρθωσε νὰ ἐπιβάλῃ εἰς ὁλόκληρον τὴν Κίναν μίαν ἑνότητα, ἡ ὁποία διήρκεσεν ἐπὶ ὀλίγους αἰῶνας. Μετὰ τὸν θάνατόν του ὅμως τὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα ἦσαν κρυμμένα, ἤρχισαν πάλιν νὰ ἐμφανίζωνται.

Ἡ Κίνα παρέμεινεν ἡνωμένη, κάτω ἀπὸ τὴν ὑποταγὴν τῶν ἀπογόνων τοῦ Σὶ-Χβὰνγκ-Τί. Μετὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον νέα δυναστεία, ἡ δυναστεία Χὰν (206 π. Χ.) ἦλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν. Ὁ πρῶτος ἀπὸ τὴν δυναστείαν αὐτὴν αὐτοκράτωρ δὲν ἐπέμενεν εἰς τὸν κατὰ τῶν λογίων πόλεμον, ὁ δὲ διάδοχός του ἔκαμε μὲ αὐτοὺς εἰρήνην καὶ ἐπανέφερεν ἐν ἰσχύϊ τὰ κείμενα τῶν κλασσικῶν.

ΙΖ'. ΔΟΥΛΟΠΑΡΟΙΚΟΙ, ΔΟΥΛΟΙ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΑΤΟΜΑ

1. Οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι τῶν ἀρχαίων χρόνων. 2. Οἱ πρῶτοι δοῦλοι. 3. Τὰ πρῶτα ἀνεξάρτητα πρόσωπα. 4. Αἱ κοινωνικαὶ τάξεις πρὸ τριῶν χιλιάδων ἐτῶν. 5. Αἱ τάξεις μεταβάλλονται ἐπὶ τὸ αὐστηρότερον εἰς κάστας. 6. Αἱ κάσται εἰς τὰς Ἰνδίας. 7. Τὸ σύστημα τῶν μανδαρίνων. 8. Ἀνακεφαλαίωσις δέκα χιλιάδων ἐτῶν. 9. Ἡ πλαστικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον. 10. Λογοτεχνία, δρᾶμα καὶ μουσικὴ εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον.

Εἰς τὰ τέσσερα τελευταῖα κεφάλαια ἐσκιαγραφήσαμεν τὴν ἀνάπτυξιν πολιτισμένων πολιτειῶν ἀπὸ τὸν πρωτόγονον γεωργικὸν βίον τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς ἐκεῖ κάπου εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον ἢ γύρω ἀπὸ αὐτήν, ἴσως πρὸ 15.000 ἐτῶν. Ἐπρόκειτο ἀρχικῶς μᾶλλον περὶ κηπουρικῆς παρὰ περὶ γεωργίας. Διότι τὸ ἐργαλεῖον, μὲ τὸ ὁποῖον ἐκαλλιεργοῦσεν ὁ ἄνθρωπος τὴν γῆν, ἦτο ἡ σκαπάνη καὶ ὄχι τὸ ἄροτρον, ἡ δὲ ἐργασία αὐτὴ ἦτο συμπληρωματικὴ τοῦ κυνηγίου καὶ τῆς κτηνοτροφίας. Ἡ κτηνοτροφία ἀποτελοῦσε τὸν κύριον πόρον τῆς ζωῆς του.

Εἴδομεν εἰς γενικὰς γραμμὰς πῶς εἰς ἐξαιρετικῶς καρποφόρους περιοχὰς αἱ μικραὶ κοινότητες τῶν πρώτων χωρίων ἀνεπτύχθησαν εἰς πολυανθρωποτέρας π ό λ ε ι ς καὶ πῶς τὸ ἱερὸν καὶ ὁ μάγος ἰατρὸς τοῦ χ ω ρ ί ο υ ἐξειλίχθησαν εἰς τὸν ν α ὸ ν καὶ τὸ ἱ ε ρ α τ ε ῖ ο ν

τῆς πόλεως. Ἐδείξαμεν πῶς ὁ πόλεμος ἔλαβεν ὠργανωμένην μορφὴν ἀπὸ τῆς ἁπλῆς φιλονεικίας μεταξὺ χωρίων ἀρχικῶς, εἰς περισσότερον πειθαρχημένον ἀγῶνα κατόπιν μεταξὺ τῶν ἀρχιερέων, τῶν βασιλέων καὶ τῶν θεῶν δύο διαφόρων πόλεων.

Περιεγράψαμεν μὲ συντομίαν τὰς πρώτας φάσεις τῶν κατακτήσεων καὶ τοῦ κράτους τῶν Σουμερίων, πέντε ἢ ἓξ χιλιάδας ἔτη π.Χ. Κατόπιν τὸ θέαμα τῶν μεγάλων κρατῶν, τὰ ὁποῖα ἀνεπτύσσοντο μὲ δημοσίους δρόμους καὶ στρατεύματα, μὲ ἐπιγραφὰς καὶ γραπτὰ ἀρχεῖα, μὲ μορφωμένους ἱερεῖς καὶ βασιλεῖς καὶ δυνάστας, ποὺ ἐστήριζαν τὴν ἐξουσίαν των εἰς παράδοσιν πλέον ἀρχαίαν. Εἴδομεν ὅτι ἡ Αἴγυπτος ἠκολούθησε τὸν ἴδιον δρόμον. Ἐσημειώσαμεν μὲ γενικότητας τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὰς διαμάχας καὶ τὰς ἀντικαταστάσεις τῶν κρατῶν, τὰ ὁποῖα εὑρίσκονται κοντὰ εἰς τοὺς μεγάλους ποταμούς. Ἐπεστήσαμεν τὴν προσοχὴν ἰδιαιτέρως εἰς τὴν ὕπαρξιν ἀκόμη εὐρυτέρων πολιτικῶν ἰδεῶν, τὴν ὁποίαν προδίδουν αἱ πράξεις καὶ οἱ λόγοι ἀνθρώπων, ὅπως ὁ Ναβόνηδος καὶ ὁ Ἀμένωφις Δ΄.

Ἔτσι ἀπηριθμήσαμεν μὲ συντομίαν τὰ προϊόντα τῆς πείρας, τὰ ὁποῖα συνεσώρευσεν ὁ ἄνθρωπος εἰς διάστημα δέκα ἢ δέκα πέντε χιλιάδων ἐτῶν. Τὸ διάστημα αὐτὸ φαίνεται τεράστιον ἐν συγκρίσει πρὸς ὁλόκληρον τὴν περίοδον τῆς μετέπειτα ἱστορίας, ἀλλὰ εἶναι μικρόν, ὅταν παραβληθῇ πρὸς τὴν ἀτελεύτητον σειρὰν τῶν γενεῶν, ἡ ὁποία παρεμβάλλεται μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν πρώτων ἀνθρωπίνων πλασμάτων, ποὺ ἔκαμαν χρῆσιν ἐργαλείων ἀπὸ πυριτόλιθον τῆς πλειστοκαίνου ἐποχῆς.

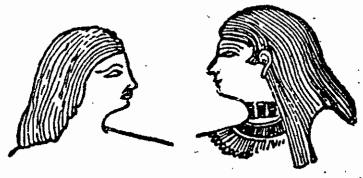
Εἰς τὰ τέσσαρα ὅμως τελευταῖα αὐτὰ κεφάλαια ἐγράψαμεν σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ὄχι περὶ τῆς ἀνθρωπότητος γενικῶς, ἀλλὰ μόνον περὶ τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἰχνογραφοῦν καὶ νὰ διαβάζουν καὶ νὰ γράφουν, περὶ τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἠσχολοῦντο νὰ μεταβάλλουν τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ κόσμου. Ὑπὸ τὴν δρᾶσιν τοῦ ἐκλεκτοῦ αὐτοῦ στοιχείου ποία ἦτο ἡ ζωὴ τοῦ βωβοῦ πλήθους;

Βεβαίως ἡ ζωὴ τῶν κοινῶν ἀνθρώπων ὑφίστατο τὸν ἀντίκτυπον τῶν προόδων αὐτῶν καὶ μετεβάλλετο καὶ αὐτή, ὅπως μετεβάλλετο ἡ ζωὴ τῶν ζῴων, τὰ ὁποῖα εὑρίσκοντο μὲ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἡ ὄψις τῆς καλλιεργουμένης χώρας. Ἡ μεταβολὴ ὅμως αὐτὴ ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον παθητική, καὶ ὄχι μεταβολή, ἡ ὁποία ἐπηρεάζετο ἀπὸ τὴν φωνὴν ἢ τὴν θέλησιν τοῦ κοινοῦ λαοῦ. Ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ γραφὴ δὲν ἦτο ἀκόμη προσιτὴ εἰς αὐτόν. Ὁ ἄνθρωπος περιωρίζετο νὰ καλλιεργῇ τὸ χωράφι του, νὰ ἀγαπᾷ τὴν γυναῖκά του καὶ τὰ παιδιά του. Νὰ δυσανασχετῇ, ὅταν τὰ πράγματα τοῦ ἤρχοντο ἄσχημα, νὰ φοβῆται τὴν ὁλοένα αὐξάνουσαν μαγείαν τῶν ἱερέων καὶ τὴν δύναμιν τῶν θεῶν καὶ νὰ μὴν ἐπιθυμῇ σχεδὸν τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ τὸν ἀφήσουν ἥσυχον αἱ διάφοροι δυνάμεις, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ὁποίων εὑρίσκετο.

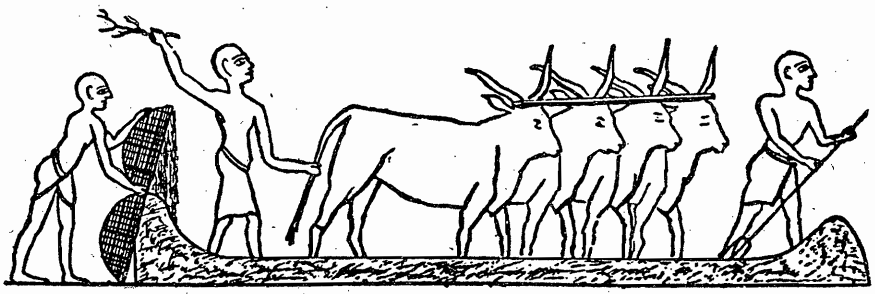
Τέτοιος ἦτο ὁ ἄνθρωπος πρὶν ἀπὸ δέκα χιλιάδας ἔτη π. Χ., τέτοιος ἦτο ἀμετάβλητος εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, καὶ τέτοιος ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς τὸ μεγαλύτερον μέ-

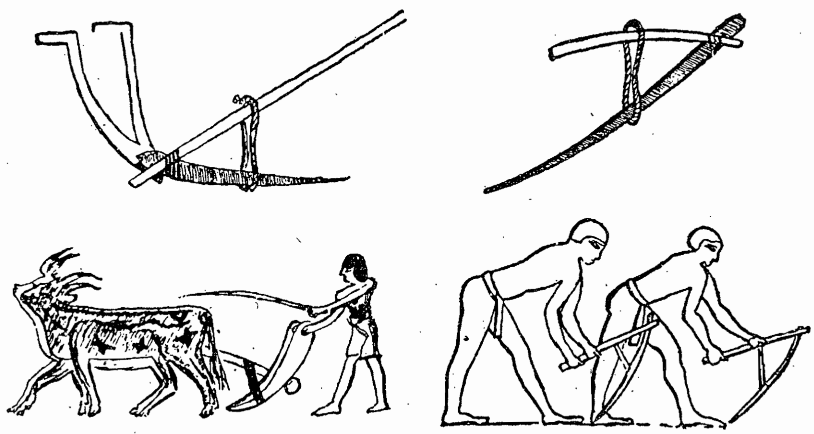
113. Δύο Αἰγύπτιαι γυναῖκες.

114. Ὁ ἀρχιτέκτων τῆς πυραμίδος τοῦ Χεφρήνου καὶ ἡ σύζυγός του.

115. **Ἀλώνισμα εἰς Αἴγυπτον.** Ἕνας ὁδηγεῖ τὰ βώδια καὶ ἄλλος μὲ τὸ δικράνι ρίχνει τὰ στάχυα ἐμπρὸς εἰς τὰ βώδια διὰ νὰ τὰ πατοῦν.

116. Ὄργωμα καὶ σκάλισμα.

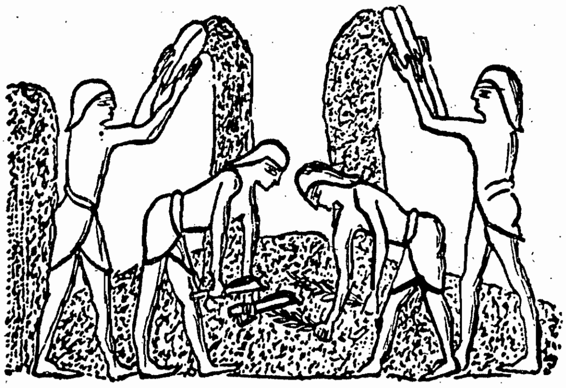
ρος τῆς γῆς. Ἀπέκτησεν ὁπωσδήποτε καλύτερα ἐργαλεῖα, καλυτέρους σπόρους, καλυτέρας μεθόδους, κἄπως ὑγιεινοτέραν στέγην, καὶ κατώρθωσε νὰ ἀνταλλάσσῃ τὰ προϊόντα του ὑπὸ καλυτέρους ὅρους καὶ εἰς περισσότερον ὠργανωμένην ἀγοράν, ἐφ' ὅσον προώδευεν ὁ πολιτισμός. Ἡ ἐλευθερία ὅμως καὶ ἡ ἰσότης ἔπαυσε κυρίως νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωήν, ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἔπαυσαν νὰ ζοῦν πλανητικὸν βίον. Οἱ ἄνθρωποι τὴν ἀσφάλειαν, τὴν στέγην καὶ τὴν κανονικὴν τροφὴν τὴν ἐπλήρωσαν μὲ τὴν ἐλευθερίαν των καὶ τὴν κουραστικὴν ἐργασίαν.

Σιγὰ σιγὰ καὶ κατὰ τρόπον ἀνεπαίσθητον ὁ κοινὸς ἄνθρωπος εὑρῆκεν ὅτι τὸ χωράφι, τὸ ὁποῖον ἐκαλλιεργοῦσε, δὲν ἦτο ἰδικόν του, ἀλλ' ἀνῆκεν εἰς τὸν θεόν, καὶ ὤφειλε νὰ πληρώσῃ ἓν μέρος τῶν προϊόντων του εἰς τὸν θεόν. Ἢ ὁ θεὸς τὸ εἶχε δώσει εἰς τὸν βασιλέα, ὁ ὁποῖος ἀπαιτοῦσε τὸ ἐνοίκιόν του καὶ τὸν φόρον. Ἢ ὁ βασιλεὺς τὸ εἶχε δώσει εἰς ἕνα βαθμοῦχον, ὁ ὁποῖος ἦτο αὐθέντης τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου. Καὶ κἄποτε ὁ θεός, ἢ ὁ βασιλεύς, ἢ ὁ αὐθέντης εἶχον ἄλλην ἐργασίαν, ἡ ὁποία ἔπρεπε νὰ γίνῃ καὶ τότε ὁ κοινὸς ἄνθρωπος ὤφειλε νὰ παραιτήσῃ τὸ χωράφι του καὶ νὰ ἐργασθῇ διὰ τὸν αὐθέντην του.

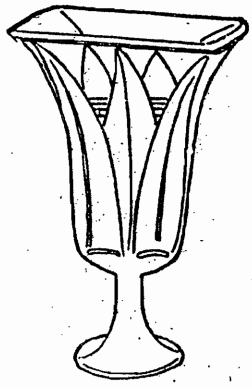
Ποτὲ ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχε σαφῆ ἰδέαν μέχρι ποίου σημείου τὸ χωράφι τὸ ὁποῖον ἐκαλλιεργοῦσεν ἦτο ἰδικόν του. Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἀσσυρίαν ἡ γῆ φαίνεται ὅτι ἀπετελεῖτο ἀπὸ κλήρους, οἱ δὲ κάτοχοι τῶν κλήρων ἐπλήρωναν φόρους. Εἰς δὲ τὴν Βαβυλωνίαν ἡ γῆ ἀνῆκεν εἰς τὸν θεόν, ὁ ὁποῖος ἐπέτρεπεν εἰς τὸν καλλιεργητὴν νὰ ἐργάζεται εἰς αὐτήν. Εἰς τὴν Αἴγυπτον οἱ ναοὶ ἢ ὁ θεὸς Φαραὼ ἢ οἱ ὑπὸ τὸν Φαραὼ ἀριστοκράται ἦσαν ἰδιοκτῆται, οἱ ὁποῖοι ἐλάμβανον ἐνοίκιον. Ὁ καλλιεργητὴς ὅμως δὲν ἦτο δοῦλος, ἦτο χωρικὸς καθηλωμένος εἰς τὴν γῆν μόνον, διότι δὲν ὑπῆρχε τίποτε ἄλλο δι' αὐτὸν νὰ κάμῃ, παρὰ νὰ καλλιεργήσῃ, καὶ κανὲν ἄλλο μέρος τῆς γῆς εἰς τὸ ὁποῖον νὰ μεταβῇ. Κατοικοῦσεν εἰς χωρίον ἢ πολίχνην, ἐπήγαινεν ἔξω εἰς τὴν ἐργασίαν του. Τὸ χωρίον κατ' ἀρχὰς ἀπετελεῖτο, συνήθως, ἀπὸ μίαν ὁμάδα συγγενῶν μεταξύ των προσώπων, τὴν πατριάν, ὑπὸ ἕνα ἀρχηγόν, τὸν πατριάρχην, ἡ δὲ παλαιὰ πολίχνη ἀπὸ ὁμάδας οἰκογενειῶν ὑπὸ τοὺς προεστούς.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ συνετελεῖτο μία βαθμιαία ὑποδούλωσις. Οἱ πατριάρχαι καὶ οἱ ἀρχηγοὶ προώδευαν ὁλονὲν εἰς δύναμιν καὶ κῦρος, ἐνῷ ἀντιθέτως οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι ἔμενον ὀπίσω, καὶ ἀνεπαισθήτως περιέπιπτον σιγὰ σιγὰ εἰς τὴν ἐκ παραδόσεως ἐξάρτησιν καὶ ὑποταγήν.

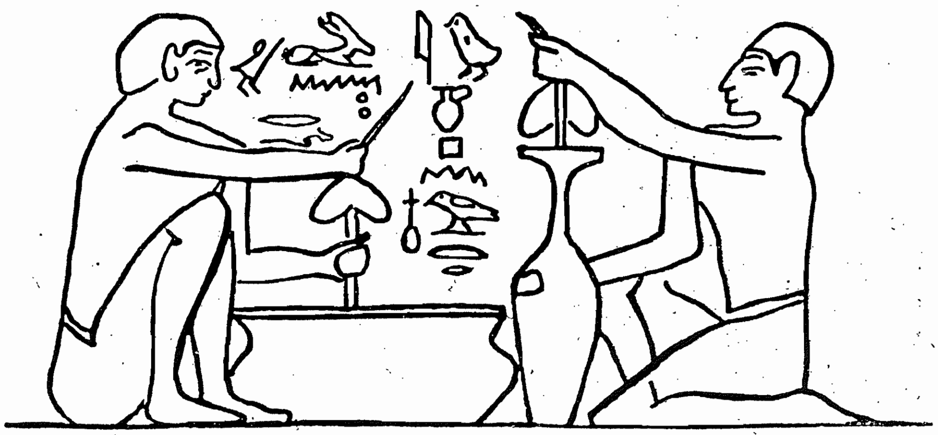
Συνολικῶς οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι ἦσαν ἀρκετὰ εὐχαριστημένοι νὰ ζοῦν ὑπὸ αὐθέντην ἢ βασιλέα ἢ θεὸν καὶ νὰ ὑπακούουν εἰς τὰ κελεύσματά του. Αὐτὸ ἦτο ἀσφαλέστερον. Ἦτο καὶ εὐκολώτερον. Ὅλα τὰ ζῷα—καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν—ἀρχίζουν τὴν ζωήν των ὡς ὑποτελῆ. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποτὲ δὲν ἀπαλλάσσονται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἔχουν ἕνα ἀρχηγὸν ἢ κάποιαν

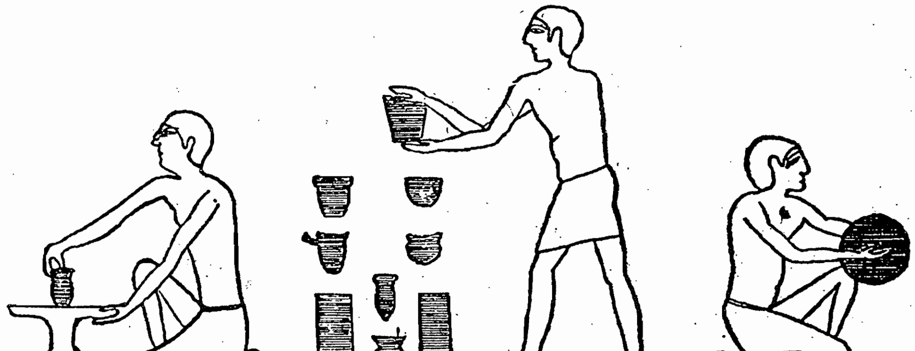
117. **Αἰγύπτιοι λιχνίζοντες καρπόν.**

118. **Ἀγγεῖα ἀπὸ πορσελάνην.**

119. **Αἰγύπτιοι ποὺ σκάπτουν καὶ τρυποῦν ἀγγεῖα ἀπὸ πέτραν.** Τὰ μεταξὺ αὐτῶν ἱερογλυφικὰ λέγουν: «Τί ὡραῖον εἶναι αὐτὸ τὸ ἀγγεῖον!». Καὶ ἀπαντᾷ ὁ ἄλλος: «Ἀλήθεια, ὡραῖον εἶναι!».

120. **Αἰγύπτιοι ἀγγειοπλάσται ἐργαζόμενοι.** Ὁ εἷς τὰ ἀριστερὰ ἐργάζεται εἰς τὸν κεραμικὸν τροχόν.

προστασίαν. Δέχονται τὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐγεννήθησαν χωρὶς περαιτέρω συζήτησιν.

Ὁ Μπρίστεθ ἀναφέρει εἰς τὸν ἔργον του «Θρησκεία καὶ σκέψις τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου» διαφόρους ἱστορίας καὶ χωρία, διὰ νὰ δείξῃ ὅτι εἰς τὴν Αἴγυπτον πρὶν ἀπὸ 2000 χρόνια π. Χ. ἀκόμη, ὑπῆρχε κοινωνικὴ δυσαρέσκεια, ἡ ὁποία ὅμως δὲν εἶχεν ἐπαναστατικὸν χαρακτῆρα. Ὑπῆρχον παράπονα, ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι δόλιοι καὶ οἱ δικασταὶ δὲν εἶναι δίκαιοι. Ὅτι οἱ πλούσιοι εἶναι ἰδιότροποι καὶ ἀπαιτητικοὶ καὶ δὲν λυποῦνται οὔτε βοηθοῦν τοὺς πτωχούς. Γίνονται φιλονεικίαι διὰ τὰ μικρὰ ἡμερομίσθια καὶ ἀπεργίαι διὰ τὴν κακὴν ποιότητα τῆς τροφῆς καὶ τὰς σκληρὰς συνθήκας τῆς ζωῆς. Δὲν ἀμφισβητοῦν ὅμως οὔτε τὸ δικαίωμα τοῦ Φαραὼ νὰ κυβερνᾷ, οὔτε ὅτι ὁ πλοῦτος εἶναι πρᾶγμα δίκαιον. Δὲν γίνονται διαμαρτυρίαι διὰ τὴν τάξιν τῆς κοινωνίας, οὔτε ποτὲ τὰ παράπονα καταλήγουν εἰς δρᾶσιν.

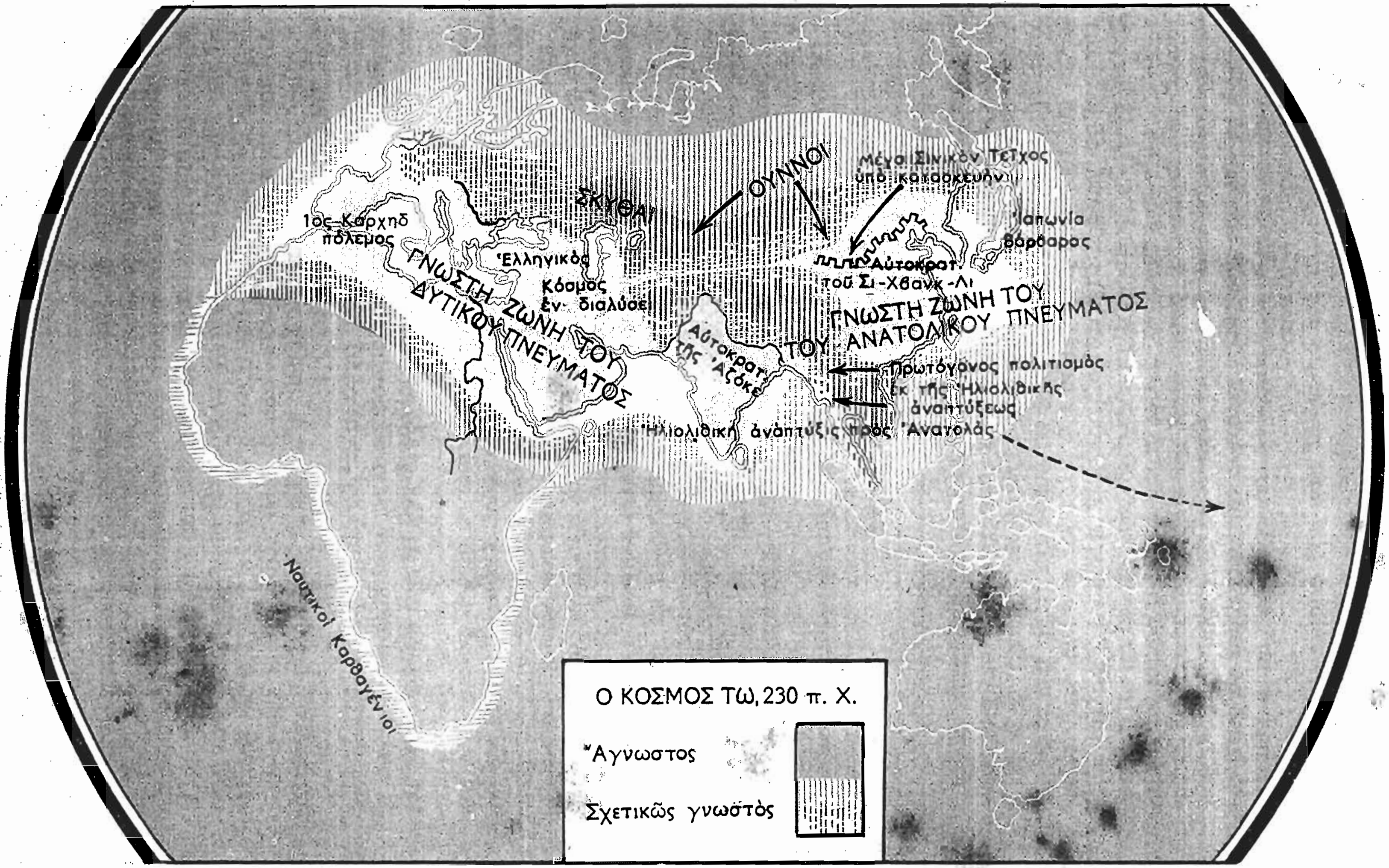
2. Οἱ πρῶτοι δοῦλοι.

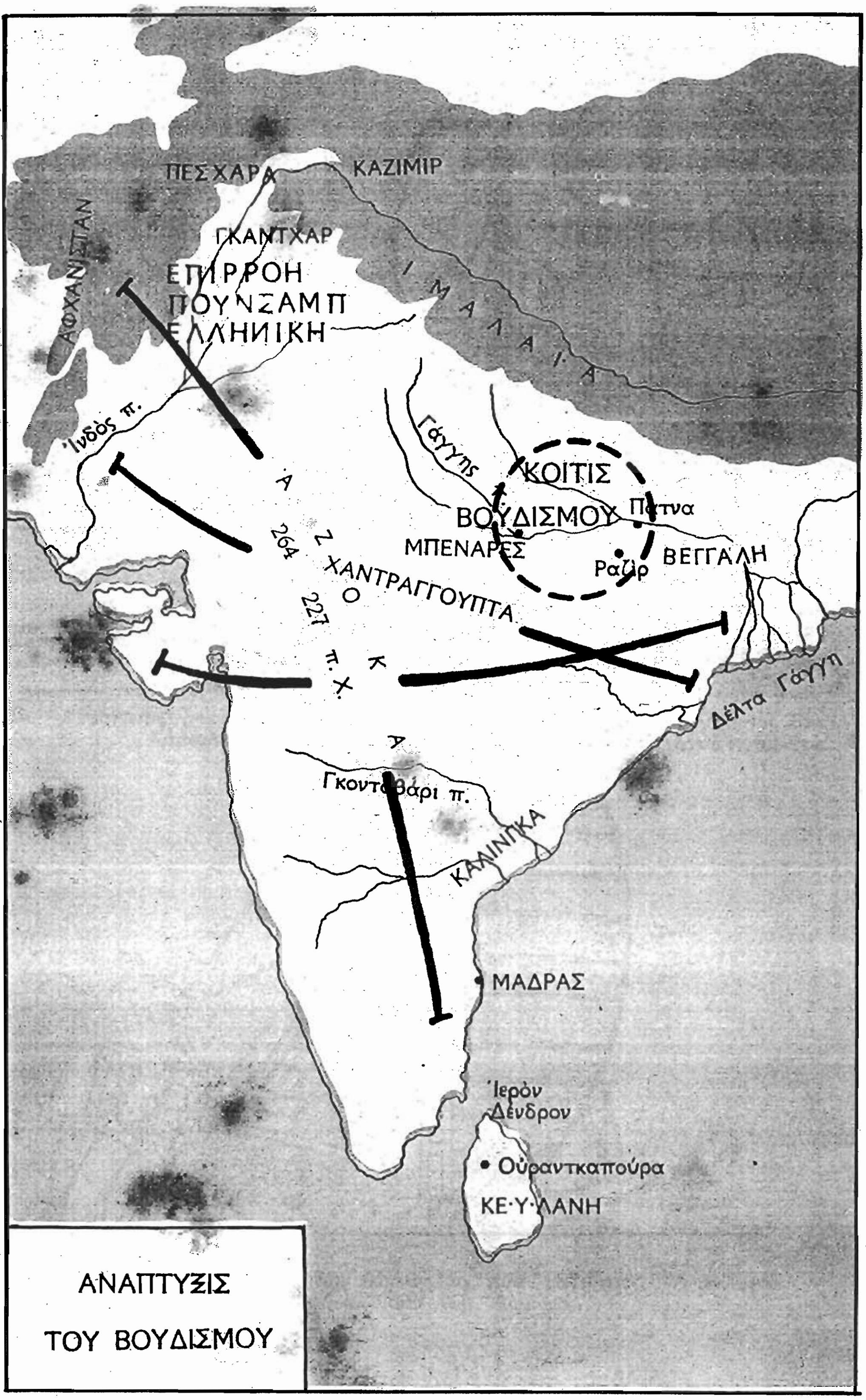
Οἱ ἀρχαιότατοι ἀπὸ τοὺς πολέμους δὲν ἦσαν ἐκστρατεῖαι μακρυναὶ ἢ διαρκείας καὶ διεξήγοντο διὰ στρατολογίας ἐκ τοῦ λαοῦ. Ὁ πόλεμος ὅμως ἔφερεν εἰς τὸ μέσον μίαν νέαν κατηγορίαν ἀγαθῶν, τὰ λάφυρα, καὶ ἕνα νέον κοινωνικὸν παράγοντα, τὸν αἰχμάλωτον. Εἰς τοὺς παλαιοτέρους νομαδικοὺς χρόνους, ὁ αἰχμάλωτος συνελαμβάνετο μόνον διὰ νὰ βασανισθῇ ἢ νὰ θυσιασθῇ εἰς τὸν νικητὴν θεόν, αἱ δὲ γυναῖκες καὶ τὰ παιδία περιελαμβάνοντο εἰς τὴν φυλὴν καὶ ἀφωμοιώνοντο. Οἱ νομάδες δὲν χρειάζονται δούλους. Ἀργότερα ὅμως πολλοὶ ἀπὸ τοὺς αἰχμαλώτους δὲν ἐσκοτώνοντο ὡς δοῦλοι, διότι εἶχον ἐξαιρετικὰς ἱκανότητας ἢ ἐγνώριζον ἰδιαιτέρας τέχνας.

Κατ' ἀρχὰς τοὺς δούλους αὐτοὺς τοὺς ἐκρατοῦσαν οἱ βασιλεῖς ἢ οἱ ἀρχηγοί, οἱ ὁποῖοι καὶ εἶχον φυσικὰ τὴν συνείδησιν, ὅτι ἦσαν αὐτοὶ περισσότερον ἰδικοί των ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς γεωργοὺς καὶ τοὺς κοινοὺς ἀνθρώπους τῆς φυλῆς των. Οἱ δοῦλοι ἔκαμνον ὅ,τι διέτασσεν ὁ κύριός των, ἐνῷ οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι τῆς φυλῆς ἦσαν ἀπρόθυμοι εἰς αὐτό, διότι ἦσαν προσκολλημένοι εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ κλήρου των. Τοὺς δούλους ἠμποροῦσαν νὰ τοὺς χρησιμοποιήσουν εἰς τὰ μεταλλεῖα, καθὼς καὶ εἰς ἄλλα ἔργα, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀνάγκην πολλῶν χειρῶν.

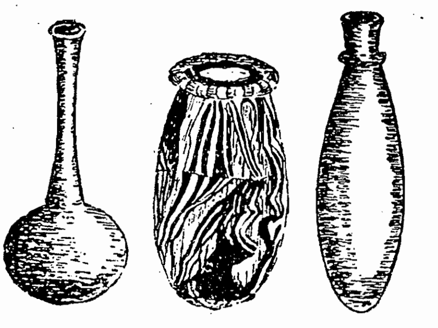
Ἀπὸ τὰ πολὺ παλαιὰ χρόνια ὁ τεχνίτης ἦτο συχνὰ δοῦλος τοῦ σπιτιοῦ. Ἡ κατασκευὴ βιομηχανικῶν προϊόντων, ὅπως εἰδῶν κεραμευτικῆς, ὑφαντουργίας, μεταλλουργίας κλπ., ἡ ὁποία λ. χ. ἤκμαζεν εἰς τὴν Κνωσόν, τὴν πόλιν μὲ τὸ ἀνάκτορον τοῦ Μίνωος, ἦτο πιθανὸν νὰ ὑπῆρχε βιομηχανία τῶν δούλων εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Ὁ Σαίυς εἰς τὸ βιβλίον του «Βαβυλώνιοι καὶ Ἀσσύριοι» ἀναφέρει συμβόλαια περὶ διδασκαλίας ἐπαγγελμάτων εἰς τοὺς δούλους καὶ περὶ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ὑπ' αὐτῶν κατασκευαζομένων προϊόντων.

Τὰ τέκνα τῶν δούλων ἦσαν καὶ αὐτὰ δοῦλοι. Ἐπὶ πλέον δὲ ἡ διά-

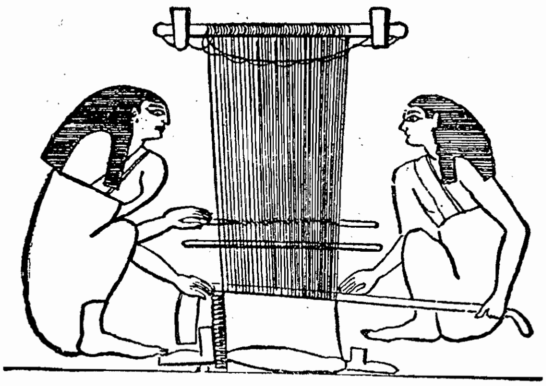

Ο ΚΟΣΜΟΣ Τῶ, 230 π. Χ.
Ἄγνωστος
Σχετικῶς γνωστὸς
ΟΥΝΝΟΙ
ΣΚΥΘΑΙ
Μέγα Σινικὸν Τεῖχος ὑπὸ κατασκευήν
Ἰαπωνία βάρβαρος
Αὐτοκρατ. τοῦ Σι-Χβανκ-Λι
ΓΝΩΣΤΗ ΖΩΝΗ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ
Πρωτόγονος πολιτισμὸς ἐκ τῆς Ἡλιολιθικῆς ἀναπτύξεως
Ἡλιολιθικὴ ἀνάπτυξις πρὸς Ἀνατολάς
Αὐτοκρατ. τῆς Ἀζόκε
1ος Καρχηδ. πόλεμος
Ἑλληνικὸς Κόσμος ἐν διαλύσει
ΓΝΩΣΤΗ ΖΩΝΗ ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ
Ναυτικοὶ Καρθαγένιοι

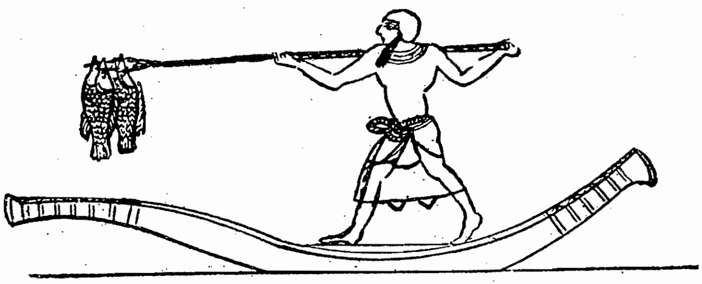
ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΟΥ ΒΟΥΔΙΣΜΟΥ

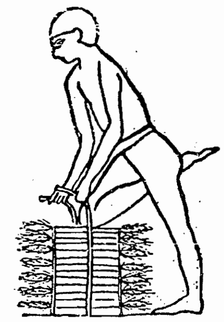
121.—**Αἰγυπτιακὰ ὑάλινα ἀγγεῖα πρὸ 4000 π.Χ.** μέσα εἰς τὰ ὁποῖα ἐφύλατταν χειρόγραφα παπύρων (Βιβλιοθῆκαι). Ἀπὸ ἀνάγλυφα ναῶν.

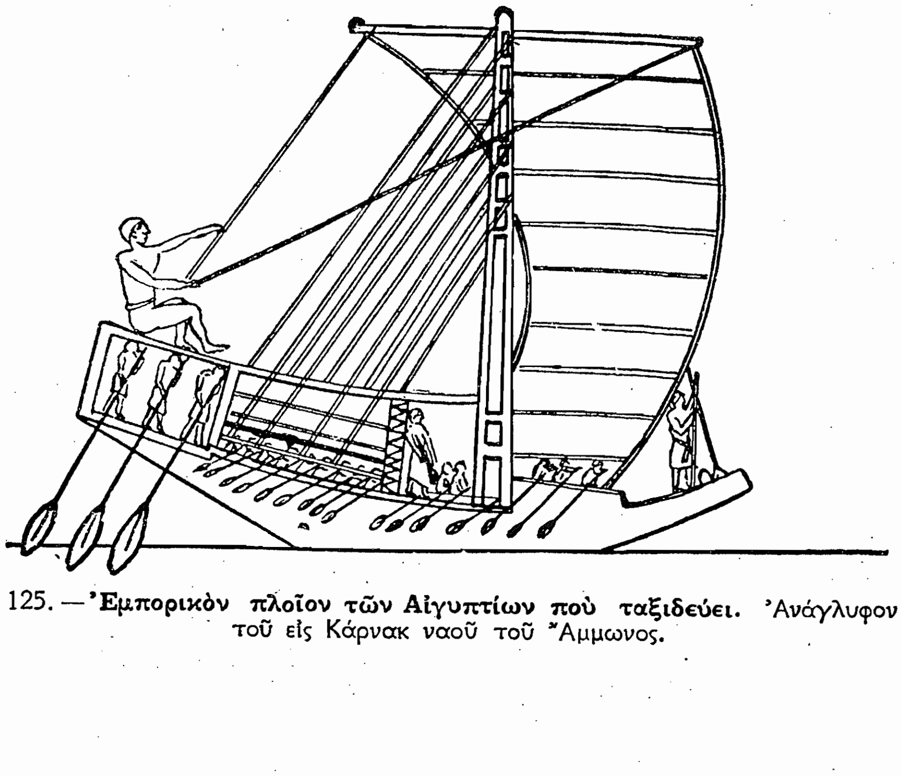
122.—Αἰγύπτιαι ὑφάντριαι.

123. — **Αἰγύπτιος ψαρεύει μὲ καμάκι.** Ἀνάγλυφον τοῦ εἰς Κάρνακ ναοῦ τοῦ Ἄμμωνος.

124.—Αἰγύπτιος δένει τὰ στάχυα εἰς δεμάτια.

125. — **Ἐμπορικὸν πλοῖον τῶν Αἰγυπτίων ποὺ ταξιδεύει.** Ἀνάγλυφον τοῦ εἰς Κάρνακ ναοῦ τοῦ Ἄμμωνος.

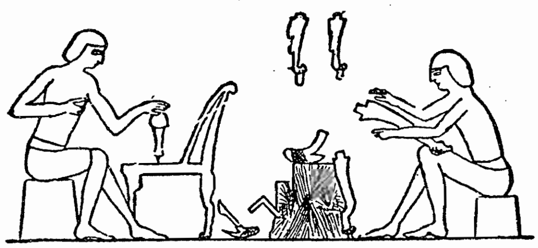
ταξις ὅτι ὅσοι δὲν ἠμποροῦν νὰ ἐξοφλήσουν τὰ χρέη των, ἐγίνοντο δοῦλοι τῶν δανειστῶν, ἔκαμνεν ὥστε νὰ αὐξηθῇ ὁ πληθυσμὸς τῶν δούλων καὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐφ' ὅσον αἱ πόλεις ἐγίνοντο μεγαλύτεραι, μεγάλο μέρος τοῦ νέου πληθυσμοῦ συνίστατο ἐκ τῶν δούλων αὐτῶν, χειροτεχνῶν καὶ ὑπηρετῶν, τῶν ἐγκατεστημένων εἰς τοὺς μεγάλους οἴκους. Δὲν ἦσαν ὅμως καθόλου ἀπόκληροι δοῦλοι. Ἀργότερα εἰς τὴν Βαβυλῶνα ὑπῆρχον νόμοι, οἱ ὁποῖοι ἐπροστάτευον τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν των. Οὔτε ἦσαν αἰχμάλωτοι πολέμου. Οἱ γονεῖς εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ πωλήσουν τὰ παιδιά των δούλους καὶ οἱ ἀδελφοὶ τὰς ὀρφανὰς ἀδελφάς των. Ἀκόμη καὶ ἐλεύθεροι ἄνθρωποι στερούμενοι παντὸς πόρου ζωῆς, ἐπωλοῦσαν τὸν ἑαυτόν των καὶ ἐγίνοντο δοῦλοι. Καὶ ἡ μαθήτευσις πάλιν πρὸς ἐκμάθησιν ἑνὸς ἐπαγγέλματος, ἀποτελοῦσε δουλείαν δι' ὡρισμένον χρονικὸν διάστημα.

Ἀπὸ τοὺς δούλους τώρα, κατ' ἀντίστροφον τρόπον, προῆλθον οἱ ἐλεύθεροι ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ποὺ εἰργάζοντο μὲ ἡμερομίσθιον καὶ εἶχον ἀκόμη περισσότερα ἀτομικὰ δικαιώματα. Ἀφοῦ εἰς τὴν Βαβυλῶνα οἱ δοῦλοι ἠμποροῦσαν νὰ ἔχουν περιουσίαν, πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἔκαμναν οἰκονομίας καὶ ἐξηγόραζαν τὴν ἐλευθερίαν των. Πιθανὸν οἱ δοῦλοι τῶν πόλεων νὰ εἶχον συχνὰ μεγαλυτέραν εὐημερίαν καὶ νὰ ἦσαν πραγματικῶς τόσον ἐλεύθεροι, ὅσον καὶ οἱ γεωργοί. Ἐφ' ὅσον ὁ ἀγροτικὸς πληθυσμὸς ηὔξανεν, οἱ υἱοὶ καὶ αἱ θυγατέρες των, ἄλλοτε μὲν ὡς δοῦλοι καὶ ἄλλοτε ὡς ἐλεύθεροι, προσετίθεντο εἰς τὰς τάξεις τῶν τεχνιτῶν καὶ ηὔξανον τὸν πληθυσμὸν αὐτῶν.

Ἐφ' ὅσον τὸ κυβερνητικὸν σύστημα ἐγίνετο καὶ πολυπλοκώτερον, ηὔξανεν ὁ ἀριθμὸς τῶν μεγάλων οἴκων. Ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως προῆλθον οἱ οἶκοι τῶν μεγάλων ὑπουργῶν καὶ βαθμούχων καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ ναοῦ ἀνεπτύχθησαν οἱ προσωπικοὶ οἶκοι τῶν λειτουργῶν τοῦ ναοῦ. Δὲν εἶναι δὲ δύσκολον νὰ φαντασθῇ κανεὶς πῶς αἱ οἰκίαι καὶ οἱ ἀγροὶ ἐγίνοντο ὁλονὲν περισσότερον ἰδιαιτέρα ἰδιοκτησία τῶν κατόχων αὐτῶν καὶ συνεχῶς καὶ περισσότερον ἀπεξενώνοντο ἀπὸ τὸν θεόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀρχικῶς ἀνῆκον.

Τὰ πρῶτα κράτη εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς τὴν Κίναν ἐπέρασαν ἀπὸ ἕνα φεουδαλικὸν στάδιον, κατὰ τὸ ὁποῖον αἱ παλαιαὶ οἰκογένειαι τῶν δημοσίων λειτουργῶν ἔγιναν ἐπὶ ὀλίγον χρόνον ἀνεξάρτητοι ἀριστοκρατικαὶ οἰκογένειαι. Εἰς τὰ τελευταῖα στάδια τοῦ βαβυλωνιακοῦ πολιτισμοῦ ἀπαντῶμεν μίαν τάξιν ἰδιοκτητῶν, τῆς ὁποίας ἡ σπουδαιότης εἰς τὸν κοινωνικὸν ὀργανισμὸν αὐξάνει συνεχῶς. Οἱ ἰδιοκτῆται αὐτοὶ δὲν εἶναι οὔτε δοῦλοι, οὔτε χωρικοί, οὔτε ἱερεῖς, οὔτε δημόσιοι λειτουργοί, ἀλλὰ αἱ χῆραι καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν ποὺ ἀνήκουν εἰς τὰς ἐν λόγῳ τάξεις, καθὼς καὶ εὐδοκιμήσαντες ἔμποροι καὶ παντὸς εἴδους ἄνθρωποι ἄ ν ε υ α ὐ θ έ ν τ ο υ.

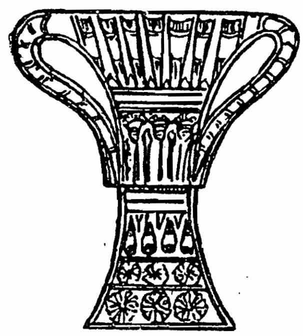
Πολλοὶ ἔμποροι ἤρχοντο ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἡ Βαβυλὼν ἦτο γεμάτη ἀπὸ Ἀραμαίους ἐμπόρους, οἱ ὁποῖοι εἶχον μεγάλα καταστήματα, μὲ δούλους ἀπελευθέρους καὶ ὑπαλλήλους παντὸς εἴδους. Ἡ λογιστική των ἦτο πρᾶγμα ἐξαιρετικῶς πολύπλοκον, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐστεροῦντο χάρτου. Ἠναγκάζοντο συνεπῶς νὰ

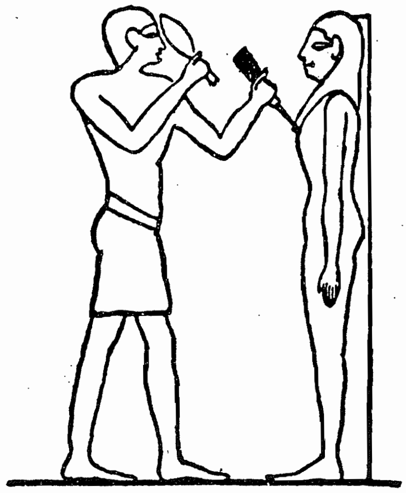
126. Αἰγύπτιοι ξυλουργοὶ ποὺ κατασκευάζουν ἔπιπλα.

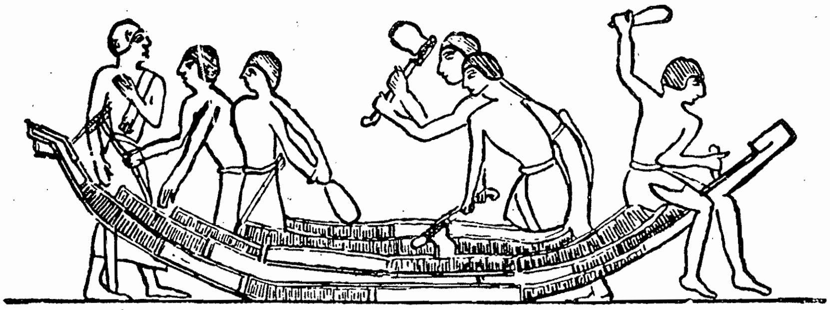
127. Αἰγύπτιος χρυσοχόος ποὺ ἐργάζεται.

128. Αἰγυπτιακὸν σκαλιστὸν ἀγγεῖον ἀπὸ χρυσόν.

129. Αἰγύπτιος γλύπτης εἰς τὸ ἐργαστήριόν του.

130. **Αἰγύπτιοι ναυπηγοὶ** ποὺ ναυπηγοῦν πλοῖον παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου.

φυλάττουν πολλὰς πηλίνας πινακίδας στιβαγμένας μέσα εἰς ἓν εἶδος μεγάλων πηλίνων δοχείων.

Ἡ μεγάλη συγκέντρωσις τοῦ μεικτοῦ αὐτοῦ πληθυσμοῦ ἐξ ἀνθρώπων περίπου ἐλευθέρων, ἔκαμε νὰ δημιουργηθῇ μία τάξις μικρεμπόρων, μικροπωλητῶν, μεταπρατῶν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν. Ὁ Σαίυς ἀναφέρει τὰς λεπτομερείας μιᾶς συμφωνίας διὰ τὴν ἐγκατάστασιν καὶ τὸν ἐφοδιασμὸν ἑνὸς καπηλείου. Ἐδημιουργήθη δὲ καὶ νέος κοινωνικὸς παράγων, ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος εὑρίσκεται τυχαίως ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, ὁ περαστικός.

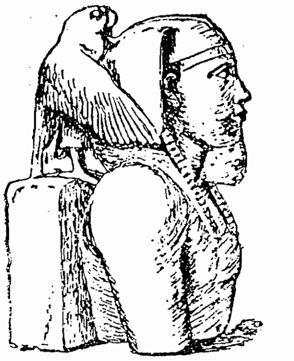
Τὸ χειρότερον εἶδος δουλείας ὑπῆρξαν διὰ τοὺς ἀρχαίους πολιτισμοὺς τὰ συνεργεῖα τῶν δούλων. Ἐὰν δὲν ἦτο εὔκολον νὰ συναντήσῃ κανεὶς τέτοια συνεργεῖα εἰς τὰς μεγάλας πόλεις, ἡ παρουσία των ὅμως ἦτο καταφανὴς ἀλλοῦ. Ὁ βασιλεὺς ὑπῆρξε κατ' ἀρχὰς ὁ κυριώτερος ἐ π ι χ ε ι ρ η μ α τ ί α ς. Ἤνοιγε διώρυγας καὶ ἐκτελοῦσεν ἔργα ἀρδεύσεως (λ. χ. αἱ ἐπιχειρήσεις τοῦ Χαμμουραβί, ποὺ ἀνεφέραμεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον). Ἐξεμεταλλεύετο ὀρυχεῖα. Φαίνεται ὅτι ὠργάνωνε καὶ βιομηχανίαν πρὸς ἐξαγωγήν, ὅπως π. χ. εἰς τὴν Κνωσόν. Οἱ δὲ Φαραὼ τῆς 1ης δυναστείας ἐξεμετάλλευόντο ἤδη τὰ ὀρυχεῖα τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ κυάνου εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Σινᾶ. Διὰ παρομοίους σκοποὺς συνεργεῖα αἰχμαλώτων ἦσαν βεβαίως πολὺ εὐθηνότερα καὶ πειθαρχικώτερα ἀπὸ ὅ,τι ἐργάται προερχόμενοι ἀπὸ τὸν λαόν.

Ἀπὸ παναρχαίους χρόνους ἐπίσης οἱ αἰχμάλωτοι ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς κωπηλάται εἰς τὰς τριήρεις, ἂν καὶ ὁ Torr εἰς τὸ ἔργον του «Ἀρχαῖα πλοῖα» παρατηρεῖ ὅτι οἱ ἐλεύθεροι Ἀθηναῖοι μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους (450 π. Χ.) δὲν ἐθεώρουν ὑποτιμητικὸν νὰ κωπηλατοῦν. Ἀλλ' ὁ μονάρχης εὕρισκε τοὺς δούλους καταλληλοτέρους. Οἱ δοῦλοι ἦσαν ἄνθρωποι χωρὶς οἰκογενειακὴν ἑστίαν καὶ συνεπῶς εἰς τὸν πόλεμον δὲν ἐνοσταλγοῦσαν. Οἱ Φαραὼ συνέλεγαν μαύρους δούλους εἰς τὴν Νουβίαν, διὰ νὰ τοὺς χρησιμοποιήσουν εἰς τὰς ἐκστρατείας των κατὰ τῆς Συρίας.

Πολὺ συγγενῆ πρὸς παρόμοια ἐκ δούλων στρατεύματα ἦσαν τὰ ἐκ μισθοφόρων βαρβάρων, τὰ ὁποῖα προσείλκυον κυρίως οἱ μονάρχαι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των μὲ τὸ δόλωμα τῶν λαφύρων. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἀνεπτύσσετο ὁ πολιτισμὸς τὰ μισθοφορικὰ αὐτὰ στρατεύματα ἀντικαθιστοῦσαν τὸν παλαιὸν ἐθνικὸν στρατόν. Ἐξ ἄλλου ἡ διὰ δούλων ἐργασία ἐγίνετο ὁλονὲν σπουδαιότερος παράγων εἰς τὴν οἰκονομίαν τῆς χώρας. Ἀπὸ τὰ ὀρυχεῖα καὶ τὴν κατασκευὴν διωρύγων καὶ τειχῶν ἡ ἐργασία τῶν δούλων ἐξηπλώθη εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς. Οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ ναοὶ ἐχρησιμοποιοῦσαν τοὺς δούλους εἰς τὰ κτήματά των.

3. Τὰ πρῶτα «ἀνεξάρτητα» πρόσωπα.

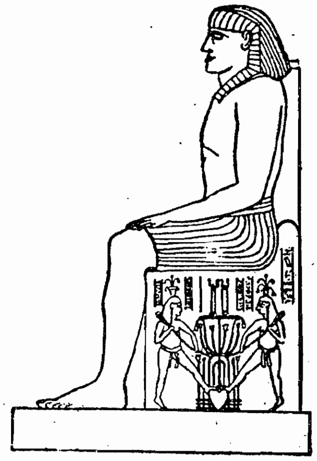
Μὲ τὰ ἀνωτέρω ἐσκιαγραφήσαμεν, πῶς ἀπὸ τὴν ἁπλῆν κοινωνίαν τῶν πρώτων σουμερικῶν πόλεων ἀνεπτύχθη τὸ πλῆθος τῶν ἀτό-

131.—**Προτομὴ τοῦ βασιλέως Χεφρὴν (2.900 π.Χ.).** Ὁ θεὸς Ὧρος, ὡς γεράκι ὀπίσω ἀπὸ τὸ κεφάλι του τὸν προστατεύει. Τὸ γεράκι εἶναι σύμβολον τοῦ Χεφρῆνος (βλ. εἰκόνα 91 εἰς σελ. 238).

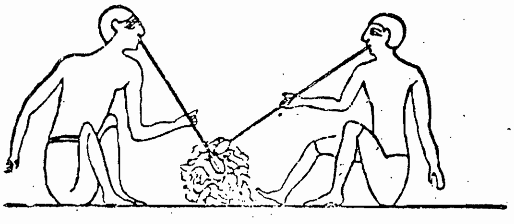
132.—**Προσωπογραφία τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Θόθμες τοῦ Γ'.** (Ἀνάγλυφον τοῦ εἰς Κάρνακ ναοῦ τοῦ Ἄμμωνος, βλ. εἰκ. 140).

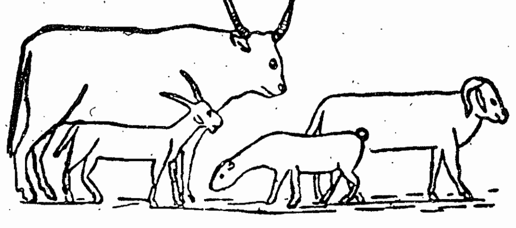
133.—**Ραμψῆς ὁ Β'** (ὁ Μέγας, 19η δυναστεία).

134.—**Αἰγύπτιος βασιλεύς,** ὁ ὁποῖος τοξεύει καὶ ἐξολοθρεύει τοὺς ἐχθρούς του. (Ἀνάγλυφον τοῦ εἰς Κάρνακ ναοῦ τοῦ Ἄμμωνος, βλ. εἰκ. 140).

135.—**Αἰγύπτιοι ἐργάται,** οἱ ὁποῖοι φυσοῦν γυαλί. (Ἀνάγλυφον ἀπὸ τάφον 4.000 ἔτη π. Χ.).

137.—**Κατοικίδια ζῷα τῶν Αἰγυπτίων,** ἀπὸ ζωγραφιὰν ναοῦ. Εἶναι γραμμένον ὅτι κάποιος κτηματίας εἶχε: 834 βώδια, 220 ἀγελάδες, 2.234 γίδια, 760 ὄνους καὶ 749 πρόβατα.

μων τῶν διαφορετικῶν ὑπὸ ἔποψιν φυλῆς, παραδόσεως, ἀγωγῆς καὶ ἀσχολίας, τῶν διαφορετικῶν ὑπὸ ἔποψιν πλούτου, ἐλευθερίας, κύρους καὶ χρησιμότητος, ἐκ τοῦ ὁποίου πλήθους ἀπηρτίσθησαν αἱ μεγάλαι πόλεις τῶν τελευταίων χιλίων ἐτῶν π. Χ.

Τὸ πλέον ἀξιοσημείωτον εἰς τὴν τοιαύτην ἀνάπτυξιν εἶναι ὁ εἰς τὸ μέσον τοῦ διαφορετικοῦ αὐτοῦ πληθυσμοῦ ἀριθμὸς τῶν ἐ λ ε υ θ έ ρ ω ν ἀ τ ό μ ω ν, δηλαδὴ προσώπων, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι οὔτε ἱερεῖς, οὔτε βασιλεῖς, οὔτε βαθμοῦχοι, οὔτε δουλοπάροικοι, οὔτε δοῦλοι, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν μεγάλην ἀνάγκην νὰ ἐργασθοῦν καὶ ἔχουν καιρὸν νὰ διαβάζουν καὶ νὰ ἐρευνοῦν.

Περὶ τὰ μέσα τῆς περιόδου τοῦ Περσικοῦ κράτους ἐζοῦσεν ἕνα ἐλεύθερον ἄτομον, ὁ Ἡρόδοτος, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ἐκ τῶν πρώτων συγγραφέων κριτικῆς ἱστορίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἁπλῆν χρονογραφίαν τῶν ἱερέων ἢ τῆς αὐλῆς καὶ δι' αὐτό, πρόσωπον μεγάλου ἐνδιαφέροντος δι' ἡμᾶς. Ἀξίζει τὸν κόπον νὰ ρίψωμεν ἐδῶ ἓν βλέμμα εἰς τὰς ἰδιαιτέρας συνθήκας τῆς ζωῆς του. Ἀργότερα δὲ θὰ ἀναφέρωμεν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν, τὴν ὁποίαν ἔγραψεν.

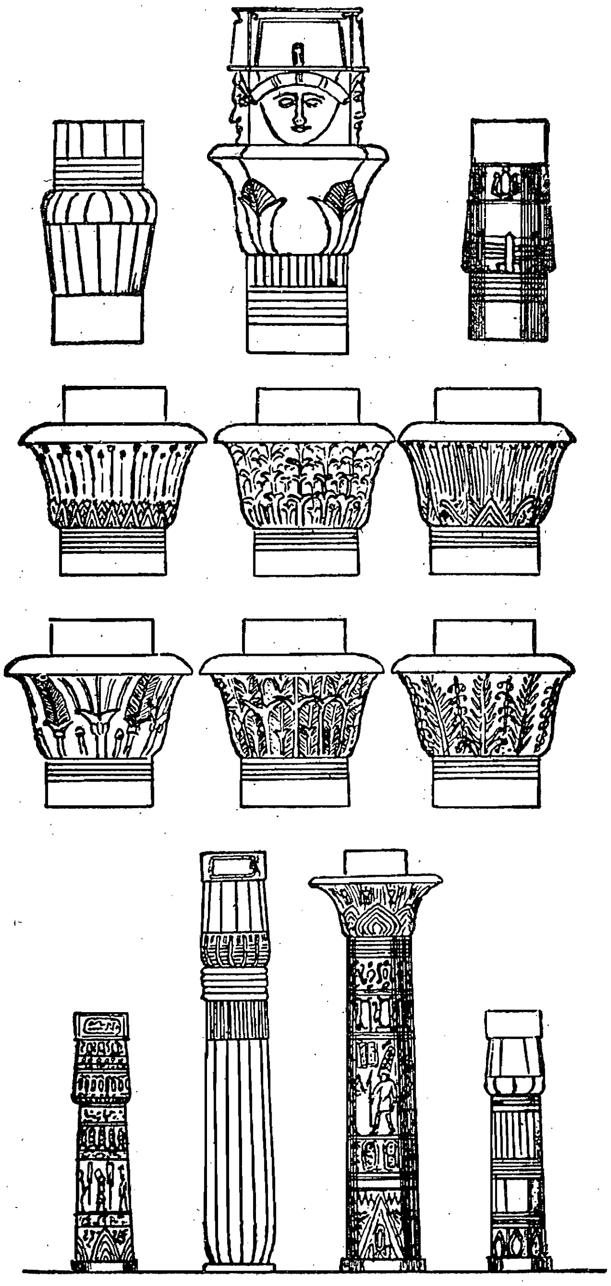
Ἐκάμαμεν ἤδη μνείαν περὶ τῆς κατακτήσεως τῆς Βαβυλωνίας ὑπὸ τοῦ Κύρου τῷ 539 π. Χ. Εἴπομεν κατόπιν ὅτι τὸ Περσικὸν κράτος ἐξηπλώθη καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου ἡ κατοχὴ ὑπῆρξε προσωρινή, ἐπεξετάθη δὲ ἐπὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Ἡρόδοτος ἐγεννήθη περὶ τὸ 484 π. Χ. εἰς τὴν ἑλληνικὴν πόλιν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Ἁλικαρνασσόν, ἡ ὁποία διετέλει ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Περσῶν. Δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις, ὅτι ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ἐργάζεται διὰ νὰ ζήσῃ ἢ νὰ δαπανᾷ πάρα πολὺν χρόνον διὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς περιουσίας του. Δὲν γνωρίζομεν τὰ καθέκαστα τῶν ὑποθέσεών του, εἶναι ὅμως φανερὸν ὅτι εἰς τὴν πατρίδα του κατώρθωσε νὰ προμηθευθῇ καὶ νὰ ἀναγνώσῃ καὶ νὰ μελετήσῃ χειρόγραφα περὶ ὅλων τῶν ζητημάτων, διὰ τὰ ὁποῖα εἶχον γράψει εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν πρὸ τῆς ἐποχῆς του.

Ἐταξίδευσεν, ἀπὸ ὅσα γνωρίζομεν, εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀρχιπελάγους, ἐλευθέρως καὶ ἀνέτως. Ἐστάθμευεν ὅπου ἤθελε νὰ σταθμεύσῃ καὶ φαίνεται ὅτι αἱ συνθῆκαι τῆς διαμονῆς ἦσαν παντοῦ ὑποφερταί. Μετέβη εἰς τὴν Βαβυλωνίαν καὶ εἰς τὰ Σοῦσα, τὴν νέαν πρωτεύουσαν τῶν Περσῶν. Εἰς τὴν χώραν αὐτήν, πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Τίγρητος, ἔκαμε τὸν περίπλουν τοῦ Εὐξείνου καὶ ἔμαθε πολλὰ περὶ τῶν Σκυθῶν τῆς Ἀρίας φυλῆς, ἡ ὁποία τότε ἦτο διεσκορπισμένη εἰς ὅλην τὴν νότιον Ρωσίαν. Ἐπεσκέφθη τὴν Ἰταλίαν, ἐξερεύνησε τὰς ἀρχαιότητας τῆς Τύρου, παρέπλευσεν τὰς ἀκτὰς τῆς Παλαιστίνης, ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Γάζαν καὶ διέμεινεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Περιῆλθε τὴν Αἴγυπτον, διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τοὺς ναοὺς καὶ τὰ μνημεῖα καὶ νὰ συλλέξῃ πληροφορίας. Γνωρίζομεν δὲ ὄχι μόνον ἀπὸ αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄλλας μαρτυρίας, ὅτι κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, τοὺς παλαιοτέρους ναοὺς καὶ τὰς πυραμίδας, (αἱ ὁποῖαι εἶχον ἤδη ἡλικίαν τριῶν χιλιάδων ἐτῶν) ἐπεσκέπτοντο καραβάνια περιηγητῶν,

138.—Ὁ Ἄμμων Ρά, ὁ θεὸς τοῦ Ἡλίου τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐκαλεῖτο ὁ βασιλεὺς τῶν θεῶν.

(Δεξιά)

139.—**Αἰγυπτιακοὶ κίονες καὶ κιονάκρανα** λωτόσχημα, φοινικόσχημα, παπυρόσχημα κλπ.

ἐνῷ ἱερεῖς ὡρισμένης εἰδικότητος τοὺς ἐχρησίμευον ὡς ὁδηγοί. Αἱ ἐπιγραφαὶ τὰς ὁποίας οἱ ἐπισκέπται ἐχάραττον εἰς τοὺς τοίχους τῶν πυραμίδων παραμένουν μέχρι σήμερον, πολλαὶ δὲ ἀπὸ αὐτὰς ἔχουν ἀναγνωσθῆ καὶ δημοσιευθῆ.

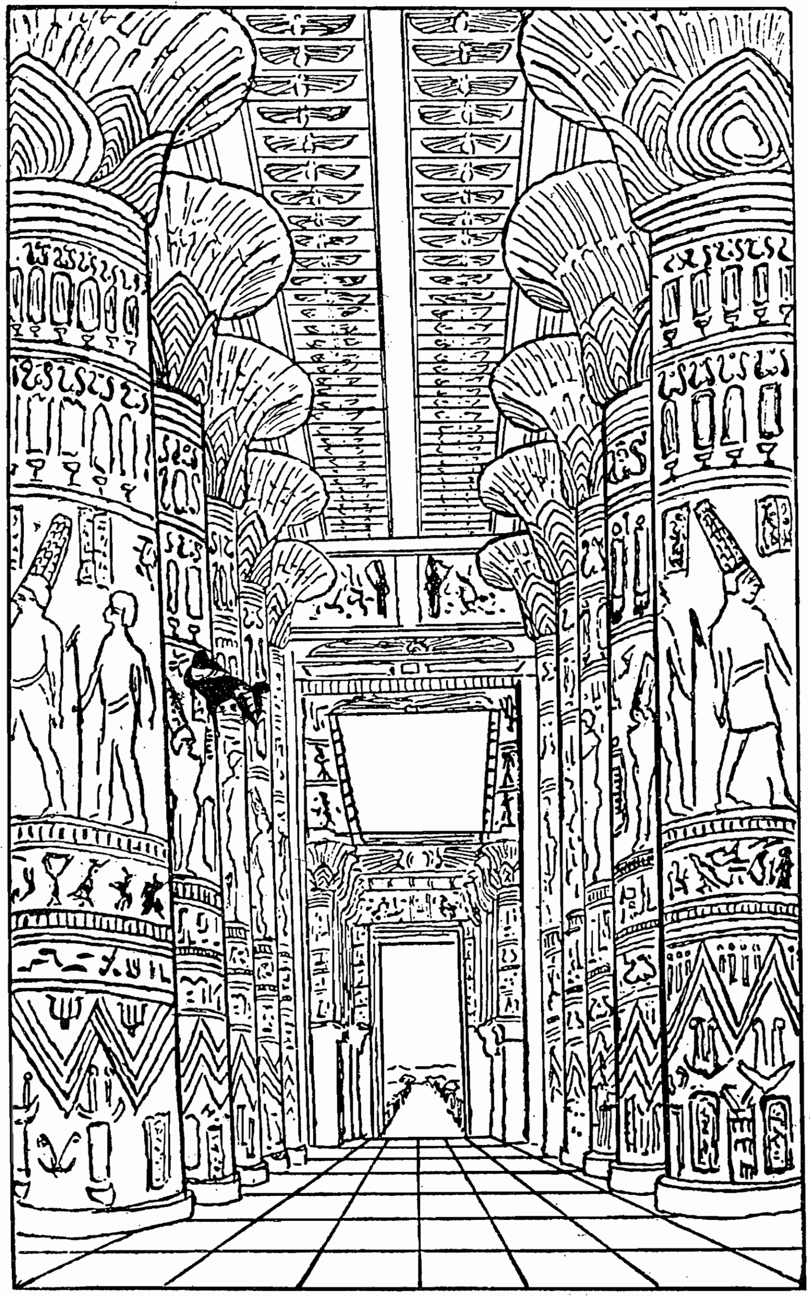
Ὅταν συνεκέντρωσε πληροφορίας καὶ γνώσεις ὁ Ἡρόδοτος, συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ γράψῃ μεγάλην ἱστορίαν περὶ τῶν προσπαθειῶν τῆς Περσίας πρὸς καθυπόταξιν τῆς Ἑλλάδος. Ὡς εἰσαγωγὴν ὅμως εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτὴν συνέταξε περιγραφὴν τοῦ παρελθόντος τῆς Ἑλλάδος, τῆς Περσίας, τῆς Ἀσσυρίας, τῆς Βαβυλωνίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Σκυθίας, καθὼς καὶ τῶν λαῶν καὶ τῆς γεωγραφίας τῶν χωρῶν αὐτῶν. Ἔπειτα ἐπεχείρησε νὰ διαβάσῃ τὴν ἱστορίαν του εἰς τοὺς εὑρισκομένους εἰς Ἁλικαρνασσὸν φίλους του, δὲν κατώρθωσε ὅμως νὰ κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἐκτίμησιν αὐτῶν. Τότε μετέβη εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν μᾶλλον ἀκμάζουσαν ἑλληνικὴν πόλιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἐκεῖ τὸ ἔργον του ἔγινε δεκτὸν μὲ ἐπευφημίας. Εὑρίσκομεν αὐτὸν εἰς τὸ μέσον ἑνὸς ἐκλεκτοῦ κύκλου μορφωμένων καὶ εὐφυῶν ἀνθρώπων, αἱ δὲ ἀρχαὶ τῆς πόλεως ἐψήφισαν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀμοιβὴν δέκα ταλάντων (χρηματικὸν ποσόν, ποὺ ἰσοδυναμεῖ πρὸς 60.000 φράγκα χρυσᾶ), εἰς ἀναγνώρισιν τοῦ φιλολογικοῦ του κατορθώματος.

Δὲν θὰ συμπληρώσωμεν ὅμως τὴν βιογραφίαν τοῦ τόσον ἐνδιαφέροντος αὐτοῦ ἀνθρώπου, οὔτε θὰ εἰσέλθωμεν εἰς κριτικὴν τῆς ἱστορίας του. Παρέχομεν τὰς λεπτομερείας αὐτὰς ἁπλῶς διὰ νὰ δείξωμεν ὅτι κατὰ τὸν 5ον π. Χ. αἰῶνα ἕνας νέος παράγων παρουσιάζεται εἰς τὰς τότε κοινωνικὰς τάξεις τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ γραφὴ εἶχαν ἤδη ἀπὸ πολλοῦ βγῆ ἀπὸ τοὺς ναοὺς καὶ τοὺς στενοὺς κύκλους τῶν γραφέων τῆς βασιλικῆς αὐλῆς. Ἓν νέον εἶδος ἀνθρώπων, οἱ ἐ λ ε ύ θ ε ρ ο ι, οἱ ὁποῖοι εἶχον εἰς τὴν διάθεσίν των τὸν χρόνον, κατεγίνοντο νὰ ἐρευνοῦν, ν' ἀνταλλάσσουν γνώσεις καὶ γνώμας καὶ νὰ ἀναπτύσσουν ἰδέας. Ἔτσι μαζὶ μὲ τὴν κίνησιν τῶν στρατῶν καὶ τὰς πολιτικὰς ἀσχολίας τῶν μοναρχῶν, καὶ ὑπεράνω τῆς κοινῆς ζωῆς τῶν ἀγραμμάτων καὶ μὴ ἐνδιαφερομένων ἀνθρώπων, παρατηροῦμεν τὴν ἔναρξιν ἐ λ ε υ θ έ ρ α ς δ ι α ν ο ή σ ε ω ς τ ῆ ς ἀ ν θ ρ ω π ό τ η τ ο ς, ἡ ὁποία ἔφθασεν ἐπὶ τέλους σήμερον νὰ ἀποτελῇ πρωτεύουσαν δύναμιν εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ κόσμου.

Περὶ τῆς ἐλευθέρας αὐτῆς διανοήσεως θὰ ἔχωμεν νὰ εἴπωμεν περισσότερα, ὅταν εἰς καθὲν ἀπὸ τὰ ἑπόμενα κεφάλαια θὰ κάμωμεν λόγον περὶ τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν τοῦ Ἀρχιπελάγους καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

4. Αἱ κοινωνικαὶ τάξεις πρὸ τριῶν χιλιάδων ἐτῶν.

Ἠμποροῦμεν τώρα νὰ συνοψίσωμεν ὅσα ἐξητάσαμεν εἰς τὰ δύο τελευταῖα κεφάλαια, παραθέτοντες κατάλογον τῶν στοιχείων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἀνάμεσα εἰς τὴν πολυσύνθετον μᾶζαν τῶν ἀνθρωπίνων ὄντων, αὐτὰ κυρίως συνετέλεσαν νὰ ἀναπτυχθοῦν οἱ δύο πολιτισμοί: ὁ Βαβυλωνιακὸς καὶ ὁ Αἰγυπτιακὸς ἀπὸ 2500 μέχρι 3000 ἐτῶν π. Χ.

140.—**Ναὸς τοῦ Ἄμμωνος εἰς Κάρνακ.** Ὁ μέγιστος καὶ λαμπρότατος τῆς Αἰγύπτου, ὁ ὁποῖος ἐκτίσθη ἐπὶ τῆς 12ης δυναστείας. Τὸ μῆκος τοῦ ναοῦ ἦτο 112 μ. καὶ τὸ πλάτος 50 μ.· Ἡ εἰκὼν παριστᾷ ἀντίγραφον ὑποστύλου αἰθούσης Θουθμώσεως Γ'. Ὕψος κιόνων 23 μ. διάμετρος 3 $^{1}/_{2}$ μ. Τοὺς κίονας σκεπάζουν ἀνάγλυφα διαφόρων σκηνῶν ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης (βλ. 123, 125, 132, 134, 142, 143).

Τὰ ἀνθρώπινα αὐτὰ στοιχεῖα ἀνεπτύχθησαν καὶ ἐξεχώρισαν τὸ ἓν ἀπὸ τὸ ἄλλο εἰς τὰς κοιλάδας τῶν μεγάλων ποταμῶν τοῦ κόσμου (Εὐφράτου, Τίγρητος καὶ Νείλου) κατὰ τὸ διάστημα πέντε ἢ ἓξ χιλιάδων ἐτῶν. Ἀνέπτυξαν πνευματικὰς δυνάμεις καὶ παραδόσεις καὶ νοοτροπίας διαφορετικὰς οἱ μὲν ἀπὸ τοὺς δέ. Ὁ πολιτισμὸς εἰς τὸν ὁποῖον ζῶμεν σήμερον συνεχίζει ἁπλῶς καὶ ἀναπτύσσει περισσότερον καὶ ἐπεξεργάζεται τὰς σχέσεις αὐτάς. Μόνον δὲ διὰ προσεκτικῆς μελέτης τῆς ἀρχικῆς προελεύσεως τῶν προκαταλήψεων καὶ τῶν ἀμέσων ἰδεῶν τῆς ἰδιαιτέρας τάξεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκομεν, ἠμποροῦμεν νὰ ἀπελευθερωθῶμεν ἀπὸ αὐτὰς καὶ νὰ ἀρχίσωμεν νὰ κατανοοῦμεν τὰ σύγχρονα κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ζητήματα.

1. Πρῶτον λοιπὸν ἐνεφανίσθη τὸ ἱερατεῖον, τὸ σύστημα τοῦ ναοῦ, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν ὁ πυρὴν καὶ ὁ ὁδηγῶν νοῦς, γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὠργανώθησαν οἱ πρῶτοι πολιτισμοί. Τὸ ἱερατεῖον ἐξηκολούθει καὶ εἰς μεταγενεστέρους ἀκόμη χρόνους νὰ ἀποτελῇ μεγάλην δύναμιν εἰς τὸν κόσμον. Ἦτο ὁ κυριώτερος θεματοφύλαξ κάθε γνώσεως καὶ παραδόσεως, ἀσκοῦσεν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ζωῆς κάθε ἀνθρώπου καὶ ἦτο ἡ συνεκτικὴ δύναμις τῆς κοινότητος. Δὲν ἦτο ὅμως πλέον παντοδύναμον, διότι ἀπὸ τὴν φύσιν του συντηρητικὸν ἦτο ἀνίκανον νὰ προσαρμοσθῇ εἰς νέας συνθήκας. Δὲν ἐξειλίσσετο. Δὲν εἶχε πλέον τὸ μονοπώλιον τῆς γνώσεως, οὔτε ἦτο ἡ πηγὴ τῶν νέων ἰδεῶν. Ἡ σοφία εἶχε μεταδοθῆ καὶ εἰς ἄλλους πλέον ἀνεξαρτήτους καὶ ἀνεξελέγκτους ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἀνέπτυσσον ἰδικήν των σκέψιν. Γύρω ἀπὸ τὸν ναὸν ὑπῆρχον οἱ ἱερεῖς, αἱ ἱέρειαι, οἱ γραμματεῖς, οἱ ἰατροί, οἱ μάγοι, οἱ κοσμικοὶ ἀδελφοί, οἱ ταμίαι, οἱ ἐπιστάται, οἱ διευθυνταὶ αὐτοῦ κλπ. Εἶχε δὲ ὁ ναὸς μεγάλην ἰδιοκτησίαν καὶ ἐμάζευεν ἀμυθήτους θησαυρούς.

2. Ἀντιμέτωπον πρὸς τὸ ἱερατεῖον, ἂν καὶ ἀρχικῶς προῆλθεν ἀπὸ αὐτό, ἦτο τὸ αὐλικὸν σύστημα, ποὺ εἶχεν ἐπὶ κεφαλῆς ἕνα βασιλέα ἢ «βασιλέα βασιλέων». Ὁ βασιλεὺς ἦτο εἰς μὲν τὴν Ἀσσυροβαβυλωνίαν ἓν εἶδος ἀρχηγοῦ καὶ κοσμικοῦ διευθυντοῦ τῶν ὑποθέσεων, εἰς δὲ τὴν Αἴγυπτον θεάνθρωπος, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὴν κηδεμονίαν τῶν ἱερέων. Γύρω ἀπὸ τὸν μονάρχην ὑπῆρχε πλῆθος γραμματέων, συμβούλων, ἀρχειοφυλάκων, πρακτόρων, ἀρχηγῶν καὶ σωματοφυλάκων.

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ βασιλέως, ἰδίως οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι τῶν ἐπαρχιῶν, εἶχον μεγάλην δικαιοδοσίαν καὶ ἐπροσπαθοῦσαν ὁλονὲν νὰ γίνουν ἀνεξάρτητοι. Ἡ ἀριστοκρατία τῶν παλαιῶν πολιτισμῶν τῶν παραποταμίων χαμηλῶν πεδιάδων προῆλθεν ἀπὸ τὸ αὐλικὸν σύστημα. Ἦτο συνεπῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἀριστοκρατίαν τῶν πρώτων Ἀρίων, ἡ ὁποία ἦτο δημοκρατικὴ ἀριστοκρατία ἀπὸ πρεσβυτέρους καὶ ἀρχηγούς.

3. Εἰς τὴν βάσιν τῆς κοινωνικῆς πυραμίδος ἦτο ἡ μεγάλη ἀπὸ κάθε ἄλλην ἀναγκαιοτέρα τάξις τῆς κοινωνίας, οἱ καλλιεργηταὶ τῆς γῆς. Ἡ κατάστασίς των ἦτο διαφορετικὴ κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς καὶ τοὺς διαφόρους τόπους. Ἦσαν ἐλεύθεροι, πληρώ-

141.—'Αναπαράστασις ἐκ τοῦ φυσικοῦ ἑνὸς **'Ασσυρίου** βασιλέως.
('Αναπαράστασις καὶ φωτογραφία τοῦ Léon Henzez)

νοντες φόρους ἢ δουλοπάροικοι τοῦ θεοῦ, ἢ δουλοπάροικοι τοῦ βασιλέως ἢ τοῦ εὐγενοῦς, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπλήρωναν ἐνοίκιον. Εἰς δὲ τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις ὁ φόρος ἢ τὸ ἐνοίκιον ἐπληρώνετο εἰς εἶδος. Εἰς τὰς παραποταμίους πολιτείας ὑπῆρχον ἰδιοκτῆται καλλιεργηταί· ὁ καθένας ἀπὸ αὐτοὺς ἐκαλλιεργοῦσε σχετικῶς μικρὰν ἔκτασιν γῆς. Ἐζοῦσαν πολλοὶ μαζὶ εἰς χωρία καὶ εἶχον κοινὸν συμφέρον νὰ συντηροῦν τὰς ἀρδευτικὰς διώρυγας, ἡ δὲ ζωὴ των εἰς τὸ χωρίον ἔκαμε νὰ ἀναπτυχθῇ εἰς αὐτοὺς τὸ σύστημα τῆς κοινότητος.

Ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς εἶναι ἀποσχόλησις δεσμευτική. Αἱ διάφοροι ἐποχαί, καὶ ἰδίως ἡ ἐποχὴ τοῦ θερισμοῦ, δὲν περιμένουν τοὺς ἀνθρώπους. Τὰ παιδιὰ ἠμποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἀπὸ μικρά, καὶ δι' αὐτὸ ἡ τάξις τῶν γεωργῶν εἶναι γενικῶς τάξις ἀμορφώτων ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἐργάζονται βαρειά, καὶ δεισιδαιμόνων λόγῳ τῆς ἀμαθείας των καὶ τῆς ἀβεβαιότητος τῶν καιρικῶν συνθηκῶν. Ἦτο μία κατηγορία ἀνθρώπων μὲ ἐσφαλμένας ἀντιλήψεις καὶ εὐκόλως ἐξαπατωμένων. Τὸ μόνον πρᾶγμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀποβλέπει εἶναι μία κανονικὴ ἐσοδεία, διὰ νὰ μὴ ἀναγκάζεται νὰ χρεώνεται καὶ νὰ ἠμπορῇ νὰ ἀποθηκεύῃ διὰ κάθε κακὴν περίστασιν. Καὶ ἡ τάξις αὐτὴ παρέμεινε τέτοια μέχρι τῶν ἡμερῶν μας εἰς τὸ μέγιστον μέρος τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας.

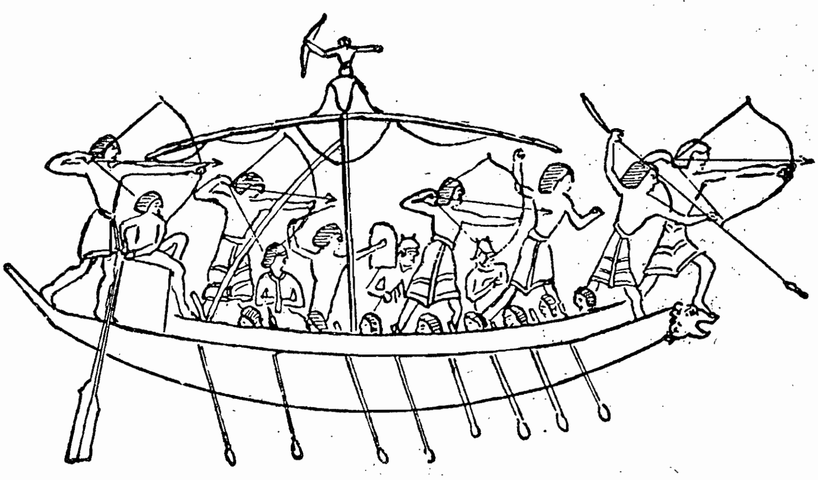
4. Σημαντικὰ διαφορετικὴ ἀπὸ τοὺς γεωργοὺς καὶ ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν καὶ ὡς πρὸς τὸ ποιὸν ἦτο ἡ τάξις τῶν τεχνιτῶν. Κατ' ἀρχὰς ἀπετελέσθη αὐτὴ πιθανὸν ἐν μέρει ἀπὸ δούλους, ἐν μέρει ἀπὸ χωρικούς, οἱ ὁποῖοι εἶχον εἰδικευθῆ εἰς ἓν ἐπάγγελμα. Κάθε ὅμως πρακτικὸν ἐπάγγελμα εἶχε τὸ τεχνικὸν μέρος, τὸ ὁποῖον ἀπαιτοῦσε μάκρὰν μαθητείαν, καθὼς καὶ τὰ μυστικά του. Οἱ δὲ ἐξασκοῦντες ἓν τοιοῦτον ἐπάγγελμα τεχνῖται, ἀνέπτυσσον μίαν ὡρισμένην ἀνεξαρτησίαν καὶ εἶχον τὴν συνείδησιν, ὅτι ἀποτελοῦσαν εἶδος ἰδιαιτέρας κοινωνίας. Οἱ τεχνῖται ἦσαν εἰς θέσιν νὰ συγκεντρώνωνται καὶ νὰ συσκέπτωνται διὰ τὰς ὑποθέσεις των μὲ περισσοτέραν εὐκολίαν ἀπὸ τοὺς γεωργοὺς καὶ ἦσαν εἰς θέσιν νὰ σχηματίζουν συντεχνίας πρὸς περιορισμὸν τῆς παραγωγῆς, διατήρησιν τῶν τιμῶν τῆς ἐργασίας των, καὶ προστασίαν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος.

5. Ἐφ' ὅσον ἡ ἐξουσία τῶν Βαβυλωνίων ἀρχηγῶν ἐξηπλώνετο εἰς διαμερίσματα καταλληλότερα πρὸς βοσκὴν καὶ ὀλιγώτερον εὔφορα, ἀνεπτύχθη ἡ τάξις τῶν ποιμένων. Προκειμένου περὶ Βαβυλωνίας οἱ ποιμένες αὐτοὶ ἦσαν νομαδικοὶ Σημῖται, ἓν εἶδος Βεδουΐνων, ὁμοίων μὲ τοὺς σημερινούς. Ἔβοσκον δὲ τὰ ποίμνιά των εἰς μεγάλας ἐκτάσεις, ὅπως οἱ κτηνοτρόφοι τῆς Καλιφορνίας βόσκουν τὰ πρόβατά των σήμερον. Ἐπληρώνοντο καλύτερα καὶ εἶχον περισσοτέραν ἐκτίμησιν ἀπὸ τοὺς γεωργούς.

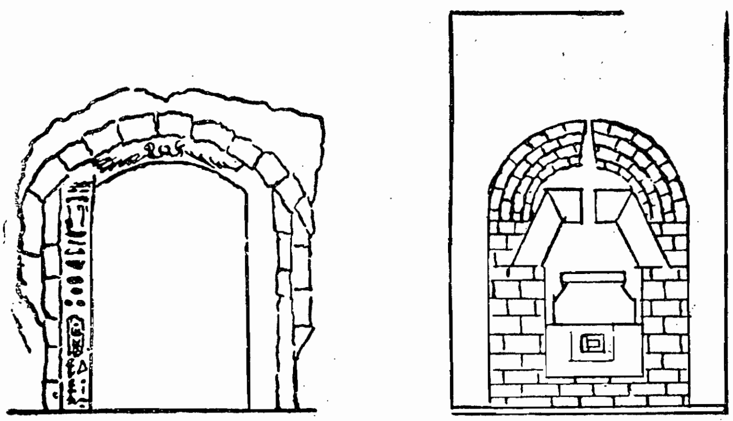
6. Οἱ πρῶτοι ἔμποροι τοῦ κόσμου ἦσαν ἢ πλοιοκτῆται, ὅπως οἱ κάτοικοι τῆς Τύρου καὶ τῆς Κνωσοῦ, ἢ νομάδες, οἱ ὁποῖοι μετέφερον καὶ ἀντήλασσον ἐμπορεύματα εἰς τὰς γειτονικὰς πρωτογόνους χώρας. Εἰς τὸν Ἀσσυροβαβυλωνιακὸν κόσμον οἱ ἐμπορευόμενοι ἦσαν κυρίως Σημῖται, Ἀραμαῖοι, οἱ πρόγονοι τῶν νεωτέρων Σύρων. Αὐ-

142.—**Ὀρχήστρα.** Ἀνάγλυφον τῶν κιόνων τοῦ εἰς Κάρνακ ναοῦ τοῦ Ἄμμωνος (βλ. εἰκόνα 140).

143.—**Πολεμικὸν πλοῖον.** Ἀνάγλυφον τοῦ εἰς Κάρνακ ναοῦ τοῦ Ἄμμωνος (βλ. εἰκόνα 140).

144.—**Ὑπόγειοι διάδρομοι** βασιλικῶν τάφων (πυραμίδων) στολισμένοι συνήθως μὲ ζωγραφίας.

τοὶ ἀπετέλεσαν ἕνα διακεκριμένον παράγοντα εἰς τὴν ζωὴν τῆς κοινότητος, ἐσχημάτισαν μεγάλους οἴκους. Ἡ τοκογλυφία ἀνεπτύχθη πολὺ κατὰ τὰ τελευταῖα χίλια ἔτη π. Χ. Ἠσκεῖτο ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς χρόνους τῶν Σουμερίων. Οἱ ἐμπορευόμενοι εἶχον ἀνάγκην προκαταβολῶν. Οἱ καλλιεργηταὶ ἤθελον νὰ προεξοφλήσουν τὰς ἐσοδείας των πρὸ τῆς συγκομιδῆς. Ὁ Σαίυς περιγράφει τὸν βαβυλωνιακὸν τραπεζιτικὸν οἶκον τοῦ Ἐ γ ι β ί, ὁ ὁποῖος ἤκμασεν ἐπὶ πολλὰς γενεὰς καὶ ἐπέζησε καὶ μετὰ τὸ χαλδαϊκὸν κράτος.

7. Μία τάξις μ ι κ ρ ο π ω λ η τ ῶ ν, ἀνεπτύχθη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐφ᾽ ὅσον ἡ κοινωνία ἔγινε περισσότερον πολυσύνθετος, κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῶν πρώτων κρατῶν, δὲν φαίνεται ὅμως νὰ εἶχε μεγάλην σπουδαιότητα.

8. Μία τάξις ἀ ν ε ξ α ρ τ ή τ ω ν μ ι κ ρ ο ϊ δ ι ο κ τ η τ ῶ ν.

9. Ἐφ᾽ ὅσον ηὔξανεν ἡ πολυτέλεια καὶ ἡ χλιδὴ τῆς ζωῆς, ἀνεπτύχθη εἰς τὴν βασιλικὴν αὐλήν, εἰς τοὺς ναοὺς καὶ εἰς τοὺς εὐημεροῦντας ἰδιωτικοὺς οἴκους μία τάξις ὑ π η ρ ε τ ῶ ν. Ἀφ᾽ ἑνὸς μὲν δούλων, ἀφ᾽ ἑτέρου δὲ ἀπελευθέρων ἢ νεαρῶν χωρικῶν, οἱ ὁποῖοι προσελαμβάνοντο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ σπιτιοῦ.

10. Ἐ ρ γ ά τ α ι σ υ ν ε ρ γ ε ί ω ν. Ἡ τάξις αὐτὴ ἀπετελεῖτο συχνὰ ἀπὸ αἰχμαλώτους πολέμου ἢ ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἔγιναν δοῦλοι λόγῳ χρεῶν, ἢ ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἥρπαζον εἰς τὰς ἐπιδρομὰς ἢ ἀπὸ τοὺς καταδικασμένους εἰς ἐξορίαν.

11. Μ ι σ θ ο φ ό ρ ο ι σ τ ρ α τ ι ῶ τ α ι. Καὶ αὐτοὶ ἦσαν συχνὰ αἰχμάλωτοι ἢ προήρχοντο ἀπὸ ἀνθρώπους, ποὺ εἶχον ροπὴν εἰς ἁρπαγήν. Κάποτε ὅμως προήρχοντο ἀπὸ ξένους φιλικοὺς πληθυσμούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἐπικρατοῦσε τὸ στρατιωτικὸν πνεῦμα καὶ εἶχον καταταχθῆ ἑκουσίως.

12. Ν α υ τ ι κ ο ί.

Εἰς τὰς νεωτέρας πολιτικὰς καὶ οἰκονομολογικὰς συζητήσεις γίνεται πολὺς λόγος περὶ τοῦ ἐργατικοῦ κόσμου. Ἀπεδόθη μάλιστα μεγάλη σημασία εἰς τὴν ἀ λ λ η λ ε γ γ ύ η ν τ ο ῦ ἐ ρ γ α τ ι κ ο ῦ κ ό σ μ ο υ καὶ τὴν ἐπαγγελματικήν του συνείδησιν. Θεωροῦμεν εὔλογον νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι εἰς τοὺς πρώτους αὐτοὺς παναρχαίους πολιτισμοὺς ὅ,τι ἀποκαλοῦμεν ἐ ρ γ α τ ι κ ὸ ν κ ό σ μ ο ν ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ πέντε χωριστὰς τάξεις, ἀνομοίας καὶ κατὰ τὴν προέλευσιν καὶ κατὰ τὰς παραδόσεις καὶ κατὰ τὰς βλέψεις, δηλαδὴ ἀπὸ τὰς τάξεις ποὺ ἀναφέρονται εἰς τοὺς ἀριθμοὺς 3, 4, 5, 9, 10, καὶ τοὺς κωπηλάτας τῆς τάξεως 12. Ἡ ἀλληλεγγύη τοῦ ἐργατικοῦ κόσμου εἶναι (ὅπως θὰ ἴδωμεν, ὅταν θὰ μελετήσωμεν τὴν μηχανικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 19ου μ. Χ. αἰῶνος), ἰδέα σχετικῶς νέα, ἡ ὁποία διανοίγει νέας ἀπόψεις εἰς τὰς ἀνθρωπίνους ὑποθέσεις.

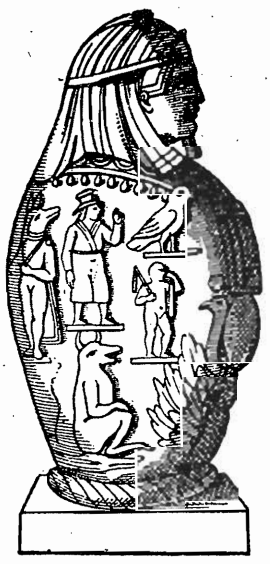
145.—**Αἰγύπτιοι**

Κόρη Κυρία Βασιλεὺς Στρατιώτης Πολίτης

146.—**Μούμιαι**

Μούμια — Μούμια εἰς ἀνθρωπόσχημον φέρετρον. — Μούμια μέσα εἰς κλειστὸν φέρετρον.

147.—Κάνωπος, ὁ ὁποῖος ἔμπαινε εἰς τοὺς τάφους. Μέσα εἰς αὐτὸν ἐφυλάσσοντο σπλάχνα τοῦ νεκροῦ.

5. Αἱ τάξεις μεταβάλλονται ἐπὶ τὸ αὐστηρότερον εἰς κάστας. *

Πρὶν ἐξαντλήσωμεν τὸ θέμα περὶ τῶν κοινωνικῶν τάξεων, αἱ ὁποῖαι ἀνεπτύσσοντο εἰς τοὺς πρώτους αὐτοὺς πολιτισμούς, ἃς ἐξετάσωμεν, ἐὰν αἱ κοινωνικαὶ τάξεις εἶχον σταθερὸν καὶ μόνιμον χαρακτῆρα. Μέχρι ποίου σημείου δὲν ἤρχοντο εἰς ἐπαφὴν καὶ δὲν ἀνεμειγνύοντο ἀναμεταξύ των.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς τάξεις ὑπ' ἀριθ. 9, 10, 11 καὶ 12 (δηλαδὴ τοὺς ὑπηρέτας, τοὺς ἐργάτας συνεργείων, τοὺς δούλους, τοὺς μισθοφόρους στρατιώτας) καὶ εἰς χειροτέραν μοῖραν τοὺς ναύτας ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει τοὺς κωπηλάτας, ὅλοι αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν διαρκῶς στρατολογημένας τάξεις. Δὲν ἐγκαθίσταντο μονίμως, διὰ νὰ σχηματίσουν ἑστίαν καὶ νὰ ἀφήσουν διαδόχους, ἀλλ' ἐτροφοδοτοῦντο διαρκῶς ἀπὸ νέους αἰχμαλώτους, ἀπὸ τοὺς ἀποτυγχάνοντας εἰς τὰς ἄλλας τάξεις καὶ ἰδίως ἀπὸ τοὺς ἀποτυγχάνοντας τῆς τάξεως τῶν μικροπωλητῶν, καθὼς καὶ ἀπὸ γεωργούς, τοὺς ὁποίους ἐξαπατοῦσαν ἢ ἐξηνάγκαζαν.

Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως τοὺς ναύτας ἔχομεν νὰ ξεχωρίσωμεν τοὺς ἁπλοῦς κωπηλάτας ἀπὸ τοὺς κυρίως ναυτικοὺς καὶ τοὺς ἰδιωτικοὺς πλοιάρχους τῶν μεγάλων λιμένων, ὅπως ἦσαν οἱ τῆς Τύρου καὶ τῆς Σιδῶνος. Οἱ πλοιοκτῆται ἀνήκουν κυρίως εἰς τὴν ἐμπορικὴν τάξιν, οἱ ναυτικοὶ ὅμως θὰ εἶχον συστήσει ἰδιαιτέραν κοινότητα εἰς τοὺς μεγάλους λιμένας, ὅπου εἶχον τὰς κατοικίας των καὶ μετεβίβαζον τὰ μυστικὰ τῆς ναυτιλίας εἰς τοὺς υἱούς των.

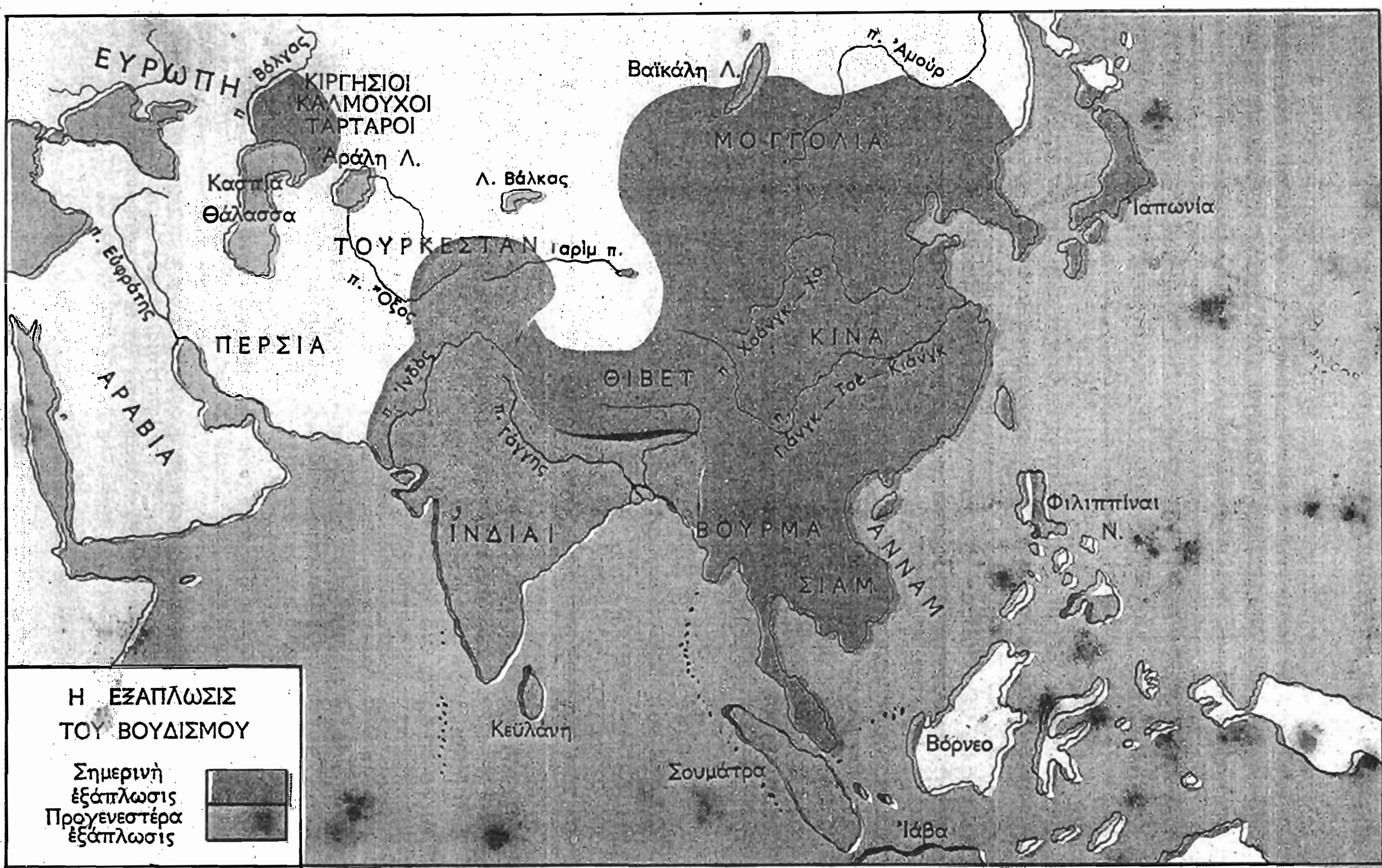
Ἡ ὀγδόη τάξις ἦτο ἀσφαλῶς τάξις ἀβεβαία, ἡ ὁποία διαρκῶς ηὔξανε ἀφ' ἑνὸς διὰ τῆς προσθήκης τῶν κληρονόμων καὶ τῶν ἐξαρτωμένων ἐξ αὐτῶν ἀτόμων, τῶν χηρῶν καὶ τῶν ἀποχωρούντων μελῶν τῆς πλουσίας καὶ ἰσχυρᾶς τάξεως, καὶ διαρκῶς ἠλαττώνετο ἀφ' ἑτέρου διὰ τοῦ θανάτου τῶν μελῶν αὐτῆς, τῆς πτωχεύσεώς των καὶ τῆς διασπαθίσεως τῆς περιουσίας των.

Οἱ ἱερεῖς καὶ αἱ ἱέρειαι ἐπίσης, ὅσον ἀφορᾷ τὸν πρὸς δυσμὰς τῶν Ἰνδιῶν αὐτὸν κόσμον, δὲν ἦτο πολὺ ἀναπαραγωγικὴ τάξις. Εἰς τοὺς ἱερεῖς, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, δὲν ἐπετρέπετο ὁ γάμος, καὶ ἡ τάξις αὐτὴ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἐσχηματίζετο τρόπον τινὰ διὰ στρατολογίας.

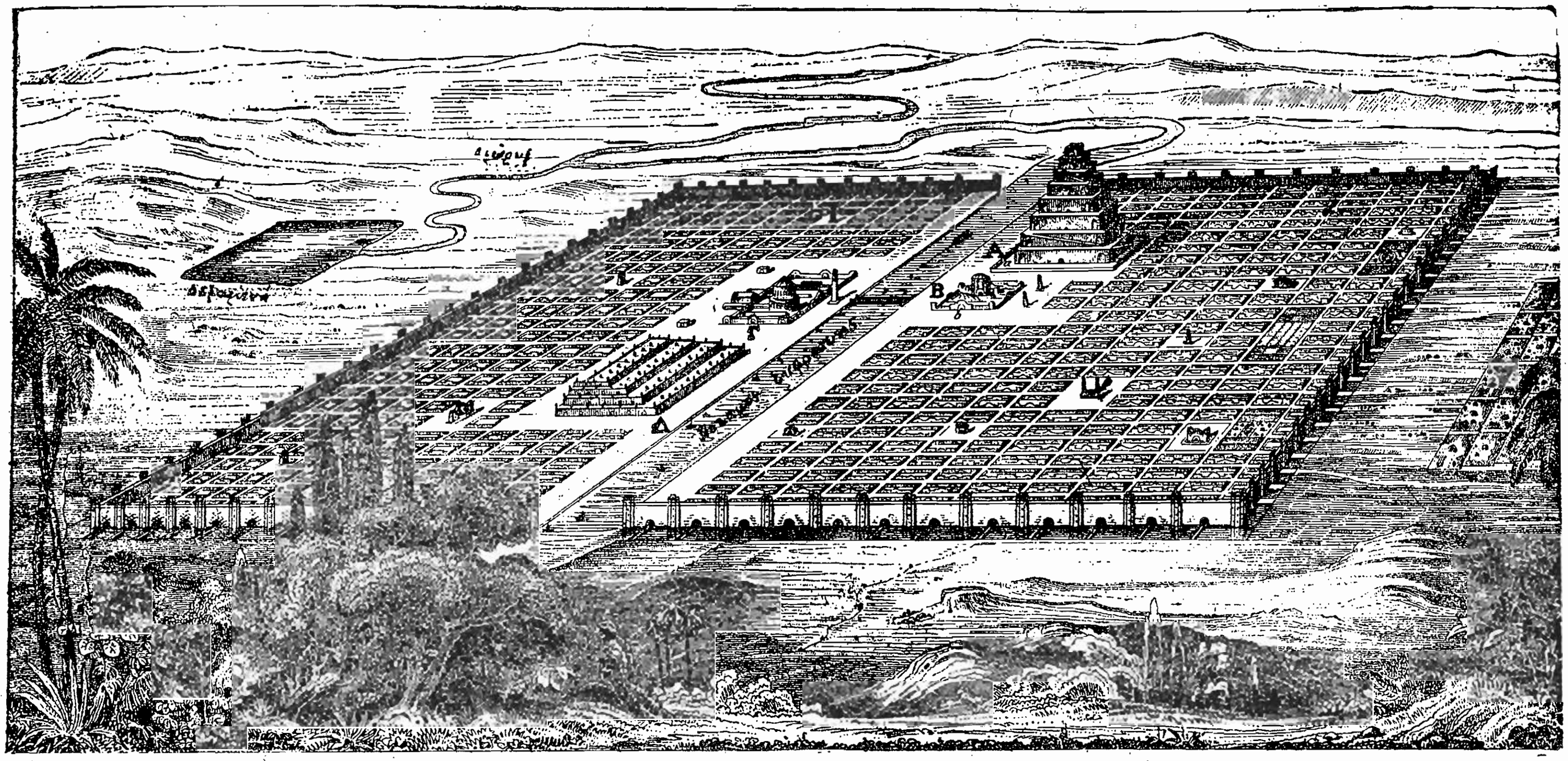
* **Κάστα** (Casta), λέξις πορτογαλική, σημαίνουσα κοινωνικὴν τάξιν. Εἰς αὐτὴν διαιωνίζονται κληρονομικῶς τὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα ἀπεκτήθησαν δι' οἱουδήποτε τρόπου καὶ ἰδίως τῆς κατακτήσεως. Ὁμοίως τὰ ἐπαγγελματικὰ μυστικά. Διατηροῦνται χωρισμέναι αἱ φυλαὶ καὶ οἱ λαοὶ τοῦ ἰδίου κράτους. Οὔτε εἰς γάμον ἔρχονται μεταξύ των, οὔτε συντρώγουν. Εἰς τὴν Ἰαπωνίαν ἔχουν 8 κάστας: α') τοὺς πρίγκιπας, β') τοὺς στρατιωτικούς, γ') τοὺς ἱερεῖς, δ') τοὺς ἀνωτέρους ὑπαλλήλους, ε') τοὺς ἰατροὺς καὶ κατωτέρους ὑπαλλήλους, στ') τοὺς μεγαλεμπόρους, ζ') τοὺς μικρεμπόρους καὶ τεχνίτας, η') τοὺς ἀγρότας καὶ δημοσιογράφους.

Εἰς πολλὰς χώρας αἱ κάσται παρουσιάζονται ὡς ἀποτέλεσμα τῆς θρησκείας. Π. χ. δὲν ἔρχονται εἰς γάμον Χριστιανοὶ καὶ Ἑβραῖοι ἢ Χριστιανοὶ καὶ Μωαμεθανοί, ἐνῷ σήμερον οἱ ἐρευνηταὶ τὰς κατατάσσουν εἰς τὸ κοινωνικὸν καὶ οἰκονομικὸν σύστημα καὶ τὰς ἐξετάζουν ἀπὸ τὴν ἄποψιν μόνον τῆς συμμετοχῆς των εἰς τὴν διαχείρισιν τῆς ἐξουσίας.

Η ΕΞΑΠΛΩΣΙΣ
ΤΟΥ ΒΟΥΔΙΣΜΟΥ
Σημερινή ἐξάπλωσις
Προγενεστέρα ἐξάπλωσις
ΕΥΡΩΠΗ
π. Βόλγας
ΚΙΡΓΗΣΙΟΙ
ΚΑΛΜΟΥΧΟΙ
ΤΑΡΤΑΡΟΙ
Ἀράλη Λ.
Κασπία
Θάλασσα
Λ. Βάλκας
ΤΟΥΡΚΕΣΤΑΝ
Ταρίμ π.
π. Ὦξος
π. Εὐφράτης
ΠΕΡΣΙΑ
ΑΡΑΒΙΑ
π. Ἰνδός
π. Γάγγης
ΙΝΔΙΑΙ
Κεϋλάνη
Βαϊκάλη Λ.
π. Ἀμούρ
ΜΟΓΓΟΛΙΑ
ΘΙΒΕΤ
ΚΙΝΑ
ΒΟΥΡΜΑ
ΣΙΑΜ
ΑΝΝΑΜ
Ἰαπωνία
Φιλιππίναι Ν.
Βόρνεο
Σουμάτρα
Ἰάβα

Η ΔΥΤΙΚΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 800–600 π. Χ.

148. — Ἡ Βαβυλών. Ἡ Βαβυλὼν ἔκειτο ἐπὶ μεγάλης πεδιάδος καὶ ἐσχημάτιζε τετράγωνον, τοῦ ὁποίου κάθε πλευρὰ ἔχει 120 στάδια (22 χιλιόμετρα). Οὐδεμία πόλις τῆς ἀρχαιότητος ἦτο τόσον πολιτισμένη. Πρῶτον μὲν τάφρος εὐρεῖα, βαθεῖα καὶ γεμάτη ἀπὸ νερὸ τὴν περιέβαλλεν, ἔπειτα ὑψώνετο τεῖχος, τοῦ ὁποίου τὸ μὲν πλάτος ἦτο 50 βασιλικῶν πήχεων, τὸ δὲ ὕψος 200 (92 μ.) ἐξ ὀπτῶν πλίνθων (τούβλων) συνδεδεμένων δι' ἀσφάλτου. Εἰς τὸ τεῖχος ἔκτισαν μονώροφα οἰκήματα, τὰ ὁποῖα ἀντίκρυζον τὸ ἕνα τὸ ἄλλο καὶ μεταξὺ τούτων ἔμενε δρόμος ἀρκετοῦ πλάτους ὥστε νὰ στρέφεται τέθριππον ἅρμα. Πέριξ τοῦ τείχους κατεσκευάσθησαν 100 πύλαι χάλκιναι, εἰς τὰς ὁποίας κατέληγον ἰσάριθμοι ἴσιοι δρόμοι. Διὰ μέσου τῆς πόλεως ἔτρεχεν ὁ ποταμὸς Εὐφράτης. Αἱ οἰκίαι ἦσαν 3ώροφοι καὶ 4ώροφοι. (Α) Ναὸς τῆς Βήλου, Διός. (Β) Παλαιὰ ἀνάκτορα. (Γ) Νέα ἀνάκτορα τοῦ Ναβουχοδονόσορος. (Δ) Κρεμαστοὶ κῆποι τῆς βασιλίσσης Σεμιράμιδος, ἐκ τῶν ἑπτὰ θαυμάτων τοῦ κόσμου.

Ἡ βασίλισσα Νίτωκρις φοβουμένη τοὺς Μήδους μετὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν κατάληψιν τῆς Νινευί, ὠχύρωσε τὴν πόλιν διὰ τοῦ ποταμοῦ ὡς ἑξῆς: Τὸν Εὐφράτην, ὁ ὁποῖος ἔτρεχε κατ' εὐθεῖαν, ἀφοῦ ἔσκαψε κανάλι, τὸν ἔκαμε νὰ τρέχῃ ἑλικοειδῶς οὕτως ὥστε νὰ περνᾷ τρεῖς φορὰς ἀπὸ τὸ αὐτὸ μέρος ἐπὶ τρεῖς ἀλλεπαλλήλους ἡμέρας. Πρὸς τὰ ἄνω τῆς πόλεως κατεσκεύασε μεγάλην τεχνητὴν λίμνην. Εἰς τὸ μέσον τῆς πόλεως κατεσκεύασε γέφυραν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ μὲ ὀγκολίθους, τοὺς ὁποίους συνέδεσε μὲ σίδηρον καὶ μόλυβδον. Ἐπ' αὐτῆς ἥπλωνον τὴν ἡμέραν ξύλα τετράγωνα καὶ διέβαινον οἱ Βαβυλώνιοι, τὴν νύκτα ὅμως τὰ ἀφαιροῦσαν, διὰ νὰ μὴ περιφέρωνται οἱ κλέπται εἰς τὸ σκότος (Ἡροδ. Βιβλ. Α' κεφ. 178-187).

Καὶ οἱ ὑπηρέται κατὰ κανόνα δὲν εἶναι ἀναπαραγωγικοί. Ζοῦν εἰς τὰ σπίτια ἄλλων ἀνθρώπων, δὲν ἔχουν ἰδικά των σπίτια καὶ δὲν ἀνατρέφουν πολυαρίθμους οἰκογενείας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπομένουν ὡς αἱ πραγματικῶς ζωτικαὶ τάξεις τῆς ἀρχαίας πολιτισμένης κοινότητος:

α') Ἡ βασιλικὴ καὶ ἀριστοκρατικὴ τάξις, ποὺ περιλαμβάνει καὶ τοὺς ἀνωτέρους βαθμούχους, τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατοῦ καὶ ἄλλα παρόμοια στοιχεῖα.

β') Ἡ ἐμπορικὴ τάξις.

γ') Οἱ τεχνῖται τῶν πόλεων.

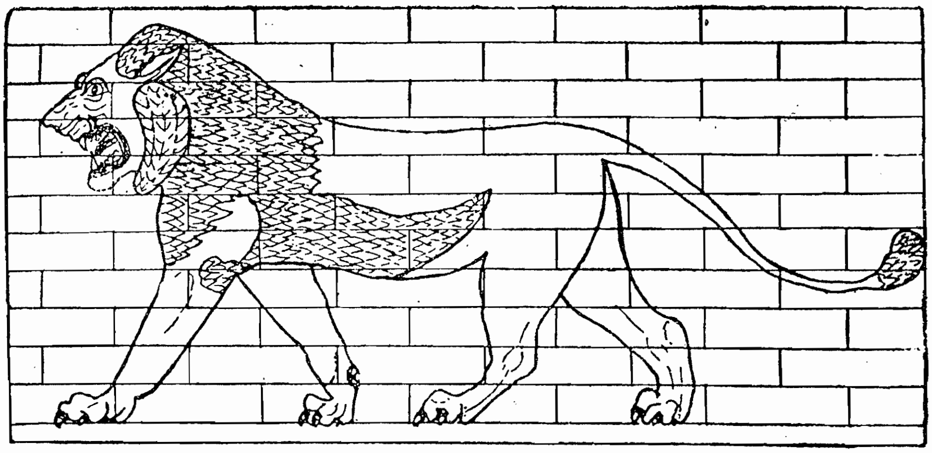
δ') Οἱ γεωργοί, καὶ

ε') Οἱ ποιμένες.

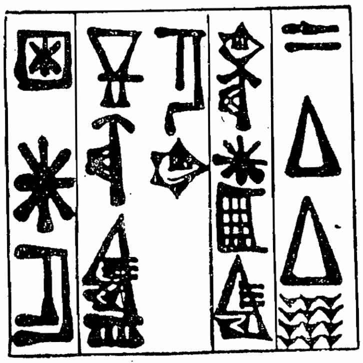
Κάθε μία ἀπὸ τὰς τάξεις αὐτὰς ἀνέτρεφε τὰ παιδιά της κατὰ τὸν ἰδιαίτερον αὐτῆς τρόπον, καὶ τοιουτοτρόπως, φυσικά, κατώρθωνε λίγο ἢ πολὺ διαρκῶς νὰ ξεχωρίζῃ ἀπὸ τὰς ἄλλας. Ἡ γενικὴ ἐκπαίδευσις δὲν εἶχεν ὀργανωθῆ εἰς τὰς ἀρχαίας ἐκείνας πολιτείας, ἀλλ' ἦτο κυρίως ζήτημα οἰκογενειακόν, (ὅπως εἶναι ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς πολλὰ μέρη τῶν Ἰνδιῶν), καὶ συνεπῶς ἦτο φυσικὸν καὶ ἀναγκαῖον, οἱ υἱοὶ νὰ συνεχίζουν τὴν ζωὴν τοῦ πατρός των καὶ νὰ νυμφεύωνται γυναῖκας ἐξοικειωμένας εἰς τὸν τρόπον τῆς ζωῆς των. Ἐὰν συνεπῶς ἐξαιρέσωμεν τοὺς χρόνους τῶν μεγάλων πολιτικῶν ἀναστατώσεων, αἱ κοινωνικαὶ τάξεις ἦσαν ἐκ φύσεως χωρισμέναι μεταξύ των, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἠμπόδιζεν ἐξαιρετικὰ ἄτομα νὰ μετατίθενται ἀπὸ τὴν μίαν τάξιν εἰς τὴν ἄλλην ἢ νὰ νυμφεύωνται ἐκτὸς τῆς τάξεώς των. Πτωχοὶ ἀριστοκράται ἐνυμφεύοντο πλουσίας νύμφας ἐκ τῆς ἐμπορικῆς τάξεως, ἄνθρωποι δὲ ἱκανοὶ ἐκ τῆς τάξεως τῶν ποιμένων, τῶν τεχνιτῶν ἢ τῶν ναυτικῶν ἐγίνοντο πλούσιοι ἔμποροι.

Ἐφ' ὅσον ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ συμπεράνῃ, αὐτὴ ἦτο ἡ γενικὴ κατάστασις τῶν πραγμάτων καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς τὴν Βαβυλωνίαν. Ἐπικρατοῦσεν ἄλλοτε ἡ ἰδέα, ὅτι εἰς τὴν Αἴγυπτον ὑπῆρχον κλεισταὶ τάξεις, αὐτὸ ὅμως φαίνεται ὅτι ὠφείλετο εἰς παρεξήγησιν τοῦ Ἡροδότου. Ἡ μόνη κλειστὴ τάξις εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἡ ὁποία δὲν ἤρχετο εἰς ἐπιμειξίαν μὲ τὰς ἄλλας τάξεις, ἦτο ἡ ἡμιθεϊκὴ βασιλικὴ οἰκογένεια.

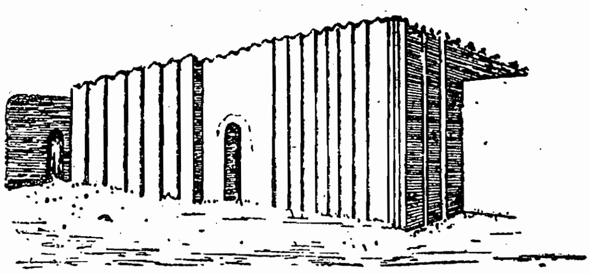
Εἶναι πιθανὸν ὅτι εἰς διαφόρους κοινωνικὰς τάξεις ἀνεπτύχθη μία τάσις τελείου ἀποκλεισμοῦ ξένων στοιχείων. Ἰδίως τεχνῖται ὡρισμένων ἐπαγγελμάτων, ποὺ εἶχον μυστικά, παραδείγματος χάριν, εἰς ὅλα τὰ ἔθνη καὶ εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς ἔδειξαν τὴν διάθεσιν νὰ ὀργανώσουν συντεχνίας, μὲ σκοπὸν νὰ περιορίζουν τὴν ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματός των ἀνάμεσα εἰς τὰ μέλη των καὶ νὰ ἐμποδίσουν αὐτὰ νὰ νυμφεύωνται ἐκτὸς τῆς συντεχνίας. Καὶ οἱ λαοὶ ἐπίσης τῶν κατακτητῶν ἔδειξαν τάσεις νὰ μὴ ἔρχωνται εἰς ἐπιμειξίαν μὲ τοὺς κατακτηθέντας λαούς, ἰδίως κάθε φορὰν ποὺ ὑπῆρχον χαρακτηριστικαὶ διαφοραὶ ἀπὸ σωματικῆς ἀπόψεως, καὶ ἀνέπτυξαν μίαν ἀριστοκρατικὴν ἀποκλειστικότητα. Τέτοιαι ὀργανώσεις περιοριστικαὶ τῆς ἐλευθέρας ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν τάξεων, ἦλθον καὶ ἀπῆλθον εἰς με-

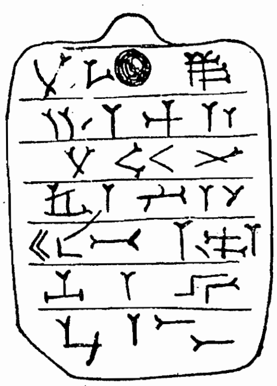
149.—**Ὁ Λέων τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ τῆς Βαβυλῶνος.** Οἱ τοῖχοι τοῦ δρόμου αὐτοῦ ἐσκεπάζοντο μὲ λευκὰς πλάκας. Μὲ ἐγχρώμους πλάκας παριστάνοντο περίπου 120 λέοντες ὅπως ὁ εἰκονιζόμενος. Αἱ πλάκες τῶν παραστάσεων αὐτῶν ἦσαν διαφόρων χρωμάτων ὥστε ν' ἀποδίδωνται φυσικοὶ χρωματισμοὶ εἰς τοὺς λέοντας.

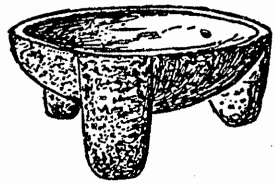
150. — **Πηλίνη σφραγὶς τῶν Σουμερίων** (2.800 π.Χ.). Ἰδοὺ τί λέγει: «Ὁ Οὐραμπαοῦ βασιλεὺς τῶν Οὐροῦ, ὁ ὁποῖος ἔκτισε τὸν Οἶκον Σὶν» (θεοῦ τῆς Σελήνης)

151.—**Ἰδιωτικὴ οἰκία Βαβυλῶνος** (Ἀναπαράστασις). Ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μεγάλα δωμάτια, ποὺ τὸ καθένα τους ἔχει ἰδιαιτέραν εἴσοδον.

152.—**Λίθινον φυλακτὸν** ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀναγράφονται ἐξορκισμοί. Τέτοια φυλακτὰ ἔφερον συνήθως οἱ ἄνθρωποι (ὅπως καὶ σήμερον) εἰς τὸν λαιμόν, διὰ νὰ τοὺς προφυλάττουν ἀπὸ κάθε κακόν.

153.—**Πρωτόγονος μύλος,** λίθινος, ποὺ ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὰ σημερινὰ γουδιά. Μέσα εἰς τοὺς μύλους αὐτοὺς ἔτριβαν οἱ Βαβυλώνιοι σιτάρι.

γάλην ποικιλίαν κατὰ τὸν ροῦν τῆς ἱστορίας τῶν μακρᾶς διαρκείας πολιτισμῶν.

Ὑπῆρξε πάντοτε τάσις μεταξὺ τῶν Ἀρίων λαῶν νὰ ξεχωρίζουν τὰς οἰκογενείας τῶν πατρικίων ἀπὸ τὰς οἰκογενείας τῶν πληβείων. Τὰ ἴχνη τῆς τάσεως αὐτῆς εἶναι φανερὰ εἰς ὅλην τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν ζωὴν τῆς σημερινῆς Εὐρώπης, ἔλαβον δὲ γραφικωτάτην ἔκφρασιν εἰς τὴν ἑραλδικὴν ἐπιστήμην *. Ἡ παράδοσις αὐτὴ εἶναι ἀκόμη ζωντανὴ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν δημοκρατικὴν Ἀμερικήν. Ἡ Γερμανία, ἡ μεθοδικωτέρα ἀπὸ ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, εἶχε κατὰ τὸν μεσαίωνα πολὺ σαφῆ ἀντίληψιν τῆς σταθερότητος τῶν τοιούτων διακρίσεων. Ὑπὸ τοὺς πρίγκιπας, (οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦσαν ἰδίαν κλειστὴν τάξιν, καὶ δὲν ἔκαμναν ποτὲ γάμους μὲ κατώτερα στοιχεῖα), ἦσαν οἱ:

α) Ἱππόται—τάξις τῶν στρατιωτικῶν καὶ ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, μὲ τὰ ἑραλδικά των οἰκόσημα.

β) καὶ γ′) Οἱ ἀστοὶ (Bürgerstand), οἱ ἔμποροι, οἱ ναυτικοὶ καὶ οἱ τεχνῖται, καὶ

δ′) Οἱ ἀγρόται (Bauernstand) δουλαπάροικοι ἢ χωρικοὶ καλλιεργοῦντες τὴν γῆν.

Ἡ Γερμανία ἐπροχώρησεν ἐμπρὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Δύσεως, τοὺς κληρονόμους τῶν πρώτων πολιτισμῶν, εἰς τὴν σταθεροποίησιν τῶν τάξεων. Ἡ ἰδέα αὐτὴ ἐν τούτοις εἶναι μᾶλλον ἀσυμβίβαστος μὲ τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀγγλοφώνων λαῶν καὶ τῶν Γάλλων καὶ Ἰταλῶν, οἱ ὁποῖοι ὡς ἐξ ἐνστίκτου εὐνοοῦν μίαν ἐλευθέραν κίνησιν ἀπὸ τάξεως εἰς τάξιν.

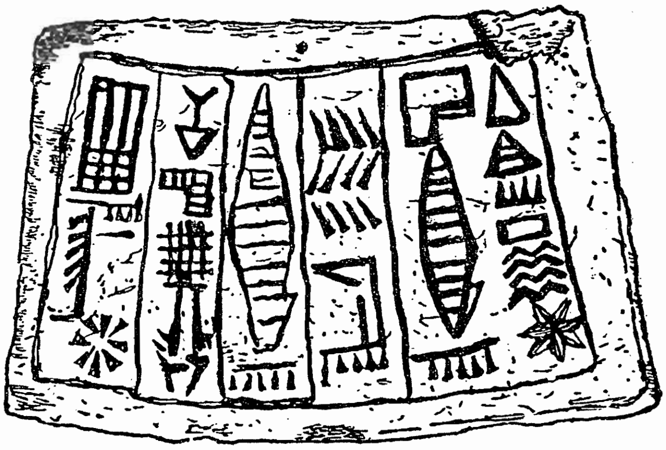
Αἱ ἀνώτεραι τάξεις συνέλαβον κατ' ἀρχὰς τὴν ἰδέαν τοῦ προστατευτικοῦ κλοιοῦ, ὡς φυσικὴ ὅμως ἀπάντησις εἰς τὴν ἰδέαν αὐτὴν καὶ ὡς φυσικὴ ἐκδίκησις πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἡ μᾶζα τῶν ἀποκλειομένων εὑρέθη εἰς τὸ τέλος ἡνωμένη εἰς ἕνα ἀνταγωνισμὸν κατὰ τῶν ἀνωτέρων των. Εἰς τὴν Γερμανίαν δέ, ὅπως θὰ ἴδωμεν εἰς τὰ τελευταῖα κεφάλαια τῆς ἱστορίας αὐτῆς, ἔκαμε διὰ πρώτην φορὰν τὴν ἐμφάνισίν της ἡ ἀντίληψις μιᾶς φυσικῆς καὶ ἀναγκαίας πάλης, «τῆς πάλης τῶν τάξεων», μεταξὺ τοῦ ἀναμείκτου πλήθους τῶν ἀποκλήρων, (ποὺ εἶχε συνείδησιν «προλεταριάτου» τῶν Μαρξιστῶν) καὶ τῶν μεγαλεμπόρων καὶ μεγαλοβιομηχάνων.

Πρὶν ὅμως φθάσωμεν εἰς τὴν πάλην αὐτήν, ἔχομεν νὰ ἐξετάσωμεν μακρὰν ἱστορίαν πολλῶν αἰώνων.

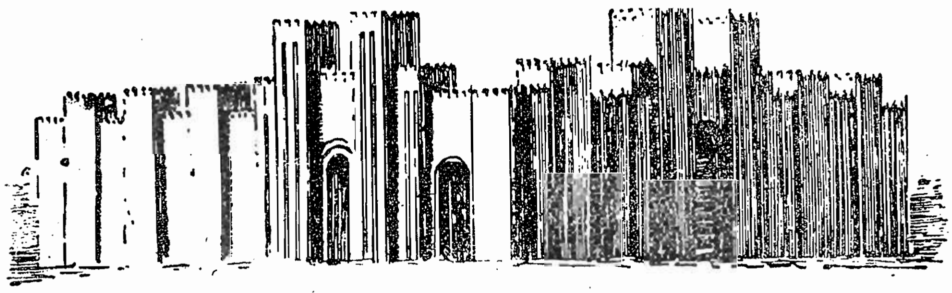
6. Ἡ κάστα εἰς τὰς Ἰνδίας.

Ἐὰν τώρα ἐκ τοῦ κυρίου αὐτοῦ κέντρου τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ στραφῶμεν πρὸς ἀνατολάς, πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν τῶν Ἰνδιῶν κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον τῶν δύο χιλιάδων ἐτῶν π. Χ., εὑρίσκομεν μεγάλας καὶ πολὺ ἐνδιαφερούσας διαφοράς. Ἡ πρώτη ἐξ

* Ἑραλδικὴ ἐπιστήμη = Κλάδος τῆς ἱστορίας, ὁ ὁποῖος ἀσχολεῖται περὶ τὴν γενεαλογίαν τῶν οἰκογενειῶν καὶ τὴν ἔρευναν τῶν οἰκοσήμων: οἰκοσημολογία.

154. — **Ἐπιγραφὴ τοῦ βασιλέως Σαργκὼν Α'** (3.800 π. Χ.) ἡ ὁποία λέγει: «Σαργκωνὶ-παρὰ ὁ ἰσχυρὸς τῶν ὑπηκόων τοῦ Βήλου» (τοῦ θεοῦ τῶν θεῶν).

155.—**Ναὸς εἰς Βαβυλῶνα** (Ἀναπαράστασις). Εἶναι τετράγωνος καὶ κτισμένος καλλιτεχνικώτατα μὲ τοῦβλα. Ἀποτελεῖται ἀπὸ μίαν αὐλὴν καὶ ἀπὸ μίαν αἴθουσαν. Τὰ πλακάκια καὶ αἱ ἐπιγραφαί, αἱ ὁποῖαι εὑρέθησαν μέσα, φανερώνουν ὅτι ἐκεῖ ἐλειτουργοῦσε κάποια δημοσία ὑπηρεσία.

156.—**Ὁ βασιλεὺς Ἀμουραμπί,** παίρνει τοὺς κώδικας τῶν νόμων ἀπὸ τὸν θεὸν Ἥλιον.

αὐτῶν εἶναι, ὅτι εὑρίσκομεν καθιερουμένην τὴν διαίρεσιν τῆς κοινωνίας εἰς αὐστηρῶς ἀποχωρισμένας μεταξύ των τάξεις, τὰς ὁποίας κανὲν ἄλλο μέρος τοῦ κόσμου δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ.

Ἡ καθιέρωσις τῶν χωριστῶν τάξεων εἶναι γνωστὴ εἰς τοὺς Εὐρωπαίους ὡς ὁ θεσμὸς τῆς κάστας. Αἱ ἀρχαὶ τοῦ θεσμοῦ αὐτοῦ παραμένουν ἀκόμη εἰς τὸ σκότος. Εἶναι ὅμως βέβαιον, ὅτι ὁ θεσμὸς αὐτὸς ἦτο στερεὰ ριζωμένος εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Γάγγου πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Τὸ σύστημα αὐτὸ εἶναι μία πολύπλοκος διαίρεσις τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ εἰς τάξεις ἢ κάστας, τὰ μέλη τῶν ὁποίων δὲν ἐπιτρέπεται οὔτε νὰ συμφάγουν, οὔτε νὰ ἔλθουν εἰς γάμου κοινωνίαν μὲ πρόσωπα κατωτέρας κάστας, ἐπὶ ποινῇ νὰ ἀποβληθοῦν ἀπὸ τὴν κάσταν, ἐνῷ ὑπόκεινται ἐπίσης εἰς ἀποβολὴν διὰ παραμέλησιν τῶν τελετουργικῶν των καθηκόντων καὶ διὰ μολύνσεως. Ὅταν κάποιος ἀποβάλλεται ἀπὸ τὴν κάσταν του, δὲν ὑποβιβάζεται εἰς τὴν κατωτέραν κάσταν, ἀλλὰ γίνεται ἀπόβλητος.

Αἱ διάφοροι ὑποδιαιρέσεις μιᾶς κάστας εἶναι πολύπλοκοι. Πολλαὶ ἀπὸ αὐτὰς εἶναι ἐμπορικαὶ ὀργανώσεις. Κάθε κάστα ἔχει τὴν ἐπιτόπιον ὀργάνωσίν της, ἡ ὁποία φροντίζει διὰ τὴν τήρησιν πειθαρχίας, μοιράζει διάφορα φιλανθρωπικὰ βοηθήματα, περιθάλπει τοὺς ἀπόρους τῆς τάξεως, προστατεύει τὰ κοινὰ συμφέροντα τῶν μελῶν της καὶ ἐξετάζει τὰ πιστοποιητικὰ τῶν ἀπὸ ἄλλα διαμερίσματα ἐρχομένων ξένων. Ἀρχικῶς αἱ τέσσαρες κυριώτεραι κάσται φαίνεται ὅτι ἦσαν:

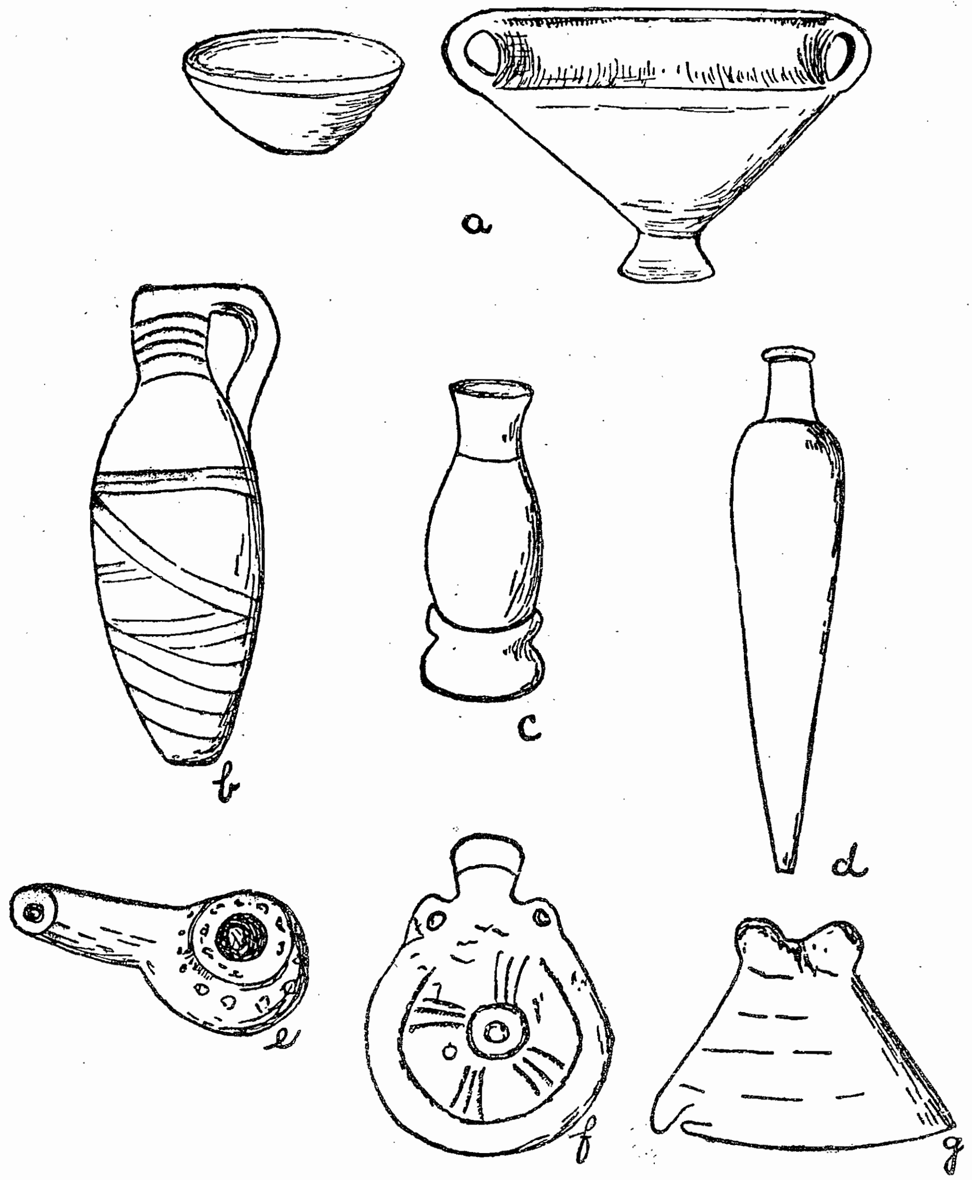
Οἱ Βραχμᾶνες—οἱ ἱερεῖς καὶ διδάσκαλοι.
Οἱ Ξάτρια—οἱ πολεμισταί.
Οἱ Βεσάγια—οἱ ἔμποροι, οἱ γεωργοί.
Οἱ Σούδρα—οἱ τεχνῖται.
Καὶ ἔξω τῶν τάξεων, οἱ Παρίαι.

Αἱ ἀρχικαὶ ὅμως αὐταὶ διαιρέσεις ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἀπέκτησαν χαρακτῆρα πολύπλοκον, ὑποδιαιρεθεῖσαι εἰς πολλὰς ἄλλας τάξεις δευτερευούσης σημασίας. Ὅλαι αὐταὶ ἔχουν ὡρισμένας πατροπαραδότους κατευθύνσεις καὶ κάθε μία ἀπὸ αὐτὰς περιορίζει τὰ μέλη της εἰς ἕνα ὡρισμένον τρόπον ζωῆς. Εἰς τὴν Βεγγάλην οἱ Ξάτρια καὶ οἱ Βεσάγια κατὰ μέγα μέρος ἔχουν ἐκλείψει. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἐπεκταθῶμεν περισσότερον ἐδῶ.

Παρὰ τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτὴν κατάταξιν τοῦ κοινωνικοῦ σώματος εἰς χωριστὰς τάξεις, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι οἱ Βραχμᾶνες, οἱ ἱερεῖς καὶ διδάσκαλοι τοῦ ἰνδικοῦ κόσμου, ἀντιθέτως πρὸς πολλὰ ἱερατεῖα τῆς Δύσεως, ἀποτελοῦν ἀναπαραγωγικὴν καὶ ἀποκλειστικὴν τάξιν ἐγγάμων, ἡ ὁποία δὲν στρατολογεῖ νέα μέλη ἀπὸ ἄλλα κοινωνικὰ στρώματα.

Ὁποιαδήποτε καὶ ἂν ὑπῆρξαν τὰ ἀρχικὰ αἴτια τοῦ σχηματισμοῦ τῶν διαφόρων αὐτῶν τάξεων εἰς τὰς Ἰνδίας, δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία περὶ τοῦ σπουδαίου ρόλου τῶν Βραχμάνων, ὡς τῶν θεματοφυλάκων τῆς παραδόσεως καὶ τῶν μόνων διδασκάλων τοῦ λαοῦ εἰς τὸ ζήτημα τῆς διατηρήσεως τοῦ συστήματος.

Μερικοὶ ὑποθέτουν ὅτι αἱ τρεῖς πρῶται ἀπὸ τὰς τέσσαρας ἀρχικὰς κάστας ἦσαν οἱ ἀπόγονοι τῶν Ἀρίων κατακτητῶν τῶν Ἰνδιῶν, οἱ ὁποῖοι ἐδημιούργησαν τὰς αὐστηρὰς αὐτὰς κοινωνικὰς διαιρέσεις,

157.—**Διάφορα πήλινα ἀγγεῖα τῶν Βαβυλωνίων :** a) Κύπελα (κοῦπες) ἀβαθῆ. **b**) Στάμνα νεροῦ. c) Πιθάρι ἐπάνω εἰς στρογγυλὴν βάσιν. d) Πιθάρι. e) Λυχνάρι. **f**) Εἶδος πιατέλας, g) Πήλινος κώδων. Ὅλα αὐτὰ εἶναι λεπτὰ στιλβωμένα καὶ βερνικωμένα.

διὰ νὰ παρεμποδίσουν τὴν φυλετικὴν ἀνάμειξίν των μὲ τοὺς κατακτηθέντας Σούδρα καὶ Παρίας. Οἱ Σούδρα παριστάνονται ὅτι ἀποτελοῦν προγενέστερον κῦμα βορείων κατακτητῶν, οἱ δὲ Παρίαι εἶ-

ναι οἱ ἰθαγενεῖς Δραβίδαι, κάτοικοι τῶν Ἰνδιῶν. Αἱ ὑποθέσεις ὅμως αὐταὶ δὲν εἶναι γενικῶς παραδεκταί. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἡ ὁμοιομορφία τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Γάγγου κατὰ τὸ διάστημα πολλῶν αἰώνων ἐχρησίμευσε, διὰ νὰ καθιερωθῇ μία αὐστηρὰ διαίρεσις εἰς τάξεις, τῆς ὁποίας κἄτι ἀνάλογον δὲν ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ὁ ὑπὸ διαφόρους συνθήκας διατελῶν κόσμος τῆς Δύσεως.

Κατὰ ὁποιονδήποτε τρόπον καὶ ἂν προῆλθεν ἡ κάστα, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἔκαμε βαθείας ρίζας εἰς τὴν νοοτροπίαν τῶν Ἰνδῶν. Κατὰ τὸν 6ον π. Χ. αἰῶνα ἀνεφάνη ὁ Γουατάμα, ὁ μεγάλος διδάσκαλος τοῦ Βουδδισμοῦ, διακηρύττων ὅτι: «Ὅπως οἱ τέσσαρες ποταμοί, οἱ ὁποῖοι χύνονται εἰς τὸν Γάγγην, χάνουν τὰ ὀνόματά των μόλις τὰ ὕδατά των ἀναμειχθοῦν μὲ τὸν ἱερὸν ποταμόν, ἔτσι ὅλοι ὅσοι πιστεύουν εἰς τὸν Βούδδαν παύουν νὰ εἶναι Βραχμᾶνες, Ξατρία, Βεσάγια καὶ Σούδρα». Ἡ διδασκαλία τοῦ Γουατάμα ἐπεκράτησεν εἰς τὰς Ἰνδίας ἐπὶ ὀλίγας ἑκατονταετηρίδας, διεδόθη εἰς τὴν Κίναν, τὸ Θιβέτ, τὴν Ἰαπωνίαν, τὴν Βιρμανίαν, τὴν Κεϋλάνην, τὸ Τουρκεστάν, τὴν Μαντζουρίαν, ἀποτελεῖ δὲ σήμερον τὴν θρησκείαν μεγάλου μέρους τῶν κατοίκων τῆς Ἀσίας.

7. Τὸ σύστημα τῶν μανδαρίνων.

Εἰς τὴν Κίναν εὑρίσκομεν κοινωνικὸν σύστημα ἐντελῶς διαφορετικὸν ἀπὸ τὸ σύστημα τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἰνδιῶν καὶ τοῦ τῆς Δύσεως. Ὁ κινέζικος πολιτισμός, περισσότερον καὶ ἀπὸ τὸν ἰνδικόν, ἀποβλέπει διὰ τῆς ὀργανώσεώς του εἰς τὴν εἰρήνην, ὁ δὲ πολεμιστὴς δὲν παίζει εἰς αὐτὴν σπουδαῖον ρόλον. Ὅπως καὶ εἰς τὸν ἰνδικὸν πολιτισμόν, ἡ ἄρχουσα τάξις εἰς τὴν Κίναν εἶναι ἡ τάξις τῶν διανοουμένων.

Ἀντιθέτως ὅμως πρὸς τοὺς Βραχμάνας, οἱ Μανδαρῖνοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι οἱ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων εἰς τὴν Κίναν, δὲν ἀποτελοῦν κλειστὴν τάξιν, ὑπὸ τὴν ἰνδικὴν ἔννοιαν, δηλαδὴ δὲν γεννᾶται κανεὶς μανδαρῖνος, ἀλλὰ γίνεται διὰ τῆς μορφώσεως. Οἱ μανδαρῖνοι στρατολογοῦνται δι' εἰδικῶν ἐξετάσεων ἀπὸ ὅλας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας, ὁ δὲ υἱὸς ἑνὸς μανδαρίνου δὲν διαδέχεται δικαιωματικῶς τὸν πατέρα του.

Ἐξ αἰτίας τῶν διαφορῶν αὐτῶν, ἐνῷ οἱ Βραχμᾶνες τῶν Ἰνδιῶν, ὡς τάξις, ἀγνοοῦν καὶ αὐτὰ τὰ ἱερὰ βιβλία των, εἶναι διανοητικῶς νωθροὶ καὶ ὑπερήφανοι, οἱ Κινέζοι μανδαρῖνοι ἔχουν τὴν δραστηριότητα, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ σκληρὰν διανοητικὴν ἐργασίαν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ μόρφωσις τοῦ μανδαρίνου ὑπῆρξε σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου σχολαστικὴ σπουδὴ τῆς κλασσικῆς κινεζικῆς φιλολογίας, ἡ ἐπίδρασίς του ὑπῆρξεν ἐξ ὁλοκλήρου συντηρητική.

Πρὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἡ Κίνα εἶχεν ἤδη σχηματίσει τὸν πολιτισμόν της καὶ εἶχεν εἰσέλθει εἰς τὸν δρόμον, εἰς τὸν ὁποῖον τὴν εὑρίσκομεν νὰ βαδίζῃ ἀκόμη τῷ 1900 μ. Χ. Ἐπιδρο-

158.—**Μανδαρῖνος μὲ στολήν.** Διὰ νὰ γίνῃ κανεὶς δεκτὸς εἰς τὴν τάξιν τῶν μανδαρίνων, πρέπει νὰ περάσῃ ἀπὸ γραπτὰς ἐξετάσεις.

μεῖς καὶ δυναστεῖαι ἦλθον καὶ ἀπῆλθον ἐν τῷ μεταξύ, ὁ κανονικὸς ὅμως ροῦς τῆς ζωῆς τοῦ κιτρίνου πολιτισμοῦ παραμένει ἀμετάβλητος.

Τὸ κινεζικὸν κοινωνικὸν σύστημα ἀνεγνώριζε τέσσαρας κυρίως τάξεις, ὑπὸ τὸν ἀρχερέα-αὐτοκράτορα.

α') Τὴν τάξιν τῶν ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων, ἡ ὁποία ἀντιστοιχεῖ πρὸς τοὺς διδασκάλους καὶ ἱερωμένους τῆς Δύσεως. Εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Κομφουκίου ἡ μόρφωσίς των περιελάμβανε τὴν ἄσκησιν εἰς τὸ τόξον καὶ τὴν ἱππασίαν. Αἱ ἱεροτελεστίαι καὶ ἡ μουσική, ἡ ἱστορία καὶ τὰ μαθηματικά, συνεπλήρουν τὰ «ἓ ξ π ρ ο σ ό ν τ α».

β') Τοὺς καλλιεργητὰς τῆς γῆς.

γ') Τοὺς τεχνίτας.

δ') Τὴν τάξιν τῶν ἐμπόρων.

Ἐπειδὴ ὅμως ἀπὸ τῶν παναρχαίων χρόνων ἐπεκράτησε συνήθεια εἰς τοὺς Κινέζους, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνθρώπου τὰ κτήματά του νὰ διανέμωνται εἰς ὅλους τοὺς υἱούς του, δὲν ὑπῆρξε ποτὲ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κίνας τάξις μεγάλων γαιοκτημόνων, οἱ ὁποῖοι νὰ ἐνοικιάζουν τὰς γαίας των εἰς τοὺς καλλιεργητάς, ὅπως παρατηροῦμεν νὰ γίνεται εἰς ἄλλας χώρας. Ἡ γῆ εἰς τὴν Κίναν ὑπῆρξε πάντοτε διῃρημένη εἰς μικροὺς κλήρους, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἰδιόκτητοι καὶ καλλιεργοῦνται ἐντατικῶς.

Ὑπάρχουν βέβαια εἰς τὴν Κίναν ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἓν ἢ καὶ περισσότερα κτήματα, τὰ ὁποῖα ἐνοικιάζουν εἰς τοὺς καλλιεργητάς, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει τὸ σύστημα τῆς μεγάλης καὶ μονίμου ἰδιοκτησίας. Ὅταν ἕνας κλῆρος γῆς δι' ἐπανειλημμένης ὑποδιαιρέσεως, ἔγινε τόσον μικρός, ὥστε νὰ μὴ ἠμπορῇ νὰ συντηρήσῃ πλέον τὸν κάτοχόν του, αὐτὸς τὸν πωλεῖ εἰς τοὺς γείτονας του καὶ καταφεύγει εἰς μίαν ἀπὸ τὰς μεγάλας πόλεις τῆς Κίνας, διὰ νὰ προστεθῇ ἐκεῖ εἰς τὴν μᾶζαν τῶν ἡμερομισθίων ἐργατῶν.

Εἰς τὴν Κίναν ἀπὸ πολλῶν αἰώνων διατηροῦνται αἱ αὐταὶ μᾶζαι τοῦ πληθυσμοῦ τῶν πόλεων, δηλαδὴ ἄνθρωποι στερούμενοι σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἰδιοκτησίας, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι οὔτε δουλοπάροικοι, οὔτε δοῦλοι, ἀλλὰ εἶναι διὰ βίου προσκολλημένοι εἰς τὴν καθημερινήν των ἐργασίαν, λόγῳ τῆς ἀπελπιστικῆς των πτωχείας.

Ἀπὸ τὰς μᾶζας αὐτὰς ἡ κινεζικὴ κυβέρνησις στρατολογεῖ τὸν ἀπαραίτητον στρατόν, καθὼς καὶ τὰ ἐργατικὰ συνεργεῖα, τὰ ὁποῖα ἐχρειάσθησαν διὰ τὴν κατασκευὴν διωρύγων, τὴν ἀνέγερσιν τειχῶν καὶ ἄλλα παρόμοια ἔργα. Οἱ αἰχμάλωτοι τοῦ πολέμου καὶ ἡ τάξις τῶν δούλων παίζουν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κίνας πολὺ μικρότερον ρόλον, παρὰ εἰς οἱονδήποτε ἄλλον δυτικώτερον πολιτισμὸν κατὰ τοὺς πρὸ Χριστοῦ αἰῶνας.

Κοινὸν χαρακτηριστικὸν γνώρισμα καὶ τῶν τριῶν κοινωνικῶν ὀργανισμῶν, τῶν ὁποίων τὴν ἀνάπτυξιν ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω, εἶναι ἡ τεραστία δύναμις, τὴν ὁποίαν ἀσκοῦσεν ἡ τάξις τῶν μορφωμένων εἰς τὰ πρῶτα στάδια, κατὰ τὰ ὁποῖα τὸ στέμμα ἀφ' ἑνὸς καὶ ὁ κοινὸς λαὸς ἀφ' ἑτέρου δὲν ἦσαν ἀκόμη εἰς θέσιν νὰ διαβάζουν καὶ κατὰ συνέπειαν νὰ ἀναπτύξουν ἰδικήν των σκέψιν.

Εἰς τὰς Ἰνδίας ἡ τάξις τῶν μορφωμένων, οἱ Βραχμᾶνες, ὡς τάξις ἀποκλειστική, διατηροῦν μέχρι σήμερον τὴν ἐπιρροήν των. Εἰς τὴν Κίναν, μὲ ἐντελῶς διαφορετικὴν κατεύθυνσιν καὶ λόγῳ τῆς πολυπλό-

159.—Ἀναπαράστασις ἐκ τοῦ φυσικοῦ ἑνὸς **Ἀκκαδίου** πολεμιστοῦ.

κου γραπτῆς γλώσσης, ἐπεκράτησαν οἱ μανδαρῖνοι. Ἡ διαφορὰ τῶν φυλῶν καὶ τῶν παραδόσεων εἰς τὸν κόσμον τῆς Δύσεως, τὸν ποικιλώτερον καὶ πλουσιώτερον εἰς ἱστορικὰ γεγονότα κόσμον, ἔκαμεν ὥστε

νὰ ἀργήσῃ ἢ καὶ νὰ παρεμποδισθῇ διὰ παντὸς ἡ ἀνάπτυξις ὀργανώσεως τὴν διανοουμένων στοιχείων τῆς κοινωνίας εἰς δεσπόζουσαν τάξιν. Εἰς τὸν κόσμον τῆς Δύσεως, ὅπως ἤδη παρετηρήσαμεν, ἡ παιδεία ἐνωρὶς ἐξέφυγεν ἀπὸ τὸν περιορισμὸν τοῦ ἱερατείου, ὅπου τὴν ἐκρατοῦσε περιωρισμένην καὶ ἐξηπλώθη εἰς τὴν ζωὴν ὁλοκλήρου τῆς κοινωνίας. Ἡ γραφὴ καὶ ἡ ἀνάγνωσις εἶχεν ἁπλοποιηθῇ μέχρι τοιούτου σημείου, ὥστε δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν νὰ ἀποτελέσῃ διὰ τοὺς ἀνθρώπους λατρείαν καὶ μυστήριον.

8. Ἀνακεφαλαίωσις δέκα χιλιάδων ἐτῶν.

Εἰς τὰ τελευταῖα αὐτὰ ἓξ κεφάλαια ἐσκιαγραφήσαμεν ὁλόκληρον τὴν ἐξέλιξιν, διὰ τῆς ὁποίας εἰς διάστημα 10.000 ἢ 12.000 ἐτῶν—δηλαδὴ περίπου μεταξὺ 300 καὶ 400 γενεῶν—ὁ ἄνθρωπος ἔπαυσε νὰ εἶναι ἕν σπάνιον, πειναλέον, ἁρπακτικὸν καὶ μᾶλλον ἀκοινώνητον ζῷον, ἀραιῶς κατανεμημένον εἰς τὰ θερμότερα μέρη τῆς γῆς καὶ ἔγινε κοινωνικὸν πλάσμα, τὸ ὁποῖον πυκνὰ κατοικεῖ τὰ πολὺ εὐφορώτερα μέρη τοῦ παλαιοῦ κόσμου, ὅπου ἤρχισεν ἡ κουραστικὴ ἐργασία, ἡ ὑποδούλωσις καὶ ἡ ἀσφάλεια.

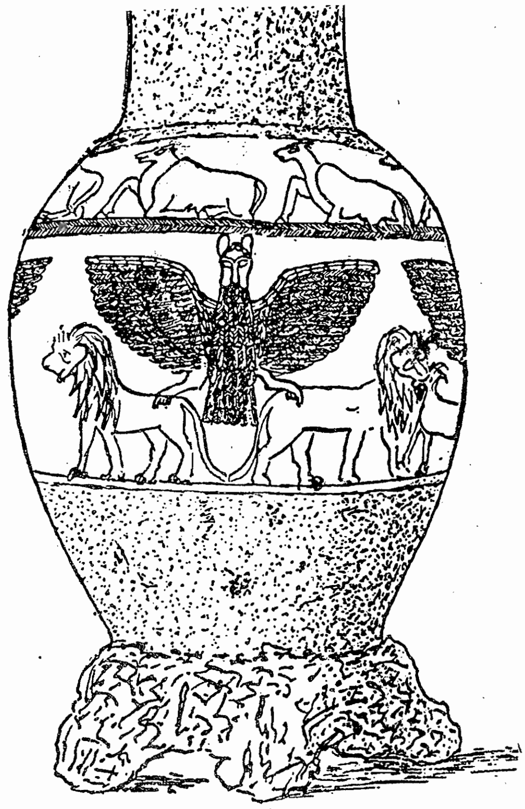
Κατὰ τὴν ἐν λόγῳ περίοδον ἡ ἀνθρωπότης ἐπέρασεν ἀπὸ τὸ στάδιον τῆς πρωίμου νεολιθικῆς καλλιεργείας τῆς γῆς, κατὰ τὸ ὁποῖον οἱ ἄνθρωποι τῆς πατριαρχικῆς φυλῆς ἐθέριζον μὲ λίθινα δρέπανα τοὺς δημητριακοὺς καρποὺς καὶ ἐναποθήκευον εἰς τὰς καλύβας των τοὺς ἀγρίους δημητριακοὺς καρποὺς καὶ χόρτον διὰ τὰ ζῷά των. Τοῦτο συνέβαινε μέχρι τῆς 4ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὅταν γύρω στὰ παράλια τῆς Μεσογείου καὶ κατὰ μῆκος τοῦ Νείλου, καὶ διὰ μέσου τῆς Ἀσίας πρὸς τὰς Ἰνδίας καὶ πέραν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν μεγάλων ἀλλουβιακῶν περιοχῶν τῆς Κίνας ἐξηπλώθη ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμὸς καὶ ἐκτίσθησαν πόλεις πολυπληθεῖς, μεγάλοι ναοὶ καὶ ἀνεπτύχθη καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις τὸ ἀνθρώπινον ἐμπόριον.

Τριήρεις καὶ πλοῖα μὲ τριγωνοειδῆ ἱστία συνωστίζοντο πηγαινοερχόμενα εἰς τοὺς λιμένας καὶ ἐκτελοῦντα ἀτμοπλοΐαν ἀπὸ τὸ ἓν σημεῖον τῆς ξηρᾶς εἰς τὸ ἄλλο καὶ ἀπὸ τὴν ξηρὰν εἰς τὰς νήσους. Φοινικικὰ πλοῖα, ποὺ ἀνῆκον εἰς Αἰγυπτίους ἐφοπλιστάς, θαλασσοποροῦντα ἔφθανον μέχρι τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν καὶ ἴσως καὶ πέραν ἀκόμη, εἰς τὸν Εἰρηνικὸν ὠκεανόν.

Ἔχομεν ἐπάνω εἰς βράχους ζωγραφίας τῶν Μπουσμάνων τῆςσειτίου Ἀφρικῆς, αἱ ὁποῖαι δεικνύουν λευκοὺς ἀνθρώπους, μὲ κομμώίανς τύπου, ὁ ὁποῖος ἦτο ἐν χρήσει ἐπὶ ἕν διάστημα εἰς τὴν Ἀσσυραν καὶ εἰς τὴν βόρειον Εὐρώπην, ἀλλ' ἄγνωστος εἰς τὴν Ἀφρικήν. Τὰ καραβάνια διέσχιζον μὲ κόπον τὰς ἐρήμους τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ἀροβίας καὶ τὴν ἐνδοχώραν τοῦ Τουρκεστὰν καὶ μετέφερον τὰ ἐμπορεύματά των εἰς μακρυνὰς ἀποστάσεις. Εἰς τὰ κέντρα ἐπίσης τοῦ νέου αὐτοῦ πολιτισμοῦ ἤρχετο ἡ μέταξα ἀπὸ τὴν Κίναν, τὸ ἐλεφαντόδοντον ἀπὸ τὴν κεντρικὴν Ἀφρικὴν καὶ ὁ κασσίτερος ἀπὸ τὰς Βρεττανικὰς νήσους.

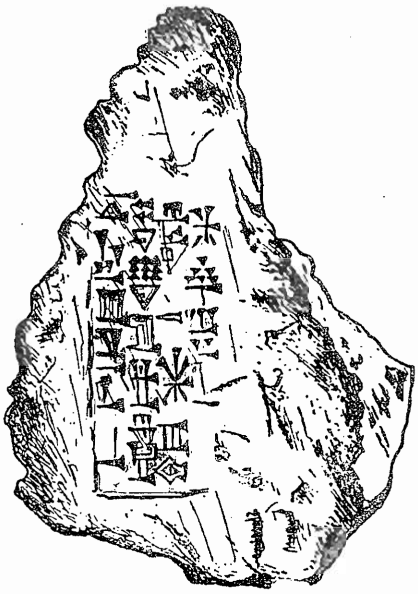
160.—**Τεμάχιον πλακὸς ποὺ περιέχει προφητείας.** Οἱ Βαβυλώνιοι ἐπίστευαν ὅτι παρόμοια σαλιγκαροειδῆ χαράγματα περιεῖχον παραγγελίας τῶν θεῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους.

161.—**Ἀργυροῦν ἀγγεῖον.** Αὐτὸ τὸ ἀγγεῖον εἶναι τὸ ἄριστον ὑπόδειγμα ἀπὸ ὅσα γνωρίζομεν. Ἡ βάσις του εἶναι ἀπὸ χαλκὸν τῆς τέχνης τῶν Σουμερίων.

162.—**Ἀγγεῖον πήλινον βαβυλωνιακόν**, χρώματος λευκοῦ μὲ διακόσμησιν χρώματος μαύρου.

163.—**Πινακὶς ἐξ ὀπτῆς γῆς (τοῦβλο)** Τὰ ἐπ' αὐτῆς γράμματα λέγουν: «Νεμπουχαντρεζάν, βασιλεὺς τῆς Βαβυλῶνος, προστάτης τῆς Ἐσαγίλας καὶ τῆς Ἐζίδας, υἱὸς τοῦ Ναμποπολασάρ, τοῦ βασιλέως τῆς Βαβυλωνίας».

Ἡ Δαμασκὸς κατεσκεύαζε τὰ εἰδικὰ δαμασκηνὰ ὑφάσματα καὶ τὸν δαμασκηνὸν χάλυβα. Οἱ ἄνθρωποι εἶχον μάθει νὰ ὑφαίνουν ἐκτάκτου λεπτότητος λινὰ καὶ ποικίλων χρωματισμῶν μάλλινα ὑφάσματα. Ἔκαμνον χρῆσιν σιδήρου, χαλκοῦ, ὀρειχάλκου, ἀργύρου καὶ χρυσοῦ. Διεκρίνοντο διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ὡραιοτέρων εἰδῶν ἀπὸ ψημένον χῶμα καὶ πορσελάνην. Ἐλείαινον καὶ ἐσκάλιζον τοὺς πολυτίμους λίθους, ἐκ τῶν ὁποίων σχεδὸν ὅλοι ἦσαν γνωστοὶ εἰς αὐτούς. Ἐγνώριζον νὰ διαβάζουν καὶ νὰ γράφουν, νὰ μεταστρέφουν τὸν ροῦν τῶν ποταμῶν, νὰ ἀνεγείρουν πυραμίδας καὶ νὰ κτίζουν τείχη μήκους πολλῶν χιλιάδων χιλιομέτρων.

Οἱ ἑκατὸν περίπου αἰῶνες, κατὰ τοὺς ὁποίους ὅλα αὐτὰ ἐπετελέσθησαν, ἐνδέχεται νὰ κάμνουν τὴν ἐντύπωσιν μακροτάτου χρόνου, ἐὰν παραβληθοῦν μὲ τὰ ἑβδομῆντα ἔτη, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν ζωὴν ἑνὸς ἀνθρώπου. Εἶναι ὅμως κάτι ἐντελῶς ἀσήμαντον, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν χρονικὴν ἔκτασιν τῶν γεωλογικῶν περιόδων. Ἔτσι, ἐὰν μετρήσωμεν τὸ διάστημα, ποὺ ἐμεσολάβησε μεταξὺ τῶν πόλεων αὐτῶν τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς καὶ τῆς ἐμφανίσεως τῶν πρώτων λιθίνων ἐργαλείων τῆς πλειοκαίνου διαπλάσεως, ἔχομεν ἔκτασιν χρόνου, ἀσφαλῶς, ἑκατονταπλασίαν.

Ἐπροσπαθήσαμεν νὰ δώσωμεν εἰς τὰ ἀνωτέρω, μὲ τὴν βοήθειαν χαρτῶν καὶ εἰκόνων καὶ χρονολογικῶν πινάκων, ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς διατάξεως καὶ τῆς φυσιογνωμίας τῶν τόσον σημαντικῶν εἰς γεγονότα αὐτῶν αἰώνων τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐκεῖνο εἰς τὸ ὁποῖον ἀποβλέπομεν εἶναι τὸ γενικὸν αὐτὸ διάγραμμα. Ἀνεφέραμεν πολὺ ὀλίγα ὀνόματα ἀτόμων, ἂν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων θὰ εἶναι πολυαριθμότερα. Τὸ περιεχόμενον ὅμως τοῦ διαγράμματος αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἐσχεδιάσαμεν ἐδῶ εἰς ὀλίγους πίνακας καὶ ὀλίγους χάρτας, θὰ θέσουν τὴν φαντασίαν τοῦ ἀναγνώστου εἰς κίνησιν. Ἐὰν ἦτο δυνατὸν εἰς ἡμᾶς νὰ ἐξετάσωμεν περισσότερα ἀπὸ κοντά, θὰ ἐβλέπομεν διὰ μέσου τῶν ἑξῆντα αἰώνων αὐτῶν νὰ παρελαύνῃ μία πομπὴ ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ὁλονὲν φαίνονται νὰ ὁμοιάζουν περισσότερον εἰς τοὺς τρόπους των μὲ ἡμᾶς.

Ἐδείξαμεν πῶς τὸν ἄγριον τῆς παλαιολιθικῆς ἐποχῆς, μὲ τὸ ζωγραφισμένον σῶμα, διεδέχθη ὁ νεολιθικὸς καλλιεργητὴς τῆς γῆς, τύπος ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἠμπορεῖ νὰ εὑρεθῇ ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς τὰ απόκεντρα μέρη τοῦ κόσμου. Παρεθέσαμεν τὰς εἰκόνας στρατιωτικῶν, ναυτικῶν, τεχνιτῶν καὶ ἐμπόρων, παρμένας ἀπὸ ἀρχαῖα μνημεῖα, τὰς ὁποίας κἄποιος μεγάλος ἄνθρωπος σκυμμένος ἐπάνω εἰς τὸν λίθον ἐλάξευεν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας συνεχῶς.

Κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἡ πεδιὰς τοῦ Δέλτα τῆς Αἰγύπτου ἦτο γεμάτη ἀπὸ συνεργεῖα ἐργατῶν, οἱ ὁποῖοι ἐξεφόρτωναν τοὺς λίθους, ποὺ εἶχαν φέρει διὰ τοῦ Νείλου, διὰ νὰ προσθέσουν νέας βαθμίδας εἰς τὰς ἀνεγειρομένας πυραμίδας. Θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ ζωγραφίσῃ χιλίας ἄλλας σκηνὰς τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Π. χ. ἕνα πλανόδιον ἔμπορον εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὁ ὁποῖος ἁπλώνει ἐμπρὸς εἰς μίαν κομψὴν καὶ πλουσίαν κυρίαν ποικιλόχρωμα βαβυλωνιακὰ φορέματα, ἐν ἀνάμεικτον

πλῆθος, τὸ ὁποῖον συνωστίζεται πρὸ τῶν προπυλαίων ἑορτάζοντος ναοῦ εἰς τὰς Θήβας (τῆς Αἰγύπτου), ἕν πλῆθος Κρητῶν, οἱ ὁποῖοι παρακολουθοῦν, ὅπως οἱ σημερινοὶ Ἱσπανοί, μίαν ταυρομαχίαν, μὲ τοὺς ταυρομάχους νὰ φοροῦν παντελόνια σφικτοδεμένα εἰς τὴν

164.—**Πολύτιμα κοσμήματα τῶν βαβυλωνίων ποὺ εὑρέθησαν εἰς τάφους.** α) Ταινία ἀπὸ φύλλον χρυσοῦ. β) Κομβολόγιον ἀπὸ ὄνυχα. Εὑρέθησαν καὶ κομβολόγια μὲ χάνδρας ἀπὸ γυαλί, ἀχάτην, κρύσταλλον, ἀμέθυστον. Μερικὰ ἔχουν σκαλίσματα παριστάνοντα ἀνθρώπους, βατράχους, ταύρους, χελώνας, γ) Χρυσὸ βραχιόλι. δ) Χρυσὸ δακτυλίδι μὲ σφραγῖδα.

μέσην, ὅπως οἱ σημερινοὶ ταυρομάχοι. Ἐπίσης παιδιά, τὰ ὁποῖα μανθάνουν νὰ διαβάζουν τὰ σφηνοειδῆ σημεῖα (εἰς Νιππούρ εὑρέθησαν αἱ πήλιναι πινακίδες τῶν ἀσκήσεων ἑνὸς σχολείου) καὶ μίαν κυρίαν, ἡ ὁποία εἶχε τὸν ἄνδρα της ἄρρωστον εἰς τὸ σπίτι, νὰ μπαίνῃ

εἰς τὸν ναὸν τῆς Καρχηδόνος, διὰ νὰ κάμῃ «τάμα» ὑπὲρ τῆς ἀναρρώσεώς του κλπ. Ἀπὸ ἑκατομμύρια τέτοιων λεπτομερειῶν εἶναι συνυφασμένη ἡ ἱστορία τῶν διακοσίων αὐτῶν γενεῶν.

9. Ἡ πλαστικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον.

Πρὶν ὅμως νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἀφήγησιν τῆς χιλιετοῦς πάλης καὶ ἀλληλοεπιδράσεως τῶν Ἀρίων καὶ Σημιτῶν εἰς τὴν Δύσιν, ἂς ἀσχοληθῶμεν δι' ὀλίγων περὶ τῆς ἐμφανίσεως συνειδητῆς ἀναζητήσεως ὡραιότητος εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων.

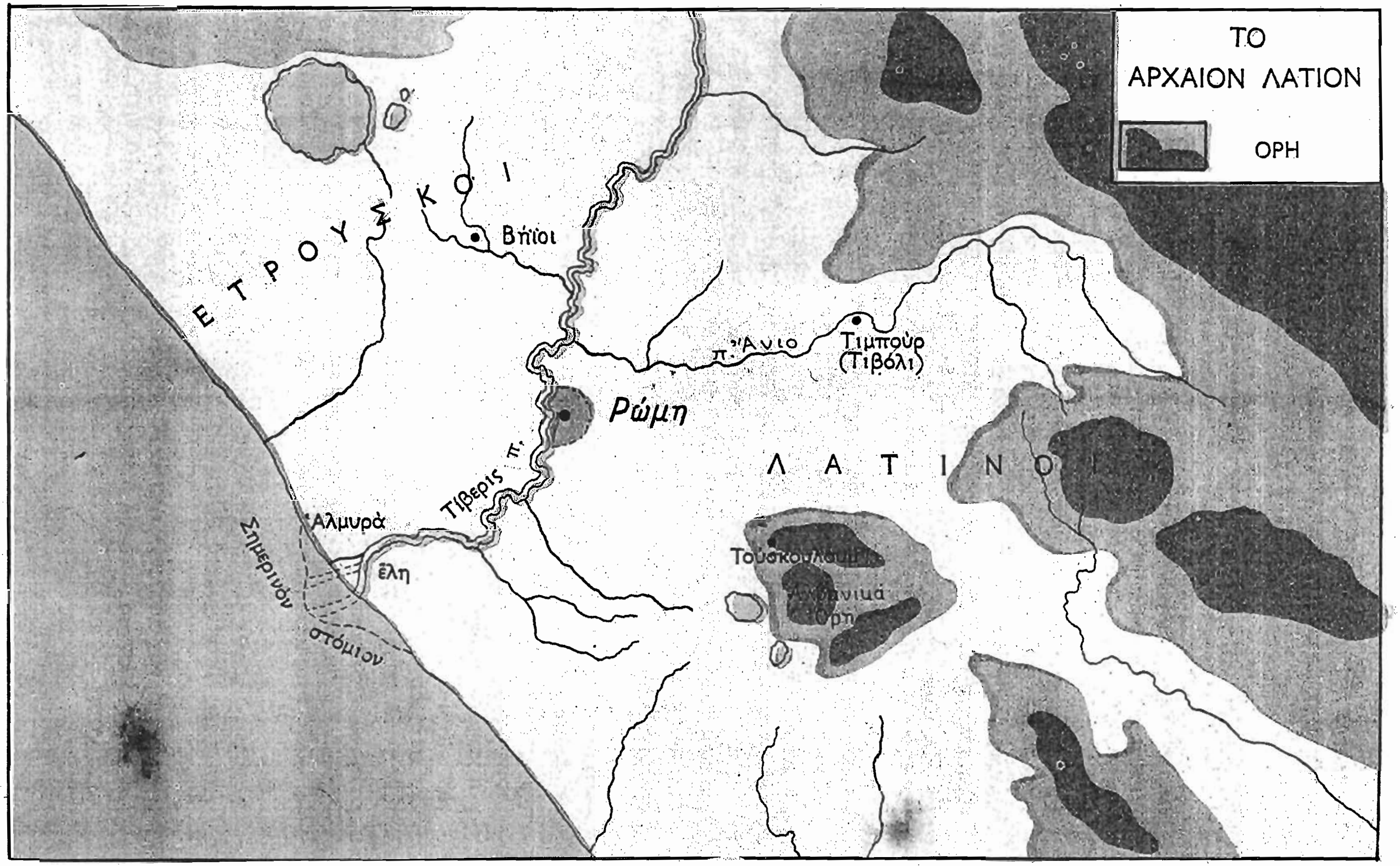
Εἰς προηγούμενα κεφάλαια ἐκάμαμεν λόγον, πῶς ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν κατάστασιν πλανωμένου σπανίου ζῴου ἀνυψώθη εἰς τὴν πολυπληθῆ ζωὴν τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ ὁποία ἦτο μὲν κουραστική, παρεῖχεν ὅμως ἀσφάλειαν καὶ περισσοτέραν ἀφθονίαν. Διὰ μίαν προνομιοῦχον μειονότητα ὁ πολιτισμὸς ἐσήμαινεν ἀπελευθέρωσιν μεγάλου μέρους ἐνεργείας. Δι' ὅλους ἐσήμαινε κάποιαν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ ἄμεσον φόβον καὶ ἐπείγουσαν ἀνάγκην. Ἡ δὲ ἀπελευθερουμένη ἐνέργεια διωχετεύετο εἰς τὴν παράτασιν τῆς ὀρέξεως νὰ «παίζῃ» κανεὶς καὶ εἰς τὴν νεανικὴν ἡλικίαν, καὶ εἰς μίαν συνειδητὴν ἀναζήτησιν ἡδονῶν. Ὁ ἄνθρωπος εἶχε παύσει νὰ εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου ἀπησχολημένος εἰς τὴν ἀναζήτησιν τροφῆς καὶ στέγης. Ἐσήκωσε τὰ βλέμματά του πρὸς τὸ ὡραῖον.

Ἀκόμη καὶ τὸ ζῷον τοῦ Νεάντερταλ δὲν ἦτο ἐξ ὁλοκλήρου θηρίον. Συνέλεγεν ὄστρακα καὶ περιέργους λίθους καὶ παρόμοια ἀλλόκοτα πράγματα καὶ τὰ ἐφοροῦσε, καθὼς φαίνεται, πρὸς εὐχαρίστησιν καὶ στολισμόν.

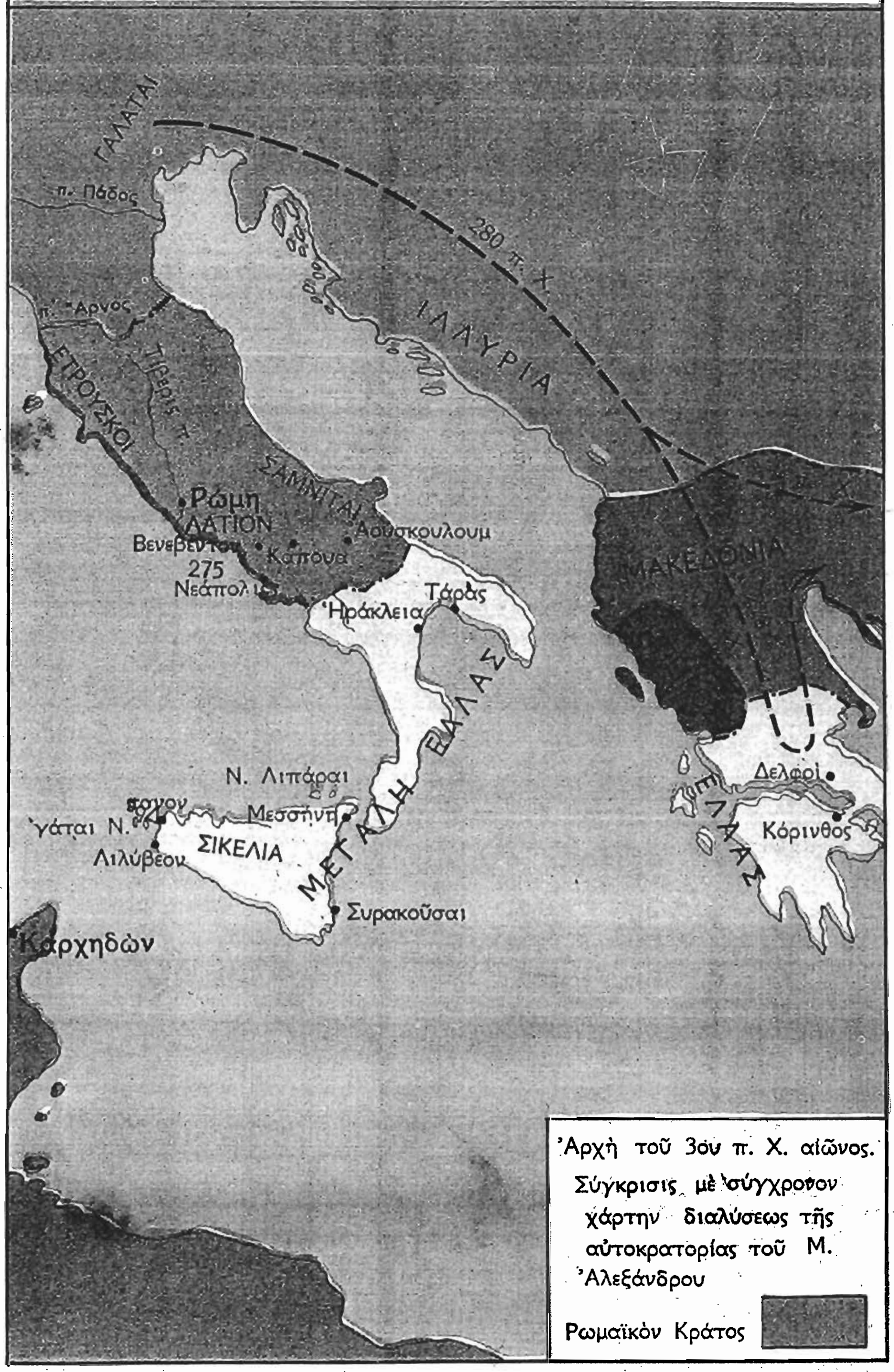
Εἰς τοὺς νεωτέρους παλαιολιθικοὺς χρόνους εὑρίσκομεν, ὅπως ἀνεφέραμεν ἤδη, πολλὰ εἰκονογραφήματα καὶ σκαλίσματα. Αὐτὰ τὰ ἔκαμνον οἱ ἄνθρωποι χάριν διασκεδάσεως. Δὲν ὑπάρχει ὅμως ἀμφιβολία, ὅτι εἶχον καὶ μαγικὴν σημασίαν: Τοῦτο ἦτο ἀναπόφευκτον. Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς πάσχει ἀπὸ μίαν ἀθεράπευτον τάσιν νὰ ἀποδίδῃ εἰς τὰ πράγματα ὑπερβολικὴν προσωπικὴν σημασίαν. Μέχρι τῆς σήμερον οἱ ἄνθρωποι ἔχουν τὴν συναίσθησιν ὅτι τὰ κοσμήματα φέρουν «γούρι» ἢ τὸ ἀντίθετον, καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὁ ἄνθρωπος τῆς παλαιολιθικῆς ἐποχῆς ἐνόμιζε πὼς τὰ εἰκονογραφήματα τῶν ζῴων, ποὺ ἐχάρασσεν, εἶχον εὐνοϊκὸν ἀποτέλεσμα διὰ τὸ κυνήγι του. Μερικὰ ὅμως ἀπὸ τὰ εἴδωλά του εἶχον, ὅπως φαίνεται, γελοιογραφικὸν χαρακτῆρα.

Ἀπεδόθη μεγάλη σημασία εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι μεγάλη ἀναλογία τῶν παλαιολιθικῶν τοιχογραφ ῶν, αἱ ὁποῖαι διεσώθησαν μέχρι σήμερον, εὑρίσκονται εἰς σκοτεινὰ σπήλαια καὶ εἰς ἀποκέντρους γωνίας. Αὐτὰ ὅμως ἐνδέχεται νὰ ἀποτελοῦν τὰ ὀλίγα λείψανα τῆς διακοσμήσεως, μὲ τὴν ὁποίαν οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι ἐσκέπαζον τὰ δένδρα καὶ τοὺς βράχους τῆς ἐποχῆς των καὶ ὅλα τὰ ἄλλα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐκτεθειμένα, κατεστράφησαν.

Ὁ νεώτερος παλαιολιθικὸς ἄνθρωπος ἐγνώριζε νὰ ἰχνογραφῇ καὶ

ΤΟ
ΑΡΧΑΙΟΝ ΛΑΤΙΟΝ
ΟΡΗ
ΕΤΡΟΥΣΚΟΙ
Βήϊοι
π. Άνιο
Τιμπούρ
(Τιβόλι)
Ρώμη
ΛΑΤΙΝΟΙ
Τίβερις π.
Αλμυρά
έλη
Σημερινόν
στόμιον

ΤΟ ΡΩΜΑΪΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΣΑΜΝΙΤΙΚΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ

165.—**Ἀγγεῖα Μινωικῆς ἐποχῆς 18ου–16ου π. Χ. αἰῶνος** (Μουσεῖον Ἡρακλείου). Τὰ δοχεῖα ταῦτα εἶναι φαγεντιανά. Ἔχουν πάχος μόλις ἑνὸς χιλιοστοῦ τοῦ μέτρου. Εἶναι τὰ Egg shell ware τῶν Ἄγγλων ἢ τὰ boquilles d' oeuf τῶν Γάλλων (ἀγγεῖα ὡς κέλυφος αὐγοῦ). Εἶναι ἐλαφρότατα ὡς πούπουλον. Ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ἔχουν ὡραιότατα πολύχρωμα κοσμήματα. Ὅταν εἶναι μονόχρωμα, εἶναι βερνικωμένα κατ' ἀπομίμησιν μετάλλου, ὥστε δυσκόλως διακρίνονται. Θεωροῦνται ὡς τὰ τελειότερα πήλινα ἀγγεῖα τῆς ἀρχαιότητος καὶ μόνον μὲ τὰ ἀγγεῖα τῆς παλαιᾶς Ἐνετικῆς κρυσταλλουργίας ἠμποροῦν νὰ παραβληθοῦν. Ὀνομάζονται Καμαραϊκά, διότι τὰ πρῶτα ἀπὸ αὐτὰ εὑρέθησαν μέσα εἰς σπήλαιον τῆς Ἴδης κοντὰ εἰς τὸ χωρίον Καμάρες τῆς Κρήτης.

νὰ σκαλίζῃ. Ἐχόρευεν, ὅπως μαρτυροῦν τὰ εἰκονογραφήματά του, ὁ δὲ χορὸς φαίνεται νὰ περιλαμβάνῃ ρυθμικὰς κραυγὰς καὶ κτυπήματα τοῦ σώματος. Εἰς αὐτὰ ἔχομεν τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς καλλιτεχνίας καὶ τῆς μουσικῆς. Ἐν τούτοις ἡ στέγη, τὴν ὁποίαν ἔκτιζε, καθὼς καὶ αἱ καλύβαι καὶ τὰ ἀνοίγματα εἰς τὸν παλαιότερον νεολιθικὸν ἄνθρωπον εἶχον αὐστηρῶς πρακτικὸν σκοπόν, καὶ μόνον ὅταν ἤρχιζε νὰ ἀνατέλλῃ ὁ πραγματικὸς πολιτισμὸς καὶ κατωρθώθη μία σημαντικὴ συγκέντρωσις πληθυσμοῦ, τότε τὸ ἱερὸν καὶ ἡ καλύβη τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς πατριᾶς ἤρχισαν νὰ εἶναι κἄτι περισσότερον ἀπὸ μίαν ἁπλῆν στέγην, καὶ τότε ἐνεφανίσθη συνειδητὴ ἡ ἀρχιτεκτονική. Ἀνεπαισθήτως οἱ ἄνθρωποι ἤρχισαν νὰ ἀντιλαμβάνωνται, ὅτι ἓν κτίριον ἠμποροῦσε νὰ κάμνῃ μεγάλην καὶ μυστηριώδη ἐντύπωσιν καὶ νὰ ἐπιβάλλεται διὰ τῆς χάριτος καὶ τῆς καλλονῆς του.

Ἴσως τὰ σπουδαιότερα οἰκοδομικὰ κατορθώματα, τὰ ὁποῖα ἔκαμεν ὁ ἄνθρωπος τῆς λιθίνης ἐποχῆς, ἦσαν οἱ τύμβοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἐθάπτοντο οἱ μεγάλοι ἄνδρες. Εἰς αὐτοὺς ὑπῆρχεν ἕνας κεντρικὸς θάλαμος ἀπὸ ὀγκολίθους καὶ ἐπ' αὐτοῦ χῶμα ἢ πλίνθοι. Αἱ μεγάλαι πυραμίδες τῆς Αἰγύπτου, οἱ τεράστιοι καὶ χωρὶς χάριν αὐτοὶ ὄγκοι, εἶναι κατ' οὐσίαν πελώριοι λίθινοι τύμβοι. Τὸ Σίλμπουρυ Χὶλλ (Silbury Hill) εἰς τὴν Ἀγγλίαν εἶναι πυραμὶς ἀπὸ χῶμα. Οἱ σωροὶ αὐτοὶ ἦσαν προσανατολισμένοι μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν. Αἱ αἰγυπτιακαὶ πυραμίδες φανερώνουν σημαντικὴν μηχανικὴν ἱκανότητα, καθὼς καὶ καταπληκτικὴν προσπάθειαν, ἀλλὰ δὲν ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ κυρίως λόγος περὶ ἀρχιτεκτονικῆς μὲ τοὺς σωροὺς αὐτούς.

Οἱ ἀρχιτέκτονες τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου, ὅταν ἔκτιζον τὰ μνημεῖά των αὐτά, δὲν ἐγνώριζεν ὁ ἕνας τὰ κατορθώματα τοῦ ἄλλου. Συνεπῶς δὲν εἶχον καμμίαν σχεδὸν ἐπίδρασιν οἱ μὲν ἐπὶ τῶν δέ. Οἱ πρῶτοι ἀρχιτεκτονικοὶ τύποι ἐκανονίσθησαν εἰς κάθε περίπτωσιν ἀπὸ τὰς ἰδιορρυθμίας τῶν ὠμῶν πλίνθων καὶ τῆς ξυλείας. Οἱ Σουμέριοι καὶ οἱ Βαβυλώνιοι, π. χ., δὲν εἶχον λίθους εἰς τὴν χώραν των. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ὠμοὶ πλίνθοι των ὑποχωροῦσαν ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ βάρους, κατεσκεύαζον τοὺς τοίχους τῶν κτιρίων των πλατυτέρους κατὰ τὴν βάσιν. Οἱ Αἰγύπτιοι, τοὐναντίον, εἶχον ἀφθονίαν καὶ ποικιλίαν λίθων, ποὺ ἠμποροῦσαν νὰ μεταφερθοῦν διὰ τοῦ Νείλου πολὺ εὐκολώτατα.

Τὰ σουμεροβαβυλωνιακὰ κτίρια ἔχουν τὸ ἐπικλινὲς τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου, τὸ ὁποῖον προσδίδει εἰς αὐτὰ μεγαλοπρεπῆ ὄψιν. Οἱ ἐσωτερικοὶ διάδρομοι εἶναι στενοί, λόγῳ τῶν ἀνυπερβλήτων ἀκόμη δυσκολιῶν τῆς ἐπιστεγάσεως. Εἰς τὴν Μεσοποταμίαν τὰ σπουδαιότερα οἰκοδομήματα ἐξειλίχθησαν εἰς τὸν τύπον τοῦ λεγομένου «Ζιγγουρὰτ» (Ziggurat), ὁ ὁποῖος ἐξηκολούθησε νὰ ἀποτελῇ τὸν χαρακτηριστικὸν τύπον τῆς ἐν λόγῳ περιοχῆς. Εἶναι δὲ τὸ «Ζιγγουρὰτ» πολυώροφον οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποίου κάθε ὄροφος εἶναι στενώτερος τοῦ ἀπὸ κάτω καὶ περιβάλλεται ἀπὸ εὐρύχωρον ἐξώστην μὲ κλίμακας. Οἱ ὠμοὶ πλίνθοι εἶναι σκεπασμένοι μὲ κεράμους καὶ σκληροτέρους ψημένους πλίνθους. Τὰ δὲ ἐρείπια, τὰ ὁποῖα ἀνεγείρομεν ἐκ νέου σήμε-

166.—**Ἡ θεὰ τῶν ὄφεων,** 1700 π. Χ. (Μουσεῖον Ἡρακλείου). Φαγεντιανὸν ἀγαλμάτιον τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ μεγέθους 0.34 ἑκ. Κάμνει ἐντύπωσιν ὑπερφυσικοῦ. Οἱ ὀφθαλμοί της εἶναι τρομεροί. Τὰ χέρια της, τὸ στῆθος της, ἡ τιάρα της περιβάλλονται ἀπὸ φίδια. Τὸ στῆθος της εἶναι γυμνόν, ὅπως ἐσυνήθιζον τότε νὰ τὸ ἔχουν ὅλαι αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Κρήτην, αἱ ὁποῖαι πολλάκις εἶχον γυμνὸν καὶ ὁλόκληρον τὸν κορμὸν μέχρι τῆς ὀσφύος (μέση). Ἡ ἐνδυμασία της ἀποτελεῖται ἀπὸ φούσταν μὲ πτυχὰς (πλισέδες), ἀπὸ περικόρμιον (κορσὰζ) καὶ ποδιάν. Τὰ ζωηρὰ καὶ ποικίλα χρώματα, ἡ λεπτοτάτη ἐργασία τοῦ ραψίματος, τὰ κεντήματα, αἱ πτυχαὶ (πιέται, φραμπελάδες) κ.λ.π. ἦσαν καὶ τότε τῆς μόδας, ὅπως καὶ τώρα. Χαρακτηριστικὸν τῆς Μινωικῆς ἐνδυμασίας ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν εἶναι ἡ λεπτὴ μέση. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἔσφιγγον μὲ δερματίνας ἢ μεταλλικὰς ζώνας τὴν μέσην των, ὅσον ἠμποροῦσαν περισσότερον.

ρον εἰς τὰς ἐν λόγῳ περιοχάς, εἶναι τὰ ὑπολείμματα τῶν ἀρχικῶν κτιρίων, τὰ ὁποῖα εἶχον ὕψος ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ ὀρόφων.

Κιόνων πολὺ σπανίως ἐγίνετο χρῆσις εἰς τὴν παλαιοτέραν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς Μεσοποταμίας, διότι δὲν ὑπῆρχε κατάλληλον ὑλικόν, ὁ δὲ θόλος τῶν θαλάμων φαίνεται ὅτι γενικῶς δὲν ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀψίδας, ἀλλ' ἐσχηματίζετο διὰ τοποθετήσεως τῶν πλίνθων, οὕτως ὥστε οἱ εὑρισκόμενοι ἀπὸ ἐπάνω νὰ ἐξέχουν ὀλίγον τῶν ἀμέσως ἀπὸ κάτω εὑρισκομένων. Ὑπάρχουν ἐν τούτοις συμπαγεῖς πλίνθινοι κίονες εἰς σουμερικὰ κτίρια εἰς Οὔρ καὶ Κισσίαν (Kish).

Πρὸς διακόσμησιν τῶν κτιρίων ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ μέγα μέρος ἀμμοκονία καὶ πλίνθοι ἀπὸ ψημένον χῶμα. Ὁ λίθος ἐμφανίζεται εἰς σκαλιστὰς πλάκας καὶ ἄλλας παρομοίας εἰδικὰς χρήσεις. Καὶ μόνον ὅταν φθάνωμεν εἰς τὴν ἀσσυριακὴν ἀρχιτεκτονικὴν εὑρισκόμεθα εἰς περιοχὴν ὅπου ἐπικρατεῖ ἡ πέτρα καὶ τὰ κτίρια ἔχουν λιθοκτίστους προσόψεις καὶ πλουσίαν ἀπὸ πέτραν διακόσμησιν. Ὁ πέτρινος κίων ἐμφανίζεται εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Τίγρητος καὶ τοῦ Εὐφράτου, ὅταν ἀνεπτύχθησαν αἱ μετὰ τῆς Αἰγύπτου συγκοινωνίαι κατὰ τὴν 2αν π. Χ. χιλιετηρίδα.

Ἡ αἰγυπτιακὴ ἀρχιτεκτονικὴ οὐδέποτε παρήγαγε πολυώροφα κτίρια τύπου «Ζιγγουράτ». Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὰς πυραμίδας, τοὺς ὀβελίσκους καὶ τὰ προπύλαια, ἡ αἰγυπτιακὴ ἀρχιτεκτονικὴ ὑπῆρξε χαμηλή, ἐκτεινομένη ὁριζοντίως. Ἡ πέτρα ἐμφανίζεται διὰ πρώτην φορὰν εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ ξύλου, πέτρινα ὑπέρθυρα καὶ πέτρινοι δοκοὶ λαμβάνουν τὴν θέσιν τῶν ξυλίνων καὶ ἀπομιμοῦνται τὰ σχήματά των, στρογγύλοι δὲ στύλοι ἐκτοπίζουν τὰ ξύλινα ὑποστηρίγματα. Ἐπὶ τῶν στύλων δὲ αὐτῶν εἰκονίζονται μορφαὶ ἀνθρώπων καὶ ζῴων εἴτε ζωγραφισταὶ εἴτε ἀνάγλυφοι. Ἕνας ἀπὸ τοὺς παλαιοτέρους ναούς, ὁ ναὸς τῆς Σφιγγός, κοντὰ εἰς τὰς πυραμίδας καὶ σύγχρονος μὲ αὐτάς, εἶναι κατὰ μέγα μέρος λαξευμένος εἰς τὸν φυσικὸν βράχον. Δὲν ἔχει κίονας. Κίονες καὶ κιονοστοιχίαι ἐμφανίζονται κατὰ τοὺς χρόνους τῆς 12ης δυναστείας.

Καὶ ἡ πλαστικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ ἦσαν κατ' ἀρχὰς βοηθητικαὶ τῆς μεγάλης τέχνης καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ εἰς τὰ δύο κέντρα τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ πλαστικὴ ἤρχισεν ὡς ἀνάγλυφον καὶ ὡς διάκοσμος τῶν προπυλαίων, ἡ δὲ ζωγραφικὴ ἐγέμιζε τὰ φατνώματα καὶ ἐκάλυπτε τὸν κενὸν χῶρον τῶν τοίχων. Εἰς τὸ ξηρὸν δὲ κλῖμα τῆς Αἰγύπτου ὀφείλομεν τὴν διατήρησιν μεγάλων τοιχογραφιῶν, ποὺ εἰκονίζουν μυρίας ἀπόψεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῆς Αἰγύπτου καὶ ἀποκαλύπτουν μεγάλο μέρος τῆς σκέψεως τῶν Αἰγυπτίων. Τὰ ἀρχεῖα τῆς Ἀσυρίας καὶ Βαβυλωνίας εἶναι ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ τῆς Αἰγύπτου πενιχρά.

Ἡ αἰγυπτιακὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἔχει ἰδικήν της διακριτικὴν φυσιογνωμίαν, ἐν τῷ συνόλῳ ὅμως πλησιάζει μᾶλλον πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς αἰγυπτιακῆς, παρὰ τῆς βαβυλωνιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Κατὰ τὸν Μινωικὸν πολιτισμὸν ἔγινεν ἐνωρὶς χρῆσις κιόνων, τὰ δὲ οἰκοδομήματά του ἔχουν λαβυρινθοειδῆ διάταξιν ἐντελῶς διαφορετικὴν ἀπὸ

167.—**Τὸ Βασιλόπουλον, ἔγχρωμον ἀνάγλυφον τῆς Κνωσοῦ, ποὺ εὑρίσκεται εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἡρακλείου εἰς φυσικὸν μέγεθος (15 αἰὼν π. Χ.).** Παράστημα μεγαλοπρεπὲς καὶ ἀγέρωχον. Προχωρεῖ σῦρον μὲ σχοινὶ κἄποιο ἱερὸν ἴσως ζῷον. Γύρω ἀπὸ τὸν λαιμὸν φέρει μεγάλο χρυσοῦν περιδέραιον, εἰς δὲ τὸ κεφάλι διάδημα ἀπὸ λουλούδια κρίνων καὶ τρία ὡραιότατα πτερὰ παγωνίου. Ὡς ἔνδυμα φέρει «αἰδοιοθύλακα» καὶ ποδιὰν ποὺ καλύπτει τοὺς γλουτούς. Τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ καὶ μόνα ἀποτελοῦσαν τὴν ἀνδρικὴν ἐνδυμασίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τὴν μέσην περισφίγγει δυνατὰ δερματίνη ζώνη.

τὰς κατόψεις τῶν αἰγυπτιακῶν ἢ βαβυλωνιακῶν κτιρίων. Ἡ τοιχογραφία καὶ ἡ τέχνη τῶν μωσαϊκῶν εἶχον φθάσει εἰς μεγάλον βαθμὸν τελειότητος.

Ἐνῷ αἱ τρεῖς μεγάλαι αὐταὶ τέχναι—ἀρχιτεκτονική, πλαστικὴ καὶ ζωγραφικὴ—ἀνεπτύσσοντο, ὑπῆρχεν ἐπίσης καὶ εἰς τοὺς τρεῖς αὐτοὺς πολιτισμοὺς * τεραστία παραγωγὴ γλυπτῶν σφραγιδολίθων, καλλιτεχνικῶν προϊόντων ἀπὸ χρυσὸν καὶ ἄλλα μέταλλα, μικρῶν ἀγαλματίων, ἀθυρμάτων καὶ κοσμημάτων, ἑδρῶν, κλινῶν, θρόνων καὶ κομψῶν ἐπίπλων. Πολὺ ὡραῖα ἦσαν τὰ ἐκ ξύλου καὶ ἐλεφαντόδοντος ἀνάγλυφα. Ἡ Κρήτη διεκρίνετο ἰδιαιτέρως διὰ τὰ ὡραῖα αὐτῆς προϊόντα χρυσοχοΐας καὶ κεραμευτικῆς. Τῶν κρητικῶν ἀγγείων ἐγίνετο ἐμπόριον καθ' ὅλην τὴν ἀρχαίαν Ἀνατολήν.

10. Λογοτεχνία, δρᾶμα καὶ μουσικὴ εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον.

Ἡ λογοτεχνικὴ φιλολογία καὶ ἡ μουσικὴ δὲν φαίνεται νὰ ἔλαβον μεγάλην ἀνάπτυξιν εἰς τοὺς ἀρχαίους πολιτισμούς, ὅπως αἱ τέχναι. Ἡ διήγησις μύθων ὑπῆρξε βεβαίως σπουδαῖος παράγων τῆς ζωῆς, ἀφ' ὅτου ἤρχισαν οἱ ἄνθρωποι νὰ ὁμιλοῦν, καὶ τὰ σπουδαιόερα στοιχεῖα τῆς πεζῆς λογοτεχνίας, ἡ φρασεολογία, ἡ ἐπινοητικότης, ἡ μελέτη τῶν χαρακτήρων, συναντῶνται παντοῦ.

Τὰ ὄνειρα τὰ ὁποῖα πολὺ συχνὰ εἶναι τερατώδη, παρεῖχον ἐξαιρετικὰ φανταστικὸν ὑλικὸν εἰς τὴν ἀρχέγονον διήγησιν. Αἱ διηγήσεις συνεπληρώνοντο συνήθως μὲ δραματικὰς χειρονομίας καὶ ἐπεισόδια καὶ ἀπὸ πανάρχαια χρόνια ἡ ἀνάμνησις μεγάλων συμβάντων καὶ ἡ ἐπανάληψις σπουδαίων γεγονότων διαιωνίζοντο μὲ ἐκφραστικοὺς χορούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ ὁμιλία καὶ τὸ ᾆσμα, ἡ μιμική, αἱ ρυθμικαὶ κινήσεις καὶ ἡ μουσικὴ ὑπόκρουσις ἦσαν στενῶς συνυφασμένα.

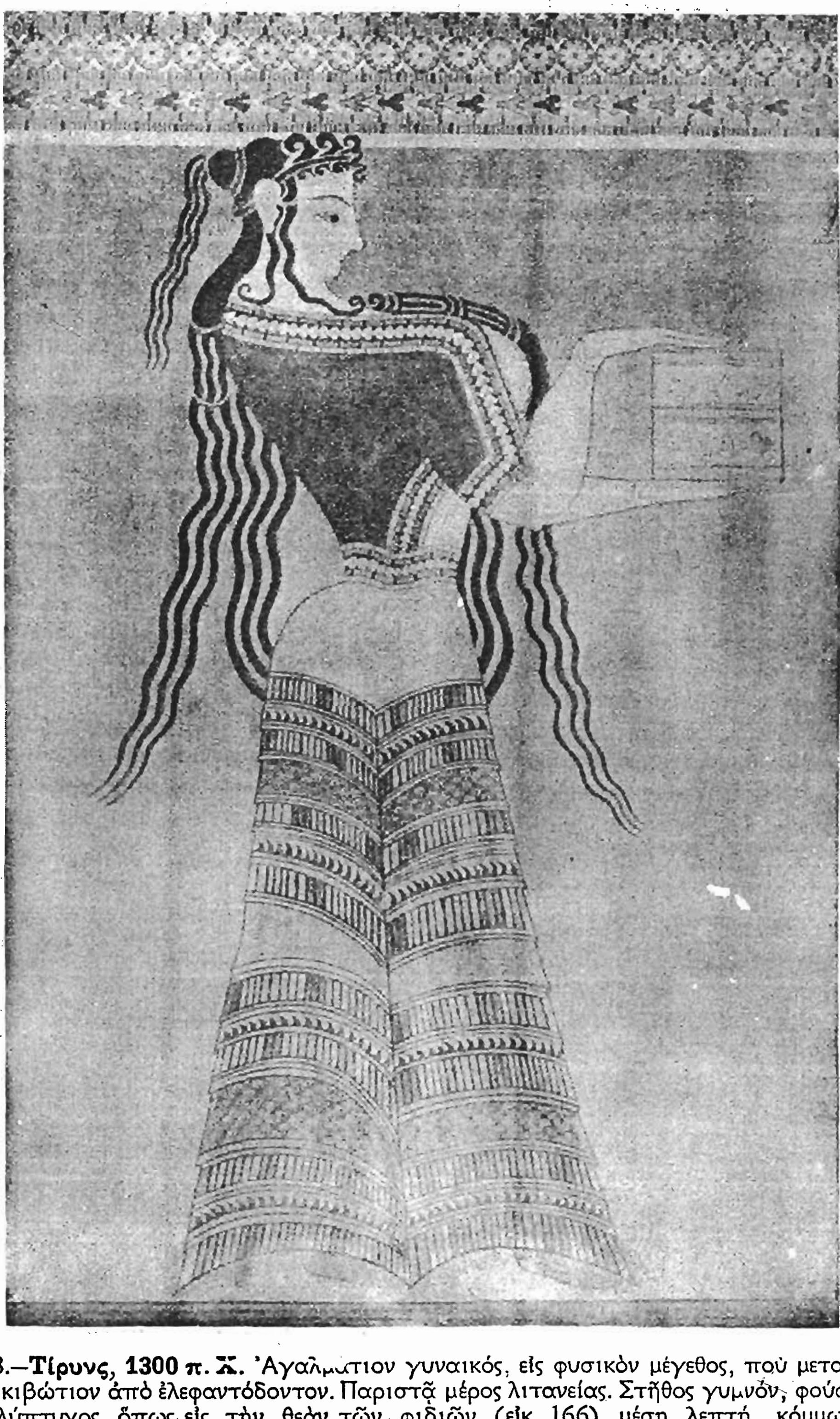
Αὐτὰ τὰ πράγματα ὑπῆρχον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν πρὸ τοῦ πολιτισμοῦ. Οἱ κοινοὶ αὐτῶν τύποι παρέμειναν ἀναμφιβόλως εἰς τὸν λαὸν τῶν ἀρχαίων πολιτισμῶν καὶ ὅταν αἱ ἀναμνήσεις των ἐξυψώθησαν, διὰ νὰ ἀποτελέσουν τὰς ἱεροτελεστίας τῶν ναῶν.

Ὅμως ἂν καὶ οἱ ἱερεῖς παρέλαβον διάφορα συστήματα θρύλων, ὅπως π. χ., τὴν περὶ Δημιουργίας παράδοσιν καὶ ἀνέπτυξαν πολλοὺς ἀπὸ τοὺς πρωτογόνους μύθους, ὥστε νὰ ἀποτελεσθῇ πολύπλοκον σύστημα μυθολογίας, δὲν φαίνεται νὰ κατέβαλον προσπαθείας, διὰ νὰ τοὺς διατυπώσουν εἰς ὡραίαν γλῶσσαν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τοὺς ἐνδιέφερεν ἦτο τὸ θέαμα. Οὔτε εἰς τὴν Αἴγυπτον, οὔτε εἰς τὴν Βαβυλωνίαν ὑπῆρξε σοβαρὰ ἀνάπτυξις τοῦ δράματος ὡς τοιούτου.

Περὶ τῆς πιθανῆς δραματικῆς ἐπιδόσεως τῶν λαῶν τοῦ Αἰγαίου δὲν ἔχομεν ἀκόμη ἀρκετὰ σαφῆ ἰδέαν, διὰ νὰ κάμωμεν λόγον περὶ αὐτῆς. Ἴσως νὰ μὴ εἶχον καθόλου δρᾶμα. Εἶχον θεάματα, τὰ ὁποῖα ἐπροκαλοῦσαν σκληρότερον καὶ ἐντονώτερον ἐνδιαφέρον. Ἡ κοινὴ αὐτῶν διασκέδασις ἦσαν αἱ ταυρομαχίαι. Οἱ πιθανὸν συγγενεῖς πρὸς

---

* Σουμεροβαβυλωνιακόν, Αἰγυπτιακόν, καὶ Μινωικόν.

168.—**Τίρυνς, 1300 π. Χ.** Ἀγαλμάτιον γυναικός, εἰς φυσικὸν μέγεθος, ποὺ μεταφέρει κιβώτιον ἀπὸ ἐλεφαντόδοντον. Παριστᾷ μέρος λιτανείας. Στῆθος γυμνόν, φούστα πολύπτυχος, ὅπως εἰς τὴν θεὰν τῶν φιδιῶν (εἰκ. 166), μέση λεπτή, κόμμωσις βοστρυχώδης εἰς τρεῖς πλοκάμους, ὅπως εἰς τὸ βασιλόπουλον (εἰκ. 167). Ἀπὸ τὴν ζωοφόρον τοῦ ἀνακτόρου τῆς Τίρυνθος εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἡρακλείου.

αὐτοὺς Ἐτροῦσκοι, ὅπως οἱ ἄνθρωποι τῶν προευρωπαϊκῶν πολιτισμῶν τῆς Ἀμερικῆς, εὕρισκον εὐχαρίστησιν θυσιάζοντες δούλους καὶ ἀναγκάζοντες αἰχμαλώτους νὰ μονομαχοῦν ἐμπρός των μέχρι θανάτου.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος δὲν κατώρθωσε νὰ ἀνακαλύψῃ κανὲν μνημεῖον περὶ ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι νὰ διηγοῦνται ἢ νὰ ψάλλουν ἐξ ἐπαγγέλματος θρύλους εἰς τὴν ζωὴν τῶν παλαιῶν αὐτῶν πολιτισμῶν, οὔτε καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν τῶν χωρίων. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχον οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος ἀπὸ μνήμης μεταδίδοντες ἄνθρωποι τότε μέχρι τῆς ἀναπτύξεως τῆς γραφῆς ἡ λογοτεχνία θὰ ἦτο σχεδὸν ἀνύπαρκτος. Οἱ ἄνθρωποι θὰ εἶχον βέβαια ἱκανότητας νὰ ἐκφράζωνται ὡραῖα, ἀλλὰ αἱ ἐκφράσεις των αὐταὶ δὲν θὰ διετηροῦντο, διὰ νὰ ἀποτελέσουν σὺν τῷ χρόνῳ λογοτεχνικὴν μέθοδον καὶ παράδοσιν.

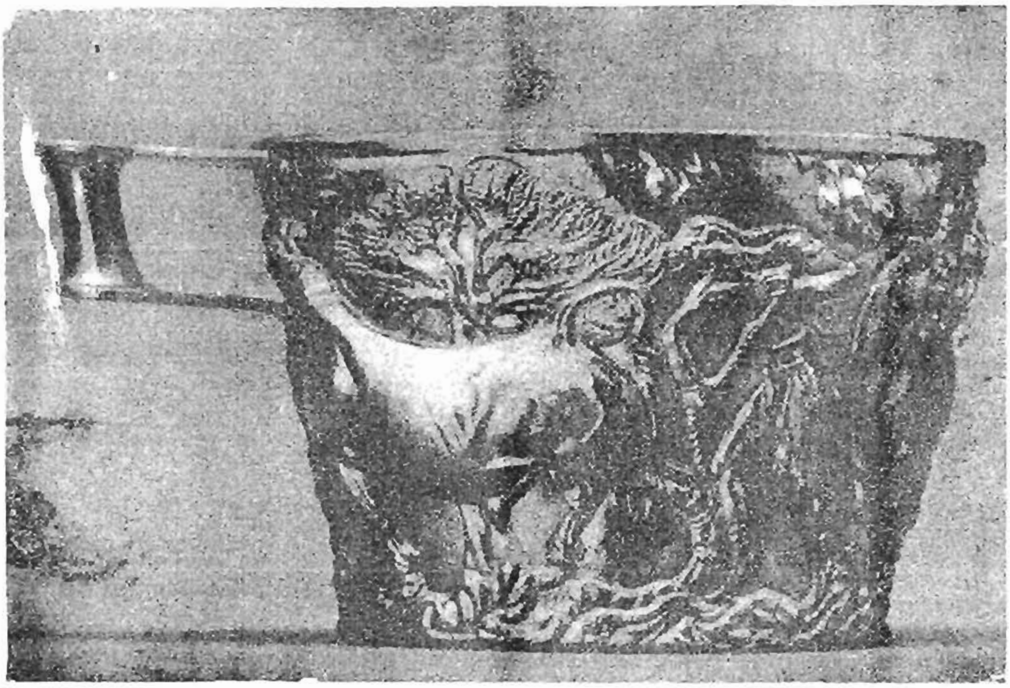
Τὰ ἀρχαιότατα αἰγυπτιακὰ μνημεῖα γραφῆς φαίνεται ὅτι ἦσαν ἐξορκισμοὶ καὶ ἄλλαι παρόμοιαι συνταγαί, ἠθικοὶ ἀφορισμοὶ καὶ ἁπλᾶ χρονολογικὰ σημειώματα. Οἱ ἄνθρωποι τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Μεσοποταμίας, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εἶχον εἰς καταπληκτικὸν βαθμὸν ἁπλοϊκὴν ἀντίληψιν τῆς ζωῆς καὶ μετὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν πολὺ σπανίως παρεδίδοντο εἰς τυχοδιωκτικὰ ὄνειρα. Ἦσαν ἁπλοϊκοὶ πρακτικοὶ ἄνθρωποι. Ἀκόμη καὶ περὶ θανάτου οἱ Αἰγύπτιοι ἦσαν εἰς μεγάλον βαθμὸν πρακτικοί. Ἐφρόντιζον νὰ περιποιοῦνται τοὺς νεκροὺς καὶ νὰ παρέχουν εἰς αὐτοὺς ἄνεσιν. Ὁ μεγαλύτερος αἰγυπτιακὸς μῦθος ἦτο ἡ ἱστορία περὶ τῆς μεταβάσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἀποθανόντος εἰς τὸν Ὄσιριν. Ἦτο τὸ «Βιβλίον τῶν Νεκρῶν», ἓν εἶδος ἁπλοῦ, ἠθικοῦ Μπαίντεκερ * τοῦ ἄλλου κόσμου, χωρὶς μεταφυσικήν. Ἡ ἱστορία αὐτὴ ἐλέγετο μὲ ἑκατὸν διαφόρους παραλλαγάς.

Οἱ Ἑβραῖοι δὲν εἶχον ἀναπτύξει ἀκόμη τὸ βιβλίον των, τὸ πρῶτον δυνατὸν βιβλίον, τὸ ὁποῖον ἐνεφανίσθη εἰς τὸν κόσμον, τὴν «Βίβλον», ἡ ὁποία, ὅπως θὰ εἴπω παρακάτω, ἀπετέλεσε μίαν σύνθεσιν πολλῶν ἀπὸ τὰ διεσκορπισμένα στοιχεῖα τοῦ παλαιοῦ σημιτικοῦ κόσμου. Οἱ Ἄριοι μέσα εἰς τὰ δάση των κατεγίνοντο εἰς διηγήσεις, δὲν εἶχον δὲ μάθει ἀκόμη νὰ γράφουν τοὺς μύθους καὶ τοὺς ὕμνους, τοὺς ὁποίους ἔψαλλον.

Εἰς ὅλον τὸν ἀρχαῖον κόσμον ἡ μουσικὴ οὐδέποτε ἔγινε χωριστὴ καὶ ἀνεξάρτητος τέχνη, ἦτο δὲ πάντοτε ὑπόδουλος εἰς τὸν ψαλμὸν καὶ τὸν χορόν. Ἡ ἀρχαία μουσικὴ εἶχε ρυθμὸν καὶ μελῳδίαν, δὲν εἶχεν ὅμως ἐναρμόνισιν. Οἱ ἦχοι αὐτοί, εἴτε μὲ ἀνθρωπίνην φωνὴν ἢ μὲ πλῆκτρα ἢ πνευστὰ ὄργανα παρήγοντο, ἀποτελοῦσαν λίγο πολὺ ὁμοφωνίαν. Αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ ἔψαλλον μίαν ὀκτάβαν ὑψηλοτέραν ἀπὸ τοὺς ἄνδρας συνωδεύοντο δὲ μὲ ρυθμικοὺς κρότους τῶν ποδῶν καὶ τῶν χειρῶν καὶ πρωτογόνου τυμπανοκρουσίας. Τὸ

---

* Κάρολος Μπαίντεκερ: Γερμανὸς ἐκδότης βιβλίων (1801—1859). Ἔγινε γνωστὸς ἀπὸ τοὺς διεθνῶς γνωστοὺς φερωνύμους ταξιδιωτικοὺς «Ὁδηγούς», τοὺς ὁποίους ἐννοεῖ ἐδῶ ὁ συγγραφεύς.

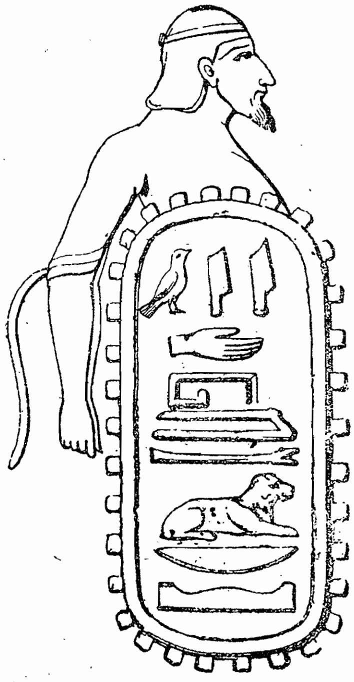
169.—**Τὸ ἓν ἀπὸ δύο ὀνομαστὰ ποτήρια ἀπὸ σφυρήλατον χρυσόν.** Καὶ τὰ δύο εὑρέθησαν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Τσούντα μέσα εἰς τάφον ἡγεμόνος παρὰ τὸ Βαφειὸ τῆς Λακωνικῆς. Θεωροῦνται ὡς τὸ λαμπρότερον δεῖγμα τῆς Μινωικῆς χρυσοχοΐας (16ου αἰῶνος π. Χ.). Ἡ ὁρατὴ ὄψις τοῦ ποτηρίου αὐτοῦ παριστᾷ ταῦρον δεμένον ἀπὸ τὸ πόδι καὶ μυκώμενον. Ἐκπλήσσει ἡ ἀφάνταστος δύναμις τῆς ἐκφράσεως, ἡ ὁρμὴ τῆς κινήσεως, ἡ ἀκρίβεια τοῦ σχεδίου, ἡ ἀναλογία τῶν μορφῶν, τὸ φῶς καὶ ἡ σκιὰ κλπ. Ὁ ἄνδρας φέρει ὡς ἔνδυμα μόνον «αἰδοιοθύλακα».
(Ἐθνικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν).

170.—Ἰουδαῖος

171.—Μέγας ἀρχιερεὺς

172.—Ἕνας βασιλεὺς τοῦ Ἰούδα (ἀνάγλυφον εὑρεθὲν εἰς τὰς Θήβας τῆς Αἰγύπτου)

ἴδιο ἰσχύει καὶ διὰ τὴν Ἰουδαϊκὴν καὶ Ἑλληνικὴν μουσικήν, μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς.

Ἡ Ἀραβικὴ μουσικὴ καὶ σήμερον ἀκόμη δὲν ἔχει καμμίαν ἰδέαν ἁρμονίας. Ἡ μουσικὴ αὐτὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ ρυθμικὰς καταλήξεις καὶ μίαν μᾶλλον μονότονον μελῳδίαν. Φωναί, χορδαί, κύμβαλα, ὅλα ἠχοῦν ἐν ὁμοφωνίᾳ συνοδευόμενα ἀπὸ τὸν ἐκκωφαντικὸν θόρυβον τῶν τυμπάνων. Αὐτὸ εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τελεία ἐπιβίωσις τῆς μουσικῆς τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Βαβυλῶνος.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΙΟΥΔΑΙΑ, ΕΛΛΑΣ ΚΑΙ ΙΝΔΙΑΙ

ΙΗ' ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ, Η ΑΓΙΑ ΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΦΗΤΑΙ

1. Ἡ θέσις τῶν Ἰσραηλιτῶν εἰς τὴν Ἱστορίαν. 2. Σαούλ, Δαβὶδ καὶ Σολομών. 3. Οἱ Ἰουδαῖοι λαὸς μεικτῆς καταγωγῆς. 4. Ἡ σπουδαιότης τῶν Ἑβραίων προφητῶν.

Καὶ τώρα ἠμποροῦμεν νὰ προσδιορίσωμεν τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατέχουν εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν οἱ Ἰσραηλῖται. Πρέπει δὲ νὰ τονίσωμεν ὅτι ἡ πλέον ἀξιοσημείωτος εἰς τὸν κόσμον συλλογὴ ἀρχαίων γραπτῶν μαρτυριῶν, εἶναι ἡ ἑβραϊκὴ ἱστορία, γνωστὴ εἰς ὅλους τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα «Παλαιὰ Διαθήκη». Εἰς τὰς γραφὰς αὐτῆς εὑρίσκομεν τὰς πλέον διαφωτιστικὰς πληροφορίας περὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πολιτισμοῦ καὶ σαφεστάτας ἐνδείξεις τῆς ἐμφανίσεως τοῦ πνεύματος εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ Ἀσσυρίας ἀγώνων διὰ τὴν κυριαρχίαν τοῦ κόσμου.

Ὅλα τὰ βιβλία, ποὺ μαζὶ ἀποτελοῦν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ὑπῆρχον ἀσφαλῶς καὶ κατὰ μεγάλο μέρος ὑπὸ τὴν σημερινήν των μορφήν, τοὐλάχιστον εἰς τὰ 100 π. Χ. Τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ ἀνεγνωρίζοντο πιθανὸν ὡς ἱεραὶ γραφαὶ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (330 π. Χ.). Ἀπετέλουν τὴν ἱερὰν φιλολογίαν ἑνὸς λαοῦ, τῶν Ἑβραίων, ὁ ὁποῖος, ἐξαιρέσει μικροῦ ὑπολείμματος κοινῶν ἀνθρώπων, εἶχεν ἐκριζωθῆ ἀπὸ τὴν πατρίδα του καὶ ἀπελαθῆ εἰς τὴν Βαβυλωνίαν τὸ 587 π. Χ. ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορος Β'. Οἱ Ἑβραῖοι εἶχον ἐπιστρέψει εἰς τὴν πόλιν των Ἱερουσαλήμ, καὶ εἶχον κτίσει ἐκ νέου ἐκεῖ τὸν ναόν των ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Κύρου, τοῦ Πέρσου ἐκείνου κατακτητοῦ, ὁ ὁποῖος, ὅπως ἤδη ἀνεφέραμεν, τὸ 539 π. Χ. ἀνέτρεψε τὸν Ναβόννηδον, τὸν τελευταῖον τῶν Χαλδαίων ἡγεμόνων τῆς Βαβυλῶνος. Ἡ εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσία τῶν Ἑβραίων διήρκεσε περίπου πενῆντα ἔτη καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς εἶναι τῆς γνώμης, ὅτι σημαντικὴ ἀνάμειξις μὲ τοὺς Βαβυλωνίους εἰς αἷμα καὶ ἰδέας ἔγινε κατὰ τὸ χρονικὸν αὐτὸ διάστημα.

Ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς πρωτευούσης της Ἱερουσαλὴμ εἶναι ἰδιόρρυθμος. Ἡ χώρα ἀποτελεῖται ἀπὸ μίαν λωρίδα γῆς μεταξὺ τῆς Μεσογείου πρὸς δυσμὰς καὶ τῆς ἐρήμου πέραν τοῦ Ἰορδάνου πρὸς ἀνατολάς. Διὰ τῆς Ἰουδαίας διέρχεται ἡ μεγάλη ὁδός,

ἡ ὁποία διασχίζει τὴν χώραν τῶν Χετταίων, τὴν Συρίαν, τὴν Ἀσσυρίαν καὶ τὴν Βαβυλωνίαν πρὸς βορρᾶν καὶ καταλήγει εἰς τὴν Αἴγυπτον πρὸς νότον. Ἦτο κατὰ συνέπειαν χώρα προωρισμένη διὰ τρικυμιώδη ἱστορίαν. Διὰ μέσου τῆς Ἰουδαίας ἀφ' ἑνὸς ἡ Αἴγυπτος καὶ ἀφ' ἑτέρου οἱαδήποτε δύναμις εὑρίσκετο εἰς τὴν ἀρχὴν εἰς τὰ βόρεια μέρη, ἐπολεμοῦσαν πρὸς ἐπικράτησιν. Ἐναντίον δὲ τοῦ λαοῦ τῆς χώρας ταύτης ἐπολεμοῦσαν πρὸς ἐξασφάλισιν ἐμπορικῆς διόδου.

Ἡ Ἰουδαία οὔτε ἀπὸ ἀπόψεως ἐκτάσεως, οὔτε ἀπὸ ἀπόψεως γεωργικῶν προϊόντων, οὔτε ὀρυκτοῦ πλούτου, εἶχε σπουδαιότητα. Ἡ ἱστορία τοῦ λαοῦ, τὴν ὁποίαν αἱ γραφαὶ αὐταὶ διεφύλαξαν εἰς ἡμᾶς, ἀποτελεῖ ἓν εἶδος ὑπομνήματος διὰ τὴν μεγαλυτέραν ἱστορίαν τῶν δύο συστημάτων: τοῦ πολιτισμοῦ πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον καὶ τῶν ναυτικῶν λαῶν πρὸς δυσμάς.

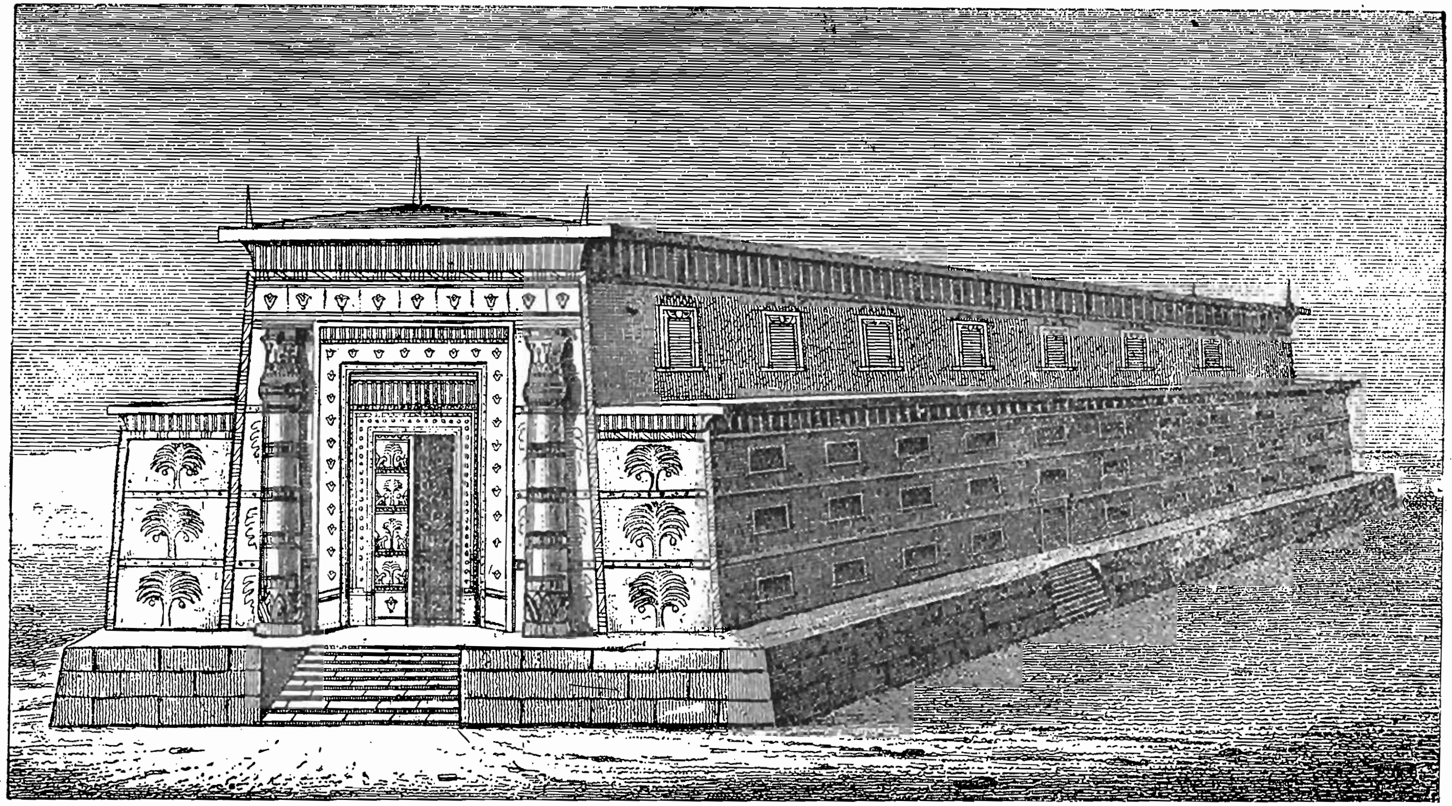
Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἀποτελεῖται ἀπὸ στοιχεῖα διαφορετικά. Τὰ πρῶτα πέντε βιβλία της, ἡ Π ε ν τ ά τ ε υ χ ο ς, ἐθεωροῦντο ἀπὸ παλαιοτάτης ἐποχῆς ἄξια ἰδιαιτέρου σεβασμοῦ. Ἀρχίζουν ὑπὸ τύπον παγκοσμίου ἱστορίας μὲ διπλῆν περιγραφὴν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, τῆς ἀρχικῆς ζωῆς τῆς φυλῆς καὶ τοῦ μεγάλου κ α τ α κ λ υ σ μ ο ῦ, ὑπὸ τοῦ ὁποίου, πλὴν ὡρισμένων εὐνοουμένων ἀτόμων, ἡ ἀνθρωπότης κατεστράφη.

Ἡ ἱστορία αὐτὴ τοῦ κατακλυσμοῦ εἶναι πολὺ διαδεδομένη εἰς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν. Ἴσως νὰ εἶναι ἀνάμνησις τῆς καταπλημμυρίσεως ἐκείνης τῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου, ἡ ὁποία συνέβη κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχήν. Ἢ ἐνδέχεται νὰ ἀπηχῇ καμμίαν μεγάλην καταστροφὴν εἰς τὴν Γεωργίαν (Καυκάσου) καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Κασπίας θαλάσσης. Γενόμεναι ἀνασκαφαὶ ἔφεραν εἰς φῶς βαβυλωνιακὰς παραδόσεις τῶν περὶ δ η μ ι ο υ ρ γ ί α ς καὶ κ α τ α κ λ υ σ μ ο ῦ θρύλων, προγενεστέρας τῆς καταστροφῆς τῶν Ἑβραίων εἰς τὴν πατρίδα των. Ἀπὸ τὸ γεγονὸς αὐτὸ οἱ σχολιασταὶ τῆς Γραφῆς συνεπέραναν ὅτι τὰ πρῶτα αὐτὰ κεφάλαια ἀπέκτησαν οἱ Ἑβραῖοι κατὰ τὴν αἰχμαλωσίαν των εἰς τὴν Βαβυλῶνα. Εἶναι δὲ αὐτὰ τὰ δέκα πρῶτα κεφάλαια τῆς Γενέσεως.

Εἰς αὐτὰ ἐπακολουθεῖ ἱστορία τῶν πατέρων καὶ ἱδρυτῶν τοῦ ἑβραϊκοῦ ἔθνους Ἀβραάμ, Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ. Αὐτοὶ παρουσιάζονται ὡς πατριαρχικοὶ Βεδουΐνοι φύλαρχοι, οἱ ὁποῖοι περνοῦν τὴν ζωὴν νομαδικῶν ποιμένων εἰς τὴν μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ Βαβυλωνίας χώραν. Κατὰ τὴν γνώμην τῶν κριτικῶν, ἡ ἀφήγησις αὐτὴ συναπετελέσθη ἀπὸ διαφόρους προϋπαρχούσας παραδόσεις. Ὁποιαιδήποτε ὅμως καὶ ἂν ἦσαν αἱ ἀρχικαὶ πηγαί της, ἡ ἱστορία αὐτή, ὅπως τὴν ἔχομεν σήμερον, εἶναι γραφικωτάτη καὶ γεμάτη ἀπὸ ζωτικότητα.

Ἡ σημερινὴ Παλαιστίνη ἦτο τότε ἡ γῆ Χαναάν, κατοικουμένη ὑπὸ σημιτικοῦ λαοῦ, τῶν λεγομένων Χαναναίων, οἱ ὁποῖοι εἶχον στενὴν συγγένειαν καὶ πρὸς τοὺς Φοίνικας, ποὺ ἵδρυσαν τὴν Τύρον καὶ τὴν Σιδῶνα καὶ πρὸς τοὺς Ἀμορίτας, ποὺ κατέλαβον τὴν Βαβυλῶνα καὶ ὑπὸ τὸν Χαμμουραβὶ ἵδρυσαν τὸ πρῶτον βαβυλωνιακὸν κράτος.

Οἱ Χαναναῖοι ἦσαν λαὸς μονίμως ἐγκατεστημένος, ὅταν—πιθανὸν

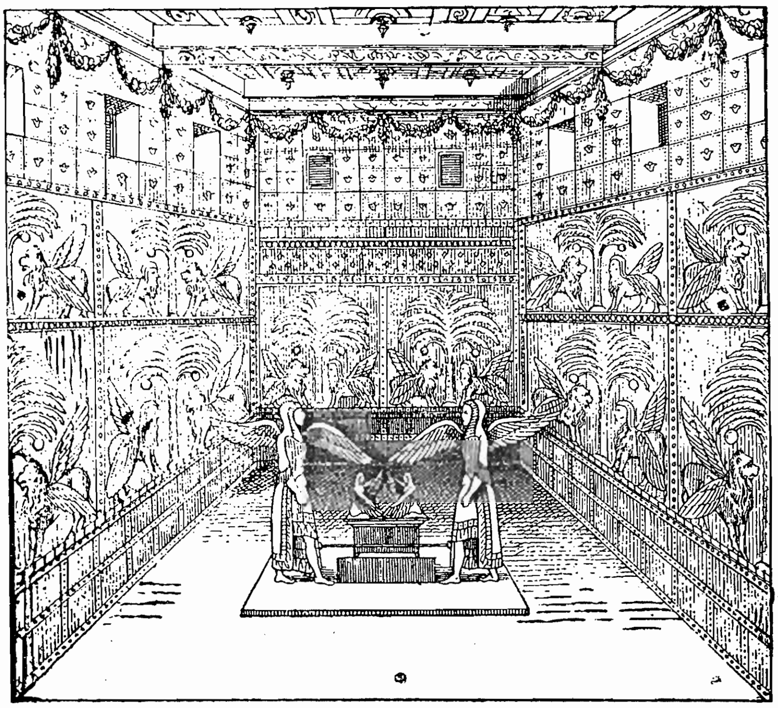
173.—**Ὁ Ναὸς τοῦ Σολομῶντος εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ.** Τὸ μῆκος του ἦτο 60 πήχεων, τὸ πλάτος 20 καὶ τὸ ὕψος 30. Ἐκτίσθη μὲ λίθους προητοιμασμένους πρὶν μετακομισθοῦν ἐκεῖ, ὥστε οὔτε σφύρα οὔτε πέλεκυς ἠκούσθη ἐνῷ ἐκτίζετο. Ἐκάλυψε δὲ ὁ Σολομὼν τοὺς τοίχους τοῦ ναοῦ ἀπὸ μέσα μὲ σανίδας, ἀπὸ κέδρον, ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ἕως τῆς στέγης. Καὶ τὰ κέδρινα αὐτὰ ξύλα ἦσαν σκαλισμένα μὲ κάλυκας καὶ ἀνοικτὰ ἄνθη ὥστε νὰ μὴ φαίνεται λίθος. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Ναοῦ ἡτοίμασε τὸ χρηματιστήριον καὶ τὸ ἐσκέπασε μὲ καθαρὸν χρυσίον καὶ ἔθεσεν ἐκεῖ τὴν Κιβωτὸν τῆς Διαθήκης. Καὶ ἐσκέπασεν ὁ Σολομὼν ὅλον τὸν Ναὸν ἐσωτερικῶς μὲ χρυσίον. Μέσα δὲ εἰς τὸ χρηματιστήριον ἔκαμε δύο χερουβεὶμ ἀπὸ ξύλον ἐλαίας 10 πήχεων ὕψος. Κάθε δὲ πτέρυξ εἶχε μῆκος 5 πήχεων καὶ ἐσκέπασε τὰ χερουβεὶμ μὲ χρυσίον. Καὶ εἰς ὅλους τοὺς τοίχους ἐσκάλισε χερουβεὶμ καὶ σχήματα φοινίκων καὶ ἀνοικτῶν λουλουδιῶν (Βασιλέων Α΄ κεφ. στ΄).

εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Χαμμουραβὶ—τὰ ποίμνια καὶ αἱ ἀγέλαι τοῦ Ἀβραὰμ ἐπερνοῦσαν ἀπὸ τὴν χώραν. Ὁ Θεὸς τοῦ Ἀβραάμ, λέγει ἡ Ἁγία Γραφή, ὑπεσχέθη τὴν ὡραίαν αὐτὴν χώραν τῶν εὐτυχισμένων πόλεων εἰς αὐτὸν καὶ τὰ παιδιά του. Παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως, ὅπου θὰ ἴδῃ πῶς ὁ Ἀβραάμ, ἐπειδὴ ἦτο ἄτεκνος, ἀμφέβαλλε περὶ τῆς ὑποσχέσεως αὐτῆς, καὶ πῶς ἐγεννήθησαν ὕστερα οἱ δυὸ υἱοί του, ὁ Ἰσμαὴλ καὶ ὁ Ἰσαάκ. Εἰς τὴν Γένεσιν ἐπίσης θὰ εὕρῃ τοὺς βίους τοῦ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, καὶ πῶς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰακὼβ μετετράπη εἰς Ἰσραήλ. Ἐπίσης θὰ ἴδῃ πῶς εἰς τὰς ἡμέρας μεγάλης πείνης οἱ υἱοὶ τοῦ Ἰσραὴλ μετέβησαν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Αὐτοῦ τελειώνει ἡ Γένεσις, τὸ πρῶτον βιβλίον τῆς Πεντατεύχου. Τὸ ἑπόμενον, ἡ Ἔξοδος, πραγματεύεται τὴν ἱστορίαν τοῦ Μωυσέως.

Ἡ ἱστορία τῆς ἐγκαταστάσεως καὶ τῆς δουλείας τῶν υἱῶν τοῦ Ἰσραὴλ εἰς τὴν Αἴγυπτον εἶναι δύσκολος. Αἰγυπτιακὸν γραπτὸν μνημεῖον ἀναγράφει περὶ ἐγκαταστάσεως κάποιων σημιτικῶν λαῶν εἰς τὴν χώραν Γκοσὲν ὑπὸ τοῦ Φαραὼ Ραμσῆ Β', οἱ ὁποῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἔλθουν εἰς τὴν Αἴγυπτον λόγῳ ἐλλείψεως τροφίμων. Περὶ τῆς ζωῆς ὅμως καὶ τῆς σταδιοδρομίας τοῦ Μωυσέως εἰς τὴν Αἴγυπτον δὲν γνωρίζομεν τίποτε ἐξ αἰγυπτιακῶν μνημείων, τίποτε δὲν ἀναφέρεται περὶ πείνας εἰς τὴν Αἴγυπτον, οὔτε περὶ Φαραώ, ὁ ὁποῖος ἐπνίγη εἰς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν. Πολλὰ στοιχεῖα τῆς ἱστορίας τοῦ Μωυσῆ κάμνουν μυθικὴν ἐντύπωσιν, ἓν δὲ ἐκ τῶν μᾶλλον ἀξιοσημειώτων ἐπεισοδίων αὐτῆς, ἡ ὑπὸ τῆς μητρός του ἀπόκρυψις αὐτοῦ ἐντὸς κιβωτοῦ ἀπὸ σχίνα, εὑρέθη ἐπίσης καὶ εἰς μίαν ἀρχαίαν σουμερικὴν παράδοσιν.

Ἡ σουμερικὴ ἱστορία τοῦ Σαργκὼν Α' ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ὁ Σαργκών, ὁ κραταιὸς βασιλεύς, ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀκκαδίας, εἶμαι ἐγώ. Ἡ μήτηρ μου ἦτο πτωχή. Τὸν πατέρα μου δὲν ἐγνώρισα. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ πατρός μου ἔζη εἰς τὰ ὄρη. Ἡ μήτηρ μου, ἡ ὁποία ἦτο πτωχή, μὲ ἐγέννησε κρυφά, μὲ ἔβαλε μέσα εἰς ἕνα κοφίνι ἀπὸ καλάμια καὶ τὸ στόμιον αὐτοῦ ἐβούλωσε μὲ πίσσαν καὶ μὲ ἔρριψεν εἰς τὸν ποταμόν, ὁ ὁποῖος δὲν μὲ κατεβύθισεν. Ὁ ποταμὸς μὲ παρέσυρεν εἰς τὸν Ἀκκὶ τὸν ποτιστήν. Ὁ Ἀκκὶ ὁ ποτιστὴς μὲ ἐδέχθη μέσα εἰς τὴν καλωσύνην τῆς καρδιᾶς του. Ὁ Ἀκκὶ ὁ ποτιστὴς μὲ ἀνέθρεψεν ἕως ὅτου ἔγινα μεγάλο παιδί. Ὁ Ἀκκὶ ὁ ποτιστὴς μὲ ἔκαμε κηπουρόν. Ἡ ὑπηρεσία μου ὡς κηπουροῦ εὐχαρίστησε τὴν Ἰστὰρ (θεὰν) καὶ ἔγινα βασιλεύς».

Αὐτὸ προκαλεῖ σύγχυσιν. Περισσοτέραν ἀκόμη σύγχυσιν ἐπιφέρει ἡ ἀνακάλυψις πηλίνης πινακίδος, ἡ ὁποία ἐγράφη ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους διοικητὰς μιᾶς πόλεως τῆς Χαναὰν πρὸς τὸν Φαραὼ Ραμσῆ Β'. Ἡ πινακὶς ἀναφέρει ὀνομαστικῶς τοὺς Ἑβραίους καὶ δηλώνει ὅτι εἶχον εἰσβάλλει εἰς τὴν Χαναάν. Προφανῶς, ἐὰν οἱ Ἑβραῖοι κατακτοῦσαν τὴν Χαναὰν εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς 18ης δυναστείας, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶχον γίνει αἰχμάλωτοι καὶ νὰ εἶχον καταπιεσθῆ, πρὶν κατακτήσουν τὴν Χαναάν, ὑπὸ τοῦ Ραμσῆ Β' τῆς 19ης δυναστείας. Εἰ-

174.—Τὰ ἅγια τῶν ἁγίων τοῦ Ναοῦ τοῦ Σολομῶντος (Ἱερουσαλήμ). —Ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωυσῆν, λέγων. Εἰπὲ πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ νὰ φέρωσι πρὸς ἐμὲ προσφορὰν παρὰ παντὸς ἀνθρώπου προαιρουμένου ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ: χρυσίον, καὶ ἀργύριον, καὶ χαλκόν, καὶ κυανοῦν, καὶ πορφυροῦν, καὶ κόκκινον, καὶ βύσσον, καὶ τρίχας αἰγῶν, καὶ δέρματα κριῶν κοκκινοβαφῆ, καὶ δέρματα θώων, καὶ ξύλον σιττίμ, ἔλαιον διὰ τὸ φῶς, ἀρώματα διὰ τὸ ἔλαιον τοῦ χαρίσματος, καὶ διὰ τὸ εὐῶδες θυμίαμα, λίθους ὀνυχίτας, καὶ λίθους διὰ νὰ ἐντεθῶσιν εἰς τὸ ἐφὸδ καὶ εἰς τὸ περιστήθιον. Καὶ ἂς κάμωσιν εἰς ἐμὲ ἁγιαστήριον, διὰ νὰ κατοικῶ μεταξὺ αὐτῶν. —Καὶ θέλεις κάμει ἱλαστήριον ἐκ χρυσίου καθαροῦ δύο πηχῶν καὶ ἡμισείας τὸ μῆκος αὐτοῦ, καὶ μιᾶς πήχης καὶ ἡμισείας τὸ πλάτος αὐτοῦ. Καὶ θέλεις κάμει δύο χερουβεὶμ ἐκ χρυσίου, σφυρήλατα θέλεις κάμει αὐτά, ἐκ τῶν δύο ἄκρων τοῦ ἱλαστηρίου καὶ θέλουσιν ἐκτείνει τὰ χερουβεὶμ ἐπάνωθεν τὰς πτέρυγας, ἐπικαλύπτοντα μὲ τὰς πτέρυγας αὐτῶν τὸ ἱλαστήριον καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν θέλουσι βλέπει τὸ ἓν πρὸς τὸ ἄλλο. Καὶ θέλεις ἐπιθέσει τὸ ἱλαστήριον ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ καὶ ἐκεῖ θέλω γνωρισθῆ πρὸς σὲ καὶ ἐπάνωθεν τοῦ ἱλαστηρίου, ἐκ τοῦ μέσου τῶν δύο χερουβείμ, τῶν ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ τοῦ μαρτυρίου, θέλω λαλήσει πρὸς σὲ περὶ πάντων ὅσα θέλω προστάξει εἰς σὲ νὰ εἴπῃς πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραήλ. Καὶ θέλεις κάμει τράπεζαν ἐκ ξύλου σιττὶμ δύο πηχῶν τὸ μῆκος αὐτῆς, καὶ μιᾶς πήχης τὸ πλάτος αὐτῆς, τὸ δὲ ὕψος αὐτῆς μιᾶς πήχης καὶ ἡμισείας καὶ θέλεις περικαλύψει αὐτὴν μὲ χρυσίον καθαρόν, καὶ θέλεις κάμει εἰς αὐτὴν χρυσῆν στεφάνην κύκλῳ. Καὶ θέλεις κάμει τοὺς δίσκους αὐτῆς, καὶ τὰ θυμιαματοδόχα αὐτῆς, καὶ τὰ σπονδεῖα αὐτῆς, καὶ τὰς λεκάνας αὐτῆς, διὰ νὰ γίνωνται δι' αὐτῶν αἱ σπονδαί· ἐκ χρυσίου καθαροῦ θέλεις κάμει αὐτά. Καὶ θέλεις θέσει ἐπὶ τῆς τραπέζης ἄρτους προθέσεως ἐνώπιόν μου διὰ παντός.

(Ἔξοδος Κεφ. κε')

ναι ὅμως εὐνόητον, ὅτι ἡ ἱστορία τῆς Ἐξόδου, ἡ ὁποία ἐγράφη πολὺ μετὰ τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἀφηγεῖται, ἐνδέχεται νὰ συνεκέντρωσε καὶ ἁπλοποίησε καὶ ἴσως νὰ ἀπέδωκεν εἰς ὡρισμένα πρόσωπα πρὸς συμβολισμὸν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πραγματικῶς ἦτο μακρὰ καὶ πολύπλοκος ἱστορία φυλετικῶν ἐπιδρομῶν. Μία ἑβραϊκὴ φυλὴ ἴσως νὰ παρεπλανήθη εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ νὰ ὑπεδουλώθη ἐκεῖ, ἐνῷ αἱ ἄλλαι ἐπετίθεντο εἰς τὰς ἀκραίας χανανιτικὰς πόλεις. Δὲν εἶναι ἐπίσης ἀπίθανον ἡ χώρα τῆς αἰχμαλωσίας νὰ μὴ ἦτο ἡ Αἴγυπτος (ἑβραϊστὶ Μισραίμ), ἀλλὰ τὸ Μισρὶμ εἰς τὰ βόρεια τῆς Ἀραβίας, ἐπὶ τῆς ἀπέναντι πλευρᾶς τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης.

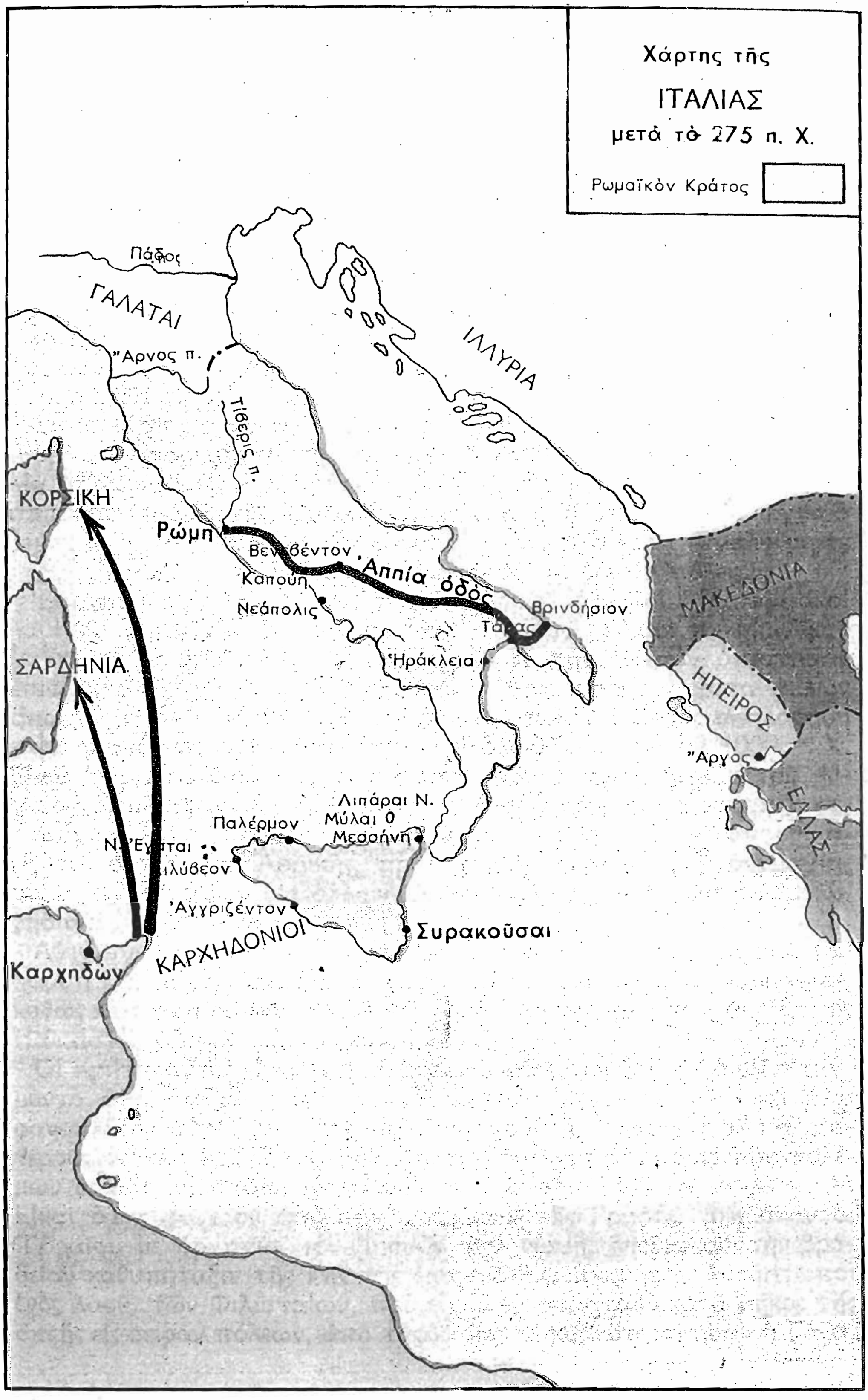
Δύο ἄλλα βιβλία τῆς Πεντατεύχου, τὸ Δευτερονόμιον καὶ τὸ Λευϊτικόν, πραγματεύονται περὶ τοῦ νόμου καὶ τῶν ἱερατικῶν κανόνων. Τὸ βιβλίον τῶν Ἀ ρ ι θ μ ῶ ν διηγεῖται τὰς περιπλανήσεις τῶν Ἰσραηλιτῶν εἰς τὴν ἔρημον καὶ τὴν εἰσβολήν των εἰς τὴν Χαναάν.

Ὁποιαιδήποτε καὶ ἂν εἶναι αἱ ἀκριβεῖς λεπτομέρειαι τῆς ὑπὸ τῶν Ἑβραίων ἐπιδρομῆς εἰς τὴν Χαναάν, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι ἡ χώρα, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπέδραμον, εἶχε μεταβληθῆ σημαντικῶς ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς θρυλικῆς ὑποσχέσεως, ἡ ὁποία εἶχε δοθῆ πρὸ αἰώνων εἰς τὸν Ἀβραάμ. Τότε φαίνεται ὅτι ἦτο κατὰ μεγάλο μέρος σημιτικὴ χώρα, μὲ πολλὰς εὐημερούσας ἐμπορικὰς πόλεις.

Ἐκάμαμεν ἤδη λόγον πῶς οἱ μελαχροινοὶ ἰβηρικοὶ ἢ μεσογειακοὶ λαοὶ τῆς σημερινῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, οἱ λαοὶ τοῦ Μινωικοῦ ἐκείνου πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐκορυφώθη εἰς τὴν Κνωσόν, ὑπέστησαν ἐπίθεσιν ἀπὸ τὴν πρὸς νότον κάθοδον Ἀρίων τὴν γλῶσσαν φυλῶν ὅπως ἦσαν οἱ Ἰταλοὶ καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ πῶς ἡ Κνωσὸς ἐλεηλατήθη περὶ τὰ 1400 π. Χ. καὶ κατεστράφη ἐξ ὁλοκλήρου περὶ τὰ 1000 π. Χ. Εἶναι τώρα φανερὸν ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν λιμένων αὐτῶν τοῦ Αἰγαίου διέπλευσαν τὴν θάλασσαν εἰς ἀναζήτησιν ἀσφαλεστέρων καταφυγίων ἐπὶ τῆς ξηρᾶς. Εἰσέβαλον εἰς τὸ Δέλτα τῆς Αἰγύπτου καὶ εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀφρικῆς, πρὸς δυσμάς, καὶ συνῆψαν συμμαχίας μετὰ τῶν Χετταίων καὶ ἄλλων Ἀρίων φυλῶν, αἱ ὁποῖαι ἀφωμοιώθησαν μὲ τοὺς Ἀρίους.

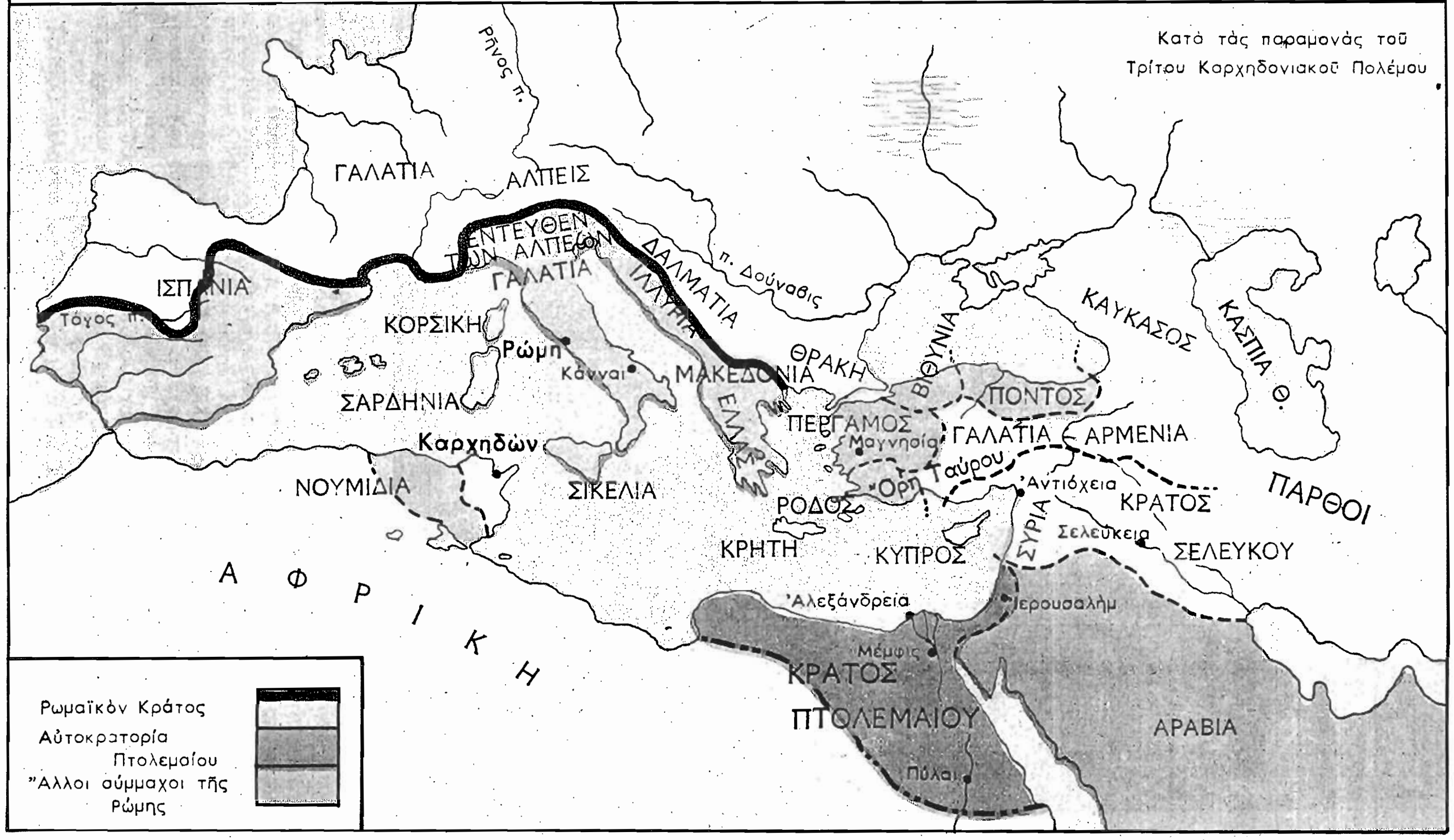
Αὐτὸ συνέβη μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ραμσῆ Β', εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ραμσῆ Γ'. Τὰ αἰγυπτιακὰ μνημεῖα παριστάνουν μεγάλας ναυμαχίας, καθὼς καὶ τὴν πορείαν αὐτῶν τῶν λαῶν κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν τῆς Παλαιστίνης πρὸς τὴν Αἴγυπτον.

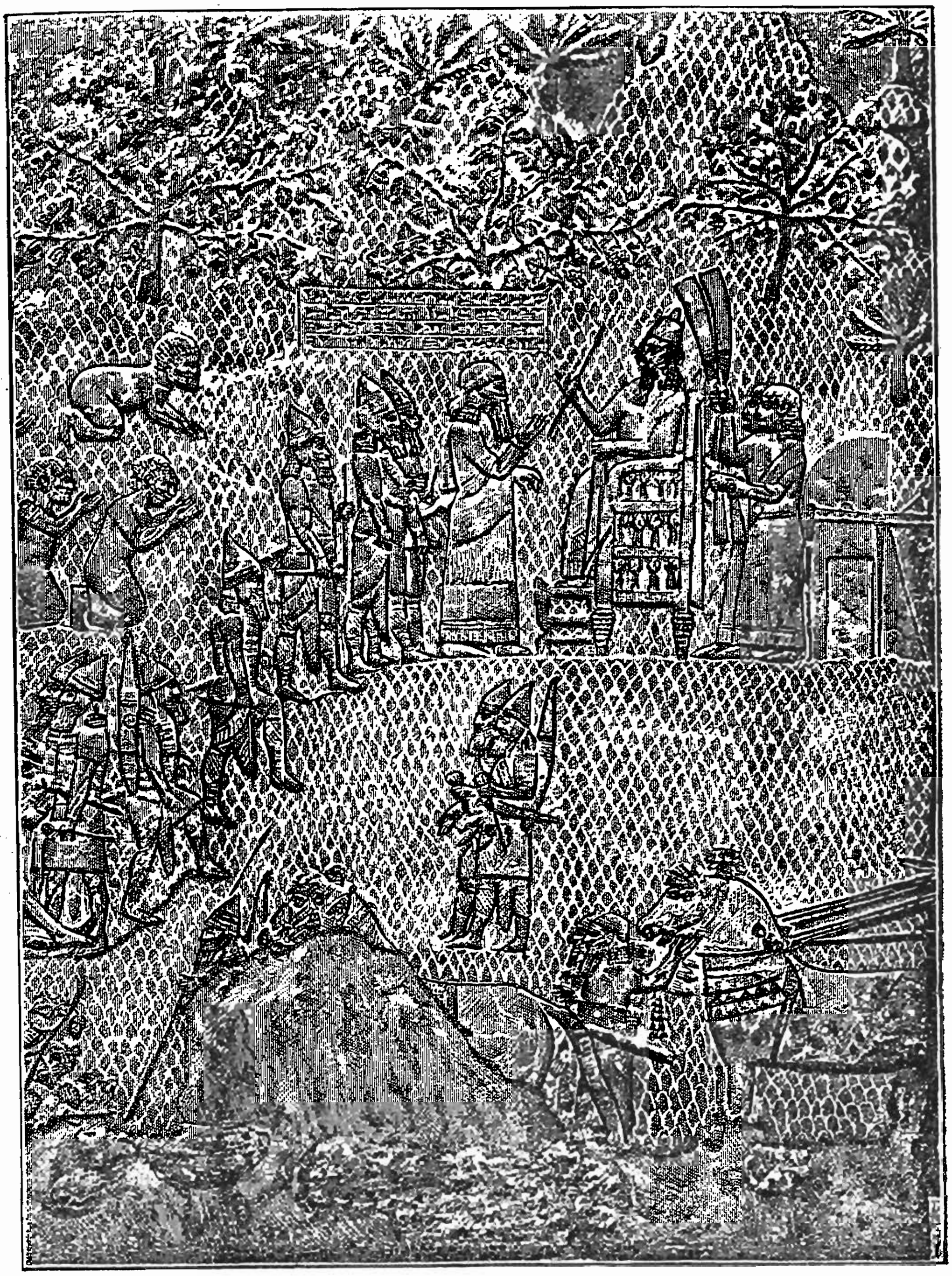
Οἱ Κρῆτες αὐτοὶ εἶχον ὡς μεταφορικὰ μέσα ἁμάξας, αἱ ὁποῖαι ἐσύροντο ἀπὸ βώδια, χαρακτηριστικὰς τῶν Ἀρίων φυλῶν, καὶ εἶναι φανερὸν ὅτι αὐτοὶ ἐν προκειμένῳ ἐνήργουν ἐν συμμαχίᾳ μὲ παλαιοτέρους Ἀρίους ἐπιδρομεῖς. Δὲν ὑπάρχει συνεχὴς ἀφήγησις τῶν πολέμων αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐξηκολούθησαν μεταξὺ 1300 καὶ 1000 π. Χ. Εἶναι ὅμως φανερὸν ἀπὸ τὴν ἀφήγησιν τῆς Γραφῆς, ὅτι, ὅταν οἱ Ἑβραῖοι, μὲ ἀρχηγὸν τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ, ἐπεδίωξαν τὴν βραδεῖαν καθυπόταξιν τῆς Γῆς τῆς ἐπαγγελίας, εὑρέθησαν ἀντιμέτωποι ἑνὸς λαοῦ, τῶν Φιλισταίων, ποὺ εἶχον ἐγκατασταθῆ κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς εἰς σειρὰν πόλεων, ἀπὸ τὰς ὁποίας αἱ κυριώτεραι ἦσαν ἡ Γάζα,

Χάρτης τῆς
ΙΤΑΛΙΑΣ
μετὰ τὸ 275 π. Χ.
Ρωμαϊκὸν Κράτος
Πάδος
ΓΑΛΑΤΑΙ
Ἄρνος π.
ΙΛΛΥΡΙΑ
Τίβερις π.
ΚΟΡΣΙΚΗ
Ρώμη
Καπούη
Νεάπολις
Ἀππία ὁδός
Βρινδήσιον
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
Ἡράκλεια
ΣΑΡΔΗΝΙΑ
ΗΠΕΙΡΟΣ
Ἄργος
ΕΛΛΑΣ
Λιπάραι Ν.
Μύλαι
Μεσσήνη
Παλέρμον
Ἀγγριζέντον
Συρακοῦσαι
ΚΑΡΧΗΔΟΝΙΟΙ
Καρχηδών

Η ΕΚΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΡΩΜΑ·Ι·ΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΜΜΑΧΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ 150 π. Χ.

175.—**Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀσσυρίας Σεναχερεὶμ δέχεται τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ βασιλέως τοῦ Ἰούδα εἰς Λαχείς.** Ἐν δὲ τῷ 14ῳ ἔτει τοῦ βασιλέως Ἐζεκίου ἀνέβη Σεναχερεὶμ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀσσυρίας ἐπὶ πάσας τὰς ὀχυρὰς πόλεις τοῦ Ἰούδα καὶ ἐκυρίευσεν αὐτάς. Καὶ ἀπέστειλεν ὁ Ἐζεκίας βασιλεὺς τοῦ Ἰούδα πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀσσυρίας εἰς Λαχεὶς λέγων. Ἥμαρτον ἀπόστρεψον ἀπ' ἐμοῦ· ὅ,τι ἐπιβάλῃς ἐπ' ἐμὲ θέλω βαστάσει αὐτό. Καὶ ἐπέβαλεν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀσσυρίας ἐπὶ τὸν Ἐζεκίαν τὸν βασιλέα τοῦ Ἰούδα, 300 τάλαντα (¹) ἀργυρίου καὶ 300 τάλαντα χρυσίου. Καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὁ Ἐζεκίας ἅπαν τὸ ἀργύριον τὸ εὑρεθὲν ἐν τῷ οἴ ῳ τοῦ Κυρίου, καὶ ἐν τοῖς θησαυροῖς τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως. Καὶ κατέκοψεν ὁ Ἐζεκίας τὰς θύρας καὶ τοὺς στύλους τοῦ ναοῦ τοῦ Κυρίου τοὺς ὁποίους εἶχε σκεπάσει μὲ χρυσίον καὶ ἔδωκεν αὐτὸ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀσσυρίας (696 π. Χ.)
(Βασιλέων Β ιη' ιθ' 13 14).

(1) Τὰ 600 τάλαντα ἰσοδυναμοῦν μὲ 3.500.000 χρυσῶν δραχμῶν.

ἡ Ἰόππη, ἡ Ἄζωτις, ἡ Ἀσκάλων καὶ ἡ Ἐκρών. Οἱ Φιλισταῖοι ἦσαν καὶ αὐτοί, ὅπως οἱ Ἑβραῖοι, ἐπιδρομεῖς καὶ πιθανὸν ἀπετελοῦντο ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς Κρῆτας, οἱ ὁποῖοι ἦλθον ἀπὸ τὴν θάλασσαν καὶ ἀπὸ βορρᾶν. Ἡ εἰσβολὴ λοιπόν, ἡ ὁποία ἤρχισεν ὡς ἐπίθεσις ἐναντίον τῶν Χαναναίων, γρήγορα κατήντησε μακρὸς καὶ ὄχι πολὺ ἐπιτυχὴς πόλεμος διὰ τὴν κατάληψιν τῆς ποθητῆς Γῆς τῆς ἐπαγγελίας μὲ τοὺς φοβεροὺς αὐτοὺς νεοφερμένους, τοὺς Φιλισταίους.

Δὲν ἠμπορεῖ νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ Γῆ τῆς ἐπαγγελίας ἦτο κἄποτε ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑβραίων. Μετὰ τὴν Πεντάτευχον, ἔρχονται εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφὴν τὰ βιβλία Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ, Κριταί, Ρούθ, Σαμουὴλ Α' καὶ Β', Βασιλειῶν Α' καὶ Β' μετὰ Παραλειπομένων, τὰ ὁποῖα ἐπαναλαμβάνουν μὲ παραλλαγὰς μεγάλο μέρος τῆς ὕλης τοῦ βιβλίου Σαμουὴλ Β' καὶ τῶν Βασιλειῶν. Ἡ μεταγενεστέρα αὐτὴ ἱστορία κάμνει πολὺ ρεαλιστικὴν ἐντύπωσιν καὶ εἰς τὰ βιβλία αὐτὰ εὑρίσκομεν τοὺς Φιλισταίους νὰ κατέχουν μονίμως τὰ εὔφορα βαθύπεδα πρὸς νότον καὶ τοὺς Χαναναίους καὶ Φοίνικας νὰ ἀντιστέκωνται ἀποτελεσματικῶς εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας πρὸς βορρᾶν.

Οἱ πρῶτοι θρίαμβοι τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ δὲν ἐπανελήφθησαν πλέον. Τὸ βιβλίον τῶν Κριτῶν εἶναι θλιβερὸς κατάλογος ἀποτυχιῶν. Οἱ ἄνθρωποι ἀποκαρδιώνονται. Ἐγκαταλείπουν τὴν λατρείαν τοῦ ἰδίου αὐτῶν Θεοῦ Ἰεχωβᾶ καὶ λατρεύουν τὸν Βάαλ καὶ τὴν Ἀσταρὼθ (τὸν Βῆλον καὶ τὴν Ἰστάρ). Ἀναμειγνύουν τὴν φυλήν των μὲ τοὺς Φιλισταίους καὶ τοὺς Χετταίους καὶ ἄλλους καὶ γίνονται, ὅπως ἐξηκολούθησαν νὰ εἶναι πάντοτε εἰς τὸ ἑξῆς, λαὸς ἀπὸ φυλετικῆς ἀπόψεως ἀνάμεικτος. Ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν συνετῶν ἀνδρῶν καὶ ἡρώων διεξάγουν πολέμους, γενικῶς ὄχι ἐπιτυχεῖς καὶ οὐδέποτε πολὺ ἡνωμένοι, ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν των. Διαδοχικῶς κατεκτήθησαν ἀπὸ τοὺς Μωαβίτας, τοὺς Χαναναίους, τοὺς Μαδιανίτας καὶ τοὺς Φιλισταίους.

Ἡ ἱστορία τῶν πολέμων αὐτῶν τοῦ Γεδεὼν καὶ τοῦ Σαμψὼν καὶ τῶν ἄλλων ἡρώων, οἱ ὁποῖοι ποῦ καὶ ποῦ ἔχυναν μίαν λάμψιν ἐλπίδος εἰς τὰς συμφορὰς τοῦ Ἰσραήλ, περιγράφεται εἰς τὸ βιβλίον τῶν Κριτῶν. Εἰς τὸ Α' βιβλίον τοῦ Σαμουὴλ περιγράφεται ἡ ἱστορία τῆς μεγάλης των καταστροφῆς εἰς τὸ Ἀβεζενέρ, τὴν ἐποχὴν ποὺ κριτὴς ἦτο ὁ Ἠλί.

Ἐπρόκειτο περὶ μεγάλης μάχης ἐκ παρατάξεως, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Ἰσραηλῖται ἀπώλεσαν 30.000 (!) ἄνδρας. Εἶχον ὑποστῆ προηγουμένως ἧτταν, μὲ ἀπωλείας 4.000 ἀνδρῶν, καὶ τότε ἔφεραν ἔξω τὸ ἱερώτερον αὐτῶν σύμβολον, τὴν Κιβωτὸν τῆς Διαθήκης τοῦ Θεοῦ:

1. Καὶ ἐξῆλθεν ὁ Ἰσραὴλ ἐναντίον τῶν Φιλισταίων εἰς μάχην, καὶ ἐστρατοπέδευσε πλησίον τοῦ Ἔβεν-ἔζερ· οἱ δὲ Φιλισταῖοι ἐστρατοπέδευσαν ἐν Ἀφέκ.

2. Καὶ παρετάχθησαν οἱ Φιλισταῖοι ἐναντίον τοῦ Ἰσραήλ· καὶ ὅτε ἀνεπτύχθη ἡ μάχη, ἐκτυπήθη ὁ Ἰσραὴλ ἔμπροσθεν τῶν Φιλισταίων· καὶ ἐφονεύθησαν ἐν τῷ πεδίῳ κατὰ τὴν συμπλοκὴν ἕως τέσσαρες χιλιάδες ἀνδρῶν.

3. Ὅτε δὲ ἦλθεν ὁ λαὸς εἰς τὸ στρατόπεδον, εἶπον οἱ πρεσβύτεροι

176.—**Ὁ βασιλεὺς τῶν Βαβυλωνίων Ναβουχοδονόσορ τυφλώνει αἰχμαλώτους Ἰουδαίους.** Τὸ 588 π. Χ. νικᾷ τὸν βασιλέα τοῦ Ἰούδα Σεδεκίαν. Οἱ υἱοὶ τοῦ Σεδεκίου καὶ οἱ ἄρχοντες ἐσφάγησαν ἐμπρός του, αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς μετὰ τὴν ὀξόρυξιν τῶν ὀφθαλμῶν του ἀπήχθη δέσμιος εἰς τὴν Βαβυλῶνα. Οἱ αἰχμάλωτοι προσάγονται ἐμπρὸς εἰς τὸν Ναβουχοδονόσορα εἰς Ριβλὰ φέροντες σιδηροὺς κρίκους εἰς τὰ πόδια καὶ τὰ χέρια καὶ εἶναι δεμένοι μὲ ἅλυσιν ἀπὸ τὸ χεῖλος. Εἶναι δὲ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἡττηθέντων Ἰουδαίων.
(Βασιλέων Β', κεφ. κε')

τοῦ Ἰσραήλ: «Διατὶ ὁ Κύριος ἐπάταξεν ἡμᾶς σήμερον ἔμπροσθεν τῶν Φιλισταίων; Ἂς λάβωμεν πρὸς ἑαυτοὺς ἀπὸ Σηλὼ τὴν Κιβωτὸν τῆς Διαθήκης τοῦ Κυρίου, καὶ ἐλθοῦσα ἐν μέσῳ ἡμῶν θέλει σώσει ἡμᾶς ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν».

4. Καὶ ἀπέστειλεν ὁ λαὸς εἰς Σηλώ, καὶ ἐσήκωσαν ἐκεῖθεν τὴν Κιβωτὸν τῆς Διαθήκης τοῦ Κυρίου τῶν δυνάμεων, τοῦ καθημένου ἐπὶ

τῶν χερουβείμ· καὶ ἀμφότεροι οἱ υἱοὶ τοῦ Ἠλεί, Ὀφνεὶ καὶ Φινεές, ἦσαν ἐκεῖ μετὰ τῆς Κιβωτοῦ τῆς Διαθήκης τοῦ Θεοῦ.

5. Καὶ ὅτε ἦλθεν ἡ Κιβωτὸς τῆς Διαθήκης τοῦ Κυρίου εἰς τὸ στρατόπεδον, πᾶς ὁ Ἰσραὴλ ἠλάλαξε μετὰ φωνῆς μεγάλης, ὥστε ἀντήχησεν ἡ γῆ.

6. Καὶ ἀκούσαντες οἱ Φιλισταῖοι τὴν φωνὴν τοῦ ἀλαλαγμοῦ εἶπον: «Τί σημαίνει ἡ φωνὴ τοῦ μεγάλου τούτου ἀλαλαγμοῦ ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Ἑβραίων;». Καὶ ἔμαθον, ὅτι ἡ Κιβωτὸς τοῦ Κυρίου ἦλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον.

7. Καὶ ἐφοβήθησαν οἱ Φιλισταῖοι λέγοντες: «Ὁ Θεὸς ἦλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον». Καὶ εἶπον: «Οὐαὶ εἰς ἡμᾶς! διότι δὲν ἐστάθη τοιοῦτον πρᾶγμα χθὲς καὶ προχθές. 8. Οὐαὶ εἰς ἡμᾶς! τίς θέλει σώσει ἡμᾶς ἐκ τῆς χειρὸς τῶν θεῶν τούτων τῶν ἰσχυρῶν; Οὗτοι εἶναι οἱ θεοὶ οἱ πατάξαντες τοὺς Αἰγυπτίους ἐν πάσῃ πληγῇ ἐν τῇ ἐρήμῳ. 9. Ἐνδυναμώθητε, Φιλισταῖοι, καὶ σταθῆτε ὡς ἄνδρες, διὰ νὰ μὴ γίνητε δοῦλοι εἰς τοὺς Ἑβραίους, καθὼς αὐτοὶ ἐστάθησαν δοῦλοι εἰς ἐσᾶς· σταθῆτε ὡς ἄνδρες καὶ πολεμήσατε αὐτούς».

10. Τότε οἱ Φιλισταῖοι ἐπολέμησαν· καὶ ἐκτυπήθη ὁ Ἰσραήλ, καὶ ἔφυγεν ἕκαστος εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ· καὶ ἔγινε σφαγὴ μεγάλη σφόδρα· καὶ ἔπεσαν ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ τριάκοντα χιλιάδες πεζοί.

11. Καὶ ἡ Κιβωτὸς τοῦ Θεοῦ ἐπιάσθη, καὶ ἀμφότεροι οἱ υἱοὶ τοῦ Ἠλεί, Ὀφνεὶ καὶ Φινεές, ἐθανατώθησαν.

12. Καὶ ἔδραμεν ἐκ τῆς μάχης ἄνθρωπός τις ἐκ τοῦ Βενιαμίν, καὶ ἦλθεν εἰς Σηλὼ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ἔχων τὰ ἱμάτια αὐτοῦ διεσχισμένα καὶ χῶμα ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.

13. Καὶ ὅτε ἦλθεν, ἰδοὺ ὁ Ἠλεὶ ἐκάθητο ἐπὶ τῆς καθέδρας, κατὰ τὸ πλάγιον τῆς ὁδοῦ, σκοπεύων· διότι ἡ καρδία αὐτοῦ ἔτρεμε περὶ τῆς Κιβωτοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅτε ὁ ἄνθρωπος ἐλθὼν εἰς τὴν πόλιν ἀνήγγειλε ταῦτα, ἀνεβόησε πᾶσα ἡ πόλις.

14. Καὶ ἀκούσας ὁ Ἠλεὶ τὴν φωνὴν τῆς βοῆς, εἶπε: «Τί σημαίνει ἡ βοὴ τῆς φωνῆς ταύτης;»· καὶ ὁ ἄνθρωπος ἦλθε σπεύδων καὶ ἀνήγγειλε πρὸς τὸν Ἠλεί. 15. Ἦτο δὲ ὁ Ἠλεὶ ἐνενήκοντα ὀκτὼ ἐτῶν, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἦσαν ἠμαυρωμένοι, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ βλέπῃ.

16. Καὶ εἶπεν ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸν Ἠλεί: «Ἐγὼ εἶμαι ὁ ἐλθὼν ἐκ τῆς μάχης, καὶ ἔφυγον ἐγὼ ἐκ τῆς μάχης σήμερον». Καὶ εἶπε: «Τί ἔγινε, τέκνον μου;».

17. Καὶ ἀπεκρίθη ὁ μηνυτής, καὶ εἶπεν: «Ἔφυγεν ὁ Ἰσραὴλ ἔμπροσθεν τῶν Φιλισταίων, καὶ ἔτι μεγάλη σφαγὴ ἔγινεν εἰς τὸν λαόν· καὶ προσέτι ἀμφότεροι οἱ υἱοί σου, Ὀφνεὶ καὶ Φινεές, ἀπέθανον· καὶ ἡ Κιβωτὸς τοῦ Θεοῦ ἐπιάσθη».

18. Καὶ καθὼς ἀνέφερε περὶ τῆς Κιβωτοῦ τοῦ Θεοῦ, ὁ Ἠλεὶ ἔπεσεν ἐκ τῆς καθέδρας εἰς τὰ ὀπίσθια πρὸς τὸ πλάγιον τῆς πύλης καὶ συνετρίβη ὁ τράχηλος αὐτοῦ καὶ ἀπέθανε· διότι γέρων ὁ ἄνθρωπος, καὶ βαρύς.

Ἔκρινε δὲ αὐτὸς τὸν Ἰσραὴλ τεσσαράκοντα ἔτη.

19. Καὶ ἡ νύμφη αὐτοῦ, ἡ γυνὴ Φινεές, οὖσα ἔγκυος, ἑτοίμη νὰ γεν-

177.—**Θυσία εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ.**

178.—**Φιλισταῖοι αἰχμάλωτοι τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Ραμσῆ ΙΙΙ** (Ἀνάγλυφον). Συγκρίνατε τὰς κεφαλὰς τῶν ἀνωτέρω Φιλισταίων μὲ τὰς εἰκονιζομένας εἰς τὸν Δίσκον τῆς Φαιστοῦ (εἰκ. 95 σελ. 241). Ἔχουν ὅλαι πτερὰ ὅμοια. Αὐτὸ θεωρεῖται ὡς ἀπόδειξις ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς ποὺ πιστεύουν ὅτι οἱ Φιλισταῖοι ἦσαν Κρῆτες.

νήση, ὡς ἤκουσεν τὴν ἀγγελίαν, ὅτι ἡ Κιβωτὸς τοῦ Θεοῦ ἐπιάσθη, καὶ ὅτι ὁ πενθερὸς αὐτῆς καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ἀπέθανον, ἐκυρτώθη καὶ ἐγέννησε· διότι ἦλθον εἰς αὐτὴν οἱ πόνοι. 20. Καὶ καθ' ὃν καιρὸν ἀπέθνησκεν, αἱ γυναῖκες αἱ παριστάμεναι, εἶπον πρὸς αὐτήν: «Μὴ φοβοῦ διότι ἐγέννησας υἱόν». Ἐκείνη ὅμως δὲν ἀπεκρίθη, οὐδὲ ἔβαλεν αὐτὸ εἰς τὴν καρδίαν αὐτῆς. 21. Καὶ ἐκάλεσεν τὸ παιδίον Ἰχαβώδ,

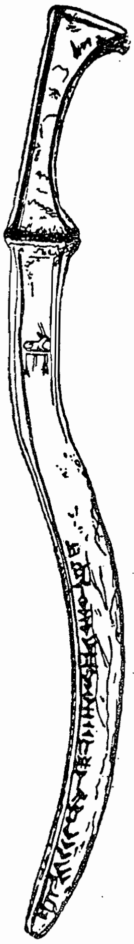
λέγουσα: «Ἡ δόξα ἔφυγεν ἐκ τοῦ Ἰσραήλ»—διότι ἡ Κιβωτὸς τοῦ Θεοῦ ἐπιάσθη, καὶ διότι ὁ πενθερὸς αὐτῆς καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς ἀπέθανον. 22. Καὶ εἶπεν: «Ἡ δόξα ἔφυγεν ἐκ τοῦ Ἰσραήλ, διότι ἐπιάσθη ἡ Κιβωτὸς τοῦ Θεοῦ».

Διάδοχος τοῦ Ἠλὶ καὶ τελευταῖος τῶν κριτῶν ἦτο ὁ Σαμουὴλ καὶ ὅταν ἡ ἐξουσία του ἤγγιζεν εἰς τὸ τέλος, συνέβη ἓν γεγονὸς εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰσραήλ, τοῦ ὁποίου ὅλα τὰ γύρω μεγαλύτερα ἔθνη εἶχον δώσει τὸ παράδειγμα. Ἦτο τοῦτο ἡ ἐμφάνισις βασιλέως. Μὲ πολὺ ζωηρὰν γλῶσσαν ἐξιστορεῖται ἡ πάλη μεταξὺ τοῦ παλαιοτέρου θεσμοῦ τῆς ἱερατικῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ νεωτέρου τρόπου τῆς κυβερνήσεως τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Πόσον σαφῶς καταφαίνεται ἡ βαθεῖα ἀγανάκτησις τοῦ ἱερέως εἰς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Σαμουήλ:

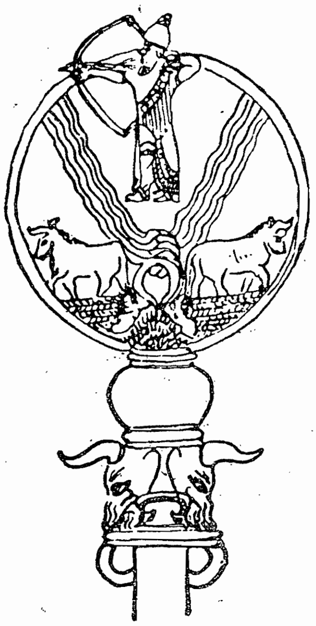
«4. Ὅθεν συνηθροίσθησαν πάντες οἱ πρεσβύτεροι τοῦ Ἰσραήλ, καὶ ἦλθον πρὸς τὸν Σαμουὴλ εἰς Ραμά. 5. Καὶ εἶπον πρὸς αὐτόν: «Ἰδού, σὺ ἐγήρασες, καὶ οἱ υἱοί σου δὲν περιπατοῦσιν εἰς τὰς ὁδούς σου· κατάστησον λοιπὸν εἰς ἡμᾶς βασιλέα, διὰ νὰ κρίνῃ ἡμᾶς, καθὼς ἔχουσι πάντα τὰ ἔθνη».

6. Τὸ πρᾶγμα ὅμως δὲν ἤρεσεν εἰς τὸν Σαμουήλ, ὅτι εἶπον: «Δὸς εἰς ἡμᾶς βασιλέα διὰ νὰ κρίνῃ ἡμᾶς». Καὶ ἐδεήθη ὁ Σαμουὴλ πρὸς τὸν Κύριον. 7. Καὶ εἶπεν ὁ Κύριος πρὸς τὸν Σαμουήλ: «Ἄκουσον τῆς φωνῆς τοῦ λαοῦ, κατὰ πάντα ὅσα λέγουσι πρὸς σέ· διότι δὲν ἀπέβαλον σέ, ἀλλ' ἐμὲ ἀπέβαλον ἀπὸ τοῦ νὰ βασιλεύω ἐπ' αὐτούς. 8. Κατὰ πάντα τὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ἔπραξαν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀνεβίβασα αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου, ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης, ἐγκαταλιπόντες με καὶ λατρεύσαντες ἄλλους θεούς, οὕτω κάμνουσι καὶ πρὸς σέ. 9. Τώρα λοιπὸν ἄκουσον τῆς φωνῆς αὐτῶν· πλὴν διαμαρτυρήθητι δημοσίᾳ πρὸς αὐτούς, καὶ δεῖξον πρὸς αὐτοὺς τὸν τρόπον τοῦ βασιλέως, ὅστις θέλει βασιλεύσει ἐπ' αὐτούς».

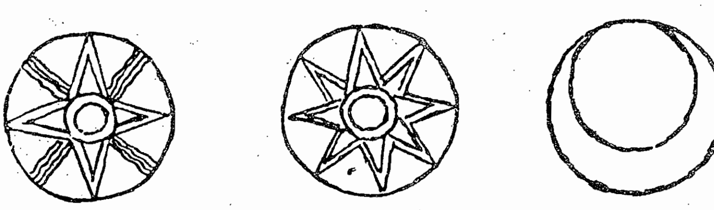
10. Καὶ ἐλάλησεν ὁ Σαμουὴλ πάντας τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν λαόν, τὸν ζητοῦντα παρ' αὐτοῦ βασιλέα. 11. Καὶ εἶπεν: «Οὗτος θέλει εἶσθαι ὁ τρόπος τοῦ βασιλέως, ὅστις θέλει βασιλεύσει ἐφ' ἡμᾶς. Τοὺς υἱοὺς ὑμῶν θέλει λαμβάνει καὶ διορίζει εἰς ἑαυτόν, διὰ τὰς ἁμάξας αὐτοῦ καὶ διὰ ἱππεῖς αὐτοῦ, καὶ διὰ νὰ προτρέχωσι τῶν ἁμαξῶν αὐτοῦ. 12. Καὶ θέλει διορίζει εἰς ἑαυτὸν χιλιάρχους, καὶ πεντηκοντάρχους, καὶ εἰς τὸ νὰ ἐργάζωνται τὴν γῆν αὐτοῦ, καὶ νὰ θερίζωσι τὸν θερισμὸν αὐτοῦ, καὶ νὰ κατασκευάζωσι τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ σκεύη, καὶ τὴν σκευὴν τῶν ἁμαξῶν αὐτοῦ. 13. Καὶ τὰς θυγατέρας σας θέλει λαμβάνει, διὰ μυρεψούς, καὶ μαγειρίσσας, καὶ ἀρτοποιούς. 14. Καὶ τοὺς ἀγρούς σας, καὶ τοὺς ἀμπελῶνάς σας, καὶ τοὺς ἐλαιῶνας σας, τοὺς καλυτέρους θέλει λάβει, καὶ δώσει εἰς τοὺς δούλους αὐτοῦ. 15. Καὶ τὸ δέκατον τῶν σπαρτῶν σας, καὶ τῶν ἀμπελώνων σας, θέλει λαμβάνει, καὶ δίδει εἰς τοὺς εὐνούχους αὐτοῦ, καὶ εἰς τοὺς δούλους αὐτοῦ. 16. Καὶ τοὺς δούλους σας, καὶ τὰς δούλας σας, καὶ τοὺς καλυτέρους νέους σας, καὶ τοὺς ὄνους σας, θέλει λαμβάνει, καὶ διορίζει εἰς τὰς ἐργασίας αὐτοῦ. 17. Τὰ ποίμνιά σας θέλει δεκατίζει· καὶ

179. — **Ξίφος Ἀσσυρίου βασιλέως ἀπὸ ὀρείχαλκον** (1300 π. Χ.) Ἡ λαβή του εἶναι στολισμένη μὲ ἐλεφαντόδοντον καὶ πολυτίμους λίθους.

180. — **Βασιλικὸν λάβαρον τῶν Ἀσσυρίων, ὑπερόχου τέχνης.**

181—**Σύμβολα τοῦ Ἡλίου, τῆς Σελήνης καὶ τῆς Ἀφροδίτης.** Αἱ πρῶται ἀρχαὶ τῆς Ἀστρονομίας πηγάζουν ἀπὸ τὰς παρατηρήσεις τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων, οἱ ὁποῖοι προσπαθοῦσαν νὰ προμαντεύσουν ἀπὸ τὰς κινήσεις τῶν ἄστρων τῶν ἐσοδείας των, τὰς πολεμικάς των ἐπιχειρήσεις καὶ τὴν μοῖραν τῶν ἀτόμων.

σεῖς θέλετε εἶσθε δοῦλοι αὐτοῦ. 18. Καὶ θέλετε βοᾷ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἕνεκα τοῦ βασιλέως σας, τὸν ὁποῖον σεῖς ἐκλέξατε εἰς ἑαυτούς· ἀλλ' ὁ Κύριος δὲν θέλει σᾶς ἐπακούσει ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ».

19. Ὁ λαὸς ὅμως δὲν ἠθέλησε νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν φωνὴν τοῦ Σαμουήλ· καὶ εἶπον: «Οὐχί, ἀλλὰ βασιλεὺς θέλει εἶσθαι ἐφ' ἡμᾶς· 20 διὰ νὰ ἤμεθα καὶ ἡμεῖς ὡς πάντα τὰ ἔθνη· καὶ νὰ κρίνῃ ἡμᾶς ὁ βασιλεὺς ἡμῶν, καὶ νὰ ἐξέρχηται ἔμπροσθεν ἡμῶν, καὶ νὰ μάχηται τὰς μάχας ἡμῶν».

(Σαμουὴλ Α' κεφ. η')

2. Σαούλ, Δαβίδ, Σολομών.

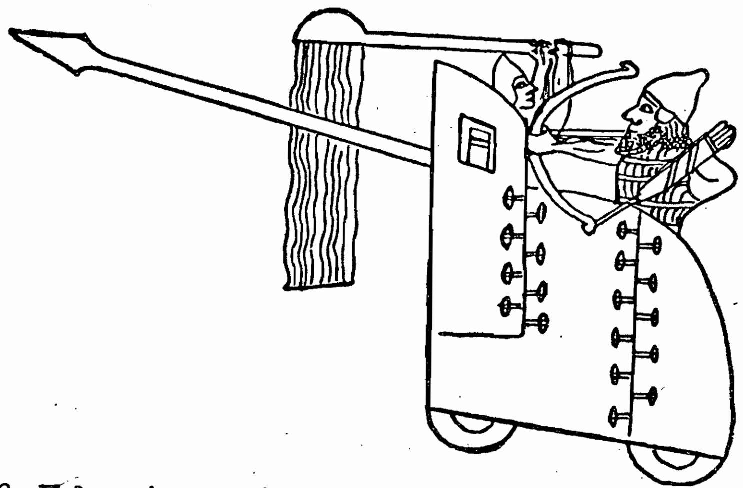
Ἡ φύσις ὅμως καὶ ἡ τοποθεσία τῆς χώρας ἦτο ἐναντίον τῶν Ἑβραίων καὶ ὁ πρῶτος αὐτῶν βασιλεὺς Σαοὺλ δὲν ὑπῆρξε περισσότερον εὐτυχὴς ἀπὸ τοὺς κριτάς. Αἱ παρατεταμέναι ραδιουργίαι τοῦ τυχοδιώκτου Δαβὶδ ἐναντίον τοῦ Σαοὺλ ἐξιστοροῦνται εἰς τὸ ὑπόλοιπον μέρος τοῦ πρώτου βιβλίου τοῦ Σαμουήλ, τὸ δὲ τέλος τοῦ Σαοὺλ ὑπῆρξεν ὁλοσχερὴς ἧττα «ἐπὶ τὰ ὄρη Γελβουέ». Ὁ στρατός του κατετροπώθη ἀπὸ τὴν ἀνδρείαν τῶν Φιλισταίων τοξοτῶν.

«1. Οἱ δὲ Φιλισταῖοι ἐπολέμουν κατὰ τοῦ Ἰσραήλ· καὶ ἔφυγον οἱ ἄνδρες τοῦ Ἰσραὴλ ἀπὸ προσώπου τῶν Φιλισταίων, καὶ ἔπεσον πεφονευμένοι ἐν τῷ ὄρει Γελβουέ. 2. Καὶ κατέφθασαν οἱ Φιλισταῖοι τὸν Σαοὺλ καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ· καὶ ἐπάταξαν οἱ Φιλισταῖοι τὸν Ἰωνάθαν, καὶ τὸν Ἀβιναβάδ, καὶ τὸν Μελχὶ-σουέ, τοὺς υἱοὺς τοῦ Σαούλ. 3. Ἐβάρυνε δὲ ἡ μάχη ἐπὶ τοῦ Σαούλ, καὶ ἐπέτυχον αὐτὸν οἱ ἄνδρες οἱ τοξόται· καὶ ἐπληγώθη βαρέως ὑπὸ τῶν τοξοτῶν.

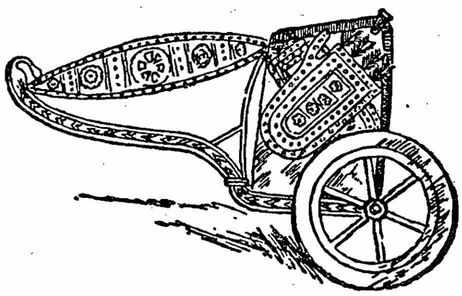
4. Καὶ εἶπεν ὁ Σαοὺλ πρὸς τὸν ὁπλοφόρον αὐτοῦ: «Σύρε τὴν ρομφαίαν σου, καὶ διαπέρασόν με δι' αὐτῆς, διὰ νὰ μὴν ἔλθωσιν οὗτοι οἱ ἀπερίτμητοι, καὶ μὲ διαπεράσωσι, καὶ μὲ ἐμπαίξωσι». Πλὴν ὁ ὁπλοφόρος αὐτοῦ δὲν ἤθελε, διότι ἐφοβεῖτο σφόδρα. Ὅθεν ἔλαβεν ὁ Σαοὺλ τὴν ρομφαίαν, καὶ ἔπεσεν ἐπ' αὐτήν. 5. Καὶ ὡς εἶδεν ὁ ὁπλοφόρος αὐτοῦ ὅτι ἀπέθανεν ὁ Σαούλ, ἔπεσε καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὴν ρομφαίαν αὐτοῦ, καὶ ἀπέθανε μετ' αὐτοῦ. 6. Οὕτως ἀπέθανεν ὁ Σαούλ, καὶ οἱ τρεῖς υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ ὁ ὁπλοφόρος αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἄνδρες αὐτοῦ, τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν ὁμοῦ.

7. Καὶ οἱ ἄνδρες Ἰσραήλ, οἱ πέραν τῆς κοιλάδος, καὶ οἱ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ἰδόντες ὅτι ἔφυγον οἱ ἄνδρες Ἰσραήλ, καὶ ὅτι ὁ Σαοὺλ καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἀπέθανον, κατέλιπον τὰς πόλεις καὶ ἔφυγον· καὶ ἐλθόντες οἱ Φιλισταῖοι κατῴκησαν ἐν αὐταῖς.

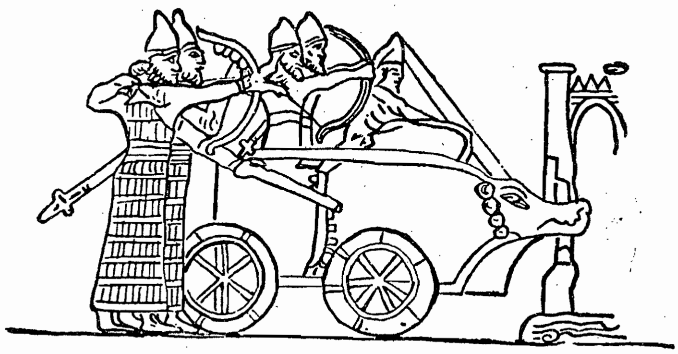
8. Καὶ τὴν ἐπαύριον, ὅτε ἦλθον οἱ Φιλισταῖοι διὰ νὰ ἐκδύσωσι τοὺς πεφονευμένους, εὕρηκαν τὸν Σαοὺλ καὶ τοὺς τρεῖς υἱοὺς αὐτοῦ πεπτωκότας ἐπὶ τὸ ὄρος Γελβουέ. 9. Καὶ ἀπέκοψαν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐξέδυσαν τὰ ὅπλα αὐτοῦ καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὴν γῆν τῶν Φιλισταίων κύκλῳ, διὰ νὰ διαδώσωσι τὴν ἀγγελίαν εἰς τὸν οἶκον τῶν εἰδώλων αὐτῶν καὶ μεταξὺ τοῦ λαοῦ. 10. Καὶ ἀνέθεσαν τὰ ὅπλα αὐτοῦ

182.—**Πολεμικὸν μηχάνημα τῶν Ἀσσυρίων.** Ἕνας στρατιώτης μέσα ἀπὸ τὸ ἅρμα χύνει λειωμένον σίδηρον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ

183.—**Ἀσσυριακὸν ἅρμα.**

184.—**Σιδηροῦν πολεμικὸν ἅρμα τῶν Ἀσσυρίων κατὰ τὴν ὥραν τῆς μάχης.**

εἰς τὸν οἶκον τῆς Ἀσταρώθ, καὶ ἐκρέμασαν τὸ σῶμα αὐτοῦ εἰς τὸ τεῖχος Βαὶθ-σάν.

11. Ἀκούσαντες δὲ περὶ τούτου οἱ κάτοικοι τῆς Ἰαβεὶς-γαλαάδ, τί ἔκαμον οἱ Φιλισταῖοι εἰς τὸν Σαούλ, 12 ἠγέρθησαν πάντες οἱ δυνατοὶ ἄνδρες, καὶ ὡδοιπόρησαν ὅλην τὴν νύκτα, καὶ ἔλαβον τὸ σῶμα τοῦ Σαοὺλ καὶ τὰ σώματα τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ τείχους Βαὶθ-σάν, καὶ ἦλθον εἰς Ἰαβείς, καὶ ἔκαυσαν αὐτὰ ἐκεῖ, 13. καὶ ἔλαβον τὰ ὀστᾶ αὐτῶν, καὶ ἔθαψαν ὑπὸ τὸ δένδρον ἐν Ἰαβείς, καὶ ἐνήστευσαν ἑπτὰ ἡμέρας».

(Σαμουὴλ Α' κεφ. α')

Ὁ Δαβὶδ (990 π. Χ. περίπου) ὑπῆρξε πολιτικώτερος καὶ εὐτυχέστερος ἀπὸ τὸν προκάτοχόν του, φαίνεται δὲ ὅτι ἐτέθη ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ βασιλέως τῆς Τύρου, Χιράμ. Ἡ φοινικικὴ συμμαχία ὑπῆρξε τὸ στήριγμά του, καθὼς καὶ οὐσιώδης παράγων διὰ τὸ μεγαλεῖον τοῦ υἱοῦ του Σολομῶντος. Ἡ ἱστορία του μὲ τὰς ἀλλεπαλλήλους δολοφονίας καὶ θανατικὰς ἐκτελέσεις κάμνει τὴν ἐντύπωσιν ἑνὸς ἀγρίου ἀρχηγοῦ, μᾶλλον, παρὰ πολιτισμένου μονάρχου. Περιγράφεται μὲ μεγάλην ζωηρότητα εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον τοῦ Σαμουὴλ (Β') ἢ Βασιλειῶν Β'.

Τὸ πρῶτον βιβλίον Βασιλέων (Α') ἢ Βασιλειῶν Γ', ἀρχίζει μὲ τὴν βασιλείαν τοῦ Σολομῶντος (900 π. Χ. περίπου). Τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον σημεῖον τῆς ἱστορίας αὐτῆς, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ γενικοῦ ἱστορικοῦ, εἶναι ἡ σχέσις τοῦ Σολομῶντος πρὸς τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν καὶ τὸ ἱερατεῖον καὶ αἱ σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὴν σκηνὴν τοῦ Κυρίου, τὸν ἱερέα Σαδώμ, καὶ τὸν προφήτην Νάθαν.

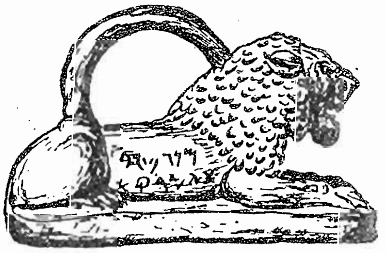
Ἡ ἀρχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Σολομῶντος εἶναι ἐπίσης αἱματηρά, ὅπως ἡ τοῦ πατρός του. Ὁ Δαβίδ, γέρων πλέον καὶ ἑτοιμοθάνατος, καλεῖ τὸν υἱόν του Σολομῶντα, καὶ τοῦ δίδει ὁδηγίας ποίους τῶν ἐχθρῶν του νὰ θανατώσῃ, καὶ μεταξὺ αὐτῶν τὸν Σιμεΐ. Ἡ τελευταία του λέξις ἦτο «αἷμα».

«8. Καὶ ἰδού, μετὰ σοῦ Σιμεῒ ὁ υἱὸς τοῦ Γηρᾶ, ὁ Βενιαμίτης, ἀπὸ Βαουρείμ, ὅστις μέ κατηράσθη κατάραν ὀδυνηράν, καθ' ἣν ἡμέραν ἐπορευόμην εἰς Μαχαναΐμ. κατέβη ὅμως πρὸς ἀπάντησιν μου εἰς τὸν Ἰορδάνην, καὶ ὤμοσα πρὸς αὐτὸν εἰς τὸν Κύριον λέγων: «Δὲν θέλω σὲ θανατώσει διὰ ρομφαίας. 9. Τώρα λοιπὸν μὴ ἀθῳώσῃς· αὐτόν· διότι εἶσαι ἀνὴρ σοφός, καὶ ἐξεύρεις τί πρέπει νὰ κάμῃς εἰς αὐτόν, καὶ νὰ καταβιβάσῃς τὴν πολιὰν αὐτοῦ μὲ αἷμα, εἰς τὸν ᾅδην».

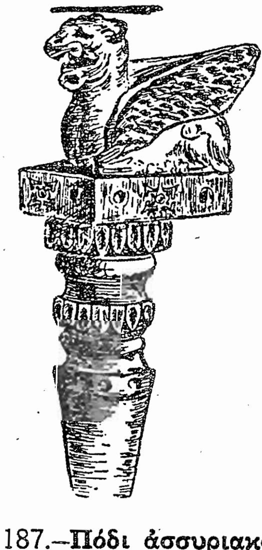
Ὁ Σολομὼν προβαίνει εἰς τὸν φόνον τοῦ ἀδελφοῦ του, ὁ ὁποῖος εἶχε διεκδικήσει τὸν θρόνον, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος εἶχε δειλιάσει καὶ δηλώσει ὑποταγήν. Κατόπιν ὁ Σολομὼν ἔχει πλέον ἐλευθερίαν ἐνεργείας ἀπέναντι τοῦ κόμματος τοῦ ἀδελφοῦ του. Τὸ πόσον μικρὰ εἶναι ἡ δύναμις τῆς θρησκείας ἐπὶ τῶν ἀπὸ φυλετικῆς καὶ διανοητικῆς ἀπόψεως μπερδεμένων Ἑβραίων κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, καταφαίνεται ἀπὸ τὸν φόνον τοῦ Ἰωὰβ ὑπὸ τοῦ Βαναίου, τοῦ κυριωτέρου μπράβου τοῦ Σολομῶντος, μέσα εἰς τὸ σκήνωμα τοῦ Κυρίου, εἰς τὸ ὁποῖον

185.—Ὁ **βασιλεὺς Σαργκὼν καὶ ὁ ἀρχιστράτηγός του.**

186.—**Χαλκοῦς λέων.** Ἔχει μῆκος 30 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου καὶ βάρος δύο ὀκάδων. Εἰς τὴν μίαν πλευρὰν ἔχει φοινικικὴν ἐπιγραφὴν καὶ εἰς τὴν ἄλλην σφηνοειδῆ γράμματα ἀπὸ τοὺς 16 ὁμοίους λέοντας τῆς Νινευί.

187.—**Πόδι ἀσσυριακοῦ ἐπίπλου.**

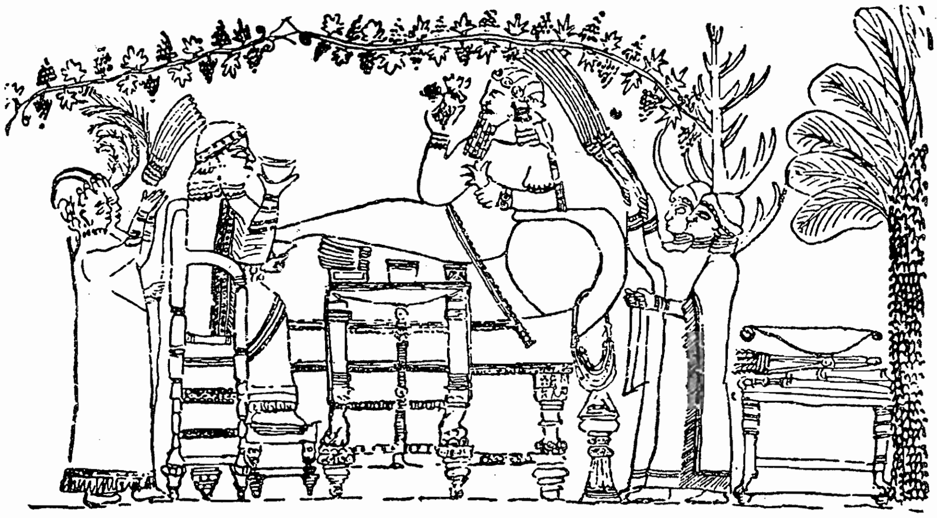
εἶχε καταφύγει τὸ θῦμα καὶ ἐκρατεῖτο διὰ τῶν χειρῶν του ἀπὸ αὐτὰ τὰ κέρατα τοῦ θυσιαστηρίου.

Ἔπειτα ὁ Σολομὼν ἐπεχείρησεν, εἰς ἔνδειξιν νεωτεριστικοῦ πνεύματος, νὰ ἀναμορφώσῃ τὴν θρησκείαν τοῦ λαοῦ του. Ἐξηκολούθησε τὴν συμμαχίαν μὲ τὸν Χιράμ, τὸν βασιλέα τῆς Τύρου, ποὺ ἐχρησιμοποιοῦσε τὸ βασίλειον τοῦ Σολομῶντος ὡς λεωφόρον, διὰ τῆς ὁποίας ἠμποροῦσε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, καὶ νὰ ἱδρύσῃ ἐκεῖ ναυτικὴν βάσιν. Ἀπὸ τὴν συμμαχίαν αὐτὴν συνεσωρεύθη ἀφάνταστος πλοῦτος εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ.

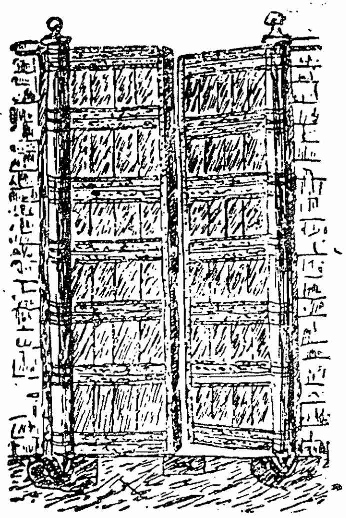
Ὁμαδικὴ ἐργασία ἐμφανίζεται τότε εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ. Ὁ Σολομὼν στέλλει συνεργεῖα νὰ κόψουν κέδρους εἰς τὸν Λίβανον, ὁ ὁποῖος εὑρίσκεται ὑπὸ τὴν κατοχὴν τοῦ Χιράμ, καὶ ὀργανώνει ὑπηρεσίαν ἀχθοφόρων διὰ μέσου τῆς χώρας. (Εἰς ὅλα αὐτὰ ὑπάρχουν πολλὰ στοιχεῖα ποὺ ὑπενθυμίζουν εἰς τὸν ἀναγνώστην τὰς σχέσεις πολλῶν φυλάρχων τῆς κεντρικῆς Ἀφρικῆς πρὸς μεγάλας εὐρωπαϊκὰς ἐμπορικὰς ἑταιρείας). Ὁ Σολομὼν τότε ἔκτισεν ἀνάκτορον διὰ τὸν ἑαυτόν του καὶ ναόν, ὄχι τόσον μεγάλον, διὰ τὸν Ἰεχωβᾶ. Ἕως τότε ἡ Κιβωτὸς τῆς Διαθήκης, τὸ θεῖον σύμβολον τῶν Ἑβραίων, ἐφυλάσσετο ἐντὸς μεγάλης σκηνῆς, ἡ ὁποία μετεφέρετο ἀπὸ μίαν ὑψηλὴν θέσιν εἰς ἄλλην, θυσίαι δὲ προσεφέροντο εἰς τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ εἰς διαφόρους ὑψηλὰς τοποθεσίας. Τώρα ἡ Κιβωτὸς μετεφέρθη μέσα εἰς χρυσοῦν θάλαμον ναοῦ, κτισμένου μὲ πέτρας σκεπασμένας μὲ ξύλα κέδρου, καὶ ἐτοποθετήθη εἰς τὸ μέσον δύο μεγάλων πτερωτῶν μορφῶν ἀπὸ ἐπιχρυσωμένον ξύλον ἐλαίας, αἱ δὲ θυσίαι ἐτελοῦντο εἰς τὸ ἑξῆς μόνον ἐπὶ τοῦ πρὸ τῆς Κιβωτοῦ θυσιαστηρίου.

Ὁ συγκεντρώνων τὸ ἐνδιαφέρον νεωτερισμὸς αὐτὸς θὰ ὑπενθυμίσῃ εἰς τὸν ἀναγνώστην τὸν Ἀμένωφιν Δ΄ καὶ τὸν Ναβόννηδον. Τέτοια πράγματα φέρονται εἰς πέρας ἐπιτυχῶς μόνον, ὅταν τὸ γόητρον καὶ ἡ παράδοσις καὶ ἡ μόρφωσις τῆς ἱερατικῆς τάξεως ἔχουν καταπέσει εἰς πολὺ χαμηλὸν ἐνδιαφέρον. Καὶ καθώρισε συμφώνως πρὸς τὰς διαταγὰς τοῦ Δαβίδ, τοῦ πατρός του, τὴν τάξιν τῶν ἱερέων ἔναντι τῆς θρησκείας, καὶ τῶν λευϊτῶν ἔναντι τῶν καθηκόντων των, νὰ ἐξυμνοῦν καὶ νὰ λειτουργοῦν ἐνώπιον τῶν ἱερέων ὡς καθημερινὸν καθῆκον. Ἐπίσης τοὺς φρουροὺς τῶν πυλῶν πρὸ ἑκάστης πύλης. Διότι οὕτως εἶχε διατάξει ὁ Δαβίδ, ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ. Καὶ δὲν παρεξέκλινον τῆς διαταγῆς τοῦ βασιλέως οὔτε οἱ ἱερεῖς οὔτε οἱ λευῖται, ἐπὶ οἱουδήποτε ζητήματος, ἢ ἐπὶ ζητημάτων ἀφορώντων τοὺς θησαυρούς.

Ἐν τούτοις οὔτε ἡ καθιέρωσις ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος τῆς λατρείας τοῦ Ἰεχωβᾶ εἰς Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ τῆς νέας αὐτῆς βάσεως, οὔτε ὁ οραματισμὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ συνομιλία μὲ αὐτὸν κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς βασιλείας του τὸν ἠμπόδισε νὰ ἀναπτύξῃ ἓν εἶδος θεολογικῆς ἐρωτοληψίας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του. Ἐνυμφεύετο κατ' ἐπανάληψιν ἴσως μόνον διὰ πολιτικοὺς λόγους καὶ πρὸς ἐπίδειξιν τοῦ μεγαλείου του, καὶ ἐπεριποιεῖτο τὰς πολυαρίθμους συζύγους του, προσφέρων εἰς τοὺς θεοὺς τῆς φυλῆς των: εἰς τὴν Σιδωνίαν θεὰν Ἀσταρὼτ

188.—Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀσσυρίας Ἀσσυρμπανιμπὰλ καθήμενος κάτω ἀπὸ ἀπὸ κληματαριάν. Ἀνάγλυφον τὸ ὁποῖον εὑρέθη εἰς Νινευὶ καὶ εὑρίσκεται εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον.

189.—Αἱ ὀνομασταὶ θύραι τοῦ ἀνακτόρου Μπαλανουὰτ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀσσυρίας Σαλμανεσὰρ τοῦ 3ου, (ἀριστερά), **900 π. Χ.** Αἱ θύραι αὐταὶ εἶναι ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἔργα τέχνης τῶν Ἀσσυρίων. Τὸ ὕψος των ἦτο 7 περίπου μέτρων εἶχον δὲ κατασκευασθῇ ἀπὸ ξύλον σκεπασμένον μὲ πλάκας ὀρειχάλκου. Αἱ μετάλλιναι λωρίδες των εἶχον 22 ἑκατοστὰ πλάτος καὶ ἐπ' αὐτῶν εἶχον σκαλισθῇ θαυμάσια ἀνάγλυφα, τὰ ὁποῖα παρίστανον μάχας, τοπία, δένδρα, ὄρη, ποταμούς. Ἡ δεξιὰ εἰκὼν παριστᾷ τμῆμα ἀπὸ αὐτὰς τὰς θύρας εἰς μεγαλύτερον κλίμακα.

('Ιστὰρ), εἰς τὸν Χαμὰθ (Μωαβιτικὸν θεόν), εἰς τὸν Μολὼχ καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἡ ὑπὸ τῆς Γραφῆς περιγραφὴ τοῦ Σολομῶντος μᾶς παρουσιάζει πράγματι ἕνα βασιλέα ἀσταθῆ καὶ κατ' οὐδένα τρόπον περισσότερον φιλόθρησκον ἀπὸ οἱονδήποτε ἄλλον, καὶ ἕνα λαὸν δεισιδαίμονα, μὲ διανοητικὴν σύγχυσιν, ὅπως ἦσαν οἱ λαοὶ τοῦ περὶ αὐτὸν κόσμου.

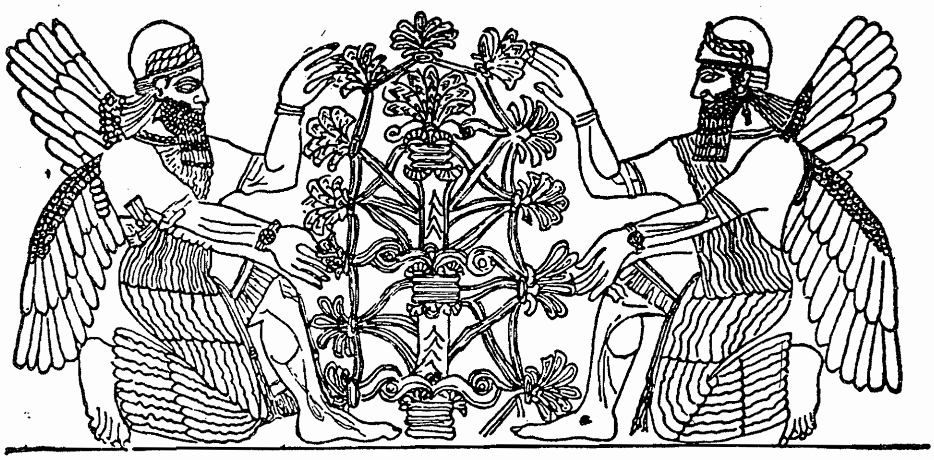
Σημεῖον σημαντικοῦ ἐνδιαφέροντος εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Σολομῶντος, δεδομένου ὅτι χαρακτηρίζει μίαν φάσιν τῶν ὑποθέσεων τῆς Αἰγύπτου, εἶναι ὁ γάμος του μὲ μίαν κόρην τοῦ Φαραώ. Ὁ Φαραὼ αὐτὸς θὰ ἀνῆκεν εἰς τὴν 21ην δυναστείαν. Κατὰ τὰς μεγάλας ἡμέρας τοῦ 'Αμενώφιος Γ', ὅπως μαρτυροῦν αἱ ἐκ Τὲλ-ἐλ-'Αμάρνα ἐπιστολαί, ὁ Φαραὼ ἠμποροῦσε νὰ συγκατατεθῇ νὰ δεχθῇ μίαν Βαβυλωνίαν πριγκίπισσαν εἰς τὸν γυναικωνίτην του, ἠρνεῖτο ὅμως ἀπολύτως νὰ δώσῃ ἓν τόσον θεῖον πλάσμα, ὅπως ἦτο μία Αἰγυπτία πριγκιποπούλα, εἰς γάμον, εἰς ἕνα Βαβυλώνιον μονάρχην.

Εἶναι δὲ ἔνδειξις τῆς σταθερᾶς παρακμῆς τοῦ αἰγυπτιακοῦ γοήτρου, ὅτι τώρα μετὰ τρεῖς αἰῶνας ἕνας τόσον ἄσημος μονάρχης, ὅπως ἦτο ὁ Σολομών, ἠμποροῦσε νὰ κάμῃ γάμον ὡς ἴσος πρὸς ἴσην μὲ μίαν Αἰγυπτίαν πριγκίπισσαν. Μὲ τὴν ἀμέσως ὅμως ἑπομένην δυναστείαν (22αν) ἐπῆλθε σημαντικὴ ἀναγέννησις εἰς Αἴγυπτον. Ὁ Φαραὼ Σισὰκ (Σεσόγχωθις), ὁ ἱδρυτὴς αὐτῆς, ἐπωφελούμενος τῆς διασπάσεως μεταξὺ 'Ισραὴλ καὶ 'Ιούδα, ἡ ὁποία ἀνεπτύσσετο καθ' ὅλον τὸ διάστημα ποὺ ἐβασίλευον ὁ Δαβὶδ καὶ ὁ Σολομών, κατέλαβε τὴν Ἱερουσαλὴν καὶ ἐσύλησε τοὺς θησαυροὺς καὶ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως.

Ὁ Σισὰκ φαίνεται ἐπίσης ὅτι καθυπέταξε καὶ τὴν χώραν τῶν Φιλισταίων. Εἶναι δὲ ἀξιοσημείωτον ὅτι οἱ Φιλισταῖοι ἀπὸ τότε γίνονται ἀσήμαντοι. Εἶχον ἤδη χάσει τὴν κρητικήν των γλῶσσαν ἐγκολπωθέντες τὴν γλῶσσαν τῶν Σημιτῶν, τοὺς ὁποίους εἶχον κατακτήσει. Ἂν καὶ αἱ πόλεις των ἐξηκολούθησαν νὰ παραμένουν λίγο πολὺ ἀνεξάρτητοι, συνεχωνεύθησαν σιγὰ σιγὰ εἰς τὴν γενικὴν σημιτικὴν ζωὴν τῆς Παλαιστίνης.

Ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι, ἡ ἀρχικῶς ὠμή, ἀλλὰ πειστικὴ ἀφήγησις τῆς βασιλείας τοῦ Σολομῶντος, τῶν διαφόρων αὐτοῦ φόνων, τοῦ συνεταιρισμοῦ αὐτοῦ μετὰ τοῦ Χιράμ, τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀνεγέρσεως ναοῦ καὶ ἀνακτόρου καὶ τῶν διαφόρων αὐτοῦ ἐξωφρενισμῶν, οἱ ὁποῖοι συνετέλεσαν ὥστε νὰ ἐξασθενίσῃ τὸ κράτος του καὶ εἰς τὸ τέλος νὰ διχασθῇ, ἠλλοιώθη σημαντικῶς μὲ ἐκτεταμένας παρεμβολὰς καὶ προσθήκας ὑπὸ νεωτέρου συγγραφέως, ἐνδιαφερομένου νὰ μεγαλοποιήσῃ τὴν εὐημερίαν τοῦ Σολομῶντος καὶ νὰ ἐξυμνήσῃ τὴν σοφίαν του.

Δὲν εἶναι τὸ κατάλληλον μέρος ἐδῶ, διὰ νὰ ἐπιχειρήσωμεν κριτικὴν τῶν πηγῶν τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς, εἶναι ὅμως ζήτημα κοινοῦ νοῦ μᾶλλον, παρὰ εἰδικῆς μορφώσεως, νὰ ἀντιληφθῇ κανεὶς τὴν καταφανερῆν πραγματικότητα καὶ φιλαλήθειαν τοῦ κυρίου καὶ οὐσιαστικοῦ μέρους τῆς περὶ Δαβὶδ καὶ Σολομῶντος περιγραφῆς. Ἡ περιγραφὴ αὐτὴ εἶναι πότε ἑρμηνευτικὴ καὶ πότε δικαιολογητική, ὁπωσδήποτε

188.—**Πτερωτοὶ θεοὶ τῶν Ἀσσυρίων γονατισμένοι ἐμπρὸς εἰς ἱερὸν δένδρον.** (Ἀνάγλυφον τὸ ὁποῖον εὑρέθη εἰς τὴν Νινευὶ καὶ εὑρίσκεται σήμερον εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον).

189.—Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς προγόνους τοῦ σημερινοῦ ἀλφαβήτου.

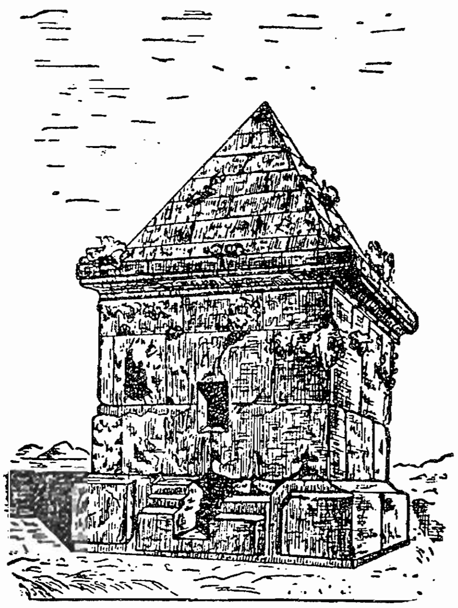
ὅμως ἀφηγεῖται γεγονότα, ἀκόμη καὶ τὰ σκληρότερα, ὅπως θὰ τὰ ἀφηγεῖτο σύγχρονος συγγραφεύς, πεπεισμένος ὅτι αὐτὰ δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποκρυφθοῦν. Ἀλλὰ πέραν αὐτῶν θὰ παρατηρήσῃ κανεὶς τὴν ἀπότομον ἀλλαγὴν εἰς ἐξευτελιστικὴν κολακείαν, τὴν ὁποίαν παρουσιάζουν αἱ παρεμβαλλόμεναι προσθῆκαι.

Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀφήγησις αὐτὴ τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς ἔκαμεν ὄχι μόνον τὸν χριστιανισμόν, ἀλλὰ καὶ τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὁ βασιλεὺς Σολομὼν δὲν ἦτο μόνον ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλοπρεπεστέρους, ἀλλὰ καὶ ἕνας ἀπὸ τοὺς σοφωτέρους μονάρχας, ἀποτελεῖ καταφανῆ ἀπόδειξιν ὅτι ἡ ἔγγραφος διαβεβαίωσις ἐπιβάλλεται εἰς τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων περισσότερον ἀπὸ τὴν πραγματικότητα.

Τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν Βασιλειῶν κάμνει λεπτομερῶς λόγον περὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ Σολομῶντος, ὅταν ὅμως αὐτὰ παραβληθοῦν πρὸς τὰ περικαλλῆ καὶ θαυμαστὰ κτίρια καὶ τὰς ἄλλας ὀργανώσεις τοιούτων μεγάλων μοναρχῶν, ὅπως τοῦ Τουθμώσιος Γ′ καὶ τοῦ Ραμσῆ Β′, ἢ ἡμισείας δωδεκάδος ἄλλων Φαραώ, ἢ τοῦ Σαργκὼν Β′, ἢ τοῦ Σαρδαναπάλου, ἢ τοῦ Μεγάλου Ναβουχοδονόσορος, φαίνονται πολὺ κοινά.

Ὁ ναὸς τοῦ Σολομῶντος εἶχεν ἐσωτερικῶς πλάτος εἴκοσι πήχεων (δηλαδὴ ὅσον εἶναι τὸ πλάτος μιᾶς μικρᾶς ἐπαύλεως)καὶ μῆκος ἑξῆντα πήχεων. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὴν σοφίαν του καὶ τὴν πολιτικήν του ἀξίαν καὶ ἀπὸ ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὴν Ἱερὰν Γραφὴν προκύπτει ὅτι ὁ Σολομὼν ἐχρησίμευσεν ὡς ἁπλοῦς βοηθὸς εἰς τὰ μεγαλεπήβολα σχέδια τοῦ μεγαλεμπόρου βασιλέως τῆς Τύρου Χιράμ, τὸ δὲ βασίλειόν του ἦτο ἕνας διάμεσος σταθμὸς μεταξὺ Φοινίκης καὶ Αἰγύπτου. Ἡ σπουδαιότης του ὠφείλετο κατὰ μεγάλο μέρος εἰς τὴν πρόσκαιρον ἐξασθένισιν τῆς Αἰγύπτου, ἡ ὁποία ἐνεθάρρυνε τὰς φιλοδοξίας τῶν Φοινίκων καὶ τοὺς ἔκαμε νὰ ἐπιδιώξουν τὴν συμφιλίωσιν μὲ τὸν κατέχοντα τὴν κλεῖδα τῆς μεγάλης πρὸς τὴν ἀνατολὴν ἐμπορικῆς ὁδοῦ. Διὰ τὸν λαόν του ὁ Σολομὼν ὑπῆρξε σπάταλος καὶ τυραννικὸς μονάρχης, ἤδη δὲ πρὸ τοῦ θανάτου του τὸ βασίλειόν του ἐφαίνετο εἰς τὰ μάτια ὅλων ὡς διαμελιζόμενον.

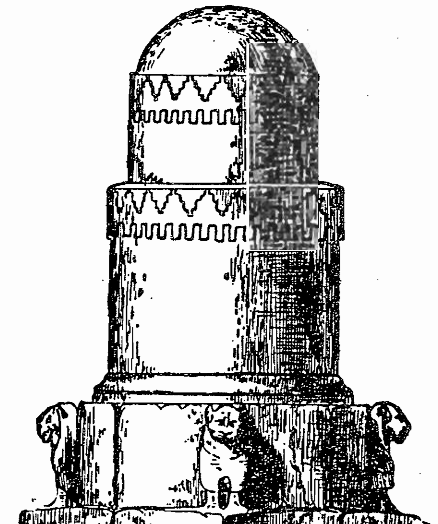
Ἡ βασιλεία τοῦ Σολομῶντος ἐσήμανε τὸ τέλος τῆς συντόμου δόξης τῶν Ἑβραίων. Τὸ βορειότερον καὶ τὸ πλουσιώτερον τμῆμα τοῦ βασιλείου, πιεζόμενον ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὑπὸ βαρείας φορολογίας διὰ τὴν διατήρησιν τῶν μεγαλείων τοῦ Σολομῶντος, ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ, διὰ νὰ ἀποτελέσῃ τὸ χωριστὸν βασίλειον τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ χωρισμὸς δὲ αὐτὸς ἔσπασε τὸν συνεκτικὸν σύνδεσμον μεταξὺ Τύρου καὶ Σιδῶνος ἀφ' ἑνὸς καὶ Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἀφ' ἑτέρου, διὰ τοῦ ὁποίου ἦτο δυνατὴ ἡ εἰσροὴ πλούτου εἰς τὸ βασίλειον τῶν Ἑβραίων. Ἡ Ἱερουσαλὴμ παρέμεινεν ἡ πρωτεύουσα μιᾶς φυλῆς, τῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα, ἡ πρωτεύουσα μιᾶς χώρας ποὺ ἀπετελεῖτο ἀπὸ λόφους γυμνοὺς καὶ ἀγόνους καὶ ποὺ ἐχωρίζετο ἀπὸ τὴν θάλασσαν διὰ τῆς περιοχῆς τῶν Φιλισταίων καὶ περιεβάλλετο ἀπὸ παντοῦ ἀπὸ ἐχθρούς.

192.—**Φοινικικὸς τάφος.** Ἔχει ὕψος 11 μέτρων καὶ πλάτος 6 μέτρων. Ἀποτελεῖται ἀπὸ καλῶς ἐφηρμοσμένους ὀγκολίθους χωρὶς ἀσβέστι.

193.—**Φοινικικὸν μνημεῖον 19ου π. Χ. αἰῶνος.**

194.—**Φοινικικὸς τάφος.** Ἔχει ὕψος 11 μέτρων καὶ εἶναι μονοκόμματη πέτρα (ἐκτὸς τῆς βάσεως).

195.—**Φοινικικὰ νομίσματα.**

Ἡ ἱστορία πολέμων, θρησκευτικῶν φιλονεικιῶν, σφετερισμῶν, δολοφονιῶν καὶ ἀδελφοκτονιῶν πρὸς κατάληψιν τοῦ θρόνου ἐξακολουθεῖ ἐπὶ τρεῖς ἑκατονταετηρίδας. Εἶναι ἱστορία πράγματι βάρβαρος. Τὸ κράτος τοῦ Ἰσραὴλ διεξάγει πόλεμον ἐναντίον τοῦ Ἰούδα καὶ τῶν ἄλλων γειτονικῶν κρατῶν, συνάπτει συμμαχίας πρῶτον μὲ ἓν ἀπὸ αὐτὰ καὶ ἔπειτα μὲ τὸ ἄλλο. Ἡ δύναμις τῶν Ἀραμαίων τῆς Συρίας ἀποτελεῖ ἕνα διάπυρον ἀστέρα, ποὺ καίει ὑπεράνω τῶν ἑβραϊκῶν πραγμάτων. Καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὸν ἀστέρα αὐτὸν ἀνέτειλεν ἡ μεγάλη καὶ αὐξάνουσα δύναμις τοῦ τελευταίου ἀσσυριακοῦ κράτους.

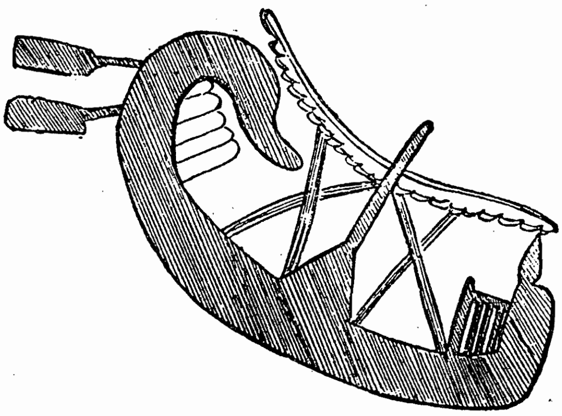
Ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας ἡ ζωὴ τῶν Ἑβραίων ὡμοίαζε μὲ τὴν ζωὴν ἑνὸς ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἐπιμένει νὰ κάθεται εἰς τὸ μέσον μιᾶς λεωφόρου γεμάτης ἀπὸ κόσμον καὶ διαρκῶς κινδυνεύει νὰ εὑρεθῇ κάτω ἀπὸ τοὺς τροχοὺς τῶν αὐτοκινήτων.

Ὁ «Πούλ» (φαίνεται ὅτι εἶναι τὸ αὐτὸ πρόσωπον μὲ τὸν Θαλγαθφελασσὰρ Γ΄) εἶναι, συμφώνως πρὸς τὴν Π. Διαθήκην, ὁ πρῶτος βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, ὁ ὁποῖος ἐφάνη ἀπειλητικὸς εἰς τὸν ἑβραϊκὸν ὁρίζοντα, ὁ δὲ Μαναὴμ ἐξηγόρασε τὴν εὔνοιάν του ἀντὶ χιλίων ταλάντων ἀργύρου (738 π. Χ.). Ἡ δύναμις ὅμως τῆς Ἀσσυρίας ἔχει τώρα σταθερὰν κατεύθυνσιν πρὸς τὴν γηραιὰν πλέον καὶ παρακμάζουσαν χώραν τῆς Αἰγύπτου καὶ ἡ γραμμὴ τῆς ἐπιθέσεως διέρχεται διὰ τῆς Ἰουδαίας. Ὁ Θαλγαθφελασσὰρ ἐπανέρχεται παρακολουθούμενος κατὰ πόδας ἀπὸ τὸν Σαλμανασσάρ. Ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ προσπαθεῖ τότε διὰ ραδιουργιῶν νὰ ἐπιτύχῃ βοήθειαν ἐκ μέρους τῆς Αἰγύπτου, ἀλλὰ τῷ 720 π. Χ., ὅπως ἀνεφέραμεν ἤδη, τὸ βασίλειόν του, κατόπιν αἰχμαλωσίας καὶ ἐκτοπισμοῦ τῶν κατοίκων, ἐχάθη ἀπὸ τὴν ἱστορίαν.

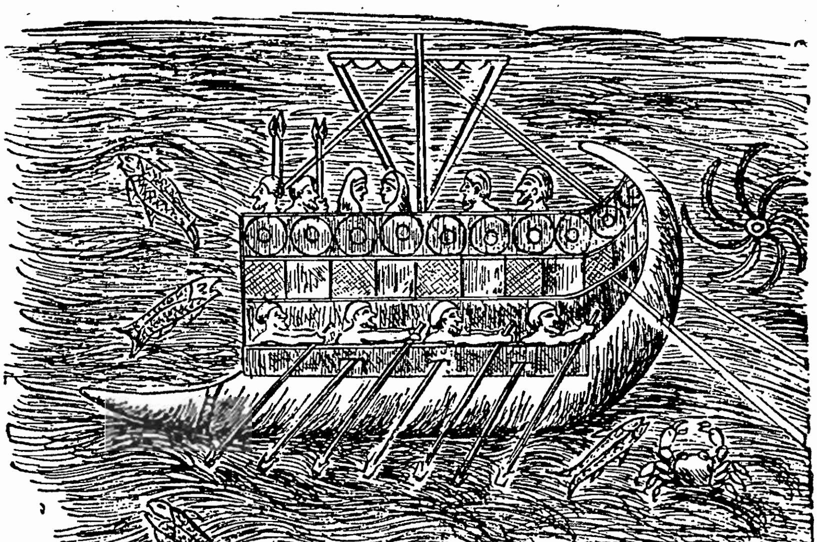
Ἡ αὐτὴ τύχη ἐπεκρέματο καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰούδα. Τὴν τύχην τοῦ στρατοῦ τοῦ Σενναχερείμ, ἐπὶ βασιλέως Ἐζεκία (701 π. Χ.) καὶ πῶς αὐτὸς ἐδολοφονήθη ἀπὸ τοὺς υἱούς του, ἀνεφέραμεν ἤδη (Βασιλειῶν Β΄, κεφ. ιθ΄, ἐδ. 37)

Ἡ ἐπακολουθήσασα καθυπόταξις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῆς Ἀσσυρίας δὲν ἀναφέρεται καθόλου εἰς τὴν Ἱερὰν Γραφήν, εἶναι ὅμως σαφές, ὅτι πρὸ τῆς βασιλείας τοῦ Σενναχερείμ, ὁ βασιλεὺς Ἐζεκίας διεξήγαγε διπλωματικὴν ἀλληλογραφίαν μὲ τὴν Βαβυλῶνα 700) π.Χ.), ἡ ὁποία τότε εἶχεν ἐπαναστατήσει ἐναντίον τοῦ Σαργκὼν Β΄ τῆς Ἀσσυρίας. Ἐπηκολούθησεν ἡ κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ Ἀσσαραδδών, καὶ κατόπιν ἐπὶ ἓν διάστημα ἡ Ἀσσυρία εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰ εἰς ἐσωτερικόν της συμβαίνοντα. Οἱ μὲν Σκῦθαι καὶ οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Πέρσαι ἐπίεζον αὐτὴν ἐκ βορρᾶ, ἡ δὲ Βαβυλὼν ἦτο ἐπαναστατημένη. Ὅπως ἀνεφέραμεν ἤδη, ἡ Αἴγυπτος ἀνακουφισθεῖσα ἐπὶ ὀλίγον χρόνον ἀπὸ τὴν ἀσσυριακὴν πίεσιν εἰσῆλθεν εἰς νέαν φάσιν ἀναγεννήσεως, πρῶτον ὑπὸ τὸν Ψαμμήτιχον καὶ κατόπιν ὑπὸ τὸν Νεκαὼ Β΄.

Πάλιν ἡ μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων κρατῶν μικρὰ χώρα τῶν Ἑβραίων διέπραξε σφάλματα εἰς τὰς συμμαχίας της. Ἀλλ᾽ οὔτε εἰς τὸ ἕν, οὔτε εἰς τὸ ἄλλο μέρος ὑπῆρχεν ἀσφάλεια. Ὁ βασιλεὺς Ἰωσίας

196.—Τύπος τῶν πρώτων μικρῶν πλοίων τῶν Φοινίκων μὲ τὰ ὁποῖα αὐτοὶ ἔπλεαν εἰς τὰ παράλιά των. Τὰ πλοῖα αὐτὰ ἦσαν μικρὰ καὶ ὡδηγοῦντο μόνον μὲ κουπιά. Ἐχρησιμοποιοῦντο κυρίως εἰς τὴν ἁλιείαν τῶν κογχυλίων τῆς πορφύρας.

197.—**Φοινικικὸν πλοῖον μὲ δύο σειρὰς κουπιῶν** (διήρης). Τὰ πλοῖα αὐτὰ εἶχον ἀρκετὸν μέγεθος. Ἔφερον 30 καὶ πλέον κωπηλάτας καὶ πανιά, ἐταξίδευαν δὲ μὲ παρόμοια πλοῖα οἱ Φοίνικες εἰς τὴν Μεσόγειον μεταφέροντες τὰ ἐμπορεύματά των.

ἀντεστάθη εἰς τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου Φαραὼ Νεχαὼ καὶ ἐφονεύθη εἰς τὴν μάχην τῆς Μαγιδδὼ (608 π. Χ.). Ὁ υἱός του, βασιλεὺς τοῦ Ἰούδα, ἐγένετο ὑποτελὴς τῆς Αἰγύπτου. Ἔπειτα, ὅταν ὁ Νεχαώ, ἀφοῦ ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ Εὐφράτου, ἔπεσε πρὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορος Β΄, τότε καὶ ἡ Ἰουδαία ἔπεσε μετ' αὐτοῦ (604 π. Χ.) Ὁ Ναβουχοδονόσωρ ὕστερα ἀπὸ δοκιμὴν τριῶν βασιλέων ἀνδρεικέλων μετῴκισε τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ εἰς Βαβυλῶνα (586 π. Χ.) Οἱ δὲ ἐναπομείναντες ὀλίγοι πτωχοί, οἱ ὁποῖοι ἐπανεστάτησαν καὶ ἔσφαξαν τοὺς Βαβυλωνίους ὑπαλλήλους, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ἐκδίκησιν τῆς Χαλδαίας, κατέφυγον εἰς τὴν Αἴγυπτον.

«Καὶ ἀπέκτεινεν (ὁ Χαλδαῖος, βασιλεὺς) τοὺς νεανίσκους αὐτῶν ἐν ρομφαίᾳ ἐν οἴκῳ ἁγιάσματος αὐτοῦ (τοῦ Κυρίου) καὶ οὐκ ἐφείδετο Σεδεκίου καὶ τὰς παρθένους αὐτῶν οὐκ ἠλέησε καὶ τοὺς πρεσβυτέρους αὐτῶν ἀπήγαγε καὶ πάντα τὰ σκεύη οἴκου τοῦ Θεοῦ τὰ μεγάλα καὶ τὰ μικρὰ καὶ τοὺς θησαυροὺς οἴκου Κυρίου καὶ πάντας τοὺς θησαυροὺς τοῦ βασιλέως καὶ μεγιστάνων πάντα εἰσήνεγκεν εἰς Βαβυλῶνα. Καὶ ἐνέπρησε τὸν οἶκον Κυρίου καὶ κατέσκαψε τὸ τεῖχος Ἱερουσαλὴμ καὶ τὰς βάσεις αὐτῆς ἐνέπρησε ἐν πυρί, καὶ πᾶν σκεῦος ὡραῖον εἰς ἀφανισμόν. Καὶ ἀπῴκισε τοὺς καταλοίπους εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ἦσαν αὐτῷ καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ εἰς δούλους ἕως βασιλέως Μήδων».

(Χρονικῶν Β΄ κεφ. λστ΄, ἐδ. 17—20)

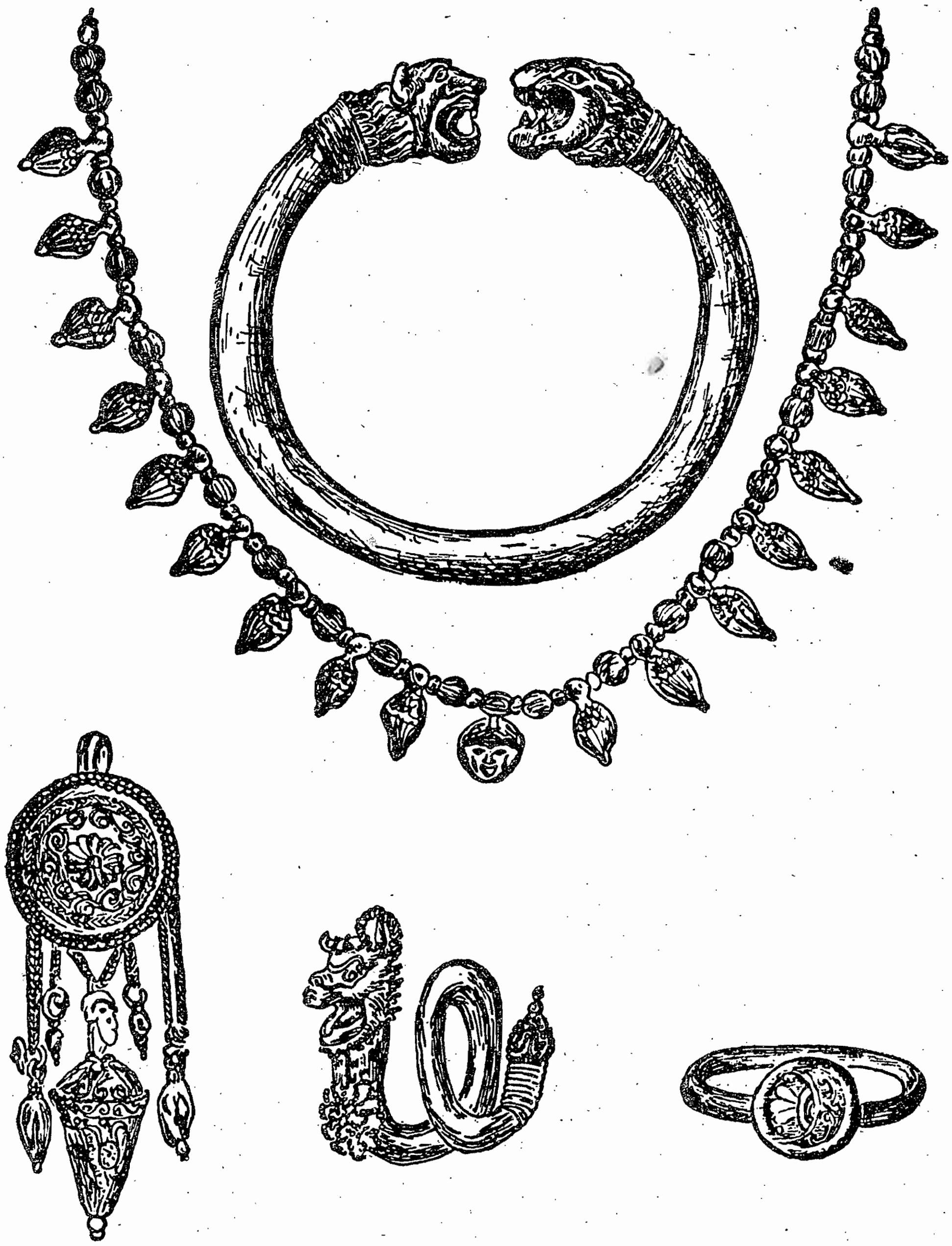
Ἔτσι ἔληξεν ἡ βασιλεία τῶν Ἑβραίων, ἡ ὁποία διήρκεσε τριακόσια χρόνια. Ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ὑπῆρξεν ἓν ἁπλοῦν ἐπεισόδιον εἰς τὴν μακραίωνα καὶ μεγάλην ἱστορίαν τῆς Αἰγύπτου, τῆς Συρίας, τῆς Ἀσσυρίας καὶ τῆς Φοινίκης. Ἀπὸ αὐτὴν ὅμως ἐπρόκειτο τώρα νὰ προκύψουν συνέπειαι ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς φύσεως πρωτίστης σημασίας διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος.

3. Οἱ Ἰουδαῖοι λαὸς μεικτῆς καταγωγῆς.

Οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ ὁποῖοι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς Βαβυλῶνος, μετὰ πάροδον δύο γενεῶν καὶ πλέον, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Κύρου, ἦσαν λαὸς πολὺ διαφορετικὸς ἀπὸ τοὺς ἀλληλομαχομένους κατοίκους τῶν βασιλέων τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ Ἰούδα, οἱ ὁποῖοι ἐλάτρευον οἱ μὲν τὸν Βάαλ, οἱ δὲ τὸν Ἰεχωβὰ καὶ ἐτελοῦσαν θυσίας εἰς τὰ περιφανῆ μέρη καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἱερουσαλήμ.

Ἐκ τῆς ἀφηγήσεως τῆς Π. Διαθήκης προκύπτει σαφῶς, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι μετέβησαν εἰς Βαβυλῶνα βάρβαροι καὶ ἐπέστρεψαν πολιτισμένοι.

Ὅταν μετέβαινον ἐκεῖ ἦσαν ἓν συγκεχυμένον καὶ διῃρημένον πλῆθος, χωρὶς ἐθνικὴν συνείδησιν. Ὅταν ἐπέστρεψαν εἶχον ἔντονον καὶ ἀποκλειστικὸν ἐθνικὸν φρόνημα. Μετέβησαν ἐκεῖ χωρὶς νὰ ἔχουν κοινὴν φιλολογίαν γενικῶς γνωστὴν εἰς αὐτούς, διότι μόλις σαράντα ἔτη πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας ὁ βασιλεὺς Ἰωσίας λέγεται ὅτι ἀνεκάλυψε «βιβλίον τοῦ νόμου» εἰς τὸν ναὸν (Βασιλέων Β΄ κεφ. κβ΄, ἐδ. 8) πέ-

198.—**Διάφορα χρυσᾶ κοσμήματα τῶν Φοινίκων.** Οἱ Φοίνικες ἦσαν ἄριστοι τεχνῖται εἰς τὴν κατασκευὴν κοσμημάτων, τὰ ὁποῖα μεταπωλοῦσαν εἰς τοὺς ἄλλους μεσογειακοὺς λαούς.

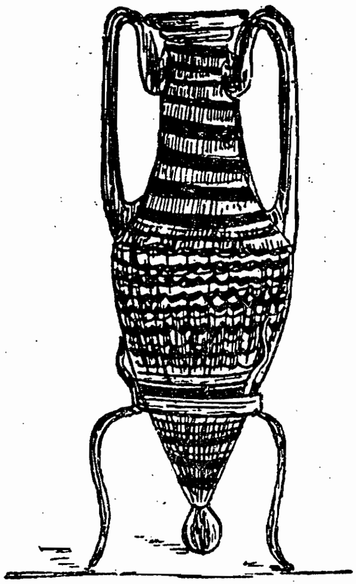
ραν δὲ αὐτοῦ δὲν ἀναφέρεται τίποτε περὶ ἀναγνώσεως βιβλίων. Καὶ ἐπέστρεψαν φέροντες μαζί των τὸ πλεῖστον τοῦ ὑλικοῦ των διὰ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην. Εἶναι προφανὲς ὅτι τὸ Ἰουδαϊκὸν πνεῦμα ἀπαλλαγὲν ἀπὸ τὰς διαμάχας τῶν αἱμοσταγῶν αὐτῶν βασιλέων, μακρὰν τῶν πολιτικῶν φιλονεικιῶν καὶ μέσα εἰς τὴν ἀπὸ διανοητικῆς ἀπόψεως ζωογόνον ἀτμόσφαιραν τοῦ βαβυλωνιακοῦ κόσμου, ἔκανε κατὰ τὸ διάστημα τῆς αἰχμαλωσίας ἓν μέγα βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρός.

Ἡ ἐποχὴ ἐκείνη ἦτο διὰ τὴν Βαβυλωνίαν ἐποχὴ ἱστορικῆς ἐρεύνης καὶ ἐπιστήμης. Αἱ βαβυλωνιακαὶ ἐπιδράσεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον κάμει τὸν Σαρδανάπαλον νὰ καταρτίσῃ εἰς Νινευὶ μεγάλην βιβλιοθήκην ἀπὸ ἀρχαῖα ἔγγραφα μνημεῖα ἐπικρατοῦσαν ἀκόμη. Εἴπομεν ἤδη πῶς ὁ Ναβόννηδος ἦτο τόσον πολὺ ἀπησχολημένος μὲ τὰς παλαιολογικὰς ἐρεύνας, ὥστε νὰ παραμελήσῃ τὴν ἄμυναν τοῦ βασιλείου του ἐναντίον τοῦ Κύρου. Ὅλα συνεπῶς συνετέλεσαν, διὰ νὰ κάμουν τοὺς Ἰουδαίους νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἰδίας των ἱστορίας, εὗρον δὲ εἰς τοῦτο ἐμπνευσμένον ἀρχηγὸν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ.

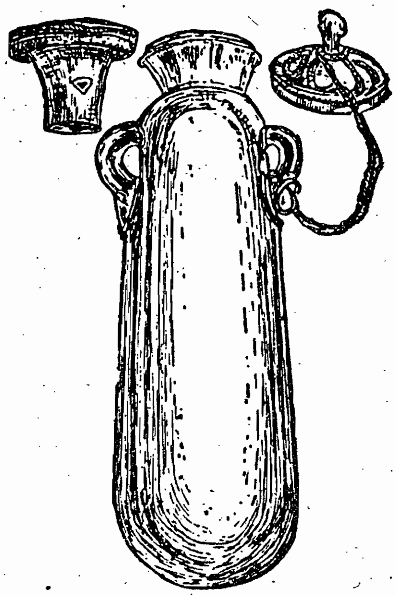
Ἀπὸ παρόμοια κρυμμένα ἢ λησμονημένα ἱστορικὰ μνημεῖα, τὰ ὁποῖα εἶχον μεταξύ των ἀπὸ γενεαλογίας, ἀπὸ συγχρόνους διηγήσεις περὶ τοῦ Δαβὶδ καὶ τοῦ Σολομῶντος καὶ τῶν ἄλλων βασιλέων των, ἀπὸ θρύλους καὶ παραδόσεις, κατήρτισαν καὶ διηύρυναν τὴν ἰδικήν των ἱστορίαν, τὴν ὁποίαν διηγοῦντο εἰς τοὺς Βαβυλωνίους καὶ εἰς τὸν λαόν των. Ἡ ἱστορία τῆς Δημιουργίας καὶ τοῦ Κατακλυσμοῦ, μεγάλο μέρος τῆς ἱστορίας τοῦ Μωυσέως, μεγάλο μέρος ἐκ τοῦ Σαμψών, εἶχον ληφθῆ πιθανὸν ἀπὸ βαβυλωνιακὰς πηγάς. Μία παραλλαγὴ τοῦ περὶ Δημιουργίος θρύλου καὶ μία περὶ Ἐδέμ, ἂν καὶ προερχομένη ἀρχικῶς ἀπὸ τὴν Βαβυλῶνα, φαίνεται ὅτι εἶναι γνωστὴ εἰς τοὺς Ἑβραίους πρὸ τῆς ἐξορίας. Ὅταν οἱ Ἰουδαῖοι ἐπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλὴμ μόνον ἡ Πεντάτευχος εἶχεν ἑνωθῆ εἰς ἓν βιβλίον, δὲν ἤργησεν ὅμως πολὺ νὰ ἐπακολουθήσῃ ἡ συνένωσις καὶ τῶν ὑπολοίπων ἱστορικῶν βιβλίων.

Τὸ ὑπόλοιπον μέρος τῆς Ἰουδαϊκῆς φιλολογίας παρέμεινεν ἐπὶ ὀλίγους αἰῶνας εἰς χωριστὰ βιβλία, ἡ πρὸς τὰ ὁποῖα εὐλάβεια ὑπῆρξε πολὺ ἄνισος. Μερικὰ ἀπὸ τὰ νεώτερα βιβλία εἶναι ἀσφαλῶς συνθέσεις, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν. Ὁλόκληρον τὴν φιλολογίαν αὐτὴν διέπουν ὡρισμέναι δεσπόζουσαι ἰδέαι. Πρώτη εἶναι ἡ ἰδέα, ἡ ὁποία ἀναιρεῖται καὶ ἀπὸ τὰς λεπτομερείας αὐτῶν τῶν βιβλίων, ὅτι ὁ λαὸς ὅλος ἦσαν γνήσια τέκνα τοῦ Ἀβραάμ. Δευτέρα εἶναι ἡ ἰδέα ὑποσχέσεως, τὴν ὁποίαν ἔδωσεν ὁ Ἰεχωβὰ εἰς τὸν Ἀβραάμ, ὅτι θὰ ἀνύψωνε τὴν Ἰουδαϊκὴν φυλὴν ὑπεράνω ὅλων τῶν ἄλλων φυλῶν· καὶ τρίτον, εἶναι ἡ πίστις πρῶτα, ὅτι ὁ Ἰεχωβὰ ἦτο ὁ μέγιστος καὶ κραταιότερος τῶν φυλετικῶν θεῶν. Ἔπειτα ὅτι ἦτο θεὸς ὑπεράνω ὅλων τῶν ἄλλων ἐθνῶν, καὶ τρίτον ὅτι ἦτο ὁ μόνος ἀληθινὸς θεός. Καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἐπείσθησαν τοιουτοτρόπως ἐπὶ τέλους, ὡς λαός, ὅτι ἦσαν ὁ ἐκλεκτὸς λαὸς τοῦ μόνου Θεοῦ πάσης τῆς γῆς.

Καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν τριῶν ἰδεῶν πολὺ φυσικὰ ἐξεπήδησε μία τετάρ-

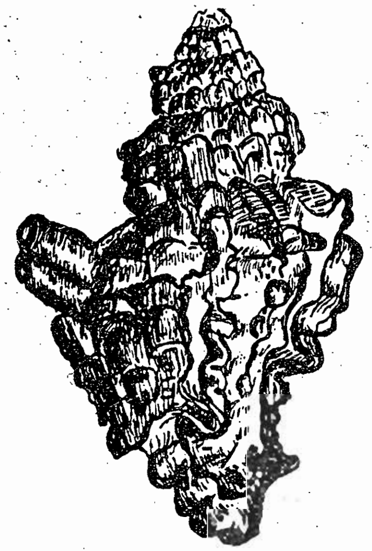

199.—Ὑάλινον φοινικικὸν ἀγγεῖον.

200.—Κρυστάλλινον φοινικικὸν ἀγγεῖον μὲ χρυσὸν χωνὶ καὶ κάλυμμα.

201.— **Τὸ ὄστρακον τοῦ ζῴου, τὸ ὁποῖον ἔδιδεν εἰς τοὺς Φοίνικας τὴν πολύτιμον βαφὴν «πορφύραν». Εἰκὼν εἰς φυσικὸν μέγεθος.** Ἡ πορφύρα εἶχε χρῶμα ἰῶδες βαθυκόκκινον, ὡραῖον καὶ πολυτιμότατον, χρήσιμον διὰ τὴν βαφὴν πολυτίμων ὑφασμάτων, ἰδίως τῶν μανδυῶν τῶν ἀσιανῶν μοναρχῶν καὶ μεγιστάνων τῆς ἀρχαιότητος. Εὑρέθη ὑπὸ τῶν Φοινίκων. Ἐλαμβάνετο ἀπὸ τὰ κογχύλια τῆς Μεσογείου, ἀπὸ τὸ σῶμα τῶν ὁποίων ἔβγαινεν ὡς ὑγρὸν ἄχρουν ἢ κιτρινωπόν. Ἐὰν δὲ ἐβρέχετο μὲ αὐτὸ ὕφασμα καὶ ἐξετίθετο εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἐγίνετο διαδοχικῶς πράσινον, κυανοῦν, καὶ τέλος βαθυκόκκινον. Τὸ χρῶμα ἦτο ἀνεξίτηλον. Λέγεται ὅτι τὸ χρῶμα αὐτὸ τὸ ἀνεκάλυψε τυχαίως Φοῖνιξ ποιμὴν παρατηρήσας ὅτι τὸ ρύγχος τοῦ σκύλου του ἐβάφη μόλις ἐδάγκασε κογχύλια. Ἡ φοινικικὴ πόλις Τύρος ὑπῆρξεν ὀνομαστὴ διὰ τὴν ἔξοχον πορφύραν της. Σήμερον παρασκευάζεται ὁμοία καὶ λαμπροτέρα πορφύρα ἀπὸ προϊόντα πίσσης καὶ φυτικῶν οὐσιῶν καὶ πωλεῖται εἰς πολὺ μικρὰν τιμήν-

τη ἰδέα: ἡ πίστις εἰς τὴν ἔλευσιν ἑνὸς ἀρχηγοῦ, ἑνὸς σωτῆρος, ἑνὸς Μεσσίου, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπραγματοποιοῦσε τὰς τόσον πολὺ ἀναβληθείσας ἐπαγγελίας τοῦ 'Ιεχωβᾶ.

Αὐτὴ ἡ συνένωσις τῶν 'Ιουδαίων εἰς ἕνα λαὸν ἀδιαιρέτως συγκολληθέντα ὑπὸ τῆς παραδόσεως κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν «ἑβδομήκοντα ἐτῶν», εἶναι τὸ πρῶτον παράδειγμα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νέας δυνάμεως τοῦ γραπτοῦ λόγου εἰς τὰς ἀνθρωπίνους ὑποθέσεις. Ἦτο ἕνας πνευματικὸς σύνδεσμος, ὁ ὁποῖος ἔκαμε κἄτι περισσότερον ἀπὸ τὴν ἁπλῆν ἕνωσιν τοῦ λαοῦ, ποὺ ἐπέστρεψεν εἰς 'Ιερουσαλήμ.

Ἡ ἰδέα ὅτι ἀνῆκον εἰς ἐκλεκτὴν φυλήν, προωρισμένην νὰ καταλάβῃ τὴν ἀνωτάτην θέσιν, ἦτο πάρα πολὺ ἑλκυστική. Ὑπ' αὐτῆς κατείχοντο καὶ οἱ 'Ιουδαῖοι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον μείνει ὀπίσω εἰς τὴν Βαβυλωνίαν. Ἡ σχετικὴ φιλολογία ἔφθασε καὶ εἰς τοὺς 'Ιουδαίους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐπηρέασε δὲ καὶ τὸν ἀνάμεικτον λαόν, ὁ ὁποῖος εἶχε τοποθετηθῆ εἰς τὴν Σαμάρειαν, τὴν παλαιὰν πρωτεύουσαν τῶν βασιλέων τοῦ 'Ισραήλ, ὅταν αἱ δέκα φυλαὶ εἶχον ἐκτοπισθῆ εἰς τὴν Μηδίαν.

Ἐνέπνευσε μεγάλον ἀριθμὸν Βαβυλωνίων καὶ ἄλλων νὰ διεκδικήσουν τὸν 'Αβραὰμ ὡς πατέρα των καὶ νὰ προστεθοῦν εἰς τοὺς ἐπιστρέφοντας 'Ιουδαίους. Οἱ 'Αμμωνῖται καὶ οἱ Μωαβῖται προσηλυτίσθησαν καὶ αὐτοί. Τὸ βιβλίον τοῦ Νεεμίου εἶναι γεμᾶτο ἀπὸ τὴν στενοχωρίαν, τὴν ὁποίαν ἐπροξένησεν αὐτὴ ἡ εἰσβολὴ τῶν ξένων μέσα εἰς τὸν ἐκλεκτὸν λαόν των.

Οἱ Ἑβραῖοι ἦσαν ἤδη λαὸς διεσπαρμένος εἰς πολλὰς χώρας καὶ πόλεις, ὅταν ἀπέκτησαν τὴν ἰδίαν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ τὰς ἰδίας ἐλπίδας καὶ ἔγιναν λαὸς ἀποκλειστικός. Ἡ ἀποκλειστικότης των ὅμως περιωρίσθη κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ νὰ διαφυλάξουν τὴν ἁγνότητα τοῦ δόγματος καὶ τῆς λατρείας, παραδειγματισθέντες ἀπὸ τὰ ἀξιοθρήνητα σφάλματα τοῦ βασιλέως Σολομῶντος. Πρὸς τοὺς εἰλικρινεῖς προσηλύτους, ἀπὸ ὁποιανδήποτε φυλήν, ὁ 'Ιουδαϊσμὸς εἶχεν ἀνοικτὰς τὰς ἀγκάλας του.

Διὰ τοὺς Φοίνικας, μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Τύρου καὶ τῆς Καρχηδόνος, ὁ προσηλυτισμὸς εἰς τὸν 'Ιουδαϊσμὸν θὰ ὑπῆρξεν ἰδιαιτέρως εὔκολος καὶ ἑλκυστικός. Ἡ γλῶσσά των ἐσυγγένευε πολὺ πρὸς τὴν Ἑβραϊκήν. Δὲν εἶναι ἀπίθανον ἡ μεγάλη πλειονότης τῶν Ἑβραίων τῆς 'Αφρικῆς καὶ τῆς Ἱσπανίας νὰ εἶναι πράγματι φοινικικῆς καταγωγῆς. Ἔγιναν ἐπίσης μεγάλαι προσχωρήσεις ἐκ μέρους τῶν 'Αράβων. Εἰς τὴν νότιον Ρωσίαν, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὑπῆρχον καὶ Μογγόλοι Ἑβραῖοι.

4. Ἡ σπουδαιότης τῶν Ἑβραίων προφητῶν.

Τὰ ἱστορικὰ βιβλία ἀπὸ τῆς Γενέσεως μέχρι τοῦ Νεεμίου, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπεβλήθη ἀργότερον ἡ ἰδέα τῆς ἐπαγγελίας πρὸς τὸν ἐκλεκτὸν λαόν, ἀπετέλεσαν ἀναμφιβόλως τὴν βάσιν τῆς διανοητικῆς ἑνότητος τῶν 'Ιουδαίων. Δὲν εἶναι ὅμως αὐτὰ τὸ σύνολον τῆς Ἑβραϊκῆς φι-

202.—**Ἀνάγλυφος εἰκὼν τοῦ Κύρου.** Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εἶναι τὸ ἀρχαιότερον γλυπτικὸν ἔργον τῆς Περσικῆς τέχνης, ἀπὸ ὅσα γνωρίζομεν.

203.—**Εἰκόνες ἀπὸ τὴν ζωοφόρον τῶν εἰς τὴν Περσέπολιν ἀνακτόρων τοῦ Δαρείου 1ου.** Ἡ ζωοφόρος αὐτὴ εἶχε γίνει ἀπὸ πλακάκια βερνικωμένα καὶ χρωματισμένα μὲ ζωηρὰ χρώματα. Παριστάνει τοξότας τῆς σωματοφυλακῆς τοῦ βασιλέως τοὺς ὀνομαζομένους ἀθανάτους (Μουσεῖον τοῦ Λούβρου).

λολογίας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν συναπετελέσθη εἰς τὸ τέλος ἡ Παλαιὰ Διαθήκη. Περὶ τῶν βιβλίων, ὅπως εἶναι τοῦ Ἰώβ, τὸ ὁποῖον λέγεται ὅτι εἶναι ἀπομίμησις ἑλληνικῆς τραγῳδίας, τὸ Ἆσμα Ἀσμάτων, οἱ Ψαλμοί, αἱ Παροιμίαι καὶ ἄλλα, δὲν ἠμποροῦμεν, δι' ἔλλειψιν χώρου, νὰ γράψωμεν τίποτε ἐδῶ.

Εἶναι ὅμως ἀναγκαῖον νὰ πραγματευθῶμεν κἄπως ἐκτενῶς περὶ τῶν βιβλίων τῶν γνωστῶν, ὡς τῶν «Προφητῶν». Διότι τὰ βιβλία αὐτὰ εἶναι σχεδὸν ἡ παλαιοτέρα καὶ ἀσφαλῶς ἡ καλυτέρα μαρτυρία περὶ τῆς ἐμφανίσεως νέας καθοδηγούσης δυνάμεως εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν,

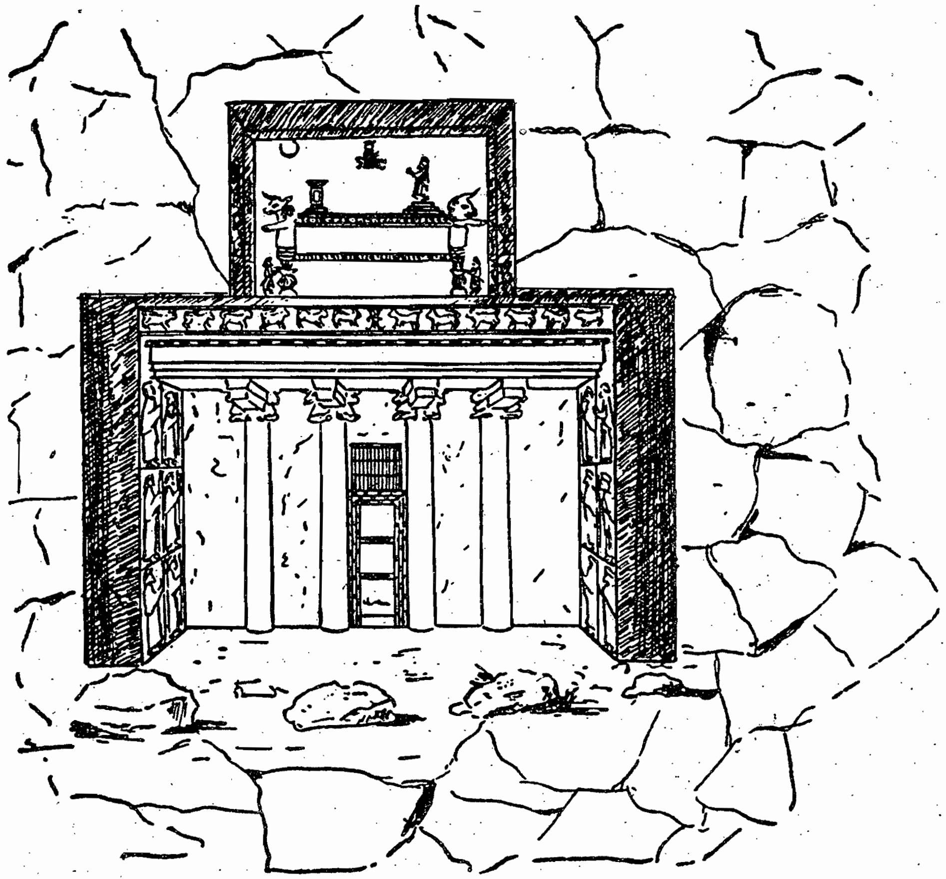
Οἱ προφῆται αὐτοὶ δὲν ἀποτελοῦν νέαν τάξιν εἰς τὴν κοινότητα. Εἶναι πολλῶν καὶ διαφόρων προελεύσεων—ὁ Ἰεζεκιὴλ ἦτο ἀπὸ τὴν ἱερατικὴν τάξιν καὶ αἱ συμπάθειαί του ἔκλινον πρὸς τὸ ἱερατεῖον, καὶ ὁ Ἀμὼς ἦτο ποιμήν. Ὅλοι ὅμως ἔχουν τοῦτο τὸ κοινόν: ὅτι εἰσάγουν εἰς τὴν ζωὴν μίαν θρησκευτικὴν δύναμιν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὰς θυσίας καὶ τοὺς τύπους τοῦ ἱερατείου καὶ τοῦ ναοῦ.

Οἱ πρῶτοι προφῆται ὁμοιάζουν πολὺ μὲ τοὺς πρώτους ἱερεῖς. Ἐκφέρουν χρησμούς, δίδουν συμβουλὰς καὶ προλέγουν τὰ μέλλοντα νὰ συμβοῦν. Δὲν εἶναι ἀπίθανον κατ' ἀρχάς, ὅταν ὑπῆρχον πολλὰ ὑψηλὰ μέρη λατρείας εἰς τὴν χώραν καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι δὲν εἶχον ἀκόμη ἀποκρυσταλλωθῆ, νὰ μὴ ὑπῆρχε μεγάλη διάκρισις μεταξὺ ἱερέως καὶ προφήτου.

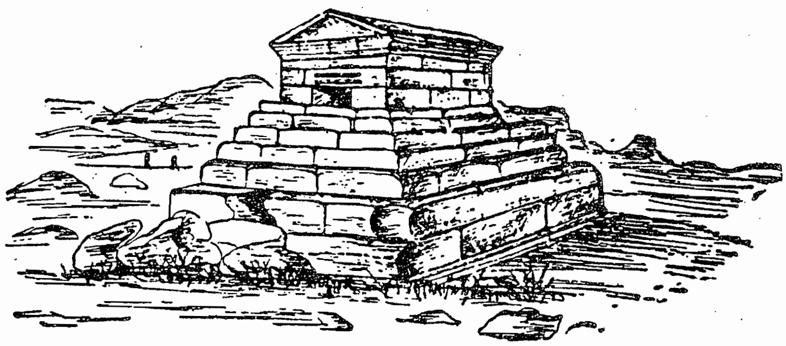
Οἱ προφῆται ἐχόρευον, ὡς φαίνεται, περίπου κατὰ τὸν τρόπον τῶν δερβισῶν, καὶ ἔβγαζαν χρησμούς. Γενικῶς ἐφοροῦσαν διακριτικὸν μανδύαν ἀπὸ ἀκατέργαστον δέρμα αἰγός. Διατηροῦσαν τὴν νομαδικὴν παράδοσιν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς «ν έ ο υ ς τ ρ ό π ο υ ς» τῆς μονίμου ἐγκαταστάσεως. Μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ναοῦ καὶ τὴν διοργάνωσιν τοῦ ἱερατείου ὁ τύπος τοῦ προφήτου ἔμεινεν ἔξω τοῦ εἰδικοῦ θρησκευτικοῦ τύπου καὶ ὑπεράνω αὐτοῦ. Ἦσαν ἴσως πάντοτε, λίγο πολύ, ἐνοχλητικοὶ εἰς τοὺς ἱερεῖς. Ἔγιναν ἀνεπίσημοι σύμβουλοι ἐπὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων, καταγγέλλοντες τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὰς ἐκτρόπους πράξεις. Ἦσαν τρόπον τινὰ αὐτοδημιούργητοι, ἔχοντες ὡς μόνον ὁδηγὸν ἓν ἐσωτερικὸν φῶς. «Κ α ὶ ἐ γ έ ν ε τ ο λ ό γ ο ς Κ υ ρ ί ο υ π ρ ὸ ς»—τὸν δεῖνα ἢ δεῖνα. Αὐτὸς εἶναι ὁ τύπος.

Κατὰ τὰς μετέπειτα καὶ μάλιστα ταραχώδεις ἡμέρας τοῦ βασιλείου τοῦ Ἰούδα, ὅταν ἡ Αἴγυπτος, ἡ βόρειος Ἀραβία, ἡ Ἀσσυρία καὶ ἡ Βαβυλωνία ἀπετέλεσαν διὰ τὴν χώραν ἕνα σφικτὸν σιδηροῦν κλοιόν, οἱ προφῆται αὐτοὶ ἔγιναν πολὺ σημαντικοὶ καὶ ἰσχυροί. Ἀπευθύνοντο πρὸς ἀνθρώπους καταστενοχωρημένους καὶ τρομοκρατημένους καὶ κατ' ἀρχὰς περιωρίζοντο νὰ τοὺς ἐξορκίζουν νὰ μετανοήσουν, νὰ καταστρεψουν τοὺς ἐπὶ διαφόρων ὑψωμάτων τόπους τῆς λατρείας, τὴν ὁποίαν ἐζητοῦσαν νὰ ἐπαναφέρουν μέσα εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἄλλα παρόμοια.

Μέσα ὅμως ἀπὸ μερικὰς ἀπὸ τὰς προφητείας αὐτὰς διακρίνεται μία φωνὴ ὁμοία μὲ ὅ,τι ὀνομάζομεν ἡμεῖς σήμερον φωνὴν «κ ο ι ν ω ν ι κ ο ῦ ἀ ν α μ ο ρ φ ω τ ο ῦ». Οἱ πλούσιοι «συντρίβουσι τὰ πρόσωπα

204.—Ὁ τάφος τοῦ Δαρείου σκαλισμένος εἰς βράχον.

205.—Ὁ τάφος τοῦ Κύρου ὅπως εἶναι σήμερον. Εἶναι κτισμένος μὲ ὀγκολίθους συναρμολογημένους χωρὶς ἀσβέστην. Ὁ θάλαμός του ἔχει πλάτος 5 μέτρων καὶ μῆκος 6.50 μέτρων. Περιεβάλλετο ἀπὸ ὅλας τὰς πλευρὰς ἀπὸ 24 κίονας τῶν ὁποίων διακρίνονται αἱ βάσεις. Διακρίνεται τμῆμα ἐπιγραφῆς : «Εἶμαι Κῦρος ὁ βασιλεὺς ὁ Ἀχαιμενίδης....»

τῶν πτωχῶν». Αὐτοὶ ποὺ ζοῦν εἰς τὴν χλιδὴν καὶ τὴν πολυτέλειαν τρώγουν τὸ ψωμὶ τῶν παιδιῶν. Αὐτοὶ ποὺ ἔχουν ἀξιώματα καὶ ἀφθονίαν ἀγαθῶν μιμοῦνται τὰ μεγαλεῖα καὶ τὰς ἀκολασίας τῶν ξένων καὶ θυσιάζουν τὸν κοινὸν λαὸν εἰς τοὺς νεωτερισμούς. Καὶ αὐτὸ εἶναι μισητὸν εἰς τὸν Ἰεχωβά, ὁ ὁποῖος ἀσφαλῶς θὰ τιμωρήσῃ τὴν χώραν.

Ἀλλὰ μὲ τὴν εὐρύτητα τῶν ἰδεῶν, ἡ ὁποία ἐπῆλθε κατὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ τὸ πεδίον τῆς προφητείας εὐρύνεται καὶ ὁ τόνος μεταβάλλεται. Τὴν παλαιοτέραν φυλετικὴν ἀντίληψιν τοῦ θεοῦ ἀντικαθιστᾷ ἡ νέα ἰδέα τοῦ θεοῦ τῆς παγκοσμίου δικαιοσύνης. Εἶναι δὲ φανερὸν ὅτι ἡ αὐξάνουσα ἐπιρροὴ τῶν προφητῶν δὲν περιωρίσθη εἰς τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλ' ἐπεκράτησε κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους εἰς ὅλον τὸν σημιτικὸν κόσμον.

Ἡ κατάρρευσις ἐθνῶν καὶ βασιλείων διὰ νὰ σχηματισθοῦν τὰ μεγάλα, ἀλλ' ἀσταθῆ κράτη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἡ ἐξαφάνισις εἰδῶν λατρείας τῶν ἱερατείων, ὁ ἀμοιβαῖος δυσφημισμὸς τῶν ἀντιζήλων καὶ πρὸς ἀλλήλους διαμαχομένων λαῶν, ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐπιρροαὶ ἔκαμαν, ὥστε τὰ πνεύματα τῶν ἀνθρώπων νὰ ἀποβλέπουν μὲ περισσοτέραν ἐλευθερίαν εἰς τὸ μέλλον ἀπὸ θρησκευτικῆς ἀπόψεως. Οἱ ναοὶ εἶχον συσσωρεύσει μεγάλον ἀριθμὸν χρυσῶν ἀγγείων, ἀλλ' εἶχον χάσει τὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς φαντασίας τῶν ἀνθρώπων.

Εἶναι δύσκολον νὰ ἐκτιμήσῃ κανεὶς μέσα εἰς τοὺς συνεχεῖς αὐτοὺς πολέμους, ἐὰν ἡ ζωὴ εἶχε γίνει περισσότερον ἀβεβαία καὶ δυστυχής, παρ' ὅ,τι προηγουμένως. Δὲν ἠμπορεῖ ὅμως νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶχον ἀποκτήσει περισσοτέραν συνείδησιν τῶν ἀθλιοτήτων καὶ τῆς ἐλλείψεως ἀσφαλείας τῆς ζωῆς. Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τοὺς ἀδυνάτους χαρακτῆρας καὶ τὰς γυναῖκας, οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι πολὺ μικρὰν ἀνακούφισιν καὶ ἐξασφάλισιν εὕρισκαν εἰς τὰς θυσίας, τὰς ἱεροτελεστίας καὶ τὰς προσευχὰς τῶν ναῶν.

Τέτοιος ἦτο ὁ κόσμος πρὸς τὸν ὁποῖον οἱ νεώτεροι προφῆται τοῦ Ἰσραὴλ ἤρχισαν νὰ ὁμιλοῦν περὶ τοῦ ἑνὸς θεοῦ καὶ περὶ τῆς ἐπαγγελίας, ὅτι κάποτε ὁ κόσμος θὰ φθάσῃ εἰς τὴν εἰρήνην, τὴν ἑνότητα καὶ εὐτυχίαν. Ὁ μεγάλος αὐτὸς θεός, τὸν ὁποῖον ἀνεκάλυπτον τώρα οἱ ἄνθρωποι, ἐζοῦσε μέσα εἰς ἕνα ναόν, ὁ ὁποῖος ἐκτίσθη ἀπὸ ἀνθρώπινα χέρια, ἀλλ' ἦτο αἰώνιος εἰς τοὺς οὐρανούς. Δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι αἱ ἰδέαι αὐταὶ εἶχον εὐρεῖαν διάδοσιν εἰς τὴν Βαβυλωνίαν, τὴν Αἴγυπτον καὶ καθ' ὅλον τὸν σημιτικὸν κόσμον. Τὰ προφητικὰ βιβλία τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς εἶναι ἁπλᾶ δείγματα τῶν προφητειῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἐπεστήσαμεν ἤδη τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου εἰς τὴν βαθμιαίαν ἀπελευθέρωσιν τῆς Γραφῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τὸν ἀρχικὸν αὐτῶν περιορισμὸν εἰς τὸ ἱερατεῖον καὶ τοὺς περιβόλους τῶν ναῶν, ἀπὸ τὸ κέλυφος μέσα εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον ἐκκολαφθῆ καὶ ἀναπτυχθῆ. Ἀνεφέραμεν τὸν Ἡρόδοτον ὡς πολὺ ἐνδιαφέρον δεῖγμα τῆς καθ' ἡμᾶς ἐλευθέρας διανοίας τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐδῶ τώρα εὑρισκόμεθα πρὸ παρομοίου θεάματος ὑπερχειλίσεως ἠθικῶν ἰδεῶν

μέσα εἰς τὴν γενικὴν κοινότητα. Οἱ Ἑβραῖοι προφῆται καὶ ἡ σταθερὰ διάδοσις τῶν ἰδεῶν αὐτῶν περὶ ἑνὸς μόνου Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον εἶναι παράλληλος ἀνάπτυξις τῆς ἐλευθέρας συνειδήσεως τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὴν ἀνθρωπίνην σκέψιν διατρέχει ἄλλοτε ἀσθενὴς καὶ δυσδιάκριτος, ἄλλοτε ὀγκουμένη εἰς δύναμιν, ἡ ἰδέα μιᾶς μοναδικῆς ἀρχῆς ἐπιβαλλομένης εἰς ὅλον τὸν κόσμον, καθὼς καὶ τῆς ὑποσχέσεως, ἀλλὰ καὶ δυνατῆς πραγματοποιήσεως ἐνεργοῦ καὶ ζηλευτῆς εἰρήνης καὶ εὐτυχίας εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Ἀπὸ θρησκείαν τοῦ ναοῦ τοῦ παλαιοῦ τύπου ἡ Ἰουδαϊκὴ θρησκεία γίνεται κατὰ μέγα μέρος προφητικὴ καὶ δημιουργιιἡ θρησκεία νέου τύπου. Ὁ ἕνας προφήτης διαδέχεται τὸν ἄλλον.

Ἀργότερον, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ἐγεννήθη προφήτης πρωτοφανοῦς δυνάμεως, ὁ Ἰησοῦς, οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ὁποίου ἵδρυσαν τὴν μεγάλην παγκόσμιον χριστιανικὴν θρησκείαν. Ἀκόμη ἀργότερον ὁ Μωάμεθ, ἄλλος προφήτης, ἐμφανίζεται εἰς τὴν Ἀραβίαν καὶ ἱδρύει τὸ Ἰσλάμ. Παρὰ τὰ διακριτικὰ καὶ ἰδιαίτερα γνωρίσματα, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν τοὺς δύο αὐτοὺς διδασκάλους, καὶ οἱ δύο, κατὰ ἕνα τρόπον, ἐξεπήδησαν ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους προφήτας, τῶν ὁποίων ὑπῆρξαν διάδοχοι. Δὲν εἶναι ἔργον τοῦ ἱστορικοῦ νὰ συζητήσῃ τὴν ἀλήθειαν ἢ τὸ ψεῦδος τῆς θρησκείας, ἔργον ὅμως αὐτοῦ εἶναι νὰ σημειώσῃ τὴν ἐμφάνισιν μεγάλων δημιουργικῶν ἰδεῶν. Πρὸ δύο χιλιάδων τετρακοσίων ἐτῶν καὶ ἓξ ἢ ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ χιλιάδας ἔτη μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τῶν τειχῶν τῶν πρώτων σουμερικῶν πόλεων, αἱ ἰδέαι τῆς ἠθικῆς ἑνότητος τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς παγκοσμίου εἰρήνης εἶχον ἔλθει εἰς τὸν κόσμον.

ΙΘ'. ΟΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΓΛΩΣΣΑΝ ΑΡΙΟΙ ΛΑΟΙ ΕΙΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

1. Ἡ ἐξάπλωσις τῶν κατὰ τὴν γλῶσσαν Ἀρίων. 2. Περὶ τῆς ζωῆς τῶν πρωτογόνων Ἀρίων. Ἡ Ἀριανὴ οἰκογένεια.

Ἐκάμαμεν λόγον περὶ τῆς ἀρίας γλώσσης ὅτι ἐγεννήθη ἴσως εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Δουνάβεως καὶ τὴν νότιον Ρωσίαν καὶ ὅτι ἐξηπλώθη ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς κοιτίδα. Λέγομεν «ἴσως», διότι δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι αὐτὸ ἦτο τὸ κέντρον. Γύρω ἀπὸ τὸ ζήτημα αὐτὸ ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ γνωμῶν μεταξὺ τῶν ἱστορικῶν. Ἡμεῖς δίδομεν ἐδῶ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἄποψιν *.

* Κατὰ τὴν παλαιοτέραν, ἐπὶ αἰῶνα καὶ πλέον, ἐπικρατήσασαν θεωρίαν, ὡς κοιτὶς τῶν Ἀρίων ἐθεωρεῖτο ἡ Ἀσία καὶ μάλιστα ἡ περὶ τὰς ὑπωρείας τῶν Ἱμαλαΐων καὶ τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν χώρα, ἐκ τῆς ὁποίας οἱ Ἄριοι μετηνάστευσαν εἰς τὴν Εὐρώπην, ὡς μήτηρ δὲ τῶν Ἀρίων γλωσσῶν ἐθεωρεῖτο ἡ Σανσκριτική. Κατὰ τὰς νεωτέρας θεωρίας ὅμως ἡ κοιτὶς τῶν Ἀρίων δὲν πρέπει νὰ ζητηθῇ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀλλ' εἰς τὴν Εὐρώπην μεταξὺ τοῦ Καυκάσου, Οὐραλίων, Καρπαθίων καὶ Βαλτικῆς θαλάσσης, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς χερσονήσου τῆς Σκανδιναυΐας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ συγγραφεὺς χρησιμοποιεῖ τὸ διακριτικὸν ἐπίθετον τῶν Ἀρίων Ὑπερβόρειοι (Nordic).

Ἡ ἀρία γλῶσσα ἦτο ἀρχικῶς ἡ γλῶσσα λαῶν τῆς ὑπερβορείου φυλῆς. Κατὰ δὲ τὴν εὐρεῖαν ἐξάπλωσίν της ἤρχισε νὰ διαιρῆται εἰς πολλὰς δευτερευούσας γλώσσας. Πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς νότον συνήντησε τὴν γασκωνικὴν γλῶσσαν, ἡ ὁποία ἐπεκράτει εἰς τὴν Ἱσπανίαν, καθὼς ἴσως ἐπίσης καὶ διαφόρους μεσογειακὰς γλώσσας.

Πρὸ τῆς ἐξαπλώσεως τῶν Ἀρίων ἀπὸ τὴν κοιτίδα των πρὸς δυσμὰς ἡ Ἰβηρικὴ φυλὴ ἦτο διεσκορπισμένη εἰς τὴν Μεγάλην Βρεττανίαν, τὴν Ἰρλανδίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἱσπανίαν, τὴν βόρειον Ἀφρικήν, τὴν νότιον Ἰταλίαν καὶ εἰς κατάστασιν μᾶλλον προχωρημένου πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἡ φυλὴ αὐτὴ εἶχε στενὴν συγγένειαν πρὸς τὴν Αἰγυπτιακὴν φυλήν.

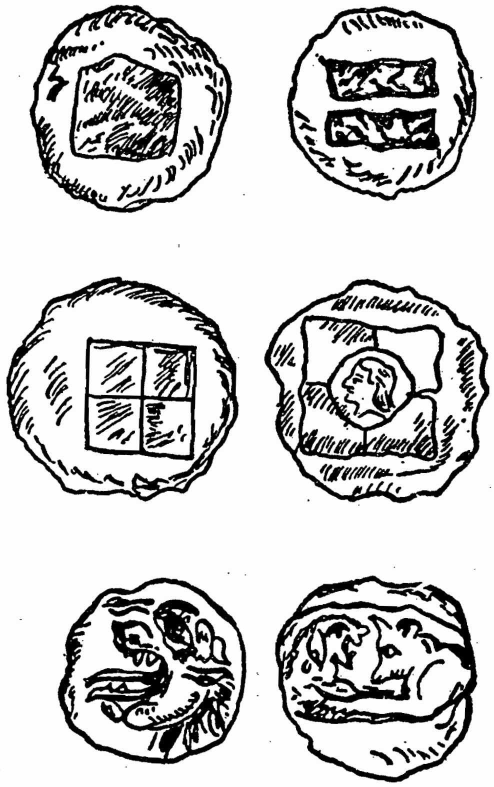
Ἐὰν κρίνωμεν ἀπὸ τὰ λείψανα αὐτῆς εἰς Εὐρώπην, ἦτο μᾶλλον μικροῦ ἀνθρωπίνου τύπου γενικῶς, μὲ πρόσωπον ᾠοειδὲς καὶ δολιχοκέφαλον. Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν Ἰβηρικὴν φυλὴν ἔθαπτον τοὺς ἀρχηγούς των καὶ τὰ σημαίνοντα πρόσωπα εἰς μεγαλολιθικοὺς θαλάμους, ἐπὶ τῶν ὁποίων συνεσώρευον μεγάλους ἐπιμήκεις τυμβοειδεῖς ὄγκους χώματος. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἐστεγάζοντο κἄποτε κἄποτε καὶ μέσα εἰς σπήλαια, καὶ ἔθαπτον ἐπίσης μερικοὺς ἀπὸ τοὺς νεκρούς των εἰς αὐτά. Ἀπὸ τὰ ἴχνη τῶν ἀπηνθρακωμένων ἀνθρωπίνων ὀστῶν, συμπεριλαμβανομένων καὶ ὀστῶν παιδιῶν, ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ συμπεράνῃ ὅτι ἦσαν ἀνθρωποφάγοι.

Τὰ βραχύσωμα καὶ μελαχροινὰ τὸ χρῶμα ἰβηρικὰ αὐτὰ φῦλα, (καθὼς καὶ οἱ Γάσκωνες, ἐὰν ἦσαν διαφορετικὴ φυλή), ἀπωθήθησαν πρὸς δυσμὰς καὶ κατεκτήθησαν καὶ ὑπεδουλώθησαν ἀπὸ βραδέως προχωροῦντα κύματα τῶν ὑψηλοτέρων τὸ ἀνάστημα καὶ μᾶλλον ἀνοικτοχρώμων Ἀρίων κατὰ τὴν γλῶσσαν λαῶν. Οἱ λαοὶ αὐτοί, ὀνομαζόμενοι Κέλται, ἤρχοντο πρὸς νότον καὶ πρὸς δυσμὰς διὰ τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης.

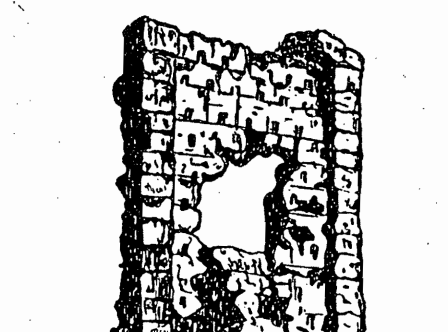
Μόνον οἱ Γάσκωνες ἀντεστάθησαν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς ἀρίας γλώσσης. Σιγὰ σιγὰ οἱ ὁμιλοῦντες τὴν κελτικὴν γλῶσσαν ἐπροχώρησαν πρὸς τὸν Ἀτλαντικόν, καὶ κάθε τι τὸ ὁποῖον παρέμεινεν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῆς Ἰβηρικῆς φυλῆς, εἶναι ἀνάμεικτον μὲ κελτικὰ στοιχεῖα.

Μέχρι ποίου σημείου ἡ κελτικὴ ἐπιδρομὴ ἐπηρέασε τὸν ἰρλανδικὸν πληθυσμὸν εἶναι σήμερον ζήτημα γύρω ἀπὸ τὸ ὁποῖον ὑπάρχουν διαφοραὶ γνωμῶν. Ἐνδέχεται εἰς τὴν νῆσον ἐκείνην οἱ Κέλται νὰ ὑπῆρξαν ἁπλῶς τάξις κατακτητῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπέβαλον τὴν γλῶσσάν των εἰς τὸν πολυαριθμότερον ὑποτελῆ ἰθαγενῆ πληθυσμόν. Τὸ ἴδιον ἐνδέχεται νὰ ἰσχύῃ καὶ διὰ τὴν Ἱσπανίαν. Εἶναι ἐπίσης ἀμφίβολον, ἐὰν εἰς τὴν βόρειον Ἀγγλίαν ὑπάρχει περισσότερον ἄριον ἢ προκελτικὸν αἷμα. Ὑπάρχει ἓν εἶδος βραχυσώμων μελαχροινῶν Οὐαλλῶν καὶ μερικοὶ τύποι Ἰρλανδῶν, οἱ ὁποῖοι εἶναι Ἰβηρικῆς φυλῆς. Οἱ νεώτεροι Πορτογάλοι εἶναι ἐπίσης κατὰ μέγα μέρος ἰβηρικοῦ αἵματος.

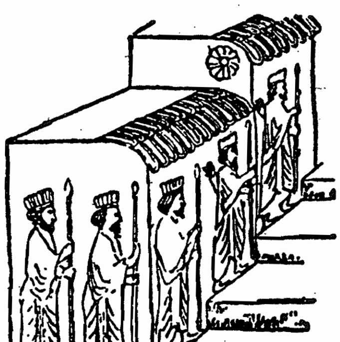
Οἱ Κέλται ὡμίλουν γλῶσσαν—τὴν κελτικὴν—περὶ τῆς ὁποίας ἐλέχθη, ὅτι συνεδύαζεν ἄριον λεξιλόγιον μετὰ βερβερικῆς (ἢ ἰβηρικῆς)

206.—**Νομίσματα τῆς Λυδίας** (ἀντίγραφα). Οἱ Λυδοὶ πρῶτοι ἔκοψαν μικρὰ νομίσματα καὶ ἐδίδαξαν τοὺς Πέρσας, οἱ ὁποῖοι ἐχρησιμοποίουν ράβδους ἀπὸ μέταλλον. Τὰ νομίσματα τῶν Λυδῶν εἶναι ἀπὸ μεῖγμα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου. Κατ' ἀρχὰς ἦσαν ἁπλᾶ. Κατόπιν εἶχον εἰκόνας ζῴων, βασιλέων κλπ.

207.—**Ἐρείπια περσικοῦ τάφου.** Ὑποτίθεται ὅτι εἶναι μέρος τοῦ τάφου τοῦ βασιλέως Καμβύσου, υἱοῦ τοῦ Κύρου.

208.—**Ἓν μέρος ἀπὸ τὴν μαρμαρίνην κλίμακα τοῦ εἰς Περσέπολιν ἀνακτόρου τοῦ Δαρείου.** Εἶχεν ἐν ὅλῳ 100 σκαλοπάτια ὕψους 10 ἑκατοστῶν τὸ καθένα. Τὸ πλάτος τῆς σκάλας ἦτο τόσον, ὥστε δέκα ἱππεῖς κατὰ μέτωπον νὰ χωροῦν. Ἀπὸ τὰς δυὸ πλευρὰς εἶχε τοίχους στολισμένους μὲ ἀνάγλυφα, ποὺ παρίσταναν τοὺς σωματοφύλακες τοῦ βασιλέως

γραμματικῆς, καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν προῆλθον ἡ γλῶσσα τῆς ἀρχαίας Γαλλίας ἢ Γαλατίας καὶ αἱ διάλεκτοι τῆς Οὐαλλίας, τῆς Βρεττανίας, τῆς Σκωτίας, τῆς Ἰρλανδίας (Gaelic) καὶ ἄλλαι. Οἱ Κέλται ἔθαπτον τοὺς νεκροὺς τῶν ἀρχηγῶν των καὶ τῶν σπουδαίων προσώπων εἰς στρογγύλους τύμβους.

Ἐνῷ οἱ βόρειοι αὐτοὶ Κέλται ἐξηπλοῦντο πρὸς δυσμάς, ἄλλοι βόρειοι Ἄριοι λαοὶ κατήρχοντο πρὸς τὴν Ἰταλικὴν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον, πιέζοντες τὴν κατοικοῦσαν ἐκεῖ μελαψὴν μεσογειακὴν φυλὴν καὶ ἀναπτύσσοντες τὰς λατινικὰς καὶ ἑλληνικὰς γλωσσικὰς ὁμάδας.

Ἄλλα ἀριανὰ φῦλα ἐτραβοῦσαν πρὸς τὴν Βαλτικὴν καὶ ἐπερνοῦσαν εἰς τὴν Σκανδιναυΐαν. Ὡμιλοῦσαν ἄρια γλωσσικὰ ἰδιώματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα προῆλθον ἡ ἀρχαία νορμανδικὴ γλῶσσα—ἡ μητέρα τῆς σουηδικῆς, τῆς δανικῆς, τῆς νορβηγικῆς καὶ τῆς ἰσλανδικῆς—ἡ γοτθικὴ καὶ ἡ γερμανική, δημοτικὴ καὶ καθαρεύουσα.

Ἐδῶ ἡ πρωτογενὴς ἀρία γλῶσσα ἐξηπλώνετο καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἐσχηματίζοντο ἄλλαι γλῶσσαι πρὸς δυσμάς. Τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηρεῖται καὶ πρὸς ἀνατολάς.

Πρὸς βορρᾶν τῶν Καρπαθίων καὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου φυλαὶ Ἄριαι κατὰ τὴν γλῶσσαν, μετεχειρίζοντο διάλεκτον, τὴν λεγομένην σλαβονικήν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προῆλθον ἡ ρωσική, ἡ σερβική, ἡ πολωνική, ἡ βοημικὴ καὶ ἄλλαι διάλεκτοι.

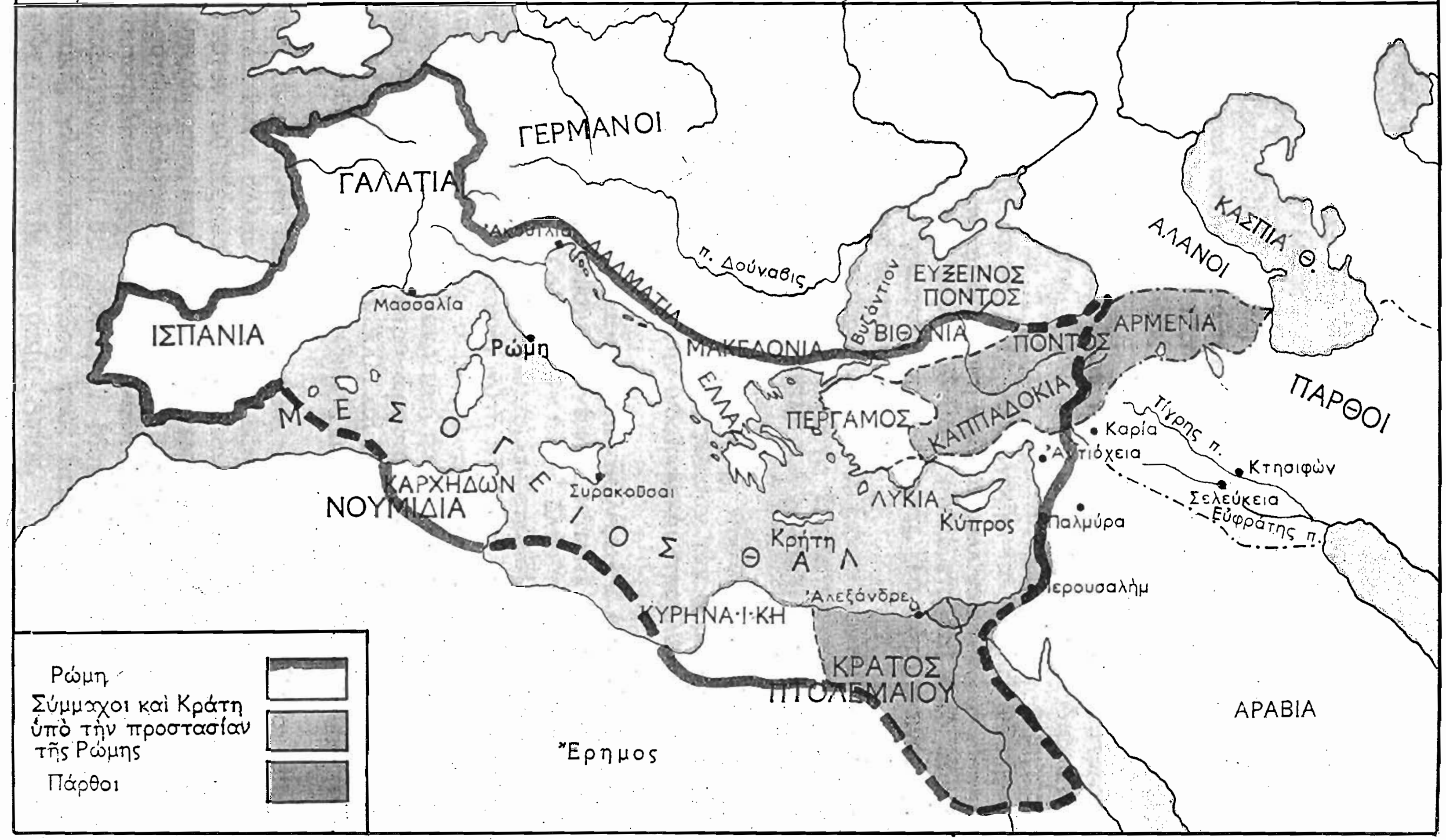
Ἄλλαι δὲ ποικιλίαι τῆς Ἀρίας γλώσσης, ποὺ διεσπάρησαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Περσίαν, ἀπετέλεσαν τὸν ἀρμενικὴν καὶ τὴν ἰνδοϊρανικὴν γλῶσσαν. Ἀπὸ τὴν ἰνδοϊρανικὴν προῆλθον ἡ σανσκριτικὴ καὶ ἡ περσική.

Εἰς τὸ βιβλίον αὐτὸ ἐκάμαμεν χρῆσιν τῆς λέξεως «Ἀρία» δι' ὁλόκληρον αὐτὴν τὴν γλωσσικὴν οἰκογένειαν, κἄποτε ὅμως γίνεται χρῆσις τοῦ ὅρου «Ἰνδοευρωπαϊκή» δι' ὅλην τὴν οἰκογένειαν, καὶ τὸ «Ἀρία» περιορίζεται ὑπὸ στενωτέραν σημασίαν εἰς τὴν ἰνδοϊρανικὴν γλῶσσαν Ἡ ἰνδοϊρανικὴ αὐτὴ γλῶσσα διεσπάσθη ἀργότερα εἰς πολλὰς ἄλλας γλώσσας, συμπεριλαμβανομένης τῆς περσικῆς καὶ τῆς σανσκριτικῆς. Ἡ δὲ σανσκριτικὴ ἦτο ἡ γλῶσσα μερικῶν φυλῶν λευκῶν Ἀρίων, αἱ ὁποῖαι ἐπροχώρησαν πρὸς ἀνατολάς, εἰσήλασαν εἰς τὰς Ἰνδίας κἄποτε μεταξὺ 3000 καὶ 1000 π. Χ. καὶ ὑπέταξαν τοὺς μελαχροινοὺς τὸ χρῶμα δραβιδικοὺς λαούς, οἱ ὁποῖοι κατεῖχον τὴν χώραν.

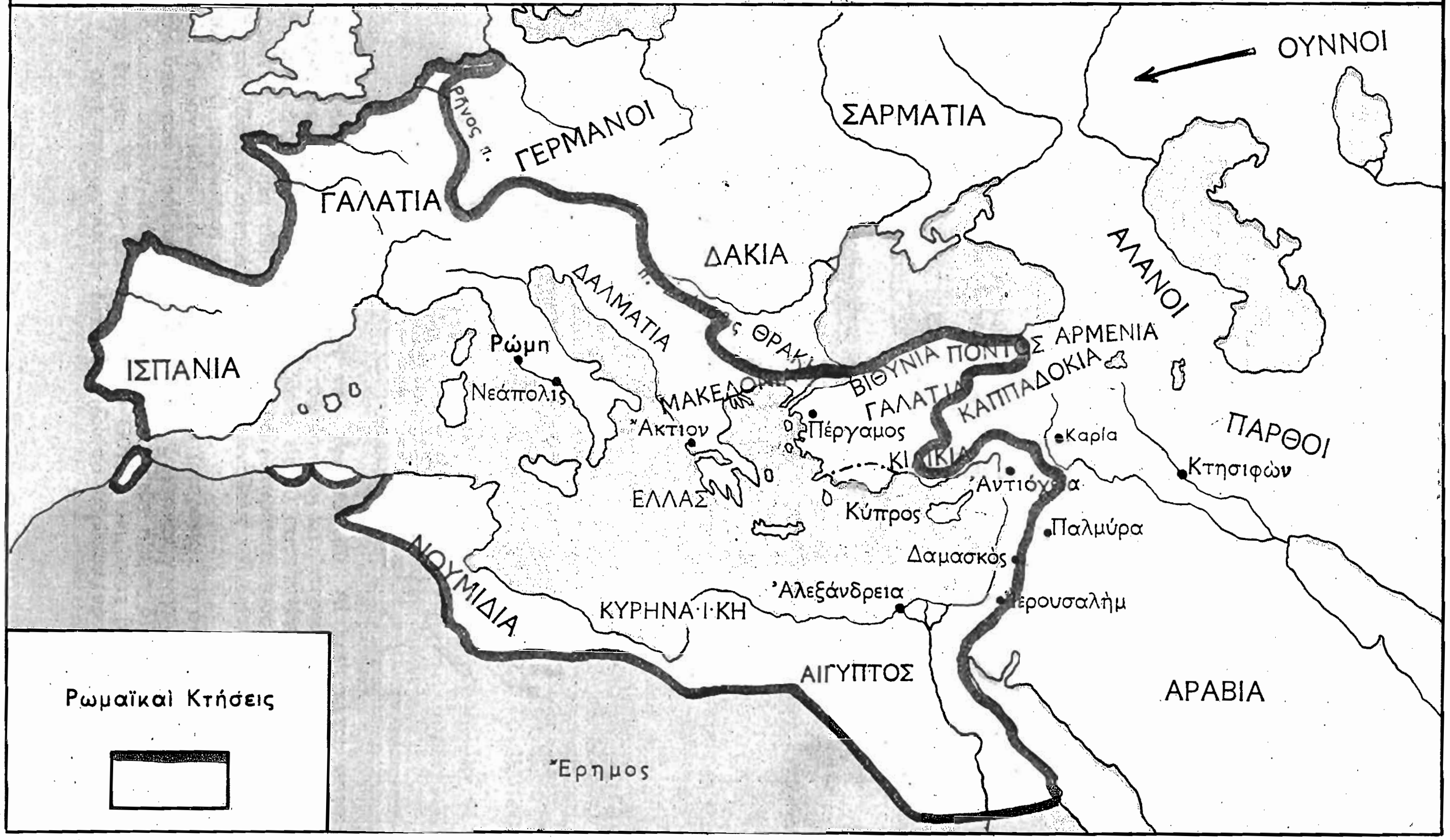
Ὑπερβαίνουσαι τὰ ὅρια τῆς περιοχῆς, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν ἀρχικῶς ἐπλανῶντο, ἄλλαι ἄριαι φυλαὶ ἐξηπλώθησαν πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον τοῦ Εὐξείνου καὶ τέλος, ὅταν τὰ νερὰ τῶν θαλασσῶν αὐτῶν ὑπεχώρησαν, ἐπεξετάθησαν καὶ πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης.

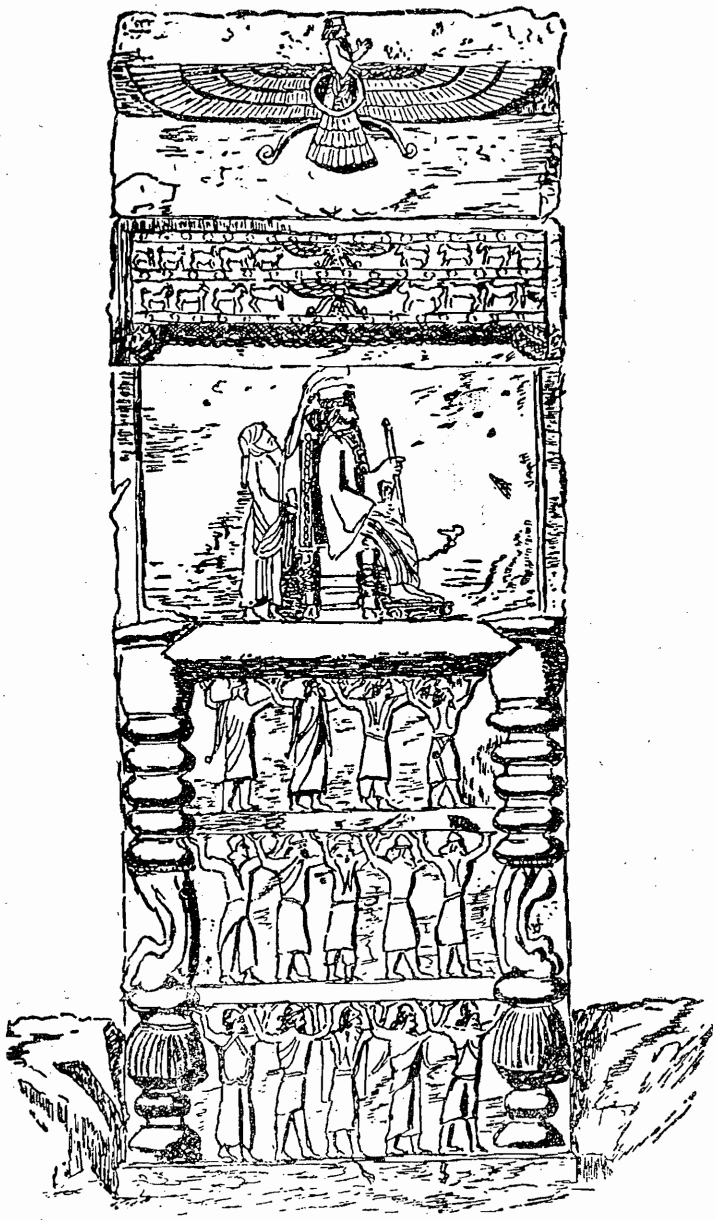
Τοιουτοτρόπως ἤρχισαν νὰ ἔρχωνται εἰς σύγκρουσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναμειγνύωνται συγχρόνως μὲ Μογγολικοὺς λαοὺς τῆς οὐραλοαλταϊκῆς γλωσσικῆς ὁμάδος, τοὺς ἱπποτρόφους κατοίκους τῶν χλοερῶν στεππῶν τῆς κεντρικῆς Ἀσίας.

ΤΟ ΡΩΜΑΪΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 50 π. Χ.

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟΝ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ Τῷ 14 μ. Χ.

209.— **Ὁ βασιλεὺς Δαρεῖος ἐπὶ τοῦ θρόνου του.** Αἱ τρεῖς κάτω σειραὶ ἀναγλύφων περιστάνουν τοὺς λαούς, τοὺς ὁποίους κατέκτησεν. Ὁ Δαρεῖος πρῶτος διήρεσε τὸ ἀπέραντον Περσικὸν κράτος εἰς 20 σατραπείας. Ἐπίσης πρῶτος καθιέρωσε τὸ νόμισμα τῶν Λυδῶν, διὰ νὰ εἰσπράττῃ τοὺς φόρους του ἀντὶ νὰ δέχεται ζῷα καὶ σιτηρά. Κατεσκεύασε μεγάλους καὶ ὡραίους δρόμους συγκοινωνίας. Ὁ μακρύτερος ἀπὸ τὰ Σοῦσα εἰς τὰ Σάρδεις εἶχε μῆκος 2500 χιλιομέτρων. Διωργάνωσε τελείαν ταχυδρομικὴν ὑπηρεσίαν, ἡ ὁποία περιγράφεται ὡς ἑξῆς ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου: «Δὲν ὑπάρχει ζωντανὸν γρηγορώτερον ἀπὸ τοὺς ταχυδρόμους αὐτούς, διότι κατὰ διαστήματα μιᾶς ἡμέρας διαδρομῆς ὑπάρχουν ἔφιπποι ἕτοιμοι νὰ τοὺς ἀνταλλάσσουν. Οὔτε χιόνι, οὔτε βροχή, οὔτε ζέστη, οὔτε σκότος νυκτὸς ἐμποδίζει τὸν ταχυδρόμον νὰ τρέχῃ...».

'Από τάς Μογγολικάς αὐτὰς φυλὰς φαίνεται ὅτι οἱ Ἄριοι ἔμαθον τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ ἀλόγου δι' ἱππασίαν καὶ εἰς τὸν πόλεμον. Ὑπῆρχον τρεῖς ἢ τέσσαρες προϊστορικαὶ ποικιλίαι ἢ ράτσες ἀλόγων εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἄλογα ὅμως κατάλληλα καὶ δι' ἄλλους σκοποὺς καὶ ὄχι ἁπλῶς πρὸς τροφὴν ἔδωσαν πρῶται αἱ στέππαι ἢ αἱ ἡμιέρημοι χῶραι.

Πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὅλοι αὐτοὶ οἱ λαοὶ τῶν ρωσικῶν ἢ ἀσιατικῶν στεππῶν μετεκινοῦντο ἀργὰ ἢ γρήγορα, ἀναλόγως τῆς ἀφθονίας ἢ τῆς σπάνιος τῆς τροφῆς. Ἐὰν ἡ χρονιὰ ἦτο ἄσχημη μετετοπίζοντο ἑκατοντάδες μιλίων. Τοιουτοτρόπως μόνον κατὰ προσέγγισιν ἠμποροῦμεν νὰ ὑποδείξωμεν τὰς κινήσεις των. Κάθε καλοκαίρι μετέβαινον πρὸς βορρᾶν, κάθε χειμῶνα ἐστρέφοντο πάλιν πρὸς νότον. Ἡ ἐτησία αὐτὴ μετακίνησις ἐκάλυπτε κἄποτε ἑκατοντάδας μιλίων. Εἰς τοὺς χάρτας μας διὰ τὸ ἁπλούστερον παριστάνομεν τὴν μετακίνησιν τῶν νομαδικῶν λαῶν δι' εὐθείας γραμμῆς, εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως ἡ μετακίνησις ἔγινεν ἀπὸ ὅλας καὶ καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις.

Ἐξαπλωνόμεναι πρὸς βορρᾶν τοῦ Εὐξείνου καὶ ἴσως τῆς Κασπίας θαλάσσης αἱ τευτονικαὶ φυλαὶ ἀπὸ τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην ἔφθασαν ἕως εἰς τὰς κατοικουμένας ὑπὸ τῶν Ἰρανικῶν λαῶν —Μήδων, Περσῶν καὶ Ἰνδῶν (Ἀρίων) — χώρας, ὅπου εὑρίσκοντο αἱ βοσκαὶ μιᾶς ὁμάδος φυλῶν, περὶ τῶν ὁποίων γνωρίζομεν ἀβέβαια μόνον πράγματα: τῶν Κιμμερίων, τῶν Σαρματῶν καὶ τῶν Σκυθῶν. Ἀπὸ αὐτοὺς οἱ Σκῦθαι ἡνωμένοι μὲ τοὺς Μήδους καὶ τοὺς Πέρσας ἦλθον εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸ Ἀσσυριακὸν κράτος περὶ τὸ ἔτος 1000 π. Χ. ἢ καὶ ἀκόμη ἐνωρίτερον.

Πρὸς νότον τοῦ Εὐξείνου πόντου καὶ τοῦ Δουνάβεως, μέχρι τῶν παραλίων τῆς Μεσογείου, ἐξετείνετο μία ἄλλη σειρὰ φυλῶν, ὄχι ἀκριβῶς Ἀρίων. Αἱ φυλαὶ αὐταὶ μετεκινοῦντο εὐκόλως ἀπὸ τόπου εἰς τόπον καὶ ἐλευθέρως ἀνεμειγνύοντο μετ' ἄλλων, πρὸς μεγάλην σύγχυσιν τῶν ἱστορικῶν. Φαίνεται ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι αὐτοὶ διέλυσαν καὶ ἀφωμοίωσαν τὸν πολιτισμὸν τῶν Χετταίων, ὁ ὁποῖος ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προαριανῆς προελεύσεως. Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ Ἄριοι δὲν ἦσαν ἴσως τόσον πολὺ προωδευμένοι εἰς τὸν νομαδικὸν βίον, ὅπως οἱ Σκῦθαι τῶν μεγάλων πεδιάδων.

2. Περὶ τῆς ζωῆς τῶν πρωτογόνων Ἀρίων.

Ποία ἦτο ἡ ζωὴ τῶν προϊστορικῶν αὐτῶν Ἀρίων, τῶν ὑπερβορείων αὐτῶν Ἀρίων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν οἱ κυριώτεροι πρόγονοι τῶν περισσοτέρων Εὐρωπαίων καὶ τῶν περισσοτέρων σημερινῶν λευκῶν Ἀμερικανῶν καὶ Εὐρωπαίων ἀποίκων, καθὼς καὶ τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἰνδῶν; Ἴσως αὐτοὶ ὑπῆρξαν οἱ προπάτορες ἐπίσης τῶν Ἀρμενίων, ἀλλ' οἱ Ἀρμένιοι εἶναι πιθανώτερον νὰ ἦσαν λαὸς ὄχι Ἄριος, ἀλλὰ Χιττικός, ὁ ὁποῖος ἔμαθε νὰ ὁμιλῇ γλῶσσαν Ἀρίαν.

Διὰ νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτὴν ἔχομεν νέαν πηγὴν

πληροφοριῶν, ἐπιπροσθέτως πρὸς τὰ ἀνασκαφέντα ὑπολείμματα καὶ ἴχνη ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔπρεπε νὰ βασιζώμεθα, προκειμένου διὰ τοὺς προκατόχους τῶν Ἀρίων. Ἡ νέα πηγή, εἶναι ἡ γλῶσσα.

Μὲ προσεκτικὴν μελέτην τῶν ἀρίων γλωσσῶν κατωρθώθη νὰ ἐξαχθοῦν πολλὰ συμπεράσματα περὶ τῆς ζωῆς τῶν λαῶν αὐτῶν πρὸ 5.000 ἢ 4.000 ἐτῶν.

Ὅλαι αὐταὶ αἱ γλῶσσαι ἔχουν κοινὴν ὁμοιότητα. Κάθε μία ἀπὸ αὐτὰς δημιουργεῖ τὸ σύνολόν της ἐπὶ ὡρισμένου ἀριθμοῦ κοινῶν ριζῶν. Ὅταν εὑρίσκωμεν μίαν κοινὴν ρίζαν εἰς ὅλας ἢ εἰς τὰς περισσοτέρας ἀπὸ τὰς γλώσσας αὐτὰς φαίνεται λογικὸν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον σημαίνει ἡ ρίζα αὐτὴ θὰ ἦτο γνωστὸν εἰς τοὺς κοινοὺς προγόνους.

Βεβαίως, ἐὰν ἀκριβῶς ἡ αὐτὴ λέξις συναντᾶται εἰς τὰς διαφόρους γλώσσας, αὐτὸ δὲν σημαίνει ἀσφαλῶς ὅτι τὸ πρᾶγμα ἦτο γνωστὸν εἰς τοὺς προπάτορας. Διότι ἐνδέχεται νὰ εἶναι νέον ὄνομα νέου πράγματος, τὸ ὁποῖον διεδόθη εἰς τὸν κόσμον ἐντελῶς προσφάτως. Ἡ λέξις «gas», ἐπὶ παραδείγματι, εἶναι λέξις ἡ ὁποία ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Βὰν Χέλμοντ, Ὁλλανδοῦ χημικοῦ, περὶ τὸ 1625 καὶ ἡ ὁποία εἰσήχθη εἰς τὰς περισσοτέρας πολιτισμένας γλώσσας καὶ ἡ λέξις «τομπάκο» εἶναι τῶν Ἐρυθροδέρμων τῆς Ἀμερικῆς, ἡ ὁποία εἰσήχθη παντοῦ μαζὶ μὲ τὴν διάδοσιν τοῦ καπνοῦ.

Ἐὰν ὅμως ἡ αὐτὴ λέξις συναντᾶται εἰς διαφόρους γλώσσας, ἀκολουθοῦσα τὰς χαρακτηριστικὰς τροποποιήσεις κάθε γλώσσης, τότε ἠμποροῦμεν νὰ εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτὴν ὑπῆρξε καὶ ἀπετέλεσε μέρος αὐτῆς, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὑποστᾶσα τὰς αὐτὰς μεταβολὰς μετὰ τοῦ λοιποῦ μέρους τῆς γλώσσης. Γνωρίζοντες, λ. χ. ὅτι αἱ λέξεις, αἱ ὁποῖαι σημαίνουν ἅμαξαν ἢ τροχὸν συναντῶνται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον εἰς ἀρίους γλώσσας, συμπεραίνομεν ὅτι οἱ πρωτογενεῖς Ἄριοι ἢ μᾶλλον οἱ ὑπερβόρειοι Ἄριοι εἶχαν ἁμάξας Ἐπίσης ἐκ τῆς ἐλλείψεως οἱασδήποτε κοινῆς ρίζης διὰ τὰς ἀκτίνας, τὸ στεφάνι ἢ τὸν ἄξονα τοῦ τροχοῦ, συμπεραίνομεν ὅτι οἱ τροχοὶ τῶν ἁμαξῶν των δὲν θὰ ἦσαν ἀκτινωτοί, ὅπως οἱ σημερινοί, ἀλλὰ μονοκόμματοι, καμωμένοι ἀπὸ κορμοὺς δένδρων, τῶν ὁποίων τὸ μεταξὺ τῶν ἄκρων ξύλον ἐπελεκοῦσαν.

Τὰς πρωτογόνους αὐτὰς ἁμάξας ἔσυρον βώδια. Οἱ πρῶτοι Ἄριοι δὲν ἔκαμνον χρῆσιν ἀλόγων. Ἔτρωγαν κρέας βωδιοῦ ὄχι ὅμως ἀλόγου. Τὰ πλούτη των ἐμετροῦσαν εἰς ἀγελάδας. Ἐζοῦσαν πλανητικὸν βίον πρὸς ἀναζήτησιν νέων βοσκῶν, παίρνοντες μαζί των τὰ ὑπάρχοντά των φορτωμένα ἐπὶ ἁμαξῶν συρομένων ἀπὸ βώδια, ὅπως κάμνουν σήμερον οἱ Μπόερς τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς. Τὰ ἁμάξια των ἦσαν τόσον πρωτόγονα καὶ χονδροειδῆ, ὥστε δὲν ὑπάρχουν σήμερον εἰς τὸν κόσμον ὅμοια. Πιθανὸν μετετοπίζοντο εἰς πολὺ μεγάλας ἐκτάσεις.

Ἦσαν λαοὶ ἀποδημητικοί, ὄχι ὅμως ὑπὸ τὴν στενὴν σημασίαν τῆς λέξεως «νομαδικοί». Ἐκινοῦντο μὲ περισσότερον ἀργὸν καὶ ἀδέξιον τρόπον ἀπὸ τοὺς εἰδικωτέρους νομαδικοὺς λαούς, οἱ ὁποῖοι ἐνεφανίσθησαν ἀργότερον. Ἐγκατέλειπον τὴν ζωὴν τῆς μονιμωτέρας

ἐγκαταστάσεως εἰς τὰς ὑπ' αὐτῶν ἐκχερσωθείσας δασικὰς ἐκτάσεις τῆς πρώτης νεολιθικῆς περιόδου, καὶ ἐτρέποντο εἰς ζωὴν ἀποδημητικήν. Ἴσως κλιματολογικαὶ μεταβολαὶ ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων τὸ δάσος ἀντικαθίστατο ὑπὸ βοσκῶν, καθὼς καὶ ἡ ἐξαφάνισις τῶν δασῶν ἀπὸ τὴν φωτιὰ νὰ ὑπεβοήθησαν τὴν τοιαύτην ἐξέλιξίν των.

Ἰδέαν διὰ τὸ εἶδος τῆς κατοικίας, τὴν ὁποίαν εἶχον οἱ πρωτογενεῖς Ἄριοι καὶ τὴν οἰκιακήν των ζωὴν λαμβάνομεν ἀπὸ λείψανα τῶν εἰς Ἑλβετίαν πασσαλοκτίστων λιμναίων οἰκήσεων. Αἱ οἰκίαι των ἦσαν καμωμέναι αἱ περισσότεραι ἀπὸ ὑλικὰ ὄχι ἀντοχῆς. Πιθανὸν ἀπὸ πλέγμα ἐκ κλάδων καὶ λάσπην καὶ δι' αὐτὸ δὲν διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν. Ἴσως, καὶ διότι τὰς ἐγκατέλιπον διὰ τὴν παραμικρὰν αἰτίαν οἱ κάτοχοί των.

Οἱ Ἄριοι λαοὶ ἔκαιον τοὺς νεκρούς των. Οἱ προκάτοχοί των ὅμως, οἱ Ἴβηρες, ἔθαπτον τοὺς νεκρούς των εἰς στάσιν καθημένου. Εἰς μερικοὺς ἀρχαίους ἀρίους ἐπιταφίους τύμβους αἱ τεφροδόχοι ὑδρίαι ἔχουν σχῆμα οἰκίας καὶ παριστάνουν στρογγύλας καλύβας, μὲ στέγην ἀπὸ καλάμια.

Ἡ βοσκὴ ἦτο πολυτιμοτέρα διὰ τὸν πρωτόγονον Ἄριον ἀπὸ τὴν γεωργίαν. Κατ' ἀρχὰς ἐκαλλιεργοῦσε τὴν γῆν μὲ χονδροειδῆ ξυλίνην σκαπάνην. Κατόπιν, ἀφοῦ ἔμαθε νὰ χρησιμοποιῇ τὰ κτήνη διὰ νὰ σύρουν, ἤρχισε νὰ ὀργώνῃ πραγματικῶς μὲ βώδια χρησιμοποιῶν κατ' ἀρχὰς ἕνα καταλλήλως λυγισμένον κλῶνον δένδρου ὡς ἄροτρον. Ἡ πρώτη ἀπὸ αὐτὸν γενομένη καλλιέργεια, πρὸ τῆς χρησιμοποιήσεως ἀρότρου, θὰ περιωρίζετο πιθανὸν εἰς μικρὰ τεμάχια γῆς, ὅπως εἶναι οἱ κῆποι κοντὰ εἰς τὰς κατοικίας καὶ δὲν θὰ ἦτο καλλιέργεια ἀγρῶν. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς γῆς, τὸ ὁποῖον κατεῖχε μία φυλή, ἦτο κοινὴ γῆ ὅπου τὰ κτήνη ἔβοσκον ὅλα μαζί.

Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς δὲν μετεχειρίζετο ποτὲ πέτρας, διὰ νὰ κτίζῃ τοὺς τοίχους τῶν σπιτιῶν, μέχρι περίπου τῆς ἐνάρξεως τῆς ἱστορικῆς περιόδου. Μετεχειρίζετο ὅμως πέτρας διὰ τὰ τζάκια (π. χ. εἰς Γκλάστονμπουρυ) καὶ κάποτε δι' ὑπόγεια κτίσματα. Κατεσκεύασεν ἐν τούτοις ἓν εἶδος πέτρινης οἰκίας εἰς τὸ κέντρον τῶν μεγάλων τύμβων, εἰς τοὺς ὁποίους ἔθαπτε τὴν τέφραν τῶν ἐνδόξων αὐτοῦ νεκρῶν. Ἴσως νὰ εἶχε μάθει τὴν συνήθειαν αὐτὴν ἀπὸ τοὺς Ἰβηρικοὺς γείτονας καὶ προκατόχους του. Αὐτοὶ οἱ μελαψοὶ λευκοί, οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸν μεγαλιθικὸν πολιτισμὸν καὶ ὄχι οἱ πρωτογενεῖς Ἄριοι, ἦσαν ὑπεύθυνοι διὰ παρόμοια μνημεῖα, ὅπως τὸ Στόουνχεντζ εἰς Οὐΐλτσάϊρ τῆς Ἀγγλίας ἢ τὸ Καρνὰκ τῆς Βρετάννης τῆς Γαλλίας.

Οἱ Ἄριοι αὐτοὶ δὲν ἦσαν συγκεντρωμένοι εἰς πόλεις, ἀλλ' εἰς διαμερίσματα βοσκῶν, ὡς χωρισταὶ φυλετικαὶ κοινότητες. Ἀποτελοῦν δὲ χαλαρὰς συνομοσπονδίας ἀμοιβαίας βοηθείας ἀπὸ ἐκλεκτοὺς ἀρχηγούς. Εἶναι ὡρισμένα κέντρα, ὅπου ἠμποροῦσαν νὰ συγκεντρώνωνται μετὰ τῶν κτηνῶν των ἐν καιρῷ κινδύνου καὶ κατεσκεύαζον στρατόπεδα περιφρασσόμενα μὲ τείχη καὶ χῶμα καὶ πασσάλους, πολλῶν τῶν ὁποίων τὰ ἴχνη ἀνευρίσκονται ἀκόμη εἰς πολλὰ μέρη τῆς Εὐρώπης. Οἱ ἀρχηγοὶ ὑπὸ τοὺς ὁποίους οἱ ἄνδρες ἐμάχοντο εἰς

τὸν πόλεμον, ἦσαν συχνὰ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ποὺ ἔκαμναν τὰς θρησκευτικὰς καθάρσεις καὶ ποὺ ἦσαν οἱ πρῶτοι ἱερεῖς των.

Ἡ γνῶσις τοῦ ὀρειχάλκου διεδόθη σχετικῶς ἀργὰ εἰς τὴν Εὐρώπην. Οἱ ὑπερβόρειοι Εὐρωπαῖοι εἶχον ἐπιτελέσει προόδους ἀργὰ ἐπὶ 7000 ἢ 8000 ἔτη, ὁπότε ἐνεφανίσθησαν εἰς αὐτοὺς τὰ μέταλλα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπῆρχον πλέον ἄνδρες διαφόρων ἐπαγγελμάτων καὶ γυναῖκες διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων εἰς τὴν κοινότητα. Ὑπῆρχον ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι εἰργάζοντο τὸ ξύλον καὶ τὸ δέρμα καὶ κεραμεῖς καὶ γλύπται. Οἱ γυναῖκες ἔγνεθαν καὶ ὕφαιναν καὶ ἔκαμναν κεντήματα. Ὑπῆρχον ἀρχηγοὶ καὶ οἰκογένειαι, αἱ ὁποῖαι διεκρίνοντο διὰ τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν ἐπιβολήν των.

Οἱ ἄνθρωποι τῶν Ἀρίων φυλῶν ἐποίκιλλον τὴν μονοτονίαν τοῦ ποιμενικοῦ πλανητικοῦ βίου των, καθιερώνοντες ὡρισμένας ἐπιχειρήσεις, πανηγυρίζοντες θριάμβους, συγκροτοῦντες ἐπικηδείους συγκεντρώσεις καὶ διακρίνοντες τὰς διαφόρους ἐποχὰς τοῦ ἔτους μὲ ἑ ο ρ τ ά ς. Ἔκαμνον ἄφθονον χρῆσιν μεθυστικῶν ποτῶν. Τὰ ποτὰ αὐτὰ τὰ κατασκεύαζον ἀπὸ μέλι, κριθάρι καί, ὅταν αἱ ἀριόγλωσσοι φυλαὶ ἐξηπλώθησαν πρὸς νότον, ἀπὸ σταφύλια. Εὐθυμοῦσαν καὶ ἐμεθοῦσαν. Δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν μετεχειρίζοντο ἀρχικῶς ζύμην διὰ τὸ ψωμί των ἢ διὰ τὴν ζύμωσιν τῶν ποτῶν.

Εἰς τὰ συμπόσιά των ὑπῆρχον ἄτομα ποὺ εἶχον τὸ χάρισμα τῶν γελωτοποιῶν, οἱ ὁποῖοι ἐσκόρπιζον γύρω των τὴν εὐθυμίαν, ὑπῆρχεν ὅμως μία ἄλλη τάξις ἀνθρώπων, μεγάλης σπουδαιότητος διὰ τὴν ἐποχήν των καὶ ἀκόμη σπουδαιοτέρα διὰ τὸν ἱστορικόν, ἓν εἶδος τραγουδιστῶν, λεγόμενοι ραψωδοὶ ἢ βάρδοι *· Οἱ ραψωδοὶ αὐτοὶ ὑπῆρχον εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς ἀρίας γλώσσης. Ἦσαν συνέπεια τῆς ἀναπτύξεως τῆς ὁμιλουμένης γλώσσης, ἡ ὁποία ὑπῆρξεν ἡ κυριωτέρα ὅλων τῶν προόδων, ποὺ ἔγιναν κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχήν, καὶ συνετέλεσαν πολὺ διὰ τὴν τελειοποίησίν της.

Ἔψαλλον ἢ ἀπήγγελλον ἱστορίας τοῦ παρελθόντος ἢ ἱστορίας ζῶντος ἀρχηγοῦ καὶ τοῦ λαοῦ του, ἢ διηγοῦντο ἄλλας ἱστορίας, τὰς ὁποίας αὐτοὶ ἐπινοοῦσαν. Εὕρισκον καὶ ἐτελειοποιοῦσαν τοὺς ρυθμούς, τὰς ὁμοιοκαταληξίας, τὰς συνηχήσεις καὶ ἐπωφελοῦντο ἀπὸ κάθε εἶδος παρομοίας δυνατότητος, αἱ ὁποῖαι εὑρίσκοντο εἰς τὴν γλῶσσαν. Εἶναι δὲ πιθανόν, ὅτι αὐτοὶ εἰργάσθησαν πολὺ διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν καὶ τὸν καθορισμὸν τῶν γραμματικῶν τύπων. Ὑπῆρξαν ἴσως οἱ πρῶτοι μεγάλοι καλλιτέχναι τοῦ αὐτιοῦ, ὅπως ἀργότερα οἱ ζωγράφοι τῶν σπηλαίων τῆς ἐποχῆς Ὠρινιὰκ (Aurignac) ἦσαν οἱ πρῶτοι καλλιτέχναι τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ τῆς χειρός. Ἀναμφιβόλως οἱ ραψωδοὶ ἔκαμνον πολὺν χρῆσιν χειρονομιῶν. Πιθανὸν ἐμάνθανον νὰ χρησιμοποιοῦν χειρονομίας, ὅταν ἐμάνθανον νὰ ψάλλουν τὰ ᾄσματά των, ἐκεῖνο ὅμως εἰς τὸ ὁποῖον κυρίως ἀπέβλεπον ἦτο ἡ τάξις καὶ ἡ γλυκύτης καὶ ἡ δύναμις τῆς γλώσσης.

---

* Βάρδος=ἐνθουσιώδης ποιητής, ἐνθουσιώδης τραγουδιστής. Ὁ Ρήγας Φεραῖος ἦτο βάρδος τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας.

Οἱ ραψῳδοὶ αὐτοὶ σημειώνουν ἓν νέον βῆμα πρὸς τὰ ἐμπρὸς εἰς τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀκτῖνα τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Αὐτοὶ διετήρησαν καὶ ἀνέπτυξαν εἰς τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων τὴν συναίσθησιν τῆς φυλῆς ὡς πράγματος μεγαλυτέρου ἀπὸ τὸν ἑαυτόν των, καὶ τὴν συναίσθησιν τῆς ζωῆς, ἡ ὁποία ἐξετείνετο ὀπίσω εἰς τὸ παρελθόν. Δὲν ἀναπολοῦσαν μόνον παλαιὰ μίση καὶ μάχας, ἀλλὰ καὶ παλαιὰς συμμαχίας καὶ μίαν κοινὴν κληρονομίαν. Τὰ κατορθώματα ἀποθανόντων ἡρώων ξαναζοῦσαν πάλιν. Οἱ Ἄριοι ἤρχισαν νὰ ζοῦν νοερῶς καὶ πρὸ τῆς ἐποχῆς τῆς γεννήσεώς των καὶ μετὰ τὸν θάνατόν των.

Ὅπως ὅλα τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, ἔτσι καὶ ἡ ὑπὸ τῶν ραψῳδῶν δημιουργηθεῖσα παράδοσις ηὔξανε κατ' ἀρχὰς ἀργά, κατόπιν δὲ μὲ μεγαλυτέραν ταχύτητα. Κατὰ τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ὀρείχαλκος ἔκαμνε τὴν ἐμφάνισίν του εἰς τὴν Εὐρώπην, εἰς ὅλους τοὺς Ἀρίους λαοὺς ὑπῆρχον οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος ραψῳδοί. Εἰς τὰς χεῖράς των ἡ γλῶσσα ἔγινε τόσον ὡραία, ὅσον ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ. Οἱ ραψῳδοὶ αὐτοὶ ἦσαν ζωντανὰ βιβλία, ζωνταναὶ ἱστορίαι, οἱ φύλακες καὶ οἱ δημιουργοὶ τῆς ἀνθρωπίνης παραδόσεως.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κάθε λαὸς Ἀρίων μετεβίβασεν εἰς ἡμᾶς τὰ μακροσκελῆ αὐτοῦ ποιητικὰ ἀρχεῖα, τὰς τεκτονικὰς σάγας*, τὰ ἑλληνικὰ ἔπη, τὰ σανσκριτικὰ διηγηματικὰ ποιήματα, τὰς βέδας**. Εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους Ἀρίους λαοὺς ἡ φωνὴ ἔπαιξε τὸν σπουδαιότερον ρόλον. Ἡ ἀπαγγελία φαίνεται ὅτι εἶχε τὴν πρώτην θέσιν καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς ἱεροτελεστίας καὶ εἰς τοὺς δραματικοὺς χοροὺς καὶ τὰς ἄλλας ἐπιδείξεις, αἱ ὁποῖαι εἰς τὰς περισσοτέρας ἀπὸ τὰς ἀνθρωπίνους φυλὰς ἐχρησίμευσαν διὰ τὴν μεταβίβασιν τῆς παραδόσεως.

Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους δὲν ὑπῆρχε γραφή, καὶ ὅταν διὰ πρώτην φορὰν ἡ τέχνη τῆς γραφῆς εἰσεχώρησεν εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅπως θὰ ἴδωμεν ἀργότερα, θὰ ἔκαμνεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους τὴν ἐντύπωσιν μεθόδου ἀργῆς, ἀξέστου καὶ χωρὶς ζωήν, ὥστε νὰ μὴ σκεφθοῦν πολὺ νὰ μονιμοποιήσουν διὰ τῆς γραφῆς τοὺς ἀκτινοβόλους καὶ ὡραίους αὐτοὺς θησαυροὺς τῆς μνήμης των. Τὴν γραφὴν μετεχειρίζοντο κατ' ἀρχὰς διὰ νὰ κρατοῦν λογαριασμοὺς καὶ δι' ἁπλῆν χρονογραφίαν. Οἱ ραψῳδοὶ καὶ οἱ βάρδοι ἤκμασαν ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς γραφῆς. Ἐπέζησαν ἀληθῶς εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅπως οἱ μίνστρελς ἢ μιννεσαίνγκερς*** μέχρι τοῦ μεσαίωνος.

Δυστυχῶς ἡ παράδοσίς των δὲν εἶχε τὴν σταθερότητα τῶν γραπτῶν μνημείων. Διώρθωναν καὶ διεσκεύαζαν τὰ ποιήματα. Ἄλλοτε ὅμως αὐτὰ ἦσαν τῆς μόδας καὶ ἄλλοτε πάλιν ἐξεχνοῦντο. Ὡς ἐκ τού-

---

* Σάγα (Saga) = Εἶδος τῆς ἀρχαίας σκανδιναυϊκῆς λογοτεχνίας, δημώδεις ἀφηγήσεις τῶν ἀρχαίων κοσμογονικῶν θρύλων καὶ διαφόρων θρυλικῶν συμβάντων.

** Βέδαι = Τὰ ἀρχαιότατα ἱερὰ βιβλία τῶν Ἰνδῶν.

*** Μίνστρελς = ὄνομα μὲ τὸ ὁποῖον οἱ Γερμανοὶ ἐχαρακτήριζαν κατὰ τὸν 12ον καὶ 13ον αἰῶνα τοὺς ποιητὰς—μουσικούς, κυρίως τοῦ ἔρωτος.

του ἔχομεν μόνον τὰ πολὺ ἠλλοιωμένα καὶ ἐπιδιωρθωμένα ἴχνη τῆς ὁμιλουμένης ἐκείνης φιλολογίας τῶν προϊστορικῶν χρόνων. Ἓν ἐκ τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερόντων καὶ διδακτικωτέρων προϊστορικῶν ποιητικῶν συνθεμάτων αὐτοῦ τοῦ εἴδους τῶν Ἀρίων ἐπέζησεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἰλιάδα.

Ἡ Ἰλιὰς ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς μορφὴν ἀπηγγέλλετο πιθανὸν κατὰ τὰ 1000 π. Χ. δὲν ἐγράφη ὅμως ἴσως πρὸ τοῦ 700 ἢ 600 π. Χ. Πολλοὶ ἄνθρωποι ἔλαβον μέρος εἰς αὐτὴν ὡς συγγραφεῖς καὶ συμπληρωταί. Ἀργότερα ὅμως ἑλληνικὴ παράδοσις τὴν ἀπέδιδεν εἰς ἕνα τυφλὸν ραψῳδὸν ὀνομαζόμενον Ὅμηρον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀποδίδεται ἐπίσης καὶ ἡ Ὀδύσσεια, ἔργον πολὺ διαφορετικὸν ὑπὸ ἔποψιν ἐμπνεύσεως καὶ σκοποῦ.

Δὲν εἶναι ἀπίθανον πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ραψῳδοὺς τῶν Ἀρίων νὰ ἦσαν ἄνθρωποι τυφλοί. Κατὰ τὸν Ι. Λ. Μάϊρς (Myres) οἱ ραψῳδοὶ ἐτυφλώνοντο, διὰ νὰ μὴ ἠμποροῦν νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν φυλήν.

Ὁ Λ. Λούϊδ εἶδεν εἰς τὴν Ροδεσίαν τὸν μουσικὸν ἑνὸς θιάσου ἐγχωρίων χορευτῶν νὰ εἶναι τυφλός. Τὸν εἶχε τυφλώσει ὁ ἀρχηγὸς δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον. Οἱ Σλαῦοι ἀπεκάλεσαν ὅλους τοὺς βάρδους σλίεπακ, λέξις, ἡ ὁποία ἐσήμαινε εἰς τὴν γλῶσσάν των καὶ «τυφλός».

Ἡ Ἰλιὰς ὡς σύνθεσις πρὸς ἀπαγγελίαν ἦτο παλαιοτέρα ἀπὸ τὴν Ὀδύσσειαν. «Ἡ Ἰλιὰς ὡς τέλειον ποίημα εἶναι παλαιοτέρα τῆς Ὀδυσσείας», λέγει ὁ καθηγητὴς Γκίλμπερτ Μώρραϊυ «ἂν καὶ τὸ ὑλικὸν τῆς Ὀδυσσείας, ἀποτελούμενον κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ λαϊκοὺς θρύλους ἀπροσδιορίστου χρονολογίας, εἶναι παλαιότερον ἀπὸ οἱονδήποτε ἱστορικὸν ὑλικὸν τῆς Ἰλιάδος». Καὶ τὰ δύο Ὁμηρικὰ ἔπη ὑπέστησαν μίαν ἢ καὶ περισσοτέρας διασκευάς, εἰς μεταγενεστέραν ἐποχήν, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὅπως ὁ δαφνοστεφὴς ποιητὴς τῆς βασιλίσσης Βικτωρίας Τέννυσον εἰς τὸ βιβλίον του «Εἰδύλλια τοῦ βασιλέως» παρέχει ὑπὸ νέαν μορφὴν τὸ ἔπος «Θάνατος τοῦ Ἀρθούρου»—τὸ ὁποῖον ὁ Θωμᾶς Μάλωρυ (περὶ τὰ 1450) ἔγραψεν ἐκ παλαιοτέρων θρύλων—συγχρονίσας τὰς ὁμιλίας καὶ τὰ αἰσθήματα καὶ τοὺς χαρακτῆρας περισσότερον πρὸς τὴν ἐποχήν του.

Τὰ συμβάντα ὅμως τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσείας, ὁ τρόπος τῆς ζωῆς, τὴν ὁποίαν περιγράφουν, τὸ πνεῦμα τῶν ἐκτιθεμένων πράξεων, ἀνήκουν ὅλα εἰς τὰς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας τῆς προϊστορικῆς ἐποχῆς.

Τὰ διαφόρων προελεύσεων αὐτὰ ἔπη (Ὁμηρικά, σάγαι, βέδαι) παρέχουν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχαιολογίαν καὶ τὴν φιλολογίαν, τρίτην πηγὴν πληροφοριῶν περὶ τῆς ἐξαφανισθείσης ἐκείνης ἐποχῆς.

Καὶ ἰδοὺ ὡς παράδειγμα παραθέτομεν τοὺς τελευταίους στίχους τῆς Ἰλιάδος, οἱ ὁποῖοι περιγράφουν μὲ πολλὴν ἀκρίβειαν τὴν κατασκευὴν ἑνὸς προϊστορικοῦ τύμβου (Ἰλ. Ω 782—800, μετάφρασις Ι. Ζερβοῦ):

Ἔτσ' εἶπε κ' ἐκεῖνοι ἔζεψαν στὶς ἅμαξες τὰ βώδια
καὶ τὰ μουλάρια κι' ἀμέσως μπρὸς ἀπ' τὴν πόλι μαζευθήκαν.
Ἐννηὰ μέρες λοιπὸν ἐσύναζαν πλῆθος ξύλα· κι' ὡς ἐφάνη
ἡ δεκάτη φωτοδότρα αὐγή, τὸν γενναῖον Ἕκτορα ἐβγάλαν
κλαίοντας καὶ τὸν νεκρὸ στὴν πυρὰ πιθώνοντας φωτιὰ ἐβάλαν.
Κι' ὅταν πρόβαλε ἡ ροδοδάκτυλη αὐγή, ποὺ τὸ φῶς φέρνει,
γύρω εἰς τὴν πυρὰ τοῦ ἔνδοξου Ἕκτορα ὁ λαὸς μαζεύθη.
Κι' ὅταν ὅλοι ἐμαζευτήκαν, πρῶτα ἐσβύσαν τὴ φωτιὰν ὅλη
μὲ κρασί, σ' ὅποιο μέρος ἡ φωτιὰ βαστοῦσε ἀκόμη·
ἔπειτα τ' ἄσπρα κόκκαλα οἱ ἀδελφοί του κ' οἱ φίλοι ἐσυμμαζέψαν,
θρηνώντας καὶ δάκρυ θερμὸ ἀπ' τὰ μάγουλά τους ἐκυλοῦσε.
Καὶ σηκώνοντας τὰ κόκκαλα τἄβαλαν σὲ χρυσὸ λαρνάκι
σκεπάζοντάς τα μὲ μαλακὰ κόκκινα πέπλα· καὶ τὸ κατεβάσαν
εὐθὺς σὲ βαθὺ τάφο, ποὺ ἀπάνωθε μὲ πέτρες τὸν σκεπάσαν
πολλὲς καὶ μεγάλες· καὶ γοργὰ μνημεῖο ὑψώσαν
κι' ὁλοῦθε γύρω ἦταν σκοποί, μὴν πρωτύτερα χυμήξουν
οἱ καλοπόδεμοι Ἀχαιοί. Κι' ὅταν ἐκάμαν τὸ μνημεῖο
'γυρίσαν· κι' ἔπειτα μαζευάμενοι ἀντάμα ἐφάγαν
λαμπρὸ γιόμα στοῦ Πριάμου τοῦ βασιληᾶ τὸ σπίτι.
Ἔτσι τὴν ταφὴ τοῦ πολεμιστῆ Ἕκτορα ἐτιμήσαν.

Ὑπάρχει ἐπίσης καὶ ἓν ἀγγλικὸν παλαιὸν ἔπος, τὸ Β ε ο γ ο ὺ λ φ (Beowulf), τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχὴν τὴν πρὸ τῆς μεταβάσεως τῶν Ἄγγλων ἀπὸ τὴν Γερμανίαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὸ ὁποῖον περιγράφει παρόμοιον τρόπον ταφῆς. Ἐν πρώτοις περιγράφεται ἡ προπαρασκευὴ τῆς πυρᾶς. Γύρω ἀπὸ τὴν πυρὰν ἐκρέμασαν ἀσπίδας καὶ θώρακας. Ἔφεραν τὸν νεκρὸν καὶ ἤναψαν πυράν, κατόπιν δὲ ἐπὶ δέκα ἡμέρας οἱ πολεμισταὶ ἀνήγειραν πελώριον τύμβον ὁρατὸν ἀπὸ μεγάλην ἀπόστασιν ἀπὸ τοὺς ταξιδεύοντας εἰς τὴν ξηρὰν ἢ εἰς τὴν θάλασσαν.

Τὸ ἔπος Βεογούλφ, τὸ ὁποῖον εἶναι τοὐλάχιστον κατὰ χίλια ἔτη νεώτερον τῆς Ἰλιάδος, εἶναι ἐπίσης ἐνδιαφέρον, διότι ἓν ἀπὸ τὰ κυριώτερα ἐπεισόδιά του εἶναι ἡ σύλησις τῶν θησαυρῶν ἑνὸς τύμβου ἤδη ἀρχαίου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

3. Ἡ Ἀρία οἰκογένεια.

Τὰ ἑλληνικὰ ἔπη φανερώνουν ὅτι οἱ πρῶτοι Ἕλληνες, δὲν ἔχουν γνῶσιν τοῦ σιδήρου καὶ ὅτι στεροῦνται γραφῆς καὶ εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ὑπῆρχον ἀκόμη πόλεις ποὺ νὰ ἔχουν ἱδρυθῆ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν χώραν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον ἔλθει προφανῶς πολὺ προσφάτως ὡς κατακτηταί. Ἐξηπλώνοντο πρὸς νότον ἐκ τῆς ἀρχικῆς κοιτίδος τῶν Ἀρίων. Φαίνεται ὅτι ὑπῆρξαν ἄνθρωποι καθαρῶς λευκοί, νεοφερμένοι εἰς τὴν Ἑλλάδα, νεοφερμένοι εἰς χώραν, ἡ ὁποία ἐκατοικεῖτο ἕως τότε ἀπὸ μεσογειακοὺς ἢ ἰβηρικοὺς λαούς.

Μὲ τὸν κίνδυνον νὰ νομισθῇ ὅτι ἐπαναλαμβάνομεν τὰ ἴδια πράγματα, ἂς ἐπεξηγήσωμεν ἓν σημεῖον. Ἡ Ἰλιὰς δὲν μᾶς δίδει τὴν πρωτόγονην νεολιθικὴν ζωὴν τῆς ἐν λόγῳ ἀρίας κοιτίδος. Μᾶς δίδει τὴν εἰκόνα τῆς ζωῆς αὐτῆς, ἡ ὁποία εὑρίσκεται ἤδη εἰς τὸ μεταβατικὸν στάδιον πρὸς νέαν κατάστασιν πραγμάτων. Μεταξὺ 15.000 καὶ 6.000 π. Χ. ὁ νεολιθικὸς τρόπος τῆς ζωῆς εἶχε διαδοθῆ, μὲ τὰ δάση καὶ τὴν ἄφθονον βλάστησιν τῆς ἐποχῆς τῶν βροχῶν, εἰς τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ Παλαιοῦ Κόσμου, ἀπὸ τὸν Νίγηρα μέχρι τοῦ Χουὰνγκ-Χὸ τῆς Κίνας καὶ ἀπὸ τὴν Ἰρλανδίαν ἕως τὰ νότια τῶν Ἰνδιῶν. Τώρα δὲ ἐφ'.ὅσον ἐπὶ μεγάλων τμημάτων τῆς γῆς ἤρχισαν νὰ ἐπικρατοῦν πάλιν ξηρότεραι συνθῆκαι, ἡ παλαιοτέρα νεολιθικὴ ζωὴ ἀνεπτύσσετο πρὸς δύο διαφόρους κατευθύνσεις. Ἡ μία ἀπὸ αὐτὰς ὡδηγοῦσε πρὸς πλανητικὸν βίον, πρὸς ζωὴν ἀποδημητικὴν μεταξὺ θερινῶν καὶ χειμερινῶν βοσκῶν καὶ ὀνομάζεται ν ο μ α δ ι σ μ ό ς. Ἡ ἄλλη κατεύθυνσις εἰς ὡρισμένας ἡλιολούστους κοιλάδας ποταμῶν ἐτρέπετο πρὸς ζωήν, ἡ ὁποία ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὸ νερὸ καὶ τὴν ἄρδευσιν, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν οἱ ἄνθρωποι συνεκεντρώνοντο εἰς τὰς πρώτας πόλεις καὶ ἐδημιούργησαν τὸν πρῶτον κυρίως π ο λ ι τ ι σ μ ό ν.

Περιεγράψαμεν ἤδη τοὺς πρώτους πολιτισμοὺς καὶ τοὺς κινδύνους, τοὺς ὁποίους διέτρεχον ἀπὸ τὰς κατακτήσεις τῶν νομαδικῶν λαῶν. Παρετηρήσαμεν ἤδη ὅτι ἐπὶ πολλὰς χιλιάδας ἐτῶν ὑπῆρξε μία σχεδὸν ρυθμικὴ ἐπανάληψις τῆς κατακτήσεως τῶν πολιτισμῶν ἀπὸ τοὺς νομάδας. Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι οἱ Ἕλληνες, ὅπως τοὺς παρουσιάζει ἡ Ἰλιάς, δὲν εἶναι οὔτε ἁπλοῖ νεολιθικοὶ νομάδες, χωρὶς πολιτισμόν, ἀλλ' οὔτε καὶ πολιτισμένοι ἄνθρωποι. Εἶναι νομάδες φαντασμένοι λόγῳ ἀκριβῶς τοῦ πολιτισμοῦ μὲ τὸν ὁποῖον εἶχον ἔλθει εἰς ἐπαφὴν καὶ τὸν ὁποῖον ἐθεώρησαν ὡς εὐκαιρίαν πολέμου καὶ λαφύρων.

Οἱ πρῶτοι Ἕλληνες τῆς Ἰλιάδος εἶναι γενναῖοι πολεμισταί, χωρὶς ὅμως πειθαρχίαν. Αἱ μάχαι των εἶναι ἕνα σύμφυρμα μονομαχιῶν. Ἔχουν ἄλογα, ἀλλ' ὄχι ἱππικόν. Μεταχειρίζονται τὸ ἄλογο, ποὺ ἀποτελεῖ ἓν σχετικῶς νέον ἀπόκτημα τῶν Ἀρίων, διὰ νὰ σύρῃ εἰς τὴν μάχην ἓν πολεμικὸν ἅρμα χονδροειδοῦς τύπου. Τὸ ἄλογο εἶναι ἀρκετὰ καινοφανές, ὥστε νὰ ἀποτελῇ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ κάτι τὸ τρομερόν. Διὰ συνήθεις μεταφορικοὺς σκοποὺς ἐγίνετο χρῆσις βωδιῶν.

Οἱ μόνοι ἱερεῖς τῶν Ἀρίων εἶναι αὐτοὶ ποὺ φυλάσσουν τοὺς βωμοὺς καὶ τοὺς ἄλλους ἱεροὺς χώρους. Ὑπάρχουν ἀρχηγοί, οἱ ὁποῖοι εἶναι πατριάρχαι καὶ οἱ ὁποῖοι τελοῦν τὰς θυσίας, δὲν φαίνεται ὅμως ὅτι ὑπάρχει μεγάλη δόσις μυστηρίου καὶ μυσταγωγίας εἰς τὴν θρησκείαν των. Ὅταν οἱ Ἕλληνες ἐκστρατεύουν εἰς πόλεμον, οἱ ἀρχηγοί των καὶ οἱ γεροντότεροί των συνέρχονται εἰς συμβούλιον καὶ διορίζουν βασιλέα, τοῦ ὁποίου ἡ ἐξουσία δὲν εἶναι σαφῶς καθωρισμένη. Δὲν ὑπάρχουν νόμοι, ἀλλὰ μόνον ἔθιμα, καὶ οὔτε ἀκριβεῖς ἀρχαὶ ἠθικῆς.

Τὸ κέντρον τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῶν πρώτων αὐτῶν Ἑλλήνων ἀποτελοῦσαν οἱ οἶκοι τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν. Ὑπάρχουν ἀναμφιβόλως καλύβαι διὰ τοὺς ποιμένας καὶ ἄλλαι ἀγροικίαι. Τὸ ἀνάκτορον

ὅμως τοῦ ἀρχηγοῦ ἀποτελοῦσεν ἓν εὐρύχωρον πολυδαίδαλον κέντρον, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ καθεὶς ἐπήγαινε νὰ παρακαθήσῃ εἰς συμπόσιον, νὰ ἀκούσῃ τοὺς ῥαψῳδοὺς καὶ νὰ λάβῃ μέρος εἰς παιχνίδια καὶ ἀθλητικὰς ἀσκήσεις. Οἱ πρωτόγονοι χειροτέχναι συνεκεντρώνοντο ἐκεῖ. Γύρω ἀπὸ τὸ ἀνάκτορον ἦσαν τὰ βουστάσια, οἱ σταῦλοι καὶ τὰ ἄλλα ἀνάλογα ἐξαρτήματα. Οἱ ἄσημοι ἄνθρωποι ἐκοιμῶντο ἐκεῖ, ὅπου τύχῃ, ὅπως τὰ ὑπηρετικὰ πρόσωπα εἰς τοὺς μεσαιωνικοὺς πύργους καὶ ὅπως κάμνουν ἀκόμη σήμερον οἱ ἄνθρωποι εἰς τὰς κατοικίας τῶν Ἰνδῶν. Ἐὰν ἐξαιρέσῃ κανεὶς τὰ καθαρῶς προσωπικὰ ἀντικείμενα, κατὰ τὰ ἄλλα εἰς τὴν φυλὴν ἐπικρατοῦσε πνεῦμα πατριαρχικοῦ κομμουνισμοῦ.

Ἡ φυλὴ ἢ ὁ ἀρχηγός, ὡς ὁ πραγματικὸς διευθυντὴς τῆς φυλῆς, ἦτο ὁ κύριος τῶν βοσκησίμων γαιῶν. Τὰ δάση καὶ οἱ ποταμοὶ δὲν ἀνῆκον εἰς κανένα.

Ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωσις τῶν Ἀρίων φαίνεται ὅτι ἐστερεῖτο τῶν μικρῶν χωριστῶν κατοικιῶν, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸ σύνολον τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὴν Εὐρώπην ἢ τὴν Ἀμερικὴν σήμερον. Ἡ φυλὴ ἦτο μία μεγάλη οἰκογένεια, τὸ δὲ ἔθνος μία ὁμὰς ἀπὸ πατριαρχικὰ φῦλα. Κάθε οἰκογενειακὴ ἑστία περιελάμβανε συχνὰ ἑκατοντάδας ἀνθρώπων. Ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία ἤρχισε σχηματιζομένη ἀκριβῶς, ὅπως αἱ ἀγέλαι καὶ τὰ σμήνη μεταξὺ τῶν ζῴων καὶ ἀνεβάλλετο ἐπὶ μακρὸν ἡ διάσπασις τῆς οἰκογενείας.

Σήμερον οἱ λέοντες εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἀφρικὴν τείνουν, ὡς φαίνεται, νὰ γίνουν κοινωνικὰ ζῷα, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, διότι τὰ μικρὰ μένουν μαζὶ μὲ τὴν μητέρα των, ὅταν μεγαλώσουν, καὶ κυνηγοῦν κατὰ ὁμάδας. Ἕως τώρα ὁ λέων ἦτο μᾶλλον ἀπομονωμένον ζῷον.

Ἐὰν οἱ ἄνδρες καὶ αἱ γυναῖκες δὲν εἶναι προσηλωμένοι εἰς τὰς οἰκογενείας των σήμερον, ὅσον ἦσαν ἄλλοτε, αὐτὸ συμβαίνει, διότι ἡ πολιτεία καὶ ἡ κοινότης παρέχουν τώρα ἀσφάλειαν καὶ βοήθειαν καὶ εὐκολίας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἄλλοτε δυναταὶ μόνον εἰς τὴν οἰκογενειακὴν ὁμάδα.

Εἰς τὴν σημερινὴν Ἰνδικὴν κοινότητα ἠμποροῦμεν νὰ εὕρωμεν ἀκόμη τὰ μεγάλα αὐτὰ οἰκογενειακὰ κέντρα τῶν πρώτων σταδίων τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Ὁ Μπουπεντρανὰθ Μπαρζοῦ μᾶς περιγράφει τελευταῖα μίαν τυπικὴν ἰνδικὴν πατριαρχικὴν οἰκογένειαν, ἡ ὁποία ἐξευγενίσθη διὰ τῆς ἐπιδράσεως πολιτισμοῦ χιλιάδων ἐτῶν. Ὁ κοινωνικὸς ὅμως ὀργανισμὸς αὐτῆς εἶναι ὁ ἴδιος μὲ ἐκεῖνον τῶν πατριαρχικῶν οἰκογενειῶν, περὶ τῶν ὁποίων κάμνουν λόγον τὰ ἔπη τῶν Ἀρίων.

«Τὸ σύστημα τῆς ἀπὸ κοινοῦ οἰκογενειακῆς ζωῆς», λέγει, «ὑπάρχει εἰς ἡμᾶς ἀπὸ ἀμνημονεύτους χρόνους. Εἶναι τὸ πατριαρχικὸν σύστημα τῶν Ἀρίων, τὸ ὁποῖον ἐπικρατεῖ ἀκόμη εἰς τὰς Ἰνδίας. Ὁ ὀργανισμὸς αὐτὸς ἂν καὶ ἀρχαῖος, παραμένει ἀκόμη γεμᾶτος ἀπὸ ζωήν. Ἡ οἰκογενειακὴ αὐτὴ ἕνωσις εἶναι ἓν συνεργατικὸν σωματεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἔχουν μίαν σαφῶς καθωρισμένην

θέσιν. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ σωματείου εἶναι τὸ πρεσβύτερον μέλος τῆς οἰκογενείας, γενικῶς τὸ γεροντότερον ἀρσενικὸν μέλος, εἰς περίπτωσιν ὅμως κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπουσιάζει, πολὺ συχνὰ τὴν διεύθυνσιν ἀναλαμβάνει τὸ πρεσβύτερον θηλυκὸν μέλος» (Πρβλ. Πηνελόπην εἰς τὴν Ὀδύσσειαν).

»Ὅλα τὰ σωματικῶς ἄρτια μέλη ὀφείλουν νὰ συνεισφέρουν τὴν ἐργασίαν των καὶ τὰς ἀπολαυάς των, εἴτε αὐταὶ προέρχονται ἀπὸ προσωπικὴν δεξιοτεχνίαν ἢ ἀπὸ γεωργικὴν καλλιέργειαν ἢ ἐμπόριον εἰς τὴν κοινότητα. Τὰ δὲ ἀδύνατα μέλη, αἱ χῆραι, τὰ ὀρφανὰ καὶ οἱ ἄνευ προστατῶν παρήλικες, ὅλοι πρέπει νὰ συντηρῶνται καὶ νὰ περιθάλπωνται. Υἱοί, ἀδελφοί, ἀνεψιοί, ἐξάδελφοι, ὅλοι ἔχουν τὴν αὐτὴν θέσιν, διότι ὁποιαδήποτε ἀδικαιολόγητος προτίμησις ἠμποροῦσε νὰ διασπάσῃ τὴν οἰκογένειαν. Δὲν ἔχομεν λέξιν ἰδιαιτέραν διὰ τοὺς ἐξαδέλφους· εἶναι δι' ἡμᾶς ἢ ἀδελφοὶ ἢ ἀδελφαὶ καὶ δὲν γνωρίζομεν τί εἶναι οἱ ἐξάδελφοι τοῦ δευτέρου βαθμοῦ. Τὰ παιδιὰ ἑνὸς πρώτου ἐξαδέλφου εἶναι ἀνεψιοί σας καὶ ἀνεψιαί σας, ἀκριβῶς ὅπως εἶναι τὰ παιδιὰ τοῦ ἀδελφοῦ σας ἢ τῆς ἀδελφῆς σας. Ἕνας ἄνδρας δὲν ἠμπορεῖ νὰ νυμφευθῇ μίαν ἐξαδέλφην του ὁσονδήποτε μακρυνήν, ὅπως δὲν ἠμπορεῖ νὰ νυμφευθῇ τὴν ἰδίαν του ἀδελφήν, ἐκτὸς εἰς ὡρισμένα μέρη τοῦ Μαδρᾶς, ὅπου ἕνας ἄνδρας ἠμπορεῖ νὰ νυμφευθῇ τὴν θυγατέρα τοῦ πρὸς μητρὸς θείου του.

»Τὰ οἰκογενειακὰ αἰσθήματα, οἱ οἰκογενειακοὶ δεσμοὶ εἶναι πάντοτε πολὺ ἰσχυροὶ καὶ διὰ τοῦτο ἡ τήρησις ἑνὸς μέτρου μεταξὺ τόσων πολλῶν μελῶν δὲν εἶναι τόσον δύσκολος, ὅσον ἠμπορεῖ νὰ φανῇ ἐκ πρώτης ὄψεως. Ἐπὶ πλέον ἡ ζωὴ εἶναι πολὺ ἁπλῆ. Μέχρι πρὸ ὀλίγου καιροῦ παπούτσια δὲν ἦσαν εἰς γενικὴν χρῆσιν εἰς τὸ σπίτι, ἀλλὰ μόνον κοινὰ σανδάλια. Ἐγνώρισα μίαν εὔπορον οἰκογένειαν μεσαίας τάξεως, ἀποτελουμένην ἀπὸ ἀρκετοὺς ἀδελφοὺς καὶ ἐξαδέλφους, οἱ ὁποῖοι εἶχον ὅλοι μαζὶ δύο ἢ τρία ζεύγη παπουτσιῶν καὶ τὰ μετεχειρίζοντο μόνον, ὅταν εἶχον λόγον νὰ ἐξέλθουν. Τὸ αὐτὸ δὲ γίνεται καὶ μὲ περισσότερον δαπανηρὰ εἴδη ἐνδυμασίας, ὅπως τὰ σάλια, τὰ ὁποῖα διατηροῦνται ἐπὶ πολλὰς γενεὰς καὶ ὅσον παρέρχεται ὁ καιρὸς τὰ περιβάλλουν μὲ ἰδιαιτέραν στοργήν, ὡς πράγματα, ποὺ τὰ ἐμεταχειρίσθησαν οἱ πρόγονοί των, τῶν ὁποίων ἡ ἀνάμνησις εἶναι ἱερά.

»Ἡ πατριαρχικὴ αὐτὴ οἰκογένεια μένει ἡνωμένη κάποτε ἐπὶ γενεάς, ἕως ὅτου μεγαλώνει εἰς τεράστιον ἀριθμὸν καὶ τότε χωρίζεται εἰς μικροτέρας οἰκογενείας. Τοιουτοτρόπως βλέπετε ὁλόκληρα χωρία κατοικούμενα ἀπὸ μέλη τῆς ἰδίας πατριᾶς. Εἶπον ὅτι ἡ οἰκογένεια εἶναι συνεργατικὴ ἑταιρεία, καὶ ἠμπορεῖ νὰ παραβληθῇ πρὸς μικροτέραν πολιτείαν, συγκρατεῖται δὲ δι' αὐστηρᾶς πειθαρχίας, βασιζομένης ἐπὶ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ὑπακοῆς. Βλέπετε σχεδὸν κάθε ἡμέραν τὰ νεαρώτερα μέλη τῆς οἰκογενείας νὰ προσέρχωνται εἰς τὸν ἀρχηγὸν διὰ νὰ πάρουν τὴν σκόνην τῶν ποδιῶν του, ὡς σημεῖον εὐλογίας. Ὅταν δὲ πρόκειται νὰ ἀναχωρήσουν διὰ κάποιαν ἐπιχείρησιν, πηγαίνουν νὰ τὸν ἀποχαιρετίσουν καὶ νὰ λάβουν τὰς εὐλογίας του...

»Πολλοὶ εἶναι οἱ δεσμοί, οἱ ὁποῖοι συνενώνουν τὴν οἰκογένειαν, δεσμοὶ συμπαθείας, δεσμοὶ κοινῆς χαρᾶς καὶ κοινῆς λύπης. Ὅταν συμβῇ θάνατος, ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας πενθοῦν, καὶ ὅταν ἔχουν γενέθλια ἢ γάμον, τότε ὁλόκληρος ἡ οἰκογένεια πανηγυρίζει. Ὑπεράνω δὲ ὅλων ὑπάρχει ἡ οἰκογενειακὴ θεότης, κάποια εἰκὼν τοῦ Βισνοῦ τοῦ προστάτου. Ἡ θέσις του εἶναι εἰς ἓν χωριστὸν δωμάτιον τοῦ θεοῦ, ἢ εἰς εὐπόρους οἰκογενείας εἰς ἕνα ναὸν συνεχόμενον μὲ τὸ σπίτι, ὅπου ἡ οἰκογένεια προσφέρει κάθε ἡμέραν λατρείαν. Ὑπάρχει ἡ συναίσθησις προσωπικοῦ συνδέσμου μεταξὺ τῆς εἰκόνος αὐτῆς τῆς θεότητος καὶ τῆς οἰκογενείας, διότι ἡ εἰκὼν γενικῶς προέρχεται ἀπὸ παρελθούσας γενεὰς καὶ συχνὰ ὑπάρχει παράδοσις ὅτι κάποιος εὐσεβὴς προπάτωρ τὴν ἀπέκτησεν ἐκ θαύματος εἰς μακρυνὴν ἐποχήν...

»Μὲ τοὺς ἐφεστίους θεοὺς εἶναι στενῶς συνδεδεμένος ὁ ἱερεὺς τῆς οἰκογενείας... Ὁ Ἰνδὸς ἱερεὺς ἀποτελεῖ μέρος τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς τοῦ ποιμνίου του, μεταξὺ τοῦ ὁποίου καὶ αὐτοῦ ὁ δεσμὸς ἔχει παρελθὼν πολλῶν γενεῶν. Ὁ ἱερεὺς δὲν εἶναι κατὰ κανόνα ἄνθρωπος μεγάλης μορφώσεως, γνωρίζει ὅμως τὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις καὶ τοὺς τύπους. Δὲν ἀποτελεῖ μεγάλο βάρος, διότι ἀρκεῖται εἰς ὀλίγα. Ὀλίγες φοῦχτες ρύζι, ὀλίγες μπανάνες ἢ ἄλλα χορταρικά, ποὺ γίνονται στὸ σπίτι, ὀλίγη ἀκαθάριστη ζάχαρη, ποὺ κάμνουν στὸ χωριό, καὶ κάποτε μερικὲς δεκάρες, εἶναι δι' αὐτὸν καλὴ ἀμοιβή.

»Μία εἰκὼν τῆς οἰκιακῆς μας ζωῆς θὰ ἦτο ἀτελὴς χωρὶς τὰ ὑπηρετικὰ πρόσωπα τοῦ σπιτιοῦ. Ἡ ὑπηρέτρια εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν Βεγγάλην ὡς «τ σ ὶ» (shi=θυγατέρα), ἔχει τὴν ἰδίαν θέσιν μὲ τὸ κορίτσι τοῦ σπιτιοῦ. Τὸν κύριον καὶ τὴν κυρίαν της τοὺς ἀποκαλεῖ πατέρα καὶ μητέρα, καὶ τοὺς νεαροὺς τῆς οἰκογενείας, ἀρσενικοὺς καὶ θηλυκούς, ἀδελφοὺς καὶ ἀδελφάς. Συμμετέχει ἐξ ἴσου εἰς τὴν ζωὴν τῆς οἰκογενείας. Πηγαίνει εἰς τὰ ἱερὰ μέρη μαζὶ μὲ τὴν κυρίαν της, διότι δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ ὑπάγῃ μόνη της καὶ γενικῶς περνᾷ ὅλην τὴν ζωήν της μὲ τὴν θετὴν αὐτῆς οἰκογένειαν, διὰ δὲ τὰ παιδιά της λαμβάνει φροντίδα ἡ οἰκογένεια. Καὶ τοὺς ἀρσενικοὺς ὑπηρέτας τοὺς μεταχειρίζονται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Οἱ ὑπηρέται αὐτοί, ἀρσενικοὶ καὶ θηλυκοί, εἶναι γενικῶς ἄνθρωποι τῶν κατωτέρων τάξεων, μεταξὺ αὐτῶν ὅμως καὶ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας γεννᾶται μία προσωπικὴ ἀφοσίωσις καὶ ὅταν ἀργότερα μεγαλώσουν, οἱ νεαροὶ τοὺς ἀποκαλοῦν μεγάλους ἀδελφούς, θείους κλπ.

»Κάθε εὔπορο σπίτι ἔχει μέσα καὶ ἕνα διδάσκαλον, ὁ ὁποῖος διδάσκει τὰ παιδιὰ τῆς οἰκογενείας, καθὼς καὶ ἄλλα παιδιὰ τοῦ χωριοῦ. Δὲν ὑπάρχει βέβαια ἰδιαίτερον σχολικὸν κτίριον, εὑρίσκεται ὅμως ὁ κατάλληλος χῶρος σὲ κάποια βεράντα ἢ ὑπόστεγον μέσα στὴν αὐλὴ διὰ τὰ παιδιὰ καὶ τὸν διδάσκαλον των, καὶ εἰς τὸ σχολεῖον αὐτὸ εἶναι δωρεὰν δεκτὰ παιδιὰ τῶν κατωτέρων τάξεων. Τὰ ἰθαγενῆ αὐτὰ σχολεῖα δὲν εὑρίσκονται βέβαια εἰς ἀνώτερον ἐπίπεδον, ἔδιδαν ὅμως ἓν μέσον ἐκπαιδεύσεως προσιτὸν εἰς τὰς μάζας, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον δὲν συμβαίνει εἰς πολλὰς ἄλλας χώρας.

»Ἓν χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ἰνδικῆς ζωῆς εἶναι τὸ πατρο-

παράδοτον καθῆκον τῆς φιλοξενίας. Εἶναι καθῆκον τοῦ οἰκοδεσπότου νὰ προσφέρῃ φαγητὸν εἰς κάθε ξένον, ὁ ὁποῖος ἐνδέχεται νὰ ἔλθῃ πρὸ τῆς μεσημβρίας καὶ νὰ τὸ ζητήσῃ, ἡ δὲ οἰκοδέσποινα δὲν κάθεται πρὶν σερβίρουν εἰς ὅλα τὰ πρόσωπα τοῦ σπιτιοῦ. Καὶ ἐπειδὴ κἄποτε ἡ μερίς της εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἀπέμεινεν ἀπὸ τὸ φαγητόν, δὲν κάθεται νὰ φάγῃ, ἐὰν δὲν περάσῃ καλὰ ἡ ὥρα τοῦ γεύματος, περιμένουσα μὴ τυχὸν ἔλθῃ κανένας πεινασμένος ξένος καὶ ζητήσῃ νὰ φάγῃ».

Ἐθεωρήσαμεν ἀπαραίτητον νὰ παραθέσωμεν μακρὰς μᾶλλον περικοπὰς ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Μπαζοῦ, διότι μᾶς παρέχουν μίαν ζωντανὴν εἰκόνα τῆς ζωῆς τοῦ σπιτιοῦ, ἡ ὁποία ἐπεκράτησεν εἰς τὰς ἀνθρωπίνους κοινότητας ἀπὸ τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς καὶ ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νὰ ἐπικρατῇ εἰς τὰς Ἰνδίας, τὴν Κίναν καὶ τὴν Ἄπω Ἀνατολήν. Εἰς τὴν Δύσιν ὅμως ὁ τρόπος τῆς ζωῆς ὑποχωρεῖ γρήγορα πρὸ τῆς κρατικῆς ἢ δημοτικῆς ὀργανώσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς βιομηχανίας εἰς μεγάλην κλίμακα, διὰ τῆς ὁποίας εἶναι δυνατὴ ἡ ἀνεξαρτησία καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου, εἰς βαθμὸν τὸν ὁποῖον τὸ πατριαρχικὸν αὐτὸ οἰκογενειακὸν καθεστὼς δὲν ἐγνώρισε ποτέ. Καὶ τώρα ἂς ξαναγυρίσωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν, ἡ ὁποία διεσώθη μέχρις ἡμῶν ἀπὸ τὰ ἔπη τῶν Ἀρίων.

Τὰ σανσκριτικὰ ἔπη διηγοῦνται ἱστορίαν ὁμοίαν πρὸς ἐκείνην, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς Ἰλιάδος, τὴν ἱστορίαν λαοῦ ἀπὸ λευκοὺς κρεωφάγους ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἀργότερα ἔγιναν φυτοφάγοι. Αὐτοὶ ἦλθαν ἀπὸ τὴν Περσίαν εἰς τὴν πεδιάδα τῆς βορείου Ἰνδικῆς καὶ ἤνοιξαν βραδέως τὸν δρόμον πρὸς τὸν Ἰνδόν. Ἀπὸ τὸν Ἰνδὸν ἐξηπλώθησαν εἰς ὅλην τὴν Ἰνδικήν. Ἀλλὰ ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆραν πολλὰ ἀπὸ τοὺς μελαψοὺς Δραβίδας, τοὺς ὁποίους κατέκτησαν, καὶ φαίνεται ἔτι ἔχασαν τὰς ὑπὸ τῶν ῥαψῳδῶν μεταδοθείσας εἰς αὐτοὺς παραδόσεις

Τὰ ἀρχαῖα ἔπη λέγει ὁ Μπαζοῦ, μετεδίδοντο εἰς τὰ σπίτια, κυρίως διὰ τῶν γυναικῶν.

Ἡ προφορικὴ λογοτεχνία τῶν Κελτικῶν λαῶν, οἱ ὁμοῖοι ἐπέδραμον πρὸς δυσμάς, δὲν διεσώθη τόσον τελείως, ὅπως ἡ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἰνδῶν. Συνεγράφη ὕστερα ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνας ἀργότερα καὶ τοιουτοτρόπως, ὅπως τὸ βάρβαρον πρωτογενὲς ἀγγλικὸν ἔπος Βεογοὺλφ (Beowulf), ἔχασεν ὅλα τὰ στοιχεῖα σαφοῦς μαρτυρίας περὶ τῆς περιόδου τῆς μεταναστεύσεως εἰς τὰς χώρας ἑνὸς προϋπάρχοντος λαοῦ. Ἐὰν οἱ προκάτοχοι τῶν Ἀρίων ἀντιπροσωπεύωνται γενικῶς εἰς τὰ ἔργα αὐτά, τοῦτο γίνεται ὑπὸ τὸν τύπον ἑνὸς ἐξωτικοῦ λαοῦ, ὅπως εἰς τὰ ἰρλανδικὰ διηγήματα.

Ἡ Ἰρλανδία, ἡ περισσότερον ἀποχωρισμένη ἀπὸ ὅλας τὰς κελτοφώνους κοινότητας, διετήρησε μέχρι πολὺ μεταγενεστέρας ἐποχῆς τὴν πρωτόγονον ζωήν της, τὸ δὲ ἔπος Ταῒν (Tain)—ἡ ἰρλανδικὴ Ἰλιὰς—περιγράφει κτηνοτροφικὴν ζωήν, εἰς τὴν ὁποίαν γίνεται ἀκόμη χρῆσις ἁρμάτων, καθὼς καὶ πολεμικῶν σκύλων, τὰ δὲ κεφάλια τῶν σκοτωμένων ἐχθρῶν τὰ παίρνουν μαζί τους, κρεμασμένα γύρω ἀπὸ τὸν λαιμὸν τῶν ἀλόγων. Τὸ ἔπος Ταῒν εἶναι ἡ ἱστορία

μιᾶς ἐπιδρομῆς πρὸς ἁρπαγὴν κτηνῶν. Καὶ ἐδῶ ἐμφανίζεται ἡ ἴδια κοινωνικὴ ὀργάνωσις, ὅπως εἰς τὴν Ἰλιάδα. Οἱ ἀρχηγοὶ κάθονται καὶ τρώγουν εἰς μεγάλας αἰθούσας, ἀκούουν τοὺς βάρδους νὰ τραγουδοῦν καὶ νὰ διηγοῦνται ἱστορίας, καὶ πίνουν καὶ μεθοῦν. Οἱ ἱερεῖς δὲν παίζουν σπουδαῖον ρόλον, ὑπάρχει ὅμως ἓν εἶδος πρακτικοῦ ἰατροῦ, ὁ ὁποῖος μοιράζει φίλτρα καὶ προφητεύει τὰ μέλλοντα.

Κ'. ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΣΑΙ

1. Οἱ ἑλληνικοὶ λαοί. 2. Χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. 3. Μοναρχία, ἀριστοκρατία καὶ δημοκρατία εἰς τὴν Ἑλλάδα. 4. Τὸ βασίλειον τῆς Λυδίας. 5. Ἡ ἐξάπλωσις τῶν Περσῶν εἰς τὴν Ἀνατολήν. 6. Ἡ ἱστορία τοῦ Κροίσου. 7. Ὁ Δαρεῖος εἰσβάλλει εἰς τὴν Ρωσίαν. 8. Ἡ μάχη τοῦ Μαραθῶνος. 9. Θερμοπύλαι καὶ Σαλαμίς. 10. Πλαταιαὶ καὶ Μυκάλη.

Οἱ Ἕλληνες ἐμφανίζονται εἰς τὸ θαμπὸν φῶς πρὸ τῆς ἀνατολῆς τῆς ἱστορίας (περίπου περὶ τὰ 1500 π. Χ.) ὡς ἕνας ἀπὸ τοὺς πλανητικοὺς καὶ ὄχι τελείως νομαδικοὺς Ἀρίους λαούς, οἱ ὁποῖοι ἐμεγάλωσαν βαθμιαίως τὴν ἀκτῖνα τῶν βοσκῶν των μέσα εἰς τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον. Καὶ ἀφ' ἑνὸς ἤρχοντο εἰς συγκρούσεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀνεμειγνύοντο μὲ τὸν προηγηθέντα ἀπὸ αὐτοὺς Αἰγαιϊκὸν (Μινωικὸν) ἐκεῖνον πολιτισμόν, τοῦ ὁποίου ἡ Κνωσσὸς ἦτο ἡ πρωτεύουσα. Κατὰ τὰ Ὁμηρικὰ ποιήματα αἱ ἑλληνικαὶ φυλαὶ ὁμιλοῦν μίαν κοινὴν γλῶσσαν, ἱκανὴν νὰ τὰς κρατῇ ἡνωμένας, ἀλλὰ κατὰ τρόπον χαλαρόν. Τὰς διαφόρους δὲ φυλὰς των ὀνομάζουν μὲ ἕνα κοινὸν ὄνομα Ἕλληνας.

Οἱ Ἕλληνες ἦλθον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κατὰ διαδοχικὰ κύματα. Διακρίνονται τρεῖς κυριώτεραι ποικιλίαι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, δηλαδὴ ἡ ἰωνική, ἡ αἰολικὴ καὶ ἡ δωρική. Ὑπῆρχε δὲ καὶ πλῆθος ἄλλων διαλέκτων. Οἱ Ἴωνες φαίνεται ὅτι προηγήθησαν ὅλων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων καὶ φαίνεται ὅτι ἦλθον εἰς στενὴν ἐπιμειξίαν μὲ τοὺς πολιτισμένους λαούς, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐπέδραμον. Ἀπὸ φυλετικῆς ἀπόψεως οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων, ὅπως τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Μιλήτου, ἴσως νὰ ἦσαν περισσότερον μεσογειακοί, παρὰ Ἄρειοι. Οἱ Δωριεῖς ἀπετέλεσαν προφανῶς τὸ τελευταῖον ἰσχυρότερον καὶ ὀλιγώτερον πολιτισμένον κῦμα τῆς μεταναστεύσεως.

Αἱ ἑλληνικαὶ αὐταὶ φυλαὶ κατέκτησαν καὶ κατὰ μέγα μέρος κατέστρεψαν τὸν αἰγαιϊκὸν πολιτισμόν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀναπτυχθῆ πρὸ τῆς ἀφίξεώς των, καὶ ἐπάνω εἰς τὴν στάκτην του ἐδημιούργησαν ἰδικόν των πολιτισμόν. Ἀνοίχθησαν εἰς τὸ πέλαγος καὶ χρησιμοποιοῦντες ὡς διαμέσους σταθμοὺς τὰ νησιὰ διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Διαπλεύσαντες δὲ τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὸν Βόσπορον διεσκόρπισαν τὰς ἀποικίας των εἰς τὰ νότια καὶ κατόπιν εἰς τὰ βόρεια παράλια τοῦ Εὐξείνου πόντου. Διεσκορπίσθησαν ἐπίσης γύρω

ἀπὸ τὰς βορείους ἀκτὰς τῆς Μεσογείου, καὶ ἔκτισαν τὴν Μασσαλίαν εἰς τὴν θέσιν παλαιοτέρας φοινικικῆς ἀποικίας. Ἐπίσης ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν, ἡ ὁποία καὶ ὠνομάσθη εἰς τὸ τέλος Μ ε γ ά λ η Ἑ λ λ ά ς. Ἤρχισαν δὲ νὰ ἱδρύουν ἀποικίας εἰς τὴν Σικελίαν, ὡς ἀνταγωνισταὶ τῶν Καρχηδονίων, ἀπὸ τοῦ 735 π. Χ.

Ὀπίσω ἀπὸ τοὺς κυρίως Ἕλληνας ἦλθον οἱ ὁμαίμονες πρὸς αὐτοὺς Μακεδόνες καὶ Θρᾷκες. Εἰς τὸ ἀριστερὸν αὐτῶν τμῆμα οἱ Φρύγες, ἀφοῦ ἐπέρασαν τὸν Βόσπορον, ἐχύθησαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Εὑρίσκομεν ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ κατανομὴ τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν συνετελέσθη πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς γραπτῆς ἱστορίας. Κατὰ τὴν 7ην π.Χ. ἑκατονταετηρίδα—δηλαδὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων αἰχμαλωσίας τῶν Ἑβραίων—τὰ κέντρα τοῦ εἰς Εὐρώπην ἀρχαίου προελληνικοῦ πολιτισμοῦ εἶχον ἐξαφανισθῆ. Ἡ Τίρυνς καὶ ἡ Κνωσὸς ἦσαν πλέον ἄσημα μέρη, αἱ Μυκῆναι καὶ ἡ Τροία ἐζοῦσαν ἀκόμη μόνον εἰς τὴν παράδοσιν, αἱ δὲ μεγάλαι πόλεις τοῦ νέου αὐτοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου εἶναι αἱ Ἀθῆναι, ἡ Σπάρτη, ἡ Κόρινθος, αἱ Θῆβαι, ἡ Σάμος καὶ ἡ Μίλητος. Ὁ κόσμος, τὸν ὁποῖον οἱ πάπποι μας ὠνόμαζαν «Ἀρχαίαν Ἑλλάδα», εἶχεν ἐγερθῆ ἐπὶ τῶν λησμονημένων ἐρειπίων Ἑλλάδος ἀκόμη **ἀρχαιοτέρας**, ὑπὸ πολλὰς δὲ ἀπόψεις ἐπίσης πολιτισμένης καὶ καλλιτεχνικῆς, περὶ τῆς ὁποίας μόλις σήμερον ἀρχίζομεν νὰ λαμβάνωμεν γνῶσιν ἀπὸ τὰς ἀποκαλύψεις τῶν ἀνασκαφῶν.

Ἡ ν ε ω τ έ ρ α ὅμως Ἀρχαία Ἑλλάς, περὶ τῆς ὁποίας πραγματευόμεθα τώρα, ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νὰ ὑπάρχῃ ζωντανὴ εἰς τὴν φαντασίαν καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων, διότι ὡμιλοῦσεν ὡραίαν καὶ ἐξαιρετικῶς ἐκφραστικὴν ἀρίαν γλῶσσαν, ἡ ὁποία ὁμοιάζει εἰς πολλὰ σημεῖα μὲ τὰς σημερινὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας. Καὶ διότι, ἀφοῦ παρέλαβε τὸ μεσογειακὸν ἀλφάβητον, τὸ εἶχε τελειοποιήσει διὰ τῆς προσθήκης φωνηέντων, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ γραφὴ ἦσαν πλέον εὔκολοι πρὸς ἐκμάθησιν καὶ ἐφαρμογήν. Μεγάλο δὲ πλῆθος ἀνθρώπων ἠμποροῦσαν νὰ τὴν χρησιμοποιήσουν, διὰ νὰ ἀφήσουν γραπτὰ μνημεῖα εἰς τοὺς ἐπερχομένους αἰῶνας.

2. Χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Τώρα ὁ Ἑλληνικὸς αὐτὸς πολιτισμός, τὸν ὁποῖον εὑρίσκομεν νὰ ἀναπτύσσεται εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα π. Χ., εἶναι πολιτισμὸς ποὺ διαφέρει ὑπὸ πολλὰς σπουδαίας ἀπόψεις ἀπὸ τὰ δύο μεγάλα συστήματα πολιτισμοῦ, τῶν ὁποίων τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐξέλιξιν ἀνεφέραμεν μὲ λίγα λόγια, δηλαδὴ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Νείλου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Μεσοποταμίας.

Οἱ πολιτισμοὶ αὐτοὶ ἀνεπτύχθησαν ἀργὰ διὰ μέσου μακρῶν αἰώνων εἰς αὐτὰ τὰ μέρη, ὅπου τοὺς εὑρίσκομεν, ἀπὸ τὴν ζωὴν τοῦ ναοῦ καὶ τῆς πρωτογόνου γεωργικῆς κοινότητος. Ἀρχιερεῖς, βασιλεῖς καὶ θεοὶ βασιλεῖς ἐδημιούργησαν ἀπὸ τὰς ἀρχικῶς μεμονωμένας

αὐτὰς πολιτείας μεγάλα κράτη. Οἱ βάρβαροι ὅμως Ἕλληνες ἐπιδρομεῖς, λαὸς ποιμενικός, κατερχόμενοι πρὸς νότον, ἐμπῆκαν εἰς ἕνα κόσμον, τοῦ ὁποίου ὁ πολιτισμὸς δὲν ἦτο πρᾶγμα νέον. Ναυτιλία καὶ γεωργία, περιτειχισμέναι πόλεις καὶ γραφή, ὑπῆρχον ἤδη ὅλα ἐκεῖ. Οἱ Ἕλληνες δὲν ἀνέπτυξαν ἰδικόν των πολιτισμόν. Κατέστρεψαν προϋπάρχοντα πολιτισμόν καὶ ἐπάνω εἰς τὰ ἐρείπια καὶ ἀπὸ τὰ συντρίμματά του συνεκρότησαν νέον.

Εἰς τοῦτο ὀφείλομεν νὰ ἀποδώσωμεν τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν στάδιον, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ ναὸς ἀποτελεῖ τὴν πολιτείαν, οὔτε στάδιον ἀρχιερέων βασιλέων. Οἱ Ἕλληνες προέβησαν κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ ἄ σ τ ε ω ς, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν Ἀνατολὴν εἶχεν ἀναπτυχθῆ γύρω ἀπὸ τὸν ναόν. Ὁ σύνδεσμος ναοῦ καὶ πόλεως εἶχε συντελεσθῆ ἤδη καὶ μία παρομοία ἰδέα ἦτο δι' αὐτοὺς πρᾶγμα φυσικόν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὴν πόλιν ἔκαμεν εἰς αὐτοὺς μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν, ἦσαν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τὰ τείχη της.

Εἶναι ἀμφίβολον ἐὰν ἀπεδέχθησαν ἀμέσως τὴν ζωὴν τοῦ ἄστεως καὶ ἔγιναν ἀστοί. Κατ' ἀρχὰς ἐζοῦσαν εἰς ὑπαίθρια χωρία, ἔξω ἀπὸ τὰ ἐρείπια τῶν πόλεων, τὰς ὁποίας εἶχον καταστρέψει, ἡ διαρκὴς ὅμως αὐτῶν θέα ἀσκοῦσεν ἐπὶ τῆς φαντασίας των μεγάλην γοητείαν καὶ ὑποβολήν. Ἐσκέφθησαν πρῶτον, ὅτι τὸ ἄστυ ἦτο ἀσφαλὲς μέρος ἐν καιρῷ πολέμου, ὁ δὲ ναὸς ἓν ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τοῦ ἄστεως. Ἔγιναν κύριοι τῆς κληρονομίας ἑνὸς προγενεστέρου πολιτισμοῦ, ἐνῷ αἱ ἰδέαι καὶ αἱ παραδόσεις τῶν δασῶν ἦσαν ἀκόμη πολὺ ἰσχυραὶ εἰς τὸν νοῦν των. Τὸ ἡρωικὸν κοινωνικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον περιγράφει ἡ Ἰλιάς, ἐγκατεστάθη εἰς τὴν χώραν καὶ προσηρμόσθη εἰς τὰς νέας συνθήκας.

Ἐφ' ὅσον προχωρεῖ ἡ ἱστορία, οἱ Ἕλληνες ἔγιναν περισσότερον θρῆσκοι καὶ δεισιδαίμονες, διότι ὑπέστησάν τὴν ἐπίδρασιν τῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα κατέκτησαν.

Ὁ κοινωνικὸς ὀργανισμὸς τῶν πρωτογόνων Ἀρίων ἦτο σύστημα ἀπὸ δύο τάξεις, τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κοινοῦ λαοῦ, χωρὶς πολὺ αὐστηρὰν διάκρισιν μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν τάξεων, τὰς ὁποίας ὡδηγοῦσεν εἰς τὸν πόλεμον ὁ βασιλεύς. Αὐτὸς ἦτο ἁπλῶς ἀρχηγὸς μιᾶς ἀπὸ τὰς εὐγενεῖς αὐτὰς οἰκογενείας, δηλαδὴ ὁ π ρ ῶ τ ο ς μ ε τ α ξ ὺ ἴ σ ω ν. Μὲ τὴν κατάκτησιν τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ καὶ τὴν ἀνέγερσιν πόλεων, εἰς τὴν ἁπλῆν κοινωνικὴν διάταξιν τῶν δύο τάξεων προσετέθη καὶ ἓν κατώτερον στρῶμα ἀπὸ γεωργοὺς ἀφ' ἑνὸς καὶ χειροτέχνας καὶ κοινοὺς ἐργάτας ἀφ' ἑτέρου, οἱ ὁποῖοι ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον δοῦλοι. Ὅλαι ὅμως αἱ ἑλληνικαὶ κοινότητες δὲν ἦσαν αὐτοῦ τοῦ τύπου, ποὺ προῆλθεν ἀπὸ τὴν κατάκτησιν. Μερικαὶ ἦσαν πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἀπετελέσθησαν ἀπὸ πρόσφυγας κοινοτήτων, ποὺ εἶχον καταστραφῆ καὶ εἰς αὐτὰς τὸ ἰθαγενὲς κατώτερον κοινωνικὸν στρῶμα θὰ ἔλειπεν.

Εἰς πολλὰς ἀπὸ τὰς πρώτας περιπτώσεις οἱ ἐπιζήσαντες ἀπὸ τὸν ἰθαγενῆ πληθυσμὸν ἀπετέλεσαν τάξιν ὑποτελῆ, δούλους τῆς πολι-

τείας ὡς συνόλου, ὅπως ἦσαν λ. χ. οἱ Εἵλωτες εἰς τὴν Σπάρτην. Οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ ἔχοντες ἱκανότητας πολῖται ἔγιναν γαιοκτήμονες καὶ ἀνεξάρτητοι γεωργοί. Αὐτοὶ διηύθυνον τὴν ναυπήγησιν πλοίων καὶ ἐξασκοῦσαν τὸ ἐμπόριον. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς πτωχοτέρους ἐλευθέρους πολίτας κατεγίνοντο εἰς διάφορα ἐπαγγέλματα ὡς τεχνῖται καί, ὅπως ἤδη ἀνεφέραμεν, ἐγίνοντο καὶ μισθωτοὶ κωπηλάται εἰς τὰς τριήρεις.

Οἱ ἱερεῖς, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρχον εἰς τὸν ἑλληνικὸν αὐτὸν κόσμον ἢ ἦσαν φύλακες τῶν ἱερῶν καὶ τῶν ναῶν ἢ ἔκαμνον τὰς θυσίας. Ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὰ «Πολιτικά» τοὺς θεωρεῖ ὡς ὑποδιαίρεσιν τῆς ἀνωτέρας τάξεως. Ὁ πολίτης ὑπηρετοῦσεν ὡς πολεμιστὴς εἰς τὴν νεότητά του, ὡς πολιτικὸς κατὰ τὴν ὥριμον ἡλικίαν καὶ ὡς ἱερεὺς εἰς τὸ γῆρας. Ἡ τάξις τῶν ἱερέων παραβαλλομένη πρὸς τὴν ἀντίστοιχον τάξιν εἰς Αἴγυπτον καὶ Βαβυλωνίαν ἦτο μικρὰ καὶ ἀσήμαντος.

Οἱ θεοὶ τῶν κυρίως Ἑλλήνων, οἱ θεοὶ τῶν ἡρωικῶν Ἑλλήνων, ἦσαν ἀνθρώπινα ὄντα, τὰ ὁποῖα ἐδοξάσθησαν καὶ πρὸς αὐτοὺς ἐφέροντο χωρὶς πάρα πολὺν φόβον ἢ σεβασμόν. Ὀπίσω ὅμως ἀπὸ τοὺς θεοὺς αὐτοὺς τῶν κατακτητῶν ἐκρύπτοντο ἄλλοι θεοὶ τῶν ὑποτεταγμένων λαῶν, τοὺς ὁποίους ἐλάτρευον κρυφίως οἱ δοῦλοι καὶ αἱ γυναῖκες. Ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς θεοὺς τῶν Ἀρίων δὲν θὰ ἐπερίμενε κανεὶς νὰ κάμνουν θαύματα ἢ νὰ διευθύνουν τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅμως, ὅπως εἰς τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου, κατὰ τὴν τελευταίαν π. Χ. χιλιετηρίδα ἐπικρατοῦσεν εἰς ὑπερβολικὸν βαθμὸν ἡ συνήθεια νὰ συμβουλεύωνται οἱ ἄνθρωποι τὰ μαντεῖα καὶ τοὺς μάντεις. Οἱ Δελφοὶ ἐφημίζοντο ἰδιαιτέρως διὰ τὸ μαντεῖόν των. Ὁ Γκίλμπερτ Μούρραιυ, λέγει ὅτι: «Ὅταν οἱ πρεσβύτεροι τῆς φυλῆς δὲν ἠμποροῦσαν νὰ εἴπουν εἰς ἕνα ἄνθρωπον τί πρέπει νὰ κάμῃ, αὐτὸς ἀπηυθύνετο εἰς τοὺς εὐλογημένους νεκρούς. Ὅλα τὰ μαντεῖα ἦσαν εἰς τοὺς τάφους ἡρώων. Αὐτὰ ἔλεγαν «τί πρέπει νὰ γίνῃ», ἤ, ὅπως θὰ ἔλεγαν οἱ θρῆσκοι ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς μας, «τί ἦτο τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ».

Οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ ἱέρειαι τῶν ναῶν αὐτῶν δὲν ἦσαν ἡνωμένοι, διὰ νὰ ἀποτελέσουν ἰδιαιτέραν τάξιν, οὔτε ἀσκοῦσαν δύναμιν ὡς τάξις. Τὴν ἑλληνικὴν πολιτείαν ἀποτελοῦσαν οἱ εὐγενεῖς (οἱ εὐπατρίδαι) καὶ οἱ κοινοὶ πολῖται (ὁ δῆμος), δύο τάξεις, αἱ ὁποῖαι εἰς μερικὰς περιπτώσεις συνεχωνεύοντο εἰς ἓν κοινὸν σῶμα πολιτῶν, ποὺ ἀποτελοῦσε τὴν ἑλληνικὴν πολιτείαν. Εἰς πολλὰς περιπτώσεις, ἰδίως εἰς μεγάλας πολιτείας, ὁ πληθυσμὸς τῶν δούλων καὶ τῶν στερουμένων ψήφου ξένων ἐξεπερνοῦσε κατὰ πολὺ τοὺς πολίτας. Αὐτοὶ ὅμως δὲν εἶχον δικαιώματα καὶ ἦσαν μόνον ἀνεκτοὶ εἰς τὴν πολιτείαν, ἡ ὁποία ὑπῆρχεν ἀποκλειστικῶς διὰ τὸ ἐκλεκτὸν σῶμα τῶν πολιτῶν. Ἡ πολιτεία ἠμποροῦσε νὰ ἀνέχεται ἢ νὰ μὴ ἀνέχεται τοὺς ξένους ἢ τοὺς δούλους. Αὐτοὶ ὅμως δὲν ἠμποροῦσαν νὰ προσφύγουν νομίμως πουθενά, ὅπως ἀκριβῶς θὰ συνέβαινεν ἐὰν ἐζοῦσαν ὑπὸ ἀπόλυτον δεσποτισμὸν (δικτατορίαν).

Πρόκειται λοιπὸν περὶ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ, ὁ ὁποῖος διαφέ-

ρει σημαντικῶς ἀπὸ τὰ συστήματα τῶν ἀνατολικῶν μοναρχιῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἡ ἐξαιρετικὴ σπουδαιότης τοῦ Ἕλληνος πολίτου ἐνθυμίζει τὴν ἐξαιρετικὴν σπουδαιότητα τῶν τέκνων τοῦ Ἰσραὴλ εἰς τὸ τελευταῖον ἑβραϊκὸν κράτος, ἀλλὰ οἱ Ἕλληνες δὲν ἔχουν νὰ παρουσιάσουν κἄτι τὸ ἀντίστοιχον πρὸς τοὺς προφήτας καὶ ἱερεῖς, ἢ πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ κυριάρχου Ἰεχωβᾶ.

Μία ἄλλη ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν καὶ ὁποιωνδήποτε ἄλλων ἀνθρωπίνων κοινοτήτων, διὰ τὴν ὁποίαν ἐκάμαμεν πρωτύτερα λόγον, εἶναι ἡ συνεχὴς καὶ ἀδιόρθωτος μεταξύ των διαίρεσις. Οἱ πολιτισμοὶ τῆς Αἰγύπτου, τῆς Μεσοποταμίας, τῆς Κίνας καὶ ἀναμφιβόλως τῆς βορείου Ἰνδικῆς, ὅλοι ἤρχισαν ὡς ἕνας ὡρισμένος ἀριθμὸς πολιτειῶν, ποὺ κάθε πολιτεία ἀπετελεῖτο ἀπὸ μίαν πόλιν, ἡ ὁποία εἶχε περιοχὴν ὀλίγων μιλίων, μὲ χωρία καὶ καλλιεργησίμους γαίας. Ἀπὸ τὴν πρώτην ὅμως αὐτὴν φάσιν μετετράπησαν μὲ τὴν πάροδον τοῦ καιροῦ διὰ συνασπισμοῦ εἰς βασίλεια καὶ μεγάλα κράτη. Οἱ Ἕλληνες ὅμως μέχρι τέλους τοῦ ἀνεξαρτήτου βίου των δὲν συνησπίσθησαν. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀποδίδεται εἰς τὰς γεωγραφικὰς συνθήκας κάτω ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐζοῦσαν.

Ἡ Ἑλλὰς εἶναι χώρα, ἡ ὁποία κατακομματιάζεται εἰς πολλὰς κοιλάδας ἀπὸ ὀροσειρὰς καὶ βραχίονας τῆς θαλάσσης, οἱ ὁποῖοι καθιστοῦν τὴν μεταξύ των συγκοινωνίαν δύσκολον. Τόσον δύσκολον, ὥστε ὀλίγαι πόλεις κατώρθωνον νὰ κρατοῦν πολλὰς ἀπὸ τὰς ἄλλας πόλεις ὑποτελεῖς ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνον. Ἐπὶ πλέον πολλαὶ ἑλληνικαὶ πόλεις εὑρίσκοντο εἰς νήσους ἢ ἦσαν διεσπαρμέναι ἐπὶ μακρυνῶν παραλίων.

Αἱ Ἀθῆναι, μία ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας ἑλληνικὰς πόλεις, εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τῆς δυνάμεώς της εἶχε πληθυσμὸν ὄχι ἀνώτερον τοῦ ἑνὸς τρίτου τοῦ ἑκατομμυρίου. Ὀλίγων δὲ ἀπὸ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις ὁ πληθυσμὸς ἐξεπερνοῦσε τὰς πενῆντα χιλιάδας κατοίκων. Ἀπὸ τοὺς κατοίκους αὐτοὺς περισσότεροι ἀπὸ τοὺς μισοὺς ἦσαν δοῦλοι καὶ ξένοι, καὶ τὰ δύο τρίτα ἀπὸ τὸν ἐλεύθερον πληθυσμὸν ἦσαν γυναῖκες καὶ παιδιά.

3. Μοναρχία, ἀριστοκρατία καὶ δημοκρατία εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τὸ κυβερνητικὸν σύστημα τῶν πολιτειῶν αὐτῶν διέφερε πάρα πολὺ κατὰ τόπους. Οἱ Ἕλληνες, ὅταν μετὰ τὰς κατακτήσεις των ἐγκατεστάθησαν μονίμως, διετήρησαν ὀλίγον χρόνον τοὺς βασιλεῖς των, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅμως ἐγκατέλειψαν τὴν βασιλείαν, διὰ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὸ ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα. Εἰς τὴν Σπάρτην διακρίνομεν βασιλεῖς ἀκόμη καὶ εἰς τὸν 6ον π. Χ. αἰῶνα. Οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχον περίεργον σύστημα δυαδικῆς μοναρχίας. Δύο βασιλεῖς, προερχόμενοι ἐκ δύο βασιλικῶν οἰκογενειῶν, συνεβασίλευον.

Αἱ περισσότεραι ὅμως ἀπὸ τὰς ἑλληνικὰς πολιτείας εἶχον γίνει ἀριστοκρατικαὶ δημοκρατίαι, πολὺ πρὸ τοῦ 6ου αἰῶνος. Παρατηρεῖται ἐν τούτοις τάσις πρὸς χαλαρότητα καὶ ἀνικανότητα εἰς τὰς περισσοτέρας οἰκογενείας, αἱ ὁποῖαι διοικοῦν κληρονομικῷ δικαιώματι,

καὶ γρήγορα ἢ ἀργὰ παρακμάζουν. Καθὼς δὲ οἱ Ἕλληνες ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ναυσιπλοΐαν καὶ ἵδρυσαν ἀποικίας καὶ τὸ ἐμπόριον ἐπεξετάθη, ἀνεφάνησαν νέαι πλούσιαι οἰκογένειαι, διὰ νὰ παραγκωνίσουν τὰς παλαιὰς καὶ νὰ φέρουν νέας προσωπικότητας εἰς τὴν ἀρχήν. Οἱ νεόπλουτοι αὐτοὶ ἐσχημάτισαν μίαν ἄρχουσαν τάξιν, εὐρυτέραν καὶ εἶδος κυβερνήσεως, γνωστὴν ὡς ὀ λ ι γ α ρ χ ί α ν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀριστοκρατίαν ἂν καὶ εἰς τὴν κυριολεξίαν ὁ ὅρος ὀλιγαρχία πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ καὶ τὴν κληρονομικὴν ἀριστοκρατίαν ὡς εἰδικὴν περίπτωσιν.

Εἰς πολλὰς πόλεις πρόσωπα μὲ ἐξαιρετικὴν δραστηριότητα, ἐπωφελούμενα ἀπὸ κοινωνικὰς διαμάχας ἢ παράπονα ὡρισμένης τάξεως κατώρθωνον νὰ ἐγκαταστήσουν ἐξουσίαν εἰς τὴν πολιτείαν σχεδὸν ὄχι κανονικήν. Ὁ συνδυασμὸς αὐτὸς τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς εὐκαιρίας συμβαίνει εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς, π. χ., ὅπου ἄνδρες ἀσκοῦντες διάφορα εἴδη, ὄχι κανονικῆς ἐξουσίας, λέγονται μ π ό ς. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐλέγοντο τ ύ ρ α ν ν ο ι.

Ὁ τύραννος ὅμως ἦτο κάτι μᾶλλον περισσότερον ἀπὸ μπός, ἀνεγνωρίζετο ὡς μονάρχης, τοῦ ὁποίου τὸ κῦρος δὲν τὸ ἀμφισβητοῦσε κανείς. Ὁ νεώτερος μπὸς ἐξ ἄλλου ὀχυρώνεται ὀπίσω ἀπὸ νομίμους τύπους, τοὺς ὁποίους κατώρθωσε νὰ σφετερισθῇ καὶ μεταχειρίζεται πρὸς τοὺς σκοπούς του. Οἱ τύραννοι διεκρίνοντο ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐζητοῦσαν νὰ λάβουν κάποιο νόμιμον δικαίωμα, τὰ οἰκογενειακὰ πρωτεῖα, διὰ νὰ διοικοῦν. Οἱ τύραννοι ὑπεστηρίζοντο ἴσως ἀπὸ τὰς πτωχοτέρας τάξεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον παράπονα ἐναντίον τῶν κυβερνώντων.

Ὁ Πεισίστρατος, π. χ., ὁ ὁποῖος ἦτο τύραννος εἰς τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τοῦ 560 ἕως τοῦ 527 π. Χ., μὲ δύο ἐξορίας κατὰ τὸ διάστημα αὐτό, ὑπεστηρίζετο ἀπὸ τοὺς ἀγροτικοὺς πληθυσμοὺς τῶν Ἀθηνῶν, οἱ ὁποῖοι ὑπέφερον ἀπὸ στερήσεις. Κάποτε ὅμως, ὅπως εἰς τὴν ἑλληνικὴν Σικελίαν, ὁ τύραννος ἐλάμβανε τὸ μέρος τῶν πλουσίων ἐναντίον τῶν πτωχῶν.

Ὅταν ἀργότερα οἱ Πέρσαι ἤρχισαν νὰ ὑποτάσσουν τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐγκαθίδρυσαν τυράννους, οἱ ὁποιοι διέκειντο φιλικῶς πρὸς αὐτούς. Ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ μέγας τῆς φιλοσοφίας διδάσκαλος, ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη ὑπὸ τὴν κληρονομικὴν μακεδονικὴν μοναρχίαν, καὶ ὁ ὁποῖος διετέλεσεν ἐπὶ ὀλίγα ἔτη παιδαγωγὸς τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου, δηλαδὴ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ξεχωρίζει εἰς τὰ «Π ο λ ι τ ι κ ά» του τοὺς βασιλεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐβασίλευον κληρονομικῷ δικαιώματι—ὅπως ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπηρετοῦσε—καὶ τοὺς τυράννους οἱ ὁποῖοι ἐκυβερνοῦσαν χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τῶν κυβερνωμένων. Γεγονὸς ὅμως εἶναι, ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ ἀντιληφθῇ κανεὶς τύραννον ἄρχοντα, χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν πολλῶν, καὶ τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν σημαντικοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπηκόων του.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐθεώρησεν ὀρθὸν νὰ εἴπῃ, ὅτι, ἐνῷ ὁ βασιλεὺς ἐκυβέρνα διὰ τὸ καλὸν τῆς πολιτείας, ὁ τύραννος κατεῖχε τὴν ἀρχὴν

χάριν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ συμφέροντος. Ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ, καθὼς καὶ ὅταν θεωρῇ τὴν δουλείαν ὡς πρᾶγμα φυσικόν, τὰς δὲ γυναῖκας ἀκαταλλήλους δι' ἐλευθερίαν καὶ πολιτικὰ δικαιώματα, ὁ Ἀριστοτέλης εὑρίσκετο, βεβαίως, εἰς ἁρμονίαν πρὸς τὰς ἰδέας καὶ τάσεις τῆς ἐποχῆς του.

Μία τρίτη μορφὴ πολιτεύματος, ἡ ὁποία ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τοὺς 6ον, 5ον καὶ 4ον αἰῶνας π. Χ., ἦτο ἡ γνωστὴ ὡς δημοκρατία. Ἐπειδὴ ὁ νεώτερος κόσμος κάμνει διαρκῶς λόγον σήμερον περὶ δημοκρατίας, καὶ ἐπειδὴ ἡ νεωτέρα μορφὴ τῆς δημοκρατίας εἶναι κάτι πάρα πολὺ διαφορετικὸν ἀπὸ τὴν δημοκρατίαν τῶν ἑλληνικῶν πολιτειῶν, θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ ἐπεξηγήσωμεν τί ἐσήμαινε τότε δημοκρατία εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα.

Δημοκρατία ἦτο τότε ἡ διακυβέρνησις τῆς χώρας ὑπὸ τοῦ δήμου, δηλαδὴ ὑπὸ τῶν πολιτῶν. Ἦτο κυβέρνησις ὑπὸ ὁλοκλήρου τοῦ σώματος τῶν πολιτῶν, ὑπὸ τῶν πολλῶν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ὀλίγους. Ὁ ἀναγνώστης ὅμως πρέπει νὰ προσέξῃ πολὺ αὐτὴν τὴν λέξιν «πολίτης». Ὁ δοῦλος ἀπεκλείετο, ὁ ἀπελεύθερος ἐπίσης, καθὼς καὶ ὁ ξένος. Ἀκόμη ἀπεκλείετο καὶ αὐτὸς ποὺ ἐγεννήθη εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου ὁ πατὴρ ἦτο ξένος καὶ κατήγετο ἀπὸ μέρος ποὺ εὑρίσκετο δώδεκα ἢ δέκα ἓξ χιλιόμετρα μακρὰν ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ πέραν ἀπὸ τὰ σύνορα.

Αἱ παλαιότεραι δημοκρατίαι,—ἀλλ' ὄχι ὅλαι—ἐζητοῦσαν ἀπὸ τὸν πολίτην τὸ προσὸν τῆς ἰδιοκτησίας, ἰδιοκτησία δὲ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἦτο ἡ γῆ. Ἡ διάταξις αὐτὴ κατόπιν ἐχαλαρώθη, ὁ ἀναγνώστης ὅμως θὰ ἀντιληφθῇ ἀπὸ αὐτὸ ἀσφαλῶς, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ πράγματος πολὺ διαφορετικοῦ ἀπὸ τὴν νεωτέραν δημοκρατίαν. Τοιουτοτρόπως εἰς τὸ τέλος τοῦ 5ου αἰῶνος π. Χ. τὸ προσὸν αὐτὸ τῆς ἰδιοκτησίας εἶχε καταργηθῆ εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὁ Περικλῆς ὅμως, ὁ μέγας Ἀθηναῖος πολιτικός, διὰ τὸν ὁποῖον θὰ ὁμιλήσωμεν ἐκτεταμένα κατωτέρω, εἶχε περιορίσει διὰ νόμου (451 π. Χ.) τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἠμποροῦσαν ν' ἀποδείξουν ὅτι ἦσαν Ἀθηναῖοι τὴν καταγωγὴν καὶ ἀπὸ πατέρα καὶ ἀπὸ μητέρα. Τοιουτοτρόπως εἰς τὰς ἑλληνικὰς δημοκρατίας ἐπίσης, ὅπως καὶ εἰς τὰς ὀλιγαρχίας, οἱ πολῖται ἀποτελοῦσαν ἀποκλειστικὸν σωματεῖον, τὸ ὁποῖον ἐκυβερνοῦσε μεγάλον πληθυσμὸν δούλων καὶ ξένων.

Ἐὰν ἕνας νεώτερος πολιτικός, ἐξοικειωμένος μὲ τὴν ἐντελῶς νέαν καὶ διαφορετικὴν ἰδέαν, ὅτι δημοκρατία ὑπὸ τὴν τελειοτέραν αὐτῆς μορφὴν σημαίνει, ὅτι κάθε πρόσωπον, ἄνδρας ἢ γυναῖκα, ὀφείλει νὰ ἔχῃ ψῆφον εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς κυβερνήσεως ὅταν ἐνηλικωθῇ, ἀποτόμως μετεφέρετο διὰ τῆς φαντασίας εἰς τὴν ἀρχαίαν δημοκρατίαν τοῦ ἄκρου τύπου, θὰ τὴν ἐθεώρει ὡς ἓν εἶδος ὀλιγαρχίας. Ἡ μόνη πραγματικὴ διαφορὰ μεταξὺ ἑλληνικῆς «ὀλιγαρχίας» καὶ ἑλληνικῆς «δημοκρατίας» ἦτο, ὅτι εἰς τὴν πρώτην οἱ πτωχότεροι καὶ ἀσημότεροι πολῖται δὲν εἶχον ψῆφον εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν, ἐνῷ εἰς τὴν δευτέραν κάθε πολίτης εἶχε ψῆφον.

Ἀπὸ τὰ «Πολιτικά» τοῦ Ἀριστοτέλους προκύπτει σαφῶς ποῖον

ἦτο τὸ πρακτικὸν ἀποτέλεσμα τῆς διαφορᾶς ταύτης. Εἰς τὰς ὀλιγαρχίας ἡ φορολογία ἦτο ἐλαφρὰ διὰ τοὺς πλουσίους. Αἱ δημοκρατίαι ἀντιθέτως ἐφορολόγουν τοὺς πλουσίους καὶ γενικῶς ἔδιδον εἰς τοὺς ἀπόρους πολίτας ἐπιδόματα συντηρήσεως, καθὼς καὶ εἰδικαὶ ἀποζημιώσεις. Εἰς τὰς Ἀθήνας μάλιστα ἐμοιράζοντο εἰς τοὺς πολίτας χρήματα καὶ διὰ νὰ λαμβάνουν μερος εἰς τὴν συνέλευσιν τοῦ λαοῦ. Τὸ μεγάλο πλῆθος ὅμως τοῦ λαοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν προνομιοῦχον τάξιν τῶν πολιτῶν, περιωρίζετο νὰ ἐργάζεται καὶ νὰ ἐκτελῇ διαταγάς. Ἐὰν δὲ κανεὶς ἤθελε νὰ ζητήσῃ τὴν προστασίαν τοῦ νόμου, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ὡς συνήγορον ἕνα πολίτην. Διότι μόνον ὁ πολίτης εἶχε ὑπόληψιν εἰς τὰ δικαστήρια. Ἡ νεωτέρα ἰδέα, ὅτι κάθε κάτοικος μιᾶς πολιτείας ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου, δύσκολα θὰ ἐγίνετο δεκτὴ ἀπὸ τοὺς προνομιούχους δημοκράτας τῶν Ἀθηνῶν.

Ἓν προφανὲς ἀποτέλεσμα τῆς καταστάσεως αὐτῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ πολιτεία ἦτο μονοπώλιον τῆς τάξεως τῶν πολιτῶν, ἦτο ὅτι ὁ πατριωτισμὸς τῶν προνομιούχων αὐτῶν ἀνθρώπων προσελάμβανε πολὺ ἔντονον καὶ στενὴν μορφήν. Ἐδέχοντο νὰ συνάψουν συμμαχίας, οὐδέποτε ὅμως νὰ ἑνωθοῦν μὲ ἄλλας πόλεις, διότι διὰ τῆς ἑνώσεως θὰ ἔχανον ὅλα τὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα εἶχον. Τὰ δὲ στενὰ γεωγραφικὰ ὅρια τῶν ἑλληνικῶν αὐτῶν πολιτειῶν, συνετέλεσαν πολὺ εἰς τὴν ἔντασιν τοῦ χωριστικοῦ αὐτοῦ αἰσθήματος. Ἡ ἀγάπη ἑνὸς ἀνθρώπου διὰ τὴν χώραν του ἐνισχύετο ἀπὸ τὴν ἀγάπην διὰ τὴν πόλιν τῆς γεννήσεώς του, διὰ τὴν θρησκείαν του καὶ τὸ σπίτι του, διότι ὅλα αὐτὰ ἦσαν ἕνα. Βεβαίως οἱ δοῦλοι δὲν συνεμερίζοντο αὐτὰ τὰ αἰσθήματα καὶ εἰς τὰς ὀλιγαρχικὰς πολιτείας πολὺ συχνὰ τὸ μῖσος ποὺ ᾐσθάνοντο διὰ τὴν τάξιν, ἡ ὁποία τοὺς ἐπίεζεν εἰς τὴν πατρίδα των, τοὺς ἔκαμνε νὰ λησμονοῦν τὸ μῖσος πρὸς τοὺς ξένους.

Γενικῶς ὅμως ὁ πατριωτισμὸς τοῦ Ἕλληνος ἦτο προσωπικὸν πάθος πλῆρες ἐνθουσιασμοῦ, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον ἐγκυμονοῦσε κινδύνους, ὅπως ὁ ἔρως, ποὺ περιφρονεῖται, ἠμπορεῖ ὑπὸ ὡρισμένας συνθήκας νὰ μετατραπῇ εἰς φοβερὸν μῖσος.

Ὁ Ἕλλην ἐξόριστος ὡμοίαζε πρὸς τὸν Γάλλον ἢ Ρῶσον πολιτικὸν φυγάδα κατὰ τοῦτο, ὅτι ἦτο ἕτοιμος νὰ ἀναστατώσῃ τὴν πατρίδα του διὰ νὰ τὴν σώσῃ ἀπὸ τοὺς «ἀνθρωπομόρφους δαίμονας», οἱ ὁποῖοι τὴν εἶχον καταλάβει καὶ τὸν εἶχον ἐκδιώξει ἀπὸ ἐκεῖ.

Κατὰ τὸν 5ον π. Χ. αἰῶνα αἱ Ἀθῆναι ἐσχημάτισαν ἓν σύστημα συμμαχιῶν μὲ πολλὰς ἄλλας πόλεις, τὸ ὁποῖον οἱ ἱστορικοὶ ἀποκαλοῦν «Ἀθηναϊκὴν Ἡγεμονίαν». Ὅλαι ὅμως αἱ ἄλλαι πόλεις διατηροῦσαν τὴν αὐτονομίαν των. Ἓν νέον γεγονὸς ὀφειλόμενον εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν Ἡγεμονίαν, ἦτο ἡ τελεία καὶ ἀποτελεσματικὴ καταστολὴ τῆς πειρατείας. Ἄλλο γεγονὸς ἐπίσης σημαντικὸν ἦτο ὁ θεσμὸς ἑνὸς εἴδους διεθνοῦς νόμου μεταξὺ τῶν πολιτειῶν αὐτῶν. Ὁ νόμος ἦτο πραγματικὰ ἀθηναϊκὸς νόμος. Δι' αὐτοῦ κατέστη δυνατὸν νὰ ἐγείρωνται ἀγωγαὶ καὶ νὰ ἀπονέμεται δικαιοσύνη μεταξὺ τῶν πολιτῶν τῶν διαφόρων πολιτειῶν τῆς Συμμαχίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ πρωτύτερα.

Ἡ Ἀθηναϊκὴ Ἡγεμονία εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἀπὸ μίαν ἀμυντικὴν συμμαχίαν ἐναντίον τῶν Περσῶν. Ἡ ἕδρα της ἦτο ἀρχικῶς εἰς τὴν νῆσον Δῆλον καὶ οἱ σύμμαχοι συνεισέφερον εἰς ἓν κοινὸν ταμεῖον, τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο εἰς τὴν Δῆλον, καὶ τὸ ὁποῖον μετεφέρθη κατόπιν εἰς τὰς Ἀθήνας, διότι ἦτο ἐκτεθειμένον εἰς περσικὴν ἐπιδρομήν. Ἔπειτα ἡ μία πόλις μετὰ τὴν ἄλλην συνεισέφερον χρηματικὴν συνδρομήν, ἀντὶ πολεμικῆς ὑπηρεσίας, ἀποτέλεσμα δὲ τούτου ἦτο, ὅτι εἰς τὸ τέλος αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἀναλάβει σχεδὸν ὅλον τὸ βάρος τοῦ ἔργου καὶ ἐλάμβανον σχεδὸν ὅλα τὰ χρήματα τοῦ κοινοῦ ταμείου. Μιὰ ἢ δύο ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρους νήσους ἐβοηθοῦσαν τὰς Ἀθήνας.

Ἡ σ υ μ μ α χ ί α τοιουτοτρόπως ἀπετέλεσε σιγὰ σιγὰ κ ρ ά τ ο ς, οἱ πολῖται ὅμως τῶν συμμάχων πολιτειῶν παρέμειναν ξένοι πρὸς ἀλλήλους, ἐξαιρέσει τῶν ἀτομικῶν περιπτώσεων, π.χ. ἐμπορίου, γάμων κλπ. Καὶ οἱ πτωχότεροι πολῖται, τῶν Ἀθηνῶν κυρίως, ὑπεστήριζον τὴν συμπολιτείαν αὐτὴν μὲ σθεναρὰν καὶ συνεχῆ ὑπηρεσίαν.

Κάθε πολίτης ὑπεχρεοῦτο νὰ ὑπηρετήσῃ ὡς στρατιώτης εἰς τὴν πατρίδα του ἢ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀπὸ τοῦ δεκάτου ὀγδόου μέχρι τοῦ ἑξηκοστοῦ ἔτους τῆς ἡλικίας του. Κἄποτε ὑπηρετοῦσε διὰ καθαρῶς ἀθηναϊκὰς ὑποθέσεις καὶ κἄποτε πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν πόλεων τοῦ κράτους, τῶν ὁποίων οἱ πολῖται εἶχον ἐξαγοράσει τὴν θητείαν των. Δὲν ὑπῆρχε, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, κανεὶς ἄνθρωπος ἡλικίας ἄνω τῶν εἴκοσι πέντε ἐτῶν εἰς τὴν πολιτείαν τῶν Ἀθηνῶν, ὁ ὁποῖος νὰ μὴ εἶχε ὑπηρετήσει ἤδη εἰς μερικὰς ἐκστρατείας εἰς διάφορα μέρη τῆς Μεσογείου ἢ τοῦ Εὐξείνου καὶ ὁ ὁποῖος δὲν ἐπερίμενε νὰ ὑπηρετήσῃ καὶ πάλιν. Ὁ νεώτερος ἰμπεριαλισμὸς ἀποδοκιμάζεται ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους του, ὡς ἐκμετάλλευσις τοῦ κόσμου ὑπὸ τῶν πλουσίων. Ὁ ἀθηναϊκὸς ἰμπεριαλισμὸς ἦτο ἡ ἐκμετάλλευσις τοῦ κόσμου ὑπὸ τῶν πτωχοτέρων πολιτῶν τῶν Ἀθηνῶν.

Μια ἄλλη διαφορὰ ἐν σχέσει πρὸς τὰς νεωτέρας συνθήκας, ἡ ὁποία ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι ἦσαν μικραί, ἦτο ὅτι εἰς μίαν δημοκρατίαν κάθε πολίτης εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ προσέρχεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου (λαϊκὴν συνέλευσιν), νὰ ὁμιλῇ καὶ νὰ ψηφίζῃ. Διὰ πολλὰς πολιτείας αὐτὸ ἐσήμαινε συγκέντρωσιν ὀλίγων ἑκατοντάδων ἀνθρώπων μόνον, ἡ μεγαλυτέρα δὲ ἀπὸ τὰς πολιτείας αὐτὰς δὲν εἶχε παρὰ ὀλίγας χιλιάδας πολιτῶν.

Ἓν παρόμοιον πρᾶγμα εἶναι ἀδύνατον εἰς μίαν σημερινὴν δημοκρατίαν, ἡ ὁποία ἴσως ἔχει ἀρκετὰ ἑκατομμύρια ψηφοφόρων. Ἡ συμμετοχὴ τοῦ σημερινοῦ «πολίτου» εἰς τὰ κοινὰ περιορίζεται εἰς τὸ δικαίωμα νὰ ψηφίζῃ ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου ὑποψηφίου τῶν κομμάτων. Ἀφοῦ ψηφίσῃ, ὑποτίθεται ὅτι ἡ κυβέρνησις, ἡ ὁποία θὰ προέλθῃ ἀπὸ τὰς ἐκλογάς, ἔχει τὴν συγκατάθεσίν του.

Ὁ Ἀριστοτέλης, εἰς τὸν ὁποῖον αἱ ἐκλογικαὶ μέθοδοι τῶν σημερινῶν δημοκρατιῶν μας θὰ προξενοῦσαν μεγάλην εὐχαρίστησιν, ὑποδεικνύει μὲ πολλὴν λεπτότητα πῶς ἡ τάξις τῶν πολιτῶν μιᾶς δημοκρατίας, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦν εἰς τὰ περίχωρα τῆς πόλεως, εἶναι δυ-

νατὸν νὰ ἀποστερηθῇ πραγματικῶς τοῦ δικαιώματος τῆς ψήφου, ὅταν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου συγκαλῆται πάρα πολὺ συχνά, ὥστε αὐτοὶ νὰ μὴ ἠμποροῦν νὰ προσέρχωνται τακτικά.

Εἰς τὰς ἑλληνικὰς δημοκρατίας τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος ὁ διορισμὸς δημοσίων ὑπαλλήλων, πλὴν τῆς περιπτώσεως τῶν λειτουργῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον πολὺ εἰδικὰς γνώσεις, ἐγίνετο διὰ ψηφοφορίας. Αὐτὸς ὁ τρόπος ὑπετίθετο ὅτι ἐπροστάτευε τὸ σύνολον τῶν προνομιούχων πολιτῶν ἀπὸ τὴν συνεχῆ ἐπικράτησιν πλουσίων, πολὺ ἱκανῶν ἀνθρώπων καὶ ἀνθρώπων μεγάλης ἐπιρροῆς.

Μερικαὶ δημοκρατίαι, ὅπως αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Μίλητος, εἶχον τὸν θεσμὸν τὸν καλούμενον ὀ σ τ ρ α κ ι σ μ ὸ ν—κάθε ψηφοφόρος ἔγραφεν ἓν ὄνομα ἐπάνω εἰς ὄστρακον, δηλαδὴ ἐπάνω εἰς ἕνα κομμάτι κεραμίδι—διὰ τοῦ ὁποίου εἰς κρισίμους περιστάσεις ἐλαμβάνετο ἀπόφασις, ἐὰν ἕνας ἐκ τῶν πολιτῶν ἔπρεπε νὰ ἐξορισθῇ ἐπὶ δέκα ἔτη. Αὐτὸ ἐνδέχεται εἰς τὸν ἀναγνώστην μας νὰ κάμῃ ἐντύπωσιν ὡς ζηλευτὸς θεσμός, κατ' οὐσίαν ὅμως δὲν εἶχε τοιαύτην ἰδιότητα. Κατὰ τὸν Γκίλμπερτ Μώρραιϋ, ἦτο ἕνας τρόπος διὰ νὰ ἠμποροῦν νὰ φθάνουν εἰς μίαν ἀπόφασιν εἰς περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ πολιτικὸν φρόνημα ἦτο τόσον διῃρημένον, ὥστε νὰ ἀπειλῆται τὸ ἀδιέξοδον.

Εἰς τὰς ἑλληνικὰς δημοκρατίας ὑπῆρχον κόμματα καὶ ἀρχηγοὶ κομμάτων, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχε κανονικὴ κυβέρνησις εἰς τὴν ἀρχήν, οὔτε κανονικὴ ἀντιπολίτευσις. Δὲν ὑπῆρχε συνεπῶς τρόπος νὰ ἐφαρμοσθῇ μία ὡρισμένη πολιτικὴ—ἂν καὶ ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἐτύγχανε τῆς ἐπιδοκιμασίας τοῦ λαοῦ—ἐὰν ἕνας ἰσχυρὸς πολιτευόμενος ἢ μία ἰσχυρὰ πολιτικὴ ὁμὰς τὴν καταπολεμοῦσε. Διὰ τοῦ ὀστρακισμοῦ ὅμως ὁ ὀλιγώτερον δημοφιλὴς ἢ ἐκεῖνος ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς ποὺ δὲν τοῦ εἶχαν πολλὴν ἐμπιστοσύνην, ὑπεχρεώνετο νὰ ἀποσυρθῇ ἐπὶ ὡρισμένην χρονικὴν περίοδον, χωρὶς αὐτὸ ν' ἀποτελῇ μείωσιν τῆς ὑπολήψεώς του ἢ ἀπώλειαν τῆς περιουσίας του.

Ὁ θεσμὸς αὐτὸς τοῦ ὀστρακισμοῦ ἀπηθανάτισεν ἕνα πολιτικὸν τῆς δημοκρατίας τῶν Ἀθηνῶν, τὸν Ἀριστείδην. Αὐτὸς εἶχεν ἀποκτήσει μεγάλην φήμην διὰ τὴν εὐθύτητά του καὶ δι' αὐτὸ ὠνομάζετο ὑπὸ τοῦ λαοῦ Δ ί κ α ι ο ς. Ὁ Ἀριστείδης ἦτο πολιτικὸς ἀντίπαλος τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον αὐτοῦ εἰς τὸν χαρακτῆρα. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἦτο ἄνθρωπος τοῦ «ρουσφετιοῦ». Ἔλεγεν: «Ἐὰν δὲν πρόκειται νὰ ξεχωρίζουν οἱ φίλοι μου ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους, ὅταν ἐγὼ θὰ εἶμαι εἰς τὴν ἀρχήν, καλύτερα νὰ μὴ φθάσω νὰ γίνω κυβερνήτης». Τοὐναντίον ὁ Ἀριστείδης ἦτο κατὰ τοῦ «ρουσφετιοῦ» καὶ δι' αὐτὸ οἱ Ἀθηναῖοι τὸν κατεψήφιζον. Ὅταν δὲ μίαν φορὰν μετανοήσας δῆθεν ἐμοίραζεν ἀφειδῶς «ρουσφέτια», οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἐξέλεξαν ἄρχοντα μὲ μεγάλην πλειοψηφίαν καὶ ἐν διαδηλώσει τὸν συνώδευσαν εἰς τὴν οἰκίαν του. Τότε ἐξῆλθεν εἰς τὸν ἐξώστην καὶ τοὺς ὡμίλησεν ὡς ἑξῆς:

«Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἐγὼ ἐντρέπομαι περισσότερον διὰ τὴν τιμὴν ποὺ μοῦ κάμνετε σήμερον, παρὰ διὰ τὴν καταψήφισιν τοῦ παρελ-

θόντος. Συλλυποῦμαι δὲ καὶ σᾶς, ποὺ προτιμᾶτε τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι σπαταλοῦν τὰ δημόσια χρήματα εἰς ρουσφέτια τῶν φίλων των, ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τὰ φυλάττουν».

Ὁ Ἀριστείδης τέλος ἐφιλονείκησε μὲ τὸν Θεμιστοκλέα σχετικῶς μὲ τὴν ναυτικὴν πολιτικήν. Ὁ μὲν Ἀριστείδης ἤθελε στρατόν, ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς ἰσχυρὸν ναυτικὸν καὶ τὸ ζήτημα εἶχε φθάσει εἰς τὸ ἀδιέξοδον. Τότε κατέφυγον εἰς τὸν ὀστρακισμόν.

Ὁ Πλούταρχος διηγεῖται, ὅτι ἐνῷ ὁ Ἀριστείδης ἐπερνοῦσεν ἀπὸ ἕνα δρόμον τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ψηφοφορίας, ἕνας ἄγνωστος εἰς αὐτὸν πολίτης, ἀπὸ τοὺς ἀγραμμάτους καὶ ἐντελῶς ἀγροίκους, τὸν ἐπλησίασε καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ γράψῃ τὸ ὄνομα «Ἀριστείδης» εἰς τὸ ὄστρακον, τὸ ὁποῖον τοῦ ἔτεινε. «Μὰ διατί;» τὸν ἠρώτησε. «Σοῦ ἔκαμεν ὁ Ἀριστείδης ποτὲ κακόν;». «Ὄχι», ἀπήντησεν ὁ πολίτης. «Ὄχι. Οὔτε τὸν γνωρίζω καθόλου. Ἀλλὰ δὲν ἠμπορῶ νὰ ἀκούω παντοῦ νὰ τὸν λέγουν δίκαιον». Ὅταν ἤκουσεν αὐτὰ ὁ Ἀριστείδης, λέγει ὁ Πλούταρχος, δὲν εἶπε τίποτε, ἀλλ' ἔγραψεν εἰς τὸ ὄστρακον τὸ ὄνομά του.

Ὅταν κατανοήσῃ κανεὶς τὴν ἀληθινὴν σημασίαν τῶν ἑλληνικῶν αὐτῶν θεσμῶν καὶ ἰδιαιτέρως τὸν περιορισμὸν κάθε ἐξουσίας—εἴτε εἰς τὰς δημοκρατίας εἴτε εἰς τὰς ὀλιγαρχίας—εἰς τὰς χεῖρας μιᾶς προνομιούχου ἐπιτοπίου τάξεως, τότε ἀντιλαμβάνεται πόσον ἀδύνατος ἦτο μία πραγματικὴ ἕνωσις τῶν ἑκατοντάδων ἑλληνικῶν πόλεων, αἱ ὁποῖαι ἦσαν διεσκορπισμέναι ἀνὰ τὴν Μεσόγειον, ἢ καὶ ἔστω μιᾶς ὁποιασδήποτε ἀποτελεσματικῆς συνεργασίας μεταξὺ αὐτῶν πρὸς ἕνα κοινὸν σκοπόν.

Κάθε πόλις ἦτο εἰς τὰς χεῖρας ὀλίγων ἀτόμων ἢ ὀλίγων ἑκατοντάδων ἀνδρῶν, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἀτομικὴ ὑπεροχὴ ἦτο τὸ πολυτιμότερον πρᾶγμα εἰς τὸν κόσμον. Μόνον ὁ ἐξωτερικὸς κίνδυνος ἥνωνε τοὺς Ἕλληνας, μεχρι δὲ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἑλλάδος οὐδέποτε ἀπέκτησαν πολιτικὴν ἑνότητα. Ἀλλ' ὅταν ἐπὶ τέλους ἡ πατρίς των ὑπετάγη εἰς ξένους, ἡ κατάκτησίς των ὑπῆρξε τόσον τελεία, ὥστε ἡ ἕνωσίς των δὲν ἠμποροῦσε νὰ τοὺς ὠφελήσῃ.

Καὶ ὅμως ὑπῆρχε πάντοτε ὡρισμένη παράδοσις ἑνότητος μεταξὺ ὅλων τῶν Ἑλλήνων, ἡ ὁποία ἐστηρίζετο ἐπὶ κοινῆς γλώσσης καὶ γραφῆς, ἐπὶ τῶν ἡρωικῶν ἐπῶν, τὰ ὁποῖα ἦσαν κοινὸν κτῆμα ὅλων, καὶ ἐπὶ τῆς διαρκοῦς ἐπικοινωνίας μεταξύ των, τὴν ὁποίαν καθιστοῦσε δυνατὴν ἡ παρὰ τὴν θάλασσαν τοποθεσία τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Ἐπὶ πλέον ὑπῆρχον ὡρισμένοι θρησκευτικοὶ θεσμοί, ποὺ τοὺς ἥνωνον. Ὡρισμένα ἱερὰ—τὰ ἱερὰ τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὴν νῆσον Δῆλον καὶ εἰς τοὺς Δελφοὺς ἐπὶ παραδείγματι—συνετηροῦντο ὄχι ἀπὸ μεμονωμένας πόλεις, ἀλλὰ ἀπὸ συμμαχίας πόλεων ἢ ἀμφικτυονιῶν, αἱ ὁποῖαι εἰς ὡρισμένας περιπτώσεις,—ὅπως ἡ δελφικὴ ἀμφικτυονία,—ἠμποροῦσαν νὰ λάβουν μεγάλας διαστάσεις. Ἡ συμμαχία ἐπροστάτευε τὸ ἱερὸν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν προσκυνητῶν, ἐσυντηροῦσε τοὺς δρόμους, οἱ ὁποῖοι ὡδηγοῦσαν εἰς αὐτό, ἐξησφάλιζε τὴν εἰρήνην κατὰ τὴν ἐποχὴν εἰδικῶν ἑορτῶν, διεφύλαττεν ὡρισμέ-

νας διατάξεις, αἱ ὁποῖαι περιώριζον τὸν πόλεμον μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς συμμαχίας· καὶ—εἰδικῶς ἡ συμμαχία τῆς Δήλου—κατέστελλε τὴν πειρατείαν.

Ἕνας ἀκόμη σπουδαιότερος ἑνωτικὸς δεσμὸς ἦσαν οἱ ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες, οἱ ὁποῖοι ἐγίνοντο κάθε τέσσερα χρόνια εἰς Ὀλυμπίαν. Τὰ κυριώτερα ἀγωνίσματα ἦσαν δρόμος, πυγμή, πάλη, ἀκοντισμός, δισκοβολία, ἅλμα, ἁρματοδρομίαι καὶ ἱπποδρομίαι. Ἐτηροῦντο δὲ κατάλογοι τῶν νικητῶν καὶ τῶν ἐπισημοτέρων ἐπισκεπτῶν. Ἀπὸ τοῦ 776 π. Χ. οἱ ἀγῶνες αὐτοὶ ἐτελοῦντο τακτικὰ ἐπὶ χίλια ἔτη καὶ πλέον, καὶ συνετέλεσαν πολὺ εἰς τὸ νὰ συγκρατήσουν τὴν συνείδησιν πανελληνίου ζωῆς ὑπεράνω τῆς στενῆς πολιτικῆς ἀντιλήψεως τῆς καθεμιᾶς πόλεως. Τὸ 776 π. Χ. εἶναι τὸ ἔτος τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος, πολύτιμον σημεῖον ἀφετηρίας διὰ τὴν ἑλληνικὴν χρονολογίαν.

Ὅλοι ὅμως αὐτοὶ οἱ αἰσθηματικοὶ καὶ ἀπὸ τὴν ἐπικοινωνίαν τῶν πολιτειῶν προερχόμενοι θεσμοὶ δὲν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν ἔντονον χωριστικὴν τάσιν τῶν Ἑλλήνων πολιτικῶν.

Εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἡροδότου θὰ ἠμπορέσῃ ὁ ἀναγνώστης νὰ συλλάβῃ ἰδέαν περὶ τῆς ἐντάσεως καὶ ἐπιμονῆς τῶν ἐχθροτήτων, αἱ ὁποῖαι ἐκράτουν τὸν ἑλληνικὸν κόσμον εἰς κατάστασιν χρονίου πολέμου. Εἰς παλαιοτέρους χρόνους—μέχρι τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος—ἐπικρατοῦσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ πολυμελεῖς οἰκογένειαι καὶ διετηρεῖτο ἀκόμη κἄτι ἀπὸ τὸ παλαιὸν οἰκογενειακὸν σύστημα τῶν Ἀρίων, μὲ τὸ ἰσχυρὸν αἴσθημα τῆς πατριᾶς καὶ τὴν ἱκανότητα τῆς διατηρήσεως μονίμου ἔχθρας.

Ἡ ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν περιστρέφεται ἐπὶ πολλὰ ἔτη γύρω ἀπὸ τὴν ἔχθραν δύο μεγάλων γενῶν, τῶν Ἀλκμαιονιδῶν καὶ τῶν Πεισιστρατιδῶν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ τελευταῖον ἦτο ἐπίσης ἀριστοκρατικὴ οἰκογένεια, εἶχεν ὅμως τὴν δύναμίν του ἀπὸ τὴν ὑποστήριξιν τῆς πτωχοτέρας τάξεως τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν παραπόνων του. Ἀργότερα, κατὰ τοὺς 6ον καὶ 5ον π.Χ. αἰῶνας, ὁ περιορισμὸς τῶν γεννήσεων καὶ ἡ σύμπτυξις τῶν οἰκογενειῶν εἰς δύο ἢ τρία μέλη—φαινόμενον, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Ἀριστοτέλης, χωρὶς νὰ ἐξηγήσῃ τὴν αἰτίαν—ἐξηφάνισε τὰ παλαιὰ ἀριστοκρατικὰ γένη. Οἱ μεταγενέστεροι δὲ πόλεμοι ὠφείλοντο μᾶλλον εἰς ἐμπορικὰς βλέψεις καὶ εἰς φιλονεικίας, τὰς ὁποίας ἐδημιουργοῦσαν ἢ ὑπέθαλπον ὡρισμένοι τυχοδιῶκται μᾶλλον, παρὰ εἰς οἰκογενειακὰς ἀντεκδικήσεις.

Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὴν ἔντονον αὐτὴν χωριστικὴν τάσιν τῶν Ἑλλήνων, δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἐννοήσωμεν πῶς εὐκόλως οἱ Ἴωνες τῆς Ἀσίας καὶ τῶν νήσων περιῆλθον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλείου τῆς Λυδίας καὶ κατόπιν τῶν Περσῶν, ὅταν ὁ Κῦρος ἀνέτρεψε τὸν Κροῖσον, τὸν βασιλέα τῆς Λυδίας. Ἐστασίασαν δὲ μόνον διὰ νὰ κατακτηθοῦν ἐκ νέου. Κατόπιν ἦλθεν ἡ σειρὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος. Εἶναι καταπληκτικὸν—καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνες κατεπλάγησαν—πῶς καὶ αὐτὴ ἡ ἰδία ἡ Ἑλλὰς δὲν ἔπεσεν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Περσῶν, τῶν βαρβάρων ἐκείνων Ἀρίων, οἱ ὁποῖοι ἐπεκράτησαν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων πολιτισμῶν τῆς δυτικῆς Ἀσίας. Πρὶν ὅμως ἀρχί-

σωμεν τὴν ἀφήγησιν τῶν ἀγώνων αὐτῶν, πρέπει νὰ ἀσχοληθῶμεν ὀλίγον μὲ τοὺς Ἀσιάτας αὐτούς, τοὺς ὁποίους εἶχον νὰ ἀντιμετωπίσουν οἱ Ἕλληνες καὶ ἰδιαιτέρως μὲ τοὺς Μήδους καὶ τοὺς Πέρσας, οἱ ὁποῖοι τὸ 538 π. Χ. ἦσαν ἤδη κύριοι τῆς Ἀσσυρίας, τῆς Βαβυλωνίας καὶ ἕτοιμοι νὰ ὑποτάξουν τὴν Αἴγυπτον.

4. Τὸ βασίλειον τῆς Λυδίας.

Ἐλάβομεν ἀνωτέρω τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀναφέρωμεν τὸ βασίλειον τῆς Λυδίας καὶ θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ εἴπωμεν ὀλίγας λέξεις περὶ τῶν Λυδῶν, πρὶν ἐξακολουθήσωμεν τὴν συνέχειαν τῆς ἱστορίας μας.

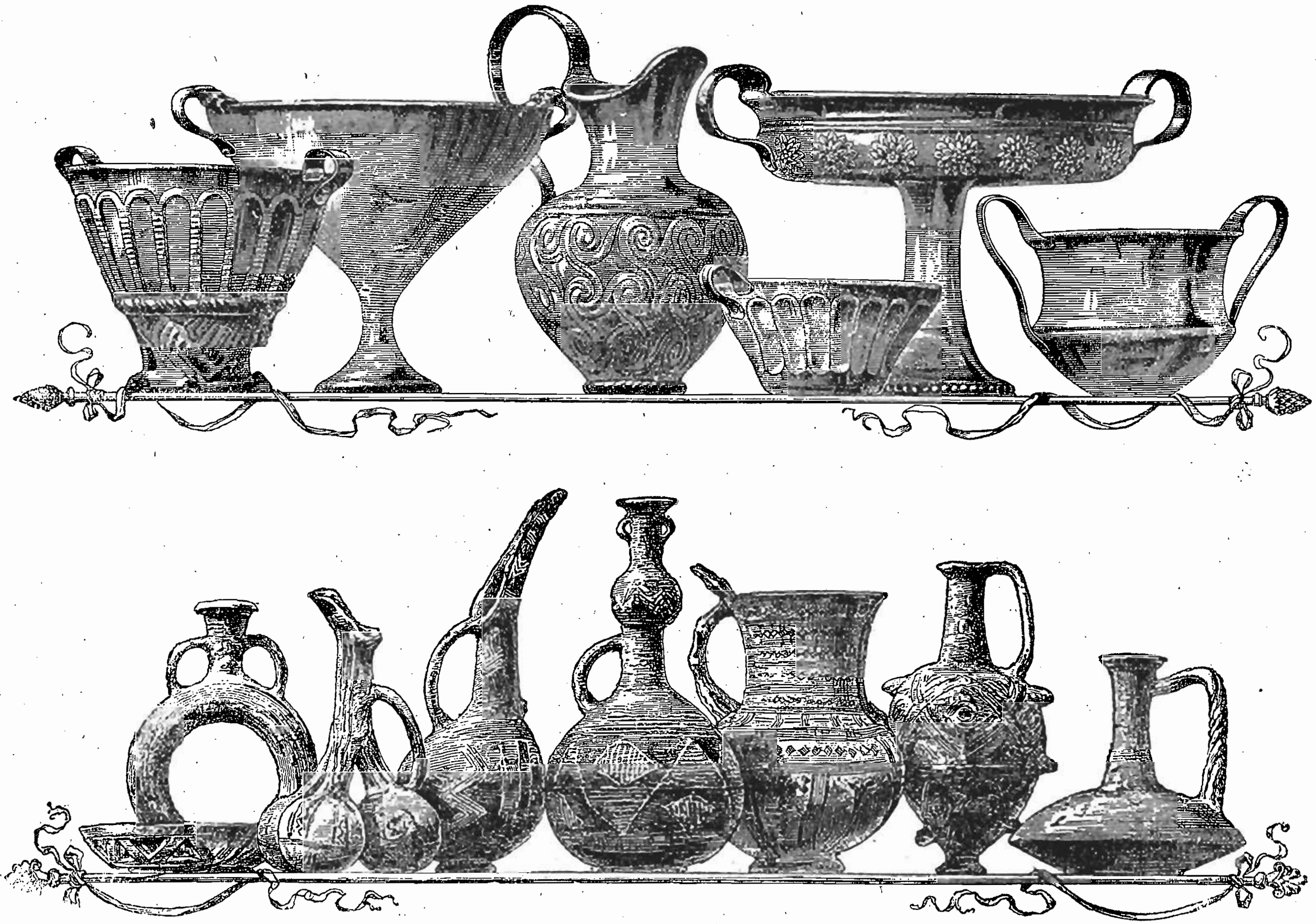
Ὁ ἀρχικὸς πληθυσμὸς τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπῆρξεν ἴσως συγγενὴς πρὸς τὸν ἀρχικὸν πληθυσμὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Κρήτης. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἦτο «Μεσογειακῆς» φυλῆς. Ἢ ἐνδέχεται νὰ ἦτο ἄλλος κλάδος τοῦ ἀκόμη γενικωτέρου καὶ θεμελιωδεστέρου τύπου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον προῆλθεν ἡ Μεσογειακὴ φυλὴ πρὸς δυσμὰς καὶ ἡ τῶν Δραβιδίων πρὸς ἀνατολάς. Μνημεῖα τοῦ ἰδίου εἴδους τῆς τέχνης, ἡ ὁποία εἶναι χαρακτηριστικὴ εἰς τὴν Κνωσὸν καὶ τὰς Μυκήνας εὑρίσκονται διεσκορπισμένα ἀνὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἀλλ' ἀκριβῶς, ὅπως οἱ ὑπερβόρειοι Ἕλληνες διεχύθησαν πρὸς νότον εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ κατακτήσουν τοὺς ἰθαγενεῖς πληθυσμοὺς καὶ νὰ ἀναμειχθοῦν μὲ αὐτούς, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ἄλλαι συγγενεῖς αὐτῶν ὑπερβόρειοι φυλαὶ διεχύθησαν διὰ τοῦ Βοσπόρου εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Εἰς μερικὰς ζώνας οἱ Ἄριοι αὐτοὶ λαοὶ ἐπεκράτησαν ἐξ ὁλοκλήρου καὶ ἀπετέλεσαν τὸ μέγιστον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ καὶ διετήρησαν τὴν ἀρίαν γλῶσσάν των. Τέτοιοι ἦσαν οἱ Φρύγες, τῶν ὁποίων ἡ γλῶσσα ἦτο τόσον συγγενὴς μὲ τὴν ἑλληνικήν, ὅσον καὶ ἡ μακεδονική. Εἰς ἄλλας ὅμως ζώνας οἱ Ἄριοι δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐπικρατήσουν.

Εἰς τὴν Λυδίαν, π. χ., ὑπερίσχυσεν ἡ ἰθαγενὴς φυλὴ καὶ ἡ γλῶσσά της. Οἱ Λυδοὶ ἦσαν λαὸς ὄχι Ἄριος καὶ ὡμιλοῦσαν γλῶσσαν ὄχι ἀρίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν σήμερον μόνον ὀλίγαι λέξεις εἶναι γνωσταί. Πρωτεύουσα αὐτῶν ἦσαν αἱ Σάρδεις.

Ἡ θρησκεία των ἦτο ἐπίσης ὄχι ἀρία. Ἐλάτρευον τὴν μεγάλην θεὰν Μητέρα. Ἀλλὰ καὶ οἱ Φρύγες, ἂν καὶ διετήρησαν τὴν ὁμοιάζουσαν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσάν των, ἀνέπτυξαν θρησκείαν μυστηρίων, μεγάλο δὲ μέρος τῆς μυστικῆς θρησκείας καὶ τῆς λατρείας τῶν μυστηριων, ἡ ὁποία κατέκλυσε τὰς Ἀθήνας εἰς μεταγενεστέραν ἐποχήν, εἶχε φρυγικὴν (ὅταν δὲν εἶχε θρᾳκικὴν) τὴν προέλευσιν.

Κατ' ἀρχὰς οἱ Λυδοὶ κατεῖχον τὴν δυτικὴν ἀκτὴν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἠναγκάσθησαν ὅμως νὰ ὑποχωρήσουν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ὅταν οἱ Ἴωνες Ἕλληνες ἦλθον διὰ θαλάσσης καὶ ἵδρυσαν εἰς τὰ παράλια πόλεις. Ἀργότερα ὅμως αἱ ἰωνικαὶ αὐταὶ πόλεις ὑπετάγησαν ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς τῆς Λυδίας. Ἡ ἱστορία τῆς χώρας αὐτῆς δὲν εἶναι ἀκόμη

310.—**Ἄνω.** Χρυσᾶ ἀγγεῖα εὑρεθέντα ὑπὸ τοῦ Σλῆμαν μέσα εἰς τάφους εἰς τὴν ἀκρόπολιν **τῶν Μυκηνῶν.** Εἰς τὸ μέσον οἰνοχόος. Ἀριστερὰ 2 κύπελλα καὶ δεξιὰ ἄλλα 3· ὅλα ἀπὸ σφυρήλατον **χρυσόν.**
Κάτω. Πήλινα κυπριακὰ ἀγγεῖα προϊστορικῶν χρόνων.

σαφῶς γνωστή, ἀλλὰ καὶ ἂν ἦτο, δὲν θὰ εἶχεν ἀρκετὴν σπουδαιότητα, ὥστε νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ πολὺ ἐδῶ.

Κατὰ τὸν 8ον ὅμως π. Χ. αἰῶνα εἶχε βασιλέα ὀνομαζόμενον Γύγην, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε σπουδαῖος. Ἡ Λυδία ἐπὶ τῆς βασιλείας του ὑπέστη καὶ ἄλλην ἐπιδρομὴν Ἀρίων φυλῶν, τῶν λεγομένων Κιμμερίων, οἱ ὁποῖοι ἐπέδραμον διασχίζοντες τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τὸν Γύγην καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸν ἔγγονον αὐτοῦ. Αἱ Σάρδεις κατελήφθησαν δύο φορὰς καὶ ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τῶν βαρβάρων αὐτῶν. Ἀναφέρεται δὲ ὅτι ὁ Γύγης ἐπλήρωνε φόρον εἰς τὸν Σαρδανάπαλον, καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἐπιτρέπει νὰ τὸ συνδέσωμεν μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀσσυρίας, τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ἀργότερα ὁ Γύγης ἐστασίασεν ἐναντίον τῆς Ἀσσυρίας καὶ ἔστειλε στρατεύματα, διὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν Ψαμμήτιχον Α' νὰ ἀπελευθερώσῃ τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ τὴν σύντομον ὑποδούλωσίν της εἰς τοὺς Ἀσσυρίους.

Ὁ Ἀλυάττης, ὁ ἔγγονος τοῦ Γύγη, ἔκαμε τὴν Λυδίαν σημαντικὴν δύναμιν. Ἐβασίλευσεν ἑπτὰ ἔτη καὶ ὑπέταξε τὰς περισσοτέρας ἰωνικὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ χώρα του ἔγινε τὸ κέντρον μεγάλου ἐμπορίου μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης. Ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν χώρα παραγωγικὴ καὶ πλουσία εἰς χρυσὸν καὶ ὁ Λυδὸς ἐφημίζετο ὡς ὁ πλουσιώτερος τῆς Ἀσίας. Ὑπῆρχε μεγάλη ἐπικοινωνία μεταξὺ Εὐξείνου πόντου καὶ Μεσογείου θαλάσσης καὶ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἡ Λυδία ἐφημίζετο ὅτι ὑπῆρξεν ἡ πρώτη χώρα τοῦ κόσμου, ἡ ὁποία ἔκοψε νομίσματα, καὶ εἰς αὐτὴν εὕρισκον ἄνετα πανδοχεῖα οἱ ταξιδιῶται καὶ οἱ ἐμπορευόμενοι. Ἡ λυδικὴ δυναστεία ἐφημίζετο ὅτι ὑπῆρξεν ἐμπορικὴ δυναστεία τύπου τοῦ Μίνωος τῆς Κρήτης, ἔχουσα εἰς τὸ ἐνεργητικόν της τραπεζιτικὴν καὶ οἰκονομολογικὴν ἀνάπτυξιν.

Αὐτὰ νομίζομεν ἀρκετὰ περὶ Λυδίας ἐν εἴδει προλόγου δι' ὅσα θὰ εἴπωμεν ἀμέσως κατωτέρω περὶ Περσῶν.

5. Ἡ ἐξάπλωσις τῶν Περσῶν εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Ἐνῷ μία σειρὰ ἀριοφώνων ἐπιδρομέων ἐξειλίσσετο εἰς τὴν κατεύθυνσιν, τὴν ὁποίαν περιεγράψαμεν, εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, εἰς τὴν Μεγάλην Ἑλλάδα καὶ ἀνὰ τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου, μία ἄλλη σειρὰ ἀριοφώνων ἐπίσης λαῶν, τῶν ὁποίων τὸ ἀρχικῶς ὑπερβόρειον αἷμα εἶχεν ἴσως ἀναμειχθῆ ἤδη μὲ μογγολικὰ στοιχεῖα, ἐγκαθίσταντο καὶ ἐξηπλώνοντο πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἀσσυροβαβυλωνιακοῦ κράτους.

Ἐκάμαμεν ἤδη λόγον περὶ τῆς διασπορᾶς εἰς κατεύθυνσιν, σχήματος ἀψῖδος, τῶν ὑπερβορείων Ἀρίων λαῶν πρὸς βορρᾶν τοῦ Εὐξείνου καὶ τῆς Κασπίας θαλάσσης. Πιθανὸν δὲ ἀπὸ τὸν δρόμον αὐτὸν αἱ ἰνδοπερσικαὶ ἀριόφωνοι φυλαὶ κατέβηκαν σιγὰ σιγὰ εἰς τὴν σημερινὴν Περσίαν, καὶ ἐξηπλώθησαν ἀφ' ἑνὸς ἀνατολικῶς πρὸς τὰς Ἰνδίας (2000—1000 π. Χ.) καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπληθύνθησαν καὶ ἐπολ-

λαπλασιάσθησαν εἰς τὰ περσικὰ ὑψίπεδα, ἕως ὅτου κατέστησαν ἀρκετὰ ἰσχυροὶ διὰ νὰ προσβάλουν πρῶτον τὴν Ἀσσυρίαν (650 π. Χ.) καὶ κατόπιν τὴν Βαβυλῶνα (538 π. Χ.).

Ὑπάρχουν πολλά, ποὺ δὲν ἐξεκαθαρίσθησαν ἀκόμη σχετικῶς μὲ τὰς κλιματολογικὰς μεταβολάς, αἱ ὁποῖαι συνετελοῦντο εἰς Εὐρώπην καὶ Ἀσίαν κατὰ τὰ τελευταῖα 10.000 ἔτη. Ὁ πάγος τῆς τελευταίας ἐποχῆς τῶν παγετώνων ὑποχωροῦσε σιγὰ σιγὰ καὶ εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἐπηκολούθησε μία μακρὰ περίοδος στεππῶν καὶ λειβαδιῶν ἀνὰ τὴν μεγάλην πεδιάδα τῆς Εὐρώπης. Πρὸ 12.000 ἢ 10.000 περίπου ἐτῶν, ὅπως ὑπολογίζεται σήμερον, ἡ κατάστασις αὐτὴ τῶν πραγμάτων ἀντικαθίστατο ὑπὸ συνθηκῶν, κατὰ τὰς ὁποίας ἐπικρατοῦσε τὸ δάσος. Ἐσημειώσαμεν ἤδη πῶς ὡς συνέπεια τῶν μεταβολῶν αὐτῶν οἱ κυνηγοὶ τῶν ἵππων τῆς Σουλουτραίας ἐποχῆς ἀντικατεστάθησαν ἀπὸ τοὺς ψαράδες τῆς Μαγδαληναίας ἐποχῆς καὶ τοὺς κυνηγοὺς ἐλάφων εἰς τὰ δάση καὶ αὐτοὶ κατόπιν ἀπὸ τοὺς νεολιθικοὺς ποιμένας καὶ γεωργούς.

Ἐπὶ μερικὰς χιλιάδας ἔτη τὸ κλῖμα τῆς Εὐρώπης φαίνεται ὅτι ἦτο θερμότερον παρ' ὅ,τι εἶναι σήμερον. Μία μεγάλη θάλασσα ἐξηπλώνετο ἀπὸ τὰς ἀκτὰς τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου πρὸς τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν καὶ ἔφθανε πρὸς βορρᾶν εἰς τὴν κεντρικὴν Ρωσίαν. Ἡ μερικὴ ἀποξήρανσις τῆς θαλάσσης αὐτῆς καὶ ἡ συνεπείᾳ αὐτῆς μεταβολὴ ἐπὶ τὸ δριμύτερον τοῦ κλίματος τῆς νοτίου Ρωσίας καὶ τῆς κεντρικῆς Ἀσίας συνετελεῖτο ταὐτοχρόνως μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πρώτων πολιτισμῶν εἰς τὰς παραποταμίους κοιλάδας.

Ἀπὸ πολλὰ γεγονότα συμπεραίνομεν, ὅτι τὸ κλῖμα τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς δυτικῆς Ἀσίας ἦτο εὔκρατον καὶ εἶχε πλουσιωτέραν βλάστησιν πρὸ 4000 ἢ 3000 ἐτῶν, ἀπὸ ὅ,τι εὑρίσκομεν σήμερον. Ὑπῆρχον τότε δάση εἰς τὴν νότιον Ρωσίαν καὶ εἰς τὸ νότιον Τουρκεστάν, ὅπου τώρα ἐπικρατοῦν στέππαι καὶ ἔρημοι. Ἐξ ἄλλου πρὸ 15.000 μέχρι 20.000 ἐτῶν αἱ περιοχαὶ τῆς Κασπίας καὶ τῆς Ἀράλης ἦσαν ἴσως ξηρότεραι καὶ αἱ θάλασσαι αὐταὶ μικρότεραι ἀπὸ ὅ,τι εἶναι σήμερον.

Θὰ ἀναφέρωμεν σχετικῶς, ὅτι ὁ Τούθμωσις Γ' (15ος περίπου αἰὼν π. Χ.) εἰς τὴν πέραν τοῦ Εὐφράτου ἐκστρατείαν του ἐκυνήγησεν ἀγέλην ἀπὸ 120 ἐλέφαντας εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην. Ἐπίσης αἰγαιϊκὸν ξίφος ἀπὸ τὰς Μυκήνας, χρονολογημένον εἰς τὰ 2000 π. Χ., παριστάνει κυνήγιον λεόντων. Οἱ κυνηγοὶ κρατοῦν μεγάλας ἀσπίδας καὶ δόρατα, στέκουν κατὰ σειρὰν ὁ ἕνας ὀπίσω ἀπὸ τὸν ἄλλον. Ὁ ἕνας εἰς τὴν πρώτην σειρὰν διατρυπᾷ διὰ τοῦ δόρατος τὸν λέοντα καὶ ὅταν τὸ πληγωμένον ζῷον πηδᾷ κατ' ἐπάνω του, ἐκεῖνος ἐξαπλώνεται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς μεγάλης ἀσπίδος του, ἀφήνων τὸν ἑπόμενον κυνηγὸν νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ κατὰ τοῦ ζῴου κτύπημα. Τὸ κτύπημα ἐπαναλαμβάνει μὲ τὴν σειράν του κάθε κυνηγός. Ἡ μέθοδος αὐτὴ τοῦ κυνηγίου εἶναι σήμερον ἐν χρήσει ὑπὸ τῶν Μασάϊ καὶ θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ ἐφαρμοσθῇ μόνον εἰς χώραν, ὅπου θὰ ὑπῆρχον λέοντες ἐν ἀφθονίᾳ. Ἀφθονία ὅμως λεόν-

των ὑπονοεῖ ἀφθονίαν κυνηγίου καὶ αὐτὸ πάλιν ὑπονοεῖ ἄφθονον βλάστησιν.

Περὶ τὰ 2000 π. Χ. ἡ αὐξάνουσα δριμύτης τοῦ κλίματος εἰς τὰς κεντρικὰς ζώνας τοῦ Παλαιοῦ Κόσμου, περὶ τῆς ὁποίας ἀνεφέραμεν ἤδη, ἔκαμε τοὺς νομαδικοὺς Ἀρίους λαοὺς νὰ στραφοῦν πρὸς νότον, δηλαδὴ πρὸς τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰ δάση τῶν μᾶλλον ἐγκατεστημένων καὶ πολιτισμένων ἐθνῶν.

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐδῶ, ὅτι λέοντες ὑπῆρχον ἀκόμη εἰς τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον μέχρι τοῦ 4ου περίπου αἰῶνος π. Χ. Οἱ ἐλέφαντες εἶχον ἴσως ἐξαφανισθῇ ἀπὸ τὴν δυτικὴν Ἀσίαν κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα π. Χ. Ὁ λέων (τύπου πολὺ μεγαλυτέρου τοῦ σημερινοῦ) παρέμεινεν εἰς τὴν νότιον Γερμανίαν μέχρι τῆς νεολιθικῆς περιόδου. Ὁ δὲ πάνθηρ ἐζοῦσεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν νότιον Ἰταλίαν καὶ τὴν νότιον Ἱσπανίαν μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἱστορικῆς περιόδου (περίπου τὸ 1000 π. Χ).

Οἱ Ἄριοι αὐτοὶ λαοὶ κατέρχονται ἀπὸ τὰς περιοχὰς τῆς ἀνατολικῆς Κασπίας καὶ ἐμφανίζονται διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν, κατὰ τὴν ἐποχὴν περίπου κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ Μυκῆναι, ἡ Τροία καὶ ἡ Κνωσὸς πίπτουν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Εἶναι δύσκολον νὰ διαχωρίσῃ κανεὶς τὰ διάφορα ἔθνη καὶ φῦλα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται διὰ πρώτην φορὰν ὑπὸ πλῆθος ὀνομάτων εἰς τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ ἄλλα μνημεῖα τῆς ἐποχῆς, εὐτυχῶς ὅμως μία τοιαύτη διαίρεσις δὲν εἶναι ἀπαραίτητη εἰς ἔργον βασικόν, ὅπως εἶναι ἡ παροῦσα ἱστορία.

Λαὸς ὀνομαζόμενος Κιμμέριοι ἐμφανίζεται εἰς τὰς περιοχὰς τῶν λιμνῶν Οὐρμίας καὶ Βάνης. Ὀλίγον ἀργότερα ἄλλοι Ἄριοι ἐξηπλώθησαν ἀπὸ τὴν Ἀρμενίαν εἰς τὸ Ἐλὰμ (Ἐλυμαία). Κατὰ τὸν 9ον π. Χ. αἰῶνα ἄλλος λαός, οἱ Μῆδοι, συγγενεύοντες στενῶς πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ γείτονες αὐτῶν πρὸς ἀνατολάς, ἐμφανίζονται εἰς τὰς ἀσσυριακὰς ἐπιγραφάς. Ὁ Θαλγαθφελασσὰρ Γ΄ καὶ ὁ Σαργκὼν Β΄, ὀνόματα ἤδη πολὺ γνωστὰ εἰς ἡμᾶς, καυχῶνται ὅτι τοὺς ὑπεχρέωσαν νὰ πληρώνουν φόρον ὑποτελείας. Εἰς τὰς σχετικὰς ἐπιγραφὰς ἀναφέρονται ὡς «ἐπικίνδυνοι Μῆδοι»». Ἦσαν ἀκόμη λαός, ὁ ὁποῖος ἀπετελεῖτο ἀπὸ φυλὰς καὶ ὄχι ἡνωμένος ὑπὸ ἕνα βασιλέα.

Περὶ τὸν 7ον π. Χ. αἰῶνα τὸ Ἐλὰμ καὶ οἱ Ἐλαμῖται, τῶν ὁποίων πρωτεύουσα ἦσαν τὰ Σοῦσα—λαὸς ὁ ὁποῖος εἶχε παράδοσιν καὶ πολιτισμὸν τοὐλάχιστον ἐξ ἴσου παλαιὸν μὲ τὸν σουμερικὸν—ἀποτόμως ἐξηφανίσθησαν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν. Δὲν γνωρίζομεν τί συνέβη. Φαίνεται ὅτι ὑπέστησαν ἐπιδρομὴν ἄλλου λαοῦ καὶ ὁ πληθυσμὸς ἀπερροφήθη ἀπὸ τοὺς κατακτητάς. Τὰ Σοῦσα περιῆλθον εἰς τὰς χεῖρας τῶν Περσῶν.

Τέταρτος λαός, ὁ ὁποῖος συγγενεύει πρὸς τὰς Ἀρίας φυλὰς καὶ ἐμφανίζεται κατὰ τὴν ἐν λόγῳ ἐποχὴν εἰς τὴν ἀφήγησιν τοῦ Ἡροδότου εἶναι οἱ Σκῦθαι. Ἐπὶ ὀλίγον χρόνον οἱ μονάρχαι τῆς Ἀσσυρίας κατώρθωνον νὰ μεταχειρίζωνται τοὺς διαφόρους αὐτοὺς ὁμογενεῖς λαοὺς—Κιμμερίους, Μήδους, Πέρσας καὶ Σκύθας—τὸν ἕνα ἐναντίον τοῦ

311.—**Ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.** Στολισμὸς νύμφης.

ἄλλου. Ἀσσύριαι πριγκίπισσαι (μία θυγάτηρ τοῦ Ἐσσαρχαδὼν π. χ.) παίρνουν συζύγους ἀρχηγοὺς τῶν Σκυθῶν. Ὁ Ναβουχοδονόσωρ ὁ Μέγας, ἐξ ἄλλου, ἐνυμφεύθη θυγατέρα τοῦ Κυαξάρου, ὁ ὁποῖος ἔγινε βασιλεὺς ὅλων τῶν Μήδων. Οἱ Ἄριοι Σκῦθαι ἦσαν ὑπὲρ τῶν Σημιτῶν Ἀσσυρίων. Οἱ Ἄριοι Μῆδοι ὑπὲρ τῶν Σημιτῶν Βαβυλωνίων. Ὁ Κυαξάρης δὲ αὐτὸς ἐκυρίευσε τὴν Νινευί, τὴν ἀσσυριακὴν πρωτεύουσαν, τὸ 606 π. Χ. καὶ ἀπηλευθέρωσε τὴν Βαβυλῶνα ἀπὸ τὸν ἀσσυριακὸν ζυγόν, διὰ νὰ ἱδρύσῃ ὑπὸ Χαλδαϊκὴν ἐξουσίαν τὸ δεύτερον βαβυλωνιακὸν Κράτος.

Οἱ Σκῦθαι σύμμαχοι τῆς Ἀσσυρίας ὕστερα ἀπὸ αὐτὸ ἐξαφανίζονται ἀπὸ τῆς σκηνῆς. Ἐξακολουθοῦν νὰ διάγουν τὸν ἰδικόν των ξεχωριστὸν βίον πρὸς βορρᾶν, χωρὶς νὰ ἀναμειγνύωνται πλέον εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν λαῶν πρὸς νότον. Ἓν βλέμμα εἰς τὸν χάρτην τῆς ἐν λόγῳ περιόδου δεικνύει πῶς εἰς διάστημα περισσότερον τοῦ ἡμίσεος αἰῶνος, τὸ δεύτερον Βαβυλωνιακὸν κράτος ἦτο ὡς ἀνίσχυρον ἀρνὶ ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῶν ὀνύχων τοῦ Μηδικοῦ λέοντος.

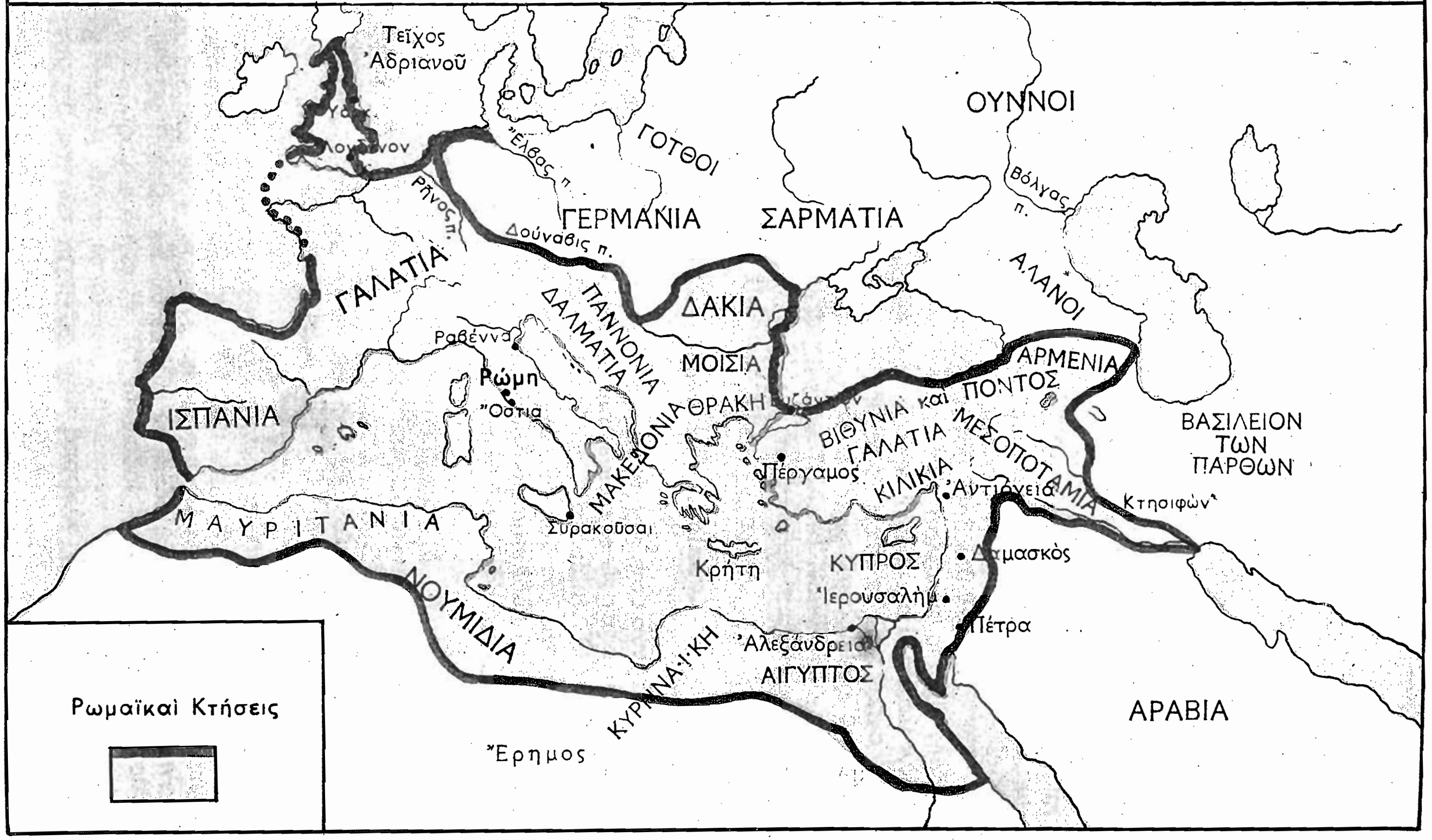
Δὲν θὰ εἰσέλθωμεν εἰς τοὺς ἐσωτερικοὺς πολέμους μεταξὺ Μήδων καὶ Περσῶν, οἱ ὁποῖοι κατέληξαν εἰς τὴν ἄνοδον τοῦ Πέρσου Κύρου εἰς τὸν θρόνον τοῦ Κυαξάρου τὸ 550 π. Χ. Κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ὁ Κῦρος ἐβασίλευεν ἐπὶ ἑνὸς κράτους, τὸ ὁποῖον ἐξηπλώνετο ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου πελάγους μέχρι τῶν Ἰνδιῶν. Ἤδη ὁ Ναβόννηδος, ὁ τελευταῖος βασιλεὺς τῶν Βαβυλωνίων, ἀναδιφοῦσε παλαιὰ ἀρχεῖα καὶ ἀνήγειρε ναοὺς εἰς τὴν Βαβυλωνίαν.

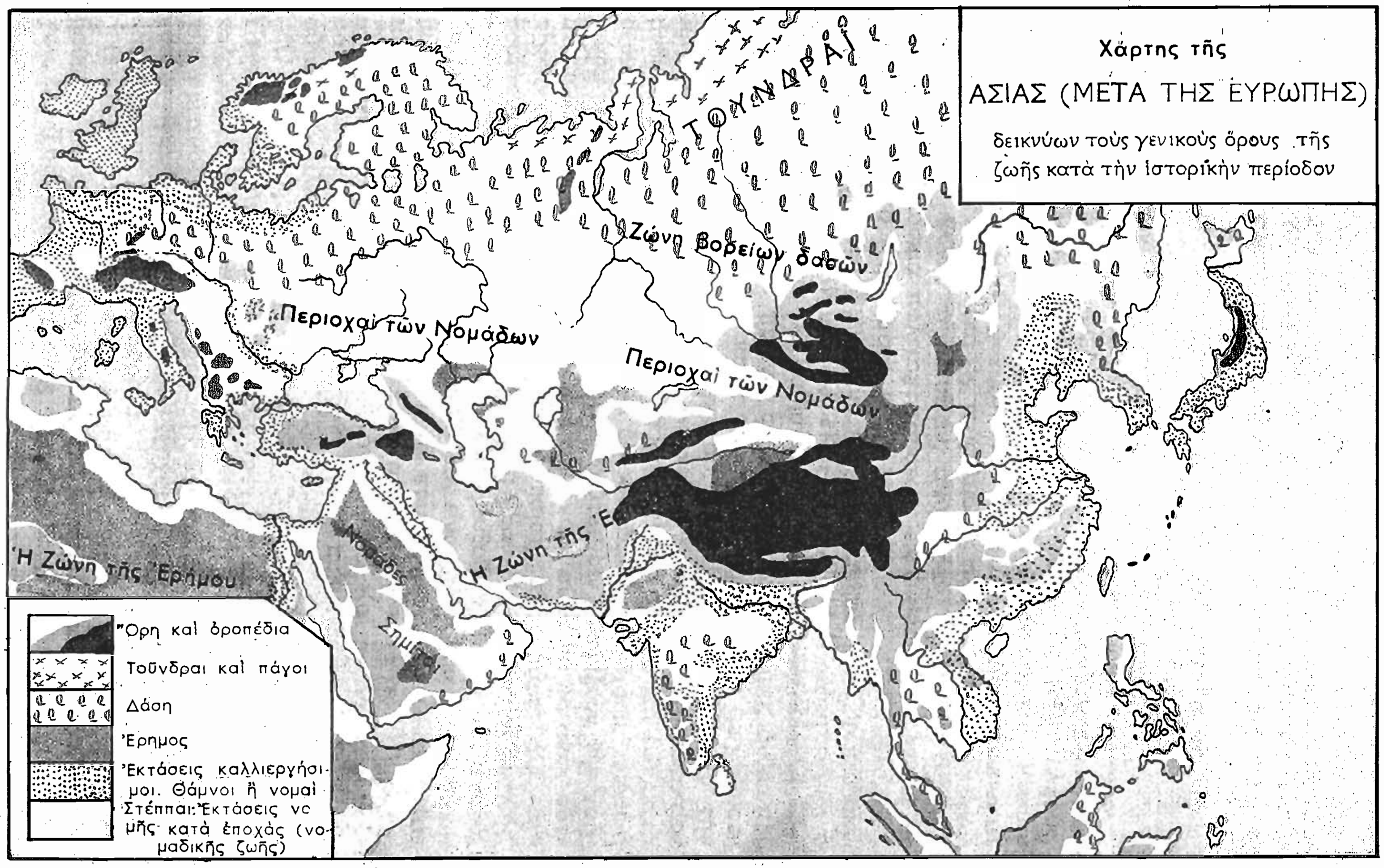
6. Ἡ ἱστορία τοῦ Κροίσου.

Ὑπῆρχεν ὅμως εἰς τὸν κόσμον ἕνας μονάρχης, ποὺ συνῃσθάνετο τὴν ἀπειλὴν τῆς νέας δυνάμεως, ἡ ὁποία εὑρίσκετο εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Κύρου. Αὐτὸς ἦτο ὁ Κροῖσος, ὁ βασιλεὺς τῆς Λυδίας. Ὁ υἱός του εἶχε σκοτωθῇ κατὰ τραγικὸν τρόπον, τὸν ὁποῖον καὶ ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος, ἀλλὰ τὸν ὁποῖον δὲν θὰ περιγράψωμεν ἐδῶ. Λέγει ὁ Ἡρόδοτος: «Ἐπὶ δύο ἔτη ὁ Κροῖσος ἐκράτησε βαρὺ πένθος, διότι εἶχε χάσει τὸν υἱόν του, μετὰ ὅμως ἀπὸ τὴν περίοδον αὐτήν, τὴν ἀνατροπὴν τοῦ υἱοῦ τοῦ Κυαξάρεως ὑπὸ τοῦ Κύρου, καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς δυνάμεως τῶν Περσῶν, ὁ Κροῖσος διέκοψε τὸ πένθος του καὶ ἤρχισε σκεπτόμενος πῶς νὰ περιορίσῃ τὴν δύναμιν τῶν Περσῶν εἰς τὴν γένεσίν της, καὶ πρὸ τοῦ αὐτὴ ἀναπτυχθῇ πολύ. Τότε ἐδοκίμασε διάφορα μαντεῖα. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν, διὰ τὸ ὁποῖον ἡτοίμασε δῶρα πλούσια.

«Κατὰ τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Λυδοὶ ἐπρόκειτο ν' ἀναχωρήσουν, διὰ νὰ φέρουν τὰ δῶρα εἰς τοὺς δύο ναούς, ὁ Κροῖσος τοὺς διέταξε νὰ ἐρωτήσουν τὰ μαντεῖα, ἂν ἔπρεπε νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Περσῶν καὶ ἂν ἔπρεπε νὰ ἑνώσῃ μὲ τὰ στρατεύματά του ἄλλον σύμμαχον στρατόν. Οἱ δὲ Λυδοί, ὅταν ἔφθασαν εἰς τοὺς ἱεροὺς τόπους, ὅπου ἐστάλησαν, ἀπέθεσαν τὰ ἀφιερώματα καὶ ἠρώτησαν τὰ μαντεῖα λέγοντες: «Ὁ βασιλεὺς τῶν Λυδῶν καὶ ἄλλων

Η ΡΩΜΑ·Ι·ΚΗ· ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΕΠΙ ΤΡΑ·Ι·ΑΝΟΥ

Χάρτης τῆς
ΑΣΙΑΣ (ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ)
δεικνύων τοὺς γενικοὺς ὅρους τῆς
ζωῆς κατὰ τὴν ἱστορικὴν περίοδον
ΤΟΥΝΔΡΑΙ
Ζώνη Βορείων δασῶν
Περιοχαὶ τῶν Νομάδων
Περιοχαὶ τῶν Νομάδων
Ἡ Ζώνη τῆς Ἐρήμου
Ἡ Ζώνη τῆς Ἐ
Νομάδες
Σημῖται
Ὄρη καὶ ὀροπέδια
Τοῦνδραι καὶ πάγοι
Δάση
Ἔρημος
Ἐκτάσεις καλλιεργήσιμοι. Θάμνοι ἢ νομαὶ
Στέππαι: Ἐκτάσεις νομῆς κατὰ ἐποχὰς (νομαδικῆς ζωῆς)

ἐθνῶν Κροῖσος, ἀναγνωρίσας ὅτι τὰ μαντεῖά σας εἶναι τὰ μόνα ἀληθῆ ἐπὶ τῆς γῆς σᾶς ἀνταμείβει μὲ τὰ δῶρα αὐτά, διότι ἐμαντεύσατε τί ἔκαμνε. Τώρα δὲ σᾶς ἐρωτᾷ, ἂν πρέπει νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Περσῶν καὶ ἂν πρέπει νὰ προσλάβῃ σύμμαχον ἄλλου ἔθνους στρατόν».

»Καὶ οἱ μὲν Λυδοὶ αὐτὰ ἠρώτησαν. Τὰ δὲ δύο μαντεῖα τὴν ἰδίαν γνώμην ἐξέφεραν, προειπόντα εἰς τὸν Κροῖσον, ὅτι, ἐὰν ἐξεστράτευε κατὰ τῶν Περσῶν, ἤθελε καταστρέψει μέγα βασίλειον.

»Ὅταν ὁ Κροῖσος ἤκουσε τὰς ἀπαντήσεις, τὰς ὁποίας τοῦ ἔφεραν, ᾐσθάνθη χαρὰν ἀμέτρητον. Μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἀναμφιβόλως θὰ κατέστρεφε τὸ βασίλειον τοῦ Κύρου, ἔστειλε πάλιν εἰς τοὺς Δελφούς, ἀφοῦ ἔμαθε προηγουμένως τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων, καὶ διένειμεν εἰς τὸν καθένα δύο στατῆρας χρυσοῦ. Οἱ δὲ Δελφοὶ εὐγνωμονοῦντες ἔδωκαν εἰς τὸν Κροῖσον καὶ εἰς τοὺς Λυδοὺς προτεραιότητα νὰ ἐρωτοῦν πρὸ τῶν ἄλλων τὴν Πυθίαν, ἀσυδοσίαν, προεδρίαν εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ δικαίωμα πολιτογραφήσεως εἰς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι εἰς τὸ μέλλον θὰ τὸ ἐζητοῦσαν».

Τότε ὁ Κροῖσος συνῆψεν ἀμυντικὴν συμμαχίαν μετὰ τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν Αἰγυπτίων. «Καὶ—συνεχίζει ὁ Ἡρόδοτος—ἐνῷ ὁ Κροῖσος προητοιμάζετο νὰ βαδίσῃ κατὰ τῶν Περσῶν, ἕνας Λυδός, ὀνόματι Σάνδανις, πρὸ πολλοῦ φημιζόμενος ὡς φρόνιμος ἄνθρωπος καὶ τοῦ ὁποίου ἡ ὁμιλία κατὰ τὴν περίστασιν αὐτὴν ἐμεγάλωσεν ἀκόμη περισσότερον τὴν φήμην του, ἔδωσεν εἰς τὸν Κροῖσον τὴν ἑξῆς συμβουλήν: «Ὦ βασιλεῦ, σκοπεύεις νὰ ἐκστρατεύσῃς ἐναντίον ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι φοροῦν δερματίνας ἀναξυρίδας, καὶ ἐνδύματα δερμάτινα, καὶ τρώγουν ὄχι ὅ,τι θέλουν, ἀλλ' ὅ,τι ἔχουν, διότι ἡ χώρα των δὲν εἶναι εὔφορος. Ἐκτὸς τούτου δὲν γνωρίζουν τὴν χρῆσιν τοῦ οἴνου, ἀλλὰ πίνουν νερό· δὲν ἔχουν σῦκα νὰ φάγουν, οὔτε τίποτε ἄλλο καλόν. Ἐὰν λοιπὸν τοὺς νικήσῃς, τί θὰ πάρῃς ἀπὸ ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν τίποτε; Ἐὰν δὲ ἀπεναντίας νικηθῇς, σκέψου πόσα ἀγαθὰ θὰ χάσῃς. Μόλις γευθοῦν τὰ ἰδικά μας ἀγαθά, θὰ προσκολληθοῦν εἰς αὐτὰ καὶ θὰ μᾶς εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἀπὸ αὐτούς. Ἐγὼ εὐχαριστῶ τοὺς θεούς, ὅτι δὲν ἐνέπνευσαν εἰς τοὺς Πέρσας τὴν σκέψιν νὰ ἐκστρατεύσουν κατὰ τῶν Λυδῶν». Οἱ λόγοι ὅμως αὐτοὶ δὲν ἔπεισαν τὸν Κροῖσον. Καὶ πράγματι οἱ Πέρσαι πρὶν ὑποτάξουν τοὺς Λυδούς, οὔτε πολυτέλειαν ζωῆς εἶχον, οὔτε κανὲν ἄλλο καλόν».

Ὁ Κροῖσος καὶ ὁ Κῦρος ἐπολέμησαν ὄχι ἀποφασιστικὴν μάχην ἐν Πτερίᾳ, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὁ Κροῖσος ὑπεχώρησεν. Ὁ Κῦρος τὸν παρηκολούθησε καὶ συνήφθη μεταξὺ αὐτῶν νέα μάχη πρὸ τῶν Σάρδεων, τῆς πρωτευούσης τοῦ Κροίσου. Ἡ δύναμις τῶν Λυδῶν συνίστατο κυρίως εἰς τὸ ἱππικόν των. Ἦσαν ἔξοχοι ἱππεῖς, ἂν καὶ ἀπειθάρχητοι, καὶ ἐμάχοντο μὲ μεγάλα δόρατα.

Ὁ Κῦρος, ὅταν εἶδε τοὺς Λυδοὺς παρατασσομένους εἰς μάχην, φοβούμενος τὸ ἱππικόν των, ἔκαμε, κατὰ σύστασιν τοῦ Μήδου Ἁρπάγου, τὰ ἑξῆς: Συνήθροισε ὅλας τὰς καμήλους, αἱ ὁποῖαι συνώδευον

τὸ στράτευμα ὡς σιτοφόροι καὶ σκευοφόροι, τὰς ἐξεφόρτωσε καὶ ἀνεβίβασεν ἐπ' αὐτῶν ἄνδρας ἐνδεδυμένους μὲ στολὴν ἱππέως, καὶ τοὺς διέταξε νὰ προηγηθοῦν τῆς ἄλλης στρατιᾶς καὶ νὰ ὁρμήσουν κατὰ τοῦ ἱππικοῦ τοῦ Κροίσου, μετὰ δὲ τὰς καμήλους νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ πεζικὸν καὶ ὀπίσω ἀπὸ τὸ πεζικὸν ἐτοποθέτησεν ὁλόκληρον τὸ ἱππικόν του.

Ἔπειτα, ἀφοῦ ὅλοι οἱ ἄνδρες εἶχαν καταλάβει τὰς θέσεις των, ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς διαταγὰς νὰ μὴ λυποῦνται κανένα καὶ νὰ σκοτώνουν ὁποιονδήποτε ποὺ θὰ ἠμπόδιζε τὸν δρόμον των, τὸν Κροῖσον ὅμως νὰ μὴ τὸν σκοτώσουν, οὔτε ἐὰν συλλαμβανόμενος ἀπὸ αὐτοὺς φέρῃ ἀντίστασιν.

Αὐταὶ ἦσαν αἱ διαταγαὶ τοῦ Κύρου, τὰς δὲ καμήλους παρέταξεν ἔναντι τῶν ἵππων διὰ τὸν ἑξῆς λόγον: Ὁ ἵππος φοβεῖται τὴν κάμηλον καὶ δὲν ἀνέχεται οὔτε τὴν ὄψιν αὐτῆς νὰ βλέπῃ οὔτε τὴν ὀσμήν της νὰ ὀσφραίνεται. Διὰ νὰ καταστήσῃ εἰς τὸν Κροῖσον ἄχρηστον τὸ ἱππικόν, μὲ τὸ ὁποῖον ἀκριβῶς ἐπερίμενε νὰ νικήσῃ, ἐσοφίσθη αὐτὸ ὁ Κῦρος. Μόλις δὲ ἐπλησίασαν αἱ κάμηλοι καὶ οἱ ἵπποι τὰς εἶδον καὶ τὰς ἐμυρίσθηκαν, ἐστράφησαν πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ ὁ Κροῖσος ἔχασε κάθε ἐλπίδα.

Μετὰ πολιορκίαν δέκα τεσσάρων ἡμερῶν αἱ Σάρδεις ἐκυριεύθησαν καὶ ὁ Κροῖσος συνελήφθη αἰχμάλωτος... Ὅταν δὲ οἱ Πέρσαι τὸν ἔφεραν εἰς τὸν Κῦρον, αὐτὸς διέταξε νὰ ἀνάψουν μεγάλην πυράν. Τὸν δὲ Κροῖσον νὰ ἀναβῇ ἐπάνω εἰς αὐτὴν δεμένον μὲ δεσμά, καθὼς καὶ 14 υἱοὺς Λυδῶν, εἴτε ἐπειδὴ ἤθελε νὰ τοὺς ἀφιερώσῃ εἰς κάποιον θεόν, ὡς πρῶτον ἀνάθημα τῆς νίκης του, εἴτε ἐπειδὴ ἤθελε νὰ ἐκπληρώσῃ ἕνα τάξιμον, ἢ ἐπειδὴ εἶχεν ἀκούσει ὅτι ὁ Κροῖσος ἦτο θεοφοβούμενος ἄνθρωπος καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸν παρεκίνησε ν' ἀναβῇ ἐπὶ τῆς πυρᾶς. Ἔτσι δὲ ἤθελε νὰ μάθῃ ἐὰν κανεὶς ἀπὸ τοὺς δαίμονας θὰ ἔσωζε τὸν βασιλέα τῆς Λυδίας, ὥστε νὰ μὴ καῇ ζωντανός.

Καὶ ὁ μὲν Κῦρος ἔκαμεν αὐτά, ὁ δὲ Κροῖσος τὴν ὥραν ποὺ ἐστήνετο ἐμπρὸς εἰς τὴν πυρὰν ἐνεθυμήθη, ἂν καὶ εὑρισκόμενος εἰς τόσον κακὴν κατάστασιν, ἐκεῖνο ποὺ ὁ Σόλων τοῦ εἶχεν εἴπει μὲ θείαν ἔμπνευσιν: «Μηδένα πρὸ τοῦ τέλους μακάριζε»! Ὅταν δὲ τοῦ ἦλθεν αὐτὸ εἰς τὸν νοῦν, ἀνεστέναξε βαθειά, ἐνῷ ἐπὶ πολλὴν ὥραν ἦτο ἥσυχος, καὶ εἶπε τρεῖς φορὰς τὸ ὄνομα «Σόλων». Ὅταν δὲ τὸ ἤκουσεν αὐτὸ ὁ Κῦρος διέταξε τοὺς διερμηνεῖς νὰ ἐρωτήσουν τὸν Κροῖσον ποῖος ἦτο αὐτός, τὸν ὁποῖον ἐπεκαλεῖτο, καὶ ἐκεῖνοι ἐπλησίασαν καὶ ἠρώτησαν. Ὁ δὲ Κροῖσος κατ' ἀρχὰς μὲν ἐσιώπα, ὕστερον δέ, ἐπειδὴ ἐπιέζετο, εἶπεν: «Ἕνας, τοῦ ὁποίου ἡ ὁμιλία δι' ὅλους τοὺς τυράννους, κατὰ τὴν γνώμην μου, θὰ ἦτο προτιμοτέρα ἀπὸ μεγάλα πλούτη».

Ἐπειδὴ δὲ αὐτὰ ἦσαν ἀμφιβόλου σημασίας, τὸν ἠρώτησαν πάλιν τί εἶπε καὶ ἀφοῦ οἱ ἄνθρωποι τοῦ Κύρου ἐπέμεναν καὶ τοῦ ἔγιναν πολὺ ἐνοχλητικοί, τοὺς εἶπε, πῶς κάποτε ὁ Σόλων ὁ Ἀθηναῖος εἶχεν ἔλθει νὰ τὸν ἰδῇ καὶ ἀφοῦ ἐπεθεώρησεν ὅλα τὰ πλούτη του, ὡμίλησε περιφρονητικῶς δι' αὐτὰ μὲ τὰ λόγια ποὺ ἐξεστόμισε πρὶν καὶ πῶς ὅλα τοῦ εἶχαν ἔλθει, ὅπως τὰ εἶχεν εἴπει ὁ Σόλων, χωρὶς νὰ ἔχῃ

εἰδικῶς ὑπ' ὄψιν τὸν ἴδιον τὸν Κροῖσον, ἀλλ' ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ μάλιστα ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι κάμνουν ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἑαυτόν των, ὅτι εἶναι εὐτυχεῖς.

Καὶ ἐνῷ ὁ Κροῖσος ἔλεγεν αὐτά, ἡ φωτιὰ εἶχεν ἤδη ἀνάψει καὶ κάτω ἤρχισε νὰ καίεται ὁλόγυρα. Τότε, λέγουν, ὁ Κῦρος ὅταν ἤκουσεν ἀπὸ τοὺς διερμηνεῖς τί εἶχεν εἴπει ὁ Κροῖσος, μετέβαλε γνώμην καὶ ἐσκέφθη, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἦτο ἄνθρωπος καὶ ὅτι ἕνα ἄλλον ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος δὲν ἦτο πρὶν κατώτερος του εἰς εὐτυχίαν, παρέδιδε ζωντανὸν εἰς τὴν φωτιάν. Ἐπίσης δὲ ἐφοβήθη τὴν ἀνταπόδοσιν, καὶ σκεφθεὶς ὅτι τίποτα ἀπὸ αὐτά, τὰ ὁποῖα ἔχουν οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι ἀσφαλές, διέταξε νὰ σβύσουν ὅσον τὸ δυνατὸν γρηγορώτερα τὴν φωτιὰν καὶ νὰ κατεβάσουν τὸν Κροῖσον, καθὼς καὶ ἐκείνους ποὺ ἦσαν μαζί του ἐπὶ τῆς πυρᾶς. Ἐκεῖνοι δὲ παρ' ὅλας των τὰς προσπαθείας δὲν κατώρθωσαν νὰ σβύσουν τὴν φωτιάν. Τότε, λέγεται ἀπὸ τοὺς Λυδούς, ὅτι ὁ Κροῖσος ὅταν ἔμαθεν ὅτι ὁ Κῦρος μετέβαλε γνώμην καὶ βλέπων, ὅτι ὅλοι προσεπάθουν νὰ σβύσουν τὴν φωτιάν, ἀλλὰ δὲν ἠμποροῦσαν πλέον νὰ τὴν κατασβέσουν, ἐφώναξεν, ἐπικαλούμενος τὸν Ἀπόλλωνα, ἐὰν τοῦ εἶχε κάμει ποτὲ δῶρον, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀρεστὸν εἰς αὐτόν, νὰ προσέλθῃ τώρα καὶ νὰ τὸν λυτρώσῃ ἀπὸ τὸν κακὸν αὐτό. Καὶ αὐτὸς μὲ δάκρυα ἐπεκαλεῖτο τὸν θεόν, ἐνῷ δὲ ἦτο καθαρὸς ὁ οὐρανὸς καὶ νηνεμία, ἔξαφνα νέφη ἐμαζεύθησαν εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐξερράγη καταιγὶς μὲ ραγδαίαν βροχήν, καὶ ἡ φωτιὰ ἔσβυσε.

Ἀφοῦ δὲ ἔμαθεν ὁ Κῦρος, ὅτι ὁ Κροῖσος ἦτο θεοσεβὴς καὶ ἀγαθός, διέταξε νὰ τὸν κατεβάσουν ἀπὸ τὴν φωτιὰν καὶ τοῦ ἔκαμε τὴν ἑξῆς ἐρώτησιν: «Κροῖσε, ποῖος σὲ παρέπεισε νὰ ἐκστρατεύσῃς ἐναντίον μου καὶ νὰ γίνῃς ἀντὶ φίλου ἐχθρός μου;». Καὶ ἐκεῖνος εἶπεν: «Ὦ βασιλεῦ, ἐγὼ ὁ ἴδιος τὰ ἔκαμα αὐτὰ διὰ τὴν εὐτυχίαν σου καὶ τὴν δυστυχίαν μου. Αἴτιος δὲ εἶναι ὁ θεὸς τῶν Ἑλλήνων, ὁ ὁποῖος μὲ παρώτρυνε νὰ ἐκστρατεύσω, διότι κανεὶς δὲν εἶναι τόσον ἀνόητος, ὥστε νὰ προτιμήσῃ τὸν πόλεμον, ἀντὶ τῆς εἰρήνης, ἀφοῦ ἐν εἰρήνῃ μὲν οἱ υἱοὶ θάπτουν τοὺς πατέρας των, ἐν πολέμῳ δὲ οἱ πατέρες θάπτουν τοὺς υἱούς των. Ἀλλὰ αὐτὰ ὅλα ἦτο ἡ θέλησις τῶν θεῶν νὰ γίνουν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον».

Ὁ Ἡρόδοτος ὅμως εἶναι πολὺ σαγηνευτικὸς σύντροφος δι' ἕνα, ὁ ὁποῖος θὰ ἤθελε νὰ γράψῃ διάγραμμα τῆς Ἱστορίας. Δι' αὐτό, τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς τοῦ Κροίσου καὶ πῶς ἔδωκε σοφὰς συμβουλὰς εἰς τὸν Κῦρον, πρέπει νὰ τὰ ἀναγνώσῃ κανεὶς εἰς τὸ βιβλίον του.

Μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς Λυδίας ὁ Κῦρος ἔστρεψε τὴν προσοχήν του πρὸς τὸν Ναβόννηδον τῆς Βαβυλῶνος. Ἐνίκησε τὸν βαβυλωνιακὸν στρατὸν ὑπὸ τὸν Βελσαζάρ, ἔξω ἀπὸ τὴν Βαβυλῶνα καὶ ἔπειτα ἐπολιόρκησε τὴν πόλιν. Εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν (538 π. Χ.), πιθανόν, ὅπως ἤδη ἀνεφέραμεν, μὲ τὴν συνδρομὴν τῶν ἱερέων τοῦ Βήλου.

7. Ὁ Δαρεῖος εἰσβάλλει εἰς τὴν Σκυθίαν.

Τὸν Κῦρον διεδέχθη ὁ υἱός του Καμβύσης, ὁ ὁποῖος ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου (525 π. Χ.). Συνήφθη μάχη εἰς τὸ Δέλτα τοῦ Νείλου, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ μισθοφόροι Ἕλληνες ἐπολέμησαν καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη. Ὁ Ἡρόδοτος ὡς ἑξῆς διηγεῖται τὰ γεγονότα εἰς τὴν Ἱστορίαν του (Βιβλ. Γ', κεφ. 11, 12, 13):

«Λέγεται, ὅτι εἰς τὴν Αἴγυπτον ὁ Καμβύσης ἔγινε παράφρων. Ἐσκότωσε τὸν Κροῖσον, τὸν πρώην βασιλέα τῆς Λυδίας, τὸν ὁποῖον εἶχε μαζί του ὡς σύμβουλον, τὴν σύζυγόν του, καὶ ἄλλους ἄρχοντας Πέρσας, ἤνοιγε τάφους καὶ ἐξήταζε τοὺς νεκροὺς κλπ., ἀπέθανε δὲ εἰς Συρίαν, ἐνῷ ἐπέστρεφεν εἰς τὰ Σοῦσα, ἀπὸ τυχαίαν πληγήν, χωρὶς νὰ ἀφήσῃ κληρονόμους νὰ τὸν διαδεχθοῦν. Διάδοχός του ἔγινεν ὁ Δαρεῖος, υἱὸς τοῦ Ὑστάσπους, ἑνὸς ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους συμβούλους τοῦ Κύρου».

Τὸ κράτος τοῦ Δαρείου Α' ἦτο μεγαλύτερον ἀπὸ ὅλα τὰ προηγούμενα κράτη, τῶν ὁποίων τὴν αὔξησιν παρηκολουθήσαμεν. Περιελάμβανεν ὅλην τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Συρίαν, δηλαδὴ τὰ ἀρχαῖα κράτη τῆς Λυδίας καὶ τῶν Χετταίων, ὁλόκληρα τὰ ἀρχαῖα Ἀσσυροβαβυλωνιακὰ κράτη, τὴν Αἴγυπτον, τὰς περὶ τὸν Καύκασον καὶ τὴν Κασπίαν χώρας, τὴν Μηδίαν, τὴν Περσίαν καὶ ἐξηπλώνετο ἴσως μέσα εἰς τὴν Ἰνδικὴν μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ. Μόνον οἱ νομαδικοὶ Ἄραβες ἀπὸ ὅλους τοὺς λαούς, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν σήμερον τὴν Ἐγγὺς Ἀνατολήν, δὲν ἐπλήρωναν φόρον εἰς τοὺς σατράπας τοῦ Δαρείου. Ἡ ὀργάνωσις τοῦ μεγάλου αὐτοῦ κράτους φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε πολὺ ἀνωτέρα ἀπὸ διοικητικῆς ἀπόψεως ἀπὸ κάθε ἄλλην πρὸ αὐτῆς. Μεγάλαι ἀρτηρίαι συγκοινωνίας συνέδεον τὴν μίαν ἐπαρχίαν μὲ τὴν ἄλλην καὶ ὑπῆρχε σύστημα βασιλικῶν ταχυδρομείων. Κατὰ ὡρισμένα διαστήματα ὑπῆρχον σταθμοί, ὅπου πάντοτε ἄλογα ἐπερίμεναν ἕτοιμα νὰ μεταφέρουν τὸ κυβερνητικὸν ταχυδρομεῖον ἢ τὸν ταξιδιώτην, ἐὰν εἶχε κυβερνητικὴν ἄδειαν, εἰς τὸν ἑπόμενον σταθμὸν τοῦ ταξιδίου του. Οἱ Χετταῖοι φαίνεται ὅτι εἶχον κατασκευάσει δημοσίους δρόμους, οἱ ὁποῖοι διέσχιζον τὴν χώραν των πρωτύτερα, αὐτὴ ὅμως τώρα ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ὀργάνωσις ταχυδρομείων, τὴν ὁποίαν γνωρίζομεν. Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὰς συγοινωνίας, αἱ ὁποῖαι εὑρίσκοντο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ κράτους, καὶ τὴν πληρωμὴν φόρων, οἱ τοπικαὶ κυβερνήσεις εἶχον σημαντικὴν ἐλευθερίαν. Δὲν ἐπετρέπετο εἰς αὐτὰς νὰ διεξάγουν μεταξύ των πολέμους, τὸ ὁποῖον ἦτο διὰ τὸ καλόν των. Καὶ κατ' ἀρχὰς αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις τῆς ἀσιατικῆς ἠπείρου ἐπλήρωναν φόρον καὶ συμμετεῖχον εἰς τὴν περσικὴν εἰρήνην.

Ὁ Δαρεῖος παρεκινήθη κατ' ἀρχὰς νὰ ἐπιτεθῇ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τὸν Ἕλληνα ἰατρὸν τῶν ἀνακτόρων του, ὁ ὁποῖος ἤθελεν ἀντὶ πάσης θυσίας νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Δαρεῖος εἶχε καταστρώσει ἤδη σχέδια διὰ μίαν ἐκστρατείαν εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀποβλέπων ὄχι εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ εἰς τὰς πρὸς

βορρᾶν τῆς Ἑλλάδος χώρας, τὰς πέραν τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Δουνάβεως. Ἤθελε νὰ κτυπήσῃ τὴν νότιον Ρωσίαν, ἡ ὁποία ἦτο ἡ κοιτὶς τῶν νομάδων Σκυθῶν, ποὺ ἀπειλοῦσαν τὰ βόρεια καὶ τὰ βορειοανατολικὰ σύνορά του.

Ἡ μεγάλη αὐτὴ ἐκστρατεία τοῦ Δαρείου ἀνοίγει εἰς ἡμᾶς εὐρυτέρους ὁρίζοντας εἰς τὴν παροῦσαν ἱστορικὴν ἔρευναν. Σηκώνεται ἡ αὐλαία καὶ φαίνονται αἱ ὄπισθεν τῆς Ἑλλάδος βαλκανικαὶ χῶραι, περὶ τῶν ὁποίων δὲν εἴπομεν τίποτε μέχρι τοῦδε. Τὸ κύριον σῶμα τοῦ στρατεύματός του ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὰ Σοῦσα, δεχόμενον νέα στοιχεῖα, ἐφ' ὅσον ἐπροχώρει πρὸς τὸν Βόσπορον. Ἐκεῖ Ἕλληνες σύμμαχοι τῶν Περσῶν (οἱ Ἴωνες τῆς Ἀσίας), εἶχον κατασκευάσει γέφυραν ἀπὸ πλοῖα, καὶ δι' αὐτῆς ἐπέρασε τὸ στράτευμα, ἐνῷ οἱ Ἕλληνες σύμμαχοι διηυθύνθησαν μὲ τὰ πλοῖά των εἰς τὸ στόμιον τοῦ Δουνάβεως καὶ ἀφοῦ ἔπλευσαν πρὸς τὰ ἐπάνω τὸν ποταμὸν εἰς ἀπόστασιν δύο ἡμερῶν ἔστησαν ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἄλλην πλωτὴν γέφυραν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Δαρεῖος καὶ τὰ στίφη του ἐπροχώρησαν κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας, ἡ ὁποία ὠνομάζετο τότε Θράκη. Διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ ἡτοιμάσθησαν νὰ συνάψουν μάχην μὲ τὸν στρατὸν τῶν Σκυθῶν.

Οἱ Σκῦθαι ὅμως δὲν εἶχον πόλεις καὶ ἀπέφευγον νὰ δώσουν μάχην, ὁ δὲ πόλεμος ἐξεφυλίσθη εἰς κουραστικὴν καὶ ἄγονον καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ, ὁ ὁποῖος ἦτο περισσότερον εὐκίνητος. Τὰ πηγάδια ἐφράσσοντο καὶ αἱ βοσκαὶ κατεστρέφοντο ὑπὸ τῶν ὑποχωρούντων διαρκῶς νομάδων Σκυθῶν. Οἱ Σκῦθαι ἱππεῖς περιτρέχοντες τὰς προφυλακὰς τοῦ στρατεύματος τοῦ Δαρείου, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος ἀπὸ πεζούς, συνελάμβανον τοὺς ἀπομακρυνομένους ἀπὸ τὸ ὅλον σῶμα καὶ παρημπόδιζον τὴν βοσκὴν τῶν κτηνῶν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ. Προσεπάθουν δὲ οἱ Σκῦθαι νὰ πείσουν τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἰωνίας, οἱ ὁποῖοι εἶχον κατασκευάσει καὶ ἐφύλαττον τὴν ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως γέφυραν, νὰ τὴν καταστρέψουν, διὰ νὰ ἠμπορέσουν ἔτσι νὰ ἐξολοθρεύσουν τοὺς Πέρσας. Ἐφ' ὅσον ὅμως ὁ Δαρεῖος ἐξηκολούθει νὰ προχωρῇ, ἡ πίστις τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν συμμάχων παρέμενεν ἀκλόνητος.

Στερήσεις ὅμως, κόπωσις καὶ ἀσθένειαι παρέλυον τὸ περσικὸν στράτευμα. Ὁ Δαρεῖος εἶχε χάσει πολλὰς ὁμάδας στρατιωτῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀποσπασθῆ, καὶ εἶχεν ἐξαντλήσει τὰς τροφάς του. Τελικῶς, κατενόησεν, ὅτι ἡ ὑποχώρησίς του διὰ τοῦ Δουνάβεως ἦτο ἀπαραίτητος, διὰ νὰ σωθῇ ἀπὸ τελείαν ἐξάντλησιν καὶ ἧτταν.

Διὰ νὰ κατορθώσῃ δὲ νὰ κερδίσῃ ἔδαφος ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὴν ὑποχώρησίν του, ἐθυσίασε τοὺς ἀρρώστους καὶ τοὺς πληγωμένους του. Τοὺς εἶχεν εἰδοποιήσει ὅτι ἐπρόκειτο νὰ προσβάλῃ τοὺς Σκύθας μόλις νυκτώσῃ καὶ μὲ τὴν πρόφασιν αὐτὴν ἐβγῆκε κρυφίως ἀπὸ τὸ στρατόπεδον μὲ τὰ ἐκλεκτότερα τμήματα τοῦ στρατοῦ του καὶ διηυθύνθη πρὸς νότον, φροντίσας, ὥστε αἱ πυραὶ τοῦ στρατεύματος νὰ ἐξακολουθήσουν νὰ καίουν καὶ νὰ μὴ λείψουν οἱ συνήθεις θόρυβοι καὶ αἱ κινήσεις τοῦ στρατοπέδου του.

Τὴν ἑπομένην ἡμέραν οἱ ἄνθρωποι, οι ὁποῖοι εἶχον μείνει ὀπίσω εἰς τὸ στρατόπεδον, ἀντελήφθησαν τὸ τέχνασμα, τὸ ὁποῖον ὁ μονάρχης των εἶχε κάμει εἰς βάρος των, καὶ παρεδόθησαν εἰς τὸ ἔλεος τῶν Σκυθῶν. Ὁ Δαρεῖος ὅμως εἶχε προχωρήσει ἀρκετὰ καὶ κατώρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν πλωτὴν γέφυραν, πρὶν οἱ καταδιώκοντες αὐτὸν Σκῦθαι ἐπιπέσουν κατεπάνω του. Οἱ Σκῦθαι ἦσαν περισσότερον εὐκίνητοι ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Δαρείου, εἶχον ὅμως χάσει τὰ ἴχνη των μέσα εἰς τὸ σκότος. Ὅταν δὲ ἔφθασαν οἱ ὑποχωροῦντες Πέρσαι εἰς τὴν γέφυραν κατετρόμαξαν, ἐπειδὴ εὑρῆκαν αὐτὴν διαλελυμένην καὶ τὸ βόρειον αὐτῆς ἄκρον κατεστραμμένον.

Καὶ τότε ἠκούσθη μία φωνή, ἡ ὁποία ἀντηχεῖ εἰς ἡμᾶς διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Γύρω ἀπὸ τὸν μέγαν βασιλέα ἐστέκοντο κατάπληκτοι οἱ Πέρσαι ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ ἀπεράντου ποταμοῦ. Ὄπισθεν αὐτῶν εἶχον σταματήσει αἱ μᾶζαι τοῦ στρατοῦ πειναλέαι καὶ καταβεβλημέναι ἀπὸ τὰς κακουχίας τοῦ πολέμου. Ἡ γραμμὴ τῶν μεταγωγικῶν του εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, ἐχάνετο μακρὰν εἰς τὸν ὁρίζοντα, ὅπου ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἐνδεχόμενον ἦτο νὰ παρουσιασθοῦν αἱ προφυλακαὶ τῶν Σκυθῶν. Ὅλον ἐκεῖνο τὸ μέγα πλῆθος ἐκρατοῦσε νεκρικὴν σιγήν. Ἀπὸ τὴν ἀντίπεραν ὄχθην προεξέχουν μέσα εἰς τὸν ποταμόν, ὡσὰν στύλοι, τὰ λείψανα τῆς ἀπὸ πλοῖα κατεσκευασμένης γεφύρας, ἀποτελοῦντα αἴνιγμα. Δὲν ἠμπορεῖ νὰ διακρίνῃ κανείς, ἐὰν ὑπάρχουν ἄνδρες ἐκεῖ πέρα ἢ ὄχι. Τὰ πλοῖα τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἰωνίας φαίνονται ἀκόμη ἀραγμένα εἰς τὴν ἀπέναντι ὄχθην, ἀλλ᾽ εἶναι τόσον μακρυά!

Τώρα μαζὶ μὲ τὸν Δαρεῖον ὑπάρχει ἕνας Αἰγύπτιος, ὁ ὁποῖος ἔχει φωνὴν ἰσχυροτάτην. Αὐτὸν τὸν ἄνδρα διέταξεν ὁ Δαρεῖος νὰ σταθῇ εἰς τὴν ὄχθην τοῦ Ἴστρου (Δουνάβεως) καὶ νὰ φωνάξῃ τὸν Ἱστιαῖον τὸν Μιλήσιον.

Ὁ Ἱστιαῖος αὐτὸς—θὰ ἔλθῃ ἡμέρα, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ποὺ ἡ κεφαλή του ἀπεκόπη καὶ ἐστάλη εἰς τὸν Δαρεῖον εἰς τὰ Σοῦσα—ἐφάνη τότε νὰ πλησιάζῃ ἀργὰ καὶ νὰ διασχίζῃ τὸν ποταμὸν μέσα εἰς ἓν πλοῖον. Ἐπακολουθεῖ συνομιλία, ἡ δὲ ἐντύπωσις τὴν ὁποίαν ἀποκομίζομεν, εἶναι ὅτι «ὅλα εἶναι ἐν τάξει».

Αἱ ἐξηγήσεις, τὰς ὁποίας δίδει ὁ Ἱστιαῖος, εἶναι ἀσαφεῖς: Εἶχον ἔλθει μερικοὶ Σκῦθαι, οἱ ὁποῖοι ἔφυγαν πάλιν. Ἴσως ἦσαν ἀνιχνευταί. Φαίνεται ὅτι ἔγινε συζήτησις μεταξὺ Σκυθῶν καὶ Ἑλλήνων. Οἱ Σκῦθαι ἤθελον νὰ διαλυθῇ ἡ γέφυρα. Ἔλεγον δὲ ὅτι ἀνελάμβανον αὐτοὶ νὰ ἐξολοθρεύσουν τὸν περσικὸν στρατὸν καὶ νὰ ἐπιφέρουν τὸ τέλος τοῦ Δαρείου καὶ τοῦ κράτους του, καὶ οἱ Ἴωνες τῆς Ἀσίας θὰ ἠμποροῦσαν τότε νὰ κάμουν τὰς πόλεις των πάλιν ἐλευθέρας.

Ὁ Μιλτιάδης ὁ Ἀθηναῖος ἦτο ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς τῆς σκυθικῆς προτάσεως. Ὁ Ἱστιαῖος ὅμως ἦτο περισσότερον πανοῦργος. Θὰ ἐπροτιμοῦσεν, ἀπήντησε, νὰ ἴδῃ τοὺς Πέρσας ἐξ ὁλοκλήρου κατεστραμμένους, προτοῦ τοὺς ἐγκαταλείψῃ ὁριστικῶς. Θὰ ἦσαν τάχα οἱ Σκῦθαι διατεθειμένοι νὰ γυρίσουν ὀπίσω διὰ νὰ ἐξολοθρεύσουν τοὺς Πέρσας, ἐνῷ οἱ Ἕλληνες ἐν τῷ μεταξὺ θὰ κατέστρεφον τὴν γέφυραν; Ἐν

πάση περιπτώσει ἐνόμισεν ὅτι μὲ οἱονδήποτε μέρος καὶ ἂν ἐτάσσοντο τελικῶς οἱ Ἕλληνες, φρόνιμον θὰ ἦτο νὰ καταστρέψουν τὸ βόρειον ἄκρον τῆς γεφύρας, διότι ἄλλως οἱ Σκῦθαι ἠμποροῦσαν νὰ ὁρμήσουν καὶ νὰ τὴν καταλάβουν. Καὶ πράγματι, ἐνῷ ἀκόμη διεπραγματεύοντο μὲ τοὺς Σκύθας, οἱ Ἕλληνες ἐτέθησαν ἐπὶ τὸ ἔργον ἀμέσως.

Οἱ Σκῦθαι ἐξ ἄλλου ἐπῆγαν εἰς ἀναζήτησιν τῶν Περσῶν καὶ τοιουτοτρόπως ἄφησαν τοὺς Ἕλληνας ἐν ἀσφαλείᾳ ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν συνέβαινεν. Ἐὰν ὁ Δαρεῖος διέφευγε τὴν καταστροφὴν θὰ ἦσαν ἕτοιμοι νὰ τὸν βοηθήσουν. Ἐὰν κατεστρέφετο, οἱ Σκῦθαι δὲν θὰ ἠμποροῦσαν νὰ ἔχουν κανὲν παράπονον κατὰ τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Ἱστιαῖος δὲν παρέστησε τὰ πράγματα ἀκριβῶς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὸν Δαρεῖον. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ Ἱστιαῖος εἶχε φυλάξει τὰ πλοῖα καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς γεφύρας. Ἐπαρουσίασε τὸν ἑαυτόν του ὡς τὸν πιστὸν φίλον τῆς Περσίας καὶ ὁ Δαρεῖος εἰς τὴν κατάστασιν ποὺ εὑρίσκετο δὲν εἶχε τὴν διάθεσιν νὰ τὸ ἀμφισβητήσῃ. Τὰ πλοῖα τῶν Ἰώνων ἦλθον καὶ κατέλαβον τὴν προτέραν θέσιν των εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς γεφύρας καὶ ἀποκατέστησαν αὐτήν. Μετ' ὀλίγον τὰ λείψανα τοῦ περσικοῦ στρατοῦ παρετήρουν μὲ μεγάλην ἀνακούφισιν, τὸ σωτήριον ρεῦμα τοῦ Δουνάβεως νὰ κυλᾷ εἰς ἀρκετὸν πλάτος μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἐκείνων, ποὺ τοὺς κατεδίωκον.

Ὁ Δαρεῖος δὲν ᾐσθάνετο πλέον οὔτε εὐχαρίστησιν οὔτε ἐνδιαφέρον διὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐκστρατείαν. Ἐπέστρεψεν εἰς τὰ Σοῦσα, ἀφήσας στρατὸν εἰς τὴν Θρᾴκην ὑπὸ τὸν ἔμπιστον στρατηγὸν Μεγάβαζον. Ὁ Μεγάβαζος αὐτὸς ἀνέλαβε νὰ καθυποτάξῃ τὴν Θρᾴκην, καὶ μεταξὺ ἄλλων ἐθνῶν, τὰ ὁποῖα ὑπετάγησαν μὲ δυσφορίαν εἰς τὸν Δαρεῖον, ἦτο καὶ ἓν βασίλειον, τὸ ὁποῖον εἰσέρχεται διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν μας, τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας, χώρας κατοικουμένης ὑπὸ λαοῦ τόσον στενῶς συγγενεύοντος πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ὥστε εἰς ἕνα ἀπὸ τοὺς πρίγκιπας αὐτῶν εἶχεν ἤδη ἐπιτραπῆ νὰ διαγωνισθῇ καὶ νὰ κερδίσῃ βραβεῖον εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας *.

Ὁ Δαρεῖος ἦτο διατεθειμένος νὰ ἀμείψῃ τὸν Ἱστιαῖον, ἐπιτρέπων εἰς αὐτὸν νὰ κτίσῃ ἰδικήν του πόλιν εἰς τὴν Θρᾴκην, ὁ Μεγάζαβος ὅμως εἶχε διαφορετικὴν γνώμην περὶ τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ Ἱστιαίου καὶ ἔπεισε τὸν βασιλέα νὰ τὸν πάρῃ εἰς τὰ Σοῦσα καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ συμβούλου νὰ τὸν κρατήσῃ αἰχμάλωτον ἐκεῖ. Ὁ Ἱστιαῖος κατ' ἀρχὰς ἐκολακεύθη ἀπὸ τὴν αὐλικὴν αὐτὴν θέσιν, ἔπειτα ὅμως ἀντελήφθη τὴν πραγματικὴν αὐτῆς σημασίαν. Ἡ περσικὴ αὐλὴ τοῦ ἦτο πολὺ ὀχληρὰ καὶ ἐνοστάλγησε τὴν Μίλητον, ὅταν δὲ συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ ξεσηκώσῃ εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Ἴωνας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐναντίον τῶν Περσῶν, τὸ κατώρθωσε.

Δὲν θὰ παρακολουθήσωμεν ἐδῶ τὰς περιπλοκὰς καὶ τὰς περιπετείας τῆς ἀνταρσίας αὐτῆς, εἰς τὰς ὁποίας περιλαμβάνεται καὶ ἡ πυρπόλησις τῶν Σάρδεων ὑπὸ τῶν Ἰώνων καὶ ἡ ἧττα τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου εἰς τὴν ναυμαχίαν τῆς Λάδης (νησῖδος πρὸ τῆς Μιλήτου)

---

* Αἱ νεώτεραι ἱστορικαὶ ἔρευναι ἀπέδειξαν ὅτι οἱ Μακεδόνες ἦσαν καθαρῶς ἑλληνικὸν φῦλον καὶ ὡμίλουν παλαιὰν δωρικὴν διάλεκτον.

τὸ 495 π. Χ. Εἶναι πολύπλοκος ἱστορία, ἀπὸ προδοσίας, σκληρότητας καὶ μίση, τόσον σκοτεινά, ὥστε ὁ θάνατος τοῦ δολίου Ἱστιαίου σχεδὸν λάμπει ὡς εὐφρόσυνον γεγονός. Ὁ Πέρσης σατράπης τῶν Σάρδεων, ἀπὸ ὅπου ἐπέρασαν τὸν Ἱστιαῖον, μεταφέροντες αὐτὸν ὡς αἰχμάλωτον εἰς τὰ Σοῦσα, ἔχων τὴν ἰδίαν περὶ τοῦ Ἱστιαίου γνώμην, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ Μεγάβαζος καὶ γνωρίζων τὴν ἱκανότητα, τὴν ὁποίαν εἶχε νὰ ἐξαπατᾷ τὸν Δαρεῖον, τὸν ἐσκότωσεν ἀμέσως ἐκεῖ καὶ ἔστειλε μόνον τὴν κεφαλήν του εἰς τὸν αὐθέντην του.

Ἡ Κύπρος καὶ αἱ ἑλληνικαὶ νῆσοι προσεχώρησαν καὶ αὐταὶ εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα, τὸ ὁποῖον εἶχε ξεσηκώσει ὁ Ἱστιαῖος καὶ τελικῶς καὶ αἱ Ἀθῆναι τὸ ἐβοήθησαν. Ὁ Δαρεῖος ἀντελήφθη τότε τὸ σφάλμα, τὸ ὁποῖον εἶχε κάμει νὰ στραφῇ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ὄχι πρὸς τὰ ἀριστερά, ὅταν εἶχε διαβῆ τὸν Βόσπορον καὶ τώρα ἐπεδόθη εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Ἑλλάδος. Ἤρχισε δὲ ἀπὸ τὰς νήσους.

Ἡ Τύρος καὶ ἡ Σιδών, αἱ μεγάλαι ἐκεῖναι ἐμπορικαὶ πόλεις, ἦσαν ὑποτελεῖς εἰς τὴν Περσίαν, πλοῖα δὲ φοινικικὰ καὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἰωνίας ἀπετέλεσαν τὸν στόλον, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ Πέρσαι ὑπέταξαν τὰς ἑλληνικὰς νήσους, τὴν μίαν κατόπιν τῆς ἄλλης.

8. Ἡ μάχη τοῦ Μαραθῶνος.

Ἡ πρώτη ἐπίθεσις ἐναντίον τῆς κυρίως Ἑλλάδος ἔγινε τὸ 490 π Χ. Ἦτο ἐπίθεσις ἀπὸ θαλάσσης ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν μὲ στρατόν, ὁ ὁποῖος ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν εἶχε παρασκευασθῆ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, ὁ δὲ στόλος εἶχεν ἐφοδιασθῆ μὲ μεταγωγικὰ πλοῖα διὰ τὴν μεταφορὰν ἵππων, τὰ ὁποῖα ἐναυπηγήθησαν εἰδικῶς διὰ τὴν περίπτωσιν αὐτήν.

Οἱ Πέρσαι ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Ἀττικὴν παρὰ τὸν Μαραθῶνα, ὡδηγοῦντο δὲ ὑπὸ Ἕλληνος προδότου, τοῦ Ἱππίου, υἱοῦ τοῦ Πεισιστράτου, ὁ ὁποῖος εἶχε διατελέσει τύραννος τῶν Ἀθηνῶν. Ἐὰν ἔπιπτον αἱ Ἀθῆναι, ὁ Ἱππίας θὰ ἐγκαθίστατο ὡς τύραννος τῆς πόλεως, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Περσῶν. Τόσον μεγάλη καὶ ἐπείγουσα ἦτο ἡ συναίσθησις ὅτι ἡ περίστασις ἦτο κρίσιμος, ὥστε οἱ στρατηγοὶ τῶν Ἀθηναίων, λησμονήσαντες ὅλας τὰς ἔχθρας, ἔστειλαν ἀγγελιαφόρον εἰς τὴν Σπάρτην, διὰ νὰ εἴπῃ εἰς τοὺς ἄρχοντας: «Ὦ Λακεδαιμόνιοι, οἱ Ἀθηναῖοι σᾶς παρακαλοῦν θερμῶς νὰ σπεύσετε εἰς βοήθειάν των καὶ νὰ μὴ ἀφήσετε ἀρχαιοτάτην ἑλληνικὴν πόλιν νὰ ὑποδουλωθῇ ἀπὸ βαρβάρους. Ἡ Ἐρέτρια ἤδη κατεκτήθη καὶ ὁ πληθυσμός της ἐξηνδραποδίσθη καὶ ἡ Ἑλλὰς ἔγινεν ἀσθενεστέρα κατὰ μίαν πόλιν σημαντικήν».

Ὁ ἀγγελιαφόρος αὐτός, ὀνομαζόμενος Φειδιππίδης, διήνυσε τὴν ἀπὸ Ἀθηνῶν εἰς Σπάρτην ἀπόστασιν (260 χιλιομέτρων) εἰς 48 ὥρας. Πρὶν ὅμως φθάσουν οἱ Σπαρτιᾶται ἐπὶ τόπου, ἡ μάχη εἶχεν ἀρχίσει. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔκαμαν ἐπίθεσιν ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ ὅπως λέγει ὁ Ἡρόδοτος: «Οἱ Ἀθηναῖοι, ὅταν ἐπλησίασαν τοὺς βαρβάρους, ἤρχισαν τὴν μάχην καὶ ἐπολέμησαν μὲ ἀνδρείαν ἀξιομνημόνευτον, διότι

312—**Ἀθηναῖος ὁπλίτης** (πεζὸς στρατιώτης) μὲ τὸν ὁπλισμόν του, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπό: θώρακα, ξίφος (ἀμφήκην) ἀναρτώμενον ἐκ τοῦ ὤμου ἀριστερὰ μὲ λωρίον, ἀσπίδα, κράνος, δόρυ, κνημίδας, ζώνην. Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ὅλοι οἱ πολῖται ἦσαν ὁπλῖται. Ἄλλο σῶμα ἦσαν οἱ **πελτασταὶ** μὲ ἐλαφρότερον ὁπλισμὸν καὶ ἕτερον σῶμα **ψιλοί**, οἱ ὁποῖοι ἔφερον ἐλαφρότατον ὁπλισμὸν ἢ ἦσαν ἄοπλοι. Τὸ σῶμα τῶν ψιλῶν ἀπετελεῖτο ἀπὸ τοὺς πτωχοτάτους πολίτας.

πρῶτοι ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἕλληνας ἐπέπεσαν μὲ γρήγορον βῆμα κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ πρῶτοι εἶδον ἀτάραχοι τὴν μηδικὴν ἐνδυμασίαν καὶ τοὺς στρατιώτας, οἱ ὁποῖοι ἔφερον αὐτήν. Μέχρι τότε καὶ τὸ ὄνομα μόνον τῶν Μήδων ἀκουόμενον ἐπροξενοῦσε φόβον εἰς τοὺς Ἕλληνας».

Τὰ ἄκρα τῆς περσικῆς παρατάξεως ὑπεχώρησαν ἐμπρὸς εἰς τὴν ἀκάθεκτον ἐπίθεσιν, τὸ κέντρον ὅμως ἐκράτησεν. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶχον μόνον θάρρος, εἶχον ἐξ ἴσου καὶ ψυχραιμίαν. Ἄφησαν τὰ ἄκρα τοῦ ἐχθροῦ νὰ τραποῦν εἰς φυγὴν καὶ αὐτοὶ ἐστενοχώρησαν τὸ κέντρον ἐκ τῶν πλαγίων, ὁπότε τὸ κύριον σῶμα τῶν Περσῶν ἔφυγε πρὸς τὰ πλοῖα. Ἑπτὰ πλοῖα περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν Ἀθηναίων, τὰ δὲ λοιπὰ ἀπέπλευσαν καὶ ὕστερα ἀπὸ ματαίαν ἀπόπειραν νὰ προσορμισθοῦν εἰς τὸ Φάληρον καὶ νὰ καταλάβουν τὰς Ἀθήνας, πρὶν ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς προφθάσῃ νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκεῖ, ὑπεχώρησαν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ἂς κλείσωμεν τὴν ἀφήγησιν αὐτὴν μὲ μίαν παράγραφον ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτον, ἡ ὁποία μᾶς διαφωτίζει περὶ τοῦ τεραστίου γοήτρου τῶν Μήδων κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους :

«Ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους ἦλθον εἰς τὰς Ἀθήνας δύο χιλιάδες, μετὰ τὴν πανσέληνον*. Ἐβιάστηκαν τόσον πολὺ διὰ νὰ προλάβουν, ὥστε ἔφθασαν ἀπὸ τὴν Σπάρτην εἰς τὰς Ἀθήνας εἰς τρεῖς ἡμέρας. Ἂν καὶ ἔφθασαν μετὰ τὴν μάχην, ἐξέφρασαν μεγάλην ἐπιθυμίαν νὰ ἴδουν τοὺς Μήδους. Ἀφοῦ δὲ ἐπῆγαν εἰς τὸν Μαραθῶνα, παρετήρησαν τὰ πτώματα τῶν φονευθέντων. Ἔπειτα ἐγκωμιάζοντες τοὺς Ἀθηναίους καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Σπάρτην».

9. Θερμοπύλαι καὶ Σαλαμίς.

Ἡ Ἑλλὰς ἑνωθεῖσα ἐπὶ ὀλίγον χρόνον ἀπὸ φόβον ἐκέρδισε τὴν πρώτην αὐτῆς νίκην κατὰ τῆς Περσίας. Ἡ εἴδησις τῆς πανωλεθρίας τῶν Περσῶν εἰς τὸν Μαραθῶνα ἔφθασεν εἰς τὸν Δαρεῖον ταὐτοχρόνως μὲ τὴν εἴδησιν τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Αἰγυπτίων κατὰ τῶν Περσῶν, ἀπέθανε δὲ οὗτος πρὶν ἀποφασίσῃ πρὸς ποίαν διεύθυνσιν νὰ στρέψῃ τὴν προσοχήν του. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Δαρείου Ξέρξης ἐστράφη πρῶτον κατὰ τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐγκατέστησεν ἐκεῖ Πέρσην σατράπην. Κατόπιν ἐπὶ τέσσερα ἔτη παρεσκεύασε δευτέραν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Λέγει δὲ ὁ Ἡρόδοτος ὅτι ἡ ἐκστρατεια αὐτὴ ὑπῆρξεν ἡ μεγαλυτέρα ἐκστρατεία ἀπὸ ὅσας γνωρίζομεν.

«Διότι ποῖον ἔθνος δὲν ὡδήγησεν ὁ Ξέρξης κατὰ τῆς Ἑλλάδος; Καὶ ποῖον πόσιμον νερὸν δὲν ἐξηντλήθη ὑπ' αὐτῶν, πλὴν τῶν μεγάλων ποταμῶν; Ἄλλοι ἔδωκαν πολεμικὰ πλοῖα, ἄλλοι πεζικόν,

---

* Εἰς τὴν Σπάρτην ὑπῆρχεν ἡ πρόληψις ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀρχίσῃ μία ἐκστρατεία πρὶν ἀπὸ τὴν πανσέληνον. Δι' αὐτὸ ὁ στρατὸς τῶν Λακεδαιμονίων, ποὺ ἐστάλη πρὸς βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων, ἀναμένων τὴν πανσέληνον πρὶν ἐκκινήσῃ, δὲν ἐπρόλαβε νὰ μετάσχῃ εἰς τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος.

ἄλλοι ἱππικόν, ἄλλοι μεταγωγικὰ πλοιάρια διὰ μεταφορὰν ἵππων καὶ στρατιώτας, ἄλλοι μικρὰ πλοῖα, διὰ τὰς γεφύρας προοριζόμενα, καὶ ἄλλοι πλοῖα καὶ τρόφιμα».

Ὁ Ξέρξης ἐπέρασε τὴν Εὐρώπην ὄχι ἀπὸ τὸν Βόσπορον, τοῦ ὁποίου τὸ πλάτος εἶναι μόλις ἑνὸς χιλιομέτρου, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντον. Εἰς τὴν ἀφήγησιν τῆς συγκεντρώσεως τοῦ μεγάλου στρατοῦ καὶ τῆς πορείας αὐτοῦ ἀπὸ τὰς Σάρδεις εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, διακρίνομεν εἰς τὸν Ἡρόδοτον τὸν ποιητὴν μᾶλλον, παρὰ τὸν ἱστορικόν. Ἡ μεγάλη στρατιὰ περνᾷ ἐν πομπῇ τὴν Τροίαν καὶ ὁ Ξέρξης, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ Πέρσης καὶ βάρβαρος, φαίνεται ὅτι εἶχε τύχει κλασσικῆς μορφώσεως, ἐλοξοδρόμησε—λέγει ὁ ἱστορικὸς—διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Πριάμου. Ὁ Ἑλλήσποντος ἐγεφυρώθη κοντὰ εἰς τὴν Ἄβυδον, ἐπὶ λόφου δὲ ἐστήθη μαρμάρινος θρόνος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὁ Ξέρξης ἠμποροῦσε νὰ ἐπιθεωρῇ ὁλόκληρον τὴν παράταξιν τῶν δυνάμεών του.

«Βλέπων δὲ ὁλόκληρον τὸν Ἑλλήσποντον σκεπασμένον ἀπὸ πλοῖά του καὶ τὰς ἀκτὰς καὶ τὰς πεδιάδας τῆς Ἀβύδου ἀπὸ στρατιώτας του, ἐμακάρισε τὸν ἑαυτόν του καὶ ἀμέσως ἐδάκρυσεν. Ὅταν εἶδε τὸν Ξέρξην δακρύοντα ὁ Ἀρτάβανος, ὁ ἐκ πατρὸς θεῖός του, ὁ ὁποῖος εἶχε πρωτύτερα τὸ θάρρος νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Ξέρξην νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, τοῦ εἶπεν: «Ὦ βασιλεῦ, πόσον διαφέρει αὐτὸ ποὺ κάμνεις τώρα, ἀπὸ ὅ,τι ἔκαμες πρὸ ὀλίγου, διότι ἀφοῦ ἐμακάρισες τὸν ἑαυτόν σου, ἐδάκρυσες». Ὁ δὲ Ξέρξης εἶπε: «Ναί, διότι ἐσκέφθηκα πόσον σύντομος εἶναι ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὅτι ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ πλήθη δὲν θὰ ὑπάρχῃ κανεὶς μετὰ ἑκατὸν ἔτη εἰς τὴν ζωήν»

Αὐτὸ ἐνδέχεται νὰ μὴ ἀποτελῇ ἀληθινὴν ἱστορίαν, ἀποτελεῖ ὅμως μεγάλην ποίησιν.

Ὁ περσικὸς στόλος, παραπλέων τὴν ἀκτὴν ἀπὸ ἀκρωτηρίου εἰς ἀκρωτήριον, συνώδευσε τὸ μεγάλο αὐτὸ πλῆθος τῶν πεζῶν εἰς τὴν πορείαν του. Δυνατὴ ὅμως τρικυμία ἐπέφερεν εἰς τὸν στόλον μεγάλας ζημίας, 400 δὲ πλοῖα ἀπωλέσθησαν, συμπεριλαμβανομένων καὶ πολλῶν μεταφορικῶν σίτου.

Κατ᾽ ἀρχὰς οἱ ἡνωμένοι Ἕλληνες ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν, παρὰ τὸν Ὄλυμπον, διὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν ἐκεῖ τοὺς Πέρσας. Κατόπιν ὅμως ὑπεχώρησαν διὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ τελικῶς ἀπεφάσισαν νὰ τοὺς περιμένουν εἰς τὰς Θερμοπύλας, ὅπου τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ ὄρος Καλλίδρομον ἔφθανε μέχρι τῆς θαλάσσης. Ἐκεῖ δὲ ἐσχηματίζετο μεγάλος κρημνός, ὁ ὁποῖος ἄφηνε κατὰ τὴν παραλίαν δίοδον τόσον στενήν, ὥστε μόλις ἠμποροῦσε νὰ περάσῃ ἅρμα.

Τὸ μεγάλο πλεονέκτημα τῆς θέσεως τῶν Θερμοπυλῶν διὰ τοὺς Ἕλληνας ἦτο, ὅτι δὲν ἐπέτρεπε τὴν χρῆσιν ἱππικοῦ ἢ ἁρμάτων, καὶ τὸ στενὸν μέτωπον ἔκαμνε ὀλιγώτερον ἄνισον τὸν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν πολυαρίθμων Περσῶν ἀγῶνα. Καὶ ἐκεῖ οἱ Πέρσαι συνῆψαν μὲ τοὺς Ἕλληνας μάχην κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους 480 π. Χ.

Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας οἱ Ἕλληνες ἐκρατοῦσαν τὴν μεγάλην αὐτὴν

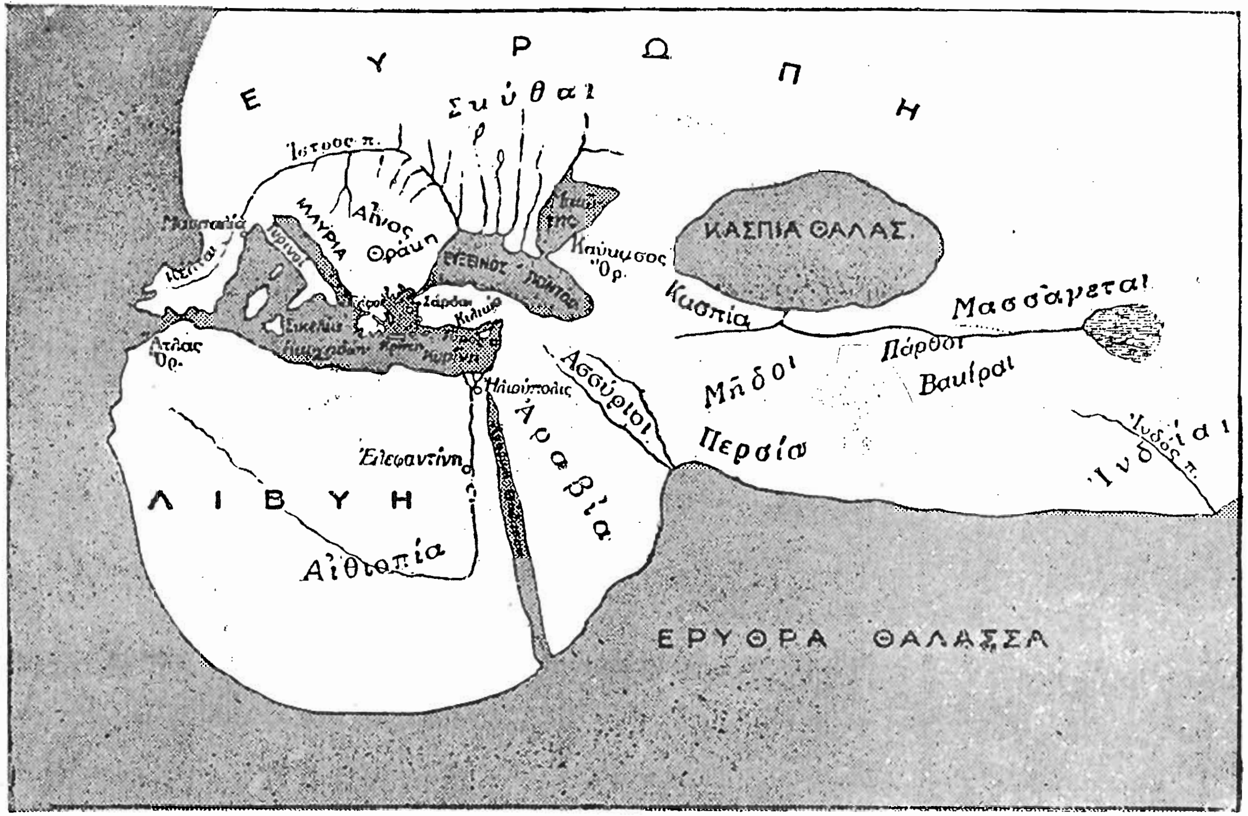
στρατιὰν καὶ τῆς ἐπροξένησαν μεγάλην φθορὰν εἰς ἄνδρας, μὲ πολὺ ὀλίγας ἰδικάς των ἀπωλείας, ἀλλὰ τὴν τρίτην ἡμέραν περσικὸν ἀπόσπασμα ἐνεφανίσθη εἰς τὰ νῶτα τῶν Ἑλλήνων, ἀφοῦ ἔμαθε τὸ πέρασμα διὰ μέσου τῶν ὀρέων ἀπὸ ἕνα χωρικόν. Τότε οἱ Ἕλληνες βιαστικὰ ἔκαμαν συμβούλιον καὶ ἄλλοι μὲν ἤθελαν νὰ ὑποχωρήσουν, ἄλλοι δὲ νὰ μείνουν καὶ νὰ ἀντισταθοῦν.

Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ὅλης δυνάμεως Λεωνίδας ἦτο ἀμετάπειστος εἰς τὴν ἀπόφασίν του νὰ μείνῃ μαζὶ μὲ τοὺς ὑπ᾿ αὐτὸν τριακοσίους Σπαρτιάτας. Τὸ ὑπόλοιπον μέρος τοῦ στρατεύματος ἠμποροῦσεν ἐν τῷ μεταξὺ νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ νὰ ὀχυρωθῇ εἰς τὸ μετὰ τὰς Θερμοπύλας πλησιέστερον κατάλληλον πρὸς ἄμυναν στενόν. Τὸ ἀπὸ 700 ἄνδρας σῶμα τῶν Θεσπιέων, ἐν τούτοις, ἠρνήθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἐπροτίμησαν νὰ μείνουν καὶ συναποθάνουν μὲ τοὺς Σπαρτιάτας. Ἔμειναν ἐπίσης καὶ 400 Θηβαῖοι. Ἐπειδὴ αἱ Θῆβαι ἀργότερα προσεχώρησαν εἰς τοὺς Πέρσας, ὑπάρχει μία ἐκδοχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Θηβαῖοι αὐτοὶ ἐκρατήθησαν εἰς τὰς Θερμοπύλας παρὰ τὴν θέλησίν των, διὰ τῆς βίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ διὰ στρατιωτικοὺς καὶ δι᾿ ἱστορικοὺς λόγους φαίνεται ἀπίθανον.

Οἱ χίλιοι τετρακόσιοι αὐτοὶ ἔμειναν ἐκεῖ καὶ ὕστερα ἀπὸ ἡρωικὴν μάχην ἐφονεύθησαν ὅλοι μέχρις ἑνός. Δύο ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτας ἔτυχε νὰ λείπουν, ἐπειδὴ ἔπασχαν ἀπὸ τὰ μάτια. Ὅταν ἔμαθαν τὴν εἴδησιν, ὁ ἕνας ἦτο πολὺ ἄρρωστος καὶ δὲν ἠμποροῦσε νὰ κινηθῇ. Ὁ ἄλλος διέταξε τὸν εἵλωτά του νὰ τὸν ὁδηγήσῃ εἰς τὴν μάχην, ὅπου ἐπολέμησε μὲ ἀκάθεκτον ὁρμήν, ἕως ὅτου ἐφονεύθη. Τὸν ἐπιζήσαντα Ἀριστόδημον συμπαρέλαβον τὰ ὑποχωροῦντα στρατεύματα, ἐπέστρεψε δὲ εἰς Σπάρτην, ὅπου δὲν ἐτιμωρήθη μὲν διὰ τὴν διαγωγήν του, ἀλλὰ οὔτε φωτιὰν τοῦ ἔδιδεν κανεὶς ἀπὸ τοὺς Σπαρτιάτας, οὔτε τοῦ ὡμιλοῦσεν. Ὠνομάζετο ἀπὸ ὅλους Ἀριστόδημος ὁ «Τρέσας», δηλαδὴ ὁ τραπεὶς εἰς φυγήν. Ὁ Ἀριστόδημος ἐπανώρθωσε τὸ ὄνειδος αὐτὸ μετὰ ἓν ἔτος εἰς τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν, ὅπου ἀφοῦ ἔδειξε θαύματα ἀνδρείας, ἐφονεύθη.

Ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον ἡμέραν τὸ ὑπὸ τὸν Λεωνίδαν μικρὸν σῶμα ἐκράτησε τὸ στενόν, τὸ ὁποῖον προσεβάλλετο κατὰ μέτωπον καὶ ἐκ τῶν νώτων ὑπὸ ὁλοκλήρου τῆς περσικῆς δυνάμεως. Κατώρθωσεν οὕτω νὰ καλύψῃ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ κυρίου σώματος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, νὰ προξενήσῃ μεγάλας ἀπωλείας εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς καὶ νὰ ἀνυψώσῃ τὸ γόητρον τοῦ Ἕλληνος πολεμιστοῦ ὑπεράνω τοῦ γοήτρου τοῦ Μήδου, περισσότερον ἀκόμη καὶ ἀπὸ ὅ,τι εἶχε κάμει ἡ νίκη τοῦ Μαραθῶνος.

Τὸ ἱππικὸν καὶ αἱ ὑπηρεσίαι τῶν μετόπισθεν τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἐπέρασαν ἀργὰ ἀπὸ τὴν στενὴν δίοδον τῶν Θερμοπυλῶν καὶ ἐβάδισαν πρὸς τὰς Ἀθήνας, ἐνῷ ἐν τῷ μεταξὺ σειρὰ συγκρούσεων ἐξετυλίσσετο κατὰ θάλασσαν. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ὑπεχώρει πρὸ τῆς προελάσεως τοῦ περσικοῦ, ὁ ὁποῖος ὑπέστη σημαντικὰς ζημίας ἐξ αἰτίας σχετικῆς ἀγνοίας τῶν περιπλόκων αὐτῶν παραλίων καὶ

313.–Χάρτης τοῦ γνωστοῦ κόσμου, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (443 π.Χ.).

τῶν ἀποτόμων μεταβολῶν τοῦ καιροῦ. Ἡ δύναμις τοῦ ἀριθμοῦ ἔφερε τὸν περσικὸν στρατὸν πρὸ τῶν Ἀθηνῶν.

Μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν Θερμοπυλῶν δὲν ὑπῆρχεν ἄλλη πλησιεστέρα γραμμὴ ἀμύνης ἀπὸ τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου, αὐτὸ δὲ ἐσήμαινε τὴν ἐγκατάλειψιν ὅλης τῆς διαμέσου χώρας, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ πληθυσμὸς ἢ ἔπρεπε νὰ φύγῃ ἢ ἔπρεπε νὰ ὑποταχθῇ εἰς τοὺς Πέρσας. Αἱ Θῆβαι μὲ ὅλην τὴν Βοιωτίαν ὑπετάγησαν καὶ οἱ κάτοικοι ὑπεχρεώθησαν νὰ ὑπηρετήσουν εἰς τὸν περσικὸν στρατόν, πλὴν μιᾶς πόλεως, τῶν Πλαταιῶν, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι κατέφυγον εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ἦλθε κατόπιν καὶ ἡ σειρὰ τῶν Ἀθηνῶν καὶ μεγάλαι προσπάθειαι κατεβλήθησαν νὰ τοὺς πείσουν νὰ συνθηκολογήσουν. Ἀντὶ τούτου ὅμως ὁλόκληρος ὁ πληθυσμὸς ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ πάντα καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὰ πλοῖα. Αἱ γυναῖκες καὶ οἱ μάχιμοι μετεφέρθησαν εἰς τὴν Σαλαμῖνα καὶ εἰς ἄλλας γειτονικὰς νήσους. Μόνον ὀλίγοι δυσμετακίνητοι γέροντες καὶ ὀλίγοι διαφωνοῦντες παρέμειναν εἰς τὴν πόλιν, ἡ ὁποία κατελήφθη ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ ἐκάη. Τὰ ἱερὰ ἀντικείμενα κλπ., τὰ ὁποῖα ἐκάησαν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, ἐτάφησαν ἀργότερον εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἀπὸ τοὺς ἐπιστρέψαντας Ἀθηναίους, καὶ ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὰς ἡμέρας μας διὰ τῶν ἀνασκαφῶν, φέροντα ἐπ' αὐτῶν καταφανῆ τὰ σημεῖα τῆς πυρᾶς.

Ὁ Ξέρξης ἔστειλεν ἀμέσως ἔφιππον ἀγγελιαφόρον νὰ φέρῃ τὴν εἴδησιν εἰς τὰ Σοῦσα, προσεκάλεσε δὲ τοὺς Ἀθηναίους ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐξορισθῆ ἄλλοτε ἀπὸ τὴν πόλιν, καὶ τὸν ἀκολουθοῦσαν τώρα κατὰ τὴν ἐκστρατείαν, νὰ ἀναβοῦν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ νὰ προσφέρουν θυσίας κατὰ τὸν ἀθηναϊκὸν τρόπον.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ συμμαχικὸς ἑλληνικὸς στόλος εἶχε φθάσει εἰς τὴν Σαλαμῖνα καὶ εἰς τὸ πολεμικὸν συμβούλιον, τὸ ὁποῖον συνεκροτήθη, ὑπῆρξε μεγάλη διάστασις γνωμῶν, ἀπειλοῦσα ρῆξιν. Ἡ Κόρινθος καὶ αἱ ὄπισθεν τοῦ Ἰσθμοῦ πόλεις ἤθελον ὁ στόλος νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, τὸν Ἰσθμόν, ἐγκαταλείπων τὰ Μέγαρα καὶ τὴν Αἴγιναν. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπέμενε μὲ ὅλην του τὴν δύναμιν νὰ πολεμήσουν εἰς τὸν πορθμὸν τῆς Σαλαμῖνος. Ἡ πλειονότης ἔκλινεν ἀποφασιστικῶς ὑπὲρ τῆς ἀποχωρήσεως, ὁπότε ἔξαφνα ἦλθεν ἡ εἴδησις, ὅτι ἡ ὑποχώρησις εἶχε κοπῆ. Οἱ Πέρσαι εἶχον κυκλώσει μὲ τὸν στόλον των τὴν Σαλαμῖνα καὶ ἐκυριαρχοῦσαν εἰς τὴν γύρω ἀπὸ αὐτὴν θάλασσαν.

Τὴν εἴδησιν αὐτὴν εἶχε φέρει ὁ ἴδιος ὁ Ἀριστείδης, ὁ ἐπικαλούμενος «Δίκαιος», διὰ τὸν ἐξοστρακισμὸν τοῦ ὁποίου ἐκάμαμεν ἤδη λόγον. Ἡ σύνεσίς του καὶ ἡ εὐγλωττία του ἐβοήθησαν πάρα πολὺ τὸν Θεμιστοκλέα νὰ τονώσῃ τὸ θάρρος τῶν διστακτικῶν ἀρχηγῶν. Οἱ δύο αὐτοὶ ἄνδρες, προηγουμένως ἀδιάλλακτοι ἀνταγωνισταί, ἀλλὰ μὲ γενναιοφροσύνην σπανίαν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ἐλησμόνησαν τὰς μεταξύ των διαφορὰς πρὸ τοῦ κοινοῦ κινδύνου. Μόλις ἐχάραξεν ἡ αὐγή, τὰ πλοῖα τῶν Ἑλλήνων ἔκαμαν ἔναρξιν τῆς ναυμαχίας.

314.—**Εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὸν ὀστρακισμὸν τοῦ Ἀριστείδου.** Ἕνας ἀγράμματος πολίτης ἐπλησίασε τὸν Ἀριστείδην καὶ τοῦ εἶπε: «Γράφετε παρακαλῶ εἰς τὸ ὄστρακον τὸ ὄνομα Ἀριστείδης; (σ. 376).

Ὁ πρὸ αὐτῶν ἐχθρικὸς στόλος ἦτο ἀνάμεικτος ἀπὸ διάφορα ἔθνη καὶ εἶχεν ὀλιγωτέραν ἑνότητα ἀπὸ τὸν ἰδικόν των. Ἦτο ὅμως περίπου τριπλάσιος. Τὸ ἓν ἄκρον κατεῖχον οἱ Φοίνικες, τὸ δὲ ἄλλο οἱ Ἴωνες (Ἕλληνες τῆς Ἀσίας καὶ τῶν νήσων). Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Ἴωνας ἐπολέμησαν μὲ ἀνδρείαν, ἄλλοι ὅμως ἐνεθυμήθησαν ὅτι εἶναι καὶ αὐτοὶ Ἕλληνες. Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, ἐξ ἄλλου, εἶχον πληρώματα κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ ἐλευθέρους πολίτας, οἱ ὁποῖοι ἐμάχοντο ὑπὲρ τῶν ἑστιῶν αὐτῶν. Κατὰ τὰς πρώτας ὥρας ἡ μάχη ὑπῆρξε λυσσώδης, ἀλλὰ συγκεχυμένη. Ἔπειτα ὅμως ἐφάνη καὶ εἰς τὸν Ξέρξην, ὁ ὁποῖος παρακολουθοῦσε τὸν ἀγῶνα ἀπὸ ὑψηλὸν μέρος τῆς ξηρᾶς, ὅτι ὁ στόλος του προσεπάθει νὰ φύγῃ. Ἡ φυγὴ μετετράπη εἰς καταστροφήν.

Ὁ Ξέρξης ἔβλεπεν ἐκ τοῦ παρατηρητηρίου του τὰ μυτερὰ ἔμβολα τῶν ἑλληνικῶν τριήρεων νὰ διατρυποῦν τὰς ἰδικάς του τριήρεις, τοὺς ἄνδρας του νὰ σκοτώνωνται καὶ τοὺς Ἕλληνας νὰ πηδοῦν μέσα εἰς τὰ πλοῖά του. Τὸ σπουδαιότερον μέρος εἰς τὴν ναυμαχίαν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἔπαιζε τὸ ἔμβολον. Αἱ μεγάλαι τριήρεις ἐπέπιπτον διὰ τοῦ ὄγκου των μὲ ὁρμὴν κατὰ τῶν ἀντιπάλων των καὶ τὰς ἐβύθιζον ἢ ἀφαιροῦσαν ἀπὸ αὐτὰς τὰ κουπιὰ καὶ τὰς ἔκαμναν ἀνικάνους νὰ κινηθοῦν καὶ νὰ κυβερνηθοῦν. Ὕστερα ἀπὸ ὀλίγον ὁ Ξέρξης εἶδεν, ὅτι μερικὰ ἀπὸ τὰ ἠκρωτηριασμένα πλοῖά του παρεδίδοντο. Μέσα εἰς τὰ νερὰ ἠμποροῦσε νὰ διακρίνῃ τὰ κεφάλια τῶν Ἑλλήνων, ποὺ ἐκολυμβοῦσαν πρὸς τὴν ξηράν. Ἀπὸ τοὺς βαρβάρους ὅμως οἱ περισσότεροι ἐπνίγησαν εἰς τὴν θάλασσαν, διότι δὲν ἐγνώριζον νὰ κολυμβοῦν.

Ἡ ἀπόπειρα τῆς πιεζομένης πρώτης γραμμῆς τοῦ περσικοῦ στόλου νὰ ἀλλάξῃ πορείαν, ἐπέφερε ἀπερίγραπτον σύγχυσιν. Μερικὰ πλοῖα τῆς γραμμῆς αὐτῆς ἐτρυπήθησαν ἀπὸ τὰ ἔμβολα τῶν ἰδικῶν των πλοίων τῆς ὀπισθίας σειρᾶς. Ἔπνεε δυτικὸς ἄνεμος καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ πλοῖα τοῦ Ξέρξου, τὰ ὁποῖα εἶχον τεθῆ ἐκτὸς μάχης, ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τὰ κύματα, διὰ νὰ ριφθοῦν καὶ νὰ συντριβοῦν εἰς τὰς πέραν ἀκτάς. Ἄλλα ἐρρυμουλκοῦντο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας πρὸς τὴν Σαλαμῖνα. Καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα εἶχον ὑποστῆ ὀλιγωτέρας ζημίας καὶ ἦσαν ἀκόμη εἰς μάχιμον κατάστασιν, διηυθύνοντο πρὸς τὴν κάτω ἀπὸ τὸν Ξέρξην παραλίαν, διὰ νὰ τεθοῦν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ στρατεύματός του. Σκορπισμένα εἰς τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν, πέραν τῶν ἀκρωτηρίων, ἐφαίνοντο συγκεχυμένως περσικὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἔφευγον καὶ κατεδιώκοντο ἀπὸ ἑλληνικὰ πλοῖα.

Ὅλη ἡ καταστροφὴ αὐτὴ ἐξετυλίχθη ἐμπρὸς εἰς τὰ μάτια τοῦ Ξέρξου.

Τώρα ἠμποροῦμεν νὰ φαντασθῶμεν τὸν πηγαινοερχομὸν τῶν διαγγελέων, τὴν ἔκδοσιν τῶν ἀσκόπων διαταγῶν, καὶ τὰς μεταβολὰς τοῦ σχεδίου καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν.

Τὸ πρωὶ ὁ Ξέρξης εἶχε βγῆ ἐφωδιασμένος μὲ πινακίδας, διὰ νὰ σημειώσῃ τὰ ὀνόματα τῶν ἀρχηγῶν του ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι θὰ διεκρίνοντο περισσότερον εἰς τὴν ναυμαχίαν, διὰ νὰ τοὺς δώσῃ τὴν

πρέπουσαν ἀμοιβήν. Ὅταν ἡ δύσις ἤρχισε νὰ χρυσίζῃ τὸν οὐρανὸν διέκρινε τὴν ναυτικὴν δύναμιν τῆς Περσίας νὰ εἶναι διεσκορπισμένη, βυθισμένη καὶ κατεστραμμένη, ἐνῷ ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀδιάσπαστος καὶ τροπαιοῦχος συνεκεντρώνετο ἀπέναντι πρὸς τὴν Σαλαμῖνα, χωρὶς νὰ ἠμπορῇ ἀκόμη νὰ πιστεύσῃ εἰς τὴν νίκην του.

Ὁ περσικὸς στρατὸς παρέμεινε τρόπον τινὰ ἀναποφάσιστος ἐπὶ ὀλίγας ἡμέρας παρὰ τὸν τόπον τῆς ναυμαχίας καὶ κατόπιν ἤρχισε νὰ ὑποχωρῇ εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὅπου ἐσκόπευε νὰ περάσῃ τὸν χειμῶνα, πρὶν ἀναλάβῃ τὴν συνέχισιν τῆς ἐκστρατείας. Ὁ Ξέρξης ὅμως, ὅπως καὶ ὁ Δαρεῖος πρὶν ἀπὸ αὐτόν, εἶχεν αἰσθανθῆ ἀηδίαν διὰ τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐκστρατείας. Ἐφοβεῖτο μήπως καταστραφῇ ἡ ἀπὸ πλοῖα γέφυρα. Καὶ μὲ ἓν μέρος τοῦ στρατοῦ του ἀπῆλθε πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον, ἀφήνων τὸ κύριον σῶμα τῆς δυνάμεώς του εἰς τὴν Θεσσαλίαν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μαρδόνιον. Περὶ τῆς ὑποχωρήσεώς του αὐτῆς ὁ ἱστορικὸς λέγει :

«Ἀπὸ ὁποιονδήποτε δὲ τόπον καὶ ὁποιονδήποτε ἔθνος ἐπερνοῦσαν κατὰ τὴν πορείαν των, ἥρπαζον τὰ προϊόντα τῆς συγκομιδῆς, διὰ νὰ φάγουν. Ἐὰν δὲν εὕρισκον καρποὺς ἔκοπτον ὅ,τι πράσινον ἐφύτρωνεν εἰς τὴν γῆν καὶ ἀπεγύμνωναν τὰ δένδρα ἀπὸ τὸν φλοιὸν καὶ τὰ φύλλα των καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ κατεβρόχθιζον, τὸ ἴδιο καὶ τῶν ἡμέρων καὶ τῶν ἀγρίων δένδρων, καὶ δὲν ἄφηναν τίποτε ὀπίσω των. Ὅλα δὲ αὐτὰ τὰ ἔκαμναν διότι ἐπεινοῦσαν. Ἔπειτα, ἐπιδημία ἐξέσπασε κατὰ τὴν πορείαν εἰς τὸ στράτευμα καὶ δυσεντερία, καὶ ἐπέφερε καταστροφήν. Τοὺς δὲ πάσχοντας ὁ βασιλεὺς ἄφηνεν ὀπίσω, ἐπιτάσσων τὰς πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἐτύχαινε νὰ εὑρίσκωνται εἰς τὸν δρόμον του, νὰ φροντίσουν δι' αὐτοὺς καὶ νὰ τοὺς τροφοδοτήσουν.

»Ἀπὸ αὐτοὺς μερικοὺς ἄφησεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἄλλους εἰς Σίριν τῆς Παιονίας καὶ μερικοὺς εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ὅταν δέ, προχωροῦντες ἀπὸ τὴν Θρᾴκην, ἔφθασαν εἰς τὸν πόρον, ἐπέρασαν βιαστικὰ τὸν Ἑλλήσποντον εἰς Ἄβυδον μὲ τὰ πλοῖα, διότι ἡ γέφυρα τὴν ὁποίαν εἶχον κατασκευάσει μὲ σχεδίας, εἶχε διαλυθῆ ὑπὸ τῆς τρικυμίας. Ἐκεῖ δέ, ἀφοῦ ἐσταμάτησαν ἐπὶ ὀλίγον χρόνον, ἐλάμβανον ἀφθονώτερον σιτηρέσιον, παρὰ κατὰ τὴν πορείαν. Ἐπειδὴ ὅμως ἔτρωγαν μὲ βουλιμίαν καὶ ἔπιναν διάφορα νερά, πέθαιναν ὅσοι ἀπέμειναν σῶοι. Οἱ λοιποὶ μὲ τὸν Ξέρξην ἔφθασαν εἰς τὰς Σάρδεις».

10. Πλαταιαὶ καὶ Μυκάλη.

Τὸ λοιπὸν μέρος τοῦ περσικοῦ στρατοῦ παρέμεινεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὑπὸ τὸν Μαρδόνιον, καὶ ἐπὶ ἓν ἔτος οὗτος διεξήγαγεν ἐπιθετικὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὸ τέλος ἐνικήθη καὶ ἐσκοτώθη εἰς μάχην ἐκ παρατάξεως εἰς Πλαταιὰς (479 π. Χ.), ἐνῷ τὴν ἰδίαν ἡμέραν ὁ περσικὸς στόλος, καθὼς καὶ στρατὸς τῆς ξηρᾶς, ὑπέστησαν καταστροφὴν κοντὰ εἰς τὸ ὄρος Μυκάλη, μεταξὺ Ἐφέσου καὶ Μιλήτου. Τὰ περσικὰ πλοῖα διὰ τὸν φόβον τῶν Ἑλ-

λήνων εἶχον συρθῆ ἔξω ἐπὶ τῆς ἀκτῆς καὶ γύρω ἀπὸ αὐτὰ εἶχε κτισθῆ τεῖχος. Οἱ Ἕλληνες ὅμως ἔκαμαν ἀπόβασιν καὶ κατέλαβον ἐξ ἐφόδου τὸ περιτείχισμα. Τότε ἔπλευσαν πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον, διὰ νὰ καταστρέψουν ὅ,τι ἀπέμενεν ἀπὸ τὴν ἐκ πλοίων γέφυραν. Ἔτσι οἱ Πέρσαι, φεύγοντες μετὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν, ἠναγκάσθησαν μὲ δυσκολίαν νὰ διασχίσουν τὸν Βόσπορον.

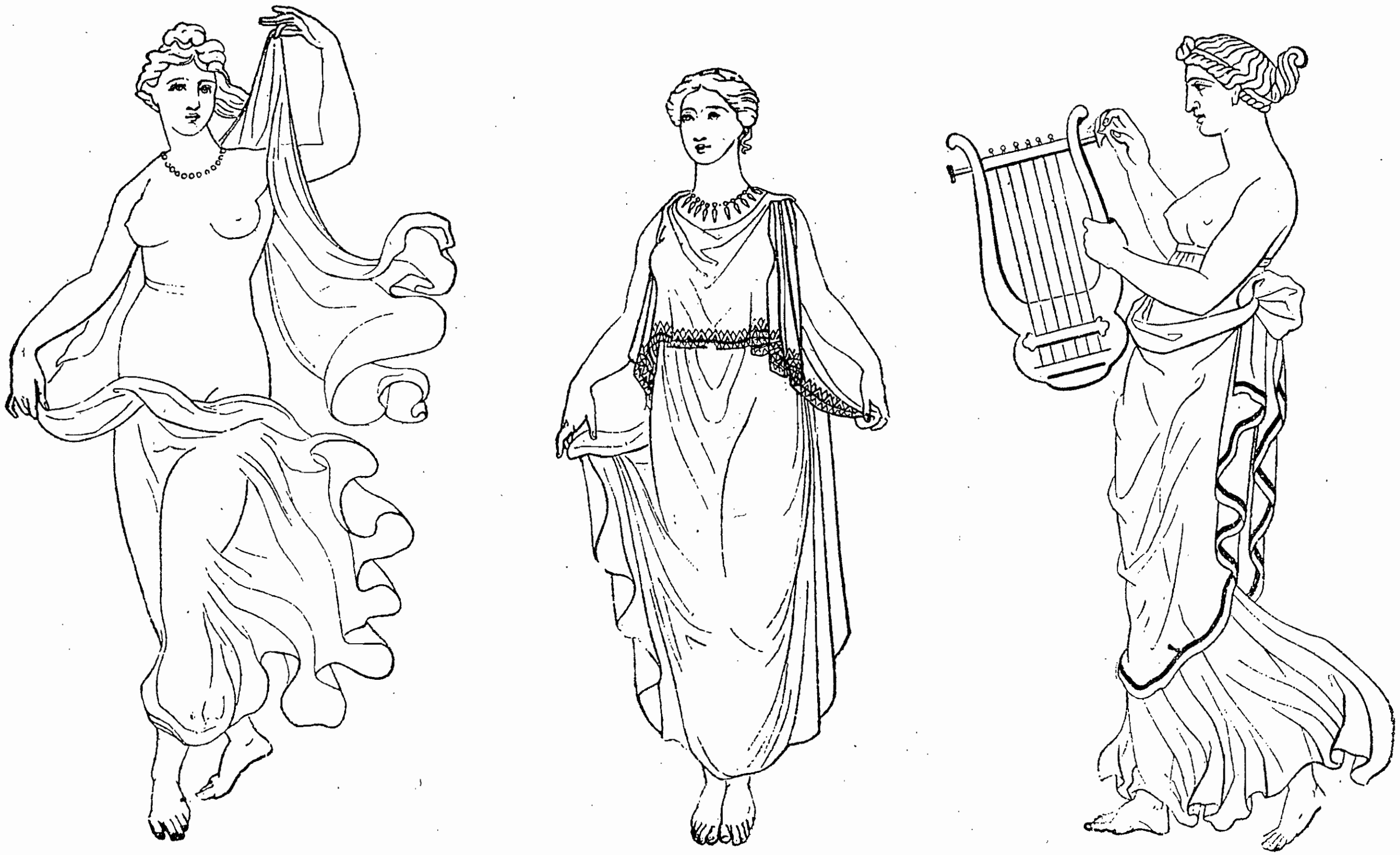
Λαμβάνουσαι θάρρος ἀπὸ τὰς συμφορὰς αὐτὰς τοῦ Ξέρξου — λέγει ὁ Ἡρόδοτος — αἱ Ἰωνικαὶ πόλεις τῆς Ἀσίας, ἤρχισαν διὰ δευτέραν φορὰν νὰ ἐπαναστατοῦν ἐναντίον τῶν Περσῶν.

Μὲ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο τελειώνει τὸ ἔνατον βιβλίον τῆς «Ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου». Ὁ Ἡρόδοτος γεννηθεὶς τὸ 484 π. Χ. περίπου, ἦτο παιδίον πέντε ἐτῶν κατὰ τὴν μάχην τῶν Πλαταιῶν. Μεγάλο μέρος τῶν στοιχείων τῆς ἱστορίας του εἶχε συλλέξει ἀπὸ ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι εἶχον λάβει μέρος εἰς τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἀφηγεῖται, ἢ ἦσαν αὐτόπται μάρτυρες αὐτῶν.

Ὁ πόλεμος ἐκράτησεν ἀκόμη ἐπὶ μακρὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ὑπεστήριξαν ἀνταρσίαν κατὰ τῶν Περσῶν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐπεχείρησαν ἀνεπιτυχῶς νὰ καταλάβουν τὴν Κύπρον. Τότε αἱ ἑλληνικαὶ ἀκταὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις τοῦ Εὐξείνου παρέμειναν γενικῶς ἐλεύθεραι, ἡ Κύπρος ὅμως καὶ ἡ Αἴγυπτος ἐξηκολούθησαν νὰ εὑρίσκωνται ὑπὸ τὸν περσικὸν ζυγόν. Ὁ Ἡρόδοτος, ὁ ὁποῖος εἶχε γεννηθῆ ὡς Πέρσης ὑπήκοος εἰς τὴν ἰωνικὴν πόλιν Ἁλικαρνασσόν, ἦτο κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τριάντα πέντε ἐτῶν, καὶ θὰ ἐπωφελήθη τῆς πρώτης εὐκαιρίας μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς εἰρήνης διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Βαβυλῶνα καὶ τὴν Περσίαν. Πιθανὸν δὲ ἐπῆγεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ 438 π. Χ. μὲ τὴν ἱστορίαν του καθ' ὅλα ἑτοίμην πρὸς ἀνάγνωσιν.

Ἡ ἰδέα μιᾶς μεγάλης ἐπιθετικῆς συμμαχίας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῆς Περσίας δὲν ἦτο ξένη εἰς τὸν Ἡρόδοτον. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστας του τὸν ὑποπτεύονται ὅτι ἔγραφε διὰ νὰ προπαγανδίσῃ τὴν ἰδέαν αὐτήν, ἡ ὁποία ὑπῆρχεν ἀσφαλῶς τότε εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν. Περιγράφει τὸν Ἀρισταγόραν, τὸν γαμβρὸν τοῦ Ἱστιαίου, ὅτι ἐδείκνυεν εἰς τοὺς Σπαρτιάτας «χαλκῆν πινακίδα, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦτο χαραγμένος χάρτης ὁλοκλήρου τῆς γῆς, μὲ ὅλας τὰς θαλάσσας καὶ τοὺς ποταμούς». Ὁμοίως παρουσιάζει τὸν Ἀρισταγόραν νὰ λέγῃ: «Αὐτοὶ οἱ βάρβαροι δὲν εἶναι ἀνδρεῖοι εἰς τὰς μάχας. Σεῖς ἀπ' ἐναντίας ἐτελειοποιήσατε εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν τὴν τέχνην τοῦ πολέμου. Αὐτοὶ μάχονται μὲ τόξα καὶ βέλη καὶ κοντὸ δόρυ. Πηγαίνουν εἰς τὴν μάχην φοροῦντες ἀναξυρίδας καὶ εἰς τὴν κεφαλήν των πηλήκια. Σεῖς ἐτελειοποιήσατε τὰ ὅπλα σας καὶ τὴν πειθαρχίαν. Εἶναι εὔκολον νὰ τοὺς νικήσετε. Ἔχουν χρυσόν, ἄργυρον, χαλκόν, κεντημένα φορέματα, κτήνη καὶ δούλους, περισσότερα ἀπὸ ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου. Ὅλα αὐτὰ ἠμπορεῖτε νὰ τὰ ἔχετε ὡς δικά σας, ἀρκεῖ νὰ θέλετε».

Ἐπέρασαν ἑκατὸν ἔτη ἕως ὅτου ἡ προπαγάνδα αὐτὴ καρποφορήσῃ. Ὁ Ξέρξης ἐδολοφονήθη εἰς τὸ ἀνάκτορόν του περὶ τὸ

315.—**Χορὸς παρθένων.** Εἰκὼν ἀρχαίου ἀγγείου.

465 π. Χ. Ἀπὸ τότε ἡ Περσία δὲν ἔκαμε πλέον καμμίαν ἀπόπειραν κατακτήσεως τῆς Εὐρώπης. Δὲν γνωρίζομεν πολλὰ δι' ὅσα συνέβησαν εἰς τὸ κράτος τοῦ μεγάλου βασιλέως, ὅπως γνωρίζομεν διὰ τὰ συμβάντα εἰς τὰς μικρὰς πολιτείας τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ Ἑλλὰς ἤρχισεν αἰφνιδίως νὰ παράγῃ φιλολογίαν καὶ νὰ ἀναγράφῃ τὰ κατορθώματά της, ὅπως κανὲν ἔθνος δὲν εἶχε κάμει ἕως τότε. Μετὰ τὸ 479 π. Χ. (Πλαταιαὶ) φαίνεται ὅτι ἡ κυριαρχία τῶν Μήδων καὶ τῶν Περσῶν εἶχεν ἐκφυλισθῆ. Τὸ κράτος τοῦ μεγάλου βασιλέως μπαίνει πλέον εἰς περίοδον παρακμῆς. Ἕνας Ἀρταξέρξης, ἕνας δεύτερος Ξέρξης, ἕνας δεύτερος Δαρεῖος, περνοῦν ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Γίνονται στάσεις εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Συρίαν. Οἱ Μῆδοι ἀποστατοῦν. Ἕνας δεύτερος Ἀρταξέρξης καὶ ἕνας δεύτερος Κῦρος, ἀδελφοί, ἀλληλομαχοῦν διὰ τὸν θρόνον. Ὥστε ἔχομεν ἐπανάληψιν τῆς παλαιᾶς ἱστορίας τῆς Βαβυλωνίας, τῆς Ἀσσυρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Τὸ σύστημα τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας ἐπανέρχεται εἰς τὴν συνήθη του κατάστασιν, δηλαδὴ τὰς δολοφονίας τῶν ἀνακτόρων, τὴν αἱμοσταγῆ μεγαλοπρέπειαν καὶ τὴν ἠθικὴν ἐξαθλίωσιν.

Ὁ τελευταῖος ὅμως αὐτὸς πόλεμος, τὸν ὁποῖον ἀνεφέραμεν, παρήγαγε ἓν ἑλληνικὸν ἀριστούργημα, διότι ὁ δεύτερος αὐτὸς Κῦρος συνήθροισε στρατὸν ἀπὸ Ἕλληνας μισθοφόρους καὶ ἐβάδισε μὲ αὐτοὺς εἰς τὴν Βαβυλωνίαν, ὅπου ἐσκοτώθη τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐνίκησε τὸν Ἀρταξέρξην Β'. Κατόπιν οἱ δέκα χιλιάδες Ἕλληνες, ἐπειδὴ ἐστερήθησαν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος τοὺς εἶχεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του, ὑπεχώρησαν ὀπίσω εἰς τὰ παράλια (401 π.Χ.) καὶ ἡ ὑποχώρησις αὐτή, ἡ «Κάθοδος τῶν μυρίων», ἀπηθανατίσθη εἰς τὴν «Κύρου ἀνάβασιν», ἡ ὁποία ἐγράφη ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Ἑλλήνων Ξενοφῶντος.

Φόνοι, στάσεις, καταπνίξεις αὐτῶν εἰς τὸ αἷμα, συμφοραί, δόλιαι συμμαχίαι, καὶ ποταπαὶ προδοσίαι, καὶ κανεὶς Ἡρόδοτος διὰ νὰ τὰς ἀναγράψῃ. Τέτοια εἶναι ἡ ὄψις τῆς περσικῆς ἱστορίας. Ὁ Ἀρταξέρξης Γ', αἱμοσταγής, παρουσιάζει μιὰν θαμπὴν αἴγλην ἐπὶ ὀλίγον χρόνον. «Ὁ Ἀρταξέρξης Γ', λέγεται ὅτι ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Βαγώα, ὁ ὁποῖος ἀνεβίβασεν ἀντ' αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον τὸν Ἄρσην, τὸν νεώτατον υἱὸν τοῦ βασιλέως, διὰ νὰ τὸν σκοτώσῃ ἀργότερα καὶ αὐτόν, ὅταν ἠθέλησε νὰ δείξῃ διαθέσεις ἀνεξαρτησίας».

Καὶ ἕπεται συνέχεια. Αἱ Ἀθῆναι, ἀφοῦ εὐημέρησαν ἐπὶ ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν Περσῶν, ὑπέστησαν δεινὸν πλῆγμα ἀπὸ τὴν ἐπιδημίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπέθανε καὶ ὁ Περικλῆς, ὁ μέγιστος αὐτῶν κυβερνήτης (429 π.Χ.). Ἀνάμεσα ὅμως εἰς αὐτὰς τὰς συγχύσεις, ὡς ἀξιοσημείωτον γεγονὸς εἶναι ὅτι οἱ «Μύριοι» τοῦ Ξενοφῶντος, οἱ ὁποῖοι διεσκορπίσθησαν τώρα εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, ἐπαναλαμβάνουν ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν πείρας τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Ἀρισταγόρου, ὅτι τὸ περσικὸν κράτος ἦτο χώρα πλουσία, ἀλλ' ἀνοργάνωτος καὶ ἦτο εὔκολον νὰ κατακτηθῇ ὑπὸ ἀνθρώπων ἀποφασιστικῶν.

ΚΑ'. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΚΕΨΙΣ, ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

1. Αἱ Ἀθῆναι τοῦ Περικλέους. 2. Ὁ Σωκράτης. 3. Ὁ Πλάτων καὶ ἡ Ἀκαδημία. 4. Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ τὸ Λύκειον. 5. Ἡ φιλολογία γίνεται ὑπερκόσμος. 6. Ἡ φύσις καὶ οἱ περιορισμοὶ τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως. 7. Ἡ πρώτη ποιητικὴ λογοτεχνία. 8. Ἡ ἑλληνικὴ τέχνη.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία κατὰ τὰ σαράντα ἔτη, ποὺ ἐπηκολούθησαν τὰς μάχας τῶν Πλαταιῶν καὶ τῆς Μυκάλης, εἶναι σχετικῶς ἱστορία εἰρήνης καὶ ἀνησυχίας. Ὑπῆρχον πόλεμοι, ἀλλ' οἱ πόλεμοι αὐτοὶ δὲν ἦσαν μεγάλης ἐντάσεως. Ἐπὶ ὀλίγον χρόνον ἡ εὐημεροῦσα τάξις εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχε τὴν ἄνεσιν καὶ τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀναπτύξῃ τὰς ἰδιοφυΐας της. Χάρις δὲ εἰς τὸν συνδυασμὸν τῶν περιστάσεων καὶ τῆς πρωτοβουλίας μικρᾶς ὁμάδος ἀνθρώπων, αὐταὶ αἱ εὐνοϊκαὶ συνθῆκαι ἐδημιούργησαν τὰ μᾶλλον ἀξιομνημόνευτα ἀποτελέσματα.

Ἡ ἀνάπτυξις μεθόδου γραφῆς, ἡ ὁποία ἠμποροῦσε νὰ ἀποδώσῃ τοὺς φθόγγους καὶ τὰς λεπτότητας τῆς ὁμιλουμένης γλώσσης, εἶχε καταστήσει τώρα τὴν φιλολογίαν δυνατήν. Παρήχθη δὲ τοιουτοτρόπως ὡραιοτάτη φιλολογία. Αἱ πλαστικαὶ τέχναι ἤκμασαν καὶ τὰ θεμέλια τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης, τὰ ὁποῖα εἶχον ἤδη καταθέσει οἱ παλαιότεροι φιλόσοφοι τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Ἰωνίας, ἐστερεώθησαν. Ἔπειτα μετὰ διάλειμμα πενῆντα ὅλων ἐτῶν, ἡ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὑποφώσκουσα ἐχθρότης μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης ἐξερράγη εἰς ἄγριον καὶ ἐξαντλητικὸν πόλεμον, ὁ ὁποῖος ἀπερρόφησεν εἰς τὸ τέλος ὅλην τὴν ζωτικότητα τῆς δημιουργικῆς αὐτῆς ἐνεργείας.

Ὁ πόλεμος αὐτός, ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς Π ε λ ο π ο ν ν η σ ι α κ ὸ ς πόλεμος, ἐξηκολούθησεν ἐπὶ τριάντα σχεδὸν ἔτη καὶ ἔφθειρεν ὅλην τὴν δύναμιν τῆς Ἑλλάδος. Κατ' ἀρχὰς ἐπικρατοῦσαν αἱ Ἀθῆναι, κατόπιν ὅμως ἦλθεν ἡ σειρὰ τῆς Σπάρτης. Μετὰ ταῦτα ἔφθασαν αἱ Θῆβαι εἰς περιωπὴν—πόλις ποὺ ἀπέχει ἑβδομῆντα χιλιόμετρα ἀπὸ τὰς Ἀθήνας— διὰ νὰ ἐπισκιάσῃ τὴν Σπάρτην. Καὶ ἄλλην μίαν ἀκόμη φορὰν αἱ Ἀθῆναι ἀπέκτησαν σπουδαιότητα ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἑλληνικῆς συμμαχίας. Πρόκειται περὶ ἱστορίας στενῶν ἀντιζηλιῶν καὶ ἀνεξηγήτου μίσους, ἡ ὁποία θὰ εἶχεν ἐξαφανισθῆ πρὸ πολλοῦ ἀπὸ τὴν μνήμην τῶν ἀνθρώπων, ἐὰν δὲν ἀνεγράφετο καὶ δὲν ἐπέζη μέσα εἰς μίαν μεγάλην φιλολογίαν.

Καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ χρονικὸν διάστημα, ἡ Περσία ἐμφανίζεται ἐπανειλημμένως ὡς σύμμαχος πότε τοῦ ἑνὸς καὶ πότε τοῦ ἄλλου. Περὶ τὰ μέσα τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος ἡ Ἑλλὰς ἀρχίζει νὰ αἰσθάνεται μίαν νέαν ἐπιρροὴν εἰς τὰς ὑποθέσεις της, τὴν τοῦ Φιλίππου, βασιλέως τῆς Μακεδονίας. Ἡ Μακεδονία ἐμεγάλωσε πραγματικῶς ὀπίσω ἀπὸ τὴν ἀδιορθώτως διῃρημένην αὐτὴν Ἑλλάδα, ὅπως οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Πέρσαι εἶχον μεγαλώσει ὀπίσω ἀπὸ τὸ Χαλδαϊκὸν κράτος. Καὶ ἦλθεν ἐπὶ τέλους μία στιγμή, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες ἀφοῦ ἄφησαν

τὰς μεταξύ τῶν διαμάχας ἐστράφησαν νὰ ἴδουν περίτρομοι τὸ μακεδονικὸν φάσμα.

Μία σειρὰ ἐμφυλίων σπαραγμῶν, δολοφονικῶν καὶ ἀδικαιολογήτων, παραμένει πάντοτε τέτοια καὶ ἂν ἀκόμη ὁ συγγραφεὺς τῶν συμβάντων αὐτῶν εἶναι ὁ Θουκυδίδης, καὶ εἰς τὸ γενικὸν αὐτὸ διάγραμμα τῆς παγκοσμίου ἱστορίας δὲν ὑπάρχει χῶρος διὰ τοὺς ἀγῶνας αὐτοὺς τῆς ἀλληλοκτονίας, οἱ ὁποῖοι παρέδωσαν πρῶτον τὴν μίαν καὶ ἔπειτα τὴν ἄλλην ἑλληνικὴν πόλιν εἰς τὰς φλόγας.

Εἰς τὴν ὑδρόγειον σφαῖραν ἡ Ἑλλὰς ἀποτελεῖ μικρὸν καὶ δυσδιάκριτον στῖγμα, καὶ εἰς μίαν σύντομον ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος ὅλος αὐτὸς ὁ αἰὼν τῆς διχονοίας, μεταξὺ τῆς ἐποχῆς τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν Πλαταιῶν, καὶ τῆς ἀναδείξεως τοῦ βασιλέως Φιλίππου, λαμβάνει τὴν θέσιν μιᾶς μικρᾶς, σχεδὸν ἀθορύβου, φιλονεικίας, ἑνὸς ἀνεπαισθήτου ἤχου μέσα εἰς τὸν ταχὺν ροῦν τῆς συμπτώσεως διὰ τὰ ἔθνη καὶ τοὺς ἄνδρας. Ὅ,τι ὅμως δὲν χάνει τὴν σημασίαν του, διότι εἰσεχώρησεν εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν ὅλων τῶν μετέπειτα ἐθνῶν, διότι ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστον μέρος τῆς πνευματικῆς μας βάσεως, εἶναι ἡ φιλολογία, τὴν ὁποίαν παρήγαγεν ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὰς στιγμὰς τῆς ἡσυχίας καὶ ἀσφαλείας της, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

Ἰδοὺ τί λέγει περὶ τῶν Ἑλλήνων ὁ καθηγητὴς Μώρραιυ: «Ἡ ἱστορία τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῶν πολιτικῆς εἶναι, ὅπως ἡ ἱστορία ὅλων τῶν ἄλλων ἐθνῶν, γεμάτη πολέμους καὶ διπλωματικὴν πανουργίαν, γεμάτη σκληρότητα καὶ δόλον. Τὸ μεγαλεῖον ὑπάρχει εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ἱστορίαν, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς σκέψεως, τοῦ αἰσθήματος καὶ τοῦ χαρακτῆρος. Εἶχον νὰ ἀντιμετωπίσουν μερικὰς δυσκολίας, αἱ ὁποῖαι δὲν παρουσιάζονται σχεδὸν σήμερον εἰς τὸν δρόμον μας. Ἐστεροῦντο κυρίως «κεκτημένης πείρας», καὶ ἔκαμνον τὰ πάντα διὰ πρώτην φοράν. Τὰ ὑλικά των μέσα ἦσαν πάρα πολὺ πενιχρὰ καὶ αἱ ψυχικαὶ συγκινήσεις των, αἱ ἐ π ι θ υ μ ί α ι των, οἱ φ ό β ο ι των καὶ αἱ π α ρ α φ ο ρ α ί των ἦσαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα περισσότερον ἄγριαι καὶ ἀτίθασσοι ἀπὸ τὰς ἰδικάς μας. Καὶ ἐν τούτοις αὐτοὶ παρήγαγον τὰς Ἀθήνας τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Πλάτωνος».

Ἡ ἀξιοθαύμαστος αὐτὴ κορύφωσις τῆς ἐπὶ μακρὸν χρόνον συσσωρευομένης δυνάμεως τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἐπὶ εἴκοσι τρεῖς αἰῶνας ὑπῆρξε διὰ τοὺς διανοουμένους ἀνθρώπους φωτοβόλος φάρος, ἀπὸ τὸ παρελθὸν καθοδηγῶν καὶ ἐμπνέων, ἤρχισε νὰ φωτοβολῇ μετὰ τὰς μάχας τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Σαλαμῖνος, αἱ ὁποῖαι εἶχον καταστήσει τὰς Ἀθήνας ἐλευθέρας καὶ ἀτρομήτους καὶ ἐπικρατούσας εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον, ἂν καὶ δὲν διέθετον αὐταὶ πολὺ μεγάλην δύναμιν. Τὸ ἔργον αὐτὸ συνετελέσθη ἀπὸ μίαν μικρὰν ὁμάδα ἀνδρῶν.

Ἐπὶ μίαν σχεδὸν γενεὰν ἓν μέρος τῶν πολιτῶν ἐζοῦσεν ὑπὸ συνθήκας, αἱ ὁποῖαι εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς παρεκίνησαν καὶ διέθεσαν τοὺς ἀνθρώπους νὰ παραγάγουν καλὰ καὶ ὡραῖα ἔργα. Ἦσαν ἀσφαλεῖς, ἦσαν ἐλεύθεροι, καὶ ἦσαν ὑπερήφανοι καὶ δὲν εἶχον τὸν πειρασμὸν

316.—**Χιτὼν Ἀθηναϊκός.**

317.—**Ἐξωμίς.**
(Χιτὼν βραχὺς)

318.—**Χιτὼν Σπαρτιατικός.** Νέος φέρων βραχὺν χιτῶνα, ὅπως ἐσυνείθιζον οἱ Σπαρτιᾶται, περιβάλλεται ἱμάτιον.

319.—Ἄνδρας περιβεβλημένος ἱμάτιον.

ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον ἔχομεν ὅλοι μας, ὅταν αἰσθανώμεθα, ὅτι ἔχομεν ἀπεριόριστον δύναμιν νὰ βιαιοπραγήσωμεν κατὰ τῶν ἀδελφῶν μας.

Ὅταν δὲ ἡ πολιτικὴ ζωὴ περιωρίσθη πάλιν εἰς τὴν φθορὰν καὶ τὰ ἐγκλήματα ἀδελφοκτόνου πολέμου μὲ τὴν Σπάρτην, ἡ φλόγα τῆς διανοητικῆς δράσεως ἐξηκολούθησε νὰ ἀκτινοβολῇ μὲ ἀμείωτον ἔντασιν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ πολέμου αὐτοῦ καὶ πέραν αὐτοῦ μέχρι τοῦ τέλους τῆς συντόμου ζωῆς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου—ἐπὶ διάστημα ἄνω τῶν ἑκατὸν ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν πολέμων.

Παρορμώμενοι ἀπὸ τὴν νίκην καὶ ἀπὸ τὸ αἴσθημα τῆς ἐπαξίως κτηθείσης ἐλευθερίας οἱ Ἀθηναῖοι, ἀνυψώθησαν ἐπὶ ὀλίγον χρόνον εἰς περιωπὴν πνευματικῆς εὐγενείας. Ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μεγάλου πολιτικοῦ, τοῦ Περικλέους, ἀνδρὸς ποὺ ὁμοιάζει πρὸς τὸν Γλάδστωνα ἢ τὸν Λίνκολν τῆς νεωτέρας ἱστορίας, ἐπεδόθησαν εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀνακαινίσεως τῆς πόλεώς των καὶ τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ ἐμπορίου των. Ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἀκολουθήσουν μὲ γενναιοφροσύνην γενναιόφρονα ἀρχηγὸν καὶ ἡ μοῖρα ἔδωσεν εἰς αὐτοὺς τέτοιον ἀρχηγόν. Εἰς τὸν Περικλῆ ἦτο ἀναμεμειγμένη κατὰ τὸν παραδοξότερον τρόπον ἡ πολιτικὴ ἱκανότης μαζὶ μὲ τὸ πραγματικὸν ζωντανὸν πάθος διὰ κάθε τι ποὺ ἦτο βαθύ, ὑψηλὸν καὶ ὡραῖον. Παρέμεινεν εἰς τὴν ἀρχὴν περισσότερον ἀπὸ τριάντα ἔτη. Ἦτο ἄνθρωπος ἐξαιρετικοῦ θάρρους καὶ μεγάλης ἐλευθερίας πνεύματος. Καὶ τὰς ἰδιότητας αὐτὰς ἐνετύπωσεν εἰς τὴν ἐποχήν του. Ὅπως παρετήρησεν ὁ Βίγκλερ (Winkler), ἡ ἀθηναϊκὴ δημοκρατία τῶν χρόνων ἐκείνων εἶχεν ὡς πρότυπον «τὸ πρόσωπον τοῦ Περικλέους».

Ὑπεστηρίζετο δὲ ὁ Περικλῆς ἀπὸ μίαν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, πολὺ μεγάλην καὶ εὐγενῆ φιλίαν. Ὑπῆρχε μία γυναῖκα ἐκτάκτου μορφώσεως, ἡ Ἀσπασία ἀπὸ τὴν Μίλητον, τὴν ὁποίαν δὲν ἠμποροῦσε νὰ νυμφευθῇ ὁ Περικλῆς—διότι ὁ νόμος ἀπηγόρευε εἰς τοὺς πολίτας τῶν Ἀθηνῶν τὸν γάμον μὲ ἄτομα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον γεννηθῆ εἰς τὴν πόλιν των—ἀλλ' ἡ ὁποία ἦτο πραγματικῶς σύζυγός του. Ἡ Ἀσπασία ἔπαιζε σπουδαῖον ρόλον, συγκεντρώνουσα γύρω ἀπὸ τὸν Περικλῆ ἄνδρας ἐξαιρετικῶν χαρισμάτων. Ὅλοι οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς τὴν ἐγνώριζον καὶ πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἐπῄνεσαν τὴν φρονιμάδα της. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι αὐτὴ ὑπεκίνησεν ἐνοχλητικὸν καὶ ἐπικίνδυνον πόλεμον κατὰ τῆς Σάμου, ἀλλ' ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Περικλῆς κατόπιν παραδέχεται, ὁ πόλεμος αὐτὸς κατέστη ἀπαραίτητος λόγῳ τῆς κατὰ θάλασσαν ἐχθρότητος τῶν Σαμίων, ποὺ ἀπειλοῦσε τὸ ναυτικὸν ἐμπόριον τῶν Ἀθηνῶν—ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐμπόριον ἐξηρτᾶτο ἐξ ὁλοκλήρου ἡ εὐημερία τῆς δημοκρατίας.

Ὁ Περικλῆς ἐπροτιμοῦσε νὰ ὑπηρετῇ ὡς ἀρχηγὸς εἰς τὰς Ἀθήνας, παρὰ νὰ κυβερνᾷ ὡς τύραννος. Συμμαχίαι ἐσχηματίσθησαν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του, νέαι ἀποικίαι καὶ ἐμπορικοὶ σταθμοὶ ἐγκατεστάθησαν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν μέχρι τοῦ Εὐξείνου, καὶ οἱ θησαυροὶ τοῦ ταμείου τῆς Συμμαχίας ἀπὸ τὴν Δῆλον μετεφέρθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας. Βέβαιος ὅτι ἦτο ἀσφαλὴς ἐκ μέρους τῆς Περσίας ὁ Περικλῆς ἐξώδευσε τὰ πολεμικὰ ἀποθέματα τῶν συμμάχων διὰ τὸν ἐξωραϊσμὸν τῆς πόλεως.

320.—**Ἔνδυμα γυναικεῖον.** Ἡ ἐνδυμασία τῶν γυναικῶν καὶ τῶν ἀνδρῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο φορέματα: α') ἀπὸ τὸν **χιτῶνα** καὶ β') ἀπὸ τὸ **ἱμάτιον.** Εἶναι δὲ καὶ τὰ δύο τετράγωνα μακρυὰ ὑφάσματα. Καὶ ὁ μὲν χιτὼν ἐφορεῖτο κατάσαρκα, τυλισσόμενος περὶ τὸ σῶμα καὶ συνδεόμενος μὲ πόρπας κατὰ τοὺς ὤμους, τὸ δὲ ἱμάτιον ἐφέρετο ἐξωτερικῶς ἐπὶ τοῦ χιτῶνος. Παρακολουθήσατε τὴν περιβολὴν τοῦ ἱματίου εἰς τὰς παρατεθειμένας τέσσαρας εἰκόνας. (Συγκρίνατε τὸ ἔνδυμα τοῦτο μὲ τὸ τῆς Μινωϊκῆς ἐποχῆς, σελ. 307 καὶ 311, καὶ μὲ τὸ σημερινόν).

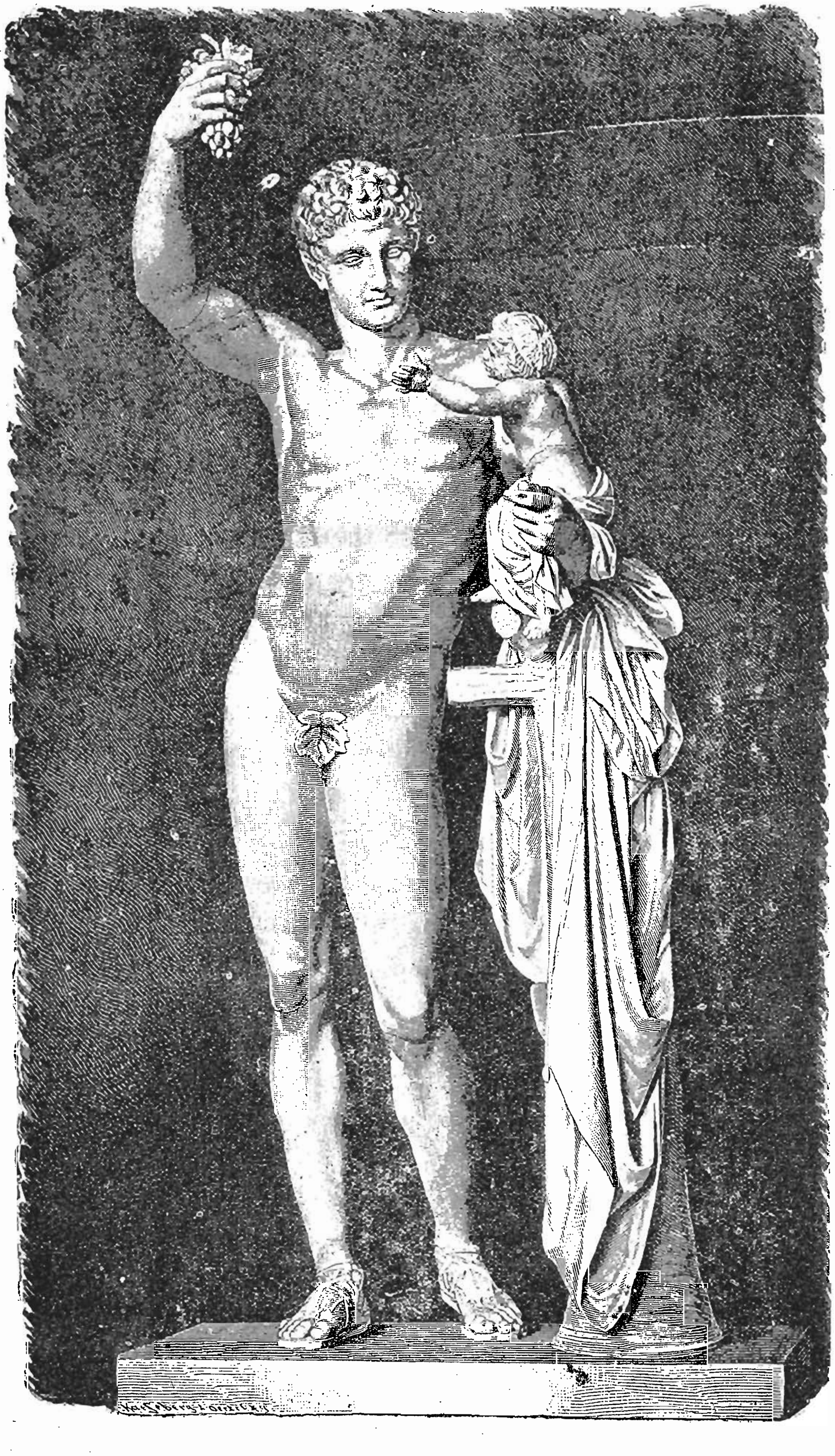
Θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ὁ Περικλῆς ἔτσι ἦτο ἐν τάξει κατὰ τὰς νεωτέρας ἀντιλήψεις, τὰ ἐλατήρια τῆς πράξεώς του ὅμως δὲν ἦσαν οὔτε ταπεινά, οὔτε ἰδιοτελῆ. Αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἐκπληρώσει τὸ ἔργον, διὰ τὸ ὁποῖον προωρίζετο ἡ Συμμαχία τῆς Δήλου καὶ συνεπῶς ἤξιζε νὰ πληρωθοῦν.

Αὐτὴ ἡ κατάσχεσις τῶν συμμαχικῶν χρημάτων ἐδημιούργησεν ἐξαιρετικὴν εὐκαιρίαν δι᾿ ἀρχιτέκτονας καὶ καλλιτέχνας. Ὁ Παρθενὼν τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποίου τὰ ἐρείπια μᾶς κάμνουν ἀκόμη ἐντύπωσιν διὰ τὴν καλλονήν των, ἦτο ἡ κορωνὶς τοῦ συγκροτήματος τῶν θαυμασίων κτιρίων τῶν Ἀθηνῶν, τὰς ὁποίας ὁ Περικλῆς εἶχεν ἀνακαινίσει. Ἔργα δὲ πλαστικῆς, ὅπως τὰ περισωθέντα τοῦ Φειδίου, τοῦ Μύρωνος καὶ τοῦ Πολυκλείτου, μαρτυροῦν περὶ τῆς καλλιτεχνικῆς περιωπῆς τῆς ἐποχῆς.

Ὁ ἀναγνώστης δὲν πρέπει νὰ λησμονῇ τὴν διαφωτιστικὴν ἐκείνην παρατήρησιν τοῦ Βίγκλερ, ὁ ὁποῖος λέγει, ὅτι αἱ ἀναγεννημέναι Ἀθῆναι παρουσίαζον τὸ πρόσωπον τοῦ Περικλέους. Ἡ ἰδιάζουσα μεγαλοφυΐα τοῦ ἀνδρὸς αὐτοῦ καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν, ἔκαμαν, ὥστε νὰ ἐκδηλωθῇ ἡ μεγαλοφυΐα τῶν γύρω ἀπὸ αὐτὸν ἀνδρῶν, καὶ προσείλκυσεν ἄνδρας μεγάλης διανοητικῆς δυνάμεως εἰς τὰς Ἀθήνας. Αἱ Ἀθῆναι ἔφερον τὸ πρόσωπόν του, ὅπως φέρει κανεὶς προσωπίδα. Ἔπειτα κατελήφθησαν ἀπὸ ἓν εἶδος ταραχῆς καὶ ἤθελαν νὰ τὸν ἀπομακρύνουν.

Ὁ κοινὸς τύπος τοῦ Ἀθηναίου δὲν διεκρίνετο οὔτε διὰ τὸ μεγαλεῖον, οὔτε διὰ γενναιοφροσύνην. Ἐκάμαμεν ἤδη λόγον περὶ τῆς νοοτροπίας ἑνὸς τοιούτου ψηφοφόρου κατὰ τὸν ἐξοστρακισμὸν τοῦ Ἀριστείδου, ὁ δὲ Λόϋδ εἰς τὸ ἔργον του «Age of Pericles» («Αἰὼν τοῦ Περικλέους») δηλοῖ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἠμποροῦσαν νὰ ἀνεχθοῦν τὸ ὄνομα τοῦ Μιλτιάδου νὰ ἀναφέρεται ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος. Τὸ αἴσθημα τῶν κοινῶν ψηφοφόρων τῶν Ἀθηνῶν ἐξανίστατο διὰ τὰ μεγαλοπρεπῆ κτίρια, τὰ ὁποῖα ἀνεγείροντο γύρω των, διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν εὔνοιαν, ἡ ὁποία ἐπεδεικνύετο εἰς γλύπτας, ὅπως εἰς τὸν Φειδίαν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς δημοφιλεῖς συναδέλφους του, διὰ τὰς δωρεάς, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο εἰς ἕνα ἁπλοῦν ξένον, ὅπως εἰς τὸν Ἡρόδοτον τῆς Ἁλικαρνασσοῦ, καὶ διὰ τὴν προτίμησιν τοῦ Περικλέους νὰ συναναστρέφεται καὶ νὰ συζῇ μὲ Μιλησίαν γυναῖκα.

Ὁ Περικλῆς, ὄχι μόνον εἶχεν, ὡς φαίνεται, τὸ φρόνημα σοβαρὸν καὶ τὸν λόγον ὑψηλὸν καὶ καθαρὸν ἀπὸ χυδαίαν καὶ ἐπιτηδευμένην κακολογίαν, ἀλλὰ καὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἡ σοβαρότης, ποὺ δὲν ἐφαιδρύνετο ποτὲ εἰς γέλωτα, καὶ τοῦ βαδίσματος ἡ πραότης καὶ ἡ σεμνότης τῆς ἐνδυμασίας, τὴν ὁποίαν, ὅταν ὡμίλει, τὸ πάθος οὐδέποτε συνετάραττε, καὶ τῆς φωνῆς του ὁ ἀθόρυβος τόνος καὶ ἄλλα παρόμοια ἐπροκαλοῦσαν εἰς ὅλους θαυμασμὸν καὶ ἔκπληξιν. Ὅταν δὲ κάποτε ὑβρίζετο καὶ ἐκακολογεῖτο καθ᾿ ὅλην τὴν ἡμέραν ἀπὸ κάποιον ἐκ τῶν βδελυρῶν καὶ ἀκολάστων ἀνθρώπων, τὸν ὑπέφερε σιωπηλὸς εἰς τὴν ἀγοράν, ἀσχολούμενος εἰς ὑπόθεσιν κατεπείγουσαν. Τὴν

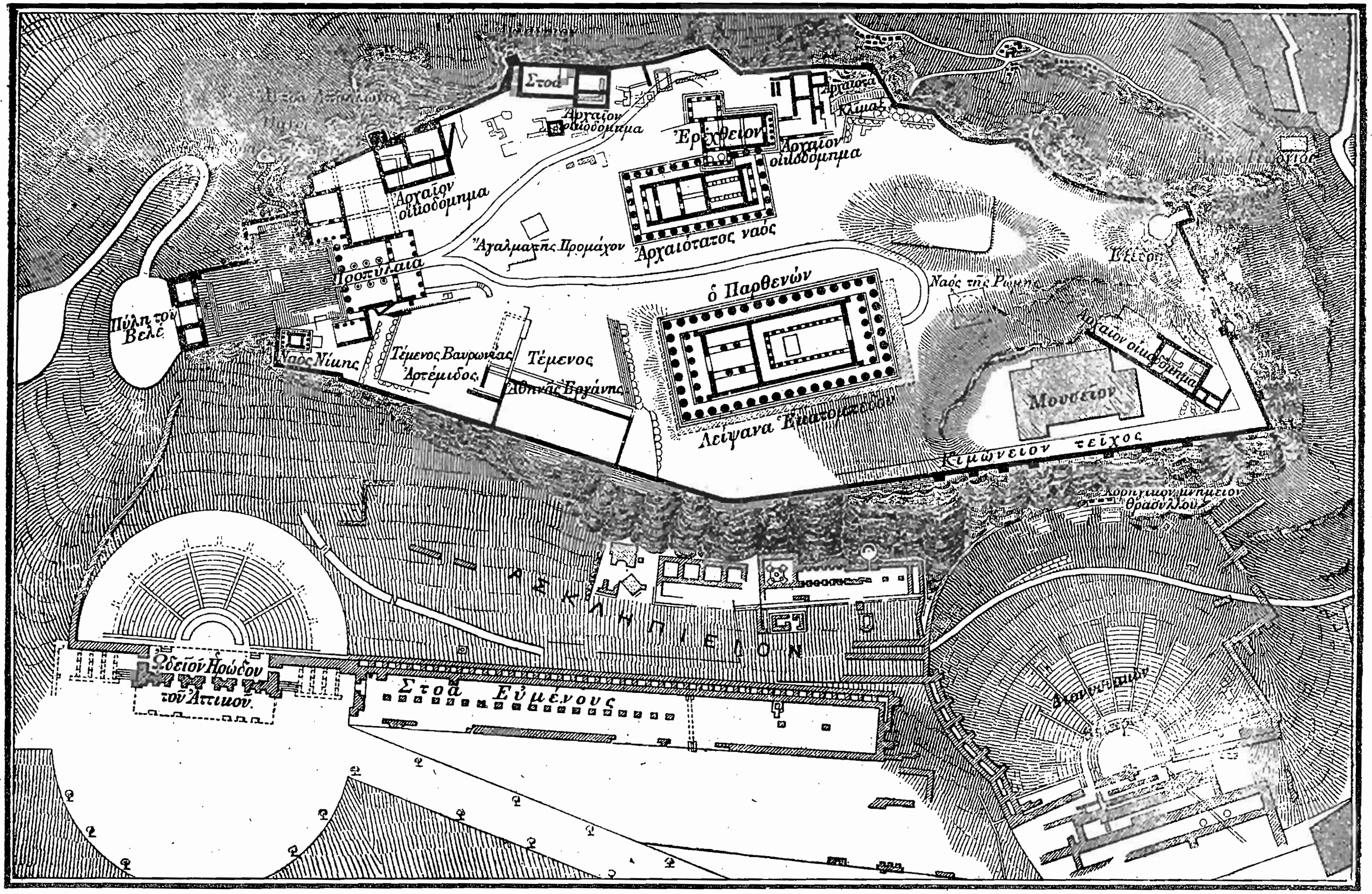
321.—**Ὁ Ἑρμῆς τοῦ Πραξιτέλους.** (Κατὰ συμπλήρωσιν τοῦ καθηγητοῦ Chaper). Τὸ ὡραιότερον σωζόμενον ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ, εἰς τὸ Μουσεῖον Ὀλυμπίας.

δὲ ἑσπέραν ἔφυγεν ἡσύχως εἰς τὴν οἰκίαν του, παρακολουθούμενος ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος κάθε ὕβριν ἐξετόξευε κατ' αὐτοῦ. Ὅταν δὲ ὁ Περικλῆς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκόν του, ἐπειδὴ ἦτο ἤδη σκοτάδι, διέταξεν ἕνα ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτας του νὰ λάβῃ φῶς καὶ νὰ συνοδεύσῃ τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον μέχρι τῆς κατοικίας του.

Ὁ δὲ ποιητὴς Ἴων λέγει: «Οἱ τρόποι τοῦ Περικλέους ἦσαν ἀλαζονικοὶ καὶ μᾶλλον ὑπεροπτικοὶ καὶ εἰς τὰς καυχησιολογίας του ἦτο ἀναμεμειγμένη πολλὴ ὑπεροψία καὶ περιφρόνησις τῶν ἄλλων... Καὶ εἰς μὲν τὴν πόλιν ἐφαίνετο νὰ ἀκολουθῇ ἕνα πάντοτε δρόμον, τὸν δρόμον ποὺ φέρει εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τὸ βουλευτήριον. Ἄφησε δὲ τὰς προσκλήσεις εἰς δεῖπνα καὶ κάθε τοιαύτην φιλοφροσύνην, ὥστε καθ' ὅλον τὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον ἠσχολεῖτο μὲ τὰ πολιτικά, εἰς οὐδενὸς φίλου του τὴν οἰκίαν ἐδείπνησεν. Ἐξαίρεσιν μόνον ἔκαμεν, ὅταν ἐνυμφεύετο ὁ ἀνεψιός του ὁ Εὐρυπτόλεμος, ὁπότε παρέμεινε μέχρι τῶν σπονδῶν καὶ ἔπειτα ἀνεχώρησε. Διότι αἱ τοιαῦται δεξιώσεις ἐλαττώνουν πολὺ τὴν βαρύτητα καὶ δυσκόλως εἰς τὰς συναναστροφὰς ἠμπορεῖ νὰ φυλαχθῇ ἡ κατ' ἐπίδειξιν σοβαρότης».

Δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τὸ κατώτερον εἶδος τῆς δημοσιογραφίας, διὰ νὰ ἀποκαλύπτῃ εἰς τὸν κόσμον τὰ ἄ π λ υ τ α τῶν ἐξεχόντων προσώπων. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως τοῦ λαοῦ, ἔχων ὁπωσδήποτε συνείδησιν τῆς μειονεκτικῆς θέσεώς του, εὕρισκε πολλὴν παρηγορίαν εἰς τὴν κωμῳδίαν, ἡ ὁποία τότε ἦτο εἰς τὴν ἀκμήν της. Οἱ κωμικοὶ συγγραφεῖς ἱκανοποιοῦσαν τὴν δίψαν τοῦ κοινοῦ διὰ τὸν ἐξευτελισμὸν ἐκείνων, τῶν ὁποίων ἡ ἐξέχουσα θέσις προσβάλλει τὴν φιλοτιμίαν μας. Οἱ κωμικοὶ αὐτοὶ ἐφρόντιζον νὰ πιτσιλίζουν διαρκῶς μὲ βόρβορον τὸν Περικλέα καὶ τοὺς φίλους του. Παρίστανον τὸν Περικλέα νὰ φορῇ κράνος. Τὸ κράνος τοῦ πήγαινε καλὰ καὶ αὐτὸ φαίνεται τὸ ἐγνώριζε πολὺ καὶ ὁ ἴδιος. Μὲ αὐτὸ λοιπὸν ἐπροκαλοῦσαν τὴν θυμηδίαν τοῦ πλήθους παραμορφώνοντες οἰκτρῶς τὴν κεφαλήν του. Ἡ Ἀσπασία καὶ τὰ ἰδιαίτερά της ἔδιδον ἐπίσης ἄφθονον ὑλικὸν διὰ τὰ δημιουργήματα τῶν τριόδων...

Ἄνθρωποι ὀνειροπόλοι, ἀπογοητευμένοι ἀπὸ τὴν χυδαιότητα τῆς ἐποχῆς μας, ἐπιθυμοῦσαν νὰ μεταφερθοῦν εἰς τὸν ὑπέροχον αἰῶνα τοῦ Περικλέους. Ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅμως, ὅτι κατὰ ἕνα μαγικὸν τρόπον μετεφέροντο εἰς τὰς Ἀθήνας, θὰ ἔβλεπον, ὅτι εὑρίσκοντο εἰς τὴν αὐτὴν περίπου ἀτμόσφαιραν τοῦ κατωτάτου εἴδους τοῦ σημερινοῦ καφωδείου καὶ εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ σημερινοῦ λαϊκοῦ τύπου. Θὰ εὑρίσκοντο ἀνάμεσα εἰς μίαν ἀσφυκτικὴν πνοὴν λιβελλογραφίας, ψευδῶν ἐνοχοποιήσεων, πατριδοκαπηλίας καὶ γενικῶς χαμερπείας, δηλαδὴ εἰς περιβάλλον ἐντελῶς «μ ο ν τ έ ρ ν ο ν». Ἐφ' ὅσον αἱ ἀναμνήσεις τῶν Πλαταιῶν καὶ τῆς Σαλαμῖνος ἤρχισαν νὰ ξεχάνωνται καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐξοικειώθησαν μὲ τὰ μεγάλα κτίρια, ὁ Περικλῆς καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν Ἀθηνῶν ὁλονὲν περισσότερον ἐνοχλοῦσε τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ ὄχλου. Καὶ δὲν ἐξωστρακίσθη βέβαια ποτὲ ὁ Περικλῆς, διότι τὸν ἔσωσε τὸ γόητρον, τὸ ὁποῖον εἶχεν εἰς τὰς τάξεις τῶν φιλησύχων πολιτῶν. Αἱ ἐναντίον του ὅμως ἐπιθέσεις ἐγίνοντο ὁλο-

322.—Κάτοψις τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὅπως ἔχει σήμερον.

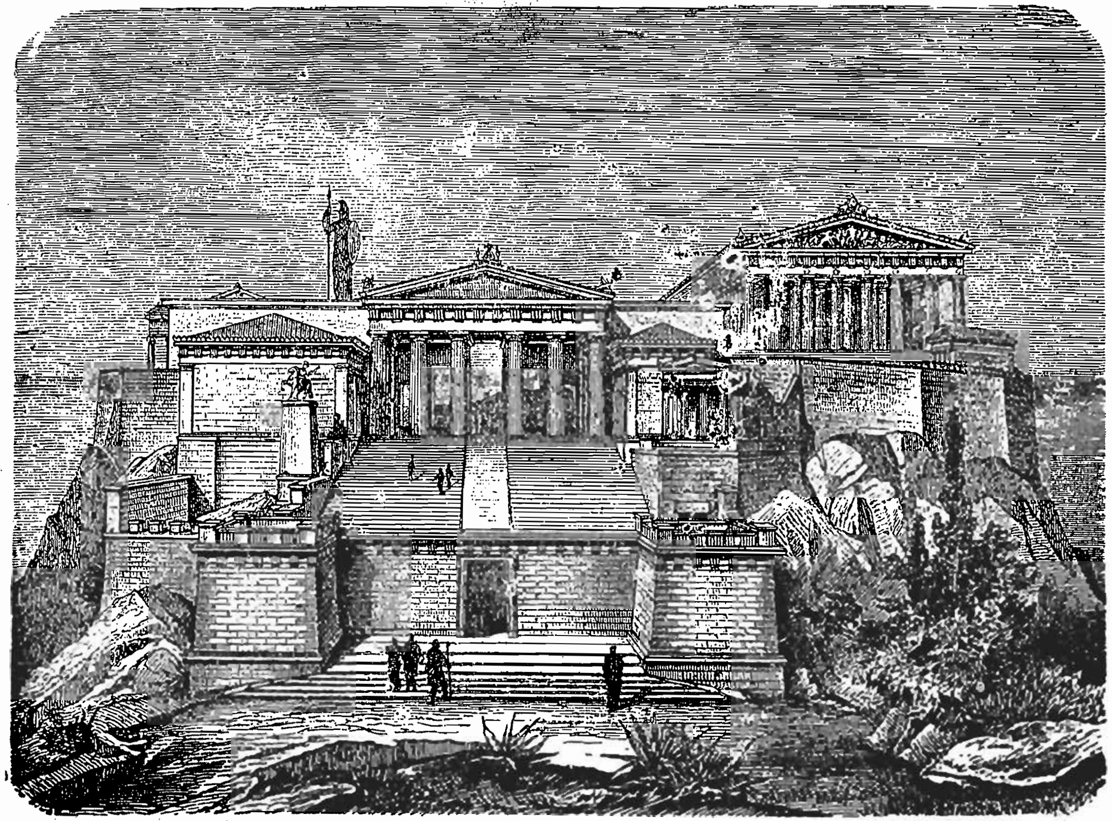
νὲν θρασύτεραι καὶ ἐπιμονώτεραι. Ἔζησε καὶ ἀπέθανε πτωχός. Ἦτο ἴσως ὁ ἐντιμότερος τῶν δημοκρατικῶν ἀρχηγῶν. Αὐτὸ ὅμως δὲν τὸν ἔσωσεν ἀπὸ μίαν καταγγελίαν ἐπὶ καταχρήσει δημοσίων χρημάτων, ἡ ὁποία ὅμως ἀπεδείχθη ψευδής. Ἡττηθέντες εἰς τοῦτο οἱ ἐχθροί του, κατέφυγον εἰς ἄλλην πλαγίαν μέθοδον: Ἤρχισαν νὰ κτυποῦν τοὺς φίλους του.

Ἡ ἀδιαλλαξία ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ πεδίου καὶ κατηγορίαι ἠθικῆς φύσεως εἶναι τὰ φυσικὰ ὅπλα τῶν φθονερῶν ἐναντίον τῶν ἀρχηγῶν. Ὁ φίλος τοῦ Περικλέους Δάμων ἐξωστρακίσθη. Ὁ Φειδίας κατηγορήθη δι' ἀσέβειαν. Ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ μεγάλου ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς ὁ Φειδίας εἶχε τολμήσει νὰ ἀπεικονίσῃ, μεταξὺ τῶν πολεμούντων εἰς μίαν μάχην τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Ἀμαζόνων, τὸν Περικλέα καὶ τὸν ἑαυτόν του. Ὁ Φειδίας ἀπέθανεν εἰς τὴν φυλακήν. Ὁ Ἀναξαγόρας—ἕνας ξένος φιλοξενούμενος εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπὸ τοῦ Περικλέους—ἔλεγε τὰ παραδοξότερα πράγματα περὶ τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἀστέρων, κάμνων ὑπαινιγμοὺς ὄχι σκεπασμένους, ὅτι δὲν ὑπῆρχον θεοί, ἀλλὰ μόνον ζωοποιὸν πνεῦμα (νοῦς) εἰς τὸν κόσμον. Οἱ κωμῳδοποιοὶ ἀνεκάλυψαν, ὅτι ὁ λαὸς εἶχε βαθειὰ θρησκευτικὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα προσεβάλλοντο ἐπικινδύνως μὲ αὐτὰ καὶ ὁ Ἀναξαγόρας ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῆς καταδιώξεως. Ἔπειτα ἦλθεν ἡ σειρὰ τῆς Ἀσπασίας. Αἱ Ἀθῆναι ἐφαίνοντο διατεθειμέναι νὰ τὴν ἀπελάσουν καὶ ὁ Περικλῆς εὑρέθη εἰς πολὺ δυσχερῆ θέσιν μεταξὺ τῆς γυναικὸς ἀφ' ἑνός, ἡ ὁποία ἦτο ἡ ψυχὴ τῆς ζωῆς του, καὶ τῆς ἀχαρίστου πόλεως ἀφ' ἑτέρου, τὴν ὁποίαν εἶχε σώσει, εἶχεν ὑπερασπίσει καὶ εἶχε στολίσει μὲ αἴγλην ἀθάνατον. Ὅταν ἐσηκώθηκε νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν Ἀσπασίαν, κατελήφθη ἀπὸ πολὺ φυσικὴν ἀκράτητον συγκίνησιν καὶ καθὼς ὡμίλει ἔκλαιε. Τὰ δάκρυά του ἔσωσαν προσκαίρως τὴν Ἀσπασίαν.

Οἱ Ἀθηναῖοι ηὐχαριστοῦντο νὰ ἐξευτελίζουν τὸν Περικλέα, τοὺς εἶχεν ὅμως ὑπηρετήσει ἐπὶ τόσον χρόνον, καὶ δὲν ἐτολμοῦσαν νὰ τὸν στερηθοῦν. Εἶχε διατελέσει ἀρχηγὸς αὐτῶν ἐπὶ ἓν τρίτον αἰῶνος.

Τὸ 431 π. Χ. ἐξερράγη ὁ πόλεμος μὲ τὴν Σπάρτην. Ὁ Πλούταρχος κατηγορεῖ τὸν Περικλέα, ὅτι ἐπροκάλεσε τὸν πόλεμον, διότι ᾐσθάνετο ὅτι ἔχανε τὴν δημοτικότητά του, ὥστε ἐχρειάζετο ἕνας πόλεμος διὰ νὰ τὸν καταστήσῃ πάλιν ἀπαραίτητον. Διότι ὁ Περικλῆς, ἐξ αἰτίας τοῦ Φειδίου, ἔγινε ἀντιπαθητικὸς εἰς τοὺς πολίτας, καὶ ἐφοβεῖτο μήπως ἐκαλεῖτο νὰ λογοδοτήσῃ, ἐζητοῦσε δὲ διὰ τῆς βίας τὸν πόλεμον, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀκόμη ἀμφίβολος καὶ ἐφυσοῦσε τὴν φωτιάν, ποὺ ἕως τότε ὑπέβοσκε. Δι' αὐτῶν τῶν μέσων ἤλπιζε νὰ ἀποφύγῃ τὰς κατηγορίας, ποὺ τὸν ἀπειλοῦσαν καὶ νὰ μετριάσῃ τὴν δύναμιν τοῦ φθόνου. Διότι ἦτο τόσον ἀξιοπρεπὴς καὶ ἰσχυρός, ὥστε ἡ δημοκρατία ἠμποροῦσε νὰ τοῦ ἔχει ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην, εἰς οἱονδήποτε σοβαρὸν ζήτημα, ἢ μεγάλον κίνδυνον.

Ὁ πόλεμος ὅμως ἀργοῦσεν εἰς ἀποτελέσματα καὶ ὡς ἐκ τούτου ἦτο ἐπικίνδυνος, ὁ δὲ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν ἀνυπόμονος. Ἀνεφάνη τότε ὁ Κλέων, φιλοδοξῶν νὰ ἐκδιώξῃ τὸν Περικλέα ἀπὸ τὴν ἀρχηγίαν. Ὅλοι

1. Η εἴσοδος τῆς Ἀκροπόλεως (ὡς εἶχε τὸ πάλαι).

323.—**Τὰ Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν,** τὰ ὁποῖα οἰκοδομήθησαν ἐπὶ Περικλέους (437—432). Ἔργον τοῦ ἀρχιτέκτονος Μνησικλέους, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἐξετελέσθη πλήρως. Ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία οἰκοδομήματα: τοῦ μέσου οἰκοδομήματος μὲ 5 πύλας μεταξὺ τῶν κιόνων, αἱ ὁποῖαι ἐκλείοντο διὰ χαλκίνων κιγκλίδων, τῆς βορείου πτέρυγος ἢ πινακοθήκης (ἀριστερᾶς) καὶ τῆς νοτίου (δεξιᾶς) ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἔμεινεν ἀτελείωτος. Τὰ Προπύλαια ἀποφράσσουν ὅλην τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ εἶναι λαμπρὸν μετωπιαῖον κόσμημα αὐτῆς ἀπὸ πεντελήσιον μάρμαρον. Ἄνω δεξιὰ τῆς εἰκόνος φαίνεται ὁ Παρθενών.

ἐφώναζον νὰ τελειώσῃ γρήγορα ὁ πόλεμος. Καὶ ὁ Κλέων παρουσιάσθη ὡς ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος θὰ ἐκέρδιζε τὸν πόλεμον.

Μία ἐκστρατεία, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Περικλέους, ἀπέτυχε καὶ ὁ Κλέων ἐπωφελήθη τῆς εὐκαιρίας διὰ νὰ προβῇ εἰς ἐναντίον του κατηγορίαν. Ὁ Περικλῆς ἀνεκλήθη ἀπὸ τὴν ἀρχηγίαν καὶ κατεδικάσθη εἰς πρόστιμον. Λέγεται δὲ ὅτι ὁ μεγαλύτερος υἱός του—ὄχι ὁ ἐκ τῆς Ἀσπασίας, ἀλλὰ ἀπὸ ἄλλην προηγουμένην γυναῖκα—ἐστράφη ἐναντίον του καὶ τοῦ ἐπέρριψε βρωμερὰς καὶ ἀπιστεύτους κατηγορίας. Ὁ νέος αὐτὸς ἀπέθανεν ὀλίγον ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἐπιδημίαν. Ἔπειτα ἀπέθανεν ἡ ἀδελφὴ τοῦ Περικλέους, καὶ ἔπειτα ὁ τελευταῖος νόμιμος υἱός του. Ὅταν κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ἐποχῆς κατέθεσε τοὺς νεκρωσίμους στεφάνους ἐπὶ τοῦ υἱοῦ του αὐτοῦ, τὸν ἐθρήνησε. Ὕστερα ἀπὸ λίγον καιρὸν προσεβλήθη καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιδημίας καὶ ἀπέθανε (429 π. Χ.).

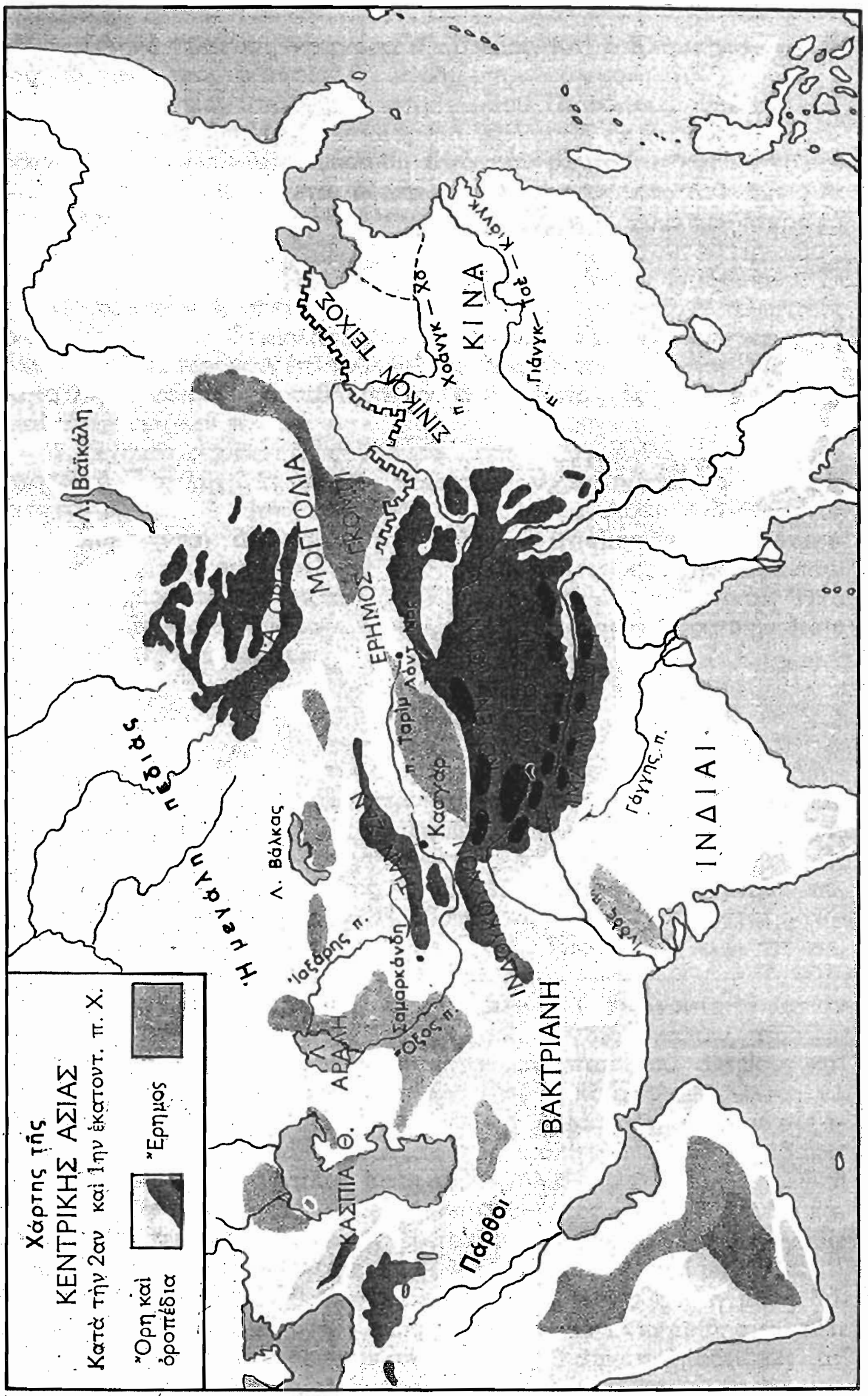
Τὰ ἐξέχοντα σημεῖα τῆς συντόμου αὐτῆς περιγραφῆς ἀποδεικνύουν πόσον ὁ Περικλῆς ἀποτελοῦσε παραφωνίαν, ἐν σχέσει πρὸς τὸ μέγιστον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεώς του. Αὐτὴ ἡ διανοητικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἀναλαμπὴ τῶν Ἀθηνῶν, ὑποβοηθουμένη ἀναμφιβόλως ἀπὸ τὰς συνθήκας τῆς ἐποχῆς, ὠφείλετο εἰς τὴν ἐμφάνισιν ὀλίγων ἐξαιρετικῶν ἐκτάκτων ἀνδρῶν. Δὲν ἦτο κίνημα γενικόν. Ἦτο κίνημα μιᾶς μικρᾶς ὁμάδος ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐξαιρετικὴν θέσιν καὶ ἐξαιρετικὰ χαρίσματα.

2. Ὁ Σωκράτης.

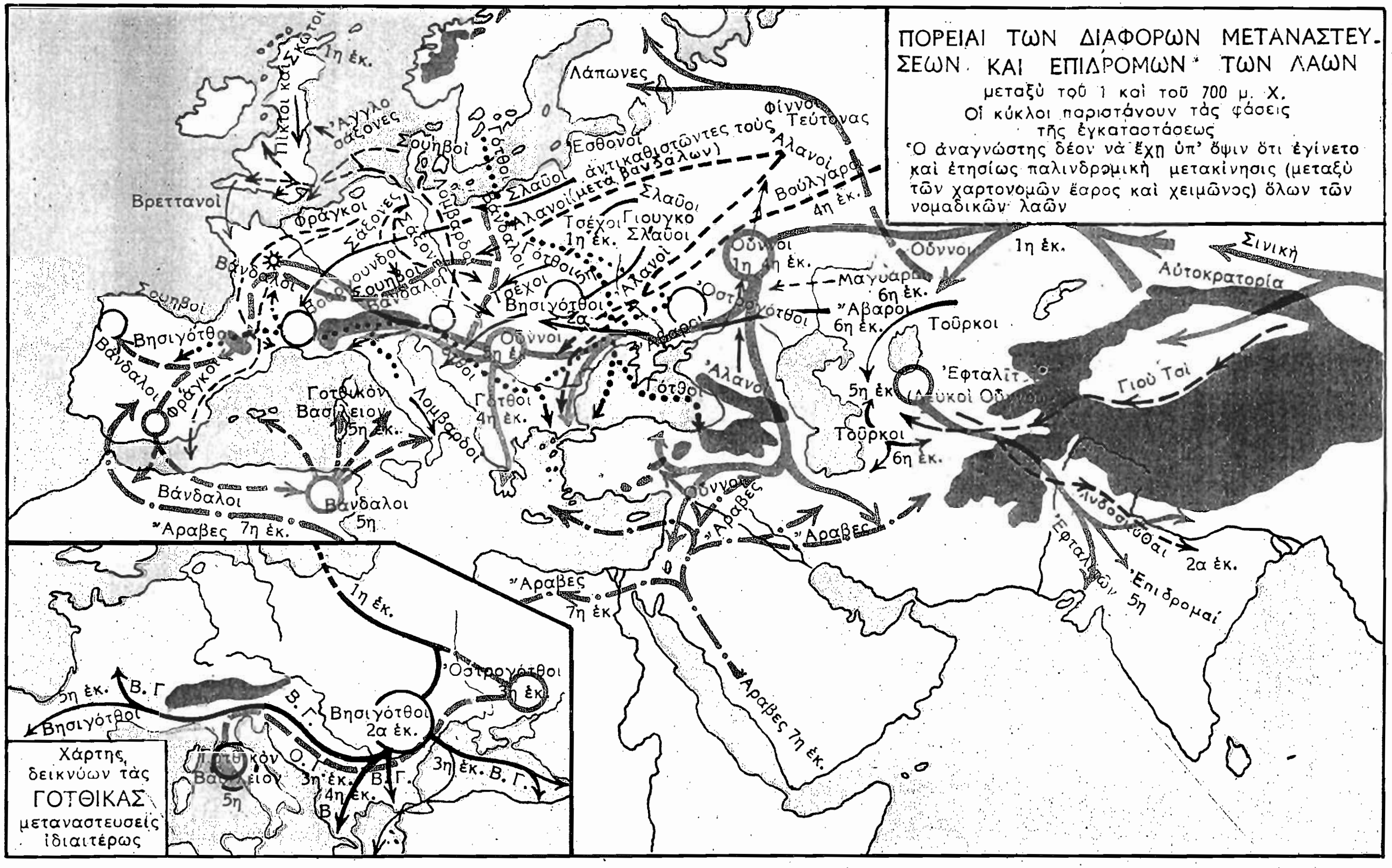
Ἄλλη σπουδαία μορφὴ τῆς διανοητικῆς αὐτῆς κινήσεως τῶν Ἀθηνῶν, μορφή, ἡ ὁποία ἀκόμη περισσότερον ἀποτελοῦσε παραφωνίαν μέσα εἰς τὸ περιβάλλον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔζη, καὶ ἡ ὁποία ὑπῆρξεν, ὅσον καὶ ὁ Περικλῆς, ἡ ζωογόνος πηγὴ τοῦ αἰωνίου μεγαλείου τῆς ἐποχῆς του, ἦτο ὁ Σωκράτης, ὁ υἱὸς ἑνὸς κτίστου. Ἐγεννήθη περίπου δέκα ἓξ ἔτη μετὰ τὸν Ἡρόδοτον καὶ ἤρχισε νὰ γίνεται γνωστὸς κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Περικλέους. Ὁ ἴδιος δὲν ἔγραψε τίποτε, ἐσυνήθιζεν ὅμως νὰ ὁμιλῇ εἰς δημόσια μέρη.

Πολλοὶ ἄνθρωποι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην κατεγίνοντο μὲ μανίαν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς σοφίας. Ὑπῆρχε πλῆθος διδασκάλων, τῶν λεγομένων σοφιστῶν, οἱ ὁποῖοι συζητοῦσαν περὶ τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ καλοῦ, καὶ περὶ τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον ἐπιβάλλεται νὰ ζῇ κανείς, καὶ ἐτροφοδοτοῦσαν τὴν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν αὐξάνουσαν περιέργειαν καὶ φαντασίαν τῆς νεότητος. Αὐτὸ συνέβαινε, διότι δὲν ὑπῆρχον μεγάλαι ἱερατικαὶ σχολαὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ εἰς τὰς συζητήσεις αὐτὰς ἀνεμείχθη ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ὁ χονδροκαμωμένος ἀπὸ ἀπόψεως μορφῆς, ρυπαρὸς καὶ ξυπόλητος, γύρω ἀπὸ τὸ ὁποῖον συνηθροίζετο μία ὁμὰς θαυμαστῶν καὶ μαθητῶν.

Ἡ μέθοδός του ἦτο βαθειὰ σκεπτική. Ἐπίστευεν ὅτι ἡ μόνη δυνατὴ ἀρετὴ ἦτο ἡ ἀληθὴς γνῶσις καὶ ὅτι οὔτε πεποίθησις, οὔτε ἐλπὶς ἀντεῖχεν εἰς τὴν δοκιμὴν τῆς διὰ τῆς σκέψεως ἀποδείξεως. Δι᾽

Χάρτης τῆς
ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΑΣΙΑΣ
Κατὰ τὴν 2αν καὶ 1ην ἑκατοντ. π. Χ.
Ὄρη καὶ ὀροπέδια
Ἔρημος
Λ. Βαϊκάλη
ΜΟΓΓΟΛΙΑ
ΣΙΝΙΚΟΝ ΤΕΙΧΟΣ
ΚΙΝΑ
π. Χοάνγκ — Χο
π. Γιάνγκ — Τσὲ — Κιάνγκ
ΕΡΗΜΟΣ
π. Ταρίμ
Κασγάρ
Λ. Βάλκας
Ἰαξάρτης π.
Σαμαρκάνδη
Ὦξος π.
ΑΡΑΛΗ
Λ.
ΚΑΣΠΙΑ Θ.
ΒΑΚΤΡΙΑΝΗ
Πάρθοι
ΙΝΔΙΑΙ
Γάγγης π.
Ἡ μεγάλη πεδιάς

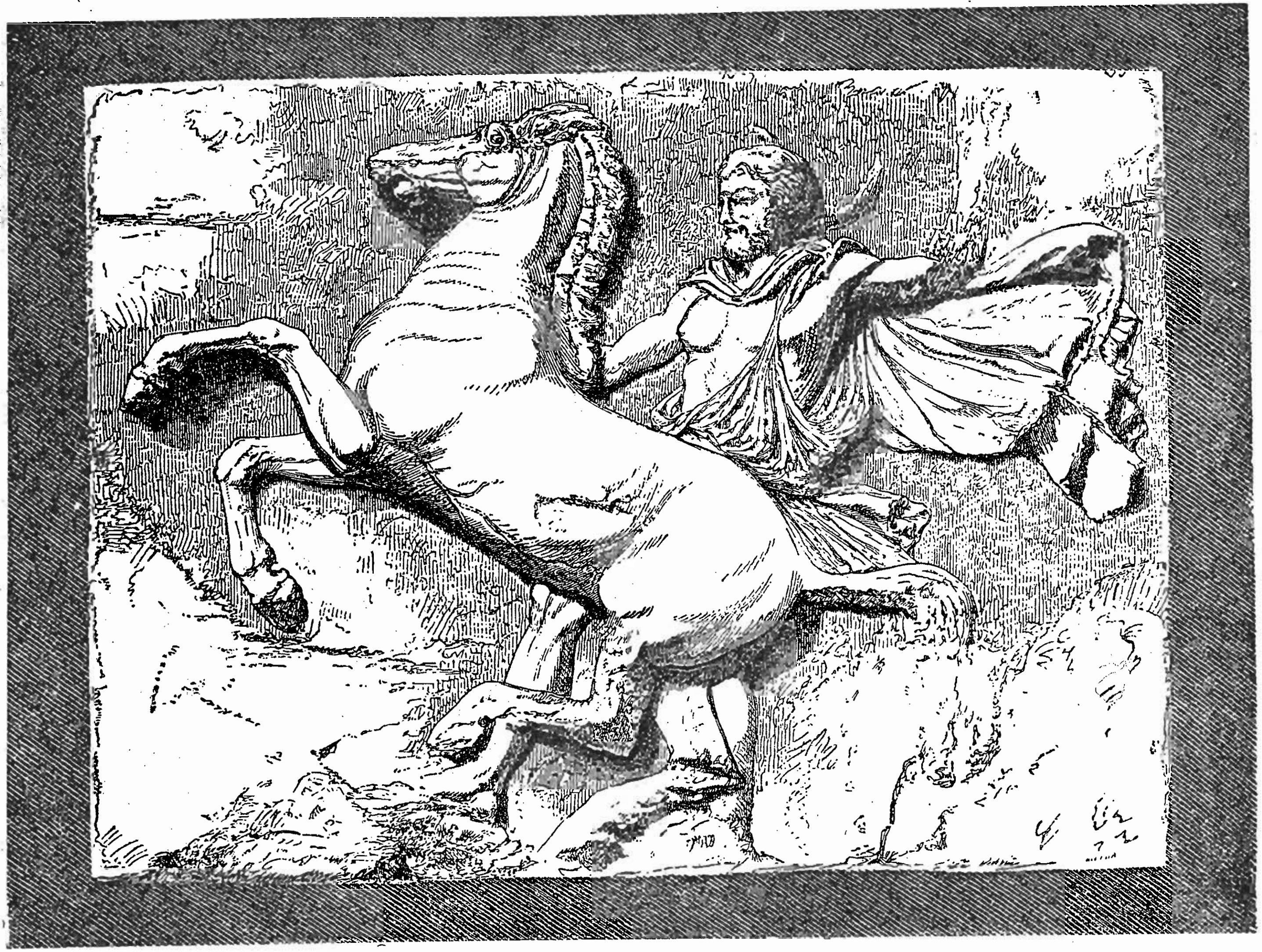

ΠΟΡΕΙΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΕΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΔΡΟΜΩΝ ΤΩΝ ΛΑΩΝ

μεταξὺ τοῦ 1 καὶ τοῦ 700 μ. Χ.
Οἱ κύκλοι παριστάνουν τὰς φάσεις τῆς ἐγκαταστάσεως
Ὁ ἀναγνώστης δέον νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐγίνετο καὶ ἐτησίως παλινδρομικὴ μετακίνησις (μεταξὺ τῶν χαρτονομῶν ἔαρος καὶ χειμῶνος) ὅλων τῶν νομαδικῶν λαῶν

Χάρτης δεικνύων τὰς ΓΟΤΘΙΚΑΣ μεταναστευσεις ἰδιαιτέρως

324.—**'Ανάγλυφον τῆς μετόπης τοῦ Παρθενῶνος** (Βρεττανικὸν Μουσεῖον).

αὐτὸν τὸν ἴδιον τοῦτο ἐσήμαινε μίαν ἀνωτέραν ἀρετήν, διὰ πολλοὺς ὅμως ἀπὸ τοὺς ἀσθενεστέρους ὀπαδούς του ἐσήμαινε τὴν ἀπώλειαν τῶν πεποιθήσεων καὶ τῶν ἠθικῶν συνηθειῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ ἀποτελοῦσαν χαλινὸν τῶν ὁρμῶν των. Αὐτοὶ οἱ ἀδυνάτου χαρακτῆρος νέοι ἔγιναν ἔκδοτοι εἰς παντὸς εἴδους ἀκολασίας.

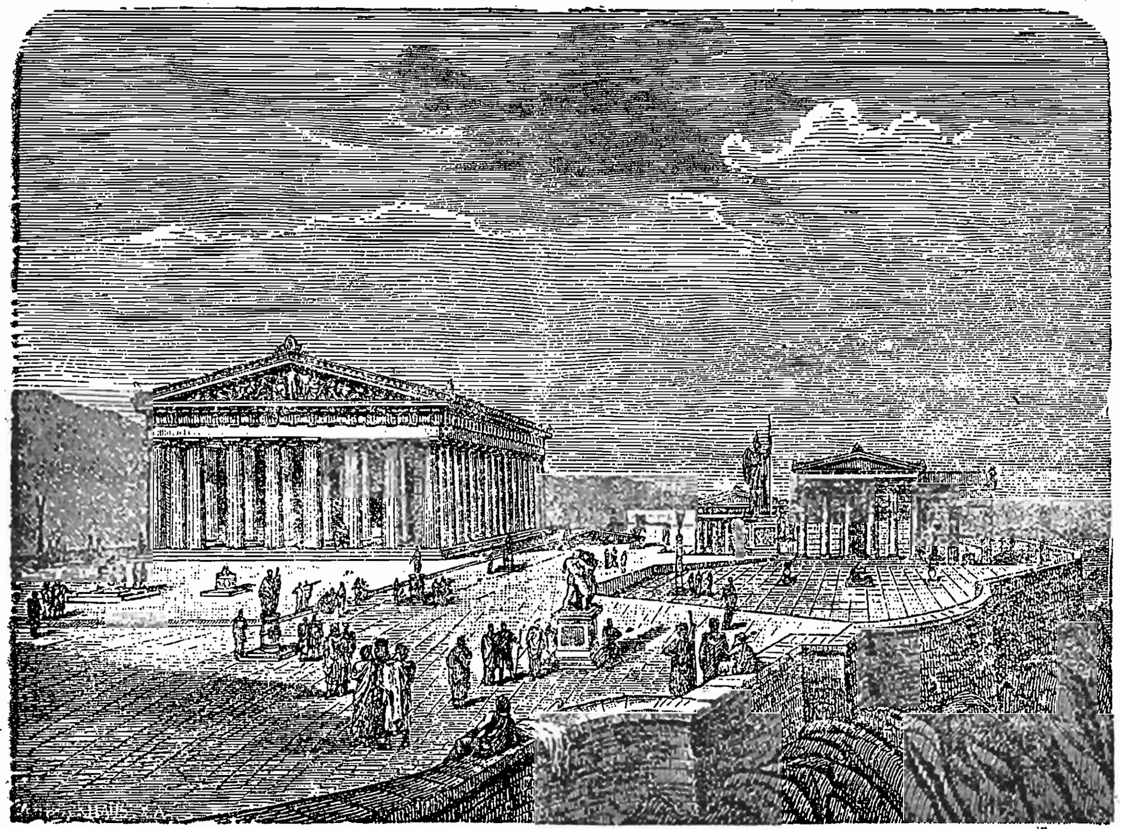
Μεταξὺ τῶν νεαρῶν αὐτοῦ ἑταίρων ἦσαν: ὁ Πλάτων, ὁ ὁποῖος ἀργότερα ἀπηθανάτισε τὴν μέθοδον τοῦ Σωκράτους εἰς σειρὰς φιλοσοφικῶν διαλόγων καὶ ἵδρυσε τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τῆς Ἀκαδημίας, ποὺ διήρκεσεν ἐννεακόσια ἔτη. Ὁ Ξενοφῶν, ὁ ὁδηγὸς τῶν Μυρίων, ὁ ὁποῖος περιέγραψε τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου του καὶ ὁ Ἰσοκράτης, ἕνας ἀπὸ τοὺς πλέον σώφρονας πολιτικοὺς σοφούς. Μεταξὺ αὐτῶν ὅμως ἦσαν καὶ ὁ Κριτίας, ὁ ὁποῖος, ὅταν αἱ Ἀθῆναι ἡττήθησαν κατὰ κράτος ὑπὸ τῆς Σπάρτης, διετέλεσεν ἕνας ἀπὸ τοὺς Τριάκοντα Τυράννους, ποὺ ἐγκαθιδρύθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, διὰ νὰ κρατοῦν τὴν πόλιν ὑποδουλωμένην καὶ νὰ καταστρέψουν τὴν ἐκπαιδευτικήν της ὀργάνωσιν, ὁ Χαρμίδης, ὁ ὁποῖος ἐφονεύθη παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Κριτίου, ὅταν οἱ Τριάκοντα ἀνετράπησαν, καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης, πολλαπλοῦς προδότης ἰδιαζούσης εὐφυΐας, ὁ ὁποῖος κατέβαλε μεγάλας προσπαθείας, διὰ νὰ ρίψῃ τὰς Ἀθήνας εἰς τὴν ὀλεθρίαν ἐκστρατείαν ἐναντίον τῶν Συρακουσῶν ποὺ κατέστρεψαν τὰς δυνάμεις τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν συνεχείᾳ ὁ ἴδιος ἐπρόδωσε τὴν πατρίδα του εἰς τοὺς Σπαρτιάτας, καὶ ἐπὶ τέλους ἐδολοφονήθη, ἐνῷ ἐπήγαινεν εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Περσίας, παρασκευάζων κακὰ ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ μαθηταὶ δὲν ἦσαν οἱ μόνοι, τῶν ὁποίων τὴν πίστιν εἰς τὰ ἰδανικὰ καὶ τὸν πατριωτισμὸν ἡ διδασκαλία τοῦ Σωκράτους κατέστρεψε, χωρὶς νὰ βάλῃ τίποτε εἰς τὴν θέσιν των. Ὁ ἀσπονδότερός του ἐχθρὸς ἦτο ὁ Ἄνυτος, τοῦ ὁποίου ὁ υἱός, φανατικὸς ὀπαδὸς τοῦ Σωκράτους, εἶχε γίνει μέθυσος. Αὐτὸς δὲ ὁ Ἄνυτος κατώρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ καταδιωχθῇ ὁ Σωκράτης ὡς «διαφθείρων» τοὺς νέους τῶν Ἀθηνῶν καὶ νὰ καταδικασθῇ εἰς τὸν διὰ τοῦ δηλητηριώδους ποτοῦ, κωνείου, θάνατον (399 π. Χ.)

Ὁ θάνατός του περιγράφεται κατὰ τρόπον ὑπέροχον εἰς τὸν «Φαίδωνα», τὸν θαυμάσιον διάλογον τοῦ Πλάτωνος.

3. Ὁ Πλάτων καὶ ἡ Ἀκαδημία.

Ὁ Πλάτων ἐγεννήθη τὸ 427 π. Χ. καὶ ἔζησεν ὀγδοῆντα ἔτη. Ἀπὸ πνευματικῆς ἀπόψεως ὁ Πλάτων ἦτο ἐντελῶς διαφορετικὸς τύπος ἀπὸ τὸν Σωκράτη. Ἦτο συγγραφεὺς ἀπαραμίλλου λεπτότητος καὶ καλλιτεχνικῆς ἀξίας, ἐνῷ ὁ Σωκράτης δὲν ἠμποροῦσε νὰ συγγράψῃ γενικῶς. Ὁ Πλάτων ἐνδιεφέρετο διὰ τὰ ὡραῖα πράγματα, ὁ δὲ Σωκράτης τὰ περιφρονοῦσε. Ὁ Πλάτων ἐνδιεφέρετο ἰδιαιτέρως διὰ τὴν ὅσον τὸ δυνατὸν καλυτέραν τακτοποίησιν τῶν δημοσίων ὑποθέσεων, καὶ διὰ μίαν εὐτυχῆ συμβίωσιν τῶν ἀνθρώπων, ἐνῷ ὁ Σωκράτης συνεκέντρωνε τὸν νοῦν του εἰς μίαν ἐπιβαλλομένην ὑπ' αὐ-

2. 'Ο Παρθενὼν καὶ τὸ 'Ερέχθειον (ὡς εἶχον τὸ πάλαι).

325.—**'Ο Παρθενὼν** καὶ τὸ **'Ερέχθειον** ἐπὶ τῆς 'Ακροπόλεως τῶν 'Αθηνῶν.

'Ο Παρθενὼν (ἀριστερὰ τῆς εἰκόνος) ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἀπὸ τὸ 454—438 π.Χ. ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐπιστασίαν τοῦ Φειδίου καὶ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐργασιῶν ὑπὸ τῶν ἀρχιτεκτόνων 'Ικτίνου καὶ Καλλικράτους. Εἶναι τὸ σπουδαιότερον ἀρχιτεκτονικὸν ἔργον τῆς ἀρχαιότητος, ὅλον ἀπὸ πεντελήσιον μάρμαρον, ἀφιερωμένον εἰς τὴν 'Αθηνᾶν εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης τῶν 'Αθηναίων πρὸς τοὺς ἐπιχωρίους θεοὺς διὰ τὴν ἀπαλλαγήν των ἀπὸ τοὺς ἐκ τῶν Περσῶν κινδύνους.

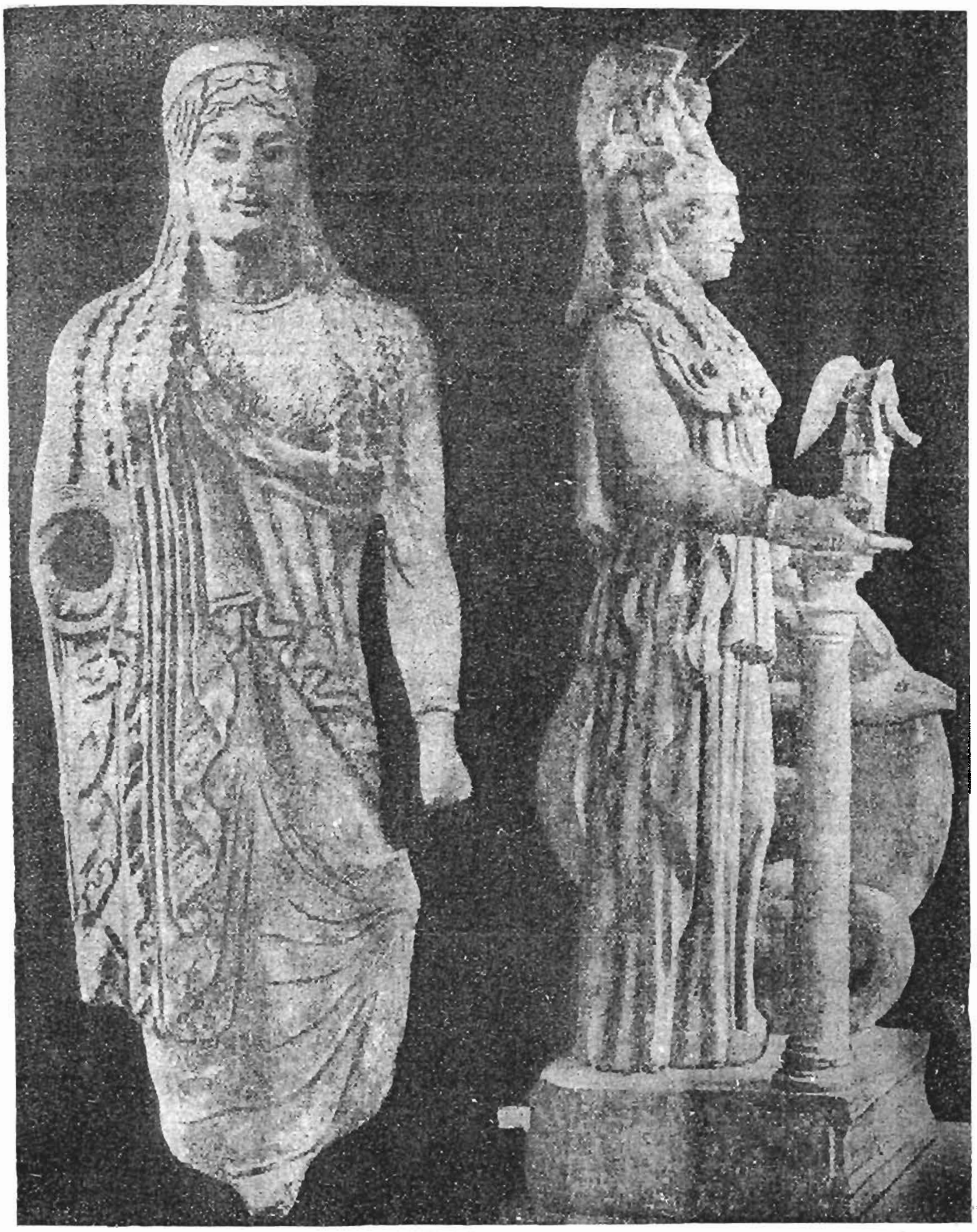
'Ερέχθειον (τὸ δεξιὰ τῆς εἰκόνος οἰκοδόμημα) τὸ ἀρχαιότατον τῶν οἰκοδομημάτων τῆς 'Ακροπόλεως, εἰς τὸ ὁποῖον ἐλατρεύετο ἡ 'Αθηνᾶ, τῆς ὁποίας τὸ ἄγαλμα εὑρίσκετο ἀριστερά. Εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἐνίκησεν ἡ 'Αθηνᾶ τὸν Ποσειδῶνα κατὰ τὴν γνωστὴν φιλονεικίαν των ποῖος θὰ δωρήσῃ εἰς τὴν πόλιν τὸ χρησιμώτερον δῶρον. 'Αποτελεῖται ἀπὸ δύο οἰκοδομήματα συνηνωμένα: τὸ ἀνατολικὸν (ἀριστερὰ) τῆς 'Αθηνᾶς, ἔξω ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐφύετο ἡ ἐλαία της, καὶ τὸ δυτικὸν (ὀπίσω ἀπὸ αὐτὸ) τοῦ Ποσειδῶνος, ὅπου εἶναι τὰ ἴχνη τῆς τριαίνης του καὶ ἐδεικνύετο πηγάδι μὲ ἁλμυρὸ νερό. Εἰς τὴν νότιον πλευρὰν σώζεται καὶ σήμερον ὡραία πρόστασις μὲ 6 κόρας, τὰς Καρυάτιδας, αἱ ὁποῖαι ὑποβαστάζουν τὴν στέγην ἀντὶ στύλων.

τοῦ γαλήνιον κατάστασιν, ἀδιαφορῶν διὰ τὴν ζέστην καὶ τὸ ψῦχος καὶ τὴν γνώμην τῶν συνανθρώπων του. «Ἡ ζωή, ἔλεγεν ὁ Σωκράτης, εἶναι ἀπάτη. Μόνον ἡ ψυχὴ ζῇ». Ὁ Πλάτων εἶχε πολὺ μεγάλην συμπάθειαν διὰ τὸν ἀτημέλητον αὐτὸν γηραιὸν διδάσκαλον, εὕρισκε δὲ ὅτι ἡ διαλεκτική του μέθοδος εἶχε πολὺ μεγάλην ἀξίαν, διότι ἐξεχώριζε καὶ διευκρίνιζε τὰς διαφόρους γνώμας καὶ αὐτὸν παρουσίαζεν ὡς τὴν κεντρικὴν μορφὴν τῶν ἀθανάτων διαλόγων του. Ἡ νοοτροπία του ὅμως καὶ ἡ ψυχική του διάθεσις τὸν ἀπεμάκρυναν ἀπὸ τὸν σκεπτικισμόν. Εἰς πολλοὺς ἀπὸ τοὺς διαλόγους του ἡ φωνὴ εἶναι ἡ φωνὴ τοῦ Σωκράτους, ἡ σκέψις ὅμως εἶναι ἡ σκέψις τοῦ Πλάτωνος.

Ὁ Πλάτων ἔζη εἰς ἐποχὴν ἀμφιβολίας, κατὰ τὴν ὁποίαν ὅλαι αἱ ἀνθρώπιναι σχέσεις ἐτίθεντο ὑπὸ συζήτησιν. Εἰς τὰς μεγάλας ἡμέρας τοῦ Περικλέους πρὸ τοῦ 450 π.Χ. φαίνεται, ὅτι ὁ κόσμος ἦτο ἀπολύτως εὐχαριστημένος εἰς τὰς Ἀθήνας μὲ τοὺς κοινωνικοὺς καὶ πολιτικοὺς θεσμούς. Τότε δὲν ἐφαίνετο νὰ ὑπάρχῃ λόγος ἀνησυχίας καὶ συζητήσεως. Οἱ ἄνθρωποι ᾐσθάνοντο τοὺς ἑαυτούς των ἐλευθέρους, ἡ κοινότης εὐημεροῦσεν. Ἐὰν ἔπασχον, ἔπασχον μόνον ἀπὸ ζηλοφθονίαν. Ἡ Ἱστορία τοῦ Ἡροδότου δὲν περιέχει σχεδὸν καθόλου παράπονα διὰ τοὺς πολιτικοὺς θεσμοὺς τῶν Ἀθηνῶν.

Ὁ Πλάτων ὅμως, ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη περίπου κατὰ τὴν ἐποχὴν ποὺ ἀπέθανεν ὁ Ἡρόδοτος καὶ ἐμεγάλωσεν εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν καταστρεπτικοῦ πολέμου καὶ μεγάλης κοινωνικῆς δυστυχίας καὶ συγχύσεως, εὑρέθη ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα τῆς ζωῆς του ἀντιμέτωπος πρὸς ἀνθρωπίνους διχονοίας καὶ ἀνθρωπίνους θεσμοὺς ἀπροσαρμόστους. Αὐτὸ ἦτο μία πρόκλησις, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ πνεῦμα τοῦ Πλάτωνος ἀπήντησεν. Ἓν ἐκ τῶν πρώτων του ἔργων, καθὼς καὶ τὸ τελευταῖον αὐτοῦ, εἶναι τολμηραὶ καὶ στοχαστικαὶ συζητήσεις περὶ τῆς δυνατῆς βελτιώσεως τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν. Ὁ Σωκράτης τὸν εἶχε μάθει νὰ μὴ παραδέχεται τίποτε ὡς δεδομένον, οὔτε ἀκόμη καὶ αὐτὰς τὰς κοινὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν συζύγων ἢ μεταξὺ πατρὸς καὶ τέκνου.

Ἡ «Πολιτεία» του, τὸ πρῶτον ἀπὸ τὰ περὶ ἰδεώδους πολιτείας βιβλία, ἀναπτύσσει πῶς ἕνας νέος ἄνθρωπος ὠνειρεύθη μίαν πόλιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ κανονίζεται ἐπὶ νέου καὶ καλυτέρου σχεδίου. Τὸ δὲ τελευταῖον του ἡμιτελὲς ἔργον, οἱ «Νόμοι», εἶναι συζήτησις περὶ τοῦ καταρτισμοῦ ἄλλης τοιαύτης οὐτοπίας. Δὲν ἠμποροῦμεν ἐδῶ οὔτε ἓν βλέμμα νὰ ρίψωμεν εἰς τὸ πολυμερὲς ἔργον τοῦ Πλάτωνος. Τοῦτο μόνον θέλομεν νὰ τονίσωμεν, ὅτι τὸ ἔργον του ἀποτελεῖ σταθμὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Εἶναι κάτι τὸ ἐντελῶς νέον ἡ ἐμφάνισις αὐτὴ τῆς ἰδέας τῆς διὰ τῆς θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου τελείας ἀναδιοργανώσεως τῶν συνθηκῶν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἕως τότε ἡ ἀνθρωπότης ἔζοῦσε συμφώνως πρὸς παραδόσεις, μὲ τὸν φόβον τῶν θεῶν. Ἰδοὺ τώρα ἔρχεται ἕνας ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος λέγει εἰς τὴν φυλήν του μὲ τόσον θάρρος, ὡς ἐὰν πρόκειται περὶ πράγματος πολὺ λογικοῦ καὶ φυσι-

326. — Ἓν ὑπόδειγμα τῶν ἀρχῶν τῆς γλυπτικῆς τέχνης τῶν Ἑλλήνων. Τὸ ἄγαλμα εἶχε στηθῆ κοντὰ εἰς τὸν Παρθενῶνα. Τώρα εὑρίσκεται εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἀκροπόλεως.

327.—**Ἡ θεὰ Ἀθηνᾶ.** Ἀνδριάς, ἔργον τοῦ Φειδίου, εὑρισκόμενον εἰς τὸ Ἐθν. Μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Φειδίας εἶχε κατασκευάσει τρεῖς ἀνδριάντας τῆς θεᾶς, ἕνα ἀπὸ ἐλεφαντόδοντον καὶ δύο ἀπὸ ὀρείχαλκον.

κοῦ: «Ν ὰ γ ί ν ε τ ε κ ύ ρ ι ο ι τ ῆ ς ζ ω ῆ ς σ α ς. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ πράγματα αὐτά, ποὺ ἀποτελοῦν τὴν δυστυχίαν σας, ἠμπορεῖτε νὰ τὰ ἀποφύγετε. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ πράγματα, ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ὁποίων στενάζετε, ἠμπορεῖτε νὰ τὰ ἀνατρέψετε. Ἠμπορεῖτε νὰ κάμετε ὅλα τὰ πράγματα, ὅπως θέλετε».

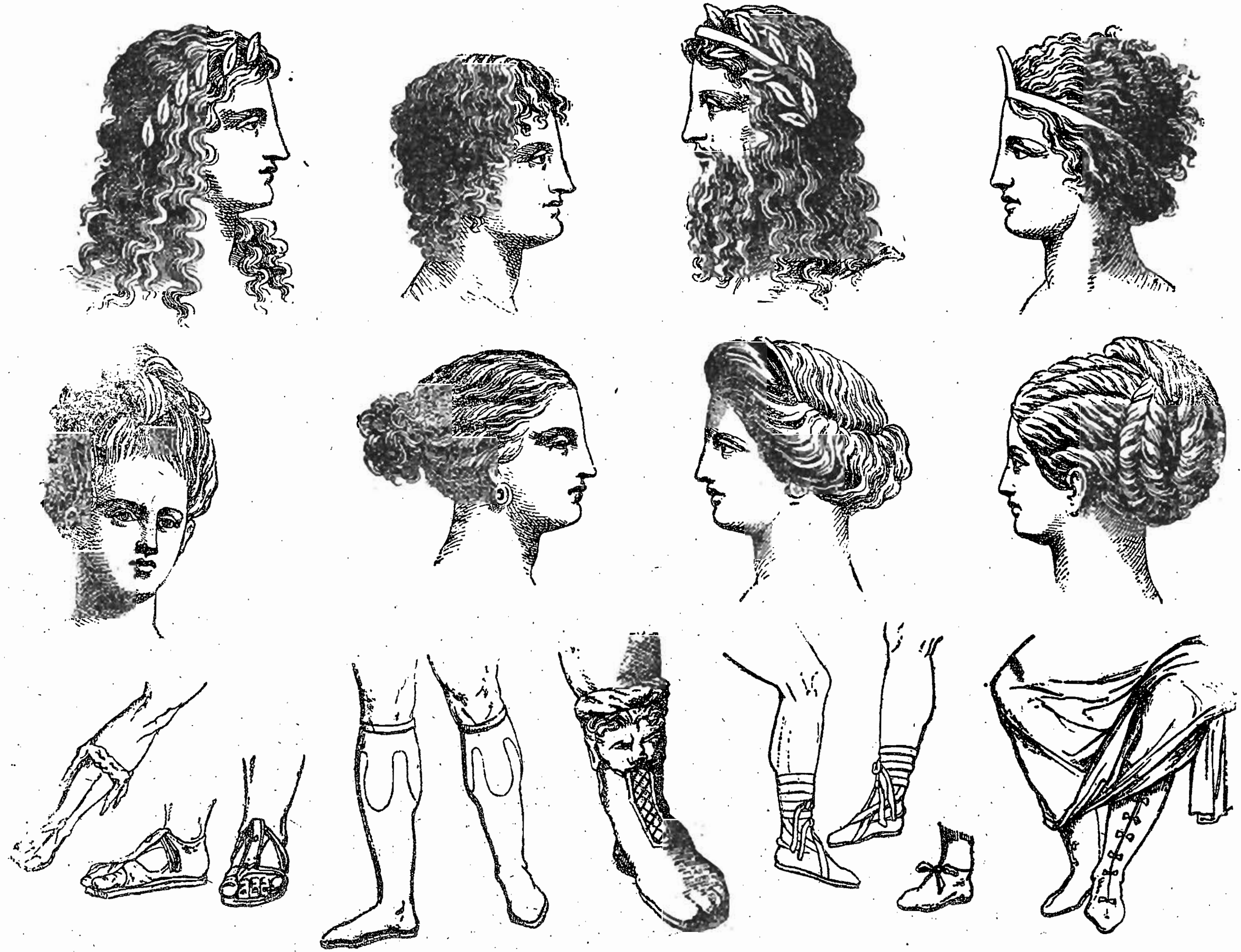
Καὶ ἓν ἄλλο πρᾶγμα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰς διενέξεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, συνετέλεσεν ἴσως, διὰ νὰ τραπῇ τὸ πνεῦμα τοῦ Πλάτωνος πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν. Εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Περικλέους αἱ Ἀθῆναι εἶχον ἱδρύσει πολλὰς ὑπερποντίους ἀποικίας, ἡ δὲ ἐγκατάστασις τῶν συνοικισμῶν αὐτῶν εἶχεν ἐξοικειώσει τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὴν ἰδέαν, ὅτι μία κοινότης δὲν χρειάζεται νὰ ἀναπτυχθῇ διὰ βαθμιαίας ἐξελίξεως, ἀλλὰ ἠμπορεῖ νὰ κατασκευασθῇ ἑτοίμη.

Στενῶς συνδεδεμένος μὲ τὸν Πλάτωνα ἦτο ἕνας ἄνδρας νεώτερος τοῦ Πλάτωνος, ὁ ὁποῖος ἀργότερα ἵδρυσε σχολὴν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ὁ ὁποῖος ἔφθασεν εἰς ἀκόμη μεγαλυτέραν ἡλικίαν. Ὁ ἄνδρας αὐτὸς ἦτο ὁ Ἰσοκράτης. Ἦτο περίπου ἓν εἶδος νεωτέρου δημοσιογράφου, συγγραφεὺς μᾶλλον παρὰ ρήτωρ, τὸ δὲ κύριον ἔργον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπεδόθη, ἦτο νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἰδέαν τοῦ Ἡροδότου καὶ τὴν ἰδέαν τῆς ἑνώσεως τῆς Ἑλλάδος ἐναντίον τοῦ περσικοῦ κράτους, ὡς φάρμακον κατὰ τῆς ποταπότητος καὶ συγχύσεως τῶν πολιτικῶν τῆς Ἑλλάδος πραγμάτων καὶ τῆς φθορᾶς καὶ καταστροφῆς, τὴν ὁποίαν ἐπέφερον οἱ ἀδελφοκτόνοι αὐτοὶ πόλεμοι.

Ὁ πολιτικὸς αὐτοῦ ὁρίζων ἦτο ὑπὸ μερικὰς ἐπόψεις εὐρύτερος ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ Πλάτωνος, καὶ εἰς τὰ τελευταῖά του ἔτη ἀπέβλεπε πρὸς τὴν μοναρχίαν καὶ ἰδιαιτέρως πρὸς τὴν μακεδονικὴν μοναρχίαν τοῦ Φιλίππου, ὡς πρὸς κυβερνητικὴν μέθοδον, ἡ ὁποία δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς εὐρύτερον κύκλον ἀπὸ τὴν δημοκρατίαν τῶν πόλεων, ἐνῷ συγχρόνως ἐξασφαλίζει μεγαλυτέραν ἑνότητα. Ἡ αὐτὴ προσχώρησις εἰς τὰ μοναρχικὰς ἰδέας εἶχε συμβῇ καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ ὁποίου τὴν «Κ ύ ρ ο υ ἀ ν ά β α σ ι ν» ἤδη ἐμνημονεύσαμεν. Εἰς τὴν γεροντικήν του ἡλικίαν ὁ Ξενοφῶν ἔγραψε τὴν «Κ ύ ρ ο υ π α ι δ ε ί α ν», θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν δικαιολόγησιν τῆς ἀπολύτου μοναρχίας, ὅπως αὐτὴ ἐμφανίζεται εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ περσικοῦ κράτους.

4. Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ τὸ Λύκειον.

Ὁ Πλάτων ἐδίδασκεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν. Εἰς αὐτήν, ὅταν ἦτο γέρων, προσῆλθεν ἕνας ὡραῖος νεανίσκος ἀπὸ τὰ Στάγειρα τῆς Μακεδονίας. Ἦτο ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ ὁποῖος ἦτο υἱὸς τοῦ ἰδιαιτέρου ἰατροῦ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, καὶ ἄνθρωπος πολὺ διαφορετικοῦ πνευματικοῦ τύπου ἀπὸ τὸν μεγάλον Ἀθηναῖον φιλόσοφον. Ἦτο ἐκ φύσεως πολὺ σκεπτικὸς ἐν σχέσει μὲ τὸν κόσμον τῆς φαντασίας καὶ εἶχε μεγάλον σεβασμὸν καὶ ἀντίληψιν τῆς καθιερωμένης πραγματικότητος. Ἀργότερον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πλάτωνος ἵδρυσε καὶ αὐτὸς σχολὴν εἰς τὸ Λύκειον τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰς τὴν δι-

328.—'Από τὴν ζωὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἄνω: κομμώσεις ἀνδρῶν. Εἰς τὸ μέσον: κομμώσεις γυναικῶν. Κάτω: διάφορα εἴδη ὑποδημάτων.

δασκαλίαν του ἐπέκρινε τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Σωκράτην μὲ κάποιαν δριμύτητα. Ὅταν αὐτὸς ἐδίδασκεν, ἡ σκιὰ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐπεκρέματο ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἦτο ὑπὲρ τοῦ θεσμοῦ τῶν συνταγματικῶν βασιλέων. Εἶχε διατελέσει προηγουμένως παιδαγωγὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπὶ ἀρκετὰ ἔτη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας.

Οἱ μυαλωμένοι ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἤρχισαν νὰ ἀποκαρδιώνωνται, ἡ δὲ ἐμπιστοσύνη των εἰς τὴν δύναμιν τῶν ἀνθρώπων, διὰ νὰ δημιουργήσουν αὐτοὶ τὰς συνθήκας τῆς ζωῆς των ὁλονὲν ἐχάνετο. Δὲν ὑπῆρχον πλέον οὐτοπίαι. Ἡ ὁρμὴ τῶν γεγονότων ἦτο τότε προφανῶς τόσον ἰσχυρά, ὥστε δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἀντεπεξέλθῃ ἐναντίον αὐτῆς ἡ ὠργανωμένη προσπάθεια, τὴν ὁποίαν ἠμποροῦσαν νὰ καταβάλουν ὀλίγοι ἄνδρες ἀνωτέρας διανοητικότητος.

Ἦτο δυνατὸν νὰ σκεφθῇ κανεὶς νὰ ἀναμορφώσῃ ριζικῶς ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, ὅταν ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία ἦτο μία μικρὰ πόλις ὀλίγων χιλιάδων κατοίκων. Ὅ,τι ὅμως τώρα συνέβαινε γύρω των ἦτο κἄτι ποὺ ὡμοίαζε μὲ κατακλυσμόν. Ἦτο ἡ πολιτικὴ ἀνάπλασις ὁλοκλήρου τοῦ γνωστοῦ κόσμου. Ἑνὸς κόσμου, ὁ ὁποῖος συνεποσώνετο εἰς ἀριθμὸν μεταξὺ πενῆντα καὶ ἑκατὸν ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων. Ἡ μεταβολὴ αὐτὴ ἐγίνετο εἰς τόσον εὐρεῖαν κλίμακα, ὥστε ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δὲν ἦτο ἀκόμη παρεσκευασμένος νὰ τὴν συλλάβῃ.

Ἔφερε τοὺς ἀνθρώπους ὀπίσω εἰς τὴν ἰδέαν μιᾶς τεραστίας καὶ ἀδυσωπήτου μοίρας. Τοὺς ἔκαμε νὰ πιάνωνται ἀπὸ κάθε πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν ἐφαίνετο εἰς αὐτοὺς σταθερὸν καὶ τὸ ὁποῖον ἠμποροῦσε νὰ διατηρήσῃ ἀνάμεσά των κἄποιαν συνοχήν. Ἡ μοναρχία, ἐπὶ παραδείγματι, ἦτο κυβερνητικὸν σύστημα, ποὺ ἠμποροῦσε νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐπὶ πολλῶν ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων. Καὶ μέχρις ἑνὸς σημείου εἶχε δοκιμασθῆ. Ἐπέβαλλε τὴν θέλησιν τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος ἐκεῖ ὅπου ἡ ὁμαδικὴ θέλησις τοῦ λαοῦ ἦτο ἀδύνατος.

Ἡ μεταβολὴ αὐτὴ τῆς γενικῆς νοοτροπίας εὑρίσκετο εἰς ἁρμονίαν πρὸς τὸν φυσικὸν σεβασμὸν τοῦ Ἀριστοτέλους διὰ τὰ γεγονότα. Καὶ ἐὰν ἀπὸ τὸ ἓν μέρος τὸν ἔκαμε νὰ ἐπιδοκιμάζῃ τὴν μοναρχίαν, τὴν δουλειαν καὶ τὴν ὑποταγὴν τῶν γυναικῶν εἰς λογικοὺς θεσμούς, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τοῦ ἐνέβαλε τὴν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν νὰ κατανοήσῃ τὰ γεγονότα καὶ νὰ ἀποκτήσῃ κἄποιαν μεθοδικὴν γνῶσιν τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰδικώτερον.

Ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι μέχρι φοβεροῦ σημείου ὀρθολογιστὴς καὶ διαφωτιστικός, ἀλλὰ καὶ μέχρι φοβεροῦ σημείου στερεῖται ἐνθουσιασμοῦ πρὸς αὐτοθυσίαν. Διαμφισβητεῖ τὴν ὀρθότητα τῆς γνώμης τοῦ Πλάτωνος, ὁ ὁποῖος θὰ ἐξώριζε τοὺς ποιητὰς ἀπὸ τὴν πολιτείαν του, διότι κατὰ τὴν γνώμην του ἡ ποίησις εἶναι δύναμις. Ἡ δὲ γραμμὴ κατευθύνσεως, πρὸς τὴν ὁποίαν ἐξελίσσεται ἡ ἐνέργειά του, εἶναι ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ὑποτίμησιν τοῦ

'Αναξαγόρα. Ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος τοῦ Βάκωνος καὶ τῆς νεωτέρας ἐπιστημονικῆς κινήσεως εἰς τὴν σαφῆ ἀντίληψιν, τὴν ὁποίαν ἐσχημάτισε τῆς σπουδαιότητος τῆς συστηματικῆς γνώσεως. 'Ανέλαβεν ὁ ἴδιος τὸ βαρὺ ἔργον νὰ συλλέξῃ καὶ νὰ καταγράψῃ ἐπιστημονικὸν ὑλικόν. Ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐρευνητὴς τῆς φυσικῆς ἱστορίας. Ἄλλοι ἄνδρες πρὶν ἀπὸ αὐτὸν εἶχον κάμει ὑποθέσεις περὶ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, αὐτὸς ὅμως πρῶτος, ἔχων γύρω του ὁμάδα νέων προθύμων νὰ τὸν συνδράμουν εἰς τὸ ἔργον του, ἀνέλαβε τὴν ἐπιστημονικὴν ταξινόμησιν καὶ σύγκρισιν τῶν πραγμάτων. Ὁ Πλάτων εἶπε: «Νὰ γίνωμεν κύριοι τῆς ζωῆς μας καὶ νὰ τὴν ἀναδημιουργήσωμεν». Ὁ 'Αριστοτέλης, ὁ περισσότερον μετρημένος αὐτὸς διάδοχός του, λέγει: «Νὰ ἀποκτήσωμεν πρῶτον περισσοτέρας γνώσεις περὶ τῆς ζωῆς καὶ ἐν τῷ μεταξὺ νὰ ὑπηρετοῦμεν τὸν βασιλέα». Ἡ δευτέρα συμβουλὴ δὲν ἀπετελοῦσε τόσον ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πρώτην, ὅσον ἐζητοῦσε τεράστια προσόντα διὰ τὸν κύριον τῆς ζωῆς.

Ἡ ἐξαιρετικὴ σχέσις τοῦ 'Αριστοτέλους πρὸς τὸν Μέγαν 'Αλέξανδρον τοῦ ἐπέτρεψε νὰ προμηθευθῇ τὰ μέσα διὰ τὸ ἔργον του, καὶ τέτοια μέσα, ὅμοια πρὸς τὰ ὁποῖα δὲν ὑπῆρξαν πλέον διαθέσιμα πρὸς ἐπιστημονικὴν ἔρευναν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας. 'Ημποροῦσε νὰ διαθέσῃ ἑκατοντάδας ταλάντων (ἓν τάλαντον ἰσοδυναμεῖ πρὸς 6000 χρ. φράγκα περίπου). Εἰς μίαν ἐποχὴν εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του χιλίους ἀνθρώπους σκορπισμένους εἰς τὴν 'Ασίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα, οἱ ὁποῖοι συνεκέντρωνον ὑλικὸν διὰ τὴν φυσικήν του ἱστορίαν. Αὐτοὶ βεβαίως ἦσαν χωρὶς καμμίαν πεῖραν παρατηρηταί, συλλογεῖς σχετικῶν διηγήσεων μᾶλλον, παρὰ ἐπιστημονικοὶ παρατηρηταί. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως εἶναι ἀληθές, ὅτι οὐδεμία ἀπόπειρα οὔτε κἂν σκέψις αὐτοῦ τοῦ εἴδους εἶχε γίνει πρωτύτερα, ἀπὸ ὅσα γνωρίζομεν. Μὲ τὸν 'Αριστοτέλην ἤρχισεν ἡ πολιτική, καθὼς καὶ ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη. Οἱ σπουδασταὶ τοῦ Λυκείου, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ, ἔκαμαν τὴν ἀνάλυσιν 158 πολιτευμάτων...

Αὐτὴ ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ἀναλαμπὴ ὠργανωμένης ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης εἰς τὸν κόσμον. Ὁ πρώιμος θάνατος τοῦ 'Αλεξάνδρου καὶ ὁ διαμελισμὸς τοῦ κράτους του, πρὶν ἀκόμη τοῦτο συσταθῇ, ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἐπιστημονικῶν προσπαθειῶν καὶ μάλιστα εἰς τοιαύτην κλίμακα ἐπὶ 2.000 ἔτη. Μόνον εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς 'Αλεξανδρείας, ἐξηκολούθησε κάποια ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ αὐτὸ μόνον δι' ὀλίγας γενεάς. Περὶ τοῦ Μουσείου τούτου θὰ ὁμιλήσωμεν παρακάτω. Πενῆντα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ 'Αριστοτέλους, τὸ Λύκειον τῶν 'Αθηνῶν εἶχε περιέλθει ἤδη εἰς ἀφάνειαν.

5. Ἡ φιλοσοφία γίνεται ὑπερκόσμιος.

Ἡ γενικὴ κατεύθυνσις τῆς πνευματικῆς κινήσεως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ. δὲν ἀκολουθοῦσε τὰς ἀρχὰς τοῦ 'Αριστοτέλους, οὔτε συνεπῶς εὐνοοῦσε τὴν τάσιν τῆς κουραστικῆς, ἀλλὰ ἀναγκαίας συσσωρεύσεως ἐπιστημονικοῦ ὑλικοῦ. Καὶ ἴσως μά-

λιστα, ἐὰν ἔλειπον αἱ ἐκ μέρους τοῦ βασιλέως ἐπιχορηγήσεις, ὁ Ἀριστοτέλης δὲν θὰ παρουσίαζε πολὺ μεγάλην φυσιογνωμίαν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπίνης διανοήσεως. Ἡ βοήθεια ὅμως αὐτὴ τοῦ ἐπέτρεψε νὰ δώσῃ εἰς τὴν διάνοιάν του τὴν οὐσίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προῆλθον τὰ θαυμάσια ἀποτελέσματα. Ὁ κοινὸς ἄνθρωπος προτιμᾷ τὸν εὔκολον δρόμον, ἐφ' ὅσον ἠμπορεῖ εἰς αὐτὸν νὰ προχωρήσῃ, ἀδιαφορῶν σχεδὸν ἐν γνώσει του, ἐὰν καταλήγῃ εἰς ἀδιέξοδον. Εὑρίσκοντες τὸν ροῦν τῶν πραγμάτων τόσον ἰσχυρόν, ὥστε νὰ μὴ ἠμποροῦν νὰ τὸν συγκρατήσουν διὰ μιᾶς, οἱ φιλόσοφοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀφῆκαν κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ σχέδια τῶν προτύπων πόλεων καὶ τὴν σύλληψιν νέων τρόπων ζωῆς καὶ ἐπεδίδοντο εἰς τὴν δημιουργίαν ὡραίων καὶ παρηγόρων συστημάτων, τὰ ὁποῖα ἐπροσπαθοῦσαν νὰ μεταφέρουν τὸν ἄνθρωπον ἐκτὸς τῆς πραγματικότητος.

Ἴσως ἡ συνοπτικὴ αὐτὴ κρίσις νὰ εἶναι ἄδικος. Ἀλλ' ἂς ἀκούσωμεν τί λέγει ὁ καθηγητὴς Μώρραιυ ἐπὶ τοῦ ζητήματος:

«Οἱ Κυνικοὶ ἐφρόντιζον μόνον διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν σχέσιν τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν θεόν. Ὁ κόσμος καὶ τὰ μεγαλεῖά του καὶ αὐτὴ ἡ ἐπιστήμη ἦτο δι' αὐτοὺς ἓν εἶδος ἀχρήστου σκουριᾶς. Οἱ Στωικοὶ καὶ οἱ Ἐπικούρειοι, οἱ ὁποῖοι ἐφαίνοντο ἐκ πρώτης ὄψεως τόσον ἀπομακρυσμένοι μεταξύ των εἰς τὰς ἀρχάς των, ὡμοίαζον πολὺ ὡς πρὸς τὸν τελικόν των σκοπόν. Ἐκεῖνο, διὰ τὸ ὁποῖον κυρίως ἐνδιεφέροντο, ἦτο ἡ ἠθική, δηλαδὴ πῶς ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ κανονίζῃ τὴν ζωήν του εἰς τὴν πρᾶξιν. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ κατεγίνοντο καὶ εἰς τὴν ἐπιστήμην,—οἱ Ἐπικούρειοι εἰς τὴν φυσικὴν καὶ οἱ Στωικοὶ εἰς τὴν λογικὴν καὶ τὴν ρητορικήν,—ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἐθεωροῦσαν ὡς μέσον καὶ ὄχι ὡς σκοπόν. Οἱ Στωικοὶ ἐπροσπαθοῦσαν νὰ κερδίσουν τὴν καρδίαν καὶ τὰς πεποιθήσεις τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς λεπτότητος τῶν ἀφηρημένων ἐπιχειρημάτων των καὶ τοῦ ἐκθαμβωτικοῦ ὕφους τῆς σκέψεως καὶ τῆς ἐκφράσεως. Οἱ Ἐπικούρειοι ἦσαν ἀποφασισμένοι νὰ κάμουν τὴν ἀνθρωπότητα νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν δρόμον της, χωρὶς νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἰδιοτροπίαν τῶν θεῶν καὶ χωρὶς νὰ θυσιάσῃ τὴν ἐλευθέραν βούλησιν. Συνέπτυξαν δὲ τὸ εὐαγγέλιόν των εἰς τέσσερα ἀξιώματα: 1) Δὲν πρέπει νὰ φοβούμεθα τὸν θεόν. 2) Ὁ θάνατος δὲν εἶναι τίποτε δι' ἡμᾶς. 3) Τὸ ἀγαθὸν ἠμποροῦμεν νὰ τὸ ἀποκτήσωμεν. 4) Κάθε τι ποὺ μᾶς τρομάζει ἠμποροῦμεν νὰ τὸ ὑποφέρωμεν καὶ νὰ τὸ ὑπερνικήσωμεν». Καὶ ἐν τῷ μεταξὺ τὸ ρεῦμα τῶν πραγμάτων ἐξακολουθοῦσε τὸν δρόμον του, χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν φιλοσοφίαν, ὅπως καὶ ἐκείνη δι' αὐτό.

6. Ἡ φύσις καὶ οἱ περιορισμοὶ τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως.

Ἐὰν θέλωμεν νὰ ἀποκτήσωμεν πραγματικὴν ὠφέλειαν ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν κλασσικῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, ὅταν τοὺς διαβάζωμεν, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι πρόκειται περὶ ἀνθρώπων ὁμοίων μὲ ἡμᾶς. Πρέπει νὰ λαμβάνωμεν δεόντως ὑπ' ὄψιν τὰς παραδόσεις των, τὸ πεδίον τῆς δράσεώς των, καθὼς καὶ τοὺς περιορισμοὺς

τῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας διατελοῦσαν. Ὑπάρχει πάντοτε ἡ τάσις ὑπερβολῆς εἰς τὸν ἀνθρώπινον θαυμασμόν. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ κλασσικὰ κείμενα περιῆλθον εἰς ἡμᾶς πολὺ ἀκρωτηριασμένα, καὶ ὅλα ἦσαν ἀρχικῶς προϊόντα ἀνθρώπων ποὺ εὑρίσκοντο ἀνάμεσα εἰς μεγάλας δυσχερείας, εἰς ἐποχὴν σκότους καὶ στενοῦ ὁρίζοντος, ὥστε ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ζωὴν αὐτὴν ἡ ἐποχή μας εἶναι περίοδος ἐκτυφλωτικῆς φωταγωγήσεως. Οἱ Ἀθηναῖοι συγγραφεῖς ἦσαν πράγματι οἱ πρῶτοι νεωτερίζοντες διανοούμενοι. Αὐτοὶ ἐσυζητοῦσαν ζητήματα, τὰ ὁποῖα συζητοῦμεν ἀκόμη σήμερα καὶ ἤρχισαν νὰ παλαίουν μὲ τὰ μεγάλα προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζομεν ἡμεῖς σήμερον. Εἰς τὰ συγγράμματά των ἀρχίζει νὰ ὑποφώσκῃ ἡ ἰδική μας αὐγή.

Ὁ Γιοὺγκ εἰς τὸ ἔργον του «Psychology des Unbewusstin» πολὺ ὡραῖα καθορίζει τὰς διαφορὰς μεταξὺ ἀρχαίας (προαθηναϊκῆς) καὶ νεωτέρας σκέψεως. Τὴν πρώτην ἀποκαλεῖ ἀ χ α λ ί ν ω τ ο ν σ κ έ ψ ι ν, τὴν δευτέραν χ α λ ι ν α γ ω γ η μ έ ν η ν σ κ έ ψ ι ν. Ἡ πρώτη ἦτο ἡ σκέψις εἰς εἰκόνας, ἡ ὁποία ὁμοιάζει πρὸς ὄνειρον. Ἡ δευτέρα σκέψις ἦτο εἰς λέξεις. Ἡ ἐπιστήμη εἶναι ὀργάνωσις χαλιναγωγημένης σκέψεως. Τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα (πρὸ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων) ἐδημιούργησεν ὄχι ἐπιστήμην, ἀλλὰ μυθολογίαν. Ὁ πνευματικὸς κόσμος τῶν ἀρχαίων ἦτο κόσμος φανταστικῶν παραστάσεων, ὅπως ὁ κόσμος τῶν παιδιῶν καὶ τῶν ἐντελῶς ἀπαιδεύτων σημερινῶν νέων, καὶ ὅμοιος μὲ τὸν κόσμον τῶν ἀγρίων καὶ τῶν ὀνείρων.

Ἡ παιδικὴ σκέψις καὶ τὰ ὄνειρα εἶναι ἀπήχησις τῆς προϊστορικῆς μεθόδου τοῦ νὰ σκέπτεται κανείς. Οἱ μῦθοι, λέγει ὁ Γιούγκ, εἶναι συλλογικὰ ὄνειρα τῶν λαῶν, τὰ δὲ ὄνειρα εἶναι οἱ μῦθοι τῶν ἀτόμων.

Ἐπεστήσαμεν ἤδη τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου εἰς τὴν ὁμοιότητα τῶν πρώτων θεῶν τοῦ πολιτισμοῦ, μὲ τὰ δημιουργήματα τῆς φαντασίας τῶν παιδιῶν. Τὸ ἔργον τῆς κουραστικῆς καὶ πειθαρχημένης σκέψεως μὲ τὴν βοήθειαν λέξεων καὶ κρίσεων, αἱ ὁποῖαι ἐξετάζονται μὲ ἐπιμέλειαν, τὸ ἔργον ποὺ ἔλαβε τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας καὶ συνεχίσθη ἀπὸ τοὺς σχολαστικοὺς φιλοσόφους τοῦ μεσαίωνος, ὑπῆρξε ἀναγκαῖον προκαταρκτικὸν στάδιον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης.

Οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι ἤρχισαν τὴν ἔρευναν, χωρὶς νὰ καταλήξουν εἰς λύσεις. Δὲν ἠμποροῦμεν ὅμως ἡμεῖς νὰ ἰσχυρισθῶμεν σήμερον, ὅτι κατελήξαμεν εἰς λύσεις τῶν περισσοτέρων προβλημάτων, μὲ τὰ ὁποῖα ἐκεῖνοι ἠσχολήθησαν.

Ὁ νοῦς τῶν Ἑβραίων, ὅπως ἤδη ἐδείξαμεν, ἐξηγέρθη ἀποτόμως ἐναντίον τῶν ἀτελειώτων ἀθλιοτήτων καὶ ἀταξιῶν τῆς ζωῆς. Εἶδον, ὅτι αἱ ἀθλιότητες καὶ αἱ ἀταξίαι αὐταὶ ὠφείλοντο κατὰ μέγα μέρος εἰς τὰς παρανόμους πράξεις τῶν ἀνθρώπων καὶ κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ σωτηρία μας ἠμποροῦσε μόνον νὰ προέλθῃ διὰ τῆς ὑποταγῆς ἡμῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἑνὸς μόνου Θεοῦ, ὁ ὁποῖος κυβερνᾷ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

Οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι κατέληξαν εἰς τὴν ἰδίαν ἀντίληψιν, δὲν κα-

τείχοντο ἀπὸ τὴν ἰδίαν ἰδέαν τῆς πατριαρχικῆς θεότητος. Ἐζοῦσαν εἰς ἕνα κόσμον, εἰς τὸν ὁποῖον δὲν ὑπῆρχε Θεός, ἀλλὰ θεοί. Ἐὰν δὲ ἴσως ᾐσθάνοντο, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ θεοὶ ἦσαν κἄτι περιωρισμένον, τότε ἐφαντάσθησαν ὀπίσω ἀπὸ αὐτοὺς τὴν Μοῖραν, ψυχρὰν καὶ ἀπρόσωπον. Ἔτσι ἔθεσαν τὸ πρόβλημα ὑπὸ τύπον ἐρεύνης περὶ τοῦ ποῖος ἦτο ὁ ἐνάρετος τρόπος ζωῆς, χωρὶς ὡρισμένον συσχετισμὸν τοῦ ἐναρέτως ζῶντος ἀνθρώπου πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ...

Δι' ἡμᾶς, οἱ ὁποῖοι ἐξετάζομεν τὸ ζήτημα ἀπὸ καθαρῶς ἱστορικῆς ἀπόψεως, τὸ κοινὸν πρόβλημα ἠμπορεῖ νὰ παρουσιασθῇ ὑπὸ τύπον, ποὺ συμβιβάζει καὶ τὰς δύο ἀπόψεις, καὶ τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν ἑβραϊκήν. Εἴδομεν ἤδη τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἀνυψώνωνται ἀπὸ τὴν τελείαν ἔλλειψιν συνειδήσεως τῶν ζῴων εἰς κατάστασιν φυλετικῆς αὐτοσυνειδήσεως συνεχῆ. Νὰ ἀντιλαμβάνωνται τὴν δυστυχίαν, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀγρίαν ἀντίθεσιν τῶν σκοπῶν των. Νὰ ἀντιλαμβάνωνται τὴν ἀναπόφευκτον τραγῳδίαν τῆς ἐπιζητήσεως ἀτομικῆς ἐπικρατήσεως, καὶ εἴδομεν πῶς κατόπιν ὅλων αὐτῶν τὸ ἔνστικτον τοὺς ἀναγκάζει νὰ ὑποταχθοῦν τυφλῶς εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ μεταξύ των συνδέσμου, διὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὰς συμφορὰς καὶ τὰ δυστυχήματα τῆς ἀτομικῆς ἀπομονώσεως.

Οἱ θεοί, ὁ θεὸς-βασιλεύς, ἡ ἰδέα τῆς φυλῆς, ἡ ἰδέα τῆς πόλεως, ὅλα αὐτὰ εἶναι ἰδέαι, αἱ ὁποῖαι ὑπεβλήθησαν διαδοχικῶς ἐπὶ ὡρισμένον χρόνον εἰς τὴν λατρείαν τῶν ἀνθρώπων καὶ αἱ ὁποῖαι τοὺς ἔκαμαν νὰ ἀποβάλουν μέρος τῆς ἀτομικῆς των ἰδιοτελείας καὶ νὰ πραγματοποιήσουν ἀνεκτικωτέραν ζωήν.

Ἐν τούτοις, ὅπως οἱ πόλεμοι καὶ αἱ καταστροφαί μας ἀποδεικνύουν, καμμία ἀπὸ τὰς μεγάλας αὐτὰς ἰδέας δὲν ὑπῆρξεν ἀκόμη ἀρκετὰ μεγάλη. Οἱ θεοὶ δὲν κατώρθωσαν νὰ προστατεύσουν. Ἡ φυλὴ ἀπεδείχθη ἐλεεινὴ καὶ σκληρά. Ἡ πόλις ἐξωστράκισε τοὺς ἀρίστους καὶ ἀληθεστέρους αὐτῆς πολίτας, ὁ δὲ θεὸς-βασιλεὺς ἐφέρθη ὡς κτῆνος.

Μελετῶντες τὰ συγγράμματα τῆς μεγάλης αὐτῆς περιόδου τῶν Ἑλλήνων, ἀντιλαμβανόμεθα, ὅτι τρεῖς μεγάλοι φραγμοὶ περιέσφιγγον τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα, τοὺς ὁποίους σπανίως αὐτὸ κατώρθωνε νὰ ὑπερπηδήσῃ, ἀλλ' ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἡμεῖς ἴσως τώρα ἀρχίζομεν νὰ λυτρωνώμεθα.

Ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς αὐτοὺς ἦτο ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ πόλις ἦτο τὸ ἄκρον ἄωτον τοῦ θεσμοῦ τῆς πολιτείας, ἡ ὁποία κατεῖχε τοὺς Ἕλληνας ἐν εἴδει παραφροσύνης. Εἰς ἕνα κόσμον, εἰς τὸν ὁποῖον τὰ κράτη διεδέχοντο τὸ ἓν τὸ ἄλλο καὶ ὅπου τὸ καθὲν ἦτο μεγαλύτερον ἀπὸ τὰ πρὸ αὐτοῦ, εἰς ἕνα κόσμον μέσα εἰς τὸν ὁποῖον οἱ ἄνθρωποι καὶ αἱ ἰδέαι μετετοπίζοντο ὁλονὲν μὲ περισσοτέραν ἐλευθερίαν, εἰς ἕνα κόσμον ὁ ὁποῖος προφανῶς εὑρίσκετο τότε εἰς τὸν δρόμον τῆς συνενώσεως, οἱ Ἕλληνες ἐξ αἰτίας τῶν ἰδιαιτέρων φυσικῶν καὶ πολιτικῶν συνθηκῶν ἐξακολουθοῦσαν ἀκόμη νὰ βαυκαλίζωνται μὲ τὸ ἀδύνατον ὄνειρον μιᾶς μικρᾶς συμπαγοῦς πολιτείας, ἡ ὁποία νὰ ἀποτελῆται ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ ἡ ὁποία νὰ μὴ ὑπόκειται εἰς καμ-

ιαν ἀπὸ ἔξω ἐπιρροὴν καὶ μὲ τὴν γενναιότητά της νὰ ὑπ ρασπίζῃ τὴν ἀσφάλειάν της ἐναντίον ὅλου τοῦ κόσμου.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν μιᾶς τελείας πολιτείας, κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ Πλάτωνος, ἦτο μεταξὺ 1000 («Πολιτεία») καὶ 5040 («Νόμοι»). Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἔλεγεν εἰς τὰ «Πολιτικά»: «Διὰ τὴν καλὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης καὶ τὴν διαχείρισιν τῆς ἐξουσίας εἶναι ἀπαραίτητον οἱ πολῖται νὰ γνωρίζωνται ἀναμεταξύ των, ὅπου δὲ αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατόν, πολλὰ προέρχονται κακὰ καὶ εἰς τὴν χρῆσιν τῆς ἐξουσίας καὶ εἰς τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης. Διότι δὲν εἶναι δίκαιον νὰ ἀποφασίζῃ ἕνας αὐθαιρέτως, ὅπως ὁρίζεται νὰ συμβαίνῃ, ὅταν ὁ πληθυσμὸς εἶναι ὑπερβολικός». Τὸ εἶδος τῆς ἐνοριακῆς πολιτείας, τὸ ὁποῖον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁρίζεται, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἕτοιμον νὰ πολεμήσῃ καὶ νὰ ἀμύνεται ἐπιτυχῶς ἐναντίον ἄλλων πόλεων τοῦ αὐτοῦ μεγέθους. Καὶ αὐτὰ ἐγράφοντο πρὶν περάσουν δύο γενεαί, ἀφ' ὅτου τὰ πολυάριθμα στίφη τοῦ Ξέρξου εἶχον διαβῆ τὸν Ἑλλήσποντον.

Ἴσως οἱ Ἕλληνες ἐπίστευον, ὅτι ἡ ἐποχὴ τῶν κοσμοκρατοριῶν εἶχε περάσει διὰ παντός, ἐνῷ εὑρίσκετο κυρίως εἰς τὴν ἀρχήν. Ὁ νοῦς των δὲν ἔφθανεν εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον πέραν τῶν ἐσωτερικῶν συμμαχιῶν καὶ συνομοσπονδιῶν. Θὰ ὑπῆρχον ἀσφαλῶς ἄνδρες εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀρταξέρξου, τῶν ὁποίων ἡ σκέψις ἐξεπερνοῦσε πολὺ τὰς μικρὰς αὐτὰς ἰδέας τῶν κολπίσκων μὲ τὰς βραχώδεις ἀκτάς, τῶν νήσων καὶ τῶν κοιλάδων, αἱ ὁποῖαι περιβάλλονται ἀπὸ βουνά. Τὴν ἀνάγκην ὅμως τῆς ἑνώσεως ἐναντίον τῶν μεγάλων ἐκείνων δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἐκινοῦντο ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, οἱ Ἕλληνες περιφρονοῦσαν ἑκουσίως. Αἱ Ἀθῆναι ἀνεμείχθησαν, εἶναι ἀλήθεια, εἰς τὰ πράγματα τῆς Αἰγύπτου καὶ διεξήγαγον πολέμους ἐναντίον τῶν Περσῶν, δὲν ὑπῆρξεν ὅμως ἀντίληψις κοινῆς πολιτικῆς τῶν Ἑλλήνων ἢ κοινοῦ μέλλοντος τῆς Ἑλλάδος.

Καὶ ἐπὶ τέλους ἔφθασεν ἡ στιγμή, ὅπου εἰς τὰς Ἀθήνας μία φωνὴ ἤρχισε νὰ κραυγάζῃ: «Μακεδονία!». Νὰ ὠρύεται ὅπως ὁ σκύλος, ὁ ὁποῖος φυλάττει: «Μακεδονία!». Ἦτο ἡ φωνὴ τοῦ ρήτορος καὶ δημαγωγοῦ Δημοσθένους ποὺ ἐξετόξευε συμβουλάς, ἀπειλὰς καὶ καταγγελίας κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου, ὁ ὁποῖος εἶχε διδαχθῆ τὴν πολιτικὴν ὄχι μόνον ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλην, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν Ἰσοκράτην καὶ τὸν Ξενοφῶντα καὶ ἀπὸ τὴν Βαβυλῶνα καὶ τὰ Σοῦσα, καὶ ὁ ὁποῖος προητοιμάζετο μὲ ἡσυχίαν, ἱκανότητα καὶ ἐπιμονὴν νὰ κυριαρχήσῃ ὅλης τῆς Ἑλλάδος καὶ διὰ τῆς Ἑλλάδος νὰ κατακτήσῃ τὸν γνωστὸν κόσμον.

Δεύτερον πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἀποτελοῦσεν ἐμπόδιον διὰ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἦτο ὁ θεσμὸς τῆς οἰκιακῆς δουλείας. Ἡ ἑλληνικὴ ζωὴ δὲν ἦτο νοητὴ χωρὶς δούλους. Οἱ ἄνθρωποι δὲν ἠμποροῦσαν νὰ φαντασθοῦν ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἄνεσις καὶ ἀξιοπρέπεια χωρὶς οἰκιακὴν δουλείαν. Ἡ δουλεία ὅμως ὄχι μόνον ἀποκλείει ἕνα ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν συμπάθειαν μιᾶς τάξεως συνανθρώπων του, ἀλλὰ συνενώνει ὅλους τοὺς κυρίους δούλων εἰς μίαν τάξιν καὶ ὀργάνωσιν, ἡ

ὁποία εἶναι ἐναντίον ὅλων τῶν ξένων. Σχηματίζεται ἔτσι μία ἐκλεκτὴ φυλή. Ὁ Πλάτων παρακινούμενος ἀπὸ τὴν διαύγειαν τοῦ λογικοῦ του καὶ ἀπὸ τὴν εὐγενῆ ὀρθοφροσύνην τοῦ πνεύματός του, ἰδιότητες αἱ ὁποῖαι τὸν ἀπεμάκρυναν ἀπὸ τὰ παρόντα πράγματα, θὰ ἤθελε νὰ καταργήσῃ τὴν δουλείαν.

Μεγάλο μέρος τῆς ψυχολογίας τοῦ κοινοῦ, καθὼς καὶ ἡ Νέα Κωμῳδία, ἦσαν κατὰ τῆς δουλείας. Οἱ Στωικοὶ καὶ οἱ Ἐπικούρειοι, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἦσαν δοῦλοι, τὴν κατεδίκαζον ὡς πρᾶγμα ἀφύσικον, ἐπειδὴ ὅμως εὕρισκον, ὅτι ἦτο θεσμὸς ἰσχυρὸς ποὺ ἦτο δύσκολον νὰ ἀνατραπῇ, ἀπεφάνθησαν, ὅτι δὲν ἔθιγε τὴν ψυχήν, καὶ ὅτι συνεπῶς ἠμποροῦσαν οἱ ἄνθρωποι νὰ τὴν ἀγνοοῦν. Διὰ τοὺς σοφοὺς αὐτοὺς δὲν ὑπῆρχον οὔτε ἄνθρωποι δοῦλοι, οὔτε ἄνθρωποι ἐλεύθεροι. Ἀπ' ἐναντίας διὰ τὸν θετικὸν Ἀριστοτέλην, καὶ πιθανὸν διὰ τοὺς περισσοτέρους ἀνθρώπους, ἡ κατάργησις τῆς δουλείας δὲν ἦτο νοητή. Ἔτσι δὲ διεκήρυττον, ὅτι ὑπῆρχον εἰς τὸν κόσμον ἄνθρωποι «ἀπὸ τὴν φύσιν δοῦλοι».

Τέλος, ἡ σκέψις τῶν Ἑλλήνων παρημποδίζετο ἀπὸ ἔλλειψιν γνώσεως, ἡ ὁποία ἔλλειψις εἶναι σχεδὸν ἀκατανόητος δι' ἡμᾶς σήμερον. Τὸ πολὺ διῃσθάνετο μερικὰ πράγματα μὲ πολλὴν λεπτότητα. Δὲν εἶχον γνῶσιν τῆς γεωγραφίας πέραν τῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου καὶ τῶν συνόρων τῆς Περσίας. Γνωρίζομεν πολὺ περισσότερα σήμερον περὶ τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα συνέβαινον π.χ. εἰς τὰ Σοῦσα, εἰς τὴν Περσέπολιν, εἰς τὴν Βαβυλῶνα καὶ εἰς τὴν Μέμφιδα κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους, ἀπὸ ὅ,τι αὐτὸς ἐγνώριζεν. Αἱ ἀστρονομικαί των γνώσεις εὑρίσκοντο ἀκόμη εἰς τὸ στάδιον τῶν στοιχειωδῶν ὑποθέσεων.

Ὁ Ἀναξαγόρας, πνεῦμα πολὺ παράτολμον, ἐπίστευεν, ὅτι ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη ἦσαν τεράστιαι σφαῖραι, τόσον τεράστιαι, ὥστε ὁ ἥλιος ἦτο πιθανὸν «μεγάλος, ὅσον ὁλόκληρος ἡ Πελοπόννησος». Αἱ ἰδέαι των εἰς τὴν φυσικὴν καὶ τὴν χημείαν ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα βαθείας σκέψεως, εἶναι δὲ ἀξιοθαύμαστον, ὅτι εἶχον ἰδέαν περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν ἀτόμων.

Πρέπει νὰ ἔχῃ κανεὶς ὑπ' ὄψιν τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτῶν ἔλλειψιν, ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἀπαιτούμενα διὰ τὰ πειράματα ὄργανα. Εἶχον χρωματιστὸ γυαλὶ διὰ διακοσμητικοὺς σκοπούς, δὲν εἶχον ὅμως γυαλὶ καθαρόν, δὲν εἶχον ἀκριβῆ μέσα διὰ νὰ μετροῦν τὰ μικρότερα διαστήματα τοῦ χρόνου. Δὲν εἶχον πρακτικὸν τρόπον σημειώσεως τῶν ἀριθμῶν, οὔτε πολὺ ἀκριβεῖς ζυγούς, οὔτε ἰδέαν τηλεσκοπίου.

Ἐὰν ἕνας νεώτερος ἐπιστήμων μετεφέρετο εἰς τὰς Ἀθήνας τοῦ Περικλέους, θὰ ᾐσθάνετο ἴσως μεγάλην δυσκολίαν, διὰ νὰ μεταδώσῃ τὰ στοιχεῖα τῆς ἐπιστήμης του εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ θὰ εὕρισκεν ἐκεῖ. Θὰ ἔπρεπε νὰ κατασκευάζῃ καὶ τὰς ἁπλουστέρας συσκευὰς ὑπὸ τὰς πλέον δυσμενεῖς συνθήκας, ἐνῷ ὁ Σωκράτης θὰ ἐτόνιζε πόσον παράλογος ἦτο ἡ ἔρευνα διὰ τὴν ἀλήθειαν, διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τεμαχίων ξύλου, σπάγγων καὶ μετάλλων, ὅμοια μὲ τὰ χρησιμοποιούμενα ὑπὸ τῶν παιδιῶν εἰς τὸ ψάρεμα.

Ὁ φιλόσοφος ἐκρατοῦσεν εἰς ἀπόστασιν τὴν τεχνίτην, καὶ ἔτσι δὲν ἤρχετο εἰς ἐπαφὴν μὲ καμμίαν συσκευήν. Κανεὶς Ἕλλην, ἀνωτέρας κοινωνικῆς τάξεως, δὲν ἐδέχετο νὰ ἀσχοληθῇ μὲ γυαλὶ ἢ μέταλλα. Οἱ δὲ καθηγηταί μας τῆς φυσικῆς θὰ ἐκινδύνευαν συνεχῶς νὰ κατηγορηθοῦν δι' ἀνευλάβειαν. Ἡ ἀθηναϊκὴ δημοκρατία θὰ ἠνείχετο τὸν Δαρβῖνον ὅσον καὶ ἡ δημοκρατία τοῦ Τεννεσῆ.

Ὁ σημερινός μας κόσμος ἀντλεῖ ἀπὸ μίαν σχετικῶς ἀκένωτον πηγὴν συγκεκριμένων γνώσεων. Εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ Περικλέους μόλις εἶχε τεθῆ ὁ πρῶτος λίθος ἀπὸ τὸν τεράστιον σωρὸν τῶν καταγεγραμμένων καὶ ἀποδεδειγμένων γνώσεών μας. Ὅταν ἀναλογιζώμεθα τὴν διαφορὰν αὐτήν, τότε παύομεν νὰ ἀποροῦμεν, πῶς οἱ Ἕλληνες, παρ' ὅλην τὴν κλίσιν καὶ ἰδιοφυΐαν των διὰ πολιτικὰς θεωρίας, δὲν ἔβλεπον τοὺς ἐξωτερικοὺς καὶ ἐσωτερικοὺς κινδύνους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἠπειλεῖτο ὁ πολιτισμός των καὶ δὲν ᾐσθάνοντο τὴν ἀνάγκην νὰ ἑνωθοῦν, διὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν ἀποτελεσματικῶς τὴν ταχεῖαν ὁρμὴν τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἐπρόκειτο νὰ διακόψουν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας τὴν πρώτην σύντομον περίοδον τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ἡ ἀληθινὴ ἀξία, τὴν ὁποίαν ἔχει δι' ἡμᾶς ἡ ὁμὰς αὐτὴ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ρητόρων δὲν ἔγκειται εἰς τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἐπέτυχον, ἀλλ' εἰς τὰς ἀποπείρας, τὰς ὁποίας πρῶτοι ἔκαμαν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐνδιαφέρει κυρίως, δὲν εἶναι αἱ ἀπαντήσεις, τὰς ὁποίας ἔδωσαν εἰς ὡρισμένας ἐρωτήσεις, ἀλλ' αὐταὶ αἱ ἐρωτήσεις, τὰς ὁποίας εἶχον τὸ θάρρος νὰ θέσουν. Οὐδέποτε πρὶν ἀπὸ αὐτοὺς ὁ ἄνθρωπος εἶχε λάβει προκλητικὴν στάσιν ἀπέναντι τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἐγεννήθη. Οὐδέποτε εἶχεν ἐκφράσει τὴν πεποίθησίν του, ὅτι ἠμποροῦσε νὰ μεταβάλῃ τὰς ἐπικρατούσας συνθήκας. Ἡ παράδοσις, καθὼς καὶ μία φαινομενικὴ ἀνάγκη, τὸν εἶχον κρατήσει προσκολλημένον εἰς ἓν εἶδος ζωῆς, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀναπτυχθῆ γύρω ἀπὸ τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ φυλὴν ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων. Ἕως τότε ὁ κόσμος ἦτο δι' αὐτὸν ἓν πρᾶγμα δεδομένον καὶ ἐκτὸς συζητήσεως, ὅπως ἐξακολουθοῦν ἀκόμη νὰ εἶναι διὰ τὰ παιδιὰ τὸ σπίτι καὶ τὰ ἔθιμα, εἰς τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀνατραφῆ.

Καὶ ἔτσι κατὰ τοὺς 5ον καὶ 4ον π. Χ. αἰῶνας διακρίνομεν κυρίως εἰς τὴν Ἰουδαίαν καὶ τὰς Ἀθήνας, ἀλλὰ καὶ πέραν ἀπὸ τὰ κέντρα αὐτά, τὴν ἀρχὴν μιᾶς ἠθικῆς κινήσεως, μιᾶς ἐκκλήσεως πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος, νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὰς συγχύσεις, τὰς ὁποίας προκαλοῦν αἱ σκληρότητες τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ ἀνυψωθῇ εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀληθείας. Αὐτὸ μᾶς ὑπενθυμίζει τὴν στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν διὰ πρώτην φορὰν ἐκδηλώνεται ἡ συναίσθησις τοῦ ὑπευθύνου εἰς ἕνα νέον, ὁ ὁποῖος αἰφνιδίως ἀνακαλύπτει, ὅτι ἡ ζωὴ δὲν εἶναι οὔτε πολὺ εὔκολος, οὔτε χωρὶς σκοπόν.

Ἡ ἀνθρωπότης μεγαλώνει πλέον. Κατὰ τοὺς ὑπολειπομένους εἴκοσι τρεῖς αἰῶνας, ἡ ἱστορία ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ τὴν διάδοσιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν εὐκρινεστέραν καὶ ἀποτελεσματικωτέραν

διατύπωσιν καὶ ἐξήγησιν τῶν μεγάλων αὐτῶν καθοδηγητικῶν ἀρχῶν. Ἀργά, ἀλλ' ὁλονὲν ἐντονωτέρα γεννᾶται εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη συναδελφότης εἶναι πραγματικότης, ὅτι οἱ πόλεμοι καὶ αἱ σκληρότητες καὶ αἱ καταπιέσεις εἶναι περιτταί, καὶ ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῇ εἰς ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος ἕνας κοινὸς σκοπός. Καὶ εἰς ὅλας τὰς ἐπερχομένας γενεὰς θὰ συναντήσωμεν ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἀγωνίζονται νὰ φέρουν τὴν καλυτέραν αὐτὴν τάξιν τῶν πραγμάτων εἰς τὸν κόσμον.

Ἀλλὰ παντοῦ καὶ κάθε φορὰν ποὺ ἕνας ἄνθρωπος κατελήφθη ἀπὸ τὸν ὀργασμὸν τῶν ἀναδημιουργικῶν αὐτῶν ἰδεῶν, αἱ πλεονεξίαι, αἱ ζηλοτυπίαι, αἱ ὑπόνοιαι καὶ ἡ ἀνυπομονησία, ποὺ ὑπάρχουν εἰς τὴν φύσιν τοῦ καθενὸς ἀπὸ ἡμᾶς, ξεσηκώνονται ἐναντίον τοῦ ἀγῶνος πρὸς μεγαλυτέρους καὶ εὐρυτέρους σκοπούς.

Οἱ τελευταῖοι εἴκοσι τρεῖς αἰῶνες τῆς ἱστορίας ἐμφανίζουν τρόπον τινὰ τὰς προσπαθείας ἑνὸς ὁρμητικοῦ ἀθανάτου ὄντος, τὸ ὁποῖον βιάζεται νὰ σκεφθῇ καθαρὰ καὶ νὰ ζήσῃ ὅπως πρέπει. Τὸ ἓν σφάλμα ἀκολουθεῖ τὸ ἄλλο. Αἱ γεμᾶται ἀπὸ ὑποσχέσεις ἀρχαὶ καταλήγουν εἰς οἰκτρὰς ἀπογοητεύσεις. Τὰ ρυάκια τοῦ ζωογόνου νεροῦ δηλητηριάζονται ἀπὸ τὸ ποτήριον, τὸ ὁποῖον τὸ φέρει εἰς τὰ διψαλέα χείλη τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ ἐλπὶς ὅμως τῶν ἀνθρώπων ἀναπτερώνεται ἐκ νέου ἔπειτα ἀπὸ κάθε καταστροφήν.

7. Ἡ πρώτη μεγάλη ποιητικὴ λογοτεχνία.

Παρετηρήσαμεν ἤδη εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτήν, ὅτι διὰ νὰ ἀναπτυχθῇ φιλολογία ἔπρεπε πρωτύτερα νὰ ἀναπτυχθῇ μέθοδος γραφῆς ἀρκετὰ λεπτή, ὥστε νὰ ἠμπορῇ νὰ μεταδίδῃ διαφόρους τρόπους ἐκφράσεως καὶ ἀκουστικὰ θέλγητρα. Πρὶν γίνῃ τοῦτο, ἡ γραπτὴ φιλολογία ἠμποροῦσε νὰ μεταδίδῃ μόνον τὴν ἔννοιαν.

Οἱ πρῶτοι Ἄριοι λαοί, ὅπως εἴπομεν ἤδη, εἶχον ποιητικὴν φιλολογίαν ἀπὸ μνήμης. Πρὶν ἀποκτήσουν γραφήν, εἶχον ᾄσματα, διηγήματα, ἱστορίας καὶ ἠθικὰ παραγγέλματα, τὰ ὁποῖα ἐκληροδοτοῦντο εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς, ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διὰ τῶν ραψῳδῶν. Ὅλαι αὐταὶ αἱ παραδόσεις ἐμονιμοποιήθησαν, ὅταν ἐγράφησαν. Τὰ δύο κυριώτερα ἑλληνικὰ ἔπη, ἡ «Ἰλιάς» καὶ ἡ «Ὀδύσσεια», φαίνεται ὅτι ἐγράφησαν περὶ τὸ 700 π. Χ. καὶ εἶναι καὶ τὰ δύο εἰς τὴν Ἰωνικὴν διάλεκτον. Λέγεται δὲ ὅτι ὁ Πεισίστρατος πρῶτος συνέλεξε τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα. Ὑπῆρχον ἀρχικῶς διάφοροι παραλλαγαὶ τῶν ἐπῶν αὐτῶν, τὸ δὲ σῳζόμενον κείμενον καθιερώθη μόλις τὸν δεύτερον αἰῶνα π. Χ. Ὑπῆρχον καὶ ἄλλα ἔπη, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἡ συνέχεια ἢ εἰς πολλὰ σημεῖα διεύρυνσις τῆς «Ἰλιάδος» καὶ τῆς «Ὀδυσσείας», καθὼς καὶ χωρισταὶ ἱστορίαι περιπετειῶν, αἱ ὁποῖαι τώρα ἔχουν σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου χαθῆ.

Γενικῶς ἐπιστεύετο ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, ὅτι ἡ «Ἰλιὰς» καὶ ἡ «Ὀδύσσεια» ἦσαν ἔργον ἑνὸς μόνου ποιητοῦ, τοῦ Ὁμήρου, διὰ τὸν ὁποῖον ἐλέγετο ὅτι ἔχει γεννηθῆ εἰς ἑπτὰ διαφόρους πόλεις καὶ εἰς διαφόρους

χρονολογίας μεταξὺ 1100 καὶ 800 π. Χ. Περὶ ἑνὸς μόνον γεγονότος εἶναι ἡ παράδοσις βεβαία, ὅτι ὁ Ὅμηρος ἦτο τυφλός. Τὰ δύο αὐτὰ ἔπη περιέβαλλον οἱ Ἕλληνες μὲ τόσην ἀγάπην καὶ εὐλάβειαν, ὥστε μόλις τὸν 2ον αἰῶνα π. Χ. παρετήρησαν τὸ γεγονός, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁλοφάνερον καὶ εἰς μετάφρασιν. Ὅτι τὰ δύο αὐτὰ μεγάλα ποιητικά του ἔργα εἶναι τόσον ἐντελῶς διαφορετικὰ ὑπὸ ἔποψιν φαντασίας, τόνου καὶ ποιότητος, ὅσον ὁ ἦχος τῆς σάλπιγγος εἶναι διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν ἦχον τοῦ αὐλοῦ. Μόνον ὅμως οἱ εἰδικοὶ εἰς τὸν κλάδον τῆς κλασσικῆς φιλολογίας ἠμποροῦν νὰ ἐκτιμήσουν τὰ ἔργα αὐτὰ πλήρως κατὰ τὴν ἀξίαν των. Αὐτοὶ μᾶς διαβεβαιώνουν, ὅτι ἔχουν τόσην λαμπρότητα, ὡραιότητα καὶ μελῳδικότητα, τὴν ὁποίαν ἡ μετάφρασις δὲν ἠμπορεῖ νὰ μεταδώσῃ. Καμμία μετάφρασις δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ μεταδώσῃ ὅ,τι αἰσθάνονται οἱ μορφωμένοι διὰ τὰ πρῶτα αὐτὰ ἀριστουργήματα τῆς εὐρωπαϊκῆς φιλολογίας. Κάποια ἀνία, κάτι τὸ παιδαριῶδες γλιστρᾷ μέσα εἰς τὰ ἔργα τῶν μεταφραστῶν αὐτῶν. Ἀκόμα καὶ ἡ ἀπερίγραπτος μελωδικότης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀπαγγελλομένη ὑπὸ τῶν ἐνθουσιωδῶν θαυμαστῶν της, φαίνεται εἰς τὸν ἀμόρφωτον ἄνθρωπον ὡς συμφυρμὸς ἤχων ἐλαττωματικοῦ συστήματος σωληνώσεων. Ἐν τούτοις ὅμως, τὰ ἔπη αὐτὰ παρουσιάζουν μεγάλην ὡραιότητα καὶ ἐνδιαφέρον. Ἔχουν γραφῆ μὲ πνεῦμα θαυμασίας νεανικότητος, ἀποτελοῦν ἀναλαμπὰς τῶν ἐντονωτέρων αἰσθημάτων καὶ τῶν ζωντανωτέρων παρατηρήσεων, καὶ εἶναι κρῖμα ὅτι αἱ γελοῖαι ὑπερβολαὶ τῶν σχολαστικῶν θαυμαστῶν, οἱ ὁποῖοι ἀποκαλοῦν αὐτὰ ἀνυπέρβλητα καὶ ἄφθαστα, προεκάλεσαν τὸ δέος εἰς τὸν κοινὸν ἀναγνώστην καὶ ἔτσι παρημελήθησαν.

Παραπλεύρως πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Ὁμήρου εὑρίσκεται τὸ ὄνομα τοῦ Ἡσιόδου. Ὑπάρχει περισσοτέρα πιθανότης, ὅτι ὁ Ἡσίοδος ἦτο πραγματικὸν πρόσωπον. Ἡ χρονολογία τῆς γεννήσεώς του τοποθετεῖται μεταξὺ τοῦ 9ου καὶ τοῦ 7ου αἰῶνος π. Χ. Τὰ ἔπη τοῦ Ἡσιόδου, «Ἔ ρ γ α κ α ὶ ἡ μ έ ρ α ι» καὶ «Θ ε ο γ ο ν ί α», ἔχουν ὡς ὑπόθεσιν, τὸ μὲν πρῶτον τὴν ζωὴν καὶ τοὺς κόπους τοῦ Βοιωτοῦ γεωργοῦ, τὸ δὲ δεύτερον τὰς παραδόσεις τῆς τότε ἐποχῆς περὶ τῆς γεννήσεως καὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους σχέσεων τῶν ἑλληνικῶν θεῶν.

Ἡ ἐπικὴ ποίησις ἦτο εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ βάσις κάθε ἄλλης ποιήσεως καὶ ἐπὶ ἀρκετοὺς αἰῶνας δὲν ἐκαλλιεργεῖτο ἄλλο εἶδος. Αὐτὴ ἦτο κυρίως ἡ ποίησις τῶν Ἀρίων. Ἔπειτα ἐνεφανίσθησαν καὶ μερικοὶ ἄλλοι τύποι. Ὑπῆρχεν ἐλεγειακὴ ποίησις, ἁβρὰ καὶ τρυφερά, ἡ ὁποία ἐψάλλετο συνοδευομένη μὲ τὴν ἑπτάχορδον λύραν. Ἀλλὰ περὶ αὐτῶν δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἐπεκταθῶμεν ἐδῶ. Εἶναι ἐπίσης ἄσκοπον νὰ δώσωμεν ὀνόματα τῶν ποιητῶν, χωρὶς νὰ ὑποδείξωμεν τὴν φύσιν καὶ τὸ ποιὸν τῶν ποιημάτων των. Τὰ ὀνόματα τοῦ Πινδάρου καὶ τοῦ Σιμωνίδου ἠμποροῦν νὰ ἔχουν σημασίαν μόνον δι' ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀφιερώσουν τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον, διὰ νὰ μελετήσουν ὅ,τι ἀπέμεινεν ἀπὸ τὰ ἔργα των. Θὰ σημειώσωμεν ὅμως ἐδῶ, ὅτι μεταξὺ τῶν μεγίστων ἐρωτικῶν ποιητῶν τῆς Ἑλλάδος ἐξέχουσαν θέσιν κατεῖχε μία γυναῖκα, ἡ Λεσβία Σαπφώ.

Τὸ γραπτὸν δρᾶμα, καθὼς καὶ ἡ γραπτὴ κωμῳδία ἤρχισαν εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον. Τὸ δρᾶμα ἐγεννήθη ὡς μέρος τῶν περιοδικῶν ἑορτῶν τοῦ Διονύσου, τοῦ θεοῦ τοῦ οἴνου. Ἀρχικῶς ὁ ἑορτασμὸς συνίστατο εἰς ᾆσμα, τὸ ὁποῖον ἐψάλλετο ὑπὸ χοροῦ καὶ ἀνεφέρετο εἰς τὸν θεόν. Ἔπειτα ὁ ἡγούμενος τοῦ χοροῦ, ὁ κ ο ρ υ φ α ῖ ο ς, προσήρχετο εἰς τὸ μέσον καὶ ἀπήγγελλε μόνος, ὁ δὲ χορὸς ἀπαντοῦσε.

Ὁ Αἰσχύλος (ποὺ ἐγεννήθη τὸ 525 π. Χ.) εἰσήγαγε καὶ δεύτερον ὑποκριτήν. Ὁ δὲ Σοφοκλῆς (ποὺ ἐγεννήθη τὸ 495 π. Χ.) εἰσήγαγε καὶ τρίτον ὑποκριτήν. Ὁ διάλογος καὶ ἡ διδασκαλία ἀνεπτύχθησαν καὶ ὁ χορὸς ὑπήχθη εἰς τὴν δραματικὴν πρᾶξιν. Κατ' ἀρχὰς τὸ δρᾶμα παριστάνετο ἐπὶ ξυλίνων ἰκριωμάτων. Ἀλλ' εἰς τὸν ἕκτον αἰῶνα ἤρχισαν νὰ κτίζωνται θέατρα, μέσα δὲ εἰς ἕνα αἰῶνα τὸ ἑλληνικὸν δρᾶμα ἔφθασεν εἰς τὰς ἡμέρας τῆς δόξης του.

Τὰ ὀνόματα τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου (ποὺ ἐγεννήθη τὸ 480 π. Χ.), εἶναι τὰ μεγαλύτερα ὀνόματα τῆς Ἑλληνικῆς τραγῳδίας, ἀλλὰ τὰ ὀνόματα αὐτὰ θὰ μείνουν χωρὶς σημασίαν διὰ τὸν ἀναγνώστην, ἐὰν δὲν ἠμπορῇ νὰ διαβάσῃ τὰ ἔργα των εἰς τὸ πρωτότυπον ἤ, ἔστω, εἰς ἐπιτυχημένας μεταφράσεις, καὶ δὲν προσπαθήσῃ νὰ τὰ ἴδῃ παριστανόμενα.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τραγῳδίας, ἡ ὁποία ἀντιπροσωπεύει τὸ σεμνὸν ἢ πένθιμον μέρος τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου, ἐγεννήθη καὶ σατιρικὸν καὶ εὔθυμον εἶδος δράματος, ἡ κωμῳδία. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἡ κωμῳδία εἶχε περισσοτέραν εὐκαμψίαν ἀπὸ τὴν τραγῳδίαν. Κάποτε ἦτο παρῳδία τραγῳδίας, ἄλλοτε ὅμως εἶχεν ἠθογραφικὸν χαρακτῆρα, ποὺ παρίστανε τὰς φαιδρὰς ἀπόψεις τῆς ζωῆς.

Ὁ Ἀριστοφάνης (425 π. Χ.) ἐδημιούργησεν ἓν εὐχάριστον κρᾶμα ἀπὸ πολιτικὴν σάτιραν καὶ φανταστικὰ στοιχεῖα. Ὁ δὲ Μένανδρος, ἑκατὸν ἔτη ἀργότερα, ὑπῆρξεν ὁ ἐξέχων ποιητὴς τῆς ἠθογραφικῆς κωμῳδίας.

Ἡ Ἑλληνικὴ τραγῳδία ἦτο δημιούργημα πρόσκαιρον καὶ τυπικόν, ἐξειλίχθη καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῆς δυνατὴν τελειότητα εἰς χρονικὸν διάστημα κάτι περισσότερον τοῦ ἑνὸς αἰῶνος, ἐνῷ ἡ κωμῳδία εἶναι οὐσιώδης ἀνάγκη τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας.

Περίγελως, μίμησις καὶ κωμῳδία ὑπῆρξε παντοῦ, ὅπου δύο ἢ τρία ἀνθρώπινα ὄντα συνήρχοντο εἰς τὸ αὐτὸ μέρος, ἀφ' ὅτου οἱ ἄνθρωποι ἤρχισαν νὰ ἀποτελοῦν συνδέσμους. Τὸ δὲ ρεῦμα τῆς γραπτῆς κωμῳδίας πραγματικὰ δὲν ἔπαυσε ποτὲ εἰς τὸν κόσμον, ἀφ' ὅτου διὰ πρώτην φορὰν ἠμποροῦσε νὰ γραφῇ ὁ διάλογος. Καὶ μόνον ὅταν ἡ τέχνη τῆς ἀναγνώσεως διεδόθη εἰς τὴν κοινότητα, ἤρχισε τὸ γραπτὸν διήγημα νὰ ἁμιλλᾶται πρὸς τὴν κωμῳδίαν εἰς δημοτικότητα. Ὑπῆρχον συλλογαὶ εὐχαρίστων ἱστοριῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ ἀναπτυχθῇ ὅμως ἡ μυθιστοριογραφία ὡς μεγάλη τέχνη ἀπῃτεῖτο εὐρύτερον ἀναγνωστικὸν κοινὸν καὶ τὸ δυνατὸν τοῦ γρήγορου πολλαπλασιασμοῦ τῶν βιβλίων. Δυστυχῶς αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς ἑλληνικὰς τραγῳδίας καὶ κωμῳδίας ἐχάθησαν.

Ὁ πεζὸς λόγος ἐνεφανίσθη κατ' ἀρχὰς ὡς ἱστορία, ρητορεία καὶ

329.—**Σοφοκλῆς** ὁ Ἀθηναῖος, τραγικὸς ποιητής. (Ἀνδριὰς εἰς τὸ Λατερανὸν Μουσεῖον τῆς Ρώμης).

330.—**Εὐριπίδης,** ὁ ἕτερος Ἕλλην τραγικὸς ποιητής.

φιλοσοφία. Περὶ τοῦ Ἡροδότου ἐκάμαμεν ἤδη λόγον καὶ ἀνεφέραμεν περικοπὰς ἀπὸ τὸ βιβλίον του. «Ὁ πατὴρ τῆς Ἱστορίας», σημειωτέον ὅτι ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους, καὶ ὅταν ἔγραφε τὴν ἱστορίαν του, ἡ ἀθηναϊκὴ τραγῳδία εἶχεν ἤδη ὑποστῆ ὅλην αὐτὴν τὴν ἐξέλιξιν. Ὁ Θουκυδίδης, ἀκόμη ὑστερώτερον, ἔγραψε τὸν «Πελοποννησιακὸν πόλεμον».

Ἀνεφέραμεν ἐπίσης τὸν Ξενοφῶντα καὶ τὴν «Ἀνάβασίν» του. Ἄλλο σπουδαῖον μέρος τῆς ἑλληνικῆς γραμματολογίας, τὸ ὁποῖον περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς, εἶναι οἱ ρητορικοὶ λόγοι, οἱ ὁποῖοι ἐγράφησαν ἀπὸ διαφόρους μεγάλους ρήτορας. Καὶ τέλος πρέπει νὰ σημειώσωμεν τὰ σοβαρὰ ἔργα εἰς τὸ πεζόν, ποὺ ἀποτελοῦν τὴν ἐπιστημονικὴν φιλολογίαν, ὅπως ἐγράφη ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλην καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν δραματοίησίν της εἰς συζητήσεις τῶν διαλόγων τοῦ Πλάτωνος.

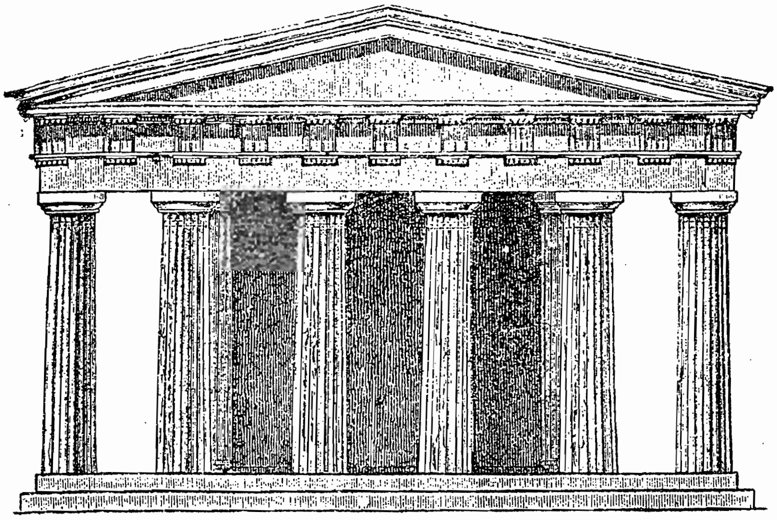
Ἐσημειώσαμεν μὲ μεγάλην συντομίαν τὰ διάφορα εἴδη τῆς πρώτης μεγάλης φιλολογίας τοῦ κόσμου. Περισσότερα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ λεχθοῦν εἰς τὸν στενὸν χῶρον, τὸν ὁποῖον ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας. Ὁ μόνος τρόπος ὅμως διὰ νὰ ἀποκτήσῃ ὁ ἀναγνώστης σαφῆ ἰδέαν τῆς φιλολογίας γενικῶς, εἶναι νὰ διαβάσῃ μὲ προσοχὴν εἰδικὰ βιβλία εἰδικῶν συγγραφέων.

8. Ἡ ἑλληνικὴ τέχνη.

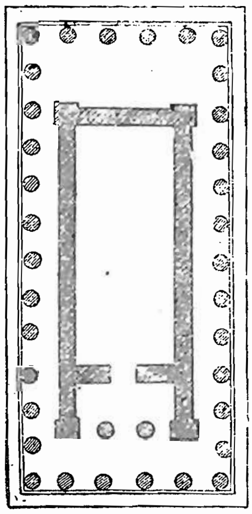
Πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς προελληνικῆς τέχνης τῶν λαῶν τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς μελέτης τῆς ἀπεράντου καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς τῶν παναρχαίων κρατῶν τῆς Ἀνατολῆς, ὁ νεώτερος κόσμος τῶν χρόνων μεταξὺ τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰῶνος, εἶχε δυσαναλόγως μεγίστην ἐκτίμησιν διὰ τὰ κατορθώματα τῆς ἑλληνικῆς πλαστικῆς τέχνης.

Οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐφαντάζοντο τὴν ἑλληνικὴν τέχνην ὡς κἄτι ἐντελῶς αὐτοτελές, τὸ ὁποῖον εἶχε λάβει ὕπαρξιν ἐκ τοῦ μηδενός, ὡς ἐὰν κάθε τι τὸ ὁποῖον ὑπῆρχε πρὸ αὐτῆς ἦτο χονδροειδὲς καὶ ἄτεχνον καὶ κάθε τι τὸ ὁποῖον ἐπηκολούθησεν εἰς αὐτὴν ἦτο ἐκχυδαϊσμὸς καὶ παρακμή. Εἰς τοὺς μορφωμένους ἀνθρώπους ἡ ἑλληνικὴ τέχνη προεκάλεσε τέτοιες ἐκστάσεις θαυμασμοῦ, ὥστε τὸ πρᾶγμα αὐτὸ φαίνεται εἰς ἡμᾶς σήμερον παράδοξον.

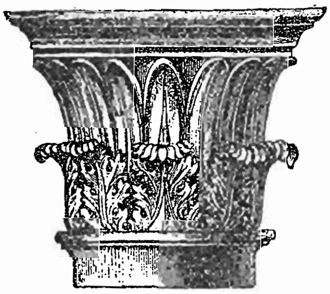
Γνωρίζομεν σήμερον ὅτι, ἐνῷ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἡ ἑλληνικὴ διανόησις ἀποτελοῦν νέαν χαρακτηριστικὴν φάσιν εἰς τὸν ροῦν τῆς ἀνθρωπίνης πείρας, ἡ ἑλληνικὴ πλαστικὴ τέχνη εἶναι συνέχεια τῶν προηγουμένων πολιτισμῶν. Τὰ προϊόντα τῆς χρυσοχοΐας, τὰ κοσμήματα, αἱ σφραγῖδες, τὰ εἰδώλια, τὰ ἀγγεῖα καὶ τὰ ἄλλα ἀντικείμενα τῆς ἑλληνικῆς μικροτεχνίας τῆς μεγάλης αὐτῆς περιόδου προσεγγίζουν, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀνώτερα ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα τοῦ προγενεστέρου πολιτισμοῦ τοῦ Αἰγαίου, οὔτε ἀπὸ τὰ τῆς 18ης δυναστείας τῆς Αἰγύπτου. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἔχει τελείως ξεχωριστὴν χάριν καὶ τελειότητα. Τὸ κύριον γνώρισμά της εἶναι ἡ κιονοστοιχία, ποὺ ἔχει ἔκφρασιν γαλήνης καὶ εὐγενείας, μὲ τὸ βαρὺ δωρικὸν κιονόκρανον,

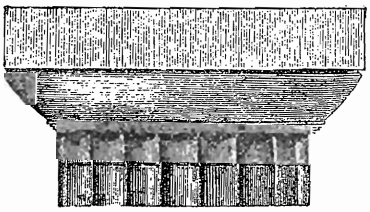
1. Πρόσοψις τοῦ Θησείου ἐν Ἀθήναις.

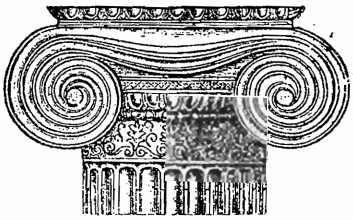
2. Κάτοψις τοῦ Θησείου.

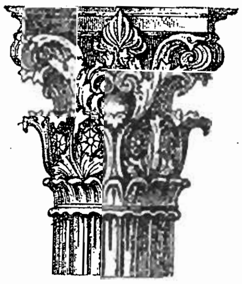
3. Κορινθιακοῦ ρυθμοῦ κιονόκρανον.

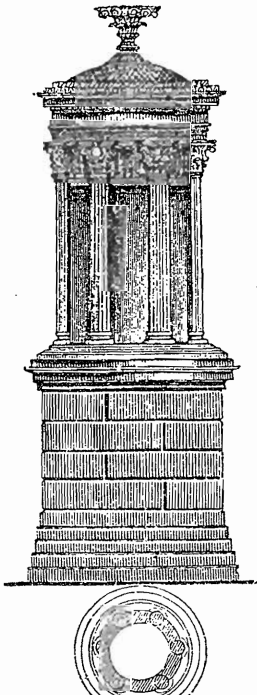
4. Δωρικὸν κιονόκρανον.

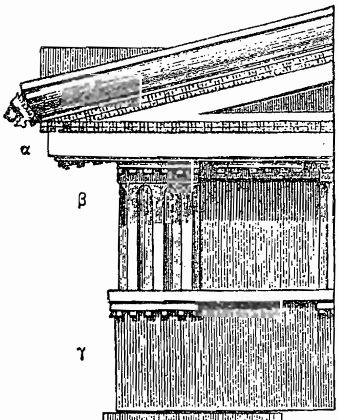
5. Ἰωνικὸν κιονόκρανον τοῦ Ἐρεχθείου.

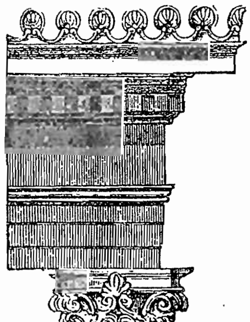
6. Κορινθιακοῦ ρυθμοῦ κιονόκρανον τοῦ Λυσικρατείου μνημείου.

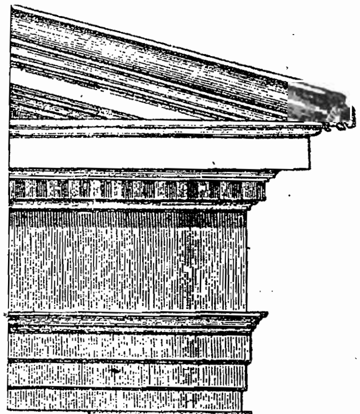
7, 8. Πρόσοψις καὶ κάτοψις τοῦ εἰς Ἀθήνας μνημείου τοῦ Λυσικράτους.

9. Δωρικὸς ρυθμός: α. Γεῖσον, β. Διάζωμα (τρίγλυφοι, μετόπη), γ. Ἐπιστύλιον.

10. Κορινθιακὸς ρυθμός.

11. Ἰωνικὸς ρυθμός.

331. — Ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονική.

χάριτος μὲ τὸ ἰωνικόν, καὶ ἀνθηρότητος μὲ τὸ κορινθιακόν. Ὁ κορινθιακὸς κίων, μὲ τὰς διαφόρους αὐτοῦ παραλλαγάς, ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἐμφανίζεται εἰς τὰ μνημειώδη κτίρια ἀκόμη καὶ σήμερον.

Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ ὁποῖον ἐξέχει ὡς μεγαλούργημα τῆς ἐν λόγῳ περιόδου, εἶναι ἡ ἑλληνικὴ γλυπτική. Τυπικὴ κατ' ἀρχάς, ἔφθασεν εἰς τὴν μεταξὺ Πεισιστράτου καὶ Περικλέους περίοδον εἰς ἄλλοτε ἄγνωστον ἐλευθερίαν καὶ φυσικότητα.

Εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἀμενχοτὲπ Δ' ἡ αἰγυπτιακὴ πλαστικὴ ἔλαβεν ἐξαφνικὰ μίαν τροπὴν πρὸς τὴν εὐκολίαν τῆς ἐκφράσεως καὶ τὸν ρεαλισμόν, τίποτε ὅμως ἀπὸ ὅσα τότε κατωρθώθησαν δὲν ἠμπορεῖ νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰς ἐλευθερίας, τὰς ὁποίας ἐπέτυχεν ἡ ἑλληνικὴ πλαστική. Μανθάνομεν, ὅτι τὰ περισσότερα ἔργα τῆς ἑλληνικῆς πλαστικῆς ἦσαν ἔγχρωμα. Κατὰ συνέπειαν ἡ ἰδιόρρυθμος αὐστηρὰ λευκὴ ὡραιότης, ἡ ὁποία κυριαρχεῖ ἐπὶ τῆς εὐαισθησίας μας, ὅταν εὑρισκώμεθα ἐμπρὸς εἰς τὰ ἄριστα λείψανα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, δὲν ἦτο σκοπὸς τοῦ ἀρχαίου καλλιτέχνου.

Καὶ οἱ ναοὶ ἐπίσης, ὡς ἐρείπια, ἔχουν μίαν μαγείαν, ποὺ ὁμοιάζει πρὸς τὴν μαγείαν τοῦ ὠχροῦ φωτὸς τῆς σελήνης, καὶ ἕνα ὑπέργειον θέλγητρον, τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς τοὺς ἔλειπε κατὰ τὴν ἐπιδεικτικὴν νεότητά των.

Περὶ τῆς ἑλληνικῆς ζωγραφικῆς γνωρίζομεν πολὺ ὀλίγα. Ἀναφέρονται ἀριστουργήματα, ἀλλ' αὐτὰ ἐχάθησαν. Καὶ ἠμποροῦμεν νὰ κρίνωμεν περὶ αὐτῆς εἰς τὴν ζωγραφικὴν τῶν χρόνων τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία ἐνδέχεται νὰ εἶναι ἐκφυλισμένη συνέχισις τῆς παλαιοτέρας παραδόσεως. Εἰς τὴν Πομπηΐαν καὶ τὸ Ἡράκλειον ἡ ζωγραφική, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν φαιδρότητα, τὴν ἐπιδεξιότητα καὶ τὸ ἐνδιαφέρον, ποὺ παρουσιάζει, εἶναι ἀσυγκρίτως περισσότερον φυσικὴ καὶ δεικνύει μεγαλυτέραν ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ἀπὸ κάθε αἰγυπτιακὸν ἢ βαβυλωνιακὸν ἔργον.

Ἡ μουσικὴ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦτο μελῳδικὴ μουσικὴ ᾄσματος, χωρὶς ἁρμονίαν.

ΚΒ'. Η ΣΤΑΔΙΟΔΡΟΜΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

1. Ὁ Φίλιππος τῆς Μακεδονίας. 2. Ἡ δολοφονία τοῦ βασιλέως Φιλίππου. 3. Αἱ πρῶται κατακτήσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου. 4. Αἱ περιπλανήσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου. 5. Ἦτο ὁ Ἀλέξανδρος ἀληθῶς Μέγας; 6. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἀλεξάνδρου. 7. Ἡ Πέργαμος καταφύγιον τοῦ πολιτισμοῦ. 8. Ὁ Ἀλέξανδρος ὡς πρόδρομος τῆς ἑνότητος τοῦ κόσμου.

Ὁ ἀληθινὸς ἥρως τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν εἶναι κυρίως αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος, ἀλλ' ὁ πατήρ του Φίλιππος. Ὁ συγγραφεὺς ἑνὸς ἔργου δὲν λάμπει ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ὅσον ὁ ἠθοποιός, ὁ Φίλιππος δὲ ἦτο ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος συνέλαβε καὶ προετοίμασε μεγάλο μέρος

τῶν μεγάλων κατορθωμάτων, τὰ ὁποῖα ἔφερεν εἰς πέρας ὁ υἱός του, καὶ αὐτὸς ἔθεσε τὰ θεμέλια τοῦ μεγάλου κτιρίου, τὸ ὁποῖον ἐκεῖνος ἀνήγειρε καὶ ἐσφυρηλάτησε τὰ ἀπαιτούμενα διὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἐργαλεῖα. Καὶ ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλ' εἶχεν ἤδη ἀρχίσει καὶ ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν, ὁπότε τὸν ἀνήρπασεν ὁ θάνατος.

Ὁ Φίλιππος, ἔξω ἀπὸ κάθε ἀμφιβολίαν, ὑπῆρξεν ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους μονάρχας, τοὺς ὁποίους ἐγνώρισε ποτὲ ὁ κόσμος. Ἦτο ἄνδρας ἐξαιρετικῆς διανοητικότητος καὶ ἱκανότητος, ὁ δὲ ὁρίζων τῶν ἰδεῶν του ἐξεπερνοῦσε κατὰ πολὺ τὰ στενὰ ὅρια τῆς ἐποχῆς του. Προσεταιρίσθη τὴν φιλίαν τοῦ Ἀριστοτέλους, μὲ τὸν ὁποῖον ἀσφαλῶς θὰ συνεζήτησεν ὅλα ἐκεῖνα τὰ σχέδια, διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἀληθινῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, τὴν ὁποίαν ὁ φιλόσοφος ἔμελλε νὰ πραγματοποιήσῃ ἀργότερα μὲ τὰς ἐπιχορηγήσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἀπευθύνετο πρὸς αὐτόν, ὅπως οἱ ἄνθρωποι ἀπευθύνονται μόνον πρὸς ἐκείνους, διὰ τοὺς ὁποίους αἰσθάνονται θαυμασμὸν καὶ ἐμπιστοσύνην. Πρὸς τὸν Φίλιππον δὲ ἔκαμνεν ἔκκλησιν καὶ ὁ Ἰσοκράτης, ὡς πρὸς τὸν μεγάλον ἀρχηγόν, ὁ ὁποῖος ἦτο ἱκανὸς νὰ ἑνοποιήσῃ καὶ νὰ ἐξευγενίσῃ τὸν χαώδη δημόσιον βίον τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς πολλὰ βιβλία ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Φίλιππος ἦτο ἄνθρωπος ἀπιστεύτου κυνισμοῦ καὶ ἀχαλινώτων σαρκικῶν ὀρέξεων. Εἶναι ἀληθές, ὅτι εἰς τὰ συμπόσια, ὅπως ὅλοι οἱ Μακεδόνες τῆς ἐποχῆς του, ἔπινε κατὰ κόρον καὶ κάποτε ἐμεθοῦσε. Περὶ τῶν ἄλλων ὅμως κατηγοριῶν δὲν ἔχομεν πραγματικὰς ἀποδείξεις, ὡς μόνην δὲ μαρτυρίαν ἔχομεν μόνον τὰς κατηγορίας τοῦ Δημοσθένους, τοῦ Ἀθηναίου δημαγωγοῦ καὶ ρήτορος, τοῦ ὁποίου ἡ ρητορικὴ ὁρμὴ δὲν εἶχεν ὅρια.

Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν μίαν ἢ δύο φράσεις τοῦ Δημοσθένους, διὰ νὰ δείξωμεν μέχρι ποίου σημείου ἠμποροῦσε νὰ τὸν παρασύρῃ ἡ πατριωτική του ἀγανάκτησις. Εἰς ἕνα ἐκ τῶν «Φιλιππικῶν» του λέγει τὰ ἑξῆς: «Ὁ Φίλιππος, ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον δὲν εἶναι Ἕλλην καὶ δὲν ἔχει καμμίαν ἀπολύτως συγγένειαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ δὲν εἶναι οὔτε βάρβαρος ἀπὸ μίαν ἀξιοθαύμαστον χώραν. Εἶναι ἕνας ὀλέθριος ἄνθρωπος, ποὺ ἦλθεν ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν, χώραν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν δὲν ἠμποροῦμεν νὰ προμηθευθῶμεν οὔτε ἕνα δοῦλον τῆς προκοπῆς». Καὶ ἐξακολουθεῖ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον*.

Ἡμεῖς ὅμως γνωρίζομεν, ὅτι οἱ Μακεδόνες πραγματικῶς ἀνῆκον

---

* Τὸ ἀκριβὲς χωρίον τοῦ Δημοσθένους (κατὰ Φιλίππου Γ' 31) ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ Φιλίππου καὶ ὧν ἐκεῖνος πράττει νῦν, οὐχ οὕτως ἔχουσι, οὐ μόνον οὐχ Ἕλληνος ὄντος οὐδὲ προσήκοντος οὐδὲν τοῖς Ἕλλησιν, ἀλλ' οὐδὲ βαρβάρου ἐντεῦθεν ὅθεν καλὸν εἰπεῖν, ἀλλ' ὀλέθρου Μακεδόνος ὅθεν οὐδ' ἀνδράποδον πρίαιτό τις ἄν ποτε». Ἐνταῦθα ὁ Δημοσθένης ψέγει τὸν Φίλιππον διὰ τὰς πράξεις του, τὰς ὁποίας χαρακτηρίζει ὡς μὴ ἀξίας Ἕλληνος ἀλλὰ τοῦ χειροτέρου βαρβάρου. Δὲν ἀναφέρεται δηλαδὴ εἰς τὴν ἀνεγνωρισμένην παρ' ὅλων ἑλληνικὴν καταγωγὴν τῶν Μακεδόνων ἀλλ' εἰς τὴν ἐκπολιτιστικήν των καθυστέρησιν. Περὶ τούτων ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ ἴδῃ ἐκτενῶς τὰς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἀπ. Δασκαλάκη συμπληρώσεις τῆς ἐκδόσεώς μας τῆς «Ἐπιτόμου Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» τοῦ Κ. Παπαρρηγοπούλου.

εἰς τὴν ἀρίαν φυλὴν καὶ ἦσαν στενοὶ συγγενεῖς τῶν Ἑλλήνων, ὁ δὲ Φίλιππος, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εἶχε τύχει ἀρίστης μορφώσεως διὰ τὴν ἐποχήν του. Μὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἐγράφοντο οἱ κατὰ τοῦ Φιλίππου λόγοι.

Ὅταν ὁ Φίλιππος ἔγινε βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας, τὸ 359 π. Χ., ἡ χώρα του ἦτο χώρα μικρά, χωρὶς λιμένα ἢ ἄλλην σημαντικὴν πόλιν. Εἶχεν ἀγροτικὸν πληθυσμόν, ἑλληνικὸν σχεδὸν κατὰ τὴν γλῶσσαν, τοῦ ὁποίου αἱ συμπάθειαι ἔτεινον πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀμιγέστερον ὑπερβόρειον αἷμα, ἀπὸ τὸν πρὸς νότον αὐτοῦ ἑλληνικὸν λαόν.

Ἀπὸ τὸ μικρὸν αὐτὸ «βάρβαρον» ἔθνος, ὁ Φίλιππος ἐδημιούργησε μεγάλο κράτος. Ἐδημιούργησεν ἐπίσης τὴν τελειοτέραν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν, τὴν ὁποίαν εἶχε γνωρίσει ἕως τότε ὁ κόσμος, καὶ εἶχε κατορθώσει κατὰ τὸν θάνατόν του νὰ συνενώσῃ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Ἑλλάδος εἰς μίαν συνομοσπονδίαν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν του. Ἡ δὲ ἐξαιρετική του ἀξία, ἡ δύναμίς του νὰ σκέπτεται πέραν τῶν ἰδεῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπικρατοῦσαν κατὰ τὴν ἐποχήν του, δὲν φαίνεται τόσον εἰς τὰ ζητήματα αὐτά, ὅσον εἰς τὴν ἐπιμελημένην ἀγωγήν, τὴν ὁποίαν ἐφρόντισε νὰ δώσῃ εἰς τὸν υἱόν του, διὰ νὰ τὸν κάμῃ ἱκανὸν νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὰ μεγαλεπήβολα σχέδια, τὰ ὁποῖα αὐτὸς εἶχε συλλάβει.

Εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς ὀλίγους μονάρχας τῆς ἱστορίας, οἱ ὁποῖοι ἐφρόντισαν διὰ τὸν διάδοχόν των. Ὀλίγοι μονάρχαι εἰς τὸν κόσμον ἔτυχον, ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος, τῆς μορφώσεως ἡ ὁποία ἀπαιτεῖται, διὰ νὰ βασιλεύσουν μεγάλου κράτους. Ὁ Ἀριστοτέλης ὑπῆρξεν ἕνας μεταξὺ τῶν πολλῶν διαπρεπῶν παιδαγωγῶν, τοὺς ὁποίους ἐξέλεξε διὰ τὸν Ἀλέξανδρον ὁ πατήρ του. Ὁ Φίλιππος ἐμύησε τὸν υἱόν του εἰς τὰ πολιτικά του σχέδια καὶ τοῦ ἐνεπιστεύθη διοίκησιν καὶ ἐξουσίαν, ὅταν ἦτο ἀκόμη δέκα ἓξ ἐτῶν. Αὐτὸς εἶχε τὴν διοίκησιν τοῦ ἱππικοῦ εἰς τὴν μάχην τῆς Χαιρωνείας, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ πατρός του Φιλίππου.

Ὁ Φίλιππος ἦτο βασιλεὺς τοῦ παλαιοῦ τύπου, ὁ πρῶτος μεταξὺ τῶν ὁμοτίμων του κατὰ τὴν πατροπαράδοτον τῶν ὑπερβορείων Ἀρίων συνήθειαν. Ὁ στρατός, τὸν ὁποῖον εὑρῆκεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, συνίστατο ἀπὸ πεζικὸν ποὺ προήρχετο ἀπὸ γενικὴν στρατολογίαν καὶ ἀπὸ σῶμα ἱππικοῦ ἀπὸ εὐγενεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐλέγοντο «ἑταῖροι».

Ὁ λαὸς ἀπετελεῖτο ἀπὸ γεωργοὺς καὶ κυνηγούς, οἱ ὁποῖοι εἶχον ροπὴν ὁπωσδήποτε εἰς τὴν μέθην, ἀλλὰ ἦσαν πειθαρχικοὶ καὶ καλοὶ πολεμισταί. Ἐὰν δὲ ὁ λαὸς ἦτο ἄξεστος, ἡ κυβέρνησις ἦτο νοήμων καὶ δραστηρία. Ἐπὶ μερικὰς γενεὰς ἡ γλῶσσα τῆς αὐλῆς ἦσαν τὰ ἑλληνικὰ τῆς ἀττικῆς διαλέκτου (Ἀθηνῶν), ἡ δὲ αὐλὴ ὑπῆρξεν ἀρκετὰ πολιτισμένη, διὰ νὰ στεγάσῃ καὶ φιλοξενήσῃ προσωπικότητας, ὅπως ὁ Εὐριπίδης, ὁ ὁποῖος ἀπέθανεν ἐκεῖ τὸ 406 π.Χ., καὶ ὁ καλλιτέχνης Ζεῦξις. Ἐπὶ πλέον ὁ Φίλιππος πρὸ τῆς ἀνόδου του εἰς τὸν θρόνον, εἶχε μείνει ἀρκετὰ ἔτη ὡς ὅμηρος εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐκεῖ ἔλα-

μεν ἀρίστην ἀγωγήν, τὴν ὁποίαν ἠμποροῦσε νὰ δώσῃ τότε ἡ Ἑλλάς. Κατὰ συνέπειαν εἶχε λάβει ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς ἰδέας, τὴν ὁποίαν ἠμπορούσαμεν νὰ ἀποκαλέσωμεν τὸ ὄνειρον τοῦ Ἰσοκράτους—τῆς ἰδέας μιᾶς μεγάλης ἑνώσεως τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Εὐρώπης, διὰ νὰ κυριαρχήσουν ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου. Ἐγνώριζε δὲ ἐπίσης πόσον ἀνίκανος ἦτο ἡ ἀθηναϊκὴ δημοκρατία, λόγῳ τοῦ εἴδους

332. Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος, πατὴρ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

τοῦ πολιτεύματος καὶ τῶν παραδόσεών της, νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς εὐκαιρίας, ἡ ὁποία τῆς παρουσιάζετο. Διότι ἦτο εὐκαιρία, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ συμμετεῖχον κατ᾿ ἀνάγκην καὶ ἄλλοι.

Διὰ τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς Σπαρτιάτας αὐτὸ θὰ ἐσήμαινε νὰ ἀφήσουν ἕνα «σύμφυρμα ξένων» νὰ γευθοῦν τὰ ἀγαθὰ τῆς ζωῆς τοῦ πολίτου. Αὐτὸ θὰ ἐσήμαινε νὰ κατέλθουν εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς ἐξισώσεως καὶ συναδελφώσεως μὲ τοὺς Μακεδόνας—λαόν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον δὲν ἠμπορεῖ νὰ προμηθευθῇ «οὔτε ἕνα δοῦλον τῆς προκοπῆς».

Ὅ,τι ἠμπόδιζε τοὺς Ἕλληνας νὰ προβοῦν εἰς τὴν περιπέτειαν αὐτὴν δὲν ἦτο ἡ εἰρηνοφιλία, ἀλλ' αἱ πολιτικαί των διαιρέσεις. Αἱ πρόσοδοι τῶν διαφόρων πολιτειῶν εἶχον ἐξαντληθῆ εἰς μίαν σειρὰν ἀδελφοκτόνων πολέμων, διὰ τὴν κήρυξιν τῶν ὁποίων δὲν ἐχρειάζοντο παρὰ ἀσήμαντοι ἀφορμαὶ καὶ τοὺς ὁποίους ὑπεδαύλιζεν ἡ ἔξαψις τῶν ρητόρων. Ἡ καλλιέργεια μερικῶν ἱερῶν ἀγρῶν κοντὰ εἰς τοὺς Δελφοὺς ὑπὸ τῶν Φωκέων, ἐπὶ παραδείγματι, ὑπῆρξεν ἡ πρόφασις ἑνὸς αἱματηροῦ πολέμου.

Τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του ὁ Φίλιππος ἀφιέρωσεν εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς πειθαρχίας τοῦ στρατοῦ του. Ἕως τότε τὸ κύριον μέρος τῆς μάχης διεξήγετο ἀπὸ τὴν παράταξιν τοῦ πεζικοῦ. Εἰς τὰ περισωθέντα ἀρχαιότατα μνημεῖα, τὰ ὁποῖα παριστάνουν μάχας τῶν Σουμερίων βλέπομεν ἀκοντιστὰς εἰς πυκνὴν γραμμὴν νὰ ἀποτελοῦν τὸ κύριον μέρος τῆς μάχης, ἀκριβῶς ὅπως ἔκαμναν τὰ στρατεύματα τῶν Ζουλοῦ τοῦ 19ου αἰῶνος.

Τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα λοιπὸν τοῦ Φιλίππου ἐμάχοντο ἀκόμη κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Ἡ φάλαγξ τῶν Θηβαίων ἀπετελεῖτο ἀπὸ μίαν μᾶζαν πεζῶν, οἱ ὁποῖοι ἐκρατοῦσαν προτεταμένα τὰ δόρατα, εἰς τρόπον, ὥστε τὰ ὅπλα τῶν ὀπισθίων στοίχων προεξεῖχον μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τῆς πρώτης γραμμῆς. Ἐναντίον ἑνὸς τοιούτου σχηματισμοῦ δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἀντισταθῇ κανὲν σῶμα, ποὺ νὰ εἶχεν ὀλιγωτέραν πειθαρχίαν.

Ἔφιπποι τοξόται ἠμποροῦσαν βεβαίως νὰ ἐπιφέρουν σημαντικὴν φθορὰν εἰς μίαν παρομοίαν μᾶζαν ἀνδρῶν, καὶ διὰ τοῦτο εὐθὺς μόλις ὁ ἵππος ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὸν πόλεμον, οἱ ἱππεῖς ἐνεφανίζοντο καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη διὰ νὰ ὑποβοηθήσουν τὴν κυρίαν δύναμιν πεζικοῦ. Ὁ ἀναγνώστης δὲν πρέπει νὰ λησμονῇ, ὅτι τοῦ ἵππου δὲν ἐγίνετο πολὺ ἀποτελεσματικὴ χρῆσις εἰς πολέμους πρὸ τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τότε κατ' ἀρχὰς μόνον πρὸς ἁρματηλασίαν. Τὰ ἅρματα ἐπέπιπτον μὲ ὅλην των τὴν ὁρμὴν κατὰ τοῦ πεζικοῦ καὶ ἐπιχειροῦσαν νὰ τὸ διασπάσουν. Ἐὰν ἡ πειθαρχία τοῦ πεζικοῦ ἦτο χαλαρὰ τὸ κατώρθωναν. Ἡ ὁμηρικὴ μάχη εἶναι μάχη ἁρμάτων. Καὶ μόλις κατὰ τὴν τελευταίαν π. Χ. χιλιετηρίδα ἀρχίζομεν νὰ εὑρίσκωμεν ἐφίππους στρατιώτας χωριστοὺς ἀπὸ τοὺς ἁρματηλάτας νὰ λαμβάνουν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸν πόλεμον.

Κατ' ἀρχὰς οἱ ἱππεῖς φαίνεται ὅτι ἐμάχοντο διεσκορπισμένοι. Κάθε ἱππεὺς ἐπροσπαθοῦσε νὰ ἐκτελέσῃ ἓν ἡρωικὸν κατόρθωμα. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν οἱ Λυδοὶ ἐμάχοντο κατὰ τοῦ Κύρου. Ὁ Φίλιππος ὅμως ἐδημιούργησεν ἱππικὸν ἐπελάσεως, ἀφοῦ ἐγύμνασε πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸν τοὺς «ἑταίρους» του. Ἐνίσχυσε δὲ καὶ τὴν φάλαγγα τῶν πεζῶν του, ἀφοῦ ἐξώπλισε τοὺς ἄνδρας τῶν ὀπισθίων στοίχων μὲ μικρότερα δόρατα, διὰ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν μεγαλύτερον βάθος.

Ἡ μακεδονικὴ φάλαγξ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἦτο ἁπλῶς ἕνας συμπαγέστερος τύπος τῆς θηβαϊκῆς φάλαγγος. Κανεὶς ἀπὸ τοὺς συγκεντρωμένους αὐτοὺς σχηματισμοὺς τοῦ πεζικοῦ δὲν ἦτο ἀρκετὰ εὐ-

καμπτος, ὥστε νὰ ἠμπορῇ νὰ ἀνθέξῃ εἰς ἐπίθεσιν ἀπὸ τὰ πλευρὰ ἢ ἀπὸ τὰ νῶτα. Ἐστεροῦντο εἰς μεγάλον βαθμὸν ἀπὸ τὴν ἱκανότητα τῶν ἑλιγμῶν. Κατὰ συνέπειαν καὶ αἱ νῖκαι τοῦ Φιλίππου καὶ αἱ νῖκαι τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑπῆρξαν ἀποτέλεσμα ἑνὸς γενικοῦ σχεδίου συνεργασίας—μὲ διαφόρους βέβαια τροποποιήσεις—μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ὅπλων (πεζικοῦ καὶ ἱππικοῦ).

Ἡ φάλαγξ προήλαυνεν εἰς τὸ κέντρον καὶ ἐκαθήλωνε τὴν κυρίαν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, ἐνῷ ἀπὸ τὸ ἓν πλευρὸν καὶ τὸ ἄλλο, αἱ ἐπελάσεις τοῦ ἱππικοῦ ἐσάρωναν τοὺς ἱππεῖς τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἔπειτα ἐπέπιπτον εἰς τὰ πλάγια καὶ εἰς τὰ νῶτα τοῦ πεζικοῦ, τὸ ὁποῖον ἐσφυροκοπεῖτο πλέον ὑπὸ τῆς μακεδονικῆς φάλαγγος. Τὸ κύριον σῶμα τότε τοῦ ἐχθροῦ διεσπᾶτο, καὶ ἐπακολουθοῦσε σφαγή.

Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέκτησε μεγαλυτέραν στρατιωτικὴν πεῖραν, ἐπρόσθεσεν ἐπίσης εἰς τὴν μάχην καὶ καταπέλτας, δηλαδὴ μεγάλας ἐκσφενδονιστικὰς μηχανὰς λίθων, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιοῦντο ἐναντίον τοῦ ἐχθρικοῦ πεζικοῦ. Πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐγίνετο χρῆσις τῶν καταπελτῶν εἰς τὰς πολιορκίας, ποτὲ ὅμως εἰς μάχας. Ἡ ἐφεύρεσίς του αὐτὴ ὑπῆρξεν ἡ «προετοιμασία τοῦ πυροβολικοῦ».

Μὲ τὸ ὅπλον τοῦ νέου στρατοῦ εἰς χεῖρας ὁ Φίλιππος πρῶτον ἔστρεψε τὴν προσοχήν του πρὸς βορρᾶν τῆς Μακεδονίας. Ἐπεχείρησεν ἐκστρατείαν εἰς τὴν Ἰλλυρίαν καὶ μάλιστα καὶ μέχρι τοῦ Δουνάβεως. Ἐξέτεινεν ἐπίσης τὴν ἐξουσίαν του κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς, μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἐξησφάλισε τὴν κατοχὴν τοῦ λιμένος τῆς Ἀμφιπόλεως, καθὼς καὶ ὡρισμένων παρακειμένων χρυσωρυχείων. Ὕστερα ἀπὸ μερικὰς ἐκστρατείας εἰς τὴν Θρᾴκην, ἐστράφη πρὸς νότον, μὲ σοβαρὰς ἀποφάσεις. Ἐβοήθησε τὴν Ἀμφικτυονίαν τῶν Δελφῶν ἐναντίον τῶν ἱεροσύλων ἐκείνων Φωκέων, καὶ ἔτσι ἐνεφανίσθη ὡς ὁ ὑπέρμαχος τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας.

Δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπῆρχεν ἰσχυρὸν κόμμα, πανελλήνιον κόμμα, ποὺ συνηγοροῦσεν νὰ ἀναγνωρισθῇ ὁ Φίλιππος ὡς ἀρχηγός. Ὁ κυριώτερος συγγραφεὺς τῆς πανελληνίου αὐτῆς κινήσεως ἦτο ὁ Ἰσοκράτης. Ἐνῷ ἐξ ἄλλου αἱ Ἀθῆναι ἀποτελοῦσαν τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ μέτωπον τῆς κατὰ τοῦ Φιλίππου ἀντιπολιτεύσεως, φανερὰ ἐσυμπαθοῦσαν τὴν Περσίαν, μέχρι τοῦ σημείου μάλιστα, ὥστε νὰ στείλουν ἀπεσταλμένους εἰς τὸν μέγαν βασιλέα, διὰ νὰ τὸν προειδοποιήσουν περὶ τοῦ κινδύνου, τὸν ὁποῖον διέτρεχεν ἀπὸ τὴν ἡνωμένην Ἑλλάδα.

Αὐτὴ ἡ ἀμφίρροπος κατάστασις διήρκεσεν ἀκόμη δώδεκα ἔτη. Τὸ 338 π. Χ. ἡ μακρὰ πάλη μεταξὺ διαιρέσεως καὶ πανελληνίου ἑνώσεως ἀπεφασίσθη ὁριστικῶς εἰς τὴν μάχην τῆς Χαιρωνείας, ὅπου ὁ Φίλιππος ἐνίκησε κατὰ κράτος τὰς Ἀθήνας καὶ τοὺς συμμάχους της. Οἱ ὅροι τῆς εἰρήνης, τοὺς ὁποίους παρεχώρησεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους, ὑπῆρξαν καταπληκτικῶς γενναιόφρονες. Ἔδειξεν, ὅτι εἶχε σταθερὰν ἀπόφασιν νὰ ἐξιλεώσῃ τὴν ἀδιάλλακτον αὐτὴν πόλιν, τὰς Ἀθήνας, καὶ τὸ 338 π. Χ. συνέλευσις τῶν ἑλληνικῶν πόλεων

τὸν ἀνεγνώρισεν ὡς ἀρχιστράτηγον διὰ τὸν κατὰ τῆς Περσίας πόλεμον.

Ἦτο τώρα ὁ Φίλιππος σαράντα ἑπτὰ ἐτῶν. Ἐφαίνετο, ὅτι εἶχε τὸν κόσμον εἰς τοὺς πόδας του. Εἶχε κατορθώσει ἡ μικρὰ χώρα του νὰ ἡγῆται τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς συμμαχίας. Ἡ ἕνωσις αὐτὴ ἔμελλε νὰ ἀποτελέσῃ τὸ προανάκρουσμα μιᾶς ἀκόμη μεγαλυτέρας ἑνώσεως, τῆς ἑνώσεως τοῦ κόσμου τῆς Δύσεως μὲ τὸ περσικὸν κράτος, εἰς ἓν παγκόσμιον κράτος ὅλων τῶν γνωστῶν λαῶν. Ποῖος ἠμπορεῖ νὰ ἀμφιβάλλῃ, ὅτι εἶχεν αὐτὸ τὸ ὄνειρον; Τὰ γραφόμενα τοῦ Ἰσοκράτους μᾶς πείθουν ὅτι τὸ εἶχε. Ποῖος ἠμπορεῖ νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὸ πραγματοποιήσῃ; Εἶχεν εὔκολον τὴν ἐλπίδα νὰ ζήσῃ διατηρῶν ἀμείωτον τὴν δραστηριότητά του ἐπὶ ἓν τέταρτον αἰῶνος ἀκόμη. Τὸ 336 π. Χ. ἡ ἐμπροσθοφυλακή του διεπεραιώθη εἰς τὴν Ἀσίαν...

Αὐτὸς ὅμως δὲν κατώρθωσε νὰ ἀκολουθήσῃ μὲ τὸ κύριον σῶμα τοῦ στρατοῦ του. Ἐδολοφονήθη.

2. Ἡ δολοφονία τοῦ βασιλέως Φιλίππου.

Εἶναι ἀναγκαῖον νὰ εἴπωμεν μερικὰ περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τοῦ βασιλέως Φιλίππου. Εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Φιλίππου, καθὼς καὶ τοῦ υἱοῦ του, ἀσκοῦσε μεγάλην ἐπιρροὴν ἡ προσωπικότης τῆς ἀνησύχου καὶ κακῆς γυναικός, τῆς Ὀλυμπιάδος, τῆς μητρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἡ Ὀλυμπιὰς ἦτο θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῆς Ἠπείρου. Συνήντησε τὸν Φίλιππον, ἢ μᾶλλον τὴν ἔρριψαν εἰς τὸν δρόμον του, εἰς κάποιαν θρησκευτικὴν συγκέντρωσιν εἰς τὴν Σαμοθράκην. Ὁ Πλούταρχος λέγει, ὅτι ὁ γάμος ἦτο γάμος ἐξ ἔρωτος καὶ φαίνεται ὅτι μεταξὺ τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ Φιλίππου ὑπῆρχε καὶ τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ ἦτο ἐπιρρεπὴς εἰς σφοδρὰς ἐρωτικὰς ὁρμάς, ὅπως πολλοὶ δραστήριοι καὶ εὐφάνταστοι ἄνθρωποι. Ἐνυμφεύθη τὴν Ὀλυμπιάδα, ὅταν ἦτο ἤδη βασιλεὺς καὶ μετὰ τρία ἔτη ἐγεννήθη ὁ Ἀλέξανδρος.

Προτοῦ περάσῃ πολὺς καιρὸς ἐπῆλθε διάστασις μεταξὺ Ὀλυμπιάδος καὶ Φιλίππου. Ἐκείνη τὸν ἐζήλευε πολύ, ὑπῆρχεν ὅμως καὶ ἄλλη σοβαρωτέρα πηγὴ ἀσυμφωνίας: τὸ πάθος της διὰ τὰ θρησκευτικὰ μυστήρια. Παρετηρήσαμεν ἤδη, ὅτι ὑπὸ τὴν ὡραίαν καὶ μετρημένην ὑπερβόρειον θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων, ἡ χώρα ἦτο γεμάτη ἀπὸ θρησκευτικὰς λατρείας παλαιοτέρας καὶ περισσότερον σκοτεινάς, ἰθαγενεῖς λατρείας, μὲ ἀποκρύφους μυσταγωγίας, ὀργιαστικὰς ἑορτὰς καὶ συχνὰ μὲ σκληρὰς καὶ ἀσελγεῖς ἱεροτελεστίας.

Αὐταὶ αἱ ὑποχθόνιοι θρησκεῖαι, αὐτὰ τὰ θρησκευτικὰ ἔθιμα τῶν γυναικῶν, τῶν χωρικῶν καὶ τῶν δούλων, ἔδωσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν ὀρφικὴν λατρείαν, τὴν λατρείαν τοῦ Διονύσου καὶ τὴν λατρείαν τῆς Δήμητρος. Διεσώθησαν δὲ εἰς τὴν παράδοσιν τῆς Εὐρώπης σχεδὸν μέχρι τῆς ἐποχῆς μας. Ἡ μαγεία τοῦ μεσαίωνος, ἡ ὁποία ἔκαμνε χρῆσιν τοῦ αἵματος τῶν νεογνῶν καὶ τῶν λειψάνων θανατωθέντων καταδίκων, φαίνεται ὅτι δὲν ἦτο τίποτε περισσότερον ἀπὸ τὰ

ἐναπομείναντα ἴχνη τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν ἐθίμων τῶν μελαχροινῶν λευκῶν.

Εἰς τὰ ζητήματα αὐτὰ ἡ Ὀλυμπιὰς εἶχε μεγάλην εἰδικότητα καὶ ἐνθουσιασμόν, ὁ δὲ Πλούταρχος ἀναφέρει, ὅτι ἀπέκτησε μεγάλην φήμην, ὅτι ἐχρησιμοποιοῦσε ἐξημερωμένα φίδια εἰς τὰς εὐλαβεῖς αὐτὰς συγκεντρώσεις. Τὰ φίδια ἔμπαιναν καὶ εἰς τὰ ἰδιαίτερα διαμερίσματά της, ἡ δὲ ἱστορία δὲν ξεκαθαρίζει, ἐὰν ὁ Φίλιππος, ὅταν τὰ ἔβλεπε ἐξηγριώνετο ἢ κατελαμβάνετο ἀπὸ θρησκευτικὸν δέος.

Αὐταὶ αἱ ἐνοχλήσεις τῆς συζύγου του θὰ διέθετον δυσμενῶς τὸν Φίλιππον, διότι ὁ μακεδονικὸς λαὸς εὑρίσκετο ἀκόμη εἰς τὸ καθυστερημένον ἐκεῖνον στάδιον τῆς κοινωνικῆς ἀναπτύξεως, εἰς τὸ ὁποῖον οὔτε ὁ θρησκευτικὸς ἐνθουσιασμός, οὔτε αἱ πολὺ ἐλεύθεραι γυναῖκες εἶχον θέσιν.

Ἀπὸ πολὺ μικρὰ πράγματα διαφαίνεται ἡ ἀδιάλλακτος ἐχθρότης, ἡ ὁποία ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν συζύγων. Φαίνεται ὅτι ἡ Ὀλυμπιὰς ἐζήλευε τὰς κατακτήσεις τοῦ Φιλίππου καὶ ἐμισοῦσε τὴν φήμην του. Ὑπάρχουν πολλὰ σημεῖα, τὰ ὁποῖα δεικνύουν, ὅτι ἡ Ὀλυμπιὰς κατέβαλλε κάθε προσπάθειαν νὰ ξεσηκώσῃ τὸν υἱόν της ἐναντίον τοῦ πατρός του καὶ νὰ τὸν προσκολλήσῃ ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὸν ἑαυτόν της. Ὁ Πλούταρχος εἰς τὸν βίον τοῦ Ἀλεξάνδρου λέγει περὶ αὐτοῦ, ὅτι: «Κάθε φορὰν ποὺ ἀνηγγέλλετο ὅτι ὁ Φίλιππος ἢ πόλιν ἔνδοξον εἶχε κατακτήσει ἢ κάποιαν μάχην περιβόητον εἶχε νικήσει, ποτὲ μιὰ τέτοια ἀγγελία δὲν τοῦ ἐπροξενοῦσε μεγάλην χαράν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς συνομηλίκους του ἔλεγε: «Παιδιά, ὅλα θὰ τὰ προλάβῃ ὁ πατέρας μου. Εἰς ἐμένα δὲν θ' ἀφήσῃ τίποτε μεγάλο καὶ λαμπρὸν νὰ φέρω εἰς πέρας μαζί σας...».

Δὲν εἶναι φυσικὸν ἕνα παιδὶ νὰ φθονῇ τὸν πατέρα του κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ κατ' ἀνάγκην τὰ λόγια του αὐτὰ ἀπηχοῦν τὴν ἐπέμβασιν τρίτου.

Ἐδείξαμεν ἤδη, ὅτι ὁ Φίλιππος ἐθεωροῦσε τὸν Ἀλέξανδρον ὡς φυσικὸν διάδοχόν του καὶ ἡ μεγαλυτέρα ἐπιθυμία, τὴν ὁποίαν εἶχεν, ἦτο νὰ θέσῃ εἰς τὰ χέρια τοῦ παιδιοῦ του δόξαν καὶ δύναμιν. Ὁ Φίλιππος δὲν ἐσκέπτετο τίποτε ἄλλο, παρὰ τὸ μεγαλειῶδες πολιτικὸν οἰκοδόμημα, τὸ ὁποῖον ἀνήγειρεν, ἐνῷ ἡ μητέρα διηυθύνετο ἀπὸ ἐμπαθεῖς φιλοδοξίας καὶ ἀτομικὴν ἀλαζονίαν.

Τὸ κατὰ τοῦ συζύγου της μῖσος τὸ ἀπέκρυπτε κάτω ἀπὸ τὸν μανδύαν τοῦ ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος τῆς μητρὸς διὰ τὸ μέλλον τοῦ υἱοῦ της. Ὅταν δὲ τὸ 337 π.Χ. ὁ Φίλιππος, κατὰ τὴν τότε συνήθειαν τῶν βασιλέων, ἐνυμφεύθη δευτέραν σύζυγον, τὴν Κλεοπάτραν, ἡ ὁποία ἦτο ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν, «ἐρασθεὶς παρ' ἡλικίαν τῆς κόρης», ἡ Ὀλυμπιὰς ἔγινεν ἔξω φρενῶν.

Ὁ Πλούταρχος διηγεῖται μίαν ἀξιοθρήνητον σκηνήν, ἡ ὁποία συνέβη εἰς τοὺς γάμους τοῦ Φιλίππου μὲ τὴν Κλεοπάτραν. Εἰς τὸ γαμήλιον συμπόσιον ἔγινε μεγάλη οἰνοποσία, καὶ ὁ Ἄτταλος, ὁ πατὴρ τῆς νύμφης, «μεθυσμένος ἀπὸ τὸ κρασὶ παρεκάλεσε τοὺς Μακεδόνας νὰ ζητήσουν ἀπὸ τοὺς θεοὺς νὰ τοὺς δώσῃ γνήσιον ἐκ Φιλίππου

καὶ Κλεοπάτρας διάδοχον τῆς βασιλείας», προδίδων ἔτσι τὴν πρὸς τὴν Ὀλυμπιάδα καὶ τὴν Ἤπειρον γενικὴν τοῦ λαοῦ ἐχθρότητα. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος ἐθύμωσε καὶ τοῦ εἶπε: «Καὶ ἡμᾶς, ὦ χονδροκέφαλε, μᾶς θεωρεῖς λοιπὸν νόθους;» καὶ ἐξεσφενδόνισεν ἐναντίον του ποτήριον. Ὁ δὲ Φίλιππος ἐσηκώθη ἀμέσως θυμωμένος καὶ ἔσυρε τὸ ξίφος, εὐτυχῶς ὅμως καὶ διὰ τοὺς δύο, ἀπὸ τὸν θυμόν του καὶ ζαλισμένος ἀπὸ τὸ κρασὶ ἐσκόνταψε καὶ ἔπεσεν. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος, ὑβρίζων τὸν πατέρα του, εἶπε: «Μακεδόνες, νά ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἑτοιμάζεται νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν Εὐρώπην εἰς τὴν Ἀσίαν, ποὺ διὰ νὰ περάσῃ ἀπὸ τὸ ἕνα τραπέζι εἰς τὸ ἄλλο ἐτσακίσθη!».

Πόσον ἡ σκηνὴ αὐτὴ εἶναι ἀκόμη ζωντανή! Ὁ ἄνθρωπος, ξαπλωμένος χάμω, τὰ πρόσωπα κατακόκκινα ἀπὸ ὀργήν, ἡ ἐξηγριωμένη φωνὴ τοῦ νέου! Τὴν ἑπομένην ἡμέραν ὁ Ἀλέξανδρος ἀνεχώρησε μὲ τὴν μητέρα του, ὁ δὲ Φίλιππος δὲν ἐπεχείρησε καθόλου νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ. Ἡ μὲν Ὀλυμπιὰς ἐπῆγεν εἰς τὴν πατρίδα της τὴν Ἤπειρον, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἀνεχώρησεν ἀπὸ ἐκεῖ διὰ τὴν Ἰλλυρίαν. Ὁ Φίλιππος ὅμως ὕστερα ἀπὸ ὀλίγον ἔστειλε καὶ τὸν ἔπεισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν.

Δὲν ἤργησε νὰ ἐπέλθῃ μεταξύ των ἄλλη σύγκρουσις. Ὁ Ἀλέξανδρος εἶχεν ἀδελφὸν μικρᾶς διανοητικότητος, τὸν Ἀριδαῖον, τὸν ὁποῖον ὁ Πιξόδαρος, ὁ σατράπης τῆς Καρίας, ἐζήτησεν ὡς γαμβρόν. «Ἔγιναν λοιπὸν πάλιν λόγια καὶ διαβολαὶ ἀπὸ τοὺς φίλους καὶ τὴν μητέρα του πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ὅτι ὁ Φίλιππος διὰ τοῦ λαμπροῦ αὐτοῦ γάμου καὶ τῶν μεγαλείων προετοιμάζει τὸν Ἀριδαῖον διὰ τὴν βασιλείαν. Ἐταράχθηκε ἀπὸ αὐτὰ ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἔστειλεν εἰς Καρίαν τὸν ὑποκριτὴν τῶν τραγῳδιῶν Θεσσαλὸν νὰ πείσῃ τὸν Πιξόδαρον, ὅτι θὰ ἦτο προτιμότερον νὰ ἀφήσῃ τὸν νόθον καὶ ἠλίθιον Ἀριδαῖον, καὶ νὰ κάμῃ γαμβρόν του τὸν Ἀλέξανδρον. Καὶ εἰς μὲν τὸν Πιξόδαρον αὐτὸ ἐφάνη πολὺ καλύτερον ἀπὸ τὸ ἄλλο.

»Ὁ Φίλιππος ὅμως, ὅταν εἶδε τὸν Ἀλέξανδρον νὰ πηγαίνῃ εἰς τὸ δωμάτιόν του, παρέλαβεν ἕνα ἐκ τῶν φίλων καὶ συντρόφων τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὸν Φιλώταν, τὸν υἱὸν τοῦ Παρμενίωνος, καὶ ἐπέπληξε αὐστηρῶς καὶ ἐξύβρισε τὸν Ἀλέξανδρον ὡς ἀγενῆ καὶ ἀνάξιον τῶν ἀγαθῶν, τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν γύρω του, ἐὰν ἀγαπᾷ νὰ γίνῃ γαμβρὸς ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν Καρίαν, ὑποδούλου εἰς βάρβαρον βασιλέα. Τὸν δὲ Θεσσαλὸν ἔγραψεν εἰς τοὺς Κορινθίους νὰ τοῦ τὸν στείλουν δεμένον. Ἀπὸ τοὺς ἄλλους δὲ φίλους τοῦ υἱοῦ του, τὸν Ἅρπαλον καὶ τὸν Νέαρχον, καθὼς καὶ τοὺς Ἐρίγιον καὶ Πτολεμαῖον, ἀπήλασεν ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν· τούτους ἀργότερα ὁ Ἀλέξανδρος μετεκάλεσε καὶ ἀπένειμεν εἰς αὐτοὺς τὰς μεγίστας τῶν τιμῶν».

Ὑπάρχει κάτι τὸ πολὺ συγκινητικὸν εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτήν, τοῦ πατρὸς νὰ προσπαθῇ νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὸν υἱόν του, τὸν ὁποῖον προφανῶς ἀγαποῦσε, καὶ νὰ μὴ τὸ κατορθώνῃ ἐξ αἰτίας τῶν ἐλεεινῶν ραδιουργιῶν, μὲ τὰς ὁποίας εἶχον φροντίσει νὰ δηλητηριάσουν τὴν φαντασίαν τοῦ νέου.

Ὁ Φίλιππος ἐδολοφονήθη εἰς τοὺς γάμους τῆς θυγατρός του μὲ

333.—**Δημοσθένης ὁ ρήτωρ.** Ἀνδριὰς εἰς τὸ Μουσεῖον **Λοῦβρον** τῶν Παρισίων (ἀριστερά).

334.—Ἀνδριὰς τοῦ **Μεγάλου Ἀλεξάνδρου** εἰς τὸ Μουσεῖον Καπιτωλίου (δεξιά).

τὸν θεῖόν της, τὸν βασιλέα τῆς Ἠπείρου, καὶ ἀδελφὸν τῆς Ὀλυμπιάδος. Ἐπήγαινεν ἐν πομπῇ εἰς τὸ θέατρον ἄοπλος, ντυμένος μὲ ἄσπρην ἐνδυμασίαν καὶ ἐκτυπήθη μὲ ἐγχειρίδιον ἀπὸ ἕνα σωματοφύλακά του. Ὁ δολοφόνος εἶχεν ἵππον, ποὺ τὸν ἐπερίμενε, καὶ θὰ κατώρθωνε νὰ ἀποδράσῃ, ἀλλὰ τὸ πόδι τοῦ ἵππου ἐπιάστηκεν εἰς ἕνα ἀγριόκλημα. Ὁ δολοφόνος ἔπεσε κάτω καὶ ἐσκοτώθηκεν ἀπὸ τοὺς καταδιώκοντας αὐτόν.

Ἔτσι, εἰς ἡλικίαν εἴκοσιν ἐτῶν ὅλαι αἱ ἀνησυχίαι τοῦ Ἀλεξάνδρου περὶ τῆς διαδοχῆς εἶχον ἐξαφανισθῇ καὶ αὐτὸς ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας. Τότε ἡ Ὀλυμπιὰς ἐπέστρεψε πάλιν εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὑπερήφανος διὰ τὴν ἐκδίκησιν, τὴν ὁποίαν ἔλαβε. Λέγεται ὅτι ἐπέμεινε νὰ ἀπονείμῃ τὰς ἰδίας ἐπιταφίους τιμὰς εἰς τὸν δολοφόνον τοῦ Φιλίππου, ὅπως εἰς τὸν Φίλιππον.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ θάνατος τοῦ Φιλίππου ἐπροξένησε μεγάλην χαράν, ὁ δὲ Δημοσθένης, ὅταν ἔμαθε τὴν εἴδησιν, ἐπῆγεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν φέρων ἀνοικτόχρωμον περιβολὴν καὶ εἰς τὸν λαιμὸν περιδέραιον, ἂν καὶ πρὸ ἑπτὰ μόλις ἡμερῶν εἶχεν ἀποθάνει ἡ κόρη του.

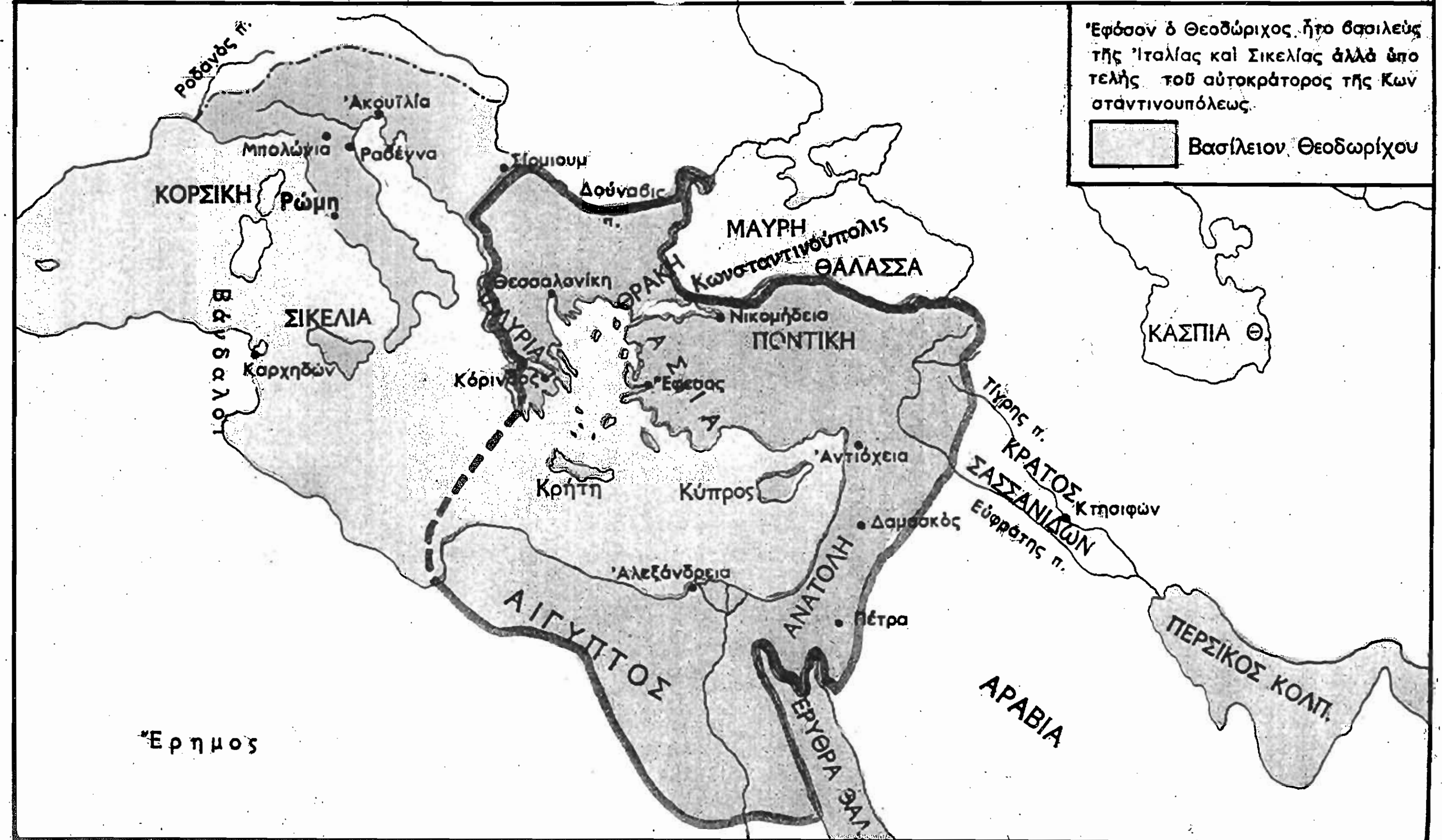
Ὁποιαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ στάσις τῆς Ὀλυμπιάδος, σχετικῶς πρὸς τὸν δολοφόνον τοῦ συζύγου της, ἡ ἱστορία δὲν ἔχει καμμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τοῦ τρόπου, μὲ τὸν ὁποῖον μετεχειρίσθη τὴν Κλεοπάτραν, ἡ ὁποία τὴν εἶχε παραμερίσει. Μόλις ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεμακρύνθη διὰ μικρὸν διάστημα (μία στάσις τῶν πρὸς βορρᾶν ὀρεσιβίων πληθυσμῶν τὸν ἠνάγκασε νὰ πάῃ ἐκεῖ), τὸ μὲν νεογέννητον τέκνον τῆς Κλεοπάτρας ἐφονεύθη εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρός του, ἡ δὲ Κλεοπάτρα ἡ ἰδία ἐστραγγαλίσθη, ἀφοῦ ἐξηυτελίσθη καὶ ἐχλευάσθη ἀπὸ τὴν Ὀλυμπιάδα. Αὐταὶ αἱ παραφοραὶ τοῦ γυναικείου μίσους λέγεται, ὅτι ἔκαμαν τὸν Ἀλέξανδρον νὰ φρίξῃ. Δὲν τὸν ἠμπόδισαν ὅμως νὰ ἀφήσῃ τὴν μητέρα του μὲ σημαντικὴν ἐξουσίαν εἰς τὰ χέρια της εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἐκείνη τοῦ ἔγραφεν ἐπιστολὰς περὶ θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν ζητημάτων, αὐτὸς δὲ ἐθεωροῦσε καθῆκόν του νὰ τῆς στέλλῃ μεγάλο μέρος ἀπὸ τὰ λάφυρά του.

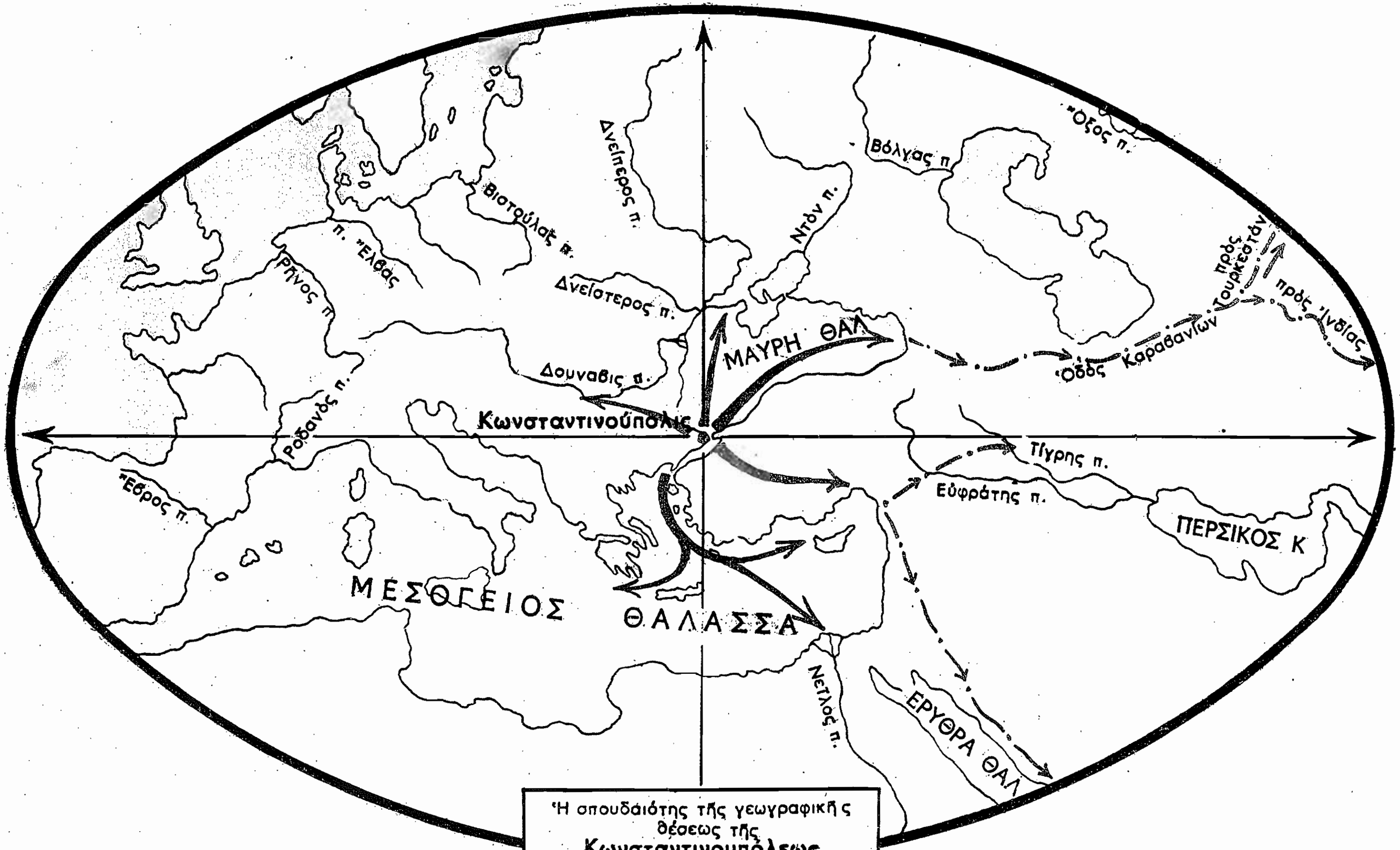
3. Αἱ πρῶται κατακτήσεις τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Ἐθεωρήσαμεν σκόπιμον νὰ ἀναφέρωμεν ὅλα τὰ ἐπεισόδια, διότι χωρὶς αὐτὰ ἡ ἱστορία δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐννοηθῇ. Ὁ μεγάλος κόσμος τῶν ἀνθρώπων μεταξὺ τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης ἦτο τότε ἕτοιμος νὰ ἑνωθῇ, ἕτοιμος, ὅπως ποτὲ ἄλλοτε, νὰ ὑποταχθῇ εἰς ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπραγματοποιοῦσε τὴν ἕνωσιν. Τὸ δὲ ἀπέραντον περσικὸν κράτος, μὲ τὴν εὐρεῖαν αὐτοῦ ὀργάνωσιν, τοὺς ἀπεράντους δρόμους συγκοινωνίας καὶ τοὺς ταχυδρομικοὺς σταθμοὺς καὶ τὴν γενικήν του εἰρήνην καὶ εὐημερίαν, ἦτο ὥριμον διὰ νὰ δεχθῇ τὴν γονιμοποιὸν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Ἀλλὰ αἱ ἱστορίαι, τὰς ὁποίας ἀνεφέραμεν, δεικνύουν τὸ ποιὸν τῶν ἀνθρώπων, εἰς τοὺς ὁποίους παρουσιάσθησαν αἱ μεγάλαι αὐταὶ εὐ-

ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΡΩΜΑΪΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 500 ΠΕΡΙΠΟΥ μ.Χ.

Ἡ σπουδαιότης τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς **Κωνσταντινουπόλεως**

καιρίαι. Ἀφ' ἑνὸς ἔχομεν τὸν Φίλιππον, ὁ ὁποῖος ἦτο ἄνθρωπος μὲ πολὺ μεγάλα καὶ εὐγενῆ ἰδανικά, ἀλλ' ὁ ὁποῖος ἐν τούτοις ἐμεθοῦσε καὶ δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἐπιβάλῃ τάξιν εἰς τὸ σπίτι του. Καὶ ἀφ' ἑτέρου ἔχομεν τὸν Ἀλέξανδρον ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις πλουτισμένον μὲ χαρίσματα ἐπάνω ἀπὸ κάθε ἄλλον ἄνθρωπον τῆς ἐποχῆς του, ἀλλὰ φιλόδοξον, καχύποπτον καὶ παράφορον, καὶ μὲ τὸν νοῦν του στρεβλωμένον ἀπὸ τὴν μητέρα του.

Καὶ τώρα ἀρχίζομεν νὰ σχηματίζωμεν κάποιαν ἰδέαν περὶ τοῦ τί θὰ ἠμποροῦσε νὰ εἶναι ὁ κόσμος, τί ἠμποροῦσε νὰ γίνῃ τὸ γένος μας, ἐὰν ὁ ἀνθρωπισμός μας δὲν ἐξακολουθοῦσε ἀκόμη νὰ εἶναι ὠμὸς καὶ ἄγριος. Ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρον μόλις μᾶς χωρίζουν ἑβδομῆντα γενεαί, ἀπὸ δὲ τοὺς ἀγρίους κυνηγούς, τοὺς προπάτοράς μας, οἱ ὁποῖοι ἔτρωγον τὸ κρέας ὠμόν, μᾶς χωρίζουν τετρακόσιαι ἢ πεντακόσιαι γενεαί.

Τὸ χρονικὸν διάστημα τῶν τετρακοσίων ἢ πεντακοσίων γενεῶν διὰ τὴν μεταβολὴν ἑνὸς εἴδους εἶναι ἀνεπαρκές. Ἐὰν καὶ σήμερον ἀκόμη ἄνδρες καὶ γυναῖκες καταληφθοῦν εἰς ἱκανὸν βαθμὸν ἀπὸ τὴν ζηλοτυπίαν ἢ τὸν φόβον ἢ τὴν μέθην ἢ τὴν ὀργήν, θὰ ἰδῆτε ἀμέσως νὰ σᾶς κοιτάζουν μὲ τὸ ἄγριον καὶ ἀναμμένον βλέμμα τῶν προϊστορικῶν κατοίκων τῶν σπηλαίων.

Ἐμάθαμεν νὰ γράφωμεν καὶ νὰ διαβάζωμεν, ἐδημιουργήσαμεν ἐπιστήμην καὶ δύναμιν, ἐξημερώσαμεν τὰ ἄγρια ζῷα καὶ διωχετεύσαμεν τὸν κεραυνόν, ἀλλ' ἐξακολουθοῦμεν ἀκόμη νὰ προχωροῦμεν πρὸς τὸ φῶς μόλις συρόμενοι. Ἐξημερώσαμεν καὶ ἐξευγενίσαμεν τὰ ζῷα, ἀλλὰ μᾶς ἀπομένει ἀκόμη νὰ ἐξημερώσωμεν καὶ νὰ ἐξευγενίσωμεν τὸν ἑαυτόν μας.

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας του αἱ πράξεις τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐδείκνυον πόσον καλὰ εἶχεν ἀφομοιώσει τὰ σχέδια τοῦ πατρός του καὶ πόσον μεγάλα ἦσαν τὰ προτερήματά του. Χρειάζεται χάρτης ὁλοκλήρου τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, διὰ νὰ ἠμπορέσωμεν νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν σταδιοδρομίαν του. Καὶ πρῶτον, ἀφοῦ ἔλαβε διαβεβαιώσεις ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ὅτι θὰ ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων, ἐπροχώρησε διὰ μέσου τῆς Θρᾴκης μέχρι τοῦ Δουνάβεως. Ἀφοῦ δὲ ἐπέρασε τὸν ποταμόν, ἔκαυσεν ἓν χωρίον καὶ ὑπῆρξεν ἔτσι ὁ δεύτερος μεγάλος μονάρχης, ὁ ὁποῖος ἐπέδραμεν εἰς τὴν πέραν τοῦ Ἴστρου χώραν τῶν Σκυθῶν. Κατόπιν ἐπέρασε πάλιν τὸν ποταμόν, ἐτράβηξε πρὸς δυσμὰς καὶ ἐξανηγύρισεν εἰς τὴν Μακεδονίαν διὰ τῆς Ἰλλυρίας.

Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἡ πόλις τῶν Θηβῶν εἶχεν ἀποστατήσει καὶ τὸ δεύτερον κτύπημα ὁ Ἀλέξανδρος κατέφερεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Αἱ Θῆβαι—μὴ ὑποστηριζόμεναι ἐννοεῖται ἀπὸ τὰς Ἀθήνας—ἐκυριεύθησαν καὶ ἐλεηλατήθησαν. Ὁλόκληρος δὲ ἡ πόλις κατεστράφη, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ναοὺς καὶ τὸ σπίτι τοῦ ποιητοῦ Πινδάρου, καὶ τριάντα χιλιάδες κατοίκων ἐξηνδραποδίσθησαν. Ἡ Ἑλλὰς ἔμεινε κα-

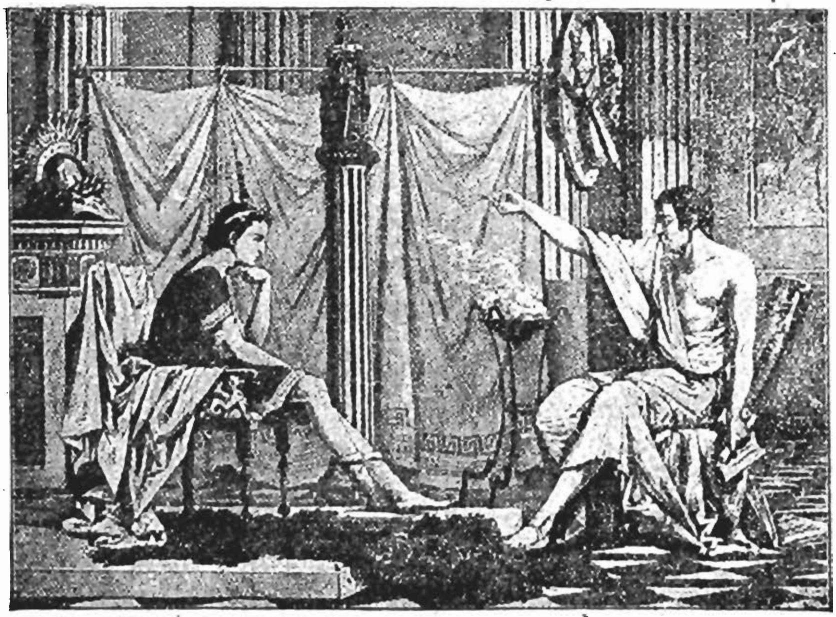
τάπληκτος, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἦτο ἐλεύθερος νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατείαν του *

Ἡ καταστροφὴ αὐτὴ τῶν Θηβῶν ἐπρόδιδε τρομερὰν βιαιότητα εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ νέου κυρίου τῶν ἀνθρωπίνων πεπρωμένων. Τὸ κτύπημα αὐτὸ ἦτο παρὰ πολὺ βαρύ. Ἦτο πρᾶξις βάρβαρος. Καὶ ἐὰν δι' αὐτοῦ εἶχε φονευθῆ τὸ πνεῦμα τῆς ἀνταρσίας, εἶχε φονευθῆ ἐπίσης καὶ τὸ πνεῦμα τῆς βοηθείας. Αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι παρέμειναν εἰς τὸ ἑξῆς ἀδρανεῖς, δὲν ἐδημιουργοῦσαν μὲν ζητήματα, ἀλλὰ δὲν ἔδιδαν οὔτε συνδρομήν. Δὲν ἤθελαν νὰ βοηθήσουν τὸν Ἀλέξανδρον μὲ τὸν στόλον των, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον τοῦ ἔφερε μεγάλην στενοχωρίαν.

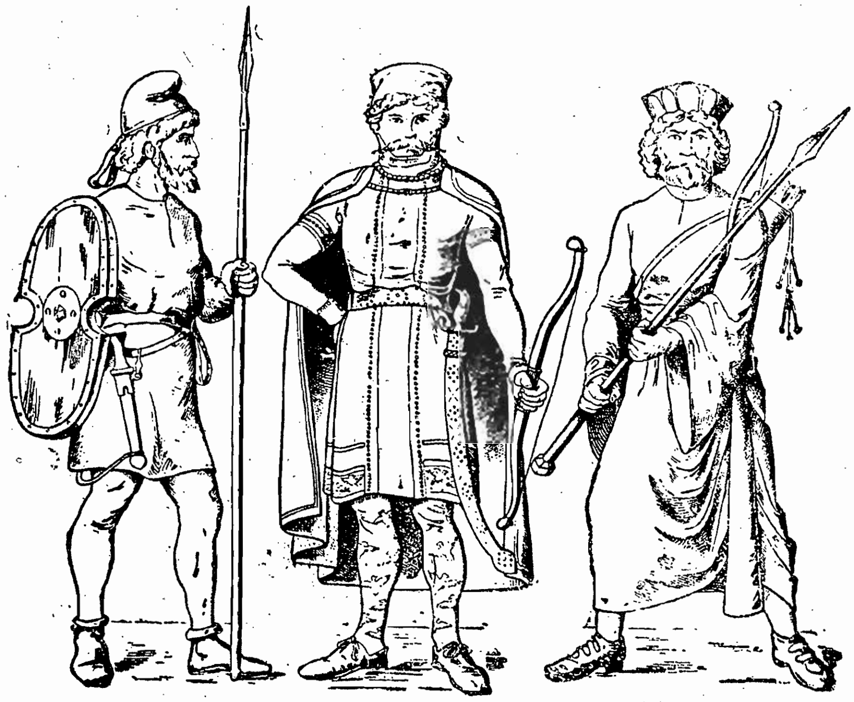
Ὁ Πλούταρχος διηγεῖται ἐπεισόδιον ἀπὸ τὴν σφαγὴν τῶν Θηβῶν, κατὰ τρόπον ποὺ τιμᾷ τὸν Ἀλέξανδρον, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον δεικνύει πράγματι πόσον ἡ ὀρθοφροσύνη καὶ ἡ ἀλόγιστος παραφορὰ ἐγρονθοκοποῦντο μέσα του. Πρόκειται περὶ τοῦ ἐπεισοδίου ἑνὸς Μακεδόνος ἀξιωματικοῦ καὶ μιᾶς Θηβαίας γυναικός. Ὁ ἀξιωματικὸς αὐτός, ὁ ὁποῖος ἦτο μεταξὺ ἐκείνων ποὺ ἐλεηλατοῦσαν τὴν πόλιν, ἐμπῆκεν εἰς τὸ σπίτι της γυναικὸς καί, ἀφοῦ τὴν ὑπέβαλεν εἰς ἀκατονόμαστα αἴσχη, ἐζητοῦσε νὰ μάθῃ ἀπὸ αὐτήν, ἐὰν ἔχῃ χρυσάφι ἢ ἀσῆμι κρυμμένον. Ἐκείνη τοῦ ὡμολόγησεν, ὅτι ὅλους τοὺς θησαυρούς της εἶχε ρίψει μέσα εἰς τὸ πηγάδι. Τὸν ὡδήγησε λοιπὸν εἰς τὸν κῆπον καὶ καθὼς ἐκεῖνος ἔσκυψε νὰ ἴδῃ κάτω, τὸν ἔσπρωξε μέσα εἰς τὸ πηγάδι ἀπὸ ὀπίσω καὶ μὲ πολλοὺς λίθους τὸν ἐσκότωσε. Μερικοὶ στρατιῶται, οἱ ὁποῖοι ἔτυχαν ἐκεῖ, τὴν ἔδεσαν καὶ τὴν ἔφεραν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, διὰ νὰ κριθῇ. Ἐκείνη ἔλαβεν ἀπέναντί του ὕφος ἀγέρωχον. Ἤδη ἡ παράφορος ὁρμή, ποὺ κατὰ τὴν διάρκειάν της εἶχε γίνει σφαγή, εὑρίσκετο εἰς ὕφεσιν καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ὄχι μόνον ἐχάρισε τὴν ζωήν της, ἀλλὰ διέταξε νὰ ἀπέλθῃ ἐλευθέρα μὲ τὰ παιδιά της.

Αὐτὴν τὴν πρᾶξιν ὁ Πλούταρχος τὴν παρουσιάζει ὡς πρᾶξιν γενναιοφροσύνης, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι τόσον ἁπλοῦν, ὅσον φαίνεται. Ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐβασάνισεν, ἐλεηλάτησε καὶ ἐπώλησεν ὡς δούλους ὅλους τοὺς Θηβαίους. Τὸ ἄθλιον ἐκεῖνο κτῆνος, τὸ ὁποῖον εὑρῆκεν οἰκτρὸν θάνατον μέσα εἰς τὸ πηγάδι, δὲν εἶχε κάμει τίποτε περισσότερον ἀπὸ ὅ,τι τοῦ εἶπαν οἱ ἀνώτεροί του, ὅτι ἦτο ἐλεύθερος νὰ κάμῃ. Εἶναι ὀρθὸν ἕνας ἀρχηγὸς νὰ ἐκδίδῃ πρῶτον σκληρὰς διαταγὰς καὶ ἔπειτα νὰ συγχωρῇ καὶ νὰ ἀμείβῃ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι σκοτώνουν τὰ ὄργανά του; Ἡ ἀναλαμπὴ αὐτὴ τῆς τύψεως τῆς συνειδήσεως, ποὺ προεκλήθη ἀπὸ μίαν γυναῖκα, ἡ ὁποία δὲν ἐστερεῖτο ἴσως τραγικοῦ μεγαλείου καὶ καλλονῆς, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἰσοφαρίσῃ τὴν σφαγὴν μιᾶς μεγάλης πόλεως.

* Κατὰ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, αἴτιοι τῆς καταστροφῆς τῶν Θηβῶν εἶναι οἱ γείτονές των σύμμαχοι τῶν Μακεδόνων Θεσσαλοί, Πλαταιεῖς καὶ Φωκεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐξ ἀντεκδικήσεως δι' ὅσα εἶχον ὑποστῆ ἀπὸ τοὺς Θηβαίους κατὰ τὸ παρελθόν, ἀπήτησαν ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρον τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως των.

335.—Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος διδασκόμενος ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη.

336.—Πολεμιστὴς Πέρσης, Βασιλεύς, πολεμιστὴς Μῆδος.

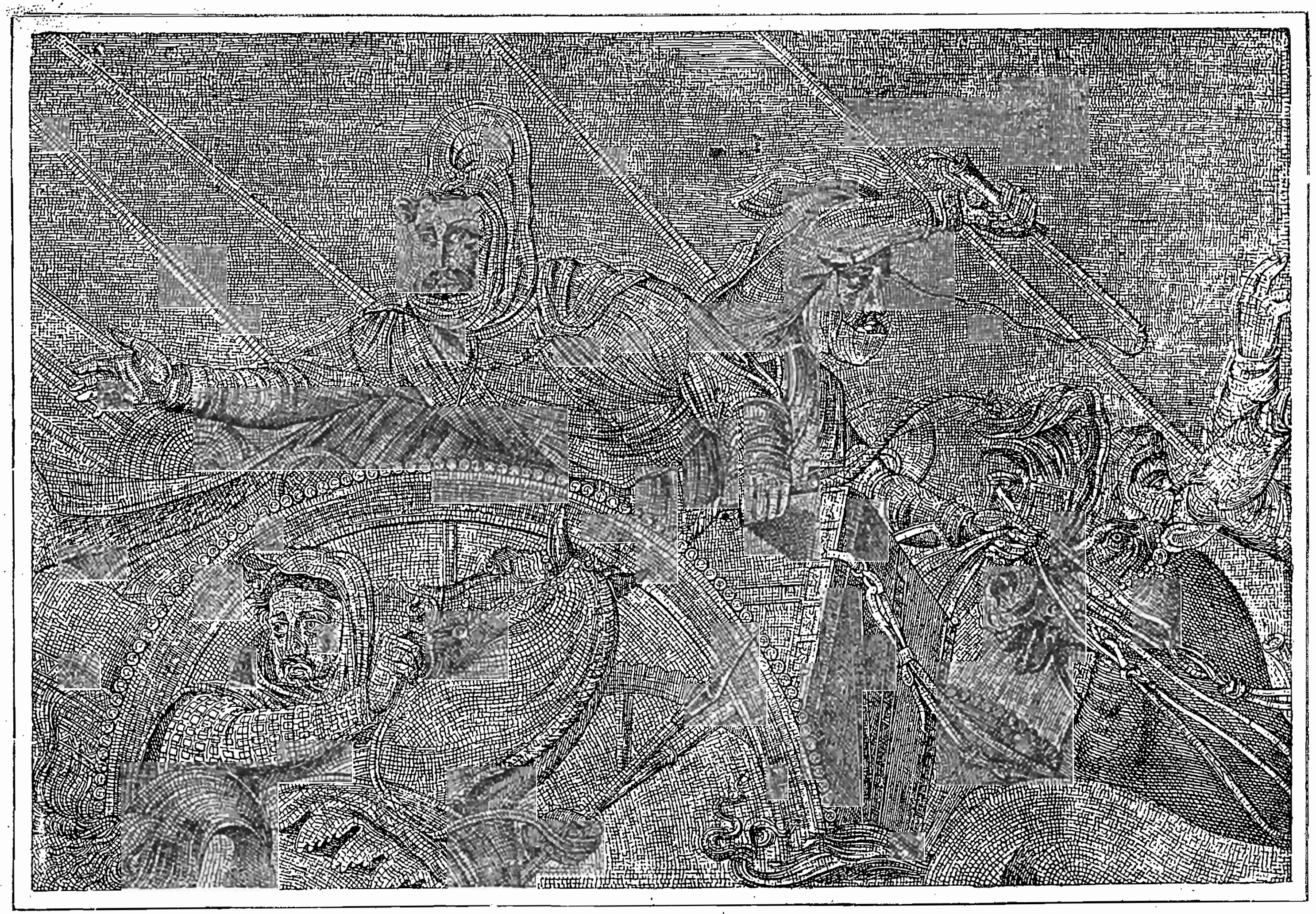
'Αλλ' εἰς τὸν 'Αλέξανδρον ἡ παραφροσύνη τῆς 'Ολυμπιάδος ἦτο ἀνάμεικτος μὲ τὴν σωφροσύνην τοῦ Φιλίππου καὶ τὰ διδάγματα τοῦ 'Αριστοτέλους. 'Η ἐξολόθρευσις τῶν Θηβῶν ἀσφαλῶς δὲν ἄφηνε τὸν 'Αλέξανδρον ἥσυχον. Όσας φορὰς εἰς τὸ ἑξῆς συναντοῦσε Θηβαίους, ἐπροσπαθοῦσε νὰ φανῇ εἰς αὐτοὺς ἰδιαιτέρως εὐμενής. Αἱ Θῆβαι —καὶ αὐτὸ εἶναι πρὸς τιμήν του— τὸν παρακολουθοῦσαν παντοῦ ὡς φάντασμα.

'Εν τούτοις ἡ ἀνάμνησις τῶν Θηβῶν δὲν ἦτο ἀρκετὴ νὰ σώσῃ τρεῖς ἄλλας μεγάλας πόλεις ἀπὸ τὴν καταιγίδα παρομοίας παραφροσύνης. Κατεστράφησαν ἡ Τύρος καὶ ἡ Γάζα καὶ μία πόλις τῶν 'Ινδιῶν, κατὰ τὴν ἐκπόρθησιν τῆς ὁποίας ὁ 'Αλέξανδρος ἔπεσε καὶ ἐπληγώθη. Οἱ εὑρισκόμενοι εἰς τὴν πόλιν ταύτην ὅλοι ἐσφάγησαν μέχρι καὶ τοῦ τελευταίου παιδιοῦ. Θὰ τοὺς ἐφοβήθη δὲ ὁ 'Αλέξανδρος ἀσφαλῶς πολύ, διὰ νὰ λάβῃ μίαν παρομοίαν ἐκδίκησιν.

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου οἱ Πέρσαι εἶχον σημαντικὸν πλεονέκτημα, ὅτι ἦσαν κύριοι τῆς θαλάσσης. Τὰ πλοῖα τῶν 'Αθηναίων καὶ τῶν συμμάχων των δὲν παρεῖχον καμμίαν βοήθειαν εἰς τὸν 'Αλέξανδρον. Διὰ νὰ διαπεραιωθῇ δὲ ὁ 'Αλέξανδρος εἰς τὴν 'Ασίαν, ἠναγκάσθη νὰ περάσῃ ἀπὸ τὸν 'Ελλήσποντον. 'Εὰν δὲ ἐπροχωροῦσε πολὺ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Περσικοῦ κόλπου, διέτρεχε τὸν κίνδυνον νὰ ἀποκοπῇ ἐντελῶς ἀπὸ τὴν βάσιν του. Τὸ πρῶτόν του ἔργον, λοιπόν, ἦτο νὰ ἀχρηστεύσῃ τὴν ναυτικὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, αὐτὸ δὲ ἠμποροῦσε νὰ τὸ κάμῃ μόνον, ἐὰν ἐβάδιζε κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς τῆς Μικρᾶς 'Ασίας καὶ ἐκυρίευε τὸν ἕνα λιμένα κατόπιν τοῦ ἄλλου, καταστρέφων τοιουτοτρόπως ὅλας τὰς ναυτικὰς βάσεις τῆς Περσίας.

'Εὰν οἱ Πέρσαι ἀπέφευγον νὰ δώσουν μάχην καὶ συνεκέντρωνον τὴν δρᾶσίν των εἰς τὰς γραμμὰς τῶν συγκοινωνιῶν του, αἱ ὁποῖαι ὁλονὲν ἐγίνοντο μακρότεραι, θὰ ἠμποροῦσαν ἴσως νὰ τοῦ ἐπιφέρουν καταστροφήν. 'Αλλ' αὐτὸ δὲν τὸ ἔκαμαν. Περσικὴ δύναμις, ὄχι παρὰ πολὺ μεγαλυτέρα τῆς ἰδικῆς του, ἔδωσε μάχην εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Γρανικοῦ (334 π.Χ.) καὶ ὑπέστη πανωλεθρίαν. Αὐτὸ τὸν ἀφῆκεν ἐλεύθερον νὰ καταλάβῃ τὰς Σάρδεις, τὴν Ἔφεσον, τὴν Μίλητον καί, ὕστερα ἀπὸ πεισματώδη μάχην, τὴν 'Αλικαρνασσόν. 'Εν τῷ μεταξὺ ὁ περσικὸς στόλος εὑρίσκετο εἰς τὸ δεξιόν του πλευρὸν καὶ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς 'Ελλάδος, καὶ ἀπειλοῦσε νὰ κάμῃ πολλά, χωρὶς νὰ κάμῃ τίποτα.

Τὸ 333 π.Χ. συνεχίζων τὴν σχεδιασθεῖσαν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν ναυτικῶν βάσεων, ἐπροχώρησε κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς ἕως εἰς τὸν μυχὸν τοῦ σημερινοῦ κόλπου τῆς 'Αλεξανδρέττας. Μεγάλη περσικὴ δύναμις ὑπὸ τὸν μέγαν βασιλέα Δαρεῖον Γ' εὑρίσκετο ἐκεῖ πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, χωριζομένη ἀπὸ τὴν γραμμὴν τοῦ 'Αλεξάνδρου ὑπὸ σειρᾶς ὀρέων. Ὁ 'Αλέξανδρος ἐπέρασε πέραν τοῦ ἐχθροῦ, πρὶν ὁ Δαρεῖος ἢ οἱ Πέρσαι ἀντιληφθοῦν, ὅτι εὑρίσκοντο τόσον κοντὰ μεταξύ των. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι οὔτε οἱ Ἕλληνες, οὔτε οἱ Πέρσαι εἶχον καλῶς ὠργανωμένην ἀνιχνευτικὴν ὑπηρεσίαν.

337.—**Ἡ εἰς Ἰσσὸν** *μάχη* (333 π. Χ.), κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Μ. Ἀλέξανδρος νικᾷ τὸν Δαρεῖον. Μωσαϊκόν, τὸ ὁποῖον εὑρέθη εἰς Πομπηίαν τὸ 1831. (Τὸ παρατιθέμενον παριστάνει τὸ κεντρικὸν τμῆμα τῆς ὅλης εἰκόνος)

Τὸ περσικὸν στράτευμα ἦτο πολυάριθμον, κακῶς ὠργανωμένον, σύμφυρμα στρατιωτῶν, μεταγωγικῶν καὶ ἄλλων ἀμάχων πληθυσμῶν, ποὺ παρακολουθοῦσαν τὸ στρατόπεδον. Ὁ Δαρεῖος, π.χ., συνωδεύετο ἀπὸ τὸ χαρέμι του καὶ ὑπῆρχε μεγάλο πλῆθος ἀπὸ δούλους, μουσικούς, χορευτὰς καὶ μαγείρους. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικοὺς εἶχον φέρει μαζὶ καὶ τὰς οἰκογενείας των, διὰ νὰ ἀπολαύσουν τὸ θέαμα τῆς καταδιώξεως τῶν Μακεδόνων ἐπιδρομέων. Τὰ στρατεύματα εἶχον στρατολογηθῆ ἀπὸ ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Δὲν εἶχον κοινὴν παράδοσιν, οὔτε καὶ ἰδέαν συντονισμένης δράσεως.

Ὁ Δαρεῖος, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἀποκόψῃ τὸν Ἀλέξανδρον ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἐξεκίνησε μὲ ὅλον αὐτὸ τὸ πλῆθος νὰ περάσῃ τὰ ὄρη, κατευθυνόμενος πρὸς τὴν θάλασσαν. Εἶχε τὴν τύχην νὰ περάσῃ ἀπὸ τὰ στενὰ χωρὶς νὰ συναντήσῃ ἀντίστασιν καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἐπὶ τῆς πεδιάδος τοῦ Ἰσσοῦ, ἀνάμεσα εἰς τὰ βουνὰ καὶ τὴν παραλίαν. Καὶ ἐκεῖ τοῦ ἐπετέθη ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ ὁποῖος εἶχε γυρίσει ὀπίσω, διὰ νὰ δώσῃ μάχην. Ἡ ἐπέλασις τοῦ ἱππικοῦ καὶ ἡ φάλαγξ τῶν πεζῶν συνέτριψαν τὸ μεγάλο ἀλλ' εὔθραυστον αὐτὸ στῖφος, ὅπως μία πέτρα συντρίβει μίαν φιάλην. Τὰ περσικὰ στρατεύματα ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγήν. Ὁ Δαρεῖος ἐγκατέλειψε βιαστικὰ τὸ ἅρμα του—αὐτὸ τὸ ἀπηρχαιωμένον πολεμικὸν ὄργανον—καὶ ἔφυγεν ἔφιππος, ἀφοῦ ἄφησε καὶ αὐτὸ τὸ χαρέμι του εἰς χεῖρας τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ὅλαι αἱ πηγαὶ μᾶς παρουσιάζουν ἐκ συμφώνου τὸν Ἀλέξανδρον μετὰ τὴν μάχην αὐτὴν εἰς τὴν ἀρίστην αὐτοῦ κατάστασιν. Ἦτο μετρημένος καὶ μεγαλόψυχος. Μετεχειρίσθη τὰς Περσίδας πριγκιπίσσας μὲ μεγάλην εὐγένειαν. Διετήρησεν ἐξ ἄλλου τὴν ψυχραιμίαν του καὶ δὲν παρεξέκλινεν ἀπὸ τὸ ἀρχικόν του σχέδιον. Ἄφησε τὸν Δαρεῖον νὰ διαφύγῃ ἀκαταδίωκτος εἰς τὴν Συρίαν, αὐτὸς δὲ παρηκολούθησε τὴν πορείαν του πρὸς τὰς ναυτικὰς βάσεις τῶν Περσῶν, δηλαδὴ πρὸς τοὺς φοινικικοὺς λιμένας τῆς Τύρου καὶ τῆς Σιδῶνος. Καὶ ἡ μὲν Σιδὼν παρεδόθη εἰς αὐτόν, ἡ Τύρος ὅμως προέβαλεν ἀντίστασιν.

Εἰς τὴν περίστασιν αὐτήν, περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην, ὁ Ἀλέξανδρος ἔδωσε δείγματα τῆς μεγάλης αὐτοῦ πολεμικῆς ἱκανότητος. Ὁ στρατός του ἦτο δημιούργημα τοῦ πατρός του, ἀλλ' ὁ Φίλιππος οὐδέποτε διεκρίθη εἰς τὴν πολιορκίαν πόλεων. Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο ἀκόμη δέκα ἓξ ἐτῶν, εἶδε νὰ ἀποκρούεται ὁ πατήρ του εἰς τὰς κατὰ τῆς ὠχυρωμένης πόλεως τοῦ Βυζαντίου, ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου, ἐπιθέσεις. Τώρα εὑρίσκετο ἀντιμέτωπος πρὸς μίαν ἀπόρθητον πόλιν, ἡ ὁποία εἶχεν ἀνθέξει εἰς ἐπανειλημμένας πολιορκίας καὶ εἶχεν ἀντισταθῆ εἰς τὸν μεγάλον Ναβουχοδονόσορα ἐπὶ δέκα τέσσαρα ἔτη. Διὰ τὴν ἄμυναν εἰς τὰς πολιορκίας οἱ σημιτικοὶ λαοὶ κατεῖχον τὰ πρωτεῖα.

Ἡ Τύρος ἦτο τότε νῆσος ποὺ ἀπεῖχε ἥμισυ μίλιον ἀπὸ τὴν ξηρὰν καὶ ὁ στόλος της ἦτο ἀνέπαφος. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε διδαχθῆ πολλὰ ἀπὸ τὴν πολιορκίαν τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἁλικαρνασ-

σοῦ. Εἶχε συναθροίσει γύρω του σῶμα μηχανικῶν ἀπὸ τὴν Κύπρον καὶ τὴν Φοινίκην. Ὁ στόλος τῆς Σιδῶνος ἦτο μαζί του, καὶ μετ' ὀλίγον ὁ βασιλεὺς τῆς Κύπρου ἦλθεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον μὲ ἑκατὸν εἴκοσι πλοῖα, τὰ ὁποῖα τοῦ ἐξησφάλισαν τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης. Ἐπὶ πλέον ἡ μεγάλη Καρχηδὼν εἴτε ἐπειδὴ εἶχεν ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἰδίαν δύναμιν τῆς μητροπόλεως ἢ διότι δὲν ἐκράτησε τὰς πρὸς αὐτὴν ὑποχρεώσεις της, ἀφοῦ μάλιστα εἶχεν ἐμπλακῆ εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Σικελίαν, δὲν ~~τῆς~~ ἔστειλε βοήθειαν.

Τὸ πρῶτον ἀπὸ τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα ἔλαβεν ὁ Ἀλέξανδρος, ἦτο νὰ κτίσῃ μίαν προβλῆτα ἀπὸ τὴν ξηρὰν πρὸς τὴν νῆσον (ἡ προβλὴς αὐτὴ παραμένει μέχρι σήμερον) καὶ ἐπ' αὐτῆς, ὅταν ἔφθασε πολὺ κοντὰ εἰς τὰ τείχη τῆς Τύρου, ἔστησε τοὺς πύργους καὶ τοὺς πολιορκητικοὺς κριούς. Εἰς τὰ τείχη προσήραξεν ἐπίσης πλοῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνήγειρε πύργους καὶ κριούς. Οἱ Τύριοι μετεχειρίσθησαν πυρπολικὰ ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ στολίσκου καὶ ἐπεχείρησαν διαφόρους ἐξόδους ἀπὸ τοὺς δύο λιμένας των. Εἰς μίαν μεγάλην αἰφνιδιαστικὴν ἐπιδρομήν των κατὰ τῶν κυπριακῶν πλοίων, ὑπέστησαν μεγάλας ζημίας. Πολλὰ ἀπὸ τὰ πλοῖα των διετρυπήθησαν ὑπὸ τῶν ἐχθρικῶν ἐμβόλων, μία δὲ μεγάλη πεντήρης καὶ μία τετρήρης ἔπεσαν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ. Ἐπὶ τέλους εἰς τὸ τεῖχος ἔγινε ρῆγμα καὶ οἱ Μακεδόνες, ἀφοῦ ἀνερριχήθησαν ἀπὸ τὰ ἐρείπια, κατέλαβον ἐξ ἐφόδου τὴν πόλιν.

Ἡ πολιορκία εἶχε διαρκέσει ἑπτὰ μῆνας. Ἡ Γάζα ἀντεστάθη ἐπὶ δύο μῆνας. Καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην περίπτωσιν ἐπηκολούθησε σφαγή, λεηλασία τῆς πόλεως καὶ ἐξανδραποδισμὸς ἐκείνων ποὺ ἐπέζησαν.

Κατόπιν περὶ τὰ τέλη τοῦ 332 π.Χ. ὁ Ἀλέξανδρος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ ἡ κυριαρχία τῆς θαλάσσης ἐξησφαλίσθη. Ἡ Ἑλλάς, ἡ ὁποία κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ἀμφεταλαντεύετο εἰς τὴν πολιτικήν της, ἔλαβε τώρα ἐπὶ τέλους τὴν ἀπόφασίν της καὶ ἐτάχθη μὲ τὸ μέρος τοῦ Ἀλεξάνδρου, οἱ δὲ πληρεξούσιοι τῶν ἑλληνικῶν πόλεων ἀφοῦ συνῆλθον εἰς Κόρινθον, ἐψήφισαν χρυσοῦν στέφανον νίκης ὑπὲρ τοῦ Ἀλεξάνδρου, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀναγνωρισθῆ ἡ ἡγεμονία τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης οἱ Ἕλληνες ἦσαν μὲ τοὺς Μακεδόνας.

Καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἦσαν μὲ τοὺς Μακεδόνας. Ἀλλ' αὐτοὶ ἦσαν μὲ τὸν Ἀλέξανδρον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Εἶχον ζήσει ὑπὸ τὴν περσικὴν κυριαρχίαν ἐπὶ διακόσια περίπου ἔτη, ἡ δὲ ἔλευσις τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐσήμαινε δι' αὐτοὺς μόνον ἀλλαγὴν κυρίου, πάντως ἀλλαγὴν ἐπὶ τὸ καλύτερον. Ἡ χώρα παρεδόθη χωρὶς νὰ δοθῇ μάχη. Ὁ Ἀλέξανδρος ἔδειξε πολὺν σεβασμὸν πρὸς τὰ θρησκευτικὰ αἰσθήματα τῶν Αἰγυπτίων. Δὲν ἀπεγύμνωσε μουμίας, ὅπως εἶχε κάμει ὁ Καμβύσης. Ἐσεβάσθη τὸν Ἆπιν, τὸ ἱερὸ βώδι τῆς Μέμφιδος. Εἰς τοὺς μεγάλους ναοὺς τῆς Αἰγύπτου ὁ Ἀλέξανδρος εὕρισκεν εἰς μεγάλην κλίμακα τὰς ἐκδηλώσεις μιᾶς θρησκοληψίας μυστηριώδους καὶ παραλόγου, ἡ ὁποία τοῦ ὑπενθύμιζε τὰ μυστικὰ καὶ τὰ μυστήρια, τὰ

τὰ ὁποῖα εἶχον καταγοητεύσει τὴν μητέρα του καὶ τοῦ εἶχον κάμει μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὴν παιδικήν του ἡλικίαν. Ὁλόκληρος ἡ τετράμηνος εἰς Αἴγυπτον διαμονὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπέρασεν ἀνάμεσα εἰς θρησκευτικὰς συγκινήσεις.

Δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι ἦτο ἀκόμη πολὺ νέος ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἐπάλαιε πρὸς τὸν ἑαυτόν του. Ὁ ἰσχυρὸς καὶ ὑγιὴς νοῦς, τὸν ὁποῖον ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τὸν πατέρα του, τὸν εἶχε κάμει μεγάλον στρατιώτην, ἡ δὲ διδασκαλία τοῦ Ἀριστοτέλους τοῦ εἶχε δώσει κάποιαν ἐπιστημονικὴν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου. Εἶχε καταστρέψει τὴν Τύρον, ἀλλ' ἐδῶ τώρα εἰς ἓν ἀπὸ τὰ στόμια τοῦ Νείλου ἔκτισε μίαν νέαν πόλιν, τὴν Ἀλεξάνδρειαν, διὰ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο κέντρον τοῦ ἐμπορίου.

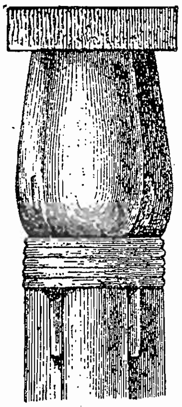
Πρὸς βορρᾶν τῆς Τύρου, κοντὰ εἰς τὴν Ἰσσόν, ἵδρυσε νέον λιμένα, τὴν Ἀλεξανδρέτταν. Καὶ αἱ δύο αὐταὶ πόλεις ἀκμάζουν μέχρι σήμερον, ἡ δὲ Ἀλεξάνδρεια ἐπὶ ἓν διάστημα ἦτο ἴσως ἡ μεγαλυτέρα πόλις τοῦ κόσμου. Τοῦτο ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ἐκλογὴ τῶν τοποθεσιῶν ὑπῆρξε πολὺ ἐπιτυχής. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε τὸν ἄστατον χαρακτῆρα τῆς μητρός του, ὁ ὁποῖος ἦτο εὐφάνταστος καὶ ἐπιρρεπὴς εἰς συγκινήσεις καὶ ἐκ παραλλήλου πρὸς παρομοίαν δημιουργικὴν ἐργασίαν, ἐρρίπτετο εἰς παραδόξους θρησκευτικὰς περιπετείας.

Οἱ θεοὶ τῆς Αἰγύπτου τοῦ ἔκαμαν μεγάλην ἐντύπωσιν. Μετέβη εἰς τὸ μαντεῖον τοῦ Διὸς τοῦ Ἄμμωνος, τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο εἰς ἀπομακρυσμένην ὄασιν καὶ ἀπεῖχεν ἑπτακόσια χιλιόμετρα, διὰ νὰ τὸ συμβουλευθῇ, σχετικῶς μὲ μερικὰς ἀμφιβολίας, τὰς ὁποίας εἶχε περὶ τῆς ἀληθινῆς καταγωγῆς του. Ἡ μητέρα του τοῦ εἶχεν ἀνάψει τὸ μυαλὸ μὲ ὑπαινιγμοὺς καὶ συγκεχυμένα λόγια περὶ τοῦ γένους του. Ἦτο δυνατὸν ἓν ἀνθρώπινον ὂν τόσον κοινόν, ὅπως ὁ Φίλιππος τῆς Μακεδονίας, νὰ εἶναι πραγματικῶς πατήρ του;*

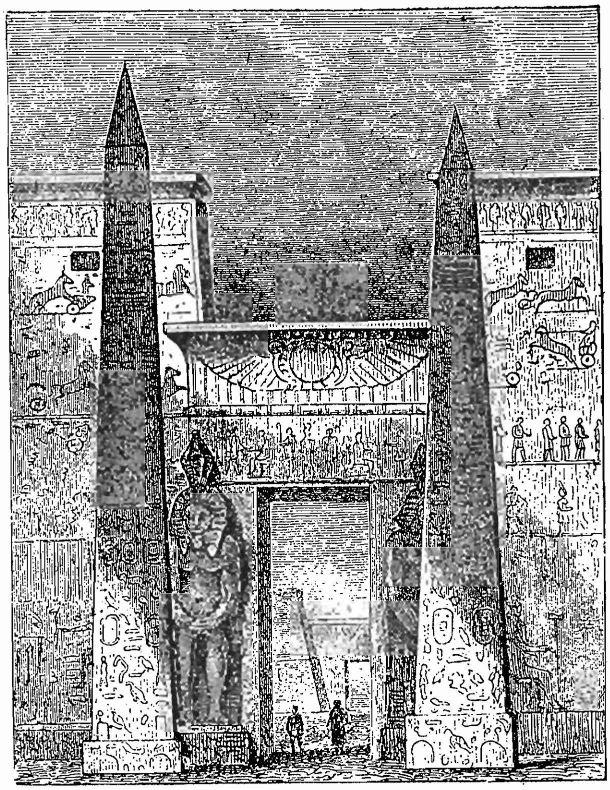
Ἐπὶ τετρακόσια περίπου ἔτη ἡ Αἴγυπτος ὑπῆρξε χώρα ἀξία περιφρονήσεως ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως, τὴν ὁποίαν χώραν κατέλαβον διαδοχικῶς οἱ Αἰθίοπες, οἱ Ἀσσύριοι, οἱ Βαβυλώνιοι καὶ οἱ Πέρσαι. Διὰ νὰ λησμονήσουν δὲ τὰ αἴσχη τοῦ παρόντος οἱ Αἰγύπτιοι, ἔζουσαν μὲ τὴν φαντασίαν εἰς τὸ λαμπρόν των παρελθὸν καὶ εἰς τὸν ἄλλον κόσμον. Αἱ θρασύτεραι θρησκευτικαὶ προπαγάνδαι ἀναπτύσσονται μεταξὺ τῶν ταπεινωμένων Αἰγυπτίων. Στενάζοντες κάτω ἀπὸ τὴν πτέρναν τῶν κατακτητῶν των, λέγουν πρὸς αὐτούς: «Ἡ δουλεία δὲν ἔχει καμμίαν ἀξίαν ἐμπρὸς εἰς τοὺς ἀληθινοὺς θεούς». Δι' αὐτὸν λοιπὸν τὸν λόγον καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας, ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος, ᾐσθάνθη τὴν σμικρό-

---

* (Σημ. ἐκδ.) Ἀπὸ τὰς ἀφηγήσεις τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Ἀρριανοῦ, τοῦ Λατίνου Κουρτίου Ρούφου κλπ. ἐξάγεται ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος μετέβη εἰς τὸ μαντεῖον τοῦ Διὸς — Ἄμμωνος καὶ ἀνεκηρύχθη υἱὸς τοῦ θεοῦ ἀπὸ ὑψίστην πολιτικὴν σκοπιμότητα, δηλαδὴ διὰ νὰ ἀναγνωρισθῇ καὶ ἐπιβληθῇ εἰς τοὺς Αἰγυπτίους καὶ Ἀσιάτας ὑπηκόους του, διὰ τὰς ἀντιλήψεις τῶν ὁποίων ὁ ἡγεμὼν ἔπρεπε νὰ εἶναι υἱὸς θεοῦ.

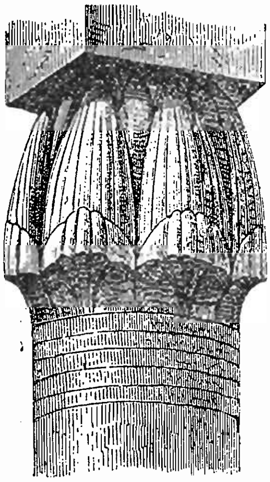
1. Λωτοειδὲς κιονόκρανον ἐν Βενὶ Χασάν.

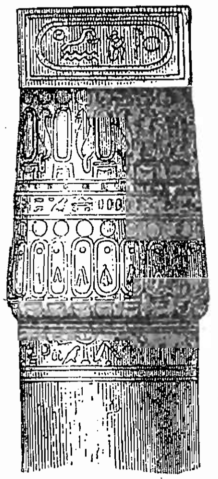
5. Τὸ ἔνδον ναοῦ ἐν ταῖς Αἰγυπτιακαῖς Θήβαις.

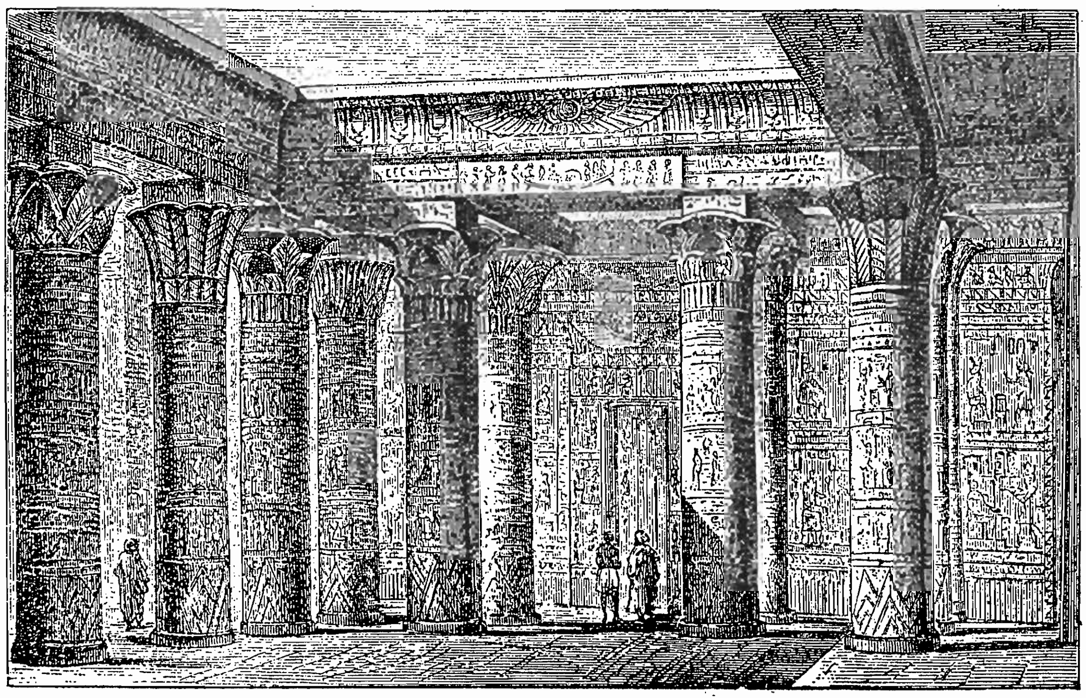
2. Λωτοειδὲς κιονόκρανον ἐν Καρνάκ.

3. Κιονόκρανον ἐν Φίλαις.

4. Λωτοειδὲς κιονόκρανον ἐν Καρνάκ.

6. Τὸ ἔνδον τοῦ ἐν Φίλαις ναοῦ.

338.— Αἰγυπτιακὴ ἀρχιτεκτονική.

τητά του, ὅταν εὑρέθη εἰς τὸ μέσον τῶν γιγαντιαίων ναῶν τῆς Αἰγύπτου. Τοῦ ἐπροξένησε δὲ μεγάλην χαράν, ὅταν ἀνεκάλυψεν, ὅτι δὲν ἦτο ἕνας ἁπλοῦς εὐτυχὴς θνητός, δὲν ἦτο ἕνας ἀπὸ τὸν νεώτερον αὐτὸν χυδαῖον ἑλληνικὸν λαόν, ἀλλ' ὅτι ἦτο ἀρχαῖος καὶ θεῖος, υἱὸς θεοῦ, ὁ θεὸς Φαραώ, υἱὸς τοῦ Ἄμμων Ρᾶ!

Ἤδη εἰς προηγούμενον κεφάλαιον περιεγράψαμεν τὴν συνάντησιν αὐτὴν εἰς τὸν ναὸν τῆς ἐρήμου.

Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὁ νέος δὲν ἐπείσθη ἐντελῶς. Εἶχε στιγμάς, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ ἐπίστευεν, ἀλλ' εἶχε καὶ φάσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἦτο λογικώτερος, καὶ τότε τὸ πρᾶγμα τοῦ ἐφαίνετο μᾶλλον ἀστεῖον. Ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀμφέβαλλεν, ὅτι κατήγετο ἀπὸ τοὺς θεούς. Ὅταν ἠκούοντο δυναταὶ βρονταὶ ὁ ἀχρεῖος Ἀρίσταρχος ἠμποροῦσεν ἀφόβως νὰ τὸν ἐρωτᾷ: «Δὲν ἠμπορεῖς νὰ κάμῃς καὶ σὺ τὸ ἴδιο, ὦ υἱὲ τοῦ Διός;». Καὶ ὅμως ἡ παράλογος ἐκείνη ἰδέα ὑπῆρχε μέσα εἰς τὸ μυαλό του καὶ τὸ κρασὶ ἢ ἡ κολακεία ἦτο ἀρκετὴ νὰ τὴν κάμουν ν' ἀνάψῃ.

Τὸ ἑπόμενον καλοκαίρι (331 π. Χ.) ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Τύρον, ἀπὸ ὅπου διηυθύνθη πρὸς τὴν Ἀσσυρίαν, ἀφήνων πρὸς τὰ δεξιά του τὴν ἔρημον τῆς Συρίας. Κοντὰ εἰς τὰ ἐρείπια τῆς λησμονημένης πλέον Νινευΐ, συνήντησε περσικὸν στράτευμα μεγάλης δυνάμεως, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀρχίσει νὰ συγκεντρώνεται ἐκεῖ ὕστερα ἀπὸ τὴν μάχην τῆς Ἰσσοῦ καὶ ἐπερίμενε τὸν Ἀλέξανδρον. Εἴχομεν καὶ ἐδῶ πάλιν ἓν τεράστιον σύμφυρμα ἀνδρῶν, ποὺ ἐστρατολογήθησαν ἀπὸ ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους, ἀλλὰ τὸ στράτευμα αὐτὸ τὰς μεγαλυτέρας του ἐλπίδας ἐστήριζεν εἰς τὸ ἀπηρχαιωμένον ἐκεῖνο ὅπλον, τὸ πολεμικὸν ἅρμα.

Τέτοια ἅρματα ὁ Δαρεῖος εἶχε διακόσια, ὅλα δὲ ἦσαν δρεπανηφόρα. Φαίνεται ὅτι κάθε ἅρμα ἐσύρετο ἀπὸ τέσσαρας ἵππους καὶ εἶναι προφανὲς ὅτι ἐὰν ἕνας ἵππος ἐτραυματίζετο ὑπὸ ἀκοντίου ἢ βέλους, τὸ ἅρμα ἀκινητοῦσεν. Οἱ ἔξω ἵπποι ἐχρησίμευον κυρίως ὡς προφυλακτῆρες τῶν ζευγμένων εἰς τὸ μέσον. Ἦσαν δεμένοι εἰς τὸ ἅρμα δι' ἁπλοῦ σχοινίου, τὸ ὁποῖον εὐκόλως ἠμποροῦσε νὰ ἀποκοπῇ, ἡ ἀπώλεια ὅμως ἑνὸς ἐκ τῶν εἰς τὸ μέσον δεμένων ἵππων, ἠχρήστευε τὸ ὅλον ἅρμα.

Ἐναντίον πεζικοῦ, τοῦ ὁποίου αἱ τάξεις εἶχον διασπασθῆ ἢ ἐναντίον μεμονωμένων μαχητῶν, τὰ ἅρματα ἠμποροῦσαν νὰ ἐπιφέρουν καταστροφήν. Ἀλλ' ὁ Δαρεῖος ἤρχισε τὴν μάχην μὲ τὴν ἐξαπόλυσιν τῶν ἁρμάτων αὐτῶν ἐναντίον τοῦ ἱππικοῦ καὶ τοῦ ἐλαφροῦ πεζικοῦ.

Ὀλίγα ἅρματα ἔφθασαν εἰς τὸν σκοπόν των, καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἔφθασαν, ἐτέθησαν γρήγορα ἐκτὸς μάχης. Ἔκαμαν μερικοὺς ἑλιγμούς, διὰ νὰ ἐπιτύχουν καλὰς θέσεις. Οἱ Μακεδόνες, οἱ ὁποῖοι ἦσαν καλὰ γυμνασμένοι, ἐβάδιζαν πλαγίως καὶ μὲ τάξιν λοξῶς πρὸς τὸ περσικὸν μέτωπον. Οἱ δὲ Πέρσαι ἀκολουθοῦντες τὴν κίνησιν αὐτῶν, διὰ νὰ καταλάβουν τὰ πλάγια τοῦ ἐχθροῦ, ἤνοιξαν χάσματα εἰς τὴν παράταξίν των. Τότε αἰφνιδίως τὸ πειθαρχημένον μακεδονικὸν ἱππικὸν ἔκαμεν ἐπέλασιν εἰς ἓν ἀπὸ τὰ ρήγματα καὶ ἐπέπεσε κατὰ

τοῦ κέντρου τῆς περσικῆς στρατιᾶς. Τὸ πεζικὸν ἠκολούθησε κατὰ πόδας τὴν ἐπέλασιν τοῦ ἱππικοῦ. Τὸ κέντρον καὶ τὸ ἀριστερὸν κέρας τῶν Περσῶν ἀνετράπη.

Διὰ μίαν στιγμὴν τὸ ἐλαφρὸν ἱππικὸν τοῦ δεξιοῦ κέρατος τῶν Περσῶν ἐκέρδισεν ἔδαφος πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, διὰ νὰ κατακοπῇ κυριολεκτικῶς ἀπὸ τὸ θεσσαλικὸν ἱππικόν, τὸ ὁποῖον εἶχε γίνει τότε τόσον καλόν, ὅσον ἦτο τὸ μακεδονικόν, ποὺ τὸ εἶχεν ὡς ὑπόδειγμα. Αἱ περσικαὶ δυνάμεις ἔπαυσαν πλέον νὰ ἀποτελοῦν στράτευμα. Διελύθησαν εἰς ἓν ἀπέραντον πλῆθος ἀνθρώπων, ποὺ ἔφευγαν διὰ τῆς φλεγομένης πεδιάδος, ἀνάμεσα εἰς σύννεφα σκόνης, πρὸς τὰ Ἄρβηλα. Τοὺς κατεδίωκον δὲ κατὰ πόδας οἱ νικηταί, οἱ ὁποῖοι ἔσφαζαν καὶ ἔσφαζαν χωρὶς νὰ σταματήσουν, ἕως ὅτου ἐνύκτωσε καὶ ἐσταμάτησεν ἡ σφαγή. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὑποχωρήσεως ἦτο ὁ ἴδιος ὁ Δαρεῖος.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ εἰς τὰ Ἄρβηλα μάχη. Ἐδόθη τὴν 1ην Ὀκτωβρίου τοῦ 331 π.Χ. Τὴν χρονολογίαν τὴν γνωρίζομεν ἐπακριβῶς, διότι ἀναφέρεται, ὅτι ἕνδεκα ἡμέρας πρὸ τῆς μάχης, τοὺς μάντεις καὶ τῶν δύο παρατάξεων ἀπησχόλησε πολὺ ἡ ἔκλειψις τῆς σελήνης.

Καὶ ὁ μὲν Δαρεῖος ἔφυγε πρὸς βορρᾶν, εἰς τὴν χώραν τῶν Μήδων, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἐπορεύθη πρὸς τὴν Βαβυλῶνα.

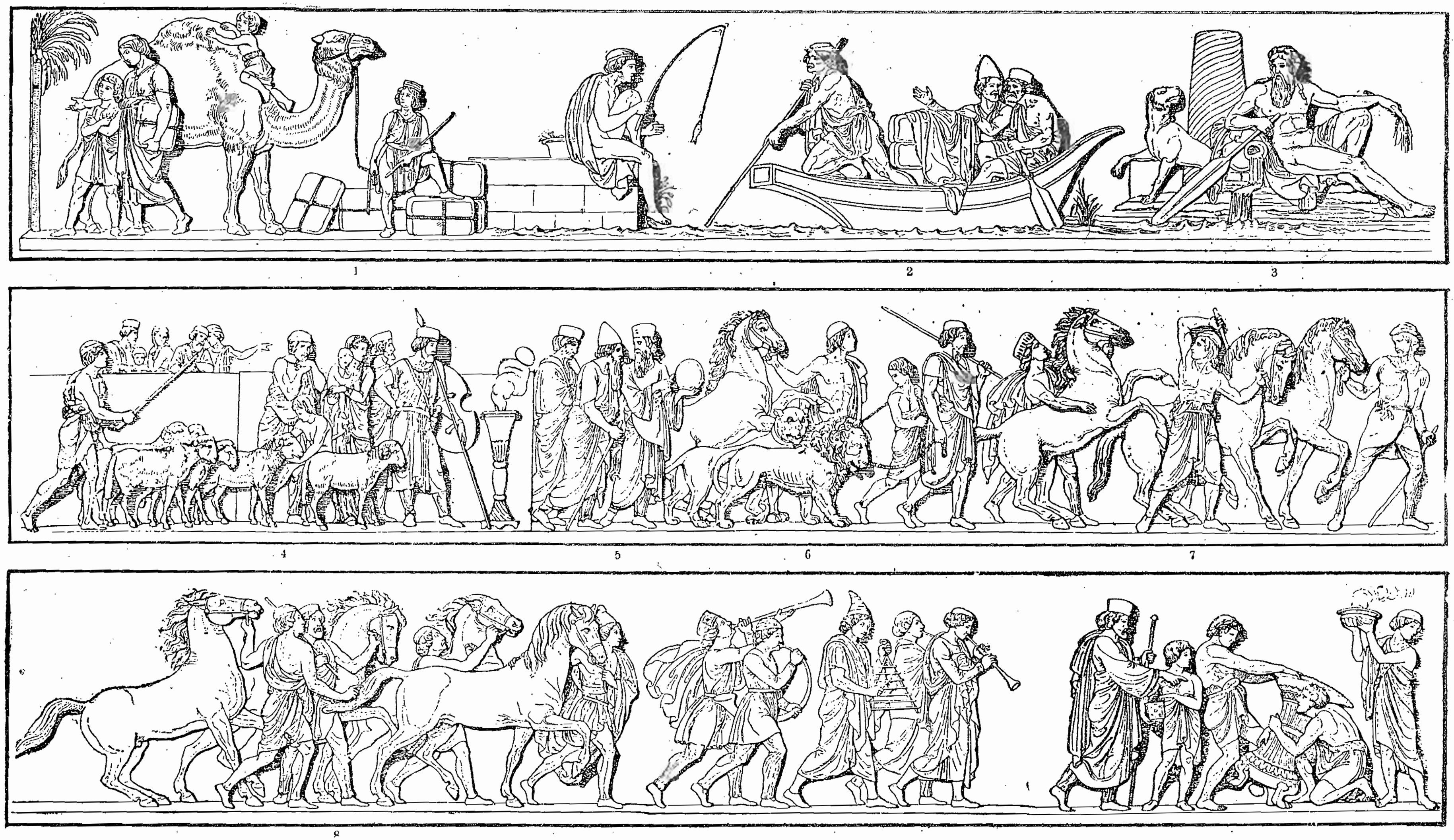
Ἡ ἀρχαία πόλις τοῦ Χαμμουραβί, (ὁ ὁποῖος εἶχε βασιλεύσει πρὸ χιλίων ἑπτακοσίων ἐτῶν) καὶ τοῦ Μεγάλου Ναβουχοδονόσορος καὶ τοῦ Ναβοννήδου, ἐξακολουθοῦσεν ἀκόμη νὰ εἶναι, ἀντιθέτως πρὸς τὴν Νινευΐ, σπουδαῖον κέντρον ποὺ εὐημεροῦσεν. Ὁμοιάζοντες εἰς τοῦτο μὲ τοὺς Αἰγυπτίους οἱ Βαβυλώνιοι δὲν ἐνδιεφέροντο πολύ, ἂν θὰ ἤλασσεν δεσπότην καὶ ἀντὶ τῶν Περσῶν θὰ εἶχον τοὺς Μακεδόνας. Ὁ ναὸς τοῦ Βὴλ-Μαρδὸκ εἶχε κατερειπωθῆ καὶ εἶχε μεταβληθῆ εἰς λατομεῖον, ἡ παράδοσις ὅμως τῶν Χαλδαίων ἱερέων ἐξακολουθοῦσε μόλις νὰ ὑφίσταται καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ὑπεσχέθη τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ κτιρίου.

Ἀπὸ ἐκεῖ κατηυθύνθη πρὸς τὰ Σοῦσα, τὴν ἄλλοτε πρωτεύουσαν τῶν ἐξαφανισθέντων καὶ λησμονημένων Ἐλαμιτῶν, καὶ τώρα πρωτεύουσαν τῶν Περσῶν.

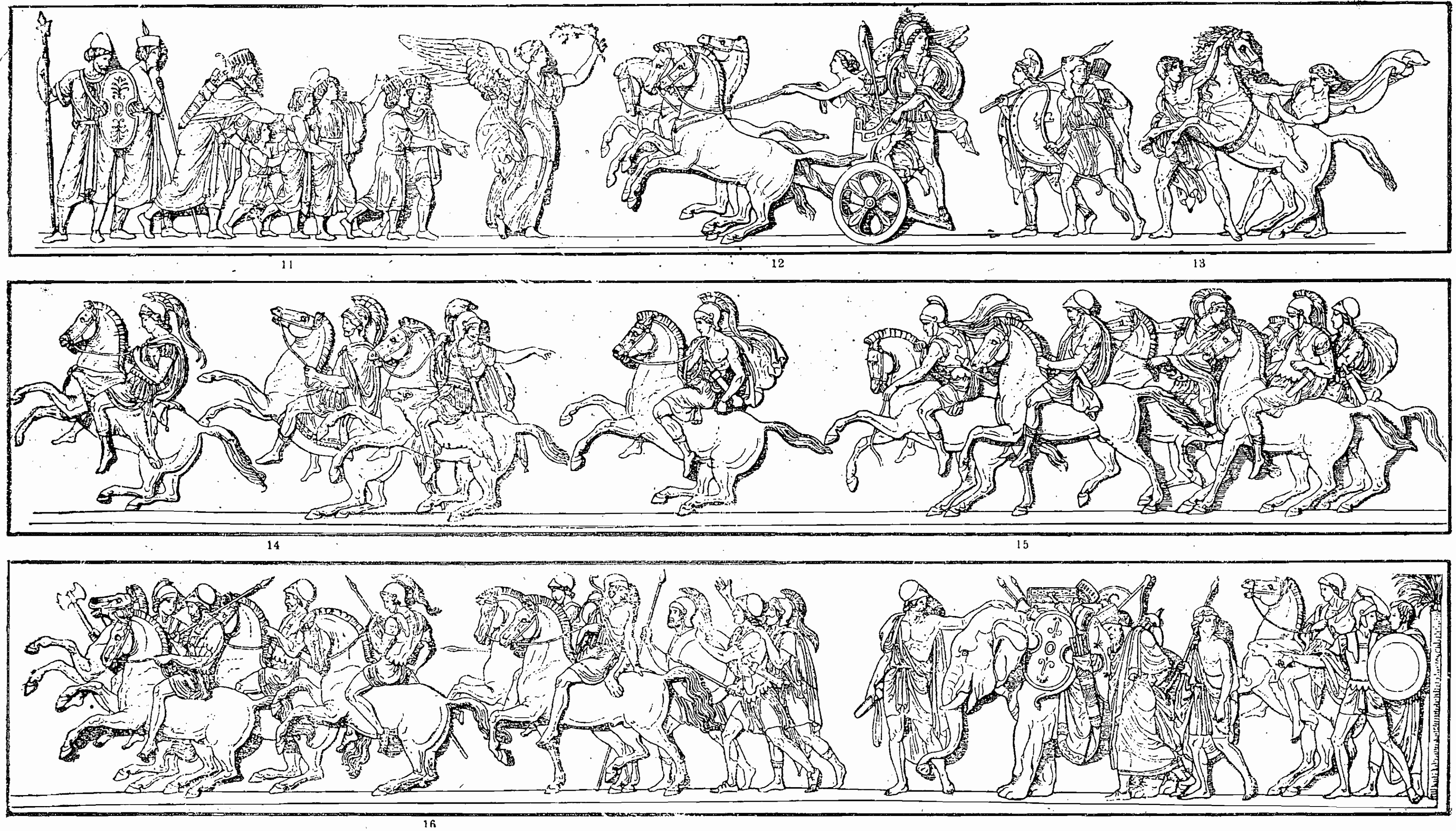
Ἐπροχώρησεν ἔπειτα πρὸς τὴν Περσέπολιν, ὅπου ὑπὸ τὸ κράτος ὀργιαστικοῦ συμποσίου ἔκαυσε τὸ ἀνάκτορον τοῦ βασιλέως τῶν βασιλέων. Ἐδήλωσε δὲ κατόπιν, ὅτι τοῦτο ἦτο ἡ ἐκδίκησις τῆς Ἑλλάδος διὰ τὴν πυρπόλησιν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ Ξέρξου.

4. Αἱ περιπλανήσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Καὶ τώρα ἀρχίζει νέα φάσις εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Κατὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα ἑπτὰ ὁλόκληρα ἔτη περιεπλανᾶτο μὲ στρατόν, ὁ ὁποῖος ἀπετελεῖτο κυρίως ἀπὸ Μακεδόνας, πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπεδόθη εἰς τὴν καταδίωξιν τοῦ Δαρείου. Κατόπιν ὅμως; Ἐπρόκειτο περὶ συστηματικῆς ἐπισκοπήσεως ἑνὸς κόσμου, τὸν ὁποῖον ἐσκέπτετο

339.—**Ἡ πορεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.** (Ἀνάγλυφον τοῦ Thorwalden). 1—2. Εἰς τὴν ὄχθην τοῦ **Εὐφράτου** ἕνας ἔμπορος βιάζεται νὰ κρύψῃ τοὺς θησαυρούς του διὰ νὰ μὴ πέσουν εἰς τὰ χέρια τοῦ κατακτητοῦ.—3. Ὁ θεὸς τοῦ Εὐφράτου.—4. **Εἰς τὴν εἴσοδον** τῆς Βαβυλῶνος ἕνας τσοπᾶνος ἀναμένει τὸν κατακτητὴν διὰ νὰ τοῦ δώσῃ τὸ ποίμνιόν του.—5. Μάγος καὶ ἀστρολόγος, ὁ ὁποῖος καθορίζει ἐπάνω εἰς οὐράνιον σφαῖραν τὸ ἄστρον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.—6, 7, 8, 9 Κτηνοτρόφοι ὁδηγοῦν ἵππους, λέοντας, τίγρεις, διὰ νὰ τοὺς προσφέρουν ὡς δῶρα εἰς τὸν νικητήν. **Προπορεύονται** μουσικὰ ὄργανα.—10. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Βαβυλῶνος κρατῶν τὴν ἡγεμονικὴν ῥάβδον διατάσσει τὴν ἀνέγερσιν ἀργυροῦ βωμοῦ.

340.—11. Ὁ Πέρσης στρατηγὸς Μαζαῖος μὲ τὰ πέντε παιδιά του παραδίδει τὴν Βαβυλῶνα εἰς τὸν Ἀλέξανδρον. Ἡ θεὰ τῆς Εἰρήνης μὲ κλάδον φοίνικος ὑποδέχεται τὸν νικητήν.—12. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἐπὶ τοῦ πολεμικοῦ ἅρματός του, τὸ ὁποῖον ὁδηγεῖ ἡ θεὰ Νίκη.—13. Φρύγες τοξόται καὶ Ἕλληνες ἱπποκόμοι κρατοῦντες τὸν Βουκέφαλον.—14. Οἱ στρατηγοὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου: Ἡφαιστίων, Παρμενίων καὶ Ἀμύντας.—15. Εὐγενεῖς Μακεδόνες, προπορευομένου τοῦ Φιλώτα, υἱοῦ τοῦ Παρμενίωνος.—16. Μακεδόνες καὶ Θεσσαλοὶ πολεμισταὶ μὲ διαφόρους ὁπλισμούς.—17. Ἐλέφας φορτωμένος πολεμικὸν ὁπλισμὸν κλπ.

νὰ συμπτύξῃ εἰς ἕνα ἀπέραντον κρατικὸν ὀργανισμὸν ἢ ἁπλῶς περὶ ἑνὸς εἴδους μανίας, ἡ ὁποία δὲν τὸν ἄφηνε νὰ μείνῃ ἥσυχος; Οἱ στρατιῶται καὶ οἱ ἑταῖροί του ἐπίστευαν τὸ δεύτερον, καὶ ἐπὶ τέλους ἔθεσαν τέρμα εἰς τὴν προέλασίν του πέραν τοῦ Ἰνδοῦ.

Ἡ καταδίωξις τοῦ Δαρείου Γ' ἔλαβεν ἐντὸς ὀλίγου ἀξιοθρήνητον τέλος. Μετὰ τὴν μάχην τῶν Ἀρβήλων, φαίνεται, ὅτι οἱ στρατηγοὶ τοῦ Πέρσου ἡγεμόνος βλέποντες τὴν ἀδυναμίαν καὶ ἀνικανότητά του, ἐστασίασαν ἐναντίον του, τὸν ᾐχμαλώτισαν καὶ τὸν συμπεριέλαβαν μαζί των, παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν γενναιοψυχίαν τοῦ κατακτητοῦ. Ἀνεκήρυξαν δὲ ἀρχηγὸν αὐτῶν τὸν Βῆσσον, τὸν σατράπην τῆς Βακτριανῆς.

Τὴν περσικὴν συνοδείαν, ποὺ ἔφευγε, καὶ ἀνάμεσα εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκετο ὁ αἰχμάλωτος βασιλεὺς τῶν βασιλέων, κατεδίωξε βιαστικὰ ὁ Ἀλέξανδρος. Μόλις δὲ ἐχάραξεν ἡ αὐγή, ὕστερα ἀπὸ ὁλονύκτιον πυρετῶδες κυνηγητόν, ἐθεάθη ἡ συνοδεία αὐτὴ μακρὰν εἰς τὸν ὁρίζοντα. Τότε ἡ φυγὴ προσέλαβεν ἐξωφρενικὴν σπασμωδικότητα. Ἀποσκευαί, γυναῖκες, τὰ πάντα ἐγκατελείφθησαν ἀπὸ τὸν Βῆσσον καὶ ἀπὸ τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτόν. Ἄφησαν δὲ ὀπίσω καὶ κἄτι ἄλλο, ποὺ τοὺς ἦτο ἐμπόδιον. Κοντὰ εἰς τὴν ὄχθην τέλματος, εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τὸν δρόμον, Μακεδὼν στρατιώτης εὗρῆκε (ὕστερα ἀπὸ ὀλίγον) μίαν ἐγκαταλελειμμένην ἁρμάμαξαν, μὲ τὰ ζῷα ζευγμένα. Μέσα εἰς τὴν ἁρμάμαξαν αὐτὴν εὑρίσκετο ὁ Δαρεῖος μὲ δωδεκάδα τραυμάτων, τὸ δὲ αἷμα νὰ τρέχῃ μέχρι θανάτου. Εἶχεν ἀρνηθῆ νὰ προχωρήσῃ μὲ τὸν Βῆσσον, εἶχεν ἀρνηθῆ νὰ ἱππεύσῃ εἰς τὸ ἄλογο, τὸ ὁποῖον τοῦ εἶχαν φέρει. Τότε οἱ ἄνδρες ποὺ τὸν ἀκολουθοῦσαν τὸν διετρύπησαν μὲ τὰ δόρατά των καὶ τὸν ἐγκατέλειψαν. Ὁ Δαρεῖος ἐζήτησε νερὸ ἀπὸ τοὺς στρατιώτας, οἱ ὁποῖοι τὸν συνέλαβον. Τί ἄλλο ἴσως νὰ τοὺς εἶπε, δὲν γνωρίζομεν. Οἱ ἱστορικοὶ ἐθεώρησαν καλὸν νὰ ἐπινοήσουν μίαν ἐντελῶς ἀδύνατον ὁμιλίαν, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν τὴν ὥραν ποὺ πέθαινε. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶπε πολὺ ὀλίγα πράγματα.

Ὅταν ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου κατέφθασεν ἐκεῖ ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ Δαρεῖος εἶχεν ἤδη ξεψυχήσει.

Διὰ τὸν παγκόσμιον ἱστορικὸν αἱ περιπλανήσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔχουν ἓν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἐντελῶς χωριστὰ ἀπὸ τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον ρίπτουν ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρός του. Ἀκριβῶς, ὅπως ἡ ἐκστρατεία τοῦ Δαρείου Α' ἀνέσυρε μίαν γωνίαν τοῦ παραπετάσματος, τὸ ὁποῖον ἔκρυπτε τὰς ὄπισθεν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μακεδονίας χώρας, καὶ μᾶς ἔδειξεν ἓν μέρος τοῦ σιωπηλοῦ βάθους τῆς σκηνῆς πρὸς βορρᾶν τῶν παλαιῶν πολιτισμῶν (τῶν ὁποίων τὰ κατορθώματα ἀνέγραψεν ἡ ἱστορία), ἔτσι καὶ τώρα αἱ ἐκστρατεῖαι τοῦ Ἀλεξάνδρου μᾶς εἰσάγουν εἰς περιοχάς, περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ὁποίων δὲν ὑπῆρχον ἕως τότε ἀξιόπιστοι μαρτυρίαι. Ἀνακαλύπτουν δὲ ὅτι δὲν ἦσαν ἔρημοι περιοχαί, ἀλλὰ γεμᾶται ἀπὸ σφριγῶσαν ἰδιόρρυθμον ζωήν.

Κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀλέξανδρος ἐβάδισε πρὸς τὰ παράλια τῆς Κασπίας

θαλάσσης. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐπορεύθη πρὸς Ἀνατολάς, διασχίσας τὸ σημερινὸν δυτικὸν Τουρκεστάν. Ἐκεῖ ἵδρυσε πόλιν, ἡ ὁποία σήμερον λέγεται Χεράτ. Ἀπὸ ἐκεῖ δὲ διηυθύνθη πρὸς βορρᾶν, διὰ τῆς Καβοὺλ καὶ τῆς σημερινῆς Σαμαρκάνδης, κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὰ ὄρη τοῦ κεντρικοῦ Τουρκεστάν. Ἐπέστρεψε κατόπιν πρὸς νότον καὶ κατῆλθεν εἰς Ἰνδικήν, διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Κυμπέρ.

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἄνω Ἰνδοῦ ἔδωσε μεγάλην μάχην πρὸς ἱπποτικὸν καὶ μεγαλόσωμον βασιλέα, τὸν Πῶρον, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Μακεδόνες εὑρέθησαν ἀντιμέτωποι πρὸς σῶμα ἐλεφάντων, τοὺς ὁποίους ἐνίκησαν. Ἴσως ἐσκέπτετο νὰ προχωρήσῃ πρὸς ἀνατολὰς διὰ μέσου τῶν ἐρήμων, πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Γάγγου, ἀλλὰ τὰ στρατεύματά του ἠρνήθησαν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν. Ἴσως, ἐὰν αὐτοὶ δὲν ἦσαν τόσον ἀνένδοτοι εἰς τὴν ἄρνησίν των, ὁ Ἀλέξανδρος θὰ ἐξακολουθοῦσε νὰ προελαύνῃ πρὸς ἀνατολάς, ὥς που θὰ ἐχάνετο διὰ τὴν ἱστορίαν. Ἠναγκάσθη ὅμως νὰ κάμῃ στροφήν. Ἐναυπήγησε στόλον καὶ κατῆλθεν εἰς τὸ στόμιον τοῦ Ἰνδοῦ.

Ἐκεῖ διῄρεσε τὰς δυνάμεις του. Καὶ τὸ μὲν κύριον σῶμα τοῦ στρατοῦ ὡδήγησε κατὰ μῆκος τῆς ἐρήμου ἀκτῆς, πρὸς τὸν Περσικὸν κόλπον ὀπίσω, ἀφοῦ ὑπέφερε τὰ πάνδεινα εἰς τὸν δρόμον καὶ ἔχασε πολλοὺς ἄνδρας ἀπὸ δίψαν. Ὁ στόλος δέ, παραπλέων τὴν ἀκτήν, τὸν ἀκολουθοῦσε καὶ συνηντήθησαν πάλιν εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Περσικοῦ κόλπου.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἑξαετοῦς αὐτῆς διαδρομῆς ἔδωσε πολλὰς μάχας, ἐδέχθη τὴν ὑποταγὴν πολλῶν ξένων λαῶν καὶ ἔκτισε πόλεις. Εἶδε τὸν νεκρὸν τοῦ Δαρείου τὸν Ἰούνιον τοῦ 330 π. Χ. καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὰ Σοῦσα τὸ 324 π.Χ. Εὗρῆκε τὸ κράτος εἰς ἀναστάτωσιν, τοὺς μὲν σατράπας τῶν ἐπαρχιῶν νὰ συγκεντρώνουν στρατεύματα πρὸς ἰδικούς των σκοπούς, τὴν Βακτριανὴν καὶ τὴν Μηδίαν ἐπαναστατημένας. Παραλλήλως ἡ μήτηρ του Ὀλυμπιὰς καθιστοῦσε τὴν κυβέρνησιν τῆς Μακεδονίας ἀδύνατον. Ὁ Ἅρπαλος, ὁ ἀρχιταμίας τοῦ βασιλέως, εἶχε δραπετεύσει, ἀφοῦ ἥρπασε κάθε τι ποὺ ἦτο δυνατὸν νὰ παραλάβῃ μαζί του ἀπὸ τοὺς ἀμυθήτους βασιλικοὺς θησαυροὺς καὶ κατηυθύνετο πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Λέγεται δὲ ὅτι μέρος ἀπὸ τὰ χρήματα τοῦ Ἁρπάλου ἔλαβε καὶ αὐτὸς ὁ Δημοσθένης.

Προτοῦ ὅμως φθάσωμεν εἰς τὸ τελευταῖον κεφάλαιον τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀλεξάνδρου, θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ εἴπωμεν ὀλίγας λέξεις περὶ τῶν βορείων αὐτῶν περιοχῶν, εἰς τὰς ὁποίας περιεπλανήθη ὁ Ἀλέξανδρος.

Εἶναι προφονές, ὅτι ἀπὸ τῆς περιοχῆς τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῆς νοτίου Ρωσίας καὶ μέχρι τῶν πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Κασπίας θαλάσσης χωρῶν, καὶ πέραν μέχρι τῶν ὀροσειρῶν τοῦ ὑψιπέδου τοῦ Παμὶρ καὶ πρὸς ἀνατολὰς κάτω εἰς τὴν λεκάνην τοῦ ἀνατολικοῦ Τουρκεστάν, ἦσαν διεσπαρμέναι καθ' ὅλην αὐτὴν τὴν ἔκτασιν βάρβαροι φυλαὶ καὶ λαοὶ ποὺ ὡμοίαζον μεταξύ των, εὑρισκόμενοι ὅλοι εἰς τὸ αὐτὸ στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον Ἄριοι τὴν γλῶσσαν καὶ ἴσως Ὑπερβόρειοι ἀπὸ φυλετικῆς ἀπόψεως.

Εἶχον ὀλίγας μόνον πόλεις, διότι ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον νομαδικοί, ἐγκαθίσταντο δὲ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ προσωρινῶς, διὰ νὰ καλλιεργήσουν τὴν γῆν. Βεβαίως συνεχωνεύοντο ἤδη εἰς τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν μὲ τὰ μογγολικὰ φῦλα, ἀλλὰ τὰ μογγολικὰ φῦλα δὲν ἐπικρατοῦσαν ἀκόμη ἐκεῖ.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν τελευταίων δέκα χιλιάδων ἐτῶν ἔλαβε χώραν τεραστία ἀποξήρανσις καὶ ἀνύψωσις τῆς γῆς εἰς τὰς περιοχὰς αὐτάς. Πρὶν ἀπὸ δέκα χιλιάδας ἐτῶν πιθανὸν νὰ ὑπῆρχε συνεχὲς φράγμα νεροῦ μεταξὺ τῆς λεκάνης τοῦ Ὄμπι καὶ τῆς θαλάσσης τῆς Κασπίας καὶ τῆς λίμνης τῆς Ἀράλης. Μετὰ τὴν ἀποξήρανσιν τοῦ τελματώδους ἐδάφους, καὶ ἀφοῦ αὐτὸ μετεβλήθη εἰς στέππας, οἱ ὑπερβόρειοι νομάδες τῆς Δύσεως καὶ οἱ Μογγόλοι νομάδες τῆς Ἀνατολῆς, συνηντήθησαν καὶ ἀνεμείχθησαν, ὁ δὲ ἵππος ἐπανεμφανίσθη εἰς τὸν δυτικὸν κόσμον.

Εἶναι προφανές, ὅτι ἡ μεγάλη αὐτὴ πεδινὴ ἔκτασις ἔγινε χώρα συγκεντρώσεως τῶν βαρβαρικῶν αὐτῶν λαῶν. Ὁ δεσμὸς αὐτῶν πρὸς τὰς γαίας, τὰς ὁποίας κατεῖχον, ἦτο πολὺ χαλαρός. Ἔζουσαν ὑπὸ σκηνὰς καὶ εἰς ἁμάξας μᾶλλον, παρὰ εἰς οἰκίας. Μία μικρὰ περίοδος ἐτῶν πλουσίων εἰς παραγωγὴν καὶ καλῶν ἀπὸ ἀπόψεως ὑγείας ἢ μία προσωρινὴ ἀνακωχὴ μεταξὺ τῶν ἀλληλομαχομένων φυλῶν, διὰ τῆς ἐπιβολῆς ἰσχυροῦ ἀρχηγοῦ, θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα σημαντικὴν αὔξησιν πληθυσμοῦ καὶ τότε δύο ἢ τρία ἔτη ἀφορίας θὰ ἦσαν ἀρκετά, διὰ νὰ ἀναγκάσουν τὰς φυλὰς αὐτὰς νὰ φύγουν πρὸς ἀναζήτησιν τροφῆς.

Πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἀπὸ τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς ἱστορίας ἡ περιοχὴ αὐτὴ τῆς ἀνθρωπίνης συγκεντρώσεως, μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Κίνας, ἤνοιγε κατὰ διαλείμματα καὶ ἐξαπέλυε κυριολεκτικῶς χειμάρρους φυλῶν πρὸς νότον καὶ πρὸς δυσμάς. Ἦτο ὡς ἐὰν ὀπίσω ἀπὸ τὰ μέρη εἰς τὰ ὁποῖα ἐκατοικοῦσαν μόνιμοι πληθυσμοὶ * ἐμαζεύοντο νέφη, τὰ ὁποῖα ἔξαφνα ἐξεσποῦσαν καὶ ἐπλημμύριζαν τὸν τόπον ἀπὸ ἐπιδρομεῖς. Παρετηρήσαμεν ἤδη πῶς οἱ κελτικοὶ λαοὶ διεισέδυσαν πρὸς δυσμάς, πῶς οἱ Ἰταλοί, οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ συγγενεῖς πρὸς αὐτοὺς Ἠπειρῶται, Μακεδόνες καὶ Φρύγες ἦλθον πρὸς νότον. Εἴδομεν ἐπίσης πῶς οἱ Κιμμέριοι, ὁρμώμενοι ἀπὸ ἀνατολάς, ἐπέδραμον εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, πῶς οἱ Σκῦθαι καὶ οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Πέρσαι προήλασαν πρὸν νότον, καὶ πῶς οἱ Ἄριοι κατῆλθον εἰς τὴν Ἰνδικήν.

Ἕνα αἰῶνα πρὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐσημειώθη εἰς τὴν Ἰταλίαν νέα εἰσβολὴ Ἀρίων ὑπὸ ἑνὸς κελτικοῦ λαοῦ, τῶν Γαλατῶν, οἱ ὁποῖοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Πάδου. Αἱ διάφοροι αὐταὶ φυλαὶ ἐνεφανίσθησαν ἀπὸ τὸ βόρειόν των σκότος εἰς τὸ φῶς τῆς ἱστορίας, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ προητοιμάζοντο νέα κύματα ἐπιδρομέων.

Ἡ θριαμβευτικὴ πορεία τοῦ Ἀλεξάνδρου διὰ μέσου τῆς κεντρικῆς

---

* Περσίαν, Μικρὰν Ἀσίαν, Μεσοποταμίαν, Συρίαν, Αἴγυπτον καὶ νότιον Εὐρώπην.

Ἀσίας φέρει εἰς τὴν ἱστορίαν μας ὀνόματα, τὰ ὁποῖα δὲν εἴχομεν συναντήσει ἀκόμη: Τοὺς Πάρθους, φυλὴν ἐφίππων τοξοτῶν, οἱ ὁποῖοι ἦσαν προωρισμένοι νὰ διαδραματίσουν σπουδαῖον μέρος εἰς τὴν ἱστορίαν ὕστερα ἀπὸ ἕνα περίπου αἰῶνα, καὶ τοὺς Βακτριανούς, οἱ ὁποῖοι ἐζοῦσαν εἰς τὰς ἀμμώδεις χώρας, ὅπου εἶναι ἡ κοιτὶς τῆς καμήλου. Παντοῦ φαίνεται, ὅτι συνήντησεν ἀριογλώσσσους λαούς. Κανεὶς δὲν ὑπωπτεύετο ἀκόμη ὅτι ὑπῆρχον βάρβαροι Μογγόλοι πρὸς τὰ βορειοανατολικά. Κανεὶς δὲν ἐφαντάζετο ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἄλλος ὄγκος πληθυσμοῦ πέραν τῶν Σκυθῶν καὶ τῶν ὁμοίων των πρὸς βορρᾶν τῆς Κίνας, ὁ ὁποῖος ἐπρόκειτο ἐντὸς ὀλίγου νὰ ἀρχίσῃ νὰ μετακινῆται πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς νότον, ἀναμειγνυόμενος μὲ τοὺς βορείους Σκύθας καὶ μὲ κάθε ἄλλον λαὸν τῶν αὐτῶν ἠθῶν, τὸν ὁποῖον συναντοῦσεν εἰς τὸν δρόμον του. Ἕως τότε μόνον ἡ Κίνα ἐγνώριζε τοὺς Οὔννους. Δὲν ὑπῆρχον τότε οὔτε Τοῦρκοι εἰς τὸ δυτικὸν Τουρκεστὰν ἢ ὁπουδήποτε ἀλλοῦ, οὔτε Τάταροι εἰς τὸν κόσμον.

Αὐτὴ ἡ ἐπισκόπησις τῆς τότε καταστάσεως τοῦ Τουρκεστὰν κατὰ τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα, μᾶς διευκολύνει νὰ κατανοήσωμεν τὰς περιοδείας αὐτὰς τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἄλλη δὲ εἶναι ἡ ἐπιδρομή του διὰ μέσου τῆς Πενταποταμίας. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ ἱστοριογράφου εἶναι λυπηρόν, ὅτι δὲν ἐπροχώρησεν εἰς τὴν χώραν τοῦ Γάγγου καὶ ὅτι κατὰ συνέπειαν δὲν ἔχομεν καμμίαν ἀντικειμενικὴν ἀφήγησιν ἐκ μέρους Ἑλλήνων συγγραφέων περὶ τῆς ζωῆς εἰς τὴν ἀρχαίαν Βεγγάλην. Ὑπάρχει ὅμως σημαντικὴ φιλολογία εἰς διαφόρους ἰνδικὰς διαλέκτους πραγματευομένη περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν Ἰνδιῶν, ἡ ὁποία δὲν ἔγινεν ἀκόμη προσιτὴ εἰς τοὺς Εὐρωπαίους ἀναγνώστας.

5. Ἦτο ὁ Ἀλέξανδρος ἀληθῶς μέγας; *

Ὁ Ἀλέξανδρος εἶχεν ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν τὸ περσικὸν κράτος ἐπὶ ἓξ ἔτη. Ἦτο τώρα τριάντα ἑνὸς ἔτους. Κατὰ τὰ ἓξ αὐτὰ ἔτη δὲν ἐδημιούργησε πολλὰ πράγματα. Εἶχε διατηρήσει κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν ὀργάνωσιν τῶν περσικῶν ἐπαρχιῶν, εἰς τὰς ὁποίας διώρισε νέους σατράπας ἢ ἐκράτησε τοὺς παλαιούς. Οἱ δρόμοι, οἱ λιμένες, ἡ ὀργάνωσις τοῦ κράτους ἦσαν ἀκόμη, ὅπως τὰ εἶχεν ἀφήσει ὁ Κῦρος. Εἰς τὴν Αἴγυπτον εἶχεν ἀντικαταστήσει ἁπλῶς τοὺς πα-

* (Σημ. ἐκδ.) Εἰς τὰς περὶ Μ. Ἀλεξάνδρου κρίσεις του ὁ συγγραφεὺς ἔχει ἰδικάς του γνώμας. Παραθέτομεν αὐτὰς ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸ κείμενον τοῦ μεγάλου Ἄγγλου συγγραφέως, ὀφείλομεν ὅμως νὰ τονίσωμεν, ὅτι οἱ ἐπιφανέστεροι ἱστορικοὶ καὶ οἱ εἰδικοὶ βιογράφοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου παρέχουν μίαν διάφορον καὶ εἰς πολλὰ μεγαλειώδη εἰκόνα τοῦ πολιτικοῦ καὶ στρατηγικοῦ του δαιμονίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀποδίδουν ἀπό τινων ἀπόψεων σημαντικὴν στροφὴν τῆς μετέπειτα ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐκτενέστερα οἱ ἀναγνῶσταί μας δύνανται νὰ παρακολουθήσουν τὰ τῶν ἐκστρατειῶν, τῆς πολιτικῆς γραμμῆς καὶ τοῦ ὅλου ἔργου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εἰς τὰς συμπληρώσεις τῆς ἀρχαίας ἱστορίας ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἀπ. Β. Δασκαλάκη εἰς τὴν ἔκδοσίν μας τῆς «Ἐπιτόμου ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» τοῦ Κ. Παπαρρηγοπούλου.

λαιοὺς διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν μὲ νέους. Εἰς τὰς Ἰνδίας εἶχε νικήσει τὸν Πῶρον καὶ τὸν εἶχεν ἀφήσει εἰς τὴν ἐξουσίαν, περίπου ὅπως τὸν εἶχεν εὕρει, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ Πῶρος τώρα ἐλέγετο σατράπης ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας.

Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε καταστρώσει σχέδια διὰ τὴν ἀνέγερσιν μεγάλου ἀριθμοῦ πόλεων, ἀπὸ τὰς ὁποίας μερικαὶ ἔμελλον νὰ ἀναπτυχθοῦν εἰς μεγαλοπόλεις. Ἵδρυσε συνολικῶς δέκα ἑπτὰ Ἀλεξανδρείας, κατέστρεψεν ὅμως τὴν Τύρον καὶ μαζὶ μὲ τὴν Τύρον τὴν ἀσφάλειαν τῶν θαλασσίων ὁδῶν, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦσαν ἕως τότε τὴν πρὸς δυσμὰς διέξοδον τῆς Μεσοποταμίας. Οἱ ἱστορικοὶ λέγουν, ὅτι ἐξελλήνισε τὴν Ἀνατολήν. Ἐὰν ὅμως ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὅτι εἰς τὴν Βαβυλωνίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον ἐζοῦσαν πολλοὶ Ἕλληνες πρὸ τῆς ἐποχῆς του, βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι αὐτὸς δὲν ἦτο ἡ αἰτία, ἀλλ' ἁπλῶς ἕνας ἀπὸ τοὺς παράγοντας τοῦ ἐξελληνισμοῦ αὐτοῦ.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας του, ὁλόκληρος ὁ κόσμος ἀπὸ τοῦ Ἀδριατικοῦ μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ διατελοῦσαν ὑπὸ ἕνα μόνον ἡγεμόνα καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν αὐτὴν ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε π ρ α γ μ α τ ο π ο ι ή σ ε ι τὰ ὄνειρα τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοῦ πατρός του Φιλίππου. Μέχρι ποίου σημείου ὅμως εἰργάσθη διὰ νὰ κάμῃ τὴν ἕνωσιν αὐτὴν μόνιμον καὶ διαρκῆ;

Δὲν κατεγίνετο νὰ κατασκευάσῃ μεγάλους δρόμους, οὔτε νὰ ἐγκαταστήσῃ θαλασσίας συγκοινωνίας. Θὰ ἦτο ἀνόητον νὰ τὸν κατηγορήσωμεν, ὅτι δὲν ἔδειξεν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, διότι ἡ ἰδέα, ὅτι τὰ κράτη πρέπει νὰ ἀποτελοῦν ἓν σύνολον συμπαγὲς διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἦτο ἀκόμη ξένη διὰ τὴν ἀνθρωπίνην σκέψιν. Δὲν ἐσκέφθη ὅμως οὔτε νὰ σχηματίσῃ κύκλον πολιτικῶν ἀνδρῶν γύρω του, οὔτε νὰ προετοιμάσῃ τὸν διάδοχόν του. Δὲν ἐδημιουργοῦσε παράδοσιν, ἀλλὰ μόνον προσωπικὸν θρῦλον. Ἡ ἰδέα ὅτι ὁ κόσμος θὰ ἐξακολουθοῦσε τὸν δρόμον του καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ὅτι ἄλλα πράγματα θὰ τὸν ἀπασχολοῦσαν καὶ ὄχι ἡ ἀνάμνησις τοῦ μεγαλείου αὐτοῦ, φαίνεται ὅτι ἦτο ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῆς σκέψεώς του. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἦτο ἀκόμη νέος, ἀλλὰ πρὶν ὁ Φίλιππος φθάσῃ εἰς τὴν ἡλικίαν τῶν τριάντα ἐτῶν, εἶχε φροντίσει διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἦτο ὁ Ἀλέξανδρος πολιτικὸς ἄνδρας; Μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἐμελέτησαν τὴν σταδιοδρομίαν του, μᾶς διαβεβαιώνουν ὅτι ἦτο. Ὅτι, ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὰ Σοῦσα, ἐσκέπτετο νὰ ἱδρύσῃ ἓν ἰσχυρότατον παγκόσμιον κράτος, τὸ ὁποῖον ἀντελαμβάνετο ὄχι ἁπλῶς ὡς μακεδονικὴν κατάκτησιν τοῦ κόσμου, ἀλλ' ὡς προϊὸν συγχωνεύσεως ὅλων τῶν φυλετικῶν παραδόσεων. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἔκαμε κάτι, τὸ ὁποῖον πιστοποιεῖ, ὅτι εἶχε μίαν παρομοίαν ἰδέαν. Ἔκαμε μέγα γαμήλιον συμπόσιον, κατὰ τὸ ὁποῖον αὐτὸς καὶ ἐνενήντα ἀπὸ τοὺς στρατηγούς του καὶ τοὺς φίλους του ἐνυμφεύθησαν Περσίδας παρθένους. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐνυμφεύθη θυγατέρα τοῦ Δαρείου, ἂν καὶ εἶχεν ἤδη ἄλλην Ἀσιάτιδα σύζυγον, τὴν Ρωξάνην, θυγατέρα

τοῦ βασιλέως τῆς Σαμαρκάνδης. Ἡ τέλεσις τῶν πολλαπλῶν αὐτῶν γάμων ἑωρτάσθη κατὰ τὸν μεγαλοπρεπέστερον τρόπον καὶ συγχρόνως τὴν ἰδίαν ἡμέραν ὁ Ἀλέξανδρος ἐμοίρασε γαμήλια δῶρα εἰς ὅλους τοὺς Μακεδόνας στρατιώτας, οἱ ὁποῖοι ἀνήρχοντο εἰς ἀρκετὰς χιλιάδας καὶ οἱ ὁποῖοι εἶχον νυμφευθῆ Ἀσιάτιδας γυναῖκας. Τὴν τελετὴν αὐτὴν τὴν ὠνόμασαν «γάμον τῆς Εὐρώπης μὲ τὴν Ἀσίαν». Αἱ δύο ἤπειροι ἡνώνοντο, γράφει ὁ Πλούταρχος, «διὰ τοῦ δεσμοῦ νομίμου γάμου καὶ τῆς κοινῆς αὐτῶν καταγωγῆς». (Βλ. σχετικὴν εἰκόνα εἰς σελίδας 472 - 473).

Ἔπειτα ὁ Ἀλέξανδρος ἤρχισε νὰ γυμνάζῃ νεοσυλλέκτους ἀπὸ τὴν Περσίαν καὶ τὰς βορείους ἐπαρχίας, Πάρθους, Βακτριανοὺς καὶ ἄλλους εἰς τὴν φάλαγγα καὶ τὸ ἱππικόν. Πρὸς ποῖον σκοπὸν ἐγίνετο αὐτό ; Διὰ νὰ ἀφομοιώσῃ τὴν Εὐρώπην μὲ τὴν Ἀσίαν ἢ νὰ καταστήσῃ τὸν ἑαυτόν του ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοὺς Μακεδόνας του ; Αὐτοί, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐπίστευσαν τὸ τελευταῖον καὶ ἐστασίασαν. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος μὲ δυσκολίαν τοὺς ὑπεχρέωσε νὰ δείξουν μετάνοιαν καὶ νὰ λάβουν μέρος εἰς ἓν κοινὸν συμπόσιον μὲ τοὺς Πέρσας *.

Οἱ ἱστορικοὶ τοῦ ἔβαλαν εἰς τὸ στόμα μακρὸν καὶ εὔγλωττον λόγον ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ αὐτῇ, ἡ οὐσία ὅμως τοῦ λόγου του ἦτο, ὅτι εἶπεν εἰς τοὺς Μακεδόνας του νὰ φύγουν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ὑποδείξῃ μὲ ποῖον τρόπον θὰ ἐπέστρεφον ὀπίσω εἰς τὴν πατρίδα των ἀπὸ τὴν Περσίαν. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας, αἱ ὁποῖαι ἐπέρασαν μέσα εἰς φόβον, οἱ Μακεδόνες ἐδήλωσαν εἰς αὐτὸν ὑποταγὴν καὶ τὸν παρεκάλεσαν νὰ τοὺς συγχωρήσῃ.

Ἐδῶ τώρα ἐμφανίζεται τὸ ζήτημα. Εἶχε πράγματι ὁ Ἀλέξανδρος σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὴν συγχώνευσιν τῶν φυλῶν ἢ τὸν εἶχε σαγηνεύσει ἡ πομπὴ καὶ ὁ θεῖος χαρακτὴρ τοῦ Ἀνατολίτου μονάρχου καὶ ἐπιθυμοῦσε νὰ ἀπαλλαγῆ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς Εὐρωπαίους, διὰ τοὺς ὁποίους ἦτο ἁπλῶς ἕνας βασιλεὺς-ἀρχηγός ; Οἱ συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς του, καθὼς καὶ ὅσοι ἔζησαν ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ αὐτήν, κλίνουν μᾶλλον πρὸς τὴν τελευταίαν γνώμην. Ἐπιμένουν εἰς τὴν μεγάλην αὐτοῦ κενοδοξίαν. Ἀναφέρουν ὅτι ἤρχισε νὰ φορῇ τὴν στολὴν καὶ τὴν τιάραν τοῦ Πέρσου μονάρχου κατ' ἀρχὰς μόνον ἐμπρὸς εἰς τοὺς βαρβάρους καὶ ἰδιαιτέρως. Ἀργότερα ὅμως τὰς ἐφοροῦσε δημοσίᾳ κατὰ τὴν διεκπεραίωσιν τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους. Τελικῶς εἶχε τὴν ἀπαίτησιν οἱ ἑταῖροί του νὰ τὸν προσκυνοῦν κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τρόπον.

Ἓν πρᾶγμα φαίνεται νὰ ὑποστηρίζῃ τὴν κατηγορίαν περὶ προσωπικῆς κενοδοξίας τοῦ Ἀλεξάνδρου. Εἰς τὴν προσωπογραφίαν του, ζωγραφισμένην ἢ σκαλισμένην, παριστάνεται πάντοτε ὡς ὡραῖος νεανίας, μὲ θαυμασίους βοστρύχους ποὺ πίπτουν πρὸς τὰ ὀπίσω

---

* (Σημ. ἐκδ.). Οἱ ἐπιστρέφοντες ἦσαν παλαίμαχοι οἱ ὁποῖοι, ἀνίκανοι πλέον νὰ συνεχίσουν τὰς φοβερὰς ἐκστρατείας πρὸς τὰ βάθη τῆς Ἀσίας, ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰς οἰκογενειακάς των ἑστίας. Τὴν φροντίδα τῆς παλιννοστήσεως εἶχεν εἰδικὴ ὑπηρεσία τῶν μετόπισθεν καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἠσχολεῖτο μὲ τὸ ζήτημα αὐτό.

ἀπὸ ἕνα φαρδὺ μέτωπον. Πρὶν ἀπὸ αὐτὸν οἱ περισσότεροι ἄνδρες εἶχον γένεια. Ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως, ἐρωτευμένος μὲ τὴν νεανικήν του ὀμορφιάν, δὲν ἤθελε νὰ τὴν ἀποχωρισθῇ. Ἔμεινε καὶ εἰς τὰ τριάντα δύο χρόνια ψεύτικο παιδί. Ἐξύριζεν ὁλόκληρον τὸ πρόσωπόν του καὶ μὲ αὐτὸ καθιέρωσε μίαν μόδαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἡ ὁποία διήρκεσε πολλὰς ἑκατονταετηρίδας *.

Τὰ διάφορα ἐπεισόδια τῆς βιαιότητος τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς κενοδοξίας του κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του ἐπισκιάζουν πολὺ τὴν μνήμην του. Ἔτσι ἔδωσε προσοχὴν εἰς ἐλεεινὰς φλυαρίας ἐναντίον τοῦ Φιλώτα, τοῦ υἱοῦ τοῦ Παρμενίωνος, ἑνὸς ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀφωσιωμένους στρατηγούς του. Ἐλέγετο, ὅτι ὁ Φιλώτας εἶχε καυχηθῆ εἰς μίαν γυναῖκα, μὲ τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐρωτικὰς σχέσεις, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο ἁπλοῦν «μειράκιον» καὶ ὅτι, ἂν ἔλειπαν οἱ ἄνδρες, ὅπως ὁ πατήρ του καὶ αὐτός, δὲν θὰ εἶχε γίνει ἡ κατάκτησις τῆς Περσίας καὶ τὰ παρόμοια. Παρόμοιοι ἰσχυρισμοὶ εἶχον βεβαίως δόσιν ἀληθείας. Ἔφεραν λοιπὸν τὴν γυναῖκα ἐμπρὸς εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, ὁ ὁποῖος ἤκουσε καὶ ἀπὸ τὸ στόμα της τὰ προδοτικὰ διὰ τὸν Φιλώταν λόγια. Ἐντὸς ὀλίγου ὁ Φιλώτας κατηγορήθη ἐπὶ συνωμοσίᾳ κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τελείως ἀνυπάρκτων μαρτύρων ἐβασανίσθη καὶ ἐθανατώθη.

Τότε ὁ Ἀλέξανδρος ἐσκέφθη τὸν Παρμενίωνα, τοῦ ὁποίου ἄλλοι δύο υἱοὶ εἶχον ἀποθάνει δι᾽ αὐτὸν εἰς τὴν μάχην. Ἔστειλε γρήγορα ἀπεσταλμένους μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ δολοφονήσουν τὸν γέροντα, πρὶν προφθάσῃ νὰ πληροφορηθῇ τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ του. Ἦτο δὲ ὁ Παρμενίων αὐτὸς ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐμπίστους στρατηγοὺς τοῦ Φιλίππου. Ὁ Παρμενίων ἦτο ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ὡδήγησε τὰ μακεδονικὰ στρατεύματα εἰς τὴν Ἀσίαν πρὶν ἀπὸ τὴν δολοφονίαν τοῦ Φιλίππου.

Δὲν νομίζω ὅτι ἡ ἀλήθεια τῆς ἱστορίας αὐτῆς ἐπιδέχεται κατ᾽ οὐσίαν πολλὴν ἀμφισβήτησιν, οὔτε ἡ περὶ τῆς θανατώσεως τοῦ Καλλισθένους, τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ ὁποῖος ἠρνεῖτο νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον θείας τιμὰς καὶ συμπεριεφέρετο τόσον ὑπερηφάνως, ὡσὰν νὰ εἶχε καταλύσει τυραννίαν, ἐνῷ οἱ νέοι τὸν ἀκολουθοῦσαν ὡσὰν νὰ ἦτο ὁ μόνος ἐλεύθερος ἄνθρωπος ἀνάμεσα εἰς χιλιάδας.

Ἐκ τῶν διαφόρων ὅμως αὐτῶν ἐπεισοδίων πολὺ διαφωτιστικὴ εἶναι ἡ ἀφήγησις τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐσκότωσε τὸν Κλεῖτον, κατόπιν λογομαχίας, εἰς ἕνα ὀργιαστικὸν συμπόσιον. Ὁ μονάρχης καὶ ἡ συντροφιά του εἶχαν πιῆ πολὺ καὶ τὸ κρασὶ τοὺς εἶχε λύσει τὴν γλῶσσαν. Ἔλεγαν πολλὰ κολακευτικὰ διὰ τὸν «νέον θεόν», (τὸν Ἀλέξανδρον δηλαδὴ) καὶ ταπεινωτικὰ διὰ τὸν Φίλιππον, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐχαμογελοῦσεν ἀπὸ εὐχαρίστησιν. Αὐτὴ ἡ ὑπερφιλαυτία τῆς μέθης ἦτο κἄτι ποὺ οἱ Μακεδόνες δὲν ἠμποροῦσαν νὰ ἀνεχθοῦν, καὶ ὁ Κλεῖτος, ὁ ὁμογάλακτος ἀδελφὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔγινεν ἔξω φρενῶν.

* (Σημ. ἐκδ.) Ἀρκετοὶ μεγάλοι Ἕλληνες πρὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἀκόμη καὶ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας, εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ ξυρίζουν τὸ πρόσωπόν των.

Ὁ Κλεῖτος κατηγόρησε τότε τὸν Ἀλέξανδρον διὰ τὴν μηδικὴν στολήν, τὴν ὁποίαν ἐφοροῦσε καὶ ἐγκωμίασε τὸν Φίλιππον. Ἐπηκολούθησε ζωηρὰ λογομαχία καὶ διὰ νὰ δοθῇ τέλος εἰς αὐτήν, οἱ φίλοι του ἔσπρωξαν τὸν Κλεῖτον ἔξω ἀπὸ τὸ δωμάτιον. Αὐτὸς ὅμως εὑρίσκετο εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τῆς μέθης, ὅπου ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐννοεῖ νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ἐξαναγύρισε ἀπὸ ἄλλην πόρταν, ἀπαγγέλλων ἀπὸ τὴν «Ἀνδρομάχην» τοῦ Εὐριπίδου: «Αὐτὰ εἶναι τὰ ἤθη σας ; Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ Ἑλλὰς ἀμείβει τοὺς μαχητάς της ; Πρέπει ἕνας ἄνθρωπος νὰ διεκδικῇ τὰ τρόπαια ποὺ ἐκέρδισαν χιλιάδες ;».

Ὁ Ἀλέξανδρος τότε ἔγινεν ἔξω φρενῶν καὶ ἀφοῦ ἅρπαξε τὴν λόγχην ἑνὸς δορυφόρου διεπέρασε τὸ σῶμα τοῦ Κλείτου, κατὰ τὴν στιγμὴν ποὺ αὐτὸς ἐσήκωνε τὸ παραπέτασμα τῆς πόρτας διὰ νὰ εἰσέλθῃ.

Ἀναγκάζεται κανεὶς νὰ πιστεύσῃ, ὅτι αὐτὴ ἦτο ἡ πραγματικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς ζωῆς τοῦ νεαροῦ κατακτητοῦ. Τότε δὲ καὶ ἡ ἱστορία τῶν ἐξωφρενισμῶν καὶ τῶν σκληροτήτων, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Ἀλέξανδρος ἠθέλησε νὰ δείξῃ τὴν λύπην τού διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡφαιστίωνος, δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου πλαστή. Ἐὰν δὲ εἶναι ἀληθινή, δεικνύει νοῦν μὴ ἰσορροπημένον, διὰ τὸν ὁποῖον τὸ κράτος ἦτο ἁπλῶς εὐκαιρία ἐκδηλώσεως τοῦ ἐγωισμοῦ του καὶ ὅλα τὰ πλούτη τοῦ κόσμου ἦσαν εἰς τὴν διάθεσίν του, διὰ νὰ τὰ χρησιμοποιῇ πρὸς ἐπίδειξιν τῆς «γενναιοφροσύνης» ἐκείνης, διὰ τῆς ὁποίας ἀπογυμνώνονται χίλιοι ἄνθρωποι, διὰ νὰ προκληθῇ ὁ θαυμασμὸς ἑνὸς ἐκπλήκτου ἀτόμου.

Ὁ Ἡφαιστίων ἦτο ἄρρωστος καὶ μὲ ὑψηλὸν πυρετὸν καὶ διατελοῦσεν ὑπὸ αὐστηρὰν δίαιταν. Κατὰ τὴν ἀπουσίαν ὅμως τοῦ ἰατροῦ εἰς τὸ θέατρον, ἔφαγε ψητὸν πετεινὸν καὶ ἤπιε καὶ ἕνα μπουκάλι παγωμένο κρασὶ μὲ ἀποτέλεσμα νὰ πεθάνῃ. Τότε ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεφάσισε νὰ δείξῃ τὴν λύπην του. Ἦτο λύπη φρενοβλαβοῦς. Καὶ τὸν μὲν δυστυχῆ ἰατρὸν «ἐ σ τ α ύ ρ ω σ ε ν». Ἔπειτα δὲ διέταξε νὰ ξυρίσουν ὅλους τοὺς ἵππους καὶ ἡμιόνους, εἰς ἔνδειξιν πένθους, καὶ ἀφήρεσε τὰς ἐπάλξεις τῶν γύρω πόλεων. «Αὐλούς τε κατέπαυσε καὶ μουσικὴν πᾶσαν ἐν τῷ στρατοπέδῳ πολὺν χρόνον... Τοῦ δὲ πένθους παρηγορίᾳ τῷ πολέμῳ χρώμενος, ὥσπερ ἐπὶ θήραν καὶ κυνηγέσιον ἀνθρώπων ἐξῆλθεν καὶ τὸ Κοσσαίων ἔθνος κατεστρέφετο πάντας ἡβηδὸν ἀποσφάττων, ὡς θυσίαν ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ τοῦ Ἡφαιστίωνος». Τέλος ἐσκέφθη νὰ δαπανήσῃ δέκα χιλιάδας τάλαντα διὰ τὸ ἐπιτάφιον αὐτοῦ μνημεῖον. Διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ ποσὸν αὐτὸ ἦτο τεράστιον. Κανὲν ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν ἀπετέλεσε πραγματικὴν τιμὴν διὰ τὸν Ἡφαιστίωνα, ἀλλ' ἐχρησίμευσαν μόνον νὰ δείξουν εἰς ἕνα περίτρομον κόσμον τί μεγάλο κακὸ ἠμποροῦσε νὰ ἀποβῇ δι' αὐτοὺς ἡ λύπη τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἡ τελευταία αὐτὴ ἱστορία, καθὼς καὶ πολλαὶ ἄλλαι παρομοίου εἴδους πιθανὸν νὰ εἶναι ψεύδη ἢ διαστροφαὶ ἢ ὑπερβολαί. Στηρίζονται ὅμως ὅλαι ἐπὶ τῆς αὐτῆς βάσεως. Ὕστερα ἀπὸ μεγάλην οἰνοποσίαν εἰς Βαβυλῶνα ὁ Ἀλέξανδρος κατελήφθη αἰφνιδίως ἀπὸ πυρετὸν καὶ κατόπιν ἀσθενείας ὀλίγων ἡμερῶν ἀπέθανε (323 π. Χ.).

Ἦτο μόλις τριάντα τριῶν ἐτῶν. Σχεδὸν ἀμέσως τὸ παγκόσμιον κράτος, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἁρπάσει καὶ ἐκρατοῦσεν εἰς τὰ χέρια του ὅπως ἕνα παιδὶ θὰ ἐκρατοῦσε πολύτιμον ἀγγεῖον, ποὺ ἦτο ξένον καὶ τὸ ἔκανε ἰδικόν του, ἔπεσε κάτω καὶ κατακομματιάσθηκε.

Ἡ ἰδέα μιᾶς παγκοσμίου ὀργανώσεως, ἡ ὁποία πρὸς στιγμὴν ἔλαμψεν εἰς τὴν φαντασίαν τῶν ἀνθρώπων, ἐξηφανίσθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἡ ἱστορία τῶν ἑπομένων ἐτῶν εἶναι ἱστορία συγχύσεως ἀλληλοσυγκρουομένων αὐταρχικῶν μοναρχιῶν. Παντοῦ οἱ σατράπαι τῶν ἐπαρχιῶν ἀνεκήρυξαν τὸν ἑαυτόν των ἀνεξάρτητον. Μέσα εἰς ὀλίγα ἔτη ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἀλεξάνδρου κατεστράφη. Ἡ Ρωξάνη, ἡ ἐκ βαρβάρων σύζυγός του, δὲν ἄργησε νὰ δολοφονήσῃ τὴν ἀντίζηλόν της, τὴν θυγατέρα τοῦ Δαρείου. Αὐτὴ ἡ ἰδία ἐγέννησε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου υἱόν, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη Ἀλέξανδρος καὶ ὁ ὁποῖος ἐδολοφονήθη μαζὶ μὲ αὐτὴν ὕστερα ἀπὸ ὀλίγα ἔτη (311 π. Χ.).

Ὁ Ἡρακλῆς, ὁ ἄλλος υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐδολοφονήθη ἐπίσης, καθὼς καὶ ὁ Ἀρριδαῖος, ὁ ἠλίθιος ὁμοπάτριος ἀδελφός του. Ὁ Πλούταρχος μᾶς παρουσιάζει τὴν Ὀλυμπιάδα νὰ ἀσκῇ ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη διάστημα τὴν ἐξουσίαν εἰς Μακεδονίαν καὶ νὰ κατηγορῇ πρῶτον τὸν ἕνα καὶ ἔπειτα τὸν ἄλλον, ὅτι ἐδηλητηρίασαν τὸν υἱόν της. Διέταξε δὲ τὴν ἐκταφὴν τῶν πτωμάτων μερικῶν ἀπὸ τοὺς ἑταίρους τοῦ Ἀλεξάνδρου, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀποθάνει μετὰ τὸν θάνατόν του. Δὲν γνωρίζομεν ὅμως, ἐὰν αἱ ἐκταφαὶ αὐταὶ ἔρριψαν φῶς ἐπὶ τοῦ τρόπου τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐπὶ τέλους δὲ καὶ ἡ Ὀλυμπιὰς ἐδολοφονήθη εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τοὺς φίλους ἐκείνων, τοὺς ὁποίους εἶχε σκοτώσει.

6. Οἱ διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Ἀπὸ τὸν βόρβορον αὐτὸν τοῦ ἐγκλήματος προῆλθον τρεῖς ἐξέχουσαι φυσιογνωμίαι. Μεγάλο μέρος τοῦ παλαιοῦ περσικοῦ κράτους, πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ καὶ σχεδὸν μέχρι τῆς Λυδίας πρὸς δυσμάς, κατείχετο ἀπὸ τὸν στρατηγὸν Σέλευκον, ὁ ὁποῖος ἵδρυσεν ξεχωριστὴν δυναστείαν, τὴν δυναστείαν τῶν Σελευκιδῶν. Ἡ Μακεδονία ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας ἄλλου Μακεδόνος στρατηγοῦ, τοῦ Ἀντιγόνου. Τρίτος δὲ Μακεδὼν στρατηγός, ὁ Πτολεμαῖος, κατέλαβε τὴν Αἴγυπτον καὶ ἀφοῦ ἔκαμε πρωτεύουσάν του τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀνέπτυξεν ἀρκετὴν ναυτικὴν δύναμιν, ὥστε νὰ ἠμπορῇ νὰ ἔχῃ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του τὴν Κύπρον καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἀκτῶν τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τὰ κράτη τῶν Πτολεμαίων καὶ τῶν Σελευκιδῶν διετηρήθησαν ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνον, ἐνῷ τὰ κράτη τὰ ὁποῖα ἐδημιουργήθησαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ εἰς τὰ Βαλκάνια, ἦσαν περισσότερον ἀσταθῆ.

Τὰ πολιτικὰ σύνορα μετεβάλλοντο κατὰ τὸν τρίτον π. Χ. αἰῶνα μὲ ταχύτητα. Ὁ Ἀντίγονος ἐνικήθη καὶ ἐφονεύθη εἰς τὴν εἰς Ἰψὸν τῆς Φρυγίας μάχην, ἀφήσας ὡς διαβατικοὺς διαδόχους του τὸν Λυ-

σίμαχον, δεσπότην τῆς Θράκης, καὶ τὸν Κάσσανδρον, δεσπότην τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλοι ἐπίσης μικρότεροι ἀπὸ τοὺς σατράπας του συνέπηξαν μικροτέρας ἐπικρατείας.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ βάρβαροι ἐπέπεσαν εἰς τὸν πολιτισμένον κόσμον, ὁ ὁποῖος εἶχε διασπασθῆ καὶ ἐξασθενήσει. Ἀπὸ δυσμὰς καὶ ἀπὸ ἀνατολὰς ἦλθον οἱ Γαλάται, λαὸς στενῶς συγγενεύων πρὸς τοὺς Κέλτας. Ἐπέδραμον διὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος μέχρι τῶν Δελφῶν (279 π. Χ.), δύο δὲ ὁμάδες αὐτῶν ἐπέρασαν διὰ τοῦ Βοσπόρου εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Κατ' ἀρχὰς ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς μισθοφόροι καὶ κατόπιν ἐξακολούθησαν τὸ ἔργον τῆς λεηλασίας διὰ λογαριασμόν των. Ἀφοῦ δὲ ἔφθασαν σχεδὸν μέχρι τοῦ Ταύρου, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν ἀρχαίαν Φρυγίαν, ἔχοντες τοὺς περὶ αὐτοὺς πληθυσμοὺς φόρου ὑποτελεῖς. (Εἰς τοὺς Γαλάτας αὐτοὺς τῆς Φρυγίας ἀναφέρεται ἡ «πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴ» τοῦ ἀποστόλου Παύλου).

Ἡ Ἀρμενία καὶ τὰ νότια παράλια τοῦ Εὐξείνου ἀλλάσσουν ἡγεμόνας κατὰ τρόπον ποὺ προκαλεῖ σύγχυσιν. Βασιλεῖς μὲ ἑλληνιστικὰς ἰδέας ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν Καππαδοκίαν, εἰς τὸν Πόντον (τὰ νότια παράλια τοῦ Εὐξείνου), εἰς τὴν Βιθυνίαν καὶ εἰς τὴν Πέργαμον. Ἀπὸ ἀνατολὰς δὲ οἱ Σκῦθαι, οἱ Πάρθοι καὶ οἱ Βακτριανοὶ κατῆλθον πρὸς νότον. Ἐπὶ ὀλίγον χρόνον ὑπῆρχον βακτριαναὶ χῶραι, ποὺ ἐκυβερνῶντο ἀπὸ Ἕλληνας βασιλεῖς, αἱ ὁποῖαι ὅμως προσελάμβανον ὁλονὲν περισσότερον ἀσιατικὸν χαρακτῆρα. Κατὰ τὸν 2ον π. Χ. αἰῶνα Ἕλληνες τυχοδιῶκται ἀπὸ τὴν Βακτριανὴν ἐπέδραμον εἰς τὴν βόρειον Ἰνδικὴν καὶ ἵδρυσαν ἐκεῖ ἐφήμερα βασίλεια. Αὐτὸ ὑπῆρξεν ἡ τελευταία προέκτασις τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἀνατολάς. Ἔπειτα σιγὰ σιγὰ κατέβηκαν οἱ βάρβαροι ὡσὰν παραπέτασμα μεταξὺ τῶν δυτικῶν πολιτισμῶν καὶ τῶν Ἰνδιῶν.

7. Ἡ Πέργαμος καταφύγιον τοῦ πολιτισμοῦ.

Μεταξὺ τῶν συντριμμάτων αὐτῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ποὺ ἔσπασεν ὡς φούσκα, μία μικρὰ χώρα ἐξέχει καὶ εἶναι ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας: τὸ βασίλειον τῆς Περγάμου. Περὶ τῆς πόλεως αὐτῆς ἀκούομεν νὰ γίνεται λόγος διὰ πρώτην φορὰν ὡς ἀνεξαρτήτου κέντρου κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος, ὁ ὁποῖος ἔληξεν εἰς τὴν εἰς Ἰψὸν μάχην. Κατὰ τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν μεταξὺ 277 καὶ 241 π.Χ. τὸ κῦμα τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Γαλατῶν ἀφρισμένον κατεπλημμύριζε τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἡ Πέργαμος ἐπὶ ὀλίγον χρόνον ἐπλήρωνε φόρον ὑποτελείας εἰς τοὺς Γαλάτας, διετήρησεν ὅμως τὴν γενικὴν ἀνεξαρτησίαν της καὶ τέλος, ὑπὸ τὸν Ἄτταλον Α', ἠρνήθη νὰ πληρώσῃ εἰς αὐτοὺς τὸν φόρον καὶ τοὺς ἐνίκησεν εἰς δύο ἀποφασιστικὰς μάχας.

Ἀπὸ τότε, ἐπὶ ἕνα αἰῶνα καὶ πλέον, (μέχρι τοῦ 133 π. Χ.), ἡ Πέργαμος παρέμενεν ἐλευθέρα καὶ κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ὑπῆρξεν ἴσως τὸ πιὸ πολιτισμένον κράτος τοῦ κόσμου. Ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς ἀκροπόλεως ἀνηγέρθησαν πολλὰ πλούσια κτίρια: ἀνάκτορα, ναοί, μουσεῖον καὶ βιβλιοθήκη, τὰ ὁποῖα συνηγωνίζοντο πρὸς τὰ τῆς Ἀλε-

341.—**Οἱ γάμοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.** Τὸν Φεβρουάριον 324 π.Χ. ὁ Ἀλέξανδρος, ὕστε[illegible]
γατέρα τοῦ Δαρείου Στάτυραν. Ταυτοχρόνως διέταξε τοὺς στρατηγούς του νὰ λάβουν Περ[illegible]
νὰ συμφιλιώσῃ τὴν Ἀνατολὴν μὲ τὴν Δύσιν. Διὰ τὴν τελετὴν κατεσκευάσθη σκηνὴ περιμ[illegible]
προσκεκλημένοι ἀνήρχοντο εἰς 9.000. Τὰ σκεύη τῆς τραπέζης ἦσαν ἀργυρᾶ. Εἶχον μετακληθ[illegible]
Ἀσίας καὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ αὐληταὶ ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἐπλήρωσεν ὅλα τ[illegible]
τάλαντα (δύο περίπου δισεκατομμύρια προπολεμικῶν δραχμῶν). Σχετικὴ περιγραφὴ εἰς σελ. 466.

τε… τὴν κατὰ τῶν Ἰνδιῶν ἐκστρατείαν του, τελεῖ εἰς τὰ Σοῦσα τοὺς γάμους του μὲ τὴν θυ-
Ιερ… ζύγους ἀπὸ ἐπιφανεῖς οἰκογενείας. Διὰ τῶν γάμων αὐτῶν ὁ Μ. Ἀλέξανδρος εἶχε σκοπὸν
ιμ… 7…0 μέτρων στηριζομένη εἰς 50 κίονας. Χρυσοκέντητα χαλιὰ ἐσκέπαζαν τὸ ἔδαφος. Οἱ
ηθ… ῳδοί, κιθαρῳδοί, ὑποκριταί, ταχυδακτυλουργοί, μάγοι, χορευταὶ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς
… τῶν στρατηγῶν, ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν του, τὰ ὁποῖα ἀνήρχοντο εἰς 20.000
σε… 66.

(Πίναξ Μύλλερ εἰς τὸ Μουσεῖον Μαξιμιλιανοῦ, Μόναχον).

ανδρείας καὶ ἦσαν σχεδὸν τὰ πρῶτα τοῦ κόσμου. (Περὶ τῶν κτιρίων τῆς Ἀλεξανδρείας θὰ κάμωμεν λόγον κατωτέρω). Ὑπὸ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Περγάμου ἡ ἑλληνικὴ τέχνη ἀπέκτησε νέαν ἀκμήν, τὰ δὲ ἀνάγλυφα τοῦ βωμοῦ τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς καὶ τὰ ἀγάλματα τῶν Γαλατῶν, ποὺ μάχονται καὶ πεθαίνουν, τὰ ὁποῖα κατεσκευάσθησαν εἰς τὴν Πέργαμον, ἀνήκουν μεταξὺ τῶν καλλιτεχνικῶν θησαυρῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

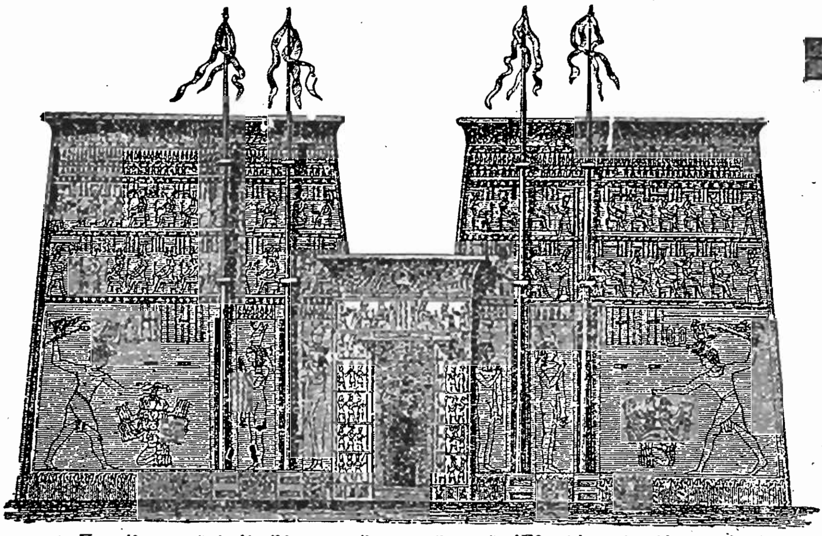
Ὕστερα ἀπὸ ὀλίγον, ὅπως θὰ ἴδωμεν ἀργότερα, ἡ ἐπιρροὴ μιᾶς νέας δυνάμεως ἤρχισε νὰ γίνεται αἰσθητὴ εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον, τῆς δυνάμεως τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας, ἡ ὁποία διέκειτο φιλικῶς πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Εἰς τὴν δύναμιν αὐτὴν αἱ ἑλληνικαὶ κοινότητες τῆς Περγάμου καὶ τῆς Ρόδου εὗρῆκαν φυσικὸν καὶ χρήσιμον σύμμαχον καὶ ὑποστηρικτὴν ἐναντίον τῶν Γαλατῶν καὶ ἐναντίον τοῦ ἐξανατολισθέντος κράτους τῶν Σελευκιδῶν. Θὰ ἀφηγηθῶμεν πῶς ἐπὶ τέλους ἡ ρωμαϊκὴ δύναμις ἦλθεν εἰς τὴν Ἀσίαν, πῶς ἐνίκησε τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν εἰς τὴν μάχην τῆς Μαγνησίας (190 π. Χ.) καὶ τὸ ἐξεδίωξεν ἀπὸ τὴν Ἀσίαν καὶ πέραν τοῦ ὄρους Ταύρου, καὶ πῶς εἰς τὸ τέλος, τὸ 133 π.Χ., ὁ Ἄτταλος Γ', ὁ τελευταῖος βασιλεὺς τῆς Περγάμου, ὑποχωρῶν εἰς τὴν συναίσθησιν τῆς ἀναποτρέπτου εἱμαρμένης, κατέστησε τὴν ρωμαϊκὴν δημοκρατίαν κληρονόμον τοῦ κράτους του—τὸ ὁποῖον ἔγινε τότε ἡ ρωμαϊκὴ ἐπαρχία τῆς «Ἀσίας».

8. Ὁ Ἀλέξανδρος ὡς πρόδρομος τῆς ἑνότητος τοῦ κόσμου.

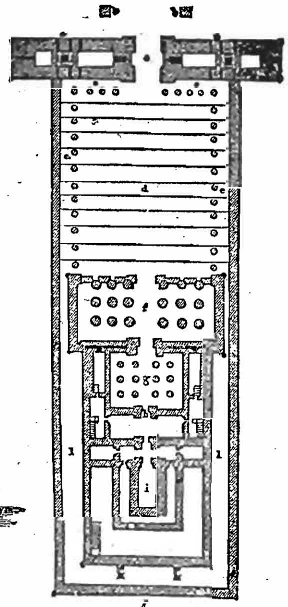
Σχεδὸν ὅλοι οἱ ἱστορικοὶ εἶναι διατεθειμένοι νὰ θεωρήσουν τὴν σταδιοδρομίαν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ὅτι ἐσημείωσε μεγάλην ἐποχὴν εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι συνήνωσεν ὅλον τὸν τότε γνωστὸν κόσμον, ἐξαιρέσει τῆς δυτικῆς Μεσογείου, εἰς ἓν τεράστιον δρᾶμα. Αἱ γνῶμαι ὅμως, τὰς ὁποίας οἱ ἄνθρωποι ἐσχημάτισαν περὶ αὐτοῦ τοῦ προσώπου τοῦ Ἀλεξάνδρου, δὲν συμφωνοῦν καθόλου. Οἱ ἱστορικοὶ εἰς τὸ ζήτημα αὐτὸ ἠμποροῦν νὰ διαιρεθοῦν εἰς δύο κυρίως σχολάς.

Οἱ σοφοὶ τοῦ ἑνὸς τύπου εἶναι καταγοητευμένοι ἀπὸ τὸ νεανικὸν σφρῖγος καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ νεαροῦ ἀνδρός. Οἱ λάτρεις αὐτοὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου φαίνονται διατεθειμένοι νὰ τὸν παραδεχθοῦν ὅ,τι αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐπίστευεν ὅτι εἶναι. Νὰ τοῦ συγχωρήσουν κάθε ἔγκλημα καὶ τρέλλαν, εἴτε ὡς ἐκδήλωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ κοχλασμοῦ τῆς πολὺ ζωηρᾶς φύσεώς του ἢ ὡς ἀναποφεύκτους συνεπείας τοῦ γιγαντιαίου αὐτοῦ σχεδίου, καὶ νὰ θεωρήσουν τὴν ζωήν του ὅτι ἐκανονίσθη καὶ διεγράφη ἐπὶ τῇ βάσει πολιτικοῦ σχεδίου τόσον τεραστίων διαστάσεων, ὥστε μὲ ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν γνώσεων καὶ τὴν εὐρύτητα τῶν νεωτέρων ἰδεῶν μας νὰ ἀδυνατῇ σχεδὸν ὁ νοῦς μας νὰ τὸ συλλάβῃ.

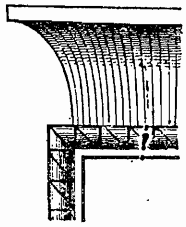
Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὑπάρχουν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι εἰς τὸν Ἀλέξανδρον βλέπουν μόνον τὸν μοιραῖον ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἦλθεν νὰ κα-

1. Προπύλαια τοῦ ἐν Ἀπόλλωνος πόλει μεγάλῃ (νῦν Ἐδφοῦ) ναοῦ (Αἰγυπτ. ἀρχ.)

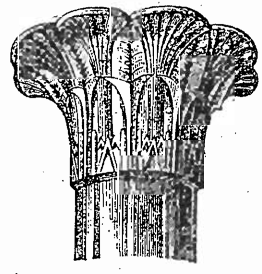
2. Κάτοψις τοῦ ἐν Ἀπόλλωνος πόλει ναοῦ (Αἰγυπτ. ἀρχ.)

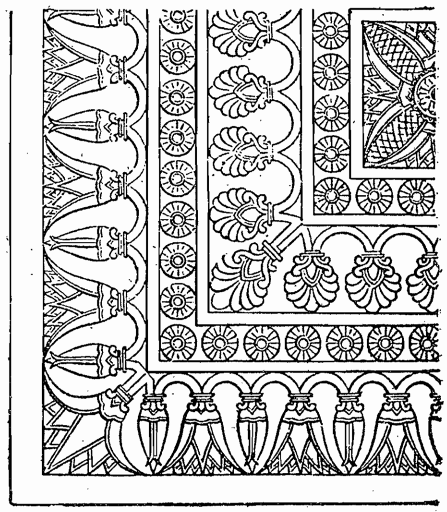
3. Γωνία καὶ γεῖσον (Αἰγυπτ. ἀρχιτ.).

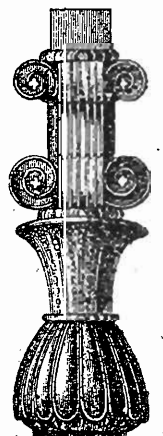
5. Κιονόκρανον ἐκ Τεντύρων (νῦν Δένδερα) (Αἰγυπτ. ἀρχ.)

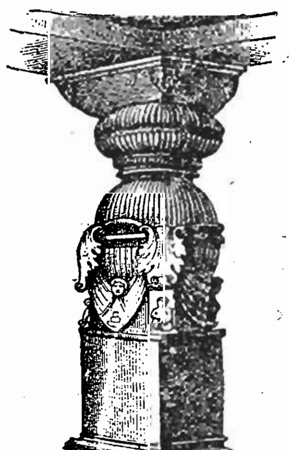
4. Κιονόκρανον ἐκ Λατοπόλεως (νῦν Ἐσνέ) (Αἰγυπτ. ἀρχ.).

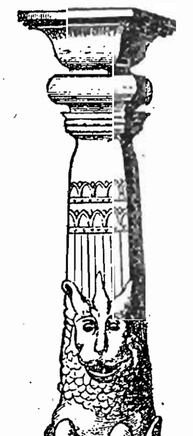
6. Δάπεδον ἐκ Κουγιουντζὶκ (Νινευΐ) (Ἀσσυριακὴ ἀρχ.).

8. Κιονόκρανον ἐκ Περσεπόλεως (Περσικὴ ἀρχ.).

9. Στῦλος ἐκ τοῦ ἐν ἄντρῳ ναοῦ ἐν Ἐλλώρα (Ἰνδικὴ ἀρχ.).

10. Στῦλος ἐκ Μαχαμαλαϊπούρ (Ἰνδικὴ ἀρχ.).

7. Κιονόκρανον ἐκ Περσεπόλεως (Περσικὴ ἀρχ.).

342.—**Ἀρχιτεκτονικὴ ἀρχαίων ἀνατολικῶν λαῶν** (Αἰγυπτίων, Ἀσσυρίων, Περσῶν, Ἰνδῶν).

ταστρέψη τὰς ἐλπίδας τῆς δημιουργίας ἑνὸς ἐξελληνισθέντος κόσμου ἐλευθέρου καὶ ἡσύχου, ἐλπίδας ποὺ ἐμεγάλωναν ἀργά.

Πρὶν ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ἢ εἰς τὸν πατέρα του Φίλιππον τὰ σχέδια τῆς παγκοσμίου πολιτικῆς, τὰ ὁποῖα ἕνας φιλόσοφος ἱστορικὸς τοῦ 20οῦ αἰῶνος θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἐπιδοκιμάση, θεωροῦμεν εὔλογον νὰ ἐξετάσωμεν ποῖα ἦσαν τὰ ἀνώτατα ὅρια τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς σκέψεως κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους. Ὁ κόσμος τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν εἶχε πρακτικῶς καθόλου ἱστορικὴν προοπτικήν. Ὅ,τι ἡμεῖς ἐννοοῦμεν σήμερον λέγοντες ἱστορίαν, δηλαδὴ ἱστορίαν ἡ ὁποία ξεχωρίζει ἀπὸ τὴν ἁπλῆν χρονογραφίαν τῶν γεγονότων, δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸν κόσμον πρὶν ἀπὸ τοὺς δύο τελευταίους αἰῶνας. Ἀκόμη καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς ἀνωτάτης μορφώσεως εἶχον τὰς πιὸ περιωρισμένας ἰδέας περὶ γεωγραφίας καὶ ξένων χωρῶν.

Διὰ τοὺς περισσοτέρους ἀνθρώπους ὁ κόσμος ἦτο ἀκόμη ἐπιφάνεια ἐπίπεδος καὶ ἀπεριόριστος. Ἡ μόνη συστηματικὴ πολιτικὴ φιλοσοφία ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς πείρας τῆς κυβερνήσεως τῶν πόλεων, δὲν εἶχε δὲ καθόλου ὑπ' ὄψιν κράτη. Κανεὶς δὲν ἐγνώριζε τίποτε περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ πολιτισμοῦ. Κανεὶς δὲν εἶχε σκεφθῆ περὶ πολιτικῆς οἰκονομίας. Κανεὶς δὲν εἶχεν ὑπολογίσει, ποία θὰ ἦτο ἡ ἀντίδρασις μιᾶς κοινωνικῆς τάξεως ἐναντίον ἄλλης.

Ἔχομεν πολὺ μεγάλην τάσιν νὰ θεωροῦμεν τὴν σταδιοδρομίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὡς τὴν κορύφωσιν μιᾶς καταστάσεως, ἡ ὁποία ἐξειλίσσετο ἀπὸ μακροῦ χρόνου. Ὑπὸ μίαν ἔποψιν χωρὶς ἄλλο αὐτὸ εἶναι ὀρθόν, εἶναι ὅμως περισσότερον ἀληθές, ὅτι αὐτὸ δὲν ἦτο τέλος, ἀλλὰ μᾶλλον ἀρχή. Ἦτο ἡ πρώτη ἀποκάλυψις εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φαντασίαν τῆς ἑνότητος τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων.

Τὸ τολμηρότερον ὄνειρον τῶν Ἑλλήνων πρὶν ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦτο ὁ ἐξελληνισμὸς τοῦ περσικοῦ κράτους, ἡ ἐπικράτησις δηλαδὴ τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν κόσμον. Τώρα ὅμως, ἐπὶ Ἀλεξάνδρου καὶ πολὺ περισσότερον μετὰ τὸν θάνατόν του, ἡ ἀντίληψις ἑνὸς παγκοσμίου κόσμου καὶ μιᾶς παγκοσμίου ὀργανώσεως, φαίνεται ἰδέα πραγματοποιήσιμος εἰς τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων.

Ἐπὶ μερικὰς γενεὰς ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἦτο διὰ τὴν ἀνθρωπότητα τὸ σύμβολον καὶ ἡ ἐνσάρκωσις τῆς νέας αὐτῆς θεωρίας: τῆς ἑνώσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς κοσμοκρατορίας. Ὁ Ἀλέξανδρος ἔγινε μυθικὸν ὄν. Ἡ κεφαλή του στολισμένη μὲ τὰ θεῖα σύμβολα τοῦ ἡμιθέου Ἡρακλέους ἢ τοῦ θεοῦ Ἄμμωνος Ρᾶ, ἐμφανίζεται ἐπὶ τῶν νομισμάτων. Κατόπιν τὴν ἰδέαν τῆς κοσμοκρατορίας ἀνέλαβε νὰ πραγματοποιήση ἄλλος μεγάλος λαός, ὁ λαὸς ὁ ὁποῖος ἐπὶ πολλὰς γενεὰς ἔδειξε σημαντικὴν πολιτικὴν μεγαλοφυΐαν. Ὁ λαὸς αὐτὸς εἶναι οἱ Ρωμαῖοι. Ἡ δὲ μορφὴ ἄλλου ἐξέχοντος τυχοδιώκτου, τοῦ Καίσαρος, ἐπεσκίασεν εἰς τὸ δυτικὸν ἥμισυ τοῦ Παλαιοῦ Κόσμου τὴν μορφὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἔτσι ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος εὑρίσκομεν ἤδη νὰ ἀνα-

πτύσσωνται εἰς τὸν δυτικὸν πολιτισμὸν τοῦ ἀρχαίου κόσμου τρεῖς ἀπὸ τὰς μεγάλας δημιουργικὰς ἰδέας, αἱ ὁποῖαι κυβερνοῦν τὴν σκέψιν τῆς συγχρόνου ἀνθρωπότητος. Ἐδείξαμεν ἤδη πῶς οἱ συγγραφεῖς καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς γνώσεως ἀπηλευθερώθησαν ἀπὸ τὰ μυστικά, τὰ μυστήρια, καὶ τὰς μυσταγωγίας τῶν ἱερατείων τοῦ Παλαιοῦ Κόσμου καὶ πῶς ἀνεπτύχθη ἡ ἰδέα παγκοσμίου γνώσεως καὶ ἱστορίας καὶ φιλοσοφίας, ποὺ ἠμπορεῖ νὰ κατανοηθῇ ἀπ' ὅλους καὶ νὰ μεταδοθῇ εἰς ὅλους.

Ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὑπῆρξαν οἱ τυπικοὶ ἐκπρόσωποι τῆς πρώτης αὐτῆς μεγάλης ἰδέας, τῆς ἰδέας τῆς ἐ π ι σ τ ή μ η ς — ἐὰν τὴν λέξιν ἐπιστήμη λάβωμεν ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην καὶ κυριωτάτην αὐτῆς σημασίαν, εἰς τὴν ὁποίαν περιλαμβάνεται καὶ ἡ ἱστορία. Ἐδείξαμεν ἐπίσης πῶς ἡ θρησκεία τῶν Βαβυλωνίων, τῶν Ἰουδαίων καὶ ἄλλων σημιτικῶν λαῶν ἔλαβε σιγὰ σιγὰ γενικώτερον χαρακτῆρα καὶ ἀπὸ μυστικὴ λατρεία μέσα εἰς ναοὺς καὶ καθιερωμένους τόπους κάποιου ἐπιχωρίου ἢ φυλετικοῦ θεοῦ, μετεβλήθη εἰς σεβασμὸν προσφερόμενον δημοσίᾳ εἰς ἕ ν α Θ ε ὸ ν π α γ κ ο σ μ ί ο υ δ ι κ α ι ο σ ύ ν η ς, ὁ ὁποῖος ἔχει ὡς ναὸν ὁλόκληρον τὸν κόσμον.

Καὶ τώρα ἐδείξαμεν ἐπίσης τὴν πρώτην βλάστησιν τῆς ἰδέας π α γ κ ο σ μ ί ο υ π ο λ ι τ ι κ ῆ ς. Τὸ λοιπὸν μέρος τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι κατὰ μέγα μέρος ἡ ἱστορία τῶν τριῶν αὐτῶν ἰδεῶν: τῆς παγκοσμίου ἐπιστήμης, τῆς παγκοσμίου δικαιοσύνης καὶ τῆς παγκοσμίου πολιτείας. Αἱ ἰδέαι αὐταὶ ἀπὸ τὸν νοῦν τῶν σπανίων καὶ ἐκτάκτων προσώπων καὶ λαῶν, εἰς τοὺς ὁποίους διὰ πρώτην φορὰν ἐγεννήθησαν, ἐξηπλώθησαν εἰς τὴν γενικὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ ἔδωσαν τὸ πρῶτον νέον χρωματισμόν, ἔπειτα νέον πνεῦμα, καὶ τελευταῖον νέαν κατεύθυνσιν εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα.

ΚΓ' Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΕΙΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΝ

1. Ἡ ἐπιστήμη τῆς Ἀλεξανδρείας. 2. Ἡ φιλοσοφία τῆς Ἀλεξανδρείας. 3. Ἡ Ἀλεξάνδρεια ὡς φυτώριον θρησκειῶν. 4. Ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ αἱ Ἰνδίαι.

Ἓν ἀπὸ τὰ πλέον εὐημεροῦντα τμήματα τοῦ παγκοσμίου κράτους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἦτο ἡ Αἴγυπτος, ἡ ὁποία ἔλαχεν ὡς κλῆρος εἰς τὸν Πτολεμαῖον, ἕνα ἀπὸ τοὺς νεανικοὺς ἑταίρους τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοὺς ὁποίους, ὅπως εἴδομεν ἤδη, εἶχεν ἐξορίσει ὁ βασιλεὺς Φίλιππος. Ἡ χώρα αὐτὴ λόγῳ τῆς ἀπομακρυσμένης θέσεώς της δὲν διέτρεχε κίνδυνον λεηλασίας ἐκ μέρους τῶν Γαλατῶν καὶ τῶν Πάρθων, ἡ δὲ καταστροφὴ τῆς Τύρου καὶ τοῦ φοινικικοῦ ναυτικοῦ καὶ ἡ δημιουργία τῆς Ἀλεξανδρείας τῆς ἔδωσαν προσωρινὴν ναυτικὴν ὑπεροχὴν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον.

Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐμεγάλωνε τόσον, ὥστε νὰ ἀ ν τ α γ ω ν ί ζ ε τ α ι μὲ τὴν Καρχηδόνα. Πρὸς ἀνατολὰς μὲν διεξῆγεν ὑπερπόντιον ἐμπό-

ριον διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης μὲ τὴν Ἀραβίαν καὶ τὰς Ἰνδίας. Πρὸς δυσμὰς δὲ συνηγωνίζετο μὲ τοὺς Καρχηδονίους. Ἡ ἐμπορική της σπουδαιότης ἦτο προωρισμένη νὰ διαρκέσῃ πολλοὺς αἰῶνας, ἔφθασε δὲ εἰς τὸ ἀνώτατον αὐτῆς σημεῖον ἐπὶ τῶν Ρωμαίων αὐτοκρα όρων.

Εἰς τοὺς Μακεδόνας καὶ Ἕλληνας σατράπας, τοὺς Πτολεμαίους, οἱ Αἰγύπτιοι εὑρῆκαν δεσπότας περισσότερον συμπαθητικοὺς καὶ ἀνεκτοὺς ἀπὸ ὁποιουσδήποτε ἄλλους, τοὺς ὁποίους εἶχον γνωρίσει, ἀφ' ὅτου εἶχον παύσει νὰ ἀποτελοῦν κράτος ἀνεξάρτητον. Θὰ ἠμποροῦσε νὰ εἴπῃ κανείς, ὅτι ἡ Αἴγυπτος κατέκτησε καὶ προσήρτησε πολιτικῶς τοὺς Πτολεμαίους, παρὰ ὅτι οἱ Μακεδόνες ἐκυβέρνησαν τὴν Αἴγυπτον.

Ἡ βασιλεία τῶν Πτολεμαίων ἦτο ἐπάνοδος πρὸς τὰς πολιτικὰς ἰδέας τῆς Αἰγύπτου μᾶλλον, παρὰ ἐξελληνισμὸς τῆς χώρας. Ὁ Πτολεμαῖος ἔγινε Φαραώ, θεὸς—βασιλεύς, ἡ δὲ διοίκησίς του ἐξηκολούθησε τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τοῦ Ἄπη, τοῦ Τουθμώσιος, τοῦ Ραμσῆ καὶ τοῦ Νεκώ. Ἡ Ἀλεξάνδρεια ὅμως εἰς τὰς κοινοτικάς της ὑποθέσεις εἶχεν αὐτοδιοίκησιν τοῦ τύπου τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Καὶ ἡ γλῶσσα δὲ τῆς αὐλῆς καὶ τῆς διοικήσεως ἦτο ἀττικὴ διάλεκτος. Τόσον δὲ πολὺ ἡ ἑλληνικὴ ἔγινε γενικῶς ἡ γλῶσσα τῶν μορφωμένων εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὥστε αἱ ἰουδαϊκαὶ κοινότητες αἱ ἐγκατεστημέναι ἐκεῖ ἐθεώρησαν ἀναγκαῖον νὰ μεταφράσουν τὴν ἱεράν των βίβλον εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, διότι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁμοθρήσκους των δὲν ἠμποροῦσαν πλέον νὰ ἐννοήσουν τὴν ἑβραϊκήν. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, καὶ μάλιστα ἡ ἀττικὴ διάλεκτος, ἦτο ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, πρὸ καὶ μετὰ Χριστόν, ἡ γλῶσσα τῶν μορφωμένων ἀνθρώπων ἀπὸ τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους μέχρι τοῦ Περσικοῦ κόλπου.

Ἀπὸ ὅλους τοὺς νεανικοὺς ἑταίρους τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ Πτολεμαῖος φαίνεται ὅτι εἰργάσθη περισσότερον διὰ νὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν τὰς ἰδέας ἐκείνας περὶ συστηματικῆς ὀργανώσεως τῆς ἐπιστήμης, τὰς ὁποίας ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε διαδώσει εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας. Ὁ Πτολεμαῖος ἦτο ἄνθρωπος ἐξαιρετικῶν διανοητικῶν προσόντων, συγχρόνως δημιουργικὸς καὶ μετριόφρων, μὲ εὐνόητον δόσιν περιφρονήσεως διὰ κάθε τι, τὸ ὁποῖον εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ὑπενθύμιζεν ὁπωσδήποτε τὴν Ὀλυμπιάδα.

Ἡ ἱστορία τῶν πολέμων τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὴν ὁποίαν ἔγραψεν ὁ Πτολεμαῖος, ἀπωλέσθη. Αὐτὴ ὅμως ὑπῆρξεν ἡ πηγή, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἤντλησαν ὅλοι οἱ σύγχρονοι τότε συγγραφεῖς, τῶν ὁποίων τὰ ἔργα διεσώθησαν.

Τὸ Μουσεῖον, τὸ ὁποῖον ὁ Πτολεμαῖος ἵδρυσεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὑπῆρξε πραγματικῶς τὸ πρῶτον πανεπιστήμιον τοῦ κόσμου. Ὅπως τὸ ὄνομά του ὑπονοεῖ, ἀφιερώθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Μουσῶν, ὅπως ἀκριβῶς συνέβη καὶ μὲ τὴν περιπατητικὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν. Πάντως ἦτο θρησκευτικὴ ὀργάνωσις, μόνον κατὰ τοὺς τύπους, διὰ νὰ ἠμπορῇ νὰ ἀντιμετωπίζῃ τὰς νομικὰς δυσκολίας ἐπιχορηγήσεως, ἀνάμεσα εἰς ἕνα κόσμον, ὁ ὁποῖος δὲν εἶδε ποτὲ ἓν μὴ θρησκευτικὸν ἐπιστημονικὸν ἵδρυμα. Τὸ Μουσεῖον αὐτὸ ἦτο ἓν εἶδος ἀκαδη-

μίας ἀπὸ σοφοὺς ἄνδρας, οἱ ὁποῖοι κατεγίνοντο κυρίως εἰς ἐρεύνας καὶ εἰς συστηματικὴν ἀναγραφὴν τῶν ἀνακαλύψεών των, ἀλλ' οἱ ὁποῖοι ἀφιέρωναν μέρος τοῦ χρόνου των εἰς τὴν διδασκαλίαν. Κατ' ἀρχὰς καὶ ἐπὶ δύο ἢ τρεῖς γενεὰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας παρουσίασε πολλοὺς ἐπιστήμονας, πρὸς τοὺς ὁποίους καὶ αἱ Ἀθῆναι, ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν ἀρίστην ἐποχήν των, δὲν θὰ εἶχον νὰ ἐπιδείξουν τίποτε τὸ ἐφάμιλλον.

Ἰδιαιτέρως εἰς τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν γεωγραφίαν ἡ σχολὴ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπετέλεσε σπουδαῖον ἐπιστημονικὸν ἔργον. Ἰδίως ἐξέχουν τὰ ὀνόματα τοῦ Εὐκλείδου, ὁ ὁποῖος εἶναι γνωστὸς εἰς κάθε μαθητὴν σχολείου, τοῦ Ἐρατοσθένους, ὁ ὁποῖος ἐμέτρησε τὰς διαστάσεις τῆς γῆς καὶ ἔδωκε τὸ μῆκος τῆς ἀληθινῆς διαμέτρου αὐτῆς μὲ λάθος ὀγδοῆντα μόνον χιλιομέτρων, καὶ τοῦ Ἀπολλωνίου, ὁ ὁποῖος ἔγραψε πραγματείαν περὶ τῶν κωνικῶν τομῶν. Ὁ Ἵππαρχος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ποὺ ἀπεπειράθη νὰ κάμῃ κατάλογον καὶ χάρτην τῶν ἀστέρων, διὰ νὰ ἠμπορῇ νὰ ἐξελέγχῃ ὁποιασδήποτε μεταβολάς, αἱ ὁποῖαι θὰ συνέβαινον εἰς τὸ στερέωμα.

Ὁ Ἥρων ἐπενόησε τὴν πρώτην ἀτμομηχανήν. Ὁ Ἀρχιμήδης ἦλθε νὰ σπουδάσῃ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἐξηκολούθησε κατόπιν νὰ ἔχῃ ἀλληλογραφίαν μὲ τὸ Μουσεῖον. Ἡ ἰατρικὴ σχολὴ τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπῆρξεν ἐξ ἴσου περίφημος. Διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου ἐθεωρήθη ἀπαραίτητος ὡρισμένη ἐπαγγελματικὴ μόρφωσις δι' αὐτὸν ποὺ ἐξασκεῖ τὴν ἰατρικήν. Περὶ τοῦ Ἡρωφίλου, τοῦ μεγίστου ἀνατόμου τῆς Ἀλεξανδρείας, λέγεται, ὅτι ἐξετέλεσε ζωοτομὰς ἐπὶ καταδικασθέντων εἰς θάνατον ἐγκληματιῶν. Ἄλλοι διδάσκαλοι, ἀντίθετοι πρὸς τὸν Ἡρόφιλον, κατεδίκαζον τὴν μελέτην τῆς ἀνατομίας καὶ ἀνέπτυξαν τὴν ἐπιστήμην τῶν φαρμάκων.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ὅμως αὐτὴ ἀναλαμπὴ τῆς Ἀλεξανδρείας δὲν διήρκεσε συνολικῶς περισσότερον ἀπὸ ἕνα αἰῶνα. Ἡ ὀργάνωσις τοῦ Μουσείου δὲν ἦτο τέτοια, ὥστε νὰ ἐξασφαλίζεται ἡ διαρκὴς συνέχεια τῆς πνευματικῆς του δράσεως. Ἦτο «β α σ ι λ ι κ ὸ ν» ἵδρυμα. Οἱ καθηγηταί του διωρίζοντο καὶ ἐμισθοδοτοῦντο ἀπὸ τὸν Φαραώ. «Ὁ δημοκρατικὸς χαρακτήρ», λέγει ὁ Μαχάφφυ, «τῶν ἰδιωτικῶν σωματείων, τὰ ὁποῖα ὠνόμαζον εἰς τὰς Ἀθήνας σχολὰς ἢ ἀκαδημίας, ἦτο περισσότερον σταθερὸς καὶ ἀνεξάρτητος». Ἡ βασιλικὴ προστασία ἦτο βεβαίως θαυμάσιον πρᾶγμα, ἐφ' ὅσον Φαραὼ ἦτο ὁ Πτολεμαῖος Α' ἢ ὁ Πτολεμαῖος Β'. Ἡ προσπάθειά των ὅμως σὺν τῷ χρόνῳ ἐξεφυλίσθη καὶ ἡ μακρὰ παράδοσις τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἱερατείου δὲν ἤργησε νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τοὺς Πτολεμαίους καὶ νὰ καταστρέψῃ ὁλοσχερῶς τὴν Ἀριστοτέλειον νοοτροπίαν τοῦ Μουσείου. Πρὶν περάσουν ἑκατὸν ἔτη ἀπὸ τῆς ἱδρύσεώς του, ἡ ἐπιστημονικὴ δρᾶσις εἶχεν ἐκλείψει ἐντελῶς.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸ Μουσεῖον ὁ Πτολεμαῖος Α' ἐδημιούργησε τὴν μεγάλην Βιβλιοθήκην, ἡ ὁποία ὑπῆρξε διαρκέστερον μνημεῖον τοῦ μεγαλείου του. Ἦτο δὲ συνδυασμὸς κρατικῆς βιβλιοθήκης καὶ ἐκδοτικοῦ γραφείου τοῦ κράτους, εἰς κλίμακα μεγάλην καὶ πρωτοφανῆ.

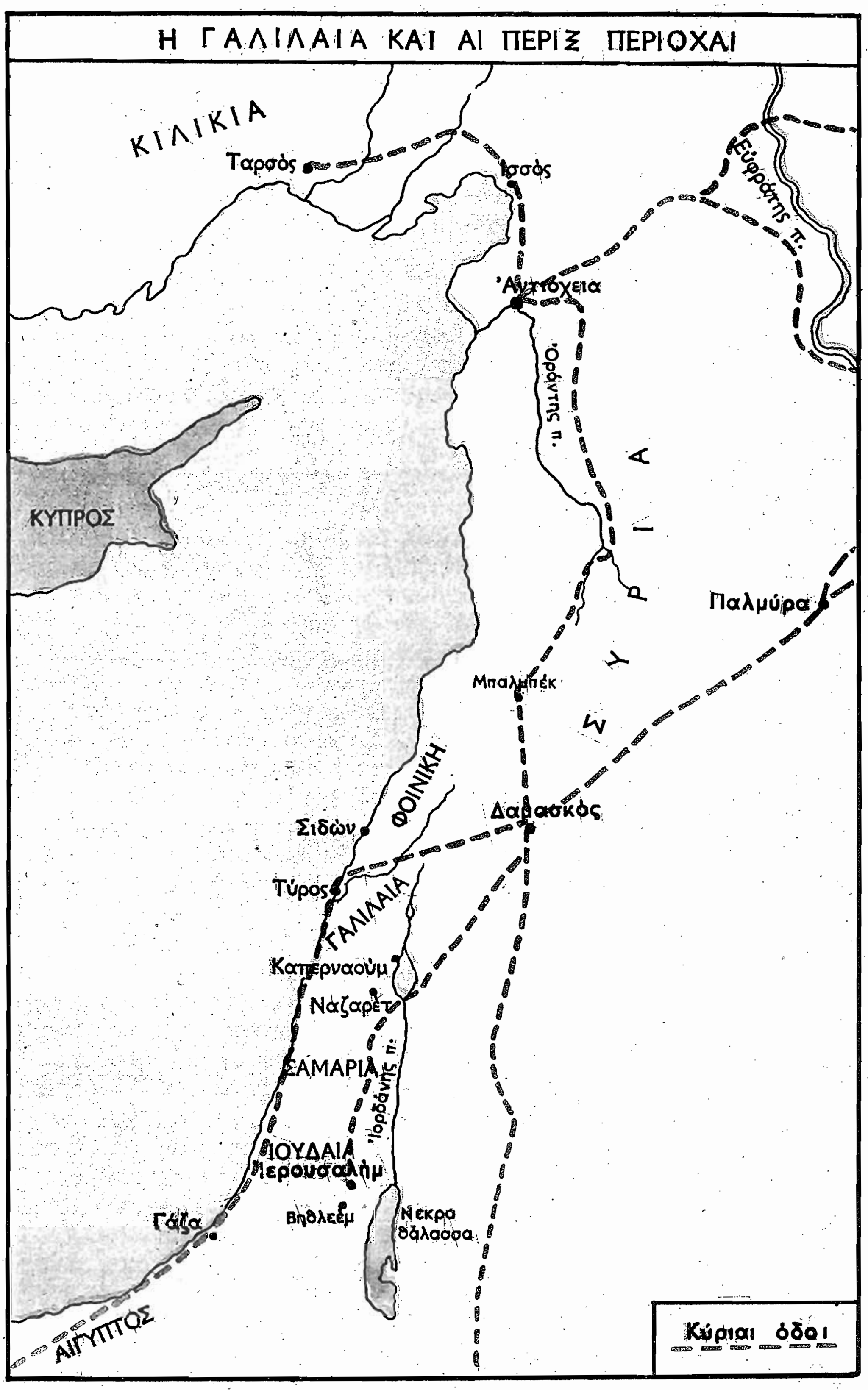
Ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἀπολύτως ἐγκυκλοπαιδικὸν χαρακτῆρα. Ἐὰν ἕνας οἱοσδήποτε ξένος ἔφερεν ἓν ἄγνωστον βιβλίον εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἔπρεπε νὰ τὸ δώσῃ νὰ τὸ ἀντιγράψουν διὰ τὴν βιβλιοθήκην. Πολυάριθμον δὲ σῶμα ἀντιγραφέων κατεγίνετο συνεχῶς νὰ κάμῃ ἀντίγραφα ὅλων τῶν λαϊκῶν καὶ χρησίμων ἔργων. Ἡ Βιβλιοθήκη, ἀκριβῶς ὅπως τὰ τυπογραφεῖα τῶν ἰδικῶν μας πανεπιστημίων, ἐπωλοῦσε τὰ ἀντίγραφα αὐτὰ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ὁ Καλλίμαχος, ὁ ὁποῖος ἦτο διευθυντὴς τῆς Βιβλιοθήκης ἐπὶ Πτολεμαίου Β' καὶ Πτολεμαίου Γ', ἀνέλαβε συστηματικῶς νὰ ταξινομήσῃ ὅλους τοὺς θησαυρούς, τοὺς ὁποίους αὐτὴ περιεῖχε καὶ νὰ κάμῃ τὸν κατάλογον αὐτῶν.

Πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τὰ βιβλία δὲν ἦσαν γραμμένα κατὰ σελίδας, ἀλλ' ἀποτελοῦσαν κυλίνδρους καὶ διὰ νὰ εὕρῃ μίαν ἰδιαιτέραν περικοπὴν ὁ ἀναγνώστης, ἔπρεπε νὰ ξετυλίξῃ ἢ νὰ τυλίξῃ τὸ χειρόγραφον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἦτο πολὺ κοπιαστικὸν καὶ κατέστρεφε τὰ βιβλία. Κάθε φορά, ποὺ ἕνα βιβλίον ἐδιαβάζετο, τὰ χέρια ἵδρωναν, διὰ νὰ τὸ τυλίγουν καὶ ξετυλίγουν. Διὰ νὰ ἐλαττώσῃ ἀκριβῶς τὴν ἀπώλειαν τοῦ χρόνου καὶ τὴν ἐνόχλησιν, ὁ Καλλίμαχος διήρεσε τὰ μεγάλα συγγράμματα, ὅπως τὴν «Ἱστορίαν τοῦ Ἡροδότου», εἰς βιβλία ἢ τόμους, καὶ κάθε βιβλίον ἀποτελοῦσε χωριστὸν κύλινδρον. Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Ἀλεξανδρείας προσείλκυσε πολὺ μεγαλύτερον πλῆθος σπουδαστῶν, παρὰ οἱ διδάσκαλοι τοῦ Μουσείου. Ὁ δὲ πληθυσμὸς τῆς Ἀλεξανδρείας ἐκέρδιζεν ἀρκετά, μὲ τὴν παροχὴν κατοικίας καὶ διατροφῆς εἰς τοὺς ἀπ' ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου συρρέοντας αὐτοὺς ἐπισκέπτας.

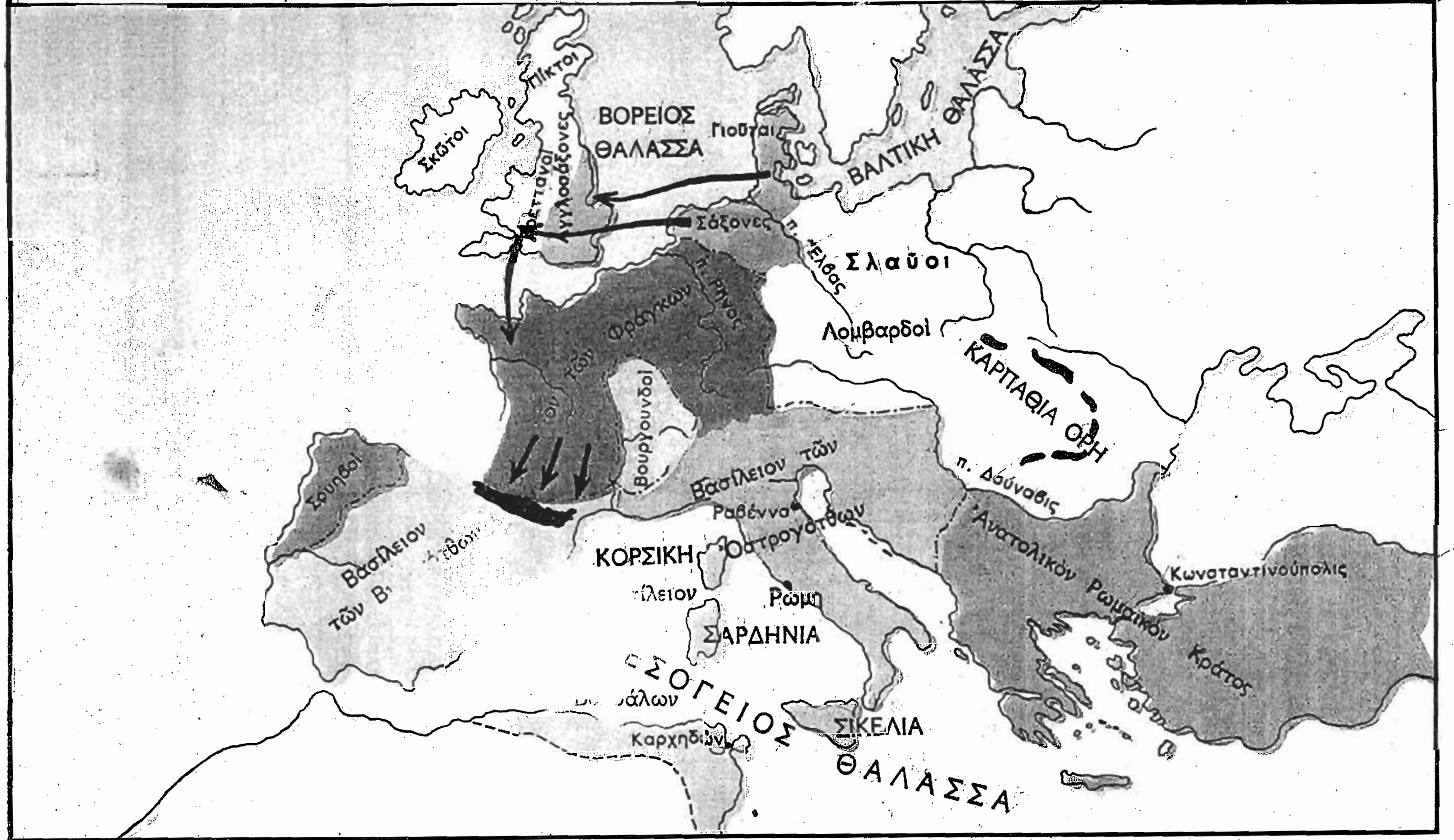
Εἶναι περίεργον νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς πόσον ἀργὰ βελτιώνεται ὁ μηχανισμὸς τῆς διανοητικῆς ζωῆς. Ἐὰν συγκρίνετε τὰς εὐκολίας, τὰς ὁποίας παρέχει ἡ ἰδιωτικὴ βιβλιοθήκη ἑνὸς Ἄγγλου τῆς μεσαίας τάξεως, μὲ τὰς δυσκολίας καὶ τὰς ἐλλείψεις, μὲ τὰς ὁποίας εἶχε νὰ ἀντιπαλαίσῃ ὁ Ἀλεξανδρινὸς συγγραφεύς, θὰ ἀντιληφθῆτε τὴν τεραστίαν ἀπώλειαν χρόνου, ἐργασίας καὶ προσοχῆς, ἡ ὁποία ἐξηκολούθησε καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἐν λόγῳ Βιβλιοθήκη ἤκμασεν.

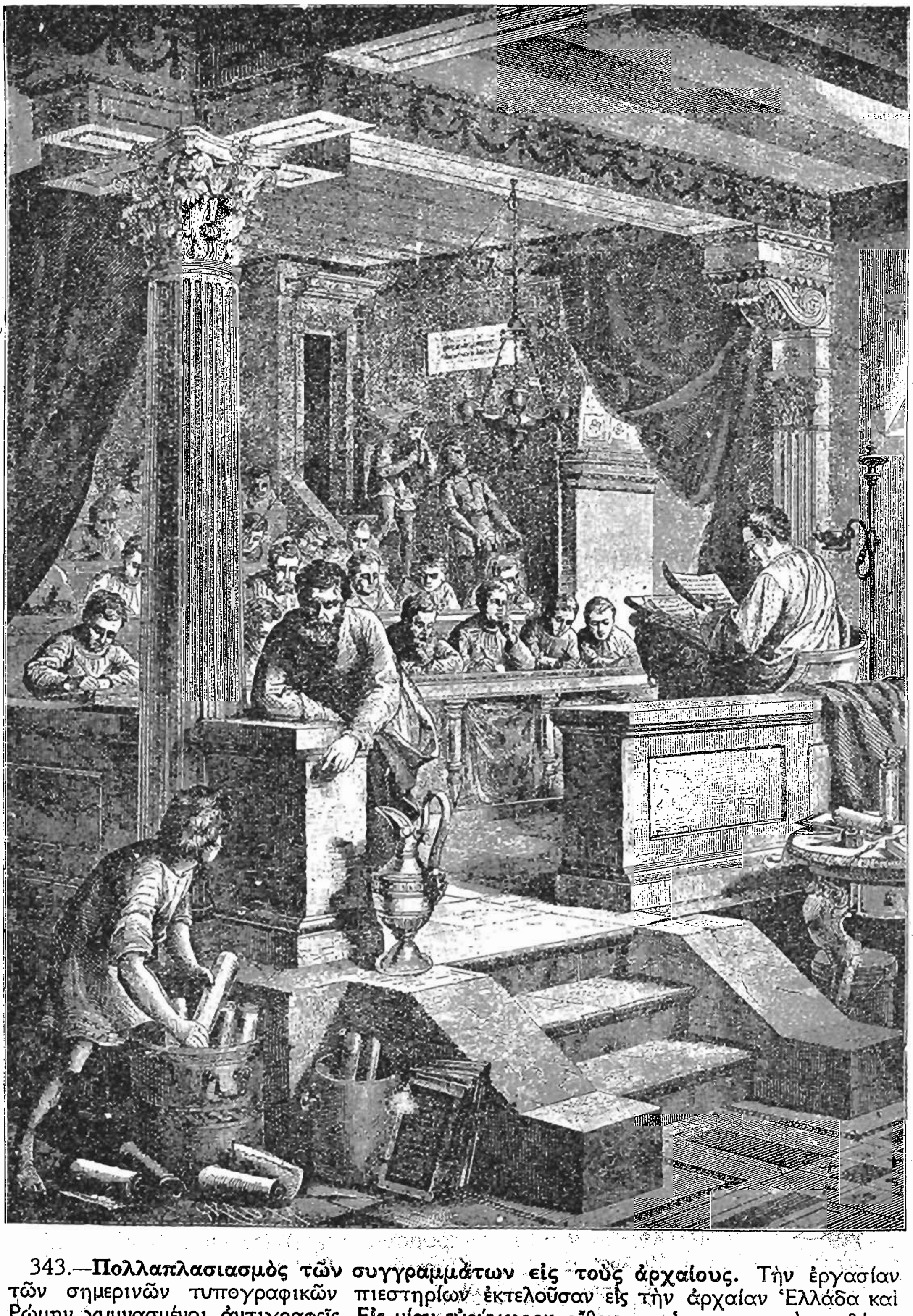
Ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος βιβλίου ἔχει ἐμπρός του δεκάδα βιβλίων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τρία εἶναι ἐφωδιασμένα μὲ τέλεια εὑρετήρια. Κάθε στιγμὴν ἠμπορεῖ νὰ ἀνοίξῃ ἓν ἀπὸ αὐτὰ τὰ βιβλία, νὰ εὕρῃ ἀμέσως μίαν περικοπήν, ποὺ τοῦ χρειάζεται, νὰ σημειώσῃ μίαν παραπομπὴν καὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ γράψιμόν του, χωρὶς νὰ χάσῃ καιρόν. Νὰ συγκρίνετε τώρα μὲ αὐτό, τὸ κουραστικὸν ξετύλιγμα ἑνὸς χειρογράφου. Ἐπὶ πλέον ὑπάρχουν κοντά του δύο ἐγκυκλοπαίδειαι, ἕνα μεγάλο λεξικόν, ἕνας χάρτης τοῦ κόσμου, ἕνα βιογραφικὸν λεξικὸν καὶ ἄλλα βοηθητικὰ βιβλία.

Ὁ κόσμος ὅμως τοῦ 300 π. Χ. ἔτους δὲν παρεῖχεν εἰς τὸν σπουδαστὴν καμμίαν ἀπὸ αὐτὰς τὰς εὐκολίας. Ἡ Ἀλεξάνδρεια δὲν εἶχεν ἀκόμη οὔτε γραμματικήν, οὔτε λεξικόν. Τὸ βιβλίον σήμερον γράφεται πρῶτον εἰς χειρόγραφον, κατόπιν τὸ χειρόγραφον δίδεται εἰς μίαν δακτυλογράφον, ἡ ὁποία τὸ δακτυλογραφεῖ μὲ πολλὴν προσοχήν.

Η ΓΑΛΙΛΑΙΑ ΚΑΙ ΑΙ ΠΕΡΙΞ ΠΕΡΙΟΧΑΙ
ΚΙΛΙΚΙΑ
Ταρσός
Ισσός
Εὐφράτης π.
Ἀντιόχεια
Ὀρόντης π.
ΚΥΠΡΟΣ
ΣΥΡΙΑ
Παλμύρα
Μπαλμπέκ
ΦΟΙΝΙΚΗ
Δαμασκός
Σιδών
Τύρος
ΓΑΛΙΛΑΙΑ
Καπερναούμ
Ναζαρέτ
ΣΑΜΑΡΙΑ
Ἰορδάνης π.
ΙΟΥΔΑΙΑ
Ἰερουσαλήμ
Βηθλεέμ
Νεκρὰ θάλασσα
Γάζα
ΑΙΓΥΠΤΟΣ
Κύριαι ὁδοί

ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 500 ΠΕΡΙΠΟΥ μ.Χ.

343.—**Πολλαπλασιασμὸς τῶν συγγραμμάτων εἰς τοὺς ἀρχαίους.** Τὴν ἐργασίαν τῶν σημερινῶν τυπογραφικῶν πιεστηρίων ἐκτελοῦσαν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ Ρώμην γυμνασμένοι ἀντιγραφεῖς. Εἰς μίαν εὐρύχωρον αἴθουσαν ὁ συγγραφεὺς καθήμενος ὑψηλότερα ὑπαγορεύει μεγαλοφώνως εἰς πολλοὺς ἀντιγραφεῖς (20, 50 καὶ 100). Τὰ χειρόγραφα κατόπιν παρελάμβανον διορθωταί, οἱ ὁποῖοι διώρθωναν τὰ παρεισφρήσαντα λάθη. Ἐγράφοντο δὲ τὰ βιβλία συνήθως ἐπὶ παπύρου εἰς σχῆμα κυλίνδρου.

Ἠμπορεῖ τότε νὰ διαβασθῇ μὲ ἄνεσιν, νὰ διορθωθῇ, νὰ τροποποιηθῇ διὰ δευτέραν φοράν. Ὁ Ἀλεξανδρινὸς συγγραφεὺς ὅμως ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ὑπαγορεύῃ, ἢ νὰ ἀντιγράφῃ ὁ ἴδιος κάθε λέξιν τοῦ χειρογράφου του. Ἐὰν ἤθελε νὰ γυρίσῃ πίσω εἰς ἐκεῖνα, ποὺ εἶχε γράψει πρὸ ὀλίγου, ἔπρεπε νὰ στεγνώσῃ τὰς τελευταίας λέξεις. Καὶ διὰ νὰ τὸ κάμῃ αὐτὸ ἔπρεπε νὰ κουνήσῃ τὸ φύλλον εἰς τὸν ἀέρα ἢ νὰ ρίξῃ ἄμμον, διότι δὲν εἶχε οὔτε στουπόχαρτον.

Κάθε κείμενον ἔπρεπε νὰ ἀντιγράφεται πολλὰς φορὰς γιὰ νὰ γίνουν
ἢ νὰ ρίξῃ ἄμμον, διότι δὲν εἶχε οὔτε στουπόχαρτον.

Κάθε κείμενον ἔπρεπε νὰ ἀντιγράφεται πολλὰς φορὰς γιὰ νὰ γίνουν
πολλὰ ἀντίτυπα καὶ κάθε ἀντιγραφεὺς ἔκαμνε καὶ κάποιο νέον λάθος. Τὰ νέα βιβλία ὑπηγορεύοντο ταυτοχρόνως εἰς πολλοὺς ἀντιγραφεῖς καὶ ἔτσι ἐδημοσιεύετο ἡ πρώτη ἔκδοσις ἀπὸ ὀλίγας ἑκατοντάδας ἀντιτύπων.

Ὅταν ἐχρειάζοντο χάρται καὶ σχεδιαγράμματα, ἐδημιουργοῦντο νέαι δυσκολίαι. Συγγράμματα ἀνατομίας, π. χ., τῶν ὁποίων ἡ ἀξία ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἀκριβῆ σχεδιαγραφήματα, θὰ ἦσαν κατ' ἀνάγκην πολὺ ἀτελῆ ἐξ αἰτίας τῆς ἀνεπαρκείας τῶν ἀντιγραφέων. Ἡ ἀναπαραγωγὴ γεωγραφικῶν βιβλίων ἐπίσης θὰ ἦτο εἰς ἀπίστευτον βαθμὸν δύσκολος. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι θὰ ἔλθῃ ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἰδιωτικὴ βιβλιοθήκη καὶ τὸ γραφεῖον τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 20οῦ μ. Χ. αἰῶνος θὰ φαίνωνται πράγματα πρωτόγονα καὶ δυσκολομεταχείριστα. Συγκρινόμενα ὅμως αὐτὰ μὲ τὴν κατάστασιν τῆς Ἀλεξανδρείας, εἶναι εἰς ἀπίστευτον βαθμὸν πρακτικά, ἐπιταχύνουν τὴν ἐργασίαν καὶ ἐξοικονομοῦν ἐνέργειαν νεύρων καὶ διανοίας.

Δὲν φαίνεται νὰ ἔγινεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν καμμία ἀπόπειρα ἐκτυπώσεως ὁποιουδήποτε εἴδους. Αὐτὸ ἐκ πρώτης ὄψεως προξενεῖ ἔκπληξιν. Ὁ κόσμος εἶχε μεγάλην δίψαν διὰ βιβλία. Ὑπῆρχεν ἐπὶ πλέον μεγάλη ἀνάγκη εἰδοποιήσεων καὶ προκηρύξεων παντὸς εἴδους. Ἐν τούτοις δὲν ὑπάρχει τίποτε εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν δυτικῶν πολιτισμῶν, τὸ ὁποῖον θὰ ἠμπορῇ κανεὶς νὰ ὀνομάσῃ τυπογραφίαν, μέχρι τοῦ 15ου μ. Χ. αἰῶνος. Πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ τυπογραφία δὲν εἶναι τέχνη δυσκολοφάνταστος. Εἶναι ἀντιθέτως μία πολὺ ἁπλῆ ἐπινόησις. Κατ' ἀρχὴν δέ, ἦτο αὐτὴ ἀνέκαθεν γνωστή.

Ὅπως ἤδη ἀνεφέραμεν, ὑπάρχουν λόγοι, οἱ ὁποῖοι δικαιολογοῦν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι οἱ παλαιολιθικοὶ ἄνθρωποι τῆς Μαγδαληναίας περιόδου ἴσως ἀπετύπωνον εἰκόνας ἐπάνω εἰς τὰ δερμάτινα ἐνδύματά των. Αἱ σφραγῖδες ἐπίσης τῆς ἀρχαίας Σουμερίας ἦσαν καὶ αὐταὶ τυπογραφικὰ ὄργανα. Τὰ νομίσματα εἶναι κομμάτια μετάλλου τυπωμένα. Ἀγράμματοι ἄνθρωποι εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς ἔκαμνον χρῆσιν ξυλίνων ἢ μεταλλίνων σφραγίδων, διὰ νὰ ἀποτυπώνουν τὰς ὑπογραφάς των. Ὁ Γουλιέλμος Α', ὁ Νορμανδὸς κατακτητὴς τῆς Ἀγγλίας, π.χ., μετεχειρίζετο μίαν παρομοίαν σφραγῖδα μὲ μελάνην, διὰ νὰ ὑπογράφῃ ἔγγραφα. Εἰς τὴν Κίναν ἐτυπώνοντο τὰ κλασσικὰ συγγράμματα ἀπὸ τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος.

Ἐν τούτοις εἴτε ἐξ αἰτίας διαφόρων μικρῶν δυσκολιῶν, σχετικῶς μὲ τὴν μελάνην, ἢ τὸν πάπυρον, ἢ τὸ σχῆμα τῶν βιβλίων, ἢ ἐξ αἰτίας

συστηματικῆς ἀντιδράσεως ἐκ μέρους τῶν κυρίων τῶν δούλων ποὺ ἦσαν ἀντιγραφεῖς, ἢ διότι τὰ ὑπὸ τῶν ἀντιγραφέων παραγόμενα ἀντίτυπα ἐπαρκοῦσαν εἰς τὴν ζήτησιν τῶν τότε ἀναγνωστῶν,τίποτε δὲν ἠνάγκασε τοὺς ἀνθρώπους νὰ σκεφθοῦν νὰ εὕρουν εὐκολωτέραν μέθοδον πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἀντιτύπων, ὅπως ἔγινε μὲ τοὺς κινεζικοὺς ἢ γοτθικοὺς χαρακτῆρας, ἢ ἐξ αἰτίας χάσματος τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος, μεταξὺ τῶν διανοουμένων καὶ τεχνιτῶν. Δὲν ἐχρησιμοποιήθη ἡ τυπογραφία, οὔτε ἀκόμη καὶ δι' αὐτὴν τὴν ἀνατύπωσιν εἰκόνων.

'Αλλ' ὁ κυριώτερος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον δὲν ἀνεπτύχθη ἐγκαίρως ἡ τυπογραφία, πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὸ ὅτι δὲν ὑπῆρχε χαρτὶ ὁμοιομόρφου σχήματος. Ἡ προμήθεια τοῦ παπύρου ἦτο πολὺ περιωρισμένη, ἡ μία λωρὶς ἔπρεπε νὰ προσαρμόζεται εἰς τὴν ἄλλην καὶ δὲν ὑπῆρχε κανονικὸν μέγεθος φύλλου. Ἔπρεπε νὰ ἔλθῃ τὸ χαρτὶ ἀπὸ τὴν Κίναν, διὰ νὰ ξυπνήσῃ ὁ νοῦς τῶν Εὐρωπαίων. Ἐὰν εἶχαν τυπογραφικὰ πιεστήρια, αὐτὰ θὰ ἔπρεπε νὰ μένουν εἰς ἀργίαν καὶ νὰ περιμένουν τοὺς ἐκ παπύρου κυλίνδρους, οἱ ὁποῖοι κατεσκευάζοντο μὲ πολλὴν βραδύτητα. Ἡ ἐξήγησις ὅμως αὐτὴ δὲν δικαιολογεῖ τὴν μὴ χρησιμοποίησιν τυπογραφικῶν στοιχείων, προκειμένου περὶ εἰκόνων καὶ διαγραμμάτων.

Οἱ περιορισμοὶ αὐτοὶ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἐννοήσωμεν διατὶ ἡ 'Αλεξάνδρεια, ἐνῷ ἠμπόρεσε διὰ μιᾶς νὰ ἐπιτύχῃ τοὺς πλέον ἐξαιρετικοὺς διανοητικοὺς θριάμβους —διότι τὸ κατόρθωμα λ. χ. τοῦ 'Ερατοσθένους, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν πενιχρότητα τῶν συσκευῶν καὶ ὀργάνων του, εἶναι ἀρκετὸν νὰ τὸν θέσῃ εἰς ἴσην μοῖραν μὲ τὸν Νεύτωνα ἢ τὸν Παστὲρ—ἐν τούτοις εἶχε μικρὰν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς πορείας τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ τῆς σκέψεως τῶν ἀνθρώπων.

Τὸ Μουσεῖον καὶ ἡ Βιβλιοθήκη της ἦσαν κέντρον φωτός, ἀλλὰ τὸ φῶς αὐτὸ ἦτο κλεισμένον μέσα εἰς σκοτεινὸν φανόν, ὁ ὁποῖος τὸ ἀπέκρυπτεν ἀπὸ τὸν πολὺν κόσμον. Δὲν ὑπῆρχον ἄλλα μέσα ἀνακοινώσεως τῶν ἐξαγομένων ἀπὸ τὰς μελέτας των καὶ εἰς αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ἐνδιαφερομένους ἀνθρώπους τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κουραστικὴν ἐπιστολογραφίαν, ἐνῷ ἡ μετάδοσις γνώσεων εἰς τὸ πολὺ κοινὸν ἦτο ἀπολύτως ἀδύνατος. Οἱ σπουδασταὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πηγαίνουν εἰς τὸ γεμᾶτο ἀπὸ κόσμον αὐτὸ κέντρον καὶ νὰ ὑποβάλλωνται εἰς μεγάλα ἔξοδα, διότι αὐτὸς ἦτο ὁ μόνος τρόπος διὰ νὰ κατορθώσουν νὰ ἀποκτήσουν ἔστω καὶ μερικὰ ψιχία ἐπιστημονικῆς μορφώσεως.

Εἰς τὰς 'Αθήνας καὶ τὴν 'Αλεξάνδρειαν ὑπῆρχον βιβλιοπωλεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ ἀγοράσῃ χειρόγραφα βιβλία διαφόρων ποιοτήτων εἰς λογικὰς τιμάς, μία ὅμως ἐπέκτασις τῆς παιδείας εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις θὰ ἐπέφερεν ἀμέσως ἔλλειψιν παπύρου. Ἡ παιδεία δὲν ἔφθανε καθόλου εἰς τὰς μάζας τοῦ λαοῦ. Διὰ νὰ ἀποκτήσῃ κανεὶς κάπως μεγαλυτέραν μόρφωσιν, ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν συνήθη ζωὴν τῆς ἐποχῆς καὶ νὰ ἔλθῃ νὰ ζήσῃ ἐπὶ πολλὰ ἔτη κοντὰ εἰς σοφούς, οἱ ὁποῖοι οὔτε τὰ κατάλληλα μέσα τῆς διδασκαλίας εἶχον καὶ ἐξηντλημένοι ἦσαν ἀπὸ τὴν πολλὴν ἐργασίαν. Ἡ μάθησις

δὲν εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια εἰς τὸν βαθμὸν ποὺ εἶχεν ἡ μύησις εἰς τὸ ἱερατεῖον. Ἐν τούτοις ὅμως ἦτο κάτι παρομοίας φύσεως.

Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς πολὺ γρήγορα τὸ αἴσθημα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ εἰλικρινὴς καὶ ἀνυπόκριτος ἔκφρασις γνώμης, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν ἀτμόσφαιραν τῆς ἀληθινῆς διανοητικῆς ζωῆς, ἤρχισε νὰ ἐκλείπῃ ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἡ προστασία καὶ αὐτοῦ τοῦ Πτολεμαίου Α΄ ἔθεσε περιορισμὸν εἰς τὰς πολιτικὰς συζητήσεις. Μέσα εἰς ὀλίγον διάστημα αἱ διχόνοιαι τῶν σχολείων ἔκαμαν, ὥστε νὰ εἰσχωρήσουν καὶ αἱ προλήψεις τοῦ ὄχλου εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ πράγματα.

Ἡ σοφία ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἄφησεν ὀπίσω της τὸν σχολαστικισμόν. Τὴν χρῆσιν τῶν βιβλίων ἀντικατέστησεν ἡ λατρεία τῶν βιβλίων. Πολὺ γρήγορα οἱ σοφοὶ ἔγιναν μία εἰδικευμένη ἀλλόκοτος τάξις ἀνθρώπων, μὲ ξεχωριστὰ δυσάρεστα γνωρίσματα. Δὲν εἶχον περάσει ἓξ γενεαί, ἀφ' ὅτου εἶχεν ἱδρυθῆ τὸ Μουσεῖον καὶ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἔγινε κοινὸς ἕνας νέος τύπος ἀνθρώπου δειλοῦ καὶ ἐκκεντρικοῦ, ποὺ δὲν εἶχε πρακτικὰ προσόντα, ἦτο ἀνίκανος δι' οὐσιώδη πράγματα, ἐστενοχωρεῖτο δι' ἐπουσιώδεις λεπτομερείας φιλολογικῆς φύσεως, ἐμισοῦσε καὶ τοὺς μέσα εἰς τὴν σχολὴν συναδέλφους του καὶ τοὺς ἔξω ἀπὸ αὐτὴν ἀγραμμάτους—ὁ τύπος τοῦ σχολαστικοῦ. Ἦτο δὲ ὁ τύπος αὐτὸς μισαλλόδοξος ὡς ἱερεὺς καὶ συσκοτιστὴς ὡς μάγος. Καὶ ἡ πιὸ κουραστικὴ μέθοδος ἀντιγραφῆς δὲν τὸν ἐκούραζε καὶ δὲν ὠπισθοχωροῦσεν ἐμπρὸς εἰς ὁποιασδήποτε δυσκολίας, προκειμένου νὰ προμηθευθῇ ἓν σπάνιον βιβλίον. Ἦτο ἓν εἶδος παραφυάδος τῆς διανοητικῆς ἐξελίξεως τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐπὶ πολλὰς γενεὰς τὰ νέα φῶτα τῆς ἀνθρωπίνης διανοήσεως ἐπεσκοτίζοντο σοβαρῶς ἀπὸ τὴν παραφυάδα αὐτήν.

2. Ἡ φιλοσοφία τῆς Ἀλεξανδρείας.

Κατ' ἀρχὰς ἡ πνευματικὴ δρᾶσις τῆς Ἀλεξανδρείας συνεκεντρώνετο εἰς τὸ Μουσεῖον καὶ ἦτο κυρίως ἐπιστημονική. Ἡ φιλοσοφία, ἡ ὁποία ἐδίδασκε τὸν ἄνθρωπον πῶς νὰ γίνεται κύριος τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἔγινεν εἰς τὴν πραγματικότητα διδασκαλία μυστικῆς παρηγορίας. Τὸ διεγερτικὸν μετεβλήθη εἰς ναρκωτικόν. Ὁ φιλόσοφος ἄφηνε τὸν κόσμον, τοῦ ὁποίου ἀποτελοῦσε μέλος, διὰ νὰ ἀκολουθῇ τὸν τρελλὸν δρόμον του, καὶ παρηγορεῖτο λέγων μὲ ὡραίαν καὶ καλλιτεχνικὴν φρασεολογίαν, ὅτι ὁ κόσμος ἦτο πλάνη καὶ ὅτι ὑπῆρχε μέσα εἰς τὸν ἄνθρωπον κἄτι ὑπερούσιον καὶ ὑψηλόν, τὸ ὁποῖον ἦτο ἐκτὸς τοῦ κόσμου καὶ ὑπεράνω αὐτοῦ.

Αἱ Ἀθῆναι, ἄσημοι πλέον ἀπὸ πολιτικῆς ἀπόψεως, ποὺ ἐξακολουθοῦσαν ὅμως νὰ παραμένουν μεγάλο καὶ πολυπληθὲς κέντρον καθ' ὅλον τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα, ποὺ παρήκμαζαν σχεδὸν ἀνεπαισθήτως ἀπὸ ἐξωτερικῆς ἐμφανίσεως καὶ πρὸς τὰς ὁποίας οἱ διάφοροι κατακτηταὶ καὶ πολεμικοὶ τυχοδιῶκται τοῦ κόσμου ἐφέροντο μὲ σεβασμὸν ἀνάμεικτον μὲ περιφρόνησιν,—ἦσαν ἡ κατάλληλος ἑστία φιλοσοφικῆς

διδασκαλίας. Μόνον δὲ ὕστερα ἀπὸ παρέλευσιν δύο ὁλοκλήρων αἰώνων αἱ σχολαὶ τῆς Ἀλεξανδρείας κατέλαβον τὴν ἐξέχουσαν θέσιν εἰς τὰς φιλοσοφικὰς συζητήσεις.

3. Ἡ Ἀλεξάνδρεια ὡς φυτώριον θρησκειῶν.

Ἐὰν ἡ ἐμφάνισις τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν ἀνάπτυξιν φιλοσοφίας ἔγινεν ἀργά, ὑπῆρξεν ὅμως αὐτὴ πολὺ πρώιμος εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ ἀνταλλαγὴν θρησκευτικῶν ἰδεῶν.

Τὸ Μουσεῖον καὶ ἡ Βιβλιοθήκη ἀντεπροσώπευον μόνον μίαν ἀπὸ τὰς τρεῖς πλευρὰς τῆς τριπλῆς πόλεως τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἀντεπροσώπευον τὸ ἀριστοτέλειον, τὸ ἑλληνικὸν καὶ τὸ μακεδονικὸν στοιχεῖον. Ὁ Πτολεμαῖος Α', ὅμως, εἶχεν εἰσαγάγει καὶ δύο ἄλλα στοιχεῖα εἰς τὸ παράδοξον αὐτὸ κέντρον. Πρῶτον ὑπῆρχε μεγάλος ἀριθμὸς Ἰουδαίων, τοὺς ὁποίους εἶχε φέρει ἐν μέρει ἀπὸ τὴν Παλαιστίνην, ἀλλὰ κατὰ μέγα μέρος ἐπίσης ἀπὸ τοὺς εἰς τὴν Αἴγυπτον ἑβραϊκοὺς συνοικισμούς, οἱ κάτοικοι τῶν ὁποίων δὲν εἶχον ξαναγυρίσει ποτὲ εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ.

Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ ἦσαν οἱ Ἑβραῖοι τῆς Διασπορᾶς, μᾶζα Ἰουδαίων, ἡ ὁποία δὲν εἶχεν ὑποστῆ τὴν τύχην τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Βαβυλῶνος, ἀλλ' ἡ ὁποία ἦτο ἐν τούτοις κάτοχος τῆς Ἱερᾶς Βίβλου καὶ εἶχε στενὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς ἀνὰ τὸν κόσμον ὁμοθρήσκους της. Οἱ Ἰουδαῖοι αὐτοὶ κατεῖχον ἕνα τόσον μεγάλο διαμέρισμα τῆς Ἀλεξανδρείας, ὥστε αὐτὴ ἔγινεν ἡ μεγαλυτέρα τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πόλις τοῦ κόσμου, ποὺ εἶχε περισσοτέρους Ἑβραίους κατοίκους ἀπὸ ὅσους εἶχεν αὐτὴ ἡ Ἱερουσαλήμ. Ἀνεφέραμεν ἤδη ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι αὐτοὶ ἐθεώρησαν ἀναγκαῖον νὰ μεταφράσουν τὰς γραφάς των εἰς τὴν ἑλληνικήν.

Ὑπῆρχεν ἐπίσης μεγάλος πληθυσμὸς Αἰγυπτίων, οἱ ὁποῖοι καὶ αὐτοὶ ὡμιλοῦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν ἑλληνικήν, ἀλλ' οἱ ὁποῖοι εὑρίσκοντο ὑπὸ τὸ κράτος θρησκευτικῶν παραδόσεων σαράντα αἰώνων. Εἰς τοὺς Αἰγυπτίους αὐτοὺς ὁ ναὸς καὶ αἱ θυσίαι κατεῖχον τὴν πρώτην θέσιν. Εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν συνηντήθησαν τρεῖς διανοητικοὶ καὶ πνευματικοὶ τύποι, οἱ τρεῖς κύριοι τύποι τῆς λευκῆς φυλῆς: Ὁ ὀρθολογισμὸς καὶ ἡ κριτικὴ νοοτροπία τῶν Ἀρίων Ἑλλήνων, ὁ μονοθεϊσμός, ὁ ἠθικὸς ζῆλος τῶν Σημιτῶν Ἰουδαίων, καὶ ἡ παράδοσις τῶν μυστηρίων καὶ τῶν θυσιῶν, τὴν ὁποίαν εἴδομεν ἤδη ἐν ἐνεργείᾳ εἰς τὰς μυστικὰς λατρείας καὶ τὰ ἀπόκρυφα ἔθιμα τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἡ ὁποία εἰς τὴν χαμιτικὴν Αἴγυπτον ἐβασίλευεν ὑπερηφάνως εἰς μεγάλους ναούς, ὑπὸ τὸ ἄπλετον φῶς τῆς ἡμέρας.

Αὐτὰ ἦσαν τὰ τρία μόνιμα στοιχεῖα τοῦ μεικτοῦ Ἀλεξανδρινοῦ πολιτισμοῦ. Εἰς τὸν λιμένα ὅμως καὶ τὰς ἀγορὰς τῆς πόλεως ἦσαν ἀνακατωμένοι ἄνθρωποι πάσης γνωστῆς φυλῆς, οἱ ὁποῖοι ἐπηρέαζον ὁ ἕνας τὸν ἄλλον μὲ τὰς θρησκευτικάς των ἰδέας καὶ τὰ ἔθιμά των. Ἀναφέρεται μάλιστα ὅτι κατὰ τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα ἦλθον εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν βουδδισταὶ ἱεραπόστολοι ἀπὸ τὴν αὐλὴν τοῦ Ἰνδοῦ βα-

σιλέως Ἀσόκα, καὶ ὅτι ἀργότερα ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἀσφαλῶς καὶ ἀποικία Ἰνδῶν ἐμπόρων.

Ὁ Ἀριστοτέλης παρατηρεῖ εἰς τὰ «Π ο λ ι τ ι κ ά» του, ὅτι αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις τῶν ἀνθρώπων διαμορφώνονται συμφώνως πρὸς τοὺς πολιτικοὺς θεσμούς των. «Οἱ ἄνθρωποι, ὅπως τὴν σωματικὴν μορφήν, ἔτσι καὶ τὸν βίον τῶν θεῶν πλάττουν ὅμοιον μὲ τὸν ἰδικόν των»· καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ ἐποχὴ αὐτὴ τῶν ὑπὸ ἀπολυταρχικοὺς μονάρχας μεγάλων ἑλληνοφώνων κρατῶν, δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἀνεχθῇ τὰς ἁπλᾶς ἐπιτοπίους θεότητας τῶν πόλεων καὶ τῶν μικρῶν φυλῶν.

Οἱ ἄνθρωποι ἀπαιτοῦσαν θεούς, τῶν ὁποίων ἡ δικαιοδοσία ἦτο τοὐλάχιστον ἴση μὲ τὴν ἔκτασιν τῶν κρατῶν καί, ἐκτὸς ἀπὸ τὰς περιπτώσεις ἐκείνας, εἰς τὰς ὁποίας τὰ συμφέροντα ἰσχυροῦ ἱερατείου παρεῖχον ἐμπόδιον, συνετελεῖτο μία περίεργος συγχώνευσις τῶν θεῶν. Οἱ ἄνθρωποι εὕρισκον, ὅτι ἂν καὶ ὑπῆρχον πολλοὶ θεοί, ἦσαν ὅλοι πάρα πολὺ ὅμοιοι ἀναμεταξύ των. Αὐτὸ δὲ τοὺς ἔκαμε νὰ σκεφθοῦν, ὅτι θὰ ὑπάρχῃ πράγματι ἕνας θεὸς ὑπὸ διάφορα ὀνόματα. Καὶ ὑπῆρχε παντοῦ ὁ θεὸς αὐτὸς—ἂν καὶ ὑπὸ ἄλλο ὄνομα. Ὁ Jupiter τῶν Ρωμαίων, ὁ Ζεὺς τῶν Ἑλλήνων, ὁ Βὴλ-Μερωδὰχ τῶν Βαβυλωνίων, ὁ Ἄμμων τῶν Αἰγυπτίων—ὁ Ἄμμων, ὁ ὁποῖος ἦτο ὁ ὑποτιθέμενος πατὴρ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ὁ παλαιὸς ἀνταγωνιστὴς τοῦ Ἀμενώφιος Δ΄—ὅλοι ἦσαν ἀρκετὰ ὅμοιοι, διὰ νὰ ταυτισθοῦν.

«Πατὴρ ὅλων, εἰς κάθε ἐποχήν, εἰς κάθε χώραν λατρευόμενος ὑπὸ ἁγίων, ὑπὸ ἀγρίων καὶ ὑπὸ σοφῶν, Ἰεχωβά, Ζεὺς ἢ Κύριος».

Ὅπου ὑπῆρχον καταφανεῖς διαφοραί, διὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν δυσκολίαν, ἔλεγον ὅτι ἐπρόκειτο περὶ διαφόρων ἀπόψεων τοῦ αὐτοῦ θεοῦ. Ὁ Βὴλ-Μερωδάχ, ἐν τούτοις, ἦτο πλέον θεός, ὁ ὁποῖος τόσον παρήκμασεν, ὥστε μόλις κατώρθωσε νὰ ἐπιζήσῃ ὑπὸ ψευδώνυμον. Ὁ δὲ Ἀσσούρ, ὁ Δαγὼν καὶ ἄλλοι παρόμοιοι ἦσαν δυστυχεῖς παλαιοὶ θεοὶ ἐθνῶν, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐκμηδενισθῆ, εἶχον λησμονηθῆ πρὸ πολλοῦ, καὶ δὲν συμπεριελήφθησαν εἰς τὴν συγχώνευσιν. Ὁ Ὄσιρις, θεὸς πολὺ δημοφιλὴς τοῦ αἰγυπτιακοῦ λαοῦ, ἐταυτίζετο ἤδη μὲ τὸν Ἄπιν, τὸ ἱερὸ βώδι τοῦ ναοῦ τῆς Μέμφιδος, καὶ ἐν μέρει ἐμπερδεύετο μὲ τὸν Ἄμμωνα. Ὑπὸ τὸ ὄνομα δὲ Σέραπις ἔγινεν αὐτὸς ὁ μέγας θεὸς τῆς ἑλληνικῆς Ἀλεξανδρείας. Ἦτο Ζεὺς-Σέραπις.

Ἡ αἰγυπτιακὴ ἀγελάς, θεὰ Ἀθὼρ ἢ Ἶσις, παριστάνετο τώρα ἐπίσης ὑπὸ ἀνθρωπίνην μορφήν, ὡς ἡ σύζυγος τοῦ Ὀσίριδος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐγέννησε τὸ μικρὸ παιδὶ Ὧρον. Ὁ τελευταῖος, ὅταν ἐμεγάλωσεν, ἐπῆρε τὴν μορφὴν τοῦ ἰδίου τοῦ Ὀσίριδος. Αἱ γυμναὶ αὐταὶ πληροφορίαι κάμνουν παράδοξον ἐντύπωσιν, χωρὶς ἄλλο, εἰς ἓν νεώτερον πνεῦμα. Αὐτοὶ ὅμως οἱ συνταυτισμοὶ καὶ αἱ συγχωνεύσεις τοῦ ἑνὸς θεοῦ μὲ τὸν ἄλλον, εἶναι πολὺ χαρακτηριστικαὶ τῆς προσπαθείας, τὴν ὁποίαν ἡ ἀφυπνισθεῖσα ἀνθρωπίνη διάνοια κατέβαλλε, διὰ νὰ μείνῃ ἀκόμη προσηλωμένη εἰς τὴν θρησκείαν, ἐνῷ ἐφρόντιζε νὰ κάμῃ τοὺς θεούς της περισσότερον λογικοὺς καὶ παγκοσμίους.

Ἡ συγχώνευσις αὐτὴ ἑνὸς θεοῦ μὲ ἄλλον, λέγεται θ ε ο κ ρ α σ ί α

καὶ εἰς κανὲν ἄλλο μέρος δὲν συνετελεῖτο αὐτὸ τόσον ἐντόνως, ὅσον εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Μόνον δύο λαοὶ ἀντέστησαν εἰς αὐτήν, κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον. Οἱ Ἑβραῖοι, οἱ ὁποῖοι ἐπίστευον εἰς ἕνα Θεὸν τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς, τὸν Ἰεχωβά, καὶ οἱ Πέρσαι, οἱ ὁποῖοι εἶχον μονοθεϊστικὴν λατρείαν τοῦ Ἡλίου.

Ὁ Πτολεμαῖος Α΄ δὲν ἵδρυσεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν μόνον τὸ Μουσεῖον, ἀλλὰ καὶ τὸ Σεράπειον, καθιερωμένον εἰς τὴν λατρείαν τριάδος θεῶν, ἡ ὁποία ἀντεπροσώπευε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς θεοκρασίας, ποὺ ἐφηρμόσθη εἰδικώτερον εἰς τοὺς θεοὺς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Αἰγύπτου.

Ἡ τριὰς αὐτὴ συνίστατο ἐκ τοῦ θεοῦ Σεράπιδος (Ὄσιρις = Ἄπις), τῆς θεᾶς Ἴσιδος (= Ἀθώρ, ἡ ἀγελὰς-σελήνη θεὰ) καὶ τοῦ παιδιοῦ-θεοῦ Ὥρου.

Σχεδὸν κατὰ ἕνα ἢ ἄλλον τρόπον κάθε θεὸς ἐταυτίζετο μὲ τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην ἀπὸ τὰς τρεῖς αὐτὰς ἀπόψεις τοῦ ἑνὸς θεοῦ, ἀκόμη δὲ καὶ ὁ τῶν Περσῶν θεὸς τοῦ ἡλίου Μίθρας. Καὶ οἱ τρεῖς θεοί, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν τριάδα αὐτήν, συνεχέοντο εἰς ἕνα καὶ μόνον. Ἐλατρεύοντο δὲ μὲ πολὺν ζῆλον εἰς ἱερουργίας, μὲ τὴν συνοδείαν τοῦ σείστρου, μουσικοῦ ὀργάνου, ἀποτελουμένου ἀπὸ πλαίσιον ποὺ εἶχεν ὁλόγυρα κωδωνίσκους.

Τώρα διὰ πρώτην φορὰν βλέπομεν τὴν ἰδέαν τῆς ἀθανασίας νὰ γίνεται ἡ κεντρικὴ ἰδέα θρησκείας, ἡ ὁποία ἐξετείνετο πέραν τῆς Αἰγύπτου. Οὔτε τοὺς πρώτους Ἀρίους, οὔτε τοὺς πρώτους Σημίτας φαίνεται νὰ ἀπησχόλησε πάρα πολὺ ἡ ἰδέα τῆς ἀθανασίας, πολὺ δὲ ὀλίγον ἐπηρέασε τοὺς Μογγόλους. Ἡ συνέχεια ὅμως τῆς ἀτομικῆς ζωῆς μετὰ θάνατον ὑπῆρξεν ἀπὸ παναρχαίους χρόνους βαθεῖα προκατάληψις τῶν Αἰγυπτίων. Καὶ ἡ ἰδέα αὐτὴ ἔπαιζε τώρα σπουδαῖον μέρος εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Σεράπιδος.

Εἰς τὴν σχετιζομένην μὲ τὴν λατρείαν του ἱερὰν φιλολογίαν γίνεται λόγος περὶ αὐτοῦ ὡς «σωτῆρος καὶ ὁδηγοῦ τῶν ψυχῶν, ποὺ ὁδηγεῖ τὰς ψυχὰς εἰς τὸ φῶς καὶ δέχεται αὐτὰς πάλιν». Εἰς ἱερουργίας ἔκαιον λαμπάδας καὶ προσέφερον ἀναθήματα, τὰ ὁποῖα παρίστανον τὰ διάφορα μέλη τοῦ σώματος, τὰ ὁποῖα ἔπασχον καὶ διὰ τὰ ὁποῖα ἐζητοῦσαν βοήθειαν.

Ἡ Ἶσις προσείλκυεν ἐπίσης πολλοὺς εὐσεβεῖς λάτρεις, οἱ ὁποῖοι ἀφιέρωναν τὴν ζωήν των εἰς αὐτήν. Εἰς τὰς εἰκόνας μέσα εἰς τὸν ναὸν παριστάνετο μὲ στέμμα ὡς Βασίλισσα τοῦ Οὐρανοῦ καὶ νὰ κρατῇ τὸν μικρὸν Ὧρον εἰς τὴν ἀγκαλιά της. Αἱ λαμπάδες ἔλαμπαν καὶ ἔσταζαν ἐμπρός της καὶ τὰ ἀπὸ κερὶ ἀναθήματα ἐκρέμαντο γύρω ἀπὸ τοὺς βωμούς. Ὁ νεοφώτιστος ὑφίστατο μακρὰν προπαρασκευαστικὴν δοκιμασίαν, ὡρκίζετο ὅτι θὰ μείνῃ ἄγαμος καὶ ὅταν κατηχεῖτο, τὸ κεφάλι του ἐκουρεύετο καὶ ἐνεδύετο λευκὸν φόρεμα.

Εἰς τὴν λατρείαν αὐτὴν τοῦ Σεράπιδος, ἡ ὁποία ἐξηπλώθη εἰς ὅλον τὸν πολιτισμένον κόσμον κατὰ τοὺς 3ον καὶ 2ον π. Χ. αἰῶνας, διακρίνομεν τὸν πρόδρομον τῶν ἐθίμων καὶ ἐξωτερικῶν τύπων, οἱ ὁποῖοι ἐκυριάρχησαν εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον καθ' ὅλην τὴν χριστιανικὴν ἐποχήν. Ἡ οὐσιώδης ἰδέα, τὸ ζωντανὸν πνεῦμα τοῦ χρι-

στιανισμοῦ, ἦτο, ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, κἄτι ἐντελῶς νέον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, τὸ ἔνδυμα ὅμως τῶν τελετουργιῶν καὶ συμβόλων καὶ ἐξωτερικῶν τύπων, τὸ ὁποῖον ἐφόρεσεν ὁ χριστιανισμὸς καὶ ἐξακολουθεῖ ἀκόμη καὶ σήμερον νὰ φορῇ εἰς πολλὰς χώρας, εἶχεν ὑφανθῇ ἀσφαλῶς μέσα εἰς τὸν ναὸν καὶ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Διός, τοῦ Σεράπιδος, καὶ τῆς Ἴσιδος, ἡ ὁποία διεδόθη τώρα ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἀνὰ τὸν πολιτισμένον κόσμον, εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς θεοκρασίας, δηλαδὴ κατὰ τοὺς 2ον καὶ 1ον αἰῶνας πρὸ Χριστοῦ.

4. Ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ αἱ Ἰνδίαι.

Ἡ σπουδαιότης τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπὸ ἐμπορικῆς καὶ διανοητικῆς ἀπόψεως ἐξηκολούθησεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας. Προτρέχοντες, σχετικῶς μὲ τὴν ἐξιστόρησιν τῆς ἀκμῆς τῆς ρωμαϊκῆς δυνάμεως, ἡ ὁποία θὰ ἐπακολουθήσῃ μετ' ὀλίγον, ἠμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν ἐδῶ, ὅτι ἡ Ἀλεξάνδρεια ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν ἔγινε τὸ μεγαλύτερον ἐμπορικὸν κέντρον τοῦ κόσμου.

Οἱ Ρωμαῖοι ἔμποροι τῆς Ἀλεξανδρείας εἶχον πολυαρίθμους ἐγκαταστάσεις εἰς τὴν νότιον Ἰνδικήν. Εἰς τὴν Κραγγανώρην, ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς Μαλαβάρης, ὑπῆρχε ναὸς καθιερωμένος εἰς τὸν Αὔγουστον, ὁ δὲ συνοικισμὸς ἐπροστατεύετο ὑπὸ δύο ρωμαϊκῶν ταγμάτων. Πρεσβεῖαι ἐστέλλοντο ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς διαφόρους Ἰνδοὺς ἡγεμόνας. Ἐπὶ πλέον ὁ Κλήμης, ὁ Χρυσόστομος καὶ ἄλλοι ἀπὸ τοὺς πρώτους χριστιανοὺς συγγραφεῖς κάμνουν λόγον περὶ τῶν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν Ἰνδῶν καὶ τῆς θρησκευτικῆς των λατρείας.

ΚΔ'. Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΔΟΣΙΣ ΤΟΥ ΒΟΥΔΔΙΣΜΟΥ

1· Ἡ ἱστορία τοῦ Γαουτάμα. 2. Ἡ διαφωνία μεταξὺ διδασκαλίας καὶ παραδόσεως 3. Τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Γαουτάμα Βούδδα. 4. Ὁ Βουδδισμὸς καὶ ὁ Ἀσόκα. 5. Δύο μεγάλοι Κινέζοι διδάσκαλοι. 6. Αἱ νοθεύσεις τοῦ Βουδδισμοῦ. 7. Ἡ σημερινὴ ἐξάπλωσις τοῦ Βουδδισμοῦ.

Καὶ τώρα ἂς ἀφήσωμεν τὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν δρᾶσιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀνθρωπίνων ἰδεῶν εἰς τὸν κόσμον τῆς Μεσογείου, διὰ νὰ στραφῶμεν πρὸς τὴν σχεδὸν ἐντελῶς ἀποχωρισμένην διανοητικὴν ζωὴν τῶν Ἰνδιῶν. Ἐκεῖ συναντῶμεν πολιτισμόν, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ἐξ ἀρχῆς αὐτοφυὴς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους του καὶ ἀνέπτυξεν ἰδικόν του χαρακτῆρα. Ἦτο ἀπομονωμένος ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς πολιτισμοὺς καὶ πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς ἀνατολὰς διὰ μεγάλων ὀροσειρῶν καὶ ἀπεράντων ἐρήμων ἐκτάσεων. Αἱ ἄριαι φυλαί, αἱ ὁποῖαι εἶχον κατεβῆ εἰς τὴν χερσόνησον, ἔχασαν εἰς μικρὸν διάστημα κάθε ἐπαφὴν μὲ τοὺς πρὸς δυσμὰς καὶ βορρᾶν ὁμοφύλους των καὶ ἐξειλίχθησαν πρὸς ἐν-

τελῶς ξεχωριστὰς κατευθύνσεις. Αὐτὸ ἰδιαιτέρως συνέβη μὲ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι εἶχον προχωρήσει εἰς τὴν γύρω ἀπὸ τὸν Γάγγην χώραν καὶ πέραν αὐτοῦ.

Εὑρῆκαν ἐκεῖ πολιτισμόν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἤδη διαδοθῆ πρὶν ἀπὸ αὐτοὺς ἀνὰ τὰς Ἰνδίας, τὸν δραβιδικὸν πολιτισμόν. Καὶ ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς εἶχε γεννηθῆ ὅλως ἀνεξαρτήτως, ἀκριβῶς ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι πολιτισμοί, ὅπως ὁ σουμερικός, ὁ αἰγαιϊκὸς καὶ ὁ αἰγυπτιακὸς ἐγεννήθησαν ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νεολιθικοῦ αἰῶνος, τοῦ ὁποίου τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα περιεγράψαμεν ἤδη. Αἱ ἐν λόγῳ ἄριαι φυλαὶ μετέβαλον τὸν δραβιδικὸν πολιτισμὸν καὶ ἔδωσαν εἰς αὐτὸν νέαν ζωήν, περίπου ὅπως οἱ Ἕλληνες ἔκαμαν σχετικῶς μὲ τὸν αἰγαιϊκὸν πολιτισμὸν καὶ οἱ Σημῖται μὲ τὸν σουμερικόν.

Οἱ Ἰνδοὶ αὐτοὶ Ἄριοι ἔζοῦσαν ὑπὸ συνθήκας ἐντελῶς διαφορετικὰς ἀπὸ ἐκείνας, ποὺ ἐπικρατοῦσαν εἰς τὰ βορειοδυτικὰ τῆς χώρας. Ἐζοῦσαν εἰς θερμότερον κλῖμα, εἰς τὸ ὁποῖον διατροφὴ μὲ βάσιν τὸ βωδινὸν κρέας καὶ τὰ ἐκ ζυμώσεως ποτὰ ἦτο καταστρεπτικὴ διὰ τὸν ὀργανισμόν. Ἀπὸ ἀνάγκην λοιπὸν ἐστράφησαν εἰς τὴν χορτοφαγίαν, τὸ δὲ πολὺ εὔφορον ἔδαφος τοὺς ἔδιδε χωρὶς μεγάλους κόπους ὅλην τὴν τροφὴν ποὺ ἐχρειάζοντο. Δὲν ὑπῆρχε πλέον κανεὶς λόγος δι' αὐτοὺς νὰ διάγουν πλανητικὸν βίον. Ἠμποροῦσαν νὰ ἔχουν ἀπόλυτον πεποίθησιν εἰς τὴν ἐσοδείαν τῶν καρπῶν τῆς γῆς. Καὶ αἱ ἀνάγκαι των ὑπὸ τὴν ἔποψιν ἐνδυμάτων καὶ κατοικίας ἦσαν μικραί. Ἐχρειάζοντο τόσον ὀλίγα πράγματα, ὥστε δὲν ἀνεπτύχθη εἰς αὐτοὺς τὸ ἐμπόριον. Ὑπῆρχε περίσσεια γῆς διὰ τὸν καθένα, ὁ ὁποῖος ἐπιθυμοῦσε νὰ καλλιεργήσῃ μίαν λωρίδα γῆς, καὶ μία μικρὰ λωρὶς γῆς ἦτο ἀρκετή.

Ὁ πολιτικός των βίος ἦτο ἁπλοῦς καὶ σχετικῶς ἀπηλλαγμένος ἀπὸ κινδύνους. Δὲν εἶχον ἀναφανῆ ἀκόμη μεγάλαι κατακτητικαὶ δυνάμεις εἰς τὰς Ἰνδίας, οἱ δὲ φυσικοὶ φραγμοὶ τῆς χώρας ἀρκοῦσαν διὰ νὰ σταματήσουν τὰς ἰμπεριαλιστικὰς βλέψεις τῶν γειτόνων των ἀπὸ δυσμὰς καὶ ἀνατολάς. Εἰς ὁλόκληρον τὴν χώραν ἦσαν διεσκορπισμένα χιλιάδες μικρῶν χωρίων, τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἦτο μιὰ δημοκρατία ἢ ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ ἕνα μικρὸν ἡγεμόνα. Δὲν ὑπῆρχε καθόλου ναυτικὴ ζωή, οὔτε πειρατικοὶ ἐπιδρομεῖς, οὔτε ξένοι ἔμποροι. Εἶναι δυνατὸν νὰ γράψῃ κανεὶς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἰνδιῶν ἕως πρὶν ἀπὸ τετρακόσια ἔτη, χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ σχεδὸν καθόλου τὴν θάλασσαν.

Ἡ ἱστορία τῶν Ἰνδιῶν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ὑπῆρξε περισσότερον εὐτυχισμένη, ὀλιγώτερον ἀγρία καὶ περισσότερον ὀνειρώδης ἀπὸ τὴν ἱστορίαν κάθε ἄλλου λαοῦ. Οἱ εὐγενεῖς, οἱ ράγια* κατεγίνοντο εἰς τὸ κυνήγι. Ἡ ζωὴ ἀπετελεῖτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ ἐρωτικὰ ἐπεισόδια. Κάπου κάπου ἕνας μαχαραγιᾶς ἀνεδεικνύετο μεταξὺ τῶν ράγια καὶ ἔκτιζε μίαν πόλιν, συνελάμβανε καὶ ἐξημέρωνε

* Ράγια: Ρατζᾶς ἢ ραγιᾶς = τίτλος ἡγεμόνος ἰθαγενῶν κρατῶν εἰς τὰς Ἰνδίας. Ὁ μαχαραγιᾶς ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ ἀσκεῖ ἀνωτέραν κυριαρχίαν ἐπὶ πολλῶν ραγιάδων.

πολλοὺς ἐλέφαντας, ἐσκότωνε πολλὰς τίγρεις καὶ ἄφηνεν ὀπίσω του μίαν παράδοσιν πομπώδους μεγαλοπρεπείας.

Ἐν τούτοις ὑπῆρχε πολλὴ διανόησις μεταξὺ τῶν ἐξανατολισθέντων Ἀρίων. Μεγάλα ἔπη ἐγράφησαν καὶ μετεβιβάσθησαν εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεὰς διὰ προφορικῆς παραδόσεως, διότι δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη γραφή. Ὑπῆρχεν ἐπίσης πολλὴ καὶ βαθεῖα φιλοσοφικὴ σκέψις, τῆς ὁποίας ἡ σχέσις πρὸς τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα τῆς Δύσεως δὲν ἐξηκριβώθη ἀκόμη.

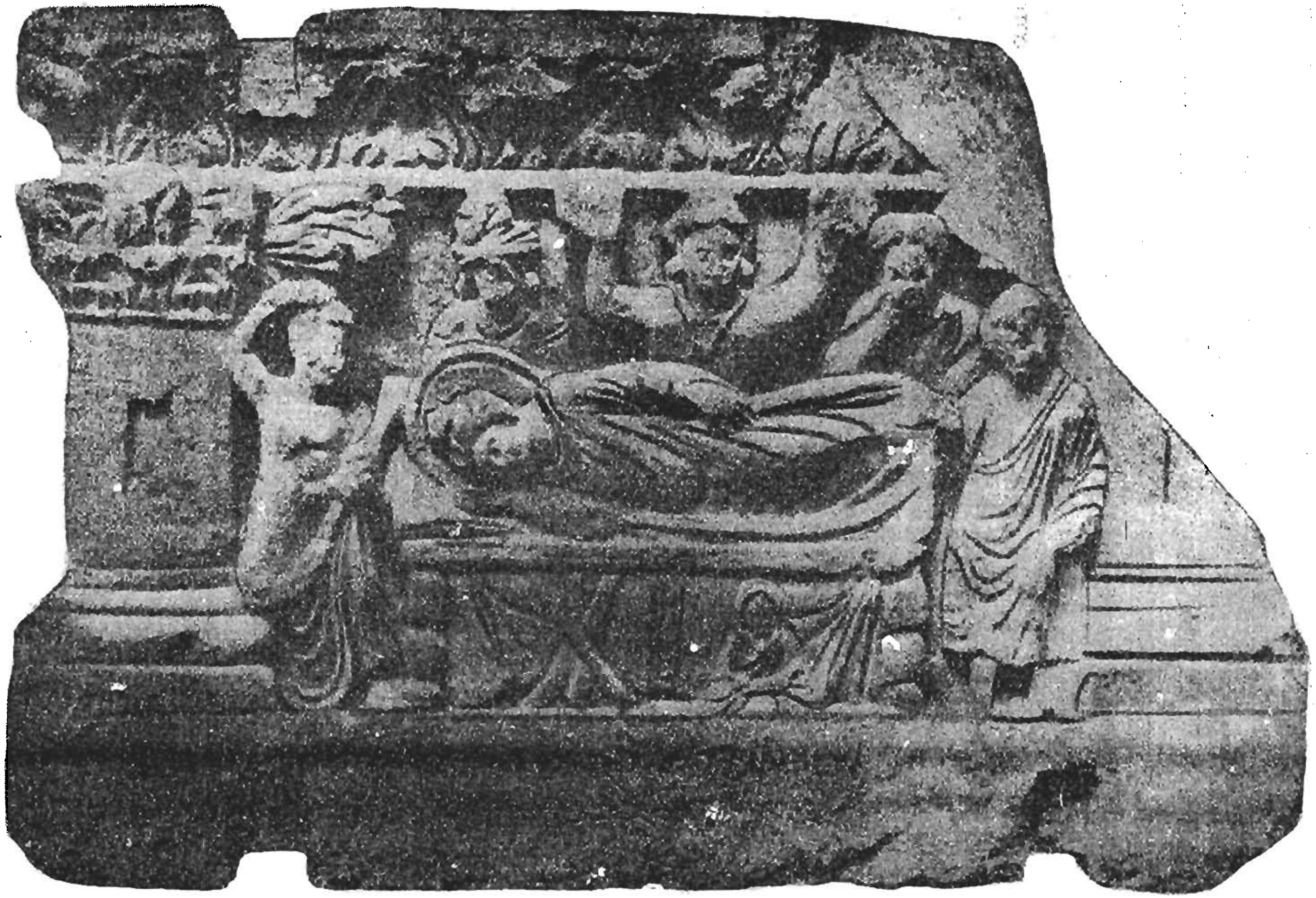
Μεταξὺ 600 καὶ 500 π.Χ., ὅταν ὁ Κροῖσος ἤκμαζεν εἰς τὴν Λυδίαν καὶ ὁ Κῦρος ἡτοιμάζετο νὰ ἀποσπάσῃ τὴν Βαβυλῶνα ἀπὸ τὸν Ναβόννηδον, ἐγεννήθη εἰς τὰς Ἰνδίας ὁ ἱδρυτὴς τοῦ Βουδδισμοῦ. Ἐγεννήθη εἰς μίαν μικρὰν δημοκρατικὴν κοινότητα εἰς τὰ βόρεια τῆς Βεγγάλης, εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Ἱμαλαΐων, εἰς χώραν, ἡ ὁποία σήμερον καλύπτεται ἀπὸ πυκνὴν ζούγκλαν, κοντὰ εἰς τὰ σύνορα τῆς Νεπάλης. Ἡ μικρὰ πολιτεία ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ μίαν οἰκογένειαν, τὴν ἰδιαιτέραν πατριὰν τῶν Σακυά, τῆς ὁποίας ὁ Σιδχάτα Γαουτάμα ἦτο μέλος. Σιδχάτα ἦτο τὸ κύριον ὄνομά του, ὅπως τὸ Γάϊος ἢ τὸ Ἰωάννης. Γαουτάμα ἢ Γοτάμα ἦτο τὸ οἰκογενειακόν του ὄνομα, καὶ Σακυὰ τὸ ὄνομα τῆς πατριᾶς.

Ὁ θεσμὸς τῶν κλειστῶν τάξεων δὲν εἶχεν ἀκόμη καθιερωθῆ τελείως εἰς τὰς Ἰνδίας, οἱ δὲ βραχμᾶνες, ἂν καὶ ἦσαν προνομιοῦχοι καὶ μὲ πολλὴν ἐπιρροήν, δὲν εἶχον ἀκόμη ἀνεβῆ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος. Ὑπῆρχεν ὅμως αὐστηρὰ διάκρισις μεταξὺ τῶν διαφόρων τάξεων καὶ ἀδιαπέραστος φραγμὸς μεταξὺ τῶν εὐγενῶν Ἀρίων καὶ τοῦ μεγαλυτέρου κοινοῦ λαοῦ. Ὁ Γαουτάμα ἀνῆκεν εἰς τὴν πρώτην φυλήν. Ἡ διδασκαλία του ὠνομάσθη «Ἀ ρ ί α Ὁ δ ὸ ς» ἢ «Ἀ ρ ί α Ἀ λ ή θ ε ι α».

Μόνον, μέσα εἰς τὰ τελευταῖα πενῆντα ἔτη, ἡ ὁλονὲν προαγομένη μελέτη τῆς π α λ ι κ ῆ ς γλώσσης, εἰς τὴν ὁποίαν ἐγράφησαν αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς πρωτοτύπους πηγάς, ἔδωκεν εἰς τὸν κόσμον πραγματικὴν γνῶσιν περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Γαουτάμα. Πρωτύτερα ἡ ἱστορία του ἦτο φορτωμένη ἀπὸ τερατώδη θρυλικὰ στοιχεῖα, ἡ δὲ διδασκαλία του παρεξηγεῖτο οἰκτρῶς. Τώρα ὅμως ὅ,τι γνωρίζομεν περὶ αὐτοῦ εἶναι συγχρόνως καὶ ἀνθρώπινον καὶ σαφές.

Ὁ Γαουτάμα ἦτο ἔξυπνος καὶ ὡραῖος νέος, ἀπὸ πλουσίαν οἰκογένειαν καὶ μέχρις ἡλικίας εἴκοσιν ἐννέα ἐτῶν ἔζοῦσε τὴν συνήθη ἀριστοκρατικὴν ζωὴν τῆς ἐποχῆς του. Ἡ ζωὴ αὐτὴ δὲν ἦτο πολὺ ἱκανοποιητικὴ ἀπὸ πνευματικῆς ἀπόψεως. Δὲν ὑπῆρχε φιλολογία, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν προφορικὴν παράδοσιν τῶν ἐπῶν τῶν Βέδας καὶ αὐτὴ ἀποτελοῦσε κυρίως μονοπώλιον τῶν βραχμάνων. Ἡ γνῶσις (μόρφωσις) εὑρίσκετο εἰς ἀκόμη χειροτέραν θέσιν.

Ὁ κόσμος ἐκεῖνος περιωρίζετο ἀπὸ τὰ χιονοσκέπαστα Ἱμαλάϊα πρὸς βορρᾶν καὶ ἐξετείνετο πολὺ μακριὰ πρὸς νότον. Ἡ πόλις Βεναρές, ἡ ὁποία εἶχε βασιλέα, ἀπεῖχε περίπου ἑκατὸν ἑξῆντα χιλιόμετρα. Αἱ κυριώτεραι διασκεδάσεις ἦσαν τὸ κυνήγι καὶ αἱ ἐρωτικαὶ

344.—**Ὁ θάνατος τοῦ Βούδδα.** Ἑλληνοβουδδικὸν ἀνάγλυφον χρονολογούμενον πιθανὸν ἀπὸ τοῦ ἔτους 350 μ. Χ. ἐπηρεασμένον ἀπὸ τὸν Χριστιανισμόν. (Ἰνδικὸν Μουσεῖον τοῦ Λονδίνου).

περιπέτειαι. Ὁ Γαουτάμα εἶχεν ὅλας τὰς ἀπολαύσεις, τὰς ὁποίας ἔδιδεν ἡ ζωή. Τὸν ἐπάντρεψαν εἰς ἡλικίαν δέκα ἐννέα ἐτῶν μὲ μίαν ὡραίαν ἐξαδέλφην του. Ἐπὶ μερικὰ ἔτη ἔμειναν ἄτεκνοι. Ἐκυνηγοῦσε καὶ ἔπαιζε καὶ ἐγύριζεν ἀμέριμνα εἰς τὸν ἡλιόλουστον κόσμον τῶν κήπων, τῶν δενδροφυτευμένων ἐκτάσεων καὶ τῶν καταρδευομένων ὀρυζώνων. Καὶ μέσα εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν τὸν ἔπιασε μεγάλη ἀπογοήτευσις. Ἦτο ἡ δυστυχία μιᾶς λεπτῆς διανοίας, ἡ ὁποία ζητεῖ τρόπον ἀπασχολήσεως.

Ἐζοῦσεν ἀνάμεσα εἰς ἀφθονίαν ὡραίων πραγμάτων, ὅπου ὅλαι αἱ ἐπιθυμίαι του ἐξεπληρώνοντο ἀμέσως ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης, καὶ ὅμως ἡ ψυχή του δὲν ἦτο εὐχαριστημένη. Μίαν ἡμέραν τοῦ ἐφάνη ὅτι ἤκουσε νὰ τὸν καλοῦν τὰ πεπρωμένα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἠσθάνετο, ὅτι ἡ ζωὴ τὴν ὁποίαν ἐπερνοῦσε, δὲν ἦτο ἡ πραγματικότης τοῦ βίου, ἀλλὰ μία ἡμέρα ἀναπαύσεως, ἡ ὁποία παρετείνετο ἐπ' ἄπειρον.

Εἰς μίαν ἐκδρομήν, τὴν ὁποίαν ἔκαμε χάριν διασκεδάσεως, συνήντησεν εἰς τὸν δρόμον ἕνα ἄνθρωπον καταβεβλημένον πάρα πολὺ ἀπὸ τὰ γηρατεῖα. Ἡ θέα τοῦ δυστυχοῦς καμπουριασμένου καὶ ἐξησθενημένου αὐτοῦ πλάσματος τοῦ ἔκαμε μεγάλην ἐντύπωσιν. «Αὐτὴ εἶναι ἡ ζωή», εἶπεν ὁ Χάννα, ὁ ἁμαξᾶς του, «καὶ αὐτοῦ θὰ καταλήξωμεν ὅλοι».

Ἐνῶ εἶχεν ἀκόμη τὴν σκηνὴν αὐτὴν εἰς τὸν νοῦν του ὁ Γαουτάμα, εἶδεν ἕνα ἄλλον, ποὺ ὑπέφερε φρικωδῶς ἀπὸ μίαν ἀπαισίαν ἀρρώστειαν. «Αὐτὴ εἶναι ἡ ζωή», εἶπε πάλιν ὁ Χάννα.

Τὸ τρίτον πρᾶγμα, ποὺ εἶδεν, ἦτο ἕνα ἄταφον πτῶμα, πρησμένον, χωρὶς μάτια, καταφαγωμένον ἀπὸ τὰ ὄρνεα καὶ τὰ σαρκοφάγα ζῷα καὶ τελείως ἀποτρόπαιον. «Αὐτὴ εἶναι ἡ ζωή», εἶπε διὰ τρίτην φορὰν ὁ Χάννα. Τότε ὁ Γαουτάμα ἐκατάλαβε τί εἶναι ἀρρώστεια καὶ τί εἶναι θάνατος καὶ ὅτι καμμιὰ εὐτυχία δὲν ἦτο σίγουρη καὶ ἱκανοποιητική.

Κατόπιν αὐτὸς καὶ ὁ Χάννα εἶδαν ἕνα ἀπὸ τοὺς περιπλανωμένους ἐκείνους ἀσκητάς, ποὺ ἦσαν πολυάριθμοι εἰς τὰς Ἰνδίας. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἐζοῦσαν μὲ μεγάλας στερήσεις καὶ αὐστηροὺς περιορισμοὺς καὶ ἀπασχολοῦσαν μεγάλο μέρος τοῦ χρόνου των εἰς σκέψιν καὶ θρησκευτικὰς συζητήσεις. Διότι πολλοὶ ἄνθρωποι, πρὶν ἀπὸ τὸν Γαουτάμα, εἰς τὴν χώραν ἐκείνην τῆς ἡλιολούστου μονοτονίας, εἶχον εὕρει τὴν ζωὴν στενόχωρον καὶ μυστηριώδη. Οἱ ἀσκηταὶ λοιπὸν αὐτοὶ ὑπετίθετο ὅτι ἐζητοῦσαν ὅλοι κᾶτι τὸ βαθύτερον εἰς τὴν ζωὴν καὶ ὁ Γαουτάμας ἠσθάνθη τὸν ἑαυτόν του νὰ φλέγεται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ παράδειγμά των.

Κατείχετο ἀπὸ τὰς σκέψεις αὐτοῦ τοῦ σχεδίου, λέγει ἡ ἱστορία, ὅταν ἔφθασεν εἰς αὐτὸν ἡ εἴδησις, ὅτι ἡ σύζυγός του ἔφερεν εἰς τὸν κόσμον τὸν πρωτότοκον υἱόν του. «Αὐτὸ εἶναι καὶ ἄλλος δεσμός, ποὺ πρέπει νὰ σπάσω», εἶπεν ὁ Γαουτάμα.

Ἐπέστρεψεν εἰς τὸ χωριό του, ἀνάμεσα εἰς χαρμοσύνους ἐκδηλώσεις τῶν ἀνθρώπων τῆς φυλῆς του. Ἐπηκολούθησε μεγάλο συμ-

Ὁ Βούδδας τοῦ Θιβὲτ καὶ τῆς Βιρμανίας

345.—**Ὁ Γαουτάμα Βούδδας** παρακολουθῶν τὰς δυστυχίας τῶν ἀνθρώπων. Ἄγαλμα χάλκινον εἰς τὸ Μουσεῖον τῶν Ἰνδιῶν.

346.—**Ὁ Βούδδας τῶν Βιρμανῶν.** Ἄγαλμα ἀπὸ μάρμαρον, ἔργου τοῦ 18ου αἰῶνος (Μουσεῖον Ἰνδιῶν).

πόσιον, μὲ χορὸν «νάουτς», πρὸς πανηγυρισμὸν τῆς γεννήσεως τοῦ νέου αὐτοῦ βλαστοῦ καὶ τὴν νύκτα ὁ Γαουτάμα ἐξύπνησε μὲ μεγάλην ἀγωνίαν, ὅπως ὁ ἄνθρωπος, εἰς τὸν ὁποῖον εἶπαν ὅτι τὸ σπίτι του εἶχε πιάσει φωτιά. Εἰς τὸν προθάλαμον αἱ χορεύτριαι ἦσαν ξαπλωμέναι χάμω κατὰ σειράν, ἄλλαι εἰς τὸ σκοτάδι καὶ ἄλλαι ἐφωτίζοντο ἀπὸ τὴν σελήνην.

Ἐκάλεσε τὸν Χάννα καὶ τοῦ εἶπε νὰ τοῦ ἑτοιμάσῃ τὸ ἄλογο. Ἔπειτα σιγὰ σιγὰ ἐπῆγεν εἰς τὸ κατώφλι τοῦ δωματίου τῆς συζύγου του καὶ τὴν εἶδε κάτω ἀπὸ τὸ φῶς μικροῦ λυχναριοῦ νὰ κοιμᾶται γλυκὰ μέσα σὲ λουλούδια, μὲ τὸ μωρὸ εἰς τὴν ἀγκαλιά της. Ἠσθάνθη ζωηρὰν ἐπιθυμίαν νὰ πάρῃ τὸ παιδὶ καὶ νὰ τὸ ἀγκαλιάσῃ διὰ πρώτην καὶ τελευταίαν φοράν, πρὶν ἀναχωρήσῃ, ὁ φόβος ὅμως μήπως ξυπνήσῃ τὴν γυναῖκά του τὸν ἠμπόδισεν. Ἐπὶ τέλους ἐγύρισεν ὀπίσω καὶ ἐπῆγε καὶ εὑρῆκε τὸν Χάννα, ὁ ὁποῖος τὸν ἐπερίμενε μὲ τὰ ἄλογα ἔξω εἰς τὴν μαγείαν τοῦ ἰνδικοῦ φεγγαριοῦ, ἐκαβαλίκευσε καὶ ἀνεχώρησε.

Ὅλην τὴν νύκτα, ποὺ διέσχιζε τὴν χώραν μὲ τὸν Χάννα, τοῦ ἐφάνη ὅτι ὁ Μαρά, ὁ Πειρασμὸς τοῦ Ἀνθρωπίνου Γένους, εἶχε καταλάβει ὁλόκληρον τὸν οὐρανὸν καὶ συζητοῦσε μαζί του. «Γύρισε ὀπίσω», τοῦ ἔλεγεν ὁ Μαρά, «νὰ γίνῃς βασιλεύς, καὶ ἐγὼ θὰ σὲ κάμω τὸν μεγαλύτερον ὅλων τῶν βασιλέων. Προχώρει καὶ θὰ ἀποτύχῃς. Ποτὲ δὲν θὰ παύσω νὰ παρακολουθῶ τὰ βήματά σου. Σαρκικαὶ ἐπιθυμίαι ἢ πονηρὰ ἔνστικτα ἢ ὀργὴ θὰ σὲ προδώσουν τέλος εἰς κάποιαν στιγμήν, ποὺ θὰ εἶσαι ἀπροφύλακτος. Ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ εἶσαι δικός μου».

Ἐπῆγαν πολὺ μακρυὰ ἐκείνην τὴν νύκτα, καὶ τὸ πρωὶ ὁ Γαουτάμα ἐσταμάτησε πέραν ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς φυλῆς του καὶ ξεκαβαλίκευσε κοντὰ εἰς τὴν ὄχθην ἀμμουδεροῦ ποταμοῦ. Ἐκεῖ ἔκοψε τοὺς κυματίζοντας βοστρύχους τῆς κόμης του μὲ τὸ σπαθί του, ἔβγαλεν ὅλα τὰ κοσμήματα, ποὺ ἐφοροῦσε, καὶ τὰ ἔστειλε μαζὶ μὲ τὸ ἄλογό του καὶ τὸ σπαθί του εἰς τὸ σπίτι του. Ἔπειτα καθὼς ἐπροχωροῦσε συνήντησεν ἕνα κουρελιάρη ἄνθρωπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἀντήλλαξε τὰ φορέματά του, καὶ ἀφοῦ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπηλλάγη ἀπὸ κάθε κοσμικὸν δεσμόν, ἦτο ἐλεύθερος νὰ τραβήξῃ πρὸς τὴν ἔρευναν τῆς σοφίας. Ἐβάδισε πρὸς νότον καὶ ἔφθασεν εἰς ἕνα καταφύγιον μοναχῶν καὶ διδασκάλων, κοντὰ εἰς τὴν πολίχνην Ραδιζίρ, εἰς τοὺς πρόποδας τῶν βουνῶν Βιντχύα. Ἐκεῖ ἐζοῦσαν πολλοὶ σοφοὶ ἄνθρωποι, ποὺ κατοικοῦσαν μέσα σὲ σπήλαια. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, ὅταν ἐπήγαιναν εἰς τὴν πόλιν διὰ νὰ προμηθεύωνται τὰ ἀπολύτως ἀπαραίτητα διὰ τὴν λιτὴν ζωήν των, μετέδιδον τὴν σοφίαν των εἰς ὅσους τοὺς ἤκουον.

Ἡ διδασκαλία αὐτὴ θὰ ἦτο κἄτι τι ἀνάλογον πρὸς τὰς συζητήσεις τοῦ Σωκράτους, αἱ ὁποῖαι διεξήγοντο εἰς τὰς Ἀθήνας δύο αἰῶνας ἀργότερον. Ὁ Γαουτάμα ἔγινε βαθὺς καὶ σπουδαῖος γνώστης ὅλων τῶν μεταφυσικῶν θεωριῶν τῆς ἐποχῆς του. Ἡ βαθεῖα

του ὅμως διάνοια δὲν εὕρισκεν ἱκανοποιητικὰς τὰς λύσεις, ποὺ τοῦ ἐδίδοντο.

Ὁ ἰνδικὸς νοῦς ἦτο πάντοτε διατεθειμένος νὰ πιστεύῃ ὅτι δύναμις καὶ γνῶσις ἠμπορεῖ νὰ ἐπιτευχθῇ μὲ τέλειον ἀσκητισμόν, μὲ νηστείαν, ἀϋπνίαν καὶ αὐτοβασανισμόν. Καὶ τὰς ἰδέας αὐτὰς τώρα ἠθέλησε νὰ δοκιμάσῃ ὁ Γαουτάμα. Συνοδευόμενος ἀπὸ πέντε μαθητάς του, ἀπεσύρθη εἰς μίαν κοιλάδα τῶν ὀρέων Βιντχύα, καὶ ἐκεῖ ἐπεδόθη εἰς νηστείαν καὶ φοβερὰς σκληραγωγίας.

Ἡ φήμη του διεδόθη, ὅπως ὁ ἦχος ἑνὸς μεγάλου κώδωνος κρεμασμένου εἰς τὸν θόλον τοῦ οὐρανοῦ. Δὲν εἶχεν ὅμως καθόλου τὴν αἴσθησιν ὅτι εὑρῆκε τὴν ἀλήθειαν. Μίαν ἡμέραν, ἐνῷ ἐπερπατοῦσεν, ἐπροσπάθησε νὰ σκεφθῇ, ἂν καὶ ἦτο πολὺ ἐξησθενημένος. Ἔξαφνα ἤρχισε νὰ τρεκλίζῃ καὶ ἔπεσε κάτω ἀναίσθητος. Ὅταν συνῆλθεν, εἶχεν ἐννοήσει πλέον, ὅτι ἦτο ἀνόητον νὰ προσπαθῇ κανεὶς νὰ ἀποκτήσῃ σοφίαν μὲ μέσα μαγικά.

Ἐπροξένησεν ἔκπληξιν καὶ φρίκην εἰς τοὺς πέντε συντρόφους του, ὅταν τοὺς ἐζήτησε τροφὴν καὶ ἠρνήθη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν μαρτυρικὴν ζωὴν τῆς νηστείας. Εἶχεν ἀντιληφθῇ, ὅτι κάθε ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν ἠμποροῦσε νὰ φθάσῃ ὁ ἄνθρωπος, τὴν φθάνει καλύτερα μὲ νοῦν ὑγιᾶ καὶ σῶμα ὑγιές. Παρομοία ἀντίληψις ἦτο ἐντελῶς ξένη πρὸς τὰς ἰδέας τῆς χώρας καὶ τῆς ἐποχῆς. Οἱ μαθηταί του τὸν ἐγκατέλειψαν καὶ διηυθύνθησαν μελαγχολικοὶ εἰς τὸ Βεναρές. Ὁ μεγάλος κώδων ἔπαυσε νὰ ἠχῇ. Ὁ Γαουτάμα, ὁ ἀξιοθαύμαστος, εἶχε πέσει.

Ἐπὶ ἓν διάστημα ὁ Γαουτάμα ἐπλανᾶτο μόνος, ἀγωνιζόμενος διὰ νὰ εὕρῃ τὸ φῶς.

Ὅταν ὁ νοῦς καταπιάνεται μὲ τὴν λύσιν μεγάλου καὶ πολυπλόκου προβλήματος, προχωρεῖ, ἐξασφαλίζει τὰς θέσεις του βῆμα πρὸς βῆμα, χωρὶς νὰ ἔχῃ πολλὴν ἀντίληψιν τῶν προόδων, τὰς ὁποίας ἔκαμεν, ἕως ὅτου μία ἀπότομος ἄπλετος φωταγώγησις τοῦ δίδει τὴν ἐντύπωσιν τῆς νίκης του. Αὐτὸ συνέβη, ὡς φαίνεται, εἰς τὸν Γαουτάμαν. Εἶχε καθήσει κάτω ἀπὸ τὴν σκιὰν δένδρων κοντὰ εἰς τὴν ὄχθην ποταμοῦ, διὰ νὰ φάγῃ, ὅταν ἐδέχθη τὸν φωτισμόν. Τοῦ ἐφάνη, ὅτι εἶδε τὴν ζωὴν ὡς ἓν πρᾶγμα πολὺ εὔκολον. Λέγεται ὅτι ἐκάθησεν ἐκεῖ ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ ὅλην τὴν νύκτα, βυθισμένος εἰς σκέψεις, καὶ ἔπειτα ἐσηκώθη διὰ νὰ μεταδώσῃ τὸ ὅραμά του εἰς τὸν κόσμον.

2. Ἡ διαφωνία μεταξὺ διδασκαλίας καὶ παραδόσεως.

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἁπλῆ ἱστορία τοῦ Γαουτάμα, ὅπως συνάγεται ἐκ παραβολῆς τῶν πρώτων σχετικῶν κειμένων. Ὁ κοινὸς λαὸς ὅμως ζητεῖ ἐκπλήξεις καὶ θαύματα.

Δὲν ἱκανοποιοῦνται οἱ ἄνθρωποι μὲ τὴν ἰδέαν, ὅτι ὁ μικρὸς αὐτὸς πλανήτης παρήγαγεν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ἐπιφανείαν του ἕνα ἄνθρωπον ἱκανὸν νὰ σκεφθῇ περὶ τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος

καὶ περὶ αὐτῆς τῆς κατ' οὐσίαν φύσεως τῆς ὑπάρξεως. Καὶ ἰδοὺ πῶς περιγράφει τὸ πρᾶγμα αὐτὸ ἕνας ἀξιότιμος Παλί, γραμματεύς, ὁ ὁποῖος ἐφιλοτιμήθη νὰ φανῇ ὅσον τὸ δυνατὸν ὑπερβολικώτερος:

«Ὅταν ἤρχισεν ὁ ἀγὼν μεταξὺ τοῦ Λυτρωτοῦ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ Ἄρχοντος τοῦ πονηροῦ, ἔπεσαν χίλια τρομακτικὰ μετέωρα... Ὁ ροῦς τῶν ποταμῶν ἐγύρισε πρὸς τὰ ὀπίσω. Κορυφαὶ καὶ ὑψηλὰ βουνά, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναρίθμητα δένδρα ἐφύοντο ἐπὶ αἰῶνας, κατέρρεον καὶ συνετρίβοντο εἰς τὸ ἔδαφος... Ὁ ἥλιος ἐχάνετο μέσα εἰς ἕνα φρικτὸν σκοτάδι καὶ σμήνη ἀκεφάλων πνευμάτων ἐγέμιζαν τὴν ἀτμόσφαιραν».

Ἀπὸ τὰ φαινόμενα αὐτὰ ἡ ἱστορία δὲν διέσωσε τίποτε τὸ αὐθεντικόν. Εἰς τὴν θέσιν των ἔχομεν μόνον τὴν μορφὴν ἑνὸς μοναχικοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος βαδίζει πρὸς τὴν Βεναρές.

Ἐξαιρετικὴ προσοχὴ ἐδόθη εἰς τὸ δένδρον, κάτω ἀπὸ τὸ ὁποῖον ὁ Γαουτάμα ἐδέχθη τὸν φωτισμόν. Ἦτο δένδρον τοῦ γένους τῆς συκιᾶς καὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔγινε ἀντικείμενον ἰδιαιτέρας εὐλαβείας. Τὸ ὠνόμασαν δένδρον Βοδὶ (δένδρον τῆς Γνώσεως). Τὸ δένδρον αὐτὸ ἐξηφανίσθη ἀπὸ πολὺν καιρόν, ἀλλὰ ἐκεῖ κοντὰ ὑπάρχει ἄλλο μεγάλο δένδρον, τὸ ὁποῖον ἴσως νὰ προέρχεται ἀπὸ ἐκεῖνο. Εἰς δὲ τὴν Κεϋλάνην εὑρίσκεται μέχρι σήμερον δένδρον, τὸ παλαιότερον ἱστορικὸν δένδρον εἰς τὸν κόσμον, περὶ τοῦ ὁποίου εἶναι ἱστορικῶς βεβαιωμένον, ὅτι προέρχεται ἀπὸ παραφυάδα τοῦ δένδρου Βοδί, ποὺ ἐφυτεύθη τὸ 245 π.Χ. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μέχρι σήμερον, ἐδόθη ἐξαιρετικὴ προσοχὴ εἰς τὴν περιποίησιν καὶ εἰς τὸ πότισμα τοῦ δένδρου αὐτοῦ. Οἱ μεγάλοι κλῶνοί του ὑποστηρίζονται μὲ στύλους, τὸ δὲ γύρω ἀπὸ αὐτὸ ἔδαφος ἐστρώθη καταλλήλως, ὥστε νὰ ἠμπορῇ νὰ πετᾷ διαρκῶς νέας ρίζας. Ἀντιλαμβανόμεθα τὴν συντομίαν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας, ὅταν βλέπωμεν πόσον πολλὰς γενεὰς περικλείει ἡ ζωὴ ἑνὸς μόνον δένδρου. Δυστυχῶς, οἱ μαθηταὶ τοῦ Γαουτάμα ἐνδιεφέρθησαν περισσότερον διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ δένδρου του, παρὰ τῆς σκέψεώς του, τὴν ὁποίαν, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, παρεξήγησαν καὶ διεστρέβλωσαν.

Εἰς τὸ Βεναρὲς ὁ Γαουτάμα ἀνεζήτησε τοὺς πέντε μαθητάς του, οἱ ὁποῖοι ἐξακολουθοῦσαν νὰ περνοῦν ἀσκητικὴν ζωήν. Ὑπάρχει παράδοσις, κατὰ τὴν ὁποίαν αὐτοὶ ἐδίστασαν νὰ τὸν δεχθοῦν, ὅταν τὸν εἶδαν νὰ τοὺς πλησιάζῃ. Ἦτο δι' αὐτοὺς ἀποστάτης. Ἡ δύναμις ὅμως τῆς προσωπικότητός του τοὺς ἔκαμε νὰ ὑποχωρήσουν καὶ νὰ δεχθοῦν ν' ἀκούσουν τὸν Γαουτάμα νὰ ἀναπτύσσῃ τὰς νέας του πεποιθήσεις.

Ἐπὶ πέντε ἡμέρας ἐξηκολούθησεν ἡ μεταξύ των συζήτησις. Καὶ ὅταν ἐπὶ τέλους τοὺς ἔπεισεν, ὅτι εἰς αὐτὸν ὑπῆρχε τὸ φῶς, τὸν ἀνεκήρυξαν Βούδδαν. Ὑπῆρχε κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους δοξασία εἰς τὰς Ἰνδίας, ὅτι κατὰ μακρὰ χρονικὰ διαστήματα ἡ σοφία ἐπανήρχετο εἰς τὴν γῆν καὶ ἀπεκαλύπτετο εἰς τὸ ἀνθρώπιναν γένος διὰ στόματος κάποιου ἐκλεκτοῦ προσώπου, λεγομένου Βούδδα. Συμφώνως μὲ ὅσα ἐπίστευον οἱ Ἰνδοί, ὑπῆρξαν πολλοὶ παρόμοιοι

Βούδδα, ὁ δὲ Γαουτάμα Βούδδα εἶναι ὁ τελευταῖος ἀπὸ τὴν σειράν. Εἶναι ὅμως ἀμφίβολον, ἐὰν ὁ Γαουτάμα ἐδέχθη τὸν τίτλον αὐτὸν ἢ ἀνεγνώρισε τὴν θεωρίαν αὐτήν. Εἰς τὰς ὁμιλίας του οὐδέποτε ἀπεκάλεσε τὸν ἑαυτόν του Βούδδαν.

Ἐσχημάτισε τότε, μαζὶ μὲ τοὺς μαθητάς του, ἓν εἶδος Ἀκαδημίας εἰς τὸ Πάρκον τῶν Δορκάδων τοῦ Βεναρές. Ἔκτισαν καλύβας καὶ ἐμάζεψαν καὶ ἄλλους ὀπαδούς, περὶ τοὺς ἑξῆντα ἢ καὶ περισσοτέρους. Κατὰ τὴν περίοδον τῶν βροχῶν παρέμενον ἐκεῖ καὶ συζητοῦσαν, καὶ κατὰ τὴν ξηρὰν ἐποχὴν τοῦ ἔτους διεσκορπίζοντο εἰς ὅλην τὴν χώραν καὶ ἐδίδασκον τὰς νέας δοξασίας, ὁ καθένας μὲ τὸν ἰδικόν του τρόπον. Ὁλόκληρος ἡ διδασκαλία των ἐγίνετο, ὅπως φαίνεται, προφορικῶς. Δὲν ὑπῆρχε, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἀκόμη γραφὴ εἰς τὰς Ἰνδίας.

Δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Βούδδα εἶναι ἀμφίβολον, ἐὰν ἀκόμη καὶ τὸ κείμενον τῆς Ἰλιάδος εἶχε γραφῆ. Εἶναι πιθανόν, ὅτι τὸ μεσογειακὸν ἀλφάβητον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῶν περισσοτέρων ἰνδικῶν κειμένων, δὲν εἶχε φθάσει ἀκόμη εἰς τὰς Ἰνδίας. Ὁ Διδάσκαλος λοιπὸν συνέθετε στίχους συντόμους καὶ νευρώδεις, ἀφορισμοὺς καὶ καταλόγους διαφόρων θεμάτων, τὰ ὁποῖα ἀνέπτυσσον εἰς τὰς ὁμιλίας των οἱ μαθηταί του. Ἦτο δὲ πολὺ ὑποβοηθητικὸν δι' αὐτοὺς νὰ ἔχουν τὰ θέματα αὐτὰ καὶ τοὺς ἀφορισμοὺς ἠριθμημένους: ἡ Ὀκταπλῆ Ὁδός, αἱ Τέσσαρες Ἀλήθειαι, καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἡ ἀπαρίθμησις ὅμως αὐτὴ ἦτο ἀπαραίτητη, διὰ νὰ ἐνθυμοῦνται καλύτερον, εἰς ἕνα ὁλόκληρον κόσμον, ὅπου ἡ γραπτὴ σημείωσις ἦτο ἀδύνατος.

3. Τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Γαουτάμα.

Ἡ θεμελιώδης διδασκαλία τοῦ Γαουτάμα, ὅπως αὐτὴ προκύπτει καθαρὰ ἀπὸ τὰς ἀρχικὰς πηγάς, εἶναι σαφὴς καὶ ἁπλῆ καὶ εὑρίσκεται εἰς μεγάλην ἁρμονίαν πρὸς νεωτέρας ἰδέας. Εἶναι δὲ ἀναμφισβητήτως ἔργον μιᾶς ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας καὶ ἐξυπνοτέρας διανοίας, ποὺ ἐγνώρισε ποτὲ ὁ κόσμος.

Ἔχομεν τὰς ἐπικεφαλίδας τῶν περιεχομένων τῆς ὁμιλίας του πρὸς τοὺς πέντε μαθητάς του, ἡ ὁποία ἐνσαρκώνει κατ' οὐσίαν ὁλόκληρον τὴν διδασκαλίαν του. Περὶ τῆς γνησιότητος τῶν ἐπικεφαλίδων αὐτῶν ὑπάρχει σχεδὸν βεβαιότης. Ὅλας τὰς ἀθλιότητας καὶ δυσαρεσκείας τῆς ζωῆς ἀποδίδει εἰς ἕνα ἀκόρεστον ἐγωισμόν. Τὸ ὅτι ὑποφέρομεν, αὐτὸ ὀφείλεται εἰς τὴν ἀπληστίαν τοῦ ἀτόμου μας καὶ εἰς τὰ βασανιστήρια τῆς ἀκορέστου ἐπιθυμίας μας. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος δὲν κατορθώσῃ νὰ ὑπερνικήσῃ κάθε εἶδος προσωπικῆς ἀπληστίας, ἡ ζωή του θὰ εἶναι γεμάτη ἀπὸ ἐνοχλητικὰς φροντίδας καὶ τὸ τέλος του θλιβερόν.

Ὑπάρχουν τρεῖς κύριαι μορφαί, κάτω ἀπὸ τὰς ὁποίας παρουσιάζεται ἡ ἀπληστία τῆς ζωῆς, καὶ αἱ τρεῖς δὲ εἶναι πονηραί. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ ἐπιθυμία τῆς ἱκανοποιήσεως τῶν σαρκικῶν ὁρμῶν. Ἡ δευτέρα

ἡ ἐπιθυμία προσωπικῆς ἀθανασίας. Ἡ τρίτη ἡ ἐπιθυμία πλούτου, ἡ κοσμικὴ ματαιότης. Ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐπιθυμίαι πρέπει νὰ ὑπερνικηθοῦν —δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ παύσῃ νὰ ζῇ διὰ τὸν ἑαυτόν του— καὶ τότε μόνον ἡ ζωὴ ἠμπορεῖ νὰ ἀποκτήσῃ γαλήνην. Ὅταν ὅμως αἱ ἐπιθυμίαι ἀληθῶς ὑπερνικηθοῦν καὶ δὲν κυβερνοῦν πλέον τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν τὸ πρῶτον πρόσωπον τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας (τὸ ἐγὼ) ἔχῃ ἐξαφανισθῇ ἀπὸ τὰς σκέψεις του, τότε αὐτὸς ἔφθασεν εἰς τὴν ἀνωτέραν σοφίαν, τὴν Νιρβάνα, τὴν ψυχικὴν γαλήνην. Διότι Νιρβάνα δὲν σημαίνει, ὅπως πολλοὶ λανθασμένα πιστεύουν γενικῶς, ἐξαφανισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὸν ἐ ξ α φ α ν ι σ μ ὸ ν τ ῶ ν μ α τ α ί ω ν σ κ ο π ῶ ν του, οἱ ὁποῖοι κάμνουν τὴν ζωὴν ταπεινὴν ἢ ἀξιοθρήνητον ἢ φοβεράν.

Ἐδῶ ἔχομεν, ἀσφαλῶς, τὴν τελειοτέραν ἀνάλυσιν τοῦ προβλήματος τῆς ψυχικῆς γαλήνης. Κάθε θρησκεία, κάθε φιλοσοφία μᾶς προτρέπει νὰ θυσιάσωμεν τὸν ἑαυτόν μας εἰς κάτι ἀνώτερον ἀπὸ ἡμᾶς: «Αὐτὸς ποὺ θέλει νὰ σώσῃ τὴν ζωήν του, πρέπει νὰ τὴν θυσιάσῃ».

Ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας, ὅπως ἐκτυλίσσεται εἰς τὸ παρὸν βιβλίον, εὑρίσκεται εἰς ἀπόλυτον συμφωνίαν πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Βούδδα. Δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ οὔτε κοινωνικὴ τάξις, οὔτε ἀσφάλεια, οὔτε εἰρήνη, οὔτε εὐτυχία, οὔτε ἀρχηγία ἢ βασιλεία, ἡ ὁποία νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης, ἐὰν οἱ ἄνθρωποι δὲν θυσιάζουν τὸν ἑαυτόν των διὰ κἄτι ἀνώτερον ἀπὸ αὐτούς. Καὶ ἡ μελέτη δὲ τῆς βιολογικῆς προόδου ἀποκαλύπτει ἀκριβῶς τὴν ἰδίαν λειτουργίαν, τὴν ἀπορρόφησιν τῶν ἀτομικῶν μας μικρῶν σωματίων εἰς ἓν μεγαλύτερον κύτταρον.

Τὸ νὰ ξεχασθῇ κανεὶς δι' εὐγενεστέρους σκοποὺς εἶναι ὡσὰν νὰ διαφύγῃ ἀπὸ τὴν φυλακήν.

Ἡ αὐταπάρνησις πρέπει νὰ εἶναι τελεία. Συμφώνως μὲ τὴν ἄποψιν τοῦ Γαουτάμα, ὁ φόβος τοῦ θανάτου, ἡ ἀπληστία διὰ μίαν διαιώνισιν τῆς ταπεινῆς ἀτομικῆς ζωῆς μας — ἡ ὁποία ὡδήγησε τοὺς Αἰγυπτίους, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῶν διδαχθέντας, μὲ ἐξορκισμοὺς καὶ μάγια, εἰς τοὺς ναούς,—ἦτο ἕνα πρᾶγμα τόσον θνητόν, ἄσχημον καὶ κακόν, ὅσον ἡ σαρκικὴ ἡδονή, ἡ φιλαργυρία, ἢ τὸ μῖσος. Ἡ θρησκεία τοῦ Γαουτάμα ἀποτελεῖ ἄκρον ἀντίθετον πρὸς τὰς θρησκείας τῆς «ἀθανασίας», ἡ δὲ διδασκαλία του στρέφεται εἰς μεγάλον βαθμὸν κατὰ τοῦ ἀσκητισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ ἁπλῆν ἀπόπειραν ἐπιτεύξεως προσωπικῆς δυνάμεως διὰ προσωπικῶν πόνων.

Ἀλλ' ὅταν φθάνωμεν εἰς τὸν ὁδηγὸν τῆς ζωῆς, τὴν Ἀριανὴν ὁδόν, διὰ τῆς ὁποίας θὰ διαφύγωμεν ἀπὸ τὰς τρεῖς κατωτέρας παραφόρους ἐπιθυμίας, αἱ ὁποῖαι ἀτιμάζουν τὴν ἀνθρωπίνην ζωήν, ἡ διδασκαλία δὲν εἶναι τόσον καθαρά.

Δὲν εἶναι τόσον καθαρά, δι' ἕνα καταφανῆ λόγον. Ὁ Γαουτάμα δὲν εἶχεν οὔτε τὴν γνῶσιν οὔτε τὸ ὅραμα τῆς ἱστορίας. Δὲν εἶχε σαφῆ συναίσθησιν τῆς ἀπεράντου καὶ πολυπλεύρου περιπετείας τῆς ζωῆς, ἡ ὁποία ἐξετείνετο διὰ μέσου τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου.

347.—**Ὁ Καμακούρα Δαλμπουτσού.** Μεγάλος ὀρειχάλκινος Βούδδας τῆς Ἰαπωνίας, ἔργον τοῦ Ὄνο Γκορονεμὸν (1252 μ. Χ.).

348.—Ἀνδριὰς τοῦ Λοχὰν ἢ ἀποστόλου τοῦ Βούδδα (Δυναστεία Τάγγ 618–906 μ.Χ.) εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον.

Ὁ νοῦς του περιωρίζετο μέσα εἰς τὰς ἰδέας τῆς ἐποχῆς του καὶ τοῦ λαοῦ του, ὁ δὲ λαὸς εἶχε σχηματίσει τὴν ἐντύπωσιν μιᾶς παντοτινῆς ἀνανεώσεως. Ἦτο ὁ ἴδιος κύκλος: ἕνας κόσμος διεδέχετο ἄλλον κόσμον καὶ ἕνας Βούδδας ἄλλον Βούδδαν, δηλαδὴ λιμνάζων κύκλος τοῦ σύμπαντος. Ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἀποτελεῖ μίαν μεγάλην ἀδελφότητα, ἕνα χωρὶς τέλος πεπρωμένον, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ θεοῦ τῆς Δικαιοσύνης, ἡ ὁποία ἰδέα ἤδη ἐνεφανίζετο τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν συνείδησιν τῶν Σημιτῶν εἰς τὴν Βαβυλῶνα, δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸν κόσμον τοῦ Βούδδα.

Καὶ ἐν τούτοις, μὲ αὐτὰς τὰς ἐπιφυλάξεις, ἡ διήγησίς του περὶ τῆς Ὀ κ τ α π λ ῆ ς Ὁ δ ο ῦ δεικνύει βαθεῖαν σοφίαν.

Ἂς ἀνακεφαλαιώσωμεν μὲ συντομίαν τὰ ὀκτὼ στοιχεῖα τῆς Ἀ ρ ί α ς Ὁ δ ο ῦ.

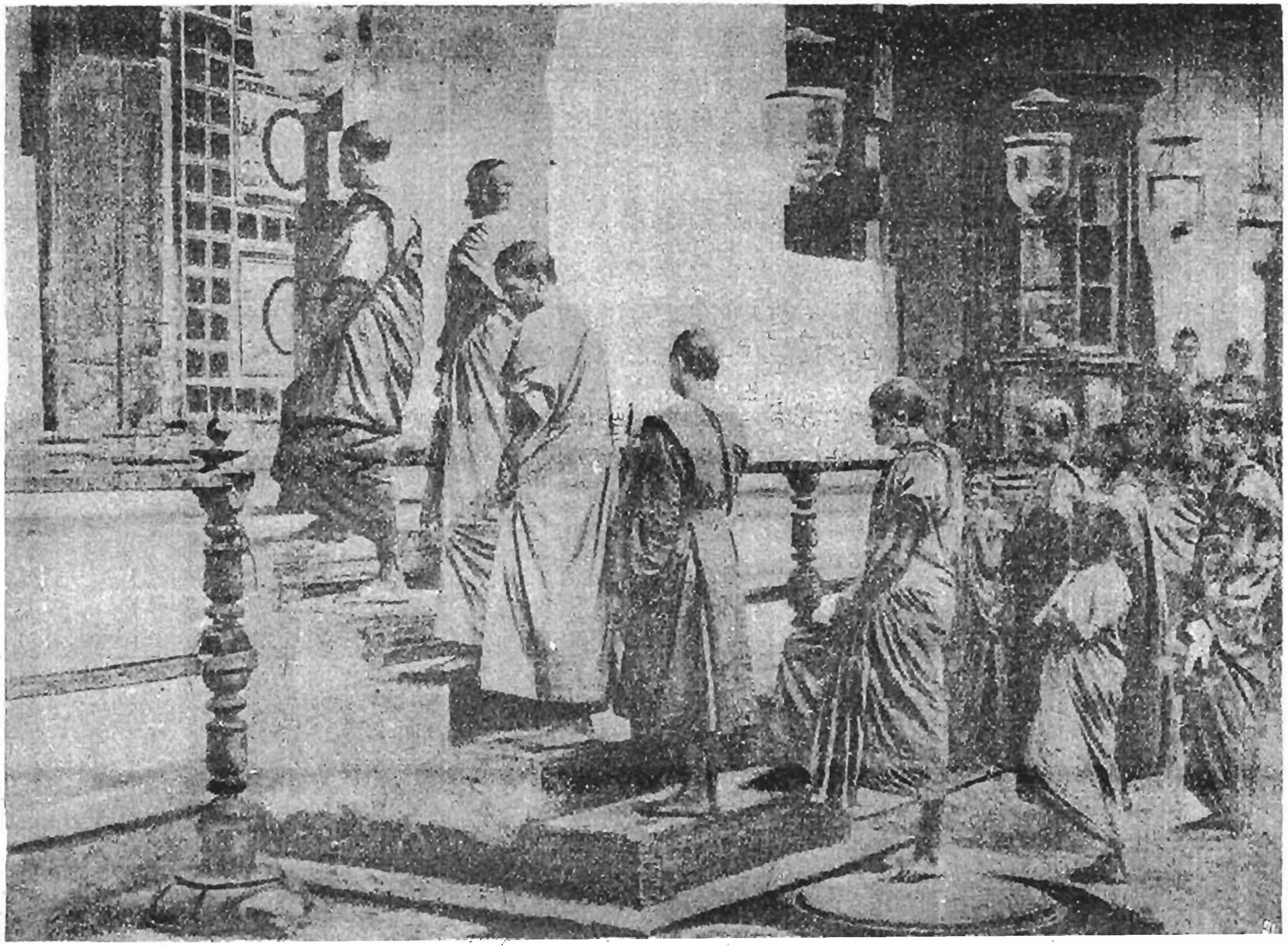
Πρῶτον: Ὀ ρ θ α ὶ ἀ ν τ ι λ ή ψ ε ι ς. Ὁ Γαουτάμα ἤθελε μίαν αὐστηρὰν κριτικὴν τῶν ἀντιλήψεων καὶ ἰδεῶν. Ἡ ἐπιμονὴ πρὸς ἀναζήτησιν τῆς ἀληθείας νὰ ἀποτελῇ τὴν πρώτην ἀπασχόλησιν τῶν ὀπαδῶν του. Δεισιδαιμονίας δὲν πρέπει νὰ ἔχουν οἱ ἄνθρωποι. Κατεδίκαζε, π. χ., τὴν ἐπικρατοῦσαν δοξασίαν περὶ μετεμψυχώσεως. Εἰς ἕνα ἀπὸ τοὺς πρώτους γνωστοὺς βουδδικοὺς διαλόγους ὑπάρχει ἀνάλυσις, ἡ ὁποία ἀνατρέπει τὴν ἰδέαν περὶ αἰωνίας ἀτομικῆς ψυχῆς.

Αἱ Ὀ ρ θ α ὶ φ ι λ ο δ ο ξ ί α ι, ἄλλο στοιχεῖον τῆς Ἀρίας Ὁδοῦ. Αἱ ταπειναὶ ἐπιθυμίαι πρέπει νὰ ἐκδιωχθοῦν, πρέπει νὰ ἐνθαρρύνωμεν ἄλλας ἀνωτέρας—νὰ ἀγαπῶμεν, νὰ βοηθῶμεν τοὺς ἄλλους, νὰ ἀσκῶμεν δικαιοσύνην καὶ τὰ παρόμοια. Ὁ πρωτογενὴς καὶ γνήσιος βουδδισμὸς δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐξαφάνισιν τῆς ἐπιθυμίας, ἀλλ' εἰς τὴν μετατροπήν της. Ἡ ἀφοσίωσις εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ εἰς τὴν τέχνην ἢ εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν πραγμάτων, εὑρίσκεται προφανῶς εἰς ἁρμονίαν πρὸς τὴν βουδδικὴν ἀρχὴν τῶν ὀρθῶν φιλοδοξιῶν, ὑπὸ τὸν ὅρον αἱ παρόμοιαι βλέψεις νὰ εἶναι ἀπηλλαγμέναι ἀπὸ ζηλοτυπίαν ἢ ξηρὰν ἐπιθυμίαν φήμης.

Ἡ Ὀ ρ θ ὴ ὁ μ ι λ ί α, ἡ Ὀ ρ θ ὴ σ υ μ π ε ρ ι φ ο ρ ὰ καὶ ὁ Ὀρ θ ὸ ς τ ρ ό π ο ς τ ο ῦ ν ὰ ζ ῇ κ α ν ε ὶ ς δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν ἐδῶ.

Ἕκτον εἰς τὸν κατάλογον αὐτὸν ἤρχετο ἡ Ὀ ρ θ ὴ π ρ ο σ π ά θ ε ι α, διότι ὁ Γαουτάμα δὲν ἠνείχετο τὰς ἀγαθὰς διαθέσεις, αἱ ὁποῖαι ἔμενον ἀνεφάρμοστοι. Ὁ μαθητὴς ὤφειλε νὰ ἀσκῇ αὐστηρὰν κριτικὴν τῶν πράξεών του.

Τὸ ἕβδομον στοιχεῖον τῆς Ὁδοῦ, ἡ Ὀ ρ θ ὴ π ρ ο σ ο χ ή, εἶναι ἡ ἀρετή, ἡ ὁποία διαρκῶς μᾶς προφυλάττει νὰ μὴ ἐπιζητήσωμεν εὐχαρίστησιν ἢ δόξαν δι' ὅ,τι ἐκάμαμεν ἢ ἀπεφύγαμεν νὰ κάμωμεν. Καὶ τελευταῖα ἔρχεται ὁ Ὀ ρ θ ὸ ς ἐ ν θ ο υ σ ι α σ μ ό ς, ὁ ὁποῖος φαίνεται νὰ διευθύνεται κατὰ τῶν στείρων ἐκστάσεων τῶν φανατικῶν, ὅπως εἶναι ἐκεῖναι, εἰς τὰς ὁποίας παρεδίδοντο οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὑπὸ τοὺς ἤχους τῶν κωδωνίσκων τοῦ σείστρου.

349.—**Ὁ ναὸς τοῦ Ἱεροῦ ὀδόντος εἰς τὸ Κάνδυ τῆς Κεϋλάνης.** Ἱερεῖς εἰσερχόμενοι εἰς τὸν ναὸν τοῦ Δαλὰδ Μαλαγγάουα εἰς τὸ Κάνδυ τῆς Κεϋλάνης, εἰς τὸν ὁποῖον φυλάσσεται τὸ δόντι τοῦ Βούδδα.

Δὲν θὰ συζητήσωμεν ἐδῶ τὸ βουδδιστικὸν δόγμα τοῦ Κάρμα, διότι τοῦτο ἀνήκει εἰς κόσμον ἰδεῶν, ὁ ὁποῖος τείνει νὰ ἐξαφανισθῇ. Τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ κακὸν καθεμιᾶς ἀτομικῆς ζωῆς ὑπετίθετο, ὅτι ἦτο ἡ αἰτία τῆς εὐτυχίας ἢ ἀθλιότητος μελλούσης ὑπάρξεως, ἡ ὁποία κατὰ ἀνεξήγητον τρόπον ἐταυτίζετο μὲ ἐκείνην ποὺ προηγήθη αὐτῆς. Σήμερον ἔχομεν τὴν ἀντίληψιν, ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ κάθε ἀνθρώπου ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπιζῇ ἐπ' ἄπειρον εἰς τὰς συνεπείας, τὰς ὁποίας ἔχουν αἱ πράξεις του εἰς τὸ μέλλον. Δὲν θεωροῦμεν ὅμως ἀναγκαῖον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι μία ὁποιαδήποτε ἀτομικὴ ζωὴ ἀρχίζει ἐκ νέου.

Ὁ Ἰνδικὸς νοῦς κατείχετο ἀπὸ τὴν ἰδέαν κυκλικῆς ἐπαναλήψεως. Κάθε πρᾶγμα ὑπετίθετο, ὅτι ἐπανήρχετο πάλιν εἰς τὴν ζωήν. Εἶναι πολὺ φυσικόν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι διετύπωσαν μίαν παρομοίαν ὑπόθεσιν. Τὰ πράγματα φαίνονται, ἀλήθεια, νὰ ἔχουν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, πρὶν προβῶμεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν αὐτῶν. Ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἀπέδειξεν εἰς ἡμᾶς, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀκριβὴς ἐπανάληψις τῶν ἰδίων πραγμάτων, ὅπως εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ πιστεύσωμεν. Κάθε ἡμέρα εἶναι κατὰ ἓν ἐλάχιστον πολλοστημόριον μεγαλυτέρα τῆς προηγουμένης. Καμμία γενεὰ δὲν εἶναι ἀκριβὴς ἐπανάληψις ἐκείνης ποὺ προηγήθη ἀπὸ αὐτήν.

Ἡ ἱστορία δὲν ἐπαναλαμβάνει ποτὲ τὸν ἑαυτόν της. Ἡ μεταβολὴ ἀντιλαμβανόμεθα τώρα ὅτι εἶναι ἀνεξάντλητος. Ὅλα τὰ πράγματα εἶναι αἰωνίως νέα. Αἱ διαφοραὶ ὅμως αὐταὶ μεταξὺ τῶν ἰδικῶν μας γενικῶν ἰδεῶν καὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ Βούδδα, δὲν πρέπει κατ' οὐδένα τρόπον νὰ μᾶς ἐμποδίσουν νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν πρωτοφανῆ διὰ τὴν ἐποχήν του σοφίαν, τὴν καλωσύνην καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ σχεδίου τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ζωῆς, τὸ ὁποῖον ἀνέλαβεν ὁ Γαουτάμα κατὰ τὸν 6ον π.Χ. αἰῶνα.

Ἐὰν δὲ ὁ Γαουτάμα δὲν κατώρθωσε διὰ τῆς θεωρίας του νὰ συγκεντρώσῃ τὴν θέλησιν ὅλων τῶν ὑπ' αὐτοῦ προσηλυτισθέντων εἰς μίαν πολυσχιδῆ δρᾶσιν τῆς φυλῆς μας ἐναντίον τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀπονεκρώσεως ἐν χρόνῳ καὶ χώρῳ, ἀφιέρωσεν ὅμως τὴν ζωήν του, καθὼς καὶ τὴν ζωὴν τῶν ἀμέσων αὐτοῦ ὀπαδῶν, διὰ νὰ κηρύξῃ καὶ νὰ διαδώσῃ σιγὰ σιγὰ εἰς ἕνα κόσμον ἀνήσυχον τὸ δόγμα καὶ τὰς μεθόδους τῆς Νιρβάνα ἢ ψυχικῆς γαλήνης. Ἡ σχετικὴ διδασκαλία του ἦτο τελεία καὶ πλήρης. Ὅλοι ὅμως οἱ ἄνθρωποι δὲν ἠμποροῦν νὰ κηρύσσουν καὶ νὰ διδάσκουν. Ὑπάρχουν δὲ καὶ ἄλλαι ἐνασχολήσεις, αἱ ὁποῖαι κάμνουν τὴν ζωὴν ἐξ ἴσου ἐνάρετον.

Διὰ τὴν νεωτέραν ἀντίληψιν φαίνεται τοὐλάχιστον ἐξ ἴσου ἐπιθυμητὸν νὰ ἠμπορῇ ἕνας ἄνθρωπος —καὶ μάλιστα ἄνθρωπος ποὺ ἔχει νὰ ἀντιπαλαίσῃ ἴσως πρὸς μεγαλυτέρας δυσκολίας— νὰ καλλιεργήσῃ τὴν γῆν, νὰ διοικήσῃ μίαν πόλιν, νὰ χαράξῃ δρόμους, νὰ κτίσῃ οἰκίας, νὰ κατασκευάσῃ μηχανὰς ἢ νὰ σπουδάσῃ καὶ νὰ διασώσῃ τὴν ἐπιστήμην, ὅλα δὲ αὐτὰ μὲ ἄκραν ἀνιδιοτέλειαν καὶ τελείαν ψυχικὴν γαλήνην.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Γαουτάμα περιεῖχεν ἀφ' ἑαυτῆς πολλὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ βεβαίως ἐτονίζετο αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ διδασκαλία καὶ ἡ ἀπο-

χὴ ἀπὸ τὰς καθημερινὰς ἀσχολίας τοῦ ἀνθρώπου, παρὰ ὁ ἐξευγενισμός των.

Ὑπὸ μερικὰς ἄλλας ἀπόψεις ὁ πρωτογενὴς αὐτὸς Βουδδισμὸς διέφερεν ἀπὸ οἱανδήποτε ἀπὸ τὰς θρησκείας, περὶ τῶν ὁποίων ἐπραγματεύθημεν μέχρι τώρα. Ἦτο πρὸ παντὸς θρησκεία συμπεριφορᾶς καὶ ὄχι θρησκεία τηρήσεως λειτουργικῶν ἐθίμων καὶ θυσιῶν. Δὲν εἶχε ναούς, καὶ ἀφοῦ δὲν εἶχε θυσίας, δὲν εἶχεν οὔτε τὴν καθιερωμένην τάξιν τῶν ἱερέων. Ἀλλ᾽ οὔτε θεολογίαν εἶχεν. Οὔτε παρεδέχετο, οὔτε ἠρνεῖτο τὴν πραγματικὴν ὕπαρξιν τῶν ἀναριθμήτων καὶ πολλάκις ἀλλοκότων θεῶν, οἱ ὁποῖοι ἐλατρεύοντο εἰς τὰς Ἰνδίας κατ᾽ ἐκείνους τοὺς χρόνους. Ἁπλῶς τοὺς ἀγνοοῦσε.

4. Ὁ Βουδδισμὸς καὶ ὁ Ἀσόκα.

Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἡ νέα αὐτὴ διδασκαλία παρεποιήθη. Ἡ παρανόησις ἐνυπῆρχεν ὑπὸ μίαν μορφὴν εἰς αὐτὴν τὴν διδασκαλίαν. Ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶχον ἀκόμη ἀντίληψιν τῆς συνεχοῦς προόδου τῆς ζωῆς καὶ τῆς πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένης προσπαθείας, ἦτο πολὺ εὔκολον εἰς αὐτούς, νὰ ἐκλάβουν τὴν ἰδέαν τῆς ἀπαρνήσεως τοῦ ἑαυτοῦ των ὡς ἀπάρνησιν τῆς ἐνεργοῦ ζωῆς. Ὅπως ἡ προσωπικὴ πεῖρα τοῦ Γαουτάμα τὸ εἶχεν ἀποδείξει, εἶναι εὐκολώτερον νὰ φύγῃ κανεὶς ἀπὸ τὸν κόσμον, παρὰ ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του. Οἱ πρῶτοι μαθηταὶ τοῦ Γαουτάμα ἀνέπτυξαν μεγάλην δραστηριότητα εἰς τὴν σκέψιν καὶ τὴν διδασκαλίαν. Τὸ νὰ περιέλθουν ὅμως οἱ διάδοχοί των εἰς πλήρη ἀδράνειαν διάγοντες μοναστικὴν ζωήν, ἦτο πρᾶγμα εὔκολον, ἰδίως εἰς τὸ κλῖμα τῶν Ἰνδιῶν, ὅπου μία ἁπλῆ καὶ λιτὴ ζωὴ ἦτο ἑλκυστικὴ καὶ εὐχάριστος, κάθε δὲ προσπάθεια, κουραστικὴ περισσότερον ἀπὸ ὁποιονδήποτε ἄλλο μέρος τοῦ κόσμου.

Ἦτο μοιραῖον διὰ τὸν Γαουτάμα, ὅπως ὑπῆρξε μοιραῖον διὰ τοὺς περισσοτέρους ἱδρυτὰς θρησκειῶν, ἀπὸ τῶν ἡμερῶν του, νὰ περιβάλλουν οἱ μαθηταί του τὴν ὕπαρξίν του μὲ τὸν πέπλον τοῦ θαύματος, διὰ νὰ κάμουν μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν εἰς τὸν κόσμον. Εἴπομεν ἤδη πῶς ἕνα φανατικὸς ὀπαδὸς τοῦ Βούδδα ἦτο πεπεισμένος, ὅτι ἡ στιγμὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπῆλθεν ὁ φωτισμὸς εἰς τὸν Γαουτάμα, ἐσημειώθη δι᾽ ἐπιληπτικοῦ παροξυσμοῦ ὅλων τῶν στοιχείων. Αὐτὸ εἶναι μικρὸν δεῖγμα τοῦ πλήθους τῶν χυδαίων θαυμάτων, τὰ ὁποῖα ἡ λαϊκὴ φαντασία συνεσώρευσεν εἰς τὴν μνήμην τοῦ Γαουτάμα.

Δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι διὰ τὴν μεγάλην πλειονότητα τῶν ἀνθρωπίνων ὄντων καὶ τότε, ὅπως καὶ τώρα, εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ συλλάβουν τὴν ἰδέαν τῆς καθαρᾶς ἀπολυτρώσεως ἀπὸ τὸν ἑαυτόν των. Εἶναι πιθανὸν ὅτι καὶ μεταξὺ τῶν διδασκάλων, τοὺς ὁποίους ὁ Βούδδας ἐξέπεμπεν ἀπὸ τὸ Βεναρές, ἦσαν πολλοί, οἱ ὁποῖοι δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ τὴν μεταδώσουν εἰς τοὺς ἀκροατάς των. Ἡ διδασκαλία των κατὰ πολὺ φυσικὸν τρόπον ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ ἀνθρώπου ὄχι ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του—εἰς

αὐτὸ δὲν ἠμποροῦσαν νὰ ἐξαρθοῦν—ἀλλ' ἀπὸ τὰ δεινὰ καὶ τὰς ἀθλιότητας τῆς ἐδῶ ζωῆς καὶ τῆς μελλούσης.

Αἱ διάφοροι δεισιδαιμονίαι τοῦ λαοῦ καὶ ἰδίως ἡ ἰδέα τῆς μετεμψυχώσεως μετὰ θάνατον, ἂν καὶ ἡ ἰδέα αὐτὴ δὲν ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Βούδδα, παρεῖχον εἰς αὐτοὺς ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἠμποροῦσαν νὰ χρησιμοποιήσουν καταλλήλως. Προέτρεπον τοὺς ἀνθρώπους νὰ διάγουν βίον ἐνάρετον, διότι διαφορετικὰ θὰ ἐπανήρχοντο εἰς νέαν ζωὴν ὑπὸ ταπεινὴν καὶ ἀθλίαν μορφὴν ἢ θὰ ἔπιπτον εἰς κάποιαν ἀπὸ τὰς ἀναριθμήτους ἐκείνας κολάσεις, μὲ τὰς ὁποίας εἶχον κατατρομάξει τὸν νοῦν των οἱ βραχμᾶνες. Τοὺς παρίστανον τὸν Βούδδαν ὡς τὸν λυτρωτὴν των ἀπὸ ἀπεριορίστους βασάνους.

Φαίνεται, ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ὅριον εἰς τὰ ψεύδη, τὰ ὁποῖα ἔντιμοι, ἀλλὰ ἠλίθιοι μαθηταὶ εἶναι πρόθυμοι νὰ διηγοῦνται διὰ τὴν δόξαν τοῦ διδασκάλου των καὶ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς διενεργουμένης προπαγάνδας. Ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι θὰ τὸ ἐθεωροῦσαν αἶσχος νὰ ψευσθοῦν εἰς τὴν καθημερινὴν ζωήν, γίνονται ἀσυνείδητοι ἀπατεῶνες καὶ ψεῦσται, ὅταν ἀναλάβουν νὰ διενεργήσουν προπαγάνδαν. Αὐτὸ εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀκατανοήτους παραλογισμοὺς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Βούδδα, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ περισσότεροι ἦσαν ἀναμφισβητήτως ἔντιμοι, ἤρχισαν ὕστερα ἀπὸ ὀλίγον νὰ διηγοῦνται εἰς τοὺς ἀκροατάς των περὶ τῶν θαυμάτων, τὰ ὁποῖα συνέβησαν κατὰ τὴν γέννησίν του—τὸν ἀποκαλοῦσαν Βούδδαν καὶ καὶ ὄχι Γαουτάμαν, διότι τὸ ὄνομα Γαουτάμα εἶχε γίνει πλέον κοινὸν—περὶ τῶν κατορθωμάτων τῆς νεότητός του, περὶ τῶν θαυμάτων τῆς καθημερινῆς του ζωῆς, καταλήγοντες μὲ τὴν περιγραφὴν πῶς κατὰ τὸν θάνατόν του τὸ σῶμά του ἔγινε πηγὴ φωτός.

Βεβαίως ἦτο ἀδύνατον νὰ πιστεύσουν ὅτι ὁ Βούδδας ἦτο υἱὸς θνητοῦ πατρός. Ἡ σύλληψις λοιπὸν αὐτοῦ ἔγινεν ὑπὸ τῆς μητρός του, κατὰ τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν αὐτὴ ὠνειρεύετο ἕνα ὡραῖον λευκὸν ἐλέφαντα ! Πρωτύτερα δὲ ἦτο καὶ αὐτὸς θαυμάσιος ἐλέφας μὲ ἓξ μεγάλους χαυλιόδοντας, τοὺς ὁποίους ἀπὸ γενναιοφροσύνην εἶχε δώσει εἰς ἕνα πτωχὸν κυνηγὸν—τὸν ἐβοήθησε μάλιστα νὰ τοὺς ἀποκόψῃ μὲ τὸ πριόνι. Καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς...

Ἐπὶ πλέον γύρω ἀπὸ τὸν Βούδδαν ἀνεπτύχθη ὁλόκληρος θεολογία. Ἀνεκαλύφθη ὅτι ἦτο θεός. Ἦτο ἕνας ἀπὸ τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν θείων ὄντων τῶν Βούδδας. Ὑπῆρχεν ἓν ἀθάνατον «πνεῦμα ὅλων τῶν Βούδδας». Ὑπῆρχε μακρὰ σειρὰ ἀπὸ Βούδδας τοῦ παρελθόντος (ἢ Βουδισάτβας) τοῦ μέλλοντος. Δὲν ἠμποροῦμεν ὅμως νὰ προχωρήσωμεν περισσότερον εἰς τὰς πολυπλόκους λεπτομερείας τῆς ἀσιατικῆς αὐτῆς θεολογίας. Ὑπὸ τὴν ἐπιβλητικὴν ἐπίδρασιν τῆς νοσηρᾶς φαντασίας τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν ἡ ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ Γαουτάμα ἔγινε σχεδὸν ἐντελῶς ἀφανής. Θεωρίαι ἐπὶ θεωριῶν ἀνεπτύχθησαν καὶ ἤκμασαν. Κάθε νέον βῆμα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν, κάθε νέα ὑπόθεσις εἶχεν ὡς συνέπειαν μίαν ἄλλην, ἕως ὅτου

ὁλόκληρος ὁ οὐρανὸς ἐσκεπάσθη ἀπὸ κίβδηλα δημιουργήματα τοῦ νοῦ, τὰ δὲ εὐγενέστερα καὶ ἁπλούστερα μαθήματα τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς θρησκείας ἐθάπτοντο κάτω ἀπὸ τὴν ψευδῆ λάμψιν τοῦ ὄγκου τῶν μεταφυσικῶν σοφιστειῶν.

Κατὰ τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα ὁ Βουδδισμὸς ἐμεγάλωνεν εἰς πλοῦτον καὶ δύναμιν, τὸ δὲ συγκρότημα τῶν πτωχικῶν καλυβῶν, εἰς τὰς ὁποίας συνεκεντρώνοντο οἱ διδάσκαλοι τοῦ τάγματος κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν βροχῶν, ἀντικατεστάθη ἀπὸ σημαντικὰ κτίρια μονῶν. Εἰς τὴν περίοδον αὐτὴν ἀνήκουν αἱ πρῶται ἐκδηλώσεις τῆς βουδδικῆς τέχνης. Ἐὰν τώρα λάβωμεν ὑπ' ὄψιν μας πόσον πρόσφατος ἦτο ἡ περιπέτεια τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὅτι ὁλόκληρος ἡ Πενταποταμία εὑρίσκετο ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Σελευκιδῶν, ὁλόκληρος ἡ Ἰνδικὴ ἦτο γεμάτη ἀπὸ Ἕλληνας, καὶ ὅτι ὑπῆρχεν ἀκόμη ἀνοικτὴ καὶ εὔκολος συγκοινωνία διὰ θαλάσσης καὶ διὰ ξηρᾶς μὲ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, δὲν πρέπει νὰ ἐκπληττώμεθα πολύ, ἂν εὑρίσκωμεν ὅτι ἡ νέα Ἀλεξανδρινὴ λατρεία τοῦ Σεράπιδος καὶ τῆς Ἴσιδος ἤσκησεν ἐξαιρετικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὴν ἀνάπτυξίν της.

Τὸ βασίλειον τοῦ Γανδάρα εἰς τὰ βορειοδυτικὰ σύνορα κοντὰ εἰς εἰς τὸ Πεσαβάρ, τὸ ὁποῖον ἤκμασε κατὰ τὸν 3ον π.Χ. αἰῶνα, ὑπῆρξε χαρακτηριστικὸς τόπος συναντήσεως τῶν δύο κόσμων : τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἰνδικοῦ. Ἐκεῖ εὑρίσκομεν τὰ παλαιότερα ἔργα βουδδικῆς πλαστικῆς καὶ μέσα εἰς αὐτὰ ἀναγνωρίζομεν τὰς μορφὰς τοῦ Σεράπιδος καὶ τῆς Ἴσιδος καὶ τοῦ Ὥρου, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἤδη περιπλεχθῆ εἰς τὸ δίκτυον τῶν περὶ Βούδδα παραδόσεων. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι οἱ Ἕλληνες τεχνῖται, οἱ ὁποῖοι εἶχον μεταβῆ εἰς τὴν Γανδάραν, δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ἐγκαταλείψουν ἕνα θέμα, μὲ τὸ ὁποῖον ἦσαν τόσον ἐξοικειωμένοι. Ἀλλ' ἡ Ἴσις αὐτή, μᾶς λέγουν, δὲν εἶναι πλέον ἡ Ἴσις, ἀλλ' ἡ Χαρίτι, θεότης ἐπιδημική, τὴν ὁποίαν ὁ Βούδδας προσηλύτισε καὶ μετέτρεψεν εἰς ἀγαθοποιόν.

Ὁ Φουσὲρ ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ Ἴσις ἀπὸ τὸ κέντρον αὐτὸ ἔφθασε καὶ εἰς τὴν Κίναν. Εἰς τὸ ζήτημα ὅμως αὐτό, τὸ ὁποῖον περιπλέκεται ἀπὸ τὴν παρουσίαν καὶ ἄλλων ἐπιδράσεων, δὲν θὰ εἰσέλθωμεν ἐδῶ. Ἡ Κίνα εἶχε ταοϊστικὴν θεότητα, τὴν Ἁγίαν Μητέρα, τὴν Βασίλισσαν τοῦ Οὐρανοῦ, ἡ ὁποία προσέλαβε τὸ ὄνομα (ἀρχικῶς ὄνομα ἀρσενικὸν) Κουὰν-γὶν καὶ ἡ ὁποία ὅταν εἰκονίζετο ὡμοίαζε πολὺ εἰς τὴν μορφὴν μὲ τὴν Ἴσιδα. Ἡ μορφὴ δὲ τῆς Ἴσιδος θὰ ἐπηρέασε ἀσφαλῶς καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς Κουὰν-γίν. Ὅπως ἡ Ἴσις, ἦτο καὶ αὐτὴ Βασίλισσα τῶν Θαλασσῶν.

Εἰς τὴν Ἰαπωνίαν ὠνομάζετο αὐτὴ Κβάννων. Φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε παντοτινὴ ἀνταλλαγὴ τῶν ἐξωτερικῶν τύπων θρησκείας μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ὁ Χοὺκ γράφει εἰς τὰς «Περιηγήσεις του», ὅτι αὐτὸν καὶ τοὺς ἄλλους ἱεραποστόλους ποὺ ἦσαν μαζί του ἔφερεν εἰς ἀμηχανίαν τὸ γεγονὸς ὅτι παντοῦ συναντοῦσαν τὰς ἰδίας παραδόσεις λατρείας. «Ὁ σταυρός», λέγει ὁ Χούκ, «ἡ μίτρα, τὸ στιχάριον, τὸ φελώνιον, τὰ ὁποῖα φοροῦν οἱ Μεγάλοι Λάμας εἰς τὰς περιοδείας των, ἢ ὅταν τελοῦν κάποιαν ἱερουργίαν ἔξω ἀπὸ

τὸν ναόν, ἡ λειτουργία μὲ τοὺς διπλοῦς χορούς, ἡ ψαλμῳδία, οἱ ἐξορκισμοί, τὸ θυμιατήριον ποὺ κρέμεται ἀπὸ πέντε ἁλύσεις καὶ τὸ ὁποῖον ἠμπορεῖτε νὰ ἀνοίγετε κατ' ἀρέσκειαν, αἱ εὐλογίαι τὰς ὁποίας δίδουν οἱ Λάμας ἁπλώνοντες τὴν δεξιάν των ἐπάνω εἰς τὴν κεφαλὴν τῶν πιστῶν, τὸ κομβολόγιον, ἡ ἀγαμία τοῦ κλήρου, ἡ πνευματικὴ ἀπομόνωσις, ἡ λατρεία τῶν ἁγίων, αἱ νηστεῖαι, αἱ θρησκευτικαὶ πομπαί, τὸ ἁγίασμα—ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν ἀναλογιας μεταξὺ τῶν βουδδιστῶν καὶ τῶν χριστιανῶν».

Ἡ λατρεία καὶ τὸ δόγμα τοῦ Γαουτάμα, μὲ ὅλας τὰς νοθεύσεις καὶ τὰς ποικιλίας αὐτοῦ, αἱ ὁποῖαι ὠφείλοντο εἰς τὸν Βραχμανισμόν, καθὼς καὶ εἰς τὸν Ἑλληνισμόν, διεδόθη ἀνὰ τὰς Ἰνδίας ὑπὸ ὁλονὲν αὐξανομένου πλήθους διδασκάλων κατὰ τοὺς 4ον καὶ 3ον π.Χ. αἰῶνας. Ἐπὶ μερικὰς γενεὰς τοὐλάχιστον διετήρησε μεγάλο μέρος τοῦ ἠθικοῦ κάλους καὶ κἄτι ἀπὸ τὴν ἁπλότητα τῆς πρώτης του φύσεως. Πολλοὶ ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι τόσον ἀνεπτυγμένοι διανοητικῶς, ὥστε νὰ ἠμποροῦν νὰ ἐμβαθύνουν εἰς τὴν σημασίαν τῆς αὐταπαρνήσεως καὶ τῆς ἀνιδιοτελείας, ἔχουν ἐν τούτοις τὴν ἱκανότητα νὰ ἐκτιμοῦν ἓν εἶδος μεγαλείου, τὸ ὁποῖον αἱ ἰδιότητες αὐταὶ παρουσιάζουν εἰς τὴν πραγματικότητα.

Ὁ ἀρχικὸς Βουδδισμὸς παρῆγεν ἀσφαλῶς εὐγενεῖς ὑπάρξεις, τὸ παράδειγμα δὲ αὐτό, τὸ ὁποῖον εἶναι ἰσχυρότερον ἀπὸ τὴν λογικήν, προσείλκυσε τοὺς ἀνθρώπους. Διεδόθη δὲ μᾶλλον, παρὰ τὰς παραχωρήσεις, τὰς ὁποίας ἔκαμνεν εἰς τὴν λαϊκὴν φαντασίαν ἢ ἐξ αἰτίας αὐτῶν. Διεδόθη, διότι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς πρώτους βουδδιστὰς ἦσαν γλυκεῖς καὶ ὡραῖοι, πρόθυμοι εἰς βοήθειαν, εὐγενεῖς καὶ θαυμάσιοι ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι ἐξ αἰτίας τῶν ἰδιοτήτων των αὐτῶν ὑπεχρέωναν τοὺς ἀνθρώπους νὰ πιστεύουν εἰς τὰς δοξασίας των.

Πολὺ ἐνωρὶς ὁ Βουδδισμὸς εὑρέθη ἀντιμέτωπος πρὸς τὰς ὁλονὲν αὐξανούσας ἀξιώσεις τῶν βραχμάνων. Ὅπως ἤδη παρετηρήσαμεν ἡ ἱερατικὴ αὐτὴ τάξις κατέβαλλε προσπαθείας νὰ κυριαρχήσῃ εἰς τὴν ζωὴν τῶν Ἰνδιῶν ἀκόμη εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Γαουτάμα. Οἱ βραχμᾶνες εἶχον ἤδη μεγάλα πλεονεκτήματα. Εἶχον τὸ μονοπώλιον τῆς παραδόσεως καὶ τῶν θρησκευτικῶν θυσιῶν. Ἡ δύναμίς των ὅμως ἠλαττώνετο ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς βασιλείας, διότι οἱ ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι ἐγίνοντο βασιλεῖς, δὲν ἦσαν συνήθως ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν βραχμάνων.

Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Πενταποταμίαν συνετέλεσαν πολὺ εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς βασιλείας. Ἀνεφέραμεν τὸ ὄνομα τοῦ βασιλέως Πώρου, τὸν ὁποῖον, παρὰ τοὺς πολεμικούς του ἐλέφαντας, ὁ Ἀλέξανδρος ἐνίκησε καὶ ἔκαμε σατράπην του. Εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ ἑλληνικὸν στρατόπεδον προσῆλθεν ἐπίσης ἕνας τυχοδιώκτης ὀνόματι Σανδαγούπτα Μαούρυα, τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ὠνόμασαν Σανδράκοττον. Ὁ Σανδράκοττος εἶχε καταστρώσει σχέδιον κατακτήσεως τῆς γύρω ἀπὸ τὸν Γάγγην χώρας. Τὸ σχέδιον δὲν ἔγινεν εὐπρόσδεκτον ἀπὸ τοὺς Μακεδόνας, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐπαναστατήσει, διότι δὲν ἤθελον νὰ προε-

λάσουν περισσότερον εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ ὁ Σανδρόκοπος ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ στρατόπεδον. Περιῆλθε τὰς φυλὰς τῶν βορειοδυτικῶν συνόρων, ἐξησφάλισε τὴν ὑποστήριξίν των καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰσέβαλεν εἰς τὴν Πενταποταμίαν καὶ ἐξεδίωξε τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Μακεδόνων. Ἔπειτα κατέκτησε τὴν περὶ τὸν Γάγγην χώραν (321 π.Χ.), διεξήγαγεν ἐπιτυχῆ πόλεμον (330 π.Χ.) ἐναντίον τοῦ Σελεύκου Α', ὅταν ὁ τελευταῖος αὐτὸς ἀπεπειράθη νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Πενταποταμίαν καὶ ἐδημιούργησε μέγα κράτος, τὸ ὁποῖον ἐξηπλώνετο ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς πεδιάδος τῆς βορείου Ἰνδικῆς ἀπὸ τῆς δυτικῆς μέχρι τῆς ἀνατολικῆς θαλάσσης.

Ὁ Σανδράκοττος ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν δύναμιν τῶν βραχμάνων, σύγκρουσιν μεταξὺ στέμματος καὶ ἱερατείου, ἡ ὁποία, ὅπως εἴδομεν ἤδη, εἶχε σημειωθῆ εἰς τὴν Βαβυλωνίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Κίναν. Εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Βουδδισμοῦ, ἡ ὁποία διεδίδετο τότε, διέκρινε ὁ Σανδράκοττος σύμμαχον κατὰ τοῦ ἱερατείου καὶ τῶν φυλετικῶν τάξεων. Ὑπεστήριξεν ἠθικῶς, ἀλλὰ καὶ ὑλικῶς τὸ βουδδιστικὸν τάγμα, πρὸς ἐξάπλωσιν τῆς διδασκαλίας του.

Τὸν διεδέχθη ὁ υἱός του, αὐτὸν δὲ πάλιν ὁ Ἀσόκα (264—227 π.Χ.) ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους μονάρχας τῆς ἱστορίας, τοῦ ὁποίου αἱ κτήσεις ἐξηπλώνοντο ἀπὸ τοῦ Ἀφγανιστὰν μέχρι τῆς σημερινῆς ἐπαρχίας τοῦ Μαδρᾶς. Εἶναι ὁ μόνος ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενος στρατιωτικὸς μονάρχης, ὁ ὁποῖος ἐγκατέλειψε τὸν πόλεμον μετὰ τὴν νίκην. Εἶχεν εἰσβάλει εἰς τὴν Καλίγκα (255 π.Χ.)—χώραν ἡ ὁποία κεῖται κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τοῦ Μαδρᾶς—ἴσως μὲ τὴν πρόθεσιν, νὰ συμπληρώσῃ τὴν κατάκτησιν τοῦ ἄκρου τῆς Ἰνδικῆς χερσονήσου. Ἡ ἐκστρατεία ὑπῆρξεν ἐπιτυχής, εἰς τὸν Ἀσόκα ὅμως ἔκαμαν οἰκτρὰν ἐντύπωσιν αἱ σκληρότητες καὶ αἱ φρικαλεότητες τοῦ πολέμου. Διεκήρυξεν εἰς ἐπιγραφάς, αἱ ὁποῖαι ἀκόμη σώζονται, ὅτι δὲν θὰ ἐπιζητήσῃ πλέον κατάκτησιν διὰ τοῦ πολέμου, ἀλλὰ διὰ τῆς θρησκείας, καὶ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς του ἀφιέρωσεν εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Βουδδισμοῦ ἀνὰ τὸν κόσμον.

Φαίνεται ὅτι ἐκυβέρνησε τὸ μεγάλο κράτος εἰρηνικῶς καὶ μετὰ μεγάλης ἐπιδεξιότητος. Δὲν ἦτο ἕνας ἁπλοῦς θρησκευτικὸς φανατικός. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου αὐτοῦ πολέμου προσῆλθεν εἰς τὴν βουδδικὴν κοινότητα ὡς ἁπλοῦς λαϊκός, καὶ ὕστερα ἀπὸ ὀλίγα ἔτη ἔγινε τακτικὸν μέλος τοῦ Τάγματος καὶ ἐπεδόθη εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς Νιρβάνα διὰ τῆς Ὀκταπλῆς Ὁδοῦ. Ἡ ζωή του δεικνύει πόσον ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ζωῆς, τὸν ὁποῖον συνιστοῦσεν ὁ Γαουτάμα, συνεβιβάζετο πλήρως μὲ τὴν πλέον χρήσιμον καὶ εὐεργετικὴν δρᾶσιν.

Ὀρθὴ φιλοδοξία, ὀρθὴ προσπάθεια, καὶ ὀρθὸς τρόπος ζωῆς διέκρινε τὸ στάδιόν του. Διέταξε νὰ ἀνοίξουν πολλὰ φρέατα εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ νὰ φυτεύσουν παντοῦ δένδρα χάριν σκιᾶς. Διώρισεν ὑπαλλήλους διὰ νὰ ἐπιβλέπουν φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα. Ἵδρυσε νοσοκομεῖα καὶ δημοσίους κήπους. Ἐδημιούργησε κήπους διὰ τὴν

καλλιέργειαν φαρμακευτικῶν βοτάνων. Ἐὰν δὲ εἶχεν ἕνα Ἀριστοτέλην, διὰ νὰ τὸν ἐμπνεύσῃ, θὰ ἐχορηγοῦσεν ἀναμφιβόλως ἄφθονα μέσα πρὸς ἐπιστημονικὴν ἔρευναν.

Ἐδημιούργησεν εἰδικὸν ὑπουργεῖον, διὰ νὰ φροντίζῃ διὰ τὰς ὑποτελεῖς φυλάς. Ἔλαβε μέτρα διὰ τὴν γυναικείαν ἐκπαίδευσιν. Ἦτο ὁ πρῶτος μονάρχης, ὁ ὁποῖος ἀπεπειράθη νὰ διδάξῃ εἰς τὸν λαόν του τοὺς σκοποὺς καὶ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς. Ἔκαμε μεγάλας εὐεργεσίας εἰς τὰ τάγματα τῶν βουδδιστῶν διδασκάλων καὶ προσεπάθησε νὰ τοὺς διεγείρῃ τὸ ἐνδιαφέρον, διὰ νὰ μελετήσουν καλύτερα τὴν φιλολογίαν των.

Εἰς ὅλον τὸ κράτος του ἐνετείχισε μακροσκελεῖς ἐπιγραφάς, αἱ ὁποῖαι ἐπανελάμβανον τὴν διδασκαλίαν τοῦ Γαουτάμα, ὅπως ἦτο αὐτὴ ἀρχικῶς ἁπλῆ καὶ ἀνθρωπιστική, καὶ χωρὶς τὰς ὑστερωτέρας ἀνοήτους προσθήκας. Ἀπὸ τὰς ἐπιγραφὰς αὐτὰς τριάντα πέντε διεσώθησαν μέχρι σήμερον. Ἐπὶ πλέον ἔστειλεν ἱεραποστόλους, νὰ διαδώσουν τὴν εὐγενῆ καὶ λογικὴν διδασκαλίαν τοῦ Βούδδα ἀνὰ τὸν κόσμον : εἰς τὸ Κασιμίρ, εἰς τὴν Κεϋλάνην, εἰς τοὺς Σελευκίδας καὶ τοὺς Πτολεμαίους. Μία δὲ ἀπὸ αὐτὰς τὰς ἀποστολὰς μετέφερεν εἰς τὴν Κεϋλάνην τὴν παραφυάδα τοῦ δένδρου Βοδί, περὶ τοῦ ὁποίου ἐκάμαμεν ἤδη λόγον.

Ἐπὶ εἴκοσιν ὀκτὼ ὅλα ἔτη ὁ Ἀσόκα εἰργάσθη μὲ πολλὴν σύνεσιν ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν τῶν ἀνθρώπων. Μέσα εἰς τὰς δεκάδας χιλιάδας ὀνομάτων μοναρχῶν, τὰ ὁποῖα γεμίζουν τὰς στήλας τῆς ἱστορίας μὲ τοὺς πομπώδεις αὐτῶν τίτλους, τὸ ὄνομα τοῦ Ἀσόκα λάμπει σχεδὸν μόνον ὡς ἄστρον. Ἀπὸ τοῦ Βόλγα μέχρι τῆς Ἰαπωνίας τὸ ὄνομά του τιμᾶται ἀκόμη. Ἡ Κίνα, τὸ Θιβέτ, ἀκόμη δὲ καὶ αἱ Ἰνδίαι, ἂν καὶ ἐγκατέλειψαν τὰ δόγματά του, διατηροῦν ἀκόμη τὴν παράδοσιν τοῦ μεγαλείου του. Ἀπὸ τοὺς ζωντανοὺς ἀνθρώπους ἑορτάζουν καὶ τιμοῦν τὴν μνήμην του σήμερον περισσότεροι ἀπὸ ὅσους γνωρίζουν ἐξ ἀκοῆς τὸ ὄνομα τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἢ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου.

5. Δύο μεγάλοι Κινέζοι διδάσκαλοι.

Πολλοὶ ἰσχυρίζονται, ὅτι τὰ μεγάλα εὐεργετήματα τοῦ Ἀσόκα ἐν τέλει διέφθειραν τὸν Βουδδισμόν, διότι προσείλκυσαν εἰς τὰ τάγματά του πλήθη ἐξαγορασμένων καὶ ὑποκριτῶν ὀπαδῶν, δὲν ὑπάρχει ὅμως ἀμφιβολία, ὅτι ἡ μεγάλη διάδοσις τοῦ Βουδδισμοῦ ἀνὰ τὴν Ἀσίαν ὠφείλετο κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ὤθησιν τοῦ Ἀσόκα.

Ὁ Βουδδισμὸς εἰσεχώρησεν εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἀσίαν διὰ τοῦ Ἀφγανιστὰν καὶ Τουρκεστὰν καὶ ἔτσι ἔφθασεν εἰς τὴν Κίναν. Ἡ βουδδικὴ διδασκαλία ἔφθασεν εἰς τὴν Κίναν, λέγει ὁ καθηγητὴς Πραμάθα Νὰθ Μπόζ, περὶ τὰ 64 μ.Χ., ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος Μὶγκ - Τὶ τῆς δυναστείας Χάν. Ὁ Πανδὶτ Καζυάπα ὑπῆρξεν ὁ ἀπόστολος τῆς Κίνας, αὐτὸν δὲ ἠκολούθησε σειρὰ ἄλλων μεγάλων διδασκάλων. Αἱ μεγάλαι ἡμέραι τῆς βουδδικῆς προπαγάνδας εἰς τὴν

Κίναν ἦσαν ὁ 3ος καὶ ὁ 4ος μ. Χ. αἰών. Κατόπιν ὑπέστη θλιβεροὺς διωγμοὺς καὶ ἀνῆλθε πάλιν εἰς περιωπὴν ἐπὶ τῆς δυναστείας Τάγκ.

Ὁ Βουδδισμὸς εὑρῆκεν εἰς τὴν Κίναν ἤδη ἐγκατεστημένην καὶ ἐπικρατοῦσαν λαϊκὴν θρησκείαν, τὸν Ταοϊσμόν, ἡ ὁποία εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἐπὶ πολὺ ἀρχαίων καὶ πρωτογόνων μαγικῶν καὶ ἀποκρύφων ἐθίμων. Ἀναδιωργανώθη δὲ αὐτὴ ὑπὸ τοῦ Τσὰγκ-Τάο Λὶγκ εἰς τὰς ἡμέρας τῆς δυναστείας Χάν. Τάο σημαίνει δρόμος, τὸ ὁποῖον ἀνταποκρίνεται ἀκριβῶς πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς Ἀρίας Ὁδοῦ. Αἱ δύο θρησκεῖαι, μετὰ τὴν ἀρχικὴν πάλην ἀναμεταξύ των, ἐξηπλώθησαν ἐκ παραλλήλου καὶ ὑπέστησαν ὁμοίας μεταβολάς, οὕτως ὥστε σήμερον ἡ ἐξωτερική των λατρεία δὲν διαφέρει πολύ.

Ὁ Βουδδισμὸς συνήντησεν ἐπίσης τὸν Κομφουκισμόν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀκόμη ὀλιγώτερον θεολογικὸν χαρακτῆρα καὶ ἦτο περισσότερον κῶδιξ προσωπικῆς ἀγωγῆς. Καὶ τέλος συνήντησε τὴν διδασκαλίαν τοῦ Λάο Τσέ, «ἀναρχικοῦ, πρεσβεύοντος τῆς θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως, εἰρηνοφίλου καὶ ἠθικοῦ φιλοσόφου», ἡ ὁποία δὲν ἀπετελοῦσε κυρίως θρησκείαν, ἀλλὰ μᾶλλον φιλοσοφίαν τῆς ζωῆς. Αἱ διδασκαλίαι τοῦ Λάο Τσὲ συνεχωνεύθησαν ἀργότερα μὲ τὴν ταοϊστικὴν θρησκείαν ὑπὸ τοῦ Τσὲν Τουάν, τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ νεωτέρου Ταοϊσμοῦ.

Ὁ Κομφούκιος, ἱδρυτὴς τοῦ Κομφουκισμοῦ, ὅπως καὶ ὁ ἐκ νότου μεγάλος διδάσκαλος Λάο Τσὲ καὶ ὁ Γαουτάμα, ἔζοῦσεν ἐπίσης εἰς τὸν 6ον αἰῶνα π. Χ. Ἡ ζωή του ἔχει μερικὰ ἐνδιαφέροντα παράλληλα σημεῖα μὲ τὴν ζωὴν μερικῶν ἀπὸ τοὺς περισσότερον ἀναμειχθέντας εἰς τὴν πολιτικὴν Ἕλληνας φιλοσόφους τῶν 5ου καὶ 4ου αἰώνων. Εἰς τὸν 6ον π. Χ. αἰῶνα, κατὰ τοὺς Κινέζους ἱστορικούς, ἐβασίλευεν ἡ δυναστεία Τσόου, ἀλλ' ἡ ἐξουσία τῆς ἐν λόγῳ δυναστείας εἶχε πλέον τότε μᾶλλον τυπικὴν σημασίαν.

Ὁ αὐτοκράτωρ διηύθυνε τὰς πατροπαραδότους θυσίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ ἐδέχετο τυπικὰς ἐκδηλώσεις σεβασμοῦ. Ἀκόμη δὲ καὶ τὸ κατὰ τύπους αὐτὸ κράτος του, δὲν ἦτο οὔτε τὸ ἓν ἕκτον τῆς σημερινῆς Κίνας. Ἡ Κίνα κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἀπετελεῖτο ἀπὸ πλῆθος ἀλληλομαχομένων ἡγεμονιῶν, ἀνυπερασπίστων κατὰ τῆς εἰσβολῆς τῶν ἀπὸ βορρᾶ βαρβάρων. Ὁ Κομφούκιος ἦτο κάτοικος μιᾶς ἀπὸ τὰς πολιτείας αὐτάς, τοῦ Λοῦ. Ἦτο ἀριστοκράτης τὸ γένος, ἀλλὰ πτωχός, ἀφοῦ δὲ ὑπηρέτησεν εἰς διαφόρους δημοσίας θέσεις, ἵδρυσεν ἓν εἶδος Ἀκαδημίας εἰς τὸ Λοῦ, διὰ τὴν ἐξερεύνησιν καὶ διάδοσιν τῆς σοφίας.

Εὑρίσκομεν ἐπίσης τὸν Κομφούκιον νὰ περιοδεύῃ ἀπὸ πολιτείας εἰς πολιτείαν εἰς τὴν Κίναν καὶ νὰ ζητῇ νὰ εὕρῃ ἕνα ἡγεμόνα, ὁ ὁποῖος θὰ τὸν παρελάμβανεν ὡς σύμβουλόν του καὶ θὰ ἐγίνετο τὸ κέντρον τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ κόσμου. Ὁ Πλάτων δύο αἰῶνας ἀργότερα μετέβη ὡς σύμβουλος εἰς τὸν Διονύσιον τὸν τύραννον τῶν Συρακουσῶν. Ἐκάμαμεν δὲ ἤδη λόγον περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Ἰσοκράτους πρὸς τὸν Φίλιππον τῆς Μακεδονίας.

Τὸ κέντρον τῆς διδασκαλίας τοῦ Κομφουκίου ἀποτελοῦσεν ἡ ἰδέα

ζωῆς εὐγενοῦς, τῆς ὁποίας ἐνσάρκωσις ἦτο ἓν ἰδανικὸν πρόσωπον, ὁ ἀριστοκρατικὸς ἄνθρωπος. Ὁ Κομφούκιος παρουσίασεν εἰς τὴν ἐποχήν του τὸν ἰδανικὸν τύπον ἀνθρώπου ἀφωσιωμένου εἰς τὸ κοινὸν ἀγαθόν. Δι' αὐτὸν μεγαλυτέραν σπουδαιότητα εἶχεν ἡ ὁλότης, παρὰ τὸ ἄτομον. Ἦτο περισσότερον δημιουργικὸς πολιτικὸς φιλόσοφος ἀπὸ τὸν Γαουτάμα ἢ τὸν Λάο Τσέ. Τὸν νοῦν του κατεῖχεν ἡ κατάστασις τῆς Κίνας καὶ ἐπιζητοῦσε νὰ δημιουργήσῃ τὸν ἀριστοκρατικὸν ἄνθρωπον, διὰ νὰ παραγάγῃ δι' αὐτοῦ εὐγενῆ πολιτείαν.

Θὰ ἀναφέρωμεν ἐδῶ ἓν ἀπὸ τὰ ρητά του: «Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀπομακρυνθῶ ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ νὰ ζήσω μὲ τὰ πουλιὰ καὶ τὰ θηρία, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν καμμίαν συγγένειαν μὲ τὸν ἄνθρωπον. Οἱ ἄνθρωποι, ποὺ πάσχουν, εἶναι ἐκεῖνοι μὲ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ ζήσω. Ἡ ἀταξία, ποὺ ἐπικρατεῖ εἰς τὸν κόσμον εἶναι ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον εἶναι ἀνάγκη νὰ στρέψω κάθε προσπάθειάν μου. Ἐὰν ὀρθαὶ ἀρχαὶ ἐπικρατοῦσαν καθ' ὅλον τὸ βασίλειον, δὲν θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ μεταβάλω τὴν κατάστασίν του».

Ἡ πολιτικὴ βάσις τῆς διδασκαλίας τοῦ Κομφουκίου εἶναι προφανῶς χαρακτηριστικὴ τῶν ἠθικῶν ἰδεῶν τῆς Κίνας. Εἰς αὐτὴν γίνεται περισσοτέρα μνεία τοῦ κράτους, παρὰ εἰς οἱονδήποτε ἠθικὸν ἢ θρησκευτικὸν δόγμα τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Εὐρώπης. Ἐπὶ ὀλίγον χρόνον ὁ Κομφούκιος διωρίσθη διοικητὴς εἰς τὸ Τοὺγκ Τού, πόλιν τῆς ἡγεμονίας τοῦ Λοῦ, ὅπου ἐπεχείρησε νὰ κανονίσῃ τὴν ζωὴν μέχρι τῶν μικροτέρων λεπτομερειῶν, καὶ νὰ ὑπαγάγῃ ὅλας τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων εἰς τοὺς κανόνας λεπτολόγου ἐθιμοτυπίας.

Οἱ τύποι καὶ εἰς τὰ πλέον ἀσήμαντα πράγματα, ὅπως ἐσυνηθίσαμεν νὰ βλέπωμεν· μόνον εἰς τὰς αὐλὰς τῶν ἡγεμόνων ἢ εἰς τὰ μέγαρα ἀνωτέρων βαθμούχων, ἔγιναν ὑποχρεωτικοὶ διὰ τὸν πολὺν λαὸν καὶ ὅλαι αἱ ὑποθέσεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς ὑπεβλήθησαν εἰς αὐστηροὺς κανόνας. Ἀκόμη καὶ τὰ εἴδη τῶν τροφίμων, τὰ ὁποῖα αἱ διάφοροι τάξεις τῶν ἀνθρώπων ἐπετρέπετο νὰ τρώγουν, εἶχον κανονισθῆ. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἐβάδιζαν χωριστὰ εἰς τοὺς δρόμους. Ἀκόμη δὲ καὶ τὸ πάχος τῶν φερέτρων καὶ τὸ σχῆμα καὶ ἡ τοποθεσία τῶν τάφων ἔγιναν ἀντικείμενον κανονισμοῦ διὰ νόμων.

Αὐτὰ ὅλα εἶναι, κατὰ τὴν κοινὴν ἔκφρασιν, ἀληθῶς κινέζικα. Κανεὶς ἄλλος λαὸς δὲν ἐσκέφθη ποτὲ νὰ θεωρήσῃ τὴν ἠθικὴν τάξιν καὶ τὴν κοινωνικὴν σταθερότητα ὡς ζήτημα καλῶν τρόπων. Ἐν τούτοις εἰς τὴν Κίναν, ἐν πάσῃ περιπτώσει, αἱ μέθοδοι τοῦ Κομφουκίου εἶχον τεράστιον ἀποτέλεσμα καὶ κανὲν ἔθνος εἰς τὸν κόσμον σήμερον δὲν ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ παρομοίαν γενικὴν παράδοσιν εὐπρεπείας καὶ ἐσωτερικῆς πειθαρχίας.

Ἀργότερα ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Κομφουκίου ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος του ὑπενομεύθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ πάλιν εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον. Αἱ τελευταῖαι ἡμέραι του ἐπεσκιάσθησαν ἀπὸ τὸν θάνατον μερικῶν ἀπὸ τοὺς πολυτιμοτέρους μαθητάς του. «Κανεὶς νουνεχὴς ἡγεμών», ἔλεγε, «δὲν παρουσιάζεται νὰ μὲ προσλάβῃ ὡς διδάσκαλόν του, καὶ ἦλθεν ἡ ὥρα μου νὰ ἀποθάνω...».

Ἀπέθανεν ὅμως διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν αἰωνίαν ζωήν. Περὶ αὐτοῦ γράφει ὁ Σαίυς Χίρθ: «Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Κομφούκιος ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος τῶν Κινέζων περισσότερον ἀπὸ πολλοὺς αὐτοκράτορας, λαμβανομένους μαζί. Εἶναι κατὰ συνέπειαν μία ἀπὸ τὰς σπουδαιοτέρας μορφάς, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ λαμβάνῃ κανεὶς ὑπ' ὄψιν, σχετικῶς μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς Κίνας. Τὸ ὅτι ἠμπόρεσε νὰ ἀσκήσῃ τόσον μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ ἔθνους του, ὠφείλετο, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ συγγραφέως τοῦ παρόντος, μᾶλλον εἰς τὴν ἰδιορρυθμίαν τοῦ ἔθνους, παρὰ εἰς τὴν ἰδίαν του προσωπικότητα. Ἐὰν εἶχε ζήσει εἰς οἱονδήποτε ἄλλο μέρος τοῦ κόσμου, τὸ ὄνομά του θὰ εἶχεν ἴσως λησμονηθῆ. Ὅπως εἴδομεν, εἶχε σχηματίσει τὸν χαρακτῆρά του καὶ τὰς προσωπικάς του ἀντιλήψεις περὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ σοβαρὰν μελέτην ἐγγράφων μνημείων ποὺ συνδέονται στενῶς μὲ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν, τὴν ὁποίαν ἐκαλλιέργησαν προγενέστεραι γενεαί. Ὅ,τι ἐκήρυξεν εἰς τοὺς συγχρόνους του, δὲν ἦτο κατὰ συνέπειαν ἐντελῶς νέον εἰς αὐτούς, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν μελετῶν τοῦ Κομφουκίου, τῶν παλαιῶν ἀρχείων τῶν σοφῶν τοῦ παρελθόντος καὶ τῶν ὁποίων σοφῶν ἔγινεν αὐτὸς μεγάφωνον. Δι' αὐτοῦ μετεδόθησαν εἰς τὸ ἔθνος αἱ ἰδέαι ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας κυρίως εἶχε διαμορφώσει αὐτὸ τὸ ἔθνος κατὰ τὰ πρῶτα στάδια τῆς ἀναπτύξεώς του...

Ἡ μεγάλη ἐπίδρασις τῆς προσωπικότητος τοῦ Κομφουκίου ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς ζωῆς τῆς Κίνας, δὲν ὠφείλετο μόνον εἰς τὰς συγγραφάς του καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν του, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν δρᾶσίν του. Ὁ προσωπικός του χαρακτήρ, συμφώνως μὲ τὰς περιγραφὰς τῶν μαθητῶν του, ἔγινεν ὑπόδειγμα εἰς τὰ ἑκατομμύρια τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὴν τάσιν νὰ μιμοῦνται τοὺς ἐξωτερικοὺς τρόπους ἑνὸς μεγάλου ἀνδρός.... Ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν ἔκαμνε δημοσίᾳ, ἐκανονίζετο μέχρι τῆς παραμικρᾶς λεπτομερείας ὑπὸ τῆς ἐθιμοτυπίας. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἦτο ἰδική του ἐφεύρεσις, ἀφοῦ ἡ ζωὴ τῶν ἐθιμοτυπιῶν ἐκαλλιεργεῖτο εἰς τὴν Κίναν πολλοὺς αἰῶνας πρὸ τοῦ Κομφουκίου. Τὸ κῦρός του ὅμως καὶ τὸ παράδειγμα συνετέλεσε πολὺ νὰ διαιωνίσῃ τὰς κοινωνικὰς συνηθείας, τὰς ὁποίας αὐτὸς ἐθεωροῦσεν ἐπιθυμητάς.

Αἱ διδασκαλίαι τοῦ Λάο Τσέ, ὁ ὁποῖος ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἦτο διευθυντὴς τῆς αὐτοκρατορικῆς βιβλιοθήκης τῆς δυναστείας Τσόου, ἦσαν περισσότερον μυστικαὶ καὶ ἀόριστοι καὶ ἀσύλληπτοι, ἀπὸ τὰς διδασκαλίας τοῦ Κομφουκίου. Φαίνεται ὅτι ἐκήρυσσε στωικὴν ἀδιαφορίαν διὰ τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς δυνάμεις τοῦ κόσμου καὶ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν ἁπλοϊκὴν ζωὴν τοῦ παρελθόντος. Τὰ γραπτά, τὰ ὁποῖα ἄφησεν, ἦσαν πολὺ σύντομα καὶ πολὺ σκοτεινά. Ἀπετελοῦντο ἀπὸ αἰνίγματα. Μετὰ τὸν θάνατόν του τὰ διδάγματα τοῦ Λάο Τσέ, ὅπως τὰ διδάγματα τοῦ Γαουτάμα Βούδδα, ἐνοθεύθησαν καὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀνεμείχθησαν μὲ πολλοὺς θρύλους, ἀφ' ἑτέρου δὲ προσεκολλήθησαν εἰς αὐτὰ παράδοξοι συνήθειαι καὶ δεισιδαιμονίαι.

Ἡ διδασκαλία ὅμως τοῦ Κομφουκίου δὲν ἔπαθε τοιαύτην παραμόρφωσιν, διότι ἦτο περιωρισμένη καὶ ἁπλῆ καὶ σαφὴς καὶ δὲν ἔδιδε λαβὴν διὰ τοιαύτας παραμορφώσεις.

Οἱ Κινέζοι ὁμιλοῦν περὶ τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ Βουδδισμοῦ Γκαουτάμα καὶ τῶν δογμάτων τοῦ Λάο Τσὲ καὶ τοῦ Κομφουκίου, ὡσὰν νὰ ὁμιλοῦν περὶ τῶν τριῶν Διδασκάλων, οἱ ὁποῖοι μαζὶ ἀποτελοῦν τὴν βάσιν καὶ τὸ σημεῖον ἀφετηρίας διὰ κάθε μεταγενεστέραν κινεζικὴν σκέψιν.

Ἡ προσεκτικὴ μελέτη των ἀποτελεῖ ἀναγκαίαν προκαταρκτικὴν προϋπόθεσιν διὰ τὴν δημιουργίαν ὁποιασδήποτε πραγματικῆς διανοητικῆς καὶ ἠθικῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν λαῶν τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ Δυτικοῦ κόσμου.

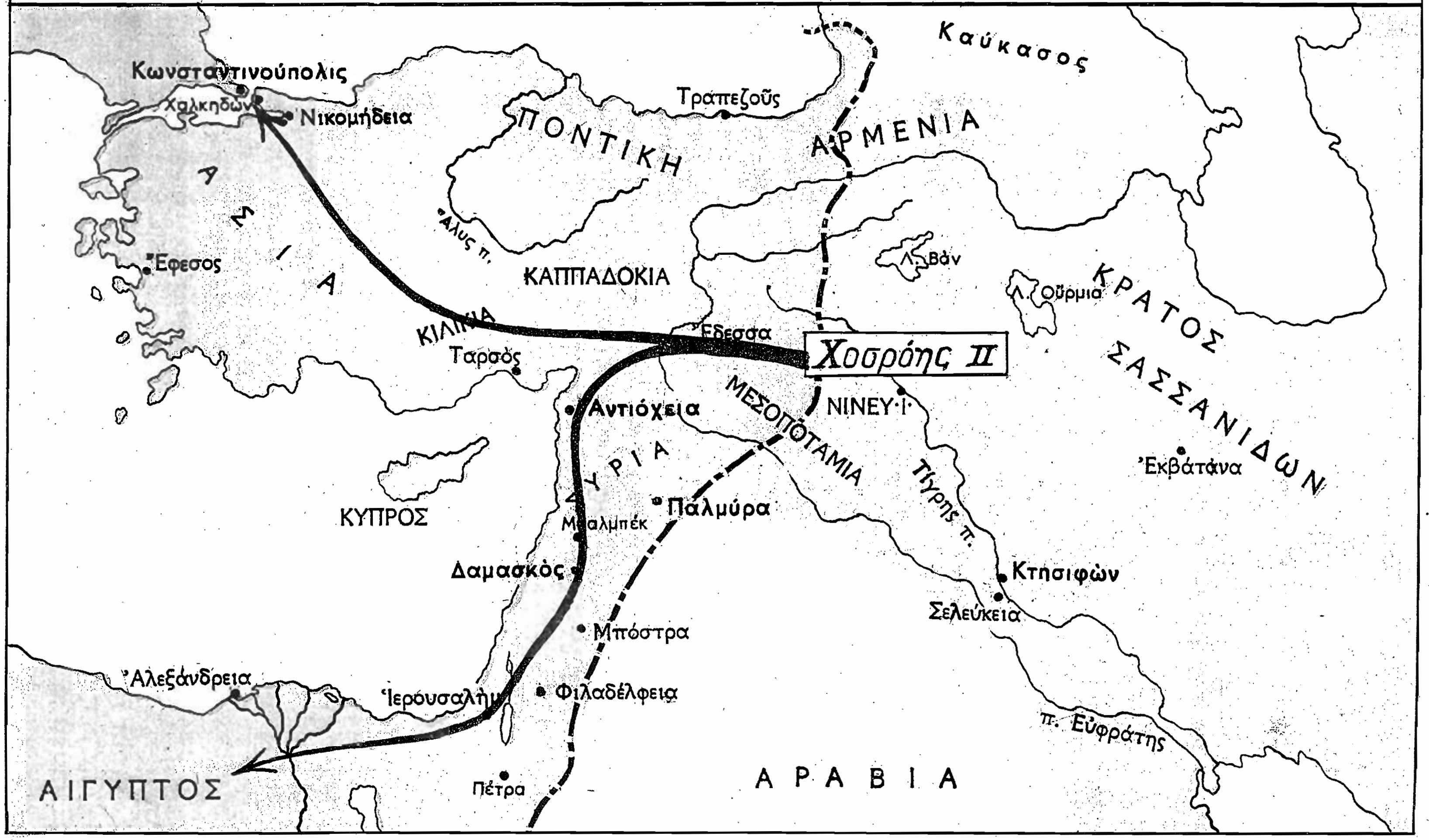
Ὑπάρχουν ὡρισμένα κοινὰ σημεῖα μεταξὺ τῶν τριῶν αὐτῶν διδασκάλων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ Γκαουτάμα ἦτο ἀναμφισβητήτως ὁ μεγαλύτερος καὶ βαθύτερος, καὶ τὰ δόγματά του κυριαρχοῦν ἐπὶ τῆς διανοήσεως τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τῶν ἀνθρώπων. Ὑπάρχουν ὡρισμένα στοιχεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ διδασκαλία ἀντιτίθεται πρὸς τὰς σκέψεις καὶ τὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα συντόμως ἐπρόκειτο νὰ ἐπικρατήσουν εἰς τὸν Δυτικὸν κόσμον. Κατ' ἀρχήν, τὰ δόγματά του ἔχουν τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀνεξιθρησκείας καὶ ἀποβλέπουν τὸ ἄτομον. Δεικνύουν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν δρόμον ποὺ πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ καὶ τὴν εὐγένειαν πρὸς τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ, καὶ δὲν ἐνδιαφέρονται οὔτε δι' ἐκκλησίαν οὔτε διὰ θρησκείαν. Δὲν ὑπάρχει τίποτε οὔτε ὑπὲρ οὔτε κατὰ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς λατρείας τῶν πατροπαραδότων θεῶν.

Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι φιλόσοφοι ἦσαν ἐλεύθεροι ἀπὸ θεολογικῆς ἀπόψεως. Ὁ Σωκράτης δὲν ἐδυσκολεύετο νὰ ὑποκλιθῇ εὐλαβῶς ἐμπρὸς εἰς ὁποιανδήποτε θεότητα ἢ νὰ προσφέρῃ τυπικῶς εἰς αὐτὴν θυσίαν διατηρῶν τὰς ἀτομικάς του ἰδέας καὶ πεποιθήσεις. Ἡ στάσις αὐτὴ εἶναι τελείως ἀντίθετος πρὸς τὴν πνευματικὴν κατάστασιν, ἡ ὁποία διεμορφώνετο εἰς τὰς ἰουδαϊκὰς κοινότητας τῆς Ἰουδαίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Βαβυλωνίας καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἰδέα τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ κατεῖχε τὴν δεσπόζουσαν θέσιν. Καὶ ὁ Γκαουτάμα καὶ ὁ Λάο Τσὲ καὶ ὁ Κομφούκιος δὲν εἶχαν καθόλου τὴν ἰδέαν ἑνὸς ζ η λ ο τ ύ π ο υ θεοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ὕπαρξιν ἄλλου θεοῦ, ἑνὸς θεοῦ τρομερᾶς ἀληθείας, ποὺ δὲν ἀνέχεται καμμίαν κρυφὴν πίστιν εἰς τὴν μαγείαν ἢ τὰ ἀρχαῖα ἔθιμα ἢ ὁποιανδήποτε θυσίαν εἰς τὸν θεὸν-βασιλέα ἢ οἱανδήποτε μικρολογίαν σχετικῶς μὲ τὴν αὐστηρὰν ἑνότητα τῶν πραγμάτων.

6. Αἱ νοθεύσεις τοῦ Βουδδισμοῦ.

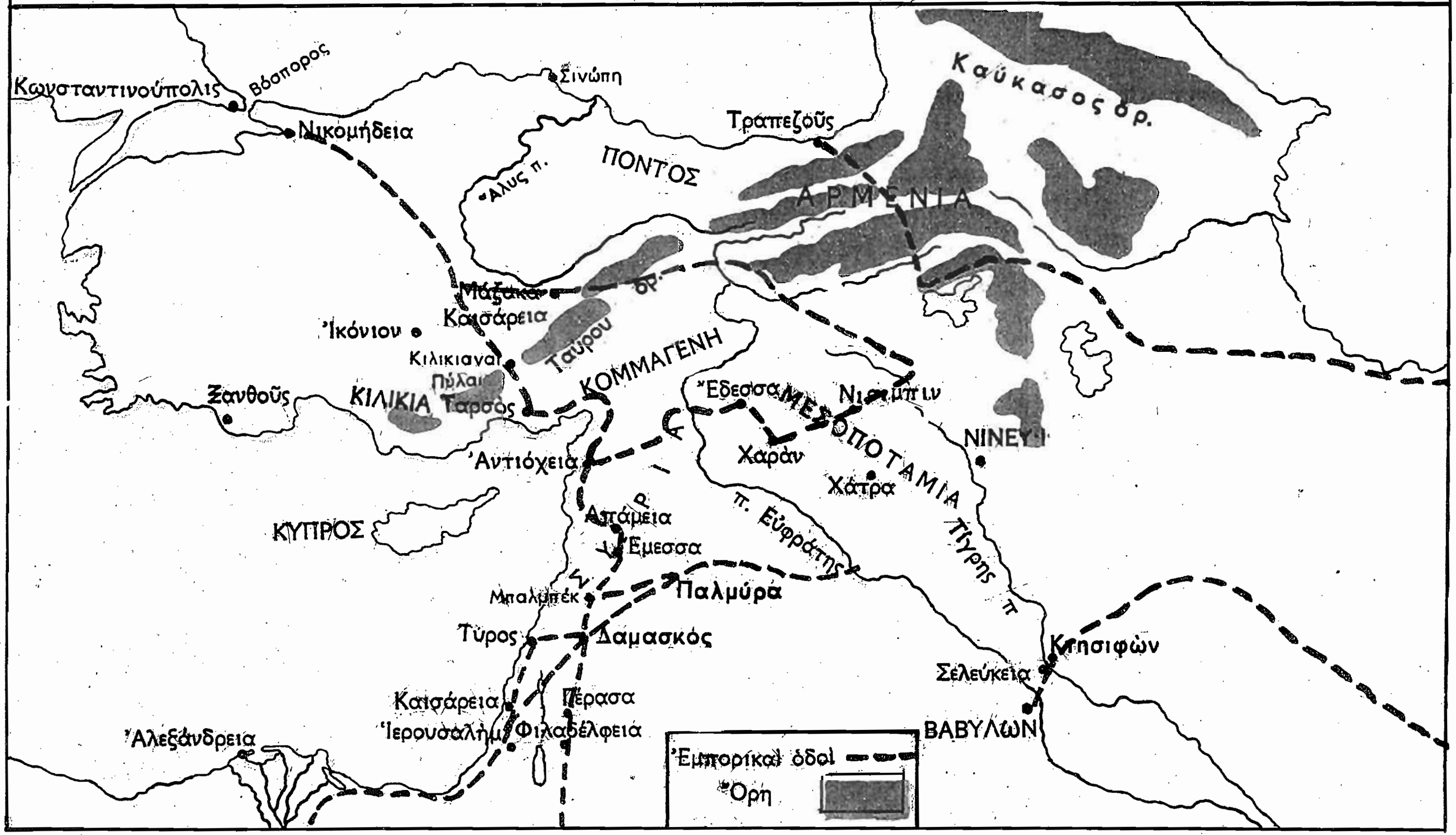
Ἡ μισαλλοδοξία τοῦ ἰουδαϊκοῦ πνεύματος ἔκαμεν, ὥστε ἡ πίστις αὐτοῦ νὰ παραμείνῃ κατ' οὐσίαν σαφὴς καὶ ἁγνή. Ἐνῷ ἡ θεολογικὴ ἀδιαφορία τῶν μεγάλων διδασκάλων τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔλεγον οὔτε ναὶ οὔτε ὄχι, ἐπέτρεψεν ἀντιθέτως ἐπινοηθείσας ἑρ-

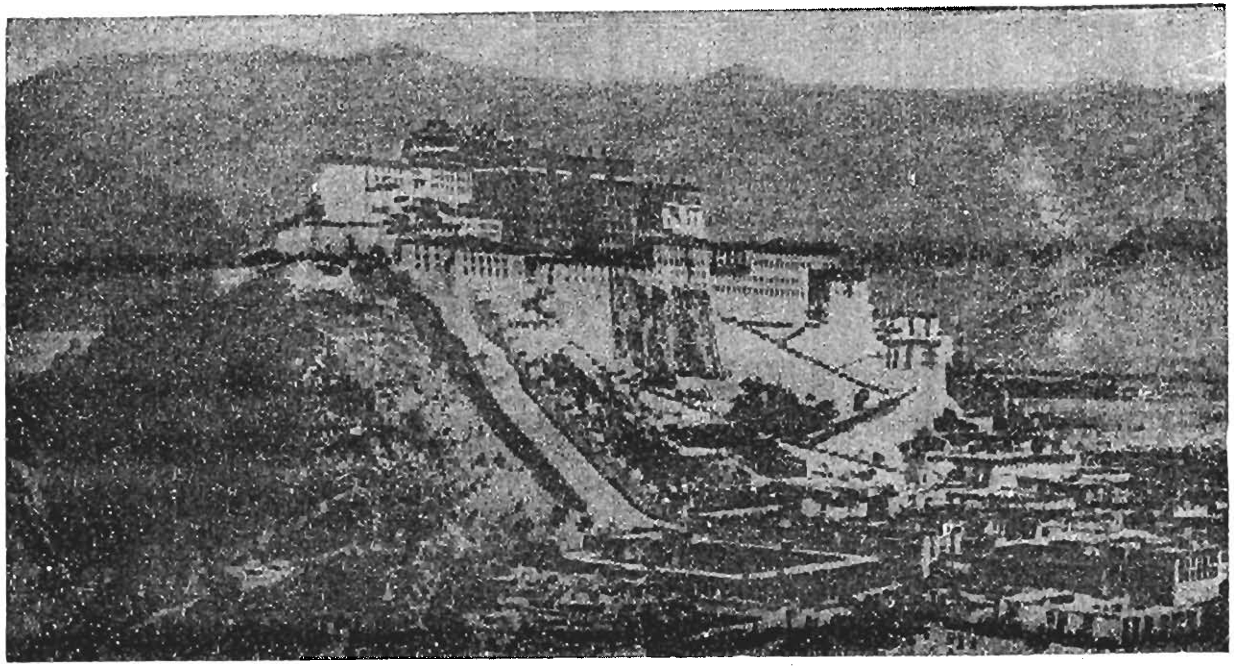
ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΑΣΣΑΝΙΔΑΙ

ΠΟΛΕΙΣ Μ. ΑΣΙΑΣ ΣΥΡΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ

Κατὰ τὴν α' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα

349.—**Τὰ ἀνάκτορα τοῦ Δαλάϊ-Λάμα**, κοντὰ στὴν Λάσσα, τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Θιβέτ. Τὰ εἰς τὸ κάτω μέρος μικρὰ οἰκήματα εἶναι μοναστήρια, κελιὰ τῶν μοναχῶν καὶ ξενῶνες τῶν προσκυνητῶν. Ὁ Δαλάϊ-Λάμα εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῶν Βουδδιστῶν (Θιβέτ, Μογγολία, Κασιμὶρ τῶν Ἰνδιῶν καὶ μέρος τῆς Κίνας). Μετὰ τὸν θάνατόν του τὸ πνεῦμά του μπαίνει εἰς ἕνα παιδί, τὸ ὁποῖον μόλις γεννηθῇ παρουσιάζει δείγματα τῆς ὑπερφυσικῆς καταγωγῆς του. Τὸ παιδὶ αὐτὸ παραλαμβάνεται καὶ ἐν πομπῇ φέρεται εἰς τὰ ἀνωτέρω ἀνάκτορα καὶ ἀνακηρύσσεται Δαλάϊ-Λάμα.

μηνείας καὶ συσσωρεύσεις λειτουργικῶν ἐθίμων εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Γαουτάμα διὰ τὰς Ὀ ρ θ ὰ ς γ ν ώ μ α ς, τὴν ὁποίαν ἦτο εὔκολον νὰ παραβλέψουν, δὲν ὑπῆρχεν οὔτε εἰς τὸν Βουδδισμόν, οὔτε εἰς τὸν Ταοϊσμόν, οὔτε εἰς τὸν Κομφουκισμὸν στοιχεῖον ποὺ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν αὐτοκάθαρσιν. Δὲν ὑπῆρχεν ἀποτελεσματικὴ ἀπαγόρευσις τῶν δεισιδαιμονιῶν, τῆς ἐπικλήσεως τῶν πνευμάτων, τῶν γοητειῶν, τῆς γονυκλισίας καὶ τῶν παρομοίων. Ἔτσι αἱ νέαι πίστεις ἐμολύνοντο ἀπὸ τὰς νόσους τῶν διεφθαρμένων θρησκειῶν, τὰς ὁποίας ἐζητοῦσαν νὰ ἀντικαταστήσουν, καὶ ἀπὸ αὐτὰς παρέλαβον τὰ εἴδωλα, τοὺς ναούς, τοὺς βωμοὺς καὶ τὰ θυμιαστήρια.

Τὸ Θιβὲτ σήμερον εἶναι χώρα εἰς τὴν ὁποίαν ἐπικρατεῖ ἀποκλειστικῶς ὁ Βουδδισμός· ἐν τούτοις ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπανέλθῃ ὁ Γαουτάμα εἰς τὴν γῆν, θὰ ἠδύνατο νὰ περιέλθῃ τὸ Θιβὲτ ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον, χωρὶς νὰ συναντήσῃ πουθενὰ τὴν διδασκαλίαν του. Θὰ εὕρισκεν ἐνθρονισμένον τὸν ἀρχαιότερον τύπον τοῦ ἀνθρωπίνου δεσπότου, τὸν θεὸν-βασιλέα, τὸν Δαλάϊ Λάμαν, τὸν «Ζωντανὸν Βούδδαν». Εἰς τὴν Λάσσαν θὰ εὕρισκε πελώριον ναὸν γεμᾶτον ἀπὸ ἱερεῖς, ἡγουμένους καὶ λάμας—αὐτός, τοῦ ὁποίου τὰ μόνα κτίρια ἦσαν καλύβαι καὶ ὁ ὁποῖος δὲν ἐχειροτόνει ἱερεῖς.

Ὑπεράνω ὑψηλοῦ βωμοῦ, θὰ ἔβλεπε πελώριον χρυσοῦν εἴδωλον, τὸ ὁποῖον θὰ ἐμάνθανεν ὅτι ἐλέγετο «Γαουτάμα Βούδδας». Θὰ ἤκουε λειτουργίας ψαλλομένας πρὸ τῆς θεότητος αὐτῆς, καὶ θὰ ἤκουε νὰ ψιθυρίζωνται εἰς ἀπαντήσεις κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῶν ἐντολαί, αἱ ὁποῖαι θὰ τοῦ ἦσαν ἀμυδρῶς γνωσταί. Κώδωνες, θυμίαμα, γονυκλισίαι θὰ ἔπαιζαν τὸ μέρος των εἰς τὰς ἐκθαμβωτικὰς αὐτὰς ἱερουργίας. Εἰς ἓν σημεῖον τῆς λειτουργίας θὰ ἐκτύπα ἕνας κώδων δυνατὰ καὶ ἕνας καθρέπτης θὰ ἐσηκώνετο ὑψηλά, ἐνῷ ὁλόκληρον τὸ ἐκκλησίασμα, κατεχόμενον ἀπὸ βαθὺ αἴσθημα εὐλαβείας, θὰ ἔσκυπτεν ἀκόμη περισσότερον τὴν κεφαλήν...

Καθ' ὅλην τὴν βουδδικὴν αὐτὴν περιοχὴν ὁ Γαουτάμα θὰ ἀνεκάλυπτε πλῆθος ἀπὸ περίεργα μικρὰ μηχανήματα, μικροὺς τροχούς, ποὺ ἐκινοῦντο διὰ τοῦ ἀνέμου ἢ τοῦ νεροῦ, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἦσαν γραμμέναι σύντομοι προσευχαί. Κάθε περιστροφὴ τῶν τροχῶν αὐτῶν —θὰ τοῦ ἔλεγον— ἰσοδυναμεῖ μὲ μίαν προσευχήν. «Πρὸς ποῖον;» θὰ ἐρωτοῦσε. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ θὰ παρατηροῦσε παντοῦ εἰς ὅλην τὴν χώραν κοντάρια, ἐπάνω εἰς τὰ ὁποῖα θὰ ἐκυμάτιζαν ὡραῖαι μεταξωταὶ σημαῖαι, αἱ ὁποῖαι εἶχαν τὴν πλέον ἀκατανόητον ἐπιγραφήν: «Ὀμ μανὶ πάδμ χοὺμ» (= κειμήλιον εἶναι μέσα εἰς τὸ κοντάρι). Κάθε φοράν, ποὺ ὁ ἄνεμος κάμνει τὴν σημαίαν νὰ κτυπᾷ, καὶ αὐτὸ—θὰ τοῦ ἔλεγον—ὑπολογίζεται ὡς προσευχὴ ὑπὲρ τοῦ κυρίου, ὁ ὁποῖος κατέβαλε τὰ ἔξοδα τῆς σημαίας, καθὼς καὶ ὑπὲρ τοῦ τόπου γενικῶς. Θὰ ἔβλεπεν ἐπίσης συνεργεῖα ἐργατῶν νὰ γυρίζουν τὴν χώραν καὶ νὰ χαράσσουν τὸ πολύτιμον αὐτὸ ρητὸν ἐπάνω εἰς τὰς πέτρας καὶ εἰς τοὺς βράχους. Καὶ ἐπὶ τέλους θὰ ἀντελαμβάνετο ὅτι εἰς αὐτὰ εἶχε μεταβάλλει ὁ κόσμος τὴν θρη-

σκείαν του. Ὑπὸ τὴν ψευδῆ αὐτὴν λάμψιν ἦτο θαμμένη ἡ Ἀρία Ὁδός, ἡ ὁποία ὡδηγοῦσε εἰς τὴν γαλήνην τῆς ψυχῆς.

Ἐσημειώσαμεν ἤδη τὴν ἔλλειψιν ὁποιασδήποτε ἰδέας προόδου εἰς τὸν πρωτογενῆ βουδδισμόν. Καὶ εἰς αὐτὸ πάλιν ἀποτελοῦσεν ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἰουδαϊσμόν. Ἡ ἰδέα τῆς ἐπαγγελίας ἔδωκεν εἰς τὸν ἰουδαϊσμὸν ἰδιότητα, τὴν ὁποίαν καμμία ἄλλη θρησκεία προγενεστέρα ἢ σύγχρονος μὲ αὐτὴν δὲν εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ. Κατέστησε τὸν ἰουδαϊσμὸν ἱστορικὸν καὶ δραματικόν. Ἡ ἀγρία αὐτοῦ μισαλλοδοξία ἐδικαιολογεῖτο, διότι ἀπέβλεπε πρὸς ὡρισμένον σκοπόν. Ἐὰν παρὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν βαθύτητα τῆς ψυχολογικῆς πλευρᾶς τῆς διδασκαλίας τοῦ Γαουτάμα ὁ βουδδισμὸς ὡς θρησκεία, παρέμεινε στάσιμος καὶ ἂν διεφθάρη, αὐτὸ ὠφείλετο εἰς τὴν ἔλλειψιν διευθυνούσης ἰδέας. Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὁ ἰουδαϊσμὸς εἰς τὰς πρώτας αὐτοῦ φάσεις παρέμεινε σχεδὸν ξένος πρὸς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων. Τοὺς ἄφησε νὰ μείνουν φιλήδονοι, φιλάργυροι, καὶ δεισιδαίμονες. Ἐξ αἰτίας ὅμως τῆς ἐπαγγελίας, τὴν ὁποίαν ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς περὶ τῆς ἐλεύσεως θείου ὄντος, διὰ νὰ τοὺς ὁδηγήσῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν θείων σκοπῶν, παρέμεινεν, ἐν σχέσει πρὸς τὸν βουδδισμόν, ζωντανὸς καὶ ἐνέπνεε θάρρος, ὅπως ἕνα κοπτερὸν ξίφος.

7. Ἡ σημερινὴ ἐξάπλωσις τοῦ Βουδδισμοῦ.

Ἐπὶ ἓν διάστημα ὁ βουδδισμὸς ἤκμαζεν εἰς τὰς Ἰνδίας. Ἀλλὰ καὶ ὁ βραχμανισμός, μὲ τοὺς πολλοὺς θεούς του καὶ τὴν ἀτελείωτον ποικιλίαν τῆς λατρείας, ἤκμαζε πάντοτε καὶ αὐτὸς παράλληλα, ἡ δὲ ὀργάνωσις τῶν βραχμάνων ἐγίνετο ὁλονὲν ἰσχυροτέρα, ἕως ὅτου κατώρθωσαν εἰς τὸ τέλος νὰ στραφοῦν ἐναντίον τῆς βουδδικῆς λατρείας, ἡ ὁποία δὲν ἀνεγνώριζε τὴν διάκρισιν τῶν κλειστῶν της τάξεων καὶ νὰ τὴν ἐκδιώξουν ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ τὰς Ἰνδίας. Δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν ἐδῶ μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀγῶνος τούτου. Ἔγιναν διωγμοὶ καὶ ἀντιδράσεις, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς Ὀρίσσα, ἡ βουδδικὴ διδασκαλία εἶχεν ἐξαφανισθῆ ἀπὸ τὰς Ἰνδίας. Μεγάλο μέρος ὅμως ἀπὸ τὴν γλυκύτητα καὶ τὴν φιλανθρωπίαν, ποὺ ὑπάρχει μέσα εἰς τὸν βουδδισμόν, εἶχε συγχωνευθῆ εἰς τὸν βραχμανισμόν.

Ὁ βουδδισμὸς ὑπάρχει ἀκόμη εἰς μεγάλας ἐκτάσεις τῆς γῆς, εἶναι δὲ δυνατὸν διὰ τῆς ἐπαφῆς μὲ τὴν δυτικὴν ἐπιστήμην, καὶ ἐμπνεομένη ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἱστορίας ἡ διδασκαλία τοῦ Γαουτάμα, ἀναζωογονουμένη καὶ ἐξαγνιζομένη, νὰ κατορθώσῃ νὰ παίξῃ ἀκόμη σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν ἀνθρωπίνων πεπρωμένων.

Ἀφοῦ ὅμως ἐξεδιώχθη ἀπὸ τὰς Ἰνδίας, ἡ Ἀρία Ὁδὸς ἔπαυσε νὰ κυβερνᾷ τὴν ζωὴν ὁποιουδήποτε Ἀρίου λαοῦ. Εἶναι ἄξιον περιεργείας, ὅτι, ἐνῷ ἡ μία μεγάλη ἀρία θρησκεία εὑρίσκεται σήμερον περιωρισμένη σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς μογγολικοὺς λαούς, αὐτοὶ

οἱ Ἄριοι εὑρίσκονται ὑπὸ τὸ κράτος δύο θρησκειῶν, τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, αἱ ὁποῖαι εἶναι, ὅπως θὰ ἴδωμεν, κατ' οὐσίαν σημιτικαί. Ὁ δὲ Βουδδισμός, ὁ Ταοϊσμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ὁμοίως φοροῦν ἐνδύματα ἱεροτελεστιῶν καὶ τύπων λατρείας, τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι διωχετεύθησαν εἰς τὰς ἐν λόγῳ θρησκείας διὰ μέσου τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τὴν χώραν ἐκείνην τῶν ναῶν καὶ τοῦ ἰσχυροῦ ἱερατείου, τῆς Αἰγύπτου, καὶ ἀπὸ τὴν περισσότερον πρωτογενῆ καὶ θεμελιώδη νοοτροπίαν τῶν μελαψῶν χαμιτικῶν λαῶν.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΑΚΜΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΜΗ ΤΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΚΕ'. ΑΙ ΔΥΟ ΔΥΤΙΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΙ

1. Ἡ ἀρχαιοτάτη ἱστορία τῶν Λατίνων. 2. Νέον εἶδος πολιτείας. 3. Καρχηδονιακὴ δημοκρατία τῶν πλουσίων. 4. Ὁ πρῶτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος. 5. Κάτων ὁ Πρεσβύτερος καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Κάτωνος. 6. Ὁ δεύτερος Καρχηδονιακὸς πόλεμος. 7. Ὁ τρίτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος. 8. Πῶς οἱ Καρχηδονιακοὶ πόλεμοι ὑπέσκαψαν τὴν ρωμαϊκὴν ἐλευθερίαν. 9. Σύγκρισις τῆς Ρωμαϊκῆς δημοκρατίας μὲ νεώτερον κράτος.

Καὶ τώρα πρέπει νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν δύο μεγάλων δημοκρατιῶν τῆς δυτικῆς Μεσογείου: τῆς Ρώμης καὶ τῆς Καρχηδόνος, καὶ νὰ ἀφηγηθῶμεν πῶς ἡ Ρώμη κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ ἐπὶ αἰῶνας κράτος ἀκόμη μεγαλύτερον καὶ ἀπὸ τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον ἐδημιουργήθη διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τὸ νέον ὅμως αὐτὸ κράτος ἦτο, ὅπως θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ ἐπεξηγήσωμεν, πολιτικὸς ὀργανισμός, ὁ ὁποῖος διέφερε κατὰ βάθος εἰς τὴν φύσιν ἀπὸ ὁποιονδήποτε ἀπὸ τὰ ἀνατολικὰ κράτη, ποὺ εἶχον προηγηθῆ ἀπὸ αὐτό.

Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας μεγάλαι μεταβολαὶ ἐγίνοντο εἰς τὰς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων καὶ εἰς τὰς συνθήκας τῶν μεταξύ των σχέσεων. Ἐφ' ὅσον τὸ χρῆμα ἐγίνετο ρευστότερον καὶ μετεβιβάζετο εὐκολώτερον, καθίστατο δύναμις καὶ ὅπως ὅλαι αἱ δυνάμεις, ὅταν εὑρίσκωνται εἰς ἀδέξια χέρια, εἶναι ἐπικίνδυνοι, ἔτσι καὶ τὸ χρῆμα ἤρχισε νὰ γίνεται ἐπικίνδυνον εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα. Ἀνέτρεψε τὰς σχέσεις τῶν πλουσίων πρὸς τὸ κράτος καὶ πρὸς τοὺς πτωχοτέρους συμπολίτας των. Τὸ νέον αὐτὸ κράτος, τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος, ἀντιθέτως πρὸς ὅλα τὰ προηγούμενα κράτη, δὲν ἦτο δημιούργημα μεγάλου κατακτητοῦ. Οὔτε Σαργκών, οὔτε Τούθμωσις, οὔτε Ναβουχοδονόσωρ, οὔτε Κῦρος, οὔτε Ἀλέξανδρος, οὔτε Σανδράκοττος ἦτο ὁ θεμελιωτής του. Ὑπῆρξε τὸ ἔργον δημοκρατίας. Συνεκροτήθη, ὅπως λέγομεν, κατ' ἀνάγκην διὰ τῆς ἐνεργείας νέων συγκεντρωτικῶν καὶ ἑνωτικῶν δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ὁλονὲν ἐλάμβανον σπουδαιότερον μέρος εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα.

Εἶναι ὅμως ἀνάγκη νὰ δώσωμεν ὁπωσδήποτε μίαν ἰδέαν περὶ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τοὺς αἰῶνας,

οἱ ὁποῖοι προηγήθησαν τῆς ἐμφανίσεως τῆς Ρώμης εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν.

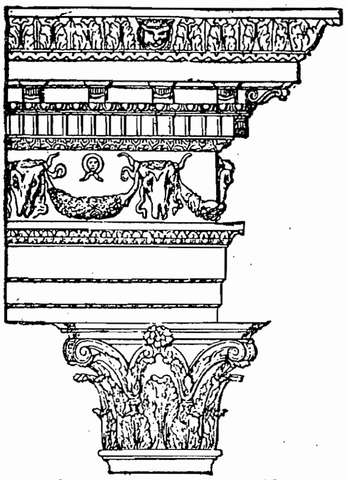
Πρὸ τοῦ 1200 π. Χ., δηλαδὴ πρὸ τῆς ἀκμῆς τοῦ Ἀσσυριακοῦ κράτους, τῆς πολιορκίας τῆς Τροίας καὶ τῆς τελικῆς καταστροφῆς τῆς Κνωσσοῦ, ἀλλὰ μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀμενώφιος Δ', ἡ Ἰταλία, ὅπως ἡ Ἱσπανία, ἐκατοικεῖτο κυρίως ἀπὸ μελαχροινοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἀνῆκον εἰς τὰ παλαιότερα στοιχεῖα τῆς ἰβηρικῆς ἢ μεσογειακῆς φυλῆς. Ὁ ἰθαγενὴς αὐτὸς πληθυσμὸς ἦτο πιθανὸν ἀραιὸς καὶ πολὺ ὀπισθοδρομημένος. Ἤδη ὅμως εἰς τὴν Ἰταλίαν, καθὼς καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ Ἄριοι εἶχον ἀρχίσει νὰ κατέρχωνται πρὸς νότον.

Περὶ τὰ 1000 π.Χ. οἱ ἐκ βορρᾶ μετανάσται εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὸ μεγαλύτεον μέρος τῆς βορείου κεντρικῆς Ἰταλίας, καὶ ὅπως εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἦλθον εἰς ἐπιμειξίαν μὲ τοὺς μελαχροινοὺς ἐντοπίους καὶ ἐσχημάτισαν ὁμάδα ἀρίων γλωσσῶν, τὴν ἰταλικὴν ὁμάδα, ἡ ὁποία συγγενεύει περισσότερον πρὸς τὴν κελτικὴν (gaelic), παρὰ πρὸς ὁποιανδήποτε ἄλλην γλωσσικὴν ὁμάδα. Ἀπὸ αὐτὰς δὲ τὰς γλώσσας ἡ πλέον ἐνδιαφέρουσα ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως ἦτο ἡ ὁμιλουμένη ὑπὸ τῶν λατινικῶν φυλῶν, αἱ ὁποῖαι κατοικοῦσαν εἰς τὰς πεδιάδας τὰς πρὸς νότον καὶ ἀνατολὰς τοῦ ποταμοῦ Τιβέρεως.

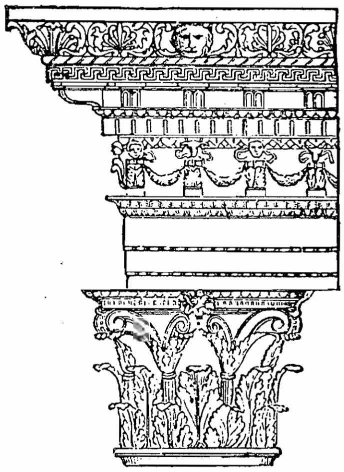
Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ἕλληνες εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴ Ἑλλάδα καὶ τώρα μεταβαίνοντες διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν ἵδρυον ἐκεῖ ἀποικίας καὶ σιγὰ σιγὰ ἐξηπλώθησαν εἰς τὰ παράλια τῆς γαλλικῆς Ριβιέρας καὶ ἔκτισαν τὴν Μασσαλίαν εἰς τὴν τοποθεσίαν παλαιοτέρας φοινικικῆς ἀποικίας.

Ἄλλος ἐνδιαφέρων λαὸς εἶχεν ἔλθει ἐπίσης εἰς τὴν Ἰταλίαν διὰ θαλάσσης. Ἦτο τύπος μελαχροινῶν, εὐρώστων ἀνθρώπων, ἐὰν κρίνωμεν ἀπὸ τὰς εἰκόνας των, ποὺ μᾶς ἄφησαν. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπρόκειτο περὶ φυλῆς ἀπὸ τοὺς μελαχροινοὺς ἐκείνους κατοίκους τοῦ Αἰγαίου, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐκδιωχθῆ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὰς μεταξύ των νήσους ὑπὸ τῶν ἐπιδραμόντων Ἑλλήνων. Παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κνωσσοῦ καὶ εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Φιλισταίων εἰς τὴν Παλαιστίνην.

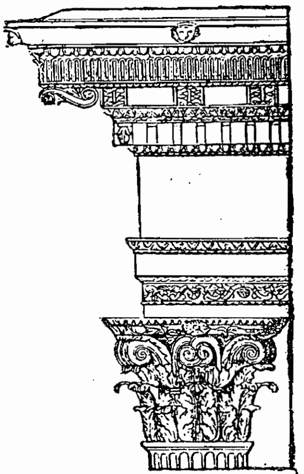
Οἱ Ἐτροῦσκοι αὐτοί, ὅπως ἐκαλοῦντο εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐθεωροῦντο ἤδη κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ὡς λαὸς ἀσιατικῆς καταγωγῆς, αὐτὸ δὲ ὑποβάλλει ἴσως τὴν ἰδέαν —ἡ ὁποία ὅμως δὲν φαίνεται πιθανή— νὰ συνδέσῃ κανεὶς τὴν ἐν λόγῳ παράδοσιν μὲ τὴν Αἰνειάδα, τὸ ἔπος τοῦ Λατίνου ποιητοῦ Βιργιλίου, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ λατινικὸς πολιτισμὸς ἀποδίδεται εἰς τοὺς ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας Τρῶας μετανάστας. (Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ Τρῶες ἦσαν πιθανὸν ἄγριος λαός, ποὺ συγγενεύει μὲ τοὺς Φρύγας). Οἱ Ἐτροῦσκοι αὐτοὶ κατέκτησαν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Ἰταλίας πρὸς βορρᾶν τοῦ Τιβέρεως τῶν ἀρίων φυλῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν διεσκορπισμέναι ἀνὰ τὴν χώραν ἐκείνην, ἀναστρεφομένης οὕτω τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων, ἐν συγκρίσει μὲ τὴν εἰς Ἑλλάδα τοιαύτην, ὅπου οἱ Ἄριοι εἶχον ὑπεροχήν.

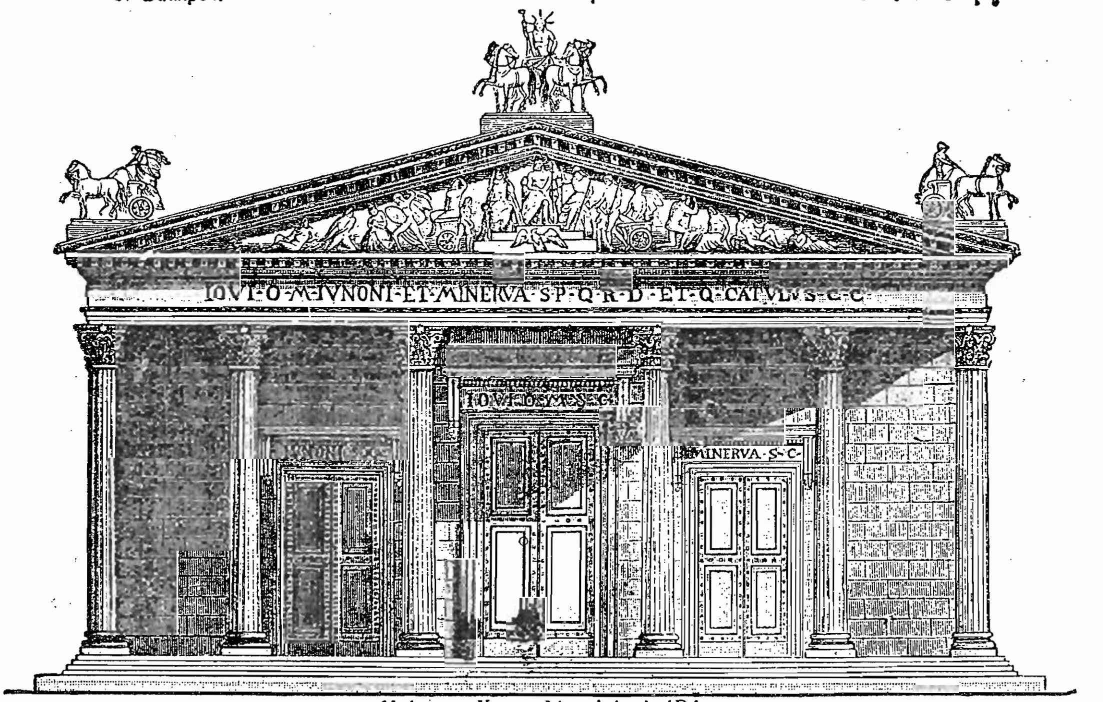
1. Θριγκὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡλίου ἐν Βάαλβεκ.

2. Θριγκὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡλίου ἐν Βάαλβεκ.

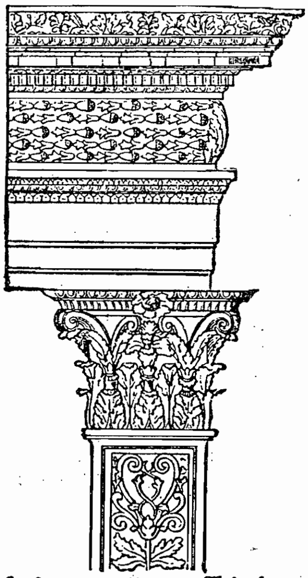
3. Θριγκὸς τοῦ ναοῦ τοῦ Στησίου Διὸς ἐν Ῥώμῃ.

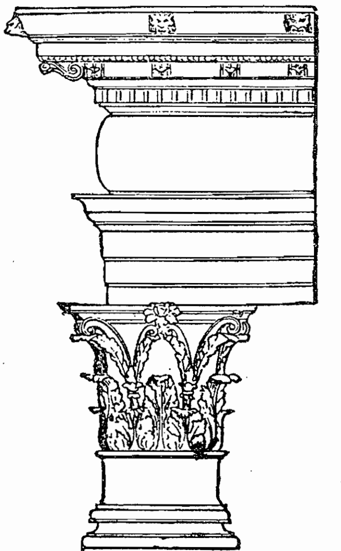
4. Ναὸς τοῦ Καπιτωλίου Διὸς ἐν Ῥώμῃ.

5. Θριγκὸς τοῦ ἐν Ῥώμῃ Πανθέου.

6. Ἄρθρον ἐκ πύλης ἐν Παλμύρᾳ.

7. Ἄρθρον ἐκ τοῦ πυλῶνος τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡλίου ἐν Παλμύρᾳ.

350.—Ρωμαϊκὴ ἀρχιτεκτονική.

'Από ὅλους τοὺς λαοὺς τοὺς ἐγκαστετημένους εἰς τὴν 'Ιταλίαν, οἱ 'Ετροῦσκοι ἦσαν ἀσυγκρίτως περισσότερον πολιτισμένοι. Αὐτοὶ ἀνήγειραν στερεὰ φρούρια μυκηναϊκοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τύπου. Εἶχον ἀνεπτυγμένην μεταλλουργίαν, ἔκαμνον χρῆσιν ἑλληνικῶν ἀγγείων πολὺ λεπτῆς κατασκευῆς. Αἱ ἐπὶ τῆς ἀπέναντι πλευρᾶς τοῦ Τιβέρεως φυλαὶ ἦσαν ἐν συγκρίσει πρὸς αὐτοὺς βάρβαροι.

Οἱ Λατῖνοι ἦσαν ἀκόμη ἀγροῖκος γεωργικὸς λαός. Τὸ κέντρον τῆς λατρείας των ἦτο ναὸς εἰς τὸν θεὸν τῆς φυλῆς των (Jupiter) ἐπὶ τοῦ 'Αλβανοῦ ὄρους. 'Εκεῖ συνηθροίζοντο διὰ τὰς κυριωτέρας ἑορτάς των περίπου κατὰ τὸν τρόπον τῶν φυλετικῶν συναγερμῶν τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς εἰς 'Αβεμπώρυ. Τὸ μέρος αὐτὸ τοῦ συναγερμοῦ δὲν ἦτο πόλις, ἦτο ὑψηλὴ θέσις συγκεντρώσεως. 'Η λατινικὴ συγκέντρωσις περιελάμβανε δώδεκα πόλεις. Εἰς ἓν σημεῖον ἐπὶ τοῦ Τιβέρεως, ὑπῆρχε πέρασμα καὶ ἐκεῖ ἐγίνετο ἐμπόριον μεταξὺ Λατίνων καὶ 'Ετρούσκων.

Τὸ πέρασμα αὐτὸ τοῦ ποταμοῦ ἀπετέλεσε τὴν ἀρχὴν τῆς Ρώμης. 'Εκεῖ συνηθροίζοντο μεταπράται ἀπὸ τὰς δώδεκα πόλεις, εὕρισκον ἄσυλον καὶ ἐνασχόλησιν εἰς τὸ ἐμπορικὸν αὐτὸ κέντρον. 'Επὶ τῶν ἑπτὰ λόφων, ποὺ εὑρίσκοντο κοντὰ εἰς τὸν ἐμπορικὸν σταθμόν, ἐδημιουργήθησαν διάφοροι συνοικισμοί, οἱ ὁποῖοι εἰς τὸ τέλος συνεχωνεύθησαν εἰς μίαν πόλιν.

Σχεδὸν ὅλοι θὰ ἠκούσατε τὴν ἱστορίαν τῶν δύο ἀδελφῶν Ρωμύλου καὶ Ρέμου, οἱ ὁποῖοι ἵδρυσαν τὴν Ρώμην, καθὼς καὶ τὸν θρῦλον, ὅτι εἶχον ἐκτεθῆ ὡς βρέφη καὶ ἐσώθησαν ἀπὸ μίαν λύκαιναν, ἡ ὁποία τὰ περιέθαλψε καὶ τὰ ἐθήλασε. Μικρὰ ἀξία ἀποδίδεται σήμερον εἰς τὸν θρῦλον αὐτὸν ἀπὸ νεωτέρους ἱστορικούς. Τὸ ἔτος 753 π.Χ. φέρεται ὡς ἡ χρονολογία τῆς κτίσεως τῆς Ρώμης. 'Υπάρχουν ὅμως ἐτρουσκικοὶ τάφοι κάτω ἀπὸ τὴν 'Αγορὰν τῆς Ρώμης (Forum Romanum) πολὺ παλαιοτέρας χρονολογίας, ὁ δὲ λεγόμενος τάφος τοῦ Ρωμύλου φέρει ἐπιγραφὴν ἐτρουσκικήν, ἡ ὁποία δὲν κατωρθώθη νὰ ἐξηγηθῇ.

'Η 'Ιταλικὴ χερσόνησος δὲν ἦτο τότε ἡ χώρα τῶν χαρωπῶν ἀμπελώνων καὶ ἐλαιώνων, ἡ ὁποία ἔγινε κατόπιν. Ἦτο ἀκόμη χώρα σκληρή, ἑλώδης καὶ δασώδης, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ ἀγρόται ἔβοσκον τὰ κτήνη των ἢ ἐπροσπαθοῦσαν νὰ ἐκχερσώσουν μικρὰς λωρίδας πρὸς καλλιέργειαν. 'Η Ρώμη, κειμένη εἰς τὰ σύνορα μεταξὺ Λατίνων καὶ 'Ετρούσκων, δὲν εἶχε θέσιν πολὺ ὀχυρὰν πρὸς ἄμυναν. Κατ' ἀρχὰς ἦσαν, ἴσως, Λατῖνοι βασιλεῖς εἰς τὴν Ρώμην. Κατόπιν, καθὼς φαίνεται, ἡ πόλις ἔπεσεν εἰς τὰ χέρια 'Ετρούσκων βασιλέων, οἱ ὁποῖοι λόγῳ τῆς τυραννικῆς διαγωγῆς των ἐξεδιώχθησαν καὶ ἡ Ρώμη ἔγινε λατινόφωνος δημοκρατία. Οἱ 'Ετροῦσκοι βασιλεῖς ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τὴν Ρώμην κατὰ τὸν 6ον π. Χ. αἰῶνα. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ναβουχοδονόσορος ἐξουσίαζον εἰς τὴν Βαβυλῶνα μὲ τὴν ἀνοχὴν τῶν Μήδων, ὁ δὲ Κομφούκιος ἀναζητοῦσε βασιλέα, ὁ ὁποῖος νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὰς ἀταξίας τῆς Κίνας, καὶ ὁ Γαουτάμα ἐδίδασκε τὴν 'Α ρ ί α ν 'Ο δ ὸ ν εἰς τοὺς μαθητάς του εἰς Βεναρές.

Διὰ τοὺς μεταξὺ τῶν Ρωμαίων καὶ Ἐτρούσκων πολέμους δὲν θὰ πραγματευθῶμεν ἐδῶ ἐν λεπτομερείᾳ. Οἱ Ἐτροῦσκοι ἦσαν καλύτερον ὡπλισμένοι, περισσότερον πολιτισμένοι καὶ πολυαριθμότεροι καὶ θὰ ἦτο πολὺ βαρὺ πρᾶγμα διὰ τοὺς Ρωμαίους, ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ πολεμήσουν πρὸς αὐτοὺς μόνοι. Συνέβησαν ὅμως δύο μεγάλαι συμφοραὶ εἰς τοὺς Ἐτρούσκους, αἱ ὁποῖαι τοὺς ἐξησθένησαν τόσον, ὥστε οἱ Ρωμαῖοι κατώρθωσαν νὰ τοὺς ὑποτάξουν ἐξ ὁλοκλήρου. Ἡ πρώτη συμφορὰ ἦτο ὁ πόλεμος μὲ τοὺς Ἕλληνας τῶν Συρακουσῶν τῆς Σικελίας, ὁ ὁποῖος κατέστρεψε τὸν ἐτρουσκικὸν στόλον (474 π. Χ.), καὶ ἡ δευτέρα ἦτο ἡ μεγάλη ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν ἀπὸ βορρᾶ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἡ τελευταία αὐτὴ φυλὴ ἐπλημμύρισε τὴν βόρειον Ἰταλίαν καὶ κατέλαβε τὴν κοιλάδα τοῦ Πάδου περὶ τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνος π. Χ. Δύο αἰῶνας ἀργότερα οἱ Γαλάται ἐξηπλώθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Γαλατίαν. Οἱ Ἐτροῦσκοι λοιπὸν εὑρέθησαν μεταξὺ σφύρας καὶ ἄκμονος, καὶ ὕστερα ἀπὸ μακροὺς πολέμους οἱ Ρωμαῖοι κατώρθωσαν νὰ κυριεύσουν τὸ ἐτρουσκικὸν φρούριον Βήιοι (Veii), ὀλίγα χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν Ρώμην, τὸ ὁποῖον ἕως τότε ἀποτελοῦσε μεγάλην ἀπειλὴν καὶ ἐνόχλησιν δι' αὐτούς.

Ἡ εἰσβολὴ ὅμως τῶν Γαλατῶν ὑπῆρξεν ἕνας ἀπὸ τοὺς σπασμωδικοὺς ἐκείνους συγκλονισμοὺς τῶν ἐθνῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀφήνουν τίποτε εἰς τὴν θέσιν του. Κατερχόμενοι τὴν Ἰταλικὴν χερσόνησον, ἠρήμωσαν τὴν Ἐτρουρίαν. Ἐκυρίευσαν καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν Ρώμην (390 π. Χ.). Συμφώνως πρὸς ρωμαϊκοὺς θρύλους —ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια τῶν ὁποίων τίθεται εἰς ἀμφιβολίαν— ἡ ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου ἀκρόπολις ἀντεστάθη, καὶ αὐτὴν δὲ οἱ Γαλάται θὰ ἐκυρίευαν διὰ νυκτερινοῦ αἰφνιδιασμοῦ, ἐὰν αἱ χῆνες τοῦ Καπιτωλίου, ποὺ ἐταράχθησαν ἀπὸ τὰς κινήσεις των, δὲν ἐξυπνοῦσαν μὲ τὰ κακαρίσματά των τὴν φρουράν. Ὕστερα ἀπὸ τὸ γεγονὸς αὐτὸ οἱ Γαλάται, οἱ ὁποῖοι δὲν ἦσαν διόλου προητοιμασμένοι διὰ πολιορκίαν καὶ ἴσως νὰ ὑπέφερον ἀπὸ ἀσθενείας εἰς τὸ στρατόπεδον, ἀφοῦ ἔλαβον χρήματα ἀνεχώρησαν πάλιν πρὸς βορρᾶν. Καὶ μολονότι ἐπανέλαβον τὰς ἐπιδρομάς των, οὐδέποτε ἔφθασαν μέχρι τῆς Ρώμης.

Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Γαλατῶν, ποὺ ἐλεηλάτησαν τὴν Ρώμην, ὠνομάζετο Βρέννος. Λέγεται περὶ αὐτοῦ, ὅτι ἐνῷ ἐζυγίζετο τὸ χρυσάφι τῶν λύτρων, ἔγινε φιλονεικία διὰ τὰ ζύγια, τὰ ὁποῖα οἱ Ρωμαῖοι ὑπωπτεύθησαν ὅτι ἦσαν ψεύτικα. Τότε ὁ Βρέννος, ἀφοῦ ἔρριψεν ἐπάνω εἰς τὴν πλάστιγγα τὸ ξίφος του, ἐφώναξεν: «Οὐαὶ τοῖς ἡττημένοις» (Voe victis), φράσις ποὺ παρέμεινε ἕως σήμερον παροιμιώδης.

Ἐπὶ ἥμισυ αἰῶνα, μετὰ τὸ πάθημα αὐτό, ἡ Ρώμη διεξήγαγε διαφόρους πολέμους, διὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ παγιώσῃ τὴν θέσιν της ἐπὶ κεφαλῆς τῶν λατινικῶν λαῶν. Ἡ καταστροφὴ τῆς πρωτευούσης των φαίνεται ὅτι διήγειρε μᾶλλον, ἀντὶ νὰ χαλαρώσῃ τὴν δραστηριότητα τῶν Ρωμαίων. Ὅσον πολλὰ καὶ ἂν ἦσαν ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα αὐτοὶ ὑπέφεραν, οἱ γείτονές των ὑπέφεραν περισσότερα. Κατὰ τὸ

290 π. Χ. ἡ Ρώμη ἦτο ἡ κυρίαρχος πόλις ὁλοκλήρου τῆς κεντρικῆς Ἰταλίας ἀπὸ τοῦ Ἄρνου μέχρι τῶν πρὸς νότον τῆς Νεαπόλεως ἐπαρχιῶν. Εἶχεν ἐπιτύχει ἐξ ὁλοκλήρου τὴν κατάκτησιν τῶν Ἐτρούσκων, καὶ τὰ σύνορά της τὴν ἔφερον εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς Γαλάτας πρὸς βορρᾶν καὶ μὲ τὰς ὑπὸ ἑλληνικὴν κυριαρχίαν περιοχὰς τῆς Ἰταλίας (Μεγάλη Ἑλλὰς) πρὸς νότον. Κατὰ μῆκος τῶν πρὸς τοὺς Γαλάτας συνόρων εἶχεν ἐγκαταστήσει φρουρὰς καὶ εἶχεν ἱδρύσει ἀποικιακὰς πόλεις καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι λόγῳ τῆς ἀμυντικῆς αὐτῆς γραμμῆς αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Γαλατῶν ἔλαβον ἄλλην κατεύθυνσιν πρὸς ἀνατολὰς εἰς τὰ Βαλκάνια.

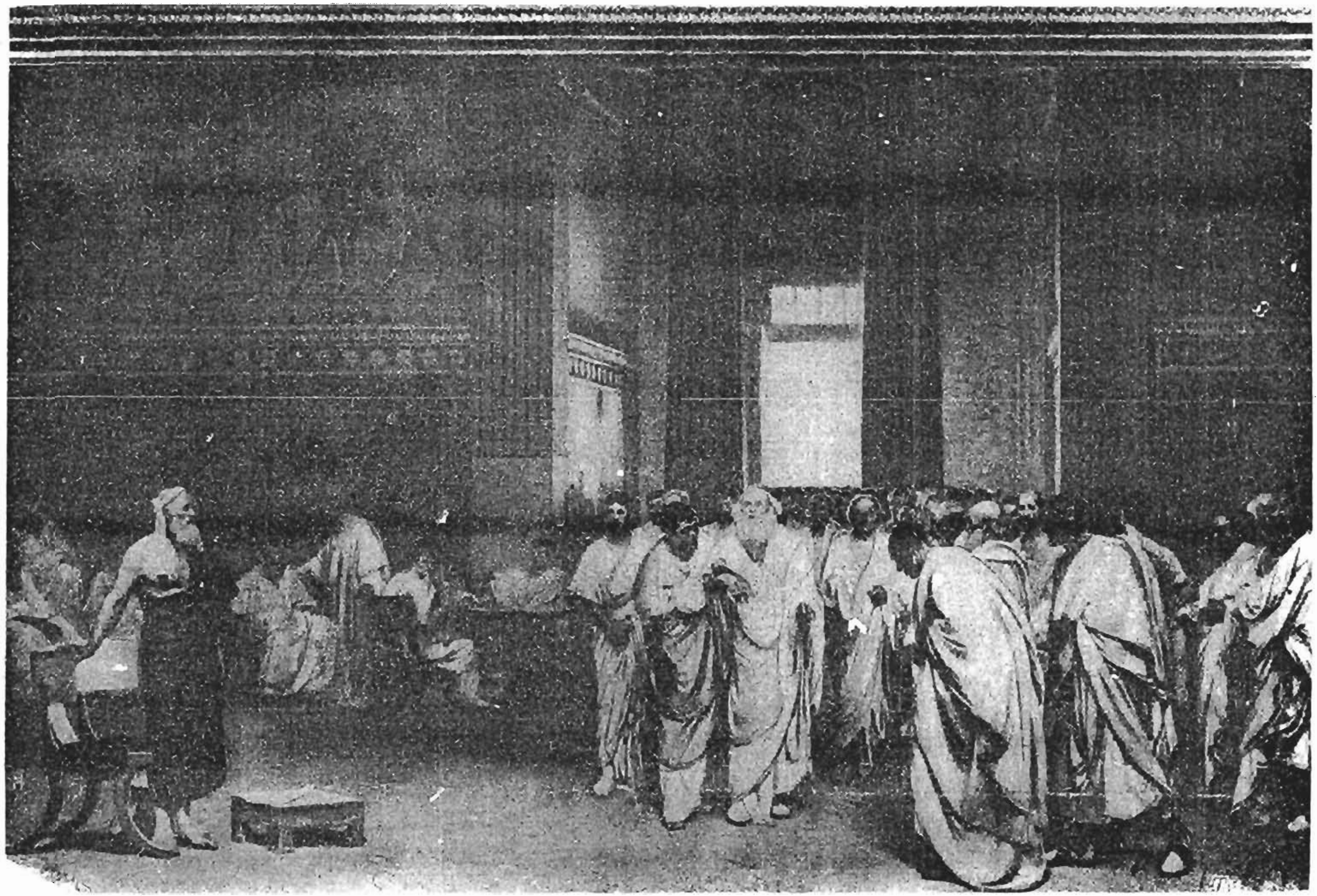
Ἔπειτα ἀπὸ ὅσα εἴπομεν ἤδη περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν πολιτευμάτων τῶν πόλεων αὐτῆς, δὲν θὰ προξενήσῃ ἔκπληξιν εἰς τὸν ἀναγνώστην νὰ μάθῃ, ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἦσαν διῃρημένοι εἰς πολλὰς χωριστὰς πολιτείας, ἀπὸ τὰς ὁποίας αἱ Συρακοῦσαι καὶ ὁ Τάρας κατεῖχον τὴν πρώτην θέσιν, καὶ ὅτι δὲν ὑπῆρχε κοινὴ ἀρχὴ διευθύνσεως ἢ κοινὴ πολιτική. Τώρα ὅμως ἐθορυβήθησαν ἀπὸ τὴν ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν ὁλόκληρον ἐξάπλωσιν τῆς δυνάμεως τῆς Ρώμης καὶ ἔστρεψαν τὰ βλέμματά των εἰς τὴν πέραν τοῦ Ἀδριατικοῦ χώραν, ζητοῦντες βοήθειαν, τὴν ὁποίαν ἐπέτυχον χάρις εἰς τὰς φιλοδοξίας τοῦ Πύρρου, βασιλέως τῆς Ἠπείρου.

Μεταξὺ τῶν Ρωμαίων καὶ τοῦ Πύρρου οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος εὑρέθησαν περίπου εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ κυρίως Ἑλλὰς εἶχεν εὑρεθῆ μεταξὺ τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Περσῶν πρὶν ἀπὸ ἥμισυν αἰῶνα.

Ὁ ἀναγνώστης θὰ ἐνθυμῆται ὅτι ἡ Ἤπειρος, ἡ πλησιέστερον πρὸς τὴν πτέρναν τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου περιοχὴ τῆς Ἑλλάδος, ἦτο ἡ πατρὶς τῆς Ὀλυμπιάδος, τῆς μητρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν συνεχῶν ἀλλαγῶν τοῦ χάρτου, αἱ ὁποῖαι ἐπηκολούθησαν τὸν θάνατον τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἡ Ἤπειρος πότε μὲν ὑπήγετο ὑπὸ τὴν Μακεδονίαν, πότε δὲ ἦτο ἀνεξάρτητος.

Ὁ Πύρρος ἦτο συγγενὴς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ μονάρχης πολὺ ἱκανὸς καὶ μὲ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα καὶ φαίνεται, ὅτι ἐσχεδίαζε τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας. Εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγάς του θαυμάσιον στρατόν, ἐναντίον τοῦ ὁποίου οἱ ἀπὸ πολεμικῆς ἀπόψεως σχετικῶς ἄπειροι Ρωμαῖοι, δὲν ἠμποροῦσαν νὰ αντιπαραταχθοῦν. Ὁ στρατός του ἦτο ἐφωδιασμένος μὲ ὅλας τὰς στρατιωτικὰς τελειότητας τῆς ἐποχῆς, μὲ φάλαγγα πεζικοῦ, θεσσαλικὸν ἱππικὸν καὶ εἴκοσι πολεμικοὺς ἐλέφαντας ἀπὸ τὴν Ἀσίαν.

Κατετρόπωσε τοὺς Ρωμαίους εἰς τὴν παρὰ τὴν Ἡράκλειαν τῆς Λευκανίας μάχην (280 π. Χ.) καὶ ἐξακολουθῶν τὴν ἐπ' αὐτῶν πίεσιν τὸ ἑπόμενον ἔτος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀπουλίαν καὶ ἐνίκησε πάλιν αὐτοὺς μέσα εἰς αὐτὴν τὴν περιοχήν των, κοντὰ εἰς τὸ Ἄσκλον (179 π. Χ.). Κατόπιν ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν καταδίωξιν τῶν Ρωμαίων, συνῆψε μαζί των ἀνακωχήν, ἔστρεψε τὴν προσοχήν του εἰς τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Σικελίας καὶ ἔκαμεν, ὥστε ἡ ναυτικὴ δύναμις τῆς Καρχηδόνος νὰ κινηθῇ ἐναντίον του. Διότι ἡ Καρχηδὼν

351.—Ὁ γηραιὸς Ἄππιος Κλαύδιος Καῖκος τὴν στιγμὴν ποὺ ἀρνεῖται νὰ συνάψῃ εἰρήνην μὲ τὸν Κινέαν, τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Πύρρου. (Ἀπὸ νεωτέραν νωπογραφίαν τοῦ Γερουσιαστικοῦ Μεγάρου τῆς Ρώμης).

δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἀνεχθῇ τὴν ἐγκατάστασιν μεγάλης δυνάμεως εἰς τὴν πλησίον της κειμένην Σικελίαν.

Ἡ Ρώμη τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ἐφαίνετο εἰς τοὺς Καρχηδονίους ὡς σοβαρὰ ἀπειλή. Τοὐναντίον ἐφοβοῦντο τὸν Πύρρον ὡς δεύτερον Ἀλέξανδρον, ἔχοντα εἰς τὴν κατοχήν του τὴν Σικελίαν. Στόλος τῶν Καρχηδονίων λοιπὸν ἐνεφανίσθη κοντὰ εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τιβέρεως διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ ἢ νὰ παρακινήσῃ τοὺς Ρωμαίους νὰ ἀνανεώσουν τὸν ἀγῶνα. Ἡ Ρώμη συνεμάχησε τελικῶς μὲ τὴν Καρχηδόνα ἐναντίον τοῦ ἐπιδρομέως.

Ἡ παρέμβασις αὐτὴ τῆς Καρχηδόνος ὑπῆρξεν καταστρεπτικὴ διὰ τὸν Πύρρον. Χωρὶς νὰ δοθῇ ἀποφασιστικὴ μάχη, ἡ δύναμίς του ἐφθάρη καὶ ἀφοῦ ἀπεκρούσθη μὲ μεγάλας ἀπωλείας εἰς ἐπίθεσιν, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησε κατὰ τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοπέδου κοντὰ εἰς τὸ Βενεβέντον τῆς Σαυνίτιδος, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἤπειρον (275 π. Χ.).

Ἀναφέρεται ὅτι, ὅταν ὁ Πύρρος ἐγκατέλειψε τὴν Σικελίαν, εἶπεν, ὅτι τὴν ἀφήνει διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πεδίον μάχης μεταξὺ Ρώμης καὶ Καρχηδόνος. Ἐφονεύθη μετὰ τρία ἔτη κατὰ τὴν διάρκειαν μάχης μέσα εἰς τοὺς δρόμους τοῦ Ἄργους.

Τὸν ἐναντίον τοῦ Πύρρου πόλεμον ἐκέρδισεν ὁ στόλος τῆς Καρχηδόνος, ἡ δὲ Ρώμη ἔδρεψεν ὁλόκληρον τὸ ἥμισυ ἀπὸ τοὺς καρποὺς τῆς νίκης. Ἡ Σικελία ὁλόκληρος περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς Καρχηδόνος, ἡ δὲ Ρώμη ποὺ ἔφθασεν εἰς τὴν πτέρναν καὶ τὰ δάκτυλα τοῦ ἰταλικοῦ ὑποδήματος, εἶχε πλέον τὰ βλέμματά της γυρισμένα εἰς τὸν ἀπέναντι τοῦ πορθμοῦ τῆς Μεσσήνης νέον αὐτῆς ἀντίπαλον.

Ὕστερα ἀπὸ ἕνδεκα ἔτη (264 π. Χ.) ἡ προφητεία τοῦ Πύρρου ἐξεπληρώθη μὲ τὴν ἔναρξιν τοῦ πρώτου ἀπὸ τοὺς τρεῖς Καρχηδονιακοὺς πολέμους.

2. Νέον εἶδος πολιτείας.

Γράφομεν ὅμως «Ρώμη» καὶ «Ρωμαῖοι», χωρὶς νὰ ἐξηγήσωμεν ἀκόμη τί εἶδος ἄνθρωποι ἦσαν ὁ λαὸς αὐτός, ὁ ὁποῖος ἀνελάμβανε τώρα νὰ παίξῃ τὸν ρόλον τοῦ κατακτητοῦ, καὶ ὁ ὁποῖος ἐπεφυλάσσετο μόνον εἰς ἱκανοὺς καὶ φιλοδόξους μονάρχας.

Ἡ πολιτεία των ἦτο κατὰ τὸν 5ον π. Χ. αἰῶνα δημοκρατία τοῦ ἀρίου τύπου, ποὺ ὡμοίαζε πολὺ πρὸς ἑλληνικὴν ἀριστοκρατικὴν δημοκρατίαν. Αἱ παλαιότεραι πληροφορίαι περὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῆς Ρώμης μᾶς παρέχουν τὴν εἰκόνα πολὺ πρωτογόνου ἀρίας κοινότητος. Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος ἡ Ρώμη ἦτο ἀκόμη ἀριστοκρατικὴ κοινότης ἐλευθέρων χωρικῶν, ποὺ κατεῖχε ἐπιφάνειαν περίπου 700 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων, μὲ πληθυσμόν, ὁ ὁποῖος ἀσφαλῶς δὲν ὑπερέβαινε τὰς 150.000, σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου διασκορπισμένον ἀνὰ τὴν ὕπαιθρον χώραν καὶ διῃρημένον εἰς δέκα ἑπτὰ διαμερίσματα ἀγροτικῶν φυλῶν.

Αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς οἰκογενείας εἶχον μικρὸν ἀγρόκτημα καὶ ξεχωριστὴν ἀγροτικὴν οἰκίαν, ὅπου ὁ πατὴρ μὲ τοὺς υἱούς του ἔζοῦσαν καὶ εἰργάζοντο μαζί, ἐκαλλιεργοῦσαν σιτηρὰ κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ποῦ καὶ ποῦ καὶ μίαν λωρίδα ἀμπέλων ἢ ἐλαιῶν. Τὰ ὀλίγα κτήνη, τὰ ὁποῖα εἶχε κάθε οἰκογένεια, τὰ ἔβοσκον εἰς κοντινὰ κοινὰ λειβάδεια. Τὰ φορέματά των, καθὼς καὶ τὰ ἁπλᾶ καὶ πρωτόγονα γεωργικά των ἐργαλεῖα τὰ κατεσκεύαζον μόνοι εἰς τὰ σπίτια των. Μόνον κατὰ ἀραιὰ χρονικὰ διαστήματα καὶ εἰς εἰδικὰς περιπτώσεις ἐπήγαιναν εἰς τὴν ὠχυρωμένην πόλιν, ἡ ὁποία ἦτο συγχρόνως κέντρον θρησκευτικὸν καὶ διοικητικόν. Ἐκεῖ ὑπῆρχον οἱ ναοὶ τῶν θεῶν, αἱ οἰκίαι τῶν πλουσίων καὶ τὰ καταστήματα τῶν χειροτεχνῶν καὶ ἐμπόρων, ὅπου σιτηρά, λάδι ἢ κρασὶ ἠμποροῦσαν νὰ ἀνταλλαγοῦν εἰς μικρὰς ποσότητας μὲ ἅλας ἢ χονδροειδῆ ἐργαλεῖα καὶ σιδηρᾶ ὅπλα. (Ferrero: «Ἀκμὴ καὶ παρακμὴ τῆς Ρώμης»).

Ἡ κοινότης, συμφώνως μὲ τὰς συνήθεις παραδόσεις, διηρεῖτο εἰς εὐγενεῖς καὶ κοινοὺς πολίτας, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ μὲν πρῶτοι ἐκαλοῦντο εἰς τὴν Ρώμην «πατρίκιοι», οἱ δὲ δεύτεροι «πληβεῖοι». Αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν τοὺς ἐλευθέρους πολίτας. Οἱ δοῦλοι ἢ οἱ ξένοι δὲν εἶχον θέσιν εἰς τὴν πολιτείαν, ὅπως δὲν εἶχον καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ πολίτευμα ὅμως διέφερεν ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ πολιτεύματα κατὰ τὸ ὅτι μεγάλο μέρος τῆς ἐξουσίας συνεκεντρώνετο εἰς τὰ χέρια τῆς Συγκλήτου. Ἡ Σύγκλητος δὲν ἦτο οὔτε σῶμα, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἀπὸ μέλη κληρονομικὰ οὔτε ἀπ' εὐθείας αἱρετὸν καὶ ἀντιπροσωπευτικόν. Τὰ μέλη τῆς Συγκλήτου διωρίζοντο. Κατὰ τὴν παλαιοτέραν δὲ περίοδον διωρίζοντο ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν πατρικίων.

Ἡ Σύγκλητος ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τὴν ἔξωσιν τῶν βασιλέων καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας τοὺς συγκλητικοὺς διώριζεν ὁ βασιλεύς. Μετὰ τὴν ἔξωσιν ὅμως τῶν βασιλέων (510 π.Χ.) ἡ ἀνωτάτη ἐξουσία ἐδόθη εἰς δύο αἱρετοὺς ἄρχοντας, τοὺς «ὑπάτους» (consules) καὶ εἰς τοὺς ὑπάτους περιῆλθε τὸ δικαίωμα νὰ διορίζουν τοὺς συγκλητικούς.

Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς δημοκρατίας μόνον οἱ πατρίκιοι εἶχον δικαίωμα νὰ ἐκλέγωνται ὡς ὕπατοι καὶ συγκλητικοί, ἡ δὲ συμμετοχὴ τῶν πληβείων εἰς τὴν κυβέρνησιν συνίστατο ἁπλῶς εἰς τὸ δικαίωμα νὰ ψηφίζουν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑπάτων καὶ ἄλλων δημοσίων λειτουργῶν. Ἀκόμη δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸν ἡ ψῆφός των δὲν εἶχε τὴν ἰδίαν ἀξίαν μὲ τὴν ψῆφον τῶν πατρικίων συμπολιτῶν των. Αἱ ψῆφοί των ὅμως εἶχον ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀρκετὴν βαρύτητα, διὰ νὰ ἀναγκάζουν πολλοὺς ἀπὸ τοὺς πατρικίους ὑποψηφίους νὰ δείξουν κἄπως εἰλικρινὲς ἐνδιαφέρον διὰ τὰ παράπονα τῶν πληβείων.

Εἰς τὰς πρώτας φάσεις τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας οἱ πληβεῖοι, ἐπὶ πλέον, δὲν ἀπεκλείοντο μόνον ἀπὸ τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νὰ συνάπτουν γάμον μὲ τὴν τάξιν τῶν πατρικίων. Ἡ διοίκησις λοιπὸν ἦτο πρωτοφανῶς ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὰ χέρια τῶν πατρικίων. Συνεπῶς, ἡ πρώτη φάσις τοῦ ρω-

μαϊκοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος ἦτο πολὺ ἐντόνου ἀριστοκρατικῆς μορφῆς.

Ἡ ἐσωτερικὴ δὲ ἱστορία τῆς Ρώμης κατὰ τοὺς δύο καὶ ἥμισυ αἰῶνας μεταξὺ τῆς ἐξώσεως τοῦ τελευταίου Ἐτρούσκου βασιλέως, Ταρκυνίου τοῦ Ὑπερηφάνου (509 π.Χ.) καὶ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πρώτου Καρχηδονιακοῦ πολέμου (264 π.Χ.), ἦτο κατα μεγα μέρος ἀγὼν ἐπικρατήσεως μεταξὺ τῶν δύο τάξεων: τῶν πατρικίων καὶ τῶν πληβείων. Ὁ δὲ ἀγὼν αὐτὸς εἶχε πράγματι στενὴν ὁμοιότητα μὲ τὸν ἀγῶνα μεταξὺ ἀριστοκρατίας καὶ δημοκρατίας εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Καί, ὅπως εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὑπῆρχον ὁλόκληροι τάξεις εἰς τὴν κοινότητα: δοῦλοι, ἀπελεύθεροι, ἐλεύθεροι, ἀκτήμονες πολῖται, ξένοι καὶ λοιποί, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτόν.

Προσδιωρίσαμεν εἰς προηγούμενον κεφάλαιον τὴν οὐσιώδη διαφορὰν μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς δημοκρατίας καὶ τῆς σημερινῆς δημοκρατίας. Ἄλλος ρωμαϊκὸς ὅρος, τοῦ ὁποίου γίνεται κακὴ χρῆσις ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς νεωτέρους, εἶναι τὸ π ρ ο λ ε τ α ρ ι ᾶ τ ο ν, τὸ ὁποῖον σημαίνει τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν καθόλου περιουσίαν. Εἰς τὴν Ρώμην οἱ λεγόμενοι π ρ ο λ ε τ ά ρ ι ο ι ἦσαν μία τάξις πολιτῶν, μὲ πλήρη ἐκλογικὰ δικαιώματα, τῶν ὁποίων ἡ περιουσία δὲν ὑπερέβαινε τὰς 10.000 ἀσσάρια (6875 χρυσᾶ φράγκα). Ἦσαν τάξις καταγεγραμμένη καὶ ἡ ἀξία των συνίστατο εἰς τὸ ὅτι ἀνέτρεφον πολυμελεῖς οἰκογενείας καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἐστρατολογοῦντο οἱ ἄποικοι, οἱ ὁποῖοι ἐπήγαιναν νὰ ἱδρύσουν νέας λατινικὰς πόλεις ἢ νὰ ἀποτελέσουν τὰς φρουρὰς σημαντικῶν σημείων. Οἱ προλετάριοι ὅμως ἀπὸ τὴν καταγωγήν των διεκρίνοντο ἀπὸ τοὺς δούλους ἢ τοὺς ἀπελευθέρους ἢ τὸ ἀνάμεικτον σύμφυρμα τοῦ κατωτάτου ὄχλου μιᾶς πόλεως. Εἶναι πολὺ λυπηρόν, ὅτι τοῦ ὅρου αὐτοῦ γίνεται σήμερον χρῆσις εἰς τὰς πολιτικὰς συζητήσεις. Δὲν εἶναι ἀκριβὴς καὶ προξενεῖ σύγχυσιν, διότι εἰς τὴν νεωτέραν ὀργάνωσιν τῆς κοινωνίας δὲν ὑπάρχει τάξις ποὺ ν' ἀντιστοιχῇ εἰς τοὺς προλεταρίους.

Δὲν θὰ ἐξετάσωμεν ἐδῶ τὰς λεπτομερείας τοῦ ἀγῶνος μεταξὺ πατρικίων καὶ πληβείων. Ὁ ἀγὼν αὐτὸς ἔδειξεν ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἦσαν ἄνθρωποι περιέργως πανούργου χαρακτῆρος, οἱ ὁποῖοι οὐδέποτε ἔφθανον εἰς τὰ ἄκρα, ἀλλὰ μέσα εἰς ὡρισμένα ὅρια ἐπέμενον μὲ ὑπερβολικὴν ἀκρίβειαν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις των. Οἱ πατρίκιοι ἔκαμνον ποταπὴν χρῆσιν τῶν πολιτικῶν των πλεονεκτημάτων, διὰ νὰ πλουτίσουν διὰ τῶν ἐθνικῶν κατακτήσεων, εἰς βάρος ὄχι μόνον τῶν ἡττημένων ἐχθρῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πτωχοτέρων πληβείων, τῶν ὁποίων τὰ ἀγροκτήματα εἶχον παραμεληθῆ, καὶ οἱ ὁποῖοι εἶχον κάμει χρέη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς στρατιωτικῆς των ὑπηρεσίας. Οἱ πληβεῖοι δὲν ἐλάμβανον καθόλου μερίδα ἀπὸ τὰς γαίας, ποὺ ἐπρόκειτο νὰ κατακτηθοῦν καὶ τὰς ὁποίας οἱ πατρίκιοι ἐμοίραζον ἀναμεταξύ των. Ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ νομίσματος πιθανὸν ηὔξησε τὰς εὐκολίας τοῦ τοκογλύφου καὶ ἐδυσχέρανε τὴν θέσιν τοῦ δανειζομένου ὀφειλέτου.

Τρία εἴδη πιέσεως ἠνάγκασαν τοὺς πατρικίους νὰ δεχθοῦν τοὺς πληβείους νὰ συμμετάσχουν εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας καὶ νὰ εαμβάνουν μεγαλυτέραν μερίδα ἀπὸ τὰ ἀγαθά, τὰ ὁποῖα ἤρχοντο λὶς τὴν Ρώμην, ἐφ' ὅσον ἡ δύναμίς της ηὔξάνετο.

Τὸ πρῶτον ἀπὸ αὐτὰ ἦτο ἡ γενικὴ ἀνεργία τῶν πληβείων. Δύο φορὰς πράγματι ἔφυγον οἱ πληβεῖοι ἐν σώματι ἀπὸ τὴν Ρώμην, ἀπειλοῦντες νὰ ἱδρύσουν νέαν πόλιν πρὸς τὰ ἄνω ἐπὶ τοῦ Τιβέρεως, καὶ δύο φορὰς ἡ ἀπειλὴ ἀπεδείχθη ἀποτελεσματική.

Δευτέρα πίεσις ἦτο ἡ ἀπειλὴ ἐγκαθιδρύσεως τυραννίας. Ἀκριβῶς ὅπως εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Πεισίστρατος ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν πτωχοτέρων δήμων, ἔτσι καὶ ἡ Ρώμη κάθε φορὰν ποὺ ἐξεδηλώνετο δυσαρέσκεια τῶν πληβείων, εὑρίσκετο κάποιος φιλόδοξος ἄνδρας ἕτοιμος νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν καὶ νὰ διεκδικήσῃ τὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τὴν Σύγκλητον. Ἐπὶ μακρὸν χρόνον οἱ πατρίκιοι τῆς Ρώμης κατώρθωνον ἐπιτηδείως νὰ παρακάμπτουν τὸν κίνδυνον τῆς ἐγκαθιδρύσεως τυράννου, ὑποχωροῦντες μέχρις ἑνὸς σημείου εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν πληβείων.

Καὶ τρίτον, ὑπῆρχον μεταξὺ τῶν πατρικίων ἄνδρες ἀρκετὰ μεγαλόφρονες καὶ ἀρκετὰ προνοητικοὶ ὥστε νὰ ἐπιμένουν ἐπὶ τῆς ἀνάγκης συνδιαλλαγῆς μὲ τοὺς πληβείους.

Ἔτσι ὁ Πόπλιος Βαλέριος (τὸ 509 π.Χ.) ἐκλεγεὶς ὕπατος, ἐψήφισε νόμον, ὁ ὁποῖος ὥριζεν, ὅτι κάθε πολίτης καταδικαζόμενος ὑπὸ τῶν ὑπάτων εἰς θάνατον, εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκαλῇ τὴν ἀπόφασιν ἐνώπιον τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας. Ὁ νόμος αὐτός, «Lex Valeria», ἔγινε τὸ «Habeas Corpus» τῆς Ρώμης καὶ ἔσωσε τοὺς Ρωμαίους πληβείους ἀπὸ τοὺς κινδύνους, τοὺς ὁποίους ἐξ αἰτίας τοῦ ταξικοῦ μίσους διέτρεχον εἰς τὰ δικαστήρια.

Τὸ 494 π.Χ. ἔγινε μεγάλη ἀπεργία *. Μετὰ τὸν κατὰ τῶν Λατίνων πόλεμον, ἡ πίεσις διὰ χρέη ἔγινεν ἀνυπόφορος καὶ οἱ πληβεῖοι ἔβλεπον μὲ ἀγανάκτησιν τοὺς φίλους των, οἱ ὁποῖοι εἶχον ὑπηρετήσει ἐπανειλημμένως γενναίως τὴν πολιτείαν εἰς τὰς λεγεῶνας, νὰ ρίπτωνται δέσμιοι εἰς τὰς φυλακὰς καὶ νὰ περιέρχωνται εἰς κατάστασιν δουλείας, τῇ ἀπαιτήσει τῶν πατρικίων δανειστῶν των.

Ὁ πόλεμος ἐμαίνετο κατὰ τῶν Οὐολόκων. Οἱ λεγεωνάριοι ὅμως, ἐπιστρέψαντες νικηφόροι, ἠρνήθησαν νὰ ὑπακούσουν πλέον εἰς τοὺς ὑπάτους καὶ ἀπεχώρησαν μὲ τάξιν πρὸς τὸ Ἱερὸν Ὄρος, μεταξὺ τῶν ποταμῶν Τιβέρεως καὶ Ἀνίωνος. Ἐκεῖ ἡτοιμάζοντο νὰ ἱδρύσουν νέαν πόλιν, ἀφοῦ εἰς τὴν παλαιάν των πόλιν ἠρνοῦντο εἰς αὐτοὺς τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου. Οἱ πατρίκιοι ἐταράχθησαν ἀπὸ τὸ γεγονὸς αὐτὸ καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν. Τότε οἱ πληβεῖοι ἐπανῆλθον εἰς τὴν Ρώμην ἀπὸ τὴν «Πρώτην ἀποχώρησιν», ἔλαβον τὸ προνόμιον τῆς ἱδρύσεως ἰδικῶν των ἀρχῶν, τῶν δ η μ ά ρ χ ω ν (tribuni plebis) καὶ τῶν ἀ γ ο ρ α ν ό μ ω ν (aediles plebis).

---

* Ζ. Οὐέλλς: Σύντομος ἱστορία τῆς Ρώμης μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Αὐγούστου.

Τὸ 486 π. Χ. ἀνεφάνη ὁ Σπούριος Κάσσιος, ὕπατος, ὁ ὁποῖος ἐπρότεινε τὸν πρῶτον Ἀγροτικὸν Νόμον (Lex agraria), διὰ τοῦ ὁποίου μέρος τῶν δημοσίων γαιῶν διενέμετο εἰς τοὺς πτωχοὺς πληβείους. Ἀλλὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος ὁ Κάσσιος κατηγορήθη ὅτι διὰ τοῦ ὑπὲρ τῶν πληβείων νόμου ἀπέβλεπεν εἰς τὴν βασιλείαν καὶ κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Ὁ νόμος του οὐδέποτε ἐφηρμόσθη.

Ἐπηκολούθησε μακρὰ περίοδος ἀγώνων ἐκ μέρους τῶν πληβείων, διὰ νὰ καταγραφοῦν καὶ κωδικοποιηθοῦν οἱ νόμοι τῆς Ρώμης, οὕτως ὥστε νὰ μὴ εἶναι ὑποχρεωμένοι πλέον νὰ ἐμπιστεύωνται εἰς ὅ,τι οἱ πατρίκιοι ἔλεγον ἀπὸ μνήμης. Τὸ 451—450 π.Χ. ἐδημοσιεύθη ἡ λεγομένη Δωδεκάδελτος (Duodecim tabulae), ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου.

Διὰ νὰ συνταχθοῦν ὅμως οἱ νόμοι, οἱ ὁποῖοι ἐχαράχθησαν εἰς δώδεκα πλάκας καὶ ἀπετέλεσαν τὴν Δωδεκάδελτον, ἐξελέγη ἐπιτροπὴ ἀπὸ δέκα πατρίκιους, οἱ ὁποῖοι ὠνομάσθησαν δέκαρχοι (decemviri) καὶ ἀντικατέστησαν προσωρινῶς τὰς συνήθεις ἀρχάς. Δευτέρα ὅμως δεκαρχία, ποὺ ἐξελέγη διὰ νὰ διαδεχθῇ τὴν πρώτην, ἀπεπειράθη ἓν εἶδος ἀριστοκρατικῆς ἀντεπαναστάσεως ὑπὸ τὸν Ἄππιον Κλαύδιον. Οἱ πληβεῖοι τότε ἀπεχώρησαν διὰ δευτέραν φορὰν εἰς τὸ Ἱερὸν Ὄρος καὶ ὁ Ἄππιος Κλαύδιος ηὐτοκτόνησεν εἰς τὴν φυλακήν.

Τὸ 440 π. Χ. ἐπῆλθε μεγάλη πεῖνα καὶ τότε ἔγινε δευτέρα ἀπόπειρα ἐκμεταλλεύσεως τῆς λαϊκῆς δυσπραγίας καὶ τῶν παραπόνων τοῦ λαοῦ πρὸς ἵδρυσιν τυραννίας ὑπὸ Σπουρίου Μανλίου, πλουσίου πληβείου, ἡ ὁποία κατέληξεν εἰς τὴν δολοφονίαν του.

Μετὰ τὴν λεηλασίαν τῆς Ρώμης ὑπὸ τῶν Γαλατῶν (390 π. Χ.) ὁ Μᾶρκος Μάνλιος, ὁ ὁποῖος ἦτο διοικητὴς τοῦ Καπιτωλίου, ὅταν αὐτὸ ἐσώθη ἀπὸ τὰς φωνὰς τῶν χηνῶν, ἀνεδείχθη λαϊκὸς ἀρχηγός. Οἱ πληβεῖοι ἔπασχον φοβερὰ ἀπὸ τὴν μεταπολεμικὴν τοκογλυφίαν καὶ τὴν κερδοσκοπίαν τῶν πατρικίων καὶ ὑπεβάλλοντο εἰς μεγάλα χρέη, διὰ νὰ ἀνοικοδομήσουν τὰς οἰκίας των καὶ νὰ ἀγοράσουν γεωργικὰ ἐργαλεῖα. Ὁ Μάνλιος ἐδαπάνησε τὴν περιουσίαν του ἀπελευθερώνων τοὺς κρατουμένους διὰ χρέη. Κατηγορηθεὶς δὲ ἀπὸ τοὺς πατρικίους διὰ τυραννικὰς διαθέσεις, κατεδικάσθη εἰς θάνατον καὶ ὑπέστη τὴν τύχην τῶν καταδικαζομένων ἐπὶ προδοσίᾳ εἰς Ρώμην, δηλαδὴ κατεκρημνίσθη ἀπὸ τὴν Ταρπηίαν πέτραν τοῦ κρημνώδους χείλους τοῦ Καπιτωλίου λόφου, τὸν ὁποῖον εἶχεν ὑπερασπίσει.

Τὸ 376 π. Χ. ὁ Λικίνιος, ὁ ὁποῖος ἦτο ἕνας ἀπ' τοὺς δέκα δημάρχους, ἤρχισε μακρὸν ἀγῶνα μὲ τοὺς πατρικίους, ὑποβαλὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν πρὸς ψήφισιν τὰς ἑξῆς προτάσεις: α') Ὅτι κάθε πολίτης Ρωμαῖος νὰ μὴ ἠμπορῇ νὰ κατέχῃ ἀπὸ τὴν δημοσίαν γῆν πέραν μιᾶς ὡρισμένης ἐκτάσεως, ἀφήνων τοιουτοτρόπως ἓν μέρος διὰ τοὺς πτωχούς. β') Ὅτι τὰ ὑπάρχοντα χρέη νὰ ἐξοφληθοῦν, καὶ νὰ χαρισθοῦν οἱ τόκοι, διὰ καταβολῆς τοῦ ἀρχικοῦ κεφαλαίου

καὶ γ') Ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς ὁ ἕνας τοὐλάχιστον ἀπὸ τοὺς δύο ὑπάτους νὰ εἶναι πληβεῖος.

Αἱ προτάσεις αὐταὶ τοῦ Λικινίου ἐδημιούργησαν δεκαετῆ πάλην. Οἱ πληβεῖοι ἔθεσαν εἰς ἐφαρμογὴν τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν εἶχον νὰ σταματοῦν τὴν πολιτειακὴν μηχανὴν διὰ τῆς χρήσεως ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων των, τῶν δημάρχων, τοῦ δικαιώματος τῆς ἐνστάσεως (veto). Εἰς περιπτώσεις ἐθνικῆς ἀνάγκης ἐσυνήθιζον εἰς τὴν Ρώμην νὰ καταργοῦν προσωρινῶς ὅλας τὰς ἄλλας ἀρχὰς καὶ νὰ διορίζουν ἕνα ἀπόλυτον ἄρχοντα, τον δικτάτορα. Ἡ Ρώμη εἶχε καταφύγει εἰς τὸ μέσον τοῦτο πρωτύτερα εἰς στιγμὰς στρατιωτικῆς ἀνάγκης, τώρα ὅμως οἱ πατρίκιοι ἐγκατέστησαν δικτάτορα ἐν καιρῷ εἰρήνης, μὲ τὴν ἰδέαν, νὰ συντρίψουν ἐξ ὁλοκλήρου τὸν Λικίνιον. Ἐξέλεξαν δικτάτορα τὸν Κάμιλλον, ὁ ὁποῖος εἶχε πολιορκήσει καὶ κυριεύσει τοὺς Βηίους ἀπὸ τοὺς Ἐτρούσκους. Ὁ Κάμιλλος ὅμως ἦτο ἄνθρωπος συνετώτερος ἀπὸ τοὺς ὑποστηρικτάς του, καὶ κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ σύμβασιν μεταξὺ τῶν δύο τάξεων, διὰ τῆς ὁποίας τὰ περισσότερα αἰτήματα τῶν πληβείων παρεχωρήθησαν (367 π. Χ.), ἀφιέρωσε ναὸν εἰς τὴν Ὁμόνοιαν καὶ παρῃτήθη ἀπὸ τὴν ἀρχήν.

Εἰς τὸ ἑξῆς ἡ πάλη μεταξὺ τῶν δύο τάξεων ἐχαλαρώθη. Τοῦτο συνέβη, διότι ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλους λόγους ἡ κοινωνικὴ διαφορὰ μεταξὺ πατρικίων καὶ πληβείων ὁλονὲν ἠλαττώνετο. Ἐφ' ὅσον ἡ Ρώμη καθίστατο μεγάλη πολιτικὴ δύναμις, ἔγινε καὶ ἐμπορικὸν κέντρον, τότε δὲ πολλοὶ πληβεῖοι ἐπλούτιζον καὶ πολλοὶ πατρίκιοι περιήρχοντο εἰς σχετικὴν ἀνέχειαν. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο τάξεων σύναψις γάμου ἐπετράπη διὰ τροποποιήσεως τῆς σχετικῆς νομοθεσίας καὶ ἔτσι ἡ κοινωνικὴ ἀνάμειξις ἐπροχωροῦσεν. Ἔτσι οἱ πλούσιοι πληβεῖοι ἐγίνοντο ἂν ὄχι ἀριστοκρατικοί, εἰς τὰς συνηθείας καὶ τὰς κλίσεις των, τοὐλάχιστον ὀλιγαρχικοί, νέαι δὲ τάξεις ἐδημιουργοῦντο εἰς τὴν Ρώμην μὲ νέα συμφέροντα καὶ χωρὶς πολιτικὰ προσόντα.

Ἰδιαιτέρως ὑπῆρχεν ἀφθονία ἀπελευθέρων, ἐλευθερωθέντων δούλων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χειροτεχνῶν, ἀλλὰ καὶ μερικῶν ἀπὸ αὐτοὺς ἐμπορευομένων, οἱ ὁποῖοι ἐγίνοντο πλούσιοι. Ἡ δὲ Σύγκλητος, ἡ ὁποία δὲν ἦτο πλέον ἀποκλειστικὸν σῶμα ἀπὸ πατρικίους—ἀφοῦ πολλαὶ δημόσιαι θέσεις ἦσαν τώρα προσιταὶ εἰς τοὺς πληβείους καὶ οἱ πληβεῖοι δημόσιοι λειτουργοὶ ἐγίνοντο συγκλητικοὶ—μετεβάλλετο τώρα εἰς συγκρότημα ὅλων τῶν πλουσίων, ἱκανῶν, δραστηρίων καὶ ἐκείνων ποὺ ἀσκοῦσαν ἐπιρροήν. Ἡ δύναμις τῶν Ρωμαίων ἐξηπλώνετο ὁλονὲν πέραν τῆς Ρώμης καί, ἐφ' ὅσον αὐτὸ συνετελεῖτο, αἱ παλαιαὶ αὐταὶ ἀντιθέσεις τῶν τάξεων ἔχανον τὴν σημασίαν των. Ἀντικαθίσταντο ὑπὸ νέων συνδέσμων καὶ νέων ἀνταγωνισμῶν. Οἱ πλούσιοι κάθε προελεύσεως ἤρχισαν νὰ συσπειρώνωνται ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κοινοῦ συμφέροντος ἐναντίον τῶν κομμουνιστικῶν ἰδεῶν τῶν ἀπόρων.

Τὸ 390 π. Χ. ἡ Ρώμη ἦτο ἀθλία μικρὰ πόλις, κοντὰ εἰς τὰ σύνορα

τῆς Ἐτρουρίας, τὴν ὁποίαν ἐλεηλάτησαν οἱ Γαλάται. Τὸ 275 π. Χ. ἐκυβερνοῦσεν ὁλόκληρον τὴν ἡνωμένην Ἰταλίαν ἀπὸ τοῦ Ἄρνου μέχρι τοῦ πορθμοῦ τῆς Μεσσήνης. Ἡ σύμβασις τοῦ Καμίλλου (367 π. Χ.) εἶχε θέσει τέρμα εἰς τὰς ἐσωτερικὰς διαμάχας, καὶ ἄφησε τὴν Ρώμην ἐλευθέραν νὰ κατευθύνῃ τὰς ἐνεργείας της εἰς την ἀνὰ τὸν κόσμον ἐξάπλωσιν. Ὁ αὐτὸς δὲ παράδοξος συνδυασμὸς σωφροσύνης καὶ ἐπιθετικῆς ἰδιοτελείας, ὁ ὁποῖος διέκρινε τὸν ἐσωτερικὸν πόλεμον τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τὸν πληθυσμόν της νὰ διατηρήσῃ ἰσσοροπίαν δυνάμεων καὶ νὰ ἀποφύγῃ τὴν καταστροφήν, χαρακτηρίζει καὶ τὴν ἐξωτερικὴν τῆς Ρώμης πολιτικήν. Εἶχε σαφῆ ἀντίληψιν τῆς ἀξίας τῶν συμμάχων, ἠμποροῦσε νὰ ἀφομοιώνῃ τοὺς ξένους λαοὺς καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὅπως εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἠμποροῦσε τοὐλάχιστον κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους νὰ διενεργῇ τὰς δοσοληψίας της μὲ εὐθύτητα καὶ σύνεσιν. Εἰς αὐτὰ ὠφείλετο ἡ ἰδιάζουσα δύναμις τῆς Ρώμης. Καὶ διὰ τῶν προσόντων αὐτῆς κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ ἐκεῖ, ὅπου αἱ Ἀθῆναι, π. χ., εἶχον ἀποτύχει.

Ἡ ἀθηναϊκὴ δημοκρατία ὑπέφερε πολὺ ἀπὸ τὸν στενὸν ἐκεῖνον πατριωτισμόν, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ καταστροφὴν δι' ὅλα τὰ ἔθνη. Αἱ Ἀθῆναι ἐπέσυρον τὸ μῖσος καὶ τὸν φθόνον τῶν συναποτελούντων τὸ κράτος των πληθυσμῶν, διότι τοὺς ἐκυβερνοῦσαν μὲ πνεῦμα πολὺ ἐγωιστικόν, τὰς δὲ συμφορὰς τῶν Ἀθηνῶν δὲν συνεμερίζοντο ὡς ἰδικάς των συμφορὰς καὶ αἱ ὑποτελεῖς εἰς αὐτὰς πόλεις. Οἱ σώφρονες καὶ εὐγενικοὶ Ρωμαῖοι συγκλητικοὶ τῶν μεγάλων χρόνων τῆς Ρώμης, πρὶν ἀπὸ τὸν πρῶτον Καρχηδονιακὸν πόλεμον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον κατόπιν ἠθικῆς ὑπερεντάσεως ἤρχισεν ὁ ἐκφυλισμός, ὄχι μόνον ἦσαν διατεθειμένοι εἰς ἐσχάτην ἀνάγκην νὰ μοιρασθοῦν τὰ προνόμιά των μὲ τὴν μᾶζαν τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ πρόθυμοι νὰ δεχθοῦν εἰς τοὺς κόλπους των καὶ τοὺς ἀσπονδοτέρους ἀνταγωνιστάς των, ὑπὸ ὅρους ἀπολύτου ἰσότητος πρὸς τὸν ἑαυτόν των. Ἐχορηγοῦσαν, ἂν καὶ μὲ περίσκεψιν, τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου εἰς ὁλονὲν μεγαλύτερον ἀριθμὸν ἀτόμων.

Μερικαὶ πόλεις ἔγιναν ρωμαϊκαί, μὲ δικαίωμα μάλιστα ψήφου εἰς τὴν κυβέρνησιν. Ἄλλαι ἦσαν αὐτόνομοι καὶ οἱ πολῖταί των εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἐμπορεύωνται καὶ νὰ νυμφεύωνται εἰς τὴν Ρώμην, χωρὶς νὰ εἶναι τέλειοι Ρωμαῖοι πολῖται. Φρουραὶ ἀπὸ Ρωμαίους πολίτας ἐγκαθίσταντο εἰς στρατηγικὰ σημεῖα καὶ ἀποικίαι μὲ διάφορα προνόμια ἱδρύοντο ἀνάμεσα εἰς τοὺς κατακτηθέντας λαούς. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς οἱ Ρωμαῖοι ᾐσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ δημιουργηθοῦν συγκοινωνίαι, ποὺ νὰ ἐξυπηρετοῦν ὁλόκληρον τὸ μεγάλο καὶ ὁλονὲν αὐξανόμενον αὐτὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν.

Δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη τυπογραφία, οὔτε χάρτης ποὺ νὰ ἐπιτρέπῃ τὴν διανοητικὴν ἐπικοινωνίαν, σύστημα ὅμως δημοσίων δρόμων ἀκολουθοῦσε κατὰ πόδας τὴν διάδοσιν τῆς λατινικῆς γλώσσης καὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου. Ἡ πρώτη ἀπὸ τοὺς δρόμους αὐτούς, ἡ Ἀππία ὁδός, ἤρχιζεν ἀπὸ τὴν Ρώμην καὶ κατέληγεν εἰς τὴν πτέρναν

352.—Σκηνὴ τῆς **Ἀππίας ὁδοῦ** κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου, περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Χριστιανικῆς ἐποχῆς. Ἡ Ἀππία ὁδὸς ἤρχιζεν ἀπὸ τὴν Ρώμην καὶ κατέληγεν εἰς τὸ Βρινδήσιον.

τῆς Ἰταλίας. Ἡ ἔναρξις τῆς κατασκευῆς της ἔγινεν (312 π. Χ.) ὑπὸ τοῦ κήνσορος Ἀππίου Κλαυδίου, ποὺ δὲν πρέπει νὰ τὸν συγχέωμεν μὲ τὸν δέκαρχον Ἄππιον Κλαύδιον, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε προγενέστερος κατὰ ἕνα αἰῶνα.

Συμφώνως πρὸς ἀπογραφην, ἡ ὁποία ἔγινε τὸ 265 π. Χ., ὑπῆρχον ἤδη ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν, δηλαδὴ εἰς τὴν Ἰταλίαν, νοτίως τοῦ ποταμοῦ Ἄρνου, 300.000 πολῖται. Ὅλοι αὐτοὶ εἶχον κοινὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν εὐημερίαν τῆς πολιτείας, ὅλοι συμμετεῖχον τῆς δημοκρατίας. Ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι αὐτὸ ἦτο ἓν ἀπολύτως νέον πρᾶγμα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ὅλαι αἱ σημαντικαὶ πολιτεῖαι καὶ τὰ βασίλεια καὶ τὰ κράτη ἕως τώρα διατηροῦσαν τὸν χαρακτῆρα τῆς κοινότητος δι' ἁπλῆς ὑπακοῆς εἰς ἕνα ἀρχηγὸν ἢ μονάρχην, ἀπὸ τὰς ἰδιοτροπίας καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ὁποίου ἐξηρτᾶτο τυφλῶς ἡ εὐημερία τοῦ κοινοῦ. Καμμία δημοκρατία ἕως τότε δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ ἀποτελέσῃ πολιτείαν μεγαλυτέραν ἀπὸ τὴν περιοχὴν μιᾶς πόλεως.

Τὸ λεγόμενον ἀθηναϊκὸν κράτος συνίστατο ἁπλῶς ἀπὸ μίαν πόλιν, ἡ ὁποῖα ἐκυβερνοῦσε τοὺς συμμάχους της καὶ τὰς ἄλλας ὑποτελεῖς εἰς αὐτὴν πόλεις. Μέσα εἰς ὀλίγας δεκάδας ἐτῶν ἡ ρωμαϊκὴ δημοκρατία ἦτο προωρισμένη νὰ ἐπεκτείνῃ τὸν κύκλον τῶν πολιτῶν της εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Πάδου, νὰ ἀφομοιώσῃ τοὺς ὁμογενεῖς πρὸς τοὺς Ρωμαίους Γαλάτας, μὲ ἀντικατάστασιν τῆς γλώσσης των διὰ τῆς λατινικῆς, καὶ νὰ ἱδρύσῃ λατινικὴν πόλιν, τὴν Ἀκουϊληίαν, εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους. Τὸ 89 π. Χ. ὅλοι οἱ ἐλεύθεροι κάτοικοι τῆς Ἰταλίας ἔγιναν Ρωμαῖοι πολῖται, τὸ δὲ 212 μ. Χ. τὰ πολιτικὰ δικαιώματα ἐχορηγήθησαν εἰς ὅλους τοὺς ἐλευθέρους ἄνδρας τοῦ κράτους.

Ὁ ἔκτακτος αὐτὸς πολιτικὸς ὀργανισμὸς ἦτο προφανῶς ὁ πρόδρομος ὅλων τῶν νεωτέρων κρατῶν τῆς Δύσεως. Κατὰ συνέπειαν εἶναι τόσον ἐνδιαφέρων διὰ τὸν σπουδαστὴν τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν, ὅσον καὶ ἓν ἀμφίβιον τῆς λιθανθρακοφόρου περιόδου ἢ ἕνας ἀρχαιοπτέρυξ εἶναι διὰ τὸν σπουδαστὴν τῆς ζῳολογικῆς ἐξελίξεως. Εἶναι ὁ πρωτόγονος τύπος τῆς τάξεως τῶν πραγμάτων, ἡ ὁποία ἐπικρατεῖ τώρα. Ὅσα δὲ συνέβησαν κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν περίοδον ρίπτουν φῶς ἐπὶ ὁλοκλήρου τῆς μετέπειτα πολιτικῆς ἱστορίας.

Φυσικὴ συνέπεια, ἀπότοκος τῆς ἀναπτύξεως μιᾶς δημοκρατίας ἑκατοντάδων χιλιάδων πολιτῶν, διεσκορπισμένων κατὰ μῆκος τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῆς Ἰταλίας, ἦτο ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἰσχύος τῆς Συγκλήτου.

Κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτεύματος συναντῶμεν διαφόρους τύπους τῆς ἐκκλησίας: τὴν ἐκκλησίαν τῶν πληβείων, τὴν φυλετικὴν ἐκκλησίαν, τὴν λοχίτιδα ἐκκλησίαν καὶ οὕτω καθεξῆς, περὶ τῶν ὁποίων δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἀσχοληθῶμεν ἰδιαιτέρως ἐδῶ. Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ τονίσωμεν, εἶναι ἡ ἀπόλυτος ἐπικράτησις τῆς ἰδέας ὅτι τὴν πρωτοβουλίαν σχετικῶς πρὸς τὴν

πρότασιν νόμων, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἡ ἐκκλησία. Πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι διὰ τοῦ συστήματος αὐτοῦ ὑπῆρχον τρόπον τινὰ παραλλήλως δύο κυβερνήσεις. Ἡ φυλετικὴ ἢ ἡ λοχῖτις ἐκκλησία ἦτο ἐκκλησία ὁλοκλήρου τοῦ σώματος τῶν πολιτῶν, καὶ τῶν πατρικίων καὶ τῶν πληβείων, ἐνῷ ἡ ἐκκλησία τῶν πληβείων ἦτο, φυσικά, ἐκκλησία μόνον τῆς τάξεως τῶν πληβείων.

Κάθε ἐκκλησία εἶχεν ἰδιαιτέρους βαθμούχους: ἡ πρώτη τοὺς ὑπάτους κλπ., ἡ δευτέρα τοὺς δημάρχους. Ἐνόσῳ ἡ Ρώμη ἦτο μικρὰ πολιτεία, ἐκτάσεως σαράντα τετραγωνικῶν χιλιομέτρων, ἦτο δυνατὴ ἡ συγκέντρωσις τοῦ λαοῦ, ἡ ὁποία νὰ ἔχῃ ἀντιπροσωπευτικὸν χαρακτῆρα. Εἶναι ὅμως προφανές, ὅτι μὲ τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας, τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον τότε εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἦτο ἀδύνατον διὰ τὴν μεγάλην πλειονότητα τῶν πολιτῶν νὰ εὑρίσκωνται διαρκῶς ἐν γνώσει τῶν ὅσων συνέβαινον εἰς τὴν Ρώμην καὶ πολὺ ὀλιγώτερον νὰ λαμβάνουν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν ἐκεῖ πολιτικὴν ζωήν.

Ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὰ «Πολιτικά» του εἶχεν ἤδη ἀποδείξει, πῶς πραγματικῶς στεροῦνται τῶν πολιτικῶν των δικαιωμάτων οἱ ψηφοφόροι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐζοῦσαν ἔξω ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ ἦσαν ἀπησχολημένοι εἰς γεωργικὰ ἔργα, αὐτὸ δὲ τὸ εἶδος τῆς ἀποστερήσεως τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων λόγῳ τεχνικῶν ἐμποδίων ἐφηρμόζετο εἰς τὴν μεγάλην πλειονότητα τῶν Ρωμαίων πολιτῶν. Ἐφ' ὅσον ἡ Ρώμη ἐμεγάλωνεν εἰς τὸν πολιτικήν της ζωήν, εἰσεχώρησε μία ἀδυναμία ἐξ αἰτίας τῶν λόγων αὐτῶν, τὴν ὁποίαν κανεὶς δὲν ἐφαντάζετο, καὶ ἡ ἐκκλησία ὁλονὲν περισσότερον ἀπετελεῖτο ἀπὸ πολιτικοὺς ἐγκαθέτους καὶ ἀπὸ τὰ καθάρματα τῆς πόλεως καὶ ἔπαυε νὰ ἐκπροσωπῇ τὸ σύνολον τοῦ συνήθους τύπου τῶν καλῶν πολιτῶν. Ἡ ἀκμὴ τῆς ἐκκλησίας, σχετικῶς πρὸς τὴν πολιτικὴν δύναμιν καὶ ἀξιοπρέπειαν, ἦτο κατὰ τὸν 4ον π. Χ. αἰῶνα. Ἀπὸ τότε ἡ ἐπιρροή της διαρκῶς ἠλαττώνετο, ἡ δὲ νέα Σύγκλητος, —ἡ ὁποία δὲν ἦτο πλέον σῶμα ἀποκλειστικῶς ἀπὸ πατρικίους, μὲ παράδοσιν ὁμοιογενῆ καὶ εἰς τὸ σύνολον εὐγενῆ, ἀλλὰ σῶμα ἀπὸ πλουσίους, πρώην δημάρχους, κρατικοὺς λειτουργούς, τολμηροὺς τυχοδιώκτας, καὶ λοιπούς, οἱ ὁποῖοι εἶχον τὴν ἰδέαν, ὅτι τὸ σῶμα ἔπρεπε νὰ γίνῃ κληρονομικόν,— κατέστη ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας ἡ ἄρχουσα δύναμις τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου.

Ὑπάρχουν δύο μέσα ἀπὸ πολλοῦ γνωστὰ εἰς τὸν κόσμον, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπέτρεπον ἴσως τὴν λαϊκὴν κυβέρνησιν τῆς Ρώμης νὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ ἐξελίσσεται πέραν τοῦ σημείου, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε φθάσει εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ κήνσορος Ἀππίου Κλαυδίου, περὶ τὰ τέλη τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. Κανὲν ὅμως ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν τῶν Ρωμαίων. Τὸ πρῶτον ἀπὸ τὰ μέσα αὐτὰ ἦτο ἡ κατάλληλος χρῆσις τῆς τυπογραφίας. Εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς Ἀλεξανδρείας ἐκάμαμεν παρατήρησιν διὰ τὸ παράδοξον γεγονός, ὅτι τυπωμένα βιβλία ἔκαμαν τὴν ἐμφάνισίν των εἰς τὸν κόσμον τὸν 4ον ἢ 3ον π.Χ. αἰῶνα.

Ἡ ἐξιστόρησις τώρα τῶν ρωμαϊκῶν πραγμάτων μᾶς ἐξαναγκάζει

νὰ ἐπαναλάβωμεν τὴν παρατήρησιν ἐκείνην. Διὰ τὴν νεωτέραν ἀντίληψιν εἶναι εὐνόητον ὅτι μία λαϊκὴ κυβέρνησις ἐκτεταμένου κράτους εἶχεν ἀνάγκην νὰ μεταδίδῃ διαρκῶς ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων εἰς ὅλους τοὺς πολίτας καὶ νὰ διατηρῇ ἀδιάπτωτον τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν. Αἱ λαϊκαὶ κυβερνήσεις τῶν νεωτέρων κρατῶν, τὰ ὁποῖα ἐνεφανίσθησαν καὶ ἀπὸ τὰς δύο πλευρὰς τοῦ Ἀτλαντικοῦ κατὰ τὰς δύο τελευταίας ἑκατονταετηρίδας, κατώρθωσαν νὰ κρατηθοῦν εἰς τὴν ἀρχὴν μόνον διὰ τῆς λίγο ἢ πολὺ ἐντίμου καὶ ἐμβριθοῦς κριτικῆς τῶν δημοσίων πραγμάτων μὲ τὸν τύπον. Εἰς τὴν Ἰταλίαν ὅμως ὁ μόνος τρόπος, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ κυβέρνησις τῆς Ρώμης ἠμποροῦσε νὰ ἐπικοινωνῇ μὲ τοὺς εἰς τὰ διάφορα μέρη διεσκορπισμένους πολίτας της ἦτο διὰ τῆς ἀποστολῆς κήρυκος, ἀλλὰ μὲ κάθε πολίτην ἀτομικῶς δὲν ὑπῆρχε κανὲν ἀπολύτως μέσον ἐπικοινωνίας.

Τὸ δεύτερον μέσον, τὸ ὁποῖον ὀφείλεται κυρίως εἰς τοὺς Ἄγγλους καὶ τοῦ ὁποίου οἱ Ρωμαῖοι οὐδέποτε ἔκαμαν χρῆσιν, ἂν καὶ τὰ πλεονεκτήματά του ἦσαν ἐπίσης καταφανῆ, ἦτο ἡ τοῦ ἀντιπροσωπευτικοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος. Ἡ παλαιὰ ἐκκλησία (ὑπὸ τὴν τριπλῆν αὐτῆς μορφήν), θὰ ἦτο εὔκολον νὰ ἀντικατασταθῇ ὑπὸ συνελεύσεως ἀπὸ ἀντιπροσώπους. Εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν τῆς ἱστορίας οἱ Ἄγγλοι ᾐσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην αὐτήν, ὅταν τὸ κράτος των ἤρχισε νὰ μεγαλώνῃ. Ὡρισμένοι ἄνδρες, οἱ Ἱππόται τοῦ Σάϊρ, συνεκαλοῦντο εἰς τὸ Οὐεστμίνστερ, διὰ νὰ συνομιλήσουν καὶ νὰ ἐκδηλώσουν διὰ τῆς ψήφου των τὸ λαϊκὸν φρόνημα. Ἐξελέγοντο δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν μὲ περισσοτέρας ἢ ὀλιγωτέρας διατυπώσεις. Ἡ κατάστασις τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου φαίνεται εἰς ἕνα νεώτερον ἄνθρωπον, ὅτι ἐζητοῦσε μίαν παρομοίαν τροποποίησιν, ἡ ὁποία ὅμως οὐδέποτε ἔγινε.

Φυλετικὴ ἐκκλησία (comitia tributa). Ἡ μέθοδος νὰ συγκληθῇ ἡ ἐκκλησία αὐτὴ ἦτο ἡ διὰ κήρυκος, τοῦ ὁποίου ἐννοεῖται αἱ προκηρύξεις ἔφθαναν εἰς ἐλάχιστον μόνον μέρος τῆς Ἰταλίας, δέκα ἑπτὰ ἡμέρας πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξιν τῶν συνεδριάσεων. Οἱ οἰωνοσκόποι, τοὺς ὁποίους οἱ Ρωμαῖοι εἶχον κληρονομήσει ἀπὸ τοὺς Ἐτρούσκους, ἐξήταζον τὰ σπλάχνα τῶν θυσιαζομένων ζῴων τὴν νύκτα πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐὰν ἐνόμιζον ὅτι τὰ αἱμοσταγῆ αὐτὰ σημεῖα δὲν ἦσαν εὐνοϊκά, ἡ φυλετικὴ ἐκκλησία διελύετο. Ἐὰν ὅμως οἱ οἰωνοσκόποι ἀπεφαίνοντο ὅτι τὰ σημεῖα ἦσαν εὐνοϊκά, τότε τὰ σαλπίσματα τῶν κεράτων ἀντηχοῦσαν ἀπὸ τὸ Καπιτώλιον καὶ ἀπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως καὶ ἡ ἐκκλησία ἐξακολουθοῦσε τὰς ἐργασίας της.

Αἱ συνεδριάσεις ἐγίνοντο εἰς τὸ ὕπαιθρον εἴτε εἰς τὴν μικρὰν ἀγορὰν ὑπὸ τὸ Καπιτώλιον, ἢ εἰς ἕνα ἀκόμη μικρότερον χῶρον, ὁ ὁποῖος ὡδηγοῦσεν εἰς τὴν ἀγορὰν Ἄρεως, τὸ πυκνότερα κατῳκημένον μέρος τῆς σημερινῆς Ρώμης, τὸ ὁποῖον ὅμως τότε ἦτο χῶρος κενός. Ἡ ἔναρξις τῆς συνεδριάσεως ἐγίνετο κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου διὰ προσευχῆς. Καθίσματα δὲν ὑπῆρχον καὶ αὐτὸ ἴσως ἔκαμνε νὰ

ἀνέχωνται οἱ πολῖται τὴν διάταξιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ συνεδρίασις ἐλύετο μὲ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου.

Μετὰ τὴν ἐναρκτήριον προσευχὴν ἐπακολουθοῦσε συζήτησις ἐπὶ τῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα θὰ ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐδιαβάζοντο αἱ προτάσεις, αἱ ὁποῖαι θὰ εἶχον συνταχθῆ πρὶν ἀπὸ τὴν συνεδρίασιν. Βεβαίως δὲν ἐμοιράζοντο εἰς τὰ μέλη ἀντίτυπα τῶν προτάσεων. Καὶ ἐὰν τυχὸν ἐμοιράζοντο, θὰ ἦσαν πάντως χειρόγραφα, κάθε δὲ παρόμοιον ἀντίγραφον θὰ εἶχε λάθη καὶ σκοπίμους παραποιήσεις. Δὲν ἐπετρέποντο ἐρωτήσεις, κάθε πολίτης ὅμως ἠμποροῦσε νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, ἀφοῦ ἐλάμβανε τὴν ἄδειαν τοῦ προέδρου.

Κατόπιν τὸ πλῆθος ὡδηγεῖτο κατὰ φυλὰς εἰς κλειστοὺς χώρους, ποὺ ὡμοίαζον μὲ μάνδρας προβάτων καὶ ἐκεῖ κάθε φυλὴ ἐψήφιζεν ἐπὶ τοῦ ὑπὸ συζήτησιν μέτρου. Ἡ τελικὴ ὅμως ἀπόφασις δὲν ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὴν πλειοψηφίαν τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν πλειοψηφίαν τῶν φυλῶν, καὶ ἀνηγγέλλετο διὰ τῶν κηρύκων.

Ἡ λοχῖτις ἐκκλησία (comitia centuriata) εἶχε χαρακτῆρα ὅμοιον μὲ τὴν προηγουμένην, μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι ἀντὶ τῶν τριάντα πέντε φυλῶν ἀπετελεῖτο αὐτὴ κατὰ τὸν 3ον αἰῶνα π. Χ. ἀπὸ 373 λόχους καὶ ἡ ἔναρξις αὐτῆς ἐγίνετο ὄχι μόνον διὰ προσευχῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ θυσίας. Οἱ λόχοι, κατ' ἀρχὰς στρατιωτικαὶ ἑκατονταρχίαι, ἀπὸ πολλοῦ εἶχον χάσει οἱανδήποτε σχέσιν μὲ τὸν ἀριθμὸν ἑκατόν. Μερικοὶ περιελάμβανον μόνον ὀλίγους ἀνθρώπους, μερικοὶ πάρα πολλούς. Ὑπῆρχον δέκα ὀκτὼ λόχοι ἱππέων (equites), οἱ ὁποῖοι ἀρχικῶς ἦσαν ἄνδρες, ποὺ ἠμποροῦσαν νὰ διατηρήσουν ἵππον καὶ νὰ ὑπηρετήσουν εἰς τὸ ἱππικόν, ἂν καὶ ἀργότερα ἡ ἰδιότης τοῦ Ρωμαίου ἱππέως ἐξέπεσε καὶ δὲν διεκρίνοντο αὐτοὶ ἀπὸ τὸν κοινὸν λαόν, οὔτε ἀπὸ στρατιωτικῆς, οὔτε ἀπὸ διανοητικῆς, οὔτε ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως.

Οἱ ἱππεῖς αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν πολὺ σπουδαίαν τάξιν, ὅταν ἡ Ρώμη ἐπεδόθη εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ ἐπλούτησεν. Ἐπὶ ὀλίγον δὲ χρόνον ἦσαν ἡ σπουδαιοτέρα τάξις τῆς κοινότητος. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 200 π.Χ. περίπου δὲν ἐπετρέπετο εἰς τοὺς συγκλητικοὺς νὰ ἐμπορεύωνται. Οἱ ἱππεῖς λοιπὸν ἔγιναν οἱ μεγάλοι ἐπιχειρηματίαι, negotiatores καὶ ὡς publicani ἐνοικίαζον τοὺς φόρους. Ὑπῆρχον ἐπὶ πλέον ὀγδόντα λόχοι πλουσίων, ποὺ εἶχαν περιουσίαν ἄνω τῶν 100.000 ἀσσαρίων, δηλαδὴ δέκα χιλιάδων ἀρχαίων δραχμῶν, εἴκοσι λόχοι ἀνθρώπων, ποὺ εἶχον ἄνω τῶν 75.000 ἀσσαρίων, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ὑπῆρχαν δύο λόχοι ἀποτελούμενοι ἀπὸ μηχανικοὺς καὶ μουσικοὺς καὶ ἕνας λόχος προλεταρίων. Ἡ ἀπόφασις εἰς τὴν λοχίτιδα ἐκκλησίαν ἐλαμβάνετο διὰ τῆς πλειοψηφίας τῶν λόχων.

Ὕστερα ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶναι καθόλου παράδοξον, ἐάν, ὅταν ἡ ρωμαϊκὴ πολιτεία ἤρχισε νὰ ἐπεκτείνεται καὶ αἱ ὑποθέσεις της νὰ γίνωνται πολύπλοκοι, ἡ ἐξουσία ἔφυγεν ἀπὸ τὰ χέρια μιᾶς παρομοίας ἐκκλησίας καὶ περιῆλθεν εἰς τὴν Σύγκλητον, ἡ ὁποία ἦτο σῶμα μὲ πολὺ περισσοτέραν συνοχήν, ἀποτελούμενον ἀπὸ τριακόσια ἕως

έννεακόσια κατ' ἀνώτατον ὅριον μέλη (ἀριθμὸς εἰς τὸν ὁποῖον ἔφθασεν ἐπὶ Καίσαρος). Αὐτοὶ εἶχον ὅλοι πεῖραν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου καὶ τῶν μεγάλων ὑποθέσεων, ἐγνωρίζοντο δὲ ἀναμεταξύ των καὶ εἶχον τὸ πλεονέκτημα μακρᾶς παραδόσεως διοικητικῆς καὶ πολιτικῆς φύσεως. Τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ διορίζουν καὶ νὰ συγκαλοῦν τοὺς συγκλητικοὺς εἶχον ἀρχικῶς εἰς τὴν δημοκρατίαν οἱ ὕπατοι, ὅταν δὲ ἀργότερα ἐδημιουργήθησαν οἱ κήνσορες ἢ τιμηταί, εἰς αὐτούς, μαζὶ μὲ μεγάλο μέρος τῆς ἐξουσίας τῶν ὑπάτων, εἶχε μεταβιβασθῆ καὶ τὸ δικαίωμα αὐτό.

Ὁ Ἄππιος Κλαύδιος, ἕνας ἀπὸ τοὺς πρώτους κήνσορας, οἱ ὁποῖοι ἤσκησαν τὸ δικαίωμα αὐτό, ἐνέγραψεν ἀπελευθέρους ὡς μέλη τῶν φυλῶν καὶ ἐκάλεσεν υἱοὺς ἀπελευθέρων νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν Σύγκλητον. Αὐτὸ ὅμως ἔκαμε κακὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸ συντηρητικὸν πνεῦμα τῆς ἐποχῆς. Οἱ ὕπατοι ἠρνήθησαν νὰ ἀναγνωρίσουν τὴν Σύγκλητον τοῦ Ἀππίου Κλαυδίου, καὶ οἱ κήνσορες ποὺ τὸν διαδέχθησαν ἠκύρωσαν τὰς προσκλήσεις του (304 π.Χ.). Ἡ ἀπόπειρα ὅμως αὐτὴ τοῦ Ἀππίου Κλαυδίου δεικνύει πόσον ἡ Σύγκλητος εἶχε προοδεύσει ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς αὐτῆς καταστάσεως, ὁπότε ἦτο ἀποκλειστικὸν σῶμα πατρικίων.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ ρωμαϊκὴ Σύγκλητος ἦτο σχεδὸν ἀχαλίνωτος, διότι οὔτε ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν περιεγράψαμεν, οὔτε ὑπὸ τῶν δημάρχων τῶν πληβείων ἠμποροῦσε νὰ ἀσκηθῇ ἀποτελεσματικῶς ἐπ' αὐτῆς ὁ νόμιμος περιορισμός. Τὰ συμφέροντα τῶν μελῶν της ἦσαν φυσικὰ ἀντίθετα πρὸς τὰ συμφέροντα τῶν πολιτῶν καὶ ἐπὶ πολλὰς γενεὰς ὁ λαὸς εὑρίσκετο εἰς ἀδυναμίαν νὰ ἐκφράσῃ τὴν δυσαρέσκειάν του διὰ τὰ μέτρα τῆς ὀλιγαρχίας αὐτῆς. Ἡ διακυβέρνησις λοιπὸν μεγαλυτέρας πολιτείας ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ λαοῦ εἶχεν ἀποτύχει εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὰ τὴν ἔλλειψιν δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, τυπογραφίας καὶ ἀντιπροσωπευτικοῦ συστήματος. Λόγῳ τῶν καθαρῶς τεχνικῶν αὐτῶν δυσχερειῶν, εἶχεν ἀποτύχει πρὶν ἀπὸ τὸν πρῶτον Καρχηδονιακὸν πόλεμον. Ἡ ἀπόπειρα ὅμως αὐτὴ εἶναι τεραστίου ἐνδιαφέροντος, ὡς ἡ πρώτη ἐμφάνισις σειρᾶς προβλημάτων, μὲ τὰ ὁποῖα ἡ πολιτικὴ διάνοια ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου παλαίει ἀκόμη καὶ σήμερον.

Ἡ Σύγκλητος συνήρχετο εἰς εἰδικὸν μέγαρον εἰς τὴν Ἀγοράν, εἰς εἰδικὰς ὅμως περιπτώσεις ἐκαλεῖτο νὰ συνέλθῃ εἰς αὐτὸν ἢ ἐκεῖνον τὸν ναόν. Καὶ ὅταν εἶχε νὰ δεχθῇ ξένους πρέσβεις ἢ τοὺς Ρωμαίους στρατηγούς, (οἱ ὁποῖοι δὲν ἐπετρέπετο νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν πόλιν ὅταν εὑρίσκοντο ἐπὶ κεφαλῆς στρατευμάτων), συνεδρίαζεν εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως, ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη.

3. Ἡ Καρχηδονιακὴ δημοκρατία τῶν πλουσίων.

Ἐθεωρήσαμεν ἀπαραίτητον νὰ ἐξετάσωμεν μᾶλλον ἐν ἐκτάσει τὸν πολιτικὸν ὀργανισμὸν τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας λόγῳ τῆς μεγί-

στης σπουδαιότητος, τὴν ὁποίαν ἔχει δι' ἡμᾶς. Τὸ πολιτικὸν καθεστὼς τῆς Καρχηδόνος δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ πολύ.

Ἡ Ἰταλία ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ρώμης ἦτο χώρα δημοκρατική. Ἡ Καρχηδὼν ἦτο κάτι πολὺ παλαιότερον, ἦτο δημοκρατικὴ πόλις. Εἶχε σχηματίσει ὁλόκληρον τὸ κράτος κατὰ τὸν τύπον τοῦ κράτους τῶν Ἀθηνῶν, ἀπὸ πολιτείας φόρου ὑποτελεῖς, αἱ ὁποῖαι δὲν ἠσθάνοντο καμμίαν συμπάθειαν πρὸς αὐτήν, ὁ δὲ πληθυσμός της ἀπετελεῖτο κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ δούλους ὄχι πιστούς.

Εἰς τὴν πόλιν ὑπῆρχον δύο αἱρετοὶ «βασιλεῖς», ὅπως τοὺς ἀποκαλεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, οἱ κριταὶ (suffetes), οἱ ὁποῖοι πραγματικῶς ἦσαν ἰσοδύναμοι πρὸς κήνσορας τῶν Ρωμαίων. Τὸ σημιτικὸν ὄνομά των ἦτο τὸ ἴδιο μὲ τὸ χρησιμοποιούμενον διὰ τοὺς κριτὰς τῶν Ἰουδαίων. Ὑπῆρχεν ἐπίσης μία ἀνίσχυρος ἐκκλησία τοῦ δήμου καὶ γερουσία ἀπὸ ἐξέχοντα πρόσωπα. Δύο ὅμως ἐπιτροπαὶ τῆς γερουσίας, ἡ τῶν Ἑκατὸν Τεσσάρων καὶ ἡ τῶν Τριάκοντα, ἡ ἐκλογὴ τῶν ὁποίων ἦτο καθαρῶς τυπική, ἀποτελοῦσαν πραγματικῶς μίαν ὀλιγαρχίαν ἀπὸ τοὺς πλουσιωτέρους καὶ ἰσχυροτέρους ἄνδρας. Αὐτοὶ ἔκαμνον ὅσον τὸ δυνατὸν ὀλιγώτερον κοινωνοὺς τῶν ἀποφάσεών των τοὺς συμπολίτας των καὶ τοὺς συμμάχους καὶ τοὺς συνεβουλεύοντο ὅσον τὸ δυνατὸν ὀλιγώτερον. Ἐπεδίωκον τὴν πραγματοποίησιν σχεδίων, εἰς τὰ ὁποῖα πρῶτον ἐλάμβανον ὑπ' ὄψιν τὸ συμφέρον τῆς ἰδιαιτέρας των ὁμάδος καὶ ἔπειτα τὴν εὐημερίαν τῆς Καρχηδόνος. Δὲν ἐσυμπαθοῦσαν τοὺς νέους ἄνδρας καὶ τὰς νέας μεθόδους καὶ εἶχον ἀκλόνητον πεποίθησιν, ὅτι θαλασσοκρατορία διαρκείας δύο αἰώνων ἦτο διὰ τὴν Καρχηδόνα πρᾶγμα πολὺ φυσικόν.

4. Ὁ πρῶτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος.

Θὰ ἦτο ἐνδιαφέρον καὶ ὄχι ἐντελῶς ἄσκοπον, νὰ σκεφθῇ κανεὶς τί θὰ συνέβαινεν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἐὰν ἡ Ρώμη καὶ ἡ Καρχηδὼν ἠμποροῦσαν νὰ κανονίσουν τὰς διαφοράς των καὶ νὰ συνάψουν διαρκῆ συμμαχίαν εἰς τὸν δυτικὸν κόσμον. Ἐὰν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος εἶχε ζήσει, ἴσως νὰ διηυθύνετο πρὸς δυσμὰς καὶ νὰ ἠνάγκαζεν αὐτὰς τὰς δύο δυνάμεις νὰ ἔλθουν εἰς μίαν τοιαύτην συνεννόησιν. Αὐτὸ ὅμως δὲν συνεβιβάζετο μὲ τὰ φιλόδοξα καὶ ἰδιοτελῆ σχέδια τῆς ὀλιγαρχίας τῆς Καρχηδόνος. Ἡ Σύγκλητος ἐξ ἄλλου τῆς μεγαλυτέρας Ρώμης κατείχετο τώρα ἀπὸ τὴν ὄρεξιν τῶν λαφύρων καὶ ἔρριπτε λαίμαργα βλέμματα πέραν τοῦ πορθμοῦ τῆς Μεσσήνης εἰς τὰς κτήσεις τῶν Καρχηδονίων εἰς τὴν Σικελίαν. Ἐφοβεῖτο ἐν τούτοις τὴν ναυτικὴν δύναμιν τῶν Καρχηδονίων. Καὶ ὁ λαὸς ὅμως τῆς Ρώμης μέσα εἰς τὸν πατριωτισμόν του καὶ αὐτὸς ἐζήλευεν, ἀλλὰ καὶ ἐφοβεῖτο τοὺς Καρχηδονίους καὶ ἦτο ὀλιγώτερον διατεθειμένος νὰ ριψοκινδυνεύσῃ τὸ ἀποτέλεσμα ἑνὸς πολέμου. Ἡ συμμαχία, τὴν ὁποίαν συνῆψαν ἡ Ρώμη καὶ ἡ Καρχηδών, ἐξαναγκασθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Πύρρου, διήρκεσεν ἕνδεκα ἔτη, ἡ Ρώμη ὅμως ἦτο πλέον ὥριμος

διὰ τὸν εἰς τὴν νεωτέραν πολιτικὴν φρασεολογίαν λεγόμενον «ἐπιθετικὸν ἀμυντικὸν» πόλεμον. Ἡ εὐκαιρία ἐπαρουσιάσθη τὸ 264 π. Χ.

Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἡ Σικελία δὲν ἦτο ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὰ χέρια τῶν Καρχηδονίων. Τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον εὑρίσκετο ἀκόμη ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἕλληνος βασιλέως τῶν Συρακουσῶν Ἱέρωνος, διαδόχου τοῦ Διονυσίου, ὁ ὁποῖος εἶχε φιλοξενήσει εἰς τὴν αὐλήν του τὸν φιλόσοφον Πλάτωνα. Ἓν σῶμα ἀπὸ μισθοφόρους, οἱ ὁποῖοι εἶχον διατελέσει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Συρακουσῶν, κατέκτησαν τὴν Μεσσήνην (289 π.Χ.) καὶ ἐπιχειροῦσαν ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ ἐμπορίου τῶν Συρακουσῶν, εἰς τρόπον, ὥστε ἐξηνάγκασαν ἐπὶ τέλους τὸν Ἱέρωνα νὰ λάβῃ τὰ κατάλληλα ἐναντίον των μέτρα (270 π.Χ.) Ὁπότε καὶ ἡ Καρχηδών, διὰ τὴν ὁποίαν ἀποτελοῦσε ζωτικὸν συμφέρον ἡ ἐξολόθρευσις τῆς πειρατείας, ἦλθε βοηθὸς εἰς αὐτὸν καὶ ἐτοποθέτησε καρχηδονιακὴν φρουρὰν εἰς τὴν Μεσσήνην. Αὐτὸ ἦτο πρᾶξις ἀπολύτως δικαιολογημένη. Τώρα ποὺ ἡ Τύρος εἶχε καταστραφῆ, ὁ μόνος ἱκανὸς φύλαξ τοῦ ναυτικοῦ νόμου εἰς τὴν Μεσόγειον ἦτο ἡ Καρχηδών, ἡ δὲ καταστολὴ τῆς πειρατείας ἦτο ἔργον ἰδικόν της καὶ ἀπὸ συνήθειαν καθὼς καὶ ἀπὸ παράδοσιν.

Οἱ πειραταὶ τῆς Μεσσήνης ἐστράφησαν εἰς τὴν Ρώμην, ὁ δὲ φθόνος καὶ ὁ φόβος τῆς Καρχηδόνος, ὁ ὁποῖος κατεῖχε τοὺς Ρωμαίους, τοὺς ἠνάγκασε νὰ δώσουν εἰς αὐτοὺς βοήθειαν. Καὶ ἐστάλη εἰς τὴν Μεσσήνην στρατὸς ὑπὸ τὸν Ἄππιον Κλαύδιον (τὸν τρίτον Ἄππιον Κλαύδιον, τοῦ ὁποίου κάμνομεν μνείαν εἰς τὴν παροῦσαν ἱστορίαν).

Ἔτσι ἤρχισεν ἡ πρώτη σειρὰ τῶν πλέον ἀσκόπων καὶ καταστρεπτικῶν πολέμων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀμαυρώσει τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀλλὰ ἰδοὺ κατὰ ποῖον τρόπον ἕνας ἱστορικός, ἐμπεποτισμένος μὲ τὰς ἀφαντάστους πολιτικὰς ἰδέας τῆς ἐποχῆς μας, περιγράφει τὴν ἐλεεινὴν ἐκστρατείαν:

«Οἱ Ρωμαῖοι ἐγνώριζον ὅτι ἔτσι ἐκήρυττον τὸν πόλεμον εἰς τοὺς Καρχηδονίους. Τὰ πολιτικὰ ὅμως ἔνστικτα τοῦ λαοῦ ἦσαν ὀρθά, διότι καρχηδονιακὴ φρουρὰ ἐπὶ τοῦ πορθμοῦ τῆς Σικελίας ἦτο ἐπικίνδυνος ἀπειλὴ διὰ τὴν εἰρήνην τῆς Ἰταλίας». Ἔτσι, ἐπροστάτευσαν τὴν εἰρήνην τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τὴν «ἀπειλὴν» αὐτὴν διὰ πολέμου, ὁ ὁποῖος διήρκεσε περίπου ἓν τέταρτον αἰῶνος! Ἔφθειραν δὲ εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτὸν τὴν πολιτικήν των ἠθικήν, ἡ ὁποία εἶχεν ἀποκτηθῆ λίγο λίγο.

Οἱ Ρωμαῖοι ἐκυρίευσαν τὴν Μεσσήνην καὶ ὁ Ἱέρων μετεπήδησεν ἀπὸ τοὺς Καρχηδονίους εἰς τοὺς Ρωμαίους. Ἔπειτα τὸ κέντρον τοῦ ἀγῶνος ἀπετέλεσεν ἐπὶ μερικὸν χρόνον ὁ Ἀκράγας. Τὴν πόλιν αὐτὴν ἐπολιόρκησαν οἱ Ρωμαῖοι καὶ ἐπηκολούθησε πόλεμος χαρακωμάτων. Καὶ τὰ δύο μέρη ὑπέφερον φοβερὰ ἀπὸ ἐπιδημίαν καὶ ἔλλειψιν τροφίμων. Οἱ Ρωμαῖοι ἔχασαν 3000 ἄνδρας, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος (262 π. Χ.) οἱ Καρχηδόνιοι ἐξεκένωσαν τὸ μέρος καὶ ἀπεσύρθησαν εἰς τὰς ὠχυρωμένας πόλεις των ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς νήσου, ἀπὸ τὰς ὁποίας σπουδαιοτέρα ἦτο τὸ Λιλύβαιον. Τὰς πόλεις αὐ-

τὰς ἠμποροῦσαν νὰ ἀνεφοδιάζουν εὐκόλως ἀπὸ τὴν ἀφρικανικὴν ἤπειρον καὶ ἐφ' ὅσον διατηροῦσαν τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης ἠμποροῦσαν νὰ ἐπιφέρουν ἐξάντλησιν εἰς κάθε προσπάθειαν τῶν Ρωμαίων ἐναντίον της.

Καὶ τώρα ἤρχισε νέα καὶ ἀπροσδόκητος φάσις τοῦ πολέμου. Οἱ Ρωμαῖοι ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν θάλασσαν καί, πρὸς μεγάλην κατάπληξιν τῶν Καρχηδονίων, ἐνίκησαν τὸν καρχηδονιακὸν στόλον. Ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς Σαλαμῖνος εἶχεν ἐπέλθει μεγάλη ἐξέλιξις εἰς τὴν ναυπήγησιν πολεμικῶν πλοίων. Τότε ὁ τύπος, ποὺ ἐκυριαρχοῦσε ἦτο ἡ τριήρης, πλοῖον τὸ ὁποῖον εἶχε τρεῖς σειρὰς κωπηλατῶν.

Τώρα τὸ κυριώτερον πλοῖον τῶν Καρχηδονίων ἦτο ἡ πεντήρης, πλοῖον πολὺ μεγαλύτερον, μὲ πέντε σειρὰς κωπηλατῶν, τὸ ὁποῖον ἠμποροῦσε νὰ τρυπήσῃ διὰ τοῦ ἐμβόλου του κάθε ἀσθενέστερον πλοῖον ἢ νὰ τοῦ ἀποσπάσῃ ὅλα τὰ κουπιά. Ὅταν ἤρχισεν ὁ πόλεμος, οἱ Ρωμαῖοι δὲν εἶχον παρόμοιον ναυτικόν. Τώρα ὅμως ἐπεδόθησαν μὲ ὅλας των τὰς δυνάμεις εἰς τὴν ναυπήγησιν πεντήρων, ἔχοντες, καθὼς λέγεται, ὡς ὑπόδειγμα ἓν ἀπὸ αὐτὰ τὰ καρχηδονιακὰ πλοῖα, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐξοκείλει εἰς τὰς ἀκτάς των. Μέσα εἰς δύο μῆνας ἐναυπήγησαν ἑκατὸν πεντήρεις καὶ τριάντα τριήρεις. Δὲν εἶχον ὅμως ἱκανοὺς ναυτικοὺς οὔτε ἐμπείρους κωπηλάτας, αὐτὰς δὲ τὰς ἐλλείψεις ἀντιμετώπισαν ἐν μέρει μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων συμμάχων των καὶ διὰ τῆς ἐφευρέσεως νέων μεθόδων τακτικῆς.

Ἀντὶ νὰ ἐπιχειροῦν νὰ τρυποῦν τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα διὰ τῶν ἐμβόλων ἢ νὰ τοὺς σπάζουν τὰ κουπιά, πρᾶγμα ποὺ ἀπαιτοῦσε ναυτικὴν ἱκανότητα, τὴν ὁποίαν αὐτοὶ δὲν εἶχον, ἐπροτίμησαν νὰ εἰσορμοῦν μέσα εἰς τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν κατεσκεύασαν ἓν εἶδος κινητῆς γεφύρας εἰς τὰ πλοῖά των, ἡ ὁποία ἐκρατεῖτο ὑψηλὰ εἰς ἕνα κατάρτι διὰ τροχαλίας καὶ ἦτο ἐφωδιασμένη μὲ ἄγκιστρα εἰς τὸ ἄκρον. Ἐγέμιζαν ἐπίσης τὰ πλοῖά των μὲ στρατιώτας. Ἔπειτα, τὴν στιγμὴν ποὺ οἱ Καχηδόνιοι ἐπετίθεντο διὰ νὰ τοὺς τρυπήσουν μὲ τὸ ἔμβολον ἢ ἐπερνοῦσαν ἀπὸ κοντά των, τὸ μηχάνημα αὐτό, τὸ ὁποῖον ἐλέγετο κ ό ρ α ξ, ἀφήνετο νὰ πέσῃ ἐπὶ τοῦ ξένου πλοίου καὶ οἱ στρατιῶται ἠμποροῦσαν νὰ εἰσέλθουν ἀθρόοι μέσα εἰς αὐτό.

Ὅσον ἁπλῆ καὶ ἂν φαίνεται αὐτὴ ἡ ἐπινόησις, ἀπεδείχθη εἰς τὴν πρᾶξιν τελεία. Μετέβαλε τὴν τακτικὴν τοῦ πολέμου καὶ τὴν τύχην τοῦ κόσμου. Ἡ ὀλίγη δόσις ἐφευρετικότητος, ἡ ὁποία ἐχρειάζετο διὰ νὰ ἐξουδετερωθῇ ὁ κ ό ρ α ξ, ἦτο ἔξω ἀπὸ τὰς ἱκανότητας τῶν ἀρχόντων τῆς Καρχηδόνος.

Εἰς τὴν ναυμαχίαν, ἡ ὁποία ἐδόθη κοντὰ εἰς τὰς Πύλας Mylae (260 π. Χ.) οἱ Ρωμαῖοι ἐκέρδισαν τὴν πρώτην κατὰ θάλασσαν νίκην των καὶ συνέλαβον ἢ κατέστρεψαν πενῆντα πλοῖα τῶν Καρχηδονίων. Εἰς δὲ τὴν παρὰ τὸ Ἔκνομον, ἀκρωτήριον τῆς Σικελίας, ναυμαχίαν (256 π. Χ.)—τὴν μεγαλυτέραν ἴσως κατὰ θάλασσαν σύρραξιν τῆς ἀρχαιότητος, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος ἑπτακόσια ἢ

ὀκτακόσια μεγάλα πλοῖα—οἱ Καρχηδόνιοι ἀπέδειξαν, ὅτι δὲν εἶχον διδαχθῆ τίποτε ἀπὸ τὴν προηγουμένην καταστροφήν των. Συμφώνως πρὸς τοὺς πολεμικοὺς κανόνας, ἐπεκράτησαν τῶν Ρωμαίων καὶ θὰ τοὺς ἐνικοῦσαν. Ἡττήθησαν ὅμως πάλιν ἀπὸ τοὺς κόρακας. Οἱ Ρωμαῖοι ἐβύθισαν τριάντα πλοῖα καὶ ἐκυρίευσαν ἑξῆντα τέσσαρα.

Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησε μὲ μεγάλας διακυμάνσεις τῆς τύχης, ἀλλὰ μὲ συνεχῆ ἐπίδειξιν μεγαλυτέρας δραστηριότητος, ἀλληλεγγύης καὶ πρωτοβουλίας ἐκ μέρους τῶν Ρωμαίων. Μετὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ἐκνόμου οἱ Ρωμαῖοι εἰσέβαλον διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἔστειλαν ἐκεῖ στρατόν. Ὁ στρατὸς αὐτὸς ἐστερεῖτο ἐπαρκῶν βάσεων, ὕστερα ὅμως ἀπὸ πολλὰς ἐπιτυχίας καὶ τὴν κατάληψιν τῆς Τύνιδος (ὀλιγώτερον τῶν εἴκοσι χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν Καρχηδόνα) ἡττήθη κατὰ κράτος. Οἱ Ρωμαῖοι ἔχασαν τὴν ἐπικράτησιν εἰς τὴν θάλασσαν συνεπείᾳ τρικυμίας καὶ τὴν ἀνέκτησαν μὲ τὴν ναυπήγησιν δευτέρου στόλου· ἀπὸ διακόσια εἴκοσι πλοῖα μέσα εἰς τρεῖς μῆνας.

Μὲ τὸν στόλον αὐτὸν ἐκυρίευσαν τὴν Πάνορμον, ἀφοῦ ἐνίκησαν μεγάλο καρχηδονιακὸν στράτευμα (251 π. Χ.) καὶ συνέλαβον ἑκατὸν τέσσερας ἐλέφαντας. Ὕστερα ἐτέλεσαν τὴν μεγαλοπρεπεστέραν θριαμβευτικὴν πομπήν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἴδει ἕως τότε ἡ Ρώμη. Ἐπολιόρκησαν χωρὶς ἀποτέλεσμα τὸ Λιλυβαῖον, τὸ μόνον ὀχυρὸν τῶν Καρχηδονίων, ποὺ ἀπέμεινεν εἰς τὴν Σικελίαν. Ἔχασαν ὁλόκληρον τὸν δεύτερον στόλον των εἰς μεγάλην ναυμαχίαν κοντὰ εἰς τὸ ἀκρωτήριον Δρέπανον (249 π. Χ.), ὅπου ἀπώλεσαν ἑκατὸν ὀγδόντα ἀπὸ τὰ διακόσια εἴκοσι πλοῖα των. Τρίτος δὲ στόλος των ἀπὸ ἑκατὸν εἴκοσι πλοῖα καὶ ὀκτακόσια μεταγωγικὰ κατεστράφη κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος, ἓν μέρος εἰς ναυμαχίαν καὶ ἄλλο ὑπὸ τρικυμίας.

Ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη ἐξηκολούθησεν ἓν εἶδος πολέμου μεταξὺ τῶν σχεδὸν ἐξηντλημένων πλέον ἀντιπάλων, πόλεμος ἐπιδρομῶν καὶ ἀνισχύρων πολιορκιῶν, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ Καρχηδόνιοι ἐπικρατοῦσαν κατὰ θάλασσαν. Κατόπιν οἱ Ρωμαῖοι, ἀφοῦ κατέβαλαν μίαν τελευταίαν ὑπερτάτην προσπάθειαν, ἐδημιούργησαν τέταρτον στόλον ἀπὸ διακόσια πλοῖα καὶ ἐνίκησαν τὴν τελευταίαν δύναμιν τῶν Καρχηδονίων εἰς ναυμαχίαν, εἰς τὰς νήσους Αἰγούσας (241 π. Χ.), εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Σικελίας. Μετὰ τὴν ναυμαχίαν αὐτὴν ἡ Καρχηδὼν (240 π. Χ.) ἐζήτησεν εἰρήνην.

Διὰ τῶν ὅρων τῆς εἰρήνης αὐτῆς, ὁλόκληρος ἡ Σικελία, ἐκτὸς ἀπὸ τὰς κτήσεις τοῦ Ἱέρωνος τῶν Συρακουσῶν, ἔγινεν «ἰδιοκτησία» τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Δὲν ἔγινεν ὅμως ἀπόπειρα ἀφομοιώσεως ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ὅπως εἰς τὴν λοιπὴν Ἰταλίαν. Ἡ Σικελία παρέμεινε κατακτηθεῖσα ἐπαρχία, πληρώνουσα φόρον καὶ ἀποφέρουσα ἔσοδα, ὅπως αἱ ἐπαρχίαι τῶν παλαιοτέρων κρατῶν. Ἐπιπροσθέτως δὲ ἡ Καρχηδὼν ἐπλήρωσε πολεμικὴν ἀποζημίωσιν ἐκ 3.200 ταλάντων (17.920.000 φράγκων χρυσῶν).

5. Κάτων ὁ Πρεσβύτερος καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Κάτωνος.

Ἐπὶ εἴκοσι δύο ἔτη μεταξὺ Ρώμης καὶ Καρχηδόνος ὑπῆρχεν εἰρήνη. Ἀλλ' ἦτο εἰρήνη χωρὶς εὐημερίαν. Καὶ τὰ δύο μέρη τῶν μαχητῶν ὑπέφερον ἀπὸ τὴν πτωχείαν καὶ τὴν καταστροφήν, ἡ ὁποία ἐπακολουθεῖ φυσικῶς κατ' ἀνάγκην εἰς ὅλους τοὺς μεγάλους πολέμους. Εἰς τὴν Καρχηδόνα ἐπικρατοῦσε πολὺ μεγάλη ἀταξία. Οἱ στρατιῶται ποὺ ἐγύριζαν πίσω, ἐπειδὴ δὲν κατώρθωναν νὰ λάβουν τοὺς ὀφειλομένους μισθούς, προέβησαν εἰς στάσιν καὶ λεηλασίαν. Ἡ γῆ παρέμεινεν ἀκαλλιέργητος. Ὁ Ἀμίλκας, ὁ στρατηγὸς τῶν Καρχηδονίων, διὰ νὰ καταβάλῃ αὐτὰς τὰς ταραχάς, διέπραξε φρικώδεις σκληρότητας. Κατὰ χιλιάδας ἀριθμοῦνται οἱ ἄνθρωποι, τοὺς ὁποίους ἐσταύρωσεν. Ἡ Σαρδὼ καὶ ἡ Κορσικὴ ἐστασίασαν.

Καὶ ἡ Ἰταλία δὲν ἦτο εὐτυχεστέρα. Οἱ Γαλάται ἐξανέστησαν καὶ ἀφοῦ ἐβάδισαν πρὸς νότον εἰσέβαλον εἰς τὴν Τυρρηνίαν, ἡττήθησαν ὅμως παρὰ τὸ Τελαμώνιον, ὅπου ἐφόνευθησαν 40.000 ἀπὸ αὐτούς. Εἶναι προφανές, ὅτι τὰ ὅρια τῆς Ἰταλίας περιωρίσθησαν, ἐφ' ὅσον δὲν ἔφθανε μέχρι τῶν Ἄλπεων. Οἱ Ρωμαῖοι εἶχον ἐγκαταστήσει ἀποικίας εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Πάδου καὶ εἶχεν ἀρχίσει ἡ κατασκευὴ τῆς μεγάλης πρὸς βορρᾶν ἀρτηρίας συγκοινωνίας τῆς Φλαμινίας ὁδοῦ. Χαρακτηριστικὴ ὅμως ἔνδειξις τῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς καταπτώσεως τῆς μεταπολεμικῆς αὐτῆς περιόδου εἶναι, ὅτι, ὅταν οἱ Γαλάται ἀπειλοῦσαν τὴν Ρώμην, ἔγινε λόγος περὶ προσφορᾶς ἀνθρωποθυσιῶν εἰς τοὺς θεούς, τὰς ὁποίας καὶ ἐξετέλεσαν.

Ἡ θάλασσα ἔπαυσε πλέον νὰ παρέχῃ ἀσφάλειαν, ὅπως ἐπὶ Καρχηδονίων, ἂν καὶ αὐτοὶ τὴν ἐχρησιμοποιοῦσαν ὡς μονοπώλιον. Τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος ἦτο γεμᾶτο ἀπὸ Ἰλλυριοὺς πειρατὰς καὶ ἐξ αἰτίας φιλονεικίας, τὴν ὁποίαν προεκάλεσεν ἡ κατάστασις αὐτὴ τῶν πραγμάτων, ἡ Ἰλλυρία, μετὰ δύο πολέμους, προσηρτήθη εἰς τὴν Ρώμην, ὡς δευτέρα ἐπαρχία. Διὰ τῆς ἀποστολῆς στρατευμάτων εἰς τὴν Σαρδὼ καὶ τὴν Κορσικὴν —αἱ ὁποῖαι ἦσαν καρχηδονιακαὶ ἐπαρχίαι ἐπαναστατημέναι— διὰ νὰ τὰς προσαρτήσουν, οἱ Ρωμαῖοι προητοίμαζον τὸν δεύτερον Καρχηδονιακὸν πόλεμον.

Εἰς τὸν πρῶτον Καρχηδονιακὸν πόλεμον εἶχε δοκιμασθῆ καὶ εἶχεν ἀποδειχθῆ ἡ σχετικὴ δύναμις τῆς Ρώμης καὶ τῆς Καρχηδόνος. Ἐὰν ὑπῆρχε μεγαλυτέρα σύνεσις καὶ εἰς τὰ δύο μέρη, περισσοτέρα μεγαλοψυχία ἐκ μέρους τῶν Ρωμαίων, ἡ μεταξύ των πάλη δὲν θὰ ἐπανελαμβάνετο ποτέ. Ἡ Ρώμη ὅμως ἦτο ἀνηλεὴς κατακτητής. Κατέλαβε τὴν Κορσικὴν καὶ τὴν Σαρδὼ χωρὶς λόγον, ηὔξησε τὴν πολεμικὴν ἀποζημίωσιν κατὰ 1.200 τάλαντα καὶ ὥρισε τὸν ποταμὸν Ἴβηρα ὡς τελευταῖον ὅριον τῶν εἰς Ἱσπανίαν καρχηδονιακῶν κτήσεων. Ὑπῆρχεν εἰς τὴν Καρχηδόνα μεγάλη μερὶς ὑπὸ τὸν Ἄννωνα, ἡ ὁποία συνηγοροῦσε ὑπὲρ τῆς ἐξιλεώσεως τῆς Ρώμης. Ἦτο ὅμως πολὺ φυσικόν, ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Καρχηδονίους ᾐσθάνοντο διὰ τὸν φυσικόν των ἐχθρὸν ἄσπονδον μῖσος.

Τὸ μῖσος εἶναι ἓν ἀπὸ τὰ πάθη ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα δεσπόζουν τῆς

ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ὑπάρχει δὲ ἕνας τύπος ἰδιοσυγκρασίας πολὺ ἐπιρρεπὴς εἰς αὐτό, καὶ ὁ τύπος αὐτὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πρόθυμος νὰ ἀντιληφθῇ τὴν ζωὴν ὡς ἓν τραγικὸν μελόδραμα, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ φρικαλέαι ἐκδηλώσεις τῆς «δικαιοσύνης» καὶ τῆς ἐκδικήσεως τοῦ παρέχουν διαρκῆ ἐρεθισμὸν καὶ ἱκανοποίησιν. Οἱ φόβοι καὶ αἱ ζηλοτυπίαι τοῦ πρωτογόνου σπηλαίου ἐξακολουθοῦν ἀκόμη νὰ ἀμαυρώνουν τὴν ζωήν μας. Δὲν ἀπέχομεν ἀκόμη οὔτε τετρακοσίας γενεὰς ἀπὸ τὸν λιθικὸν αἰῶνα. Οἱ μεγάλοι πόλεμοι, ὅπως γνωρίζει ὁλόκληρος ἡ Εὐρώπη, παρέχουν εὐρύτατον στάδιον ἐνεργείας εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ μίσους κατεχομένας ἰδιοσυγκρασίας, ἡ δὲ ἀχόρταγος ἀπληστία καὶ ἀλαζονεία καὶ σκληρότης, τὰς ὁποίας ἐξέθρεψεν ὁ πρῶτος καρχηδονιακὸς πόλεμος, ἐδημιούργησαν ξενοφοβίαν.

Ἡ κυριαρχοῦσα φυσιογνωμία εἰς τὴν Καρχηδόνα ἦτο μεγάλος στρατηγὸς καὶ κυβερνήτης, ὁ Ἀμίλκας Βάρκας. Αὐτὸς ἀνέλαβε νὰ ἐξαπατήσῃ καὶ νὰ συντρίψῃ τὴν Ρώμην. Ἦτο πατὴρ τοῦ παιδιοῦ Ἀννίβα, τὸ ὁποῖον προωρίζετο νὰ γίνῃ ὁ ἐπιφοβώτερος ἐχθρὸς ποὺ κατετρόμαξε ποτὲ τὴν ρωμαϊκὴν Σύγκλητον. Ὁ φυσικώτερος δρόμος, τὸν ὁποῖον ἐπεβάλλετο νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ Καρχηδών, ἦτο ἡ ἀναδημιουργία τοῦ στόλου καὶ τῆς ναυτικῆς διοικήσεως, καὶ ἡ ἀνάκτησις τῆς θαλασσοκρατορίας. Αὐτὸ ὅμως, ὡς φαίνεται, δὲν ἠμποροῦσε νὰ κατορθώσῃ ὁ Ἀμίλκας. Ἀντὶ αὐτοῦ ἀπεφάσισε νὰ ὀργανώσῃ τὴν Ἱσπανίαν ὡς βάσιν πρὸς ἐπίθεσιν διὰ ξηρᾶς κατὰ τῆς Ἰταλίας. Ἐπῆγεν εἰς τὴν Ἱσπανίαν ὡς διοικητὴς τὸ 236 π. Χ., ὁ δὲ Ἀννίβας διηγεῖτο κατόπιν, ὅτι τότε ἦτο παιδὶ ἕνδεκα ἐτῶν, καὶ ὁ πατήρ του τοῦ ἐζήτησε νὰ ὁρκισθῇ θανάσιμον ἔχθραν πρὸς τοὺς Ρωμαίους.

Αὐτὴ ἡ μέχρι παραφροσύνης συγκέντρωσις τῶν ἱκανοτήτων τῆς οἰκογενείας Βάρκα εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐκδικήσεως εἶναι χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τῆς στενῆς ἀντιλήψεως τῆς ζωῆς καὶ τῆς πικρίας, μὲ τὴν ὁποίαν ἐπλήρωσαν αὐτὴν αἱ φοβεραὶ συμφοραὶ τοῦ μεγάλου καὶ παρατεταμένου αὐτοῦ πολέμου. Πόλεμος, ὁ ὁποῖος διήρκεσεν ἓν τέταρτον αἰῶνος, ἄφησεν ὁλόκληρον τὸν δυτικὸν κόσμον εἰς κατάστασιν ἀθλιότητος καὶ πρωτοφανοῦς σκληρότητος.

Τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ἑνδεκαετὴς Ἀννίβας ἔδιδε τὸν ὅρκον τοῦ θανασίμου μίσους κατὰ τῆς Ρώμης, ἕνα μικρὸ παιδάκι δύο ἐτῶν, ἴσως πολὺ δύστροπον, ὀνομαζόμενον Μᾶρκος Πόρκιος Κάτων, ἔκαμε τοὺς πρώτους του βηματισμοὺς γύρω ἀπὸ μίαν ἀγροικίαν, εἰς τὸ Τούσκουλον. Τὸ παιδὶ αὐτὸ ἔφθασεν εἰς ἡλικίαν ὀγδόντα πέντε ἐτῶν, καὶ καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν φαίνεται ὅτι κατήχετο ἀπὸ ἕνα δυνατὸν πάθος: τὸ μῖσος διὰ κάθε ἀνθρωπίνην εὐτυχίαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἰδικήν του. Ἦτο καλὸς στρατιώτης καὶ εὐδοκίμησεν εἰς τὸ πολιτικόν του στάδιον. Διετέλεσε διοικητὴς εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ὅπου διεκρίθη διὰ τὰς σκληρότητας, αἱ ὁποῖαι διεπράχθησαν ἀπὸ αὐτόν. Παρουσιάζετο ὡς ὑπερασπιστὴς τῆς θρησκείας καὶ τῆς δημοσίας ἠθικῆς καὶ ὑπὸ τὸν ἀσφαλῆ αὐτὸν πέπλον διεξῆγε καθ' ὅλην του τὴν

353.–**Κάτων ὁ Πρεσβύτερος.** Μάρκος Πόρκιος Κάτων (234–149 π. Χ.). Ἀνδριὰς εἰς τὸ Λατερανὸν Μουσεῖον Ρώμης, γνωστὸς ὡς «Censor» (τιμητής).

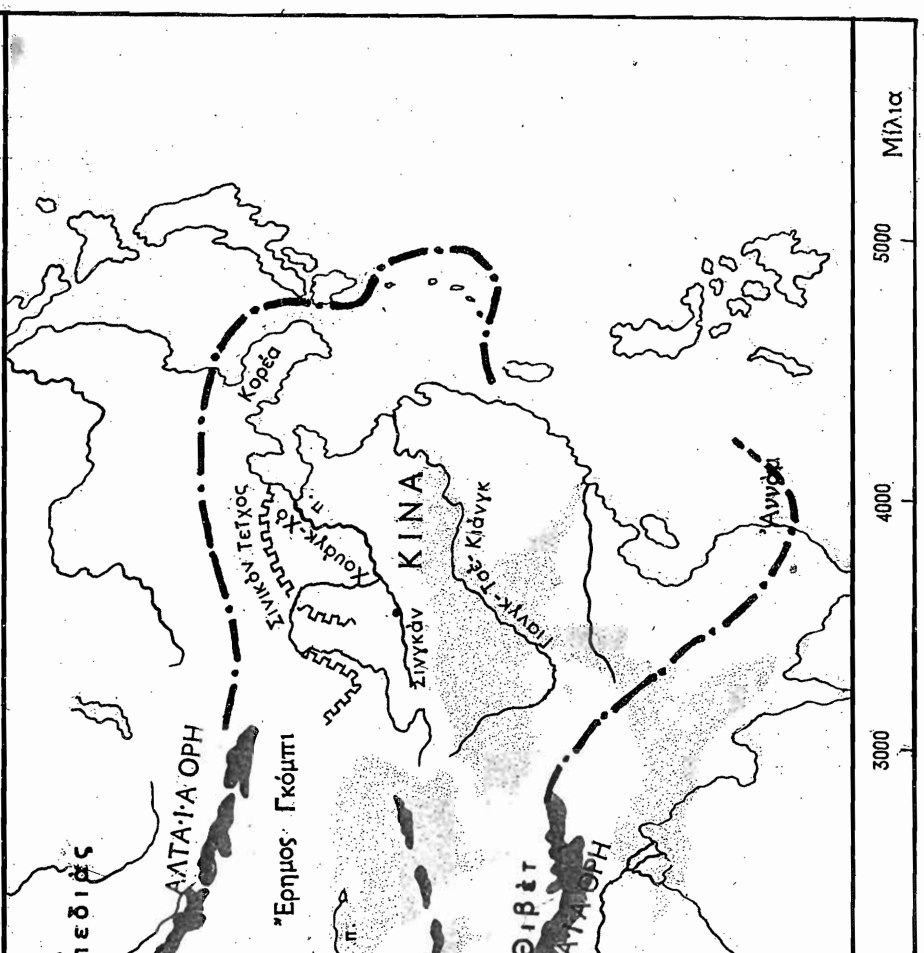
ζωὴν ἀνέτως πόλεμον ἐναντίον παντὸς πράγματος, τὸ ὁποῖον ἦτο νέον, εὐχάριστον καὶ ὠφέλιμον.

Ἀνέπτυξε μεγάλην δραστηριότητα διὰ τὴν ψήφισιν καὶ ἐφαρμογὴν νόμων ἐναντίον τῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν ἐνδυμασίαν, τῆς ὑπερβολῆς εἰς τὸν στολισμὸν τῶν γυναικῶν, ἐναντίον τῶν διασκεδάσεων καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς συζητήσεως. Κατώρθωσε νὰ ἐκλεγῇ κήνσωρ (τιμητής), τὸ ἀξίωμα δὲ αὐτὸ τοῦ ἔδωσε μεγάλην ἀξίαν ἐπὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν δημοσίων ἀνδρῶν. Ἦτο ἔτσι εἰς θέσιν νὰ ἠμπορῇ νὰ καταστρέψῃ τὴν δύναμιν τῶν ἀντιπάλων του, δημιουργῶν γύρω ἀπὸ τὸ ὄνομά των σκάνδαλα. Ἐξεδίωξε τὸν Μάνλιον ἀπὸ τὴν Σύγκλητον, διότι ἐν πλήρῃ ἡμέρᾳ εἶχε φιλήσει τὴν σύζυγόν του, παρουσίᾳ τῆς κόρης του. Κατεδίωκε τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν, ἡ ὁποία μέχρι προχωρημένης ἡλικίας τοῦ ἦτο ἄγνωστος. Τότε ἐδιάβασε τὸν Δημοσθένην, τὸν ὁποῖον ἐθαύμασεν.

Ἔγραψε λατινικὰ περὶ γεωργίας καὶ περὶ τῶν παλαιῶν ἀρετῶν τῆς Ρώμης, ποὺ ἀπωλέσθησαν. Αὐτὰ τὰ ὁποῖα ἔγραψε ρίπτουν πολὺ φῶς ἐπὶ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ χαρακτῆρός του. Μιὰ ἀπὸ τὰς γνώμας του ἦτο ὅτι, ὅταν ἕνας δοῦλος δὲν ἐκοιμᾶτο, ἔπρεπε νὰ ἐργάζεται. Ἄλλη ἦτο, ὅτι τὰ βιβλία καὶ τοὺς δούλους, ὅταν γηράσουν, πρέπει κανεὶς νὰ τὰ πωλῇ. Ὅταν ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Ἱσπανίαν διὰ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἄφησεν ὀπίσω τὸ ἄλογό του, μὲ τὸ ὁποῖον εἶχε κάμει ὅλας τὰς ἐκστρατείας, διὰ νὰ γλυτώσῃ τὰ ἔξοδα τῆς μεταφορᾶς. Δὲν ἠνείχετο νὰ ἔχουν οἱ ἄνθρωποι κήπους καὶ ἔκοψε τὸ νερό, τὸ ὁποῖον διωχετεύετο εἰς τοὺς κήπους τῆς Ρώμης.

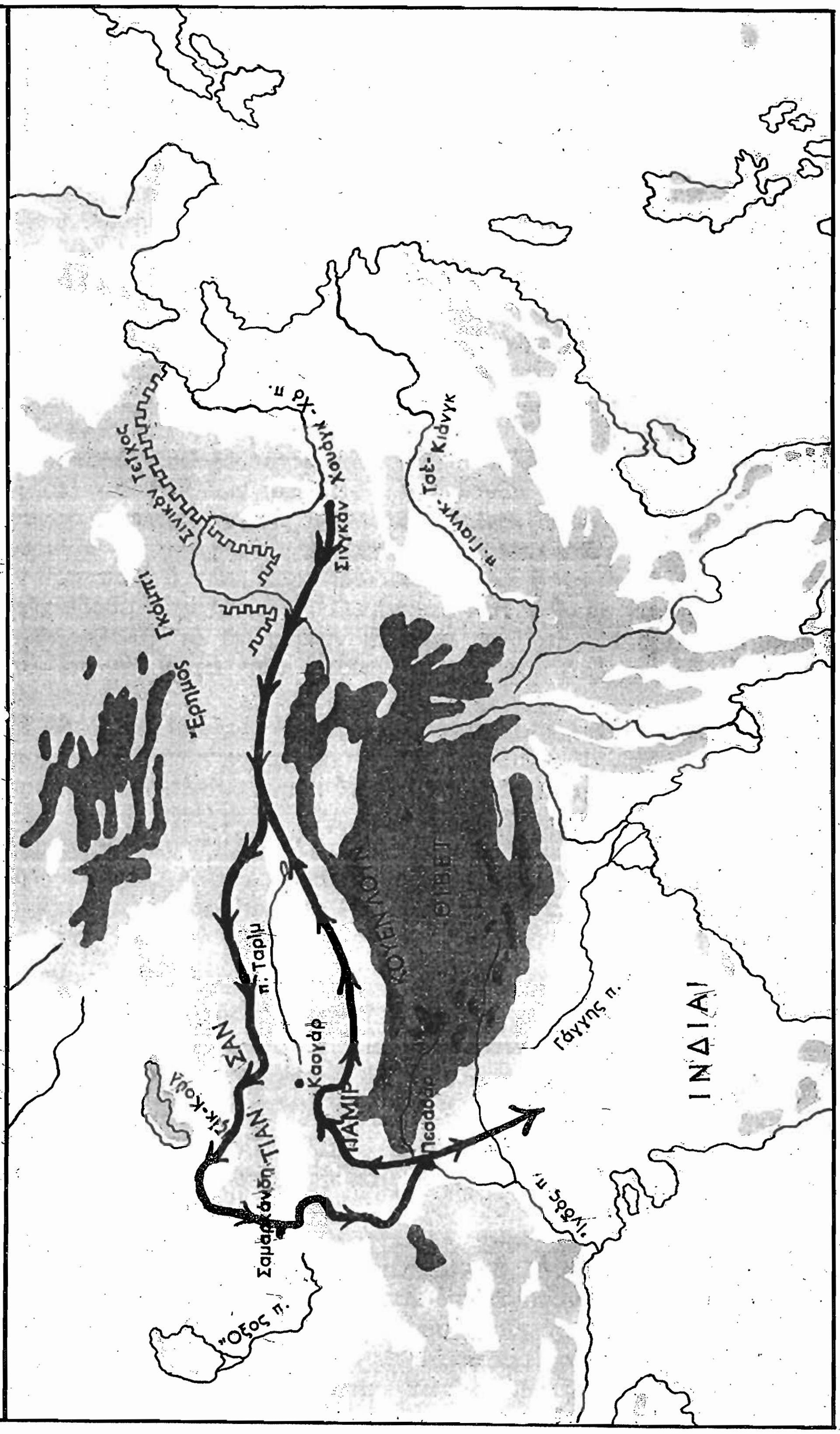
Μετὰ τὸ τέλος κάθε συμποσίου, ποὺ ἔδιδεν εἰς φίλους, ἔβγαινεν ἀπὸ τὸ δωμάτιον κρατῶν χονδρὸ πέτσινο λουρὶ στὸ χέρι, διὰ νὰ δείρῃ τοὺς ὑπηρέτας του δι᾽ ὅσας ἐλλείψεις εἶχε τυχὸν παρατηρήσει εἰς τὸ τραπέζι. Ἐθαύμαζεν εἰς μεγάλον βαθμὸν τὰς ἰδικάς του ἀρετὰς καὶ ἔκαμνε πολὺν λόγον περὶ αὐτῶν εἰς τὰ γραφόμενά του. Περὶ τῆς κατὰ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Μεγάλου μάχης τῶν Θερμοπυλῶν ἔγραψεν ὅτι, ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι τὸν εἶδον νὰ ἐφορμᾷ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, νὰ ἐξοντώνῃ καὶ καταδιώκῃ αὐτόν, ἐδήλωσαν ὅτι ὁ Κάτων ὤφειλεν ὀλιγώτερα εἰς τὸν ρωμαϊκὸν λαόν, ἀπ᾽ ὅτι ὁ ρωμαϊκὸς λαὸς εἰς τὸν Κάτωνα. Εἰς τὸ γῆράς του ὁ Κάτων εἶχεν ἀθεμίτους σχέσεις μὲ μίαν δούλην. Τέλος, ὅταν ὁ υἱός του διεμαρτυρήθη διὰ τὴν ἀσχημίαν αὐτήν, ποὺ ἐγίνετο εἰς τὸ σπίτι των, ὁ Κάτων ἐνυμφεύθη νεαρὰν γυναῖκα, τὴν κόρην τοῦ γραμματέως του, ὁ ὁποῖος δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἀρνηθῇ τὴν συγκατάθεσίν του εἰς αὐτό. Τί ἀπέγινεν ἡ δούλη δὲν γνωρίζομεν. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ Κάτων τὴν ἐπώλησεν...

Αὐτὸ τὸ ἀπάνθισμα τῶν παλαιῶν ρωμαϊκῶν κακιῶν, ὁ Κάτων, ἀπέθανεν εἰς προχωρημένην ἡλικίαν, ἐμπνέων μέχρι τῆς τελευταίας του στιγμῆς τὸν σεβασμὸν καὶ τὸν φόβον. Ἡ τελευταία δημοσία πρᾶξίς του ἦτο νὰ ἐπισπεύσῃ τὸν τρίτον καρχηδονιακὸν πόλεμον καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς Καρχηδόνος. Εἶχε μεταβῇ εἰς τὴν Καρχηδόνα ὡς ἐπιτετραμμένος, διὰ νὰ διακανονίσῃ μερικὰς διαφορὰς μεταξὺ Καρ-

ΤΟ ΚΙΝΕΖΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΥΠΟ ΤΗΝ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑΝ ΤΩΝ ΤΑΝΓΚ (μεγίστη ἐξάπλωσις)
(Τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος ἦτο ἐπίσης ὑπὸ τὸν Τραϊανὸν κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν εἰς τὴν μεγίστην του ἐξάπλωσιν)

ΠΟΡΕΙΑ ΓΙΑΝ ΣΕΒΑΝΓΚΣ ΑΠΟ ΚΙΝΑΝ ΠΡΟΣ ΙΝΔΙΑΣ 629 — 645 μ.Χ.

χηδόνος καὶ Νουμιδίας, ἐξεπλάγη δὲ καὶ ἐθορυβήθη, ὅταν εὑρῆκε σημεῖα εὐημερίας καὶ εὐτυχίας εἰς τὴν ἐν λόγῳ χώραν.

Ἔκτοτε ὁ Κάτων δὲν ἔπαυσε νὰ τερματίζῃ κάθε λόγον, τὸν ὁποῖον ἀπήγγελλεν εἰς τὴν Σύγκλητον μὲ τὴν κραυγήν: «Delenda est Carthago» (Πρέπει νὰ ἐξοντωθῇ ἡ Καρχηδών).

Τέτοιος ἦτο ὁ τύπος τοῦ ἀνδρός, ὁ ὁποῖος ἀνῆλθεν εἰς περιωπὴν εἰς τὴν Ρώμην κατὰ τοὺς χρόνους τῶν καρχηδονιακῶν πολέμων, τέτοιος ἦτο ὁ ἀνταγωνιστὴς τοῦ Ἀννίβα καὶ τῆς καρχηδονιακῆς ἀντεκδικήσεως καὶ ἀπὸ αὐτὸν καὶ τὸν Ἀννίβαν ἠμποροῦμεν νὰ κρίνωμεν περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ ποιοῦ τῆς ἐποχῆς.

Αἱ δύο μεγάλαι δυτικαὶ δυνάμεις, καὶ ἡ Ρώμη ἴσως περισσότερον ἀπὸ τὴν Καρχηδόνα, ὑπέστησαν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν ἐξάντλησιν ὑπὸ τὰς δοκιμασίας τοῦ πρώτου πολέμου. Ἐπεκράτησαν τὰ ἄγρια ἔνστικτα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Ἡ ἱστορία τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου καρχηδονιακοῦ πολέμου (218 ἕως 201 καὶ 149 ἕως 146 π.Χ.), προφανῶς δὲν εἶναι ἱστορία πνευματικῶς ἐντελῶς ὑγιῶν ἀνθρώπων. Εἶναι ἀνόητον ἐκ μέρους τῶν ἱστορικῶν νὰ γράφουν περὶ τῶν «πολιτικῶν ἐνστίκτων» τῶν Ρωμαίων ἢ τῶν Καρχηδονίων. Ἀλλα ἦσαν τὰ ἔνστικτα εἰς τὰ ὁποῖα ἐδόθη ἀχαλίνωτος ἐλευθερία. Καὶ ἔβλεπε κανεὶς πάλιν νὰ σπινθηροβολῇ τὸ ἀναμμένον βλέμμα τοῦ προπατορικοῦ πιθήκου. Ἦτο ἐποχή, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ λογικοὶ ἄνδρες ἐσφυρίζοντο ἢ ἐδολοφονοῦντο.

Τὸ ἀληθινὸν πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δεικνύει ἡ μὲ τόσην ἀνυπομονησίαν ὑπὸ τῶν οἰωνοσκόπων ἐξέτασις τῶν σπλάγχνων τῶν ἀνθρωπίνων ἐκείνων θυμάτων, τὰ ὁποῖα ἐσπάραζαν ἀκόμη καὶ τὰ ὁποῖα ἐθυσιάσθησαν εἰς τὴν Ρώμην κατὰ τὸν πρὸ τῆς μάχης τοῦ Τελαμωνίου πανικόν. Ὁ Δυτικὸς κόσμος παρουσίαζε τότε τὴν πλέον μελανὴν εἰκόνα ἀνθρωποκτόνου μανίας. Δύο μεγάλοι λαοί, καὶ οἱ δύο χρησιμώτατοι διὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ κόσμου, ἐπέπεσαν τυφλὰ ὁ ἕνας κατὰ τοῦ ἄλλου καὶ ἐπὶ τέλους ἡ Ρώμη κατώρθωσε νὰ στραγγαλίσῃ τὴν Καρχηδόνα.

6. Ὁ δεύτερος Καρχηδονιακὸς πόλεμος.

Θὰ ἀναφέρωμεν μόνον ἐν συντομίᾳ τὰ καθέκαστα τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου καρχηδονιακοῦ πολέμου. Εἴπομεν ἤδη πῶς ὁ Ἁμίλκας ἤρχισε νὰ ὀργανώνῃ τὴν Ἱσπανίαν καὶ πῶς οἱ Ρωμαῖοι τοῦ ἀπηγόρευσαν νὰ περάσῃ τὸν Ἴβηρα. Ἀπέθανε τὸ 228 π. Χ. καὶ τὸν διεδέχθη ὁ γαμβρός του Ἀσδρούβας, μετὰ τὸν ὁποῖον, ἀφοῦ ἐδολοφονήθη τὸ 221 π. Χ., τὸ ἀξίωμα αὐτὸ κατέλαβεν ὁ Ἀννίβας, ὁ ὁποῖος ἦτο τότε εἴκοσιν ἓξ ἐτῶν. Τὸν πόλεμον ἐπετάχυναν οἱ ἴδιοι οἱ Ρωμαῖοι, οἱ ὁποῖοι ἀφοῦ παρέβησαν τοὺς ὅρους, τοὺς ὁποίους εἶχον καθορίσει οἱ ἴδιοι, ἠθέλησαν νὰ ἐπέμβουν εἰς τὰ πέραν τοῦ Ἴβηρος πράγματα. Τότε δὲ ὁ Ἀννίβας ἐπροχώρησε κατ' εὐθεῖαν εἰς τὰ νότια τῆς Γα-

λατίας καὶ ἀφοῦ ἐπέρασε τὰς Ἄλπεις, εἰσήλασεν εἰς τὴν Ἰταλίαν (218 π. Χ.).

Ἡ ἱστορία τῶν ἑπομένων δέκα πέντε ἐτῶν εἶναι ἡ ἐξιστόρησις τῆς λαμπροτέρας, ἀλλ' ἀγονωτέρας ἐκστρατείας, τὴν ὁποίαν ἐγνώρισεν ἡ ἱστορία. Ἐπὶ δέκα πέντε ἔτη ὁ Ἀννίβας ἐκρατήθη εἰς τὴν Ἰταλίαν νικηφόρος, χωρὶς νὰ γνωρίσῃ ἧτταν. Οἱ Ρωμαῖοι στρατηγοὶ δὲν εὑρίσκοντο εἰς τὸ ὕψος τοῦ Καρχηδονίου καὶ κάθε φορὰν ποὺ συνεπλέκοντο πρὸς αὐτὸν ἐνικῶντο. Ἕνας ὅμως Ρωμαῖος στρατηγός, ὁ Π. Κορνήλιος Σκιπίων, εἶχε τὴν στρατηγικὴν ἰδιοφυΐαν νὰ λάβῃ ἀπόφασιν, ἡ ὁποία ἀπεστέρησε τὸν Ἀννίβαν ἀπὸ ὅλους τοὺς καρποὺς τῶν ἐπανειλημμένων του νικῶν.

Μόλις ἐξερράγη ὁ πόλεμος, εἶχε σταλῆ εἰς τὴν Μασσαλίαν διὰ θαλάσσης, διὰ νὰ παρεμποδίσῃ τὴν προέλασιν τοῦ Ἀννίβα. Ἔφθασεν ἐκεῖ τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἀννίβα, καὶ ἀντὶ νὰ τὸν καταδιώξῃ, ἔστειλε τὸν στρατόν του εἰς τὴν Ἱσπανίαν, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀποστολὴν τροφίμων καὶ ἐνισχύσεων εἰς τὸν Ἀννίβαν. Παρέμεινε δὲ ὁ ρωμαϊκὸς στρατὸς εἰς τὴν Ἱσπανίαν, μεταξὺ τοῦ Ἀννίβα καὶ τῆς βάσεώς του, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου. Ἔτσι ὁ Ἀννίβας εὑρίσκετο εἰς τὸν ἀέρα, ἀνίκανος νὰ διεξαγάγῃ πολιορκίας καὶ νὰ κάμῃ μονίμους κατακτήσεις.

Κάθε φορὰν ποὺ ὁ Ἀννίβας συνηντᾶτο μὲ τοὺς Ρωμαίους εἰς μάχην ἐκ τοῦ συστάδην, τοὺς κατετρόπωνεν. Ἐκέρδισε δύο μεγάλας νίκας εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν καὶ ἐπῆρε μὲ τὸ μέρος του τοὺς Γαλάτας. Διηυθύνθη κατόπιν πρὸς νότον, εἰσήλασεν εἰς τὴν Τυρρηνίαν καὶ παρέσυρε, περιεκύκλωσε καὶ κατέστρεψεν ὁλοσχερῶς ρωμαϊκὴν στρατιὰν κοντὰ εἰς τὴν Τρασιμένην λίμνην. Τὸ 216 π.Χ. ὑπέστη ἐπίθεσιν ἀπὸ ἀσυγκρίτως πολυαριθμοτέραν ρωμαϊκὴν στρατιάν, ὑπὸ τὸν Βάρρωνα, κοντὰ εἰς τὰς Κάννας τῆς Ἀπουλίας, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ οἱ Ρωμαῖοι ὑπέστησαν πανωλεθρίαν. Λέγεται ὅτι ἐφονεύθησαν πενῆντα χιλιάδες ἄνδρες καὶ δέκα χιλιάδες ᾐχμαλωτίσθησαν. Δὲν ἦτο ἐν τούτοις εἰς θέσιν νὰ προχωρήσῃ καὶ νὰ ἐκπορθήσῃ τὴν Ρώμην, διότι ἐστερεῖτο πολιορκητικοῦ ὑλικοῦ.

Ἡ εἰς Κάννας νίκη τοῦ ἔφερεν ὅμως ἄλλους καρπούς. Μεγάλο μέρος τῆς νοτίου Ἰταλίας προσεχώρησεν εἰς τὸν Ἀννίβαν, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Καπύης, τῆς μετὰ τὴν Ρώμην μεγαλυτέρας πόλεως τῆς Ἰταλίας, καὶ οἱ Μακεδόνες συνεμάχησαν μαζί του. Ἐπὶ πλέον ὁ Ἱέρων τῶν Συρακουσῶν, ὁ πιστὸς σύμμαχος τῆς Ρώμης, εἶχεν ἤδη ἀποθάνει, ὁ δὲ διάδοχός του Ἱερώνυμος προσεχώρησεν εἰς τοὺς Καρχηδονίους. Οἱ Ρωμαῖοι ἐν τούτοις ἐξηκολούθησαν τὸν πόλεμον ἀνένδοτοι καὶ ἀποφασιστικοί. Ἠρνήθησαν νὰ ἔλθουν εἰς διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Ἀννίβαν μετὰ τὰς Κάννας καὶ κατώρθωσαν, ὕστερα ἀπὸ ἐπίμονον ἀποκλεισμὸν καὶ βραδεῖαν πολιορκίαν, νὰ ἀνακτήσουν τὴν Καπύην, ρωμαϊκὸς δὲ στρατὸς ἀνέλαβε νὰ κυριεύσῃ τὰς Συρακούσας.

Ἡ πολιορκία τῶν Συρακουσῶν εἶναι κυρίως ἀξιομνημόνευτος λόγῳ τῶν θαυμασίων ἐπινοήσεων τοῦ Ἀρχιμήδους, διὰ τῶν ὁποίων

354.—Ὁ Ἀννίβας, ὁ μέγας στρατηγὸς τῶν Καρχηδονίων κατὰ τὸν Ἀννιβαϊκὸν ἢ δεύτερον Καρχηδονιακὸν πόλεμον, (218—201 π.Χ.), περνᾷ τὰς Ἄλπεις μὲ 100.000 στρατοῦ τὸ φθινόπωρον τοῦ 218 π.Χ. βαδίζων κατὰ τῆς Ρώμης. Ἡ διάβασις αὐτὴ τῶν Ἄλπεων θεωρεῖται ὡς ἓν ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα στρατιωτικὰ κατορθώματα τῶν ἀρχαίων χρόνων.

ὁ φιλόσοφος αὐτὸς ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐματαίωνε τὰς προσπαθείας τῶν Ρωμαίων. Ἐφονεύθη κατὰ τὴν τελικὴν ἔφοδον κατὰ τῆς πόλεως. Ὁ Τάρας (209 π. Χ.), ὁ κυριώτερος λιμὴν τοῦ Ἀννίβα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐγίνετο ὁ ἀνεφοδιασμός του ἐκ Καρχηδόνος, ἠκολούθησε τὴν τύχην τῶν Συρακουσῶν (212 π. Χ.) καὶ τῆς Καπύης (211 π.Χ.) καὶ αἱ συγκοινωνίαι του ἔπαυσαν πλέον νὰ εἶναι τακτικαί.

Ἐπίσης κατώρθωσαν οἱ Ρωμαῖοι νὰ ἀποσπάσουν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὁλόκληρον τὴν Ἱσπανίαν ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν Καρχηδονίων. Ὅταν δὲ κατώρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐνισχύσεις διὰ τὸν Ἀννίβαν, ὑπὸ τὸν ἀδελφόν του Ἀσδρούβαν, ὑπέστησαν πανωλεθρίαν εἰς μάχην κοντὰ εἰς τὸν ποταμὸν Μέταυρον (207 π. Χ.), ἡ δὲ πρώτη περὶ αὐτοῦ εἴδησις, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ὁ Ἀννίβας ἦτο ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀδελφοῦ του, ἡ ὁποία εἶχεν ἀποκοπῆ καὶ ἐξεσφενδονίσθη εἰς τὸ στρατόπεδόν του.

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀννίβας ἀπεκλείσθη εἰς Καλαβρίαν, εἰς τὸ ἄκρον τῆς Ἰταλίας. Δὲν εἶχε πλέον δυνάμεις, διὰ νὰ ἀναλάβῃ μεγάλας ἐπιχειρήσεις καὶ ἐπέστρεψεν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν Καρχηδόνα ἐγκαίρως, διὰ νὰ ἡγηθῇ τῶν Καρχηδονίων εἰς τὴν τελευταίαν μάχην τοῦ πολέμου.

Ἡ τελευταία αὐτὴ μάχη συνήφθη παρὰ τὴν Ζάμαν (202 π. Χ.) πλησίον τῆς Καρχηδόνος.

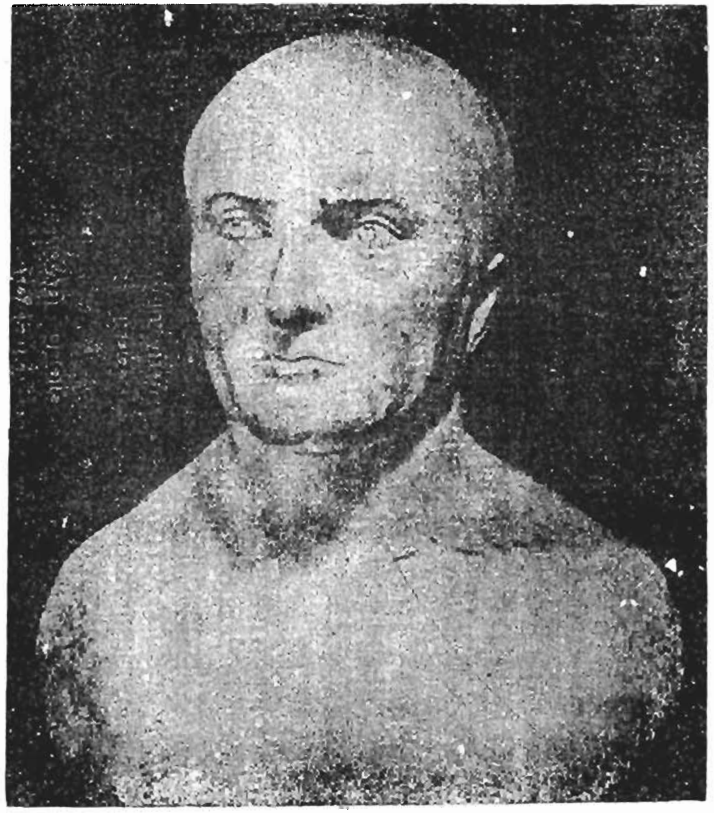
Ἦτο ἡ πρώτη ἧττα, τὴν ὁποίαν ὑπέστη ὁ Ἀννίβας, καὶ δι' αὐτὸ ἀξίζει τὸν κόπον νὰ δώσωμεν ὀλίγην προσοχὴν εἰς τὴν προσωπικότητα τοῦ νικητοῦ του Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ τοῦ Πρεσβυτέρου, ὁ ὁποῖος ἐξέχει εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς μεγάλος στρατιώτης καὶ μεγαλόψυχος ἄνδρας. Ἀνεφέραμεν ἤδη τὸν Π. Κορνήλιον Σκιπίωνα, ὁ ὁποῖος εἶχε προσβάλει τὴν βάσιν τοῦ Ἀννίβα εἰς τὴν Ἱσπανίαν. Υἱὸς ἐκείνου ἦτο ὁ νικήσας τὸν Ἀννίβαν παρὰ τὴν Ζάμαν, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν ἐν λόγῳ μάχην ἐπωνομάσθη Ἀ φ ρ ι κ α ν ό ς.

Ὁ Σκιπίων ὁ Ἀφρικανὸς εἶχεν ὅλας τὰς ἰδιότητας, αἱ ὁποῖαι προκαλοῦσαν τὴν δυσπιστίαν, τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀντιπολίτευσιν τῶν συντηρητικῶν Ρωμαίων τῆς σχολῆς τοῦ Κάτωνος. Ἦτο νέος, ἦτο εὐτυχὴς καὶ ἱκανός, ἐδαπανοῦσε χρήματα ἀφειδῶς, ἐγνώριζε καλῶς τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ ἔκλινε μᾶλλον πρὸς τοὺς ἐκ Φρυγίας θρησκευτικοὺς νεωτερισμούς, παρὰ πρὸς τὰς αὐστηροτέρας θεότητας τῆς Ρώμης. Δὲν ἐπίστευε δὲ εἰς τὴν ὑπερβολικὴν σύνεσιν, ἡ ὁποία ἀποτελοῦσε τότε τὴν βάσιν τῆς στρατηγικῆς τῶν Ρωμαίων.

Μετὰ τὰς πρώτας ἥττας τοῦ δευτέρου Καρχηδονιακοῦ πολέμου, ἡ διεύθυνσις τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τῶν Ρωμαίων ἀνετέθη εἰς τὸν στρατηγὸν Φάβιον, ὁ ὁποῖος ἀνήγαγε τὴν ἀνάγκην τῆς ἀποφυγῆς μάχης πρὸς τὸν Ἀννίβαν εἰς ἓν εἶδος ἱεροῦ ἀξιώματος. Ἐπὶ δέκα ἔτη ἡ τακτικὴ τοῦ Φαβίου ἐπικρατοῦσεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ Ρωμαῖοι ἐπιχειροῦσαν ἀποκλεισμὸν τῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων, ἀπέκοπτον τὰς ἐφοδιοπομπάς των, προσέβαλλον τὰ ἀπομονωμένα τμήματα τοῦ στρατοῦ, καὶ ἐτρέποντο εἰς φυγήν, ὅταν ἐνεφανίζετο ὁ Ἀννίβας. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι τοῦτο ἦτο φρόνιμον ἐπὶ ὀλίγον

355.—Ο ΗΤΤΗΜΕΝΟΣ: **Ἀννίβας ὁ Μέγας** (247 — 183 π.Χ.). Ὁ μεγαλοφυέστερος τῶν στρατιωτικῶν τῆς ἀρχαίας Καρχηδόνος καὶ ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους στρατιωτικοὺς τοῦ ἀρχαίου κόσμου (Ἀννιβαϊκὸς ἢ 2ος Καρχηδονιακὸς πόλεμος, 218—201 π.Χ.). Ἀφοῦ ἐπέρασε τὰς Ἄλπεις καὶ περιέτρεξε τὴν Ἰταλίαν, κατασυντρίβει τὰς ρωμαϊκὰς στρατιὰς εἰς ὅλας τὰς μάχας καὶ ἀναγκάζει τοὺς Ρωμαίους νὰ περιορισθοῦν εἰς ἐνοχλητικὰς ἀψιμαχίας. Λέγεται ὅτι ἀπὸ τὴν εἰς Κάννας φονικωτάτην μάχην ἀπέστειλεν ὁ Ἀννίβας εἰς Καρχηδόνα ἕνα μέδιμνον (ἄνω τῶν 40 ὀκάδων) χρυσῶν δακτυλιδίων τῶν φονευθέντων (70.000) Ρωμαίων στρατιωτῶν. Ἐνικήθη τέλος ὑπὸ τοῦ Σκιπίωνος εἰς Ζάμαν τῆς Καρχηδόνος (Μουσεῖον Νεαπόλεως).

356.—Ο ΝΙΚΗΤΗΣ: **Σκιπίων ὁ Ἀφρικανός**, ὁ μεγαλύτερος Ρωμαῖος στρατηγὸς μετὰ τὸν Καίσαρα (235-183 π.Χ.). Ὁ Σκιπίων ἐπέβαλε τὴν γνώμην του εἰς τὴν Σύγκλητον περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς μεταφορᾶς τοῦ πολέμου ἐναντίον τῶν Καρχηδονίων ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν εἰς τὴν Ἀφρικήν, διὰ νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸν Ἀννίβαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἰταλίαν. Ἀποβιβασθεὶς δὲ ἐπὶ κεφαλῆς πολυαρίθμου ρωμαϊκοῦ στρατοῦ πλησίον τῆς Καρχηδόνος, ἠνάγκασε τὸν Ἀννίβαν νὰ μεταβῇ ἐκεῖ καὶ νὰ συνάψῃ μετ' αὐτοῦ μάχην παρὰ τὴν Ζάμαν (19 Ὀκτωβρίου 202 π.Χ.) κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἀννίβας ἡττήθη. Κατόπιν τῆς νίκης αὐτῆς ὁ **Σκιπίων** ἐτέλεσε «θρίαμβον» καὶ ὠνομάσθη Σκιπίων ὁ **Ἀφρικανός**. (Καπιτώλιον Ρώμης).

χρόνον μετὰ τὰς πρώτας ἥττας, ἡ Ρώμη ὅμως ἦτο ἡ ἰσχυροτέρα δύναμις καθ' ὅλον τὸν δεύτερον Καρχηδονιακὸν πόλεμον καὶ δὲν τῆς ἐπετρέπετο νὰ ἀνέχεται τὴν διαιώνισιν τοῦ πολέμου. Ὤφειλε νὰ προβῆ εἰς τὴν ταχεῖαν ἐπανόρθωσιν τῶν ζημιῶν της, εἰς τὴν ἐκλογὴν ἱκανῶν στρατηγῶν, εἰς τὴν ἑτοιμασίαν καλύτερον γυμνασμένων στρατευμάτων καὶ εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς ἐχθρικῆς δυνάμεως. Ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει δύναμις, ἡ ἀποφασιστικότης ἀποτελεῖ καθῆκον.

Διὰ τὸν Σκιπίωνα αἱ πανοῦργοι καὶ παρελκυστικαὶ μέθοδοι τοῦ Φαβίου, αἱ ὁποῖαι ἐπέφερον βραδεῖαν ἐξάντλησιν καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ εἰς τὴν Καρχηδόνα, ἦσαν ἀποκρουστικαί. Ἐζητοῦσε μεγαλοφώνως ἐπίθεσιν ἐναντίον αὐτῆς τῆς Καρχηδόνος.

Ὁ δὲ Φάβιος εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν διέσπειρε τὸν φόβον εἰς τὴν πόλιν, ὅτι ἔμελλεν αὐτὸς νὰ ἐκτεθῆ εἰς τὸν μεγαλύτερον τῶν κινδύνων ὑπὸ ἀνοήτου νέου. Μὲ ἕνα λόγον, δὲν παρέλειψε νὰ κάμη καὶ νὰ εἴπη κάθε τι ποὺ ἐνόμιζεν, ὅτι θὰ συνέτεινε νὰ πείση τοὺς συμπολίτας του νὰ μὴ ἀσπασθοῦν τὴν πρότασιν τοῦ Σκιπίωνος.

Καὶ τὴν μὲν Σύγκλητον ἔπεισεν. Ὁ δῆμος ὅμως ἐπίστευεν, ὅτι ἡ κατὰ τοῦ Σκιπίωνος ἀντίδρασις αὐτὴ τοῦ Φαβίου ὠφείλετο εἴτε εἰς φθόνον τῶν ἐπιτυχιῶν αὐτοῦ ἢ εἰς ἐσωτερικὸν φόβον μήπως ὁ νεαρὸς Σκιπίων ἐπετύγχανε κανὲν μεγάλο κατόρθωμα, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἐτερμάτιζε τὸν πόλεμον, ἢ θὰ τὸν ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν. Τότε πλέον ὁ κλεφτοπόλεμος τοῦ Φαβίου θὰ ἐχαρακτηρίζετο ὡς ἀδράνεια καὶ δειλία.

Ἀπηυθύνθη λοιπὸν πρὸς τὸν Κράσσον, ὁ ὁποῖος ἦτο συνύπατος μὲ τὸν Σκιπίωνα, καὶ προσεπάθησε νὰ τὸν πείση νὰ μὴ παραδώση τὴν στρατηγίαν εἰς τὸν Σκιπίωνα, ἀλλ' ἐὰν ἐνόμιζεν ὀρθὸν νὰ διεξαχθῆ ὁ πόλεμος κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, δηλαδὴ ὅπως ἐξέθετεν ὁ Σκιπίων, νὰ ἐκστρατεύση αὐτὸς αὐτοπροσώπως κατὰ τῆς Καρχηδόνος. Καὶ ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλὰ δὲν ἄφησε νὰ δοθοῦν χρήματα δι' αὐτὴν τὴν ἐκστρατείαν, εἰς τρόπον, ὥστε ἠνάγκασε τὸν Σκιπίωνα νὰ συγκεντρώση τὸ ἀπαιτούμενον ποσὸν ἀπὸ τὰς φιλικὰς πρὸς αὐτὸν πόλεις τῆς Τυρρηνίας. Ἐπεχείρησε δὲ νὰ ἐμποδίση τοὺς νέους, οἱ ὁποῖοι ἤθελον νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν ἐκστρατείαν μετὰ τοῦ Σκιπίωνος, καὶ εἰς τὴν Σύγκλητον.

Εἰς τὰς ἐκκλησίας ἔλεγεν, ὅτι «ὁ Σκιπίων θὰ ἀπέφευγε νὰ πολεμήση τὸν Ἀννίβαν, ὅτι ἐσκέπτετο νὰ παραλάβη μαζί του ὅλην τὴν δύναμιν τῆς Ἰταλίας, πείθων τοὺς νέους νὰ ἐγκαταλείψουν τοὺς γονεῖς των, τὰς συζύγους των καὶ τὴν πόλιν τῆς γεννήσεώς των, ἐνῷ ἕνας ἰσχυρὸς ἐχθρός, ὁ ὁποῖος δὲν ὑπετάγη, εὑρίσκετο πρὸ τῶν πυλῶν των». Τόσον δὲ διὰ τῶν ἰσχυρισμῶν του αὐτῶν ὁ Φάβιος ἐτρομοκράτησε τὸν λαόν, ὥστε δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τὸν Σκιπίωνα νὰ λάβη μαζί του ἄλλον στρατόν, ἐκτὸς μόνον τῶν λεγεώνων, αἱ ὁποῖαι ἦσαν εἰς τὴν Σικελίαν καὶ τριακοσίων ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι τὸν εἶχον ὑπηρετήσει πολὺ πιστὰ εἰς τὴν Ἱσπανίαν.

Ἀμέσως ὅμως μετὰ τὴν μετάβασιν τοῦ Σκιπίωνος εἰς τὴν Ἀφρικήν, ἦλθον εἰς τὴν Ρώμην εἰδήσεις περὶ τῶν ἐνδόξων καὶ θαυμαστῶν του

κατορθωμάτων. Ἐπηκολούθησαν δὲ πλούσια λάφυρα, τὰ ὁποῖα ἐπιστοποίησαν τὰς εἰδήσεις. Ὁ βασιλεὺς τῆς Νουμιδίας συνελήφθη αἰχμάλωτος. Δύο στρατόπεδα ἐπυρπολήθησαν καὶ κατεστράφησαν καὶ μέσα εἰς αὐτὰ κατεστράφη μεγάλος ἀριθμὸς ἀνδρῶν, ὅπλων καὶ ἵππω, καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ἔστειλαν διαταγὰς εἰς τὸν Ἀννίβαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς ἀκάρπους ἐπιχειρήσεις του εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Καρχηδόνα, διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν χώραν του. Ἐνῷ δὲ εἰς τὴν Ρώμην ὡμιλοῦσαν ὅλοι διὰ τὸν Σκιπίωνα, ὁ Φάβιος ἐπρότεινε νὰ στείλουν εἰς Ἀφρικὴν διαδοχόν του, προβάλλων ὡς δικαιολογίαν τὸ ἀξιοσημείωτον: «ὅτι εἶναι ἐπισφαλὲς νὰ ἐμπιστεύεται κανεὶς εἰς τὴν τύχην ἑνὸς ἀνδρὸς τόσον μεγάλα πράγματα, διότι εἶναι δύσκολον νὰ ἐπιτυγχάνῃ πάντοτε ὁ ἴδιος...».

Ἀλλ' οὔτε καὶ ὅταν ὁ Ἀννίβας ἀπέπλευσε μὲ τὰς δυνάμεις του ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, ἔπαυσεν ὁ Φάβιος νὰ διαταράττῃ τὴν γενικὴν χαρὰν καὶ νὰ ὑπονομεύῃ τὸ θάρρος τῶν πολιτῶν, μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι τώρα ἡ πόλις θὰ εἶχε νὰ ὑποστῇ τὴν τελευταίαν καὶ χειροτέραν δοκιμασίαν της, διότι εἶχε κάθε λόγον νὰ φοβῆται ἡ Ρώμη τὸν Ἀννίβαν, ὅταν θὰ ἔφθανεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ θὰ ἐπετίθετο ἐναντίον τῶν τέκνων της κάτω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Καρχηδόνος, καὶ ὁ Σκιπίων θὰ εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσῃ στρατόν, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀκόμη θερμὸς ἀπὸ τὸ αἷμα τόσων στρατηγῶν, δικτατόρων καὶ ὑπάτων. Ἡ πόλις ἐβομβαρδίσθη μὲ αὐτὰ καὶ μολονότι ὁ πόλεμος μετεφέρθη εἰς τὴν Ἀφρικήν, ὁ κίνδυνος ἐφαίνετο, ὅτι πλησιάζει περισσότερον παρὰ ποτὲ εἰς τὴν Ρώμην (Πλουτάρχου: Φάβιος Μάξιμος).

Πρὶν ἀπὸ τὴν μάχην τῆς Ζάμας ἔγινε μικρὰ ἀνακωχὴ καὶ διαπραγματεύσεις, αἱ ὁποῖαι ἐναυάγησαν ἐξ αἰτίας τῶν Καρχηδονίων. Ὅπως διὰ τὴν εἰς Ἄρβηλα μάχην, ἔτσι ἡ ἀκριβὴς χρονολογία τῆς παρὰ τὴν Ζάμαν μάχης ἠμπορεῖ νὰ προσδιορισθῇ δι' ἐκλείψεως τοῦ ἡλίου, ἡ ὁποία εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν συνέβη κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συμπλοκῆς. Μὲ τοὺς Ρωμαίους ἡνώθησαν οἱ Νουμίδαι, λαὸς κατοικῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Καρχηδόνος, ὑπὸ τὸν βασιλέα των Μασσανάσσην, καὶ τοῦτο ἔδωσεν εἰς αὐτοὺς —διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὰς ἐναντίον τοῦ Ἀννίβα μάχας— μεγάλην ὑπεροχὴν ἱππικοῦ. Αἱ πτέρυγες τοῦ ἱππικοῦ τοῦ Ἀννίβα ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν, ἐνῷ συγχρόνως τὸ πεζικὸν τοῦ Σκιπίωνος, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνωτέραν πειθαρχίαν, κατώρθωσε νὰ ἀνοίξῃ διόδους διὰ τὴν ἐπέλασιν τῶν πολεμικῶν ἐλεφάντων τῶν Καρχηδονίων, οὕτως ὥστε νὰ μὴ ἐπέλθῃ πανικός.

Ὁ Ἀννίβας ἀπεπειράθη νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν γραμμὴν τοῦ πεζικοῦ του, διὰ νὰ περικυκλώσῃ τὸν ὄγκον τοῦ ρωμαϊκοῦ πεζικοῦ, ἀλλ' ἐνῷ εἰς Κάννας μὲ τὸ πλεονέκτημα τοῦ γυμνασμένου καὶ συνεπῶς δυναμένου νὰ ἐκτελῇ ἐπιδεξίως κινήσεις καὶ ἑλιγμοὺς στρατοῦ ἐπέτυχε νὰ περικυκλώσῃ καὶ νὰ κατασφάξῃ μεγάλην μᾶζαν πεζικοῦ, τώρα εὕρισκεν ἀπέναντί του πεζικὸν ἀνώτερον ἀπὸ τὸ ἰδικόν του. Ἡ γραμμὴ τῆς παρατάξεως του διεσπάσθη, λόγῳ τῆς μεγάλης της

ἐκτάσεως, ἀπὸ τὴν ἔφοδον τῶν ρωμαϊκῶν λεγεώνων καὶ ἡ μάχη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐχάθη διὰ τὸν Ἀννίβαν. Τὸ δὲ ρωμαϊκὸν ἱππικὸν ἐπέπεσεν ἐπὶ τοῦ πεζικοῦ τῶν Καρχηδονίων καὶ μετέβαλε τὴν ἧτταν εἰς ἄτακτον καὶ καταστρεπτικὴν φυγήν.

Ἡ Καρχηδὼν ὑπετάγη τότε ἄνευ περαιτέρω ἀντιστάσεως. Οἱ ὅροι, οἱ ὁποῖοι ἐπεβλήθησαν εἰς αὐτήν, ἦσαν βαρύτατοι, δὲν ἀφαιροῦσαν ὅμως ἀπὸ αὐτὴν κάθε ἐλπίδα ἐντίμου μέλλοντος. Ὤφειλε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἱσπανίαν εἰς τὴν Ρώμην, νὰ παραδώσῃ ὁλόκληρον τὸν πολεμικόν της στόλον, ἐκτὸς ἀπὸ δέκα πλοῖα, νὰ πληρώσῃ 10.000 τάλαντα καὶ —ὅ,τι ἀποτελοῦσε τὸν βαρύτερον ἀπὸ ὅλους τοὺς ὅρους— νὰ ἀναλάβῃ τὴν ὑποχρέωσιν, ὅτι δὲν θὰ κάμῃ εἰς τὸ ἑξῆς πόλεμον, χωρὶς ἄδειαν τῆς Ρώμης. Τέλος δὲ προσετέθη ὁ ὅρος, ὅτι ὁ Ἀννίβας, ὡς μεγάλος ἐχθρὸς τῆς Ρώμης, ἔπρεπε νὰ παραδοθῇ. Αὐτὸς ὅμως ἔσωσε τοὺς συμπολίτας του ἀπὸ τὴν ταπείνωσιν αὐτήν, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἐδραπέτευσεν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Οἱ ὅροι αὐτοὶ ἦσαν ὑπερβολικοὶ καὶ ἡ Ρώμη ἔπρεπε νὰ μείνῃ εὐχαριστημένη. Ὑπάρχουν ὅμως ἔθνη τόσον ἄνανδρα, ὥστε νὰ μὴ ἀρκῇ εἰς αὐτὰ νὰ ὑποτάξουν τοὺς ἐχθρούς των, ἀλλὰ νὰ θεωροῦν ἀπαραίτητον νὰ τοὺς ἐξοντώσουν τελείως. Ἡ γενεὰ τῆς Ρώμης, ἡ ὁποία ἔβλεπε μεγαλεῖον καὶ ἀρετὴν εἰς ἄνδρα τοῦ εἴδους τοῦ Κάτωνος τοῦ κήνσορος, ἦτο κατ' ἀνάγκην εὐτελὴς ὡς σύμμαχος καὶ ἄνανδρος ὡς νικήτρια.

7. Ὁ τρίτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος.

Ἡ ἱστορία τῆς Ρώμης κατὰ τὰ πενῆντα τρία ἔτη, τὰ ὁποῖα ἐμεσολάβησαν μεταξὺ τῆς εἰς Ζάμαν μάχης καὶ τῆς τελευταίας πράξεως τῆς ὅλης τραγῳδίας τοῦ τρίτου Καρχηδονιακοῦ πολέμου, διηγεῖται περὶ τῆς διὰ σκληρῶν καὶ ἀπεχθῶν μέσων ἐξαπλώσεως τῆς ρωμαϊκῆς δυνάμεως εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἀφ' ἑνὸς καὶ περὶ τῆς βραδείας καταστροφῆς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἐλευθέρου γεωργικοῦ πληθυσμοῦ διὰ τῆς τοκογλυφίας καὶ πλεονεξίας τῶν πλουσίων ἀφ' ἑτέρου.

Ἡ ψυχὴ τοῦ ἔθνους ἐγίνετο ὁλονὲν σκληροτέρα καὶ ταπεινοτέρα. Δὲν παρείχοντο πλέον εἰς τοὺς προσαρτωμένους πληθυσμοὺς τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου, οὔτε ἐγίνοντο γενναιόφρονες προσπάθειαι ἀφομοιώσεως συγγενῶν ξένων λαῶν. Ἡ Ἱσπανία ἐκυβερνᾶτο κακῶς καὶ ἡ ἡσυχία ἐκεῖ ἀποκαθίστατο ἀργὰ καὶ μὲ πολλὴν δυσκολίαν. Ὕστερα ἀπὸ πολύπλοκα γεγονότα ἡ Ἰλλυρία καὶ ἡ Μακεδονία κατέστησαν φόρου ὑποτελεῖς ἐπαρχίαι. Ἦτο τώρα καταφανές, ὅτι ἡ Ρώμη εἶχε σκοπὸν νὰ ἐπιβάλῃ φόρους εἰς τοὺς ξένους, διὰ νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς ἰδικούς της κατοίκους ἀπὸ κάθε φορολογίαν. Μετὰ τὸ 168 π. Χ. ὁ παλαιὸς ἔγγειος φόρος δὲν εἰσεπράττετο πλέον εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἡ μόνη πρόσοδος, ἡ ὁποία προήρχετο ἀπὸ αὐτήν, ἦτο ἀπὸ τὰ δημόσια κτήματα καὶ τὸν δασμὸν ἐπὶ τῶν εἰδῶν, τὰ ὁποῖα εἰσήγοντο διὰ θαλάσσης ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν. Αἱ πρόσοδοι

εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς «Ἀσίας» ἐκάλυπτον τὰ ἔξοδα τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας.

Εἰς τὴν Ρώμην ἄνθρωποι τοῦ τύπου τοῦ Κάτωνος ἐσχημάτιζον μεγάλην κτηματικὴν περιουσίαν, δανείζοντες ἐπὶ ὑποθήκῃ πολλὰς φορὰς τῶν ἀγροκτημάτων ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι εἶχον περιέλθει εἰς μεγαλην ἀνάγκην ἐξ αἰτιας μακροχρονίου στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Ἔκαμνον ἔξωσιν τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν ἀπὸ τὰς γαίας των καὶ ἐκαλλιεργοῦσαν τὰ κτήματά των διὰ τῶν δούλων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν εὐθηνοὶ καὶ ἄφθονοι καὶ τοὺς ὁποίους μετεχειρίζοντο ἀνηλεῶς. Οἱ ἰδιοκτῆται αὐτοὶ ἐθεωροῦσαν τοὺς πληθυσμοὺς τοῦ ἐξωτερικοῦ ἁπλῶς ὡς παρακαταθήκην δούλων ἑτοίμων πρὸς εἰσαγωγήν.

Εἰς τὴν Σικελίαν ἐγίνετο μεγάλη καλλιέργεια σίτου ὑπὸ πλουσίων, οἱ ὁποῖοι ἐχρησιμοποιοῦσαν πρὸς τοῦτο δούλους, καὶ ὁ σῖτος αὐτὸς εἰσήγετο ἐπικερδῶς εἰς τὴν Ρώμην, ἔτσι δὲ αἱ γαῖαι ἐκεῖ ἠμποροῦσαν νὰ χρησιμοποιηθοῦν διὰ τὴν κτηνοτροφίαν. Συνέπεια τούτου ὑπῆρξεν ἡ συρροὴ εἰς τὰς πόλεις καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Ρώμην τῶν ἀγροτῶν τῆς Ἰταλίας, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐκριζωθῆ ἀπὸ τὰς ἑστίας των.

Περὶ τῶν πρώτων ἀγώνων τῆς ἐξαπλουμένης δυνάμεως τῆς Ρώμης πρὸς τοὺς Σελευκίδας καὶ πῶς αὐτὴ συνῆψε συμμαχίαν μὲ τὴν Αἴγυπτον δὲν ἠμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν πολλὰ ἐδῶ, οὔτε περὶ τῶν ἐξακολουθητικῶν ἀμφιταλαντεύσεων τῶν ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τὴν προέλασιν τῶν Ρωμαίων, ἕως ὅτου αὐταὶ ὑπετάγησαν εἰς αὐτούς. Ἕνας χάρτης θὰ εἶναι ἀρκετὸς διὰ νὰ δείξῃ τὴν ἔκτασιν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους.

Μέσα εἰς τὴν γενικὴν ἠθικὴν κατάστασιν τῆς ἐν λόγῳ ἐποχῆς ἠκούοντο καὶ φωναὶ διαμαρτυρίας. Εἴπομεν ἤδη πῶς ὁ Σκιπίων ὁ Ἀφρικανὸς διὰ τῆς ἀκαταμαχήτου ἐνεργητικότητός του ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν νοσηρὰν καὶ ἐκνευριστικὴν κατάστασιν, τὴν ὁποίαν ἐπέφερεν ὁ δεύτερος Καρχηδονιακὸς πόλεμος. Ὅταν ἐφαίνετο ἀμφίβολον, ἐὰν ἡ Σύγκλητος θὰ ἀνέθετεν εἰς αὐτὸν τὴν στρατηγίαν τῆς κατὰ τῆς Καρχηδόνος ἐκστρατείας, ὁ Σκιπίων ἠπείλησε νὰ κάμῃ ἔκκλησιν πρὸς τὸν δῆμον. Ἀπὸ τότε ἐθεωρεῖτο ὡς ἐχθρὸς ἀπὸ τὴν κλίκαν τῶν συγκλητικῶν, οἱ ὁποῖοι εἰργάζοντο ἐπιμόνως διὰ νὰ μεταβάλουν τὴν Ἰταλίαν ἀπὸ χώραν ἐλευθέρων καλλιεργητῶν τῆς γῆς εἰς χώραν κτηνοτροφίας, εἰς τὴν ὁποίαν εἰργάζοντο ἀποκλειστικῶς δοῦλοι. Οἱ συγκλητικοὶ ἀπεπειράθησαν νὰ τὸν καταστρέψουν πρὶν φθάσῃ εἰς τὴν Ἀφρικήν. Τοῦ ἔδωσαν δυνάμεις ἀνεπαρκεῖς, ὅπως ἤλπιζαν, διὰ τὴν νίκην, καὶ μετὰ τὸν πόλεμον τὸν ἀπέκλεισαν ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ κάθε ἀξίωμα. Λόγοι συμφέροντος, καθὼς καὶ ἡ ἔμφυτος αὐτοῦ κακεντρέχεια παρεκίνησαν τὸν Κάτωνα νὰ τοῦ ἐπιτεθῆ.

Ὁ Σκιπίων ὁ Ἀφρικανὸς φαίνεται ὅτι ἦτο ἄνδρας ὁρμητικοῦ καὶ μεγαλοψύχου χαρακτῆρος. Δὲν ἠθέλησε νὰ ἐκμεταλλευθῆ πρὸς ἰδικόν του ὄφελος τὴν μεγάλην του δημοτικότητα. Ἐδέχθη νὰ τεθῆ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀδελφοῦ του Λευκίου Σκιπίωνος, ὅταν αὐ-

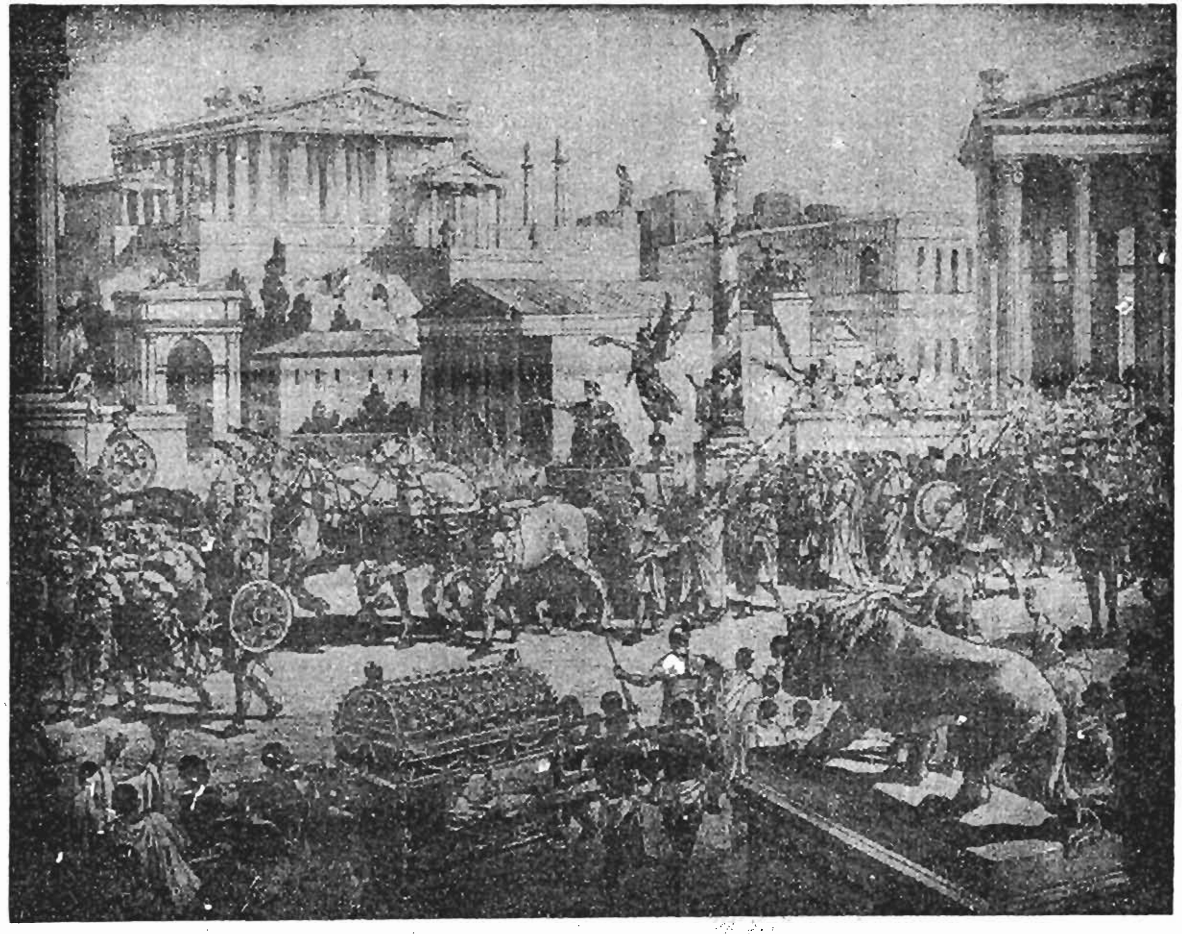
τὸς ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πρώτου ρωμαϊκοῦ στρατεύματος, τὸ ὁποῖον θὰ μετέβαινεν εἰς τὴν Ἀσίαν. Εἰς τὴν Μαγνησίαν τῆς Λυδίας μεγάλος εἰς ἀριθμὸν στρατός, ὑπὸ τὸν Ἀντίοχον Γ' τὸν Σελευκίδην μονάρχην, ὑπέστη τὴν ἰδίαν τύχην (190 π.Χ.) μὲ τοὺς πρὸ 140 ἐτῶν παρομοίους σχεδὸν περσικοὺς στρατούς. Ἡ περιφανὴς αὐτὴ νίκη ἐπέσυρε κατὰ τοῦ Λευκίου Σκιπίωνος τὴν δυσμένεια τῆς Συγκλήτου, κατηγορήθη δὲ ὅτι ἐσφετερίσθη μεγάλα χρηματικὰ ποσά, τὰ ὁποῖα εἶχε λάβει ἀπὸ τὸν Ἀντίοχον. Αὐτὸ ἔκαμε τὸν Ἀφρικανὸν νὰ ἀγανακτήσῃ ἀπὸ δικαιολογημένην ὀργήν. Τὴν στιγμὴν δὲ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Λεύκιος ἐσηκώθη εἰς τὴν Σύγκλητον κρατῶν εἰς τὰς χεῖρας τοὺς λογαριασμοὺς ἕτοιμος νὰ ἀποστομώσῃ τοὺς κατηγόρους του, ὁ Ἀφρικανὸς τοῦ ἥρπασε τὰ ἔγγραφα, τὰ ἔκαμε κομμάτια καὶ τὰ ἐπέταξε κάτω. «Ὁ ἀδελφός μου», ἐφώναξεν, «ἔχει εἰσφέρει εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον 200.000 σεστέρτια (50.000.000 φράγκα χρυσᾶ), καὶ τώρα πρέπει νὰ δώσῃ λόγον δι' ἀσημάντους λεπτομερείας;».

Ὅταν ἀργότερα ὁ Λεύκιος κατεδιώχθη καὶ κατεδικάσθη, ὁ Ἀφρικανὸς τὸν ἀπηλευθέρωσε διὰ τῆς βίας. Παραπεμφθεὶς εἰς δίκην, ὑπέμνησεν εἰς τὸν δῆμον, ὅτι ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἦτο ἡ ἐπέτειος τῆς εἰς Ζάμαν μάχης, καὶ ἔδειξε περιφρόνησιν πρὸς τὰς ἀρχάς, ἐνῷ τὸ πλῆθος τὸν ἐπευφημοῦσε.

Ὁ ρωμαϊκὸς λαὸς φαίνεται ὅτι ἀγαποῦσε καὶ ὑπεστήριζε τὸν Σκιπίωνα τὸν Ἀφρικανόν, καὶ ὕστερα ἀπὸ δύο χιλιάδας ἐτῶν οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ τὸν ἀγαποῦν ἀκόμη. Ἦτο εἰς θέσιν νὰ πετάξῃ σχισμένα χαρτιὰ κατὰ πρόσωπον τῆς Συγκλήτου καὶ ὅταν ἐξαπελύθη ἐπίθεσις κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Λευκίου, ἕνας ἀπὸ τοὺς δημάρχους τοῦ λαοῦ προέβαλε τὸ «βέτο» του καὶ ἔδωσε τέλος εἰς τὴν ὑπόθεσιν. Ἀλλ' ὁ Σκιπίων ὁ Ἀφρικανὸς δὲν ἦτο καμωμένος ἀπὸ τὸ σκληρότερον ἐκεῖνο ὑλικόν, ποὺ ἀπαιτεῖται διὰ νὰ γίνουν οἱ ἄνδρες μεγάλοι δημοκρατικοὶ ἀρχηγοί. Δὲν ἦτο Καῖσαρ. Δὲν εἶχε καμμίαν ἀπὸ τὰς ἰδιότητας ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι ὑποδουλώνουν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὰς ποταπὰς ἀνάγκας τοῦ πολιτικοῦ βίου. Ὕστερα ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτὰ ἀπεσύρθη ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὴν Ρώμην εἰς τὰ κτήματά του καὶ ἐκεῖ ἀπέθανε τὸ ἔτος 183 π. Χ.

Κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος ἀπέθανε καὶ ὁ Ἀννίβας. Ηὐτοκτόνησεν ἀπελπισμένος. Ὁ διαρκὴς φόβος τῆς ρωμαϊκῆς Συγκλήτου τὸν ἠνάγκασε νὰ περιφέρεται ἀπὸ αὐλῆς εἰς αὐλήν. Παρ' ὅλας τὰς διαμαρτυρίας τοῦ Σκιπίωνος, ὁ ὁποῖος ἀγανακτοῦσε διὰ τὴν κατάστασιν αὐτήν, ἡ Ρώμη εἰς τὰς διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης εἶχε ζητήσει τὴν παράδοσίν του ἐκ μέρους τῆς Καρχηδόνος καὶ ἐξακολουθοῦσε νὰ ζητῇ τὴν παράδοσίν του ἀπὸ κάθε δύναμιν, ἡ ὁποία τὸν ἐφιλοξενοῦσε. Ὅταν ἔκλεισεν εἰρήνην μὲ τὸν Ἀντίοχον Γ', ἡ παράδοσις τοῦ Ἀννίβα ἦτο ἕνας ἀπὸ τοὺς ὅρους. Καὶ ἡ δραματικὴ αὐτὴ περιπέτεια ἔληξεν εἰς τὴν Βιθυνίαν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Βιθυνίας τὸν ἐκράτησε διὰ νὰ τὸν στείλῃ εἰς τὴν Ρώμην, ἀλλ' ὁ Ἀννίβας ἀπὸ καιροῦ ἔφερε μαζί του δηλητήριον μέσα εἰς ἕνα δακτυλίδι. Ὅταν λοιπὸν ἀντελήφθη ὅτι δὲν

357.—Θρίαμβος Ρωμαίου ἀρχιστρατήγου. Εἰς τὸ μέσον τῆς εἰκόνος, ὁ στρατηγός, εἰς τὸ ἀριστερὸν χέρι φέρει τὴν τήβεννον, εἰς τὸ δεξιὸν ράβδον ἀπὸ ἐλεφαντοστοῦν, εἰς δὲ τὸ κεφάλι στέφανον δάφνης. Στέκεται ἐπάνω εἰς χρυσοῦν ἅρμα ποὺ σύρεται ἀπὸ τέσσαρας λευκοὺς ἵππους. Τὸ ἅρμα εἰς τὸ ὀπίσω μέρος φέρει τὴν θεὰν τῆς Νίκης. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν ἅμαξαν τοῦ στρατηγοῦ φαίνονται ὁ ἁμαξηλάτης καὶ τὰ λάφυρα. Ἀπὸ τὰς δύο πλευρὰς τῆς ἁμάξης ὑπάρχουν οἱ λέκτορες, ἀκολουθοῦν οἱ ἐπιτελεῖς τοῦ στρατηγοῦ, οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ στρατιῶταί των, μὲ τὰ στρατιωτικά των σήματα. Ἡ πομπὴ προχωρεῖ πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Διὸς ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου λόφου (εἰς τὸ βάθος ἀριστερά), ὅπου ὁ στρατηγὸς θὰ προσφέρῃ θυσίαν εἰς τὸν θεὸν τὸν στέφανον δάφνης ἢ τὸ χρυσοῦν στέμμα ἢ ἓν μέρος τῶν λαφύρων, τὰ ὁποῖα φέρει μαζί του.

ἠμποροῦσε νὰ σωθῇ πλέον ἀπὸ τὰ χέρια τῆς Συγκλήτου, ἐπῆρε τὸ δηλητήριον καὶ ἀπέθανε.

Ἀποτελεῖ πρόσθετον τιμὴν διὰ τὸ ὄνομα Σκιπίων, ὅτι ὑπῆρξε καὶ ἄλλος Σκιπίων, ὁ Σκιπίων Νασίκα, ὁ ὁποῖος παρῳδῶν τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Κάτωνος «ἡ Καρχηδὼν πρέπει νὰ ἐξοντωθῇ», ἐτελείωνεν ὅλους τοὺς εἰς τὴν Σύγκλητον λόγους του μὲ τὸ «ἡ Καρχηδὼν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ». Εἶχε τὴν ὀρθοφροσύνην νὰ βλέπῃ, ὅτι ἡ ὕπαρξις τῆς Καρχηδόνος, ἡ ὁποία ἐνεργοῦσεν ὡς διεγερτικόν, συνετέλει εἰς τὴν γενικὴν εὐημερίαν τῆς Ρώμης.

Ἐν τούτοις ἐπεφυλάσσετο εἰς ἕνα δεύτερον Σκιπίωνα Ἀφρικανόν, ἔγγονον θετὸν τοῦ Σκιπίωνος Ἀφρικανοῦ τοῦ Πρεσβυτέρου, νὰ καταλάβῃ καὶ καταστρέψῃ ὁλοκληρωτικῶς τὴν Καρχηδόνα. Τὸ μόνον ἔγκλημα τῶν Καρχηδονίων, τὸ ὁποῖον ἐπροκάλεσε τὸν τρίτον καὶ τελευταῖον Καρχηδονιακὸν πόλεμον, ἦτο ὅτι ἐξακολουθοῦσαν νὰ διεξάγουν ἐμπόριον καὶ νὰ εὐημεροῦν. Τὸ ἐμπόριόν των δὲν ἦτο τέτοιας φύσεως, ὥστε νὰ συναγωνίζεται πρὸς τὸ ἐμπόριον τῆς Ρώμης. Ὅταν ἡ Καρχηδὼν κατεστράφη, μεγάλο μέρος τοῦ ἐμπορίου της ἐξηφανίσθη μαζὶ μὲ αὐτήν, καὶ ἡ Βόρειος Ἀφρικὴ ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως. Ἀλλ' ἡ εὐημερία καὶ ὁ πλοῦτος τῆς Καρχηδόνος εἶχεν ἐξάψει τὸ πάθος τοῦ φθόνου, τὸ ὁποῖον ἀποτελοῦσε προφανὲς στοιχεῖον ἰσχυρότερον καὶ ἀπὸ τὴν φιλαργυρίαν τοῦ παλαιοῦ ρωμαϊκοῦ τύπου. Ἡ εὐημεροῦσα τάξις τῶν Ρωμαίων ἱππέων δὲν ἠνείχετο εἰς τὸν κόσμον ἄλλον πλοῦτον, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἰδικόν της. Ἡ Ρώμη ἐπροκάλεσε τὸν πόλεμον, ἐνθαρρύνουσα τοὺς Νουμιδίους νὰ παρενοχλοῦν τοὺς Καρχηδονίους, οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν ἀπελπισίαν των ἠναγκάσθησαν νὰ πολεμήσουν. Ἡ Ρώμη τότε ἐπέπεσε κατὰ τῆς Καρχηδόνος, διακηρύττουσα, ὅτι αὐτὴ εἶχε παραβιάσει τὴν συνθήκην. Εἶχε κάμει πόλεμον, χωρὶς τὴν ἄδειαν της.

Οἱ Καρχηδόνιοι ἔστειλαν εἰς τὴν Ρώμην τοὺς ὁμήρους, τοὺς ὁποίους ἐκείνη εἶχε ζητήσει, παρέδωσαν τὰ ὅπλα των καὶ ἡτοιμάζοντο μάλιστα νὰ παραχωρήσουν καὶ ἐδάφη. Ἡ ὑποταγὴ ὅμως αὐτὴ ἐμεγάλωσε τὴν πλεονεξίαν τῆς πλουσίας τάξεως τῶν Ρωμαίων ἱππέων, ἡ ὁποία ἐπικρατοῦσεν εἰς τὰ συμβούλια. Ἡ Ρώμη τότε ἀπήτησεν ἀπὸ τοὺς Καρχηδονίους νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Καρχηδόνα καὶ οἱ κάτοικοί της νὰ μεταναστεύσουν εἰς μέρος, τὸ ὁποῖον νὰ ἀπέχῃ τοὐλάχιστον δέκα πέντε χιλιόμετρα ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Αὐτὸ δὲ ἀπήτησαν ἀπὸ ἕνα πληθυσμόν, ὁ ὁποῖος συνετηρεῖτο σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ τὸ διὰ θαλάσσης ἐμπόριον.

Ἡ παράλογος αὐτὴ διαταγὴ ἔφερε τοὺς Καρχηδονίους εἰς ἀπόγνωσιν. Ἀνεκάλεσαν τοὺς ἐξορίστους των καὶ προητοιμάσθησαν δι' ἀντίστασιν. Οἱ Ρωμαῖοι διοικούμενοι ἀπὸ πεντηκονταετίας ἀπὸ κυβερνήσεις περιωρισμένης ἀντιλήψεως καὶ χυδαίας, δὲν εὑρίσκοντο πλέον εἰς τὸ πρότερον ὕψος ἀπὸ στρατιωτικῆς ἀπόψεως καὶ αἱ πρῶται ἐπιθέσεις κατὰ τῆς πόλεως (149 π. Χ.) κατέληξαν σχεδὸν

εἰς καταστροφὴν τῶν ἐπιτιθεμένων Ρωμαίων. Ὁ νεαρὸς Σκιπίων διεκρίθη ὁπωσδήποτε κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτάς.

Τὸ ἑπόμενον ἔτος ὑπῆρξεν ἐπίσης πολὺ ἄσχημον διὰ τοὺς ἀνικάνους ἀνθρώπους τῆς Συγκλήτου. Τὸ σεβαστὸν αὐτὸ σῶμα μετέπεσε τότε ἀπὸ τὴν ἀπεριόριστον θρασύτητα εἰς τὸν ἀκράτητον πανικόν. Ακόμη δὲ περισσότερον κατεπτοήθη ὁ ρωμαϊκὸς ὄχλος. Ὁ νεαρὸς Σκιπίων, κυρίως λόγῳ τοῦ ὀνόματός του, ἂν καὶ δὲν εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην ἡλικίαν καὶ ἀπὸ ἄλλας ἐπόψεις ἐστερεῖτο τῶν ἀπαιτουμένων διὰ τὸ ἀξίωμα προσόντων, ἐξελέγη ὕπατος καὶ ἀπεστάλη ἀμέσως εἰς τὴν Ἀφρικήν.

Ἐπηκολούθησεν ἡ πλέον ἐπίμονος καὶ φοβερὰ πολιορκία. Ὁ Σκιπίων κατεσκεύασε λιμενοβραχίονα ἀπὸ τὸ ἓν ἄκρον εἰς τὸ ἄλλο τοῦ λιμένος καὶ ἀπέκοψε τὸν ἀνεφοδιασμὸν τῆς πόλεως ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης. Οἱ Καρχηδόνιοι ὑπέφεραν φοβερὰ ἀπὸ πεῖναν, ἀντεστάθηθησαν ὅμως, ἕως ὅτου ἡ πόλις κατελήφθη ἐξ ἐφόδου. Ἡ μάχη εἰς τοὺς δρόμους διήρκεσεν ἓξ ἡμέρας, καὶ ὅταν ἡ ἀκρόπολις ἐσυνθηκολόγησεν, εἶχον ἀπομείνει πενῆντα χιλιάδες Καρχηδόνιοι ζωντανοί, ἀπὸ πληθυσμὸν ἡμίσεος ἑκατομμυρίου. Οἱ ἐπιζήσαντες αὐτοὶ ἐξηνδραποδίσθησαν, ὁλόκληρος ἡ πόλις ἐπυρπολήθη καὶ τὸ ἄροτρον ἰσοπέδωσε τὰ ἐρείπια εἰς ἐκδήλωσιν τῆς ἐντελοῦς καταστροφῆς. Εἰς ἐπίσημον δὲ ἱεροτελεστίαν οἱ κατακτηταὶ ἐπεκαλέσθησαν τὴν κατάραν ἐναντίον παντὸς ὁ ὁποῖος ἤθελεν ἐπιχειρήσει νὰ τὴν ἀνοικοδομήσῃ εἰς τὸ μέλλον.

Κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος (146 π.Χ.) ἡ ρωμαϊκὴ Σύγκλητος καὶ ἡ τάξις τῶν ἱππέων ἐξηφάνισαν ἐπίσης κατὰ παρόμοιον δολοφονικὸν τρόπον τὴν ἄλλην μεγάλην πόλιν, ἡ ὁποία ἐφαίνετο περιορίζουσα τὸ ὑπ' αὐτῶν διενεργούμενον μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου, τὴν Κόρινθον. Εἶχον κάποιαν δικαιολογίαν, διότι ἡ Κόρινθος εὑρίσκετο εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν πρὸς αὐτούς, ἀλλ' ἡ δικαιολογία αὐτὴ δὲν ἦτο ἀρκετή.

8. Πῶς οἱ Καρχηδονιακοὶ πόλεμοι ὑπέσκαψαν τὴν ρωμαϊκὴν ἐλευθερίαν.

Πρέπει νὰ κάμωμεν ἐδῶ λόγον δι' ὀλίγων περὶ τῆς μεταβολῆς τοῦ στρατιωτικοῦ συστήματος τῆς Ρώμης μετὰ τὸν δεύτερον Καρχηδονιακὸν πόλεμον, ἡ ὁποία εἶχε τεραστίαν ἐπίδρασιν διὰ τὴν μετέπειτα ἐξέλιξίν της. Μέχρι τῆς περιόδου ἐκείνης τὰ ρωμαϊκὰ στρατεύματα ἀπετελοῦντο ἀπὸ στρατολογίαν ἐλευθέρων πολιτῶν. Τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου καὶ ἡ στρατιωτικὴ ὑποχρέωσις ἦσαν ἀλληλένδετα. Ἡ λοχῖτις ἐκκλησία ἀκολουθοῦσε τοὺς τύπους τῆς στρατιωτικῆς κινητοποιήσεως καὶ ἐβάδιζε μὲ τοὺς λόχους τῶν ἱππέων ἐπὶ κεφαλῆς εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως. Τὸ σύστημα αὐτὸ ὡμοίαζε πολὺ μὲ τὸ σύστημα τῶν Μπόερς, πρὸ τοῦ τελευταίου νοτιοαφρικανικοῦ πολέμου. Ὁ κοινὸς Ρωμαῖος πολίτης, ὅπως καὶ ὁ κοινὸς Μπόερς, ἦτο ἀγρότης. Μόλις ἐκαλεῖτο ἀπὸ τὴν πατρίδα του ἔτρεχε νὰ καταταχθῇ εἰς τὸν στρατόν. Οἱ Μπόερς ἐπολέμησαν ἐξαιρετικῶς

καλὰ ἀλλ' εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς των εὑρίσκετο ἡ ἀνυπόμονος ἐπιθυμία νὰ ξαναγυρίσουν εἰς τὰ ἀγροκτήματά των. Ὅταν ἐπρόκειτο περὶ ἐπιχειρήσεων, αἱ ὁποῖαι διαρκοῦσαν, ὅπως ἦτο ἡ πολιορκία τῶν Βηίων, οἱ Ρωμαῖοι ἐφρόντιζαν νὰ ἐνισχύουν καὶ νὰ ἀνακουφίζουν τὰ στρατεύματά των, ἐφαρμόζοντες τὴν τμηματικὴν ἀλλαγήν των. Τὸ ἴδιον περίπου ἔκαμνον καὶ οἱ Μπόερς εἰς τὴν Λαίδησμιθ.

Ἡ ἀνάγκη τῆς ὑποδουλώσεως τῆς Ἱσπανίας, ὕστερα ἀπὸ τὸν δεύτερον Καρχηδονιακὸν πόλεμον, ἔκαμε ἀπαραίτητα στρατεύματα διαφορετικοῦ τύπου. Ἡ Ἱσπανία ἦτο πολὺ μακρυὰ ἀπὸ τὴν Ρώμην, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν οἱ στρατιῶται (ἀγρόται) ἄλλοτε μὲν νὰ μεταφέρωνται εἰς Ἰταλίαν, διὰ νὰ καλλιεργοῦν τὰ κτήματά των, ἄλλοτε δὲ νὰ ἐπανέρχωνται πάλιν εἰς τὴν Ἱσπανίαν ὡς στρατιῶται. Ἔπειτα, ὁ πόλεμος ἀπαιτοῦσε περισσότερον γυμνασμένον στρατὸν παρ' ὅ,τι ἐπέτρεπεν αὐτὴ ἡ διαρκὴς ἀλλαγὴ τῶν στρατιωτῶν. Κατὰ συνέπειαν οἱ ἄνδρες κατετάσσοντο διὰ μακροτέρας θητείας καὶ ἐπληρώνοντο. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐνεφανίσθη ὁ μισθοφόρος στρατιώτης διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν. Ἐκτὸς δὲ ἀπὸ τὸν μισθὸν ἐλάμβανον καὶ μερίδιον ἀπὸ τὰ λάφυρα.

Ὁ Κάτων ἐμοίρασε θησαυρὸν ἀπὸ ἄργυρον εἰς τὴν διοίκησίν του τῆς Ἱσπανίας, ἀναφέρεται δὲ ὅτι ἐκατηγόρησε τὸν Σκιπίωνα τὸν Ἀφρικανόν, ἐπειδὴ ἐμοίρασε λάφυρα εἰς τὰ εἰς τὴν Σικελίαν στρατεύματά του.

Ἡ καθιέρωσις τῆς στρατιωτικῆς μισθοδοσίας εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργίαν ἐπαγγελματικοῦ στρατοῦ, ὕστερα δὲ ἀπὸ ἕνα αἰῶνα τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν Ρωμαίων πολιτῶν δὲν ἐστρατεύοντο πλέον, ἀλλὰ συνέρρεον εἰς τὴν Ρώμην καὶ τὰς ἄλλας μεγαλυτέρας πόλεις. Οἱ ἀγρόται τῆς Ρώμης σφυροκοπούμενοι εἰς τὰς μάχας, εἶχον κερδίσει τοὺς μεγάλους πολέμους καὶ εἶχον θέσει ἀσφαλῆ καὶ ἀδιάσειστα τὰ θεμέλια τοῦ κράτους πρὸ τοῦ 200 π. Χριστοῦ. Ἀλλὰ διὰ νὰ κατωρθωθῇ αὐτὸ οἱ ἀγρόται κατὰ μέγα μέρος εἶχον ἐξαφανισθῇ, ἡ δὲ μεταβολὴ αὐτὴ τοῦ στρατοῦ εἰς μισθοφορικόν, ἡ ὁποία ἤρχισε μετὰ τὸν δεύτερον Καρχηδονιακὸν πόλεμον, συνετελέσθη περὶ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος, διὰ τῆς ἀναδιοργανώσεως τοῦ στρατοῦ ὑπὸ τοῦ Μαρίου.

Ἔχομεν λοιπὸν νὰ κάμωμεν μὲ νέον εἶδος στρατοῦ—τὸν μισθοφορικὸν—ὁ ὁποῖος δὲν συγκροτεῖται διὰ κοινῆς τῶν πολιτῶν ὑποχρεώσεως. Οὔτε τὸ συμφέρον του ταυτίζεται μὲ τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας, διὰ τοῦτο καὶ ἔστρεψε τὸ ἐνδιαφέρον του πρὸς τοὺς ἀρχηγούς του, οἱ ὁποῖοι τοῦ ἐξησφάλιζον μισθὸν καὶ λάφυρα. Πρὸ τῶν Καρχηδονιακῶν πολέμων ἡ τάσις τῶν φιλοδόξων ἀνδρῶν εἰς τὴν Ρώμην ἦτο νὰ κολακεύουν τοὺς πληβείους. Τώρα ἤρχισαν νὰ κολακεύουν τὰς λεγεῶνας.

9. Σύγκρισις τῆς Ρωμαϊκῆς δημοκρατίας μὲ νεώτερον κράτος.

Ἡ ἱστορία τῆς Ρωμαϊκῆς δημοκρατίας ἔχει ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις χαρακτῆρα περισσότερον νεώτερον ἰδίως διὰ τὸν Ἀμερικανὸν ἢ τὸν Εὐρωπαῖον. Διὰ πρώτην φορὰν ἔχομεν ἐμπρός μας αὐτοκυβερνώμενον ἔθνος, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι πλέον μία ἁπλῆ αὐτόπολις καὶ τὸ ὁποῖον ἐννοεῖ νὰ διευθύνῃ τὰς τύχας του. Διὰ πρώτην φορὰν ἔχομεν μίαν ἐκτεταμένην χώραν, εἰς τὴν ὁποίαν ἰσχύει ἕνας καὶ ὁ αὐτὸς νόμος. Ἔχομεν εἰς τὴν Σύγκλητον καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὁμάδας καὶ προσωπικότητας, αἱ ὁποῖαι εὑρίσκοντο εἰς διάστασιν καὶ διὰ τῆς μεθόδου των συζητήσεων κατορθώνουν νὰ διοικήσουν κατὰ τρόπον σταθερώτερον καὶ διαρκέστερον ἀπὸ ὁποιονδήποτε αὐταρχικὸν πολίτευμα, καὶ περισσότερον εὐλύγιστον καὶ προσαρμόσιμον ἀπὸ κάθε ἱερατεῖον.

Διὰ πρώτην φορὰν ἐπίσης συναντῶμεν κοινωνικὰς διαμάχας ὁμοίας μὲ τὰς ἰδικάς μας. Τὸ χρῆμα ἀντικατέστησε τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν εἰδῶν καὶ τὸ κεφάλαιον ἔγινε ρευστὸν καὶ ἐλεύθερον. Ὄχι βέβαια τόσον ρευστὸν καὶ ἐλεύθερον, ὅσον εἶναι σήμερον, ἀλλὰ πολὺ περισσότερον παρ' ὅ,τι ἦτο πρωτύτερα. Οἱ Καρχηδονιακοὶ πόλεμοι ἦσαν πόλεμοι λαῶν, ὅπως δὲν ἦσαν ἄλλοι προγενέστεροι πόλεμοι. Ἀναμφιβόλως τὰς μεγάλας γραμμὰς τοῦ σημερινοῦ κόσμου, τὰς θεμελιώδεις ἰδέας, τὰς κυριωτέρας ἀντιθέσεις ἠμποροῦμεν νὰ τὰς διακρίνωμεν εἰς ἐκείνην τὴν ἐποχήν.

Ὡρισμέναι στοιχειώδεις εὐκολίαι καὶ μερικαὶ πολιτικαὶ ἰδέαι τῆς ἐποχῆς μας ἔλειπον ἀκόμη ἀπὸ τὴν Ρώμην τῶν Καρχηδονιακῶν πολέμων. Δὲν ὑπῆρχον ἐφημερίδες καὶ δὲν εἶχον πραγματικῶς αἱρετοὺς ἀντιπροσώπους εἰς τὴν Βουλήν των. Ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ (60 π. Χ.) ἐδημοσίευε τὰ πρακτικὰ τῆς Συγκλήτου, τὰ ὁποῖα ἀνέγραφεν ἐπὶ πινάκων in albo (ἐν λευκῷ). Ὑπῆρχον ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπιστολογράφοι, οἱ ὁποῖοι ἔστελλον εἰδήσεις δι' εἰδικοῦ ταχυδρόμου εἰς πλουσίους ἀνταποκριτὰς τῶν ἐπαρχιῶν. Οἱ ἀνταποκριταὶ πάλιν ἀντέγραφον τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιστολῶν ἐπὶ τοῦ λευκοῦ πίνακος. Ὁ Κικέρων, ἐνῷ διέμενεν ὡς διοικητὴς εἰς τὴν Κιλικίαν, ἐλάμβανε τὰ νέα τῆς ἡμέρας ἀπὸ ἕνα παρόμοιον ἐξ ἐπαγγέλματος ἀνταποκριτήν. Παραπονεῖται δὲ εἰς μίαν ἐπιστολήν, ὅτι δὲν τοῦ μετέδιδεν ὅ,τι τοῦ ἐχρειάζετο. Τοῦ ἔγραφε πάρα πολλὰ διὰ τὰς ἱπποδρομίας καὶ ἄλλα παρομοίου εἴδους νέα, καὶ τίποτε διὰ τὴν πολιτικὴν κατάστασιν. Προφανῶς τὸ σύστημα αὐτὸ τῆς δι' ἐπιστολῶν μεταδόσεως εἰδήσεων ἦτο προσιτὸν μόνον εἰς δημοσίους ἄνδρας εὐπόρους.

Ἄλλο μεγάλο μειονέκτημα τοῦ μηχανισμοῦ τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας, πολὺ κατανοητὸν εἰς ἡμᾶς σήμερον, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον δὲν ἀντελαμβάνετο τότε κανείς, ἦτο ἡ τελεία ἔλλειψις ἀπὸ τὸν λαὸν ὁποιασδήποτε στοιχειώδους πολιτικῆς παιδείας. Οἱ πληβεῖοι τῆς Ρώμης ἔδειξαν, ὅτι εἶχον συγκεχυμένην τούτου ἰδέαν —ὅτι δηλαδὴ χωρὶς παρομοίαν μόρφωσιν τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου δὲν κάμνει τοὺς ἀνθρώπους ἐλευθέρους— ὅταν εἶχον ἐπιμείνει νὰ δημοσιευθῇ ἡ νομο-

θεσία τῆς Δωδεκαδέλτου. Πέραν ὅμως αὐτοῦ οὐδέποτε κατώρθωσαν νὰ σκεφθοῦν, ὅτι ἔπρεπε νὰ δοθῇ περισσοτέρα μόρφωσις εἰς τὸν πολὺν λαόν.

Μόλις σήμερον οἱ ἄνθρωποι ἀρχίζουν νὰ ἀντιλαμβάνωνται πλήρη τὴν πολιτικὴν σημασίαν τῆς ἀρχῆς, ὅτι ἡ «γνῶσις ἀποτελεῖ τὴν δύναμιν». Ἀγγλικαὶ ἐμπορικαὶ ἑνώσεις, ἐπὶ παραδείγματι, ἵδρυσαν τελευταῖα Κολλέγιον ἐργασίας, τοῦ ὁποίου ὁ προορισμὸς εἶναι νὰ παρέχῃ εἰς ἀξίους ἐργάτας γνώσεις ἱστορίας, πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐπιστημῶν καὶ τὰ παρόμοια. Ἀλλ' ἡ παιδεία εἰς τὴν δημοκρατικὴν Ρώμην ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὴν ἰδιοτροπίαν τοῦ κάθε γονέως καὶ ἦτο ἀποκλειστικὸν προνόμιον τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἀνέσεως. Ὡς διδάσκαλοι δὲ ἐχρησίμευον Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι εἰς πολλὰς περιπτώσεις ἦσαν δοῦλοι.

Ὑπῆρχεν ἓν λεπτὸν ρεῦμα ἐξαιρετικῆς μορφώσεως καὶ θαυμασίας διανοήσεως μέχρι τοῦ πρώτου αἰῶνος τῆς μοναρχίας. Περὶ αὐτοῦ μαρτυροῦν ὁ Λουκρήτιος καὶ ὁ Κικέρων. Ἀλλὰ τὸ ρεῦμα αὐτὸ δὲν ἐξηπλώθη εἰς τὰς μάζας τοῦ λαοῦ. Ὁ κοινὸς Ρωμαῖος δὲν εἶχε μόνον παντελῆ ἄγνοιαν τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλὰ καὶ τῆς καταστάσεως τῶν ξένων λαῶν. Δὲν εἶχε καθόλου γνῶσιν τῶν οἰκονομικῶν νόμων, οὔτε τῶν δυνατοτήτων τῆς κοινωνικῆς ἀναπτύξεως. Εἶναι δὲ ζήτημα, ἐὰν ἐγνώρισε καθαρὰ καὶ τὰ ἰδικά του συμφέροντα.

Βεβαίως εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τὴν πρώτην ρωμαϊκὴν πολιτείαν τῶν ἐννεακοσίων τετραγωνικῶν χιλιομέτρων (τὸ Λάτιον), οἱ ἄνθρωποι διὰ τῆς ὁμιλίας καὶ τῆς ἀμέσου παρατηρήσεως ἠμποροῦσαν νὰ ἀποκτήσουν ἀρκετὰς γνώσεις διὰ τὴν ἐξάσκησιν τῶν συνήθων καθηκόντων των ὡς ἐλευθέρων πολιτῶν. Ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως ὅμως τῶν Καρχηδονιακῶν πολέμων τὰ πράγματα αὐτὰ ἔγιναν πολὺ μεγάλα καὶ πολύπλοκα δι' ἀνθρώπους ἀγραμμάτους. Ἐν τούτοις κανεὶς δὲν φαίνεται νὰ παρετήρησε τὸ μεγάλο χάσμα, τὸ ὁποῖον διηνοίγετο μεταξὺ τοῦ πολίτου καὶ τῆς πολιτείας, καὶ δι' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει καμμία μαρτυρία περὶ ὁποιασδήποτε προσπαθείας μορφώσεως τοῦ πολίτου, διὰ νὰ γίνῃ ἱκανὸς διὰ τὸν μεγαλύτερον κύκλον τῶν καθηκόντων του.

Ἀπὸ τοῦ 2ου π. Χ. ἤδη αἰῶνος ὅλοι κάμνουν παρατηρήσεις διὰ τὴν ἀμάθειαν τοῦ κοινοῦ πολίτου καὶ τὴν ἔλλειψιν πολιτικῆς ἀλληλεγγύης, ἡ ὁποία ὠφείλετο εἰς ἀμάθειαν, κανεὶς ὅμως δὲν προβαίνει εἰς τὴν καταπολέμησιν τῆς ἀμαθείας, διὰ τὴν ὁποίαν ὅλοι παραπονοῦνται. Δὲν ὑπῆρχον ἀκόμη καθόλου τὰ μέσα πρὸς διδασκαλίαν τῶν λαϊκῶν μαζῶν ἐπὶ τῇ βάσει κοινοῦ πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ ἰδεώδους. Καὶ μόνον μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν μεγάλων προπαγανδιστικῶν θρησκειῶν εἰς τὸν ρωμαϊκὸν κόσμον, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἡ κυριωτέρα καὶ ἡ ἐπιζήσασα ἦτο ὁ Χριστιανισμός, ἔγινε καταφανὴς εἰς τὸν κόσμον ἡ δυνατότης μιᾶς τέτοιας συστηματικῆς διδασκαλίας τῶν μεγάλων λαϊκῶν μαζῶν. Καὶ ὁ πρῶτος, ὁ ὁποῖος κατενόησε καὶ ἐχρησιμοποίησε τὴν δυνατότητα αὐτὴν πρὸς διατήρησιν τοῦ διανοητικοῦ καὶ ἠθικοῦ συνδέσμου τοῦ κόσμου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐβασίλευεν,

ὑπῆρξεν ὁ αὐτοκράτωρ Μέγας Κωνσταντῖνος —ἡ μεγάλη πολιτικὴ μεγαλοφυΐα— ὁ ὁποῖος ἤκμασε μετὰ ἓξ αἰῶνας.

Τὸ πολιτικὸν ὅμως αὐτὸ σύστημα τῆς Ρώμης δὲν διέφερεν ἀπὸ τὸ ἰδικόν μας μόνον κατὰ τὰς ἐλλείψεις αὐτὰς τῆς διαδόσεως τῶν εἰδήσεων, τῆς παιδείας καὶ τοῦ θεσμοῦ τοῦ ἀντιπροσωπευτικοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὡμοίαζε περισσότερον πρὸς νεώτερον πολιτισμένον κράτος ἀπὸ κάθε ἄλλην ἀρχαίαν πολιτείαν, περὶ τῆς ὁποίας ἐκάμαμεν ἕως τώρα λόγον, ἀλλὰ ὑπό τινας ἐπόψεις ἦτο παραδόξως ἀρχέγονον καὶ «ὑποπολιτισμένον».

Ὅταν διαβάζωμεν τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν καὶ βλέπωμεν νὰ γίνεται λόγος περὶ συζητήσεων καὶ διαφόρων μέτρων, περὶ ἐκστρατειῶν καὶ πολιτικῆς, περὶ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν συναντῶμεν κἄτι ποὺ μᾶς ταράσσει εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὅπως θὰ μᾶς συνέβαινεν, ἐὰν εἰσερχόμενοι εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ σπιτιοῦ μας διὰ νὰ χαιρετήσωμεν ἕνα ἄγνωστον ἐπισκέπτην, ᾐσθανόμεθα μέσα εἰς τὸ χέρι μας τὸ χονδροειδὲς καὶ τριχωτὸν ἄκρον τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Νεάντερταλ καὶ ἐβλέπαμεν τὸ κτηνῶδες πρόσωπόν του.

Ἐκάμαμεν ἤδη λόγον διὰ τὰς ἀνθρωποθυσίας, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο κατὰ τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα καὶ ὅσα γνωρίζομεν περὶ τῆς θρησκείας τῆς δημοκρατικῆς Ρώμης μᾶς μεταφέρουν πολὺ ὀπίσω εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν γοήτων καὶ τῆς μαγείας. Καὶ ἡ δουλεία τῆς Ρώμης ἦτο ἀγρία δουλεία, πολὺ ταπεινοτέρα ἀπὸ τὴν δουλείαν τῆς Βαβυλῶνος. Εἴδομεν δὲ ἤδη τὸν ἐνάρετον Κάτωνα ἀνάμεσα εἰς τοὺς δούλους του κατὰ τὸν 2ον π. Χ. αἰῶνα. Ἐπὶ πλέον κατὰ τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα, ὅταν ὁ βασιλεὺς Ἀσόκα ἐκυβερνοῦσε τὰς Ἰνδίας κατὰ τρόπον φωτισμένον καὶ γεμᾶτον ἀπὸ πρᾳότητα, οἱ Ρωμαῖοι εὕρισκον εὐχαρίστησιν νὰ βλέπουν τοὺς δούλους νὰ μονομαχοῦν μέχρι θανάτου, κατὰ τὸ παλαιὸν ἐτρουσκικὸν ἔθιμον. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς διασκεδάσεως προῆλθε πιθανὸν ἀπὸ τὴν προϊστορικὴν συνήθειαν τῆς σφαγῆς αἰχμαλώτων ἐπὶ τοῦ τάφου ἀρχηγοῦ ποὺ ἀπέθανεν, ἡ ὁποία συναντᾶται εἰς τὴν τὴν Δυτικὴν Ἀφρικήν. Ἀπὸ τὰς μονομαχίας αὐτὰς δὲν ἔλειπε καὶ ὁ θρησκευτικὸς χαρακτήρ: οἱ δοῦλοι, οἱ ὁποῖοι μὲ ἄγκιστρα ἐτραβοῦσαν ἔξω ἀπὸ τὴν κονίστραν τὰ πτώματα τῶν σκοτωμένων, ἐφοροῦσαν προσωπίδας παριστάνοντες τὸν πορθμέα τοῦ Ἅδου Χάρωνα.

Τὸ 264 π. Χ., τὸ ἔτος ἀκριβῶς κατὰ τὸ ὁποῖον ἀρχίζει συγχρόνως ἡ βασιλεία τοῦ Ἀσόκα καὶ ὁ πρῶτος Καρχηδονιακὸς πόλεμος, ἔγινεν ἡ πρώτη μονομαχία ξιφομάχων εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Ρώμης, πρὸς ἑορτασμὸν τῆς κηδείας μέλους τῆς παλαιᾶς ρωμαϊκῆς οἰκογενείας, τοῦ Βρούτου. Ἡ ἐπίδειξις αὐτὴ ἦτο πολὺ μετρία, ἀποτελουμένη ἀπὸ τρία μόνον ζεύγη, μέσα εἰς ὀλίγον διάστημα ὅμως τὰ ζεύγη τῶν μονομάχων ἀνήρχοντο εἰς ἑκατοντάδας. Ἡ ὄρεξις τοῦ κοινοῦ διὰ τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν θεαμάτων ἀνεπτύχθη γρήγορα, οἱ δὲ πόλεμοι ἔδιδαν ἀφθονίαν αἰχμαλώτων. Οἱ ἀρχαῖοι Ρωμαῖοι ἠθικολόγοι, οἱ ὁποῖοι ἦσαν αὐστηροὶ διὰ τὰ στολίδια τῶν γυναικῶν καὶ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ ἀκόμη δι' ἓν ἀθῷον φίλημα, μόνον καλὰ λόγια εἶχαν νὰ εἴπουν διὰ τὸν νέον αὐτὸν θεσμόν. Ἐφ' ὅσον

ἐπροξενοῦντο πόνοι, ἡ ρωμαϊκὴ ἠθική, καθὼς φαίνεται, ἦτο εὐχαριστημένη.

Ἐὰν ἡ δημοκρατικὴ Ρώμη ἦτο ἡ πρώτη ἀπὸ τὰς νεωτέρας αὐτοδιοικουμένας ἐθνικὰς κοινότητας, ὁ τύπος τὸν ὁποῖον ἀντεπροσώπευεν. ἀνῆκεν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Νεάντερταλ.

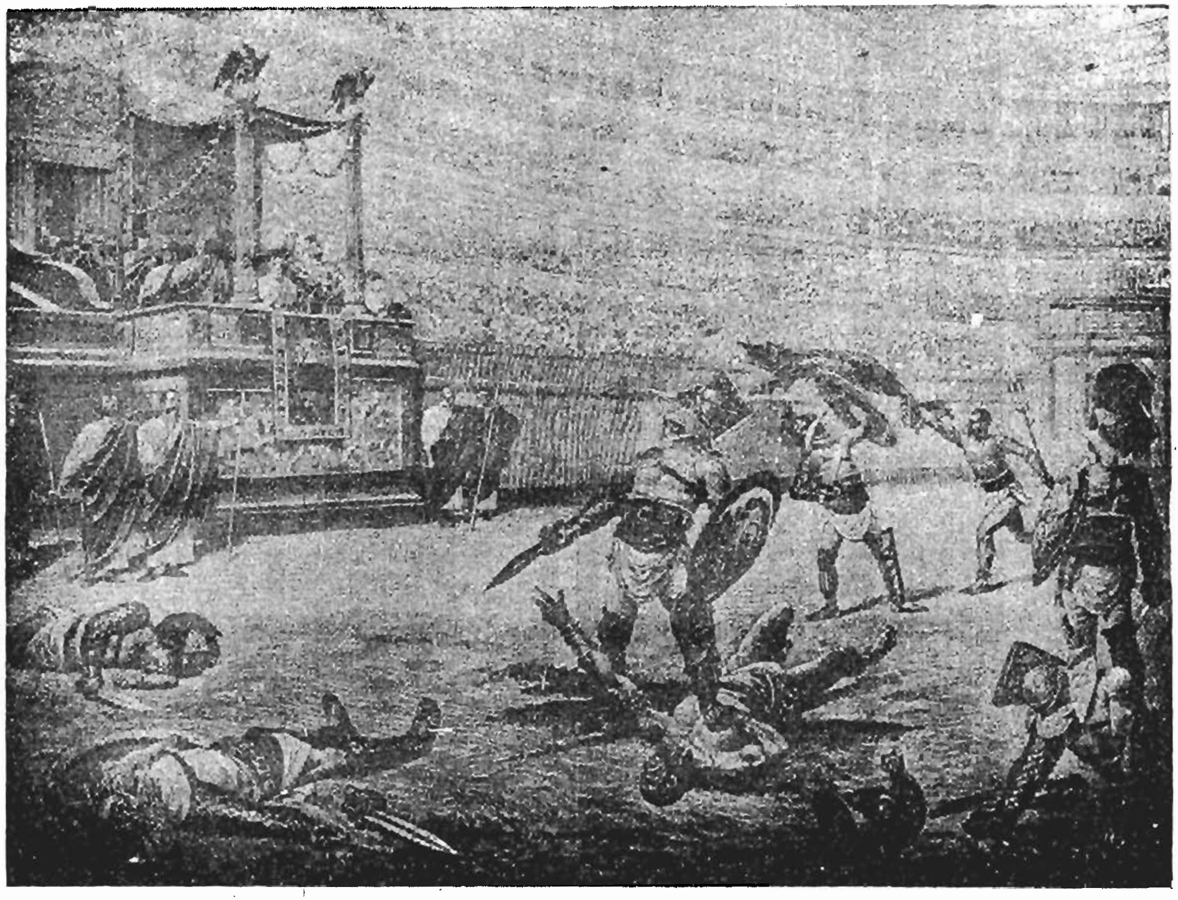
Κατὰ τοὺς ἑπομένους δύο ἢ τρεῖς αἰῶνας τὰ θεάματα τῶν μονομάχων εἰς τὴν Ρώμην ἔλαβον τεραστίας διαστάσεις. Καὶ κατ' ἀρχὰς μέν, ἐφόσον οἱ πόλεμοι ἦσαν συχνοί, οἱ μονομάχοι προήρχοντο συνήθως ἀπὸ τοὺς αἰχμαλώτους. Προσήρχοντο εἰς τὸν στίβον φέροντες τὸν χαρακτηριστικὸν ἐθνικόν των ὁπλισμόν. Βρεττανοί, ποὺ εἶχαν τὸ σῶμα κατάστικτον, Μαῦροι, Σκῦθαι, Νίγηρες καὶ ἄλλοι, καὶ αἱ ἐπιδείξεις αὐταὶ εἶχον κἄποιαν στρατιωτικὴν ἀξίαν. Κατόπιν ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἐγκληματίαι ἀπὸ τὰς κατωτέρας τάξεις, οἱ ὁποῖοι εἶχον καταδικασθῆ εἰς θάνατον. Ὁ ἀρχαῖος κόσμος, δὲν εἶχε τὴν ἀντίληψιν, ὅτι καὶ ὁ ἐγκληματίας, ὁ ὁποῖος κατεδικάσθη εἰς θάνατον ἔχει ἀκόμη ὡρισμένα δικαιώματα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὅμως ἡ χρησιμοποίησις ἑνὸς καταδίκου ὡς μονομάχου δὲν ἦτο τόσον κακή, ὅσον ἡ χρησιμοποίησις αὐτοῦ ὡς «ὑλικοῦ» διὰ τοὺς ζωοτόμους τοῦ Μουσείου τῆς Ἀλεξανδρείας.

Ἐφ' ὅσον ὅμως τὰ κέρδη τοῦ εἴδους αὐτῶν τῶν θεαμάτων ἐμεγάλωναν καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ ἡ ζήτησις θυμάτων, οἱ κοινοὶ δοῦλοι ἐπωλοῦντο εἰς τοὺς γυμναστὰς τῶν μονομάχων καὶ κάθε δοῦλος, ὁ ὁποῖος εἶχε προκαλέσει τὴν δυσαρέσκειαν τοῦ κυρίου του, δὲν ἦτο ἀπίθανον νὰ πωληθῇ εἰς μίαν παρομοίαν ἐπιχείρησιν, ἡ ὁποία ἐνοικίαζε αὐτοὺς ποὺ ἐκτελοῦσαν τὰς μονομαχίας. Ἀλλὰ καὶ νέοι διεφθαρμένοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον κατασπαταλήσει τὴν περιουσίαν των καὶ ἄλλοι ριψοκίνδυνοι, ἐλάμβανον ἑκουσίως μέρος εἰς τὰς μονομαχίας δι' ὡρισμένον διάστημα, ἔχοντες ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἐπιδεξιότητά των. Ἐπὶ πλέον πολλοὶ ἀπὸ τοὺς πλουσίους ἠγόραζον μίαν ὁμάδα γυμνασμένων μονομάχων, τοὺς ὁποίους μετεχειρίζοντο ὡς σωματοφυλακὴν ἢ ἐνοικίαζον πρὸς κερδοσκοπίαν εἰς τὰ θεάματα.

Ἡ ἔναρξις τῶν δημοσίων αὐτῶν θεαμάτων ἐγίνετο διὰ τελετῆς, ἡ ὁποία ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἐπίσημον πομπὴν (pompa) καὶ ἐπίδειξιν ψευδοῦς μονομαχίας (proelusio). Αἱ πραγματικαὶ μονομαχίαι προανηγγέλλοντο μὲ σαλπίσματα. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς μονομάχους ἠρνοῦντο νὰ λάβουν μέρος εἰς τὸν ἀγῶνα δι' ἕνα ὁποιονδήποτε λόγον, ἐξηναγκάζοντο εἰς αὐτὸ μὲ μαστιγώσεις καὶ πυρακτωμένα σίδηρα. Αὐτοὶ ποὺ ἐτραυματίζοντο εἰς τὴν μονομαχίαν καὶ ἔπιπταν κάτω, ἐπεκαλοῦντο τότε τὸν οἶκτον τοῦ κόσμου, σηκώνοντες ἐπάνω τὸν δείκτην τοῦ χεριοῦ. Οἱ θεαταὶ τότε ἢ ἐκινοῦσαν τὰ μανδήλιά των εἰς ἔνδειξιν ὅτι ἔδιδαν χάριν, ἢ κατεδίκαζαν αὐτοὺς εἰς θάνατον, προτείνοντες τὴν πυγμήν, ποὺ ἐσήμαινε θάνατον. Τότε ὁ νικητὴς ἀπετελείωνε τὸν τραυματισμένον μὲ τὸ ξίφος του.

Εἰς ὁ σημεῖον αὐτὸ ὑπάρχει διαφορὰ γνωμῶν. Ὁ Μαίγιορ λέγει ὅτι ἀντίχειρ γυρισμένος πρὸς τὰ ἐπάνω ἐσήμαινε «θάνατον» καὶ πρὸς τὰ κάτω ἐσήμαινε «κατεβάσατε τὸ ξίφος». Ἡ ἀντίληψις ποὺ

358.—**Τὸ Κολοσσαῖον εἰς τὴν Ρώμην** (70 π.Χ. ἕως 95 μ.Χ.). Ἀμφιθέατρον ἐλλειψοειδὲς περιβαλλόμενον ὑπὸ 4ωρόφου οἰκοδομῆς, τῆς ὁποίας κάθε ὄροφος εἶχεν 80 θύρας ἀψιδωτάς. Εἶχε μῆκος μ. 185, πλάτος μ. 156 καὶ ὕψος μ. 50, θέσεις δὲ διὰ 87.000 θεατάς. Εἰς αὐτὸ διεξήγοντο ἀγῶνες μονομαχίας καὶ θηριομαχίας μέχρι τοῦ 6ου μ.Χ. αἰῶνος πρὸς τέρψιν τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος μὲ πάθος τοὺς παρακολουθοῦσε. Τέτοιους ἀγῶνες ἡ ρωμαϊκὴ γερουσία ἐνίσχυεν εἰς ὅλον τὸ κράτος, διότι ἐξῆπτον τὸ θάρρος καὶ συντελοῦσαν εἰς τὴν ἐξάλειψιν τῶν εὐγενῶν ἑλληνικῶν ἀγώνων, τοὺς ὁποίους ἐθεωροῦσε εὐτελεῖς καὶ ἀκαταλλήλους πρὸς μόρφωσιν ἤθους ἀγρίου πολεμιστοῦ. Οἱ μονομάχοι ἐστρατολογοῦντο μεταξὺ τῶν δούλων καὶ τῶν αἰχμαλώτων, ἐγυμνάζοντο δὲ καὶ ἐπωλοῦντο ὑπὸ τῶν κυρίων των. Εἰς τὸ Κολοσσαῖον ἠγωνίζοντο μονομάχοι κατὰ ζεύγη ἢ καθ' ὁμάδας. Προσερχόμενοι κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος κάτω ἀπὸ τὸ ἑδώλιον τοῦ αὐτοκράτορος ἐφώναζαν: *«Χαῖρε, Καῖσαρ, οἱ μελλοθάνατοι σὲ χαιρετοῦν».* Κατόπιν ὁ αὐτοκράτωρ ἔδιδε τὸ σύνθημα καὶ ὁ ἀγὼν ἤρχιζεν. Ὁ ἡττημένος μονομάχος, τὴν στιγμὴν ποὺ ἔπιπτεν, ἠμποροῦσε νὰ ζητήσῃ χάριν ἀπὸ τοὺς θεατὰς ὑψώνων τὸ ἀριστερὸ χέρι μὲ τὸν δείκτην τεταμένον. Οἱ θεαταί, ἂν ἐνέκριναν τὴν αἴτησιν, ὕψωναν τὸν δάκτυλον ἢ ἐκινοῦσαν τὰ μανδήλιά των φωνάζοντες: **«missum»** Ἂν τοὐναντίον ἠρνοῦντο τὴν χάριν—τὸ καὶ συνηθέστερον—ἔτεινον τὸ χέρι μὲ τὸν ἀντίχειρα πρὸς τὴν γῆν φωνάζοντες: **«jugula»**! Τότε ὁ νικητὴς ἐκτυποῦσε τὸν ἡττημένον εἰς τὸν λαιμὸν μὲ τὸ ξίφος καὶ τὸν ἐθανάτωνε.

ἐπικρατεῖ εἶναι, ὅτι ἀντίχειρ γυρισμένος πρὸς τὰ κάτω ἐσήμαινε «θάνατον».

Οἱ νεκροὶ ἢ ἑτοιμοθάνατοι ἐσύροντο ἔξω εἰς ἓν μέρος, τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο spoliarium (σκυλευτήριον), ὅπου τοὺς ἀφαιροῦσαν τὰ ὅπλα καὶ κάθε τι ποὺ ἔφερον ἐπάνω των, καὶ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον ἀκόμη ἐκπνεύσει τοὺς ἀπετελείωναν.

Ἡ συστηματικὴ αὐτὴ ὀργάνωσις τοῦ φόνου ὡς θεαματικοῦ ἀγωνίσματος μᾶς δεικνύει τὸ ἀμέτρητον χάσμα, τὸ ὁποῖον χωρίζει τὰς ἠθικὰς ἀντιλήψεις τῶν Ρωμαίων ἀπὸ τὰς ἰδικάς μας. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι παρόμοιαι σκληραὶ καὶ ἀπάνθρωποι πράξεις γίνονται ἀκόμη καὶ σήμερον εἰς τὸν κόσμον, δὲν γίνονται ὅμως ἐν ὀνόματι τοῦ νόμου καὶ χωρὶς καμμίαν φωνὴν διαμαρτυρίας.

Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Σενέκα (1ος αἰὼν π. Χ.), δὲν ὑπάρχει σαφὴς διαμαρτυρία κατὰ τῆς ἀπανθρώπου αὐτῆς συνηθείας. Ἡ συνείδησις τῆς ἀνθρωπότητος ἦτο τότε περισσότερον ἀδύνατη καὶ κατωτέρα ἀπὸ ἀπόψεως διανοητικότητος, ἀπὸ ὅ,τι εἶναι σήμερον. Ἦτο ὅμως γραπτὸν ἐντὸς ὀλίγου νὰ παρουσιασθῇ νέος παράγων εἰς τὴν ἀνθρωπίνην συνείδησιν διὰ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὸ εἰς τὸν Χριστιανισμὸν εὑρισκόμενον πνεῦμα τοῦ Ἰησοῦ ἔγινεν ὁ μεγάλος ἀνταγωνιστὴς κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ἐν σχέσει πρὸς τὰ σκληρὰ αὐτὰ θεάματα καὶ τὴν δουλείαν. Καὶ ἐφ' ὅσον ὁ Χριστιανισμὸς ἐξηπλώνετο, τὰ δύο αὐτὰ κακὰ ἔχαναν ἔδαφος καὶ εἰς τὸ τέλος ἐξηφανίσθησαν ἐξ ὁλοκλήρου. Ὁ καθηγητὴς Μώρραιϋ προσθέτει, ὅτι «οἱ Ἕλληνες ἀνέφερον τὰ δημόσια θεάματα τῶν μονομάχων ὡς ἕνα λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον ἐθεωροῦσαν τοὺς Ρωμαίους βαρβάρους, καὶ ἔγιναν ταραχαί, ὅταν κάποιος Ρωμαῖος ἀνθύπατος ἐπεχείρησε νὰ εἰσαγάγῃ αὐτὰ εἰς τὴν Κόρινθον». Ὥστε ὁ ἀγὼν ἐναντίον τοῦ ἀπανθρώπου τούτου ρωμαϊκοῦ ἐθίμου, δὲν ἦτο καθαρῶς χριστιανικός, ἀλλὰ ἑλληνικός.

Καὶ μεταξὺ τῶν Ρωμαίων οἱ ἀνώτεροι ἄνθρωποι, προφανῶς, δὲν ἠρέσκοντο νὰ τὰ ἀποκηρύξουν μὲ θάρρος ὡς σκληρά. Ἐπὶ παραδείγματι: Ὁ Κικέρων, ὅταν ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ πάῃ εἰς τὸν ἱππόδρομον, ἔπαιρνε μαζί του τὰς πινακίδας του, καθὼς καὶ τὸν γραμματέα του καὶ δὲν ἐκοίταζε τὸ θέαμα. Ἐκφράζει δὲ ἰδιαιτέρως τὴν ἀηδίαν, τὴν ὁποίαν τοῦ ἐπροξένησεν ὁ φόνος ἑνὸς ἐλέφαντος. Οἱ ἀγῶνες αὐτοὶ τῶν μονομάχων κατεδικάζοντο ἀδιστάκτως ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καὶ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς δύο κυνικοὶ φιλόσοφοι καὶ ἕνας χριστιανὸς ἐπλήρωσαν μὲ τὴν ζωήν των εἰς τὴν κονίστραν τὰς διαμαρτυρίας των ὑπὲρ καταργήσεως αὐτῶν.

ΚΣΤ'. ΑΠΟ ΤΟΥ ΤΙΒΕΡΙΟΥ ΓΡΑΚΧΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΘΕΟΥ-ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΕΝ ΡΩΜΗ

1. Ἡ προσπάθεια πρὸς ἐκμηδενισμὸν τοῦ κοινοῦ πολίτου. 2. Τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. 3. Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δημοκρατικῆς πολιτικῆς. 4. Ἡ ἐποχὴ τῶν τυχοδιωκτῶν στρατηγῶν. 5. Τὸ τέλος τῆς δημοκρατίας. 6. Ἡ ἔλευσις τοῦ πρίγκιπος (princeps). 7. Διατὶ ἀπέτυχεν ἡ ρωμαϊκὴ δημοκρατία.

Δύο φορὰς μέχρι τοῦδε ἐκάμαμεν τὴν παρατήρησιν, ὅτι ἡ αὐτοκυβερνωμένη ρωμαϊκὴ κοινότης ὁμοιάζει πρὸς «τύπον Νεάντερταλ», ἐν σχέσει πρὸς τὸ νεώτερον δημοκρατικὸν πολιτισμένον κράτος, καὶ θὰ ἐπανέλθωμεν πάλιν εἰς αὐτὴν τὴν σύγκρισιν. Κατὰ τὴν μορφὴν τὰ δύο αὐτὰ πράγματα, ἡ πρώτη μεγάλη πρωτόγονος ἀπόπειρα τῆς Ρώμης καὶ αἱ μεταγενέστεραι συγγενεῖς πρὸς αὐτὴν ἀπόπειραι, ἔχουν μεγάλην ὁμοιότητα, ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα ὅμως διαφέρουν ριζικῶς. Ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ τῆς Ρώμης καὶ ἰδιαιτέρως κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μεταξὺ τῆς πτώσεως τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Καίσαρος καὶ ἐπικρατήσεως τοῦ καισαρισμοῦ, ἔχει πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν τῶν σημερινῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Βρεττανικῆς αὐτοκρατορίας.

Τὴν ὁμοιότητα αὐτὴν καθιστᾷ περισσότερον ἔντονον ἡ κοινὴ χρησιμοποίησις, μὲ σχετικὴν ἀνακρίβειαν εἰς κάθε περίπτωσιν, τῶν ὅρων «Σύγκλητος», «δημοκρατία», «προλεταριᾶτον» κλπ.

Ὅλα ὅμως εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν πολιτείαν ἦσαν περισσότερον ἀρχέγονα, ἄξεστα καὶ χονδροειδῆ. Αἱ ἀδικίαι ἦσαν περισσότερον καταφανεῖς, αἱ διαμάχαι περισσότερον ὠμαί. Ἡ μόρφωσις ἦτο σχετικῶς ἀσήμαντος καὶ αἱ γενικαὶ ἰδέαι ὀλίγαι. Τὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους μόλις ἤρχισαν νὰ διαβάζωνται εἰς τὴν Ρώμην κατὰ τὸν 1ον π. Χ. αἰῶνα. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὁ Φερρέρο (Ἀκμὴ καὶ παρακμὴ τῆς Ρώμης, βιβλ. I. κεφ. XI.) παριστάνει τὸν Καίσαρα ὅτι ἐγνώριζε πλήρως τὰ «Πολιτικὰ» τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ ὅτι εἶχε ὡς ὄνειρον τὴν ἀνέγερσιν μιᾶς «Περικλείου Ρώμης». Ἀλλ' αὐτὸ εἶναι, νομίζομεν, μᾶλλον προϊὸν τῆς φαντασίας τοῦ συγγραφέως—πρᾶγμα σύνηθες εἰς ὅλους τοὺς ἱστορικοὺς—καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικότητα.

Ἐπεστήσαμεν ἤδη τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου εἰς τὴν μεγάλην διαφορὰν μεταξὺ τοῦ ρωμαϊκοῦ καὶ τοῦ νεωτέρου κόσμου, ἡ ὁποία ὀφείλεται εἰς τὴν τελείαν ἔλλειψιν λαϊκῆς παιδείας, καθὼς καὶ Βουλῆς, ἡ ὁποία νὰ ἔχῃ ἀντιπροσωπευτικὸν χαρακτῆρα. Βεβαίως καὶ ὁ σημερινὸς κόσμος δὲν κατώρθωσεν ἀκόμη νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα τῆς λαϊκῆς ἀντιπροσωπείας καὶ νὰ δημιουργήσῃ Βουλήν, ἡ ὁποία νὰ ἐκπροσωπῇ καὶ νὰ ἐκφράζῃ πραγματικῶς τὴν σκέψιν καὶ τὴν θέλησιν τῆς κοινότητος

Καὶ αἱ σημεριναὶ ἐκλογαὶ εἶναι ἀκόμη κατὰ μέγα μέρος ἕνας ἔξυπνος ἐμπαιγμὸς τοῦ ψηφοφόρου, ὁ ὁποῖος λόγῳ τῶν κομματικῶν ὀργανώσεων, δὲν εἶναι ἐλεύθερος νὰ ἐκλέξῃ τὸν ἄριστον, ἀλλ' εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ψηφίσῃ τὸν ὀλιγώτερον ἀνεπιθύμητον ἀπὸ δύο ὑποψηφίους. Ἀλλὰ καὶ ἔτσι ἡ ψῆφός του, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν ψῆφον τοῦ Ρωμαίου πολίτου, εἶναι ἰσχυρὸν ὄργανον. Παρὰ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἱστορικούς μας, πραγματευόμενοι περὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας, γράφουν περὶ τοῦ «λαϊκοῦ κόμματος» καὶ περὶ τῶν ψήφων τοῦ λαοῦ καὶ οὕτω καθεξῆς, ὡς ἐὰν αὐτὰ τὰ πράγματα ἦσαν ζωνταναὶ πραγματικότητες, ὅπως εἶναι σήμερον. Οἱ συγκλητικοὶ ὅμως καὶ οἱ πολιτικοὶ τῆς Ρώμης ἐφρόντιζον, ὥστε τὰ πράγματα αὐτὰ νὰ ὑπάρχουν μόνον κατ' ἐπίφασιν. Αἱ νεώτεραι λοιπὸν αὐταὶ ἐκφράσεις εἶναι πολὺ παραπλανητικαὶ καὶ ἔχουν ἀνάγκην ἐπεξηγήσεως.

Περιεγράψαμεν ἤδη τὰς συγκεντρώσεις τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Αἱ χυδαῖαι ὅμως αὐταὶ συγκεντρώσεις μέσα εἰς τὰς μάνδρας τῶν προβάτων δὲν περιέχουν πλήρη ἰδέαν τῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα ἐλαμβάνοντο εἰς τὴν Ρώμην κατὰ τῆς λαϊκῆς ἀντιπροσωπεύσεως. Κάθε φορὰν ποὺ ἐδημιουργοῦντο «νέοι πολῖται» εἰς τὴν Ἰταλίαν, μετεχειρίζοντο αἱ ἀντιμαχόμεναι μερίδες ὅλα τὰ δόλια μέσα, διὰ νὰ κατορθώσουν νὰ ἐγγράψουν τοὺς νέους ψηφοφόρους εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρας ἀπὸ τὰς τριάντα παλαιὰς «φυλάς», ἢ διὰ νὰ τοὺς βάλουν εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν ὀλιγωτέρας νέας φυλάς. Ἀφοῦ δὲ ἡ ψηφοφορία ἐγίνετο ἀπὸ τὰς φυλάς, εἶναι φανερόν, ὅτι ὁσονδήποτε μεγάλος καὶ ἂν ἦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν νέων ψηφοφόρων, ἐὰν ὅλοι προσετίθεντο εἰς μίαν φυλήν, ἡ γνώμη των θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ μίαν φυλετικὴν ψῆφον, καὶ ὁμοίως, ἐὰν συνεσωρεύοντο εἰς ὀλίγας μόνον φυλὰς παλαιὰς ἢ νέας.

Ἐξ ἄλλου πάλιν, ἐὰν διεσκορπίζοντο εἰς πολλὰς φυλάς, τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῶν διὰ μίαν ὁποιανδήποτε ἰδιαιτέραν φυλήν, θὰ ἦτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀσήμαντον. Ἐδῶ λοιπὸν παρουσιάζετο εὐκαιρία δράσεως εἰς κάθε ἐπιτήδειον κάθαρμα τῆς πολιτικῆς. Ἡ φυλετικὴ ἐκκλησία ἠμποροῦσε κατὰ καιροὺς νὰ παρουσιασθῇ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας της νὰ εἶναι ἀντίθετον ἀπὸ τὸ γενικὸν φρόνημα τοῦ λαοῦ. Ὅπως δὲ εἴπομεν ἤδη, ἡ μεγάλη μᾶζα τῆς Ἰταλίας ἀπεστερεῖτο πραγματικῶς τοῦ δικαιώματος τῆς ψήφου λόγῳ τῶν ἀποστάσεων. Περὶ τὰ μέσα τῆς περιόδου τῶν Καρχηδονιακῶν πολέμων ὑπῆρχον ἄνω τῶν 300.000 Ρωμαίων πολιτῶν. Περὶ τὰ 100 π. Χ. ὑπῆρχον πλέον τῶν 900.000. Ἀπὸ ὅλους ὅμως αὐτοὺς εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐψήφιζον μόνον ὀλίγαι δεκάδες χιλιάδων, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσαν μέσα εἰς τὴν Ρώμην καὶ εἰς τὰ περίχωρα καὶ οἱ ὁποῖοι ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ὄχλος τοῦ κατωτέρου εἴδους.

Ἦσαν δὲ οἱ Ρωμαῖοι ψηφοφόροι «ὠργανωμένοι» κατὰ τέτοιον τρόπον, ὥστε ὁ ἀνάλογος μηχανισμὸς τῆς ἐκλογικῆς λέσχης Τάμμανυ Χὼλλ τῆς Νέας Ὑόρκης νὰ φαίνεται ἄτεχνος καὶ ἔντιμος. Ἀνῆκον εἰς συλλόγους, collegia sodalicia, οἱ ὁποῖοι συνήθως παρουσιά-

ζοντο ὅτι εἶχον βαθὺν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Κάθε πολιτευόμενος, ὅταν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ σταδίου του ἐπεδίωκε νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν, ἐπήγαινε πρῶτον εἰς τοὺς τοκογλύφους καὶ κατόπιν, ἐφωδιασμένος μὲ χρήματα, τὰ ὁποῖα ἐδανείζετο, ἐπήγαινεν εἰς τοὺς συλλόγους αὐτούς. Ἐὰν οἱ ψηφοφόροι τῶν ἐξωτερικῶν τμημάτων συγκινούμενοι ἀπὸ κάποιο σοβαρὸν ζήτημα συνέρρεον κατὰ μεγάλα πλήθη εἰς τὴν πόλιν, ἦτο πάντοτε δυνατὸν εἰς τοὺς ἐπιτηδείους νὰ ἀναβάλουν τὴν ψηφοφορίαν, μὲ τὴν πρόφασιν, ὅτι οἱ οἰωνοὶ δὲν ἦσαν εὐνοϊκοί. Ἐὰν προσήρχοντο ἄοπλοι ἦτο εὔκολον νὰ τοὺς ἐκφοβίσουν. Ἐὰν ἦσαν ὡπλισμένοι, οἱ ἐπιτήδειοι ἐφώναζον, ὅτι πρόκειται περὶ συνωμοσίας πρὸς ἀνατροπὴν τῆς δημοκρατίας καὶ διωργάνωναν σφαγήν.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι κατὰ τὸν αἰῶνα, ὁ ὁποῖος ἐπηκολούθησε τὴν καταστροφὴν τῆς Καρχηδόνος, εἰς ὁλόκληρον τὴν Ἰταλίαν καὶ εἰς ὁλόκληρον τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἐπικρατοῦσε μεγάλη δυσφορία, ποὺ προήρχετο ἀπὸ τὴν στενοχωρίαν τῆς ζωῆς καὶ τὰς δυσαρεσκείας. Ὀλίγοι ἄνθρωποι ἐπλούτιζον εἰς ὑπερβολικὸν βαθμόν, ἡ δὲ μεγάλη πλειονότης τοῦ λαοῦ ἔπασχε λόγῳ τῆς ἀσταθείας τῶν τιμῶν εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ λόγῳ τῶν χρεῶν.

Ἐν τούτοις δὲν ἐγίνετο καμμία προσπάθεια ἐκκαθαρίσεως τῆς καταστάσεως αὐτῆς καὶ θεραπείας τῆς γενικῆς δυσαρεσκείας. Δὲν ἀναφέρεται καμμία μεμονωμένη ἀπόπειρα μετατροπῆς τῆς λαϊκῆς ἐκκλησίας εἰς ἓν δημόσιον ὄργανον εὐθὺ καὶ ἀποτελεσματικόν. Ὑπὸ τὴν ἐπιπολαίαν ἐπίφασιν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ἐπάλαιεν ὁ βωβὸς γίγας τῆς δημοσίας θελήσεως, ὁπότε ἔτρεχε μὲ ὁρμὴν διὰ νὰ ψηφίσῃ, ἢ ἐξεσποῦσεν εἰς πραγματικὴν βίαν. Ἐφ' ὅσον δὲν ὑπῆρχε βία ἐν ἐνεργείᾳ, ἡ Σύγκλητος καὶ οἱ οἰκονομικοὶ ἄρχοντες ἐξακολουθοῦσαν τὸν καταστρεπτικόν των δρόμον. Καὶ μόνον ὅταν τοὺς κατετρόμαζεν ἡ πραγματικὴ ἀπειλή, τὰ κυβερνῶντα κόμματα καὶ αἱ κλίκαι ἐγκατέλειπον τὴν καταστρεπτικὴν πολιτικήν των καὶ ἐπεδίωκον τὸ κοινὸν καλόν.

Ἡ πραγματικὴ μέθοδος τῆς λαϊκῆς ἐκδηλώσεως εἰς τὴν Ἰταλίαν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν δὲν ἦτο ἡ διὰ τῆς φυλετικῆς ἐ κ κ λ η σ ί α ς, ἀλλ' ἡ τῆς ἀπεργίας καὶ τῆς στάσεως, αἱ δύο δίκαιαι καὶ ἀναγκαῖαι μέθοδοι ὅλων τῶν λαῶν ποὺ ἐξαπατῶνται καὶ καταδυναστεύονται. Εἴδομεν εἰς τὴν ἐποχήν μας εἰς διάφορα εὐρωπαϊκὰ κράτη κατάπτωσιν τοῦ γοήτρου τοῦ κοινοβουλευτικοῦ καθεστῶτος καὶ τάσιν τῶν λαϊκῶν μαζῶν πρὸς χρῆσιν ἀντισυνταγματικῶν μεθόδων λόγῳ ἀκριβῶς τῆς ἰδίας αἰτίας, λόγῳ τῆς ἀθεραπεύτου διαθέσεως τῶν πολιτευομένων νὰ καταδολιεύωνται τὸ ἐκλογικὸν σύστημα εἰς τέτοιον βαθμόν, ὥστε νὰ προκαλέσουν τὴν ἔκρηξιν τῆς κοινότητος.

Ἕνας δυσηρεστημένος πληθυσμός, ὅταν ὡς μόνον μέσον σωτηρίας θεωρῇ τὴν ἐπανάστασιν, ἔχει ἀνάγκην ἀρχηγοῦ, ἡ δὲ πολιτικὴ ἱστορία τοῦ τελευταίου αἰῶνος τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας εἶναι ἱστορία ἐπαναστατικῶν καὶ ἀντιεπαναστατικῶν ἀρχηγῶν. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς πρώτους εἶναι ἀναμφισβητήτως ἀσυνείδητοι

τυχοδιῶκται, οἱ ὁποῖοι προσπαθοῦν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν δυστυχίαν τοῦ λαοῦ δι' ἰδικόν των ὄφελος. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἐν λόγῳ περιόδου προδίδουν μίαν διάθεσιν μεροληψίας καὶ εἶναι ἢ φανατικοὶ ἀριστοκρατικοὶ ἢ φανατικοὶ δημοκρατικοί. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ εἰς τὰς πολυπλόκους αὐτὰς διαμάχας δὲν ἔδειξαν ὑψηλοὺς σκοποὺς ἢ καθαρὰ χέρια. Ἡ Σύγκλητος καὶ ἡ πλουσία τάξις τῶν ἱππέων ἀπετελοῦντο ἀπὸ ἀνθρώπους χυδαίους καὶ πλεονέκτας, ποὺ ᾐσθάνοντο ἐχθρότητα καὶ περιφρόνησιν πρὸς τὸν πτωχὸν λαόν, ὁ ὁποῖος πάλιν ἦτο ἐντελῶς ἀμαθής, ἀσταθὴς καὶ τοὐλάχιστον ἐξ ἴσου ἀχόρταγος.

Οἱ Σκιπίωνες, ἀνάμεσα εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους, κάμνουν ἐντύπωσιν εὐγενῶν φυσιογνωμιῶν. Ἐπίσης καὶ διὰ μερικὰ ἄλλα πρόσωπα τῆς ἐν λόγῳ ἐποχῆς, ὅπως, π. χ., διὰ τὸν Τιβέριον Γράκχον θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ παραδεχθῶμεν —μὲ ἀμφιβολίαν— εὐγενῆ ἐλατήρια. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ὅμως δεικνύουν πόσον ἄξεστοι καὶ πανοῦργοι ἠμποροῦν νὰ εἶναι οἱ ἄνθρωποι, πόσον ἐπιτήδειοι ὡς ἀνταγωνισταί, πόσον οἱ κατ' ἐπίφασιν διάσημοι, στερημένοι συνέσεως, ἢ χάριτος, ἢ πνεύματος. «Πλάσμα μὲ βῆμα συρόμενον, τριχωτόν, κτηνῶδες, ἀλλὰ πιθανὸν πολὺ πανοῦργον, ποὺ ἔχει μεγάλον ἐγκέφαλον εἰς τὸ ὀπίσω μέρος τῆς κεφαλῆς», εἶναι ἡ περιγραφὴ τὴν ὁποίαν ὁ σὲρ Χάρρυ Τζόνστον δίδει εἰς τὸν ἄνθρωπον τοῦ Νεάντερταλ.

Καὶ σήμερον ἀκόμη πρέπει νὰ μεταχειρισθῶμεν παρομοίας ἐκφράσεις διὰ νὰ περιγράψωμεν τὴν ψυχὴν τοῦ πολιτευομένου. Ὁ ἀληθὴς πολιτικὸς ἄνδρας δὲν κατώρθωσεν ἀκόμη νὰ ἐκδιώξῃ τὸν πολιτευόμενον τοῦ κοινοῦ τύπου ἀπὸ τὸ κρησφύγετόν του. Καὶ σήμερον ἀκόμη ἡ ἱστορία δὲν ἀποτελεῖ τὸ κάτοπτρον τῆς ἀνθρωπίνης εὐπρεπείας.

2. Τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους.

Ἄλλο σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον τὸ ρωμαϊκὸν σύστημα ἦτο ἕνας χονδροειδὴς πρόδρομος τοῦ ἰδικοῦ μας συστήματος, ποὺ διαφέρει ἀπὸ κάθε προηγούμενον πολιτικὸν σύστημα, περὶ τοῦ ὁποίου ἐπραγματεύθημεν, ἦτο ὅτι ἔκαμνε χρῆσιν ρευστοῦ χρήματος καὶ πιστώσεων. Ὀλίγοι μόνον αἰῶνες εἶχον περάσει ἀφ' ὅτου τὰ νομίσματα ἦσαν γνωστὰ εἰς τὸν κόσμον. Ἡ χρῆσις ὅμως αὐτῶν ὁλονὲν ηὔξανε. Παρεῖχον ρευστὸν μέσον διὰ τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς ἐπιχειρήσεις ἐν γένει καὶ ἔκαμνον, ὥστε νὰ μεταβληθοῦν ριζικῶς αἱ οἰκονομικαὶ συνθῆκαι. Εἰς τὴν δημοκρατικὴν Ρώμην ὁ κεφαλαιοῦχος καὶ ὁ τόκος ἤρχισαν νὰ παίζουν ἓν μέρος εὐδιακρίτως ὅμοιον μὲ τοὺς σημερινοὺς ρόλους των.

Παρετηρήσαμεν ἤδη —ὅταν ἐκάμαμεν λόγον περὶ τοῦ Ἡροδότου— ὅτι ἓν ἀπὸ τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα τοῦ χρήματος ἦτο νὰ δώσῃ ἐλευθερίαν κινήσεως καὶ ἄνετον ζωὴν εἰς πολλοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι δὲν θὰ ἠμποροῦσαν νὰ ἀπολαύσουν τὰ προνόμια αὐτά. Ἀντὶ ὁ ἐργάτης νὰ πληρωθῇ εἰς εἶδος καὶ κατὰ τέτοιον τρόπον, ὥστε νὰ

εἶναι δεσμευμένος εἰς τὸν τρόπον τῆς ἀπολαύσεως, ὅπως εἶναι δεσμευμένος εἰς τὴν ἐργασίαν του, τὸ χρῆμα τὸν ἀφήνει ἐλεύθερον νὰ διαλέξῃ κατ' ἀρέσκειαν μεταξὺ μεγάλης ποικιλίας ἐμπορευμάτων, διασκεδάσεων καὶ χρειωδῶν, τὰ ὁποῖα τοῦ προσφέρονται. Ἠμπορεῖ νὰ φάγῃ τὰ χρήματά του ἢ νὰ τὰ πιῇ ἢ νὰ τὰ χαρίσῃ ἢ νὰ τὰ ἐξοδεύσῃ, διὰ νὰ διδαχθῇ κἄτι, ἢ νὰ τὰ ἀποταμιεύσῃ διὰ κάθε ἀπρόοπτον, ποὺ ἠμπορεῖ νὰ τοῦ συμβῇ.

Τὸ μεγάλο πλεονέκτημα τοῦ χρήματος εἶναι ὅτι ἠμπορεῖ νὰ μεταπραπῇ εἰς χίλια δυὸ πράγματα. Ἡ ἐλευθερία ὅμως, τὴν ὁποίαν δίδει τὸ χρῆμα εἰς τὸν πτωχόν, δὲν εἶναι τίποτε ἀπέναντι τῆς ἐλευθερίας, τὴν ὁποίαν ἔδωσεν εἰς τὸν πλούσιον. Μὲ τὴν δημιουργίαν τοῦ χρήματος, οἱ πλούσιοι ἔπαυσαν νὰ εἶναι προσκολλημένοι εἰς τὰς γαίας, τὰς οἰκίας, τὰ καταστήματα καὶ τὰ ποίμνια. Ἠμποροῦσαν νὰ μεταβάλλουν τὸ εἶδος καὶ τὸν τόπον τῆς περιουσίας των μὲ ἀφάνταστον εὐκολίαν. Αὐτὴ ἡ ἐλευθέρα κινητοποίησις τοῦ πλούτου κατὰ τοὺς 3ον καὶ 2ον π. Χ. αἰῶνας ἤρχισε νὰ ἔχῃ τὰς συνεπείας της ἐπὶ τῆς γενικῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ ρωμαϊκοῦ καὶ τοῦ ἑλληνιστικοῦ κόσμου.

Οἱ ἄνθρωποι ἤρχισαν νὰ ἀγοράζουν γαίας καὶ ἄλλα πράγματα, ὄχι πρὸς ἰδικήν των χρῆσιν, ἀλλὰ διὰ νὰ τὰ μεταπωλήσουν μὲ κέρδος. Οἱ ἄνθρωποι ἐδανείζοντο χρήματα, διὰ νὰ ἀγοράσουν, καὶ ἀνεπτύχθη ἡ κερδοσκοπία. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὑπῆρχον τραπεζῖται εἰς τὴν Βαβυλῶνα κατὰ τὰ 1000 π. Χ. Τὰ δάνεια ὅμως αὐτῶν ἦσαν περισσότερον περιωρισμένα καὶ ὑλικῶς συμπαγέστερα, ράβδοι ἀπὸ μέταλλον καὶ εἴδη πρώτης ἀνάγκης. Ὁ παλαιότερος ἐκεῖνος κόσμος ἦτο κόσμος ἀνταλλαγῆς καὶ πληρωμῆς εἰς εἶδος, καὶ τὰ πράγματα ἐγίνοντο ἀργά, ἀλλὰ δι' αὐτὸ πολὺ περισσότερον ἡσύχως καὶ ἀσφαλῶς. Εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν τὸ ἀχανὲς κράτος τῆς Κίνας παρέμεινε σχεδὸν μέχρι καὶ σήμερον.

Αἱ μεγάλαι πόλεις πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τῆς Ρώμης ἦσαν ἐμπορικὰ καὶ βιομηχανικὰ κέντρα, ὅπως ἡ Κόρινθος, ἡ Καρχηδὼν καὶ αἱ Συρακοῦσαι. Ἡ Ρώμη ὅμως οὐδέποτε ἀπέκτησε βιομηχανικὸν πληθυσμόν, τὰ δὲ ἐμπορικά της καταστήματα δὲν ἠμποροῦσαν ποτὲ νὰ ἀναμετρηθοῦν μὲ τὰ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ὁ μικρὸς λιμὴν τῆς Ὀστίας ἦτο πάντοτε ἀρκετὰ μεγάλος διὰ τὰς ἀνάγκας της. Ἡ Ρώμη ἦτο πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ πρωτεύουσα καὶ ὑπὸ τὴν τελευταίαν ἔποψιν τοὐλάχιστον, ἦτο νέον εἶδος πόλεως. Εἶχεν εἰσαγωγὴν κερδῶν καὶ φόρων, πολὺ δὲ ὀλίγα ἔκαμνεν ἐξαγωγὴν εἰς ἀντάλλαγμα. Αἱ ἀποβάθραι ἐχρησίμευον κυρίως διὰ τὴν ἐκφόρτωσιν σίτου ἀπὸ τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν καὶ λαφύρων ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου.

Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Καρχηδόνος ἡ ρωμαϊκὴ φαντασία ἔμεινεν ἔκθαμβος ἐμπρὸς εἰς τὰς ἄλλοτε ἀγνώστους δυνατότητας, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζοντο μὲ τὰ οἰκονομικὰ πράγματα. Τὸ χρῆμα, ὅπως καὶ αἱ περισσότεραι ἀπὸ τὰς ἐφευρέσεις, εἶχον πέσει εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὡς ἀνέλπιστον δῶρον καὶ ἀπέμενεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νὰ ἀπομένῃ εἰς αὐτούς, νὰ θέσουν τὸ ζήτημα τοῦ

χρήματος ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ ἠθικῆς βάσεως. Ἀπὸ τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ζωὴν τοῦ κήνσορος Κάτωνος καὶ ἀπὸ τὰ γραφόμενά του, βλέπομεν πῶς ἡ ἰδέα τοῦ χρήματος σιγὰ σιγὰ κατεκυρίευσε τοὺς ἀνθρώπους. Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ σταδίου του ἦτο εἰς μεγάλον βαθμὸν κατὰ τῆς τοκογλυφίας, εἰς τὴν γεροντικήν του ἡλικίαν ἐπινοοῦσεν ἔξυπνα σχέδια πρὸς ἀσφαλῆ τοκογλυφικὴν ἐκμετάλλευσιν.

Εἰς τὸν αἰῶνα αὐτὸν τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας, ὁ ὁποῖος κινεῖ εἰς ἡμᾶς περίεργον ἐνδιαφέρον, εὑρίσκομεν τοὺς ἀνθρώπους, τὸν ἕνα κατόπιν τοῦ ἄλλου, νὰ διερωτῶνται: «Τί συνέβη εἰς τὴν Ρώμην;». Αἱ ἀπαντήσεις εἶναι διάφοροι. Ὁ ἕνας λέγει, κατάπτωσις τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, ὁ ἄλλος ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τὰς προπατορικὰς τῶν Ρωμαίων ἀρετάς, ἕνας τρίτος ἑλληνικὸν «πνευματικὸν δηλητήριον» καὶ τὰ παρόμοια. Ἡμεῖς, οἱ ὁποῖοι βλέπομεν τὸ πρόβλημα αὐτὸ μὲ μεγάλην προοπτικήν, ἠμποροῦμεν νὰ ἴδωμεν, ὅτι ἐκεῖνο ποὺ συνέβη νέον εἰς τὴν Ρώμην, ἦτο τὸ χρῆμα, μὲ ὅλας του τὰς ἐλευθερίας, τὴν τύχην καὶ τὰς εὐκαιρίας, ποὺ ἤνοιγεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους.

Τὸ χρῆμα ἔκαμε τοὺς Ρωμαίους νὰ ἐπιπλέουν, χωρὶς νὰ πατοῦν πλέον εἰς στερεὸν ἔδαφος. Ὁ καθένας ἐφρόντιζε νὰ βάλῃ εἰς τὸ χέρι χρήματα, οἱ περισσότεροι διὰ τοῦ ἁπλοῦ μέσου κάμνοντες χρέη. Ἡ πρὸς ἀνατολὰς ἐπέκτασις τοῦ κράτους ἔγινε κατὰ μέγα μέρος πρὸς ἄγραν πλούτου ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς τῶν ναῶν. Ἡ τάξις τῶν ἱππέων, ἰδιαιτέρως, ἔγινεν ἡ κεφαλαιοκρατικὴ δύναμις. Ὁ καθένας προσπαθοῦσε νὰ γίνῃ πλούσιος. Οἱ ἀγρόται ἐγκατέλειπον τὰ σιτηρὰ καὶ τὰ κτήνη, ἐδανείζοντο χρήματα, ἠγόραζον δούλους καὶ ἤρχιζαν ἐντατικὴν καλλιέργειαν τῆς ἐλαίας καὶ τῆς ἀμπέλου.

Οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶχον ἀκόμη ἀρκετὴν πεῖραν εἰς τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα. Κανεὶς δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἀσκῇ ἀπόλυτον ἔλεγχον ἐπὶ τοῦ χρήματος καὶ αἱ διακυμάνσεις του ἦσαν μεγάλαι. Ἄλλοτε ὑπῆρχεν ἀφθονία καὶ ἄλλοτε ἔλλειψις χρήματος. Πολλοὶ ἄνθρωποι ἔκαμναν πονηρὰ καὶ χονδροειδῆ σχέδια νὰ πλουτήσουν διὰ μεγάλης προαγορᾶς καὶ διὰ συσσωρεύσεως χρήματος ἢ ἀναβιβάζοντες τὰς τιμὰς διὰ τῆς προσφορᾶς ἀποθηκευμένου μετάλλου. Μικραὶ ὁμάδες ἀνθρώπων, πολὺ ἱκανῶν, ἔγιναν βαθύπλουτοι. Ἀντιθέτως πολὺ πατρίκιοι ἔγιναν πτωχοί, αὐτὸ δὲ τοὺς ἐξώργιζεν εἰς μεγάλον βαθμόν, ὥστε προέβαινον εἰς ὄχι ἐντίμους πράξεις. Εἰς τὴν μεσαίαν τάξιν οἱ ἄνθρωποι μετέπιπτον ἀπὸ τὰς παραλογωτέρας ἐλπίδας εἰς τὰς μεγαλυτέρας ἀπογοητεύσεις. Ἡ δὲ ὁλονὲν μεγαλώνουσα τάξις τῶν ἀπεστερημένων τῆς περιουσίας των κατείχετο ἀπὸ τὸ ἀκαθόριστον σκληρὸν καὶ ἀπελπισμένον συναίσθημα, ὅτι κατὰ ἀνεξήγητον τρόπον ἐξηπατήθη, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν προπαρασκευαστικὴν κατάστασιν δι' ὅλα τὰ μεγάλα ἐπαναστατικὰ κινήματα.

3. Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δημοκρατικῆς πολιτικῆς.

Ὁ πρῶτος ἐξέχων ἀρχηγός, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐστράφη τὸ ὁλονὲν ὀγκούμενον ἐπαναστατικὸν ρεῦμα ἐν Ἰταλίᾳ, ἦτο ὁ Τιβέριος Γράκ-

χος. Κάμνει τὴν ἐντύπωσιν ἐντίμου ἀνθρώπου περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην φυσιογνωμίαν τῆς ἐν λόγῳ περιόδου τῆς ἱστορίας, ἐκτὸς ἴσως τοῦ Σκιπίωνος Ἀφρικανοῦ τοῦ Πρεσβυτέρου. Κατ' ἀρχὰς ὁ Τιβέριος Γράκχος ἦτο μετρημένος μεταρρυθμιστής, τύπου ἀντιδραστικοῦ. Ἤθελε νὰ ἀποδώσῃ εἰς τοὺς ἀπόρους ἀγρότας τὴν ἰδιοκτησίαν των, κυρίως, διότι ἐνόμιζεν, ὅτι ἀπὸ τὴν τάξιν αὐτὴν προήρχοντο οἱ καλοὶ στρατιῶται, ἀπὸ δὲ τὴν στρατιωτικήν του πεῖραν εἰς τὴν Ἱσπανίαν, πρὸ καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Καρχηδόνος, εἶχε ζωηρὰν τὴν ἐντύπωσιν περὶ τῆς ἐλαττουμένης ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν μαχητικῆς ἀξίας τῶν λεγεώνων. Ἦτο λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὡς ἀξίωμα τὸ «ὀπίσω εἰς τὴν γῆν». Δὲν ἀντελήφθη, ὅπως δὲν ἀντιλαμβάνονται καὶ σήμερον συνήθως οἱ κυβερνῆται, ὅτι εἶναι εὐκολώτερον νὰ προσελκύσουν πληθυσμοὺς ἀπὸ τὴν ὕπαιθρον εἰς τὰς πόλεις, παρὰ νὰ τοὺς ἐπαναφέρουν ὀπίσω εἰς τὰς κουραστικὰς καὶ μονοτόνους ἀσχολίας τῆς γεωργικῆς ζωῆς. Ἤθελε νὰ ἐπαναφέρῃ τοὺς νόμους τοῦ Λικινίου, οἱ ὁποῖοι εἶχον καθιερωθῆ, ὅταν ὁ Κάμιλλος ἔκτισε τὸν ναὸν τῆς Ὁμονοίας, περίπου πρὶν ἀπὸ δύο καὶ ἡμίσεις αἰῶνας, καὶ διὰ τῶν ὁποίων ἔγινε διανομὴ τῶν μεγάλων κτημάτων καὶ περιωρίσθη ἡ χρησιμοποίησις τῆς ἐργασίας τῶν δούλων.

Οἱ νόμοι αὐτοὶ τοῦ Λικινίου ἐπανειλημμένως εἶχον ἐπανέλθει ἐν ἰσχύϊ καὶ ἐπανειλημμένως εἶχον καταντήσει πάλιν νεκρὸν γράμμα. Μόνον δὲ ὅταν οἱ εἰς τὴν Σύγκλητον κτηματίαι κατεπολέμησαν τὴν πρότασίν του, ὁ Τιβέριος Γράκχος ἐστράφη πρὸς τὸν δῆμον καὶ ἤρχισε σφοδρὰν κίνησιν ὑπὲρ τῆς λαϊκῆς κυβερνήσεως. Ἐδημιούργησεν ἐπιτροπήν, ἡ ὁποία θὰ ἐξήταζε τοὺς τίτλους τῶν γαιοκτημόνων. Εἰς τὸ μέσον τῆς δράσεώς του συνέβη ἓν ἀπὸ τὰ παραδοξότερα ἐπεισόδια τῆς ἱστορίας. Ὁ Ἄτταλος, ὁ βασιλεὺς τῆς πλουσίας χώρας τῆς Περγάμου, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀπέθανεν (133 π.Χ.) καὶ ἐκληροδότησε τὸ βασίλειόν του εἰς τὸν ρωμαϊκὸν λαόν.

Εἶναι δύσκολον εἰς ἡμᾶς νὰ ἐννοήσωμεν τὰ αἴτια τοῦ κληροδοτήματος αὐτοῦ. Τὸ βασίλειον τῆς Περγάμου εἶχε συμμαχίαν μὲ τὴν Ρώμην καὶ κατὰ συνέπειαν ἦτο ὁπωσδήποτε ἀσφαλὲς ἀπὸ κάθε ἐπίθεσιν. Ἡ φυσικὴ συνέπεια τῆς διαθήκης αὐτῆς ἦτο νὰ προκαλέσῃ μεγάλην φιλονεικίαν μεταξὺ τῶν διαφόρων ὁμάδων τῆς Συγκλήτου, καθὼς καὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ δήμου διὰ τὴν διανομὴν τῶν πλουσίων αὐτῶν λαφύρων. Διότι ὁ Ἄτταλος πραγματικὰ παρέδωσε τὴν χώραν του πρὸς λαφυραγώγησιν. Ὑπῆρχον βεβαίως πολλοὶ Ἰταλοὶ ἐπιχειρηματίαι ἀποκατεστημένοι εἰς τὴν Πέργαμον, καθὼς καὶ πολλοὶ πλούσιοι ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους, οἱ ὁποῖοι εἶχον στενὰς σχέσεις μὲ τὴν Ρώμην. Δι' αὐτοὺς ἡ μετὰ τῆς Ρώμης ἕνωσις θὰ ἦτο εὐπρόσδεκτος.

Ὁ Ἰώσηπος μᾶς διαβεβαιώνει ὅτι μία τοιαύτη ἐπιθυμία προσαρτήσεως εἰς τὴν Ρώμην ὑπῆρχεν εἰς τοὺς πλουσίους τῆς Συρίας, παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ λαοῦ. Αὐτὸ τὸ κληροδότημα τῆς Περγάμου, ἐνῷ προξενεῖ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἔκπληξιν, εἶχε τὸ ἀκόμη ἐκπληκτικώτερον ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργήσῃ μιμητὰς

καὶ εἰς ἄλλα μέρη. Τὸ 96 π. Χ. ὁ Πτολεμαῖος Ἀπίων ἐκληροδότησε τὴν Κυρηναϊκὴν τῆς Βορείου Ἀφρικῆς εἰς τὸν ρωμαϊκὸν λαόν. Τὸ 81 π. Χ. ὁ Ἀλέξανδρος Β', βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου, ἠκολούθησε τὸ ἴδιον παράδειγμα. Τὸ κληροδότημα ὅμως τῆς Αἰγύπτου ἦτο πολὺ μεγάλο, ἂν ὄχι διὰ τὴν ὄρεξιν τῶν συγκλητικῶν, πάντως ὅμως διὰ τὸ θάρρος νὰ τὸ ἀναλάβουν, καὶ δὲν τὸ ἐδέχθησαν. Τὸ δὲ 74 π. Χ. ὁ Νικομίδης, βασιλεὺς τῆς Βιθυνίας, ἀφῆκεν εἰς τὴν Ρώμην τὴν Βιθυνίαν.

Καὶ περὶ μὲν τῶν κληροδοτικῶν αὐτῶν παραδόξων, δὲν θὰ ἀσχοληθῶμεν περισσότερον ἐδῶ. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ἔχομεν νὰ τονίσωμεν εἶναι, ὅτι τὸ κληροδότημα τοῦ Ἀττάλου ἔδωκε μεγάλην εὐκαιρίαν εἰς τὸν Τιβέριον Γράκχον νὰ κατηγορήσῃ τοὺς πλουσίους ἐπὶ πλεονεξίᾳ καὶ νὰ διανεμηθοῦν οἱ θησαυροὶ τοῦ Ἀττάλου εἰς τὴν κοινότητα. Ἐπρότεινε νὰ χρησιμοποιηθῇ ὁ νέος αὐτὸς πλοῦτος διὰ τὴν προμήθευσιν σπόρου κτηνῶν, καὶ γεωργικῶν ἐργαλείων εἰς τοὺς ἐγκαθισταμένους ἐκ νέου εἰς τὰ ἀγροτικὰ κτήματα πτωχοὺς ἀγρότας.

Αἱ ἐνέργειαι αὐταὶ τοῦ Γράκχου δὲν ἤργησαν νὰ προσκόψουν εἰς τὰς πολυπλόκους λεπτομερείας τοῦ ρωμαϊκοῦ ἐκλογικοῦ συστήματος, διότι χωρὶς ἁπλῆν καὶ εὐθεῖαν ἐκλογικὴν μέθοδον, ὅλα τὰ λαϊκὰ κινήματα εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς κατ' ἀνάγκην περιπλέκονται εἰς τοὺς λαβυρίνθους τῶν συνταγματικῶν τύπων, προκαλοῦν μανιώδη ἐρεθισμὸν καὶ σχεδὸν κατ' ἀνάγκην καταλήγουν εἰς αἱματοχυσίαν. Διὰ νὰ ἠμπορέσῃ ὁ Τιβέριος Γράκχος νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον του, ἔπρεπε νὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ εἶναι δήμαρχος καὶ διὰ δευτέραν θητείαν κατὰ συνέχειαν, πρᾶγμα ποὺ ἦτο παράνομον.

Ὑπερεπήδησεν ὅμως τοὺς φραγμοὺς τῆς νομιμότητος καὶ ἔθεσεν ὑποψηφιότητα διὰ τὴν δημαρχίαν καὶ δευτέραν φοράν. Οἱ χωρικοί, οἱ ὁποῖοι προσῆλθον ἀπὸ τὴν ἐξοχὴν διὰ νὰ τὸν ψηφίσουν, ἦλθον ὡπλισμένοι. Τότε εἰς τὴν Σύγκλητον ἐφώναξαν ὅτι ὁ Γράκχος ἀπέβλεπε νὰ γίνῃ τύραννος, ὅτι πρὸ πολλοῦ εἶχε καταστρέψει τὸν Μαίλιον καὶ τὸν Μάνλιον, καὶ οἱ φίλοι τοῦ «νόμου καὶ τῆς τάξεως» ἐπῆγαν εἰς τὸ Καπιτώλιον συνοδευόμενοι ἀπὸ συρφετὸν ὀπαδῶν, ὡπλισμένοι μὲ λόγχας καὶ ρόπαλα. Ἐπηκολούθησε συμπλοκὴ ἢ μᾶλλον σφαγὴ τῶν ἐπαναστατικῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐφονεύθησαν τριακόσιοι ἄνθρωποι, ὁ δὲ Τιβέριος Γράκχος ἐξυλοκοπήθη μέχρι θανάτου ἀπὸ τοὺς συγκλητικούς, μὲ τὰ κομμάτια ἑνὸς σπασμένου θρανίου.

Κατόπιν οἱ συγκλητικοὶ ἐπεχείρησαν ἓν εἶδος ἀντεπαναστάσεως καὶ προέγραψαν πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Τιβερίου Γράκχου. Ἡ κατάστασις ὅμως τῆς δημοσίας γνώμης ἦτο τόσον ἀπειλητική, ὥστε τὸ κίνημα αὐτὸ ἐγκατελείφθη, ὁ δὲ Σκιπίων Νασικᾶς, ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει μέρος εἰς τὸν φόνον τοῦ Τιβερίου, ἂν καὶ κατεῖχε τὴν θέσιν τοῦ ἀρχιερέως (pontifex maximus) καὶ ἔπρεπε νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν Ρώμην, διὰ νὰ τελέσῃ τὰς δημοσίας θυσίας ὅπως τοῦ ἐπέβαλλε τὸ καθῆκόν του, ἀνεχώρησεν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, διὰ νὰ ἀποφύγῃ δυσαρέστους συνεπείας.

Ἡ μεγάλη ἔξαψις, ἡ ὁποία ἐπικρατοῦσεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἠνάγκασε κατόπιν τὸν Σκιπίωνα Ἀφρικανὸν τὸν Νεώτερον νὰ προτείνῃ νὰ δοθῇ τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς Ἰταλίας, ἀπέθανεν ὅμως ἐξαφνικά, πρὶν προφτάσῃ νὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν τὴν πρότασιν αὐτήν.

Ἐπηκολούθησε τότε ἡ ἀμφίβολος σταδιοδρομία τοῦ Γαΐου Γράκχου, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Τιβερίου, ἡ κατάστασις τῆς πολιτικῆς τοῦ ὁποίου παρέχει ἀκόμη πράγματα εἰς τοὺς ἱστορικούς. Ὁ Γάϊος ηὔξησε τὰ φορολογικὰ βάρη τῶν ἐπαρχιῶν, ὑποτίθεται μὲ τὸν σκοπὸν νὰ φέρῃ εἰς ἀντίθεσιν τοὺς νεωτέρους οἰκονομικοὺς παράγοντας, τοὺς ἱππεῖς, πρὸς τοὺς συγκλητικοὺς γαιοκτήμονας. Ἔδωσεν εἰς τοὺς πρώτους νὰ νέμωνται τοὺς φόρους τῆς Ἀσίας ἐπὶ ἐνοικίῳ καί, τὸ χειρότερον, ἔδωσεν εἰς αὐτοὺς τὴν διεύθυνσιν τῶν εἰδικῶν δικαστηρίων, τὰ ὁποῖα εἶχον ἱδρυθῆ πρὸς παρεμπόδισιν παντὸς ἐκβιασμοῦ. Ἤρχισε τὴν κατασκευὴν τεραστίων δημοσίων ἔργων καὶ ἰδιαιτέρως νέων δρόμων, κατηγορεῖται δὲ ὅτι ἐξεμεταλλεύθη τὴν ἀνάθεσιν τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἔργων αὐτῶν διὰ νὰ αὐξήσῃ τὴν πολιτικήν του ἐπιρροήν.

Ἔφερεν ἐκ νέου εἰς τὸ μέσον τὴν πρότασιν περὶ παροχῆς δικαιώματος ψήφου εἰς τοὺς κατοίκους ὁλοκλήρου τῆς Ἰταλίας. Ηὔξησε τὴν διανομὴν εὐθηνοῦ σίτου εἰς τοὺς Ρωμαίους πολίτας...

Δὲν ἠμποροῦμεν νὰ διασαφηνίσωμεν ἐδῶ τὰ σχέδιά του, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον νὰ τὸν κρίνωμεν ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν. Δὲν ὑπάρχει ὅμως καμμία ἀμφιβολία, ὅτι ἡ πολιτική του ἀντεστρατεύετο εἰς τὰ συμφέροντα τῶν ὁμάδων, αἱ ὁποῖαι ἐπικρατοῦσαν εἰς τὴν Σύγκλητον. Ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν προασπιστῶν τοῦ «νόμου καὶ τῆς τάξεως», μαζὶ μὲ τρεῖς χιλιάδας ἀπὸ τοὺς ὀπαδούς του τὸ 121 π. Χ. εἰς τοὺς δρόμους τῆς Ρώμης. Τὸ κεφάλι του τὸ ἔφεραν εἰς τὴν Σύγκλητον εἰς τὴν αἰχμὴν λόγχης.

(Κατὰ τὸν Πλούταρχον τὸ κεφάλι τοῦ Γαΐου Γράκχου εἶχεν ἐπικηρυχθῆ ἀντὶ ἴσου πρὸς αὐτὸ βάρους χρυσοῦ, αὐτὸς δὲ ποὺ τὸ ἀπέκοψεν ἐνεργῶν ὡς πρόδρομος μεγαλοεπιχειρηματιῶν εἶχε γεμίσει τὴν κοιλότητα τοῦ κρανίου μὲ μόλυβδον, πρὶν τὴν ἀποθέσῃ ἐπὶ τῆς ζυγαριᾶς.

Ὅμως, παρὰ τὰ δραστήρια καὶ ἀποφασιστικὰ αὐτὰ μέτρα ἡ Σύγκλητος δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἀπολαύσῃ τὰ εὐεργετήματα τῆς εἰρήνης καὶ τὰ πλεονεκτήματα τῆς διαχειρίσεως τῶν κρατικῶν προσόδων διὰ πολὺν καιρόν. Μέσα εἰς δέκα ἔτη ὁ λαὸς πάλιν ἐστασίασε.

Τὸ 118 π. Χ. τὸν θρόνον τῆς Νουμιδίας, τοῦ ἡμιβαρβάρου αὐτοῦ βασιλείου, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἱδρυθῆ εἰς τὴν Βόρειον Ἀφρικὴν ἐπάνω εἰς τὰ ἐρείπια τῆς πολιτισμένης Καρχηδόνος, ἐσφετερίσθη ὁ πονηρὸς Ἰουγούρθας, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὑπηρετήσει εἰς τὰ ρωμαϊκὰ στρατεύματα εἰς τὴν Ἱσπανίαν καὶ εἶχε γνωρίσει τὸν ρωμαϊκὸν χαρακτῆρα. Ἡ πρᾶξίς του ἐπροκάλεσε τὴν στρατιωτικὴν ἐπέμβασιν τῆς Ρώμης. Οἱ Ρωμαῖοι ὅμως ἀνεκάλυψαν, ὅτι ἡ στρατιωτική των δύναμις ὑπὸ Σύγκλητον, ἡ ὁποία ἀπετελεῖτο ἀπὸ χρηματιστὰς καὶ γαιοκτήμονας,

ἦτο πολὺ διαφορετικὴ καὶ ἀπὸ τὴν δύναμιν τῶν ἡμερῶν τοῦ Σκιπίωνος τοῦ Νεωτέρου.

«Ὁ Ἰουγούρθας ἐδωροδόκησε τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία ἐστάλη διὰ νὰ τὸν ἐπιτηρῇ, τοὺς συγκλητικούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνετέθη ἡ δίωξις των μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς, καθὼς καὶ τοὺς στρατηγούς, οἱ ὁποῖοι θὰ διηύθυνον τὰς ἐναντίον του ἐπιχειρήσεις» (Ferrero). Ἡ ρωμαϊκὴ παροιμία «pecunia non olet» (τὸ χρῆμα δὲν βρωμᾷ) διεψεύσθη τότε, διότι ἡ βρώμα τοῦ χρήματος τοῦ Ἰουγούρθα ἔφθασε καὶ μέσα εἰς τὴν Ρώμην. Ἐπηκολούθησαν ταραχαί, συνέπεια τῶν ὁποίων ὑπῆρξε τὸ κῦμα τῆς λαϊκῆς ἀγανακτήσεως νὰ φέρῃ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπάτου στρατιώτην ἱκανόν, ἀλλὰ ταπεινῆς καταγωγῆς, τὸν Μάριον (107 π. Χ.). Ὁ Μάριος δὲν ἀπεπειράθη, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν Γράκχων, νὰ ἐνισχύσῃ τὸν στρατόν, μὲ τὴν ἀποκατάστασιν εἰς τὴν παλαιάν της δύναμιν τῆς τάξεως τῶν ἀγροτῶν. Ἦτο στρατιώτης ἐξ ἐπαγγέλματος, ἐξαιρετικῆς ἱκανότητος καὶ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἐβάδιζε κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸν σκοπόν.

Ἐστρατολόγησε δυνάμεις ἀπὸ τοὺς πτωχοὺς κατοίκους τῶν πόλεων καὶ τῆς ὑπαίθρου ἀδιακρίτως, τοὺς ἐμισθοδοτοῦσε καλά, τοὺς ὑπέβαλεν εἰς αὐστηροτάτην πειθαρχίαν καὶ τὸ 106 π.Χ. ἔφερεν εἰς πέρας τὸν ἑπταετῆ κατὰ τοῦ Ἰουγούρθα πόλεμον, καὶ τὸν ὡδήγησεν ἁλυσόδετον εἰς τὴν Ρώμην. Κανεὶς δὲν ἀντελήφθη τότε, ὅτι ὁ Μάριος εἶχε δημιουργήσει ἐπαγγελματικὸν στρατόν, τὸν ὁποῖον κανὲν ἄλλο συμφέρον δὲν συγκρατοῦσε εἰς τὰς τάξεις, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν μισθόν. Διετήρησε τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπάτου λίγο πολὺ παρανόμως, ἐπὶ ἀρκετὰ ἔτη καὶ κατὰ τὸ 102 καὶ 101 π. Χ. ἀπέκρουσεν ἀπειλητικὸν κίνημα τῶν Γερμανῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπιδραμόντες εἰς τὴν Γαλατίαν, προήλαυνον πρὸς τὴν Ἰταλίαν. Ἐκέρδισεν ἐναντίον των δύο νίκας, ἀπὸ τὰς ὁποίας τὴν μίαν ἐπὶ ἰταλικοῦ ἐδάφους. Ἀνεκηρύχθη ὕστερα ἀπὸ αὐτὰ σωτὴρ τῆς πατρίδος, δεύτερος Κάμιλλος (100 π.Χ.).

Λόγῳ ὅμως τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἡ σύγκρισις μὲ τὸν Κάμιλλον ἀποτελοῦσε μᾶλλον εἰρωνείαν. Ἡ ἐπιτυχὴς δραστηριότης, τὴν ὁποίαν ὁ Μάριος ἀνέπτυξεν εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ καθιδρυθεῖσα νέα στρατιωτικὴ ὀργάνωσις τῶν μισθοφόρων, ἐνίσχυσαν βεβαίως τὴν Σύγκλητον, ἡ δυσφορία ὅμως τῆς μάζης τοῦ λαοῦ ἐξακολουθοῦσε νὰ ζητῇ διέξοδον. Οἱ πλούσιοι ἐγίνοντο ὁλονὲν πλουσιώτεροι, οἱ δὲ πτωχοὶ ὁλονὲν πτωχότεροι. Τὴν ἀντίθεσιν αὐτὴν ἦτο ἀδύνατον νὰ τὴν καταπνίξουν ὁποιαδήποτε καὶ ἂν μετεχειρίζοντο πολιτικὰ τεχνάσματα οἱ συγκλητικοί.

Ὁ ἰταλικὸς λαὸς ἐστερεῖτο ἀκόμη τοῦ δικαιώματος τῆς ψήφου. Δύο ἀδιάλλακτοι δημοτικοὶ ἀρχηγοί, ὁ Σατουρνῖνος καὶ ὁ Γλαυκίας, ἐδολοφονήθησαν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ συνειθισμένον ἀντιφάρμακον τῆς Συγκλήτου δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ καταπραΰνῃ τὸν λαὸν εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν.

Τὸ 92 π. Χ. ἀνώτερος ὑπάλληλος ἀριστοκράτης, ὁ Ρουτίλιος Ροῦφος, ὁ ὁποῖος ἀπεπειράθη νὰ παρεμποδίσῃ τὰς ἐκβιαστικὰς ἀπαιτή-

σεις τῶν κεφαλαιοκρατῶν τῆς Συγκλήτου εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, κατεδικάσθη ἐπὶ δωροδοκίᾳ. Ἡ κατηγορία ἦτο τόσον ψευδής, ὥστε κανεὶς δὲν τὴν ἐπίστευσε. Τὸ 91 π. Χ. δολοφονεῖται ὁ Λίβιος Δροῦσος, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐκλεγῆ πρὸ ὀλίγου δήμαρχος, διότι ἐπρότεινε τὴν παροχὴν ψήφου γενικῶς εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς Ἰταλίας καὶ γενικὴν κατάργησιν τῶν χρεῶν.

Ἐν τούτοις, παρ' ὅλην αυτην τὴν ζωηρὰν ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τῶν συγκλητικῶν τοκογλύφων, τῶν κτηματοφάγων καὶ τῶν ἀσκούντων μονοπώλιον ἐπὶ τῶν προϊόντων, τὸ πλῆθος τῶν πεινώντων καὶ δυσανασχετούντων δὲν ἐννοοῦσε μὲ κανένα τρόπον νὰ ἡσυχάσῃ. Ἡ δολοφονία τοῦ Δρούσου ὑπῆρξεν ἡ τελευταία σταγών, ἡ ὁποία ἔκαμε νὰ ξεχειλίσῃ τὸ ποτήριον τῆς λαϊκῆς δυσφορίας, καὶ ὁλόκληρος ἡ Ἰταλία παρεδίδετο εἰς φλόγας ἀπεγνωσμένης ἐπαναστάσεως.

Ἐπηκολούθησαν δύο ἔτη πεισματώδους ἐμφυλίου σπαραγμοῦ, ὁ λεγόμενος Συμμαχικὸς πόλεμος. Ἦτο πόλεμος μεταξὺ τῆς ἰδέας τῆς ἡνωμένης Ἰταλίας καὶ τῆς ἰδέας τῆς κυριαρχίας τῆς ρωμαϊκῆς Συγκλήτου. Δὲν ἦτο «πόλεμος τάξεων» μὲ τὴν σύγχρονον ἔννοιαν, ἀλλὰ πόλεμος μεταξὺ τῆς Ρώμης καὶ τῶν Ἰταλῶν συμμάχων της. Οἱ Ρωμαῖοι στρατηγοί, ἐξοικειωμένοι μὲ τὰς παραδόσεις τοῦ ἀποικιακοῦ πολέμου, διέτρεχον τὴν Ἰταλίαν καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις, καίοντες τὰς ἀγροικίας, λεηλατοῦντες τὰς πόλεις, καὶ ἀπάγοντες αἰχμαλώτους ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παιδιά, διὰ νὰ τὰ πωλήσουν ὡς ἀνδράποδα εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Ρώμης ἢ νὰ τὰ μεταχειρισθοῦν εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων των (Ferrero).

Ἀρχηγοὶ τῶν Ρωμαίων εἰς τὸν ἐμφύλιον αὐτὸν πόλεμον ἦσαν ὁ Μάριος τοῦ πεινῶντος πλήθους καὶ ὁ ἀριστοκράτης στρατηγὸς Σύλλας τῶν πλουσίων, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὑπηρετήσει μαζὶ μὲ τὸν Μάριον εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἦτο ζωηρὸς ἀντίπαλός του. Ἂν καὶ τὰ ἀντιμαχόμενα μέρη πολλὰς φορὰς συνεκρούσθησαν, κανεὶς ἀπὸ τοὺς δύο στρατηγοὺς δὲν κατώρθωσε νὰ φέρῃ τὸν πόλεμον εἰς πέρας. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος κατέπαυσε μόνον διὰ τῆς ὑποχωρήσεως τῆς ρωμαϊκῆς Συγκλήτου καὶ παροχῆς ὑπ' αὐτῆς μεταρρυθμίσεων (89 π.Χ.) Ἀφοῦ ἔγιναν «κατ' ἀρχὴν» δεκτὰ τὰ αἰτήματα τῶν στασιαστῶν καὶ διελύθησαν αὐτοί, ἐτέθη ὑπὸ τῆς Συγκλήτου εἰς ἐνέργειαν ἡ ἐξαπάτησις τῶν νέων ψηφοφόρων διὰ τῶν μεθόδων, τὰς ὁποίας ἐξηγήσαμεν ἀνωτέρω.

Τὸ ἑπόμενον ἔτος (88 π. Χ.) ἤρχισεν ἡ ζωὴ πάλιν τὴν κανονικήν της πορείαν. Δὲν ἤργησαν ὅμως νὰ τὴν διαταράξουν τὰ ἐναντίον ἀλλήλων προσωπικὰ πάθη τοῦ Μαρίου καὶ τοῦ Σύλλα, εἰς τὰ ὁποῖα προσετέθησαν καὶ αἱ στρατιωτικαὶ μεταρρυθμίσεις τοῦ Μαρίου. Αὐταὶ εἶχον δημιουργήσει νέον τύπον λεγεωναρίου, ἤτοι ἀκτήμονος ἐξ ἐπαγγέλματος στρατιώτου, τὸν ὁποῖον τίποτε ἄλλο δὲν ἐνδιέφερεν εἰς τὴν ζωήν, πλὴν τοῦ μισθοῦ του καὶ τῶν λαφύρων, καὶ ὁ ὁποῖος δὲν ὑπήκουεν εἰς νόμους, ἀλλὰ μόνον εἰς ἕνα νικηφόρον στρατηγόν.

Ὁ δήμαρχος Σουλπίκιος ἐπρότεινε πρὸς ψήφισιν νέους νόμους, ἀναφερομένους εἰς τὰ χρέη, οἱ δὲ ὕπατοι, προσπαθοῦντες νὰ ἀναβάλουν

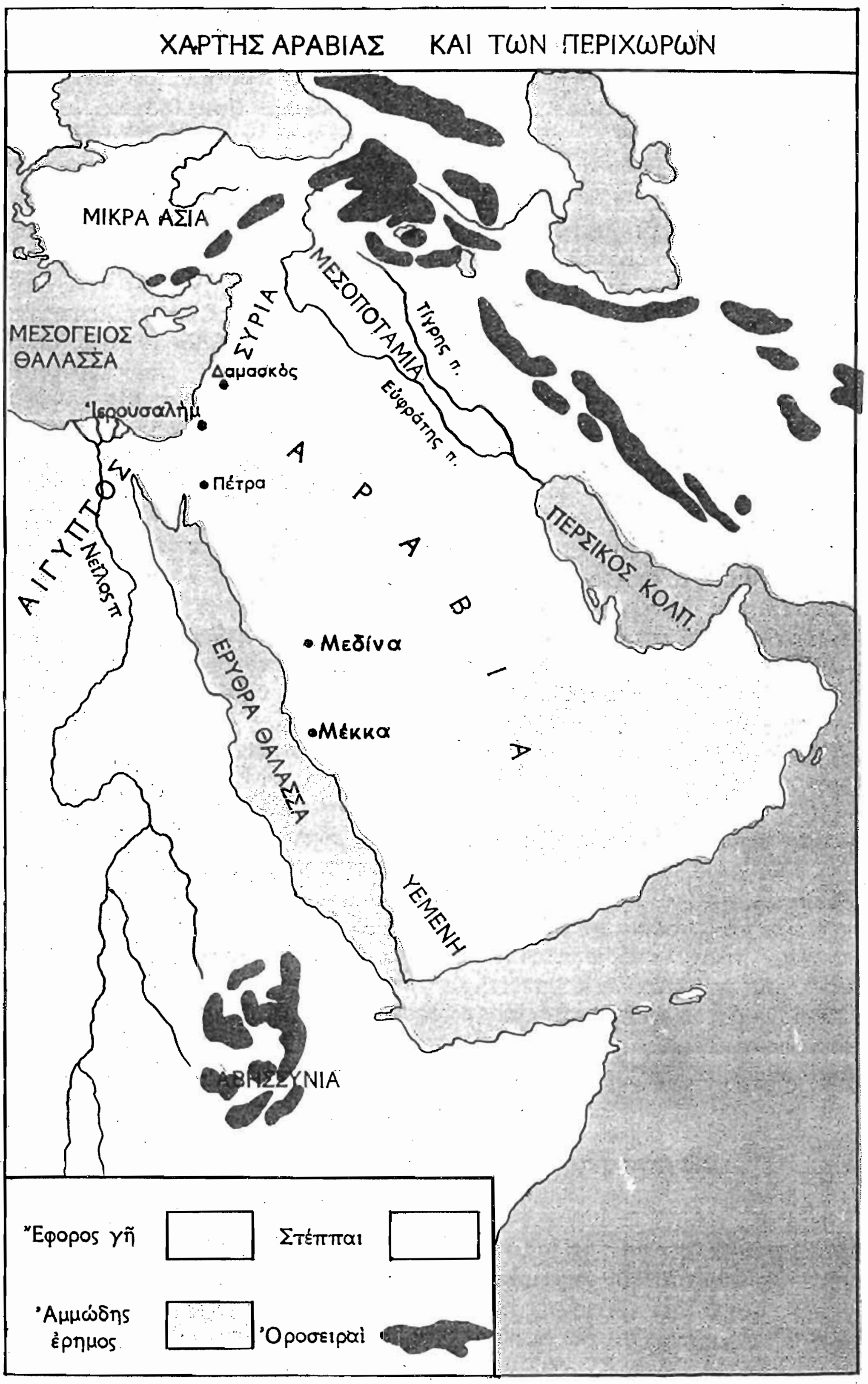
τὸν ἐρχομὸν τῆς καταιγίδος, ἐκήρυττον τῆς ἀναστολὴν τῆς λειτουργίας τοῦ δημοσίου. Ἐπηκολούθησε τὸ γνωστὸν σύστημα τῆς βίας καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Σουλπικίου ἐξεδίωξαν τοὺς ὑπάτους ἀπὸ τὴν ἀγοράν. Τώρα ὅμως ἐμπῆκαν εἰς τὴν διαμάχην νέαι δυνάμεις, τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὁποίων ἐπέτρεψεν ὁ νέος στρατός. Ὁ Μιθριδάτης, ὁ ἐξελληνισμένος βασιλεὺς τοῦ Πόντου, δηλαδὴ τῶν ἀνατολικῶς τῆς Βιθυνίας κειμένων ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἐπροκαλοῦσε τὴν Ρώμην εἰς πόλεμον. Ἕνας δὲ ἀπὸ τοὺς προταθέντας νόμους ὥριζε νὰ ἀνατεθῇ ἡ ἀρχηγία τῶν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου ἀποστελλομένων στρατευμάτων εἰς τὸν Μάριον. Μόλις ὁ Σύλλας ἐπληροφορήθη τὰ συμβάντα, ἐβάδισε πρὸς τὴν Ρώμην μὲ τὸν στρατόν, τὸν ὁποῖον διηύθυνε κατὰ τὸν Συμμαχικὸν πόλεμον. Ὁ Μάριος καὶ ὁ Σουλπίκιος ἔφυγαν καὶ τότε ἤρχισε νέα ἐποχή, ἡ τῶν στρατιωτικῶν κινημάτων.

Δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἀφηγηθῶμεν ἐδῶ μὲ λεπτομερείας πῶς ὁ Σύλλας ἔγινεν ἀρχηγὸς τῆς κατὰ τοῦ Μιθριδάτου ἐκστρατείας καὶ ἀνεχώρησε καὶ πῶς μετὰ τοῦτο λεγεῶνες φιλικῶς διακείμεναι πρὸς τὸν Μάριον κατέλαβον τὴν ἐξουσίαν, πῶς ὁ Μάριος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, πῶς κατέσφαξε τοὺς ἀντιπάλους του καὶ πῶς κορεσμένος πλέον ἀπέθανεν ἀπὸ πυρετόν. Ἓν μέτρον ὅμως, τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε μεγάλην κοινωνικὴν ἀνακούφισιν κατὰ τὸν χρόνον τῆς τρομοκρατικῆς κυβερνήσεως τοῦ Μαρίου ἦτο ἡ κατὰ τὰ τρία τέταρτα κατάργησις ὅλων τῶν χρεῶν. Ἐπίσης δὲν ἀσχολούμεθα πῶς ὁ Σύλλας συνῆψεν ἐπαίσχυντον εἰρήνην μὲ τὸν Μιθριδάτην, (ὁ ὁποῖος εἶχε κατασφάξει ἑκατὸν χιλιάδας Ἰταλῶν εἰς Μικρὰν Ἀσίαν), διὰ νὰ ἐπιστρέψῃ μὲ τὰς λεγεῶνάς του εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου, ἀφοῦ ἐνίκησε τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Μαρίου εἰς τὴν μάχην τῆς Κολλίνης πύλης τῆς Ρώμης, ἀνέτρεψεν ὁλόκληρον τὸ καθεστὼς τοῦ Μαρίου

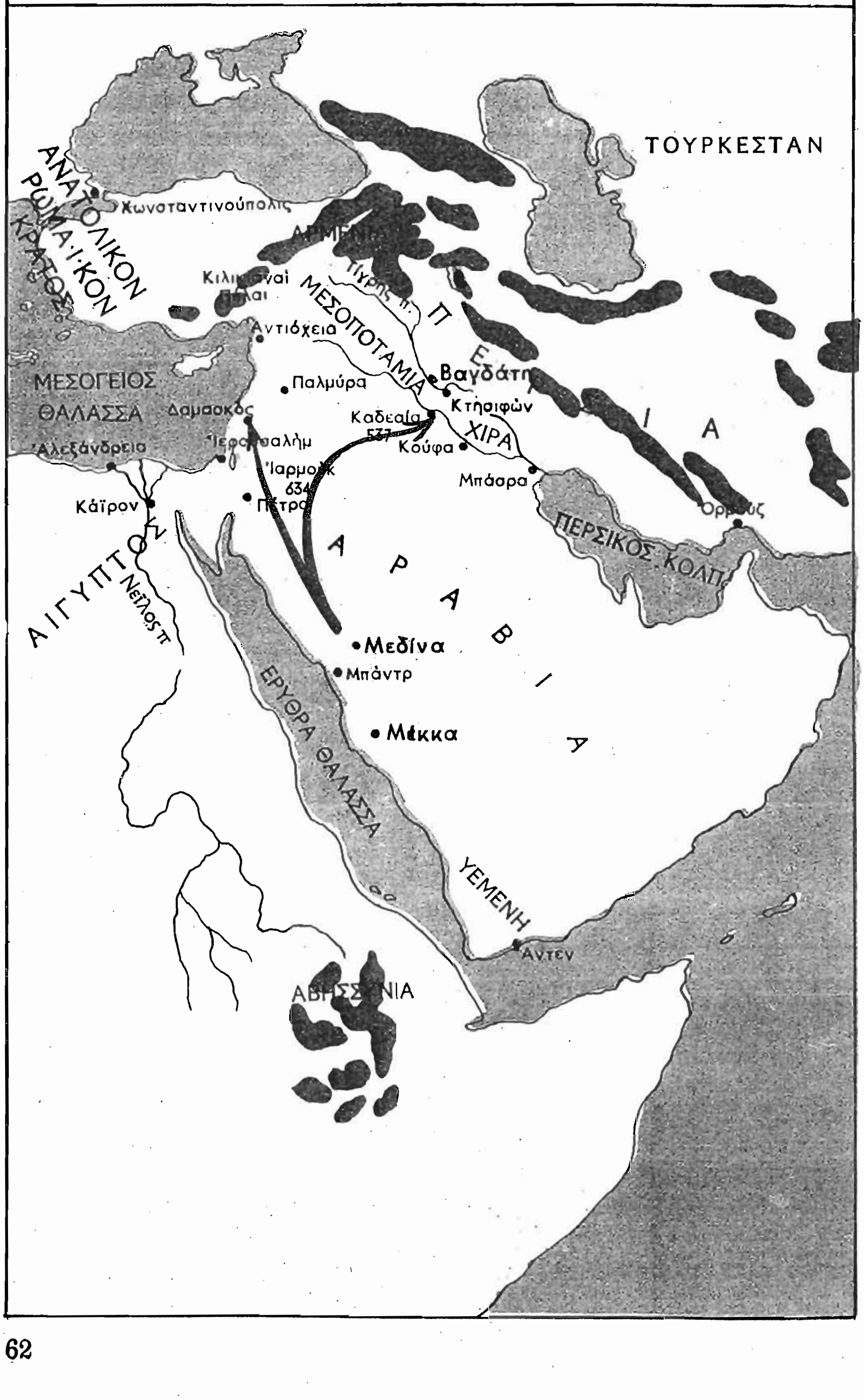
Ὁ Σύλλας ἀποκατέστησε τὸν νόμον καὶ τὴν τάξιν διὰ τῆς προγραφῆς καὶ θανατώσεως πέντε χιλιάδων ἀνθρώπων. Ἠρήμωσε μεγάλας ἐκτάσεις τῆς Ἰταλίας, ἀνεστήλωσε τὴν ἐξουσίαν τῆς Συγκλήτου, ἠκύρωσε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς προσφάτους νόμους, ἂν καὶ δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπαναφέρῃ ἐν ἰσχύϊ τὰ καταργηθέντα χρέη, καὶ κατόπιν ἀφοῦ ἐβαρύνθη πλέον τὴν πολιτικὴν καὶ κάτοχος μεγάλου πλούτου, ἀπεσύρθη μὲ ὕφος ὑπερόχου ἀξιοπρεπείας εἰς τὴν ἰδιωτικὴν ζωήν, ὅπου ἐπεδόθη εἰς παντὸς εἴδους ἀκολασίας καὶ ὕστερα ἀπὸ ὀλίγον καιρὸν ἀπέθανεν ἀπὸ νόσον, ἡ ὁποία ὑπῆρξε συνέπεια τοῦ ἀκολάστου βίου του.

4. Ἡ ἐποχὴ τῶν τυχοδιωκτῶν στρατηγῶν.

Αἱ σφαγαὶ καὶ αἱ δημεύσεις τοῦ Μαρίου καὶ τοῦ Σύλλα δὲν καθησύχασαν βεβαίως, ἀλλὰ μᾶλλον συνετάραξαν τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς Ἰταλίας. Δὲν ἠμποροῦμεν ἐπίσης νὰ κάμωμεν ἐδῶ λόγον περὶ τῶν μεγάλων τυχοδιωκτῶν, οἱ ὁποῖοι στηριζόμενοι εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν λεγεώνων, ἤρχισαν νὰ σχεδιάζουν καὶ νὰ μηχανορραφοῦν τὴν ἐγκαθίδρυσιν δικτατορίας εἰς τὴν Ρώμην. Τὸ 73 π. Χ. ὁλόκληρος ἡ Ἰταλία κατελήφθη ἀπὸ τρόμον ἐξ αἰτίας τῆς ἐξεγέρσεως τῶν δούλων

ΧΑΡΤΗΣ ΑΡΑΒΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΕΡΙΧΩΡΩΝ
ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ
ΜΕΣΟΓΕΙΟΣ ΘΑΛΑΣΣΑ
ΣΥΡΙΑ
Δαμασκός
Ἱερουσαλήμ
ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑ
Τίγρης π.
Εὐφράτης π.
Πέτρα
ΑΡΑΒΙΑ
ΑΙΓΥΠΤΟΣ
Νεῖλος π.
ΠΕΡΣΙΚΟΣ ΚΟΛΠ.
Μεδίνα
Μέκκα
ΕΡΥΘΡΑ ΘΑΛΑΣΣΑ
ΥΕΜΕΝΗ
ΑΒΗΣΣΥΝΙΑ
Ἔφορος γῆ
Στέππαι
Ἀμμώδης ἔρημος
Ὀροσειραί

Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΞΑΠΛΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΜΩΑΜΕΘΑΝΙΣΜΟΥ

καὶ ἰδίως τῶν μονομάχων, ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν ἐκ Θράκης μονομάχον Σπάρτακον. Αὐτός, μὲ ἑβδομῆντα ἄλλους συντρόφους του, εἶχον δραπετεύσει ἀπὸ ἕνα συνοικισμὸν μονομάχων τῆς Καπύης. Παρόμοιαι ἐξεγέρσεις εἶχον γίνει ἤδη καὶ εἰς τὴν Σικελίαν. Αἱ ὑπὸ τὸν Σπάρτακον δυνάμεις ἀπετέλεσαν κατ' ἀνάγκην ἓν ἀνομοιογενὲς σύμφυρμα ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι συνέρρευσαν ἀπὸ ἀνατολὰς καὶ δυσμάς, χωρὶς κοινὴν ἰδεολογίαν, ἐξαιρέσει τῆς ἰδέας τοῦ διασκορπισμοῦ καὶ τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὰ σπίτια των.

Ἐν τούτοις ὁ Σπάρτακος κατώρθωσε νὰ κρατηθῇ εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν μὲ τὰς δυνάμεις του ἐπὶ δύο ἔτη, χρησιμοποιήσας τὸν τότε σβυσμένον κρατῆρα τοῦ Βεζουβίου ἐπὶ ὀλίγον χρόνον ὡς φυσικὸν φρούριον. Οἱ Ἰταλοὶ ἐτρομοκρατήθησαν ἀπὸ τὴν ἀνταρσίαν αὐτὴν τῶν μονομάχων καὶ ὅταν ὁ Σπάρτακος ἐξωντώθη, ὁ τρόμος των μετετράπη εἰς ἐξωφρενικὴν σκληρότητα. Ἓξ χιλιάδες ἀπὸ τοὺς συλληφθέντας ὀπαδούς του ἐσταυρώθησαν. Τὰ πτώματα τῶν θυμάτων, μὲ τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια τρυπημένα μὲ τὰ καρφιά, ἦσαν ξαπλωμένα ἐπὶ πολλὰ χιλιόμετρα κατὰ μῆκος τῆς Ἀππίας ὁδοῦ τῆς Ρώμης.

Δὲν θὰ πραγματευθῶμεν διὰ μακρῶν περὶ τοῦ Λουκούλλου, ὁ ὁποῖος εἰσήλασεν εἰς τὸν Πόντον καὶ ἐπολέμησε τὸν Μιθριδάτην καὶ ἔφερε τὴν καλλιεργημένην κερασιὰν εἰς τὴν Εὐρώπην. Οὔτε θὰ ὁμιλήσωμεν διὰ τὸν ἔξυπνον τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Μέγας Πομπήιος ὑπέκλεψε τὸν θρίαμβον τοῦ Λουκούλλου καὶ μεγάλο μέρος τοῦ γοήτρου, τὸ ὁποῖον ὁ Λούκουλλος εἶχεν ἀποκτήσει εἰς τὴν πέραν τοῦ Πόντου Ἀρμενίαν. Καὶ ὁ Λούκουλλος ἀπεσύρθη, ὅπως ὁ Σύλλας, εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον, ἀλλὰ μὲ μεγαλυτέραν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὸ τέλος του ὑπῆρξε περισσότερον σεμνόν.

Δὲν θὰ ἀφηγηθῶμεν μὲ λεπτομέρειαν πῶς ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ ἀπέκτησε μεγάλην φήμην εἰς τὴν Δύσιν, κατακτήσας τὴν Γαλατίαν, κατανικήσας τὰς περὶ τὸν Ρῆνον γερμανικὰς φυλὰς καὶ προελάσας μέχρι τοῦ πορθμοῦ τοῦ Καλαί, ὁπόθεν διεπεραιώθη εἰς τὴν Μεγάλην Βρεττανίαν, διὰ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς κατοίκους της. Οἱ λεγεῶνες ἀποκτοῦν ὁλονὲν μεγαλυτέραν σπουδαιότητα. Ἡ σημασία τῆς Συγκλήτου ὁλονὲν ἐλαττώνεται. Τὴν ἱστορίαν ὅμως τοῦ Κράσσου δὲν θὰ τὴν παραλείψωμεν ἐξ ὁλοκλήρου λόγῳ τῆς στυγνῆς εἰρωνείας, ἡ ὁποία τὴν χαρακτηρίζει.

Ὁ Κράσσος αὐτὸς ἦτο μεγάλος δανειστὴς χρημάτων καὶ κερδοσκόπος. Ἦτο ἕνας χαρακτηριστικὸς ἀντιπρόσωπος τοῦ νέου τύπου τῶν ἱππέων. Ἦτο τὸ ἀντίστοιχον τοῦ σημερινοῦ προμηθευτοῦ τοῦ στρατοῦ. Τὰ πρῶτα πλούτη του τὰ ἀπέκτησεν μὲ τὴν ἀγορὰν τῆς ἰδιοκτησίας τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι εἶχον προγραφῇ ὑπὸ τοῦ Σύλλα. Τὰ δὲ πρῶτα κατορθώματά του εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης ἦσαν ἐναντίον τοῦ Σπαρτάκου, τὸν ὁποῖον τέλος συνέτριψεν, ὕστερα ἀπὸ μεγάλας προσπαθείας, σπάταλον χρῆσιν χρημάτων καὶ παρατεταμένην καὶ πολυδάπανον ἐκστρατείαν. Ἔπειτα κατώρθωσε, διὰ πολυπλόκων παραχωρήσεων καὶ συνδυασμῶν, νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀρ-

χηγίαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἡτοιμάσθη νὰ μιμηθῇ τὰ κατορθώματα τοῦ Λουκούλλου, ὁ ὁποῖος εἶχε προελάσει πρὸς ἀνατολὰς ἀπὸ τὴν Πέργαμον καὶ τὴν Βιθυνίαν εἰς τὸν Πόντον, καθὼς καὶ τοῦ Πομπηίου, ὁ ὁποῖος εἶχε συμπληρώσει τὴν λεηλασίαν τῆς Ἀρμενίας.

Τὰ παθήματα τοῦ Κράσσου ἀποδεικνύουν τὴν μεγάλην ἄγνοιαν, μὲ τὴν ὁποίαν οἱ Ρωμαῖοι διηύθυνον τὰς ὑποθέσεις των κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους. Ἐπέρασε τὸν Εὐφράτην, ὑπολογίζων ὅτι θὰ εὕρισκεν εἰς τὴν Περσίαν ἄλλο ἑλληνιστικὸν βασίλειον, ὅμοιον μὲ τὸ τοῦ Πόντου. Ἀλλ' ὅπως ἤδη παρετηρήσαμεν, αἱ μεγάλαι δεξαμεναὶ τῶν νομαδικῶν λαῶν, αἱ ὁποῖαι ἐξηπλώνοντο ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἀσίαν, διὰ μέσου τῆς Ρωσίας, εἶχον ἀρχίσει νὰ χύνωνται πάλιν πρὸς τὰς χώρας τὰς μεταξὺ τῆς Κασπίας θαλάσσης καὶ τοῦ ποταμοῦ Ἰνδοῦ, τὰς ὁποίας ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε κατακτήσει καὶ ἐξελληνίσει. Ὁ Κράσσος εὑρέθη πάλιν ἀντιμέτωπος πρὸς «Σκύθας», ἀντιμέτωπος πρὸς πλανητικὰς φυλὰς ἱππέων, ὑπὸ ἀρχηγὸν ποὺ εἶχε μηδικὴν ἐνδυμασίαν. Ἡ ἰδιαιτέρα ποικιλία τῶν Σκυθῶν, τοὺς ὁποίους συνήντησεν, ἐλέγοντο Πάρθοι. Ἴσως οἱ Πάρθοι νὰ ἦσαν μιγάδες μὲ μογγολικὸν (τουρανικὸν) καὶ ἄριον αἷμα.

Ἡ ἐκστρατεία αὐτὴ τοῦ Κράσσου, πέραν τοῦ Εὐφράτου, ὁμοιάζει κατὰ τρόπον περίεργον μὲ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Δαρείου πέραν τοῦ Δουνάβεως. Καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ ἐκεῖ, ἔχομεν δύναμιν βαρέος πεζικοῦ, τὸ ὁποῖον ἐπετέθη ἐναντίον ὁμάδων ἐλαφρῶν ἱππέων, ποὺ ξεφεύγουν εὐκόλως. Ὁ Κράσσος ὅμως δὲν κατενόησε τόσον γρήγορα, ὅσον ὁ Δαρεῖος, τὴν ἀνάγκην τῆς ὑποχωρήσεως, οἱ δὲ Πάρθοι ἦσαν καλύτεροι τοξόται ἀπὸ τοὺς Σκύθας, τοὺς ὁποίους συνήντησεν ὁ Δαρεῖος. Φαίνεται ὅτι οἱ Πάρθοι εἶχον ἓν εἶδος ἰσχυροῦ βλήματος, τὸ ὁποῖον ἐκσφενδονιζόμενον μὲ δύναμιν παρῆγε πολὺν θόρυβον. Ἦτο κάτι διαφορετικὸν ἀπὸ τὸ συνειθισμένον βέλος.

Τὸ τόξον των, λέγει ὁ καθηγητὴς Μάϊρς (Myres), ἦτο πιθανὸν τὸ σύνθετον τόξον, τὸ ἀποτελούμενον ἀπὸ πολλὰς (πέντε περίπου) ἐπαλλήλους πλάκας κεράτων, ὅπως τὰ ἐλατήρια τῆς ἁμάξης. Ἐκτοξεύει δὲ βέλος μὲ μεγάλην ταχύτητα καὶ κλαγγήν. Αὐτοῦ τοῦ τόξου ἔκαμνον χρῆσιν οἱ Μογγόλοι. Τὸ σύνθετον αὐτὸ τόξον ἦτο ἀρκετὰ παλαιόν. Ἦτο τὸ τόξον τοῦ Ὀδυσσέως, οἱ δὲ Ἀσσύριοι τὸ μετεχειρίζοντο κάπως τροποποιημένον εἰς σχῆμα. Καὶ εἰς μὲν τὴν Ἑλλάδα εἶχεν ἐκλείψει, ἐπέζησεν ὅμως ὡς μογγολικὸν τόξον. Ἦτο τὸ τόξον αὐτὸ πολὺ κοντό, πολὺ δύσκαμπτον, μὲ εὐθεῖαν τροχιὰν τοῦ βλήματος, μεγάλο βεληνεκὲς καὶ ἰσχυρὰν κλαγγήν. Ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει τὴν κλαγγὴν τοῦ τόξου. Τὸ τόξον αὐτὸ ἐξέλιπεν ἀπὸ τὴν Μεσόγειον, διότι τὸ κλῖμα δὲν ἦτο κατάλληλον δι' αὐτὸ καὶ διότι δὲν ὑπῆρχον ἐκεῖ ἀρκετὰ ζῷα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα νὰ προμηθεύωνται τὰ ἀπαιτούμενα κέρατα.

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Κράσσου κατέληξεν εἰς τὴν διήμερον σφαγὴν τῶν διψασμένων, πεινασμένων καὶ τελείως ἐξηντλημένων ἀπὸ τὰς κακουχίας ρωμαϊκῶν λεγεώνων, ἡ ὁποία εἶναι γνωστὴ ὡς ἡ μάχη τῶν Καρρῶν (53 π. Χ.). Ἐπροχωροῦσαν μὲ πολὺν κόπον μέσα εἰς

τὴν ἄμμον, ἐπιτιθέμενοι ἐναντίον ἐχθροῦ, ὁ ὁποῖος διαρκῶς ἀπέφευγε τὰς ἐπιθέσεις των καὶ ἐμφανιζόμενος εἰς τὰς πλευράς των τοὺς κατετόξευεν. Εἴκοσι χιλιάδες Ρωμαίων ἐφονεύθησαν καὶ δέκα χιλιάδες ἀπὸ αὐτοὺς ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι εἰς τὸ Ἰράν, διὰ νὰ γίνουν δοῦλοι.

Τί ἀπέγινεν ὁ Κράσσος δὲν εἶναι σαφῶς γνωστόν. Ὑπάρχει ἐν τούτοις μία διάδοσις, τὴν ὁποίαν πιθανὸν νὰ ἐδημιούργησαν τὰ τοκογλυφικά του κατορθώματα πρὸς παραδειγματισμόν. Ὅτι δηλαδὴ ἔπεσε ζωντανὸς εἰς τὰς χεῖρας τῶν Πάρθων, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐθανάτωσαν, ἀφοῦ ἔχυσαν λειωμένον χρυσὸν μέσα εἰς τὸν λάρυγγά του.

Ἡ ρωμαϊκὴ αὐτὴ συμφορὰ ὅμως ἔχει πολὺ μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν μας. Χρησιμεύει διὰ νὰ μᾶς ὑπενθυμίσῃ, ὅτι ἀπὸ τοῦ Ρήνου μέχρι τοῦ Εὐφράτου, καθ' ὅλον τὸ μῆκος πρὸς βορρᾶν τῶν Ἄλπεων καὶ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἐξηπλώνετο ἓν συνεχὲς σύννεφον ἀπὸ νομαδικοὺς καὶ ἡμινομαδικοὺς λαούς, τοὺς ὁποίους ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ διοικητικὴ ἱκανότης τῆς αὐτοκρατορικῆς Ρώμης οὐδέποτε κατώρθωσε νὰ εἰρηνεύσῃ καὶ νὰ ἐκπολιτίσῃ, οὔτε ἡ στρατιωτική της δύναμις νὰ καθυποτάξῃ.

Ἐπεστήσαμεν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου εἰς χάρτην, ὁ ὁποῖος δεικνύει πῶς τὸ δεύτερον κράτος τῶν Βαβυλωνίων, δηλαδὴ τὸ κράτος τῶν Χαλδαίων, ἔκειτο ὡς ἀρνὶ εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς δυνάμεως τῶν Μήδων. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἔκειτο καὶ τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος ὡς ἀρνὶ εἰς τὴν ἀγκάλην τοῦ μεγάλου τόξου τῶν βαρβάρων. Ὄχι μόνον δὲν ἠμπόρεσεν ἡ Ρώμη νὰ ἀπωθήσῃ ἢ νὰ ἀφομοιώσῃ τὸ τόξον, τὸ ὁποῖον εὑρίσκετο ἐπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι της, ἀλλὰ οὔτε καὶ εἰς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν ἠμπόρεσε νὰ ὀργανώσῃ ἀσφαλὲς καὶ κανονικὸν συγκοινωνιακὸν σύστημα, ποὺ νὰ συνδέῃ τὸ ἓν τμῆμα τῆς αὐτοκρατορίας μὲ τὸ ἄλλο.

Αἱ ἄγνωστοι ἀκόμη εἰς τὴν Ρώμην μογγολικαὶ φυλαὶ ἀπὸ τὰς βορειοανατολικὰς χώρας τῆς Ἀσίας, οἱ Οὖννοι καὶ ἄλλοι συγγενεῖς πρὸς αὐτοὺς λαοί, ἀπωθούμενοι καὶ ἐκδιωκόμενοι ἀπὸ τὴν Κίναν ὑπὸ τῶν δυναστειῶν Τσὶ καὶ Χάν, διηυθύνοντο πρὸς δυσμὰς καὶ ἢ ἀνεμειγνύοντο μὲ τοὺς Πάρθους, τοὺς Σκύθας, τοὺς Τεύτονας καὶ ἄλλους λαούς, τοὺς ὁποίους συναντοῦσαν, ἢ τοὺς ἠνάγκαζαν νὰ προχωρήσουν.

Ποτὲ εἰς καμμίαν ἐποχὴν δὲν κατώρθωσαν οἱ Ρωμαῖοι νὰ προεκτείνουν τὸ κράτος των πέραν τῆς Μεσοποταμίας· καὶ τῆς Μεσοποταμίας ὅμως ἡ κατοχὴ ὑπ' αὐτῶν δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ἀσφαλής. Πρὸ τοῦ τέλους τῆς δημοκρατίας ἡ δύναμις ἐκείνη τῆς ἀφομοιώσεως, ἡ ὁποία ἦτο τὸ μυστικὸν τῆς ἐπιτυχίας των, ὑποχωροῦσεν ἐμπρὸς εἰς μίαν «πατριωτικὴν» ἀποκλειστικότητα καὶ ἀπληστίαν.

Ἡ Ρώμη ἐλεηλάτησε καὶ κατέστρεψε τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Βαβυλωνίαν, χώρας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἡ ἀναγκαία βάσις διὰ τὴν πρὸς ἀνατολὰς ἐπέκτασιν μέχρι τῶν Ἰνδιῶν. Κατέστρεψε καὶ ἐλεηλάτησε τὴν Καρχηδόνα καὶ ἐστερήθη βάσεως διὰ τὴν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀφρικῆς ἐπέκτασιν. Κατέστρεψε τὴν Κόρινθον καὶ ἀπέκοψε

τὸν δρόμον, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ εἰσχωροῦσεν εὐκόλως εἰς τὴν καρδίαν τῆς Ἑλλάδος.

Οἱ ἱστορικοὶ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ Ρώμη ἐξερρωμάϊσε καὶ ἐξεπολίτισε τὴν Γαλατίαν καὶ τὴν Μεγάλην Βρεττανίαν καὶ ἀπεκατέστησε τὴν προτέραν εὐημερίαν εἰς τὴν Ἱσπανίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἄλλοτε ἐρημώσει, εἶναι διατεθειμένοι νὰ ἀγνοοῦν, ὅτι εἰς πολὺ μεγαλυτέρας περιοχὰς πρὸς νότον καὶ ἀνατολὰς τὸ ἔργον της ὑπῆρξε νὰ ἐξασθενήσῃ τὰς πολὺ σημαντικωτέρας κατακτήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ ἔτσι εἰς τοὺς βαρβάρους νὰ τὰς καταβάλουν ἐκ νέου.

5. Τὸ τέλος τῆς δημοκρατίας.

Ἀλλ' εἰς τὴν διάθεσιν τῶν πολιτικῶν τῆς Ἰταλίας τοῦ 1ου π. Χ. αἰῶνος δὲν ὑπῆρχον χάρται τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ρωσίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας, οὔτε ἀρκετὴ μόρφωσις, ὥστε νὰ τοὺς μελετήσουν, ἐὰν ὑπῆρχον. Ἡ Ρώμη δὲν ἀνέπτυξε ποτὲ τὴν λεπτὴν καὶ ἀνωτέραν ἐκείνην περιέργειαν, ἡ ὁποία ὤθησε τὸν Ἄννωνα καὶ τοὺς ναυτικοὺς τοῦ Φαραὼ Νεκαὼ νὰ περιπλεύσουν τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀφρικῆς. Ὅταν κατὰ τὸν 1ον π. Χ. αἰῶνα οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς δυναστείας Χὰν ἔφθασαν εἰς τὰ ἀνατολικὰ παράλια τῆς Κασπίας θαλάσσης, ἤκουαν νὰ διηγοῦνται ἐκεῖ περὶ πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐκλείψει.

Ἡ ἀνάμνησις τοῦ Ἀλεξάνδρου διετηρεῖτο ἀκόμη εἰς ἐκείνας τὰς χώρας, περὶ τῆς Ρώμης ὅμως οἱ ἄνθρωποι ἐγνώριζον μόνον, ὅτι ὁ Πομπήιος εἶχεν ἔλθει εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Κασπίας καὶ ἔφυγε πάλιν καὶ ὅτι ὁ Κράσσος εἶχε καταστραφῆ. Ἡ Ρώμη ἦτο πολὺ ἀπησχολημένη εἰς τὸν ἰδικόν της οἶκον. Ὅλη ἡ προσπάθεια τοῦ Ρωμαίου πολίτου ἐστρέφετο πῶς νὰ γίνῃ πλούσιος καὶ πῶς νὰ στερεώσῃ τὴν προσωπικήν του ἀσφάλειαν. Ὅση ἄλλη ἐνέργεια τοῦ ἀπέμενε, τὴν μετεχειρίζετο διὰ νὰ παρακολουθῇ τὰ στρατηγήματα καὶ νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς τὰ κινήματα καὶ ἀντικινήματα τῶν διαφόρων τυχοδιωκτῶν, οἱ ὁποῖοι τώρα ἐμάχοντο φανερὰ μεταξύ των διὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας.

Ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια εἰς τοὺς ἱστορικοὺς νὰ πραγματεύωνται τὰς ἐμφυλίους αὐτὰς διαμάχας μὲ ὑπέρτατον σεβασμόν. Ἡ μορφὴ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ἰδιαιτέρως παρουσιάζεται ὡς ἄστρον πρώτου μεγέθους καὶ ὑψίστης σημασίας εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐν τούτοις μία ἀμερόληπτος ἐξέτασις τῶν γνωστῶν γεγονότων δὲν δικαιολογεῖ καθόλου τὴν ἀποθέωσιν αὐτὴν τοῦ Καίσαρος. Οὔτε αὐτὸς ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς παραφορᾶς του κατέστρεψε τὴν πραγματοποίησιν τοῦ μεγάλου ὄντως σχεδίου του—τῆς συμφιλιώσεως δηλαδὴ τῆς Ἀνατολῆς μετὰ τῆς Δύσεως—δὲν ἐξυμνήθη τόσον, ὥστε νὰ προκαλέσῃ τὸν θαυμασμὸν τῶν ἀπροσέκτων καὶ στερημένων κριτικοῦ νοῦ ἀναγνωστῶν. Ὑπάρχει, βλέπετε, ἕνας τύπος σοφοῦ, ὁ ὁποῖος καθήμενος εἰς τὸ γραφεῖόν του

καὶ ἐπὶ τῇ βάσει πενιχροτάτων στοιχείων ἢ ἐντελῶς χωρὶς παρόμοια στοιχεῖα, ἐφευρίσκει μεγαλεπήβολα σχέδια παγκοσμίου πολιτικῆς, τὰ ὁποῖα ἀποδίδει εἰς ἐξεχούσας φυσιογνωμίας τῆς ἱστορίας.

Μᾶς λέγουν, ὅτι ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἐσχεδίαζε τὴν κατάκτησιν τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς Ρώμης καὶ τὴν τελείαν καθυπόταξιν τῶν Ἰνδιῶν καὶ ὅτι μόνον ὁ θάνατός του τὸν ἠμπόδισε νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὰ μεγαλεπήβολα αὐτὰ σχέδια. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον γνωρίζομεν ὡς βέβαιον εἶναι, ὅτι κατέκτησε τὸ περσικὸν κράτος καὶ ὅτι οὐδέποτε ἐπροχώρησε πολὺ πέραν τῶν συνόρων του. Καὶ γνωρίζομεν ἀκόμη, ὅτι τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπετίθετο ὅτι ἔκαμνε τὰ μεγαλουργὰ αὐτὰ σχέδια, αὐτὸς ἐπέτρεπε πράγματι εἰς τὸν ἑαυτόν του τοὺς τερατώδεις ἐκείνους ἐξωφρενισμούς, ὅπως ἦτο τὸ πένθος του διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡφαιστίωνος, καὶ κατεγίνετο κυρίως εἰς τὸ νὰ μεθᾷ μέχρι θανάτου.

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ εἰς τὸν Ἰούλιον Καίσαρα ἀποδίδεται ἡ πρόθεσις τῆς συστηματικῆς κατακτήσεως καὶ τοῦ ἐκπολιτισμοῦ τῆς Εὐρώπης μέχρι τῆς Βαλτικῆς καὶ τοῦ Δνειπέρου—δηλαδὴ τῆς μόνης μὴ ἀδυνάτου λύσεως, ἡ ὁποία θὰ ἔσωζε τὴν Ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τὴν τελικήν της κατάρρευσιν. Ὁ Καῖσαρ, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἐσκέπτετο νὰ βαδίσῃ εἰς τὴν Γερμανίαν, νὰ διασχίσῃ κατόπιν τὰς χώρας τῶν Πάρθων καὶ τῶν Σκυθῶν καὶ νὰ καταλήξῃ πρὸς βορρᾶν τῆς Κασπίας θαλάσσης καὶ τοῦ Εὐξείνου.

Ἐν τούτοις, ἀντίθετα μὲ τὸ μεγαλεπήβολον αὐτὸ σχέδιον, ἡ πραγματικότης μᾶς παρουσιάζει τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Καῖσαρ, ὅταν εὑρίσκετο εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δυνάμεώς του, μεσῆλιξ πλέον, εἰς ἐποχὴν ποὺ εἶχε λήξει τὸ στάδιον τῶν νεανικῶν ἐρώτων καὶ τοῦ νεανικοῦ σφρίγους, ἐπέρασε τὸ μεγαλύτερον μέρος ἑνὸς ὁλοκλήρου ἔτους εἰς συμπόσια καὶ ἐρωτοτροπίας πρὸς τὴν βασίλισσαν τῆς Αἰγύπτου Κλεοπάτραν. Κατόπιν δὲ τὴν ἔφερε μαζί του εἰς Ρώμην, ὅπου ἡ ἐπὶ τοῦ Καίσαρος ἐπιρροὴ τῆς γυναικὸς αὐτῆς ἔκαμε πολὺ κακὴν ἐντύπωσιν. Παρόμοιαι σχέσεις μὲ μίαν γυναῖκα χαρακτηρίζουν τὸν περασμένης ἡλικίας Καίσαρα (ἦτο 54 ἐτῶν τότε) ἔκδοτον εἰς ὁρμὰς ἢ ἁπλῶς αἰσθηματίαν μᾶλλον, παρὰ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ κόσμου.

Χαρακτηριστικὴ μὲ τὴν ὑπεράνθρωπον ἰδέαν περὶ τοῦ Καίσαρος εἶναι ἡ εἰς τὸ Μουσεῖον Νεαπόλεως γνωστὴ προτομή του. Τὸν εἰκονίζει μὲ πρόσωπον λεπτὸν καὶ διανοητικόν, τοῦ ὁποίου ἡ ἔκφρασις εἶναι πολὺ εὐγενής, ὅταν δὲ τὸν παρατηροῦμεν, μᾶς ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν ἡ ἱστορία, ὅτι ἡ κεφαλὴ τοῦ Καίσαρος καὶ κατὰ τὴν γέννησίν του ἦτο ἐξαιρετικῶς μεγάλη καὶ μὲ ὡραίας ἀναλογίας. Δὲν εἶναι ἀσφαλῶς ἀποδεδειγμένον, ὅτι ἡ περίφημος αὐτὴ προτομὴ παριστάνει τὸν Καίσαρα, καὶ εἶναι δύσκολον νὰ συμβιβάσωμεν τὴν αὐστηρὰν γαλήνην της μὲ τὴν βιαίαν καὶ ἀνυπότακτον ὁρμητικότητα, ἡ ὁποία ἦτο τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ Καίσαρος. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι προτομαί, αἱ ὁποῖαι παριστάνουν ἐντελῶς διαφορετικὸν ἄνθρωπον, καὶ αἱ ὁποῖαι ἀποδίδονται ἐπίσης εἰς τὸν Καίσαρα.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Καῖσαρ ὡς νέος ὑπῆρξεν ἐκκεντρικὸς

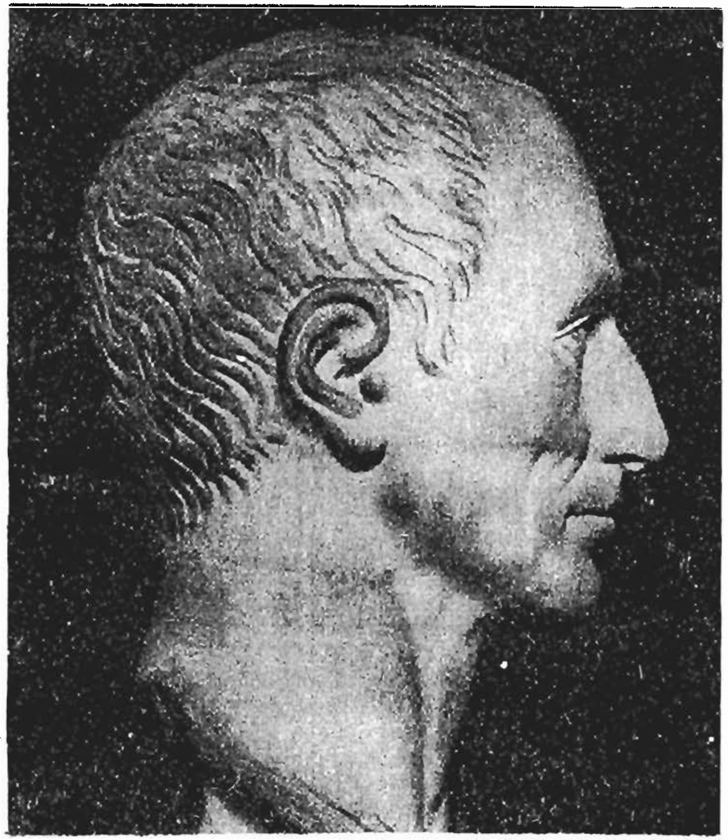
καὶ ἀκόλαστος. Ἡ διαμονή του εἰς τὴν Βιθυνίαν, ὅπου ἐπῆγεν ὅταν τὸν ἐκυνηγοῦσεν ὁ Σύλλας, εἶναι γεμάτη ἀπὸ σκάνδαλα. Δὲν ὑπάρχει δὲ τίποτε εἰς τὸ πολιτικόν του στάδιον, τὸ ὁποῖον νὰ ὑπονοῇ ἕνα ἀνώτερον ἢ ἀπώτερον σκοπόν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἄνοδον εἰς τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν ἐπίτευξιν ὅλης τῆς προσωπικῆς δόξης καὶ ἀπολαύσεως, τὴν ὁποίαν κάμνει δυνατὴν ἡ ἐξουσία.

Δὲν θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ περιγράψωμεν ἐδῶ τὰς διαφόρους φάσεις τοῦ σταδίου του. Ἂν καὶ ἀνῆκεν εἰς παλαιὰν οἰκογένειαν πατρικίων, ὁ Καῖσαρ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πολιτικὴν ὡς λαοπρόβλητος. Ἐσπατάλησε μεγάλα ποσά, διὰ τὰ ὁποῖα ἐχρεώθη βαρύτατα, διὰ νὰ δώσῃ πολυδαπάνους ἑορτὰς εἰς τὸν λαόν. Κατεπολέμησε τὴν παράδοσιν τοῦ Σύλλα καὶ ἦτο γεμᾶτος ἀπὸ σεβασμὸν πρὸς τὴν μνήμην τοῦ Μαρίου, ὁ ὁποῖος ἦτο θεῖός του ἐξ ἀγχιστείας. Ἐπὶ ὀλίγον χρόνον εἰργάσθη ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν Κράσσον καὶ τὸν Πομπήιον, ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κράσσου ἦλθεν εἰς διάστασιν πρὸς τὸν Πομπήιον.

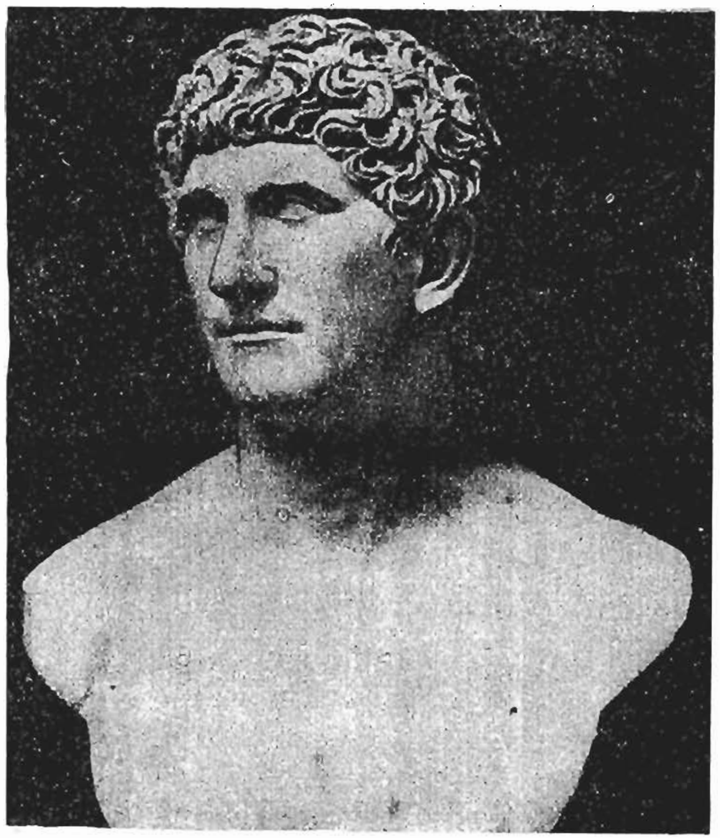
Τὸ 49 π. Χ. οἱ δύο αὐτοὶ ἄνδρες μὲ τὰς λεγεῶνάς των, ὁ Καῖσαρ ἀπὸ δυσμάς, ὁ δὲ Πομπήιος ἀπὸ ἀνατολάς, ἐπολέμησαν μὲ ἀπροκάλυπτον σκοπὸν τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας. Ὁ Καῖσαρ παρεβίασε τὸν νόμον καὶ ἐπέρασε μὲ τὰς λεγεῶνάς του τὸν Ρουβίκωνα, ὁ ὁποῖος ἦτο τὸ σύνορον μεταξὺ τῶν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Καίσαρος ἐπαρχιῶν καὶ τῆς κυρίως Ἰταλίας. Εἰς τὴν εἰς Φάρσαλα τῆς Θεσσαλίας μάχην (48 π.Χ.) ὁ Πομπήιος ἐνικήθη κατὰ κράτος καὶ ἔφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου ἐδολοφονήθη, ἀφήσας τὸν Καίσαρα περισσότερον κύριον τοῦ Ρωμαϊκοῦ κόσμου καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν Σύλλαν.

Ὁ Καῖσαρ ἀνεκηρύχθη τότε δικτάτωρ ἐπὶ δέκα ἔτη, τὸ 46 π. Χ., καὶ ὕστερα ἀπὸ ἓν ἔτος ἀνεκηρύχθη δικτάτωρ ἰσόβιος. Αὐτὸ ἰσοδυναμοῦσε πρὸς μοναρχίαν, ἂν ὄχι κληρονομικήν, τοὐλάχιστον αἱρετὴν καὶ ἰσόβιον. Εἰς τὸν Καίσαρα παρουσιάζετο ἔτσι ἐκτάκτως ἡ εὐκαιρία νὰ κάμῃ εἰς τὸν κόσμον ὅ,τι καλὸν εἶχεν εἰς τὸν νοῦν του. Καὶ ἀπὸ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἔκαμε χρῆσιν τῆς ἐξουσίας κατὰ τὰ τέσσερα αὐτὰ ἔτη καὶ ἀπὸ τὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ἐξετέλεσε, θὰ σχηματίσωμεν περὶ αὐτοῦ ἰδέαν καὶ θὰ τὸν κρίνωμεν. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι προέβη εἰς κάποιαν ἀναδιοργάνωσιν τῆς τοπικῆς διοικήσεως καὶ φαίνεται ὅτι ἀνέλαβε νὰ ἐξυπηρετήσῃ μίαν ὁλοφάνερην ἀνάγκην τῆς ἐποχῆς του: νὰ δώσῃ νέαν ζωὴν εἰς τοὺς δύο λιμένας τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Καρχηδόνος, τῶν ὁποίων ἡ καταστροφὴ εἶχεν ἐπιφέρει τὴν νέκρωσιν τῆς ναυτικῆς κινήσεως καὶ τοῦ ἐμπορίου τῆς Μεσογείου. Πολὺ περισσότερον ὅμως ὁλοφάνερη εἶναι ἡ ἐπιρροὴ τῆς Κλεοπάτρας καὶ τῆς Αἰγύπτου εἰς τὸν νοῦν του, ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ἐμαγνητίσθη εἰς φοβερὸν βαθμὸν ἀπὸ τὴν παράδοσιν τοῦ βασιλέως - θεοῦ καὶ ἀπὸ τὰ σαγηνευτικὰ θέλγητρα τῆς κ λ η ρ ο ν ο μ ι κ ῆ ς ἐκείνης θεᾶς Κλεοπάτρας.

Ἔχομεν καὶ ἐδῶ μαρτυρίας περὶ παρομοίας ἀκριβῶς φιλονεικίας μεταξὺ τοῦ Καίσαρος καὶ τῶν προσωπικῶν αὐτοῦ φίλων διὰ τὸ ζήτημα τῶν ἀξιώσεών του ἐπὶ τῆς θείας ἰδιότητος, περὶ τῆς ὁποίας ἐκάμαμεν ἤδη λόγον ἐν σχέσει μὲ τὸν Ἀλέξανδρον. Ὅσον ἀφορᾷ

359.–'**Ἰούλιος Καῖσαρ** (101–44 π. Χ.). Προτομὴ εἰς τὸ Βρεττανικὸν Μουσεῖον.

360.–**Μᾶρκος 'Αντώνιος** (82–30 π.Χ.). Προτομὴ εἰς τὸ Βατικανόν.

τὸν ἑλληνιστικὸν κόσμον τῆς Ἀνατολῆς, ἡ ἀπονομὴ θείων τιμῶν εἰς ἡγεμόνας ἦτο πρᾶγμα συνειθισμένον. Εἰς τὴν Ρώμην ὅμως, ὅπου ἐπικρατοῦσαν ἀκόμη αἱ ἀριαναὶ ἀντιλήψεις, αὐτὸ ἦτο ἀποκρουστικόν.

Ὁ Ἀντώνιος, ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ Καίσαρος εἰς τὰ Φάρσαλα, ἦτο ἕνας ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους κόλακάς του. Ὁ Πλούταρχος περιγράφει μίαν σκηνὴν εἰς τοὺς δημοσίους ἀγῶνας, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἀντώνιος ἐπεχείρησε νὰ ἀναγκάσῃ τὸν Καίσαρα νὰ δεχθῇ ἕνα στέφανον, τὸν ὁποῖον ὁ Καῖσαρ, μὲ συστολὴν καὶ ἐμπρὸς εἰς τὴν ἐκδηλωμένην ἀποδοκιμασίαν τοῦ πλήθους, ἠρνήθη. Εἶχεν ὅμως δεχθῆ τὸ ἐλεφάντινον σκῆπτρον καὶ τὸν θρόνον, τὰ ὁποῖα ἦσαν τὰ πατροπαράδοτα ἐμβλήματα τῶν ἀρχαίων βασιλέων τῆς Ρώμης.

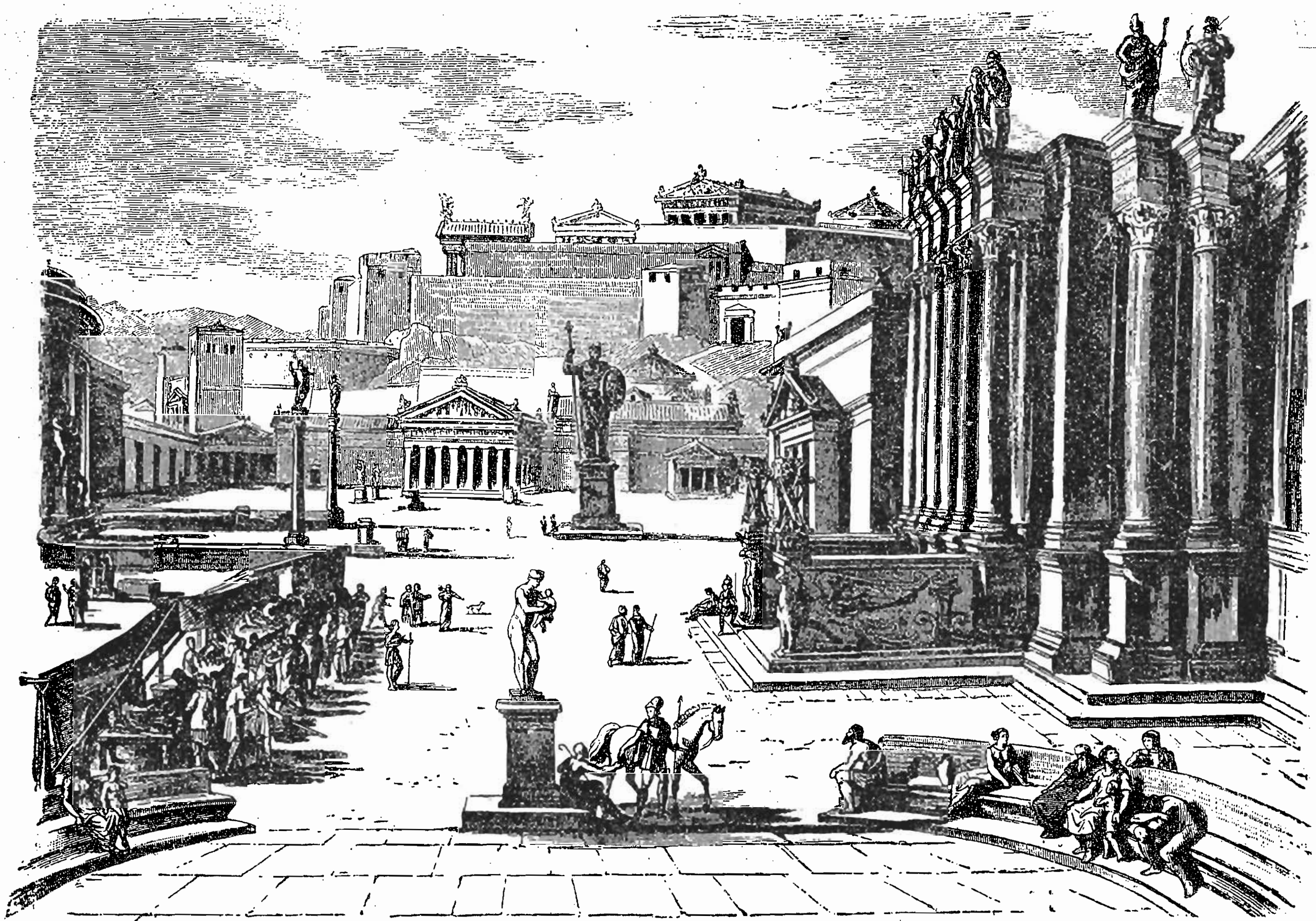
Ἡ εἰκὼν τοῦ Καίσαρος ἐφέρετο ἀνάμεσα εἰς τὰς εἰκόνας τῶν θεῶν ὁ δὲ ἀνδριὰς αὐτοῦ ἀνηγέρθη μέσα εἰς τὸν ναὸν μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «Εἰς τὸν ἀήττητον θεόν». Ὡρίσθησαν δὲ καὶ ἱερεῖς τοῦ θεοῦ αὐτοῦ. Ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι σημεῖα ἀληθινοῦ μεγαλείου, ἀλλὰ συμπτώματα τῆς μεγαλομανίας ἑνὸς κοινοῦ ἀνθρώπου, τὰ ὁποῖα δὲν συμβιβάζονται κατ᾽ οὐδένα τρόπον μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ Καῖσαρ ἦτο ἕνας συνετὸς καὶ ἀξιοθαύμαστος ὑπεράνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε νὰ διορθώσῃ τὸν κόσμον.

Τέλος (44 π. Χ.) ἐδολοφονήθη ὑπὸ ὁμάδος ἐκ τῶν φίλων καὶ ὑποστηρικτῶν του, εἰς τοὺς ὁποίους αἱ ἀξιώσεις αὐταὶ θείας ἰδιότητος εἶχον γίνει ἀνυπόφοροι. Τοῦ ἐπετέθησαν ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα, ἐνῷ εὑρίσκετο εἰς τὴν Σύγκλητον καὶ τοῦ κατέφεραν εἴκοσι τρία τραύματα μὲ ἐγχειρίδιον, ἐξέπνευσε δὲ ἐπὶ τόπου, κοντὰ εἰς τὸ βάθρον τοῦ ἀνδριάντος τοῦ ἀντιπάλου του, τοῦ Μεγάλου Πομπηίου. Ἡ σκηνὴ αὐτὴ χαρακτηρίζει τὴν τελείαν ἠθικὴν ἐξαχρείωσιν τοῦ παλαιοῦ ρωμαϊκοῦ κυβερνῶντος σώματος.

Ὁ Βροῦτος, ὁ ἀρχηγὸς τῶν δολοφόνων, ἐπεχείρησε νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς τοὺς συγκλητικούς, ἀλλ᾽ αὐτοὶ κατελήφθησαν ἀπὸ πανικὸν καὶ ἔφυγαν πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις. Ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον σχεδὸν ἡμέραν ἡ Ρώμη ἔμεινε κατάπληκτος ἀπὸ τὸ γεγονὸς αὐτό. Οἱ δολοφόνοι κρατοῦντες τὰ ματωμένα ὅπλα των, περιήρχοντο τὴν πόλιν, ἡ ὁποία παρέμενεν ἀναποφάσιστος, χωρὶς κανεὶς νὰ τολμήσῃ νὰ τοὺς ἐπιτιμήσῃ διὰ τὴν πρᾶξίν των, ἀλλὰ καὶ χωρὶς πολλοὶ νὰ προσέρχωνται εἰς τὰς τάξεις των. Κατόπιν ὅμως ἡ κοινὴ γνώμη ἐξηγέρθη ἐναντίον των, τὸ πλῆθος ἐπετέθη εἰς τὰς οἰκίας μερικῶν ἀπὸ αὐτοὺς καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ κρυφθοῦν καὶ νὰ δραπετεύσουν, διὰ νὰ σωθοῦν.

6. Ἡ ἔλευσις τοῦ πρίγκιπος (princeps)

Ἡ φορὰ ὅμως τῶν πραγμάτων ἐτραβοῦσεν ἀκατάσχετος πρὸς τὴν μοναρχίαν. Ἐπὶ δέκα τρία ἀκόμη ἔτη ἐξηκολούθησεν ἡ πάλη τῶν ἐξεχόντων προσώπων. Ἀπὸ ὅλους ἕνας μόνον ἄνθρωπος διακρίνεται ὡς ἐμπνευσμένος ἀπὸ μεγάλας ἰδέας καὶ φιλοδοξίας, ὄχι ἐξ ὁλοκλήρου ἐγωιστικάς: ὁ Κικέρων. Ἦτο ἄνδρας ὄχι ἀριστοκρατι-

361.—**Ρώμη.** Μία ἄποψις τοῦ λόφου τοῦ Παλατίνου, ὅπου ἦσαν τὰ ἀνάκτορα τῶν Καισάρων, ἀπὸ τὴν ἀγορὰν τῆς Ρώμης.

τῆς καταγωγῆς, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς ρητορικῆς του δεινότητος καὶ τῶν φιλολογικῶν του προσόντων, ἀπέκτησεν ἐξέχουσαν θέσιν εἰς τὴν Σύγκλητον. Ἐπηρεαζόμενος ἀπὸ τὴν παράδοσιν τοῦ Δημοσθένους, εἶχε τὴν τάσιν νὰ ἐπιτίθεται βιαίως κατὰ τῶν ἀντιπάλων του, ὁπωσδήποτε ὅμως διακρίνεται ὡς φυσιογνωμία εὐγενὴς καὶ μὲ πάθος, ἀλλὰ ἡ ὁποία συνηγορεῖ πρὸ τῆς Συγκλήτου ὑπὲρ τῶν ὑψηλῶν ἰδανικῶν τῆς δημοκρατίας, δυστυχῶς χωρὶς ἀποτέλεσμα.

Ἦτο συγγραφεὺς διακεκριμένος, μὲ πολὺ ἐπιμελημένον ὕφος. Οἱ δὲ ρητορικοί του λόγοι καὶ αἱ ἰδιωτικαὶ ἐπιστολαί, τὰς ὁποίας ἄφησε, τὸν καθιστοῦν μίαν ἀπὸ τὰς ζωντανωτέρας μορφὰς τῆς ἐν λόγῳ περιόδου διὰ τὸν νεώτερον ἀναγνώστην. Προεγράφη καὶ ἐφονεύθη τὸ 43 π. Χ., ἓν ἔτος μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, τὸ δὲ κεφάλι του καὶ τὰ χέρια του ἐκαρφώθησαν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἀγοράν. Ὁ Ὀκταβιανός, ὁ ὁποῖος ἔγινεν ἐπὶ τέλους μονάρχης τῆς Ρώμης, φαίνεται ὅτι κατέβαλε προσπαθείας νὰ σώσῃ τὸν Κικέρωνα. Πάντως ὁ φόνος τοῦ Κικέρωνος δὲν ἦτο ἰδικόν του ἔργον.

Δὲν ἠμποροῦμεν νὰ παρακολουθήσωμεν ἐδῶ τὴν πολύπλοκον ἐξέλιξιν τῶν συμμαχιῶν καὶ προδοσιῶν, αἱ ὁποῖαι κατέληξαν εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἐν λόγῳ Ὀκταβιανοῦ, τοῦ θετοῦ κληρονόμου τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος. Ἡ τύχη τῶν κυρίων προσώπων εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴν τύχην τῆς Κλεοπάτρας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, ἡ Κλεοπάτρα μετεχειρίσθη τὰ θέλγητρά της, διὰ νὰ σαγηνεύσῃ τὸν εὐαίσθητον Ἀντώνιον, πολὺ νεώτερον τοῦ Καίσαρος, μὲ τὸν ὁποῖον θὰ εἶχεν ἤδη γνωριμίαν. Ἐπὶ ὀλίγον χρόνον ὁ Ὀκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος καὶ τρίτον πρόσωπον, ὁ Λέπιδος, ἐμοίρασαν τὸν ρωμαϊκὸν κόσμον, ἀκριβῶς ὅπως τὸν εἶχον μοιράσει προηγουμένως ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ καὶ ὁ Πομπήιος, πρὶν ἔλθουν εἰς ρῆξιν. Ὁ Ὀκταβιανὸς παρέλαβε τὴν Δύσιν, ὅπου κατώρθωσε νὰ παγιώσῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν ἐξουσίαν του, ὁ Ἀντώνιος ἔλαβεν ὡς μερίδιον τὴν πολυτελεστέραν Ἀνατολὴν—καὶ τὴν Κλεοπάτραν. Εἰς δὲ τὸν Λέπιδον ἔπεσεν ἕνα γλυμμένον κόκκαλον: ἡ καρχηδονιακὴ Ἀφρική. Φαίνεται ὅμως ὅτι αὐτὸς ἦτο ἄνθρωπος ἀγαθός, μὲ καλὰς παραδόσεις, καὶ ἀνέλαβε νὰ δώσῃ νέαν ζωὴν μᾶλλον εἰς τὴν Καρχηδόνα, παρὰ νὰ ἀποβλέψῃ εἰς θησαυρισμὸν καὶ τὴν ἱκανοποίησιν προσωπικῶν κενοδοξιῶν.

Ὁ Ἀντώνιος ὑπέκυψεν εἰς τὰς ἰδίας ἀρχαίας ἰδέας περὶ τῆς θείας ἰδιότητος τοῦ βασιλέως, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἤδη διαταράξει τὴν διανοητικὴν ἰσορροπίαν τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος. Κοντὰ εἰς τὴν Κλεοπάτραν παρεδόθη εἰς τὰς ἐρωτικὰς ἀπολαύσεις, εἰς διασκεδάσεις καὶ εἰς ἓν ὄνειρον ἡδυπαθοῦς δόξης, ἕως ὅτου ὁ Ὀκταβιανὸς ἐθεώρησε κατάλληλον πλέον τὴν στιγμὴν νὰ ἐξαφανίσῃ ἀπὸ τὸ μέσον τὰς δύο αὐτὰς αἰγυπτιακὰς θεότητας.

Τὸ 32 π. Χ. ὁ Ὀκταβιανὸς ἔπεισε τὴν Σύγκλητον νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὸν Ἀντώνιον τὴν διοίκησιν τῆς Ἀνατολῆς, καὶ αὐτὸς ἐβιάστηκε νὰ τοῦ ἐπιτεθῇ. Ἐπηκολούθησεν ἡ μεγάλη ναυμαχία τοῦ Ἀκτίου (31 π.Χ.), τῆς ὁποίας ἡ ἔκβασις ἀπεφασίσθη ἀπὸ τὴν Κλεο-

πάτραν, μὲ τὴν φυγήν της εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀγῶνος μαζὶ μὲ ἑξῆντα πλοῖα. Εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατον τώρα δι' ἡμᾶς ν' ἀποφανθῶμεν, ἐὰν αὐτὸ ὠφείλετο εἰς προμελετημένην προδοσίαν ἢ εἰς ἰδιοτροπίαν τῆς στιγμῆς μιᾶς θελκτικῆς γυναικός.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ ἀναχώρησις τῶν πλοίων τῆς Κλεοπάτρας ἐπέφερεν καταστρεπτικὴν σύγχυσιν εἰς τὸν στόλον τοῦ Ἀντωνίου, τὴν ὁποίαν ἐμεγάλωσεν ἡ φυγὴ τοῦ ἰδίου τοῦ Ἀντωνίου, ὁ ὁποῖος ἠκολούθησεν τὴν ἐρωμένην του. Ἀνεχώρησεν ἐπὶ ταχυπλόου τριήρους, χωρὶς νὰ εἰδοποιήσῃ κἂν τοὺς ὑπαρχηγούς του καὶ ἄφησε τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἄνδρας νὰ πολεμήσουν καὶ νὰ ἀποθάνουν ὅπως ἠμποροῦσαν. Ἐπὶ ὀλίγον χρόνον αὐτοὶ δὲν ἤθελαν νὰ πιστεύσουν, ὅτι ὁ Ἀντώνιος τοὺς ἐγκατέλειψε. Τὴν συνάντησιν τῶν δύο ἐραστῶν, ἡ ὁποία ἐπηκολούθησε καὶ τὴν συμφιλίωσίν των, περιγράφει ὁ Πλούταρχος μὲ κάποιαν εἰρωνείαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ δίκτυον, μὲ τὸ ὁποῖον ὁ Ὀκταβιανὸς εἶχε περιβάλει τὸν ἀντίπαλόν του, ἐγίνετο ὁλονὲν σφικτότερον. Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι ὑπῆρχε κάποια συνεννόησις μεταξὺ τοῦ Ὀκταβιανοῦ καὶ τῆς Κλεοπάτρας, ὅπως ὑπῆρξεν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ Ἀντωνίου. Τὸ τελευταῖον αὐτὸ στάδιον τοῦ μικροῦ δράματος τοῦ Ἀντωνίου, ἦτο μιὰ διαρκὴς ἐναλλαγὴ ἐκδηλώσεων βαθείας θλίψεως καὶ ἐρωτικῶν σκηνῶν.

Ἐπὶ ὀλίγον χρόνον ὁ Ἀντώνιος ἔπαιξε τὸ μέρος τοῦ Τίμωνος, τοῦ μισανθρώπου, ὡσὰν νὰ εἶχεν ἀπολέσει τὴν πίστιν του εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἂν καὶ φαίνεται ὅτι οἱ ἐγκαταλειφθέντες εἰς τὸ Ἄκτιον ἄνδρες του εἶχον περισσοτέρους λόγους νὰ αἰσθανθοῦν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Ἐν τέλει ὅμως εὑρέθη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ὁ Ἀντώνιος εἶχε μερικὰς ἐπιτυχίας καὶ δὲν ἔπαυε νὰ προκαλῇ τὸν Ὀκταβιανὸν νὰ ἀποφασίσουν τὸ ζήτημα διὰ προσωπικῆς μονομαχίας. Ὅταν δὲ τὸν ἔκαμαν νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἡ Κλεοπάτρα ηὐτοκτόνησε, τὸ ἄστρον αὐτὸ τοῦ ρομαντισμοῦ ἐβύθισεν εἰς τὸ στῆθός του τὸ ἐγχειρίδιον. Δὲν ἐξέπνευσεν ὅμως ἀμέσως καὶ τὸν μετέφεραν νὰ ἀποθάνῃ εἰς τοὺς πόδας τῆς ἐρωμένης του (30 π.Χ.).

Ἡ περὶ τοῦ Ἀντωνίου ἀφήγησις τοῦ Πλουτάρχου, ἡ ὁποία στηρίζεται κατὰ μεγάλο μέρος εἰς μαρτυρίας ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι τὸν εἶδαν καὶ τὸν ἐγνώρισαν, τὸν περιγράφει ὡς ἡρωικὴν φυσιογνωμίαν. Παρομοιάζεται πρὸς τὸν ἡμίθεον Ἡρακλέα, ἀπὸ τὸν ὁποῖον μάλιστα εἶχε τὴν ἀξίωσιν ὅτι κατήγετο, καθὼς ἐπίσης καὶ πρὸς τὸν Ἰνδὸν Βάκχον. Ὑπάρχει μία ἀηδής, ἀλλὰ καὶ διαφωτιστικὴ περιγραφὴ σκηνῆς μέσα εἰς τὴν Σύγκλητον, ὅταν ὁ Ἀντώνιος εἰς κατάστασιν μέθης ἐπεχείρησε νὰ ὁμιλήσῃ καὶ τοῦ συνέβη κἄτι πολὺ ἐξευτελιστικόν, τὸ ὁποῖον συχνὰ συμβαίνει εἰς τοὺς μεθυσμένους.

Ἐπὶ μικρὸν χρονικὸν διάστημα ἡ Κλεοπάτρα ἔζησε μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ἠμποροῦσε νὰ μετατρέψῃ καὶ τὸν Ὀκταβιανὸν εἰς τὸν αὐτὸν θεῖον ρόλον, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἤδη παίξει ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ καὶ ὁ Ἀντώνιος. Ἔλαβε συνέντευξιν μὲ τὸν Ὀκταβιανόν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπαρουσιάσθη ὡς καλλονὴ θλιμμένη καὶ ἡμίγυμνος. Ὅταν ὅμως ἐγι-

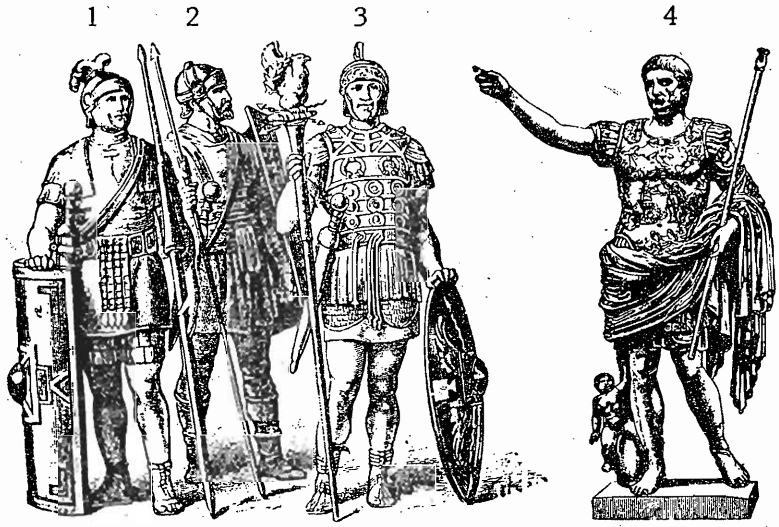
νεν εἰς αὐτὴν φανερόν, ὅτι ὁ Ὀκταβιανὸς ἐστερεῖτο τοῦ θείου σπινθῆρος, καὶ ὅτι ἡ φροντίς του διὰ τὴν ἄνεσιν καὶ εὐμάρειάν της ὑπηγορεύετο ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ τὴν ἐκθέση εἰς μίαν θριαμβευτικὴν πομπὴν διὰ τῶν ὁδῶν τῆς Ρώμης, τότε ηὐτοκτόνησεν. Ὁ θάνατός της ἐπῆλθεν ἀπὸ τὰ δαγκάματα ἀσπίδος, δηλητηριώδους φιδιοῦ, τὸ ὁποῖον τῆς ἔφεραν κρυμμένον μέσα εἰς καλάθι σύκων, χωρὶς νὰ τὸ ἀντιληφθοῦν οἱ Ρωμαῖοι φρουροί.

Ὁ Ὀκταβιανὸς φαίνεται ὅτι ἦτο ἐντελῶς ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τὰς ἀξιώσεις τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος καὶ τοῦ Ἀντωνίου περὶ θείας δυνάμεως. Δὲν ἦτο οὔτε θεός, οὔτε ρωμαϊκὸς ἥρως· ἦτο ἁπλῶς ἄνθρωπος. Εἶχεν εὐρυτέραν ἀντίληψιν καὶ μεγαλυτέραν ἱκανότητα ἀπὸ κάθε ἄλλον, ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος εἰς την τελευταίαν αὐτὴν πρᾶξιν τοῦ δράματος τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας. Ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν αἱ τότε συνθῆκαι, ἦτο ὁ καλύτερος ἄρχων τῆς Ρώμης. Ὁ Ὀκταβιανὸς παρητήθη ἑκουσίως τῆς ἐξαιρετικῆς ἐξουσίας, τὴν ὁποίαν ἀσκοῦσεν ἀπὸ τοῦ 43 π. Χ. καὶ διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν τὰς ἰδίας αὐτοῦ λέξεις, «παρεχώρησεν εἰς τὴν Σύγκλητον καὶ εἰς τὸν λαὸν τῆς Ρώμης τὴν διεύθυνσιν τῆς δημοκρατίας». Ὁ παλαιὸς συνταγματικὸς μηχανισμὸς ἐτέθη πάλιν εἰς κίνησιν. Ἡ Σύγκλητος, ἡ ἐκκλησία καὶ οἱ δήμαρχοι ἀνέλαβον τὰ παλαιά των καθήκοντα, ὁ δὲ Ὀκταβιανὸς ἀνευφημήθη ὡς «ὁ ἀναστηλωτὴς τῆς δημοκρατίας καὶ ὁ πρόμαχος τῆς ἐλευθερίας».

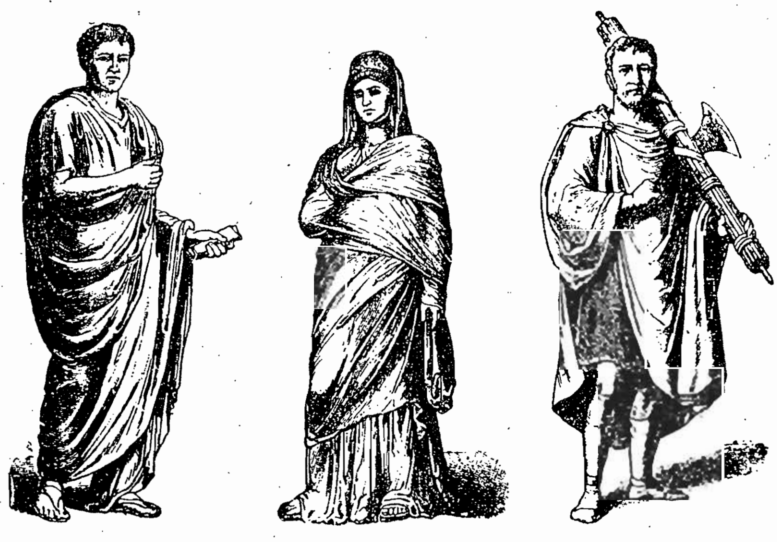
Δὲν ἦτο εὔκολον νὰ προσδιορισθοῦν αἱ σχέσεις, τὰς ὁποίας αὐτὸς ὁ πραγματικὸς κύριος τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου θὰ διατηροῦσε πρὸς τὴν δημοκρατίαν αὐτήν, ἡ ὁποία ἀνεστηλώθη. Ἡ παραίτησίς του ὑπὸ τὴν νεωτέραν σημασίαν τῆς λέξεως, θὰ εἶχεν ὡς ἄμεσον ἀποτέλεσμα νὰ ἐπαναφέρῃ γενικὴν σύγχυσιν εἰς τὰ πράγματα τῆς πολιτείας. Τὸ συμφέρον τῆς εἰρήνης καὶ τῆς τάξεως ἀπαιτοῦσε νὰ διατηρήσῃ τοὐλάχιστον κατ' οὐσίαν τὴν ἐξουσίαν. Ὁ σκοπὸς δὲ αὐτὸς πράγματι ἐπετεύχθη καὶ ἔτσι ἱδρύθη ἡ ἀρχὴ τῶν αὐτοκρατόρων κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος παρέμεινε μοναδικὸς εἰς τὴν ἱστορίαν.

Ἡ ἀναβίωσις τοῦ τίτλου τοῦ βασιλέως ἀπεκλείετο, ὁ δὲ Ὀκταβιανὸς ἠρνήθη ὁ ἴδιος ρητῶς νὰ ἀσκήσῃ δικτατορικὴν ἐξουσίαν. Οὔτε ἐδημιουργήθη δι' αὐτὸν νέον ἀξίωμα, οὔτε ἐπενοήθη νέος τίτλος. Ἡ Σύγκλητος ὅμως καὶ ὁ δῆμος παρεχώρησαν εἰς αὐτὸν ὡρισμένας ἐξουσίας, ὅπως εἶχον παραχωρήσει καὶ εἰς ἄλλους πολίτας πρὶν ἀπὸ αὐτὸν καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κατέλαβε τὴν θέσιν του παραπλεύρως πρὸς τὰς νομίμως διορισθείσας ἀρχὰς τῆς δημοκρατίας. Διὰ νὰ δηλώσῃ ὅμως τὸ ὑπεράνω ὅλων τῶν ἄλλων ἀξίωμα αὐτοῦ ἡ Σύγκλητος, δι' ἀποφάσεώς της τοῦ ἀπένειμε τὴν προσωνυμίαν «Αὔγουστος», ἐνῷ εἰς τὴν κοινὴν ὁμιλίαν ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἐλέγετο «princeps» (πρόκριτος, πρίγκιψ), τίτλος ἁπλῆς ἀβρότητος, κοινὸς εἰς τοὺς δημοκρατικούς, καὶ ὁ ὁποῖος δὲν εἶχεν ἄλλην σημασίαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἔννοιαν, ὅτι αὐτὸς ποὺ τὸν ἔφερεν ἦτο ὁ πρῶτος μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν του.

Ἔτσι ἐπραγματοποιήθη φαινομενικῶς τὸ ἰδεῶδες τοῦ συνταγμα-

362.—1, 2, 3: Στρατιῶται τῆς λεγεῶνος. 4. Ὁ Αὔγουστος, ὡς ἀρχιστράτηγος καὶ ἀγορητὴς (ἀνδριὰς εἰς τὸ Βατικανόν).

363. — 1. Ρωμαῖος φορῶν χιτῶνα καὶ τήβεννον. 2. Ρωμαία δέσποινα φοροῦσα ἐσθῆτα ποδήρη καὶ πέπλον. 3. Ρωμαῖος ραβδοῦχος.

τικοῦ προέδρου ἐλευθέρας δημοκρατίας, τὸ ὁποῖον εἶχε σχεδιάσει ὁ Κικέρων εἰς τὴν «Δημοκρατίαν» του (De Republica). Πραγματικῶς ὅμως τὰ εἰδικὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα ἀπενεμήθησαν εἰς τὸν Ὀκταβιανόν, τοῦ ἔδωκαν πάλιν κατ' οὐσίαν τὴν αὐταρχικὴν ἐξουσίαν, τῆς ὁποίας εἶχε παραιτηθῇ, οὕτως ὥστε μεταξὺ τῆς δημοκρατίας, ἡ ὁποία ἀνεστηλώθη καὶ τοῦ νέου αὐτῆς πρίγκιπος, ἡ ἰσορροπία τῆς ἐξουσίας ἔκλινεν ἀποφασιστικῶς πρὸς τὸ μέρος τοῦ τελευταίου.

7. Διατὶ ἀπέτυχεν ἡ ρωμαϊκὴ δημοκρατία.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ρωμαϊκὴ δημοκρατία κατέληξεν εἰς ἕνα πρίγκιπα ἢ κυβερνῶντα ἡγεμόνα, καὶ ἔτσι τὸ πρῶτον μεγάλο πείραμα αὐτοκυβερνωμένης κοινότητος εἰς κλίμακα εὐρυτέραν τῆς μικρᾶς φυλῆς ἢ πόλεως κατέρρευσε καὶ ἀπέτυχεν.

Ὁ κυριώτερος λόγος τῆς ἀποτυχίας ἦτο, ὅτι δὲν ἠμποροῦσε νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἑνότητα. Εἰς τὰ πρῶτα στάδια τῆς δημοκρατίας οἱ πολῖται, καὶ οἱ πατρίκιοι καὶ οἱ πληβεῖοι, εἶχον κἄποιαν παράσοσιν δικαιοσύνης καὶ καλῆς πίστεως καὶ ὑποταγῆς εἰς τοὺς νόμους καὶ ἐπίστευον ὅτι οἱ νόμοι ἀπέβλεπον εἰς τὸ καλὸν ὅλων τῶν πολιτῶν. Ἡ ἰδέα αὐτὴ περὶ τῶν νόμων καὶ τῆς προθύμου ὑποταγῆς εἰς αὐτοὺς τῶν πολιτῶν ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Ρώμην μέχρι τοῦ 1ου αἰῶνος π.Χ. Ἡ ἀπροσδόκητος ὅμως ἐφεύρεσις καὶ ἀνάπτυξις τοῦ νομίσματος, οἱ διάφοροι νέοι πειρασμοί, τοὺς ὁποίους ἐδημιούργησεν ἡ ἐπέκτασις τοῦ κράτους, καὶ εἰς τοὺς ὁποίους οἱ πολῖται δὲν ἠμποροῦσαν νὰ ἀντισταθοῦν, καὶ ἡ περίπλοκος ὑπουλότης τῶν ἐκλογικῶν μεθόδων, ἔκαμαν, ὥστε νὰ ἐξασθενήσῃ αὐτὴ ἡ παράδοσις καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐφρόντιζον πλέον νὰ εἶναι ἐν τάξει πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ καλοῦ πολίτου κατὰ τύπους μόνον, ἀδιαφοροῦντες διὰ τὴν οὐσίαν.

Ὁ σύνδεσμος τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ ὑπῆρξε πάντοτε ἠθικὸς μᾶλλον, παρὰ θρησκευτικὸς σύνδεσμος. Ἡ θρησκεία του συνίστατο εἰς θυσίας καὶ δεισιδαιμονίας. Δὲν ὑπῆρχεν εἰς αὐτὴν θέσις διὰ μεγάλας ἰδέας, διὰ τὴν ἰδέαν τοῦ θείου ἀρχηγοῦ καὶ τῆς ἱερᾶς ἀποστολῆς, τὰς ὁποίας ἀνέπτυσσεν ὁ Ἰουδαϊσμός. Ἐφ' ὅσον δὲ αἱ παρουσιαζόμεναι νέαι εὐκαιρίαι συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἐκφυλισθῇ σιγὰ σιγὰ ὁ παλαιὸς τύπος τοῦ ἀληθινοῦ πολίτου, δὲν ἀπέμενε πλέον καμμία ἐσωτερική, δηλαδὴ ἀληθινή, ἑνότης εἰς τὸ σύστημα αὐτό. Κάθε ἄνθρωπος ἔτεινεν ὁλονὲν καὶ περισσότερον νὰ κάμνῃ ὅ,τι ἐφαίνετο εἰς αὐτὸν ὀρθόν.

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἡ μόνη διέξοδος ἀπὸ τὸ χάος αὐτὸ ἦτο ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν μοναρχίαν, εἰς τὴν ἀναγνώρισιν ἑνὸς ἐκλεκτοῦ ἀτόμου ὡς ἐκπροσωποῦντος τὴν μίαν θέλησιν, ἡ ὁποία ἐπιβάλλει τὴν ἑνότητα εἰς τὴν πολιτείαν. Βεβαίως εἰς τὴν ἐπάνοδον αὐτὴν κρύπτεται πάντοτε ἡ προσδοκία, ὅτι ὁ μονάρχης ὡς διὰ μαγείας θὰ παύσῃ νὰ εἶναι ἁπλῶς ἕνας κοινὸς καὶ ἄσημος ἄνθρωπος καὶ θὰ σκέπτεται καὶ θὰ αἰσθάνεται ὡς μεγαλύτερον καὶ εὐγενέστερον ὄν, ὡς προσωπικότης ἴση πρὸς τὴν περιωπὴν καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους.

Ἡ μοναρχία ὅμως διαψεύδει παρομοίας προσδοκίας, ὅπως θὰ ἴδω-

μεν ἀπὸ τὴν σύντομον ἐπισκόπησιν τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων, τὴν ὁποίαν ἐπιχειροῦμεν κατωτέρω. Ἀπὸ τὴν ἐπισκόπησιν αὐτὴν εὑρίσκομεν ἕνα ἀπὸ τοὺς πλέον δημιουργικοὺς αὐτοκράτορας, τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον, ὁ ὁποῖος, ἔχων συνείδησιν τῆς ἀνεπαρκείας του νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἑνωτικὴ δύναμις, ἐστράφη πρὸς τὴν πίστιν, τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν διδασκαλίαν μιᾶς ἀπὸ τὰς νέας θρησκείας τοῦ κράτους, διὰ νὰ ἐπιφέρῃ δι' αὐτῆς τὴν ποθητὴν πνευματικὴν ἑνότητα τῶν ἀνθρώπων, ἡ ὁποία τόσον καταφανῶς ἔλειπε.

Μὲ τὸν Καίσαρα ὁ πολιτισμὸς τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Δυτικῆς Ἀσίας ἐπανῆλθεν εἰς τὴν μοναρχίαν, διὰ δὲ τῆς μοναρχίας, βοηθουμένης ὕστερα ἀπὸ ὀλίγον ἀπὸ τὴν ὠργανωμένην χριστιανωσύνην, ἐπεδίωξεν ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὸν κόσμον τὴν εἰρήνην, τὴν δικαιοσύνην, τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν τάξιν ἐπὶ δέκα ὀκτὼ περίπου αἰῶνας. Ἔπειτα σχεδὸν ἀποτόμως ἤρχισε νὰ ἐπανέρχεται πρὸς τὰς δημοκρατικὰς ἀρχάς, πρῶτον εἰς τὴν μίαν χώραν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν ἄλλην. Βοηθούμενος δὲ ἀπὸ τὰς νέας δυνάμεις τῆς τυπογραφίας καὶ τοῦ Τύπου καὶ τῆς ὠργανωμένης καθολικῆς ἐκπαιδεύσεως, καθὼς καὶ ἀπὸ θρησκευτικὰς ἰδέας παγκοσμίου συναδελφώσεως, μὲ τὰς ὁποίας ὁ κόσμος ἔχει ἐμποτισθῆ ἐπὶ πολλὰς γενεάς, φαίνεται ὁ πολιτισμὸς τώρα, ὅτι ἀνέλαβε πάλιν τὴν προσπάθειαν νὰ δημιουργήσῃ παγκόσμιον δημοκρατίαν καὶ παγκόσμιον οἰκονομικὸν σύνδεσμον, τὰ ὁποῖα οἱ Ρωμαῖοι τόσον προώρως εἶχον ἐπιχειρήσει καὶ εἰς τὰ ὁποῖα τόσον ἐξ ὁλοκλήρου καὶ μὲ τόσον καταστρεπτικὰ ἀποτελέσματα ἀπέτυχον.

Τώρα ἀρχίζομεν νὰ ἀντιλαμβανώμεθα, ὅτι πρὸς τὴν τοιαύτην δημιουργίαν εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖαι ὡρισμέναι συνθῆκαι καὶ τὰς ὁποίας δὲν ἦτο νοητὸν νὰ θεωρήσῃ ὡς δυνατὰς ὁ προχριστιανικὸς Ρωμαῖος. Πιθανὸν νὰ νομίζωμεν ὅτι ἡ παγκόσμιος συναδέλφωσις εἶναι ἀκόμη παρὰ πολὺ κουραστικὸν καὶ δύσκολον καὶ ἀβέβαιον ἐγχείρημα. Ἀντιλαμβανόμεθα ὅμως, ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ ἡ ἀπόπειρα, διότι δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο ἐμπρός μας, τὸ ὁποῖον νὰ ὑπόσχεται εὐτυχίαν ἢ αὐτοσεβασμὸν ἢ τὴν διατήρησιν τοῦ γένους μας. Βάσις πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ἀνωτέρω σκοπῶν εἶναι, ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχῃ κοινὴ πολιτικὴ ἰδέα εἰς τὸν νοῦν ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἡ ἰδέα τοῦ κράτους θεωρουμένου ὡς προσωπικῆς ἰδιοκτησίας ἑκάστου ἀτόμου καὶ ὡς ἀντικειμενικοῦ σκοποῦ τῶν καθηκόντων του.

Κατὰ τὰς παλαιὰς ἡμέρας, ὅταν ἡ Ρώμη ἦτο μία μικρὰ πολιτεία, ἐκτάσεως σαράντα τετραγωνικῶν χιλιομέτρων, παρόμοιαι ἰδέαι ἠμποροῦσαν νὰ ἐντυπωθοῦν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν παιδιῶν διὰ τῆς οἰκιακῆς ἀγωγῆς καὶ ἀπὸ ὅσα ἔβλεπον καὶ ἤκουον περὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου τῶν πατέρων των. Εἰς χώραν ὅμως μεγαλυτέραν, ὅπως ἦτο ἡ Ρώμη ἤδη πρὸ τοῦ πρὸς τὸν Πύρρον πολέμου, ἦτο ἀνάγκη συστηματικῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας τῶν κυριωτέρων νόμων καὶ τῆς σημασίας τοῦ κράτους διὰ κάθε πολίτην, διὰ νὰ διατηρηθῇ ἡ ἠθικὴ αὐτὴ ἑνότης.

Τὴν ἀνάγκην ὅμως αὐτὴν δὲν ἀντελήφθησαν οἱ Ρωμαῖοι ποτὲ καὶ

οὐδέποτε ἔγινεν ἀπόπειρα ὀργανώσεως παρομοίας διδασκαλίας. Αὐτὸ ἄλλως τε θὰ ἦτο πρᾶγμα ἀδύνατον δι' ἐκείνην τὴν ἐποχήν. Δὲν ὑπῆρχον αἱ ἀπαιτούμεναι ἐπιστημονικαὶ γνώσεις, οὔτε ὑπῆρχε τάξις κοινωνική, ἀπὸ τὴν ὁποίαν θὰ ἠμποροῦσαν νὰ στρατολογηθοῦν οἱ ἀπαιτούμενοι διδάσκαλοι καὶ οὔτε ἀντίληψις ὀργανώσεως πρὸς οἱανδήποτε παρομοίαν συστηματικὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν ἄσκησιν, ὁποίαν ὕστερα ἀπὸ ὀλίγον διάστημα παρέσχεν ἡ διδακτικὴ ὀργάνωσις τοῦ χριστιανισμοῦ, μὲ τὰ δόγματά της, τὸν κατηχισμὸν καὶ τὰ κηρύγματά της.

Ἐπὶ πλέον γνωρίζομεν σήμερον, ὅτι μία καθολικὴ ἐκπαίδευσις αὐτοῦ τοῦ εἴδους παρέχει μόνον τὴν βάσιν, ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται δημοκρατικὸν κράτος μὲ ὑγιεῖς ἀρχάς. Μετὰ τὴν παιδείαν πρέπει νὰ παρέχωνται προθύμως καὶ μὲ ἀφθονίαν ἀληθεῖς πληροφορίαι περὶ ὅλων ὅσα συμβαίνουν εἰς τὸ κράτος καὶ νὰ γίνεται εἰλικρινὴς καὶ ἐλευθέρα συζήτησις περὶ τῶν σπουδαίων ζητημάτων τῆς ἡμέρας. Ἀκόμη καὶ σήμερον αἱ ἐν λόγῳ λειτουργίαι ἐκτελοῦνται μόνον πολὺ ἀτελῶς καὶ κακῶς ὑπὸ τοῦ Τύπου καὶ ὑπὸ τῶν δημοσιογράφων καὶ πολιτευομένων μας. Ἐν τούτοις ὅμως, ἂν καὶ αὐτὸ γίνεται κακῶς, τὸ γεγονὸς ὅτι πάντως γίνεται, παρέχει τὴν ἐλπίδα, ὅτι κάποτε θὰ παύσῃ νὰ γίνεται ἄσχημα καὶ θὰ γίνεται ὅπως πρέπει.

Εἰς τὴν ρωμαϊκὴν πολιτείαν κάτι παρόμοιον οὔτε κἂν ἐπεχειρήθη καθόλου. Ὁ Ρωμαῖος πολίτης ἐπληροφορεῖτο τὰ πολιτικὰ γεγονότα ἐκ φήμης καὶ ἂν ἐτύγχανεν εὐκαιρία, ἀπὸ τὸ στόμα τῶν ρητόρων. Ἐστέκετο σφηνωμένος εἰς τὴν γεμάτην ἀπὸ κόσμον ἀγορὰν καὶ ἐδυσκολεύετο νὰ ἀκούσῃ καλὰ τὸν ρήτορα, ὁ ὁποῖος εὑρίσκετο μακρυά. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶχεν ἐσφαλμένην ἀντίληψιν διὰ κάθε ζήτημα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐψήφιζε. Περὶ τῆς τερατώδους ἐλαττωματικότητος τοῦ ρωμαϊκοῦ ἐκλογικοῦ συστήματος ἐκάμαμεν ἤδη λόγον.

Ἀφοῦ δὲν ἠμποροῦσε τὸ ρωμαϊκὸν πνεῦμα νὰ ὑπερπηδήσῃ ἢ νὰ ἀπομακρύνῃ τὰ ἐμπόδια αὐτά, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ σύστημα λαϊκῆς κυβερνήσεως ὑγιὲς καὶ ἀποτελεσματικόν, ὠθούμενον ἀπὸ τὰ πολιτικά του ἔνστικτα, ἐστράφη πρὸς τὴν μοναρχίαν. Ἡ μοναρχία ὅμως, ἡ ὁποία ἐγκαθιδρύθη εἰς τὴν Ρώμην, δὲν ἦτο ἡ κληρονομικὴ μοναρχία τοῦ μεταγενεστέρου εὐρωπαϊκοῦ τύπου. Ὁ πρίγκιψ ὡμοίαζε πραγματικῶς μὲ τὸν Ἀμερικανὸν πρόεδρον ἐν καιρῷ πολέμου, δὲν ἐξελέγετο ὅμως διὰ τέσσαρα ἔτη, ἀλλ' ἦτο ἰσόβιος. Εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ διορίζῃ συγκλητικούς, ἀντὶ νὰ περιορίζεται ἡ ἐξουσία του ἀπὸ αἱρετὴν Σύγκλητον καὶ εἶχε νὰ κάμῃ μὲ τὸ σύμφυρμα τῆς λαϊκῆς ἐκκλησίας, ἀντὶ τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων. Ἦτο ἐπίσης ὁ μέγας ἀρχιερεὺς (pontifex maximus) καὶ εἰς τὴν πραγματικότητα ἔγινε συνήθεια νὰ ὁρίζῃ ὁ ἴδιος καὶ νὰ ἐξασκῇ τὸν διάδοχόν του καὶ νὰ ἐκλέγῃ διὰ τὸν ἴδιον σκοπὸν υἱόν του ἢ θετὸν υἱὸν ἢ στενὸν συγγενῆ του, εἰς τὸν ὁποῖον ἠμποροῦσε νὰ ἔχῃ ἐμπιστοσύνην.

Ἡ ἐξουσία τοῦ «πρίγκιπος» ἦτο καθ' ἑαυτὴν τεραστία καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ τὴν ἐμπιστεύωνται εἰς τὰ χέρια ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου, χωρὶς πραγματικοὺς περιορισμούς. Ἐπὶ πλέον δὲ ἐνισχύετο περισσό-

τερον ἀπὸ τὴν παράδοσιν τῆς πρὸς τὸν μονάρχην λατρείας, ἡ ὁποία εἶχεν ἐξαπλωθῆ τώρα ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον εἰς ὅλην τὴν ἐξελληνισθεῖσαν Ἀνατολὴν καὶ τὴν ἔφεραν καὶ εἰς τὴν Ρώμην ὅλοι οἱ ἐξ Ἀνατολῆς δοῦλοι καὶ μετανάσται. Ἔτσι κατὰ φυσικὸν τρόπον ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ ἀνεπαισθήτως ἡ ἰδέα τοῦ θεοῦ—αὐτοκράτορος ἐκυριάρχησεν ἐπὶ ὁλοκλήρου τοῦ ἐκρωμαϊσθέντος κόσμου.

Μόνον ἓν πρᾶγμα παρέμεινεν ἀκλόνητον, διὰ νὰ ὑπενθυμίζῃ τὸν θεὸν-αὐτοκράτορα ὅτι ἦτο θνητός, καὶ αὐτὸ ἦτο ὁ στρατός. Ὁ θεὸς-αὐτοκράτωρ οὐδέποτε ἦτο ἀσφαλὴς ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου τοῦ Παλατίνου λόφου τῆς Ρώμης. Ἦτο ἀσφαλὴς μόνον ἐφ' ὅσον ἦτο ὁ ἀγαπητὸς ἀρχηγὸς τῶν λεγεώνων του. Καὶ κατὰ συνέπειαν μόνον οἱ πολὺ δραστήριοι αὐτοκράτορες, οἱ ὁποῖοι κατώρθωναν νὰ ἀπασχολοῦν διαρκῶς τὰς λεγεῶνάς των καὶ νὰ εὑρίσκωνται εἰς στενὴν ἐπαφὴν πρὸς αὐτάς, ἐβασίλευσαν ἐπὶ πολλὰ ἔτη. Τὸ ξίφος ἐκρέματο ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὸν ἐπροκαλοῦσε πρὸς συνεχῆ δρᾶσιν. Ἐὰν ἄφηνε τὰ πράγματα εἰς τὰ χέρια τῶν στρατηγῶν του, ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς σὲ λίγο θὰ ἐξεγείρετο καὶ θὰ τοῦ ἥρπαζε τὸν θρόνον. Αὐτὴ δὲ ἡ διαρκὴς ἀπειλὴ ἀπεδείχθη σωτηρία διὰ τὸ ρωμαϊκὸν αὐτοκρατορικὸν σύστημα. Εἰς τὸ μεγαλύτερον, συμπαγέστερον καὶ ἀσφαλέστερον κράτος τῆς Κίνας δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἰδία ἀνάγκη ὀργανώσεως λεγεώνων, καὶ διὰ τοῦτο ἐκεῖ οἱ νωθροὶ ἢ διεφθαρμένοι ἢ παιδαριώδεις μονάρχαι παρέμενον ἀνενόχλητοι, ἐνῷ γρήγορα ἐπήρχετο τὸ τέλος παρομοίων τύπων εἰς τὴν Ρώμην.

ΚΖ' ΟΙ ΚΑΙΣΑΡΕΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΗΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΠΕΔΙΑΔΩΝ

1. Σύντομος κατάλογος τῶν αὐτοκρατόρων. 2. Ὁ ρωμαϊκὸς πολιτισμὸς εἰς τὸ ἀπόγειον τῆς ἀκμῆς του. 3. Ἡ τέχνη τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. 4. Τὸ περιωρισμένον τοῦ ρωμαϊκοῦ πνεύματος. 5. Ἡ ἐξέγερσις εἰς τὰς μεγάλας πεδιάδας. 6. Τὸ δυτικὸν (ἀληθινὸν) ρωμαϊκὸν κράτος ἐξασθενίζει. 7. Τὸ ἀνατολικὸν (νέον ἑλληνικὸν) κράτος.

Οἱ ἱστορικοὶ συγγραφεῖς τῆς Δύσεως, ἀπὸ πατριωτικὴν προκατάληψιν, εἶναι διατεθειμένοι νὰ ὑπερεκτιμοῦν τὴν ὀργάνωσιν, τὸ ἐκπολιτιστικὸν ἔργον καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἀπολύτου μοναρχίας, ἡ ὁποία ἐγκαθιδρύθη εἰς τὴν Ρώμην, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἄνοδον εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Αὐγούστου Καίσαρος. Εἰς τὸ ρωμαϊκὸν αὐτὸ κράτος ἔχουν τὴν ἀρχήν των ὅλαι αἱ πολιτικαὶ παραδόσεις τῆς Μεγάλης Βρεττανίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἱσπανίας, τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας, αἱ χῶραι δὲ αὐταὶ φαίνονται πολὺ μεγάλοι εἰς τὴν προοπτικὴν τῶν Εὐρωπαίων συγγραφέων. Οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ ἐννοοῦν νὰ ἀγνοοῦν ὅσα ἡ Ρώμη κατέστρεψεν εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς παγκοσμίου ἱστορίας ἐξεταζόμενον τὸ ρω-

μαϊκὸν κράτος χάνει μεγάλο μέρος ἀπὸ τὴν σπουδαιότητά του. Διήρκεσεν ἐν ὅλῳ περίπου τέσσαρας αἰῶνας μέχρι τῆς τελείας συντριβῆς του. Τὸ βυζαντινὸν κράτος δὲν ἦτο κυρίως συνέχεια τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἐπρόκειτο περὶ μερικοῦ ἀνασχηματισμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἡ γλῶσσά του ἦτο ἡ ἑλληνική. Βεβαίως ὁ μονάρχης του ἔφερε ρωμαϊκὸν τίτλον, ἀλλὰ τὸ ἴδιον συνέβαινε καὶ μὲ τὸν τελευταῖον τσάρον τῆς Βουλγαρίας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ρωμαϊκῆς περιόδου ἡ Μεσοποταμία ἀνεπτύχθη ἐπὶ ἰδίων γραμμῶν. Τὰ τελευταῖα ἑλληνικά της ἀποκτήματα ὑπέστησαν εὐρεῖαν τροποποίησιν ὑπὸ τῆς μεγαλοφυΐας τῶν Περσῶν καὶ τῶν Πάρθων, ἡ δὲ ἐπίδρασις τῆς Ρώμης ἐπὶ τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Κίνας ὑπῆρξεν ἀσήμαντος.

Κατὰ τοὺς τέσσαρας αἰῶνας τοῦ βίου του τὸ ρωμαϊκὸν κράτος εἶχε φάσεις ἐσωτερικῆς διαιρέσεως καὶ καταστάσεως τελείως χαώδους. Τὰ ἔτη τῆς εὐημερίας του, ἐὰν χωρισθοῦν καὶ ἀθροισθοῦν, δὲν ἀνέρχονται οὔτε εἰς δύο αἰῶνας. Ἐὰν συγκριθοῦν μὲ τὴν ἤρεμον καὶ σταθερὰν ἐξάπλωσιν, τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν ἐκπολιτιστικὴν προσπάθειαν τοῦ συγχρόνου κινεζικοῦ κράτους ἢ τῆς Αἰγύπτου, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 4000 καὶ 10.000 π. Χ., ἢ μὲ τὴν Σουμερίαν πρὶν ἀπὸ τὴν Σημιτικὴν κατάκτησιν, οἱ δύο αὐτοὶ αἰῶνες φαίνονται ἓν ἁπλοῦν ἐπεισόδιον τῆς ἱστορίας.

Καὶ τὸ περσικὸν κράτος τοῦ Κύρου, τὸ ὁποῖον ἐξηπλώνετο ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντον μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ, ἀνέπτυξεν ἐπίσης ἀνώτερον βαθμὸν πολιτισμοῦ. Καὶ αἱ χῶραί του παρέμειναν ἀπαραβίαστοι καὶ ἐν μέσῳ εὐημερίας ἐπὶ δύο αἰῶνας καὶ πλέον. Τὸ δὲ μηδικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον προηγήθη τοῦ περσικοῦ, διετηρήθη ἐπὶ πενῆντα ἔτη. Ἀφοῦ δὲ ἐπὶ μικρὸν χρονικὸν διάστημα κατεποντίσθη ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀνέκυψε πάλιν ὡς κράτος τῶν Σελευκιδῶν, τὸ ὁποῖον διετηρήθη ἀρκετοὺς αἰῶνας. Ἡ ἐπικράτεια τῶν Σελευκιδῶν περιωρίσθη κατόπιν εἰς τὴν πρὸς δυσμὰς τοῦ Εὐφράτου περιοχὴν καὶ ἀπετέλεσεν εἰς τὸ τέλος μέρος τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἡ Περσία ὅμως μετὰ τὴν ἀναζωογόνησίν της ὑπὸ τῶν Πάρθων ὡς νέον περσικὸν κράτος, κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοὺς Ἀρσακίδας καὶ κατόπιν ὑπὸ τοὺς Σασσανίδας, ἐπέζησε τοῦ κράτους τῆς Ρώμης, ἔγινε δὲ καταφύγιον τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τὰς καταπιέσεις τῆς Δύσεως, καὶ φυτώριον θρησκευτικῶν ἰδεῶν.

Οἱ Σασσανίδαι ἐπανειλημμένως μετέφεραν τὸν πόλεμον μέσα εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος καὶ ἐκράτησαν τὴν γραμμὴν τοῦ Εὐφράτου σταθερῶς. Τὸ 616 μ. Χ., ὑπὸ τὸν Χοσρόην Β', κατεῖχον τὴν Δαμασκόν, τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἀπειλοῦσαν τὸν Ἑλλήσποντον. Δὲν ὑπῆρξεν ὅμως παράδοσις, διὰ νὰ διαφημίσῃ εἰς τὸν κόσμον τὴν δόξαν τῶν Σασσανιδῶν. Ἡ μεγάλη φήμη, ἀντιθέτως, τῆς Ρώμης ὀφείλεται εἰς τὴν εὐημερίαν τῶν κληρονόμων της. Ἡ παράδοσις παρουσιάζει τὴν Ρώμην πολὺ μεγαλυτέραν ἀπὸ ὅ,τι ἦτο εἰς τὴν πραγματικότητα.

Εἶχεν ἐπέλθει συνασπισμὸς τῶν προγενεστέρων πολιτισμῶν, ὁ δὲ

πολιτισμός. ὁ ὁποῖος προῆλθεν, εἶχεν ἐξαπλωθῆ πρὸς δυσμάς. Τὰ σημιτικὰ καὶ ἄρια στοιχεῖα ἀνεμείχθησαν εἰς μίαν ζωηρὰν ἀνάπτυξιν γύρω ἀπὸ τὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου, ἡ δὲ ρωμαϊκὴ διοίκησις δὲν ἦτο παρὰ δίκτυον μέσα εἰς τὸ ὁποῖον συνελαμβάνοντο τὰ στοιχεῖα αὐτά. Τὸ δίκτυον αὐτὸ ἔσπασεν, ἐπιδιωρθώθη καὶ τελικῶς διελύθη.

Ἡ ἱστορία διακρίνει διαφόρους σειρὰς Ρωμαίων αὐτοκρατόρων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν μεγάλοι κυβερνῆται.

Ἡ πρώτη σειρὰ αὐτοκρατόρων ἀρχίζει μὲ τὸν Αὔγουστον Καίσαρα (27 π.Χ. – 14 μ.Χ.). Πρόκειται περὶ τοῦ Ὀκταβιανοῦ (τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου), ὁ ὁποῖος εἰργάσθη ἐπιμόνως, διὰ νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἐπιφέρῃ οἰκονομικὴν μεταρρύθμισιν. Αὐτὸς ἐδημιούργησε παράδοσιν ὑποταγῆς εἰς τοὺς νόμους καὶ ἐντιμότητα εἰς τὴν γραφειοκρατίαν. Ἐπίσης ἐπροστάτευσε τὸν πολίτην τῶν ἐπαρχιῶν ἀπὸ τὰς καταχρήσεις καὶ τὴν τυραννίαν, χορηγήσας εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα τῆς προσφυγῆς εἰς τὸν Καίσαρα. Καθώρισεν ὡς σύνορα τοῦ κράτους εἰς τὴν Εὐρώπην τὸν Ρῆνον καὶ τὸν Δούναβιν, καὶ ἄφησεν ἔτσι εἰς τὴν βαρβαρότητα τὴν Γερμανίαν, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ἀναγκαία σπονδυλικὴ στήλη μιᾶς ἀσφαλοῦς καὶ εὐημερούσης Εὐρώπης. Κατὰ τὸν ἴδιον δὲ τρόπον καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν ἔλαβεν ὡς σύνορον τὸν Εὐφράτην, ἀφήσας ἀνεξάρτητον τὴν Ἀρμενίαν, ἡ ὁποία εἶχε γίνει τὸ μῆλον τῆς ἔριδος μεταξὺ τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν Ἀρσακιδῶν καὶ κατόπιν τῶν Σασσανιδῶν. Εἶναι ἀμφίβολον, ἐὰν ἐθεωροῦσε τὰ σύνορα αὐτὰ ὡς ὁριστικὰ σύνορα τοῦ κράτους, ἢ ἐσκέπτετο ὅτι καλὸν θὰ ἦτο νὰ παγιώσῃ ἐπὶ μερικὰ ἔτη τὰ κεκτημένα πρὶν ἀπὸ κάθε νεωτέραν ἀπόπειραν πρὸς περαιτέρω ἐπέκτασιν.

Ὁ Τιβέριος (14–37 μ. Χ.) περιγράφεται ἐπίσης ὡς ἱκανὸς κυβερνήτης. Ἔγινεν ὅμως εἰς μεγάλον βαθμὸν ἀντιδημοτικὸς εἰς τὴν Ρώμην, καὶ ἐλέγετο περὶ αὐτοῦ ὅτι ἦτο ἔκδοτος εἰς ἐπαίσχυντα καὶ ἀκατονόμαστα πάθη. Αἱ ἀκολασίαι του ὅμως αὐταὶ καὶ ἡ τυραννικὴ καὶ σκληρὰ προσωπικὴ διαγωγή του δὲν ἐπηρέασαν τὴν γενικὴν εὐημερίαν τοῦ κράτους. Εἶναι δὲ πολὺ δύσκολον νὰ τὸν κρίνωμεν μὲ βεβαιότητα. Σχεδὸν ὅλαι αἱ εἰς τὴν διάθεσίν μας πηγαὶ πληροφοριῶν εἶναι ἐχθρικαὶ πρὸς αὐτόν.

Ὁ Καλιγούλας (37–41 μ.Χ.) ἦτο φρενοβλαβής, τὸ κράτος ὅμως ἐξηκολούθησε τὸν δρόμον του κατὰ τὰ τέσσαρα ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐμαίνετο ἡ ἐκκεντρικότης τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ. Εἰς τὸ τέλος ἐδολοφονήθη εἰς τὸ ἀνάκτορόν του ὑπὸ τῶν ὑπηρετῶν του, φαίνεται δὲ ὅτι ἔγινε τότε ἀπόπειρα ἀνασυστάσεως τῆς συγκλητικῆς κυβερνήσεως, ἡ ὁποία ὅμως κατεστάλη ἀμέσως ὑπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν λεγεώνων.

Ὁ Κλαύδιος (41–54 μ.Χ.), ὁ θεῖος τοῦ Καλιγούλα, τὸν ὁποῖον ἀνηγόρευσεν αὐτοκράτορα ὁ στρατός, ἦτο σκαιὸς ἄνθρωπος, φαίνεται ὅμως ὅτι ὑπῆρξε πολὺ ἐργατικὸς καὶ ἀρκετὰ ἱκανὸς κυβερνήτης. Ἐξέτεινε τὰ πρὸς δυσμὰς σύνορα τοῦ κράτους μὲ τὴν προσάρ-

τησιν τοῦ νοτίου ἡμίσεος τῆς Μεγάλης Βρεττανίας. Ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τῆς Ἀγριππίνης, μητρὸς τοῦ θετοῦ του υἱοῦ Νέρωνος, γυναικὸς μεγάλων θελγήτρων καὶ ἰσχυροῦ χαρακτῆρος.

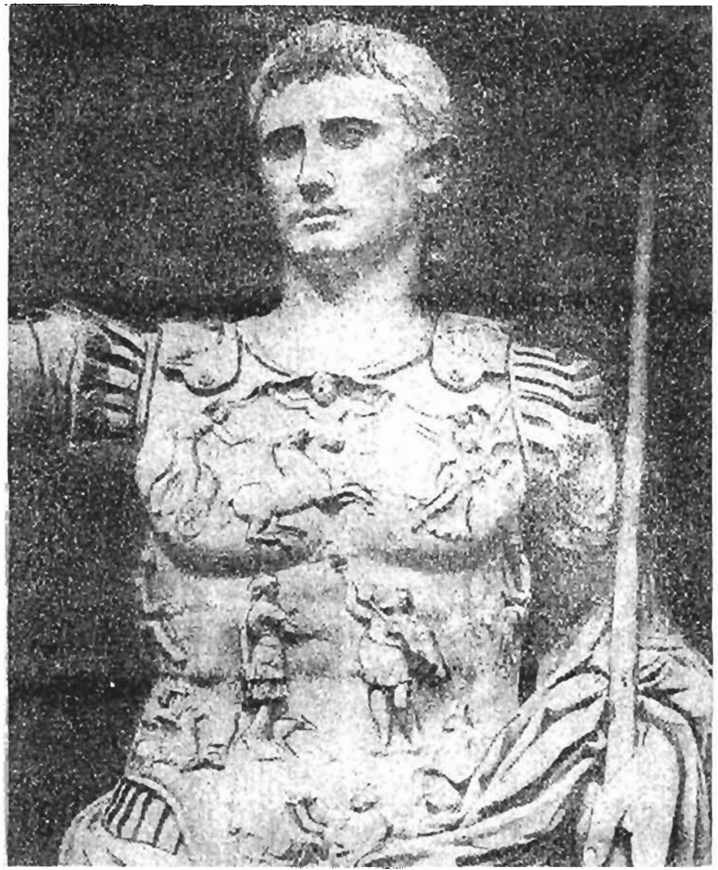
Ὁ Νέρων (54—68 μ.Χ.) θεωρεῖται, ὅπως καὶ ὁ Τιβέριος, ὡς τέρας ποὺ συνήνωνε παντὸς εἴδους ἐλαττώματα καὶ σκληρότητας, τὸ κράτος ὅμως εἶχεν ἀποκτήσει ἀρκετὴν σταθερότητα, ὥστε νὰ περάσῃ ἀταράχως τὰ δέκα τέσσαρα ἔτη τῆς παραμονῆς του εἰς τὴν ἐξουσίαν. Εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐφόνευσε τὴν ἀφωσιωμένην εἰς αὐτόν, ἀλλὰ πολὺ ὀχληρὰν μητέρα του, καὶ τὴν σύζυγόν του. Τὴν τελευταίαν αὐτὴν ἐφόνευσεν εἰς ἔνδειξιν ἀφοσιώσεως πρὸς νεαρὰν γυναῖκα, τὴν Ποππαίαν, τὴν ὁποίαν κατόπιν ἐνυμφεύθη. Αἱ οἰκογενειακαὶ ὅμως τραγῳδίαι τῶν Καισάρων δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐδῶ.

Ὁ ἀναγνώστης, ὁ ὁποῖος τυχὸν ἐνδιαφέρεται διὰ τὰς λεπτομερείας τῶν ἐγκλημάτων αὐτῶν, πρέπει νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν κλασσικὴν πηγήν των, τὸν Σουετώνιον. Οἱ διάφοροι αὐτοὶ Καίσαρες καὶ οἱ διάδοχοί των καὶ αἱ γυναῖκές των δὲν ἦσαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα χειρότεροι, κατ' οὐσίαν, ἀπὸ τὰ περισσότερα ἀνθρώπινα ὄντα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀδυνάτου χαρακτῆρος καὶ κατέχονται ἀπὸ πάθη. Ἀλλ' αὐτοὶ δὲν εἶχον θρησκείαν, ἀφοῦ ἦσαν ἐντελῶς ἀμαθεῖς. Αἱ γυναῖκές των ἦσαν βίαιαι καὶ πολλάκις ἐντελῶς ἀγράμματοι. Οὔτε ὁ νόμος, οὔτε ἡ συνήθεια ἀποτελοῦσε φραγμὸν δι' αὐτούς. Περιεστοιχίζοντο ἀπὸ πλάσματα πρόθυμα νὰ ὑποδαυλίζουν καὶ τὰς μικροτέρας ἐπιθυμίας των καὶ νὰ μετατρέπουν καὶ τὰς πλέον ἀορίστους ὁρμάς των εἰς ἐνεργὸν δρᾶσιν. Ὅ,τι κατὰ συνέπειαν εἶναι διὰ τοὺς περισσοτέρους ἀπὸ ἡμᾶς ἁπλῶς ἀπαίσιαι σκέψεις καὶ ἐκδηλώσεις ὀργῆς, μετετρέποντο εἰς αὐτοὺς εἰς φοβερὰς πράξεις. Πρὶν λοιπὸν κανεὶς καταδικάσῃ τὸν Νέρωνα ὡς ὂν ἐντελῶς διαφορετικὸν ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του, ὀφείλει νὰ ἐξετάσῃ μὲ πολλὴν προσοχὴν τὰς ἰδικάς του ἐσωτερικὰς σκέψεις.

Ὁ Νέρων ἔγινε πολὺ ἀντιδημοτικὸς εἰς τὴν Ρώμην, καὶ πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἔγινεν ἀντιδημοτικός, ὄχι διότι ἐδολοφόνησε καὶ ἐδηλητηρίασε τοὺς στενωτάτους συγγενεῖς του, ἀλλὰ διότι ἐξερράγη ἐπανάστασις εἰς τὴν Μεγάλην Βρεττανίαν ὑπὸ τὴν βασίλισσαν Βοαδίκειαν καὶ αἱ ρωμαϊκαὶ δυνάμεις ἔπαθον ἐκεῖ πανωλεθρίαν (61 μ.Χ.), καὶ διότι ἔγινε καταστρεπτικὸς σεισμὸς εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν.

Ὁ ρωμαϊκὸς πληθυσμός, πιστὸς κατὰ τοῦτο εἰς τὴν ἐτρουσκικὴν του καταγωγήν, δὲν εἶχεν ἀληθινὸν θρησκευτικὸν αἴσθημα, ἀλλὰ τουναντίον ἦτο πολὺ δεισιδαίμων καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐστενοχωρεῖτο, ἐὰν ὁ Καῖσαρ ἦτο ἀκόλαστος, δὲν τὸν ἠνείχετο ὅμως, ἐὰν δὲν ἦτο τυχηρός. Αἱ ἱσπανικαὶ λεγεῶνες ἐστασίασαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ γηραλέου (73 ἐτῶν) στρατηγοῦ Γάλβα, τὸν ὁποῖον ἐκήρυξαν αὐτοκράτορα. Ὁ Γάλβας διηυθύνθη πρὸς τὴν Ρώμην ἐπὶ φορείου. Ὁ δὲ Νέρων ἐπειδὴ δὲν εἶχε καμμίαν ὑποστήριξιν, ηὐτοκτόνησε (68 μ. Χ.).

Ὁ Γάλβας ἦτο ἕνας ἀπὸ ὁλόκληρον ὁμάδα ἐπιδόξων αὐτοκρατόρων. Οἱ στρατηγοὶ τῶν λεγεώνων τοῦ Ρήνου, ὁ στρατὸς τοῦ Παλατίνου, τὰ στρατεύματα τῆς Ἀνατολῆς, ἐπεχείρησαν χωριστὰ

364.—**Αὔγουστος Καῖσαρ,** ὁ πρῶτος Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ.
Ἐγεννήθη τῷ 63 π.Χ. καὶ ἐβασίλευσεν ἀπὸ τὸ 27 π.Χ.—14 μ.Χ.)

365.—**Βεσπασιανός,** αὐτοκράτωρ τῆς Ρώμης (69—79 μ.)
(Μουσεῖον Καπιτωλίου Ρώμης).

νὰ καταλάβουν τὴν ἐξουσίαν. Ἡ Ρώμη εἶδε τέσσαρας αὐτοκράτορας μέσα εἰς ἓν ἔτος: τὸν Γάλβαν, τὸν Ὄθωνα, τὸν Βιττέλιον καὶ τὸν Βεσπασιανόν. Ἀπὸ αὐτοὺς ὁ τελευταῖος, ὁ Βεσπασιανός, κατώρθωσε νὰ κρατήσῃ τὴν ἐξουσίαν. Μὲ τὸν Νέρωνα ἔληξεν ἡ δυναστεία τῶν ἐκ γενετῆς υἱοθετημένων Καισάρων. Τὸ «Καῖσαρ» ἔπαυσε πλέον νὰ εἶναι οἰκογενειακὸν ὄνομα τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων καὶ ἔγινεν ἁπλοῦς τίτλος (Divus Caesar = ὁ θεὸς Καῖσαρ). Ἡ μοναρχία προσέλαβε περισσότερον ἀνατολικὸν χαρακτῆρα διὰ τῆς μεγαλυτέρας ἐπιμονῆς, ἐν σχέσει μὲ τὴν λατρείαν τοῦ ἄνακτος. Ἡ περίοδος τῆς πρώτης σειρᾶς τῶν Καισάρων διήρκεσεν ἐνενῆντα πέντε ἔτη.

Ὁ Β ε σ π α σ ι α ν ὸ ς (69—79 μ. Χ.) καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Τ ί τ ο ς (79 μ. Χ.), καὶ ὁ Δ ο μ ι τ ι α ν ὸ ς (81 μ. Χ.), ἀποτελοῦν τὴν δευτέραν δυναστείαν: τὴν δυναστείαν τοῦ γένους Φλαβίων..

Ἔπειτα, μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Δομιτιανοῦ, ἦλθε μία σειρὰ αὐτοκρατόρων, ποὺ ἐσυγγένευον μεταξύ των ὄχι ἐξ αἵματος, ἀλλὰ δι' υἱοθεσίας: οἱ θετοὶ αὐτοκράτορες τῶν Ἀντωνίνων. Ὁ Ν έ ρ β α ς (96 μ. Χ.) ἦτο ὁ πρῶτος ἀπὸ τὴν ὁμάδα αὐτήν, ὁ δὲ Τ ρ α ϊ α ν ὸ ς (98 μ. Χ.) ὁ δεύτερος. Τούτους ἠκολούθησεν ὁ ἀκάματος Ἀ δ ρ ι α ν ὸ ς (117 μ. Χ.), ὁ Ἀ ν τ ω ν ῖ ν ο ς ὁ Ε ὐ σ ε β ὴ ς (138 μ. Χ.) καὶ ὁ Μ ᾶ ρ κ ο ς Α ὐ ρ ή λ ι ο ς (161—180 μ. Χ.).

Ὑπὸ τοὺς Φλαβίους καὶ τοὺς Ἀντωνίνους τὰ σύνορα τοῦ κράτους ἔλαβον πάλιν μεγαλυτέραν ἐπέκτασιν. Τὸ βόρειον μέρος τῆς Μεγάλης Βρεττανίας προσηρτήθη εἰς τὸ κράτος τὸ 84 μ. Χ., τὸ τρίγωνον τοῦ Ρήνου καὶ τοῦ Δουνάβεως κατελήφθη, ἀπὸ δὲ τὴν σημερινὴν Τρανσυλβανίαν ἀπετελέσθη τότε ἡ νέα ἐπαρχία Δακία. Ὁ Τραϊανὸς ἐπίσης εἰσέβαλεν εἰς τὴν χώραν τῶν Πάρθων καὶ προσήρτησε τὴν Ἀρμενίαν, τὴν Ἀσσυρίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν. Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς του τὸ κράτος ἔφθασεν εἰς τὸ ἀνώτατον σημεῖον τῆς ἐκτάσεώς του.

Ὁ Ἀ δ ρ ι α ν ό ς, ὁ διάδοχός του, ἦτο ἀπὸ χαρακτῆρος προφυλακτικὸς καὶ περιωρισμένος. Ἐγκατέλειψε τὰς νέας αὐτὰς ἀνατολικὰς κατακτήσεις τοῦ Τραϊανοῦ καὶ ἐγκατέλειψεν ἐπίσης καὶ τὴν βόρειον Βρεττανίαν. Ἦτο ὑπὲρ τῆς κινεζικῆς ἰδέας τοῦ προστατευτικοῦ τείχους ἐναντίον τῶν βαρβάρων—ἰδέας θαυμασίας, ἐφ' ὅσον ἡ ἐξωτερικὴ πίεσις δὲν ἦτο μεγαλυτέρα ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν πίεσιν, ἀλλὰ χωρὶς καμμίαν ἀπολύτως ἀξίαν, ἐὰν τὸ πρᾶγμα εἶχεν ἀντιστρόφως. Ἔκτισε τὸ Ἀδριάνειον Τεῖχος διὰ μέσου τῆς Μεγάλης Βρεττανίας καὶ κατεσκεύασε φράκτην ἀπὸ πασσάλους μεταξὺ τοῦ Ρήνου καὶ τοῦ Δουνάβεως. Ἀλλ' ἡ περίοδος τῆς πλημμυρίδος τῶν ρωμαϊκῶν κατακτήσεων εἶχε περάσει, καὶ κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ διαδόχου του εἰς τὴν βόρειον εὐρωπαϊκὴν μεθόριον ἠναγκάζοντο ἤδη νὰ τηροῦν ἀμυντικὴν στάσιν ἐναντίον τῆς ἐπιθέσεως τῶν τευτονικῶν καὶ σλαυϊκῶν φυλῶν.

Ὁ Μ ᾶ ρ κ ο ς Α ὐ ρ ή λ ι ο ς Ἀ ν τ ω ν ῖ ν ο ς εἶναι μία ἀπὸ ἐκείνας τὰς φυσιογνωμίας εἰς τὴν ἱστορίαν, περὶ τῶν ὁποίων αἱ γνῶμαι τῶν ἀνθρώπων διαφέρουν σημαντικῶς. Μερικοὶ κριτικοὶ ἔχουν

τὴν ἰδέαν, ὅτι ὑπῆρξε πολὺ ἀλαζών, ὅτι ὑπεκρίνετο εἰς μεγάλον βαθμὸν καὶ ὅτι κατεγίνετο πολὺ μὲ τὰ τῆς θρησκείας καὶ εὕρισκε πολλὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἡγῆται θρησκευτικῶν τελετῶν μὲ ἱερατικὴν περιβολὴν—πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἔκαμνε κακὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν λαόν. Ἐπίσης οἱ κριτικοὶ αὐτοὶ δὲν τοῦ συγχωροῦν ὅτι δὲν κατώρθωσε νὰ περιορίσῃ τὰς ἀκολασίας τῆς συζύγου του Φαυστίνας. Ὅσα ἐν τούτοις ἀναφέρονται περὶ τῶν οἰκογενειακῶν του ἀνωμαλιῶν δὲν στηρίζονται ἐπὶ ἀσφαλῶν βάσεων, ἂν καὶ βεβαίως ὁ υἱός του Κόμοδος ἦτο πρόσωπον, τὸ ὁποῖον δὲν ἠμποροῦσε νὰ προέλθῃ ἀπὸ ἓν ἄμεμπτον οἰκογενειακὸν περιβάλλον.

Ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος ὅμως ὑπῆρξεν ἀναμφισβητήτως αὐτοκράτωρ ἐργατικὸς καὶ ἀφωσιωμένος εἰς τὰ καθήκοντά του. Κατώρθωσε νὰ διατηρήσῃ εἰς τὸ κράτος του τὴν τάξιν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν μεγάλης δυσπραγίας, λόγῳ πλημμυρῶν, καταστροφῆς τῶν ἐσοδειῶν καὶ πείνης, βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν καὶ στάσεων καὶ φοβερᾶς ἐπιδημίας καθ' ὅλον τὸ κράτος.

Ὁ Φ. Φαρρὰρ (F. W. Farrar), τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ἡ «Encyclopoedia Britannica», λέγει περὶ αὐτοῦ: «Ἐθεωροῦσε τὸν ἑαυτόν του πραγματικῶς ὡς τὸν ὑπηρέτην ὅλων. Ἡ καταγραφὴ τῶν πολιτῶν εἰς ληξιαρχικὰ βιβλία, ἡ συντόμευσις εἰς τὰς διαδικασίας, ἡ ἀνύψωσις τῆς δημοσίας ἠθικῆς, τὸ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῶν ἀνηλίκων, ἡ ἐλάττωσις τῶν δημοσίων ἐξόδων, ὁ περιορισμὸς τῶν θεαμάτων τῶν μονομάχων, ἡ συντήρησις τῶν ὁδῶν, ἡ παλινόρθωσις τῶν προνομίων τῶν συγκλητικῶν, ὁ διορισμὸς μόνον ἱκανῶν ὑπαλλήλων τοῦ κράτους, ἀκόμα καὶ ἡ ρύθμισις τῆς κινήσεως εἰς τοὺς δρόμους, αὐτά, καθὼς καὶ ἄλλα ἀναρίθμητα καθήκοντα, τόσον πολὺ ἀπορροφοῦσαν τὴν προσοχήν του, ὥστε παρ' ὅλον ὅτι δὲν εἶχε καλὴν ὑγείαν, συχνὰ τὸν ἐκρατοῦσαν ἀπησχολημένον ἀπὸ τὸ πρωὶ μέχρι καὶ πέραν τοῦ μεσονυκτίου. Ἦτο βεβαίως συχνὰ ὑποχρεωμένος ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του νὰ παρίσταται εἰς δημοσίους ἀγῶνας καὶ θεάματα. Δὲν ἔδιδεν ὅμως ποτὲ εἰς αὐτὰ καμμίαν προσοχὴν καὶ ὅλην τὴν ὥραν ἠσχολεῖτο νὰ γράφῃ, νὰ διαβάζῃ ἢ νὰ κρατῇ σημειώσεις. Ἦτο ἀπὸ ἐκείνους τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἐνόμιζον, ὅτι τίποτε δὲν πρέπει νὰ γίνεται βιαστικά».

Ἐὰν ὅμως ἡ μνήμη του ἐπέζησε μέχρις ἡμῶν, αὐτὸ δὲν ὀφείλεται εἰς τὰς φιλοπόνους αὐτοῦ ἰδιότητας. Ἦτο ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους ἐκπροσώπους τῆς στωικῆς φιλοσοφίας, εἰς δὲ τὸ φιλοσοφικόν του ἔργον «Τὰ εἰς ἑαυτόν», τὸ ὁποῖον συνέγραψεν εἰς τὰ στρατόπεδα ἢ εἰς τὴν αὐλήν, ἀποκαλύπτεται ψυχὴ τόσον βαθειὰ ἀνθρωπίνη, ὥστε νὰ προσελκύῃ εἰς κάθε γενεὰν νέον πλῆθος φίλων καὶ θαυμαστῶν.

Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἔληξεν ἡ φάσις αὐτὴ τῆς ἑνότητος καὶ σχετικῶς καλῆς κυβερνήσεως, ὁ δὲ υἱός του Κόμοδος ἐνεκαινίασεν ἐποχὴν ἀκαταστασίας. Ἐπὶ δύο ὁλοκλήρους αἰῶνας τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἀπήλαυσε τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐσωτερικῆς εἰρήνης. Τώρα ὅμως ἐπὶ ἑκατὸν ἔτη ἡ ρωμαϊκὴ ἱστορία συγχέεται, δι'

ἐκεῖνον πού τὴν μελετᾶ, μὲ τὴν ἐγκληματολογίαν μιᾶς σειρᾶς ἀναξίων αὐτοκρατόρων, ἐνῷ ἡ μεθόριος γραμμὴ τοῦ κράτους συνεπτύσσετο καὶ ὑποχωροῦσεν ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν βαρβάρων. Δύο ἢ τρεῖς μόνον ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορας αὐτοὺς φαίνονται ὅτι ὑπῆρξαν ἄνδρες ἱκανοί. Τέτοιοι ἦσαν ὁ Σεπτίμιος Σεβῆρος, ὁ Αὐρηλιανὸς καὶ ὁ Πρόβος.

Ὁ Σεπτίμιος Σεβῆρος ἦτο Καρχηδόνιος, ἡ δὲ ἀδελφή του οὐδέποτε κατώρθωσε νὰ ἐκμάθῃ τὴν λατινικήν. Διηύθυνε τὸν ρωμαϊκὸν οἶκόν της δίδουσα διαταγὰς εἰς τὴν καρχηδονιακὴν γλῶσσαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἔκαμνεν ἀσφαλῶς τὸν Κάτωνα Πόρκιον τὸν Πρεσβύτερον νὰ ἀνασκιρτήσῃ εἰς τὸν τάφον του. Οἱ λοιποὶ ἀπὸ τοὺς αὐτοκράτορας τῆς ἐν λόγῳ περιόδου ἦσαν κυρίως τυχοδιῶκται, στερούμενοι σημασίας διὰ τὸ γενικὸν ἐνδιαφέρον τῆς παρούσης ἱστορίας, καὶ τοὺς ὁποίους συνεπῶς ἠμποροῦμεν νὰ παρέλθωμεν.

Κατὰ καιροὺς ὑπῆρχον περισσότεροι τοῦ ἑνὸς αὐτοκράτορες, ἄρχοντες ἐπὶ τῶν διαφόρων περιοχῶν τῆς ἀναστατωμένης αὐτοκρατορίας.

Ἀπὸ τῆς ἰδικῆς μας ἀπόψεως, ὁ αὐτοκράτωρ Δέκιος, ὁ ὁποῖος ἐνικήθη καὶ ἐφονεύθη εἰς μίαν μεγάλην ἐπιδρομὴν τῶν Γότθων εἰς τὴν Θρᾴκην, τὸ 251 μ.Χ., καθὼς καὶ ὁ Βαλεριανός, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς μεγάλης πόλεως τῆς Ἀντιοχείας συνελήφθη αἰχμάλωτος ὑπὸ τοῦ Σασσανίδου, σάχου τῆς Περσίας, τὸ 260 μ.Χ., εἶναι ὁπωσδήποτε ἄξιοι μνείας, λόγῳ τοῦ οἰκτροῦ των τέλους, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὴν ἐπισφαλῆ κατάστασιν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν καὶ τοὺς φοβεροὺς κινδύνους, οἱ ὁποῖοι τὸ ἀπειλοῦσαν ἀπὸ ἔξω.

Ἐνδιαφέρουσα προσωπικότης εἶναι καὶ ὁ Κλαύδιος, «ὁ κατακτητὴς τῶν Γότθων», διότι ἐκέρδισε μεγάλην νίκην ἐναντίον των εἰς τὸ Νὶς (Νίσσαν) τῆς Σερβίας (269 μ. Χ.), καὶ διότι ἀπέθανεν, ὅπως ὁ Περικλῆς, ἀπὸ ἐπιδημίαν.

Καθ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς αἰῶνας λοιμώδεις ἐπιδημίαι, αἱ ὁποῖαι ἐνεφανίζοντο ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν, ἐπέφερον μεγάλην ἐξασθένησιν εἰς τὰ διάφορα ἔθνη καὶ μετατροπὴν τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν, τὸ σημεῖον δὲ αὐτὸ δὲν ἐξηρευνήθη ἀκόμη ἀρκετὰ ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν. Μεγάλος λοιμός, ἐπὶ παραδείγματι, ἐνέσκηψε καθ' ὅλον τὸ κράτος μεταξὺ 164 καὶ 180 μ. Χ. ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου. Ὁ λοιμὸς αὐτὸς ἐπέφερεν ἀναστάτωσιν εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν καὶ παρεσκεύασε τὸ ἔδαφος διὰ τὰς ταραχάς, αἱ ὁποῖαι ἐπηκολούθησαν τὴν ἄνοδον εἰς τὸν θρόνον τοῦ Κομόδου. Ὁ ἴδιος λοιμὸς ἐπέφερε μεγάλας καταστροφὰς καὶ εἰς τὴν Κίναν, ὅπως θὰ εἴπωμεν κατωτέρω. Σημαντικαὶ κλιματολογικαὶ διακυμάνσεις ἐξηκολούθησαν ἐπίσης κατὰ τὸν πρῶτον καὶ δεύτερον αἰῶνα, αἱ ὁποῖαι ἐστενοχώρησαν πολὺ τοὺς πληθυσμοὺς καὶ τοὺς ἠνάγκασαν εἰς μετακινήσεις, καὶ ὁ παράγων δὲ αὐτὸς ἔχει ἀνάγκην ἐπισταμένης ἐκτιμήσεως ἐκ μέρους τοῦ ἐρευνητοῦ.

Πρὶν ὅμως προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν εἰσβολῶν τῶν βαρβάρων καὶ τῶν προσπαθειῶν τῶν μεταγενεστέρων αὐτοκρατόρων, ὅπως τοῦ Διοκλητιανοῦ (284 μ. Χ.) καὶ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου (306 μ.Χ.), νὰ συγκρατήσουν τὸ σκάφος τῆς πολιτείας, τὸ ὁποῖον συνεκλονίζετο καὶ διεχωρίζετο, πρέπει νὰ περιγράψωμεν τὰ κυριώτερα σημεῖα τῶν συνθηκῶν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος κατὰ τοὺς δύο αἰῶνας τῆς εὐημερίας του.

2. Ὁ ρωμαϊκὸς πολιτισμὸς εἰς τὸ ἀπόγειον τῆς ἀκμῆς του.

Ὁ ἀνυπόμονος ἀναγνώστης θὰ εἶναι ἴσως διατεθειμένος νὰ θεωρήσῃ τοὺς δύο αἰῶνας τῆς τάξεως μεταξὺ 27 π. Χ. καὶ 180 μ. Χ., ὅτι ἀνήκουν εἰς τὰς μοναδικὰς ἐκείνας εὐκαιρίας τῆς ἀνθρωπότητος, αἱ ὁποῖαι ἐπῆγαν χαμέναι. Ἦτο ἐποχὴ σπατάλης μᾶλλον, παρὰ δημιουργίας, ἐποχὴ ἀρχιτεκτονικῆς δράσεως καὶ ἐμπορίου, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ πλούσιοι ἐγίνοντο πλουσιώτεροι καὶ οἱ πτωχοὶ πτωχότεροι καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου διεφθείρετο.

Ἡ ἐπιφανειακὴ ὄψις τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου, ὅπως θὰ τὴν ἔβλεπε κανεὶς ἀπὸ ἓν ἀεροπλάνον ἐξ ὕψους 1000 περίπου μέτρων, παρουσίαζε γενικὴν εὐημερίαν. Παντοῦ ἀπὸ τὴν Ὑόρκην (τῆς Ἀγγλίας) μέχρι τῆς Κυρήνης, καὶ ἀπὸ τὴν Λισσαβῶνα μέχρι τῆς Ἀντιοχείας, θὰ διέκρινε μεγάλας καὶ ἐπιβλητικὰς πόλεις, μὲ ναούς, θέατρα, ἀμφιθέατρα, ἀγορὰς καὶ τὰ παρόμοια. Ἐπίσης θὰ διέκρινε πολλὰς ἀπὸ τὰς πόλεις αὐτῆς νὰ εἶναι ἐφωδιασμέναι μὲ μεγάλα ὑδραγωγεῖα καὶ νὰ ἐξυπηρετοῦνται ἀπὸ θαυμασίους δημοσίους δρόμους, τῶν ὁποίων τὰ μεγαλοπρεπῆ λείψανα προξενοῦν καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς ἡμᾶς ἔκπληξιν. Θὰ ἔβλεπεν ἄφθονον καλλιέργειαν, ἀλλ' ἀπὸ τὸ ὕψος ἐκεῖνο δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἀνακαλύψῃ ὅτι ἡ καλλιέργεια ἐκείνη ἦτο ἔργον τῶν ἀθλίων δούλων. Εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ εἰς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν θὰ ὑπῆρχε σημαντικὴ ναυσιπλοΐα. Ἀλλὰ τὸ ὕψος πάλιν ἐκεῖνο θὰ τὸν ἠμπόδιζε νὰ διακρίνῃ ὅτι ἀπὸ δύο πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἔπλεον τὸ ἓν παραπλεύρως τοῦ ἄλλου, τὸ πρῶτον ἦτο πειρατικόν, καὶ ἐλεηλατοῦσε τὸ δεύτερον.

Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἀκόμη ὁ παρατηρητὴς ἐπιχειροῦσε νὰ ἐρευνήσῃ περισσότερον ἐκ τοῦ πλησίον, θὰ εἶχε νὰ σημειώσῃ πολλὰς προόδους. Οἱ τρόποι ἔγιναν λεπτότεροι καὶ γενικῶς εἶχεν ἐπέλθει ἐξευγενισμὸς τῶν ἠθῶν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος. Ἡ Ρώμη πράγματι ἀνήρχετο πρὸς τὸ ἐπίπεδον τοῦ πολιτισμοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον πρὸ πολλοῦ εἶχον φθάσει ἡ Ἑλλάς, ἡ Βαβυλὼν καὶ ἡ Αἴγυπτος.

Κατὰ τὴν περίοδον τῶν Ἀντωνίνων ἐτέθησαν εἰς ἐφαρμογὴν νόμοι, οἱ ὁποῖοι ἐπροστάτευον τοὺς δούλους ἀπὸ ὑπερβολικὰς πρὸς αὐτοὺς σκληρότητας. Δὲν ἐπετρέπετο δὲ πλέον νὰ τοὺς πωλοῦν εἰς τὰ σχολεῖα τῶν μονομάχων. Ὄχι μόνον αἱ πόλεις ἦσαν ἐξωτερικῶς ὡραῖα κτισμέναι, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διακόσμησιν τῶν οἰκιῶν τῶν πλουσίων ἐγίνοντο μεγάλαι πρόοδοι. Τὴν κτηνώδη ἐπίδειξιν τῶν συμποσίων τῶν παλαιοτέρων ἡμερῶν τῆς ρωμαϊκῆς εὐ-

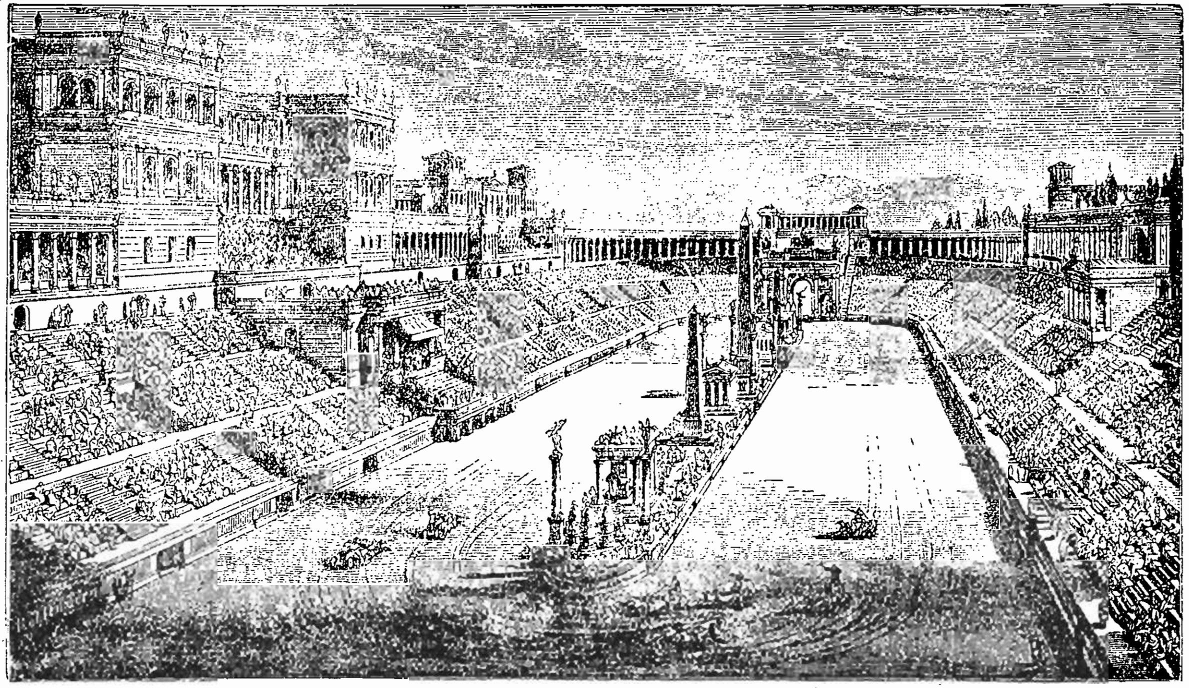
ημερίας ἀντικατέστησε κάποια λεπτότης. Ἡ ἐνδυμασία ἔγινε πλουσιωτέρα, λεπτοτέρα καὶ ὡραιοτέρα. Εἰσήγετο μέταξα εἰς μεγάλας ποσότητας ἀπὸ τὴν ἀπομακρυσμένην Κίναν, διότι ἡ μουριὰ καὶ ὁ μεταξοσκώληξ δὲν εἶχον ἀρχίσει ἀκόμη νὰ μετακινοῦνται πρὸς τὴν Δύσιν. Ὅταν δὲ ἡ μέταξα ἔφθανεν εἰς τὸ τέρμα τοῦ ταξιδίου της, εἰς τὴν Ρώμην, εἶχεν ἴσην ἀξίαν μὲ τὸ βάρος της εἰς χρυσόν. Ἐν τούτοις ἐγίνετο ἄφθονος αὐτῆς χρῆσις καὶ εἰς ἀντάλλαγμα τὰ πολύτιμα μέταλλα ἐξήγοντο ἐπίσης ἀφθόνως εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Μεγάλαι πρόοδοι ἐπίσης ἔγιναν εἰς τὴν γαστρονομίαν καὶ τὰς τέχνας τῶν διασκεδάσεων. Ὁ Πετρώνιος περιγράφει συμπόσιον, τὸ ὁποῖον ἔδωσεν ἕνας πλούσιος ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν πρώτων Καισάρων, καὶ τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἀπὸ μίαν ἀξιοσημείωτον σειρὰν φαγητῶν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἄλλα μὲν ἦσαν γευστικώτατα, ἄλλα καταπληκτικῶς περίεργα, καὶ ἐξεπερνοῦσαν κάθε τι τὸ ὁποῖον ἡ χλιδὴ καὶ ἡ φαντασία τῆς νεωτέρας Νέας Ὑόρκης θὰ ἠμποροῦσε νὰ παραγάγῃ. Τὸ συμπόσιον αὐτὸ ἐποικίλλετο μὲ μουσικήν, μὲ ἐπιδείξεις σχοινοβατικῶν χορευτῶν καὶ ταχυδακτυλουργῶν, μὲ ὁμηρικὴν ἀπαγγελίαν καὶ τὰ παρόμοια.

Ὑπῆρχε καθ' ὅλον τὸ κράτος σημαντικὴ δόσις τοῦ λεγομένου πολιτισμοῦ τῶν πλουσίων. Τὰ βιβλία ἦσαν πολὺ ἀφθονώτερα παρ' ὅ,τι ἦσαν πρὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Καισάρων. Οἱ ἄνθρωποι ὑπερηφανεύοντο διὰ τὰς βιβλιοθήκας των καὶ ὅταν ἀκόμη αἱ φροντίδες καὶ αἱ εὐθύναι αἱ σχετιζόμεναι μὲ τὴν ἰδιοκτησίαν των δὲν τοὺς ἐπέτρεπον νὰ ἀσχοληθοῦν πολὺ μὲ τὸ περιεχόμενον τῶν φιλολογικῶν θησαυρῶν των. Ἡ γνῶσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διεδόθη πρὸς ἀνατολὰς καὶ τῆς λατινικῆς πρὸς δυσμάς. Ἐὰν δὲ οἱ πλούσιοι αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς βρεττανικῆς ἢ λατινικῆς πόλεως ἦσαν καθυστερημένοι ἀπὸ ἀπόψεως ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἠμποροῦσαν πάντοτε νὰ μεταχειρισθοῦν ἕνα οἱονδήποτε δοῦλον, περὶ τῆς ἀρτίας μορφώσεως τοῦ ὁποίου εἶχεν ἐγγυηθῇ ὁ ἔμπορος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον τὸν εἶχον ἀγοράσει, διὰ νὰ ἀντικαταστήσουν τὴν ἔλλειψίν των.

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματευθῶμεν τὴν ρωμαϊκὴν λογοτεχνίαν ἢ τὴν ρωμαϊκὴν τέχνην ὡς πράγματα ἀνεξάρτητα. Καὶ τὰ δύο ἦσαν συνέχεια καὶ μέρος τοῦ πολὺ μεγαλυτέρου καὶ ἀσυγκρίτως διαρκεστέρου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ δένδρον τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐπέταξεν, ὅπως θὰ ἐλέγαμεν, ἕνα κλῶνον. Ὁ κορμὸς τοῦ δένδρου ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τὴν βλάστησιν τοῦ κλώνου καὶ ἐξηκολούθησε νὰ αὐξάνῃ καὶ ὅταν ὁ κλῶνος ἀπεξηράνθη. Ἡ φυσικὴ τάσις τοῦ λατινικοῦ πνεύματος πρὸς λογοτεχνικὴν ἔκφρασιν, πρὶν τὰ ἑλληνικὰ πρότυπα τοῦ δώσουν ἄλλην κατεύθυνσιν, ἦτο πρὸς τὴν λεγομένην σάτιραν (satura), λογοτεχνικὸν εἶδος ὅμοιον μὲ τὴν νεωτέραν ἐπιθεώρησιν κατὰ τὸ πνεῦμα—ἕνα κρᾶμα εἰρωνειῶν, μιμήσεων καὶ μουσικῆς.

Ἓν εἶδος βάρδων, οἱ λεγόμενοι vates, ἔψαλλον ἐπίσης σαρκαστικοὺς στίχους εἰς τοὺς χωρικούς, ἐγίνετο δὲ χρῆσις καὶ λόγων, ἐλεγείων καὶ θρησκευτικῶν λιτανειῶν. Ἡ σάτιρα ἐξειλίχθη μὲ τὴν γρα-

366.—**Τὸ μεγάλο Ἱπποδρόμιον** (Circus maximus) τῆς Ρώμης μεταξὺ τῶν λόφων Παλατίνου καὶ Ἀβεντίνου: μῆκος στίβου μ. 640, πλάτος 130, θεαταὶ 180.000. Εἰς τὸ μέσον τοῦ στίβου καὶ κατὰ τὸ μῆκος αὐτοῦ ἦτο ἡ Ἄκανθα (Spina), ἕνα εἶδος ὑψηλοῦ πεζοδρομίου, ἡ ὁποία ἐστολίζετο μὲ ἀγάλματα θεῶν, κίονας διακοσμητικοὺς καὶ ὀβελίσκους. Ὁ Ἱππόδρομος ἐχρησίμευε κυρίως διὰ τοὺς ἀγῶνας ἁρμάτων, τοὺς ὁποίους οἱ Ρωμαῖοι παρακολουθοῦσαν μὲ ἀπίστευτον πάθος, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ Καλιγούλας ἔκαμε ὕπατον τὸν ἵππον του, ὁ Νέρων ἔδιδε σύνταξιν εἰς τοὺς απομάχους ἵππους τῶν ἁρματοδρομιῶν κλπ. Οἱ ἡνίοχοι, ἄνθρωποι ἐξ ἐπαγγέλματος, ἐκέρδιζαν μυθώδη ποσά. Ἕνας Διοκλῆς ἐκέρδισεν ἐπὶ 27 ἔτη περὶ τὰ 9.000.000 περίπου σημερινῶν χρυσῶν δραχμῶν. Ἐπὶ δημοκρατίας ἔκαμναν οἱ πολῖται στρατιωτικὰς παρελάσεις καὶ ἀσκήσεις μαχῶν. Ἐπὶ αὐτοκρατορίας ἔδιδαν θεάματα μαχῶν πεζῶν καὶ ἱππέων. **Ἀριστερά**: Ἀνάκτορα αὐτοκρατορικὰ ἐπὶ τοῦ Παλατίνου λόφου, ἀπὸ τοὺς ἐξώστας τῶν ὁποίων οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ρώμης παρακολουθοῦσαν πολλὰς φορὰς τοὺς ἀγῶνας, οἱ ὁποῖοι ἐγίνοντο μέσα εἰς τὸ Ἱπποδρόμιον.

φὴν εἰς ἓν μικρὸν εἶδος ἀπὸ στίχους καὶ πεζὸν λόγον καὶ αὐτὸ πάλιν εἰς μᾶλλον συνεχῆ ἀφήγησιν εἰς τὸ πεζόν. Μεγάλο μέρος τῆς λατινικῆς λογοτεχνίας ἀπωλέσθη. Τὸ μεγαλύτερον μέρος της δὲν ἐθεωρήθη, διὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλον λόγον, ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς ὡς ἄξιον διατηρήσεως, ἐφ' ὅσον ὅμως ἐξηπλώνετο ἡ ἀνάγνωσις καὶ τὰ βιβλία ἐπολλαπλασιάζοντο, ἐγίνετο μεγάλη διάδοσις μυθιστορημάτων εἰς πεζὸν λόγον, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μόνον ἀποσπάσματα διεσώθησαν.

Τὸ ρωμαϊκὸν κοινὸν τῶν ὑστερωτέρων χρόνων τῆς δημοκρατίας καὶ τῶν πρώτων τῆς αὐτοκρατορίας, ἦτο ἀσφαλῶς κοινόν, τὸ ὁποῖον ἠρέσκετο νὰ διαβάζῃ μυθιστορήματα. Τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Σάτιραι» ἢ «Σατιρικὸν μυθιστόρημα» τοῦ Πετρωνίου, τὸ ὁποῖον ἐγράφη κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Νέρωνος, εἶναι πολὺ διαφωτιστικὴ περὶ τούτου μαρτυρία. Κάθε ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἐδιάβασε μυθιστόρημα, ὅταν διαβάζῃ τὸ θαυμάσιον αὐτὸ ἔργον, θὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν μεγάλην λογοτεχνικὴν ἀξίαν του. Ἑκατοντάδες τέτοιων βιβλιαρίων θὰ ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι θὰ εἰργάσθησαν εἰς αὐτὴν τὴν τέχνην, διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ δημιουργία τῶν Σ α τ ι ρ ῶ ν.

Εἰς ἄλλην κατεύθυνσιν ἡ ποιητικὴ σάτιρα τοῦ Ὁρατίου καὶ τοῦ Ἰουβενάλη ὀφείλει πολλὰ εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἀρχικῆς σατίρας, καὶ εἶχε καὶ αὐτὴ ἐπίσης μεγάλην διάδοσιν. Ἀπὸ τοῦ 3ου π. Χ. ὅμως αἰῶνος καὶ πέραν ἡ ἑλληνικὴ ἐπίδρασις ἐπέβαλε τοὺς ἤδη καθιερωμένους τύπους τῆς ἑλληνικῆς κωμῳδίας εἰς τὸ λατινικὸν πνεῦμα, καὶ ἡ λατινικὴ κωμῳδία εἶναι μᾶλλον ἐκλατινισθεῖσα παραλλαγὴ τῆς ἑλληνικῆς κωμῳδίας, παρὰ πρωτότυπον ρωμαϊκὸν δημιούργημα. Ὁ σπουδαστὴς ἠμπορεῖ νὰ πεισθῇ περὶ τούτου, ἐὰν λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰς κωμῳδίας τοῦ Πλαύτου καὶ τοῦ Τερεντίου.

Ὑπῆρχεν ἐπίσης λατινικὴ παράδοσις καθαρῶς πεζοῦ λόγου, τὴν ὁποίαν ὁ Κάτων ὁ κήνσωρ προσεπάθησε πολὺ νὰ ὑποστηρίξῃ. Τὸ γόητρον τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εὑρίσκετο τόσον ὑψηλὰ εἰς τὴν Ρώμην τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, ὅπως ἦτο εἰς τὴν Ὀξφόρδην καὶ τὸ Καίμπριτζ εἰς τὴν βικτωριανὴν ἐποχήν. Ὁ σοφὸς ἑλληνιστὴς ἦτο ἀντικείμενον ἐξαιρετικοῦ σεβασμοῦ. Ὑπῆρχον πολλοί, οἱ ὁποῖοι κατεγίνοντο εἰδικῶς εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ αἱ σχετικαὶ κριτικαὶ καὶ τὰ σχόλια ἦσαν ἄφθονα. Ὁ θαυμασμὸς διὰ τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν ἦτο μεγάλος, ἔλειπεν ὅμως ἡ κατανόησις τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Εἰς τὰ παραγγέλματα τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπεδίδετο ἀσυζητητὶ τόση μεγάλη ἀξία, ὥστε νὰ ἀποκλείεται κάθε ἀπόπειρα ἀπομιμήσεως τῆς ὑπ' αὐτοῦ διοργανωθείσης ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Ὁ Κικέρων ἡμιλλᾶτο πρὸς τὸν Δημοσθένην καὶ ὁ Σαλλούστιος πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἱστορικούς. Ὁ Κάτουλλος ἔμαθε νὰ ἐκφράζῃ τὰ αἰσθήματά του ἀπὸ τὰ καλύτερα ἑλληνικὰ πρότυπα. Ὅπως δὲ οἱ Ἕλληνες εἶχον τὰ ἐπικά των ποιήματα; καὶ οἱ Ρωμαῖοι ᾐσθάνοντο τὴν ἀνάγκην ὅτι πρέπει νὰ ἔχουν καὶ αὐτοὶ ἐπικὰ ποιήματα. Ὁ αἰὼν τοῦ Αὐγούστου ἦτο αἰὼν φιλολογικῶν ἀπομιμήσεων. Ὁ Βιργίλιος εἰς τὴν

«Αἰνειάδα» ἐπεδόθη μὲ μετριοφροσύνην, ἀλλ' ἀποφασιστικῶς καὶ μὲ ἐπιτυχίαν, νὰ δημιουργήσῃ νέαν 'Οδύσσειαν καὶ 'Ιλιάδα. 'Ο δὲ 'Οβίδιος καὶ ὁ 'Οράτιος ἠμποροῦν νὰ συγκριθοῦν μὲ τοὺς ἀρίστους ἐλεγειακοὺς καὶ λυρικοὺς Ἕλληνας ποιητάς.

'Εκ παραλλήλου πρὸς τὸν «Χ ρ υ σ ο ῦ ν α ἰ ῶ ν α» τῆς λατινικῆς φιλολογίας, ὁ ποταμὸς τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ὡσὰν νὰ ἀνταγωνίζετο, ἐξακολουθοῦσε νὰ τρέχῃ πλατὺς καὶ ἄφθονος. Καί, ὅταν ἡ λατινικὴ ὁρμὴ παρῆλθεν, ἡ πλουσία παραγωγικότης τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ἐξηκολούθησε. Καὶ χωρὶς καμμίαν διακοπὴν εἰσῆλθεν εἰς τὴν παλαιοτέραν χριστιανικὴν φιλολογίαν. 'Εκάμαμεν ἤδη λόγον περὶ τῶν θαυμασίων προόδων τῆς διανοητικῆς δράσεως, ἡ ὁποία ἤρχισεν εἰς τὴν 'Αλεξάνδρειαν, καὶ τῆς σχετικῆς παρακμῆς τῶν 'Αθηνῶν. Ὅταν δὲ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἐξέπνευσεν εἰς τὴν 'Αλεξάνδρειαν, ἡ φιλολογικὴ παραγωγὴ ἐξηκολούθησε νὰ ἁμιλλᾶται ἐπαξίως πρὸς τὴν Ρώμην.

'Η ἀντιγραφὴ τῶν βιβλίων ἐγίνετο εἰς τεραστίαν ἔκτασιν, ἀποτελοῦσαν δὲ ταῦτα ἀπαραίτητον κόσμημα τῶν οἰκιῶν τῶν πλουσίων. 'Εξακολουθοῦσαν νὰ παράγωνται ἔργα ἱστορίας καὶ βιογραφίας. 'Ο Πολύβιος (204—122 π. Χ. περίπου) ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς κατακτήσεως τῆς 'Ελλάδος ὑπὸ τῆς Ρώμης. 'Ο Πλούταρχος (50—100 μ. Χ. περίπου) ἔκαμε τὰς ἀνωτέρας πάσης συγκρίσεως μελέτας αὐτοῦ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν. Τότε εἶδε τὸ φῶς μεγάλη ποικιλία διαλόγων καὶ καὶ μυθιστορημάτων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ πλεῖστον δὲν διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Μεγάλος λογοτεχνικὸς συγγραφεύς, μὲ πρωτότυπον φαντασίαν, ἦτο ὁ Λουκιανὸς (120—200 μ. Χ,), ὁ ὁποῖος καὶ σήμερον ἀκόμη κινεῖ ἀμέριστον τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὸν θαυμασμόν μας. Ἔγινε σημαντικὴ μεταφραστικὴ ἐργασία μεταξὺ τῶν δύο γλωσσῶν. Αἱ δύο φιλολογίαι εὑρίσκοντο εἰς τόσον στενὴν ἐπαφὴν μεταξύ των καὶ εὑρίσκοντο τόσον πολὺ εἰς τὴν αὐτὴν σφαῖραν τῆς σκέψεως, ὅπως εἶναι σήμερον ἡ ἀμερικανικὴ καὶ ἡ ἀγγλική.

Ὅλος αὐτὸς ὁ πολιτισμὸς τῆς τάξεως τῶν πλουσίων οἰκοδεσποτῶν ἀποτελεῖ τιμὴν διὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὁ δὲ Γίββων δικαίως ἀποδίδει εἰς αὐτὸν μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν θαυμασίαν αὐτοῦ ἐπισκόπησιν τῆς ἐποχῆς τοῦ 'Αντωνίου, μὲ τὴν ὁποίαν ἀρχίζει τὸ σύγγραμμά του «Παρακμὴ καὶ πτῶσις τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους». Τὸ σχέδιον, τὸ ὁποῖον κατεστρώθη ἀπὸ αὐτόν, ἀπαιτοῦσε προοίμιον λαμπρότητος καὶ ἡσυχίας. Ἦτο ὅμως πολὺ ἔξυπνος καὶ πονηρός, ὥστε νὰ μὴ τονίσῃ τὴν καταφανῆ του ἐπιδοκιμασίαν ἐπὶ τῶν συνθηκῶν τὰς ὁποίας περιγράφει. «'Υπὸ τὴν ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν, λέγει, ἡ ἐργασία ἑνὸς ἐργατικοῦ καὶ ἐξύπνου λαοῦ ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ πικίλους τρόπους, ἀλλ' ἀκαταπαύστως εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν πλουσίων. Εἰς τὴν ἐνδυμασίαν των, τὴν τράπεζάν των, τὰς οἰκίας των καὶ τὰ ἔπιπλά των οἱ εὐνοούμενοι τῆς τύχης ἐπεδίωκον ἕνα συνδυασμὸν τελείας ἀνέσεως, κομψότητος καὶ μεγαλοπρεπείας, πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς φιλαυτίας των ἢ τῶν ὀρέξεών των.

» Ἐναντίον τῶν ἀχρήστων αὐτῶν λεπτοτήτων τῆς ζωῆς, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὴν μισητὴν πολυτέλειαν, ἐξεστράτευσαν οἱ ἠθικολόγοι κάθε ἐποχῆς. Θὰ ἦτο ἴσως περισσότερον συντελεστικὸν διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ διὰ τὴν εὐτυχίαν τῆς ἀνθρωπότητος, ἐὰν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶχον ὅσα εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν ζωὴν καὶ κανεὶς δὲν εἶχεν ὅσα εἶναι περιττά. Κατὰ τὴν παροῦσαν ὅμως ἐλαττωματικὴν κατάστασιν τῆς κοινωνίας, ἡ πολυτέλεια ἂν καὶ ἐνδέχεται νὰ προέρχεται ἀπὸ ἀκολασίαν ἢ ἀφροσύνην, φαίνεται, ὅτι εἶναι τὸ μόνον μέσον, τὸ ὁποῖον ἠμπορεῖ νὰ διορθώσῃ τὴν ἄνισον κατανομὴν τῆς περιουσίας. Ὁ φιλόπονος ἐργάτης καὶ ὁ ἐπιδέξιος τεχνίτης, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔτυχον μεριδίου ἀπὸ τὴν διανομὴν τῆς γῆς, λαμβάνουν ἑκούσιον φόρον ἀπὸ τοὺς ἰδιοκτήτας τῆς γῆς. Καὶ οἱ ἰδιοκτῆται τῆς γῆς παρακινοῦνται ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τοῦ συμφέροντος νὰ βελτιώσουν τὰ κτήματά των, διὰ νὰ ἠμπορέσουν μὲ τὴν παραγωγήν των νὰ ἀγοράσουν προσθέτους ἀπολαύσεις.

» Ἡ λειτουργία αὐτή, τὰ ἰδιαίτερα ἀποτελέσματα τῆς ὁποίας εἶναι αἰσθητὰ εἰς κάθε κοινωνίαν, εὑρίσκετο εἰς διαρκῆ καὶ διάχυτον ἐνέργειαν εἰς τὸν ρωμαϊκὸν κόσμον. Ὁ πλοῦτος τῶν ἐπαρχιῶν θὰ ἐξηντλεῖτο ἐντὸς ὀλίγου, ἐὰν ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον τῆς πολυτελείας δὲν ἐπέστρεφεν εἰς τὸν ἐργαζόμενον κόσμον τὰ ποσά, τὰ ὁποῖα εἰσέπραττον ἀναγκαστικῶς ἀπὸ αὐτοὺς ὁ στρατὸς καὶ αἱ ἀρχαὶ τῆς Ρώμης». Καὶ συνεχίζει κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν περιγραφήν του σκορπίζων ἴχνη σατίρας.

Ἐὰν παρατηρήσωμεν τὴν κίνησιν τῶν φυλῶν ἐπὶ τῆς γῆς εἰς μεγαλυτέραν ἔκτασιν ἀπὸ ὅ,τι ἐπιτρέπει ἡ θέα ἀπὸ ἀεροπλάνου, καὶ εἰσχωρήσωμεν βαθύτερον εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τὰς σκέψεις τῶν ἀνθρώπων, θὰ εὕρωμεν ὅτι ἐπίδειξις ὑλικῆς εὐημερίας εἶναι ἁπλῶς τὸ λαμπρὸν ἔνδυμα μιᾶς πολιτείας τυφλῆς καὶ εἰς τὰ ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ πράγματα καὶ τυφλῆς, ὅσον ἀφορᾷ τὸ μέλλον. Ἐάν, ἐπὶ παραδείγματι, συγκρίνωμεν τοὺς δύο αἰῶνας τῆς ρωμαϊκῆς ἀκμῆς, τὸν πρῶτον καὶ δεύτερον μ. Χ. αἰῶνα, μὲ τοὺς δύο αἰῶνας τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς, οἱ ὁποῖοι ἀρχίζουν περὶ τὰ 466 π. Χ. μὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ Περικλέους εἰς τὰς Ἀθήνας, μένομεν ἔκθαμβοι ὄχι διότι οἱ Ρωμαῖοι ὑστεροῦν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ἀλλὰ διότι εἰς αὐτοὺς δὲν ὑπάρχει καθόλου ἐπιστήμη. Ἡ ἔλλειψις ἐνδιαφέροντος ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους πλουσίους καὶ τοὺς Ρωμαίους ἄρχοντας ἦτο περισσότερον ὀγκώδης καὶ ἐπιβλητικὴ καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀρχιτεκτονικήν των.

Εἰς ἕνα κλάδον τῆς ἐπιστήμης θὰ ἐπεριμέναμεν ἰδιαιτέρως νὰ ἀναπτύξουν οἱ Ρωμαῖοι ζωηρὸν ἐνδιαφέρον καὶ δρᾶσιν, καὶ αὐτὸς εἶναι ἡ γεωγραφία. Τὰ πολιτικά των συμφέροντα ἀπαιτοῦσαν διαρκῆ ἔρευναν εἰς τὴν πέραν τῶν συνόρων των κατάστασιν τῶν πραγμάτων. Καὶ ἐν τούτοις ἡ ἔρευνα αὐτὴ δὲν ἔγινε ποτέ. Δὲν ὑπάρχουν περιγραφαὶ περιηγήσεων τῶν Ρωμαίων πέραν τῶν συνόρων τοῦ κράτους, οὔτε ἐξιστορήσεις ἐνδιαφέρουσαι καὶ περίεργοι, ὅπως εἶναι αἱ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἐξιστορήσεις τῶν Σκυθῶν, τῶν Ἀφρικανῶν καὶ

ἄλλων λαῶν. Δὲν ὑπάρχει τίποτε εἰς τὴν λατινικήν, τὸ ὁποῖον θὰ ἠμποροῦσε νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰς ἀρχαίας περιγραφὰς τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Σιβηρίας εἰς τὴν κινεζικὴν γλῶσσαν. Αἱ ρωμαϊκαὶ λεγεῶνες ἔφθασαν εἰς μίαν ἐποχὴν εἰς τὴν Σκωτίαν, ἐν τούτοις δὲν ἄφησαν ἀξίαν λόγου περιγραφὴν τῶν Πικτῶν ἢ Σκώτων, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον μίαν ἐπισκόπησιν τῶν πέραν τῆς Σκωτίας θαλασσῶν. Ἐξερευνήσεις, ὅπως ἡ τοῦ Ἄννωνος ἢ τοῦ Φαραὼ Νεκαώ, φαίνεται ὅτι ἦσαν ἐντελῶς ἐκτὸς τῆς σφαίρας τῆς ρωμαϊκῆς φαντασίας.

Εἶναι πιθανὸν ὅτι μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Καρχηδόνος, πολὺ ὀλίγα πλοῖα ἔβγαιναν πλέον διὰ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Γιβραλτὰρ εἰς τὸν Ἀνλαντικὸν ὠκεανόν. Κατὰ πολὺ ἰσχυρότερον λόγον, εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν τοῦ χυδαίου πλούτου, τῆς ὑποδουλωμένης διανοητικότητος καὶ τῆς ἀπολύτου γραφειοκρατίας, δὲν ἦτο δυνατὴ περαιτέρω ἀνάπτυξις τῆς ἀστρονομίας καὶ φυσιογραφίας τῆς Ἀλεξανδρείας. Οἱ Ρωμαῖοι φαίνεται, ὅτι δὲν ἔλαβον κἂν τὸ ἐνδιαφέρον νὰ ἐξετάσουν τί εἴδους ἄνθρωποι ἦσαν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ὕφαινον τὴν μέταξαν ἢ συνέλεγον τὸ ἤλεκτρον καὶ τοὺς μαργαρίτας, τὰ ὁποῖα ἤρχοντο μὲ ἀφθονίαν εἰς τὴν ἀγοράν των. Καὶ ἐν τούτοις οἱ δρόμοι τῆς ἐρεύνης ἦσαν ἀνοικτοὶ καὶ εὔκολοι.

Αἱ μᾶλλον ἀπομακρυσμέναι χῶραι τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐλεηλατήθησαν, διὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν χλιδὴν καὶ τὰς λεπτὰς ὀρέξεις τῶν Ρωμαίων. Τὰ δάση τῆς Σκυθίας παρεῖχον πολύτιμα γουναρικά. Τὸ ἤλεκτρον ἐφέρετο διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τὰς ἀκτὰς τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ Δουνάβεως, οἱ δὲ βάρβαροι ἐξεπλήσσοντο μὲ τὰς τιμάς, τὰς ὁποίας ἐλάμβανον εἰς ἀντάλλαγμα δι' ἓν τόσον ἄχρηστον εἶδος ἀντικειμένων. Ὑπῆρχε σημαντικὴ ζήτησις ταπήτων Βαβυλωνίας καὶ ἄλλων βιομηχανικῶν προϊόντων τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ σπουδαιότερος ὅμως κλάδος τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου διενηργεῖτο μὲ τὴν Ἀραβίαν καὶ τὰς Ἰνδίας.

Κατ' ἔτος, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ θερινοῦ ἡλιοστασίου, στόλος ἀπὸ 120 πλοῖα ἀπέπλεεν ἐκ τοῦ Μυὸς ὅρμου *, λιμένος τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Βοηθούμενοι ἀπὸ τοὺς περιοδικοὺς μουσωνείους ἀνέμους, διέπλεον τὸν Ὠκεανὸν εἰς σαράντα περίπου ἡμέρας. Ἡ ἀκτὴ τῆς Μαλαβάρης ** ἢ ἡ νῆσος Κεϋλάνη ἦτο τὸ συνειθισμένον τέρμα τοῦ ταξιδίου των, καὶ εἰς τὰς ἀγορὰς ἐκείνας οἱ ἔμποροι τῶν πλέον ἀπομακρυσμένων χωρῶν τῆς Ἀσίας ἐπερίμεναν τὴν ἄφιξίν των. Τὴν ἐπάνοδον τοῦ στόλου εἰς τὴν Αἴγυπτον τὴν ἐπερίμεναν τὸν Δεκέμβριον ἢ Ἰανουάριον καὶ μόλις τὸ πλούσιον φορτίον μετεφέρετο ἐπὶ τῆς ράχεως τῶν καμήλων ἀπὸ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς τὸν Νεῖλον, καὶ διὰ τοῦ ποταμοῦ ἔφθα-

---

* (Σημ. ἐκδ.): Μυὸς ὅρμος=ἐπίνειον τῆς Καινηπόλεως καὶ τῶν Θηβῶν τῆς Αἰγύπτου, ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Εὑρίσκετο ἀπέναντι καὶ ὀλίγον νοτιώτερον ἀπὸ τὴν νότιον ἄκραν τῆς σημερινῆς χερσονήσου Σινᾶ, ἐπὶ τῆς αἰγυπτιακῆς ἀκτῆς.

** (Σημ. ἐκδ.): Μαλαβάρη=ἡ δυτικὴ παραλία τῶν Ἰνδιῶν.

νεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀμέσως ἀπεστέλλετο διὰ πλοίων εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς αὐτοκρατορίας (Γίββων).

Ὑπῆρχον ρωμαϊκαὶ ἀποθῆκαι εἰς τὰς νοτίους Ἰνδίας καὶ δύο τάγματα Ρωμαίων ἐστάθμευον εἰς Κραγγανώρην, ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς Μαλαβάρης, ὅπου ὑπῆρχε καὶ ναὸς τοῦ Αὐγούστου.

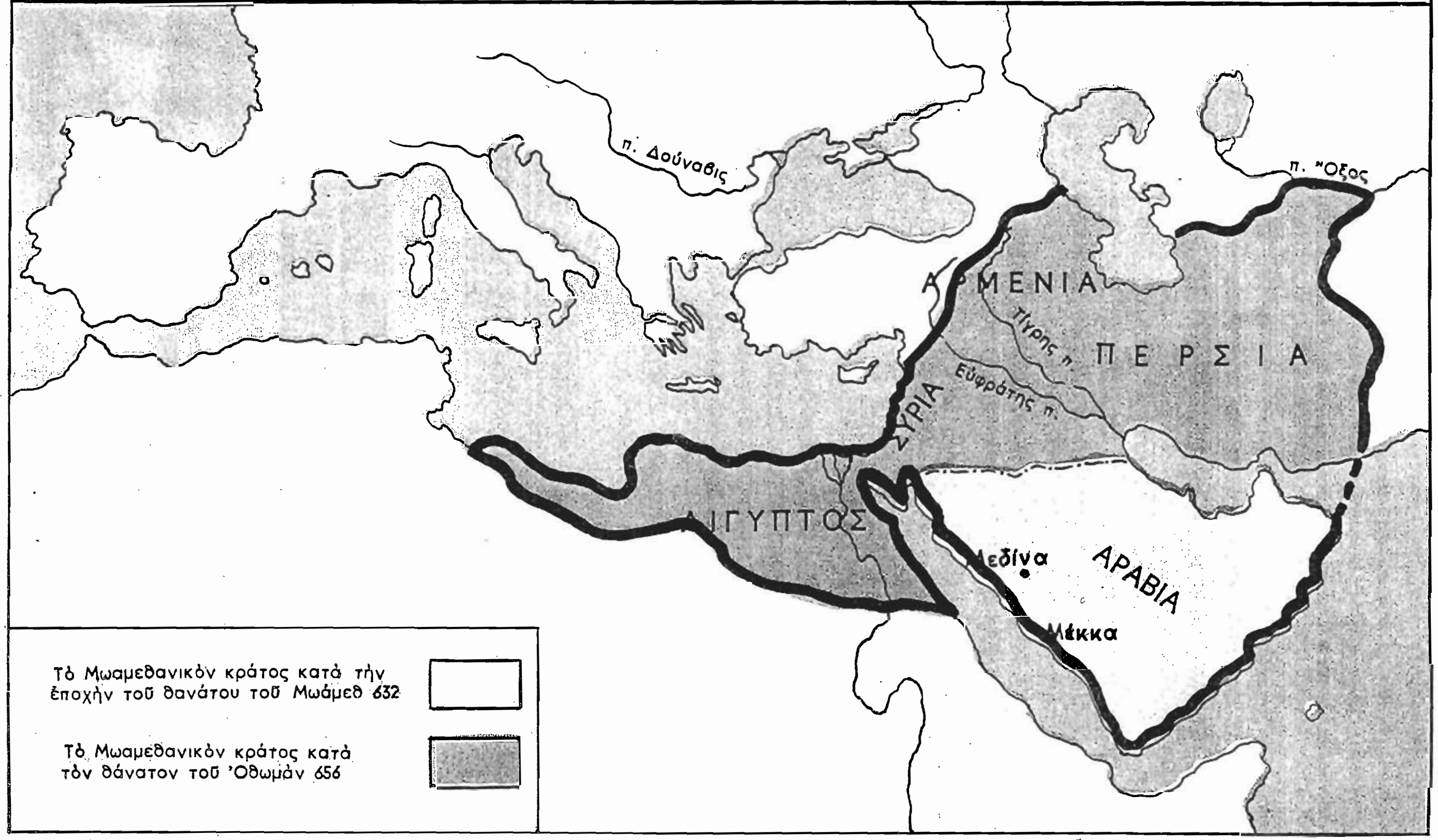
Ἐν τούτοις ἡ Ρώμη ἦτο εὐχαριστημένη νὰ συμποσιάζῃ, νὰ εἰσπράττῃ ἐκβιαστικῶς, νὰ πλουτίζῃ καὶ νὰ παρακολουθῇ τὰ θεάματα τῶν μονομάχων, χωρὶς νὰ καταβάλλῃ οὔτε τὴν παραμικρὰν προσπάθειαν νὰ μάθῃ κάτι περὶ τῶν Ἰνδιῶν, τῆς Κίνας, τῆς Περσίας ἢ τῆς Σκυθίας, περὶ τοῦ Βούδδα ἢ τοῦ Ζωροάστρου, ἢ περὶ τῶν Οὔννων, τῶν Νέγρων, τῶν κατοίκων τῆς Σκανδιναυϊκῆς χερσονήσου, ἢ περὶ τῶν μυστικῶν τῆς δυτικῆς θαλάσσης.

Ὅταν ἀναλογιζώμεθα τὴν κατάστασιν τῆς κοινωνικῆς ἀτμοσφαίρας, ἡ ὁποία δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἐμπνεύσῃ καὶ διὰ τοῦτο κατέστησε τὴν ἀδιαφορίαν αὐτὴν δυνατήν, εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἀδυναμίαν τῆς Ρώμης, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς της, νὰ ἀναπτύξῃ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν χημείαν, καὶ ἀπὸ αὐτὰς νὰ γίνῃ περισσότερον κυρία τῆς ὕλης. Οἱ περισσότεροι ἰατροὶ εἰς τὴν Ρώμην ἦσαν Ἕλληνες, πολλοὶ δὲ ἀπὸ αὐτοὺς δοῦλοι—διότι οἱ Ρωμαῖοι οὔτε κἂν ἀντελαμβάνοντο, ὅτι πνεῦμα ἀγορασμένον εἶναι πνεῦμα διεφθαρμένον. Αὐτὸ ὅμως δὲν ὠφείλετο εἰς ἔλλειψιν φυσικῆς ἐξυπνάδας εἰς τοὺς Ρωμαίους. Ὠφείλετο ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὰς κοινωνικὰς καὶ οἰκονομικάς των συνθήκας. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ μεσαίωνος μέχρι σήμερον ἡ Ἰταλία ἀνέδειξε μεγάλον ἀριθμὸν σοφῶν ἀνδρῶν.

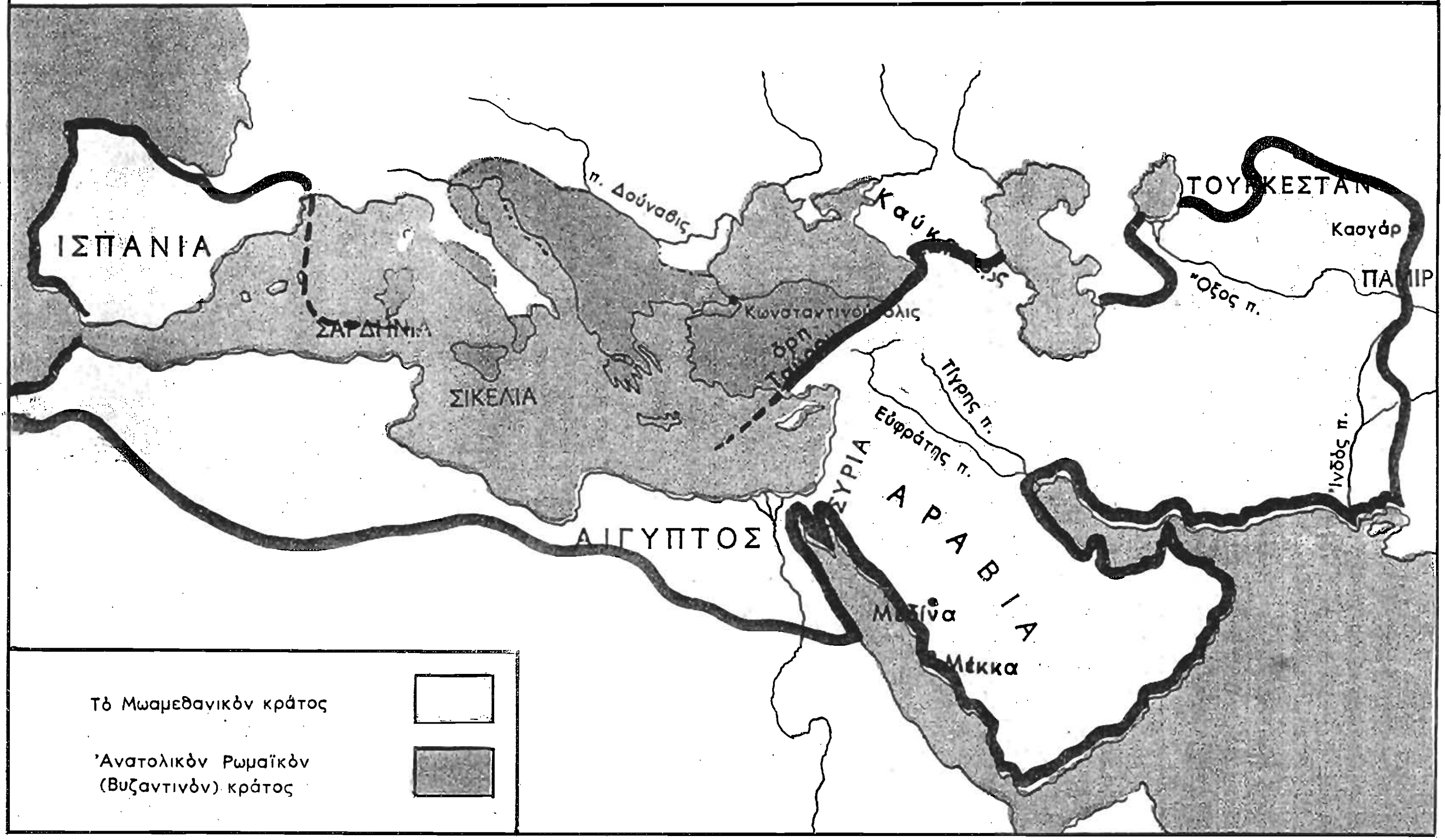
Ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐξυπνοτέρους καὶ τοὺς πλέον ἐμπνευσμένους ἐπιστημονικοὺς συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητος ἦτο ὁ Ἰταλὸς Λουκρήτιος, ὁ ὁποῖος ἔζησε μεταξὺ τῶν χρόνων τοῦ Μαρίου καὶ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος (περίπου 100 μέχρι 55 π.Χ.). Ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ποὺ προξενεῖ κατάπληξιν, ἦτο τοῦ ποιοῦ τοῦ Λεονάρδου ντὰ Βίντσι, Ἰταλοῦ ἐπίσης, ἢ τοῦ Νεύτωνος. Ἔγραψε μακρὸν λατινικὸν ποίημα περὶ τῶν μεθόδων, τὰς ὁποίας ἀκολουθεῖ ἡ φύσις, «Περὶ φύσεως» (De Rerum Natura), εἰς τὸ ὁποῖον κάμνει συμπεράσματα μὲ καταπληκτικὴν διαίσθησιν περὶ τῆς συστάσεως τῆς ὕλης καὶ περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ Ὅσμπορν εἰς τὸ ἔργον του «Παλαιολιθικὴ ἐποχὴ» παραθέτει μακρὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν Λουκρήτιον, περὶ τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου. Τόσον πολὺ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἀλήθειαν μέχρι σήμερον. Αὐτὸ ὅμως ἦτο καθαρῶς ἀτομικὴ ἐκδήλωσις, ἕνας σπόρος, ὁ ὁποῖος δὲν ἐκαρποφόρησεν.

Ἡ ρωμαϊκὴ ἐπιστήμη ἦτο θνησιγενής, ἐφόσον εὑρέθη εἰς μίαν ἀποπνικτικὴν ἀτμόσφαιραν πλούτου καὶ στρατιωτικῆς καταπιέσεως. Ἡ μορφὴ ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐκπροσωπεῖ τὴν ἀληθινὴν κατάστασιν τῆς Ρώμης ἀπέναντι τῆς ἐπιστήμης, δὲν εἶναι ὁ Λουκρήτιος, ἀλλ' ὁ Ρωμαῖος ἐκεῖνος στρατιώτης, ὁ ὁποῖος κατεκρεούργησε τὸν Ἀρχιμήδην κατὰ τὴν ἐκπόρθησιν τῶν Συρακουσῶν.

Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΟΥ ΜΩΑΜΕΘΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΙΑΡΚΕΙΑΝ ΤΩΝ 25 ΠΡΩΤΩΝ ΕΤΩΝ

ΤΟ ΜΩΑΜΕΘΑΝΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ ΤΩ 750 μ.Χ.

Ἐὰν δὲ αἱ φυσικαὶ καὶ βιολογικαὶ ἐπιστῆμαι ἐμαραίνοντο καὶ ἐξηφανίζοντο ἐπὶ τοῦ πετρώδους ἐδάφους τῆς ρωμαϊκῆς εὐημερίας, αἱ πολιτικαὶ καὶ κοινωνιολογικαὶ ἐπιστῆμαι δὲν εἶχον ποτὲ τὴν εὐκαιρίαν οὔτε νὰ φυτρώσουν. Ἡ πολιτικὴ συζήτησις ἐθεωρεῖτο ὡς προδοσία κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἡ δὲ κοινωνικὴ ἢ οἰκονομικὴ ἔρευνα ἀπετέλεσεν ἀπειλὴν διὰ τοὺς πλουσίους. Ἔτσι ἡ Ρώμη μέχρι τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν τὴν εὑρῆκαν μεγάλα δυστυχήματα, οὐδέποτε ἐξήτασεν, ἐὰν ἡ κοινωνική της κατάστασις ἦτο ὑγιὴς καὶ ἐὰν οἱ σκληροὶ καὶ ἀγροῖκοι διοικητικοὶ λειτουργοί της ἐξυπηρετοῦσαν πράγματι τὰ συμφέροντά της. Κατὰ συνέπειαν κανεὶς δὲν ἀντελαμβάνετο πόσον μεγάλη ἔλλειψις ἦτο ἐκ μέρους τῆς Ρώμης, ὅτι δὲν κατώρθωσε νὰ ἐνσπείρῃ εἰς τοὺς πολίτας τὴν ἰδέαν, ὅτι πρέπει νὰ φροντίζουν μὲ κάθε θυσίαν νὰ διατηροῦν ἀδιάσπαστον τὴν ἑνότητα τοῦ κράτους καὶ νὰ μάχωνται καὶ νὰ ἐργάζωνται δι' αὐτό, ὅπως κάμνουν οἱ ἄνθρωποι δι' ἓν πρᾶγμά των προσφιλὲς καὶ πολύτιμον.

Οἱ ἄρχοντες ὅμως τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐπιθυμοῦσαν νὰ μὴ κατέχωνται οἱ πολῖται ἀπὸ πολεμικὸν μένος δι' οἱονδήποτε σκοπόν. Οἱ πλούσιοι εἶχον κατορθώσει νὰ ἐκριζώσουν καὶ νὰ φάγουν τὴν καρδίαν τοῦ λαοῦ καὶ ἦσαν κατευχαριστημένοι. Αἱ λεγεῶνες ἦσαν γεμᾶται ἀπὸ Γερμανούς, Βρεττανούς, Νουμιδοὺς καὶ ἄλλους, οἱ δὲ πλούσιοι Ρωμαῖοι μέχρι τέλους ἐφαντάζοντο ὅτι ἠμποροῦσαν νὰ ἐξακολουθοῦν νὰ ἀγοράζουν βαρβάρους, διὰ νὰ τοὺς ὑπερασπίζουν ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἐναντίον τοῦ στασιάζοντος ὄχλου εἰς τὸ ἐσωτερικόν.

Ὁ κ. Χ. Στιούαρτ Τζόουνς λέγει, ὅτι πόσον ὀλίγα πράγματα ἔγιναν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν φαίνεται ἀπὸ τὸν ἀπολογισμὸν τῶν πεπραγμένων. «Ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ ἀπένεμε τὸ προνόμιον τοῦ Ρωμαίου πολίτου εἰς τοὺς διδασκάλους τῶν ἐλευθέρων τεχνῶν. Ὁ Βεσπασιανὸς ἐχρηματοδοτοῦσε καθηγητικὰς θέσεις Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς ρητορικῆς εἰς τὴν Ρώμην. Μεταγενέστεροι αὐτοκράτορες, ἰδίως ὁ Ἀντωνῖνος Πῖος, ἐπεξέτεινον τὰ εὐεργετήματα αὐτὰ καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἡ τοπικὴ γενναιοδωρία ἦτο ἐπίσης ἀφωσιωμένη εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν. Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Πλινίου τοῦ Νεωτέρου πληροφορούμεθα ὅτι ἱδρύοντο δημόσια σχολεῖα εἰς τὰς πόλεις τῆς Βορείου Ἰταλίας.

»Ἐν τούτοις ὅμως, ἂν καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς αὐτοκρατορίας ἐσημειώθη εὐρεῖα διάδοσις τῆς γνώσεως, δὲν ἐσημειώθη ἀληθινὴ πνευματικὴ πρόοδος. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ Αὔγουστος συνεκέντρωσε γύρω του τοὺς λαμπροτέρους συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς του, καὶ τὰ πρῶτα βήματα τῆς νέας μοναρχίας συνέπεσαν μὲ τὸν «χρυσοῦν αἰῶνα» τῆς ρωμαϊκῆς φιλολογίας. Αὐτὸ ὅμως διήρκεσεν ἐπ' ὀλίγον καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς χριστιανικῆς περιόδου ἐσημειώθη ὁ θρίαμβος τοῦ κλασικισμοῦ καὶ τὰ πρῶτα βήματα τῆς παρακμῆς, ἡ ὁποία ἀναμένει ὅλα τὰ πνευματικὰ κινήματα, ποὺ ἀποβλέπουν εἰς τὸ παρελθὸν παρὰ εἰς τὸ μέλλον».

Ἡ διανοητικὴ κατάπτωσις τῆς ἐποχῆς αὐτῆς διαπιστώνεται ἐπιτυχῶς εἰς μίαν πραγματείαν «Περὶ ὕψους», ἡ ὁποία ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Ἕλληνος συγγραφέως Λογγίνου κατὰ τὸν 2ον, 3ον ἢ 4ον αἰῶνα μ.Χ. Ὁ Λογγῖνος ἀναφέρει μὲ πολλὴν σαφήνειαν ἕνα χαρακτηριστικὸν παράγοντα τῆς διανοητικῆς νόσου τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου. Ὁ Γίββων γράφει περὶ αὐτοῦ: «Ὁ θεῖος Λογγῖνος, ὁ ὁποῖος εἰς ὑστερωτέραν κἄπως περίοδον καὶ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ζηνοβίας, βασιλίσσης εἰς τὴν Συρίαν, διατηροῦσε τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν, θρηνεῖ διὰ τὸν ἐκφυλισμὸν τῶν συγχρόνων του, τῶν ὁποίων εἶχον ἐξευτελισθῆ τὰ αἰσθήματα, εἶχεν ἐξασθενήσει τὸ θάρρος καὶ εἶχεν ἐκλείψει τὸ τάλαντον.

»Ὅπως, λέγει, μερικὰ παιδιὰ παραμένουν καθ' ὅλον των τὸν βίον εἰς κατάστασιν πυγμαίων, διότι τὰ μέλη των κατὰ τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν ἦσαν πολὺ συμπιεσμένα, ἔτσι καὶ τὸ τρυφερὸν ἀκόμη πνεῦμά μας δεσμευόμενον ἀπὸ τὰς προλήψεις καὶ τὰς ἕξεις ἐπαξίας δουλείας, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐπεκταθῇ καὶ νὰ λάβῃ τὸ ἰσορροπημένον μεγαλεῖον, ποὺ θαυμάζομεν εἰς τοὺς ἀρχαίους, οἱ ὁποῖοι ζῶντες ὑπὸ λαϊκὴν κυβέρνησιν, ἔγραφον μὲ τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον καὶ εἰς τὰς πράξεις των».

Ἡ κριτικὴ ὅμως αὐτὴ ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν της μίαν μόνον ἄποψιν τῶν ἐπὶ τῆς διανοητικῆς δράσεως περιορισμῶν. Οἱ κύριοι δεσμοί, οἱ ὁποῖοι ἐκρατοῦσαν τὸ ρωμαϊκὸν πνεῦμα εἰς διαρκῆ νηπιώδη κατάστασιν ἀποτελοῦσαν διπλῆν δουλείαν. Ἦσαν ὄχι μόνον πολιτικοί, ἀλλὰ καὶ οἰκονομικοί. Ἡ περιγραφή, τὴν ὁποίαν κάμνει ὁ Γίββων, τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ποὺ ἔζησεν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Ἀδριανοῦ, δεικνύει ἀκριβῶς πόσον ὀλίγον μετεῖχεν ὁ κοινὸς πολίτης εἰς τὴν ἐξωτερικὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ἐποχῆς. Ὁ Ἡρώδης αὐτὸς εἶχε τεραστίαν περιουσίαν καὶ ᾐσθάνετο εὐχαρίστησιν νὰ ἀνεγείρῃ πελώρια ἀρχιτεκτονικὰ μνημεῖα εἰς διαφόρους πόλεις. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἔδωσε τὸ Στάδιον, καθὼς καὶ Ὠδεῖον, ἀπὸ κέδρους σκαλισμένους εἰς μνήμην τῆς συζύγου του. Θέατρον ἔκτισεν ἐπίσης καὶ εἰς τὴν Κόρινθον καὶ Στάδιον εἰς τοὺς Δελφούς, λουτρὰ δὲ εἰς τὰς Θερμοπύλας, ὑδραγωγεῖον εἰς τὸ Κανύσιον κλπ., κλπ.

Κάμνει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐντύπωσιν τὸ θέαμα ἑνὸς ὁλοκλήρου κόσμου ἀπὸ δούλους καὶ κοινὸν λαὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν ὁποίων, χωρὶς νὰ ἐρωτηθοῦν καὶ χωρὶς αὐτοὶ νὰ συμμετέχουν καθ' οἱονδήποτε τρόπον, ὁ πλούσιος αὐτὸς ἄνθρωπος ἔκαμνεν ἐπίδειξιν τῶν ὑπαγορεύσεων τῶν ὀρέξεών του. Πολυάριθμοι ἐπιγραφαὶ εἰς Ἑλλάδα καὶ εἰς Ἀσίαν διασώζουν ἀκόμη τὸ ὄνομα τοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ὡς «προστάτου καὶ εὐεργέτου», ὁ ὁποῖος περιήρχετο τὸ κράτος, ὡς ἐὰν ἦτο αὐτὸ ἰδιωτικός του κῆπος, καὶ κατεγίνετο εἰς τοὺς διαφόρους αὐτοὺς ἐξωραϊσμούς, μὲ τὸν σκοπόν, νὰ ἀπαθανατίσῃ δι' αὐτῶν τὸ ὄνομά του. Δὲν περιωρίσθη δὲ μόνον εἰς τὰ μεγαλοπρεπῆ κτίρια. Ἦτο ἐπίσης καὶ φιλόσοφος, ἂν καὶ δὲν διεσώθησαν εἰς ἡμᾶς δείγματα τῆς σοφίας του. Εἶχε μεγάλην ἔπαυλιν κοντὰ εἰς

τὰς 'Αθήνας, ἐκεῖ δὲ οἱ φιλόσοφοι ἦσαν εὐπρόσδεκτοι ξένοι, ἐφ' ὅσον ἠμποροῦσαν νὰ πείσουν τὸν πάτρωνά των, ὅτι αἱ ἀξιώσεις των ἐπὶ τοῦ τίτλου αὐτοῦ ἦσαν δικαιολογημέναι καὶ ἐφ' ὅσον ἤκουον τοὺς λόγους του μὲ σεβασμὸν καὶ δὲν τὸν προσέβαλλον μὲ θρασείας ἀντιρρήσεις.

Εἶναι φανερὸν ὅτι ὁ κόσμος δὲν προώδευσε κατὰ τοὺς δύο αὐτοὺς αἰῶνας τῆς ρωμαϊκῆς εὐημερίας. Ἦτο ὅμως εὐτυχὴς εἰς μίαν παρομοίαν στασιμότητα; Ὑπάρχουν σημεῖα ἀναμφισβήτητα, ὅτι ἡ μεγάλη μᾶζα τῶν κατοίκων τοῦ κράτους—οἱ ὁποῖοι ἀνήρχοντο εἰς ἑκατὸν ἕως ἑκατὸν πενῆντα ἑκατομμύρια κατ' ἀνώτατον ὅριον—δὲν ἦσαν εὐτυχεῖς, ἀλλὰ ἐζοῦσαν ὑπὸ τὴν ἐξωτερικὴν μεγαλοπρέπειαν εἰς ἐσχάτην ἀθλιότητα. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι δὲν ὑπῆρχον μεγάλοι πόλεμοι, οὔτε κατακτήσεις μέσα εἰς τὸ κράτος καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν ὑπέφερον πολὺ ἀπὸ πεῖναν, ἐμπρησμοὺς καὶ βιαιοπραγίας ἐκ μέρους τοῦ στρατοῦ.

'Εξ ἄλλου ὅμως ἡ ἐλευθερία τῆς δράσεως σχεδὸν τοῦ κάθε ἀνθρώπου περιωρίζετο ὑπὸ τοῦ κράτους καὶ πολὺ περισσότερον ἐκ μέρους τῶν πλουσίων. Ἡ ζωὴ διὰ τὴν μεγάλην πλειονότητα τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἦσαν οὔτε πλούσιοι, οὔτε δημόσιοι λειτουργοί, οὔτε ἀποτελοῦσαν τὸν γυναικεῖον κόσμον καὶ τὰ παράσιτα τῶν πλουσίων καὶ βαθμούχων τοῦ κράτους, θὰ ὑπῆρξεν ἀσφαλῶς πολὺ κουραστική, ἐπαχθὴς καὶ στερημένη ἀπὸ κάθε ἐνδιαφέρον καὶ ἀπὸ κάθε ἐλευθερίαν εἰς βαθμόν, τὸν ὁποῖον ἓν νεώτερον πνεῦμα δύσκολα ἠμπορεῖ νὰ φαντασθῇ.

Τρία πράγματα ἰδιαιτέρως ἠμποροῦμεν νὰ ἀναφέρωμεν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης, ὅτι ἡ περίοδος αὐτὴ ἦτο περίοδος μεγάλης δυστυχίας.

Τὸ πρῶτον ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἡ εἰς μέγιστον βαθμὸν ἀπάθεια τοῦ πληθυσμοῦ διὰ τὰ πολιτικὰ γεγονότα. Ἔβλεπαν ἕνα τυχάρπαστον μνηστῆρα τῆς ἐξουσίας νὰ διαδέχεται ἕνα ἄλλον εἰς τὴν ἀρχήν, μὲ τελείαν ἀδιαφορίαν. Παρόμοια πράγματα δὲν ἐφαίνοντο νὰ τοὺς ἐνδιαφέρουν. Ἡ ἐλπὶς εἶχε φύγει. Ὅταν οἱ βάρβαροι εἰσέρρεον μέσα εἰς τὸ κράτος, δὲν ὑπῆρχε κανεὶς ἄλλος διὰ νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσῃ, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς μισθοφόρους λεγεωναρίους. Δὲν ὑπῆρχε λαϊκὴ ἐξέγερσις ἐναντίον των. 'Εὰν ὁ λαὸς ἀντεστέκετο εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς, παντοῦ οἱ βάρβαροι θὰ ὑπέκυπτον πρὸ τοῦ μεγαλυτέρου ἀριθμοῦ. Ὁ λαὸς ὅμως δὲν ἐπρόβαλλεν ἀντίστασιν.

Εἶναι προφανές, ὅτι εἰς τὴν μεγάλην πλειονότητα τῶν κατοίκων του τὸ ρωμαϊκὸν κράτος δὲν ἐθεωρεῖτο ἄξιον, διὰ νὰ χύσουν δι' αὐτὸ τὸ αἷμά των. Εἰς τοὺς δούλους καὶ τὸν κοινὸν λαὸν οἱ βάρβαροι πιθανὸν ὑπέσχοντο περισσοτέραν ἐλευθερίαν καὶ ὀλιγωτέραν περιφρόνησιν ἀπὸ τὴν πομπώδη διοίκησιν τῶν αὐτοκρατορικῶν λειτουργῶν καὶ τὴν σκληρὰν ἐκμετάλλευσιν τῶν πλουσίων. Ἡ λεηλασία καὶ ἡ πυρπόλησις τῶν ἀνακτόρων καὶ αἱ σφαγαί, δὲν ἔκαμνον εἰς τὸν ὄχλον τῆς Ρώμης τόσον τρομακτικὴν ἐντύπωσιν, ὅπως ἔκαμνον εἰς τοὺς πλουσίους καὶ μορφωμένους ἀνθρώπους, εἰς τοὺς ὁ-

ποίους ὀφείλομεν τὰς περιγραφάς, τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ τῆς καταρρεύσεως τοῦ αὐτοκρατορικοῦ συστήματος.

Πολυάριθμοι δοῦλοι καὶ ἄνθρωποι τοῦ κοινοῦ λαοῦ πιθανὸν ἔσπευδον νὰ ἑνωθοῦν μὲ τοὺς βαρβάρους, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον ἐναντίον των φυλετικὴν προκατάληψιν καὶ δι' αὐτοὺς ἦτο εἰλικρινῶς εὐπρόσδεκτος κάθε ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος προσήρχετο εἰς τὰς τάξεις των.

Δεύτερος λόγος, ὁ ὁποῖος μᾶς κάμνει νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ἡ ζωὴ δὲν εἶχε κανένα ἀπολύτως θέλγητρον διὰ τοὺς πτωχοὺς καὶ τοὺς δούλους καὶ τὴν πλειονότητα τοῦ λαοῦ εἰς τὸν αἰῶνα τῶν Ἀντωνίνων, εἶναι ἡ σταθερὰ ἐλάττωσις τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ κράτους. Οἱ ἄνθρωποι δὲν ἤθελαν νὰ κάμουν παιδιά. Ἐκρατοῦσαν αὐτὴν τὴν στάσιν, διότι—κατὰ τὴν γνώμην μας—εἰς τὰ σπίτια των δὲν ὑπῆρχε καμμία ἀσφάλεια ἀπὸ καταπιέσεις, διότι προκειμένου περὶ δούλων δὲν ὑπῆρχε καμμία· βεβαιότης, ὅτι ὁ ἄνδρας δὲν θὰ ἐχωρίζετο ἀπὸ τὴν σύζυγόν του, καὶ διότι δὲν ἔβλεπαν πλέον καμμίαν ἐλπίδα καὶ κανὲν μέλλον διὰ τὰ παιδιά.

Εἰς τὰ νεώτερα κράτη ἡ ὕπαιθρος χώρα τεκνοποιεῖ ἀφθονώτερον, διότι ὁ χωρικὸς αἰσθάνεται περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλον τὸν ἑαυτόν του ἀσφαλῆ. Εἰς τὴν ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν ὅμως ὁ χωρικὸς καὶ ὁ μικρὸς καλλιεργητὴς ἢ ἦτο φορτωμένος μὲ μεγάλα χρέη ἢ διατελοῦσεν ὑπὸ τόσον πολλοὺς περιορισμούς, ὥστε εἶχε χάσει τὸ θάρρος τῆς ζωῆς, ἢ εἶχεν ἐκδιωχθῆ ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ κτήματα, ἡ καλλιέργεια τῶν ὁποίων εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς συνεργεῖα δούλων.

Τρίτη ἔνδειξις τῆς μεγάλης δυστυχίας, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκοντο κατὰ βάθος τὰ πλήθη, παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν λαμπρότητα τῆς ἐν λόγῳ περιόδου, ἠμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ἡ μεγάλη διάδοσις εἰς τὸν λαὸν καθ' ὅλον τὸ κράτος νέων θρησκευτικῶν κινημάτων. Εἴδομεν εἰς τὴν μικρὰν χώραν τῆς Ἰουδαίας πῶς εἰς ἓν ὁλόκληρον ἔθνος ἠμπορεῖ νὰ σφηνωθῇ ἡ πεποίθησις, ὅτι ἡ ζωὴ ἐπῆρεν ἄσχημον δρόμον καὶ ὅτι κἄτι χρειάζεται νὰ τὴν φέρῃ εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδόν. Εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Ἰουδαίων, ὅπως γνωρίζομεν, εἶχεν ἀποκρυσταλλωθῆ ἡ ἰδέα τῆς ἐπαγγελίας τοῦ ἑνὸς μόνον ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Σωτῆρος ἢ Μεσσίου. Ἦτο ἐποχή, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς ὅλον τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἐτίθετο ἡ παγκόσμιος ἐρώτησις: «Τί πρέπει νὰ κάμωμεν πρὸς σωτηρίαν μας;».

Ἡ συνήθης καὶ φυσικὴ συνέπεια τῆς βαθείας ἀπογοητεύσεως, τὴν ὁποίαν προξενεῖ ἡ τέτοια ζωή, εἶναι νὰ στραφῇ ἡ φαντασία εἰς τὴν μετὰ θάνατον ζωήν, ἡ ὁποία θὰ μᾶς ἀμείψῃ διὰ τὰς ἀθλιότητας καὶ ἀδικίας, τὰς ὁποίας ὑποφέρομεν εἰς τὴν παροῦσαν. Ἡ πίστις εἰς μίαν παρομοίαν ἀνταμοιβὴν εἶναι μεγάλο ναρκωτικὸν διὰ τὰς παρούσας ταλαιπωρίας. Ἡ αἰγυπτιακὴ θρησκεία ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἦτο γεμάτη μὲ τὰς ἰδέας τῆς ἀθανασίας καὶ εἴδομεν πόσον ἡ πεποίθησις αὐτὴ ἀποτελοῦσε τὸ κέντρον τῆς λατρείας τοῦ Σεράπιδος καὶ τῆς Ἴσιδος εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Τὰ ἀρχαῖα μυστήρια τῆς Δήμητρος καὶ τοῦ Ὀρφέως, τὰ μυστήρια τῆς μεσογειακῆς φυλῆς, ἀνεζωογονήθησαν καὶ ἔκαμαν ἓν εἶδος θεοκρασίας μὲ τὰς νέας αὐτὰς λατρείας.

Ἓν δεύτερον μεγάλο θρησκευτικὸν κίνημα ὑπῆρξεν ὁ Μιθραϊσμός, μία ἐξέλιξις τῆς θρησκείας τοῦ Ζωροάστρου, ἡ ὁποία ἦτο πολὺ παλαιᾶς ἀρίας καταγωγῆς, καὶ ἠμποροῦσε νὰ ἀναχθῇ εἰς τοὺς ἰνδοιρανικοὺς λαούς, πρὶν αὐτοὶ διασπασθοῦν εἰς Πέρσας καὶ Ἰνδούς. Δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἐξετάσωμεν ἐδῶ τὰ μυστήρια αὐτὰ μὲ λεπτομέρειαν *. Ὁ Μίθρας ἦτο θεὸς τοῦ φωτός, ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, εἰς τὰ ἱερὰ δὲ τῆς λατρείας του εἰκονίζετο πάντοτε νὰ σφάζῃ ἕνα ἱερὸν ταῦρον, τοῦ ὁποίου τὸ αἷμα ἦτο τὸ σπέρμα τῆς ζωῆς. Ἡ θρησκεία αὐτὴ ἀνακατωμένη καὶ μὲ πολλὰ ἄλλα ἐπιπρόσθετα στοιχεῖα, εἰσήχθη εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος περὶ τοὺς χρόνους τοῦ Μεγάλου Πομπηίου καὶ ἤρχισε νὰ διαδίδεται εἰς μεγάλην ἔκτασιν κατὰ τὴν περίοδον τῶν Καισάρων καὶ τῶν Ἀντωνίνων. Οἱ ὀπαδοί της ἦσαν κυρίως δοῦλοι, στρατιῶται καὶ ἄθλιοι ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ. Ὑπέσχετο, ὅπως καὶ ἡ θρησκεία τῆς Ἴσιδος, τὴν ἀθανασίαν. Εἰς τὰς μεθόδους τῆς λατρείας, εἰς τὴν συνήθειαν νὰ καίουν λαμπάδας πρὸ τοῦ βωμοῦ, καὶ οὕτω καθεξῆς, ἡ θρησκεία τοῦ Μίθρα εἶχε κἄποιαν ἐξωτερικὴν ὁμοιότητα μὲ τὴν μεταγενεστέραν ἐξέλιξιν τοῦ λειτουργικοῦ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, τοῦ τρίτου μεγάλου θρησκευτικοῦ κινήματος εἰς τὸν ρωμαϊκὸν κόσμον.

Ὁ χριστιανισμὸς ἦτο ἐπίσης δόγμα ἀθανασίας καὶ σωτηρίας καὶ αὐτὸς ἐπίσης διεδόθη κατ' ἀρχὰς κυρίως μεταξὺ τῶν κατωτέρων καὶ δυστυχισμένων ἀνθρώπων. Ὁ χριστιανισμὸς κατηγορήθη ὑπὸ νεωτέρων συγγραφέων, ὡς «θρησκεία τῶν δούλων». Τέτοια πράγματι ὑπῆρξεν. Ἀπηυθύνετο πρὸς τοὺς δούλους καὶ τοὺς ταπεινωμένους ἀνθρώπους, τοὺς ἐγέμιζεν ἐλπίδας καὶ ἀνεστήλωνε τὴν ἀξιοπρέπειάν των, εἰς τρόπον, ὥστε αὐτοὶ νὰ παρουσιάζωνται ὡς προασπισταὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ νὰ ἀψηφοῦν τὰς καταδιώξεις καὶ τὰ βασανιστήρια. Ἀλλὰ περὶ τῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ ποιοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ θὰ κάμωμεν εὐρύτερον λόγον εἰς ἄλλο κεφάλαιον κατωτέρω.

3. Ἡ τέχνη τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων.

Εἴπομεν ἤδη, ὅτι ἡ τέχνη καὶ ἡ φιλολογία τῆς Ρώμης ἦτο ἁπλῶς ἕνας κλάδος τοῦ μεγάλου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε κληρονομήσει ὅλα ὅσα εἶχε δημιουργήσει ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Ἐγγὺς Ἀσία, ἡ Βαβυλὼν καὶ ἡ Αἴγυπτος. Εἰς ὡρισμένας ὅμως κατευθύνσεις τὸ ρωμαϊκὸν σύστημα ἐδείκνυεν ἰδίαν πρωτοβουλίαν καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν. Ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία σημειώνει νέαν φάσιν τῆς ἱστορίας, ἀλλαγὴν εἰς κλίμακα, ἡ ὁποία ἀντανακλᾶται εἰς τὴν μεγαλυτέραν ἐπιβλητικότητα καὶ τὸ μέγεθος τῶν κτιρίων της.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἡ Ρώμη προσέφερε κυρίως εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν, ἦτο τὸ τσιμέντο καὶ ἡ ἐλευθέρα χρῆσις τῆς ἀψίδος. Ὁπουδήποτε καὶ ἂν ἐπήγαιναν αἱ ρωμαϊκαὶ λεγεῶνες, μετέφεραν τὴν ἀψίδα καὶ τὸ τσιμέντο. Τὸ τσιμέντο ἐπέτρεπε νὰ κτίζωνται τερά-

* Βλέπε, Legge: Forerunners and Rivals of Christianity.

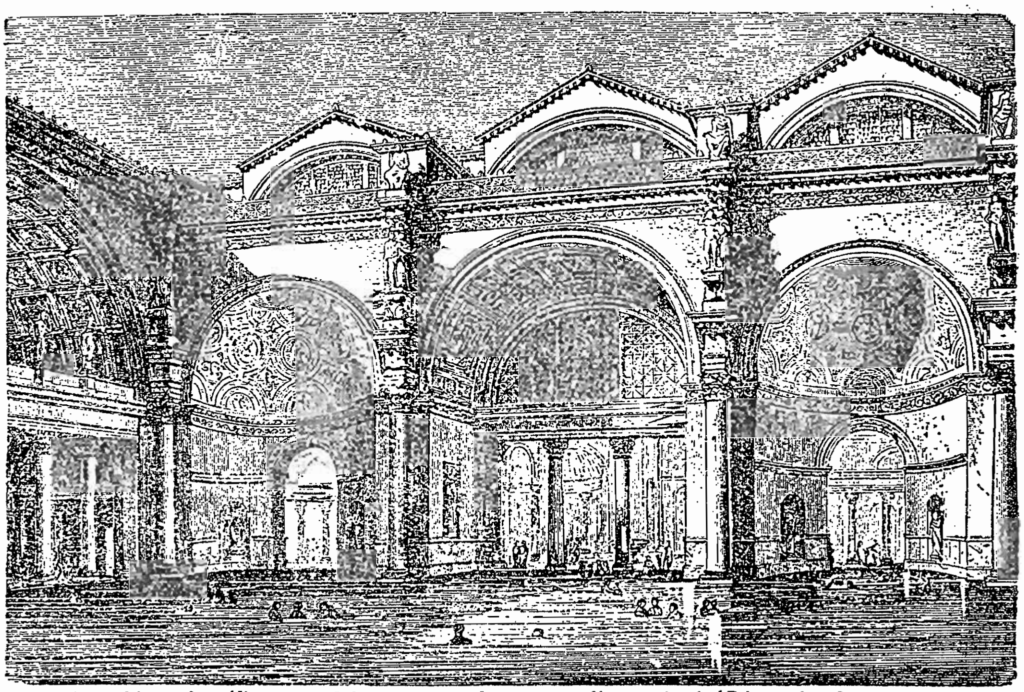
στιοι θόλοι καὶ στοαί, αἱ ὁποῖαι ἐπενδύοντο μὲ μάρμαρον. Ὁ πλούσιος κορινθιακὸς κίων ὑπέστη τροποποιήσεις, ἔγινε περισσότερον περίτεχνος καὶ ἐχρησιμοποιήθη ἐν συνδυασμῷ μὲ ἁψίδας. Ἡ στοὰ εἶναι τυπικῶς ρωμαϊκή. Καθαρῶς ρωμαϊκὴ εἶναι ἐπίσης ἡ τάσις πρὸς κατασκευὴν κυκλικῶν κτιρίων καὶ ἡ κατασκευὴ στοῶν ἐπὶ ὑπερκειμένων ὀρόφων. Εἰς ὁποιονδήποτε μέρος τοῦ κόσμου καὶ ἂν ἐπῆγαν οἱ Ρωμαῖοι, ἄφησαν ἀμφιθέατρα, θριαμβευτικὰς ἁψίδας, λεωφόρους μὲ κιονοστοιχίας, ὑδραγωγεῖα καὶ οἰκοδομήματα. Κατεσκεύασαν ἐπίσης δημοσίους δρόμους μὲ μετρίας κλίσεις, καθὼς καὶ θαυμασίας γεφύρας. Καὶ σήμερον ἀκόμη οἱ Ἰταλοὶ διακρίνονται ὡς ἐπιδεξιώτεροι εἰς τὴν κατασκευὴν δρόμων εἰς ὅλον τὸν κόσμον.

Ἡ ρωμαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ δὲν εἶχε τὴν κανονικὴν ἐξέλιξιν τῆς αἰγυπτιακῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Τὰ πρῶτα αὐτῆς δοκίμια ἦσαν ἀντιγραφαὶ ἐτρουσκικῶν προτύπων καὶ ἦσαν ξύλινα καὶ προσόψεις ἀπὸ ψημένους πλίνθους. Βαθμηδὸν τὴν ξυλείαν ἀντικατέστησεν ἡ πέτρα. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς αὐτοκρατορίας οἱ Ἕλληνες ἀρχιτέκτονες ἦλθον εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐπωφελήθησαν ἀπὸ τὰς νέας εὐκαιρίας καὶ ὑλικά, τὰ ὁποῖα προσεφέροντο εἰς αὐτοὺς διὰ νὰ ἀναπτύξουν τὴν τέχνην. Ἡ ρωμαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ δὲν ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα ἐξελίξεως, ἀλλ' ἀποτόμου ἐκρήξεως. Ἀλλὰ καὶ ὡς τέτοια ἐπεκράτησεν εἰς μεγάλον βαθμόν.

Εἰς τὴν Ρώμην ἀνεπτύχθη ἡ γλυπτική, ἑλληνικὴ καὶ αὐτὴ εἰς τὰ οὐσιώδη της σημεῖα. Μία κοινότης ἀπὸ πλουσίους ἀνθρώπους εἶναι πάντως πρόσφορον ἔδαφος διὰ τὴν παραγωγὴν εἰκονικῶν ὁμοιωμάτων, ἡ δὲ τέχνη τῶν πλέον ρεαλιστικῶν προτομῶν ἢ ἀνδριάντων, μὲ τὰ ζωηρὰ χαρακτηριστικά, ἔφθασεν εἰς τὴν ἀνωτάτην αὐτῆς ἐξέλιξιν κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς δημοκρατίας ἢ τοὺς πρώτους καισαρικοὺς χρόνους. Καὶ ἡ ζωγραφικὴ ἐξηκολούθησε γεμάτη ἀπὸ ζωήν. Τὸ γεγονὸς τῆς καταστροφῆς καὶ ταφῆς τῆς Πομπηίας καὶ τοῦ Ἡρακλείου ὑπὸ τὴν λάβαν τοῦ Βεζουβίου, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν νεώτερον κόσμον νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν ἀφθονίαν, τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν καλλονὴν τῆς ζωγραφικῆς τέχνης τοῦ 1ου μ. Χ. αἰῶνος. Τὰ μέρη αὐτὰ ἐχρησίμευον ὡς τόποι ἀναψυχῆς τῶν πλουσίων, ἀλλ' ὄχι πάντως τῶν ὑπερπλούτων κατοίκων τῆς Ρώμης, ὁ δὲ πλοῦτος τῶν ὡραίων πραγμάτων, ποὺ περιέχουν, μᾶς δίδει τὸ μέτρον τῆς καλυτέρας σχετικῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία ἐχάθη δι' ἡμᾶς.

Ἄλλος τύπος καλλιτεχνικῆς ἐργασίας, εἰς τὸν ὁποῖον τὸ ρωμαϊκὸν κράτος τῆς πρώτης περιόδου ἐξεπέρασε κάθε προηγουμένην φάσιν τοῦ πολιτισμοῦ, ἦτο τὸ μωσαϊκόν. Ἐπίσης νέαν καλλιτεχνικὴν ἀνάπτυξιν ἐσημείωσαν καὶ τὰ προϊόντα τῆς ὑαλουργίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἠσχολοῦντο κυρίως Ἕλληνες καὶ Ἀνατολῖται τεχνῖται.

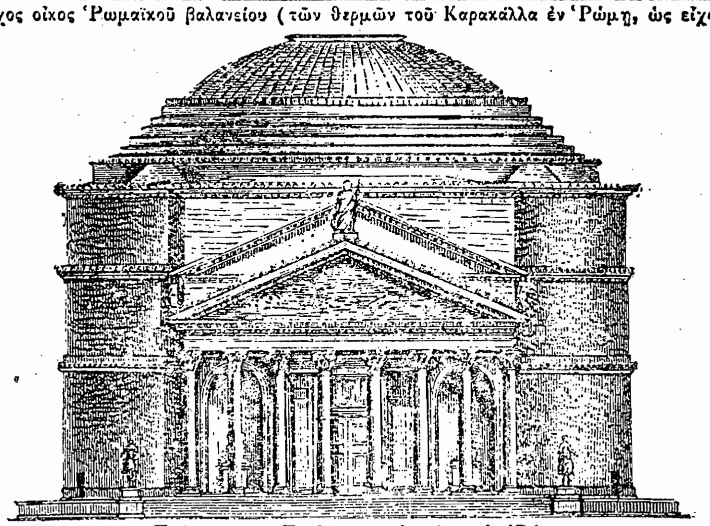
Αἱ συμφοραὶ καὶ αἱ ἀναστατώσεις, αἱ ὁποῖαι συνέβησαν εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος περὶ τὰ τέλη τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος ἔκαμαν, ὥστε νὰ περιορισθῇ κατὰ μέγα μέρος ἡ καλλιτεχνικὴ παραγωγή. Ἡ κατασκευὴ εἰκονικῶν ὁμοιωμάτων ἐξηκολούθησεν. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἀνεζωογονήθη, ἀλλὰ μετὰ τὸν 3ον αἰῶνα ὁ νατουραλισμός, ὁ

1. Ψυχροδόχος οἶκος Ῥωμαϊκοῦ βαλανείου (τῶν θερμῶν τοῦ Καρακάλλα ἐν Ῥώμῃ, ὡς εἶχον τὸ πάλαι).

2. Στήλη τοῦ Μ. Αὐρηλίου ἐν Ῥώμῃ.

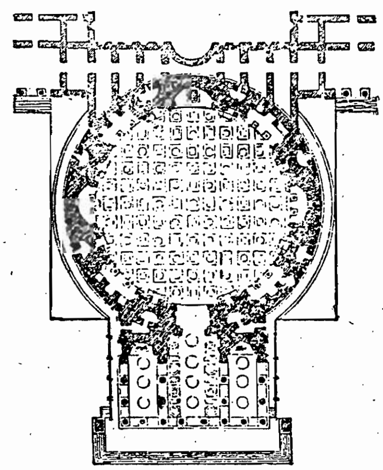
3. Πρόσοψις τοῦ Πανθέου τοῦ Ἀγρίππα ἐν Ῥώμῃ.

4. Στήλη τοῦ Τραϊανοῦ ἐν Ῥώμῃ.

5. Πύλη τοῦ Κωνσταντίνου ἐν Ῥώμῃ.

6. Διάγραμμα τοῦ Πανθέου ἐν Ῥώμῃ.

7. Πύλη τοῦ Μαρίου ἐν Ἀραυσίωνι (Ὀράνζ).

ὁποῖος ἐπικρατοῦσεν εἰς τὴν πλαστικήν, ἔγινε δύσκαμπτος, ἐξ αἰτίας ἀνατολικῶν ἐπιδράσεων.

4. Τὸ περιωρισμένον τοῦ ρωμαϊκοῦ πνεύματος.

Ἀνεπτύξαμεν ἤδη τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους θεωροῦμεν τὸ σύστημα τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας πολιτικὸν ὀργανισμόν, βασικῶς ὄχι ὑγιᾶ. Θὰ ἦτο παράλογον νὰ κάμωμεν λόγον περὶ τῆς ἀνωτέρας πολιτικῆς, ἡ ὁποία τὸ ἐκανόνιζε. Τέτοια πολιτικὴ δὲν ὑπῆρχε. Τὸ ἀνώτατον, τὸ ὁποῖον κατώρθωσεν, ἦτο μία γραφειοκρατικὴ διοίκησις, ἡ ὁποία διετήρησε τὴν εἰρήνην τοῦ κόσμου ἐπὶ ὡρισμένον χρονικὸν διάστημα, ἀλλ' ἀπέτυχεν ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν προσπάθειαν, νὰ τὴν ἐξασφαλίσῃ μονίμως.

Ποῖοι ἦσαν οἱ κύριοι παράγοντες μιᾶς τέτοιας ἀποτυχίας; Ὁ σπουδαιότερος λόγος τῆς ἐν λόγῳ ἀποτυχίας ἦτο ἡ τελεία ἔλλειψις κάθε ἐλευθερίας διανοητικῆς δράσεως καὶ κάθε ὀργανώσεως διὰ τὴν αὔξησιν, τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως. Τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἐσέβετο τὸν πλοῦτον καὶ ἐπεριφρονοῦσε τὴν ἐπιστήμην. Ἔδιδε τὴν κυβέρνησιν εἰς τοὺς πλουσίους καὶ ἐφαντάζετο, ὅτι οἱ σοφοὶ καὶ μορφωμένοι ἄνθρωποι ἠμποροῦσαν νὰ ἀγορασθοῦν ἀντὶ ἐξευτελιστικῆς τιμῆς εἰς τὰς ἀγορὰς τῶν δούλων, ὅταν τοὺς ἐχρειάζοντο. Ἦτο κατὰ συνέπειαν κράτος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐβασίλευεν ἡ ἀμάθεια καὶ ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἔλειπε τελείως ἡ δύναμις τῆς φαντασίας. Δὲν προεῖδε τίποτε.

Δὲν εἶχε στρατηγικὴν προορατικότητα, διότι ἐστερεῖτο καὶ τῶν στοιχειωδεστέρων γνώσεων τῆς γεωγραφίας καὶ ἐθνολογίας. Ἀγνοοῦσεν ἐντελῶς τὰς συνθήκας τῆς Ρωσίας, τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ἦτο εὐχαριστημένον νὰ κρατῇ τὸν Ρῆνον καὶ τὸν Δούναβιν ὡς σύνορα καὶ δὲν ἔκαμνε καμμίαν ἀπόπειραν νὰ ἐκρωμαΐσῃ τὴν Γερμανίαν. Ἀρκεῖ ὅμως νὰ ρίψωμεν ἓν βλέμμα εἰς τὸν χάρτην τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, εἰς τὸν ὁποῖον φαίνεται τὸ ρωμαϊκὸν κράτος, διὰ νὰ ἴδωμεν, ὅτι ἡ προσάρτησις καὶ ἀφομοίωσις μὲ αὐτὸ μιᾶς ὑπάκουης Γερμανίας ἦτο ἀπολύτως ἀπαραίτητη διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ἡ Γερμανία ἀποκλεισθεῖσα ἀπὸ τὸ ρωμαϊκὸν κράτος, ἀπετέλεσε μίαν σφῆνα μέσα εἰς αὐτό, ἡ ὁποία ἐχρειάζετο μόνον τὸ κτύπημα, ἀπὸ τὸ σφυρὶ τῶν Οὕννων, διὰ νὰ διαρρήξῃ τὸ ὅλον σύστημα.

Ἐπὶ πλέον ἡ παραμέλησις τῆς προωθήσεως τῶν συνόρων πρὸς βορρᾶν, μέχρι τῆς Βαλτικῆς, ἄφησε τὴν θάλασσάν των, καθὼς καὶ τὴν Βόρειον θάλασσαν ἐλευθέρας, διὰ νὰ πειραματίζωνται καὶ νὰ ἀσκοῦνται εἰς αὐτὰς εἰς τὴν θαλασσοπλοΐαν οἱ ναυτικοὶ τῆς Σκανδιναυΐας, τῆς Δανίας καὶ τῆς Φρεισσικῆς ἀκτῆς. Ἡ Ρώμη ὅμως ἠλιθίως ἐξηκολούθησε τὸν δρόμον της, ἀψηφοῦσα τὴν νέαν καὶ ἰσχυροτέραν πειρατείαν, ἡ ὁποία εἶχεν ἐμφανισθῆ εἰς τὸν βορρᾶν καὶ ὁλονὲν ἐμεγάλωνεν.

Ἡ περιωρισμένη ἀντίληψις ἔκαμε τοὺς Ρωμαίους νὰ μὴ ἀναπτύ-

ξουν τὰς θαλασσίας συγκοινωνίας τῆς Μεσογείου. Καὶ ὅταν ὕστερα ἀπὸ ὀλίγον οἱ βάρβαροι κατέβηκαν εἰς τὰς θερμοτέρας θαλάσσας, δὲν ἔγινε γρήγορη μεταφορὰ στρατευμάτων ἀπὸ τὴν Ἱσπανίαν ἢ τὴν Ἀφρικὴν ἢ τὴν Ἀσίαν διὰ νὰ σωθῇ ἡ Ἰταλία καὶ αἱ ἀδριατικαὶ ἀκταί. Ἀντὶ αὐτοῦ βλέπομεν τοὺς Βανδήλους νὰ γίνωνται κύριοι τῆς δυτικῆς Μεσογείου, χωρὶς νὰ δοθῇ οὔτε μία ναυμαχία.

Τοὺς Ρωμαίους εἶχε σταματήσει εἰς τὸν Εὐφράτην ἓν σῶμα ἀπὸ ἐφίππους τοξότας. Ἦτο φανερόν, ὅτι ὅπως ἦτο ὠργανωμένη ἡ λεγεών, ἦτο ἄχρηστος εἰς πολὺ ἐκτεταμένην χώραν, καὶ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐπίσης φανερὸν ὅτι γρήγορα ἢ ἀργὰ οἱ ἔφιπποι νομάδες τῆς ἀνατολικῆς Γερμανίας, τῆς νοτίου Ρωσίας ἢ τῆς χώρας τῶν Πάρθων θὰ ἐπιχειροῦσαν νὰ καταλύσουν τὸ ρωμαϊκὸν κράτος. Οἱ Ρωμαῖοι ὅμως, διακόσια ὁλόκληρα ἔτη μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Καίσαρος, ἐξακολουθοῦσαν νὰ διατηροῦν τὴν ἰδίαν παράταξιν εἰς τάγματα, τὰ ὁποῖα βαδίζουν μὲ σταθερὸν βῆμα καὶ μὲ κλαγγήν, καὶ τὰ ὁποῖα τὸ ἐλαφρὸν ἱππικὸν τοῦ ἐχθροῦ εὐκόλως περιεκύκλωνε καὶ κατέκοπτε. Τὸ ρωμαϊκὸν κράτος δὲν εἶχε διδαχθῇ τίποτε ἀπὸ τὴν μάχην τῶν Καρρῶν.

Ἡ ἀνικανότης τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, νὰ ἐπινοήσῃ νέας μεθόδους, εἶναι ἐπίσης καταπληκτικὴ εἰς τὸ ζήτημα τῶν μεταφορῶν. Ἦτο ὁλοφάνερον ὅτι ἡ δύναμις καὶ ἡ ἑνότης τοῦ κράτους της ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὴν ταχεῖαν κίνησιν τῶν στρατευμάτων καὶ τῆς μεταφορᾶς ἐφοδίων ἀπὸ τὸ ἓν μέρος τοῦ κράτους εἰς τὸ ἄλλο. Ἡ δημοκρατία εἶχε κατασκευάσει θαυμασίους δρόμους, ἡ αὐτοκρατορία ὅμως οὐδέποτε ἐπεχείρησε νὰ τοὺς βελτιώσῃ. Τετρακόσια ὁλόκληρα ἔτη πρὸ τῶν Ἀντωνίνων ὁ Ἥρων τῆς Ἀλεξανδρείας εἶχε κατασκευάσει τὴν πρώτην ἀτμομηχανήν. Ὡραῖα δείγματα τῶν πρώτων αὐτῶν ἐπιστημονικῶν ἐφευρέσεων ὑπῆρχον μεταξὺ τῶν παραμελημένων κειμηλίων τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν πλουσίων καθ' ὅλον τὸ κράτος. Αὐτὰ ἦσαν σπόροι, οἱ ὁποῖοι ἔπεσαν ἐπὶ πετρώδους ἐδάφους. Τὰ στρατεύματα καὶ οἱ ταχυδρόμοι τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἦσαν ὑποχρεωμένα νὰ βαδίζουν μὲ κόπον ἐπὶ τῶν ἰδίων ἀκριβῶς δρόμων, ὅπως ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ, πρὶν ἀπὸ τρεῖς αἰῶνας.

Οἱ Ρωμαῖοι συγγραφεῖς περιέγραφον μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα τὴν θηλυπρέπειαν τῆς ἐποχῆς των. Ἦτο τὸ προσφιλές των θέμα. Ἀνεγνώριζον ὅτι οἱ ἐλεύθεροι ἄνθρωποι τῶν δρυμῶν καὶ τῶν στεππῶν καὶ τῆς ἐρήμου ἦσαν σκληρότεροι καὶ περισσότερον ἀποφασιστικοὶ πολεμισταὶ ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους πολίτας, δὲν ἦλθεν ὅμως ποτὲ εἰς τὸν νοῦν των, ὅτι τὸ φυσικὸν μέσον πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς ἰσορροπίας, θὰ ἦτο νὰ ἀναπτύξουν τὰς βιομηχανικὰς δυνάμεις τοῦ λαοῦ των, ὥστε νὰ δημιουργήσουν στρατόν, ὁ ὁποῖος ἠμποροῦσε νὰ παραβληθῇ πρὸς αὐτούς. Ἀντὶ αὐτοῦ κατέτασσον τοὺς βαρβάρους εἰς τὰς λεγεῶνάς των, τοὺς ἐδίδασκον τὴν τέχνην τοῦ πολέμου, τοὺς περιέφερον εἰς ὅλον τὸ κράτος καὶ ἔπειτα τελείους

πλέον ἀπὸ ἀπόψεως στρατιωτικῆς μορφώσεως, τοὺς ἐπανέφερον εἰς τὰς ἰδιαιτέρας των πατρίδας.

Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὰ ὁλοφάνερα δείγματα ἀδιαφορίας, δὲν πρέπει νὰ παραξενευώμεθα, διότι οἱ Ρωμαῖοι παρημέλησαν ἐξ ὁλοκλήρου τὸ λεπτότερον ἐκεῖνο πρᾶγμα, αὐτὴν τὴν ψυχὴν τοῦ κράτους, καὶ δὲν κατέβαλον καμμίαν προσπάθειαν νὰ διδάξουν ἢ νὰ γυμνάσουν ἢ νὰ προσεταιρισθοῦν τὸν κοινὸν λαόν, διὰ νὰ συμμετάσχῃ εὐσυνειδήτως εἰς τὴν ζωήν του. Μία τέτοια διδασκαλία ἢ ἄσκησις θὰ ἦτο ἐναντίον τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν συμφερόντων τῶν πλουσίων καὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν λειτουργῶν. Αὐτοὶ τὴν θρησκείαν τὴν εἶχον κάμει ὄργανόν των, τὴν δὲ καλλιέργειαν τῆς ἐπιστήμης, τῆς φιλολογίας καὶ τῆς παιδείας εἶχον ἐμπιστευθῆ εἰς τοὺς δούλους, τοὺς ὁποίους ἀνέτρεφον καὶ ἐγύμναζον καὶ ἐπωλοῦσαν ὅπως τοὺς σκύλους καὶ τὰ ἄλογα. Οἱ Ρωμαῖοι τυχοδιῶκται τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἰδιοκτησίας, οἱ ὁποῖοι ἐδημιούργησαν τὴν αὐτοκρατορίαν, τὴν ἐκυβερνοῦσαν τυραννικῶς, νομίζοντες ὅτι ἦσαν ἀσφαλεῖς, ἐνῷ ἡ καταστροφή των ἡτοιμάζετο καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ κράτος καὶ μέσα εἰς αὐτό. Κατὰ τοὺς 2ον καὶ 3ον αἰῶνας μ. Χ. τὸ ρωμαϊκὸν κράτος κλονιζόμενον ἔβαινεν ἤδη εἰς τὴν καταστροφήν.

5. Ἡ ἐξέγερσις εἰς τὰς μεγάλας πεδιάδας.

Καὶ τώρα εἶναι ἀπαραίτητον, ἐὰν θέλωμεν νὰ κατανοήσωμεν καθαρὰ τὴν ἀληθινὴν κατάστασιν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, νὰ στρέψωμεν τὸ βλέμμα μας πρὸς τὸν κόσμον τὸν πέραν τῶν βορείων καὶ ἀνατολικῶν συνόρων του, πρὸς τὸν κόσμον τῶν μεγάλων πεδιάδων, ὁ ὁποῖος ἐκτείνεται, χωρὶς σχεδὸν διακοπήν, ἀπὸ τὴν Ὁλλανδίαν, διὰ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ρωσίας, πρὸς τὰ ὄρη τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας καὶ Μογγολίας, καὶ νὰ δώσωμεν ὀλίγην προσοχὴν εἰς τὸ παράλληλον κράτος τῆς Κίνας, τὸ ὁποῖον τώρα ἐστεροποιεῖτο καὶ ἀνέπτυσσεν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν ἑνότητα τόσον συμπαγῆ καὶ διαρκῆ, ὅσον οὐδέποτε οἱ Ρωμαῖοι εἶχον ἐπιτύχει.

«Ἐπικρατεῖ ἡ συνήθεια», λέγει ὁ Ε. Χ. Πάρκερ (E. H. Parker), «καὶ μεταξὺ τῶν πλέον μορφωμένων ἀνδρῶν τῆς Εὐρώπης, νὰ μεταχειρίζωνται πομπώδεις ἐκφράσεις, ὅπως λ. χ. «ἦσαν κύριοι τοῦ κόσμου», «ὑπήγαγον ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των» καὶ οὕτω καθεξῆς, ὅταν εἰς τὴν πραγματικότητα πρόκειται μόνον περὶ μιᾶς γωνίας τῆς Μεσογείου ἢ περὶ ἐφημέρου προεκτάσεως εἰς τὴν Περσίαν καὶ τὴν Γαλατίαν. Ὁ Κῦρος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ Δαρεῖος καὶ ὁ Ξέρξης, ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Πομπήιος, ὅλοι αὐτοὶ ἔκαμαν πολὺ ἐνδιαφερούσας ἐπιδρομάς, αἱ ὁποῖαι ὅμως οὔτε ἦσαν εἰς μεγαλυτέραν κλίμακα, οὔτε εἶχον μεγαλύτερον ἀνθρώπινον ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὰς ἐκστρατείας, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν ταυτοχρόνως εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον τῆς Ἀσίας.

Ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς εἶχεν ἀποκτήσει ἐπιστήμην καὶ τέχνην, διὰ τὴν ὁποίαν ἡ Κίνα οὐδέποτε ἔδειξεν ἐνδιαφέρον. Οἱ Κινέζοι ὅμως

ἀνέπτυξαν ἱστορικὴν καὶ κριτικὴν φιλολογίαν, λεπτότητα συμπεριφορᾶς, πολυτέλειαν εἰς τὴν περιβολὴν καὶ διοικητικὸν σύστημα, διὰ τὸ ὁποῖον καὶ αὐτὴ ἡ Εὐρώπη θὰ ἦτο ὑπερήφανος. Μὲ ἕνα λόγον ἡ ἱστορία τῆς Ἄπω Ἀνατολῆς εἶναι ἐξ ἴσου ἐνδιαφέρουσα, ὅσον καὶ ἡ τῆς Ἄπω Δύσεως. Πρέπει ὅμως νὰ εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ τὴν διαβάσωμεν.

Ὅταν ἡμεῖς ἐννοοῦμεν μὲ ἐπιμονὴν νὰ ἀγνοοῦμεν ἐντελῶς τὰ τεράστια γεγονότα, τὰ ὁποῖα συνέβησαν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ταταρίας, δὲν πρέπει νὰ κατηγοροῦμεν τοὺς Κινέζους, διότι δὲν ἐνδιεφέροντο διὰ τὰ διαδραματιζόμενα εἰς τὰ ἐγκατεσπαρμένα γύρω ἀπὸ τὴν Μεσόγειον καὶ τὴν Κασπίαν κράτη, τὰ δι' αὐτοὺς ἀσήμαντα, τὰ ὁποῖα κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἀποτελοῦσαν ὁλόκληρον τὸν ἐν Εὐρώπῃ γνωστὸν εἰς ἡμᾶς κόσμον *.

Ἀνεφέραμεν ἤδη τὸ ὄνομα τοῦ Σὶ-Χβάνγκ-Τί, ὁ ὁποῖος ἀνέπτυξε κράτος πολὺ μικρότερον βεβαίως ἀπὸ τὰ σημερινὰ ὅρια τῆς Κίνας, πάντως ὅμως ἀρκετὰ μεγάλον εἰς ἔκτασιν καὶ πληθυσμόν, ἐξαπλούμενον ἐπὶ τῶν κοιλάδων τοῦ Χβὰνγκ-Χὸ καὶ Γιάτσε-Κιάγκ. Ὁ Σὶ-Χβὰνγκ-Τὶ ἔγινε βασιλεὺς τοῦ Τσὶν τὸ 246 π. Χ. καὶ αὐτοκράτωρ τὸ 220 π. Χ. καὶ ἐβασίλευσε μέχρι τοῦ 210 π. Χ. καὶ κατὰ τὸ διάστημα αὐτό, τὸ ὁποῖον διήρκεσε τὸ τρίτον ἑνὸς αἰῶνος, κατώρθωσε νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ ἴδιον περίπου ἔργον τῆς συμπήξεως, τὸ ὁποῖον ὁ Αὔγουστος Καῖσαρ ἔφερεν εἰς πέρας εἰς τὴν Ρώμην μετὰ δύο αἰῶνας. Μετὰ τὸν θάνατόν του ἐπηκολούθησαν δυναστικαὶ ταραχαὶ ἐπὶ τέσσαρα ἔτη, καὶ κατόπιν (206 π. Χ.) νέα δυναστεία, ἡ δυναστεία Χάν, ἐγκαθιδρύθη καὶ ἐκυβέρνησεν ἐπὶ διακόσια εἴκοσιν ἐννέα ἔτη.

Κατὰ τὰ πρῶτα 25 ἔτη μ. Χ. ἡ Κίνα ὑπέστη ἀναστάτωσιν ἀπὸ ἕνα σφετεριστὴν τοῦ θρόνου. Ἔπειτα ἡ λεγομένη νεωτέρα δυναστεία Χὰν ἀνέκτησε τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐκυβέρνησεν ἐπὶ ἕνα καὶ ἥμισυν αἰῶνα, μέχρι τῆς στιγμῆς, ὅπου μία τρομερὴ ἐπιδημία, ἡ ὁποία διήρκεσεν 11 ἔτη, ἔφερεν ἀναστάτωσιν εἰς ὅλην τὴν Κίναν. Ἡ ἰδία ἐπιδημία συνετέλεσεν ἐπίσης νὰ δημιουργήσῃ σύγχυσιν ἐπὶ ἕνα αἰῶνα καὶ εἰς τὸν δυτικὸν κόσμον.

Μέχρις ὅτου ὅμως συμβῇ αὐτό, ἡ κεντρικὴ Κίνα περισσότερον ἀπὸ τετρακόσια ὁλόκληρα ἔτη εὑρίσκετο γενικῶς ἐν εἰρήνῃ καὶ εἰς τὸ σύνολον ἐκυβερνᾶτο καλῶς, ἐμφανίζουσα δύναμιν καὶ εὐημερίαν, τῆς ὁποίας ὁ δυτικὸς κόσμος δὲν εἶχε νὰ μᾶς ἐπιδείξῃ τίποτε ἀνάλογον.

Μόνον ὁ πρῶτος ἐκ τῶν μοναρχῶν τῆς δυναστείας Χὰν ἐξηκολούθησε τὴν τακτικὴν τοῦ Σὶ-Χβὰγγκ-Τὶ ἐναντίον τῶν ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων. Ὁ διάδοχός του ἀπέκτησε τὴν ἐκτίμησιν τῶν κλασσικῶν, καθόσον ἡ παλαιὰ ἀποχωριστικὴ παράδοσις κατηργήθη καὶ τὸ ὁμοιόμορφον τῆς μορφώσεως καθ' ὅλον τὸ κράτος ἐθεώρησεν αὐτὸς ὡς μόνον μέσον τῆς κινεζικῆς ἑνότητος. Ἐνῷ ὁ ρωμαϊκὸς κόσμος δὲν ἔβλεπεν ἀκόμη τὴν ἀνάγκην μιᾶς παγκοσμίου διανοητικῆς ὀργανώσεως, οἱ αὐτοκράτορες τῆς δυναστείας Χὰν ἐγκαθίδρυον

* E. H. Parker: A Thousand Years of the Tartars.

ὁμοιόμορφον σύστημα ἐκπαιδεύσεως καὶ φιλολογικῶν βαθμῶν καθ' ὅλην τὴν Κίναν, τὸ ὁποῖον διετήρησε τὴν διανοητικὴν ἀλληλεγγύην τῆς μεγάλης καὶ πάντοτε ἐπεκτεινομένης ἐκείνης χώρας, μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων.

Οἱ ὑπάλληλοι τῆς Ρώμης ἦσαν ποικίλων καὶ ἐντελῶς διαφορετικῶν προελεύσεων καὶ παραδόσεων. Οἱ Κινέζοι ὑπάλληλοι ἀπ' ἐναντίας ἦσαν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι ἀκόμη, ἀπὸ τὴν ἰδίαν ζύμην, ὅλοι μέλη τῆς ἰδίας παραδόσεως. Ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς δυναστείας Χὰν ἡ Κίνα ὑπέστη μεγάλας δοκιμασίας πολιτικῆς φύσεως, αἱ ὁποῖαι ὅμως οὐδέποτε κατώρθωσαν νὰ μεταβάλουν τὸν θεμελιώδη χαρακτῆρά της. Ἐχωρίσθη ἐπανειλημμένως, ἀλλὰ πάντοτε ἀνέκτησε τὴν ἑνότητά της. Κατεκτήθη ἀπὸ ξένους, ἀλλὰ πάντοτε ἀφωμοίωσε τοὺς κατακτητάς της.

Ἀπὸ τῆς σημερινῆς ὅμως ἀπόψεώς μας αἱ σπουδαιότεραι συνέπειαι τῆς ἑνοποιήσεως αὐτῆς τῆς Κίνας ὑπὸ τὸν Σὶ-Χβὰνγκ-Τὶ καὶ τοὺς Χὰν συνίσταντο εἰς τὴν ἀντίδρασίν της κατὰ τῶν νομαδικῶν φυλῶν τῶν βορείων καὶ δυτικῶν συνόρων τῆς Κίνας. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ταραχωδῶν αἰώνων πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σὶ-Χβὰνγκ-Τὶ οἱ Χιουγκ-νοῦ ἢ Οὖννοι εἶχον καταλάβει τὴν Μογγολίαν, καθὼς καὶ μεγάλα τμήματα τῆς βορείου Κίνας καὶ ἐπιχειροῦσαν ἐλευθέρως ἐπιδρομὰς εἰς τὴν Κίναν καὶ ἐπενέβαινον ἀνενόχλητοι εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς χώρας. Ἡ νέα ὅμως δύναμις καὶ ὀργάνωσις τοῦ κινεζικοῦ πολιτισμοῦ ἤρχισε νὰ μεταβάλῃ τὴν κατάστασιν αὐτὴν τῶν πραγμάτων ριζικῶς καὶ ὁριστικῶς.

Εἰς τὴν ἀφήγησιν τῆς πρώτης περιόδου τῆς κινεζικῆς ἱστορίας ἐκάμαμεν λόγον περὶ ὑπάρξεως αὐτῶν τῶν Οὔννων. Θεωροῦμεν ἀπαραίτητον τώρα νὰ ἐξηγήσωμεν δι' ὀλίγων ποῖοι καὶ τί ἦσαν αὐτοί. Ἀκόμη ἡ χρῆσις τῆς λέξεως Οὖννοι, ἀντὶ τῶν Χιουγκ-νοῦ, γενικῶς ἐπιδέχεται ἀντιρρήσεις. Εἰς τὰς περιγραφάς μας ἐν σχέσει μὲ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ δυτικοῦ κόσμου, εἴχομεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀναφέρωμεν τοὺς Σκύθας καὶ νὰ ἐξηγήσωμεν πόσον εἶναι δύσκολον νὰ ξεχωρίσωμεν τοὺς Κιμμερίους, τοὺς Σαρμάτας, τοὺς Μήδους, τοὺς Πέρσας, τοὺς Πάρθους, τοὺς Γότθους κλπ., οἱ ὁποῖοι μετεκινοῦντο διαρκῶς κατὰ μῆκος ἑνὸς μεγάλου τόξου μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας.

Ἐνῷ τμήματα τῶν Ἀρίων μετεκινοῦντο πρὸς νότον καὶ ἐξεπολιτίζοντο καὶ ἀνέπτυσσον πολιτισμόν, οἱ ἄλλοι αὐτοὶ Ἄριοι λαοὶ ἀνέπτυσσον τὸν πλανητικὸν βίον καὶ τὸν νομαδικόν. Ἐμάνθανον νὰ προσαρμόζωνται εἰς τὴν ζωὴν τῆς σκηνῆς, τῆς ἁμάξης καὶ τοῦ ποιμνίου. Ἐμάνθανον ἐπίσης νὰ μεταχειρίζωνται τὸ γάλα ὡς βάσιν τῆς τροφῆς των, καὶ πιθανὸν ἐγίνοντο ὁλονὲν ὀλιγώτερον γεωργικοί, ὀλιγώτερον διατεθειμένοι νὰ καλλιεργοῦν, ἔστω καὶ ἐκ τοῦ προχείρου, τὴν γῆν. Ἡ ἐξέλιξίς των ὑπεβοηθεῖτο διὰ βραδείας μεταβολῆς τοῦ κλίματος, διὰ τῆς ὁποίας τὰ ἕλη τῆς νοτίου Ρωσίας καὶ τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας μετεβάλλοντο εἰς στέππας, δηλαδὴ ἀπεράντους βοσκησίμους γαίας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν εὐνοϊκαὶ διὰ μίαν ζωὴν κινητοῦ

πληθυσμοῦ καὶ ἔκαμναν ἀναγκαίαν μίαν περιοδικὴν μετακίνησιν μεταξὺ τῶν θερινῶν καὶ χειμερινῶν βοσκῶν.

Οἱ λαοὶ αὐτοὶ εἶχον πολιτικοὺς ὀργανισμοὺς τοῦ κατωτάτου εἴδους. Ἀπεχωρίζοντο καὶ ἀνεμειγνύοντο πάλιν. Αἱ διάφοροι φυλαὶ εἶχον τὰς ἰδίας κοινωνικὰς συνηθείας καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς αὐτὸ προκύπτει ἡ δυσκολία. Τώρα εἰς τὰς μογγολικὰς φυλάς, τὰς πρὸς βορρᾶν καὶ βορειοδυτικῶς τοῦ κινεζικοῦ πολιτισμοῦ, τὰ πράγματα ἦσαν πολὺ ὅμοια. Δὲν ὑπάρχει σχεδὸν καθόλου ἀμφιβολία, ὅτι οἱ Χιουγκ-νοῦ (οἱ Οὖννοι), καὶ ὁ μεταγενέστερος λαὸς τῶν λεγομένων Μογγόλων, ἦσαν φυλετικῶς πάρα πολὺ συγγενεῖς ἀναμεταξύ των, καὶ ὅτι οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ Τάταροι κατόπιν ἀπεσχίσθησαν ἀπὸ τὸν νομαδικὸν αὐτὸν μογγολικὸν πληθυσμόν. Οἱ Καλμοῦκοι καὶ οἱ Βουριᾶται εἶναι νεώτεραι διακλαδώσεις, ἐκ τοῦ ἰδίου αἵματος. Ἐδῶ θὰ προτιμήσωμεν τὴν χρῆσιν τῆς λέξεως «Οὖννοι» ὡς γενικοῦ ὅρου διὰ τὰς φυλὰς αὐτάς, ἀκριβῶς ὅπως μετὰ τῆς ἰδίας ἐλευθερίας ἐκάμαμεν γενικὴν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος «Σκύθαι» εἰς τὴν Δύσιν.

Ἡ σύμπηξις τοῦ κινεζικοῦ κράτους ἦτο πολὺ σοβαρὸν ζήτημα διὰ τοὺς οὐννικοὺς αὐτοὺς λαούς. Προηγουμένως ὁ πλεονάζων πληθυσμός των διηυθύνετο τυχοδιωκτικῶς πρὸς νότον, εἰσχωρῶν εἰς τὰ κενὰ τῆς ἐν ἀναστατώσει διατελούσης διῃρημένης Κίνας, ὅπως τὸ νερὸ εἰσδύει εἰς τὸν σπόγγον. Τώρα εὕρισκον ἓν τεῖχος, τὸ ὁποῖον εἶχε κτισθῆ ὡς φραγμὸς δι' αὐτούς, κυβέρνησιν σθεναρὰν καὶ πειθαρχημένα στρατεύματα, τὰ ὁποῖα τοὺς ἔκοπτον τὸν δρόμον πρὸς τὰς χλοερὰς πεδιάδας. Ἂν καὶ τὸ τεῖχος συνεκράτει τοὺς Οὔννους, δὲν συνεκράτει ὅμως τοὺς Κινέζους.

Οἱ Κινέζοι ηὔξανον καὶ ἐπολλαπλασιάζοντο κατὰ τὸ διάστημα τῶν αἰώνων αὐτῶν τῆς εἰρήνης καὶ διεσκορπίζοντο παντοῦ, ὅπου τὸ ἔδαφος ἦτο κατάλληλον, μεταφέροντες τὸ ἄροτρον καὶ κτίζοντες οἰκίας. Ἐξηπλώθησαν πρὸς δυσμὰς εἰς τὸ Θιβὲτ καὶ πρὸς βορρᾶν καὶ βορειοδυτικῶς, ἴσως μέχρι τῶν κρασπέδων τῆς ἐρήμου Γκόβης. Ἐξηπλώθησαν μέχρι τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν βοσκῶν καὶ τῶν κυνηγετικῶν περιοχῶν τῶν Οὔννων νομάδων, ἀκριβῶς, ὅπως οἱ λευκοὶ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν διεσπάρησαν πρὸς δυσμὰς εἰς τὰς κυνηγετικὰς περιοχὰς τῶν Ἐρυθροδέρμων.

Οἱ Κινέζοι, παρὰ τὰς ἐπιδρομὰς καὶ τὰς σφαγὰς ἐκ μέρους τῶν ἐχθρῶν των, ἦσαν ἀήττητοι, διότι εἶχον ὑπὲρ αὐτῶν τὴν ἀριθμητικὴν ὑπεροχὴν καὶ ἠμποροῦσαν κάθε στιγμὴν νὰ ζητήσουν τὴν συνδρομὴν κυβερνήσεως ἰσχυρᾶς καὶ προθύμου νὰ λάβῃ ἐκδίκησιν. Ἀκόμη καὶ χωρὶς τὴν τελευταίαν ὑποστήριξιν, ὁ πολιτισμὸς τῆς Κίνας, ὁ ὁποῖος στηρίζεται εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς, ἔχει τεραστίας δυνάμεις διεισδύσεως καὶ ἐπεκτάσεως. Διεδόθη ἀργὰ καὶ συνεχῶς ἐπὶ τρεῖς χιλιάδας ἐτῶν. Διαδίδεται δὲ σήμερον εἰς τὴν Μαντζουρίαν καὶ τὴν Σιβηρίαν. Παντοῦ ὅπου διαδίδεται, κάμνει βαθείας ρίζας.

Ἐν μέρει οἱ Οὖννοι ἐξεπολιτίσθησαν καὶ ἀφωμοιώθησαν μὲ τοὺς Κινέζους. Καὶ οἱ μὲν βόρειοι Οὖννοι ἀνεχαιτίσθησαν καὶ αἱ δραστηριό-

τητές των πού ὑπεραφθονοῦσαν ἐστράφησαν πρὸς δυσμάς, οἱ δὲ νότιοι Οὖννοι συνεχωνεύθησαν μὲ τὸν πληθυσμὸν τῆς κινεζικῆς αὐτοκρατορίας.

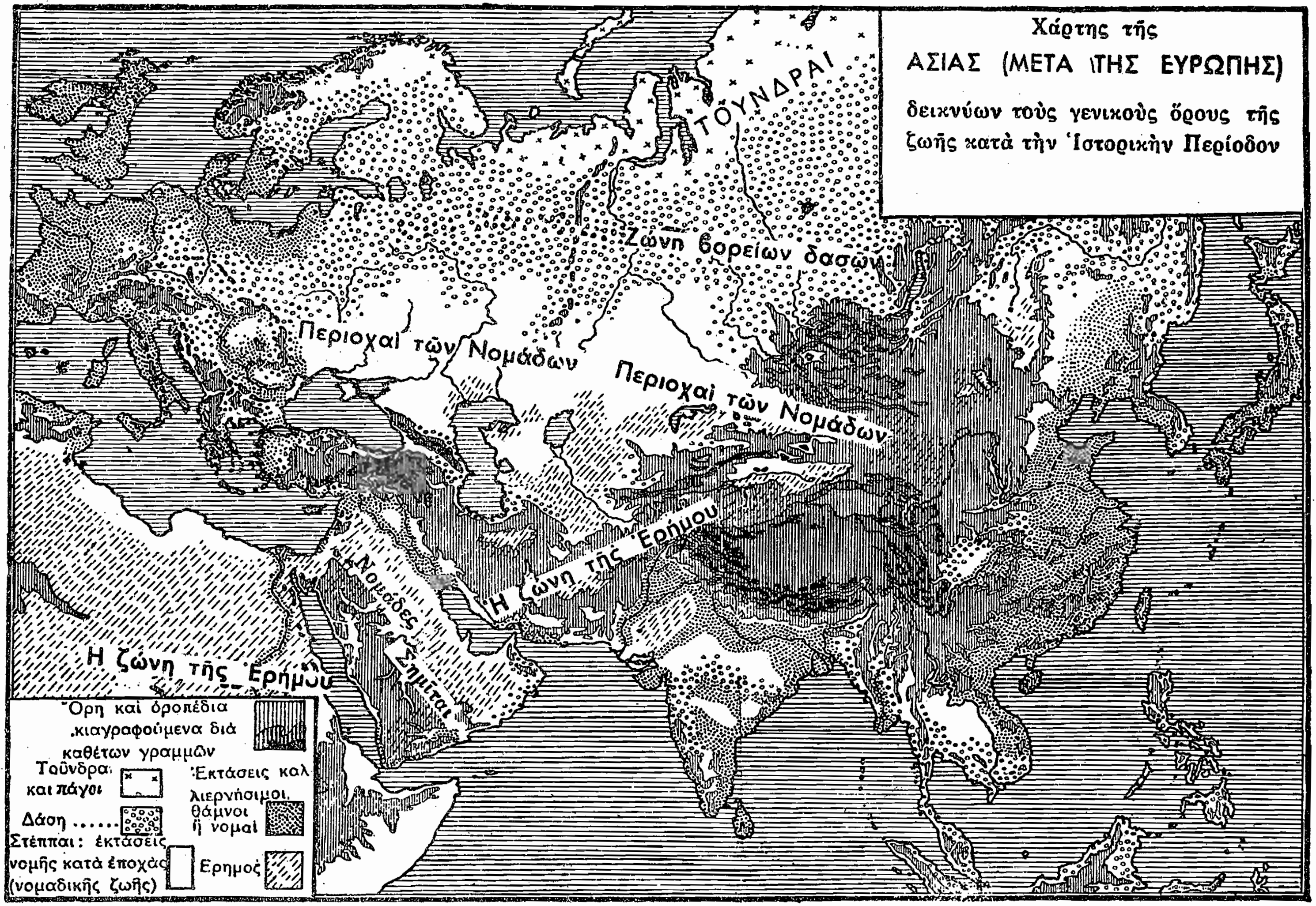
Ἐὰν ὁ ἀναγνώστης ἐξετάσῃ τὸν χάρτην τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας, θὰ ἴδῃ, ὅτι οἱ λαοὶ τῆς Νοτίου, τῆς Δυτικῆς καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἀσίας χωρίζονται μεταξύ των ἀπὸ τεράστια φράγματα ὀρέων: Πρὸς νότον (πρὸς τὰς Ἰνδίας) τὰ Ἱμαλάϊα ὄρη. Πρὸς ἀνατολὰς (πρὸς τὴν Κίναν) τὸ Κουὲν-Λούν. Καὶ πρὸς δυσμὰς (πρὸς τὰς πεδιάδας τοῦ Τουρκεστὰν) τὰ Τιὲν-Σάν.

Μεταξὺ τῶν Ἱμαλαΐων ὀρέων καὶ τοῦ Κουὲν-Λοὺν ἐκτείνεται ἡ ὑψηλὴ χώρα τοῦ Θιβέτ. Μεταξὺ δὲ τοῦ Τιὲν-Σὰν καὶ Κουὲν-Λοὺν ὑπάρχει ἡ λεκάνη τοῦ Ταρὶμ (περίπου ἀνατολικὸν Τουρκεστάν), ἐκτάσεως σχεδὸν ἴσης πρὸς τὴν Μ. Ἀσίαν, πλήρης ποταμῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν διέξοδον πρὸς τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ καταλήγουν εἰς ἕλη καὶ λίμνας. Ἡ λεκάνη αὐτὴ ἦτο πολὺ εὐφορωτέρα εἰς τὸ παρελθὸν ἀπὸ ὅ,τι εἶναι τώρα. Τὸ φράγμα πρὸς δυσμὰς τῆς λεκάνης αὐτῆς τοῦ Ταρὶμ εἶναι ὑψηλόν, ἀλλ' ὄχι ἀδιάβατον. Ὑπάρχουν πολλαὶ βαταὶ δίοδοι, πού ὁδηγοῦν πρὸς τὰς πεδιάδας (δυτικὸν Τουρκεστάν), καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ταξιδεύσῃ κανεὶς διὰ τῶν βορείων προσβάσεων τοῦ Κουὲν-Λοὺν ἢ διὰ τῆς λεκάνης τοῦ Ταρὶμ ἀπὸ τὴν Κίναν πρὸς τὰς πεδιάδας τοῦ Τουρκεστάν, ὅπου εὑρίσκονται αἱ πόλεις Κοκάνδη τῆς Σαμαρκάνδης καὶ Βουχάρα. Ἐκεῖ λοιπὸν εἶναι τὸ μέρος, ὅπου φυσικῶς συνηντήθησαν εἰς τὴν ἱστορίαν οἱ Ἄριοι μὲ τοὺς Μογγόλους.

Ἐσημειώσαμεν ἤδη, πῶς ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἔφθασεν τῷ 329 π.Χ. εἰς τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ φράγματος. Ὑψηλά, μεταξὺ τῶν λιμνῶν τοῦ Τουρκεστάν, μία λίμνη φέρει τὸ ὄνομά του. Πράγματι τόσον ζωντανὴ παραμένει ἡ παράδοσις τῆς μεγάλης ἐπιδρομῆς του, ὥστε σχεδὸν κάθε πέτρινον ἐρείπιον ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἰ σ κ ε ν τ έ ρ. Μετὰ τὴν σύντομον αὐτὴν ἀναλαμπήν, τὸ φῶς τῆς ἱστορίας ἐπὶ τῆς περιοχῆς αὐτῆς σβύνει ἐκ νέου, καὶ ὅταν λάμπῃ πάλιν, αὐτὸ γίνεται εἰς τὴν ἀνατολικὴν καὶ ὄχι εἰς τὴν δυτικὴν πλευράν.

Πολὺ μακρυά, πρὸς ἀνατολάς, ὁ Σὶ-Σβὰνγκ-Τὶ εἶχε κατατροπώσει τοὺς Οὔννους καὶ ἔκτισεν ἰσχυρὸν τεῖχος μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς κυρίως Κίνας. Ἓν μέρος τοῦ λαοῦ αὐτοῦ παρέμεινεν εἰς τὰ βόρεια τῆς Κίνας, ὑπόλειμμα, τὸ ὁποῖον ἦτο προωρισμένον νὰ συγχωνευθῇ μὲ τὴν κινεζικὴν ζωὴν ὑπὸ τὴν δυναστείαν Χάν. Ἓν σημαντικὸν ὅμως τμῆμα αὐτῶν ἐστράφη πρὸς δυσμὰς (2ος καὶ 1ος αἰὼν π. Χ.) καὶ ἐξεδίωξεν ἄλλον ὁμόφυλον λαόν, τοὺς Γιουὲχ-Τσί, τοὺς ὁποίους ἀπώθησαν ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῶν ὀρέων Κουὲν-Λοὺν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ πέραν τῶν ὀρέων εἰς τὴν ἄλλοτε Ἀρίαν περιοχὴν τοῦ δυτικοῦ Τουρκεστάν.

Οἱ Γιουὲχ-Τσὶ αὐτοὶ κατέκτησαν τὸ ἐν μέρει ἐξελληνισθὲν βασίλειον τῆς Βακτριανῆς καὶ ἀνεμείχθησαν μὲ τοὺς ἐκεῖ Ἀρίους. Ἀργότερα οἱ Γιουὲχ-Τσὶ μόνοι ἢ ἀνακατωμένοι μὲ ἀριανὰ στοιχεῖα, ἀπετέλεσαν τοὺς λεγομένους Ἰνδο-Σκύθας, λαόν, ὁ ὁποῖος κατέβηκε διὰ τῆς στενωποῦ τῶν Κυβὲρ καὶ ἐκυρίευσε διάφορα τμήματα τῶν βορείων Ἰνδιῶν

Χάρτης τῆς
ΑΣΙΑΣ (ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ)
δεικνύων τοὺς γενικοὺς ὅρους τῆς ζωῆς κατὰ τὴν Ἱστορικὴν Περίοδον
ΤΟΥΝΔΡΑΙ
Ζώνη βορείων δασῶν
Περιοχαὶ τῶν Νομάδων
Περιοχαὶ τῶν Νομάδων
Η ζώνη τῆς Ερήμου
Νομάδες
Σημῖται
Η ζώνη τῆς Ερήμου
Ὄρη καὶ ὀροπέδια σκιαγραφούμενα διὰ καθέτων γραμμῶν
Ταῦνδραι καὶ πάγοι
Ἐκτάσεις καλλιεργήσιμοι. θάμνοι ἢ νομαί
Δάση
Στέππαι: ἐκτάσεις νομῆς κατὰ ἐποχάς (νομαδικῆς ζωῆς)
Ερημος

μέχρι τῆς Βεναρὲς (100--150 μ. Χ.), ἐξαλείψας καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς ἑλληνικῆς κυριαρχίας εἰς τὰς Ἰνδίας.

Ἡ σύγκρουσις αὐτὴ τῶν μογγολικῶν φυλῶν πρὸς δυσμὸς δὲν ἦτο πιθανὸν ἡ πρώτη, ἀλλ' εἶναι ἡ πρώτη, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ὀπίσω ἀπὸ τοὺς Γιουὲχ - Τσὶ ἦσαν οἱ Οὖννοι, καὶ ὀπίσω ἀπὸ τοὺς Οὔννους, τοὺς ὁποίους ἠνάγκαζε νὰ στραφοῦν τώρα πρὸς βορρᾶν, ἦτο ἡ σθεναρὰ κινεζικὴ δυναστεία Χάν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ μεγαλυτέρου ἀπὸ τοὺς μονάρχας Χὰν - Τοῦ - Βοῦ - Τὶ (140—86 π. Χ.), οἱ Οὖννοι εἶχον ἐκδιωχθῆ πρὸς βορρᾶν ἀπὸ ὁλόκληρον τὸ ἀνατολικὸν Τουρκεστὰν ἢ εἶχον καθυποταχθῆ. Τὸ λεκανοπέδιον τοῦ Ταρὶμ ἦτο γεμᾶτο ἀπὸ Κινέζους ἀποίκους καὶ καραβάνια φορτωμένα μὲ μέταξαν, λάκκαν καὶ νεφρίτην διηυθύνοντο πρὸς δυσμάς, διὰ νὰ ἀνταλλάξουν τὰ ἐμπορεύματα αὐτὰ ἀντὶ τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου τῆς Ἀρμενίας καὶ τῆς Ρώμης.

Αὐτὴ ἡ ἀναστάτωσις, τὴν ὁποίαν ἐπέφερον οἱ Γιουὲχ - Τσί, ἀναφέρεται ἀπὸ τὴν ἱστορίαν, εἶναι ὅμως φανερὸν ὅτι δὲν ἀναφέρονται πολλαὶ ἄλλαι πρὸς δυσμὰς μετακινήσεις τμημάτων τῆς ὁμοφυλίας τῶν Οὔννων. Ἀπὸ τοῦ 200 π. Χ. μέχρι τοῦ 200 μ. Χ. τὸ Κινεζικὸν κράτος ἀντεπεξῆλθεν ἀποφασιστικῶς καὶ ἐπιτυχῶς κατὰ τοῦ νομαδισμοῦ κερδίζον διαρκῶς ἔδαφος, ὁ δὲ πληθυσμὸς τῶν νομάδων, ὁ ὁποῖος ἐπλεόναζε, διέρρεε διαρκῶς πρὸς δυσμάς.

Δὲν ὑπῆρχε μόνιμος ἐγκατάστασις τῶν Κινέζων ὀπίσω ἀπὸ ὁριστικὴν μεθόριον, ὅπως βλέπομεν εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν Ρωμαίων εἰς τὸν Ρῆνον καὶ τὸν Δούναβιν. Τὸ ρεῦμα τῶν νομάδων, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξε φυσικὴ συνέπεια τῆς ἀδιακόπου πιέσεως ἐκ μέρους τῶν Κινέζων, ἐστράφη πρὸς δυσμὰς κατ' ἀρχὰς πρὸς τὴν Βακτριανήν. Οἱ Πάρθοι τὸν πρῶτον π. Χ. αἰῶνα ἦσαν πιθανὸν μῖγμα ἀπὸ σκυθικὰ καὶ μογγολικὰ στοιχεῖα. Τὰ «Πάρθια βέλη», τὰ ὁποῖα κατέστρεψαν τὸν στρατὸν τοῦ Κράσσου, προήρχοντο, φαίνεται, ἀρχικῶς ἀπὸ τὰ ὄρη Τιὲν-Σὰν καὶ Ἀλτάϊα.

Μετὰ τὸν πρῶτον π. Χ. αἰῶνα περισσότερον προσείλκυε καὶ ὀλιγωτέραν ἀντίστασιν ἐπρόβαλλεν ἡ περιοχή, ἡ πρὸς βορρᾶν τῆς Κασπίας. Μέσα εἰς ἕνα αἰῶνα, ὅλη ἡ χώρα, ἡ γνωστὴ ὡς δυτικὸν Τουρκεστάν, ὑπέστη «ἐκμογγολισμὸν» καὶ τέτοια παραμένει μέχρι σήμερον. Δευτέρα μεγάλη ἐπίθεσις ἐκ μέρους τῆς Κίνας ἤρχισε περὶ τὸ 75 μ. Χ. καὶ ἐπετάχυνε τὴν πρὸς δυσμὰς ἔξοδον τῶν νομάδων. Τὸ 102 ὁ Πὰν-Τσάου, Κινέζος στρατηγός, ἔστειλεν ἐξερευνητὰς ἀπὸ τὰς προφυλακάς του εἰς τὴν Κασπίαν θάλασσαν (ἤ, ὅπως ἄλλοι λέγουν, εἰς τὸν Περσικὸν κόλπον), διὰ νὰ πληροφορηθοῦν λεπτομερῶς περὶ τῆς δυνάμεως τῶν Ρωμαίων. Αἱ πληροφορίαι ὅμως ὑπῆρξαν τέτοιας φύσεως, ὥστε ἀπεφάσισε νὰ μὴ προχωρήσῃ.

Κατὰ τὸν πρῶτον μ. Χ. αἰῶνα νομαδικαὶ μογγολικαὶ φυλαὶ ἔκαμαν τὴν ἐμφάνισίν των εἰς τὰ ἀνατολικὰ σύνορα τῆς Εὐρώπης, πολὺ ἀνακατωμέναι ἤδη μὲ ὑπερβορείους νομάδας καὶ ἄλλα ἐκριζωθέντα ὑπερβόρεια στοιχεῖα ἀπὸ τὴν περιοχὴν Κασπίας—Παμίρ. Μεταξὺ τῆς Κασπίας θαλάσσης καὶ τῶν Οὐραλίων ὀρέων ἦσαν ἐγκατεστημένοι λαοὶ

ἀπὸ τὴν ὁμοφυλίαν τῶν Οὔννων. Πρὸς δυσμὰς δὲ τῶν Οὐραλίων ἦσαν οἱ Ἀλανοί, πιθανὸν καὶ αὐτοὶ μογγολικὸς λαός, μὲ ὑπερβόρεια στοιχεῖα. Αὐτοὶ ἐπολέμησαν κατὰ τοῦ Μεγάλου Πομπηίου, ὅταν εὑρίσκετο εἰς τὴν Ἀρμενίαν, τὸ 65 π. Χ., ἐπροχώρησαν δὲ περισσότερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους πρὸς δυσμάς, κατὰ τὴν νέαν μογγολικὴν προέλασιν, καὶ δὲν μετεκινήθησαν δυτικώτερον, μέχρι τοῦ 4ου μ. Χ. αἰῶνος. Πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ οἱ Φίννοι, λαὸς μογγολικός, εἶχον ἐγκατασταθῆ πρὸ πολλοῦ μέχρι τῆς Βαλτικῆς πρὸς δυσμάς.

Πρὸς δυσμὰς τῶν Οὔννων, πέραν τοῦ Δόν, ὑπῆρχον ὑπερβόρειοι φυλαί, οἱ Γότθοι. Οἱ Γότθοι αὐτοὶ εἶχον ἐξαπλωθῆ νοτιοανατολικῶς τῆς Σκανδιναυϊκῆς χερσονήσου. Ἦσαν τευτονικὸς λαός, ἔχομεν δὲ σημειώσει αὐτοὺς νὰ περνοῦν τὴν Βαλτικὴν εἰς τὸν χάρτην, ποὺ ἐδώσαμεν περὶ τῆς πρώτης διασπορᾶς τῆς ἀριογλώσσου ὁμοφυλίας. Οἱ Γότθοι αὐτοὶ ἐξηκολούθησαν νὰ μετακινοῦνται πρὸς νότον διὰ μέσου τῆς Ρωσίας, κάμνοντες χρῆσιν τῶν ποταμῶν καὶ μὴ λησμονοῦντες ποτὲ τὰς ναυτικὰς ἰδιότητας, τὰς ὁποίας εἶχον ἀποκτήσει εἰς τὴν Βαλτικήν. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἀφωμοίωσαν μεγάλο μέρος τοῦ σκυθικοῦ πληθυσμοῦ κατὰ τὴν ἐξάπλωσίν των πρὸς τὸν Εὔξεινον Πόντον.

Κατὰ τὸν 1ον μ. Χ. αἰῶνα ὑποδιῃροῦντο εἰς τοὺς Ὀστρογότθους (ἀνατολικοὺς Γότθους), οἱ ὁποῖοι ἐκατοικοῦσαν εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ Δὸν καὶ τοῦ Δνειπέρου χώραν, καὶ εἰς τοὺς Βησιγότθους (δυτικοὺς Γότθους), οἱ ὁποῖοι ἦσαν πρὸς δυσμὰς τοῦ Δνειπέρου. Κατὰ τὸν 1ον αἰῶνα ἐπικρατοῦσεν ἡσυχία εἰς τὰς μεγάλας πεδιάδας, συνεσωρεύετο ὅμως ὁλονὲν περισσότερος πληθυσμὸς καὶ ἤρχισεν ἀναβρασμὸς μεταξὺ τῶν φυλῶν. Οἱ 2ος καὶ 3ος αἰῶνες φαίνεται, ὅτι ἀπετέλεσαν περίοδον ὑγρῶν ἐτῶν καὶ ἀφθονίας χόρτου. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς 4ον καὶ 5ον αἰῶνας ὁ καιρὸς ἔγινε ξηρότερος καὶ τὸ χόρτον σπανιώτερον, οἱ δὲ νομάδες ἤρχισαν πάλιν νὰ συνταράσσωνται.

Εἶναι ὅμως ἐνδιαφέρον νὰ σημειώσωμεν, ὅτι κατὰ τὸν 1ον αἰῶνα τῆς χριστιανικῆς χρονολογίας τὸ κινεζικὸν κράτος ἦτο ἀρκετὰ ἰσχυρόν, ὥστε νὰ ἐκδιώκῃ ἀπὸ τὸ ἐσωτερικόν του πλεόνασμα τῶν πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ Μογγόλων νομάδων. Οἱ Μογγόλοι αὐτοὶ δὲν ἤργησαν νὰ κυριεύσουν τὴν βόρειον Ἰνδικήν, ἀφοῦ δὲ ἐδυνάμωσαν καὶ ἀνεμείχθησαν μὲ τοὺς Ἀρίους νομάδας, ἐπέπεσαν ἐν τέλει, ὡσὰν χιονοστιβάς, εἰς τὴν ἀδύνατον ράχιν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.

Πρὶν ὅμως κάμωμεν λόγον διὰ τὰ κτυπήματα, τὰ ὁποῖα ἤρχισαν τώρα νὰ καταφέρωνται ἐπὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, καὶ περὶ τῶν προσπαθειῶν ἑνὸς ἢ δύο μεγάλων ἀνδρῶν, διὰ νὰ σταματήσουν τὴν κατάρρευσίν του, ἔχομεν νὰ εἴπωμεν ὀλίγας λέξεις περὶ τῶν συνηθειῶν καὶ τῆς ἠθικῆς ἀξίας τῶν πρὸς δυσμὰς μετακινουμένων βαρβαρικῶν μογγολικῶν αὐτῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι τώρα ἐξηπλώνοντο ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Κίνας πρὸς τὸν Εὔξεινον Πόντον καὶ τὴν Βαλτικήν.

Ἐπικρατεῖ ἀκόμη ἡ συνήθεια εἰς τοὺς Εὐρωπαίους νὰ ἀκολουθοῦν τὸ παράδειγμα τῶν Ρωμαίων συγγραφέων καὶ νὰ γράφουν περὶ τῶν Οὔννων καὶ τῶν συντρόφων των ὡς περὶ λαῶν εἰς ἀπίστευ-

τον βαθμὸν καταστροφέων καὶ σκληρῶν. Αἱ περιγραφαὶ αὐταί, τὰς ὁποίας ἔχομεν ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, ἐγράφησαν εἰς περιόδους πανικοῦ, οἱ δὲ Ρωμαῖοι ἠμποροῦσαν νὰ ψευδολογοῦν περὶ τῶν ἐχθρῶν των μὲ ἐλευθερίαν καὶ θρασύτητα, τὴν ὁποίαν θὰ ἐζήλευον καὶ αὐτοὶ οἱ νεώτεροι προπαγανδισταί.

Εἶχον τὸ θράσος νὰ κάμνουν χρῆσιν τῆς φράσεως «Καρχηδονιακὴ πίστις», ὡς ἰσοδυνάμου πρὸς τὴν ἀπιστίαν, ἐνῷ αὐτοὶ διέπραττον τὰς βδελυρωτέρας προδοσίας ἐναντίον τῆς Καρχηδόνος, αἱ δὲ κατηγορίαι των ἐναντίον τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ λαοῦ διὰ συστηματικὰς σκληρότητας ἦσαν συνήθως τὸ προανάκρουσμα σχεδιαζομένης ὑπ' αὐτῶν φρικιαστικῆς σφαγῆς ἢ ἐξανδραποδισμοῦ ἢ λεηλασίας, τὴν ὁποίαν ἐπροσπαθοῦσαν νὰ δικαιολογήσουν. Εἶχον τὴν ἀδυναμίαν τῶν νεωτέρων νὰ φαίνωνται ὅτι εἰς ὅλας των τὰς πράξεις εὑρίσκονται ἐν τῷ δικαίῳ.

Δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι αἱ διηγήσεις αὐταὶ περὶ τῆς ἀγριότητος καὶ τῶν ὑπὸ τῶν Οὔννων διαπραττομένων φρικαλεοτήτων προῆλθον ἀπὸ λαόν, τοῦ ὁποίου ἡ κυριωτέρα διασκέδασις ἦτο τὰ θεάματα ἀλληλοσπαραγμοῦ τῶν μονομάχων καὶ τοῦ ὁποίου ἡ κυριωτέρα μέθοδος καταστολῆς τῶν στάσεων καὶ ταραχῶν ἦτο τὸ κρέμασμα τῶν ἐνόχων εἰς τὸν σταυρὸν τοῦ μαρτυρίου. Ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος θὰ ἐθανάτωσεν ἑκατοντάδας χιλιάδων ἀνθρώπων κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον.

Μία μεγάλη ἀναλογία τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ κράτους αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον παραπονεῖται διὰ τὴν βαρβαρότητα τῶν ἐχθρῶν του, ἀπετελεῖτο ἀπὸ δούλους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐκτεθειμένοι χωρὶς κανένα περιορισμὸν εἰς ὅλας τὰς ἰδιοτροπίας καὶ τὰς κτηνώδεις ὀρέξεις τῶν κυρίων των. Εἶναι καλὸν νὰ ἔχωμεν τὰ γεγονότα αὐτὰ ὑπ' ὄψιν πρὶν θρηνήσωμεν τὸν κατακλυσμὸν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ὡσὰν νὰ ἐξωντώθη κάθε τι, τὸ ὁποῖον ὁ κόσμος εἶχε καλὸν καὶ εὐγενές, ἀπὸ τὰ ἀγριώτερα καὶ τερατωδέστερα τοῦ κόσμου στοιχεῖα.

Ἡ πραγματικότης φαίνεται νὰ εἶναι, ὅτι οἱ Οὐννικοὶ λαοὶ ἦσαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὸ ἀντίστοιχον τῶν πρωτογόνων Ἀρίων καὶ ὅτι παρ' ὅλας τὰς βαθείας φυλετικὰς καὶ γλωσσικὰς διαφοράς των, ἀνεμείχθησαν μὲ τοὺς νομαδικοὺς καὶ ἡμινομαδικοὺς ἀριογλώσσους λαούς, τοὺς ἐγκατεστημένους πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως καὶ εἰς τὴν Περσίαν, μὲ εὐκολίαν καὶ ἐπιτυχίαν. Ἀντὶ δὲ νὰ σκοτώνουν τοὺς λαούς, τοὺς ὁποίους κατακτοῦσαν, τοὺς προσελάμβανον εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ των καὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτοὺς εἰς ἐπιμειξίαν. Εἶχον τὸ δῶρον ἐκεῖνο τὸ ἀπαραίτητον διὰ τοὺς λαοὺς τοὺς προωρισμένους νὰ ἐπικρατήσουν πολιτικῶς—τὴν ἀνεκτικότητα καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀφομοιώσεως.

Ἐνεφανίσθησαν σχετικῶς ἀργότερα καὶ ἡ νομαδική των ζωὴ εἶχεν ὑποστῆ μεγαλυτέραν ἀνάπτυξιν ἀπὸ τὴν ζωὴν τῶν πρωτογόνων Ἀρίων. Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ ἔζοῦσαν εἰς τὰ δασώδη μέρη καὶ μετεχειρίζοντο ἁμάξας, αἱ ὁποῖαι ἐσύροντο ἀπὸ βώδια, ἀργότερα δὲ

ἐχρησιμοποίησαν πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸν τὸν ἵππον. Οἱ Οὖννοι εἶχον μεγαλώσει μαζὶ μὲ τὸν ἵππον. Μεταξὺ τοῦ 1200 καὶ 1000 π.Χ. ἤρχισαν νὰ ἱππεύουν. Ὁ χαλινός, τὸ σάγμα, ὁ ἀναβολεύς, δὲν εἶναι πράγματα ἀρχέγονα, ἔγιναν ὅμως ἀναγκαῖα ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποὺ ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ ἵππος ἐχρειάσθη νὰ διανύσουν μαζὶ μεγάλας ἀποστάσεις.

Δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι ἡ ἱππασία εἶναι σχετικῶς πρᾶγμα νεώτερον. Δὲν ἐπέρασαν περισσότερα τῶν τριῶν χιλιάδων ἐτῶν, ἀφ' ὅτου ὁ ἄνθρωπος ἤρχισε νὰ ἱππεύῃ *. Ἐσημειώσαμεν ἤδη τὴν βαθμιαίαν ἐμφάνισιν τοῦ πολεμικοῦ ἅρματος, τὸν ἔφιππον ἄνδρα, καὶ τελικῶς τὸ πειθαρχημένον ἱππικόν. Αὐτὰ ἦλθον ἀπὸ τὰς μογγολικὰς περιοχὰς τῆς Ἀσίας. Ἀκόμη καὶ σήμερον οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἀσίαν χρησιμοποιοῦν περισσότερον τὸ ἄλογο, παρὰ τὰ πόδια των. Ὁ Ράτσελ ** λέγει: «Δυνατὰ ἄλογα, μὲ μακροὺς τραχήλους εὑρίσκονται πολυαριθμότατα εἰς τὰς στέππας. Διὰ τοὺς Μογγόλους καὶ τοὺς Τουρκομάνους ἡ ἱππασία δὲν ἀποτελεῖ πολυτέλειαν· ἀκόμη καὶ αὐτοὶ οἱ Μογγόλοι ποιμένες φυλάττουν τὰ ποίμνιά των ἔφιπποι. Τὰ παιδιὰ μανθάνουν νὰ ἱππεύουν εἰς πολὺ μικρὰν ἡλικίαν. Καὶ εἶναι συχνὸν τὸ θέαμα παιδιοῦ τριῶν ἐτῶν, τὸ ὁποῖον παίρνει τὸ πρῶτον μάθημα ἱππασίας ἐπάνω εἰς ἕνα εἰδικὸν σαμάρι καὶ κάμνει ταχείας προόδους».

Εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι οἱ Οὖννοι καὶ οἱ Ἀλανοὶ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ διαφέρουν πάρα πολὺ ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς νομάδας τῶν περιοχῶν τῶν στεππῶν. Ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐπισκεπτόμενοι τοὺς νομάδας τούτους, τοὺς περιγράφουν ὡς ἀγαθοὺς τὴν ψυχὴν καὶ εὐχαρίστους ἀνθρώπους. Εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν ἔντιμοι καὶ ἀνεξαρτήτων φρονημάτων. «Ὁ χαρακτὴρ τῶν ποιμένων τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας», λέγει ὁ Ράτσελ, «ὅταν δὲν ἔχῃ ὑποστῆ νοθείαν, εἶναι σοβαρὰ εὐγλωττία, εἰλικρίνεια, ἁπλοϊκότης, καλὴ καρδιά, ὑπερηφάνεια, ἀλλὰ καὶ ὀκνηρία, εὐερεθιστία καὶ τάσις πρὸς μανίαν ἐκδικήσεως... Τὸ θάρρος των εἶναι μᾶλλον μία ἀπότομος ἔξαψις ἐρεθιστικότητος, παρὰ ψυχρὰ τόλμη. Δὲν ἔχουν καθόλου θρησκευτικὸν φανατισμὸν καὶ εἶναι γενικῶς φιλόξενοι».

Ἡ εἰκὼν αὐτὴ δὲν εἶναι καὶ παρὰ πολὺ ἄσχημη. Ἡ συμπεριφορά των, λέγει παρακάτω, εἶναι ἡμερωτέρα καὶ περισσότερον ἀξιοπρεπὴς ἀπὸ τὴν τῶν κατοίκων τῶν πόλεων τοῦ Τουρκεστὰν καὶ τῆς Περσίας. Εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθῇ, ὅτι ἡ νομαδικὴ ζωὴ δὲν ἐπιτρέπει μεγάλας ταξικὰς ἀνισότητας ἢ ἀνάπτυξιν τῆς δουλείας εἰς μεγάλην ἔκτασιν.

Βεβαίως οἱ ἀπὸ τὴν Ἀσίαν προερχόμενοι αὐτοὶ λαοὶ ἦσαν ἐντελῶς ἀγράμματοι καὶ χωρὶς καθόλου καλλιτεχνικὸν αἴσθημα. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποθέσωμεν, ἀπὸ τὸ γεγονὸς αὐτό, ὅτι ἦσαν πρωτόγονοι βάρβαροι καὶ ὅτι ἡ ζωή των εὑρίσκετο εἰς τὴν κατάστασιν,

* Βλέπε Roger Pocock: «Ἵπποι», ἕνα μικρὸν καὶ πολὺ ἐνδιαφέρον βιβλίον.
** Ratzel: The History of Mankind, βιβλ. V., C.

ἀπὸ τὴν ὁποίαν εἶχε γεννηθῆ ὁ γεωργικὸς πολιτισμὸς πρὸ πολλοῦ χρόνου. Εἶχον ὑποστῆ καὶ αὐτοὶ ἐξέλιξιν, ἀλλ' ἡ ἐξέλιξίς των δὲν ἀπέβλεπε τὴν πνευματικήν των ἀνάπτυξιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἴσως τὴν προσωπικήν των ἀξιοπρέπειαν καὶ μίαν πολὺ στενὴν ἐπαφὴν μὲ τὴν φύσιν.

6. Τὸ δυτικὸν (καθαρὸν) ρωμαϊκὸν κράτος μαραίνεται.

Αἱ πρῶται σοβαραὶ ἐπιδρομαὶ τῶν γερμανικῶν φυλῶν εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἤρχισαν κατὰ τὸν 3ον αἰῶνα, ὅταν ἡ κεντρικὴ ἐξουσία εἶχεν ἐξασθενήσει. Δὲν θὰ κουράσωμεν τὸν ἀναγνώστην ἐδῶ μὲ τὸ πολύπλοκον ζήτημα τῶν ὀνομάτων, τῆς ταυτότητος καὶ τῆς μεταξύ των συγγενείας τῶν διαφόρων γερμανικῶν φυλῶν. Οἱ ἱστορικοὶ δυσκολεύονται παρὰ πολὺ νὰ τὰς ξεχωρίσουν καὶ τὰς δυσκολίας αὐτὰς αὐξάνει τὸ γεγονὸς ὅτι αὐταὶ αἱ ἴδιαι φυλαὶ δὲν ἐφρόντιζον νὰ μένουν χωρισμέναι.

Τὸ 236 μ. Χ. ἕνας λαός, οἱ Φράγκοι, ἐπέρασε τὰ σύνορα τοῦ Κάτω Ρήνου, ἄλλος δὲ λαός, οἱ Ἀλαμανοί, διεχύθη εἰς τὴν Ἀλσατίαν. Ἀλλὰ σοβαρωτέρα ὑπῆρξεν ἡ πρὸς νότον ἐπιδρομὴ τῶν Γότθων. Ἐκάμαμεν ἤδη λόγον περὶ τῆς παρουσίας τοῦ λαοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν νότιον Ρωσίαν, ὅπου ἐχωρίζοντο ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Δνειπέρου εἰς δυτικοὺς καὶ ἀνατολικοὺς Γότθους. Οἱ Γότθοι, ὅταν ἔφθασαν εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον, εἶχον γίνει πάλιν λαὸς ναυτικός. Εἶναι πιθανὸν ἡ θρυλικὴ μετανάστευσίς των ἀπὸ τὴν Σουηδίαν νὰ ἔγινε πρὸς νότον, κατὰ μῆκος τῶν ὑδατίνων ὁδῶν (ποταμῶν), ἀφοῦ καὶ σήμερον εἶναι δυνατὸν μὲ ἓν πλοιάριον, κωπηλατῶν, νὰ διασχίσῃ κανεὶς τὴν Ρωσίαν μέχρι τοῦ Εὐξείνου ἢ τῆς Κασπίας, ὑποχρεωμένος μόνον εἰς ὀλίγα σημεῖα νὰ μεταφέρῃ εἰς μικρὰς ἀποστάσεις τὸ πλοιάριον διὰ ξηρᾶς. Κατώρθωσαν ἔτσι νὰ ἀποσπάσουν τὴν κυριαρχίαν τῶν ἀνατολικῶν θαλασσῶν ἀπὸ τὰς χεῖρας τῆς Ρώμης.

Οἱ Γότθοι ἐντὸς ὀλίγου ἤρχισαν νὰ ἐπιχειροῦν ἐπιδρομὰς καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος. Ἐπέρασαν ἐπίσης τὸν Δούναβιν, διευθυνόμενοι εἰς μεγάλην ἐπιδρομὴν πρὸς τὴν Θράκην τὸ 247 μ. Χ., ἐνίκησαν δὲ καὶ ἐσκότωσαν τὸν αὐτοκράτορα Δέκιον εἰς τὴν σημερινὴν Σερβίαν. Ἡ ἐπαρχία Δακία ἔπαυσεν ἀπὸ τότε νὰ ἀναφέρεται εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν. Τὸ 270 μ. Χ. οἱ Γότθοι ἡττήθησαν εἰς τὴν Νίσσαν τῆς Σερβίας ὑπὸ τοῦ Κλαυδίου καὶ τὸ 276 μ. Χ. ἐπέδραμον εἰς τὸν Πόντον. Χαρακτηριστικὸν τῆς ἐξησθενημένης καταστάσεως τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν, εἶναι ὅτι αἱ λεγεῶνες τῆς Γαλατίας, ὡς τὴν πλέον ἀποτελεσματικὴν μέθοδον ἀντιμετωπίσεως τῶν Φράγκων καὶ τῶν Ἀλαμανῶν ἐθεώρησαν νὰ ἀνακηρύξουν ἰδικόν των αὐτοκράτορα εἰς Γαλατίαν καὶ νὰ ἀναλάβουν ἐντελῶς ἀνεξάρτητον πλέον τὸν κατ' αὐτῶν ἀγῶνα.

Τότε ἐπὶ ὀλίγον χρόνον οἱ βάρβαροι ἀνεχαιτίσθησαν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Πρόβος τὸ 276 μ. Χ. ἐξηνάγκασε τοὺς Φράγκους καὶ τοὺς Ἀλαμάνους νὰ ἀναζεύξουν τὸν Ρῆνον. Πόσον ὅμως αἱ ἐπιδρομαὶ αὐταὶ

ἐκλόνισαν τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ κράτους, ἀποδεικνύει τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Αὐρηλιανὸς (270—275 μ. Χ.) ὠχύρωσε τὴν Ρώμην, ἡ ὁποία ἦτο ἀνοχύρωτος καὶ ἀσφαλὴς πόλις καθ' ὅλην τὴν πρώτην περίοδον τῆς αὐτοκρατορίας.

Τὸ 321 μ. Χ. οἱ Γότθοι ἐνεφανίσθησαν πάλιν εἰς τὸν Δούναβιν, λεηλατοῦντες τὰς χώρας τῆς σημερινῆς Σερβίας καὶ Βουλγαρίας. Ἐξεδιώχθησαν ὅμως ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ κάμωμεν εὐρύτερον λόγον εἰς τὸ προσεχὲς κεφάλαιον. Περὶ τὸ τέλος τῆς βασιλείας του (337 μ. Χ.) οἱ Βάνδαλοι, λαὸς ποὺ συγγενεύει στενῶς πρὸς τοὺς Γότθους, πιεζόμενοι ἀπὸ τοὺς τελευταίους αὐτούς, ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ περάσουν τὸν Δούναβιν εἰς τὴν Παννονίαν, ἡ ὁποία εἶναι τὸ μέρος τῆς σημερινῆς Οὐγγαρίας, τὸ πρὸς δυσμὰς τοῦ ποταμοῦ.

Περὶ τὰ μέσα ὅμως τοῦ 4ου αἰῶνος οἱ πρὸς Ἀνατολὰς Οὖννοι ἔγιναν πάλιν ἐπιθετικοί. Ἀπὸ μακροῦ χρόνου εἶχον καθυποτάξει τοὺς Ἀλανοὺς καὶ τώρα εἶχον καταστήσει φόρου ὑποτελεῖς τοὺς Ὀστρογότθους, τοὺς ἀνατολικοὺς Γότθους. Οἱ Βησιγότθοι, ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα τῶν Βανδάλων, ἐζήτησαν νὰ τοὺς ἐπιτραπῇ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὸ ρωμαϊκὸν ἔδαφος, ἀφοῦ περάσουν τὸν Δούναβιν. Εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὅρων τῆς συμφωνίας αὐτῆς ἐδημιουργήθη φιλονεικία, οἱ δὲ Βησιγότθοι, ἐξαγριωθέντες ἔλαβον ἐπιθετικὴν στάσιν καὶ συνῆψαν μάχην κοντὰ εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, ὅπου ἐνίκησαν καὶ ἐσκότωσαν τὸν αὐτοκράτορα Οὐάλεντα.

Τότε τοὺς ἐπετράπη νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν σημερινὴν Βουλγαρίαν, ὁ δὲ στρατός των ἔγινε κατ' ὄνομα ρωμαϊκὸς στρατός, ἂν καὶ διετήρησε τοὺς ἰδίους ἀρχηγούς του, ἀπὸ τοὺς ὁποίους διασημότερος ὑπῆρξεν ὁ Ἀλάριχος. Ἓν γεγονός, τὸ ὁποῖον δεικνύει μέχρι ποίου σημείου τὸ ρωμαϊκὸν κράτος εἶχεν ἤδη ἐκβαρβαρισθῆ, εἶναι ὅτι ὁ κύριος ἀντίπαλος τοῦ Γότθου Ἀλαρίχου ἦτο ὁ Στηλίχων, Βάνδαλος ἀπὸ τὴν Παννονίαν. Αἱ εἰς Γαλατίαν λεγεῶνες ἦσαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἑνὸς Φράγκου, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος Α' (379—395 μ. Χ.) ἦτο Ἱσπανός, κυρίως ὑποστηριζόμενος ἀπὸ τὰ γοτθικὰ βοηθητικὰ στρατεύματα.

Τὸ ρωμαϊκὸν κράτος ἐδιχοτομεῖτο πλέον ὁριστικῶς, εἰς Ἀνατολικόν, ἑλληνόφωνον, καὶ εἰς Δυτικόν, λατινόφωνον. Τὸν Μέγαν Θεοδόσιον διεδέχοντο οἱ υἱοί του, ὁ Ἀρκάδιος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ὁ Ὁνώριος εἰς τὴν Ραβένναν. Ἀλλὰ εἰς μὲν τὸ Ἀνατολικὸν κράτος ἐκυριαρχοῦσε πραγματικῶς ὁ Ἀλάριχος, ἔχων ἐντελῶς ὑποχείριον τὸν κατὰ τύπους μονάρχην, εἰς δὲ τὸ Δυτικὸν κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἐκυριαρχοῦσεν ὁ Στηλίχων. Κατὰ πρώτην φορὰν τώρα ἐμφανίζονται οἱ Οὖννοι μέσα εἰς τὸ κράτος, ὡς βοηθητικὰ στρατεύματα, ὑπὸ τὸν Στηλίχωνα.

Εἰς τὴν πάλιν αὐτὴν μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἡ μεθόριος γραμμὴ διεσπάσθη, ἐὰν βέβαια ἠμποροῦμεν νὰ κάμνωμεν ἀκόμη λόγον περὶ μεθορίου γραμμῆς μεταξὺ τῶν ἐκτὸς αὐτῆς βαρβάρων ἀφ' ἑνός, καὶ τῶν ἐντὸς αὐτῆς ὑπηρετούντων βαρβάρων ἀφ' ἑτέρου. Καὶ

ἄλλοι δὲ Βάνδαλοι, Γότθοι, Ἀλανοί, Σουῆβοι κατέβαινον ἐλευθέρως πρὸς νότον, διὰ νὰ ζήσουν ἀπὸ τὸν πλοῦτον τῆς χώρας. Ἀνάμεσα δὲ εἰς τὴν σύγχυσιν αὐτὴν συνέβη γεγονὸς ὑψίστης σημασίας. Ὁ Ἀλάριχος, ὁ Γότθος, ἐβάδισεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ὕστερα ἀπὸ σύντομον πολιορκίαν ἐκυρίευσε τὴν Ρώμην (410 μ. Χ.).

Περὶ τὸ 425 μ. Χ. οἱ Βάνδαλοι (τοὺς ὁποίους ἀρχικῶς συνηντήσαμεν εἰς τὴν Γερμανίαν) καὶ ἓν τμῆμα τῶν Ἀλανῶν (τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν Ρωσίαν), εἶχον διασχίσει τὴν Γαλατίαν, εἶχον περάσει καὶ τὰ Πυρηναῖα καὶ εἶχον συγχωνευθῆ καὶ ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν νότιον Ἱσπανίαν. Οὖννοι κατεῖχον ἐπίσης τὴν Παννονίαν καὶ Γότθοι τὴν Δαλματίαν. Εἰς τὴν Βοημίαν καὶ τὴν Μοραβίαν ἦλθον καὶ ἐγκατεστάθησαν οἱ Τσέχοι, λαὸς σλαυϊκὸς (451 μ. Χ.). Εἰς τὴν Πορτογαλίαν καὶ πρὸς βορρᾶν τῶν Βανδάλων, εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ἦσαν Βησιγότθοι καὶ Σουῆβοι. Ἡ Γαλατία διεμοιράσθη μεταξὺ τῶν Βησιγότθων, τῶν Φράγκων καὶ τῶν Βουργουνδίων. Εἰς τὴν Μεγάλην Βρεττανίαν εἰσέβαλον κατώτεραι γερμανικαὶ φυλαί, οἱ Γότθοι, οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Σάξονες, πρὸ τῶν ὁποίων οἱ Κέλτοι κάτοικοι τοῦ νοτιοδυτικοῦ μέρους τῆς νήσου ἔφυγαν καὶ ἀφοῦ ἐπέρασαν τὴν θάλασσαν, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν σημερινὴν Βρετάνην τῆς Γαλλίας. Ὡς χρονολογία τῆς εἰσβολῆς αὐτῆς δίδεται συνήθως τὸ ἔτος 449 μ. Χ., πιθανὸν ὅμως αὐτὴ ὑπῆρξε προγενεστέρα.

Συνεπείᾳ δὲ μηχανορραφιῶν μεταξὺ δύο πολιτικῶν τῆς αὐτοκρατορίας οἱ Βάνδαλοι τῆς νοτίου Ἱσπανίας, ὑπὸ τὸν βασιλέα των Γεζέριχον διεπεραιώθησαν πολυπληθεῖς εἰς τὴν Βόρειον Ἀφρικὴν (429 μ. Χ.), ἔγιναν κύριοι τῆς Καρχηδόνος (449 μ. Χ.), ἐξησφάλισαν τὴν κυριαρχίαν τῆς θαλάσσης, ἔκαμαν ἐπιδρομάς, κατέλαβον καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν Ρώμην (455 μ. Χ.). Κατόπιν ἐπέρασαν εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ἵδρυσαν εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς νήσου βασίλειον, τὸ ὁποῖον διετηρήθη ἐκεῖ ἐπὶ ἕνα ὁλόκληρον αἰῶνα, μέχρι τοῦ 534 μ.Χ. Εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς μεγαλυτέρας του ἐκτάσεως τὸ βασίλειον αὐτὸ τῶν Βανδάλων περιελάμβανεν ἐκτὸς τῆς Σικελίας καὶ τὴν Κορσικήν, τὴν Σαρδώ, τὰς Βαλεαρίδας νήσους, καθὼς καὶ μεγάλο μέρος τῆς Βορείου Ἀφρικῆς.

Περὶ τοῦ βασιλείου αὐτοῦ τῶν Βανδάλων ὑπάρχουν γεγονότα καὶ ἀριθμοί, ἀπὸ τὰ ὁποῖα καταφαίνεται πολὺ καθαρὰ ἡ φύσις τῶν βαρβαρικῶν εἰσβολῶν. Δὲν ἀποτελοῦσαν πραγματικῶς κατάκτησιν καὶ ἀντικατάστασιν ἑνὸς λαοῦ ἢ φυλῆς ὑπὸ μιᾶς ἄλλης. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συνέβαινεν ἦτο κάτι πολὺ διαφορετικόν. Ἦτο κοινωνικὴ ἐπανάστασις, ἡ ὁποία ἤρχιζεν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ μιᾶς ἐπιπολαίας ἀπὸ ἔξω κατακτήσεως καὶ ἐσυνεχίζετο ὑπὸ τὸ προσωπεῖον αὐτῆς. Ὁλόκληρον τὸ ἔθνος τῶν Βανδάλων, ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιά, ποὺ ἐπῆγαν ἀπὸ τὴν Ἱσπανίαν εἰς τὴν Ἀφρικήν, ἐπὶ παραδείγματι, δὲν ὑπερέβαινον τὰς ὀγδόντα χιλιάδας ψυχῶν. Εἴμεθα βέβαιοι περὶ αὐτοῦ, διότι γνωρίζομεν τὰς λεπτομερείας τοῦ προβλήματος τῆς μεταφορᾶς των.

«Εἰς τὴν Βόρειον Ἀφρικήν, λέγει ὁ Σοὺρτς *, δὲν ἔγινε πουθενὰ σοβαρὰ ἀντίστασις ἐκ μέρους τῶν κατοίκων. Ὁ Βονιφάτιος (ὁ Ρωμαῖος διοικητὴς τῆς Βορείου Ἀφρικῆς), εἶχεν ὑπερασπίσει τὴν Ἱππῶνα μὲ Γότθους μισθοφόρους, ἐνῷ ὁ ἰθαγενὴς πληθυσμὸς δὲν προσέφερε καμμίαν σημαντικὴν βοήθειαν. Αἱ νομαδικαὶ φυλαὶ τῆς χώρας εἴτε ἐτήρησαν ἀμφίβολον στάσιν ἢ ἐπωφελούμεναι ἀπὸ τὴν δύσκολον θέσιν τοῦ Ρωμαίου διοικητοῦ, ἐπεδόθησαν εἰς λεηλασίας καὶ ληστείας. Ὁ ἐκφυλισμὸς αὐτὸς ἦτο ἀποτέλεσμα κοινωνικῶν συνθηκῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον λάβει περισσότερον δυσάρεστον ἐξέλιξιν εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἀπὸ κάθε ἄλλο μέρος τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ ἐλεύθεροι χωρικοὶ ἀπὸ πολλοῦ χρόνου εἶχον γίνει δουλοπάροικοι τῶν μεγαλοκτηματιῶν καὶ ἡ κοινωνική των θέσις δὲν ἦτο πολὺ ἀνωτέρα ἀπὸ τὰς μάζας τῶν δούλων, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρχον παντοῦ. Ἀλλὰ καὶ οἱ μεγάλοι γαιοκτήμονες, μὲ τὴν σειράν των, εἶχον γίνει τὰ θύματα τῶν ἐκβιαστικῶν μεθόδων, τὰς ὁποίας ἐφήρμοζον οἱ ἀσυνείδητοι διοικηταὶ εἰς ὁλονὲν μεγαλύτερον βαθμόν, ἐφ' ὅσον ἡ ἀξιοπρέπεια τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας κατήρχετο εἰς ταπεινότερα ἐπίπεδα.

»Κανεὶς ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος εἶχε κάποιαν περιουσίαν, δὲν ἐδέχετο τώρα νὰ λάβῃ θέσιν εἰς τὴν γερουσίαν τῶν μεγάλων πόλεων, ἡ ὁποία ἄλλοτε ἀποτελοῦσε τὴν μεγαλυτέραν φιλοδοξίαν κάθε ἀνωτέρου πολίτου. Διότι οἱ γερουσιασταὶ ὑπεχρεοῦντο νὰ συμπληρώσουν ἐξ ἰδίων ὅλα τὰ ἐλλείμματα τῶν δημοσίων ἐσόδων, παρόμοια δὲ ἐλλείμματα ἦσαν τώρα συχνὰ καὶ σημαντικά. Αἱματηραὶ στάσεις ἐξεσποῦσαν ἐπανειλημμένως, τῶν ὁποίων ἡ ἀπωτέρα αἰτία ἦτο ἡ φορολογικὴ πίεσις...».

Προφανῶς οἱ Βάνδαλοι ἔφερον πραγματικὴν ἀνακούφισιν εἰς τὰς καταπιεζομένας τάξεις. Ἐξώντωσαν τοὺς μεγαλοκτηματίας, ἠκύρωσαν ὅλα τὰ χρέη πρὸς τοὺς Ρωμαίους τοκογλύφους καὶ κατήργησαν καὶ τὰ τελευταῖα ἴχνη τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Οἱ καλλιεργηταὶ τῆς γῆς εὑρέθησαν ὑπὸ καλυτέρας συνθήκας. Οἱ κατώτεροι ὑπάλληλοι διετήρησαν τὰς θέσεις των. Αὐτὸ δὲν ἦτο τόσον κατάκτησις, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπελευθέρωσις ἀπὸ ἓν ἀφόρητον ἀδιέξοδον.

Ἐνῷ οἱ Βάνδαλοι εὑρίσκοντο ἀκόμη εἰς τὴν Ἀφρικήν, ἐνεφανίσθη μεταξὺ τῶν Οὔννων ἕνας μεγάλος ἀρχηγός, ὁ Ἀττίλας. Ἡ ἕδρα τῆς κυβερνήσεώς του ἦτο εἰς τὰς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Δουνάβεως πεδιάδας. Ἐπὶ ὀλίγον χρόνον ἦτο ἡγεμὼν σημαντικοῦ κράτους, ἀποτελουμένου ἀπὸ φυλὰς οὐννικὰς καὶ γερμανικάς, ἡ δὲ ἐξουσία του ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ Ρήνου μέχρι τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας. Ἤρχετο εἰς διαπραγματεύσεις ὡς ἴσος πρὸς ἴσον μὲ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κίνας. Ἐτρομοκρατοῦσε τὴν Ραβένναν καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ δέκα ἔτη.

Ἡ Ὀνωρία, ἡ ἐγγονὴ τοῦ Θεοδοσίου Β', αὐτοκράτορος τοῦ Ἀνατολικοῦ κράτους, μία ἀπὸ τὰς περιπαθεῖς ἐκείνας γυναῖκας, αἱ ὁποῖαι

---

* Schurtz Helmolt's, History of the World.

δίδουν ἀφορμὴν διὰ σχόλια, ἐπειδὴ ὑπεβλήθη εἰς αὐστηρὸν περιορισμὸν ἐξ αἰτίας ἐρωτικοῦ σκανδάλου μὲ ἕνα θαλαμηπόλον τῆς αὐλῆς, ἔστειλε τὸ δακτυλίδι της εἰς τὸν Ἀττίλαν καὶ ἐζήτησεν ἀπὸ αὐτὸν νὰ γίνῃ σύζυγος καὶ λυτρωτής της. Τὸν παρεκάλεσεν ἐπίσης νὰ προσβάλῃ τὸ Ἀνατολικὸν κράτος καὶ ὁ Γεζέριχος ὁ Βάνδαλος, ὁ ὁποῖος εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσῃ συμμαχίαν τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ Ἀττίλας ἐξεκίνησε διευθυνόμενος πρὸς νότον καὶ ἐσταμάτησε πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καταστρέψας ἐξ ὁλοκλήρου, λέγει ὁ Γίββων, ἑβδομῆντα πόλεις κατὰ τὴν προέλασίν του καὶ ἐξαναγκάσας τὸν αὐτοκράτορα νὰ δεχθῇ ἐπαχθῆ εἰρήνην, μεταξὺ τῶν ὅρων τῆς ὁποίας δὲν φαίνεται νὰ περιελαμβάνετο ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ὁνωρίας καὶ ἡ παράδοσις αὐτῆς εἰς τὸν ἥρωά της.

Ἡ μεγάλη ἀπόστασις τοῦ χρόνου μᾶς ἐμποδίζει νὰ συμπεράνωμεν ποῖα ἦσαν τὰ ἐλατήρια τῆς παραλείψεως αὐτῆς. Ὁ Ἀττίλας ἐξηκολούθησε νὰ κάμνῃ λόγον περὶ αὐτῆς ὡς μνηστῆς του καὶ νὰ μεταχειρίζεται τὴν μέλλουσαν συγγένειαν ὡς πρόσχημα διὰ νέας ἐπιθέσεις. Εἰς τὰς διαπραγματεύσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπηκολούθησαν, ἕνας ὀνομαζόμενος Πρίσκος*, συνώδευσε πρεσβείαν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Οὔννου μονάρχου, τὰ δὲ διασωθέντα ἀποσπάσματα τῆς περιγραφῆς του μᾶς δίδουν κάποιαν ἰδέαν περὶ τοῦ στρατοπέδου καὶ τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς τοῦ μεγάλου κατακτητοῦ. Αὐτὴ ἡ πρεσβεία εἶχε περίεργον συγκρότησιν. Ἀρχηγός της ἦτο ὁ Μαξιμῖνος, ἕνας ἔντιμος διπλωματικὸς ὑπάλληλος, ὁ ὁποῖος ἐπήγαινε καλῇ τῇ πίστει. Ἄγνωστος εἰς αὐτόν, καθὼς τότε καὶ εἰς τὸν Πρίσκον, ἦτο ὁ Βιργίλιος, ὁ διερμηνεὺς τῆς ἀποστολῆς, ὁ ὁποῖος εἶχε μυστικὴν ἀποστολὴν ἀπὸ τὴν αὐλὴν τοῦ Θεοδοσίου νὰ ἐξασφαλίσῃ διὰ δωροδοκίας τὴν δολοφονίαν τοῦ Ἀττίλα. Ἡ μικρὰ ἀποστολὴ πηγαίνει μέσον Νίσσης. Ἐπέρασε τὸν Δούναβιν μὲ μονόξυλα, καὶ ἐτροφοδοτεῖτο ἀπὸ συνεισφορὰς τῶν διαφόρων χωρίων, ποὺ συναντοῦσαν εἰς τὸν δρόμον των.

Εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους, ἐφ' ὅσον ἐπροχωροῦσαν, ἔκαμαν ἐντύπωσιν αἱ μεταβολαί, αἱ ὁποῖαι ἐπήρχοντο εἰς τὸ μενοῦ τῶν φαγητῶν. Ὁ Πρίσκος ἀναφέρει ὅτι τὸ κρασὶ ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὸ ὑδρόμελι, τὸ σιτάρι ἀπὸ σίκαλιν, καὶ ὅτι τοῦ προσεφέρετο καὶ ἓν ποτὸν καμωμένον ἀπὸ διϋλισμένον ἢ ζυθοποιημένον κριθάρι (Γίββων). Πολλὰ ἐπεισόδια τοῦ ταξιδίου αὐτοῦ διὰ μέσου τῆς Οὐγγαρίας θὰ ὑπενθυμίσουν εἰς τὸν ἀναγνώστην τὰ ταξίδια τῶν περιηγητῶν εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἀφρικὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς βασιλίσσης Βικτωρίας. Εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους προσέφερον ἐπίσης μὲ πολλὴν εὐγένειαν, εἰς τὰ μέρη ὅπου διενυκτέρευον, καὶ γυναῖκας.

Ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ἀττίλα ἦτο μᾶλλον ἕνα ἀπέραντον χωρίον—στρατόπεδον, παρὰ πόλις. Τὸ μόνον πέτρινον κτίριον, ποὺ ὑπῆρχεν

---

* Πρίσκος: γνωστὸς Βυζαντινὸς λόγιος, ὅστις μετέσχε πρεσβείας τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου πρὸς τὸν Ἀττίλαν. Ἔγραψε βιβλίον ἐντυπώσεών του ἐκ τῆς πρεσβείας αὐτῆς, εἰς τὸ ὁποῖον μᾶς διαφωτίζει περὶ τῆς ζωῆς τῶν Οὔννων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

ἦτο ἕνα λουτρόν, κατεσκευασμένον κατὰ ρωμαϊκὸν σχέδιον. Ἡ μᾶζα τοῦ λαοῦ ἐστεγάζετο εἰς καλύβας καὶ σκηνάς. Ὁ δὲ Ἀττίλας καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν ἀρχηγοὶ ἐκατοικοῦσαν εἰς ξύλινα παλάτια, μέσα εἰς μεγάλας αὐλὰς πασσαλοφράκτους μὲ τὰς συζύγους, τοὺς ὑπουργοὺς καὶ ἀκολούθους των. Παντοῦ ἔβλεπε κανεὶς ἀφθονίαν λαφύρων, ὁ Ἀττίλας ὅμως ὁ ἴδιος ἐπροσποιεῖτο νομαδικὴν ἁπλότητα. Τὸ φαγητὸν τοῦ ἐσερβίρετο εἰς ξύλινα κύπελλα καὶ πιάτα καὶ οὐδέποτε ἔτρωγε ψωμί. Εἰργάζετο πολύ, ἐδέχετο ἐλευθέρως τὸν λαὸν εἰς ἀκρόασιν πρὸ τῆς πύλης τῶν ἀνακτόρων του καὶ σχεδὸν διαρκῶς εὑρίσκετο ἔφιππος. Ἡ πρωτόγονος συνήθεια τῶν Ἀρίων καὶ τῶν Μογγόλων νὰ δίδουν μεγάλα συμπόσια εἰς τὴν κυρίαν αἴθουσαν τοῦ ἀνακτόρου, ἐπικρατοῦσεν ἀκόμη. Εἰς τὰ συμπόσια αὐτὰ ἔπιναν μέχρι μέθης.

Ὁ Πρίσκος περιγράφει πῶς οἱ βάρδοι ἔψαλλον ἐμπρὸς εἰς τὸν Ἀττίλαν. «Ἀπήγελλον τοὺς στίχους, τοὺς ὁποίους εἶχον συνθέσει, διὰ νὰ ἐξυμνήσουν τὴν ἀνδρείαν του καὶ τὰς νίκας του. Βαθυτάτη σιγὴ ἐπικρατοῦσεν εἰς τὴν αἴθουσαν, ἡ δὲ προσοχὴ τῶν συνδαιτυμόνων ἐκρατεῖτο καταγοητευμένη ἀπὸ τὴν φωνητικὴν ἁρμονίαν, ἡ ὁποία ἔκαμνε νὰ ἀναζωογονηθῇ καὶ νὰ διαιωνισθῇ ἡ μνήμη τῶν κατορθωμάτων των. Πολεμικὸν μένος ἀπήστραπτεν ἀπὸ τὰ μάτια τῶν πολεμιστῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνυπομόνως ἐσκέπτοντο τὸ πεδίον τῆς μάχης, τὰ δὲ δάκρυα τῶν γερόντων ἐξέφραζον τὴν μεγαλόψυχον ἀπόγνωσίν των, διότι δὲν θὰ ἠμποροῦσαν πλέον νὰ συμμετάσχουν εἰς τοὺς κινδύνους καὶ τὴν δόξαν τοῦ πολέμου.

»Εἰς τὴν διασκέδασιν αὐτήν, ἡ ὁποία θὰ ἠμποροῦσε νὰ θεωρηθῇ ὡς μάθημα στρατιωτικῆς ἀρετῆς, ἐπακολουθοῦσε φάρσα, ἡ ὁποία ἀποτελοῦσεν ἐξευτελισμὸν τῆς ἀξιοπρεπείας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἕνας Μαῦρος καὶ ἕνας Σκύθης γελωτοποιὸς διαδοχικῶς ἐπροκαλοῦσαν τὴν θυμηδίαν τῶν σκαιῶν θεατῶν μὲ τὰ παραμορφωμένα των σώματα, τὴν γελοίαν περιβολήν των, τὰς κωμικὰς χειρονομίας των, τοὺς παραλογισμοὺς τῆς ὁμιλίας των, καὶ τὴν ἀλλόκοτον καὶ ἀκατανόητον ὑπ' αὐτῶν σύγχυσιν τῶν διαφόρων γλωσσῶν: λατινικῆς, γοτθικῆς καὶ οὐννικῆς, καὶ ὁλόκληρος ἡ αἴθουσα ἀντηχοῦσεν ἀπὸ τὰς θορυβώδεις ἐκρήξεις ἀκατασχέτου γέλιου. Ἀνάμεσα εἰς τὴν ἀκράτητον αὐτὴν παραζάλην, μόνος ὁ Ἀττίλας, χωρὶς νὰ μεταβάλῃ καθόλου στάσιν καὶ ἔκφρασιν, διατηροῦσε τὴν σταθερὰν καὶ ἄκαμπτον αὐτοῦ σοβαρότητα καὶ ἀπάθειαν» (Γίββων).

Ἂν καὶ ὁ Ἀττίλας ἔλαβε γνῶσιν τῶν μυστικῶν σχεδίων τοῦ Βιργιλίου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, εἰς τὸν ὁποῖον αὐτὸς ἀνέθεσε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς δολοφονίας, ἀφῆκεν ἐν τούτοις τὴν πρεσβείαν νὰ ἐπιστρέψῃ ἐν ἀσφαλείᾳ μὲ δῶρα καὶ πολυαρίθμους ἵππους καὶ ἄλλα πράγματα εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατόπιν ὁ Ἀττίλας ἀπέστειλε πρεσβευτὴν εἰς τὸν Θεοδόσιον Β', εἰς τὸν ὁποῖον εἶπε τὰ ἑξῆς:

«Ὁ Θεοδόσιος εἶναι υἱὸς ἐπιφανοῦς καὶ σεβαστοῦ πατρός. Ὁ Ἀττίλας ὁμοίως κατάγεται ἀπὸ εὐγενῆ φυλήν. Καὶ ὁ μὲν Ἀττίλας ἐμεγάλωσε διὰ τῶν πράξεών του τὸ ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον ἐκληρονόμησεν

ἀπὸ τὸν πατέρα του Μουνδζούκ, ὁ Θεοδόσιος ὅμως ἀπεδείχθη ἀνάξιος τῶν πατρικῶν τιμῶν, καὶ ἐφ' ὅσον συγκατετέθη νὰ πληρώνῃ φόρον, ὑπεβίβασε τὸν ἑαυτόν του εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ δούλου. Κατὰ συνέπειαν εἶναι ὀρθὸν ὁ Θεοδόσιος νὰ σέβεται τὸν ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον ἡ τύχη καὶ ἡ ἀξία του ἔθεσαν ὑπεράνω αὐτοῦ, ἀντὶ νὰ ἀποπειρᾶται, ὅπως θὰ ἔκαμνεν ἕνας κακοήθης δοῦλος, νὰ συνωμοτῇ κρυφίως κατὰ τοῦ αὐθέντου του».

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀπροκαλύπτου αὐτῆς ἀπειλητικῆς ἐπιπλήξεως ἦτο ταπεινὴ ὑποταγή. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐζήτησε συγγνώμην καὶ ἐπλήρωσε μεγάλην ἀποζημίωσιν.

Τὸ 451 μ. Χ. ὁ Ἀττίλας ἐκήρυξε πόλεμον κατὰ τοῦ Δυτικοῦ κράτους. Εἰσήλασεν εἰς τὴν Γαλατίαν. Αἱ αὐτοκρατορικαὶ δυνάμεις δὲν κατώρθωσαν νὰ τὸν ἐμποδίσουν καὶ ἀνενόχλητος ἐλεηλάτησε τὰς περισσοτέρας πόλεις τῆς Γαλλίας, μέχρι τῆς Ὀρλεάνης (Αὐρηλίας). Τότε ὅμως οἱ Φράγκοι καὶ οἱ Βησιγότθοι, ἀφοῦ ἠνώθησαν μὲ τὰς αὐτοκρατορικὰς δυνάμεις, ἐκινήθησαν ἐναντίον του καὶ εἰς μίαν μεγάλην καὶ ἐπίμονον μάχην, ἡ ὁποία ἐδόθη εἰς Troyes (451 μ. Χ.). Εἰς τὴν μάχην αὐτὴν ἐσκοτώθησαν ὑπὲρ τὰς 150.000 ἀνδρῶν καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη, ὁ Ἀττίλας ἀπεκρούσθη ὁριστικῶς καὶ ἡ Εὐρώπη ἐσώθη ἀπὸ τὴν μογγολικὴν κυριαρχίαν. Ἡ καταστροφὴ αὐτὴ ὅμως δὲν ἐξήντλησε καθόλου τὰς δυνάμεις τοῦ Ἀττίλα. Ἔστρεψε τὴν προσοχήν του πρὸς νότον καὶ ἐπέδραμεν εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν. Ἐπυρπόλησε τὴν Ἀκουϊληίαν καὶ τὴν Πάδουαν καὶ ἐλεηλάτησε τὸ Μεδιόλανον, συνῆψεν ὅμως εἰρήνην, κατόπιν παρακλήσεως τοῦ πάπα Λέοντος Α΄. Ἀπέθανε τὸ 453 μ. Χ.

Εἰς τὸ ἑξῆς οἱ Οὖννοι, δηλαδὴ οἱ ἐν Εὐρώπῃ Οὖννοι τοῦ Ἀττίλα, ἐξηφανίσθησαν ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν. Ἀφωμοιώθησαν μὲ τοὺς γύρω ἀπὸ αὐτοὺς πληθυσμούς. Ἦσαν ἤδη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πολὺ ἀνάμεικτοι καὶ μᾶλλον Ἄριοι, παρὰ Μογγόλοι. Δὲν ἀπετέλεσαν αὐτοί, ὅπως θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ ὑποθέσῃ, τοὺς κατοίκους τῆς Οὐγγαρίας, ἂν καὶ πιθανὸν νὰ ἄφησαν πολλοὺς ἀπογόνους των ἐκεῖ.

Ἑκατὸν ἔτη ἀργότερα ἦλθεν ἄλλη ἀνάμεικτος φυλὴ Οὔννων, οἱ Ἄβαροι, ἀπὸ ἀνατολάς, εἰς τὴν Οὐγγαρίαν. Αὐτοὶ ἐξεδιώχθησαν, πρὸς ἀνατολὰς πάλιν, ὑπὸ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου, τὸ 791—795 μ. Χ. Οἱ Μαγυάροι, οἱ σημερινοὶ Οὖγγροι, ἦλθον ἀργότερα πρὸς δυσμάς. Ἦσαν λαὸς Τουρκοφιννικός. Ἡ μαγυαρικὴ γλῶσσα ἀνήκει εἰς τὸν Φιννοουγγρικὸν κλάδον τῶν Οὐραλοαλταϊκῶν γλωσσῶν. Οἱ Μαγυάροι εὑρίσκοντο εἰς τὸν Βόλγαν περὶ τὰ 500 μ. Χ. Ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, εἰς τὰ 900 περίπου μ. Χ. Ἐλοξοδρομήσαμεν ὅμως παρὰ πολὺ καὶ πρέπει νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν Ρώμην.

Τὸ 493 μ. Χ. ὁ Γότθος Θευδέριχος ἔγινε βασιλεὺς τῆς Ρώμης, ἀλλ' ἤδη ἀπὸ δέκα ἑπτὰ ἐτῶν δὲν ὑπῆρχε Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ. Καὶ ἔτσι μία ἐσχάτη κοινωνικὴ ἀποσύνθεσις καὶ κατάρρευσις ἐσήμαινε τὸ τέλος τῆς μεγάλης κοσμοκρατορίας τῶν θεῶν-Καισάρων καὶ τῶν πλουσίων τῆς Ρώμης, ἡ ὁποία κυρίως ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς δουλείας.

7. Τὸ ἀνατολικὸν (νέον ἑλληνικὸν) κράτος.

Ὅμως, ἂν καὶ τὸ ρωμαϊκὸν αὐτοκρατορικὸν σύστημα εἶχε καταρρεύσει εἰς ὁλόκληρον τὴν δυτικὴν Εὐρώπην καὶ τὴν βόρειον Ἀφρικήν, ἂν καὶ αἱ πιστώσεις εἶχον ἐξαφανισθῆ, ἡ παραγωγὴ εἰδῶν πολυτελείας εἶχε παύσει, καὶ αὐτοὶ ποὺ εἶχον χρήματα, τὰ ἔκρυπτον, ἂν καὶ οἱ δανεισταὶ δὲν ἐπληρώνοντο καὶ οἱ δοῦλοι δὲν εἶχον κυρίους· ἐν τούτοις ἡ παράδοσις τῶν Καισάρων ἐξακολουθοῦσεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐλάβαμεν ἤδη τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀναφέρωμεν ὡς ἐξεχούσας φυσιογνωμίας μεταξὺ τῶν τελευταίων Καισάρων τὸν Διοκλητιανὸν (284 μ. Χ.) καὶ τὸν Μέγαν Κωνσταντῖνον (312 μ.Χ.) καὶ εἰς τὸν τελευταῖον ὀφείλει ὁ κόσμος τὴν ἵδρυσιν νέου αὐτοκρατορικοῦ κέντρου εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Πολὺ ἐνωρίς, κατὰ τὴν περίοδον τῆς αὐτοκρατορίας, ἔγινεν αἰσθητὸν τὸ ἀκατάλληλον τῆς θέσεως τῆς Ρώμης, ὡς παγκοσμίου πρωτευούσης, λόγῳ τῆς ἐλλείψεως τῶν Ρωμαίων νὰ κάμουν χρῆσιν τῆς θαλάσσης. Ἡ καταστροφὴ τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς Κορίνθου εἶχεν ἀπονεκρώσει τὴν ναυτικὴν κίνησιν τῶν κυριωτέρων θαλασσίων ὁδῶν τῆς Μεσογείου. Ἐφ' ὅσον τὸ κέντρον τῆς διοικήσεως εὑρίσκετο εἰς τὴν Ρώμην, τῆς δὲ θαλάσσης δὲν ἐγίνετο κατάλληλος χρῆσις, αἱ λεγεῶνες καὶ αἱ ἄλλαι ἀποστολαὶ ἔπρεπε νὰ διασχίζουν τὸ ἥμισυ περίπου μῆκος τῆς Ἰταλίας, κατευθυνόμεναι πρὸς βορρᾶν, πρὶν ἢ ἠμπορέσουν νὰ στραφοῦν πρὸς ἀνατολὰς ἢ πρὸς δυσμάς.

Κατὰ συνέπειαν ὅλοι σχεδὸν οἱ ἱκανώτεροι αὐτοκράτορες ἐγκατέστησαν τὸ ἀρχηγεῖόν των εἰς ἓν δευτερεῦον κέντρον, τοῦ ὁποίου ἡ θέσις ἦτο καταλληλοτέρα. Ἔτσι τὸ Σίρμιον (ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Σαύου), τὸ Μεδιόλανον, ἡ Λυὼν καὶ ἡ Νικομήδεια (εἰς Βιθυνίαν), συγκατελέγοντο μεταξὺ τῶν συμπληρωματικῶν πρωτευουσῶν. Ἐπὶ ὀλίγον χρόνον ἐπὶ Διοκλητιανοῦ αὐτοκρατορικὴ πρωτεύουσα ὑπῆρξε τὸ Δυρράχιον. Ἡ Ραβέννα, κοντὰ εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους, ἦτο ἡ πρωτεύουσα τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλαρίχου καὶ τοῦ Στηλίχωνος.

Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἀπεφάσισε νὰ μεταφέρῃ μονίμως τὸ κέντρον τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας κοντὰ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Βοσπόρου, ὅπου ἦτο τὸ ἀρχαῖον Βυζάντιον. Ἐσημειώσαμεν ἤδη τὴν ὕπαρξιν τῆς πόλεως τοῦ Βυζαντίου, τὴν ὁποίαν ὁ Κωνσταντῖνος ἐξέλεξεν ὡς τὴν νέαν πρωτεύουσάν του. Τὸ Βυζάντιον εἶχε διαδραματίσει μέρος εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἱστιαίου καὶ εἶχεν ἀποκρούσει τὸν Φίλιππον τῆς Μακεδονίας. Ἐὰν ὁ ἀναγνώστης ἐξετάσῃ τὴν θέσιν τοῦ Βυζαντίου, θὰ ἴδῃ, ὅτι ἦτο ἐξαιρετικῶς κατάλληλον ὡς πρωτεύουσα εἰς τὰ χέρια σειρᾶς ἱκανῶν αὐτοκρατόρων, καὶ ὡς κέντρον λαοῦ ποὺ εἶχεν ἀλληλεγγύην, κοινὸν φρόνημα καὶ ναυτικὰς ἱκανότητας, διὰ νὰ τὸ ἐκμεταλλευθῇ. Τὰ πλοῖά των θὰ ἠμποροῦσαν διὰ τῶν ποταμῶν νὰ εἰσχωρήσουν μέχρι τῆς καρδίας τῆς Ρωσίας καὶ νὰ ὑπερφαλαγγίσουν κάθε προέλασιν τῶν βαρβάρων. Ἐδέσποζεν ὅλων τῶν ἐμπορικῶν ὁδῶν, ποὺ ὡδηγοῦσαν πρὸς τὴν Ανα-

τολὴν καὶ εὑρίσκετο μέσα εἰς τὴν ἀκτῖνα ἀποτελεσματικῆς δράσεως, ἐν σχέσει μὲ τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Ἑλλάδα καὶ ὅλας τὰς εὐημερούσας καὶ πολιτισμένας περιοχὰς τοῦ κόσμου, κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην.

Καὶ ἀκόμη ὑπὸ τὴν διοίκησιν σειρᾶς ἀκαταλλήλων μοναρχῶν καὶ ὑπὸ ἀνωμάλους κοινωνικὰς συνθήκας, τὰ κατάλοιπα τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, μεταφερθέντα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀντέσχον πέραν τῶν χιλίων ἐτῶν.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἤθελε νὰ καταστήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ κέντρον ἀδιαιρέτου αὐτοκρατορίας. Ἡ κατάστασις ὅμως τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Δυτικῆς Ἀσίας ἀπὸ γεωγραφικῆς ἀπόψεως, λαμβανομένων ἰδιαιτέρως ὑπ' ὄψιν τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας καὶ μεταφορᾶς, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐν χρήσει κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἔκαμνον ἀδύνατον τὴν ἐξεύρεσιν ἑνὸς μόνον κέντρου κυβερνήσεως. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἐν τούτοις εἶχε διὰ τὴν Δύσιν ὅλα τὰ ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἡ Ρώμη διὰ τὴν Ἀνατολήν. Ὅπως δηλαδὴ ἡ Ρώμη, λόγῳ τῶν ἀποστάσεων, δὲν ἠμπόρεσε νὰ φθάσῃ πέραν τοῦ Εὐφράτου, ἔτσι καὶ διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἡ Γαλατία ἦτο πολὺ ἀπομακρυσμένη.

Ὁ ἐξησθενημένος μεσογειακὸς πολιτισμός, ἀφοῦ ἐπάλαισεν ὁπωσδήποτε διὰ νὰ κρατήσῃ τὴν Ἰταλίαν, ἐγκατέλειψε τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἐξ ὁλοκλήρου καὶ συνεκεντρώθη εἰς ὅ,τι κυρίως ἀποτελοῦσε τὰ λείψανα τοῦ κορμοῦ τοῦ κράτους τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀνέκτησε τὴν ἐπικράτησίν της, ἂν καὶ οὐδέποτε εἶχε σοβαρῶς ὑπονομευθῆ ὑπὸ τῆς ἐπισήμου χρήσεως τῆς λατινικῆς. Περὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ ἢ Βυζαντινοῦ αὐτοῦ κράτους ὁμιλοῦν γενικῶς, ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ συνεχίσεως τῆς ρωμαϊκῆς παραδόσεως, ἐνῷ εἰς τὴν πραγματικότητα αὐτὸ ἦτο ἀνανέωσις τῆς παραδόσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἐστερεῖτο διανοητικῆς δυνάμεως, δὲν ἐστηρίζετο ἐπὶ σημαντικῆς φιλολογίας καὶ ἐπιστήμης, ὥστε νὰ ἀποτελῇ ἀνάγκην εἰς διανοουμένους ἀνθρώπους καὶ ἔτσι νὰ διατηρήσῃ ὑπεροχὴν ἀπέναντι τῆς ἑλληνικῆς. Καμμία γλῶσσα, ὁσονδήποτε καὶ ἂν μία ἰσχυρὰ τάξις δημοσίων λειτουργῶν προσπαθῇ νὰ τὴν ἐπιβάλῃ, δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐπικρατήσῃ ὁριστικῶς, ἀνταγωνιζομένη πρὸς μίαν ἄλλην, ἡ ὁποία παρέχει τὰ πλεονεκτήματα μεγάλης φιλολογίας καὶ εἶναι πηγὴ ἐγκυκλοπαιδικῶν γνώσεων. Αἱ γλῶσσαι, διὰ νὰ ἐπικρατήσουν, πρέπει νὰ φέρουν δῶρα, τὰ δὲ δῶρα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἦσαν ἀσυγκρίτως μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ δῶρα τῆς λατινικῆς.

Τὸ Ἀνατολικὸν κράτος, ἀφ' ὅτου ἐχωρίσθη ἀπὸ τὸ Δυτικόν, ὡμιλοῦσε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀποτελοῦσε δὲ συνέχειαν, ἂν καὶ ὄχι ἐντελῶς ἁγνήν, τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως. Τὸ διανοητικὸν αὐτοῦ κέντρον δὲν ἦτο πλέον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἡ νοοτροπία του δὲν ἦτο πλέον νοοτροπία τῶν ἐλευθεροφρονούντων και ἐλευθέρως ὁμιλούντων πολιτῶν, τοῦ Σταγειρίτου Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Ἀθηναίου Πλάτωνος. Ἦτο ἡ νοοτροπία τῶν

σχολαστικῶν καὶ τῶν πολιτικῶς ἀνισχύρων ἀνθρώπων. Ἡ φιλοσοφία του ἦτο μία πομπώδης ἀποφυγὴ τῆς πραγματικότητος, ὁ δὲ ὀργασμὸς πρὸς ἐπιστημονικὴν ἔρευναν εἶχεν εἰς αὐτὸ ἐντελῶς ἀπονεκρωθῆ. Παρ' ὅλα ταῦτα τὸ κράτος αὐτὸ ἦτο ἑλληνικὸν καὶ ὄχι λατινικόν. Οἱ Ρωμαῖοι εἶχον ἔλθει καὶ εἶχον φύγει πάλιν. Εἶχον φύγει μάλιστα εἰς μεγάλην ἔκτασιν καὶ ἀπὸ τὴν Δύσιν. Κατὰ τὸν 6ον μ.Χ. αἰῶνα, οἱ πληθυσμοὶ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Βορείου Ἀφρικῆς ὑπέστησαν γενικὴν ἀναστάτωσιν.

Κατὰ τοὺς 7ον καὶ 8ον μ. Χ. αἰῶνας ἐπέρχεται πάλιν σχετικὴ ἠρεμία καὶ οἱ πληθυσμοὶ ἀρχίζουν νὰ προσλαμβάνουν ὁριστικῶς ἐπιτόπιον χαρακτῆρα. Ρωμαίους ἠμπορεῖ κανεὶς πλέον νὰ εὕρῃ μόνον κατ' ὄνομα εἰς τὴν περὶ τὴν Ρώμην περιοχήν. Εἰς μεγάλα τμήματα τοῦ Δυτικοῦ κράτους ἡ λατινικὴ γλῶσσα ὑφίσταται διαφόρους τροποποιήσεις. Εἰς τὴν Γαλατίαν οἱ Φράγκοι μανθάνουν ἕνα γαλατικὸν τύπον τῆς λατινικῆς, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐξειλίχθη σὺν τῷ χρόνῳ ἡ σημερινὴ γαλλικὴ γλῶσσα. Εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τευτονικῶν ἐπιδρομέων, τῶν Λομβαρδῶν καὶ τῶν Γότθων, ἡ λατινικὴ μετατρέπεται εἰς τὰς διαφόρους ἰταλικὰς διαλέκτους. Εἰς τὴν Ἱσπανίαν καὶ τὴν Πορτογαλίαν παράγονται ἀπὸ τὴν λατινικὴν τὰ ἱσπανικὰ καὶ τὰ πορτογαλικὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα. Ἡ λατινικὴ βάσις τῶν γλωσσῶν τῶν διαφόρων αὐτῶν περιοχῶν χρησιμεύει νὰ μᾶς ὑπενθυμίσῃ πόσον ἀσήμαντος ὑπῆρξεν ὁ ἀριθμὸς τῶν διαφόρων Φράγκων, Βανδάλων, Ἀβάρων, Γότθων καὶ λοιπῶν Γερμανογλώσσων ἐπιδρομέων καὶ χρησιμεύει συνεπῶς, διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὸν ἰσχυρισμόν μας, ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συνέβη εἰς τὸ Δυτικὸν κράτος, δὲν ἦτο τόσον κατάκτησις καὶ ἀντικατάστασις ἑνὸς πληθυσμοῦ ὑπὸ ἄλλου, ὅσον πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐπανάστασις. Τὸ διαμέρισμα τῆς Βαλαισίας καὶ τὸ καντόνιον τῆς Γριζὸν εἰς τὴν Ἑλβετίαν, διετήρησαν ἐπίσης γλῶσσαν κατὰ βάσιν λατινικήν.

Τὸ περιεργότερον ὅμως καὶ μᾶλλον ἐνδιαφέρον ἦτο ὅτι εἰς τὴν Δανίαν καὶ τὴν Κάτω Μοισίαν, μεγάλα τμήματα τῆς ὁποίας πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως ἀπετέλεσαν τὴν σημερινὴν Ρουμανίαν (=Ρωμανίαν), διετηρήθη ἐπίσης ἡ λατινικὴ γλῶσσα, ἂν καὶ αἱ χῶραι αὗται προσηρτήθησαν πολὺ ἀργὰ εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ γρήγορα ἀπωλέσθησαν.

Εἰς τὴν Βρεττανίαν ἡ λατινικὴ ἐξετοπίσθη ἐντελῶς ὑπὸ τῶν Ἀγγλοσαξόνων κατακτητῶν, ἀπὸ τὰς διαλέκτους τῶν ὁποίων προῆλθον αἱ περισσότεραι ρίζαι τῆς ἀγγλικῆς.

Ἀλλ' ἐνῷ ἡ συντριβὴ τοῦ ρωμαϊκοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ ἦτο κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τελεία, ὑπῆρχεν ἐν τούτοις ἓν πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον δὲν ἐχάθη, ἀλλ' ἐπέζησε μεγεθυνόμενον εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων. Καὶ αὐτὸ ἦτο ἡ παράδοσις τῆς κοσμοκρατορίας τῆς Ρώμης καὶ τῆς κυριαρχίας τῶν Καισάρων. Ὅταν ἡ πραγματικότης κατεστράφη, ἡ παράδοσις εἶχεν ἐλευθερίαν νὰ ἐξαπλωθῇ. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου τὴν ἀνθρωπότητα δὲν ἄφηνεν ἥσυχον ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ πολιτικὴ ἑνότης τοῦ

ἀνθρωπίνου γένους ἦτο δυνατή. Ὅλοι οἱ σκληροὶ ἀρχηγοὶ καὶ βασιλεῖς τῶν βαρβάρων, οἱ ὁποῖοι διέτρεχον μὲ τὰ στρατεύματά των τὸ ἐν ἀποσυνθέσει εὑρισκόμενον καὶ καταρρεῦσαν αὐτὸ κράτος, ἠμποροῦσαν νὰ φαντασθοῦν ἀνάμεσα εἰς τὴν τεραστίαν αὐτὴν ἀταξίαν ἕνα κραταιὸν βασιλέα βασιλέων, μεγαλύτερον ἀπὸ αὐτούς, ὁ ὁποῖος θὰ ἔδιδεν εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἕνα ἀληθινὸν νόμον, καὶ ἦσαν ἕτοιμοι νὰ πιστεύσουν, ὅτι ὁ Καῖσαρ ὑπῆρξε τέτοιος βασιλεὺς καὶ ὁ Καῖσαρ ἠμποροῦσε νὰ ἐπανέλθῃ, διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν. Ὡς ἐκ τούτου ἐσέβοντο καὶ ἐζήλευον τὸν τίτλον τοῦ Καίσαρος καὶ τὸν ἐτοποθετοῦσαν ὑπεράνω τῶν ἰδικῶν των τίτλων.

Ἡ διεθνὴς ἱστορία τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀποτελεῖται κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ βασιλεῖς καὶ τυχοδιώκτας, οἱ ὁποῖοι ἐπεδίωξαν νὰ γίνουν Καίσαρες καὶ αὐτοκράτορες. Διὰ μερικοὺς ἀπὸ αὐτοὺς θὰ κάμωμεν λόγον εἰς τὸν οἰκεῖον χῶρον. Οἱ «Καίσαρες» αὐτοὶ ἐπληθύνθησαν τόσον πολύ, ὥστε ὁ Μέγας Πόλεμος τοῦ 1914—1918 ἐθέρισεν ὄχι ὀλιγωτέρους τῶν τεσσάρων ἀπὸ αὐτούς, δηλαδὴ τὸν Γερμανὸν Κάϊζερ, τὸν Αὐστριακὸν Κάϊζερ, τὸν Τσάρον τῆς Ρωσίας καὶ τὸν ἀπίθανον Τσάρον τῆς Βουλγαρίας. Ὁ Γάλλος «αὐτοκράτωρ» (Ναπολέων Γ') εἶχε πέσει ἤδη τὸ 1871. Δὲν ἀπέμεινε πλέον κανεὶς ἄλλος εἰς τὸν κόσμον ὁ ὁποῖος νὰ φέρῃ τὸν αὐτοκρατορικὸν τίτλον ἢ τὴν παράδοσιν τοῦ θείου Καίσαρος ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Βρεττανὸν μονάρχην, ὁ ὁποῖος μέχρι τοῦ τέλους τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου ἀπεκαλεῖτο Kaisar - i - Hind = Καῖσαρ τῶν Ἰνδιῶν (χώρα τὴν ὁποίαν κανεὶς ἀληθινὸς Καῖσαρ δὲν εἶδε ποτέ). Τὸν τίτλον αὐτὸν ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τὸν Μέγαν Μογγόλον, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ κάμωμεν λόγον κατωτέρω.